APPARATUS
ERUDITIONIS
PRÆSERTIM
AD
JURISPRUDENTIAM,
In quo
Præter Juris Univerſalis Principia
JUS NATURÆ, GENTIUM, DIVINUM, APOSTOLICUM, & PONTIFICIUM, JUS SYNODALE OECUMENICUM, NATIONALE AC PROVINCIALE,
Unacum
Provinciarum ac Regnorum Eccleſiaſtico & Politico Statu, Diſciplina Eccleſiæ, Hæreſibus exortis &c. continua ſæculorum ſerie ad præſens usque tempus deductum, inſertisque pro re nata multis obſervationibus criticis, ac controverſiis juridicis,
Publicis, ac Polemicis,
METHODO HISTORICO-DOGMATICA
colliguntur, & brevi ac clara idea delineantur,
In utilitatem eruditionis amantium, quibus vaſta Conciliorum, Decretorum, Hiſtoriarum &c. volumina perlegendi aut occaſio aut tempus deficit,
AUTHORE
P. JOSEPHO BINER, S. J.
PARS VIII,
Complectens
STATUM ECCLESIASTICUM ET POLITICUM GERMANIÆ ET GALLIÆ SÆCULO XVII.
Accedunt
HISTORIA JANSENISMI, ET THEOLOGIA JANSENISTICA CONTRARIA THEOLOGIÆ S. AUGUSTINI.
CUM APPROBATIONE.

Auguſtæ Vindelicorum & Friburgi Brisgojæ,
Sumptibus Fratrum Ignatii, & Antonii Wagner, Bibliop. MDCCLXII.

PRÆFATIO.

HAbes tandem, amice lector, Partem VIII apparatus ad eruditionem, curis aliis & laboribus sæpe interpolatam, nec alias ferme res, nisi Germanicas & Gallicas complectentem.

Quod ædificium & œconomiam operis spectat, fateor, me non modicam materiam ex alieno, publici tamen juris facto, convexisse; neque tamen propterea plagii me reum credo, cum auctorem laudem, & apparatum eruditionis profitear, quæ non nascitur nobiscum, sed multa lectione comparatur. Unde neque nomen compilatoris horreo; cum historiæ ratio id exigat, ut scriptor, quæ non vidit, ab aliis hausta referat. Quam ob caussam sæpe utor oratione indirecta, ut pateat, referri a me relata ab aliis; quæ sane res est innocua.

Hac fiducia narro plures celebriores controversias, uti Donavverdanam, Juliacensem, unionem Protestantium, ligam Catholicorum, variaque partis utriusque consilia; tum motus Bohemicos, totumque bellum tricennale, per instrumentum pacis Osnabrugensis finitum, quod commentariis & observationibus expenderam, sed temporum delicata conditio, & censorum meorum sollicitudo, editioni remoram injecit.

Hinc breviter tantum, ne hac parte manca omnino sit tractatio, historiam pacificationis, ipsumque instrumentum, atque executionem Norimbergensem attingo. Posteriora dein Ferdinandi III, & Leopoldi M. tempora prosequens, capitulationes Cæsareas, recessum imperii novissimum, varia bella, pacificationem Neomagensem, Risvicensem &c. exhibeo.

Ad Galliæ dein sæculi XVII statum, ecclesiasticum & politicum, exponendum provectus, bella Hugonotica aliaque interna & externa, pacificationum leges, Calvinistarum e regno proscriptionem, Jansenianam historiam & theologiam, concilia & comitia cum variis observationibus repræsento, reliquorum regnorum statum, uti etiam acta præsentis, quod vivimus, sæculi XVIII, ad Partem IX reservaturus, cui plenus IX partium Index subjicietur.

Illud

Illud denique lectorem benevolum iterum monitum velim, longe aliam, dum ad hunc eruditionis apparatum compilandum me accingerem, fuisse intentionem. Breviter omnia & ordine æquabili tractare constitui; atque imprimis de jurisprudentiæ principiis in genere, tum de jure naturæ, gentium, divino, apostolico, synodali, pontificio, episcopali &c. in specie: ad eum fere modum, quo Annatus apparatum suum ad theologiam adornaverat; sed crescebat sub manu rerum moles, & velut in densam sylvam, ad conjungendum statum politicum cum ecclesiastico semper magis magisque abripiebar, maxime ubi concilia raro amplius sunt celebrata; quare, si partium proportio & symmetria deficiat, benigne id condonabit. Si vero titulus, cuilibet parti ab aliis præfixus, prolixitate sua offendat, illum ad totum opus pertinere arbitretur, meque apparatum eruditionis tum in genere, tum ad jurisprudentiam in specie scribere intendisse, persuasum habere velit.

Ceterum historiam Germanam potissimum excerpsi ex Adlzreittero, Brachelio, Tuldenio, Brovero, Carafa, Lotichio, Piasecio, Londorpio, Lucio Veronensi, Wagnero, Desingio, Struvio, Ludvvigio, Achenvvallio, Kevenhüllero, Ludolpho, Mascovio, Bello, Hübnero, Forestio, theatro Europ. Puffendorffio, Rinckio, Köhlero &c. qui vel

historiis, vel annalibus, vel commentariis res Germaniæ sæculo XVII illustrarunt: Gallicam vero ex Gabriele Barthol. Grammondo Tolosano præside *hist. Ludov. XIII,* Joan. de Bussieres *hist. Franciæ, & Flosc. hist.* Elia Dupino, Claudio Fleuri hist. eccles. Francisco de Mezerai *hist.* Ludovico Aubery *hist. Card. Richelii.* Joan. Clerico *in vita ejusdem.* De la Hode, & Larrey *hist. Ludov. XIV, Abrege chronologique de l'histoire de France.* Evenemens remarquables sous lovis XIV, Richard *parallela inter Cardinales Richelium & Mazarinum.* D'Aurigny *memoires chronologiq. &c.* Malingr. *hist. Paris.* Cornelio Hazart. *hist. eccles. Galliæ,* Michaele de Vassos *hist. Franc.*

PARTIS

PARTIS VIII
LIBER PRIMUS
DE
STATU GERMANIÆ
ECCLESIASTICO ET POLITICO
PRIMO SÆCULI XVII DIMIDIO.
CAPUT I
DE
STATU GERMANIÆ
SUB
RUDOLPHO II CÆSARE.

NOn tam fausta ac prima Imperatori Rudolpho posteriora fluxerunt tempora, quippe devexa in senium ætate domi velut conclusus, Imperii curas ministrorum arbitrio reliquit, torpore quodam hebetante vivacem, qua alias pollebat, indolem. Quare & a Turcis, & Protestantibus multa passus, ad extremum a propriis suis subditis despectus, & desertus, in ipso suo fratre Mathia hostem expertus est. Is enim, cum rempublicam non satis gnaviter a Rudolpho geri existimaret, armato etiam milite Hungariam eidem, & Austriam, ac denique Bohemiam quoque eripuit, subditis ad novum dominum passim confluentibus. Sed nihil Principi apprime Catholico acerbius graviusque accidit, quam ingravescentia in dies Religionis dissidia. Sub ipso siquidem jacti cuniculi, in aperta deinceps ac diuturna erupturi bellorum incendia, nec torrente humani sanguinis restinguenda. No-

I. **Posteriora Rudolphi tempora.**

vis per Germaniam Bohemiamque sectis hæc debentur, quæ more, non Apostolico, sed turbulento, sævo, hoc est, suo, uti priore sæculo cœperunt, ita isto sunt propagatæ.

ARTICULUS I.

Historica Relatio Proscriptionis Donavverdanæ.

2. Intrusio Luth.

PRimam facem ventilavit *Donawerda*, in Sueviæ finibus ad Danubium civitas. Quæ Boici olim juris, proscripto a Sigismundo Cæsare Ludovico Ingolstadiensi Duce, in liberam Imperii urbem abiit. Anno 1546 a Smalcaldici fœderis sociis occupata, magnam partem Confessionem Augustanam est amplexa, direptum S. Crucis monasterium, prohibiti ritus Catholici, ad Lutheranas conciones coactus civis. At brevi post Carolus V devictis ad Mühlbergam Lutheranis, urbem, expulso Wolfgango Musculo, sacris avitis reddidit. Cumque anno 1552 in bello Mauritiano rursus exturbata fuisset Religio, Cæsar eandem iterum restituit, ipso Magistratu rogante legem, ne quid deinceps novaretur, & civitate Religionis fidem jurante. At defecit constantia; nam postea Lutheranis, quorum aliqui in urbe remanserant, ex mera gratia potestatem fecit, in æde S. Joannis extra mœnia conventus & præconem habendi.

Attentata hæreticorum.

Crevit mox audacia. Anno 1553 urgent senatum, ut in templo parochiali sibi locum, & horam, a sacris Catholicis vacuam, concedat; passique repulsam, adversus Transactionem Passaviensem coitione, seditione, minis extorquent. Vix id obtinuerant, cum mutata pro libidine conventus sui hora Catholicos litibus, ac jurgiis vexare, tota parœcia excludere, occupatoque templo principali ad S. Crucis ædem & S. Viti sacellum amandare. Nec his injuriis saturi, contra Pacis Religiosæ placita, & propriam fidem datam, anno 1567 vetant, ne plures ex cœnobitis ad S. Crucem, quam bini funera comitentur, annis sequentibus interdicunt, ne Christi Crucifixi imago, faces &c. præferantur, ne Christo ad ægros deportato honor consuetus exhibeatur, ne ullus Catholicis in urbe sit sepulturæ locus. Anno 1577 aucti jam numero & temeritate legem sanciunt, ut nullus civis coram Catholico parocho matrimonium contrahat, aut prolem baptizandam eidem offerat. Id si fecerit, jure civitatis privandum. Additum decretum, neminem ex Catholicis in senatum deinceps assumendi: omnia contra Pacis Religiosæ sanctiones.

Anti-

Antistes ad S. Crucem, ne Lutherani ullum præscriptionis fucum possint aliquando obtendere, primum de injuria solenniter apud Magistratum est conquestus, Augustani dein Episcopi, in cujus diœcesi est Donavverda, auxilium imploravit. Abbas & Episcopus se opponunt.

Igitur Otto Episcopus & S. R. E. Cardinalis anno 1567 ejusque successor Marquardus anno 1577, rursusque 1580 verbo & scripto, missis etiam legatis, apud senatum, interposita more juridico contestatione Pacis Religiosæ, demonstrârunt, talibus facinoribus publicæ tranquillitatis jura, pactaque, omnium Imperii Ordinum consensu inita, infringi, & in pacis perturbatorum pœnas incurri. Tandemque in comitiis Imperii anno 1594 interposita de illis ipsis injuriis querela, impetratum est Decretum, quo senatus jussus est, quantum fieri possit, curare, ut Catholici ritus qua privatim qua publice solenne suum teneant.

Paruit tunc quidem Magistratus, sed cum anno 1605 laniones, aliique opifices, atque de infima plebe turbulenti homines in senatum fuissent cooptati, præconum instinctu turbata rursus est res Catholica. Ubi enim Præsul ad S. Crucem more usuque recepto, citra ullius injuriam, explicatis vexillis, e suo monasterio pro more longum supplicantium agmen eduxisset, Lutherani dejectis vexillis Præsulem ad monasterium cum supplicantibus redire cogunt. Nec his contentus senatus, ritus & ceremonias Catholicorum severe vetat: reversis ad majorum sacra, aut prisco more celebrantibus nuptias, jus civitatis eripit, igni & aqua interdicit, in proscriptorum domos Luthericolas inducit, Catholicos, ut cœnam Lutheranam in parochia sumant, atque liberos Lutherano ministro ad baptismum sistant, compellit. 5. Supplicatio turbatæ. Prima seditio.

Indigniora hæc visa sunt Augustano antistiti, quam ut dissimulari possint, aut debeant. Quare eodem anno 1605 a Cæsare libellum *Vadationis*, ut vocant, obtinet adversus Donawerdanos, eos incidisse in pœnas turbatæ Pacis Religiosæ, additum mandatum, ne adversus Abbatem, aut Conventum, vel Catholicos vi aut propria auctoritate quidquam attentent, aut in sepulturis, supplicationibus, aliisve ceremoniis molesti iis essent in posterum. Declaratio Cæsaris & mandatum.

Donawerdani anno 1606 libello protesti, se caussæ suæ rationem reddituros, interim vero mandato Cæsareo morem gesturos, re cum Protestantibus Ordinibus collata, per suum Procuratorem, citra omnem exceptionem fori declinatoriam, in aulico cæsareo Judicio litem Pragæ sunt contestati. Litis contestatio.

Cum autem pro more veteri eodem anno solennis supplicatio esset habenda, consul ac senatus monuerunt Abbatem, ne signis ac vexillis explicatis procederet: secus si faceret, vim passurum. Ille vero Religionis Pacem, Cæsareum mandatum, senatus promissa, Catholicorum jus moremque opponere, hortari etiam atque etiam, ne lite pendente quidquam adversus tot juris præsidia innovarent.

4. Secunda seditio. Furor Luth.

Catholici igitur, ne possessione, longo usu firmata, cadant, supplicationem die solito explicatis vexillis pro more instruunt. Exoritur inconditus Lutheranorum clamor, jactantur probra, arripiuntur ab illis arma, hastæ, sclopi, sudes, strictis gladiis supplicantium agmen invaditur: tria labara discerpuntur, confringitur imago crucis, sequitur lapidum grando, qua ordo comprecantium disjectus in sacram ædem rejicitur.

Altera declaratio.

Atrox hæc tragœdia, cum manifesta pacis turbatione, mandatique Cæsarei contemptu adversus omnia jura moremque, adornata, Augustanum Præsulem permovit, ut denuo ad Imperatoris tribunal confugeret, impetraretque decretum, quo Donawerdani tanquam manifesti turbatores Pacis Publicæ in pœnam *constitutionis*, præsertim *banni*, incidisse declarantur, cum repetito mandato *de non turbando, & non offendendo sub pœna banni & heribanni, & amissionis omnium privilegiorum.*

Bavarus defensor.

Responderunt Donawerdani sub initium anni 1607, Decretum istud *per subreptionem* fuisse impetratum a Cæsare, tumultus nuperi culpam non penes magistratum sed populum, qui frenari nequiverit, residere. Imperator igitur ad comprimendam tumultuantium audaciam, arcendasque injurias, Maximiliano Bavariæ Duci mandat, ut per se, vel per eos, quibus jurisdictionem demandare vellet, Catholicorum securitati in supplicatione hujus anni prospiceret. Dat præterea Cæsar ad senatum litteras clementiæ plenas, quibus monet, Cæsareæ provisionis fuisse, ad defensionem pacis, & servandam Magistratus auctoritatem delegare potestatem defensori, cui debito cum honore morem gerant.

Ergo Maximilianus binos e suis Consiliariis, sex duntaxat, septemve famulis stipatos, Donawerdam ablegat, ut quieti publicæ Cæsaris nomine consulant. At permulti senatorum, se ad eam diem nihil omnino de Cæsarea citatione, nihil de mandatis, aut Bavarica commissione cognovisse caussabantur, populum in eadem ignoratione versari. Aliquorum nempe tergiversatione & prævaricatione clam habebantur mandata Cæsarea, donec biduo ante adventum sub-

subdelegatorum publicarentur. Verum illa contemptu & probris fuerunt excepta; tantumque absuit, ut morem gererent, ut nova conspiratione inita in capita Abbatis, Religiosorum, & Commissariorum conjurarent, si supplicantium agmen ducere attentarent.

Cum itaque die 24 Aprilis pridie Festi S. Marci solennis supplicatio consueta instituenda esset, delegati ad cœnobium S. Crucis e diversorio se contulere, id ubi a plebe animadversum, confestim fit seditiosa coitio a paucis primum, deinde gliscente tumultu a plurimis, denique a plerisque, qui ultro arma corripuerant. Qui domi se continuerant, per vim ad sceleris societatem pertracti. Alii convolant ad curiam, claves civitatis & armamentarii magnis clamoribus exposcentes, alii ad delegatorum contubernium, ad diripiendum monasterium alii: omnes ex Lutherico spiritu tanto animi furentis impetu, ut Magistratus vix aliquod deliberandi spatium exorare potuerit. 5. Tertia seditio.

Ubi paulum ferocia subsidit, senatus delegatis renuntiat, concitatam multitudinem in officio contineri non posse, rogatque, ad vitandum præsentissimum discrimen, a supplicatione, tantopere invisa, abstineri. Visum proin cedere furori, & eandem intermittere.

Quibus ad Cæsarem delatis, in eam itum est sententiam, caussam Donavverdanam citra fori ambages, & processum ordinarium, ex sola facti evidentia posse judicari. Exceptiones vero reorum frivolas, atque manifestam hanc contumaciam adversus tot. Cæsarea decreta rebellioni affinem videri; quare pronuntiatum, Donavverdanos in pœnas, jam ante cæsaris judicio denuntiatas, facto ipso incidisse, earumque executionem a Bavariæ Duce esse suscipiendam. Sententia Cæsaris.

Donavverdani, metuentes caussæ tam malæ, per libellum supplicem Imperatori exponunt, multos civium nuperi tumultus esse insontes: si quid secus egissent, id metu ab inquietis fuisse extortum: Magistratui etiam insanos plebeculæ motus vehementer displicuisse, sed nequivisse cohibere: in duos etiam, qui præcipui visi sint turbarum auctores, carcere animadvertisse: plures cupivisse plectere, sed citra vitæ discrimen non potuisse. Rogare proin Majestatem cæsaream, ut condonato Banni supplicio, parcat insontibus.

His precibus, & qualicunque excusatione motus Cæsar, Banni publicationem differri jubet, ea tamen lege, ut binos illos, quos carceri dederant, judicibus delegatis, reliquos etiam sontes nominent, atque ad quæstionem tradant; cæsarea nupera mandata servent: horumque sponsionem communi civitatis sigillo munitam repræsentent. Publicatio differtur.

Decreto isto instructi delegati a Maximiliano Duce Donavverdam remissi, senatui provinciam sibi demandatam aperiunt, per sex omnino dies hortantes, ut ad officium redeant, ac Cæsari obtemperent. Visi sunt interioris senatus assessores inclinari; nam binos illos reos (Schenchium & Goggelium) delegatis permisere. Id ubi in vulgus emanavit, recruduit seditio, insana plebs arma rursus corripit, spreta Magistratus auctoritate civitatis imperium occupat, excubias certis stationibus locat, mœnia, portasque præsidio muniunt, binos ex infima sorte Dictatores creant, conjurant, se nihil eorum, quæ senatus promisisset, servaturos, nec toleraturos, ut vel unus e civibus quæstioni subjiciatur. Sic delegatis, ludibrio habitis, nisi perire vellent, re infecta abeundum fuit.

Quarta seditio.

5. Offertur iterum gratia.

Cæsar, ne quid intentatum relinqueret, quo contumaces calamitati eriperentur, caussæ cognitores Rheinam, propinquum Donavverdæ Bojorum oppidum, ire jubet, & rursus tentare pacem. Neque enim latebat, refractarios consilia cum finitimis Principibus, & civitatibus, quorum suppetias rogarant, miscere, & magnis promissis ad audendum incitari.

Adsunt Donavverdani Rheinæ ad condictam diem, proponuntur mandata Cæsaris, fit spes veniæ, si morem gerant, atque permittant in auctores turbarum quæstionem haberi. Reponunt illi, se nihil absque totius civitatis assensu posse promittere, venirent delegati Donavverdam, illiusque sensum requirerent. Eo igitur regressi in monasterio divertunt.

6. Quinta seditio.

Oppidani feram velut in casses actam sibi gratulantes bacchari, tumultuari, probra jacere, minari. Visum proin delegatis, caput suum furori, Cæsaris auctoritatem contemptui subducere; unde sub lucis ortum aliis immisti clam evasere.

Cæsar mandat publicationem & executionem.

Tandem omnibus clementiæ remediis incassum consumptis, jubet Cæsar (*anno* 1608) Maximilianum ad toties declaratæ proscriptionis publicationem & executionem procedere, nisi civitas extemplo obediat. Deputati igitur Donavverdanis significant, quo loco res esset, atque obtestantur, se ipsos respicerent, & proscriptionis calamitati civitatem subtraherent. At frustra preces & minæ. Illi, Protestantium, & præsertim Ulmensium auxiliis confisi, atque a Rhotio Neoburgensi, & Wurmio consule incitati Rheinam delegatis rescribunt, se non passuros, quemquem civium, præterquam urbanis judicibus, ad quæstiones dedi, neque antiquari ea, quæ contra Catholicos essent constituta. Malle se adire proscriptionis incommoda, quam quidquam cedere. Moxque deposito senatu veteri (quam-

(quanquam multi ex illo vesaniæ essent participes) novum creant, cives armant, in mœnibus excubias locant, atque omnia ad bellum apparant. Lustrati cives, ad arma inventi idonei circiter nongenti; delectus habiti e vicinis; implorata civitatum auxilia, pontis Danubiani compages soluta, ut illico dejici possit; suburbanæ domus, quæ Bavariam spectant, dirutæ; mœnia loricis & propugnaculis munita; cives sacramento ad urbis propugnationem adstricti; ex agro vicino annona certatim invecta, omnia Martem spirare. Sexta seditio.

Insanabilem furorem conspicatus Bavarus Cæsareum Fecialem misit, qui pro portis civitatis ritu solenni Imperii Banno illigatam palam denuntiet; ejus cives reipublicæ hostes, Pacis Publicæ violatores, aqua & igni interdictos, omni clientela, Imperii beneficio, bonorum societate, commercio exuat, exponatque tum corpora, tum fortunas omnes liberæ omnium offensioni, & passim, Ulmæ præsertim ac Nordlingæ, luce palam programma proscriptionis affigat. Bannum.

Quamvis autem tum Stutgardiæ, tum alibi varii Protestantium conventus sint habiti, qui ope communi Donavverdæ defensionem sive armis sive forensi patrocinio erant suscepturi, jamque non contemnendum militum numerum sub signis haberent, nihilominus Maximilianus ad executionem intrepide processit, & ne flamma ulterius serpat, celeritate utendum ratus, rigente bruma exercitum, magnis ærarii sui sumptibus conscriptum, educit, severe vetans, ne miles prædas agat, aut cuiquam insonti ulli sit nocumento, cujus edicti violationem Moserus centurio capite luit. 7. Obsessio urbis.

Castris ad Donavverdam positis, dispositisque circum tormentis, atque postulata deditione, detumuerunt illico elati spiritus, petitæ induciæ, sed negatæ, ne auxiliares copiæ interea veniant. Missi proin ab oppidanis, calamitatis instantis metu perculsis, qui deditionis leges acciperent. Datæ sunt; ut Maximiliani arbitrio sese permitterent, arma mox ponerent, præsidium reciperent. Atque his pactis urbs occupata absque cæde & sanguine: parcitum civium bonis: creatus Magistratus, quies instaurata, constituta res publica, nihil admodum in sacris aut profanis immutatum: sed sui cuique ritus, sua professio, atque religio permissa. Conditiones deditionis.

Pauci tamen voluntario exilio se ipsos damnarunt; quos inter tres præcones Lutherani Evangelii, quibus accensæ rebellionis faces præcipue debebantur. Quamobrem egregii isti pastores deserto grege, pro quo animas se posituros animose spoponderant, mercenariorum more & cuticulæ amore, diffugerunt, vacuas sedes

Catho-

Catholicis sacerdotibus relinquentes. Parochiale autem templum præsidio Bavarico fuit indultum.

Cæsaris provisio. Tum stipendio persoluto dimissus a Maximiliano exercitus, eoque deprecante Imperator anno 1609 Donawerdanis noxarum gratiam fecit, ea lege, ut quæcunque eorum bona, possessiones, opes, Duci Bavariæ manerent obnoxia, donec executionis impensæ, ex præscripto legum Imperii, restituerentur. Interim eidem Duci sacramento, & obtemperandi nexu essent devincti.

Supererat pœna eorum, quibus auctoribus turbæ fuerant concitatæ. In paucos animadversum a Bemelbergio, urbis pro Maximiliano Gubernatore; nam alios mors, alios fuga abstulerat. Permultis profuit non nominari. Profugorum facultates, qui in patriam sæpius revocati, exilium prætulerunt, aliquot post annis velut caducæ sub hasta sunt venditæ.

ARTICULUS II.

Dissertatio Juridica de Exceptionibus, quæ a Protestantibus contra proscriptionem Donawerdensem opponuntur.

Ex hac specie facti, quam desumpsi ex Fröschlino, Adlzreitero, & Relatione caussæ Donawerdanæ, anno 1610 peculiari libro lingua germanica prolixe descripta, abunde patet, quam inique, quantaque violentia Lutherani adversus Pacem Religiosam & Profanam sint grassati, vi armata turbando pacem, & Catholicos ab usu & exercitio suæ Religionis arcendo, quam justas proin caussas Imperator habuerit, refractariam & contumacem civitatem plectendi.

Quia tamen Protestantes Historici ac Jurisconsulti (quos inter Oldenburgerus, Gundlingius, Gladous &c.) acerbis non raro censuris non tantum serenissimum Ducem Maximilianum, sed sacram etiam cæsaream Majestatem perstringere, ac proscriptionem illam, tanquam iniquam & Imperii juribus repugnantem, orbi passim obtrudere non verentur, prolixius aliquantum de ea disserere non fuerit supervacaneum, ea etiam maxime de caussa, quod executio illa graves deinceps in Imperio motus ac bella excitarit.

§ I

§ I.

Protestantium Exceptiones contra Proscriptionem Donawerdanam.

QUatuor autem potissimum sunt capita, quæ a Protestanticis scriptoribus opponuntur. Primum versatur circa *Forum competens,* quod negant fuisse Imperiale Judicium aulicum, alterum *Processum Judicialem,* tertium *caussam* ipsam concernit, *executionem* quartum.

8. Exceptio prima. Primo igitur, contra ac Donawerdani fecerunt, adversus forum excipiunt, dicuntque, Cæsari nullam in hac caussa jurisdictionem aut cognitionem competere, sed vi Pacis Religiosæ ad Camerale Judicium fuisse remittendam, ad quod Religionis controversiæ unice pertineant. Iniquum insuper fore, cum Imperii Constitutionibus & recta ratione pugnans, si Ordines Evangelici Judicio aulico, quod ex solis ferme constet Catholicis, id genus caussas deberent submittere. Omnes universim caussas, Cæsareæ jurisdictioni immediate subjectas, in Camerali Judicio esse tractandas, quanto magis illas, quæ Religionem spectant. In illis duntaxat, quæ circa Principatus & Comitatus controvertuntur, & in caussis fractæ pacis Judicium aulicum concurrente cum Camera jurisdictione potiri. Omnes proin processus, utpote a judice incompetente profectos, irritos omnino esse, urbemque *plenarie sine ullis expensis, damnisque in pristinum statum restituendam.* Idque eo magis,

Quod 2. nullus judicii ordo sit observatus, contra sanctiones Secunda. ipsumque Imperii mox data mandata *sine clausula*, non auditis Donawerdanis, nec attento fundamento præcipuo, nempe possessione urbis, neque injungendo Abbati caussæ deductionem ex juris ordine; sed mox *via executiva* processum, ut Abbas in possessionem mittatur, & nisi pareatur, proscriptionis decretum conceptum. Præterea Bavaricos subdelegatos opere præcipitato civitatem consilio & ope privasse, minisque intentatis absque senatus exterioris & civium assensu plura extorsisse, & quidem etiam ultra illa, quæ in mandatis Cæsareis fuerint comprehensa. Paruisse tamen civitatem; præstitisse satisfactionem, duos cives, tumultus auctores, primum carceri, dein delegatis tradidisse. Sed Bavaros rursus institisse, ut decretum solos cives Evangelicos in senatum atque ad officia publica assumendi abrogetur, cumque civitas hanc conditionem, in mandato Cæsareo non comprehensam, acceptare non posset, illico *absentes & inauditos* Banno fuisse fulminatos, consules aliosque in vincula tractos, adjectis minis, brevi in cineres redigendam civitatem;

cum tamen ſtatutum illud de ſolis Evangelicis adlegendis ac præficiendis ab immemoriali tempore uſu viguerit, jam ante Pacem Religioſam, & diuturna conſuetudine ſit obſervatum, atque continuatum. Jure autem ſuo civitatem, tanquam Statum Imperii, ejusmodi ſtatutum potuiſſe condere, cum Papiſticæ civitates idem faciant. Ex his autem apparere, non ſupplicationis litigioſæ ſolummodo actam fuiſſe cauſſam, ſed Religionis & ſenatus mutationem, quam inſolita vi, ſub ſpecie Pacis Religioſæ, poſthabita omni interceſſione, obtrudere collaborent.

Tertia. Tertia Exceptio ipſa *cauſſæ merita* concernit, quæſtionem facti videlicet, neque enim civium motus ad ullius offenſionem, ſed ad ſui duntaxat neceſſariam defenſionem pertinuiſſe; cum Abbas, cui nulla animarum cura, aut jus Parochiale competat, novos omnino ritus, ſupplicationem nominatim publicam, explicatis vexillis, per urbis forum deducere attentarit, cui inſolito conatui eo majori jure ſe cives oppoſuerint, quo certius conſtet, quod Romana Religio cum certa moderatione exerceri ſit permiſſa, non proprio illius jure, ſed ex civili tantummodo Magiſtratus diſſimulatione.

Quarta. Quarta denique Exceptio *executionem* impugnat, quæ Statibus Evangelicis magnopere ſit præjudicioſa, absque communicatione cum Imperii comitiis, contra executionis ordinem & Circulorum jura ſuſcepta, atque Suevico præſertim circulo inique ſubtracta. Ad Wirtenbergicum ceu Ducem Circuli pertinuiſſe, ſi quæ demandanda fuiſſet executio. Traditam quidem fuiſſe Duci Bavariæ (qui in religioſis & profanis rebus omnia mutarit) juridicam deductionem, adjunctis precibus, ne executionem præcipitet, eam nihiloſecius illico ſuſceptam, non quidem Cæſaris, ſed eorum culpa, qui, ſumpto a paupere & exigua hac urbe principio, flammam excitare cupiebant, quæ latius paulatim ſerpens, majores etiam Imperii Ordines depaſceret, optabantque, ut antiquata Pace Religioſa omnia ſurſum deorſum volverentur.

§ II.
Reſponſio ad has Exceptiones.

PRofecto ſi cauſſa Donawerdana ſubſiſteret, prout hic eam pennæ Proteſtantium depingunt, mirum non admodum foret, quod eorum Ordines in varios cœtus & uniones coacti tot acerbas querelas, totque motus in Imperio concitarint.

Quamvis autem ex iis, quæ in Relatione Hiſtorica fideliter narrata ſunt, abunde conſtet, longe aliter ſe rem habere, quam de-

ceptores quidam Principibus proposuerant, juvat nihilominus ad has eorum exceptiones Catholicorum replicas, anno 1610 datas, subnectere, omnia tamen referendo ad statum Imperii illius temporis.

Et quidem, quod primam exceptionem de foro competente spectat, declaravit ipse Rudolphus II, sibi tanquam summo Imperatori ac capiti Imperii competere jurisdictionem in caussa Donawerdana, neque posse abdicare potestatem, omni jure & consuetudine Majestati Cæsareæ inhærentem. Judicium aulicum Cæsarea auctoritate processisse secundum leges & constitutiones Imperii. Neque se posse concedere, ut, quando in Romano Imperio super Pacis Religiosæ negotio inter Status lites oriuntur, Cæsareæ Majestati cognitio & decisio adimatur, atque soli Judicio Camerali tribuatur, sed Cæsaris esse, ut, quoties ejus auxilium a partibus debite imploratur, antecessorum exemplo justitiam administret. 9. Ad primam. Cæsar pronuntiat de foro.

Hanc Cæsareæ Imperialis aulæ jurisdictionem supremam ex ipsis Cæsareæ Majestatis, tanquam summi Imperantis, fontibus fluere, jure omni competentem, perpetua possessione firmatam, atque innumeris in casibus agnitam, hodiedum etiam a dissidentibus ultro agnosci, cum eorum utilitas versatur.

His addunt alii Cæsareæ Potestatis assertores, certum esse, quod ante erectum anno 1496 Judicium Camerale omnes personæ, (secluso speciali privilegio) Cæsareæ jurisdictioni immediate subjectæ, earumque caussæ ac gravamina, coram sua Majestate aut ejus Judicio aulico fuerint expeditæ: ac nemo hac super re controversiam moverit. Maximilianum vero Imperatorem Cameræ tribunal instruxisse, tum quod multis negotiis adversus Turcas, Venetos, Mediolanenses, Belgas, variisque bellis fuerit implicitus, atque idcirco per absentiam aut rerum molem difficilior ad eum, ejusque Consilium aulicum, quod illum comitari consueverat, fuerit accessus; tum ut Pax Publica, ad id usque tempus non satis in usum deducta, curatius servetur, si duo essent Imperii tribunalia, aulicum & camerale, ad quorum alterutrum litigantes commodius pro lubitu possent recurrere. Per Cameræ erectionem non adempta jurisdictio.

Institutam proin Cameram, non ut jurisdictio ordinaria Aulæ Cæsareæ extinguatur, sed ut in partem sollicitudinis vocata quoad varias caussas jurisdictionem concurrentem habeat, cum certa tamen mensura, nisi nempe Cæsar ex plenitudine potestatis caussam ad se velit evocare. Apte in hanc rem Adlzreitterus: *Quasi vero Maximilianus I Imperator, instituta Spirensi curia, ad levandam Imperialium curarum partem, supremam Imperatorum jurisdictionem sic*

acciderit, ut caussas ad suum tribunal non possit evocare, aut ultro delatas, nullaque partium exceptione, aut fori declinatione impeditas, cognoscere; cum tamen jurisdictio inferiorum judicum sæpe numero a litigantibus soleat per litis contestationem cum summa æquitate prorogari.

Nullatenus igitur illam Cameræ erectionem eo interpretandam, ac si Imperator summam suam potestatem ac jurisdictionem abdicarit, eo minus, quod in ordinationibus Cameræ aut Circulorum, aut in Imperii Recessibus illa nunquam sit sublata, quin potius potestas & authoritas supremi capitis semper excepta intelligatur; ac propterea, erecta etiam Camera, in Aula Cæsarea semper exercitam jurisdictionem ordinariam, sicut antea, nisi aliquando ob negotiorum molem partes ad Cameram ultro sint remissæ.

Neque per Pacem Religionis.

Eam itaque Judicii aulici cum camerali concurrentem jurisdictionem usque adeo omnibus fuisse perspectam, ut nullus tam audax fuerit, ut illam negaret, sed potius, ut ex Gaillio *lib.* 1 *obs.* 29 *n.* 3. Mynsing. *cons.* 94. *n.* 4. aliisque pateat, tanquam indubitata Imperii regula sit habita, donec anno 1590 Cæsar iis, qui adversus Pacem Religiosam premebantur, competentibus juris remediis adstitit. Tunc primum aliquos, quorum violentia coercebatur, aut eorum patronos, dicere ausos, cessare, in caussis præsertim Religionis, Cæsaris jurisdictionem.

Præclare hos refutat Petrus Heigius, Augustanæ Confessionis scriptor, in suis *Quæst. civil. & Saxon. q.* 9 *n.* 1 *& seq.* ubi ait: *quis ergo dicere audebit, Imperatorem talem potestatem cameralibus dedisse, ut semetipsum ea spoliarit? manet certe verum, Imperatorem fontem jurisdictionis majorem penes se servasse; maxime subsecuta observantia. Nec video, si constare Imperatoris authoritatem volumus, quomodo aliud sine violatione ejusdem dici queat; maxime quod Judicium camerale non ideo, ut Imperatoriæ Majestati derogaretur, sed molestiarum judicialium sarcina minueretur, ab Imperatore introductum, contrarium effectum minime debet parere, multo minus contra ipsum constituentem, & authorem interpretandum. --- Sit igitur primum Imperatoris fastigii & præeminentiæ argumentum, ne quis Cameram in consortium Imperii assumptam opinetur, sed jurisdictionis exercitium, salva Majestate Cæsaris, illi concessum sit, & hoc insuper credat, unum se in Imperio Cæsarem habere & venerari debere.*

Et vero neque per Pacem Religiosam ullo modo ea Cæsari adempta fuit potestas, in controversiis Religionis negotiis judicandi,

di, non quidem ſuper ipſa Religione, ſeu fidei articulis, ſed in cauſſis fractæ Pacis, aut gravaminum, quando pars una alteram turbat aut impedit in Religionis ſuæ exercitio; prout poſt ictam etiam 10
illam pacem demonſtrant acta in cauſſa Colonienſi, Argentinenſi & Aquisgranenſi, aliisque, in quibus Cæſar imploratus officium ſuum interpoſuit. Imo tantum abeſt, ut in Pace Religioſa ea Cæſari poteſtas ſit adempta, ut non obſcure ſit tributa, præſertim *Art.* 18, ubi Cæſar ſe obligat, quod invaſo contra vim inferentem auxilium & patrocinium præſtare velit. Cumque ſub ipſa erectione Pacis Religioſæ Lutherani Reſervato Eccleſiaſtico ſe opponerent, Ferdinandus autem Rex non cederet, ſed ex plenitudine poteſtatis Cæſareæ eidem inſiſteret, acquieverunt Proteſtantes, & ultro profeſſi ſunt, non eſſe ſuum, Regiæ Majeſtati formam & menſuram præſcribere. Ubi vero poſtea de hoc puncto, uti etiam de libertate Religionis, Statuum ſubditis concedenda, Lutherani controverſiam moviſſent, Cæſar illam ſententia ſua diremit.

Exempla.

Eadem ſuprema poteſtas Cæſari aſſerta non ſolum confeſſione Proteſtantium, eorumque gravaminibus ad ejusdem Judicium aulicum frequenter poſt Pacem etiam delatis, ſed variis etiam Imperii Receſſibus. Sic R. J. de anno 1566 graviter quidem injungitur, ut contra Pacem Religionis gravatis Camera aſſiſtat, mox tamen additur, cognitionem eam & executionem competere Cæſari, tanquam capiti, ac judici ſupremo, qui recuſari non poſſit, etiam in propria cauſſa judicans. Illius eſſe partes, quoslibet ſecundum Pacis Religioſæ & Profanæ placita defendere, nihilque intermittere, quo tranquillitas in Imperio conſervetur.

R. J.

Ex quibus omnibus manifeſte patet, Cæſarem ejusque Judicium aulicum nil niſi ex officio ſuo & juriſdictione, ſibi competente, egiſſe, dum preſſæ Donawerdana in civitate Religioni imploratus adſtitit, neutramque partem in ejusdem exercitio turbari, ſed Pacis Religioſæ normam ſervari voluit.

Quid? licet quis fingeret, Cæſari non competere jus, Ordines ad Aulicum ſuum tribunal evocandi, id tamen pro iis ſolummodo caſibus intelligendum foret, quibus partes forum illud declinarent, minime vero gentium pro illis, quibus ipſæ forum acceptant, & Cæſari juriſdictionem veluti prorogarent.

Donawerda agnovit.

Jam vero dici nullatenus poteſt, cauſſam Donavverdanam contra *invitos & declinantes* in aula Cæſarea fuiſſe ſuſceptam, cum civitas ſtatim initio & poſtea ter comparuerit, exceptionem fori declinatoriam nunquam oppoſuerit, ſed agnoſcendo juriſdictionem

Cæsaris in caussa principali litem sit contestata. Quod ipse Dux Wirtenbergiæ & Nordlinga, litteris ad Donavverdanos datis, ipsis objecerunt.

Cum itaque innata sit Cæsareæ Majestati supremi Judicis potestas, cumque illa neque per erectionem Cameræ, neque per leges Imperii unquam sit erepta, sed jugi usu & observantia etiam post Pacem Religiosam in religiosis æque caussis ac profanis semper observata, citando, cognoscendo, judicando, exequendo, & in hac, de qua loquimur, caussa Donavverdana a parte utraque ultro agnita, dubium circa forum competens hujus caussæ nullum relinquitur.

Videant hic Protestantici scriptores, quo Majestatem Cæsaream, & Imperii Capitis, supremique Judicis auctoritatem detrudant. Imperatoriæ potestatis vindices se ferunt. Jus sacrorum apud Catholicos liberaliter Cæsari ex Lutheri disciplina largiuntur alienorum donatores, sed in Protestantes, Religionis turbatores, omnem ipsi jurisdictionem adimunt. Convellant, destruant, vi etiam armata, Catholicos ritus, cives ad suas inventiones cogant, rapiant Ecclesias & bona Ecclesiastica. Hic nihil potest summa in terris Majestas; nulla illi jurisdictio. Sola Camera hic sceptrum rotat. Sed cur sola? ut Protestantici spoliatores & invasores Ecclesiarum, si a Camera condemnentur, *Revisores* sibi faventes possint petere; ab his, ut tribunalia eludantur, ad Comitia negotium traducatur. Ubi omnia pacifice transigenda; invasori nempe relinquenda spolia, cum summa tranquillitate & quiete, & ex interdicto *uti possidetis* confirmanda iterum iterumque Pax Religiosa. Hic erat aspectus Germani orbis illa ætate, hæc consilia, hæ artes Protestantium, ante Pacem Westphalicam, in qua confirmanda rursus fuit Pax Religiosa, & relinquenda in manibus Protestantium plurima bona Ecclesiastica, quæ contra Pacem Religiosam Catholicis eripuerant.

11 Ad secundam. Notorium crimen.

Quod jam alteram exceptionem de neglecto *Processus Judicialis Ordine* spectat, imprimis in notoriis atque manifestis, quæ a reo nulla tergiversatione celari possunt, non requiritur tam exactus ordo judicii; sed sufficit publica ac certa notitia Judicis, præsertim supremi. Ad quid enim tot ambages, si omnia sunt manifesta? atqui in casu nostro crimen Lutheranorum, nempe turbatio Religionis, invasio, vis armata, ac proin fractio pacis erat notoria ac manifesta, neque negari ullatenus poterat.

Dein falsum omnino est, nullam adhibitam formam judicii. Actor erat Episcopus Augustanus, reus Donavverdana civitas, ambo

Status

Status Imperii, immediate subjecti Imperatori, tanquam judici. Actor obtulit libellum accusationis cum specie facti evidentis, & petitione, ne porro vis fiat, aut ritus Catholici turbentur contra Articulum IV, XI & XVIII Pacis Religiosæ. Legitime citatus reus Pragam ad Cæsareum tribunal. Comparuit ille absque ulla exceptione fori; litem est contestatus; audita illius exceptio; judicata frivola. In re notoria ac manifesta non requirebatur ulterior probatio actoris. Quid ergo deerat, quo minus a judice, ex integro instructo, ferretur sententia, reum incidisse in pœnam violatæ Pacis Religiosæ, adjuncto mandato, ne Donavverdani contra Abbatem, ejus conventum, vel Catholicos propria vi vel auctoritate quidquam tentarent: aut in sepulturis, supplicationibus, aliisve ceremoniis iisdem molesti essent in posterum. Quid æquius statui poterat? Ordo servatus.

Quid Lutherani? Mandato Cæsaris spreto, armata manu, districtis gladiis Catholicum supplicantium agmen invadunt, labara discerpunt, Christi Crucifixi imaginem confringunt, lapidum grandine Catholicos in ædem sacram fugere compellunt. (Imo Thuanus ad annum 1607 scribit, non modo pulsatos injuriose fuisse cantores, sed etiam in turba aliquos occisos aut graviter sauciatos) Præsul Augustanus, ut sacra jura suæ Diœcesis defendat, querelam rursus ad Cæsareum tribunal defert. Factum novum ac insolens erat rursus notorium. Fit altera citatio adversus Donavverdanos, *ad videndum, ob contraventionem priorum processuum, se incidisse in pœnam constitutionis, præsertim banni*, (ob fractam Pacem non tantum Religiosam, sed etiam Profanam) repetito mandato, *de non turbando & non offendendo sub pœna banni & beribanni, & amissionis omnium privilegiorum.* Furor & contumacia.

His legitime communicatis, Donavverdanus Magistratus in populum, qui coerceri non potuerit, culpam turbarum illatæque violentiæ rejiciebat. Cæsar igitur, ut insolentiam compesceret, Bavariæ Ducem, potestate illi delegata, dat defensorem Pacis, quietis, & auctoritatis senatoriæ. Additis clementissimis ad senatum litteris, quibus caussam significat, cur id faciat.

Sed ecce! contemptis iterum mandatis Cæsareis, ejusque clementissima provisione, conjuratur in Abbatis, Religiosorum, & delegatorum capita, si supplicantium agmen duxerint. Fit seditio; corripiuntur arma; disturbatur supplicatio; delegati contempti re infecta abire coguntur.

Hac iterata contumacia ad Cæsarem nuntiata, perspectaque facinoris, notorii ac permanentis, evidentia, ad asserendam Cæsaris

ſaris authoritatem, & arcenda ſimilia facinorum exempla, cum nulla reſipiſcendi ſpes appareret, tandem pronuntiatum, eos in pœnas jam ante denuntiatas re ipſa incidiſſe, earumque executionem Bavariæ Duci eſſe ſuſcipiendam.

Quid jam in hoc rerum proceſſu, in tam aperta culpa, toties iterata, in tanta contumacia, aliud pronuntiaret Cæſar? quæ alia judicii forma requirenda? Profecto ex his, quæ in publica orbis luce ſunt acta, aperte conſtat, quam falſo quidam Proteſtantici ſcriptores ſparſerint, & hodiedum dicere non vereantur, accuſatos non fuiſſe auditos, absque cauſſæ cognitione ab executione ſumptum exordium; mox banno fulminatum. Veriſſime Adlzreitterus: *quid ad formam judicii, ultra ea, quæ adbibita ſunt, addi debuerit, nemo facile reperiet: cum præceſſerit accuſatio, dies dicta ſit reis, iidem vadimonium obierint, cauſſam dixerint, crimen fuerit non manifeſtum modo ſed etiam permanens.* Atque hinc

12 Ad tertiam de cauſſa ipſa.

Quantum ad tertiam exceptionem de *meritis ipſius cauſſæ*, ex dictis hactenus ſatis liquet, juſte omnino, ad amuſſim conſtitutionum Imperii, atque ad omnes æquitatis leges, Cæſarem dixiſſe ſententiam. Si enim urbs ab antiquiſſimis temporibus ſemper fuit Catholica, & non niſi Smalcaldicis armis ad Religionem mutandam impulſa: mox a Carolo V Imperatore priſtinis ſacris reddita, civibus ſacramento etiam ſe ultro obſtringentibus ad ſervandas deinceps Romanas leges. Si etiam poſt Transactionem Paſſavienſem ex mera gratia Lutheranis conceſſa extra urbem Eccleſia, illi vero ſe-

Urbis exceſſus.

ditione mota ipſum etiam templum Parochiale ſenatu invito & repugnante invaſerunt, atque paulo poſt Catholicos inde omnino exturbarunt, addito tamen promiſſo ſolenni, ſe in S. Crucis Parochia nunquam turbaturos ſacra Catholica.

Si nihilominus poſt Pacem etiam Religioſam innumeris eosdem preſſerunt moleſtiis: ſi funera comitari, ſi crucis imaginem tædasque præferri, ſi ſacrum Viaticum cum campanulæ ſigno ac lumine ad ægros deferri, ſi ritus funebres in urbe inſtitui vetuerunt. Si civium matrimonia, ſi Baptismi adminiſtrationem non niſi per Luthericos Præcones fieri præceperunt, repugnantibus, quorum permulti erant, ſenatoribus & civibus Catholicis. Si contra comitiale etiam edictum inſtigantibus Præconibus ſenatus conſultum conceptum, quo jus civitatis adimeretur iis, qui more Catholico atque a Catholicis ſacerdotibus Sacramenta perciperent.

Si denique ritus ac ceremoniæ Catholicæ armata etiam manu, vi illata, contra iterata Imperatoris mandata, toties ſunt diſturbata

ac

ac proculcata; quis dubitare amplius poterit, aut ire inficias, non modo Pacem Religiosam sæpius ruptam, sed Pacem etiam Publicam, seu Profanam, tot pœnarum minis circumseptam, gravissime fuisse violatam?

Jubet Pax Religiosa *art.* 3, Catholicorum jura, ritus, ceremonias servari integra: *art.* 10, ne ad alterutram Religionem quis cogatur: *art.* 14, ut, ubi utriusque Religionis homines sunt comixti (uti Donawerdæ) pacifice & quiete inter se vivant, nec altera pars alterius Religionis exercitia, ceremonias, ritusve impediat turbetve. Primo vero statim articulo severe prohibetur, ne quis cujuscunque status aut conditionis, *ob quamcunque caussam, aut quocunque prætextu, alterum invadere aut armis aggredi audeat.* Idem *art.* 18 repetitur. ne quis alteri propter Religionem quamcunque molestiam inferat. Num has pacis conditiones servarunt Lutherani Donawerdæ? minime gentium. Patet ex authentica urbis historia, quam sancte servarint. Contra pacem.

Patet, quam falso afferant Protestantici quidam scriptores, Donawerdanos non nisi ad sui defensionem egisse. Quid ergo defenderunt? quis in eorum sacra offendit? quis turbavit? nemo sane. Catholici ubique ab avita sua possessione sunt extrusi, lepusculi illius modo, qui erinaceum in foveolam suam, precarium velut hospitem, admisit, sed spinarum aculeis ab hospite isto ingrato e cubiculo suo fuit extrusus. Jure suo se egisse dicunt. quo jure? possessionis, reponunt. itane vero? tempore Pacis Religiosæ major adhuc & consulum, & senatorum, & civium pars erat Catholica. Nullo ergo possessionis jure se tueri possunt. Postea vero, sicut etiam antea, a Catholicis semper fuit reclamatum. An violentæ usurpationes possessionis nomine veniant?

At nulla, inquiunt, Abbati animarum cura, nulla jura parochialia competunt. Falsum hoc. Nam imprimis certa urbis regio ad templum S. Crucis tanquam suum parochiale spectabat. Deinde, quando Protestantes Catholicos ex principali urbis parochia extruserunt, fidem dederunt, se in templo S. Crucis nunquam eorum sacra turbaturos.

Sed de veteribus sacris id intelligendum fuerat, reponunt, non vero de novis ritibus & ceremoniis. Quos novos ritus, quas ceremonias dicitis? supplicatio, ajunt, antea non procedebat per urbem *explicato* vexillo, sed convoluto. Verum, præterquam, quod Thuanus testetur, more veteri *labaro explicato* processum, sit ita: quod metu injuriæ a paucis annis vexillum convolutum per urbem fuerit deportatum: quid tum? solebant Catholici non solum in suis civi- Novitas ritus nulla.

tatibus, ſed in iis quoque, quæ mixtæ ſunt Religionis, ſupplicantium agmini vexillum explicatum præferre. Vetat autem Pax Religioſa abſque limitatione, ne pars altera alterius ritus aut ceremonias impediat aut turbet. Modo novi iſti homines de novitatibus nihil dicerent, cum apud ipſos omnia novitatibus ſcateant. Nova Religio, novi ritus, novæ ceremoniæ, nova templorum facies, novus concionandi, jejunandi, orandi, & cantandi modus, novus modus adminiſtrandi baptiſmum, pœnitentiam, cœnam &c. celebrandi nuptias, ordinandi eccleſiæ miniſtros, homines uxorios, novum decretum, ut omnes Catholici a ſenatu ſint excluſi, nullus ad officium publicum admittatur. Novum edictum de abrogandis Catholicis ritibus ſepulturæ, de non præferenda Cruce, lumine, de efferendis extra civitatem Catholicorum funeribus: novum ſenatus præceptum de Catholicorum liberis a Lutherano præcone baptizandis, & matrimoniis celebrandis &c. &c.

Hæc omnia, & quidem poſt initam Pacem Religioſam, decernere, de novo introducere, novare, innovare, mutare, antiquare, inſtaurare, ipſis impune ſit licitum, etiam in mixtis urbibus. At vero, ſi Catholici, quos tamen antiquiſſima poſſeſſio omni munitione ſecuros deberet reddere, Donawerdæ, mixtæ religionis civitate, in ſupplicatione conſueta vexillum evolvere attentarent, proh quantum crimen! coitionibus, ſclopis, mucronibus, bipennibus, ſudibus, fuſtibus, lapidatione, vi publica, invaſionibus armatis plectendum. Digna enim vero tot unionum, conjurationum, motuumque materia. De cætero, quod dixi, Thuanus, Claſſicus Proteſtantibus auctor, negat, novo more modove inſtitutam ſupplicationem. *Ex more*, inquit, *explicato labaro, cum omni ſacri Collegii choragio ſequente &c.* idem auctor teſtatur, Abbatem obſiſtentibus Lutheranis dixiſſe, de priſca conſuetudine nihil mutari poſſe, ſtare ſibi libertate uti, & morem antiquum ſervare. Id ipſum Judicium Aulicum & iteratum Cæſaris edictum loquitur: idem Religionis ex antiquo dominantis ratio, & conſuetudo univerſalis, non complicatis ſed explicatis vexillis per urbes ſupplicationes deducendi.

Cum igitur Catholici, licet antiquiſſima Religionis ſuæ poſſeſſione vallati, Lutheranos, quos bona gratia, & quietis amore initio toleraverant, nunquam in religionis ſuæ exercitiis turbarint, hi vero nullo ſuo jure, ſed per conniventiam meræ facultatis admiſſi, mox in antiquos poſſeſſores, benefactores ſuos, inſurrexerint, templo parochiali ſpoliarint, ſacramentorum Catholicam adminiſtrationem interdixerint, varios Reli-

Religionis ritus prohibuerint, Catholicos a senatu & officiis exclusserint, multisque aliis molestiis presserint, ac denique supplicationem consuetam armata manu toties disturbarint, omniaque Cæsarea mandata toties contempserint, profecto meridiana luce clarius patescit, Lutheranos multifaria prævaricatione ruptæ Pacis Religiosæ, quin & Profanæ reos, a supremo suo judice jure meritissimo fuisse condemnatos, ac punitos.

Sed neque injusta, aut a Cæsarea potestate, vel imperii usu & constitutionibus aliena fuit *executio* sententiæ: quod ultimum adversæ exceptionis caput. Nam prout ex elisione primæ exceptionis liquet, Cæsari ceu supremo Judici competebat jurisdictio, non modo in utrumque Imperii statum, sibi immediate subjectum, tanquam partes, sed etiam in eorum caussam, Pacem Religiosam & Profanam concernentem. Quare, ut consectaneum est, debebatur ipsi pariter jus exequendi. Nam illius est sententiam exequi, qui eam tulit: præsertim si jure supremi Principis eandem tulit. 13 ad quartam. Executio ad Cæsarem.

Et certe, quod, erecto etiam Camerali judicio, Cæsari uti cognitio ita *executio* integra sit conservata, perspicuum est ex Comitiis VVormatiensibus anni 1521, quæ diserte declarant, quod omnia, quæ Imperii negotia, caussas, pacificationes, earumque executionem, tuitionem, concernunt, & quæcunque a pacificationum juriumque tuitione dependent, aut ad hanc conducibilia esse possunt, apud neminem alium, nisi apud Imperatorem, aut in ejus absentia apud *Regimentum* Imperii, ut vocabant, sint agenda. Soluto dein Regimento illo temporaneo, substituta quidem illi est Camera, denuo suscitata. Cæsaris tamen jurisdictio per hoc nullatenus est accisa, sed Camera concurrentem solummodo jurisdictionem loco Regimenti obtinuit. Quare R. I. de anno 1521 statutum, ut executio pœnæ, in proscriptos latæ, ad Imperatorem aut Cameram pertineat. Rursus R. I. de anno 1559, ubi indicia sufficientia adsint, posse ac debere Imperatorem aut Cameram cum citatis ocius ad declarationem banni ejusque executionem procedere. Et anno 1564, Cæsaris tanquam capitis esse, etiam nemine agente, per se ipsum pios & insontes defendere atque protegere. Idem habetur in pluribus aliis recessibus & Cameræ ordinationibus.

Imo etiam postquam executio Circulorum Ducibus fuit communicata, nequaquam penitus illam Cæsari ereptam docent non modo scriptores Catholici, sed plures etiam Protestantes. Certe in R. I. anno 1570, §. weiters als auch 2c. habetur: si Statui cuidam, adversus Religiosam & Profanam Pacem gravato a Duce sui aut allo-

rum Circulorum in tempore non succurratur, sed negligentem se exhiberet, uni vel pluribus proximorum Circulorum Ducibus executionem demandandam ab Imperatore. Cum itaque Dux VVirtembergiæ non modo proscriptæ civitatis caussam acriter propugnarit, sed processus quoque adversus eandem habitos, tanquam irritos, & Imperii constitutionibus contrarios, constanter improbarit, ut oppressis succurratur, executionem Duci Bavariæ, ceu Duci proximi Circuli, recte demandatam fuisse colligunt Apologetæ Catholici. Qui dein jure suo, Duci Circuli ratione expensarum & sumptuum competente, uti potuerit. Quare Adlzreitterus: *Cæsar*, inquit, *qui summam habuit potestatem caussæ cognoscendæ & judicandæ, jus quoque habuit pœnæ exequendæ, inconsulto Sueviæ Comitio, quod nec vocari in judicium, nec sedere inter judices debuit.* Sane ex eo, quod executio fuerit ordinarie committenda Ducibus Circuli, non sequitur, quod Cæsar non potuerit extraordinarie saltem concurrere.

Quod autem Cæsar hoc negotium cum Protestantibus non peculiariter communicaverit, inde esse, quod nullo ad id jure fuerit obstrictus, & illi, velut communis omnium caussa verteretur, capita & consilia contulerint, usque adeo, ut Cæsaris jurisdictionem negaverint. De cætero non apparere ipsorum præjudicium, nisi pœnas, ob ruptam multoties Pacem de inquieta & contumace civitate sumptas, injuriam suam interpretentur; quod tamen credi nequeat, nisi usurpationes, invasiones, & rapinas in Imperio toties damnatas approbent.

14 **Non fuit aspera.** Executionem etiam nimis celeriter susceptam, & aspere exercitam criminantur. Quam vero hoc falso, ex Relatione Historica liquet. Nec pilus capitis cuiquam motus. Falsum, quod executor ultra ea, quæ in mandatis habebat, fuerit progressus: quod præcones Lutherani urbe fuerint exacti; mens male conscia flagellum fuit. Falsum, quod civis ad Catholicam Religionem fuerit compulsus, ne quidem rogantes admissi, donec congruam animi sui atque consilii rationem redderent. Falsum proin etiam, quod status ecclesiasticus & civilis ex integro fuerit illico mutatus. Religio mansit libera. Parochiale templum ipsi Prædicantes fuga evacuatum pro derelicto habuerunt. Magistratus ex senatoribus utriusque Religionis constitutus.

VVurmius quidem & Smitius consules. Monachium sunt evocati, at neutiquam Religionis caussa, sed ut rationem reddant, cur Cæsaris edicta suppresserint, & turbarum duces se præbuerint. De

cæ-

cætero Maximilianus ipse veniam culpæ proscriptis apud Cæsarem exoravit, ut quilibet sub vite & ficu sua securus degeret. Et asserere se poterat civitas in pristinum libertatis statum, modo expeditionis sumptus ex usu Imperii executori persolveret.

Sed neque præcipitatam fuisse eam executionem dicere poterit, qui apud animum suum expenderit, quanta longanimitate Cæsar in hac caussa processerit, quanta usus clementia, quot lenibus remediis, quot præcautionibus paternis, quot monitionibus, quamdiu exspectarit, ut pervicaciam mansuetudine tandem frangat. At eluserunt illi diu promissis, quæ non sunt servata. Traditi quidem duo turbarum incentores, sed reliqui complices quæstioni subtracti; promissa a quibusdam supplicationi libertas, sed mox novo tumultu & armata grassatione facta posteriora prioribus pejora. Neque præpropera.

Cum objiciunt, parvulam illam circumstantiam, an Catholici cum explicato aut complicato vexillo procederent, non esse rem banno dignam, non attendunt, in quo stet caussæ principalis ratio. Non propter eam rem solam lata est proscriptionis sententia. Multa alia multo gravissima vertebantur in caussa: Catholicorum ab avita possessione detrusio; Invasio parochiæ, cum media adhuc pars tum civium tum senatus erat Catholica: interdictum Catholicis sacramentorum ministerium, exequiarum, nuptiarum, sacræ cœnæ, cultusque Divini ritus: ad præconum Lutheranorum fermentum, intentata media capitis diminutione, compulsi Catholici: e senatu proscripti: interdictum, ne per urbis forum deducatur supplicatio, hujusque ad extremas plateolæ lutulentæ angustias relegatio, vis publica & armata toties illata: fractatoties Pax Religiosa & Profana: mandata Cæsarea toties elusa atque contempta, contumacia denique inflexibilis, & refractaria, in tot seditiones, conjurationes, tumultus, rebelliones, & armatos furores effusa, non leve credo momentum fuerant. Caussæ illius.

Denique si tam levis momenti res vertebatur, sola nempe illa vexilli ratio, cur tantas tempestates concitarunt Lutherani? cur in re tantilla non paruerunt mandatis Imperatoris? cur ad tumultus, ad conjurationes, ad arma, ad violentas adeo invasiones convolarunt? cur totum velut Protestantium corpus tantopere commoverunt? cur ob circumstantiam adeo exilem, prorsus innocuam, atque ad nullius offensionem spectantem, tantam calamitatis procellam in caput suum conciverunt. Sed quid ego calamitatem appello? ivit per hanc procellam civitas ad salutis viam, quam perdiderat, ad veræ felicitatis decus, ad libertatem filiorum DEi, ad posterorum civium florentisque deinceps urbis municipalis laudem & commen-

dationem multo maximam. Non inscite ille : *periisset, ni periisset.*

Neque illa, quæ hactenus contra Donawerdam ex aliorum relatione historica, scriptorumque Catholicorum apologiis disserui, aliter, nisi pro illius temporis statu, dum Lutherano fermento jactabatur, intelligenda esse contestor; neque alium in finem, nisi ut veritas contra varias Protestantium criminationes vindicetur. Alia enim longe laudatissimæ hodie est civitatis ratio, quæ, ex integro Catholica, sub magni Catholici Principis suavi regimine feliciter acquiescit.

ARTICULUS III

Unio Protestantium, Liga Catholicorum.

15 Comitia Ratisbon. RUdolphus interea Cæsar Imperii *Comitia* anno 1608 *Ratisbonam* indixerat, Præside Ferdinando, postea Imperatore; qui Cæsaris nomine quatuor deliberationis capita proposuit. 1. Quæ vires, quibusque stipendiis, Turcicæ in Hungariam irruptioni sint opponendæ? 2. Quænam in Camera emendanda? 3. Quæ ratio pacandi Belgium, ne Imperium exinde detrimentum incurrat? 4. Quomodo corrigenda res nummaria?

Protestantes, Donawerdana proscriptione irritati, ferme triplo plura addiderunt. Nempe 1. Donawerdanos restituendos in integrum. 2. Cameram emendandam. 3. Nullas in aula Cæsaris lites esse tractandas. 4. Præsides & assessores pari in Camera numero ex Protestantibus æque ac Catholicis esse constituendos. 5. Visitationes ordinarias omittendas in posterum. 6. Ecclesiasticos a judicio repellendos. 7. Catholicis Episcopis nulla inter Imperii Proceres subsellia & prærogativas concedenda. 8. Funera ac sepulcrorum jura promiscue habenda Catholicis ac Protestantibus. 9. Ex Imperio proscribendam omnem auctoritatem & jurisdictionem Romani Pontificis. 10. Formam juramenti fiduciarii esse mutandam. 11. Imperii placita non votorum numero, sed sapientia stare oportere.

16 Unio Protestantium. Hæc, cum iniquiora visa essent Catholicis, quam ut concedi possent, Protestantes re omni infecta comitiis excesserunt: ac paulo post *Aschhusii* conveniunt, ubi *unione* inter se inita, vi extorquere decernunt, quæ fuerant negata. Jamque in morem apud eos abierat, ut, quoties Cæsar auxilia contra Turcas peteret, illa negarent, nisi varia ipsis concederentur, quæ indulgeri non poterant.

Cre-

Crevitque audacia ob devexam Rudolphi ætatem, & cum Mathia fratre diffidia.

Aschhusianæ unionis caput dixere Fridericum IV Palatinum septemvirum. Atque ut arctiore adhuc fœdere colligarent sese, *Halam* Suevorum rursus convenere, ibique novam Reipublicæ formam, datis ad Cæsarem minacibus litteris, poscebant: tractusque in partem ordinibus Batavicis, tum Daniæ regis, tum Franciæ arma, quæ ab Henrico IV in Germaniam parata ferebantur, respiciebant.

Catholici, cum adversum se unionem illam percussam satis intelligerent, inierunt inter se mutuæ societatis fœdus, si quæ vis inferretur. *Unionis defensiva* seu *Ligæ* datum nomen. Id anno 1609 initum Monachii, inter Maximilianum Ducem, Leopoldum Archiducem, Argentinensem & Passaviensem Episcopum, atque Herbipolensem, Augustanum, Ratisbonensem, Episcopos, præpositum Elvacensem & abbatem Campidonensem. Primaria caussa fœderis, quod Acatholici indies nova in bona Ecclesiastica, adversus Pacem Religiosam, decreta conarentur extorquere. Maximilianus fœderis princeps renuntiatus. Liga Catholicorum.

Anno 1610 Fridericus V patri in septemviratu Palatino succedens, ut dignum unionis caput se probaret, Leopoldum Archiducem in Alsatia, & Episcopos Bambergensem & Herbipolensem invasit. Accessit Aquisgranensis tumultus, quem parte VII recensui, actum quoque de extrudendis Halberstadio Episcopo & Canonicis.

Atrocius anno 1611 sævitum Pragæ a sectariis in Religiosos. Monasteria expilata. 14 Franciscani trucidati: nulla Imperatoris, in urbe præsentis, reverentia. Desierat nempe ab hominibus, Divini humanique juris contemptoribus, observari Cæsarea Majestas, ob discordiam, inter Rudolphum & fratrem Mathiam palam gliscentem: ut adeo necesse fuerit, ut Leopoldus Archidux copias suas pro Rudolpho opponeret adversus exercitum, quem Mathias ex Hungaria & Austria adduxerat. Turbæ Pragenses.

Septemviri cum cernerent, Cæsaream dignitatem ob senium & valetudinem Rudolphi vilescere, persuaserunt ei, ut pro Rege Romanorum eligendo in annum sequentem Comitia indiceret. Unito-Protestantes autem Rotenburgi ad Tuberam collecti, turbandi caussas inquirebant; invitatis etiam ad unionem suam Helvetiis. Inter ipsos Catholicos hoc anno turbatum. Ratenavius, Archiepiscopus Salisburgensis, salinas Halæ divitis, quæ per canales, a Maximiliano per spatium medii diei constructos, etiam Traunsteinio aquas,

aquas, sale impraegnata, suppeditant, prohibita lignatione turbaverat, & Ferdinandum, Maximiliani fratrem, a praepositurae Bertelgadensis possessione, capto oppido, armata manu dejecerat, pendente lite in Romana curia, cui praepositura illa immediate est subjecta.

17 Turbæ Salisb.

Conatus est Maximilianus per litteras, legatosque Præsulem a violentis consiliis abstrahere, admonito etiam de vi illata Pontifice ac Cæsare Rudolpho. Minime siquidem opportunum tempus visum, bellum cum Ecclesiastico Præsule gerere, quo atræ nubes aliunde in gravem tempestatem coibant in Religionis perniciem. Sed cum pacati conatus apud Antistitem, Protestantium, ut credebatur, flabellis succensum, nihil proficerent, copias armatas ostentat, ut periculi metu hominem ad animi æquitatem revocet. Quum ne sic quidem pertinaciam frangeret, rogatus a cathedrali Canonicorum collegio, quod plures injurias sibi ac provinciæ a Præsule illatas querebatur, Titmaningam, Salisburgensis ditionis oppidum, occupat.

Qua re territus Archiepiscopus, quamvis multo Salisburgi esset stipatus milite, convasato ærario & Ecclesiæ thesauro, Carinthiam versus fugam intendit. Collegium Metropolitanum arrepto mox gubernaculo Maximilianum Salisburgum invitat, magnaque cum honoris significatione receptum rogat, ut aliquot equitum alas sibi commodet, quæ gazam ablatam recuperent. Equites igitur insecuti, Antistitem cum pretiosis sarcinis Salisburgum reducunt, & capitulo tradunt, quod, postquam ille in manibus Nuntii Apostolici sponte dignitati renuntiavit, alium elegit. Ratenavius vero in arce Salisburgensi decenter habitus, quinquennio post (anno 1617) pie obiit. Maximilianus vero rebus compositis domum reversus, Pontificem & Cæsarem de re tota per legatos edocuit, qui expeditionem laudarunt.

Obitus Rudolphi.

Anno sequenti 1612 Rudolphus II Imperator e vivis excessit, Imperii 35, vitæ 59, gloriosus prioribus annis; inde in torporem quendam subsidens, hominum fugitans, domique abditus, multa a Turcis, Protestantibus, subditis suis, & fratre ipso perpessus. Cœlebs semper, Religionis & litterarum, præsertim Mathematicarum, amator eximius, meliorique Reipublicæ statu dignissimus.

Videantur Brachelius in hist. hujus temp. Adlzreitterus in annal. Boicis, Khevenhyller. Struvius. Thuanus. Londorp. Masenius in Contin. Broveri annal. Ignat. Schwarz. Lymn. Lunig. Theatr. Europ.

Artis

ARTICULUS IV.

Relatio historica & genealogica controversiæ Juliacensis.

Cum anno 1609 absque liberis obiisset Joannes Wilhelmus, Juliæ, Cliviæ ac Montium Dux, Comes Marchiæ, & Ravenspergæ, Dominus Ravensteinii &c. ob multitudinem competitorum graves ortæ sunt controversiæ, quin & bella, pluries suscitata. Juvat rem altius aliquantum deducere. 18

Status antiquus. Provinciæ memoratæ olim singulæ ad singulos Comites spectabant. Julia dein anno 1356 a Carolo IV, Montes 1389 a Wenceslao, & Clivia 1417 a Sigismundo, in ducatus erectæ. Julia, Montes, & Ravensperga, sive per Cæsarum privilegia, sive per jus feudale illarum provinciarum, sive per nuptias, & pacta dotalia (de hoc enim acriter disceptatur) inter se conjunctæ fuerant, uti etiam Clivia & Marchia inter se. Et quidem priores illæ, jam prius unitæ, pervenerant ad *Wilhelmum* anno 1475, qui, cum ex priore conjuge liberos nullos suscepisset, occasionem dedit, ut in provincias illas plures Germaniæ Principes spes suas & vota intenderent. *Saxo.* Eos inter erat *Albertus Saxo*, (Albertinæ, regnatricis hodie stirpis parens) bellis Pannonicis, Burgundicisque Cæsari apprime commendatus.

Illi igitur Fridericus III Imperator anno 1483 diploma Græcii dedit, quo ducatum Juliæ & Montium eidem in feudum promisit pro casu, quo Imperio aperirentur (wann uns und dem Heil. Reich ledig werden &c.) Confirmatum fuit hoc diploma anno 1486 a Maximiliano Rege, ut videlicet Julia & Berga, in defectu masculorum hæredum, ad Domum Saxonicam immediate transeant.

Maria. Cum autem postea idem Wilhelmus ex Sibylla Brandenburgica, uxore altera, filiam suscepisset *Mariam*, anno 1496, 3 Februarii a Maximiliano Imperatore diploma impetravit, quo (si Wilhelmus nullum filium susciperet) Maria, ejusque hæredes masculi, successionis & feudorum capaces redduntur, idem privilegium, si Maria decederet, ad ejus sororem & masculos ejusdem hæredes extenditur.

Clivia juncta. Maria hoc diplomate instructa nupsit *Joanni* III Cliviæ Duci ac Marchiæ Comiti, additaque pacta dotalia, ut Mariam sequerentur in dotem Juliæ ac Montium comitatus. Impetratumque rursus a Maximiliano Cæsare anno 1498 decretum, quo priora repetebantur. Ut autem Cæsar Alberto Saxoni de sumptibus, pro Domo

Auſtriaca impenſis, ſatisfaceret, Friſiam utramque, ſumma provinciæ totius voluntate, eidem attribuit (*teſte Lucio Veronenſi*).

Anno 1508 2 April. Spiræ expeditum rurſus eſt ſolenne diploma, a Wilhelmo petitum; cujus eadem eſt ſententia, quæ priorum, ut ſcilicet, eo absque maſculis decedente, ex ſpeciali gratia *Maria* ſuccedat, aut ea mortua ejusdem ſoror ac legitimi maſculi. Sequenti anno 1509 Ulmæ iteratum denuo privilegium, adjecta clauſula, ut, quæ antehac ab Imperatore Friderico pollicitationes, ſeu *exſpectantiæ*, quas vocant, datæ fuiſſent, Mariæ ejusque filio maſculo hæredi fraudi ac detrimento ne eſſent, (*teſte eodem Lucio*).

Anno 1516 Cæſar nepoti ſuo Carolo (poſtea Imperatori hujus nominis V) poteſtatem conceſſit, ut de utroque Ducatu, Juliacenſi & Bergenſi, ac Comitatu Ravenſpergico Joannem Clivenſem, Mariæ Juliacenſis maritum, avi Imperatoris nomine inveſtiat. Quod tamen Carolus V Imperator primum anno 1521 non avi ſed ſuo nomine Bruxellis fecit.

19 Wilhelmus. Sibylla.

Ex Joanne III Clivenſi & Maria Juliacenſi natus eſt *Wilhelmus*, primus tot provinciarum (a parentibus unitarum) hæres, cum tribus filiabus, Sibylla, Anna, & Æmilia. Anna collocata fuit Henrico VIII Angliæ Regi, ſed mox ab eo repudiata. *Sibylla* vero primogenita Joanni Friderico, qui poſtea Saxoniæ Elector fuit, his pactis dotalibus anno 1526 erectis: ut, ſi Wilhelmus ſine maſculis liberis decederet, aut ejus liberi hæredes non habeant, Sibylla, ejusque hæredes in omnia ditionum jura ſuccedant. Petitaque eſt a Carolo V Cæſare confirmatio. Hæc autem primum anno 1544 eſt ſecuta. Atque ex pactis iſtis dotalibus derivant ſuum jus Principes Saxoniæ Erneſtinæ ſtirpis.

Wilhelmi nuptiæ.

Wilhelmus igitur in tot ditiones absque controverſia ſuccedens, a Carolo Egmondano inſuper Geldriæ inſtitutus hæres, ut hanc adverſus Carolum V defenderet, cum Gallo ſocietatem iniit, electa in ſponſam Navarræa: ſed a Cæſare Carolo ſuperatus bello, anno 1543 pacem rogavit, quæ conceſſa Venlonæ ea conditione, ut Geldriam Carolo cederet, ipſe vero de reliquis provinciis inveſtiretur, omniumque privilegiorum, quæ alii Cæſares contuliſſent, firmamentum acciperet.

Actumque, ut omiſſa Navarræa, *Mariam* Auſtriacam, Ferdinandi Romanorum Regis filiam duceret. Nuptiæ celebratæ anno 1546 Ratisbonæ. Secutum a Carolo Cæſare diploma, quod, in hac re maxime notandum, alii deinceps Cæſares repetierunt. Illius hæc ſumma:

Gui-

Guilielmo Duci Juliacensi &c. & Mariæ Austriacæ conjugi peculiare hoc privilegium a Cæsare conferri, ut, *si Guilielmus ex Maria conjuge legitimum hæredem masculum non habeat, aut, si illi, quos haberet, absque aliis deinde hæredibus masculis decederent, in ditiones ac provinciarum jura succedant filiæ; aut, si earum nulla tempore casus supervivat, succedant earum legitimi masculi hæredes.* Diploma.

Hoc privilegium iisdem verbis suo diplomati insertum Ferdinandus I Imperator anno 1559 Augustæ, deinde Maximilianus II anno 1566 itidem Augustæ confirmavit.

Wilhelmus autem ex Maria Austriaca sex liberos suscepit, duos 20
filios & quatuor filias. Ex his Carolus Fridericus in ipso juventutis flore anno 1575 Romæ immatura morte ante patrem decessit: postquam Neapoli Romam rediens in febrim malignam incidit. Hujus præclari Principis laudes & pia mors descriptæ extant in Epistola Gregorii XIII, qua patrem ejus Wilhelmum consolatur. Liberi.

Joannes Wilhelmus filiorum alter, patri Guilielmo 1592 defuncto in ditionibus paternis successit. Cum autem infirma plerumque esset valetudine, ducta primum Jacoba Badensi, deinde Antonia Lotharinga, ex neutra parens, anno 1609 obiit, ac provincias suas disputationi reliquit. Joannes Wilhelmus.

Maria Eleonora, primogenita, ejus soror, nupsit anno 1573 Alberto Friderico, Borussiæ Duci (Alberti Brandenburgici, Teutonici olim ordinis Magistri filio) Mortua est illa anno 1608 ante fratrem Joannem Wilhelmum, relicta tamen filia *Anna, Joanni Sigismundo Electori Brandeburgico collocata*, ex qua Domus Electoralis Brandenburgica propagata jus in Borussiam & Ducatus Juliæ, Cliviæ &c. derivat. Eleonora.

Anna secundo genita collocata fuit *Philippo Ludovico Comiti Palatino, Duci Neoburgensi*, quæ post mortem fratris Joannis Wilhelmi in vivis superstes fuit, & jam filio Wolfgango Wilhelmo ornata, proxima omnium ad has ditiones videbatur. Anna.

Magdalena tertia filia Joanni Bipontino data, ex quo etiam ipsa filios suscepit. Quarta *Sibylla* Carolo Austriaco Marchioni Burgoviæ nupta, jura sua Wolfgango Wilhelmo certis pactionibus cessit, consentiente Ferdinando II Cæsare. Magdalena. Sibylla.

Post mortem Joannis Wilhelmi anno 1609 Brandenburgenses 21
& Neoburgici possessionem ditionum, quantum pars utraque poterat, arripiebant, eam rem graviter ferente & vetante Rudolpho Cæsare. Cum autem Saxones, Cæsareis & Hispanis ex Belgio copiis adjuti, jus suum persequerentur, & Archidux Leopoldus contro- Competitores.

versas provincias nomine Cæsaris in fidem suam ceu sequester usque ad litis decisionem recipere conaretur, expugnato Juliaco, Brandeburgus & Neoburgicus Tremoniæ seu Dortmundæ eodem anno 1609 pactionem inter se inierunt, ut, salvo utriusque jure, ditiones illas velut communes possiderent, junctaque opera adversus omnes alios competitores tuerentur. Recuperabant etiam Gallicis & Hollandicis auxiliis per Mauritium Nassovium Juliacum, Unito-Protestantibus interim in Alsatiam irrumpentibus.

Sed non diu tenuit ea rerum communio, anno 1613 dissoluta. Brandenburgus ope Batavorum & unionis Protestanticæ, Juliaco, Emmerico, Resio &c. præsidia imposuit, tentato etiam Dusseldorpio: Neoburgicus vero, socia Hispanorum & Catholicæ ligæ opera, Dusseldorpio, Duisburgo, Wesaliæ &c. Tentata sæpius conventio: aliquando frustrata, aliquando confecta, sed ob diversas, tum in Civilibus tum in Religionis rebus incidentes, controversias pluries interrupta.

ARTICULUS V.

Observatio in hanc caussam Juliacensem &c.

22 COmplures equidem erant anno 1509, quo Joannem Wilhelmum defunctum esse diximus, provinciarum illarum competitores, uti Bullionii, Nivernenses, Manderscheidii. Sed quia hi remotiore nexu ultimum possessorem contingebant, a lite destiterunt. Quatuor igitur præcipue erant partes litigantes: ac proin quatuor quæstiones oriebantur.

Prima: an in eas provincias succedant Saxoniæ Duces? *Secunda*: an Marchiones Brandenburgici, ex Maria Eleonora primogenita descendentes? *Tertia*: an Comites Palatino-Neoburgici, ex Anna orti? *Quarta*: an pro numero filiarum dividenda hæreditas; quod volebant Bipontini, ex Magdalena, tertio loco genita, descendentes?

Non est equidem aut conditionis meæ, aut voluntatis, in caussa tam ardua, tot scriptorum calamis celebrata, aliquid pronunciare: alienum tamen non fuerit ab hoc *eruditionis apparatu*, quam brevissime referre rationum momenta, quæ in hac caussa, toto orbe celeberrima, in variis libris sunt publicata, absque ullo (ut per se patet) præjudicio quorumcunque juris.

§ I

§ I.

Argumenta pro Brandeburgica cauſſa.

23 **Feuda promiſcua.**

IMprimis ergo Domus Electoralis Brandeburgicæ hæc aliaque afferuntur cauſſæ merita, ab Hermanno Schwedero *in Theatro Hiſt. Prætenſion.* Puffendorf. *Hiſt. Brandeb. lib.* 4. *ſynopſi univers. ſucceſſ. Elect. Brandeb. in Duc. Clivia*, *Juliæ* &c. Provincias equidem iſtas, inquiunt, eſſe feuda Imperii, ſed *promiſcua*, in quibus etiam fœminæ poſſint ſuccedere; nam regiones Interioris Germaniæ quoad ſucceſſiones uti jure Francorum, vi cujus poſt maſculos extinctos ordo ſuccedendi devolvatur ad fœminas. Et quidem obtinere hic jus Primogenituræ, pro more veteri, inſtituto majorum, & Principum providentia, in his partibus dudum introductæ, ut videlicet ditiones illæ omnes perpetuo inter ſe *unitæ* maneant (uti Dux Wilhelmus diſpoſuit, & Ferdinandus I confirmavit) & obveniant primum maſculo primogenito, hoc autem liberos non habente, aut ejus ſucceſſione deficiente, ad alteram lineam maſculinam, & ſic deinceps devolvantur: maſculis autem non extantibus, aut absque liberis diſcedentibus (prout in caſu noſtro contigit in perſona Joannis Wilhelmi) ſuccedat filia primogenita cum ſua progenie utriusque ſexus: hacque penitus extincta, filiam ſecundo genitam & ejus liberos ordo ſuccedendi tangat.

Exempla.

Exſtare hanc in rem exempla complura, quæ demonſtrent, eum ſuccedendi modum obſervatum, atque poſt mares extinctos ſucceſſiſſe filiam primo genitam: imo non aliter, niſi per conjugia provincias illas, ad totidem dominos antea pertinentes, fuiſſe ſucceſſu temporum conjunctas. Sic jam ſæculo XIV unitam fuiſſe Marchiam cum Clivia per matrimonium Adolphi IX Marchiæ Comitis cum Margaretha Clivenſi: Comitatum Ravenſpergæ cum Bergenſi per nuptias Margarethæ Bergenſis cum Ottone Ravenſpergenſi: Montes, & Ravenſpergam cum Julia per Gerhardum Juliacenſem & Margaretham Montenſem, ac denique Juliam, Montes, & Ravenſpergam cum Clivia & Marchia per conjugium Mariæ Juliacenſis cum Joanne Clivenſi.

24 **Filiæ non habilitatæ.**

Neque dici poſſe, fœminas illas ſpeciali Cæſarum Privilegio fuiſſe habilitatas ad ſucceſſionem in feudo; nam vel auctoritatem Cæſaream non interveniſſe ſemper, vel per eorum diplomata non fuiſſe habilitatem collatam aut capacitatem ſuccedendi, ſed præſuppoſitam, utpote quam jam ante ex ipſa ratione & indole harum

ditionum, secundum jus Francorum a Majoribus haustam, accepissent, sed præcise declarasse atque rata habuisse, & confirmasse hæc jura, jam antea legitime quæsita, & in eventum competentia. Neque ad alium finem Wilhelmum Juliacensem petiisse diploma a Cæsare pro filia sua Maria, aut hujus filium Wilhelmum Cliviæ ac Juliæ ducem pro filiabus, nisi ut Cæsar jus quæsitum Mariæ confirmet, declaret, & norit, cui Investituram conferre debeat, qualemque vasallum sit habiturus, si per fœminas ad alias familias feudum transferatur.

Hinc in contractu matrimoniali, anno 1496 inito, cautum, ut Mariam Juliacensem Julia & Montes dotales sequantur. Quod additum de Cæsaris auctoritate sive consensu impetrando, non factum propter aliquam inhabilitatem, sed quia sunt feuda Imperii, super quibus Cæsar Investituram debet concedere.

Sic pluribus in locis receptum longæva consuetudine, ut vasallis propter urgentem æris alieni necessitatem liceat distrahere feuda, requirendum tamen dominum, ut consensum adhibeat.

Hinc factum, ut Maximilianus I in diplomate anno 1509 exspectantiam, a Friderico III patre concessam Saxonibus, pronuntiaverit irritam, quia conditio concessionis defecerit, cum Dux Wilhelmus non sine liberis, sed relicta filia Maria decessurus fuerit: proinde neutiquam futurum, ut ipsius obitu feuda devolvantur ad Imperium.

De cætero Maximilianum I Cæsarem non modo non asserere, Juliam & Montes esse feuda masculina, verum etiam plane contrarium, quod sint fœminea, aperte demonstrasse in diplomate per Saxones impetrato. Neque (ut inquiunt) Arnoldus Egmondanus filium Adolphum (Caroli patrem) potuisset exhæredare, neque Geldriam in Carolum Burgundum transferre, nec in iis filia Burgundi, & gener Maximilianus succedere, si fœminæ non fuissent capaces successionis.

25 **Diploma unionis.** Vocasse quidem quandoque Cæsares filiarum *masculos* hæredes; sed ea verba non *restrictive* intelligenda, nec ad exclusionem fœminarum extendenda esse, idque constare ex diplomate unionis Ferdinandi I ex pactis dotalibus Prutenicis, Neoburgicis, & Bipontinis, præterquam, quod per masculos etiam fœminæ possint intelligi, **Pacta dotal.** eo magis, quod Sigismundus Imp. cum anno 1417 Cliviam in ducatum erexit, Adolphum & ejus hæredes ac successores legitimos dignitate ducali perpetuo gaudere voluerit, absque distinctione inter hæredes: & Ferdinandus I Imp. pactum unionis confirmans, statue-

statuerit, *ut provincia illa unita maneant, quamdiu successio haeredum Wilhelmi in descendente linea duraverit.* In pactis etiam Prgtenicis conventum, ut Eleonora in solidum succedat, & post ipsam ejus hæredes: hæc autem pacta confirmata esse a Maxim. II & acceptata a Neoburgicis, qui renuntiarint juri successionis, quamdiu ex Eleonora primogenita hæredes supersint, & primum istis omnibus extinctis jus succedendi sibi reservasse.

Cum igitur Maria Eleonora inter filias *Wilhelmi* fuerit primogenita, manifestum esse, post extinctos absque liberis ejusdem fratres, ad eam jure primogenituræ, ejusque descendentes, omnes unitas eas provincias fuisse devolutas, jure videlicet Francorum, in illis vigente, atque usu ac more a Majoribus accepto.

Accedere, quod in pactis dotalibus, anno 1572 a Wilhelmo & Maria pro Eleonora, Prussiæ Duci nupta, erectis, expresse cautum fuerit, ut, si nullos masculos hæredes (Wilhelmus & Maria Eleonora parentes) essent relicturi, aut filii sine hæredibus decederent (prout in casu substrato contigit) tunc Maria Eleonora, ejusque *hæredes* in universum jus illarum omnium ditionum succedant, vi obtenti in hanc rem & confirmati privilegii Cæsarei. Et majoris adhuc claritatis gratia additum: si casus eveniret, ut Carolus Fridericus, & Joannes Wilhelmus sine liberis decederent (prout postea decesserunt) universalis hæreditas ad Mariam Eleonoram ejusque conjugem Albertum Fridericum, Prussiæ Ducem, eorumque hæredes pertineret. Hæc autem pacta dotalia confirmata fuisse a Maximiliano II Cæsare, & a sororibus Eleonoræ rata habita.

Denique, licet Eleonora fuerit præmortua, reliquisse tamen filiam & ex ea nepotes, qui una sint cum Eleonora persona, ac jure repræsentativo succedant. *L. Lucius de hæred. instit.*

§ II.

Argumenta pro caussa Neoburgica.

HÆc potissimum referam ex *Dissertatione* Lucii Veronensis *enucleata de successione in jura & ditiones Juliæ, Cliviæ, Montium, Marchiæ &c.* ejusque Apologeta, & adjectis *Notationibus* Lycangeli Argyrandri, volumine integro, contra Prætensionem Brandeburgicam potissimum deducta. 26

Atque imprimis dicunt, Juliam, Cliviam, Montes &c. non esse feuda promiscua, sed filias ultimi possessoris ab agnatis masculis fuisse exclusas; sic non extantibus in Theodorici IV Cliviæ comitis

Sunt Masculina feuda.

comitis linea masculis, *Aleidem* ejus filiam anno 1200 non successisse, sed patruum Arnoldum.

Probatur exemplis. Anno 1218 postquam Adolphus IV Montium Comes in bello sacro ad Damiatam cecidisset, ejus filiam *Margaritham* exclusam fuisse ab S. Engelberto patruo, coloniensi antistite, crudeliter postea interempto. Ita exclusam *Irmingardim* a patruo Theodorico X a Cliviæ comitatu anno 1309. Hujus Theodorici filiam *Margaritham*, a Joanne Theodorici fratre, licet parens in testamento filiam nominarit hæredem, anno 1328. Defuncto autem Joanne absque liberis, exclusis Irmingardi & Margaretha ejus neptibus Cliviam ad Imperium recidisse, a Carolo IV Cæsare libera deinde voluntate in feudum concessam Adolpho Margarethæ filio, præterito Engelberto ejusdem primogenito, manifesto argumento, nullum jus fuisse Margarethæ, Theodorici filiæ, alioquin nec ipsa, nec ejus primogenitus potuisset excludi.

Isabellam quoque Marchiæ comitis filiam non successisse patri Engelberto, sed successionem ad patrui Adolphi lineam translatam. Denique anno 1423 *Joannam*, Wilhelmi Ducis Juliacensis filiam unicam, quam Reinoldus frater hæredem scripserit, ab Adolpho agnato, Duce Montensi, Sigismundi Cæsaris auctoritate exclusam.

Ex his autem arguunt, feuda illa non fuisse promiscua seu fœminea; alioquin jure Francorum, deficientibus in eadem linea masculis, debuisse succedere filiam, ejusque liberos, donec extincta tota prima linea ad alteram agnatorum transeatur. Quod cum factum non sit, non viguisse in illis provinciis prætensum ejusmodi jus Francorum, aut feudum promiscuum.

Privilegiis habilitationis. Imo nunquam in iis successisse fœminas sine speciali Cæsaris privilegio: ipsosque Imperatores diplomatis suis satis demonstrasse, feuda illa esse *recta*, *propria*, ac *masculina*, nullamque fœminam in iis posse succedere, nisi speciali privilegio habilitatam.

Ita *Sigismundum* Imperatorem, cum exclusa Joanna, Guilielmi Juliacensis Ducis filia unica, Adolphum agnatum de eo ducatu Budæ anno 1425 investiret, explicate addidisse, quo jure id faceret: nempe Adolphum *proximum esse hæredem, qui de clypeo, & progenie mascula, defunctos Juliæ Duces attingeret.* Hac enim loquendi formula, bis repetita, Imperatorem utique jura successionis *masculæ* apertissime designasse: maxime, cum subjunxerit:

Diplomat. Sigis. *ita, ut ipse & ejus hæredes feudales, masculini sexus, ducatus & Principatus Juliæ &c. a nobis & S. R. I. deinceps hæreditarie, & semper tanquam recta Ducalia feuda habeant &c.*

Neque

Neque excipi posse, hanc Adolphi investituram sub- aut obreptitie esse obtentam a Cæsare, ignorante, in provinciis Belgicis & adhærentibus vigere jus Francorum, & Reinoldum instituisse hæredem *Joannam* superstitem sororem. Nam præsumendum nullatenus esse, Imperatorem in caussa tunc nota & agitata, rebus non satis expensis de Imperii feudo disposuisse, prælertim cum ipse in diplomate suo testetur, *se caussa probe expensa, de consilio multorum Principum, e tribunali, sub sua & Imperii corona, de certa scientia, Adolpho feudum Juliæ conferre.* Deinde in ipso Sigismundi diplomate haberi, quod Arnoldus Egmondanus, Joannæ memoratæ nepos, (qui Juliam invaserat) ter fuerit citatus a Cæsare ad dicendam caussam ob injustam invasionem. Minus adhuc dici posse, per mares etiam fœminas intelligi, præsertim ubi de feudis agitur, quæ regulariter sint masculina, ac talia in dubio præsumenda, maxime, si sint feuda imperii; nisi videlicet speciale privilegium habeatur pro fœminis, quo habilitentur.

Aliam adhuc observationem hic adducit Argyrander Lycangelus (*Wolfgangus Michael Silbermann, Cancellarius Neoburgicus*) adversus caussidicum Brandeburgicum, qui evincere volebat, quod *Joanna*, Wilhelmi Ducis Juliacensis filia (cujus mater Geldriæ hæredem se ferebat) succedere debuerit fratri in Juliacensi ducatu, ejusque dein filia Maria, Joanni Egmondano nupta, horumque filius Arnoldus Egmondanus: qui tamen jura sive in Geldriam, sive in Juliam, Carolo Audaci Burgundiæ Duci oppignoravit, ac deinde vendidit. Hanc autem alienationem fieri potuisse, a caussidico illo propugnari, utpote, qui contendat, dominos Juliæ, Cliviæ, Montium, sive per actum inter vivos, sive per ultimam voluntatem, de provinciis suis potuisse libere disponere. Ex quibus proinsequatur, jura illa, etiam in Juliam, ad Caroli Burgundi filiam Mariam, atque ab hac ad ejus hæredes Austriacos legitime fuisse translata. Si vera sint igitur principia hujus caussidici, Juliam non ad Brandeburgicos, sed ad Austriacos, Mariæ Burgundicæ descendentes pertinere; vel saltem ad Saxones, in quorum favorem Maximilianus I jure in Juliam cesserit. Neque ex posterioribus Cæsarum diplomatibus aliquid Brandeburgicis juris accrescere, cum ea secundum illum caussæ patronum sint meræ declarationes juris jam antea competentis. Neoburgicos vero se facile ab ista exceptione expedire, negando, illa feuda esse promiscua, adeoque aliquid unquam juris Egmondanis in Juliam ex Joanna Juliacensi competiisse: id, quod Imperator Sigismundus diplomate suo declaraverit, Arnol-

dum Egmundanum, contumacem invasorem, etiam banno feriens.

Friderici. *Fridericum III* Imperatorem anno 1442 eandem proscriptionem Arnoldi Egmondani Francofurti repetiisse, quod ducatum Juliæ & Geldriæ ex fœminea successione affectaret. Eundem Cæsarem anno 1483 per diploma Græcii promisisse Alberto Saxoni ducatus Juliæ & Montium, in eventum, quo per mortem Wilhelmi Juliacensis, tunc improlis, Imperio aperirentur; licet satis constaret, Carolum Egmondanum ex Joanna Juliacensi suos natales arcessere.

Maximiliani. *Maximilianum I*, postquam anno 1486 eandem Saxonicis Principibus promissionem renovasset in casum, quo per defectum masculorum hæredum Imperio ducatus illi fierent aperti, cum dein Wilhelmus Juliacensis interea filiam Mariam suscepisset, eandem Augustæ anno 1496 rogatu patris habilitasse, liquido contestatum, *se id facere ex speciali gratia & favore, atque plenitudine Cæsareæ auctoritatis, filiam Guilielmi Mariam capacem, habilem, dignamque feudis reddere, uti etiam ejusdem Mariæ hæredes masculos.* Idem privilegium extensum ad sorores & earum masculos, si Maria sine masculis decederet. Hæc autem verba plane fore frustranea, imo falsa, si jam veteri receptoque more feudum fuisset promiscuum, & Maria jam ante ejusdem capax. Quin imo Maximilianum Cæsarem in eo diplomate habilitationis expressim dicere, si Wilhelmus absque *masculo* hærede decederet, ejus feuda ad Imperatorem & Imperium reditura. Idem repetitum in confirmatione anni 1498, rursusque anno 1508 ad preces Wilhelmi Mariam aliasque ejusdem filias, atque legitimos eorum masculos singulari privilegio feudorum *capaces* & *habiles* reddidas.

Hæc verba adeo esse perspicua, ut nulla ratione ad nudam declarationem capacitatis & habilitatis præexistentis trahi possint. Profecto *capacem habilemque reddere* non esse idem, ac *habilitatem jam ante competentem declarare*: facere id *ex peculiari gratia & plenitudine potestatis Cæsareæ*, non esse idem ac, *antiquo more Francorum: rogatum se hoc præstare, ne feuda alio recidant*, non esse idem, ac, *ut sciat dominus, quem vasallum sit habiturus.* Præterquam, quod scire tunc Imperator nullatenus potuerit, quos vasallos ex iis eventibus esset habiturus, præsertim si fœminæ viris ex aliena familia (uti postea contigit) essent nupturæ.

Si antea jam jure Francorum Maria habilitatem competentem & præexistentem habuisset, quid periculi, ut ducatus isti post decessum

cessum Wilhelmi sine masculo hærede, *aperti* fierent, & ad Imperium reciderent, prout ex sua & Wilhelmi mente memorat Maximilianus Imperator? sin autem in eo fuerit, ut hæc feuda *aperta* fierent, atque ad imperium reciderent, quomodo habilitatem jam antea competentem Maria habuit?

Si habilis & capax Maria, ad quid tot preces Guilielmi, tot confirmationes habilitationis? ad quid specialis gratia, ex plenitudine potestatis Cæsareæ concessa? si fœminæ per se capaces, ad quid tot proscriptiones, primum Arnoldi, dein ejus nepotis Caroli Egmondani? cur Maximilianus Cæsar anno 1496 in suo diplomate eundem Carolum, Geldria non contentum, sed Juliæ etiam inhiantem, ita compellasset: *Nec tu, nec tui majores in eum ducatum quidquam juris habuere?* cur in tot fœminarum exclusionibus, in tot Cæsarum diplomatibus, in tot pactis dotalibus, nulla unquam mentio juris Francorum, feudi promiscui, habilitatis filiarum præexistentis? cur unus Maximilianus I septem omnino diplomatis masculam feudorum istorum qualitatem confirmasset? quæ omnia ab Argyrandro Lucii Veronensis notatore exhibentur.

Carolus V Imp. anno 1544 confirmans pacta dotalia Saxonica, quibus de Sibyllæ successione agebatur, hæc verba inseruit: *Habeat Sibylla, ejusque ex Joanne Friderico Saxone haeredes masculi, exspectantiam ad feuda Juliacensia &c. ita tamen, ut ratio feudorum prædictorum non mutetur, eaque post mortem Sibyllæ ad ejus & Joannis Friderici masculos feudales hæredes, ut antehac dictum est, devolvantur.* Quibus ex verbis testatissimum esse dicunt, Carolum V & masculam feudi qualitatem agnovisse, & eam per filiæ unius aut alterius habilitationem de cætero neutiquam voluisse tollere. Talem enim tamque claram masculorum expressionem firmare regulam in contrarium de non expressis, præsertim in materia feudali. Caroli V.

Cum dein Wilhelmus Dux Cliviæ, Juliæ &c. (Sibyllæ, de qua diximus, frater) anno 1546 nuptias celebraret Ratisbonæ cum Maria, Ferdinandi Romanorum Regis filia, a Carolo V (quod maxime notandum) diploma obtinuit, hujus argumenti: ut videlicet, *si Wilhelmus ex Maria Austriaca legitimum masculum hæredem non relinquat, aut illi, quos relinqueret, absque aliis deinde masculis hæredibus decederent, in ditiones ac provinciarum jura succedant filiæ Wilhelmi & Mariæ, si supersint, aut si*

earum nulla tempore casus supervivat, earum legitimi hæredes masculi succedant.

Neque dici potest, in Cæsaris hoc diplomate nullam fieri mentionem *habilitationis*, aut diploma tantum esse declarationem habilitatis. Nam Cæsar addit: ut *ad feuda accipienda habiles, & capaces sint*, dicitque, se *ex speciali gratia* id facere.

Idem privilegium diplomati suo insertum anno 1559 Augustæ confirmavit Ferdinandus I, & anno 1566 itidem Augustæ Maximilianus II.

27 **Solicitudo obtinendi privilegii.** Neque tantum (inquiunt) summos Imperatores ditiones illas pro feudis *rectis* habuisse, quorum fœminæ sint incapaces: sed varios etiam alios Principes. Sic in pactis dotalibus Joannis Clivensis & Mariæ Juliacensis conventum, ut a Cæsare privilegium *habilitatis* obtineretur. Idem statutum in sponsalibus Annæ Clivensis cum Lotharingo. Idem sentire Saxones, videlicet, in dubio omnia feuda, præsertim vero feuda Imperii pro masculinis, rectis, ac propriis præsumenda. Primario beneficiorum Regalium fini & origini, atque Aureæ Bullæ formulis recipiendi feuda repugnare, si fœminæ Imperii feuda, & vi illorum votum & sessionem in Imperii Comitiis obtineant.

Atque propterea Wilhelmum Juliacensem pro sua Maria & ejus ex filia nepotem Wilhelmum, Cliviæ ac Juliæ Ducem, pro suis filiabus apud Carolum V, Ferdinandum I, Maximilianum II & Rudolphum II tam anxie & operose laborasse, ut gratiam istam obtinerent. Inde sollicitudinem illam Alberti Friderici Ducis Borussiæ & Mariæ Eleonoræ ejus conjugis, ut pacta dotalia Prutenica ab Imperatore confirmentur.

Neque obstare, quod Adolphus Cliviæ Dux anno 1418 aliique privatis pactionibus, aut testamentis conditis conati sint decedentibus filiis subrogare filias; aut etiam fœminina ea feuda facere: id enim probare, prius non fuisse talia. Deinde ejusmodi pacta non fuisse firma, demonstrari per tot successionum exempla, tot Cæsarum diplomata, Principum in successione pro certis fœminis impetranda sollicitudinem. Neque etiam privatis ejusmodi pactis in præjudicium domini feudorum, aut contra naturam eorum, quidquam statui posse. Conjunctiones earum provinciarum factas Cæsarum auctoritate, vel fœminas certas pro certo casu speciali privilegio habilitando, vel earum maritis propter eorum merita feudum conferendo, postquam ad Imperium recidit.

Adducunt deinde Lucius & ejus Apologetæ veteres Historicos, qui

qui masculinam feudorum qualitatem testentur, uti Pontum Heuterum, Gerardum Scheurensem; atque ex his, quæ dicta sunt hactenus, ita colligunt: fœminam nullam ad ea feuda admissam, nisi fuerit peculiari privilegio a Cæsare habilitata: quando vero ea habilitatio non accesserit, fœminas, ultimi possessoris filias, fuisse a masculis alterius lineæ a successione exclusas, Aleidam ab Arnoldo: Margaritam Montensem ab Engelberto: Irmingardim a Theodorico: Margaritam Marcanam a Joanne: Isabellam ab Adolpho: Joannam ab altero Adolpho, luculento argumento, non vigere in his provinciis Jura Francorum, quæ ab adversario allegantur.

Neque dici posse, ex sola conniventia, aut ultronea conventione hæc facta; cum nullatenus præsumendum sit, integras provincias in alterius manum jactatas; neque ejusmodi conventio exstet: &, si exstaret, absque consensu Domini directi foret invalida. Quin imo paterna quandoque dispositione filias ad successionem fuisse designatas, ab ea nihilominus exclusas, ut in testamento Theodorici X & Reinoldi &c. supra memoratis exemplum præluceat. **Non conniventia id factum.**

Accedere tot Imperatorum per duo sæcula diplomata, infeudationes, earumque formulas, quibus haud ambigue qualitas horum feudorum masculina prodatur. Præsto esse ipsa pacta dotalia, quæ ipsis Principibus contrahentibus infirma sint visa, nisi Cæsarum authoritate robur accipiant.

Horum igitur privilegio singulari succedere quandoque potuisse filias, sed certis conditionibus, quibus earum habilitatio fuerit circumscripta. Primam autem conditionem fuisse, ut hæredes masculi nulli superessent, ut in Maximiliani I, & Caroli V Diplomatibus expressum. 2 Ut in solidum una, eaque natu major, & non in partes singulæ succedant, ut habetur ex altero diplomate Ferdinandi I, dato Augustæ anno 1559 21 Junii, eodem nempe anno & die, quo Carolinum privilegium confirmavit, ut videlicet primo succedant Wilhelmi filii, eorumque masculi hæredes; 2. Illis deficientibus filiæ, earumque hæredes masculi; 3. Ut ea, quæ succederet, filia, tantum ad hæredes suos masculos possit feuda transferre. Juxta diplomata Maximiliani I, Caroli V, Ferdinandi I, &c.

Ex quibus conditionibus inferunt, filiæ habilitatæ filiam absque novo & speciali privilegio succedere non posse. Idque expresse confirmari non modo tot Cæsarum diplomatis, sed etiam exemplo Sibyllæ, Joanni Friderico Saxoni nuptæ. Nam neque maritum illius, neque patrem, neque socerum, eam (exceptis allodialibus) successionis capacem credidisse, nisi novum Cæsaris privilegium accedat; li-

cet Maria ejus mater fuerit habilitata. Ac proinneque Annam Brandeburgicam in ditiones Juliæ &c. posse succedere, licet ipsius mater Maria Eleonora fuerit habilitata.

28 Neque consuetudine. Idque *nec ex antiqua* illarum regionum *consuetudine* : talem enim non fuisse, sed exclusis filiabus agnatos propiores masculos successisse, compluribus exemplis esse ostensum. Et licet ea fuisset consuetudo, ei Cæsarum auctoritate, & tot Principum constanti voluntate & observantia fuisse derogatum.

Neque ex antiquo jure feudi promiscui; nam tale nec receptum, nec agnitum, ex Cæsarum ac Principum auctoritate constare, ipsius etiam patris Alberti Friderici. In Belgicis Provinciis de tali jure Francorum constare, non autem de istis Germaniæ provinciis. De istis jam Carolum IV Imperatorem anno 1356 pronuntiasse, quod sint feuda masculina: item Sigismundum ejus filium in suo diplomate. Alienum autem a vero esse, quod ullus Imperator pacta dotalia ita confirmarit, ut colligi possit, ea feuda declarari promiscua, aut fœminas universim, aut Annam Mariæ Eleonoræ filiam in specie habilitari.

Neque ex *reservationibus filiarum*; nam has vel nullas fuisse, vel de facto, non de jure, vel circa allodialia, materna, aut melioramenta factas. *Neque ex tacita Cæsarum confirmatione*; cum aperte contradicant. *Neque ex jure statutario* illarum provinciarum; cum tale exhiberi non possit circa bona feudalia. Imo Wilhelmum Ducem in ordinatione feudali exp. esse vetare, ne feuda masculina absque gratia (a Principe concessa) fœminis conferantur. *Neque ex Historicis*; nam istos non convenire in testimoniis de qualitate illorum feudorum. Dein plures Cæsares & Principes esse, qui affirment, masculina esse, quam Historicos, qui id negent.

Nec jure primogenii. *Nec jure Primigenii*; nam obstare exempla & Cæsarum auctoritatem. Falsum esse, quod Maximilianus I & Ferdinandus I confirmarint dotalia pacta Julio-Clivensia anni 1496; statuisse quidem Ferdinandum, *ut maneant unitæ provinciæ, quamdiu successio hæredum Wilhelmi in descendente linea duraverit* : sed Ferdinandum eadem die & loco explicasse, quos hæredes intelligat, nempe 1. filios, 2 sorores filiorum, 3. earum hæredes masculos. Atque hinc Mariam Eleonoram, ante fratrem Joannem Wilhelmum defunctam, non reliquisse hæredem, privilegio Cæsaris comprehensum, Annam vero Neoburgicam, secundo genitam, adhuc viventem post mortem fratris, secundum Cæsarea diplomata debuisse in solidum succedere, & reliquisse hæredem, vi privilegii successionis capacem, nempe Wolfgangum Wilhelmum. Unde neque *ex pactis dotalibus* quidquam

quam pro Anna Eleonoræ filia erui; nam pactis Prutenicis constitui quidem, ut si masculi deficerent, Eleonora succedat, ejusque ex Borusso hæredes: additum tamen illico, id intelligendum secundum tenorem privilegii Cæsarei. Per hoc autem tantum habilitari sorores, earumque masculos hæredes. Ac proin in solidum successuram fuisse Mariam Eleonoram, tanquam primogenitam, si supervixisset fratri, ejus etiam filios, si quos reliquisset, non autem filiam, de se incapacem, & nullo privilegio habilitatam: tunc enim jus primogenii devolutum ad Annam Neoburgicam Eleonoræ sororem viventem & habilitatam, ejusque dein filium, pariter habilitatum. Neque pactis dotalibus.

Denique *neque ullo privilegio novo* Annam Brandeburgicam fuisse habilitatam. Sed neque ex dispositione *juris communis* eam potuisse succedere; cum hic versemur in materia feudali, quæ certis qualitatibus affecta est. Hinc nihil evinci ex *L. Lucius de hered. instit.* quæ loquitur de casu, quo dispositio a libera disponentis voluntate dependet, non autem, ubi de feudo agitur, cujus non omnes liberi sunt capaces, si sit rectum ac proprium.

Colligit deinde Argyrander in synopsin ultra 100 argumenta pro caussa Palatino-Neoburgica, & qualitate masculina feudorum in provinciis controversis; *primaque* classe exhibet catalogum fœminarum Principum, earumque hæredum, quæ in defectu Cæsarei privilegii a successione exclusæ sunt, ut Aleidæ Clivensis, Margaritæ Montanæ, Irmengardis Clivensis, Margaritæ Marcanæ, Theodorici Parvesii, & Ottonis Arculeii, filiorum Irmengardis, Engelberti Marcani Margaritæ filii, Joannæ Juliacensis, ejusque filiæ Mariæ Arculeiæ, hujusque successionis Egmondanæ. 29 Synopsis argumentorum.

In *secundam* classem refert fœminas, quæ Cæsarum concessione peculiari ad feuda sunt admissæ, sed certis conditionibus & restrictionibus, uti Mariam Juliacensem ex privilegio Maximiliani I, Sibyllam Saxonicam, ex privilegio Caroli V & Ferdinandi I, filias Wilhelmi, Ducis Juliæ, Cliviæ &c. ex privilegio Carolino, Ferdinandeo, Maximilianeo.

Classem *tertiam* conficit ex Principibus fœminis, quæ, licet propiores fuerint decedentibus feudi possessoribus, præteritæ nihilominus fuere ab Imperatoribus. *Quartam* ex investituris, a Cæsaribus feudi dominis collatis, cum expressa mentione *feudi recti*, uti a Sigis. Frid. III, Max. I, Carolo V, Ferdin. I, Max. II, Rud. II. *Quintam* ex iis Principibus, qui recurrerunt ad Dominum feudi super determinanda qualitate feudi, uti Guil. Juliac. Joan. II Cliv. Joan. III Cliv. Saxoniæ elect. Sibylla Sax. cum nobilitate Juliac. *Sextam* ex iis, qui recurrerunt ad dominum feudi super determinanda unione provinciarum.

Septi-

Septimam ex pactis dotalibus, in quibus fit mentio concessionis Cæsareæ, uti Saxonico-Clivicis, Prutenicis, Neoburgicis, Bipontinis, Burgaviensibus. *Octavam* ex oppositionibus adversus introductionem feudi promiscui attentatam: uti adversus sanctionem Adolphi, rejectam a fratre Gerardo, Sigismundo Imp. &c. adversus attentata Egmondanorum a Sigis. Frid. III, Max. I, Car. V, adversus pacta Julio-Clivica, adversus sensum Mariæ Eleonoræ tunc adhuc viventis &c.

Nonam ex præsumptionibus pro feudis masculinis, uti ex ratione & natura feudi, & fine ejusdem. Ex ratione feudi Regalis seu Ducalis. Ex attestatione Caroli IV de solido feudorum more. Ex archivo Clivensi. Ex diversitate investiturarum in feudis promiscuis. Ex jure statutario illarum ditionum. Ex datis exspectantiis in eventum deficientis lineæ masculæ, a Frid. III, & Max. I. Ex reluitione ejusmodi exspectantiarum. Ex consensu reliquorum in hac caussa prætendentium, uti Saxonum, Neoburg. Bipont. Burgav. Marcan. Bullion. Ex transmissione juris Burgavici ad Domum Neoburgicam, a Ferdinando II Cæsare approbata. Ex solutis partis adversæ argumentis. Ex persolutis 50000 aureorum Maximiliano I pro obtinenda habilitatione Mariæ Juliacensis. Tantam enim summam neutiquam fuisse expendendam, si illa jam ante fuisset feudorum capax.

Præsumptiones.

Pergit deinde Lucius Veronensis ejusque *Hyperaspistes* (*Albertus Curtius*) probare, in solum Wolfgangum Wilhelmum, Ducem Palatino-Neoburgicum omnia jura cadere, ex mente & verbis privilegii Cæsarei. Requiri enim 1. *Ut filii omnes, eorumque hæredes masculi decesserint*: quod factum anno 1609. 2. *Ut sorores aliquæ sint, quæ hæredes masculos habeant*: quales erant Anna Neoburgica, & Magdalena Bipontina. 3 *Earumque natu major in solidum succedat.* Quibus characteribus Anna Neoburgica, tempore mortis fraternæ natu major, ejusque filius designetur. Contra vero Annam Brandeburgicam, Eleonoræ filiam, non esse filium Wilhelmi, nec filiam, nec filiarum masculum hæredem. Ergo Carolino diplomate esse exclusam.

Pro Neob.

Non posse a tribus & ultra sæculis vel unicum exemplum produci, quo probetur, in illis ditionibus fœminam ullam Principem, sine expressa Cæsaris habilitatione, & obtento desuper peculiari privilegio, successisse. Posse vero Neoburgicos compluribus indubitatis exemplis demonstrare, exclusis primogeniti filiabus successisse patruos, aut agnatos.

Non posse ex ulla infeudatione Cæsarea deduci fœmineam feudorum qualitatem verbis expressam, ut alioquin moris sit in feudis,

dis fœmineis, etiam minoris æstimationis. Posse contra continua serie a Cæsare Sigimundo, Frid. III, Maxim. I, Carolo V, Ferd. I, Max. II, Rud. II demonstrari, ditiones illas agnitas in ipsis infeudationibus tanquam feuda *recta*.

Non posse ullum apicem produci, quo sanctio Adolphi de anno 1418, aut pacta connubialia anni 1496, aut recessus inter duces de successione fœminarum confirmentur. Posse vero ostendi expressis Cæsarum verbis, petitioni illi Principum a Cæsaribus non aliter delatum, quam, ut in defectum masculorum filiæ ac filiarum masculi hæredes succedant, immutata nullatenus feudi natura & qualitate, idque verbis Max. I, Caroli V, Ferd. I, Max. II; illos vero antiquos, qui has ditiones prætenso titulo qualitatis fœmineæ aut promiscuæ occupaverant, habitos esse ab Imperatoribus feudi dominis invasores & bannitos, uti Egmondanos. In feudis etiam secundariis illarum ditionum, ut Geneppensi, peculiari Cæsaris privilegio opus fuisse, ut fœminæ possint succedere. Idem in majoribus.

Nam Mariam Juliacensem peculiari privilegio Max. I, atque ex speciali gratia ad humilem instantiam patris VVilhelmi Ducis feudorum capacem redditam; alioquin ad Imperium relapsura fuisse, juxta expressa verba Maximilianei privilegii, magno conatu patris, & sumptu soceri impetrati. Sibyllam Saxonicam, Mariæ habilitatæ filiam non fuisse capacem successionis, donec novum habilitationis diploma a Carolo V obtineret. Idque persuasum sibi habuisse maritum Electorem, parentem, matremque. Igitur nec Annam Electricem Brandeburgicam absque tali privilegio potuisse succedere; licet mater ejus Leonora quoad personam suam fuerit habilitata. Neque ex pactis Prutenicis seu Borussicis dotalibus posse jus aliquod accersiri; nam pacta illa se fundare in privilegiis Cæsareis, non vero in sanctione Adolphi, a Cæsaribus nunquam approbata, de qua in illis pactis nec mentio.

Sibylla Saxonica.

Sed neque ex pactis dotalibus Neoburgicis, anno 1574 initis; nam in his placuit quidem, *ut, si Eleonora, Ducissa Borussiæ, major natu filia, in casum deficientium masculorum succederet, Annæ* (secundo genitæ filiæ) *& ipsius hæredibus rata sit pecuniæ summa*, (25000 aureorum) *quemadmodum Pactis Prutenicis & alias ordinatione provisum*. Et infra: *alias vero, si filia nostra major etiam sine legitimis hæredibus decederet, filia nostra Anna, tanquam post Mariam Eleonoram major natu, aut ejus defunctæ legitimi hæredes in ejus vestigia succedant*. Et renuntiationis Neoburgicæ hæc summa:

Pacta Neoburgica.

Renuntiamus paternæ & maternæ hæreditati in solidum &c., ita tamen, ut si Illustrissimi Principes Carolus Fridericus & Joannes Guilielmus, nostri dilecti fratres, absque hæredibus masculis decederent, nostro D. Marito, nobis & nostris successoribus, iis, quæ prædictis pactis reservata sunt, nullo modo renuntiemus.

Verum hæc omnia intelligenda secundum pactiones Prutenicas, has vero secundum diplomata Cæsarea, ad quæ se referant: diplomata autem illa satis exprimere, quales hæredes Eleonoræ sint intelligendi, nempe masculi, quales nullos habuerit. Et hinc Duces Borussiæ adversus hanc renuntiationem protestatos anno 1579, eo quod omissa sit Eleonoræ, ejusque hæredum mentio &c. Palatinum vero adversus hanc protestationem vicissim esse protestatum, reservatis sibi omnibus juribus ex Cæsareo privilegio sibi competentibus.

Dissertatio Linkii. Addunt denique dissertationem Joannis Georgii Link J. C. in qua ait, omnes fœminas in feudis admitti, si indefinite conventum sit, ut admittantur: secus, si certæ personæ nomen expressum: tunc enim jus succedendi non egredi personam illam. Wolfgangum Wilhelmum non magis avunculo suo Joanni Wilhelmo succedere, quam avo materno Wilhelmo, cum in feudo antiquo quis non ultimo defuncto, sed primo acquirenti succedat, caussamque suam non ab ultimo, sed a primo habeat. Eum igitur ratione privilegii successionis, & juris primogenituræ, atque majoratus, & consuetudinum communium feudalium in unitis per unionis privilegium ditionibus, tanquam masculum, & seniorem in descendenti Wilhelmi linea solum succedere debere.

§ III.

Argumenta pro caussa Bipontina.

30 DUcatus Juliæ, Cliviæ, Montium, & Comitatus Marchiæ ac Ravenspergæ &c. feuda esse *recta*, propria, masculina, sentiunt Neoburgici, Bipontini, Saxones: negant soli Brandeburgici, ut dictum hactenus. At vero feudis hisce unum solum hæredem succedere ex privilegio unionis sentiunt Brandeburgici, Neoburgici, Saxones; negant Bipontini, dicuntque: eas provincias inter sorores judicio familiæ ercisc undæ fuisse dividendas. Nam

Æqualitas gradus. Omnes 4 sorores, ut per se patet, æquali gradu a primo acquirente, & ab ultimo possessore Joanne Wilhelmo, distare; omnes proin secundum Juris Communis dispositionem æqualiter debere succedere. Rursus: æqualiter omnes ad feuda a Carolo V fuisse

fuisse habilitatas anno 1546, hanc habilitationem fuisse confirmatam a Ferdinando I anno 1559; & hinc jus primogeniturae & unionis non subsistere; cum sit intelligendum secundum privilegium Carolinum, quo omnes Wilhelmi filiae in defectum masculinae successionis aequaliter vocantur, earumque legitimi masculi, absque distinctione lineae. Nam vocatos esse primo filios Wilhelmi, eorumque legitimos haeredes masculos: secundo filias Wilhelmi indefinite: tertio filiarum legitimos haeredes masculos, nulla primogeniturae facta mentione. Cum igitur per Carolinum privilegium omnibus sororibus aequale jus sit acquisitum, non potuisse illas postea eodem privari. Et hine contra renuntiationes filiarum tot protestationes & contra-protestationes. Et ita etiam sensisse Neoburgicos, & Burgavios, cum Maria Eleonora primogenita adhuc viveret. Omnes habilitatae aequaliter.

Postquam autem Eleonora obiit ante fratrem, & filium nullum reliquit, exspirasse jus Eleonorae, neque transmitti potuisse in *Annam* filiam, Joanni Sigismundo Electori Brandeburgico nuptam; cum ea nunquam fuerit habilitata ad succedendum in his feudis masculinis, ac proin successionis sit incapax. Neque succedere potuisse filios Annae, cum non potuerit in filios transferre jus, quod ipsa non habuit, & per Carolinum diploma non sint vocati Wilhelmi ex nepte pronepotes, sed Wilhelmi filiae omnes, & earum filii. 31 Jus Leonorae exspirasse.

Cum igitur extincto jure Borussico, Sibylla Burgavia improlis decesserit, ad solos Palatinos, Neoburgicum & Bipontinum, jus fuisse devolutum; cum utrinque sorores fratri supervixerint, & masculis haeredibus jam fuerint ornatae; hos enim designari per diploma Carolinum, quod hic pro norma habendum, & reliqua illi superstruantur. Vocari nempe illo post defectum stirpis masculae Wilhelminae filias & earum masculos.

Neque novum fore, si provinciae illae dividantur; nam ab antiquissimis temporibus fuisse divisas, & ad totidem pertinuisse dominos: sicut igitur Caesarum favore conjungi potuerint, sic eodem etiam potuisse disjungi, & ad naturam suam pristinam redire: ut eo plures Caesar & Imperium Romanum vasallos habeat. Brandeburgicos & Neoburgicos fecisse divisionem ditionum, non obstante decreto unionis. Cur ergo non aliae etiam filiae in partem divisionis venirent? Plura alia a Wilhelmo Duce aliisque Majoribus fuisse statuta circa religionem conservandam, & tamen non esse observata; cur ergo sola illa unio ditionum servanda, praesertim cum ipsi possessores eandem jam saepius disciderint?

Verum contra hæc opponunt competitores reliqui, unionem provinciarum, a Principibus earum factam, & a Ferdinando I Imperatore & Max. II approbatam, confirmatamque; nec Carolum V aliter filias omnes habilitasse, nisi ut primogenita ex illis sine filiis decedente succedat altera in solidum, & sic deinceps. Idem colligi ex pactis connubialibus Neoburgicis & Bipontinis, in favorem Eleonoræ primogenitæ factis. Nunquam illas Principes fuisse renunciaturas, & primum in defectum Eleonoræ sibi jus reservaturas, si omnium sororum par fuisset conditio.

Unio.

§ IV.

Argumenta pro caussa Saxonica.

32 PRioribus competitoribus contradicit Domus Saxonica, tam Albertinæ quam Ernestinæ stirpis, ex diversis tamen nonnihil principiis. Nam, ut supra in Relatione Historica memoratum, anno 1483 Albertus Animosus, Marchio Misniensis & Dux Saxoniæ, propter præclara in Belgicis & Hungaricis bellis collecta merita *exspectantiam*, ut vocant, feudorum Juliacensium & Montensium accepit a Friderico Imperatore, in eventum scilicet, si per obitum Wilhelmi Ducis Juliacensis (qui tunc improlis erat) feuda illa Imperatori & Imperio, vel alias (*e. g. per feloniam*) aperta fierent. Quod postea anno 1486 & 1495 a Max. I confirmatum fuit.

Exspectantia.

Cum igitur anno 1511 Wilhelmus moreretur, relicta unica filia Maria (quam Max. I ad feudum habilitaverat) hujus maritus Joannes Clivensis Juliæ & Montium possessionem arripuit, protestante Saxone. Cæsar partem utramque Augustam citavit; sed caussa indecisa ad proxima comitia fuit remissa. Nec ibi quidquam definitum. Quin imo postea Carolus V Joanni Clivensi infeudationem contulit; exceptionem nullitatis interponente Saxone. Cui responsum, id factum salvis ipsius juribus. Varii dein congressus habiti, anno præsertim 1525, at sine fructu. Clivensis mansit in possessione. Saxo incassum jus suum urgebat; nisi quod præscriptionem possessorum impediisse videatur.

Protestatio.

Quare, ut eo certius Domus Saxonica jura sua consequeretur, Princeps Electoralis, ex stirpe Ernestina, Joannes Fridericus, anno 1526 duxit *Sibyllam*, Joannis Clivensis & Mariæ Juliacensis filiam, eo pacto nuptiali, ut, si contingeret, ejus parentes nullos masculos hæredes relinquere, aut hos sine hæredibus decedere, Julia, Clivia, Montes, Marchia, Ravensperga &c. Sibyllæ ejusque conjugi,

Sibylla.

Pacta.

jugi, atque utriusque de corpore hæredibus obtingant, salvis cæteroquin Saxoniæ juribus in casum aperturæ. Atque hæc pacta a Carolo V anno 1544 sunt confirmata. Qui tamen biennio post Wilhelmo & Mariæ Austriacæ ejus conjugi aliud privilegium dedit, ut videlicet, in defectum filiorum & masculorum hæredum, filiæ earumque masculi hæredes succedant. Wilhelmi autem stirpe mascula anno 1609 extincta, Saxones rursus casum aperturæ suæque infeudationis adesse contendebant.

Atque imprimis cum Neoburgicis, Bipontinis, & Burgavicis 33
in eo contra Brandeburgos conveniebant, quod feuda illa non sint promiscua sed *recta*, *propria*, *masculina*, neque huic qualitati feudi quidquam derogari per hoc, quod in certis casibus ex singulari provisione & indulgentia Domini directi in fœminas reciderint, imo ex hoc ipso confirmari haud obscure masculinam conditionem, quod *speciali* provisione & gratia opus sit, ut fœmina possit succedere, atque post ejus mortem ad masculos revolvatur; adeoque nec nomen suum nec naturam mediante fœmina immutet.

Fundamentum, quod sint masculina.

Itaque tametsi a parte adversa multi casus exhiberentur, quod ditiones illas fœminæ possedissent, ex eo tamen qualitatem feudi fœminei probatam non fore, ita, ut deinceps etiam fœminæ in defectum masculinæ stirpis admitti possent. Sed hoc ex Cæsaris infeudationibus, & aliis fide dignis documentis probari debere; nimirum quod ab antiquo fœminis cum qualitate feudorum fœmineorum, collatæ fuissent. Quod hactenus probatum non sit.

Multo potius autem probari posse, quod a Cæsaribus & S. R. Imperio rationem habuerint feudi *recti*, *vexillati*, *proprii*, ac *masculini*. Sic jam anno 1425 Adolphum fuisse a Sigismundo Imp. hoc pacto investitum, ut ipse & ejus hæredes feudales masculini sexus semper tanquam recta, Principalia feuda ditiones illas habeant. Quemadmodum jure Principali feudorum receptum. Post mortem autem Adolphi non ad ipsius filias sed ad alios feudorum capaces devenisse. Similem investituram pro se suisque feudalibus hæredibus accepisse Gerardum Ducem a Friderico III Imp. anno 1448, sic pariter investitum ab eodem Cæsare Wilhelmum Gerardi filium. Eadem ratione inauguratos etiam Cliviæ Duces, & Marchiæ Comites: prout manifestis documentis publicis & Cæsareis infeudationibus sit expressum.

Ex diplomatis.

Ex iis porro esse perspicuum, feuda illa esse *vexillata*, ut adeo Duces Juliæ & Montium in Comitiis sessionem & votum habeant. Atqui in dubio omnia alta, Principalia, & vexillata Imperii feuda

pro masculinis esse habenda: ad quæ filiæ, etiam in defectu m masculorum, absque peculiari providentia & habilitatione ne utiquam admitti debeant.

Atque hinc ab Imperatoribus Friderico III, Max. I &c. concessionem gratiosam Domui Saxonicæ factam in eum eventum, si per mortem Wilhelmi Ducis, ex detectu masculini hæredis, Juliæ & Montium feuda aperirentur Imperio: uti etiam a Carolo V pacta dotalia Sibyllæ & Joannis Friderici ita esse confirmata, ut ratio feudorum non mutetur, & post mortem Sibyllæ ad masculos ejus hæredes devolvantur. Quæ nisi ita essent, frustraneam fuisse tantam sollicitudinem Wilheimi Juliacensis & Joannis Clivensis apud Max. I & Carolum V pro habilitatione filiarum.

34 Responsio ad exceptionem. Respondent deinde Saxones in sua deductione ad Argumentum petitum *ex Historicis*, quod neque ex Cæsareis diplomatibus, neque ex Archivis publicis, sed vel ex propriis excogitatis, vel ex vana informatione aliorum historicas narrationes conscripserint. Vidisse illos, per nuptias quandoque ditiones fuisse conjunctas, atque ex eo mox arguisse, feuda illa esse promiscua, quin indagarent, quare, quomodo, quibus pactis, & cujus beneficio aut privilegio fuerint conjunctæ, quæ ex diplomatibus, infeudationibus, atque documentis publicis Archivorum sint petenda.

Sed neque *consuetudinem*, quæ forte vigeat in Geldria, aut aliis etiam Belgii provinciis, posse extendi ad ditiones istas Germaniæ controversas; cum consuetudo strictissimæ sit interpretationis, nec de loco ad locum producenda, sed in specie, ut inquiunt, specialissima probanda, & (ut Baldus ait) tantum habeat de potentia, quantum probatur de usu.

Cum itaque feuda illa sint masculina, post mortem Wilhelmi Juliæ Ducis anno 1511 evenisse casum, quo Domus Saxonica, ex concessione & promissione Friderici III & Max. I, succedere debuerit in ducatibus Juliæ & Montium; cum eo tempore feuda illa masculina Imperio fuerint aperta, nec sine præjudicio Domus Saxonicæ Maria, Wilhelmi filia, potuerit ad illa habilitari. Atque hoc eo patentius elucere, quod eventualis ea feudorum collatio non fuerit gratuita, sed omnino *remuneratoria*, ad compensanda videlicet præclara merita, & expensas, ab Alberto Duce in Belgio, Burgundia, & Hungaria in Imperatorem & Imperium factas.

Jus Sibyllæ. Hoc Saxonum jus stabilitum adhuc magis fuisse per pacta dotalia Sibyllæ, Joannis Clivensis & Mariæ Juliacensis filiæ, quæ Joanni Friderico, Saxoniæ tunc Principi Electorali, nupta, ex confirmatione

matione Caroli V dotales eas provincias Juliæ, Cliviæ, Montium, Marchiæ &c. ad maritum ac masculos hæredes attulerit in casum, quo Wilhelmi ejus fratris mascula progenies deficeret. Cum igitur hæc anno 1609 in Joanne Wilhelmo extincta sit, gemino titulo, & *exspectantiæ* datæ, & pactorum nuptialium ad Domum Saxonicam jura illarum ditionum fuisse rursus devoluta: ac proin rursus in præjudicium tertii, & contra diplomata Friderici III, Max. I, & contra sua propria, Carolum V filias VVilhelmi & Mariæ Austriacæ habilitasse: cum post mortem Joannis VVilhelmi, utpote Imperio aperta, ad Domum Saxonicam devolvi debuissent.

Neque dici posse, jura illa per præscriptionem fuisse extincta, licet Joannes Clivensis, ejusque filius ac nepos centum prope annos in possessione fuerit. Nam possessionem istam, utpote armis a Joanne Clivensi arreptam, tot protestationibus, implorationibus, supplicationibus, petitionibus apud supremum feudorum dominum, atque in Comitiis Imperii interpositis, impetitam, ac toties interruptam, nec quietam, nec continuam, nec bona fide fuisse animatam; præterquam, quod propter continua bella, aliaque impedimenta judicialiter agendi præscriptio currere non potuerit. Nulla præscriptio.

Sed neque objici posse, concessionem Friderici III Imp. fuisse irritam, ob defectum consensus Electoralis, aut quod capitulationibus Cæsareis cautum sit, ut non fiat eventualis feudorum promissio, sed ea aperta patrimonio Imperii uniantur. Nam hanc dispositionem primum cœpisse per capitulationem Caroli V, prius autem Imperatoribus fuisse integrum, feuda aperta conferre, ut ex ipsa Aurea Bulla *tit.* 5 & 7 perspiciatur. Quare Friderico III & Maximiliano manus neutiquam fuisse ligatas, quo minus Domui Saxonicæ gratiam *exspectativam* conferrent. Dein si Maximilianus I & Carolus V (etiam post capitulationem) potuerint ea feuda conferre quibusdam Principibus fœminis, feudorum de se incapacibus, cur non Principibus viris, eorum capacibus? Exspectantia valida.

Nec majoris esse roboris exceptionem illam, qua dicunt, sequentes Imperatores non fuisse ligatos Friderici III sponsione, cum is decesserit, antequam feuda aperirentur, per *text.* 1 *feud.* 3 & 2 *feud.* 35, imo Friderici & Maximiliani promissionem penitus exspirasse, postquam Carolus V Joannem III Clivensem infeudaverit; quod facere debuerit, ne alias Joannes Galliæ se jungat. Præsertim cum dubium fuerit, an per extinctionem masculinæ stirpis feuda illa fuerint aperta: nec faciendam uni gratiam cum alterius injuria. Merita Saxonum, teste Heutero *lib.* 5 & 7 *Hist. Belg.* aliunde satis 35 Aliæ exceptiones.

tis fuisse compensata, & gratiam exspectationis rursus sublatam: prout Maximilianus I reversalibus litteris promiserit, ratione hujus exspectantiæ Saxonibus, alia via satisfacere. De cætero non minora fuisse Domus Clivensis & Juliacensis merita.

Responsio. Hæc enim omnia nihil relevare contendunt Patroni caussæ Saxonicæ. Feudum *laicum*, ab antecessore feudi Domino directo promissum, a successore debere conferri promissario, licet promittens decesserit ante aperturam. 2 *feud.* 26 § 2: textus autem allegatos 1 *feud.* 3 & 2 *feud.* 35 loqui de feudis Ecclesiasticis & bonis Ecclesiæ. Imo etiam 1 *feud.* 3 manifestam fieri distinctionem inter feuda Ecclesiastica & Laica, atque horum collationem promissam a successore omnino executioni dandam.

Infeudationem Joannis Clivensis Domui Saxonicæ nullum potuisse afferre præjudicium, cum ea non solum ob- & subreptitie sit obtenta, sed etiam cum clausula *salvo jure tertii* collata: maxime, cum ipse Cæsar Carolus V anno 1521 9 Sept. litteris ad Electorem & Saxoniæ Duces scriptis declararit, eam Clivensis investituram Domus Saxonicæ juribus nihil derogare debere, se ea in caussa, quod justum esset, definiturum. Clivensem interim investiendum fuisse, ne partibus Gallicis accedat. Feuda illa non esse promiscua, sed omnino recta, propria, ac masculina, alias abunde fuisse probatum: ac proin casum exspectantiæ evenisse: nullam igitur Clivensis futuram fuisse injuriam, si Domus Saxonica secundum æquissima promissa fuisset investita. Merita Domus ejusdem Saxonicæ erga Imperatores & Imperium esse indubitata. Ex clausula autem generali de meritis Domus Clivensis nihil admodum probari, cum ea clausula omnibus passim privilegiis inseri soleat.

Exceptiones contra Sibyllam. Sed neque ea, quæ contra jura Ernestinæ stirpis opponuntur, esse solida; dum scilicet partes adversæ dicunt, ex pactis dotalibus Sibyllæ & Joannis Friderici Electoralis Saxoniæ Principis, a Cæsare licet approbatis, nihil erui, eo quod ejusmodi pacta & conventiones sint strictæ interpretationis, & ad casus in iis non expressos non extendendas; jam vero pacta nuptialia Sibyllæ ad eos tantum casus esse restricta, si Joannes & Maria *nullos masculos hæredes* relinquerent, aut *isti nullos hæredes* relinquerent, neutrum autem ex his casibus evenisse; cum ex eo matrimonio natus sit Wilhelmus, & ex Wilhelmo Carolus Fridericus & Joannes Wilhelmus. Quamobrem conditionem substitutionis, in pactis nuptialibus expressam, penitus esse extinctam.

Addi-

Additam insuper in declaratione Cæsareæ confirmationis eam conditionem, ut, nisi usque ad tempus eventualis successionis Religionis dissidia componantur, Elector Joannes Fridericus ejusque hæredes incolas Juliæ, Cliviæ, &c. in Religione Catholica penitus absque molestiis relinquant. Quam conditionem nisi ratam habeant, Cæsaream confirmationem nullam fore. Uti etiam, ut Elector ejusque hæredes omnia jura & prætensiones ad aliqua Geldriæ bona abdicent, eaque Cæsari, tanquam Geldriæ Duci, cedant. Ut silentio prætereatur illa conditio, si conjugium inter primogenitum Electoris filium & Eleonoram Ferdinandi Regis filiam successum habeat. Hanc autem conditionem non esse impletam.

Denique licet hæc omnia subsisterent, omne tamen successionis jus Ernestinæ stirpis per proscriptionem Electoris Joannis Friderici fuisse extinctum: ac propterea eodem tempore Wilhelmo, Cliviæ ac Juliæ Duci, privilegium successionis filiarum a Carolo V fuisse impertitum.

Hæc, inquam, non esse solida, contendunt Saxones Ernestini; nam conditionem, pactis Sibyllæ nuptialibus appositam, ad extinctionem masculinæ stirpis Jullo-Clivensis fuisse relatam, sive dein illa in primo aut secundo, aut ulteriori gradu contingeret. Nam parentes Sibyllæ præ oculis habuisse primo hæredes suos masculos, eorumque masculam progeniem, hac vero extincta filias suas & earum hæredes masculos.

Banno solum Joannem Fridericum Electorem fuisse tactum, non autem Sibyllam conjugem, ac proin huic ejusque masculis hæredibus jus succedendi in solidum accrevisse; præterquam, quod Elector anno 1552 in omnia pristina jura fuerit a Cæsare restitutus. Non autem fuisse necessarium, ut jurium Julio-Clivensium specialis mentio fiat; cum genus includat omnes species. Confirmata etiam alias sæpius a Cæsaribus jura Saxonica, ac proin etiam jus in illas provincias. Cæterum, postquam Gustavus Samuel Leopoldus Dux Bipontinus anno 1731 decessit, si (quod DEus avertat) stirps Neoburgica deficeret, nullum habilitationis privilegium amplius obstiturum, quo minus domus Electoralis Saxonica ex infeudatione, a Friderico III aliisque Imperatoribus Alberto Animoso, ejusque hæredibus feudalibus promissa, succedat.

Verum hæc omnia, quæ de plurium Principum juribus controversis hactenus retuli, non ex meo sensu, sed ex diversis hac de caussa scriptoribus descripsi, non alio fine, quam aliqualis eruditionis gratia, salvo per omnia cujuscunque jure.

§ 5.

Prosecutio relationis historicæ de caussa Juliacensi.

36 **Gesta post 1609.** POstquam Joannes Wilhelmus Juliæ, Cliviæ &c. Dux, animo & corpore infirmus Princeps anno 1609 absque liberis obiit, Brandeburgus, quod dixi, & Neoburgicus in possessionem provinciarum se ipsos immiserunt, reclamante Saxone, atque ad illius preces, missis pœnalibus mandatis, vetante Cæsare. Cumque hæc nihil proficerent, misit Leopoldum Archiducem, Argentinensem tunc & Passaviensem Episcopum, cum copiis, quarum ope provincias controversas in depositum sequestre usque ad caussæ definitionem recipiat.

At possessores per Tremoniensem conventionem uniti, communemque ditionum omnium administrationem inter se pacti, Hollandicis ac Gallicis quoque auxiliis adjuti, vi armata recuperant oppida, quæ Leopoldus occupaverat, exclusis Saxonibus, quos in partem possessionis admitti Cæsar jusserat. Quapropter Rudolphus II anno 1610 Electorem Saxoniæ, ejusque fratres & agnatos investivit, salvo tamen jure aliorum. (teste Burgoldensi *ad instr. pac. p.* 1 *disc.* 32 § 7) quod idem repetitum a Mathia 1613, a Ferd. II 1621, a Ferd III 1638 & 1641. Voluisse quidem fertur Elector Brandeburgicus in conventu Jütterbacensi Saxones in tertiam possessionis partem anno 1611 admittere, sed Anna uxore & Neoburgicis reclamantibus nihil actum.

37 **Bellum.** Neque inter possessores diu concordia stetit. Sed anno 1613 ventum ad arma: hinc Batavis, inde Hispanis evocatis. Tentata anno sequenti pax: sed cum convenire inter eos non posset, bellum recruduit, ad annum usque 1629 protractum. Quo, transactione Düsseldorpii tentata, Neoburgicus Cliviam elegit. Verum, quia Batavi eum sibi vicinum nolebant, anno 1630 *Hagæ* **Divisio.** *Comitum* in id conventum, ut Brandeburgo Ducatus Cliviæ, & Comitatus Marchiæ obtingeret: Neoburgico vero Ducatus Juliæ & Montium, cum Dynastia Ravensteinensi, Winnenthalensi &c. Ravensbergæ vero Comitatus utrique esset communis.

Novum bellum. Tametsi autem hæc transactio ad 28 annos fuerit per pactum adjectum extensa, propter comunem tamen illam *Ravensbergæ* administrationem novæ lites oriebantur, anno præsertim 1644; quare anno sequenti *Duisburgi* novus conventus habitus, ubi Brandeburgus factam anno 1630 divisionem impugnabat. Vicini pecus grandius uber habere visum, Cumque Neoburgicus transactioni standum

dum

dum diceret, ille conventu soluto, copiis armatis in Montensem Ducatum immissis, Ravenspergæ Comitatum extorquet.

In tractatione pacis VVestphalicæ omnes competitores caussam suam strenue urgebant. Sed quia difficile erat, rem adeo arduam definire, ad processum juris ordinarium, aut pacificam transactionem ineundam remissi sunt.

Verum Brandeburgo armis agere placuit. Quippe anno 1651 38
Neoburgici ditiones aggressus, mandato Cæsaris jussus a violentis consiliis absistere, atque rem in statu *uti possidetis* relinquere, ad annum usque 1663 quievit. Eo autem novam divisionem urgens, sacros homines ditionibus suis ejecit.

Tertium bellum.

Tandem anno 1666 cum Philippo VVilhelmo Duce Neoburgico perpetuum successionis hæreditariæ pactum iniit: cujus præcipua hæc sunt capita.

Pactum de succedendo.

Domus ambæ desistant a lite successionis hæreditariæ, tamdiu hactenus qua armis, qua juris ambagibus, agitata: rogantque, ut Cæsarea Majestas processus, ea super re ventilatos, abroget, irritetque. Adversus reliquos autem competitores statuunt, seu armis, seu juris ordine viribus unitis sua jura defendere. Pars utraque pleno omnium provinciarum titulo utatur. Damna illata æqua portione ferat. Brandeburgus Cliviam, Marchiam, & Ravenspergam, Neoburgicus vero Juliam & Montes possideat: quibus accessit Ravensteinium pro Meursiæ Comitatu, Brandeburgicis remisso. Statuta successio *reciproca*, si domus alterutrius masculi hæredes deficerent.

Imperator Leopoldus hanc transactionem & pactum mutuum de succedendo ratum habuit, *salvo tamen aliorum jure*. At vero Saxoniæ Principes in comitiis Ratisbonensibus protestati, rogabant Cæsarem, ut confirmationem retractet; transactio, tanquam injusta, & VVestphalicæ Paci contraria, rescindatur, & partes ex ejusdem præscripto ad viam juris ordinariam remittantur. Brandeburgus vero & Neoburgicus declararunt, se per eam transactionem & pactum successionis reciprocæ domui Saxonicæ nihil velle præjudicare.

Saxo protestatur.

Obtinuerunt nihilominus Saxones, ut ratione harum provinciarum nullum in comitiis Imperialibus votum ad litis usque decisionem admitteretur. Cæterum tempore illo, quo conventio ista fuit inita, magna adhuc pars Clivensium ditionum Batavorum præsidiis tenebatur: sed eas dein Gallus occupavit, & anno 1674 Brandeburgo restituit. Et hæc quidem de statu politico.

§ 6.

Relatio Historica de Religione.

39 QUod vero ad statum Religionis pertinet, fuit ille per hæc dissidia, & Acatholicæ professionis possessores, miserandum in modum devastatus. Floruit sane Religio in his provinciis quam spectatissime, ad bonorum solatium, donec tota malorum lerna per Germaniam sese diffudit. Joannes & Maria optimi Principes, sed mature nimium subducti. Post eos Guilielmus filius Catholicæ quidem Religionis ad supremum usque spiritum retinentissimus, qui tamen ad suffocandas omnes scintillas non suffecit.

Sub Wilhelmo.

Pacta Venloensia.

Primis juventæ ausibus cum Carolo V, ut Geldriam servaret, commissus statim intellexit, quanto id Religionis periculo factum esset. Igitur *pactis Venlonensibus* utrinque præcipua Religionis cura fuit. Atque anno 1543 in has Cæsaris victoris leges lubens consensit, ut omnes suas ditiones & subditos in Catholica fide conservet, & nullam penitus innovationem, aut mutationem faciat, aut fieri permittat: & si quid jam per ejus subditos aut alios mutatum esset, ipse eum omni diligentia, ut tollatur, curet. Quæ omnia Ducis manu & sigillo firmata sunt.

Secuta est paulo post confirmatio pactorum nuptialium Saxonico-Clivicorum, sed ea conditione, ut, si interim de Religionis caussa non conveniretur, & Electori Joanni Friderico grave esset, ditiones ea conditione possidere, ut in sua antiqua Religione omnino permaneant, tunc prædicta Cæsareæ Majestatis confirmatio infructuosa & inutilis sit, ac Elector ejusque hæredes propterea jus nullum ad provincias habeant.

Anno 1554 edictum ab eodem Wilhelmo adversus eos, qui tum temporis *Sacramentarii* & *Fanatici* dicebantur, editum est: ut videlicet omnes, qui tenent, quod in SS. Altaris Sacramento verum corpus & sanguis Christi non substantialiter, sed tantum figuraliter, vel mystice adsit, illi non ferantur, sed ex ditionibus exbanniti bonis spolientur; uti etiam concionatores & doctores non debite & legitime vocati. Tumultuante dein Belgio adversus Regem Catholicum, curas suas adhuc magis intendit, ne quid inde mali afflaretur.

Pacta nuptialia.

Quin ut deinceps etiam provinciis consulatur, pactis connubialibus anni 1572 sedulo cautum est, ut, si contingeret, Mariam Eleonoram in illis succedere, nulla novatio inducatur, sed potius in antiqua Catholica & Apostolica Religione permaneant, & contra-

traveniri neutiquam permittatur : idque ab Alberto Friderico ejusque hæredibus, dum subditi homagium eis præstant, firmiter ipsis promittatur, & litteris ac sigillis muniatur. Ecce! quibus pactis & conditionibus alligatum sit jus Brandeburgicum in eas provincias: & quali statu fuerint, dum ad filias Wilhelmi pervenerunt.

Equidem a novis possessoribus de Religione Ordinibus patriæ binis litteris anno 1609 primum Duisburgi, dein Düsseldorpii cautum fuerat, ut Romana Catholica & aliæ Christianæ Religiones, sicut passim per Imperium Romanum, ita & in his provinciis, *prout defacto in usu & publico exercitio sunt, sic deinceps continuentur &c.* Cum autem tunc temporis solius Catholicæ Religionis exercitium publicum in singulis ditionum locis esset, exceptis paucis, in quæ sub extrema tempora Guilielmi Ducis ejusque filii, contra jussa Principum, magistri novarum Religionum irrepserant, factum est ut conniventia & æmulatione novorum Principum, quorum alter erat Reformatæ, alter Augustanæ confessionis, novi magistri certatim contra pacta & promissa superiora introducerentur. **Non servata.**

40 Postquam vero Wolfgangus Wilhelmus Dux Palatino-Neoburgicus, relicta confessione Augustana, anno 1614 Düsseldorpii Catholicam majorum fidem publice est professus, ducta in matrimonium Magdalena, Maximiliani Bavariæ Ducis sorore, multo quam antea diligentius eo cœpit intendere, ut (quod Wilhelmus socer statuerat, quod in pactis connubialibus conventum, quodque ipsimet novi possessores initio sancte promiserant) Catholicæ Religionis exercitium in iis locis, ubi antea fuisset, curate observaretur; dimissis ejectisque, qui contra pacta hactenus introducti fuerant, aut irrepere conabantur. Idque ideo magis, quod in pactis connubialibus tam Borussicis quam Neoburgicis, quibus Ducis Wilhelmi filiæ elocatæ sunt, & unde jus suum utrique in has provincias deducunt, expresse, ut dictum, cautum conventumque fuit, ut, si forte harum ditionum hæreditas ad filias perveniret, nihil in iis circa Religionem innovaretur, sed ubique antiqua, & vera Catholica Religio sine obstaculo omni sancte coleretur & retineretur. **Zelus Neoburg. post conversionem.**

At vero Brandeburgici contra existimabant, non obstare pactis nuptialibus, nec sponsioni Ordinibus datæ, si aliarum etiam Religionum, quæ in Imperio toleratæ sunt, cultores introducerentur; modo id sine damno & injuria Catholicorum fieret, & illi inter hos quiete & pacate vivant. Ecce! quomodo Protestantes jure simultanei utantur, quando res sua agitur. **Brandeburgi contraria studia.**

Hæc igitur sententiarum diversitas crevit inter Principes possi-

dentes, postquam provincias inter se partiti sunt. Quantum enim Brandeburgici pro cultu religionis promiscuo ubique introducendo laborabant, tantum contra nitebatur Palatinus, ut unitatem & decus solius Catholicæ juxta pacta & conventa conservaret.

Hollandorum crudelitas. Contentio ista eo usque processit, ut se Status ordinum Hollandiæ immiscerent, atque ad Neoburgicum deterrendum a proposito, per vicinarum urbium Rheinbergæ & Orsoyæ præsidia Parochos, & Religiosos, quotquot possent, ex Ducatibus Juliacensi & Montensi captivos abducerent, duraque ac diuturna aliquot annorum custodia detinerent; in qua etiam nonnulli squalore consumpti sunt. Quo fiebat, ut, plerisque Catholicis Parochis metu diffugientibus, eorum subditi diu divini cultus exercitio carerent, multique interea infantes sine baptismo, adulti vero sine pœnitentiæ & Eucharistiæ sacramentis obirent.

Igitur Neoburgicus, ut se suosque his difficultatibus expediret, post missas ultro citroque litteras & legationes cum Burgstorffio Brandeburgi delegato anno 1647 Düsseldorpii super Religione ejusque exercitio ita transegit, ut Ecclesiæ earumque bona & proventus iis restituerentur, qui ea anno 1609 possedissent; exercitium vero Religionis ad illum modum haberetur, quo anno 1612 fuisset. Ea dein transactio ab Electore confirmata est, missique ab utroque Principe deputati Duisburgum executionem crsi sunt. Orsi, inquam, cum enim Brandeburgici a promiscuo Religionis usu nollent recedere, primas litteras reversales in sensum suum de Religionis omnimoda libertate detorquentes, re infecta discessum est.

41 **Annus normalis.** Neoburgicus autem, cum haud multo post Pax VVestphalica ad exitum esset perducta, quoniam particulares transactiones non procedebant, ad illius observantiam confugit, & pro Religione restituenda annum normalem 1624 in Pacis instrumento præscriptum, assumere coactus est.

Bellum 1651. Sed necdum quies. Nam Elector Brandeburgicus anno 1651 cum Electore Saxoniæ dies aliquot collocutus, Cliviam profectus est, præmissis copiis, quas e præsidiis suis eduxerat, & aliis subsequi jussis. Quatuor ferme erant millia, quibus Sparrium præfecerat. Mox Cliviæ mandatum publicatum, & in aliquot locis Juliacensis & Montensis Ducatus publice affixum est. Significabat eo Elector Ordinibus earum provinciarum & aliis inquilinis, venire

Edictum. se in has terras, ut juxta pacta & promissa majorum privilegia & libertatem earum, adversus varias Neoburgici injurias, in pristinum locum & vigorem restituat, atque ad hoc sibi uno vel altero lo-

loco occupato opus esse, ubi pedem figat. Neminem igitur hoc debere secus, ac ipse sentiat, interpretari. Mandat dein, ne quis deinceps Neoburgico contributiones ullas pendat, aut subsidium consilio vel facto ullum præstet, sed se unum suosque hæredes respiciant. Additæ minæ, si quis huic edicto obniti, aut Neoburgicum quovis modo juvare perseveraverit, se eum ablatis omnibus privilegiis pro hoste ac rebelli habiturum.

Hoc edicto evulgato miles Electoris eodem die arcem Angermondam vi armata aggressus est, cæsis primo impetu aliquot civibus: sed cum arx fortius, quam speraverat, resisteret, expilato vico & templo adjacente, vicina loca populantur, atque ad ipsas ferme Düsseldorpii munitiones progressi, villam Principis, abductis inde omnibus armentis & pecoribus, despoliant, adjecta comminatione, se propediem majori cum exercitu, & apparatu affuturos.

Interea Elector purgandi sui caussa ad Cæsarem miserat Blumenthalium, qui conquestus est, Neoburgicum ex ditionibus Juliacensibus, in quarum fruitionem nullo suo jure, sed solo pacis amore admissus sit, fere alterum tantum possidere, eoque intendere, ut suam ipse portionem augeat: Ravenspergam contra transactionem anni 1629 multos annos totam retinuisse: nec unquam veram pacem colere, aut judicis sententiam voluisse exspectare. Neque novissimam transactionem anni 1647 ab eo observatam. Auditum dicere, se armis acturum. Augustanæ & Reformatæ Religionis cultores exactos: atque Ordinibus Hollandicis occasionem datam, talionis legem in sacerdotes Catholicos exequendi, quos Elector ex eorum manibus vix eripere potuerit. Notam esse ipsius cum Duce Lotharingiæ singularem amicitiam, & cum vicinis ecclesiasticis Principibus colloquia. Juniorem etiam Neoburgicum aperte declarasse, ne unicum quidem pedem in Clivensi agro Electorem retenturum. Jure igitur suo egisse Brandeburgicos, ut suarum defensionem ditionum in tempore respicerent, atque imminenti tempestati præverterent. **Prætextus**

Hanc legati querimoniam Neoburgicus publicato scripto protinus ita confutavit, ut pleraque negaret, ac temeritatem legati Brandeburgici coargueret, qui aures Cæsaris tam falsis criminationibus implere non erubuisset. Ex actis in hac caussa apud aulam Cæsaris ventilatis apparere, Neoburgicum priorem vacantium earum provinciarum possessionem cepisse, & non nisi pacis gratia Brandeburgicum in communionem admissum, nihilque hactenus **Confutatur.**

&

& etiamnum magis optare, quam ut res tandem judicio finiatur; quod Brandeburgici, haud dubie ex diffidentia caussæ, semper protraxissent. Transactionem anni 1629 sanctissime a se observatam, neque de comitatu Ravenspergensi plus obtinuisse quam duas Dynastias, reliquis duabus Electori relictis. Transactionem autem illam a Brandeburgicis ruptam, dum anno 1647 & nunc rursus armatas copias in Ducatum Montensem immiserint, eumque hostiliter sint populati, contra omnia divina ac humana jura, contra publicas Imperii constitutiones, ac nuperam pacem VVestphalicam. Reliqua accusationis capita de minis ac suspectis machinationibus, de exactis iis, qui Augustanæ aut Reformatæ Religionis sunt, tanquam vana & falsa, atque a malevolis hominibus Electori imposita, indigna esse responsione: & quantumvis vera essent, non propterea licitum fore Electori, sibi ipsi jus dicere, & continuo illud armis ac bello persequi.

42 Cæsaris mandatum. Ad has querelas Cæsar respondit, non videri ejus momenti, ut propterea ad majorem provinciarum ruinam Elector Neoburgicum hostiliter invadat, ac novo per Imperium bello occasionem injiciat. Satis provisum esse constitutionibus Imperii & nupera pacificatione, quomodo hujusmodi controversiis vel jure vel amica compositione obviam iri debeat. Itaque Electorem recte atque ordine facturum, si legibus Imperii, & litteris dehortatoriis, ad eum missis pareat: copias ex provinciis Neoburgici deducat, omniaque in statum pristinum reponat, controversias vero arbitrio comissariorum, qui a se jam anno 1649 nominati, atque ab ipsis acceptati sint, componi sinat. Eodem die mandatum dedit ad ordines & subditos Juliæ & Montium, abrogato edicto Brandeburgico, ut in fide & officio erga Neoburgicum maneant, donec caussa aut via juris, aut amica compositione terminata fuerit.

Epistola ad Electorem. In eandem sententiam scripsit Electori paulo copiosius, actum esse contra sanctiones Imperii, & Instrumentum pacis; quo § *ult.* cautum, ut *nulli omnino Statuum Imperii liceat jus suum vi vel armis persequi: sed siquid controversiæ sive jam exortum sit, sive posthac inciderit, unusquisque jure experiatur, secus faciens reus sit fractæ pacis.* Et circa controversiam Juliacensem in specie *art.* 4 ita loquitur instrumentum: *quia vero etiam caussa Juliacensis successionis inter interessatos, nisi præveniatur, magnas aliquando turbas in Imperio excitare posset, ideo conventum est, ut ea quoque pace confecta ordinario processu coram Cæsarea Majestate, vel amicabili compositione, vel alio legitimo modo, sine mora dirimatur.*

Act-

Actum insuper esse (ut epistolam Cæsaris interpretatur Argyrander, Lucii Veronensis Notator) contra jura communia, commissionem Cæsaream, placita & promissa Brandeburgica, Cæsaris auctoritatem, dictamina prudentiæ, merita caussæ propriæ, (cum suspicionem ingerat diffidentiæ juris) adversum viciniam, ob diffidentiam & metum incussum, denique adversus pacem publicam &c.

Inter hæc Neoburgicus, ut adversus vim illatam provincias suas defendat, vicinorum Principum auxilia respexit, misso Philippo Wilhelmo filio in Belgium ad Archiducem Leopoldum, & Carolum Ducem Lotharingiæ; Egonem vero Fürstenbergium (cujus sororem nuper in matrimonium acceperat) Viennam ad Cæsarem ablegavit. Per suas autem ditiones militem conscribit, cui (adjuncto etiam, quem filius adduxerat ex Lotharingia) præfecit Reuschenbergium Baronem. Armantur utrinque copiæ.

Jamque acies adversæ stabant, frequentioribus velitationibus collisæ; cum Principum colloquio pacificatio cœpta est, ac dein per legatos Cæsaris, Hazfeldium & Aneranum ad exitum perducta Cliviæ 11 Oct. 1651 in hunc modum: ut religionis controversia decidatur per Commissarios Cæsaris, jam dudum designatos, Episcopum scilicet Monasteriensem & Ducem Brunsvicensem: iisque bini utrinque adjungantur, ex parte quidem Electoris Augustus Dux Anhaltinus & Henricus Comes Nassovius, ex parte Neoburgici vero Episcopi, Paderbornensis & Osnabrugensis: qui collato consilio disquirerent, an status Religionis in his provinciis ad observantiam anni 1624, juxta pacem Monasteriensem, an vero ad annum 1609, juxta pacta Principum sit reducendus, & quomodo hæc pacta (quæ tot tricas excitarunt) sint intelligenda. Pax. Conditiones.

Quodsi propter suffragiorum paritatem Commissarii nihil possent statuere, Imperator, adhibitis aliquot Imperii Proceribus in consilium pari ex utraque religione numero, vel in proximis comitiis per eosdem totam controversiam decidat; eique judicio sine ulteriori contradictione standum, vi pacis Westph. Interim vero omnia restituantur in statum, quo ante hos motus fuere. Nec quisquam ob religionem turbetur. Neuter alteri sub quocunque prætextu bellum inferat, idque sub pœna violatæ pacis, & amissione omnium jurium in has ditiones. Controversias autem omnes, deinceps orituras, ad amicam compositionem, aut judicialem sententiam remittant.

Denique dimittantur utrinque captivi & copiæ, præter eas, quæ ad custodiam corporis, aut locorum præsidia sunt necessariæ;

neque fraudi cuiquam sit, alterutri per hos motus consilio vel ope adfuisse. Reliqua autem, quæ statum Politicum concernunt, ita permaneant, ut diversis transactionibus inter Principes conventum fuit: sine præjudicio tamen ac fraude omnium, qui successionem Juliacensem prætendunt. Neque hæc etiam conventio longam ætatem tulit; nam anno 1663 Brandeburgici rursus, ejectis quoque Patribus Capucinis, Catholicos vexare cœperunt; donec anno 1666 mutuum successionis pactum fuit conceptum.

Atque hæc, quæ dicta sunt hactenus, de caussa Juliacensi, ex variis Partium litigantium deductionibus, Schwedero, Lucio Veronensi, ejusque apologetis, atque ex Adolpho Brachelio potissimum excerpta, quamvis temporibus disjuncta, hic conjungere & sub unum aspectum dare visum, ut qualicunque eruditione juris ac historiæ tyronibus subserviam. *Videantur etiam de hac caussa Londorp. suppl. Sleidani contin. Julius Montensis. Struvius. Hübner. Daniel Keller.*

ARTICULUS VI.

Colloquium Ratisbonense primum.

INeunte sæculo XVII convenerat inter Maximilianum I Ducem Bavariæ, & Philippum Ludovicum Ducem Neoburgicum, Lutheranæ sectæ addictum, ut colloquium de Religione Ratisbonæ institueretur. Respuere id Præcones, tergiversari, ac dissuadere. Verum cum Dux fidem dedisset, invitos mandato adegit.

Adfuerunt igitur ex Saxonia Ægidius Hunnius, cum pluribus aliis, a Marchione Anspacensi Wicknerus, a Duce Wirtembergico Andreas Osiander, aliique, ex Palatinis Jacobus & Philippus Hailbrunneri cum sex aliis. Collocutores vero, qui arenam ingrederentur, delecti Jacobus Hailbrunnerus & Hunnius, reliquis seu consultoribus, seu suppetiis, in subsidiis collocatis.

Disputantes.

Ex parte Catholicorum collocutores a Maximiliano designati Albertus Hungerus & Jacobus Gretserus, Ingolstadienses Professores; cum autem hic catharro & raucedine laboraret, additus tertius Adamus Tannerus S. J. qui potissimum certamen sustinuit. Præcipue vero congressum hunc illustrarunt præsentia sua ipsi Duces Serenissimi, Maximilianus cum Alberto fratre, & Philippus Ludovicus cum Wolfgango Wilhelmo filio.

Lutherani Doctores primum Neoburgi ad Danubium congregati, inter se deliberarunt, quibus armis certamen istud, quod

exspe-

exspectatione suspensam habebat Germaniam, quibusque artibus susciperent. Placuit autem, solam Scripturam controversiarum omnium judicem statuere, nec alia argumenta, nisi inde deprompta audire: exclusa forma syllogistica, libera & diffluente oratione disceptare; ne videlicet constringi, sed vaga garrulitate vim probationum possent more suo eludere. Lingua autem vernacula totum negotium volebant confici, ut syllogismorum robur sic facilius evaderent. Atque ita præparati Ratisbonam profecti sunt.

Convenere in aula curiæ Ratisbonensis 28 Nov. 1601: dictæ a Ducibus disputationi leges: forma syllogistica, vel alia in logicis approbata argumentandi ratione uterentur. Agerent modeste, placide, clare ac perspicue. Ad interrogata responderent diserte affirmando, vel negando, aut distinguendo, sine evagatione ad prolixas dissertationes, explicationes &c.

Sed Lutherani, statariæ pugnæ uti insueti sic impatientes, nihil horum servarunt, in verbosas vitilitigationes contra Principum mandatum prolixe effusi. Theses autem 12 posuerunt de sacra Scriptura, ceu unica, & adæquata credendi vivendique regula. Gretserus vero omnibus duodecim hanc opposuit: *S. Scriptura est quidem norma infallibilis, verum nec sola nec unica; sed præter hanc necessario admitti debent Traditiones & Definitiones Ecclesiæ.* Addiditque, judicem generalem, legitimum, & ordinarium omnium controversiarum, quæ possunt oriri in negotio Religionis, esse Romanum Pontificem; sive solus definiat aliquid, sive cum Concilio Generali. Hunc judicem semper esse infallibilem, quando ex Cathedra definit ut Pontifex.

Catholicis initio propugnantium, Lutheranis opponentium partes fuerant delatæ; & quidem forma dialectica Principum jussu id erat perficiendum; sed nullum istos mandatum coercere poterat, quo minus extra orbitam saltarent, & longas orationes, quas Neoburgi conceperant, Notariis ex charta ad calamum dictando omnium patientiam fatigarent, negotiumque a scopo deducerent.

Tandem vero Hunnius hunc ex pharetra sua Syllogismum excussit: *Si Ecclesia superstructa est super fundamentum Prophetarum & Apostolorum, id est, supra doctrinam eorum, sequitur, quod extra doctrinam Prophetarum & Apostolorum nullum aliud sit figendum Ecclesiæ novi testamenti fundamentum: sed prius est verum. Ergo & posterius.* **Hunnius.**

Hailbrunnerus vero istum: *qui reprehendit & punit eos omnes, qui a scripto DEi verbo recedunt, & ad dextram vel sinistram* **Hailbrunnerus.**

deflectunt, is hoc ipso facto perspicue testatur, scriptum verbum esse unicam normam, ad quam cultus omnis conformari debeat: atqui DEus in veteri testamento reprehendit & punivit eos omnes, qui a scripto suo verbo recesserunt. Ergo DEus hoc facto suo testatur, scriptum verbum unicam debere esse normam Religionis & cultus.

Negata fuit in utroque syllogismo *Major* seu prima propositio; quia præter scriptum habetur etiam verbum divinum traditum, quod una cum scripto est norma Religionis. Dein requiritur insuper infallibilis judex, qui declaret, in quibus libris contineatur verbum DEi, quomodo sit intelligendum, & secundum illud pronuntiet; sicut in humanis præter Corpus Juris requiritur judex, qui authentice leges interpretetur, & secundum illas sententiam ferat; alias enim quilibet ad leges posset se referre, & contentionum nullus esset finis.

Lutherani Doctores, cum negatam illam in utroque Syllogismo propositionem *Majorem* probare debuissent, illam certam manifestamque clamantes, totos se ad probationem *Minoris* exprompserunt, more suo fuse evagantes, & Notariis ad calamum dictantes, ut dein popello suo, prout factum postea, fucum possent illinere.

Postquam hunc in modum per octo sessiones cum sectariis, sine ordine sine lege pugnantibus, jurgatum potius quam disputatum fuit, ad alia illis, quam negata, probanda dilapsis, altera supererat colloquii pars, qua nostri arguerent, illique responderent.

Tannerus igitur, forma Syllogistica ad amussim servata, necessitatem, præter legem scriptam, judicem, qui caussam rite cognoscat, atque ad rectum legum intellectum sententiam pronuntiet, agnoscendi intulit. Sed ordo teneri non potuit, Hunnio rursus extra oleas saltante, atque in verbosas ambages diffuso.

Tandem, cum Tannerus necessitatem agnoscendi judicis urgeret, respondit, etiam in sua Ecclesia præter Scripturam alium haberi judicem, jussusque illum edicere, DEum nominavit. Reposuit Tannerus, quamvis DEus in sacro codice leges ferat, nunquam tamen fore, ut controversiæ finiri possint, nisi visibilis judex agnoscatur. Sicut caussæ forenses finiri nunquam possent, licet quis Justinianum judicem appellaret; partibus videlicet leges perpetuo in suam partem trahentibus.

Ad Verbi dein ministros Hunnius descendit, quorum sententiam infallibilem dicebat, si Scripturis sit conformis. At hoc modo quemlibet rudissimum rusticum infallibilem fore, monstrabatur. Et

quid?

quid? si diversarum Ecclesiarum ministri contrarias in sententias abeant? Tunc in ultimo ad finem mundi judicio caussam definiendam dixit. Sed quid hoc aliud esset, repositum, quam desperare, & ex Ecclesia inextricabilem labyrinthum facere, atque defectum providentiæ Christi erga suam Ecclesiam arguere?

Cum importune instarent, ut nostri traditiones in specie nominarent, celebrationem Paschatis edixerunt, adeo sacram SS. Patribus, ut cum S. Epiphanio & S. Augustino Quarto-decimanos pro hæreticis haberent. At Hunnius eo proterviæ fuit prolapsus, ut celebrationem Pascatis ad cultum divinum pertinere negaret. Cum vero urgeretur, ut libros Scripturæ, exempli gratia, Evangelium S. Matthæi, canonicos esse ex sola Scriptura absque recursu ad traditionem probaret, audiendam hic Ecclesiæ testificationem asseruit, non tamen *traditionem non scriptam* proprie appellari posse, rem ipsam concedens, de voce inepte ac frivole disputans. Fassus etiam, esse quædam fide divina credenda, quæ tamen in S. Scriptura non legantur, non tamen spectare ad Articulos fidei, levissima loquacitate secum ipso pugnans.

Tannerus versipellem propterea appellavit; at ille ad Bavariæ Ducem conversus, Serenissime & Illustrissime Princeps, ajebat, affecti sumus injuria, dum versipelles appellati sumus. Verum ille: *vos Romanum Pontificem appellastis Anti-Christum, quæ est insignis injuria, quæ redundat in omnes Catholicos.* Qua Principis voce repressus conticuit, id solum recoquens, se scapham scapham appellasse.

Indigniora hæc erant, quam ut Principum aures audire possent, cumque manifeste appareret, nullis insolentes istos rabulas legibus coerceri nec quidquam ad rei substantiam pertinens exspectari posse, sed multis & prolixis ex charta lectionibus tempus inutiliter teri, finem colloquio imponere visum.

Nihilominus tamen quantas nescio victorias, ex hoc colloquio reportatas, gens Prædicantium effrons divulgaverat, typis etiam germanicis sparsas. Corrupta Protocolli acta publica, fraudes, mendacia, fabulæ, calumniæ congestæ per publicas pagellas volitabant. Evocatum Roma Gregorium de Valentia in subsidium Gretseri & Tanneri, ne hiscere quidem amplius audentium: in ultimas angustias ab Hunnio conjectos, nodum ab eo objectum solvi non posse confessos, quin Tannerum eo compulsum mentiebantur, ut publice, Papam esse Anti-Christum fateretur, eamque confessionem sua manu firmaret. Duos Jesuitas ex hoc colloquio ita fuisse convictos, ut illico Papismum, ductis uxoribus, ejurariat, duos

alios, sociorum exemplum sequi recusantes, subita cæcitate percussos: Catholicorum templa omnia Ratisbonæ propediem clausum iri, triumphare Protestantes, Papistas, ignominiæ impatientes, passim deficere, omnia ad Lutherum inclinari.

Bavariæ Ducem duos Jesuitas, Gretserum & Tannerum in carcerem compegisse. Alius *tanto* inclusos scripsit. Statutum esse Maximiliano, Jesuitis pulsis, Protestantes introducere. Hæc aliaque multa a Protestantibus per Europam cumulatis pagellis plenisque libellis sparsa mendacia atque calumniæ fidem apud credulum vulgus invenerunt. Quæ res nostros permovit, ut Apologiam scriberent, & acta omnia illius Colloquii ex authentico Protocollo collecta typis committerent.

ARTICULUS VII.

Colloquium Ratisbonense secundum.

CONradus Vötterus S. J. complures libellos ediderat, qui perfectam Lutheri ideam exhibebant. Alius eorum repræsentabat Lutherum *castum*, alter *veridicum*, tertius *devotum* &c. Philippus Hailbrunnerus Lavinganæ Scholæ Theologus, ut Lutherum defenderet, edito libello, sublestæ fidei Vötterum accusavit. At Vötterus, minime solitus manere debitor, apologiam pro se scripsit, qua Hailbrunneri fraudes & convitia fideliter detexit. Hunc librum cum *Anatomia Lutheri*, a Joanne Pistorio, viro doctissimo, ad Catholicam Ecclesiam reverso, scitissime confecta, Maximilianus Dux Bojariæ ad Philippum Ludovicum, Ducem Neoburgicum misit. Quæ res superiori, quod dixi, Ratisbonensi colloquio occasionem dedit. Illo propter convitia & extravagantes Hunnii & Jacobi Hailbrunneri illusiones abrupto, Dux Bavariæ cum fratre Alberto, & Dux Neoburgicus cum filio Wolfgango Wilhelmo, ad aulam Episcopalem se receperunt, perspecturi, an Vötterus Lutheri textus germana fide citarit.

Jacobus & Philippus Hailbrunneri fratres, e tot centuriis 14 duntaxat locos sibi in libris Lutheri monstrari petebant. Vötterus coram iis, quos dixi, Principibus aliisque e nobilitate Proceribus, omnes textus locosque, quos adversarii nominabant, ad litteram in Lutheri libris palam exhibuit, Hailbrunneris nec mutire ausis, atque crimen falsi, quod Vöttero intorserant, in se retortum cum pudore cernentibus.

Post-

Postquam autem fidem suam demonstraverat, interrogavit ex Philippo Hailbrunnero, quo loco Jesuitæ scripsissent, gravius peccatum esse matrimonium quam fornicationem? respondit fraudulente, id de matrimonio personæ, voto solenni castitatis ligatæ. Deprehensus pariter S. Hieronymum & Bellarminum corrupisse.

Quæsivit porro Vötterus, quo jure Jacobus scripsisset, docere Jesuitas, quemcunque hæreticum Principem esse tyrannum? nominaret unicum, qui hoc docuisset. Respondit, aliquos Papistas cum Guilielmo Rosseo hoc docere, Papistarum autem & Jesuitarum eandem utique esse doctrinam. Mirati sunt omnes insolentiam impudentis responsi, simulque effrons crimen falsi, quod per atrocem calumniam Jesuitis impegerat falsarius.

Scripserat idem Jacobus Hailbrunner famosum libellum, quem *Speculum Jesuitarum* appellaverat, quem probrosis in Societatem mendaciis & calumniis impleverat. Institit Vötterus, ut aut probaret, quæ effutiisset, aut calumniatorem se fateretur. Respondit, hæc non a se fuisse inventa, sed ex aliis descripta. Postulatus tamen fontem, ex quo hausisset, ne unum quidem auctorem nominare potuit.

Similiter mendacii convictus fuit, dum *Indicem* quendam *Expurgatorium* Jesuitis tribuit. Cum autem Vötterus sex gravissimas calumnias, quibus Lutherus Catholicam doctrinam infamasset, exhibere vellet, inspicere Lutheri libros & textus, quos Vötterus citaverat, detrectavit, ad alia properandum caussatus: at malo suo; nam inficiatus, quod Lutherus se ipsum Christum dixisset, clarissimis id verbis expressum *Tom.* 1 *Wittenb.* § 2 *fol.* 96 legere debuit. Ubi Lutheri verba exstabant: *ego sum Christus.*

Sed nihil ita impudentibus licet alias hominibus pudorem incussit, ac turpissimæ Lutheri sordes, quas Vötterus in *Luthero Casto* objecerat. Nam cum negasset Philippus, illas in Lutheri libris inveniri, Vötterus Tomum octavum Jenensem § 1 *fol.* 215 in mensa explicitum eidem loco allegato legendum offert, pudore se a lectione absterreri protestatus. Hailbrunnerus igitur cœpit legere, sed vix ultra unam progressus lineam conticuit, rubore suffusus. Coactus pergere in lectione scurrilis Magistri, unam adhuc alteramque lutulentam olidamque phrasin legit, Principum præsentiam veritus, pinguiores adhuc, qui sequebantur, bolos præteriit.

Lutheri doctrina.

Subjecit Vötterus, hunc librum ultimum Lutheri partum esse, uno ante mortem anno in lucem editum, qui proin non prima imperfecta,

perfecta adhuc spiritus lineamenta, sed viri jam plene illuminati consummatique effigiem utique exhibere deberet.

Ad eos dein locos progressi sunt, qui Mahometem magis quam Christianum scriptorem redolent; dum Lutherus in illis abdicandi conjugem aliamque ducendi potestatem indulget, & in pluribus circa ipsum SS. Trinitatis Mysterium cum Alcorano sentit.

Interrogavit Vötterus, vir festivus, quid de illa Lutheri prophetia sentirent, qua 70 Saxonicis consiliariis prædixit, fore, *ut sua* (Lutheri) *stercora adorarent*? an ad litteram, vel de stercorea doctrina sit intelligenda? & an sit impleta? Quæsivit porro, cur ipsorum judex non pronuntiaret in fidei controversia, inter Hunnium & Huberum tantopere agitata?

Vulgaverat Vötterus librum, in quo 174 mendacia Philippo Hailbrunnero objicit; qui ne de uno quidem ex omnibus se purgare potuit. Sic finitum hoc alterum Colloquium, vel, ut appellabatur, *Post-Colloquium*; quia velut Appendix prioris erat. Primi discessere Hailbrunneri ex acie saucii ac laceri. Vötterum & Hylinum ejus socium, Cathedralis Ecclesiæ concionatorem, Principes ad cœnam invitarunt, sed excusatione noctis ingruentis, cum singularis humanitatis & gratiæ signis dimissi sunt.

Quamvis autem par illud fratrum nobile penitus victum convictumque recesserit, sparsum nihilominus per pagellas publicas, Conradum Vötterum de 12 criminibus falsi, contra Lutherum commissis, coram quatuor Principibus convictum fuisse. Eundem conclave ingressum a Duce Neoburgico his verbis fuisse salutatum: *Tune es ille nebulo, tam in Lutherum injuriosus*? eaque voce Principis exterritum in genua coram illo procidisse, atque a Bavariæ Duce in exilium fuisse ejectum.

Mendacia Lutheri.

Alii sparserant, Conradum jussum, 12 suos Lutheros cum vero Luthero comparare, atque sua, an Lutheri verba scripsisset, exhibere: digressum vero velut ad apportandos domo libros nuntiasse per alios, se illos invenire non posse: at vero missos a Maximiliano Duce, qui libros & Vötterum coram sisterent; collatis autem, quas ipse, & quas Lutherus scripsisset, sententiis, patuisse fraudes impostoris, Luthero, quæ vellet per crimen falsi, impingentis. Ita malarum artium convicto, atque acerrime reprehenso, gravissime a Duce interdictum, ne tale quid deinceps auderet.

Addebant alii, Vötterum in hoc colloquio tam arcte ab Hunnio fuisse constrictum, ut non haberet, quod reponeret, sed a Bavariæ Duce audire debuerit hæc verba: *Conrade Vöttere, alieni scripti*

scripti tam insida corruptio non est opus honesti viri: intelligimus tandem has tuas tuorumque sodalium artes: Hunnio vero tactis leniter humeris arrisisse & applausisse. Hæc fabulari placuit, cum tamen Hunnius huic cum Vöttero colloquio non interfuerit, imo nulla, dum viverent, illis notitia aut sermo intercesserit. Hæc videlicet sunt arma gentis Prædicanticæ, quibus veritatem opprimat, & apud credulum vulgus plausum captet. Nostri sincera rei gestæ narratione mendacia & calumnias confutarunt.

Certe Wolfgango Wilhelmo Principi ita ab hoc congressu secta desipuit, ut converso ad indagandam veritatem studio, eandem postmodum cum subjecto sibi populo sit amplexus; quamvis multæ gravesque difficultates se se opponerent. Ipsa etiam in urbe Ratisbonensi, ubi colloquium fuerat habitum, 53 brevi ad Majorum fidem redierunt. Paulo post Philippus Hailbronnerus Lavingæ publicam disputationem habuit. Ad eam accessit Theologiæ Dilinganæ Professor; sed loquendi copiam obtinere non potuit. Cum autem Lutherani id timori suorum Doctorum adscriberent, anno sequenti Dilingenses ad argumentandum invitati comparuerunt.

ARTICULUS VIII.

Conversio Ducis Neoburgici, novique Palatinatus. Colloquium Tertium.

Wolfgangus Wilhelmus, Philippi Ludovici, Ducis Neoburgensis ex Anna Juliacensi filius natu maximus, quamvis a prima ætate Luthericis imbutus esset principiis, & adversus Catholicam Religionem, quam propterea exosam habebat, præjudiciis; postquam tamen in utroque colloquio Ratisbonensi Præconum suorum fraudes & prævaricationes coram audiisset & inspexisset, suspectam habere eorum doctrinam cœpit, legensque libros Catholicos, Petri præsertim Canisii Catechismum, aliam multo ideam, atque Præcones impresserant, in mente concipere.

Magno dein apparatu Monachium profectus, edita clam Professione fidei, duxit Magdalenam, Wilhelmi V filiam, Maximiliani sororem, eosque conjunxit Episcopus Eustadianus sub vesperum in summa Ecclesia B. M. Virginis, dissimulatis ceremoniis, quæ alterutrius Religionis asseclas potuissent offendere. Sponsa dein duos ex nostris Patres secum Neoburgum duxit, Antonium Welserum, & Jacobum Reihingum, illum a sacris confessioni-

bus, hunc a concionibus sibi & marito futurum. Concessus a Philippo Ludovico istis privatim habendis in suprema arce locus, quem Episcopus Eustadianus consecravit.

Cum autem Wolfgango difficile accideret, Religionem, quam assumpserat, diu dissimulare, cum bona parentum venia, comitante conjuge, & duobus, quos dixi, societatis nostræ sacerdotibus, Düsseldorpium abiit, ubi a Præcone Lutherano, quem in aula sua hactenus toleraverat, interpellatus ipso festo Pentecostes die 1614, jam annum fluxisse, ex quo ad Sacramentum cœnæ, ne paschate quidem, accessisset, respondit, proxima die Dominica se accessurum. Ea responsione, mirum, quantum Præco & Lutherani triumpharint. Sed breve erat gaudium; nam die Dominica proxima SS. Trinitatis, edita publica professione fidei ex formula Tridentini, SS. Eucharistiæ Sacramentum e manibus Proepiscopi Coloniensis, Pontificali habitu ornati, accepit, frendentibus Lutheranis, & gaudio exultantibus Catholicis. A prandio dein Chrismatis Sacramento publice fuit confirmatus; atque sequenti die Festo Theophoriæ nudato capite cereum ardentem manu gestans devotissime processionem est comitatus.

Pater Philippus, ubi inaudiit, gravissime rem tulit; sed nec monita ejus nec minæ fregerunt animi constantiam, probe memoris, obediendum esse magis DEo quam hominibus. Verum vix trimestri elapso patre mortuo turbis istis domesticis Wolfgangus liberatus est. Neoburgum inde 1615 reversus, amandato Jacobo Hailbrunnero, concionatore aulico, sacellum palatii sacerdotibus S. J. tradidit, Religionis caussam in comitiis provinciæ potenter egit, singulos adortus, quos conjunctos expugnare non poterat, quibusdam etiam, quos contumacia magis induraverat, aula exactis, & officio motis.

Matris abitus. Mater ad arcem Höchstadianam discessit, fratrum vero alter Solisbacum, alter Hilpolsteinium, ditionem, testamento patris designatam. Wolfgangus vero expeditior publico edicto Religionem commendavit; sed subditos errori pertinaciter inhærentes expertus, dici non potest, quanto labore constiterit, donec zizania penitus evelleret. Societati Jesu, ut opus conversionis felicius succederet, Collegium Neoburgi fundavit, attributis cœnobii fundis, quod Nobiles Virgines Neoburgi, & Eichenbrunnæ Patres Benedictini ante Lutheri tempora possederant. Utrumque desertum, vastatum, profanatumque dissipatis bonis jacuit. Dispositionem hanc Wolfgangi Ducis Paulus V Apostolica auctoritate ratam habuit.

Con-

Conſtructum igitur Collegium & Gymnaſium in loco diruti cœnobii, quod Parthenon incoluerat, traditumque templum, quod Philippus Ludovicus Lutheranis uſibus ædificaverat. Secutum mox ingens rei Catholicæ incrementum; quod, ut efficacius promoveretur, Wolfgangus Lutheranos Præcones abdicavit, prævalente ejus conſtantia Provincialium contumaciæ. Parochias interim, donec aliter provideretur, noſtri adminiſtrabant. Collegium.

Non ſufficiebat Collegium Neoburgenſe, recens conſtructum, tantæ meſſi; unde, cum Ducis Neoburgenſis provincia, quam *novum Palatinatum*, aut etiam *Palatinatum Neoburgicum*, ab urbe principe appellant, in tres Epiſcopatus excurrat, Auguſtanum, Euſtadianum, & Ratisbonenſem, vocata ſunt in ſubſidium vicina Collegia, Dilinganum, ut agrum Höchſtadianum, Lavinganum (in quo plurimum pertinaciæ occurrebat) & Gundelfinganum, excoleret. Ingolſtadienſi Richardivilla (*Reichertshoffium*) cum Manchinga & adjectis pagis commiſſa: Euſtadiano Monhemium cum adjacentibus 24 pagis: Ratisbonenſi excurrens in Palatinatum ſuperiorem regio, pagis & oppidis frequens; ut adeo paucos intra annos prælongum illum ad Iſtrum tractum, cum excurrente in Noricum ditione ſacris avitis reddiderint.

Magnum, apud eruditos præſertim, tanto operi momentum addidit colloquium ſeu concertatio Jacobi Kelleri, rectoris Collegii Monacenſis cum Jacobo Hailbrunnero, cujus jam inde a colloquio Ratisbonenſi multa cum Gretſero, Tannero, Heiſſio, Kellero fuerat dimicatio. Famoſus præ reliquis erat Hailbrunneri liber, quem *Papatum Acatholicum* inſcripſerat; contra hunc Kellerus diſſertationem edidit, qua 60 crimina falſi, propudioſa mendacia 238, calumnias 51, ignorantias craſſiſſimas 91 contineri in libro illo demonſtravit. Negavit ille & Kellerum mendacem & calumniatorem proclamavit. Kellerus objicit crimina falſi.

Profectus eſt proin hic Neoburgum, petiitque, ut occaſionem ſibi faceret Dux, qua ea, quæ objeciſſet, in libro Hailbrunneri comprehendi oſtenderet. Wolfgangus, ut veritas detegeretur, Præconi, ut tempore indicato compareat, præciſe mandavit. Ille tergiverſari, quærere effugia, excuſare; negotium moram exigere, qua ſe præparet, cum aliis conferat; volumine integro ſe Kellerum confutaturum. At Dux, mora & præparatione non eſſe opus reſpondit; ſciturum ipſum, quid ſcripſerit, quosque auctores allegaſſet: aliud non agi, niſi, ut inſpectis fontibus, an recte citaſſet,

an secus, exhiberetur: Kelleri esse, ut ostendat crimina falsi, mendacia, calumnias, inscitias, quas objecisset.

Quanquam igitur Præco, male sibi conscius, vehementer expallesceret, formidaretque congressum cum adversario, declinare tamen illum non poterat. Itaque 1 Julii 1615 in aula palatii perampla convenere Dux cum conjuge, ambo adversarii, arbitri, judices, pari ex utraque Religione numero; dati utrique parti Theologi subsidiarii, & Notarii publici.

Cum itaque Kellerus plura mendacia & calumnias ob oculos poneret, rei evidentia convictus, aliud, quod reponeret, non habuit, quam, virum se esse honestum: nunquam eam sibi fuisse mentem, ut mendacia vellet, aut documenta falsa allegare; neque se tam ad verba, quam ad sensum & sententiam respexisse: certe dolo aut fraude a se scriptum nihil.

Quando a Kellero opponebatur quidquam, ita manifeste falso allegatum, ut nec verba nec ulla sententia in auctore citato reperiretur, in typographum culpam rejecit, aut ex aliis se id descripsisse dicebat. In diem crastinam etiam sæpius, cum deprehensus respondere nil posset, provocabat. Sed cum altera die omnes, qui pridie, magno numero in aula essent præsentes, solus aberat, qui maxime petebatur, Hailbrunnerus, valetudinis excusatione usus.

Cum autem neminem inveniret, qui profligatam caussam defenderet, pudore suffusus postridie comparuit; sed pessime vapulavit, non minus secum ipso, quam cum adversario luctatus. Inter alia quippe, cum jussus fuisset quondam, a se allegatam, sententiam S. Gregorii in libro exhibere, fateri coactus est, eam a se fuisse mutatam, verum id nequaquam a se factum veritatem immutandi consilio, consequenter crimen falsi a se nullum fuisse commissum; cum dolo malo nihil sit factum. Responsum profecto, quo omnes falsarii judicia possent eludere.

Ad tertium deinde congressum citatus, morbum doloremque capitis iterum obtendit, summisque precibus, ne in arenam iterum prodire cogatur, rogavit. Non adquievit Princeps, sed ut sequenti saltem die compareret, mandavit. At incassum omnia. Fugæ quippe quantumvis grande dedecus, minus videbatur ulteriore sui prostitutione.

Quare Princeps acta hujus colloquii, prout a Notariis conscripta fuerant, conferri atque a judicibus utriusque Religionis signari voluit. Quamvis autem hæc publice coram Principe & plurimis testibus essent peracta, scribarumque publicorum fides accederet,

ret, aufi nihilominus Præcones typis vulgare, Hailbrunnerum ita se purgasse, ut Kellerus convictus magno suo probro conticuerit. Quæ caussa fuit, cur Kellerus omnia acta typis publicis vulgaret, non modica sectæ ignominia.

Hailbrunnerus pudorem non ferens, primum Höchstadium ad Wolfgangi matrem, inde vero in Wirtembergiam profectus, in solatium incursæ ignominiæ Superintendens, ut vocant, fuit creatus, atque bilem omnem in Kellerum, omnesque, qui Neoburgensi concertationi præsentes fuerant, evomuit, acta ipsa publica, ipsius etiam Ducis Wolfgangi manu signata, sublestæ fidei accusavit. Kellerus gemino libro calumniatori respondit, primum inscripsit, *Extremam Hailbrunneri unctionem;* alterum: *Hailbrunneri, animam agentis, ultimum sudorem.* Et vere; nam paulo post anno 1618 interiit.

Severius multo Lutherani animadverterunt in Nicolaum Crellium, Cancellarium Dresdensem; cum enim is conaretur sectam Calvinianam in Misniam introducere, anno 1601 publice plexus est capite. Crellius.

ARTICULUS IX.

Synodus Constantiensis.

ANno 1609 Jacobus Fuggerus Episcopus Constantiensis ex tota sua Diœcesi amplissima Synodum convocavit, de fidei morumque doctrina cognituram. Consederant in ea 18 mitrati Præsules, cum ingenti Cleri, Regularis æque ac Sæcularis frequentia. Constitutiones seu Decreta Synodalia in quatuor partes sunt distributa, atque anno 1701 rursus prælo commissa. Summa duntaxat aliqua capita brevissime attingam.

Pars I Constitutionum Synodalium.

Titulus I Tractat de Religione & *fide Catholica.*

II Exhibet *Professionem fidei* Catholicæ ex Formula Tridentina.

III Agit de *libris prohibitis*, hæreticis videlicet, vel de hæresi suspectis, amatoriis, obscœnis, famosis, superstitiosis. Vetantur etiam obscœnæ, petulantes, famosæ imagines, aut picturæ. Nullus liber edatur sine approbatione Episcopi, Vicarii, aut alterius deputati. Officinæ Bibliopolarum visitentur. Ne Catholici ad scholas sectariorum mittantur, neque alio prætextu diutius apud eos morentur.

 IV Pro-

IV Prohibetur sub excommunicatione ferendæ sententiæ superstitio, magia, sortilegium, divinatio &c.

V Septem Ecclesiæ Sacramenta in concionibus & Catechismo diligenter explicentur, cum consuetis sacris ceremoniis decore, prompte & reverenter administrentur, sine labe Simoniæ, aut ulla mercede conventa, vel exactione indebita. Pro sustentatione tamen sufficienti aliquid exigi potest; cum de altari vivere debeant, qui serviunt altari. Sacra Eucharistia, aqua Baptismi, Chrisma & olea sacra sub diligenti clausura in vasculis mundis custodiantur. Claves non penes æditųos, sed curatos occlusæ asserventur.

Chrisma & olea sacra singulis annis ab Ecclesia Cathedrali petantur; veteribus novo igne Sabbati sancti vel alio exustis, & cineribus in sacrario depositis. Si anno necdum absoluto oleum inciperet deficere, affundatur non consecratum, minori tamen quantitate, quam sit residuum consecratum.

VI Tractatur in specie de Baptismo, qui infantibus sine mora in Ecclesia est conferendus. Neque nobilium baptismus ultra paucos dies differatur. Si infans ob periculum mortis domi sit baptizatus, ceremoniæ omissæ postea in Ecclesia suppleantur. Examinet autem prius Parochus baptismum, privatim collatum. Infans expositus, licet alligatum habeat testimonium baptismi, baptizetur sub conditione. Patrinus sit unus tantum, vel unus & una: sint Catholici, maturæ ætatis. Si nobiles plures adhibeant, duo tantum sint patrini, reliqui testes, qui nullam spiritualem cognationem contrahant. Regulares non adhibeantur. Parochi librum baptizatorum, parentum, patrinorum habeant. Baptisterium sit lapideum & bene clausum.

VII Parochi populum moneant de suscipiendo sacramento confirmationis. Minores septennio regulariter non admittendi. Præmittatur confessio. Patrinus sit unus tantum, a parocho inscriptus libro.

VIII Pastores animarum frequentem commendent *Eucharistiæ* usum. Paschalis communio non fiat extra templum parochiale, sine Episcopi, Vicarii, aut parochi licentia. Nemo accedat sine prævia confessione. Publici peccatores consuetudinarii non admittantur. Accedant seorsim mares, postea fœminæ. Parvuli non admittantur, nisi parocho constet de instructione.

Hostiæ renoventur singulis mensibus saltem semel, veteribus in communione Missæ sumptis. Si aliquæ corrumperentur, comburantur, & cineres in sacrarium reponuntor. Ardeat semper lampas.

pas. Duæ minimum Hostiæ ad ægrum portandæ, ne vacuum vasculum reportetur. Ad incendium Sacramentum non exportetur, sed in Ecclesia adoretur.

IX Sub dio in altari portatili, in oratoriis privatis, aut ædibus nemo *Missam* celebret sine Episcopi licentia, in scriptis obtenta: neque capite cooperto. Non habens copiam confessarii, si ex officio celebrare teneatur, eliciat contritionem de peccato gravi, & propositum confitendi, quam primum poterit. Quando duo officia cantantur, utrumque integre absolvatur.

Missæ nec ante auroram, nec post meridiem, nisi ex caussa jure permissa, nec etiam sub concione celebrentur. Missa solennis defunctorum diebus festis & Dominicis non dicatur. Quando elevatur S. Hostia, nihil cantetur. Missæ stato tempore dicantur. Primitiæ sine virginibus & sponsa celebrentur. Vetantur choreæ & alia ludicra.

X Declaretur populo necessitas *Pœnitentiæ*; quænam illius partes. Sacerdotes singulis minimum 14 diebus confiteantur, Inferiores Clerici singulis saltem mensibus. Parochi & concionatores populum ad frequentem confessionem adhortentur. Prægnantes & periculose ægrotantes in tempore confiteantur, & medici eos de hoc moneant. Ad mortem damnatis Eucharistia præbeatur, sed non ipso die supplicii.

XI Nullus sacerdos confessiones audiat, nisi ab Episcopo aut ejus Vicario sit *approbatus*. Excipitur articulus mortis, quo approbatus haberi non possit. Tunc autem quivis sacerdos ab omnibus quoque censuris, a quocunque reservatis, absolvere potest. Superiores Religiosorum hortatur Synodus, ut in designandis confessariis majorem eruditionis & prudentiæ rationem habeant.

In privatis domibus & cubiculis confessiones mulierum ne audiantur, neque in sacristia, sed loco aperto. Confessarii in imponendis pœnitentiis sint prudentes & discreti. Sigillum stricte servent. A casibus Sedi Apost. reservatis, si sint occulti, absolvere potest Episcopus & ejus Vicarius, ab hæresi solus Episcopus.

Casus autem *Reservati* in Diœcesi Constantiensi sunt 1 *respectu Clericorum*: fornicatio cum filia confessionis. Revelatio confessionis. Celebratio in Ecclesia interdicta, altari non consecrato scienter: in altari portatili sine licentia: sine sacris vestibus, & a sacerdote non jejuno. Ministratio non ordinati. Ordinatio furtiva, aut per saltum facta, aut extra tempora, ante legitimam ætatem. Susceptio ordinis sacri in censura. Sepultura excommunicati, vel tempore interdicti. 2 *Re-*

2 *Respectu Laicorum:* Matrimonium vivente conjuge, vel ante certificationem de illius morte: clandestinum. Sponsalia non servata. Machinatio in mortem conjugis, si mors sequatur. Baptizatio propriæ prolis extra casum necessitatis, vel ejusdem in baptismo aut confirmatione susceptio.

3 *Clericis & Laicis communes:* Homicidium voluntarium, physice vel moraliter deliberate patratum. Procuratio abortus vel sterilitatis. Incendium Ecclesiarum, domorum, aut segetum, malitiose factum. Furtum rei sacræ. Bestialitas. Coitus cum infideli: cum moniali: cum consanguineis aut affinibus usque ad secundum gradum inclusive. Adulterium. Raptus. Perjurium in judicio. Pollutio Ecclesiæ vel Cœmiterii per sanguinis aut seminis effusionem. Immunitatis Ecclesiasticæ violatio. Falsificatio monetæ, vel litterarum Curiæ Episcopalis. Percussio parentum enormis. Abusus rerum sacrarum ad magicas artes. Rebaptizatio. Violenta injectio manuum in personam Ecclesiasticam.

Addit Episcopus declarationem, datque licentiam omnibus confessariis, *laicos* a prædictis casibus reservatis absolvendi, si delicta sint occulta: excepto tamen homicidio voluntario, & majori excommunicatione judiciali. Similiter dat facultatem absolvendi *Clericos* ab omnibus casibus reservatis occultis, excepto homicidio, majore excommunicatione, bestialitate, coitu cum moniali, revelatione confessionis, &, si quis ab alieno Episcopo, aut furtive per saltum, vel extra statuta tempora, aut ante legitimam ætatem sine dispensatione ordinatus esset. Quibus casibus, etiamsi occulti essent, Clerici a solo Episcopo vel ejus pœnitentiario absolvi possunt. Per hæc tamen Episcopus nihil omnino iis, qui peculiaria privilegia vel ab eo, vel a Sede Apost. habent, quoad forum conscientiæ adimere intendit.

XII Extremæ unctionis Sacramentum, Marci 6 insinuatum, & per Jacobum Apostolum promulgatum, parochi diligenter ægrotis ministrent, etiam sensibus destitutis, modo antea honestæ fuerint vitæ, & tempore paschali communicaverint. Pueris doli incapacibus, furiosis, supplicio capitali mulctandis non detur. Si ad ægrum deferatur, sonus campanula non fiat, & minister veste chorali indutus, sine lumine cum aqua benedicta sacerdotem sequatur; nisi simul deportetur Eucharistia.

XIII Suscepturi *sacros Ordines* examini se subjiciant, etiamsi graduati in Jure vel Theologia existant. Coram Vicario, emissa professione fidei, reverentiam, obedientiam & fidelitatem jurent

Epi-

Episcopo , Vicario , & Officiali. Beneficium curatum adeptus , ante approbationem se non immisceat , sed mox Constantiam eat , & examen pro cura subeat : idque toties , quoties de nova cura provisus fuerit.

XIV *Ordinandi* debitis *qualitatibus* sint instructi : baptizati , confirmati , legitime nati , liberi , carentes irregularitate , censura &c. Initiandus subdiaconatu debet in Academia vel publico Gymnasio absolvisse rhetoricam , dialecticam , & duobus integris annis studuisse Theologiæ morali cum fructu debito. Nullus ad majores Ordines admittendus sine beneficio , pacifico , & sufficienti. Titulus patrimonii pro arbitrio Episcopi admittitur ; contineat 1000 aut ad minus 800 florenos Imperiales , sub sigillo magistratus. Interstitia , quantum fieri potest , observentur. De cantu etiam examinentur.

XV *Sponsalia* sunt promissio & repromissio futuri matrimonii. Non fiant in angulis , sed coram aliquot testibus in domo aliqua honesta per verba de futuro , præsente etiam parocho , si fieri possit.

XVI *Matrimonium* clandestinum est nullum , & graviter peccant ita contrahentes. Fiant trinæ proclamationes : si tamen probabilis esset suspicio , matrimonium malitiose impeditum iri , fieri potest una vel nulla. Supplendæ tamen ante matrimonii consummationem. Qui præsens tacuit, postea non admittatur ad accusandum matrimonium. Ne conjungantur extra Ecclesiam sine facultate Episcopi vel Vicarii. Præmittatur confessio.

Sine consensu parentum inita matrimonia sunt quidem valida , regulariter tamen illicita. Graviterque prohibetur parochis , ne coactas nuptias conjungant , prout etiam aliis , ne liberos vel subditos ad nuptias cogant , aut cum hæreticis contrahantur. Abusus tollantur.

Recensentur hic impedimenta matrimonii , impedientia & dirimentia , uti error personæ & conditionis servilis. Votum solenne in Religione , & simplex etiam in Societate JEsu, contrahendum dirimunt. Cognatio spiritualis & naturalis. Crimen conjugicidii , vel adulterii cum promissione matrimonii. Cultus disparitas , quando contrahit fidelis cum infideli. Vis aut metus gravis & injustus. Ligamen. Ordo sacer dirimit contrahendum : clandestineitas , publica honestas , orta ex sponsalibus & matrimonio rato. Defectus consensus , aut rationis affinitas , impotentia andecedens , raptus. Votum simplex & sponsalia de futuro faciunt matrimonium illicitum , non tamen invalidum.

Causſæ omnes matrimoniales ad conſiſtorium Epiſcopi ſpectant, ut adeo nullus decanus aut parochus ſe immiſcere debeat, ſed ad conſiſtorium referre. Neque transactioni hic eſt locus, ſed ſecundum canonicam ſeveritatem procedendum.

XVII *Lectiones Theologiæ*, ſaltem moralis, ſuperiores monaſteriorum & collegiorum haberi curent, eæque diligenter frequententur; atque eæ materiæ tractentur, quæ in praxi ſunt magis utiles ac neceſſariæ.

XVIII Nec minus eſt neceſſaria *prædicatio verbi divini*; nemo autem hoc officium ſibi uſurpet, niſi legitime vocatus & approbatus a ſuis ſuperioribus, moribus & doctrina præcellens. Conciones habeantur ſingulis dominicis feſtiſque diebus in omnibus eccleſiis, quæ rectorem habent. Tractetur de fide Catholica, ſacramentis, miſſa, obſervatione mandatorum &c. A quæſtionibus difficillimis & perplexis abſtinendum, prout etiam a reprehenſione ſuperiorum magiſtratuum, & aliorum concionatorum. Populus conciones diligenter accedat, & attente audiat.

XIX Commendatur plurimum *catechiſmi* ſeu doctrinæ Chriſtianæ traditio, ſingulis dominicis inſtituenda &c.

XX *Divina officia* peragantur ex ordine Breviarii & Miſſalis Conſtantienſis, ad uſum Romanæ Eccleſiæ accommodati. Itaque ceremoniis Romanis omnes utantur. Cantus muſicus ita adhibeatur, ne devotionem potius impediat, aut audientes ad tripudium excitet. Commendatur uſus aquæ benedictæ, cereorum, cinerum, palmarum; fructuum benedictiones, litaniæ item, & *proceſſiones* publicæ, Conſtantiæ tempore aliquo intermiſſæ, reſtaurentur.

XXI *Sacræ reliquiæ* in locis & vaſis honeſtis aſſerventur, populoque non ab æditui & laicis, ſed a clericis exhibeantur. Dubiæ & ſuſpectæ ſeparentur, & in alium locum honeſtum reponantur. Abuſus omnis tollatur. *Sacris imaginibus* debitus honor exhibeatur, qui refertur ad prototypon. Sunt illæ plebi inſtar librorum, erudientes & ad virtutem incitantes. Non approbatæ autem aut minus decenter pictæ ex eccleſiis omnino auferantur. *Sanctorum cultum & invocationem* Eccleſia Catholica ſemper probavit. Alius tamen longe cultus eſt latriæ, quem DEo Domino noſtro deferimus, alius, quo ſanctos colimus & tanquam interceſſores noſtros invocamus.

XXII

XXII *Indulgentiarum* usus in ecclesia est antiquissimus. Ignotæ & suspectæ ne publicentur, donec ab Ordinario sint approbatæ. *Purgatorium* esse omnis sacra tradit auctoritas, animasque ibi detentas fidelium suffragiis, præsertim Missæ sacrificio, juvari.

XXIII *Dies festi* non ad otium & ingluviem, sed ad cultum divinum sunt instituti. Enumerantur festa diœcesis Constantiensis, inter quæ festum S. Conradi, & S. Pelagii martyris, patronorum: 4 B. V. Purificationis, Añuntiationis, Assump ionis, Nativitatis, SS. Angelorum Custodum, tunc institutum, post octavam SS. Apost. Petri & Pauli celebrandum. Accessit postea festum immaculatæ Conceptionis B. V. & ejus sponsi S. Josephi. Officinæ opificum & mercatorum his diebus sint clausæ, nec nundinæ permittantur. Sæculares nihil circa festa mutent, sine Ordinarii, aut, si periculum in mora, decani vel parochi consilio & assensu.

XXIV *Jejunia* Ecclesiæ stricte serventur, & statis diebus *abstinentia* a carne. Qui evidentis morbi, aut alterius justæ caussæ excusationem habent, licentiam a Vicario Generali, aut propter moræ periculum a parocho suo in scriptis accipiant, de medici consilio. Dispensatus privatim cibum sumat. Die cinerum ludicra & comessationes tollantur.

XXV *Scholæ* latinæ & germanicæ in oppidis erigantur, & idonei magistri præficiantur, qui pueritiam rudimentis Catholicæ fidei, juxta formam catechismi minoris Petri Canisii instruant. Scholæ visitentur.

XXVI Clericorum *seminarium*, magnopere exoptandum, necdum propter difficultatem temporum erigi potest; commendatur tamen omnibus statibus, ut rationem ineant, quibus mediis tam salubre opus institui possit.

Constitutionum Synodalium Pars II.

Titulus I. Commendatur *vita & honestas clericorum*, ut habitu, gestu, incessu, sermone, aliisque rebus omnibus nihil, nisi grave, moderatum, pietate ac religione plenum præseferant. In oppidis veste thalari utantur, colore nigro. Multa alia recensentur, quæ ad decorem & ædificationem pertinent. Potator in publica taberna prima vice decem florenis, altera decem dierum carcere puniatur, tertia vero officio & beneficio pri-

vetur. Excipiuntur tamen honesta convivia. Qui choreas ducunt, aut larvati incedunt, aut noctu vagantur, per mensem ab officio suspendantur, & fructibus beneficii priventur. Ne mimos aut ludiones in conviviis agant, aut spectaculis profanis intersint; negotiationibus sæcularibus se non immisceant, cauponariam ne exerceant, vina mensuratim vendendo per se ipsos. Tempus ab officiis divinis vacuum clerici impendant studiis, sacris lectionibus, pietatis & caritatis officiis. Medendi artem non exerceant.

II Qui *dignitates* in Ecclesia obtinent, resideant. *Decanus* non in universum clerum Constantiensem, sed tantum in clerum Ecclesiæ Cathedralis suo modo jurisdictionem obtinet. *Canonici* in choro psallant, processionibus intersint, superioribus obediant. Gratiæ exspectativæ in Ecclesiis collegiatis tolluntur. Præbendæ scholasticæ Canonicis junioribus non dentur, nisi actu in studio aliquo generali existant, & singulis annis testimonia morum & studiorum capitulis suis mittant. Canonici, qui sunt sacerdotes, nisi ad certas Missas sint obligati, præcipuis festivitatibus, & saltem singulis mensibus, prævia confessione celebrent; cæteri vero confiteantur & communicent.

III *Decani rurales* certis regiunculis sunt præfecti, pastores velut pastorum, ut eos juvent exemplo, consilio, verbo & opere, viri prudentes, docti, vitæ probatæ, multæque experientiæ. Eliguntur a confratribus, & ab Ordinario confirmantur, præstito fidelitatis juramento.

Bis aut saltem semel quot annis capitulum congreget, vitam, mores, doctrinam confratrum examinet, minores excessus corrigat; graviores vero ad Ordinarium deferat. Decanus cum Camerario, aut alio ex deputatis singulis annis visitet ecclesias, sacristiam, vasa, paramenta, ædes. Minora reforment, majora deferant. Clerico mortuo, cum Notario & Camerario inventarium conficiat, obsignet, arrestet, ecclesiis viduatis interim provideat, & fructus beneficii percipiat. Clerici Decano reverentiam & obedientiam præstent, ad capitulum vocati compareant, refractarios denuntiet.

IV *Camerarii*, ærario Capituli præfecti, Decanis impeditis substituuntur, sine quorum consilio aut jussu nihil faciant. De censibus & mulctis Capitulo rationem reddant: jura Episcopalia exigant: ædes parochiales & beneficiales quot annis inspiciant.

V *Parochi* alienis parochianis extra casum necessitatis sacramenta non ministrent sine licentia proprii parochi. Cultui divi-

ne

no & animarum saluti invigilent, ægros visitent. Dies festos, jejunia, supplicationes, anniversaria e suggestu promulgent. Bona ac jura Ecclesiæ defendant. Quinque separatos libros habeant, in quibus baptizatorum, confirmatorum, communicantium, matrimonia contrahentium, & defunctorum nomina inscribant.

VI *Vicarii*, sive perpetui sive temporales, sine Ordinarii consensu non assumantur, nec amoveantur, nisi quis de speciali privilegio edoceat. Quia parochorum vices gerunt, eadem de illis intelligenda veniunt. Prælati, capitula, monasteria, & alii, quibus parochiales ecclesiæ incorporatæ sunt, Vicariis suis ex fructibus Ecclesiæ de congrua provideant, unde se decenter sustentare, & jura diœcesana solvere valeant. Quod si non fiat, Ordinarii est supplere defectum & congruam determinare. Caveant vero Vicarii, ne minori portione se contentos fore promittant.

VII *Sacellani* & alii clerici munus suum diligenter obeant: *singulis* mensibus confiteantur, Prælatis & parochis suis obediant, & correctionem admittant.

VIII *Clerici peregrini* atque ignoti non admittantur ad Missam celebrandam aut sacra ministranda, nisi ab Ordinario sint approbati, & de hac approbatione authenticas litteras ostenderint. Si se ingerant sine istis, Fiscalis contra eos per censuras procedat. Apostatæ & fugitivi monachi non tolerentur.

IX Clerici curati *non residentes* fructus non faciunt suos, sed fabricæ aut ecclesiæ sunt applicandi, etiam alia declaratione non secuta. Nec tempore pestis oves suas deserant. Ad Ecclesiam parochialem non assumatur, nisi sit sacerdos, aut infra annum presbyter ordinari possit, & personaliter residere velit. Secus beneficiis privetur. Parochi non absint ultra hebdomadem sine licentia Decani, aut Vicarii Generalis ad longius tempus. Absentia autem nulli concedatur festis solennioribus, aut ultra bimestre, & nisi interea Vicarium deputaverit. In cathedrali & collegiatis Canonici non absint ultra tres menses, salvis tamen cathedralis Ecclesiæ statutis, privilegiis & consuetudinibus, auctoritate Sedis Apost. roboratis. Dispensationes perpetuæ de non residendo, aut de fructibus in absentia percipiendis nulli suffragentur, temporales prius ab Ordinario recognoscendæ. Excusantur tamen a residentia, qui Romano Pontifici aut Episcopo suo obsequium exhibent: qui jura & negotia suæ ecclesiæ persequuntur: aut studiorum caussa cum licentia absunt &c.

X In recitandis *horis canonicis* utantur Breviario Romano.

Tenentur ad illas omnes in ſacris conſtituti, & quicunque beneficium habentes, ſub pœna peccati mortalis & reſtitutionis fructuum. Matutinum & Laudes præmittantur Miſſæ. Iter aut levis morbus non excuſat.

XI *Libros* clerici habeant convenientes, uti Biblia ſacra, Catechiſmum Romanum Concilii Tridentini, & Petri Caniſii, Concilium Tridentinum, Statuta ſynodalia, ſummam caſuum conſcientiæ Cardinalis Toleti, manuale Navarri, theologiam paſtoralem Binsfeldii, controverſias, inſtitutiones, meditationes Coſteri & Vincentii Brunii, opuſcula Ludovici Granatenſis, libellum Thomæ de Kempis: pro concionibus Eckium, Nauſeam, Hoffmeiſterum, Eiſengrinium, Coſterum, Feuchtium, Caniſium, Schererum &c.

XII *Jus patronatus* eſt jus præſentandi Epiſcopo, aut alteri, qui jus inſtituendi clericum idoneum habet, ad beneficium vacans. Unde præter præſentationem patrono nihil juris competit. Laici, quibus variare permiſſum, intra 4 menſes, Eccleſiaſtici vero intra 6 menſes præſentent. Idem de eo, qui jus nominandi habet. Secus pro ea vice jus providendi ad Ordinarium devolvitur. Inſtitutos ſub pœna amiſſionis jus patronatus propria auctoritate non amoveant, nec beneficium diminuant, aut onerent. Jus patronatus non vendant, licet cum re temporali, cui eſt annexum, tranſeat. Beneficiati patronis reverentiam exhibeant, nec conquerendi cauſſam ſuppeditent; alias patroni eos ad Ordinarium deferant.

XIII Sine canonica *inſtitutione* nullum beneficium obtinetur. Nec cura animarum exerceatur ante approbationem & inveſtituram. Ab inferiore inſtitutus nihilominus pro cura examinandum Ordinario ſe ſiſtat, & commiſſionem curæ accipiat. Ante inſtitutionem ex cancellis promulgetur, ut de vita & moribus cognoſci poſſit. Juramentum fidelitatis, & obedientiæ deponat, uti etiam nihil alienandi, ſed alienata recuperandi.

XIV *Reſignatio beneficii* non facienda ſine legitima cauſſa: nec aliter, niſi in manus Papæ, vel Epiſcopi, vel Vicarii illius, aut collatoris, qui de jure poteſt illam recipere. Quæ pure & ſimpliciter fiunt, recipi poſſunt ab Ordinario. Factæ ſub conditione juri contraria, aut in favorem alicujus, puræ cenſeantur. Non tamen prohibentur preces, modo non ſint obligatoriæ.

XV *Pluralitatem beneficiorum* curatorum aut alias incompatibilium damnant Canones. Recenſetur diſpoſitio Tridentini. Diſpenſatio ad plura curata non admittenda.

XVI

XVI. *Simonia* committitur pacto & mente, cum aliquid temporale datur pro spirituali, aut vicissim, aut etiam quando per temporale quis obligare intendit ad dandum spirituale, licet hanc pravam intentionem externe non prodat. Si autem quis post collationem beneficii aliquid sponte offerat titulo gratitudinis, non committit simoniam.

XVII *Concubinatus* & consortium suspectarum mulierum gravissime prohibetur, quales sunt juvenes, cultæ, procaces, otiosæ, impudentes, vel mali nominis. Statuuntur pœnæ in concubinarios, fornicatores &c.

XVIII *Usura* jure naturali, divino, canonico, & civili est prohibita, nihil proin præter sortem capitalem exigi potest. Attamen ratione damni emergentis & lucri cessantis est licitum, etiam lucrum ex mutuo quærere. Non licet dare frumentum aut vinum sub pacto, tempore messis minori pretio recipiendi; nec dare corruptum, ut postea melius recipiatur: nec monopolia erigere &c.

XIX *Ecclesia, capellæ, & oratoria* non erigantur sine consensu Episcopi. Collapsa aut ruinosa reparentur sumptibus fabricarum, aut eorum, qui de jure vel consuetudine obligati sunt: in defectum horum parochiani reparent. Ecclesiæ consecrentur, pollutæ reconcilientur. Ubi Ecclesia communis est Catholicis & hæreticis, & polluta reconciliari non possit, super altari portatili consecrato celebretur sacrificium. Qui violenta sanguinis, aut voluntaria seminis effusione, aut sepultura hæretici aut excommunicati ecclesiam polluerit, aut cœmeterium, præter alias pœnas omnes reconciliationis expensas solvet.

Ubi asservatur Evcharistia, lampas perpetuo ardeat. In medio Ecclesiæ erecta sit magna crucis imago. Adsit vas aquæ benedictæ. Omnia bono ordine sint composita. Viri & mulieres non stent aut sedeant promiscue, sed separatim ex utroque latere. Altaria tela cerata, aut ex panno grassiore, deinde duabus lineis albis mappis tegantur, quarum superior sit oblonga; super has viridis tela sit constrata.

XX Vasa, vestes, & paramenta sacra, ad profanos usus ne convertantur; sed, si non amplius pro Ecclesia possunt esse usui, comburantur, & cineres in sacrarium mittantur. Sacra supellex sit munda ac nitida. Calices, patenas, vasa sacrorum oleorum, soli sacerdotes, aut clerici majorum Ordinum lavent, uti etiam purificatoria & corporalia prima ablutione, dein aliæ personæ honestæ abluant. Ablutio a clericis facta in piscinam seu sacrarium effundatur.

XXI

XXI Cum *Ecclesiarum bona* non humani sed divini juris sint, clerici illa diligenter conservent & defendant. Nihil alienetur. Defunctorum clericorum hæredes successori in beneficio omnia scripta, registra, & instrumenta gratis tradant, licet defunctus aliquas in iis conficiendis expensas fecisset. Singulis annis inventarium visitetur: ædes canonicales reparentur. In aliis Ecclesiis parochi & beneficiarii ædes suas conservent, & si opus, restaurent; nisi alii ad hoc teneantur. Vicarii etiam aliquid contribuant. Ædes beneficiales non locentur, nisi personis honestis. Sylvæ non excidantur, nisi ad moderatam necessitatem. Culpa præstetur ab eo, qui illam commisit, aut ejus hæredibus. Subjungitur decretum Tridentini, quo eos excommunicat, qui bona aut jura Ecclesiarum gravant.

XXII Qui *decimas* non solvunt, excommunicentur. Decimæ etiam *novales* pertinent ad parochum, licet alius *antiquas* percipiat. Vicarius eas non percipit, sed ii, quibus Ecclesia est incorporata. *Oblationes* a parochianis fiant quatuor saltem principalioribus festivitatibus, Nativitatis Domini, Paschatis, Pentecostes, Assumptionis B. V. M.

XXIII Præter parochum, qui est præcipuus *procurator fabricarum* Ecclesiasticarum, assumendi sunt duo de communitate, qui singulis annis rationem reddant administrationis. Si facultates fabricæ sufficiant, dari potest his procuratoribus aliquod salarium. Literæ, instrumenta, pecunia asservetur in cista sub trium clavium custodia, quarum unam habeat parochus, reliquas duas duo procuratores alii.

XXIV De *bonis patrimonialibus* clerici sive per actum inter vivos, sive per ultimam voluntatem disponere possunt, sicut alii proprietarii. Circa *bona Ecclesiastica*, uti fundos, jus decimandi, jurisdictiones &c. clericis nullum jus competit, nisi prudentis administrationis. De bonis, ex bonis Ecclesiasticis *acquisitis*, uti de fructibus & redditibus beneficialibus, clerici ex antiquissima consuetudine diœcesis liberam testandi facultatem habent, illisque ab intestato succeditur. Monentur tamen, ut piarum caussarum sint memores. Bona *quasipatrimonialia*, hoc est, illa, quæ clericis separatim obveniunt ratione ministerii, e. g. ex celebratione Missarum, concionum &c. tam ex testamento, quam ab intestato ad hæredes possunt transmittere.

Concubinarum & aliarum turpium personarum ne mentio quidem fiat in testamento, &, si quid illis esset relictum, in pios usus convertatur. *Executores* Ordinario, tanquam supremo hujus-
modi

modi testamentorum executori, rationem reddant. Reprobatur consuetudo & statutum, ultra certam summam piis caussis non legandi. Per hæc, quæ de clericorum testamentis & successionibus ab intestato dicta sunt, Episcopus non vult derogare privilegio suo, certis quibusdam clericis succedendi, uti etiam clericis illegitime natis, nisi licentiam testandi in scriptis obtinuerint.

XXV Pro *exequiis & sepulturis* nihil exigatur, quod simoniam aut avaritiam sapiat. Piæ tamen consuetudines, pro fabrica & ministrorum commodiori sustentatione aliquid recipiendi, non improbantur. Pro defunctis parochus preces & sacrificium offerat. Concio funebris non excurrat in laudes defuncti, sed in hortatione fidelium ad bonam mortem versetur. Infideles, hæretici, schismatici, publice excommunicati, nominatim interdicti, manifesti usurarii, suicidæ &c. in loco sacro sepeliri non debent, nec pro iis exequiæ celebrari. Cœmeteria sint clausa, ne pecora ingrediantur. In medio magna crucis effigies sit erecta. Nihil in cœmeteriis plantetur aut seratur; nec telæ lineæ ibi siccentur, nec rustici confabulentur, aut laborent. Adsit locus honestus pro ossibus mortuorum reponendis.

XXVI *Immunitas Ecclesiastica* accurate servetur. Nemo sæcularium clericum multare aut punire præsumat, sub pœna excommunicationis latæ sententiæ, sed delinquentes ad Ordinarium deferantur. Si clericus enormiter deliquisset (committendo crimen, quod de jure canonico depositionem, de jure civili pœnam capitalem meruit) & vehemens fugæ suspicio adesset, permittit Episcopus, ut sæcularis Magistratus honesto eum arresto detineat, donec Ordinario extradi possit. Idem, si in laico habitu fuissent deprehensi.

Clerici ad sæcularia tribunalia non trahantur. Si clericus eo citetur, non compareat, neque respondeat. Jus asyli ne violetur, qui hominem inde violente abstraxerit, ipso jure est excommunicatus. Sunt tamen plures, qui asylo non gaudent, ut publici latrones, agrorum populatores, viarum obsessores &c. Clericorum domus non minus quam Ecclesiæ ipsæ gaudent jure asyli.

Constitutionum Synodalium Pars III.

I *Regulares* Episcopo, tanquam totius Diœcesis Capiti reverentiam exhibeant, atque obedientiam in iis, in quibus juxta SS. Canones & Tridentini decreta præstare debent. Superiores Religiosos suos vagabundos inquirant, & ad monasterium

 reducant.

reducant. Curam animarum non exerceant, nisi prius ab Episcopo vel ejus Vicario fuerint examinati & approbati. In iis, quæ ad curam animarum spectant, Episcopo sunt subjecti, qui in parochiis delinquentes puniet, aut in monasterium remittet. Subjunguntur plura de Regulari disciplina, de votis Religiosis, victu, vestitu, silentio, clausura, choro, capitulis, administratione bonorum, de mittendis junioribus Religiosis ad publicum aliquod Gymnasium: observandis censuris & interdictis, etiam Diœcesanis &c.

II *Electio Prælatorum* fiat per vota secreta, ita, ut nomina eligentium nunquam publicentur. Absentium vota non admittantur. Electioni præsint duo vel tres scrutatores Prælati, aut alii in dignitate Ecclesiastica constituti, cum testibus & Notario; nulli autem laici. Electus post examen confirmandus & benedicendus ab Episcopo, si illi sit subjectus.

III Assignantur 36 regulæ salubres pro *Monialibus*, earumque disciplina Religiosa.

IV *Domus Religiosæ*, uti hospitalia, xenodochia, orphanotrophia, leprodochia, quarum cura ad Episcopum spectat, rationem eidem reddant administrationis, sive sæculares sive ecclesiastici sint procuratores. Piæ fundationes in alios usus ne convertantur. Bonis moribus & animarum saluti invigiletur a præpositis.

V Novæ *confraternitates* ne instituantur, sine consensu Sedis Apostolicæ aut Episcopi. Finis earum major devotio, pietas, probitas. Episcopo, si petat, quot annis administrationis ratio reddatur.

Constitutionum Synodalium Pars IV.

I *Jurisdictio Ecclesiastica*, divina ordinatione instituta, Conciliorum, Pontificum, SS. Patrum testimoniis, ipsorumque adeo Imperatorum legibus stabilita est. Judicium Ecclesiasticum celebretur Constantiæ in ambitu Ecclesiæ Cathedralis. Consistorium habeatur omni die hora nona, in quo omnes caussæ Ecclesiasticæ tractentur, exceptis Dominicis & festis ac statis feriis, quæ hic recensentur.

II *Caussæ Ecclesiasticæ* aliæ sunt *mere spirituales*, uti illæ, quæ fidem, Sacramenta, & eorum administrationem, Ecclesias & ceremonias Ecclesiasticas concernunt. Unde caussa hæresis, blasphemiæ, simoniæ, matrimoniales, & similes ad forum Ecclesiasticum pertinent. Aliæ *ex spiritualibus dependent*, uti ex matrimonio caus-

sa

& divortii, sævitiæ, taxæ dotis, legitimationis: caussæ spoliationis loci sacri, sacrilegii &c.; quorum cognitio & punitio ad Episcopos spectat, sive ab ecclesiasticis, sive a sæcularibus patrentur.

Caussæ *Mixtæ* sunt Beneficiales, juris patronatus, decimales, fundationum, jurium, redituum ecclesiasticorum. Caussæ testamentorum & legatorum ad pias caussas: caussæ contra clericos intentatæ; caussæ viduarum & miserabilium personarum, & eorum, quibus administratio justitiæ est denegata: caussæ prorogatæ jurisdictionis & similes, quas sacri canones non nisi in foro ecclesiastico cognosci ac decidi volunt. Atque his standum, non obstantibus quibuscunque sæcularium in contrarium attentatis.

Nota, per caussas Mixtas a synodo non intelligi eas, quæ sunt mixti fori, in quibus datur jus præventionis, sed intelliguntur caussa ecclesiastica, quæ aliquid temporale involvunt, nihilominus tamen privative ad forum ecclesiasticum spectant, præsertim si temporale a spirituali separari nequeat, ac propterea illos in solo foro ecclesiastico tractari synodus imperat, vetatque, ne clericus laicos contra jurisdictionem ecclesiasticam invocet, aut procuret eorum auxilium.

Judices Consistoriales absque mora partibus justitiam administrent. Sicut autem laici caussis ecclesiasticis se immiscere non debent, ita neque ecclesiastici caussis ad forum laicum spectantibus. Caussæ taxæ dotalis & debitorum, quæ 10 florenos non excedunt, summarie tractentur.

III *Personæ Judicii Ecclesiastici* sint Vicarius & Officialis præsides, Sigillifer, Fiscalis, Advocati, Notarii, Procuratores, Commissarii, scribæ, nuntii, & pedelli, omnes Catholici, juris periti. Partes ultra taxam statutam ne graventur. Pauperibus vero gratis administretur justitia.

IV Citationes, monitoria, edicta, & alii *Processus* judicum, per decanos, & parochos partibus intimentur, & quidem absque mora, & sine impensis. Traduntur modi insinuandi decreta judicialia, si difficilis esset accessus.

V *Excommunicatio* major ab omnibus divinis officiis, precibusque publicis, ab ingressu Ecclesiæ, quo tempore res divina peragitur, a sacramentorum participatione, & Christiana sepultura excludit, ab omni item electione, activa & passiva, beneficio, & officio cujuscunque ordinis, ita, ut, si illa exerceant, irregularitatem incurrant; similiter ab omni potestate spirituali, & actibus

 legitimis,

legitimis, quibus homines inter se communicant; ab omni denique participatione bonorum operum Ecclesiæ.

Incurritur autem aut *ipso jure*, vel *ab homine*. Hæc caute impingenda, nec nisi ob graves caussas, & in casu contumaciæ; neque tunc, si mulcta pecuniaria, captione pignorum, aut suspensione a beneficio & officio procedi possit. Si vero quis in excommunicatione insorduerit, in eum tanquam de hæresi suspectum procedendum.

Suspensio ab usu ordinum, officii & beneficii excludit, sub reatu peccati mortalis & irregularitatis. Alia jure ipso, sicut excommunicatio, alia ab homine infligitur per sententiam, pro casu, quo alia remedia non sufficiunt.

Interdictum est censura, qua vel generaliter vel specialiter aliqua provincia, civitas, aut Ecclesia, vel persona interdicitur, ut Missæ sacrificium, aliaque officia divina celebrari non possint.

VI *Absolutio* a censuris per se petenda est ab eo, qui illas intulit, aut ab eo, qui potestatem ab inferente accepit, uti Vicario, Pœnitentiario &c.: nec ante, quam satisfactio fuerit præstita. Exhibenda autem absolutio in scriptis & litteris authenticis.

VII *Appellatio* ab Interlocutoria in caussis criminalibus clericorum, visitationis & correctionis morum, tanquam frivola rejiciatur; sicut etiam aliæ, sine legitima caussa interpositæ. A sententia Episcopali fiant ad Metropolitanum Moguntinum; nunquam autem ad judices sæculares.

VIII Pro *Visitatione* Diœcesis Constantiensis in quatuor partes dividitur, Sueviam, Algojam cum adjacente Sylva Brigantina, in Brisgojam cum vicina Sylva Hercinia, & in Helvetiam: in quibus præter decanos rurales, quatuor speciales Visitatores constituentur, qui singulis annis assignatam sibi provinciam visitent, ut intra duos annos tota Diœcesis visitetur. Sint præterea Constantiæ duo Visitatores Generales, ad quos reliqui referant, illi vero ad Episcopum. Visitatores neminem sumptibus superfluis gravent, moderato victu, & sumptibus visitationis necessariis contenti. Hos autem Prælati & parochi prompte suppeditabunt; cum ad *procurationes* obligentur.

IX Cum singulis annis, ut præscribit Tridentinum, *Synodus* celebrari non possit, quoties tamen fieri id poterit, est præstandum. Tenentur autem etiam exempti interesse. Constituuntur executores statutorum Synodalium Vicarius Generalis, Officialis, Sigillifer, Fiscalis, Visitatores, Decani rurales, superiores Cathe-

dralis

dralis & Collegiatarum Ecclesiarum, atque Monasteriorum; qui statuta ista Synodalia observari curent. Declarationem autem eorum sibi reservat Episcopus, omniaque Sedis Apostolicæ judicio subjicit.

Subjungitur Formula Vulgaris lingua germanica, complectens ea, quæ in hac Synodo de matrimonio sunt statuta, cum Professione Fidei, & Formula dandi titulum mensæ.

Ejusmodi Concilia Diœcesana pluribus aliis in locis, uti Augustæ, Brixinæ &c. fuerunt celebrata, sed quia eandem ferme materiam, easdemque propemodum ordinationes continent, ab iis recensendis supersedendum putavi.

Caput II.

STATUS GERMANIÆ SUB MATHIA CÆSARE.

Rudolpho Cæsari demortuo eodem anno 1612 Francofurti suffragiis omnium Electorum (excepto Brandenburgico) suffectus est *Mathias*, Rex Hungariæ & Bohemiæ, defuncti germanus. Qui sedem Imperii Praga Viennam mox reduxit, & anno sequenti *Ratisbonensia Comitia* celebravit. In his uniti Protestantes (qui etiam *Correspondentes* dicebantur) in antiquas querimonias effusi, mutationem Aureæ Bullæ, novam juris dicundi rationem, pluraque alia postulabant, uti, ne major votorum numerus prævaleat &c. Hæc nisi addicerentur, negabant, se ad alia processuros. Catholici multo plura contra Protestantes sunt conquesti. 43 **Comitia Ratisbonensia.**

Has inter querelas & comperendinationes nuntiatur grave periculum Pannoniæ a Turcis, quorum clientelæ se *Gabriel Bethlemus*, Transsylvaniæ Regulus subjecerat. Quare Cæsar postulat communi omnium saluti necessaria subsidia. Negant pro more Acatholici, nisi votorum facti compotes. Addixere Catholici triginta mensium Romanæ expeditionis contributionem, & post varias altercationes tandem etiam illos in vota sua traxerunt. Qui privatum Unionis suæ Comitium Heilbrunnæ habuerunt, & anno 1615 Norimbergæ, præsentibus Galliæ, Angliæ, Daniæ, & Batavorum legatis: **Diffidia.**

gatis: rursusque Heilbrunnæ anno 1617, ubi Unionem & fœdera priorum annorum confirmarunt, novaque cum exteris inierunt.

Landerpius p. 1. cap. 1 & 2 in form. 4. Quam rem cum Mathias Cæsar in magnum incendium erupturam prospiceret, gravibus eos litteris ad dissolvendas id genus pactiones & uniones est cohortatus: Catholicos pariter *Ligam* suam dissoluturos. Constituendam rempublicam communi omnium ordinum consilio & unione, ne in factiones discissa, soluta membrorum compage, exterorum injuriæ pateat, & exitialibus bellis ruinam sibi accersat. Frustra omnia. Veteri jam quiritandi instituto datis Heilbrunna, ubi erant congregati, ad Cæsarem litteris, postulant Donawerdæ restitutionem, inter partes Religionis caussa diffidentes æquilibrium, ut lancem suam, quo vellent, inclinare possent: aliaque plura, quæ eorum animos, arma potius quam quieta consilia respicientes, palam prodebant. *Landerpius cap. 3.*

Primum in Bohemia erupit incendium, quod mox in Austriam, Moraviam, Silesiam, Lusatiam propagatum, traxit in partes Europæos reges, Imperii principes, liberas civitates, respublicas, Europam prope universam.

44 Cura de successore. Mathias, senio jam & infirma valetudine fatiscens, animo prospiciebat, quantum in discrimen Imperium adduceretur, si ipse, nullo successore delecto, turbatis adeo rebus decederet. Ex Maximiliani II stirpe mascula tres adhuc supererant in vivis Principes, Mathias ipse Cæsar, Maximilianus Ordinis Teutonici Magister, & Albertus Belgii Princeps: sed omnes tres ætate jam devexa, & spe prolis orbi. Ex Ferdinandi I posteris aderant Caroli Styriæ Ducis filii; interque hos senior *Ferdinandus* Archidux. In hunc inclinabat Mathias: lubentes assensere Maximilianus & Albertus, nec dissensit Philippus III Rex Hispaniæ. Horum igitur omnium voluntate in Ferdinandum, quem Mathias Cæsar in filium adoptaverat, Austriacæ ditiones ac jura certis pactionibus sunt collata. Ferdinandus destinatur.

Bohemici ordines anno 1617 a Mathia Pragam evocati, paucis primum refragantibus, postea vero silentio comprobantibus, majore suffragiorum numero Ferdinandum legunt regni successorem, ornantque regalibus insignibus magna celebritate: ea tamen adjecta conditione, ut vivente Mathia nullam regiminis partem assumat, post illius mortem autem omnia jura ac privilegia Bohemis confirmet.

Reddebant hæc Fridericum Palatinum Septemvirum sollicitum, ne per Ferdinandi, Principis apprime Catholici, successionem Protestantium unitorum consiliis obex ponatur. Quare apud Electo-

rem

rem Moguntinum & Brandeburgicum vehementer instat, ut eos a Ferdinandi electione abstrahat. Mens ejus erat, ad Maximilianum Bavariæ Ducem Imperii coronam deferre, ut eum a Domo Austriaca divellat, & Protestantium unioni conciliet, si eorum favore ad Imperii fastigium eveheretur, eorumque opera adversus Austriacos indigeret. Eam ob rem Monachium excurrit ad Maximilianum: qui tamen a tantis consiliis alienum omnino se ostendit, eo præsertim Imperii statu, quo ordines ob Religionis dissidia, abjecto parendi obsequio, in privatas factiones abeant. Hac spe dejectus Fridericus, juvenis adhuc, & rerum experientia necdum subactus, ad Regem Daniæ, Mauritium Nassovium, Sabaudiæ Ducem, coronam Imperii circumtulisse fertur.

Conatus Friderici.

Cæsarem hæc non latebant; quare, ut Ferdinandum patruelem majori potentia firmaret, indictis Hungariæ Comitiis Posonium, cum regni ordinibus egit de eo in regem cooptando. Quamvis autem Acatholici vehementer obsisterent, probitatem Principis & Religionis zelum veriti, in Cæsaris nihilominus sententiam Ordines ivere, & Ferdinando, Bohemiæ jam regi, Hungarici quoque regni diadema insigni cum gratulatione imposuerunt. (*Anno* 1618).

Ferdinandus Rex Hungariæ.

Inter hæc Philippus Episcopus Spirensis Udenhemium munierat (*Philippoburgum* a munientis nomine deinceps appellatum) at intercessit Fridericus Elector Palatinus, & munitionem diruit. Sed Cæsaris auctoritate restauratum munimentum. 45

Philippoburgum.

Sub idem tempus Maximilianus Bavariæ Dux *Mindelhemium* ditionibus suis adjecit. De ea dynastia diuturna lis inter Fuggerum, uxorio nomine Comitis Schwarzenbergii hæredem, & Maxelrainium. Hic, litis apud Cæsarem porro persequendæ impos, jus suum omne Maximiliano cessit. Disceptata tamen fuit ea cessio, quod facta esset in potentiorem. Sed Maxelrainii impotentia visa fuit caussa sufficiens cedendi. Tandem Fuggerus quoque anno 1618 pro ære haud levi jus suum Bavaro transcripsit; cui dein Cæsar clientelarem totius dynastiæ jurisdictionem confirmavit.

Mindelhemium.

Accidit eodem anno casus Melchioris *Clefelii* S. R. E. Cardinalis, præcipui Cæsaris administri, ex infima sorte rara ingenii felicitate, & in rebus agendis dexteritate ad eas dignitates evecti. Accusatus is de noxiis in publicum molitionibus, & præsertim, quod inter Austriacos Principes discordiarum semina jactare tentasset, Pontificis assensu a Ferdinando & Maximiliano ab aula remotus, ac custodiæ datus est. Romam inde avocatus, suisque sacerdotiis relictus in patriam reversus obiit: documentum præbens, sacratis homi-

Clefelii casus.

hominibus non esse saltandum extra suas oleas. Mathias Cæsar ægre initio tulit, se inscio Cardinalem abductum, sed ubi caussas intellexit, visus est factum comprobare.

46 *Initia belli.* Anno eodem 1618 cœptum ***bellum tricennale***, ortum primo in Bohemia. Altiori aliquantum a tempore repetenda ejusdem semina. Cum Rudolphus Imperator anno 1609 a fratre Mathia Pragæ obsideretur, Bohemos in auxilium vocavit. Præsto erant Catholici, negabant Acatholici, nisi nova pro sectis suis templa exstruere *Utraquistæ* permitterentur. *Litteræ Majestatis.* Coactus necessitate Rudolphus diplomate (*litteras Majestatis* appellant) sua eis postulata addixit.

Brunovienses hac concessione abusi, in alieno solo, monasterii nempe, fanum ædificant. Antistes illico ***nuntiationem novi operis*** objicit, vetatque progredi. Mathias appellatus diem dici jubet Brunoviensibus, & interim ab opere jubet desistere. *Brunoviense templum.* At illi, animati Pragensium *Conservatorum* promissis (qui privilegiis conservandis permissu Rudolphi erant designati) molem ad fastigium perducunt.

Mathias litteris Rudolphinis examinatis anno 1616 pronuntiavit, nullatenus Acatholicis esse concessum, alienum fundum invadere, illique inædificare; invito fundi domino. Et alioquin ædificium solo cedere. *Claustro-grabienses* similem ædem moliti sunt in ditione Archiepiscopi Pragensis; qui eandem diruit. Brunovienses vero jussi a Rege fanum claudere & claves tradere, Conservatorum auctoritate freti parere detrectabant.

Cum autem quidam ex contumacibus dati essent in custodiam; *Comitia. Tumultus.* Conservatores (quod Regni legibus vetitum) in cœtum coacti, privilegia, quæ sibi fingebant, vel armis tueri statuunt. Rex graviter eos est dehortatus ab ejusmodi conventiculis, & inquietis machinationibus. At illi frequentia in Collegium Carolinum comitia indicunt, præcones etiam suos ad Evangelii & privilegiorum tuitionem populum ex cathedris animare jubent.

Ministri Cæsaris dejecti. Hac tuba conciti in arcem armati ascendunt, *Slabatam*, *Martinizium*, & *Fabritium*, regios Ministros, cum pro Rege dicere vellent, violente apprehensos, ex arcis fenestra in subjectum vallum per 45 pedum spatium præcipitant, sequente in eos pilarum grandine. At singulari DEi beneficio vita stetit. Oritur tota tri-urbe tumultus. Catholici defensionem parant. Comes *Turrianus* *Furor.* seditiosorum princeps jubet eos quiescere. Conjurant sectarii; militum delectus habent; exercitum sub signa cogunt. Ministri regii *Rebellio.* **conjecti in vincula, spoliati fortunis: occupata arx Carlsteinia, in** qua

qua regia corona cum gaza affervabatur. Arcis præfectus dejectus officio. In alienos ufus verfi cenfus regii: graves provinciis indictæ collectæ. Qui in regis fide perftabant, ad eam exuendam adacti. Societas JEfu profcripta ex Bohemia, fequentibus brevi exemplum fectariis in Moravia & Silefia.

Et quamvis aufi fuerint, apologia in lucem edita, datisque ad Cæfarem litteris, tanta facinora defendere; rebus nihilominus fuis diffifi, confeftim legatos miferunt ad unitos Germaniæ principes, ad Silefios, Moravos, Lufatios, qui rogarent armorum focietatem, ad Hungaros ablegatus, Viennam retractus, datusque in vincula. Jefuitæ ex tota Bohemia exturbati, vaniffimo obtentu, quod privilegiorum abolendorum fuafores fuiffent, & domi clam magnum armorum apparatum ad opprimendos ordines feciffent. Quas calumnias fectariorum exules manifefte confutarunt.

47 Cæfar veniam offert.

Cæfar arma juffit ponere, oblata, fi parerent, fpe veniæ. Surdis omnia. Fridericus Elector Palatinus eorum cauffam commendavit Saxoni & Brandeburgo. Bohemi vero, externis auxiliis aucti, de novo rege creando confilia agitant. Miffi legati ad Saxonem, Palatinum, Sabaudum. Budvifio obfidionem admovent. Cæfar geminum agmen immittit: alterum fub *Carolo Longovallio comite Bucquoio*, Belga, fub *Henrico Duvallio comite Dampierio*, Lotharingo, alterum. Hic caftris ad Novam Domum pofitis, cum deditionem fruftra poftulaffet a civibus, inde movens Turriani copias cædit, captisque aliquot oppidis, Viennam regreffus, foli Bucquoio exercitum reliquit. Is haud procul Budvifio cum Bohemis pugnam commifit, quæ quinque horas tenuit. Cæfi e Cæfareis 400, capti 200, velut in triumpho Pragam ducti. Ex Bohemis totidem ferme defiderati. Bucquoius noctu campo excedens Crumlavium occupavit.

Bellum.

Pugna.

Bohemi interea, ut apparatum bellicum Cæfaris retardarent, animum pacis cupidum præferebant. Repofuit ille: redirent ad officium; neque enim falva Majeftate poffe fe cum armatis fubditis pacifci. Sed erant illis arma quiete potiora, præfertim, poftquam *Ernestum comitem Mansfeldium* cum aliquot armatorum millibus acceperunt a Proteftantibus Germaniæ; qui confcripto alio adhuc exercitu Cæfari minas intentant, nifi Bohemis religionem permitteret liberam.

Mansfeld.

Facile adverterat Catholicos, tot motibus univerfam Germaniam involutum iri. Quare, ut religioni, in fummum difcrimen adductæ, profpicerent, fœdus, anno 1609 cœptum, inftaurant anno 1619, delectus Maximiliano Duci commiffi.

Liga.

Pilſna. Impedire tamen nullatenus poterant, quo minus Mansfeldius Pilſnam, urbem ex integro Catholicam, quam olim Ziſca non potuit, expugnaret: proſcriptus propterea a Cæſare.

Sileſii. *Sileſii*, Bohemorum ſucceſſibus audaciores, liberam religionis copiam & ipſi poſtulant; quæ cum differretur, copias ſuas rebellibus Bohemis jungunt, inito cum illis fœdere.

48 Auſtriaci. Proteſtantes etiam in Auſtria magno numero parendi obſequio ſe ſubtraxerunt, negantes auxilia, niſi plena religionis libertas ſibi concederetur: quin imo non votis modo & deſideriis Bohemis favebant, ſed re ipſa quoque; nam Anaſſini, quaſi limites Auſtriæ defenſuri, ſylvæ Bohemicæ fauces, disjectis in tranſverſum arboribus, occuparunt, erecta etiam munitione, non tam hoſtem, quam Cæſarianos tranſitu prohibituri. Cumque Cæſar juberet, ut Bucquoii copiis liberum commeatum relinquerent, ſe Cæſareis jungant, & annonam præbeant, ut pateret, quo eorum conſilia tenderent, omnia detrectarunt.

Dum ſic plurimi ex Auſtria ſuperiore & inferiore hoſti faverent, facile fuit Bohemis, in ipſa Auſtriæ viſcera penetrare, ſub comite Schlickio, qui 4000 armatis ſtipatus, cæſis mille Cæſareis, opimas prædas agebat, & non nulla Auſtriæ oppida & monaſteria diripiebat.

Mathias Cæſar, tot undique malis preſſus, cum Turriano, Bohemiæ directori, per Wallenſtenium inducias fruſtra obtuliſſet, 13 Cal. April. anno 1619 obiit, Imperii 7, ætatis 62, relinquens ſucceſſori Imperium resque Germaniæ undique turbatas, quia ſcilicet piiſſimus Imperator religionem everti non ſinebat. Atque ut eam ſartam tectamque in anteriori etiam Auſtria atque ad Rhenum ſervaret, magnopere incumbebat, ut Friburgi in Brisgovia collegium Societati JEſu ædificaretur: quod negotium poſtea Leopoldus Archidux, Ferdinandi II frater, feliciter abſolvit, attributis aſceterii Oelenbergenſis, S. Morandi, & S. Udalrici, penitus jam pridem deſertis & diſſipatis bonis in fundationem.

CAPUT

CAPUT III

DE
STATU GERMANIÆ
SUB
FERDINANDO II
Usque ad annum 1630.

ARTICULUS I.

Incrementa motuum Bohemicorum.
Electio Ferdinandi in Imperatorem, Friderici in Regem.

BOhemi audita Mathiæ Cæsaris morte, licet Ferdinandus pacem & privilegiorum confirmationem ipsis offerret, multo audacius bellum prosequebantur, animo certi, repudiare regem, quem antea delectum ritu solenni throno inauguraverant, ac regni diademate coronarant. Displicuit dynastis & populo, ex integro ferme in novas credendi vivendique leges abrepto, principis sane optimi religio, quam in Bohemiam revocaturum formidabant. 49

Rerum status.

Animum addebant promissa a Silesiis, Moravis, Hungaris, quos magnam partem idem contagium corripuerat, in belli eventum auxilia: quibus communi ope defectio sustentetur. Spes pariter inflabant, Austria in partes scissa, partem potissimam cum Bohemis sociisque fœdere colligata: Gabriel Bethlemus in Hungaria tumultuans, spondensque suppetias: erupturum propediem ab unitis Protestantibus bellum in Germania: accisæ Austriacorum copiæ: ærarium tot funerum bellorumque sumptibus exhaustum, nec facile nervis incisis, & occlusa scaturigine, reparandum: Hispani vires longinquæ, parumque firmæ, cum novis & ipse bellis quotidie implicetur.

Adhæc favebat rebus novandis ipsum interregnum, quo gubernaculum sit penes Palatinum & Saxonem, Imperii Vicarios, suæ religionis Principes: novum, quem eligerent, regem cum valido venturum exercitu præsagiebant: ex Anglia, fœderato Belgio, omni-

que Germania a principibus Evangelicis, quibus invisa sit & potentia & religio domus Austriacæ, affuturum militem.

Progressus Bohemorum. His spebus cum turgerent Bohemi, comes *Turrianus*, eorum archistrategus, eas urbes, quæ per Moraviam Austriaco adhuc præsidio tenebantur, invasit, Olomucium, Lipnicium, aliasque, ac suæ potestatis fecit. Inde in Austriam inferiorem irrumpit, atque ad ipsa Viennæ suburbia ducit exercitum. Erat in urbe rex ipse Ferdinandus, & Austrii proceres utriusque religionis factionibus inter se diffidebant: cives non pauci cum Turriano conspirabant, provinciales iisdem studiis tenebantur. Nunquam angustior res Austriacis.

At animum non despondit Ferdinandus, DEo ac caussa nixus. Quin a Christi e cruce pendentis effigie surgens P. Villerio, suo de Societate JEsu confessario, disserte affirmavit: brevi affore divinam opem, nec sua eum spes fefellit. Nam Turrianus omisso Viennæ obsidendæ consilio, ad ipsam Bohemiam defendendam a directoribus seu Conservatoribus fuit avocatus.

Bucquoii victoria. Quippe *Bucquoius*, copiarum Austriacarum ductor, Budvicium obtinens, atque exercitu octo fermemillium instructus, absente Turriano liberioribus excursionibus Bohemos infestabat, quin obviam progressus Mansfeldio, ad internecionem prope eundem cædit, captis vexillis 14, multoque apparatu bellico. Mansfeldius via ferro aperta evasit. Victoriæ præmium fuit revocatus ex Austria Turrianus, metus Bohemis injectus, & capta aliquot propugnacula.

50 **Consultatio Bohemorum.** Inter hæc ordines Pragæ collecti, quam reipublicæ formam deinceps inducerent, consultabant, regiamne, an optimatum, an vere omnino liberam seu democraticam. Horrebant monarchicam, quos rerum novandarum cupiditas, aut jugi impatientia accenderat. Libertatem ipsa nominis dulcedo, & exemplum Helvetiorum ac Batavorum inspirabat. Pluribus regem eligi placuit, circumscripta tamen potestate, ad Poloniæ atque Britanniæ normam: nec alium, nisi qui sit gratus multitudini, propriisque viribus regnum pro dignitate tueri possit adversus Austriacum. Reduci hoc pacto jus vetus Bohemorum, quibus regem legere, non dari aut nasci conveniat. In quem autem collimarent, nec promptum nec expeditum. Ex Bohemiæ proceribus non facile inveniendum, qui invidiam excedat, spretos videri, quotquot præterirentur. Extero propterea si sceptrum offerendum: cuinam? an Palatino septemviro? an Daniæ regi? an cuidam ex Saxoniæ ducibus? Placeret reli-

religio. An duci Bavariæ, aut Subaudiæ. Sed displicet sacrorum cultus.

Dum ita Bohemiæ, Moraviæ, Silesiæ, atque Lusatiæ ordines de rege cooptando deliberant, diemque electioni figunt, legatos ad Septemviros mittunt, qui monerent, ne Ferdinandi, tanquam Bohemiæ regis, atque adeo Electoris, ulla ratio habeatur Francofurti: ut qui in possessionem ejus regni nunquam venisset. Optabat etiam Palatinus moras interregni longiores, rebus turbandis perquam idoneas. Componenda ante dissidia, ajebat: rectius eligi, cui pacatum Imperium tradatur. Sed nihil ea aut Bohemorum, aut Palatini exceptio reliquos Electores movit, quo minus ad præfixam a Moguntino, collegii septemviralis decano, diem convenirent, nihil noxium magis Imperio accidere posse censentes, quam si flagrantes tot inter turbas rectore careat. Neque excludi posse Ferdinandum a voto Bohemico; cum non alia opus sit possessione, quam ut rex per solennem inaugurationem coronam, cui septemviralis dignitas sit annexa, consecutus fuerit.

Aderant igitur Francofurti ad constitutam diem tres Electores Ecclesiastici, uti etiam rex Ferdinandus per se ipsos, reliqui tres per legatos, electusque est in Imperatorem omnium suffragiis, die 28 Augusti 1619 *Ferdinandus II*, atque insequentis mensis initio a Moguntino sub solenni Missæ sacrificio Imperialibus insignibus de more ornatus. **Ferd. Imp.**

Bohemi acerbe ferentes, contestationis suæ, adversus Ferdinandum a se interpositæ, nullam esse rationem habitam, majoribus suffragiis eligunt *Fridericum* Electorem Palatinum, decretaque mox ad eum legatio. Nec dubitavit ille acceptare coronam, sibi ultro oblatam. Condita etiam lex, quæ perduellionis reum pronunciat, qui adversus abdicationem Ferdinandi, aut electionem Friderici mutiret. **Frid. Rex.**

ARTICULUS II.

Capitulationis Cæsareæ Ferdinandi II synopsis.

1 Promittit, quod velit & debeat defendere rem Christianam, Sedem Romanam, Pontificiam sanctitatem, & Ecclesiam Christianam, tanquam ejusdem advocatus; in Imperio tueri pacem, concordiam, & jura: omniaque secundum ordinationes, privilegia, & antiquas consuetudines dirigere. **51 Advocatus. ecclesiæ.**

 Pro-

Protestantici tamen Electores non consentiunt, nec volunt Cæsarem obligatum, ut Sedem Romanam & Pontificem defendat (ex quo sane apparet, quomodo Acatholicus Imperator primum articulum capitulationis Cæsareæ semper *consuetum esset observaturus*)

Leges. II Servare Auream Bullam, Pacem Publicam & Religiosam, allasque Imperii ordinationes, & sanctiones, eaque pro necessitate de consilio Electorum aliorumque ordinum emendare, prout Imperii bonum exiget.

Jura. III Nationem Germanicam, sacrum Romanum Imperium, Electores, præcipua ejusdem membra, aliosque principes, comites, dominos, ac status, in suis prærogativis, dignitatibus, juribus &c. illæsos relinquere: ipsisque regalia, superioritatem, libertates, privilegia, pignora, jura, bonas consuetudines, absque ulla contradictione confirmare, atque protegere, salvis tamen cujusque juribus.

Conventus. IV Permittere, ut sex Electores conventus habere possint ad consultandum pro exigentia de rebus Imperii, gravaminibus &c. pro tenore Aureæ Bullæ: nec id in malam partem accipere, confirmare Electorales uniones in genere, & Rhenanos in specie, utpote jam alias à prioribus Imperatoribus in omnibus punctis approbatas.

Seditiones. V Omnia subditorum, nobilium & communium fœdera, seditiones, ac violentias contra Electores, aliosque, susceptas aut suscipiendas, tollere ac prohibere, atque cum consilio & ope Electorum aliorumque ordinum curam intendere, atque, ut decet, interdicere.

52

Fœdera. VI In negotiis Imperii nullas confœderationes cum externis, aut in ipso Imperio inire, nisi consultis sex Electoribus, majorisque eorum partis consensu obtento.

Restitutio. VII Opem præstare, ut cuilibet Electori, principi, aliisque, ecclesiastici aut sæcularis status, injuste ablata restituantur: omniumque bona ac jura tueri.

VIII De rebus Imperii absque consensu Electorum non tantum nihil alienare, oppignorare, aut onerare, sed eo etiam maxime intendere, ut jam alienata, aut abrepta ad Imperium reducantur: ac proinde inquirere, quo jure nitantur alienationes aliquot ditionum & feudorum in Italia & alibi: captamque informationem intra an-

Alienatio. num ad cancellariam Moguntinam mittere: atque omnia in his cum consilio & auxilio Electorum ac statuum ordinare: salvis tamen omnium juribus ac privilegiis. Et, si ipsemet Cæsar aliquid, ad

Impe-

Imperium pertinens, absque justo titulo possideret, ad Electorum requisitionem, restituere.

IX Cum vicinis Christianis potentiis pacem colere: nec militem exterum in Imperium introducere, sine consilio & consensu statuum, aut saltem sex Electorum. Si ab uno vel pluribus ex ordinibus peregrinus miles in Imperium duceretur, serio inhibere. Si autem Cæsar ratione Imperii, aut ipsum Imperium invaderetur, omni ope succurrendum fore. **Pax.**

X Electores aliosque ordines conventibus Imperialibus, taxa cancellariæ, exactionibus, & contributionibus, sine necessitate & justis caussis, non onerare. In casibus quoque concessis comitia & contributiones sine consensu sex Electorum non indicere. Neque comitia extra Imperium Germanicæ nationis celebrare. Neque contributiones & subsidia, a statibus addicta, ad alium finem impendere. **Contributio.**

XI Officia Imperialia in aula & Imperio nobilibus Germanis committere, cum omnibus honoribus, dignitatibus, proventibus, & juribus, iisdem annexis. **Officia.**

XII In scriptis & Imperii tractationibus non alius sit usus, nisi linguæ Germanicæ aut Latinæ; exceptis iis locis, in quibus alia lingua communis vigeret. **Lingua.**

XIII Status & subditos Imperii non citare extra fines Germaniæ, aut a suis ordinariis superioribus avocare. **Citatio.**

XIV Electorum subditi a judicio Rotwilano exempti sunto.

XV Cum adversus concordata nationis Germanicæ, cum Pontifice & Sede Romana inita, per gratias exspectativas, rescripta, annatas, reservationes, & dispensationes, in præjudicium ecclesiarum, libertatis, & jurium patronatus, continuo agatur, apud suam Sanctitatem & Sedem Romanam, de Electorum & statuum consilio instandum, ut concordata, pacta, privilegia, & libertates observentur. **Concordata.**

XVI Abrogare magnas illas mercatorum societates, quæ, velut monopolio erecto, magna damna per usuras intulerunt. 58 **Usuræ.**

XVII Sine consensu Electorum non erigere nova telonia, vel augere.

XVIII Quibus ab Imperatoribus certa telonia cum consensu Electorum sunt concessa, cum ea restrictione, ut Electores eorumque subditi, aut aliæ personæ sint exemptæ, reversalibus litteris promittant, se nullum ab iis vectigal exacturos.

XIX

Telonia. XIX Cum Rhenus in magnum præjudicium Electorum tractus Rhenani, & commercii, navibus armatis, ex Belgio advectis, & alias sit oneratus, non requisitis, imo obsistentibus Electoribus, Cæsar cum Electoribus rationem inibit, quomodo hæc gravamina tolli queant.

XX Si quis deinceps nova telonia peteret, aut antiqua augeri, Cæsar nullas ad Electores litteras commendatitias ei dabit.

XXI Si quis in suo principatu aut ditione novum telonium absque Cæsaris gratia & Electorum consensu erigeret, per mandata sine clausula adigendus, ut tale attentatum intermittat, nec permittendum, ut quisquam pro suo arbitrio novum telonium erigat, aut antiquum augeat.

Judicia. XXII Si Electores ratione teloniorum actione pulsarentur, illa neque in judicio aulico, neque camerali, aut alio ordinario, sed coram solo Cæsare instituatur.

XXIII Cum vectigalia Electorum ad Rhenum per varias exemptiones fuerint accisa, id in posterum ne fiat.

XXIV Si Elector aut princeps ob læsa regalia, privilegia, ac jura, cum alio lite committeretur, processibus juris liberum cursum relinquere.

XXV Nulli in se vel possessionibus vim inferre, nec pati, ut inferatur, sed jure experiri, omnibusque justitiam administrare.

Bannum. XXVI Non concedere, ut deinceps quisquam, non auditus, aut sine caussa banno aut heribanno feriatur. Sed processus ordinarius, & constitutio Imperii de anno 1555 in reformatione cameralis ordinationis observanda.

XXVII Contributiones civitatum, in aliorum manus delapsas, ad Imperium reducere; nisi cum consensu Electorum essent alienatæ.

Feuda. XXVIII Si feuda deinceps Imperio aperiantur, nemini illa concedere, aut in eum eventum promittere, sed principatus, comitatus, ditiones, civitates, Imperio incorporatas ad ejusdem & Imperatorum sustentationem retinere, donec illud rursus ad meliorem statum fuerit redactum, salvis tamen cujusque juribus.

XXIX Curam intendere, ut feuda Imperii diligenter conserventur, ac proin in debitis casibus petantur ac renoventur.

XXX Si Cæsari feuda, aut dominia, Imperii jurisdictioni subjecta, per hæreditatem obvenirent, consuetas contributiones ex iisdem Imperio pendet.

Acquisita. XXXI Si cum consilio & auxilio Electorum aliorumque ordinum Cæsar aliquid acquiret, Imperio attribuet. Si vero Cæsar abs-

absque consensu Electorum & statuum aliquid susciperet, non teneantur illi praestare auxilium. Et nihilominus Caesar recuperata, quae ad Imperium pertinere dignoscuntur, eidem restituet.

XXXII Cum hactenus res monetaria multas in Imperium difficultates & inordinationes invexerit, & etiamnum invehat, cum omni diligentia Caesar in id incumbet, ut accedente consilio Electorum & statuum in constantem ordinem reponatur, adhibitis mediis, quae anno 1603 & prioribus comitiis opportuna sunt visa. Moneta.

XXXIII Absque praescitu Electorum nemini deinceps jus monetandi concedere: eosque, qui absque consensu Electorum privilegium monetandi adepti, eoque abusi sunt, illo omnino privare, praesertim vero apud civitates, quae non immediate Imperio, sed statibus subjectae sunt, illud revocare: & etiam alias minoribus statibus talia aut alia sublimia privilegia non concedere, absque assensu Electorum, multo minus in horum praejudicium.

XXXIV Caesar nullam haereditariam successionem in Imperiali dignitate pro se aut suis posteris praetendet, aut procurabit, sed septemviris liberam electionem permittet, uti etiam jus, quotiescunque necessitas Caesaris aut Imperii utilitas suaserit, eligendi Romanorum regem, vivente etiam Imperatore, imo etiam eo invito, si precibus Electorum absque sufficienti caussa se opponat. Successio.

XXXV Vicarios Imperii, prout Aurea Bulla, jus Pontificium, aliaeque leges exigunt, in juribus suis quietos relinquet, quantum ad Imperii negotia spectat: nec permittet, ut ea in controversiam adducantur. Si quid contra attentatum fuerit, irritum esto. 54 Vicarii.

XXXVI Quae a duobus Vicariis Imperio vacante secundum Auream Bullam & Imperii ordinationes acta sunt, rata habebit & confirmabit.

XXXVII Promittit, Romanam regiam coronam recipere, uti etiam Caesaream, omniaque quoad hoc, quae convenit, facere, aulam in Germania potissimum, quantum fieri potest, figere, ad omnium ordinum ac subditorum honorem, utilitatem ac bonum: omnesque Electores ad coronationem, & officiorum suorum ministerium advocare. Aula.

XXXVIII Nullum rescriptum, mandatum, aut aliud quid edere, aut ab aliis edi permittere, adversus A. B. Imperii ordinationem, Pacem Religiosam & Profanam, ejusque observantiam, & alias leges, jam latas, aut de consilio Electorum ac statuum in posterum ferendas. Quae autem in contrarium essent edita, aut adhuc edenda, cassa & irrita sunto.

XXXIX Cæsar omnibus ordinibus eorumque legatis benevolas aures & celerem expeditionem præstabit. Feuda & litteras feudales juxta priorem tenorem absque cunctatione extradet. In rebus arduis Imperii mox initio Electorum consilio utetur. Arcanum, & aulicum consilium suum non ex solis Austriacis, sed aliis quoque Germanicæ nationis principibus, comitibus, nobilibus, aliisque honestis viris constituet, ut singulis sincera & expedita justitia sine discrimine administretur.

Judicium aulicum.

XL Judicio suo aulico certum ordinem & jurisdictionem, cum revisione veteris, conficiet, & in proximis comitiis Electoribus tradet. Eumque singulis aut alternis annis cum Moguntino, ceu archi-cancellario, visitabit. Et præcipue Electorale consilium de expedienda justitia, Norimbergæ nuper conceptum, exequetur.

XLI Cum deceat, Electores, tanquam intima membra, & præcipuas columnas Imperii, peculiari consideratione observare, eorum officiales hæreditarios munere suo in aula Imperatoris fungi absque impedimento permittet. Et si certis de caussis ea provincia Cæsaris officialibus esset aliquando demandanda, Electoralibus nihilosecius officialibus totum emolumentum cedat, acsi ipsimet ministeriis suis essent functi.

Officiales.

XLII Ut Cæsaris tam arcanum, quam aulicum consilium hujus capitulationis notitiam habeat, Cæsar eam exhibebit, adstringetque ad curatam ejusdem observantiam.

XLIII Hæc omnia & singula Cæsar sub sacramenti religione Electoribus promittit firmiter ac fideliter servare, nec illis unquam quomodolibet contravenire. Atque in horum fidem sex litteras, sigillo suo munitas Electoribus, singulis singulas, tradidit: Francofurti 28 Aug. 1619 Romani Imperii I, Hungarici II, Bohemici III.

ARTICULUS III.

Principes dehortantur Fridericum a corona Bohemica, sed frustra.

55 Dehortatio;

DUx Bavariæ, aliique principes amice Fridericum sunt dehortati a turbatis adeo consiliis: apud animum suum expenderet, quanta injuria Bohemi Ferdinandum regem suum legitimum repudiassent; quam inania sint, quæ eidem opponerent. Idem ipsi aliisque principibus posse contingere. Nullum regem coronæ securum fore, si illius possessio in subditorum arbitrium conjiciatur. Et, si in leges

aut

aut pacta deliquisset rex, quid suo eum judicio subjicerent? deferrent caussam ad Imperii principes, admitterent arbitros, nihil recusare Ferdinandum, sua conscientia fretum. Videret proin, quantam labem famæ suæ aspergeret, occupando aliena: quantamque procellam in caput suum conciret. Non omissuram profecto Domum Austriacam tantam patrimonii sui partem omni virium contentione retrahere. Quid, si bello cadat? amissurum etiam propria. Facile bella sumi, non deponi, nisi cum victori libuerit. Attritæ licet ipsi videantur Ferdinandi vires, vastam tamen adhuc esse Austriacæ domus potentiam, multas clientelas, prævalidos socios. Omne Catholicum nomen surrecturum, ut Romanorum Imperatori, ut Imperii capiti, ut Ecclesiæ Protectori succurrat.

Maximilianus Bavariæ Dux, sapientiæ fama celebratus princeps, sublimi prospiciens animo futuras calamitates, atque consanguinei principis miseratione motus, peculiares ad eum litteras dedit, monuitque amice, etiam atque etiam consideraret, quanta in pericula turbasque se ipsum conjiceret, totamque Germaniam. Absque ingenti hujus concussione non posse invadi regnum Bohemiæ. Quin totam Europam Christianam ituram in partes belli: quanto sanguinis humani profluvio! Non defuturum interea Ottomannum, qui ex mutuis Christianorum cladibus victorias metat, atque Hungariam saltem, Germaniæ propugnaculum, aut per se ipsum, aut per Bethlemum Gaborem, sibi obnoxium, abripiat, atque inde in Germaniam erumpat. Vestigia Turcicæ tyrannidis, quæ fixa jam sint in Transylvania, Valachia, atque Moldavia, cæteris provinciis debere esse terrori. Hæc si non moveant Electorem, Imperii columnam, cui maxime cordi esse debeat salus Reipublicæ, se ipsum saltem respiceret, nec nimium fortunæ fidat, cui tam familiare rapere, quæ donavit, quam donare, quæ rapuit. Non defore adversario manus, quibus noceat. Visurum in acie totius amplissimæ Domus armatas clientelas, totque hostes, quot Austriaci amicos habent. Quid, si socii fidem fallant? quid si ex eventu consilia sua metiantur, & prostratum destituant, rerum suarum satagentes? Unam infelicem pugnæ aleam posse spes, fortunasque omnes evertere. Non esse fortassis Bohemorum multos a Ferdinando usque adeo alienos, quin possint ad mentem & obsequium redire. Ejusce caussæ exemplum, cum ad omnes reges ac principes pertineat, credibile esse, ne ab ipso quidem socero, Britanniæ rege, approbatum iri. Ducis Bavariæ

Et re ipſa Jacobus Angliæ rex magnopere genero diſſuaſit, ne turbis Bohemicis ſe ingerat; longe ſatius eſſe, mediocri fortunæ acquieſcere, quam ſpebus incertis tantis creſcendi periculis, ſe, familiam, poſterosque ſubjicere. At Fridericus, princeps ſua indole non malus, miniſtrorum quorundam adulantium ſuſurris, & renidentis coronæ illecebroſo lenocinio pellectus, calamitati ſuæ
56 magnis paſſibus imminebat. Regium nomen, gloriæ avida, & pe-
Fruſtranea. riculorum contemptrix ætas, Britannus, filiæ, genero, & nepotibus non defuturus, amici principes Unionis, favor & ſtudia Batavorum, Corporis Evangelici mens ad ſe inclinata, ſpes occultæ ab aliis, Bohemorum, Moravorum, Sileſiorum, Luſatiorum aperta ſuffragia, viresque collectæ, Bethlemi denique, Tranſylvaniæ principis, cum Bohemis fœdus, & invaſa Hungaria, præcipitem in ruinam impulerunt.

Reſpondet. Reſcripſit tamen Maximiliano, in quo magnum in utramque partem momentum eſſe noverat, ob regionum etiam vicinitatem, ſe publica tranquillitate nihil quidem habere antiquius; ſed neque fraudi eſſe debere, ſi nulla machinatione quæſitum, ſed divinitus de cælo miſſum diadema recipiat. De Ferdinandi abdicatione curæ Bohemis fore, ut eam orbi Chriſtiano probent. Eos paratos fuiſſe nuper collegio Electorali facti ſui rationem reddere, ſed ne admiſſos quidem ad dicendum. Nihil quidem ſibi eſſe cum Bethlemo negotii, mirum tamen non fore, ſi Hungari, religionis cauſſa multa perpeſſi, ad ejus auxilia reſpiciant; documentum daturi, quantum interſit, reges inita cum ſubditis pacta ſervare. Demum ſperare ſe a Maximiliano, fore, ut cauſſæ Bohemicæ ſe non immiſceat, & externum militem tranſitu per terras ſuas prohibeat.

Apologia. Mox Heidlberga, quam poſtea ſemel duntaxat in fuga vidit, cum uxore & liberis diſceſſit, profectusque Pragam novo ritu inauguratur throno: ad liberos etiam illius protenſo ſucceſſionis jure. Atque ut principibus orbique omni occupati regni rationem redderet, apologiam edidit: id nimirum ſibi eſſe propoſitum, ut, primum tueretur religionis & conſcientiæ libertatem, adverſus jugum Pontificium, & politicam dominationem; deinde arceret populorum afflictiones, & iniquas ſubſidiorum exactiones, obtentu belli Turcici ſolitas extorqueri, utque tabulas Rudolphinas in religionis autonomiam ad uſum revocet. Denique ne regnum, quod electione deferri oporteat, hæreditaria ſucceſſione occupetur.

Lundorp. Act. publ. p. 2. c. 4.

ARTI-

ARTICULUS IV.

Cæsar undique pressus fœdus init cum Duce Bavariæ.

INterea Ferdinandus Cæsar peracta coronatione Francofurto profectus Viennam, quo per plures insidias venit, præter Bohemiæ jacturam, turbatæ Hungariæ tristi nuntio percellitur. Simulque uniti Protestantes primum Rotenburgi ad Tuberam, dein Norimbergæ congregati, præsente ipso Friderico, Unionis capite, haud obscure minabantur, Bohemorum defensionem se suscepturos, nisi Cæsar ac Bavarus, Catholicæ Ligæ dux, arma ponerent, & Catholici principes delectus intermittant. Postulabant insuper, tribunal Spirense & aulicum in formam a se præscriptam redigi: bona post Transactionem ab Acatholicis abrepta Ecclesiis, possessoribus relinqui. Atque hæc omnia intra bimestre spatium confecta volebant. 17

Cæsar tot undique difficultatibas pressus, cum cerneret, Hungariam rapi a Transylvano, Bohemiam, Silesiam, Moraviam, ac Lusatiam a Palatino, Austrios factionibus collidi, & cum Bohemis ire in fœdera, minitari unitos per Imperium Protestantes, omniaque infida aut infesta esse, præter paucos, quos haberet Catholicos, in omnem partem animum versabat. Principibus Unionis mansuete rescripsit, visurum postulata ipsorum, postquam res domi suæ composuisset, coronam Bohemicam, per summam injuriam sibi detractam, non posse negligere. Sperare, neminem tam iniquum in se fore, ut impediat, ne sua repetat. *Curæ Ferdinandi.*

Cum autem bellum grave evitari non posse facile appareret, & propter tot defectiones turbasque vires propriæ non sufficerent, exteras circumspexit, decreta, suo & Catholici fœderis nomine, legatione ad summum Pontificem, Galliarum ac Hispaniarum reges, atque Saxoniæ septemvirum: admonito quoque officii sui Palatino, ut injuste ablata restituat.

Præcipue vero oculos reflexit in Maximilianum Bavariæ Ducem, conjugis suæ fratrem; quem uti proxima affinitas & sanguinis nexus, ita jam ab eo tempore, quo simul uterque Ingolstadii scientiarum disciplinis vacabat, morum similitudo, atque amicitiæ & amoris necessitudo sibi arcte adstrinxerat. Principem hunc, quem ob singularem prudentiam, religionis sinceritatem, rerumque agendarum usum, Catholici jam ante fœderis sui ducem delegerant, ingens in omnem partem, ob regionum etiam opportunitatem, emolumentum sibi allaturum Cæsar videbat. Quare a co-

ronatione Monachium digressus, & octiduo ibidem subsistens, consilium cum eo contulit, & pactum, quo ei libera Catholici foederis directio commissa est, in hæc capita confirmavit.

Pacta. 1 Maximilianum, prout ipse pro rerum ac temporum ratione utile duxerit, Cæsari ac foederatis Catholicis contra eorum hostes pro viribus opitulaturum.

2 Cæsarem, ejusque domum, nullam cum hostibus pacis tractationem, inscio & invito Duce, neque Ducem vice versa, initurum.

3 Ducem ad belli sumptus, instar aliorum Catholicorum Imperii ordinum, ratam portionem collaturum. Si quid præterea, rebus poscentibus, contulerit, aut majoris notæ damnum propter auxilium Cæsari præstitum, acceperit, Cæsarem cum universa sua domo ad hoc refundendum, sub hypothecaria cautione bonorum omnium, fore obligatum. *Adlz. p. 3. l. 4. n. 26.*

4 Si contingeret, Ducem quidquam de suis ditionibus per talem expeditionem amittere, Cæsarem ejusque domum tantundem repositurum.

5 Quidquid de provinciis Austriacis Dux ejusque hæredes ac successores hosti armis eripuerint, id omne, cum universis emolumentis juribusque, loco pignoris retenturos, cum jurisdictione absoluta, ad usque sumptuum extraordinariorum & damnorum refusionem.

Ab his tamen excepta sunt telonia, salinæ, fodinæ, & si quæ alia ad principis fiscum, sive, ut vocant, bona cameralia pertinent.

ARTICULUS V.

Acta Conventus Norimbergensis.

§ I.

Cæsaris ad illum legatio.

58 Cum Protestantes uniti, seu *Correspondentes*, in eo, quem dixi, conventu Norimbergensi congregati essent, Cæsar comitem Hohenzolleranum ad eos legatum misit, qui coram proponeret propensum Cæsaris ad pacem & veram concordiam animum, omniaque cujuscunque status privilegia ac jura conservanda. Quod Bohemiam spectet, nullam sane a Ferdinando turbis occasionem datam, nullius jura aut privilegia læsa, quin ad illa sarta tecta con- *Lund. p. 2. c. 5.*

servanda

servanda se obtulisse. Arma primum a Bohemis arrepta. Imo etiam induciarum tempore Cæsareos hostiliter invasos. Neque religionem impetitam illius regni, paratumque adhuc esse, neminem propterea turbare, sed omnia illius jura & concessiones, a prædecessoribus regibus factas, illibatas relinquere, avocatisque suis copiis plenam tranquillitatem reducere, modo Bohemi ad officium redeant, &, ut fidos subditos decet, regem suum obsequio colant. Sperare proin Cæsaream Majestatem, Correspondentes Cæsareæ huic animi sui declarationi plus fidei habituros, quam vanis rebellium querelis, aut turbidis malevolorum pacisque osorum relationibus, atque malignis susurris: potiusque ad reparandam, uti in Bohemia, ita etiam in Germania concordiam, prout status Imperii decet, collaboraturos. Legatio Cæsaris.

§ II.

Unionis Responsio, & Postulata.

Correspondentes ad hæc responderunt, grates se Cæsari habere pro tam benevola mentis significatione, nihilque magis optare, quam, ut aversi religionis utriusque consortium animi in sinceram concordiam coalescant; quod fore sperant, si voluntati tam pronæ opus ipsum respondeat. A quadraginta jam ferme annis ordines Evangelicos contra Pacem Religiosam & Profanam, contraque jura ac libertatem plurima perpessos, a Romanis Imperatoribus, Rudolpho maxime & Mathia, remedia rogasse. Promissum quidem singulis ferme in comitiis ac legationibus a Cæsaribus gravaminum levamen: sed optimam eam mentem a Catholicis ordinibus & ministris Cæsareis aut sufflaminatam aut omnino fuisse eversam. Cumque post mortem Mathiæ Catholicorum delectus, ac peregrini militis transitus omnium oculis observarentur, nulli Correspondentibus vitio vertendum, si defensioni & securitati suæ in Reipublicæ statu tam turbido consulant. 59 Resp. Unitorum. *Lund. l. c.*

Cum autem Cæsarea sua Majestas tam promptam voluntatem exhibeat, petere se, ut statuum Evangelicorum gravamina, quibus jam dudum onerati essent, quantocius tollantur; caussæ religionis in judicio aulico non tractentur; statibus Imperii sui arbitri (*Austregæ*) absque onerosis Cæsareis delegationibus, inhibitionibus, aut caussarum avocatione, relinquantur. Inquisitiones Cameræ in caussas Evangelicorum, & periculosæ interpretationes Aureæ Bullæ, maxime circa successionum jura, aboleantur. Provinciale judicium Postulata Unionis.

Suevi,

Suevicum non extendatur; nec liberi status Imperio subtrahantur. Feudalibus *Investituris* nulla lis moveatur, nec forma mutetur. Executiones extra circulos nemini committantur. In rebus arduis, præsertim quæ ad principatus, comitatus, & dominia Imperii pertinent, utriusque religionis ordines, neutri parti addicti, adhibeantur. Judicium aulicum ad normam, in capitulatione Cæsarea præscriptam, constituatur. Promissa a Rudolpho & Mathia restitutio Donawerdæ executioni mandetur. Justitia denique omnibus æqualiter absque omni personarum aut religionis discrimine administretur: Catholici ad amolienda Evangelicorum gravamina adigantur. Delectus inhibeantur. Copiæ conscriptæ dimittantur. Miles exterus ex Imperio eliminetur.

Hæc nisi protinus fiant, unitos Correspondentes ad sui defensionem, a DEo & natura concessam, fore paratos, facturosque id, quod ex usu esse perspexerint. Quod Bohemicos motus attineat, eos sibi fuisse ingratos, eo magis, quia Evangelici Bohemiæ status, a Rudolpho II per *litteras Majestatis* in communionem Pacis Religiosæ sint assumpti. Cur autem consilia bellica pacificis Correspondentium conatibus prævaluerint, se loco suo relinquere. Interea, cum metui possit, ne tandem sedes belli in Germaniæ visceribus figatur, constitutum sibi esse, arma prius non ponere, sed cujuscunque status Evangelici jura & ditiones defendere, comprehenso etiam moderno Bohemiæ rege, præsertim si accideret, ut hæreditariæ ejus provinciæ invaderentur, aut detrimentum sub quocunque obtentu paterentur.

Rogant igitur Reges, Electores, principes, comites, & urbes correspondentes Imperatorem, ne per arma ac bella Imperium, ac regnum Bohemiæ, præcipuum ejusdem membrum, porro impetatur: nec exteris magis aliisque malevolis aures præbere, quam tot Imperii ordinibus. (*Signatum Norimbergæ* 28 *Nov.* 1619).

§ III.

Unionis legatio ad Bavarum.

60 SEquenti mense Decembri idem Norimbergensis Correspondentium conventus legationem misit cum severioribus adhuc postulatis, quorum hæc est summa: Bohemiæ regem, Electores, principes, comites, atque civitates correspondentes, libenter intellexisse, Bavariæ Ducem aliosque Catholicos ordines parare quidem arma, sed quæ non ad inferendam vim, sed defensionem duntaxat spectarent,

rent,

rent, periculosis istis Reip. temporibus, quæ extremam patriæ perniciem minari videantur, nisi mature occurratur gliscenti malo. Eodem omnes se esse animo. Continuo quidem se quiritari de gravaminibus illatis, sed incassum. Differri enim perpetuo promissa a Cæsare remedia. Cerni Catholicos quotidie armari ferro. Exteras legiones Germaniæ se jam infudisse. Non vanum esse rumorem, Protestantes destinari ad lanienam. Nullam sane ab Hispanis æquitatem exspectandam. Has esse caussas, cur ipsi, cum suam salutem & religionem insuper habere nequeant, capere debuerint consilia justæ propugnationis.

Lund. l. c. c. 7. Adlz. l. c. n. 29.

In Imperii judiciis, quoties de sacris ritibus, de rebus ad religionem pertinentibus, de sacrosanctis possessionibus res est, judicum subsellia, majore Romanensium numero insessa, Catholicorum commodis sua vota librare. Justiorem caussam obrui multitudine suffragiorum, quæ non ponderentur, sed numerentur. Æquali ex utraque religione judicum numero æquilibrium esse oportere. Plura addita de peregrino milite a Germaniæ finibus arcendo, de patrimonio ecclesiarum Acatholicis relinquendo, de Donawerda restituenda, de sparsis libellis, de aliis gravaminibus, quæ nisi bimestri spatio tollantur, Evangelicos juris sui rationem inituros. Categoricam igitur responsionem super his se exspectare. Frustra hæc ad futura comitia rejici; cum enim ab his nihil hactenus præter comperendinationes sit impetratum, certum sibi esse, ab iis deinceps abstinere: donec postulatis suis sit factum satis &c.

Legatio ad Ducem Bav.

§ IV.

Responsio Bavariæ Ducis.

MAximilianus respondit, sibi gratum fuisse intelligere pacatos 61
Correspondentium animos, studiumque amicitiæ. Omnino ejusdem se esse mentis, nec quidquam, nisi ineluctabilis exigat necessitas, contra moliturum. Exitialem calamitatem, quæ immineте videatur, privatis quorundam cupiditatibus deberi. Catholicos sumpsisse arma, sed nemini nocitura, nisi quis ultro sibi velit noceri. Contextum orationis, a legato propositæ, multum a comitate exordii discedere. Quid enim sperandum a *postulato*, ut intra bimestre res tantæ conficiantur, quæ pluribus annis confici non potuerint? Et quid illud, nisi confestim introducatur nova judiciorum forma, par utriusque judicum numerus, ecclesiasticorum spoliorum usurpatio, Donawerdæ postliminium, peregrini militis ex-

Lund. l. c. Adlz. n. 31 & seq.

Responsio Max.

terminatio, omnium, quæ hucusque ab Acatholicis motæ sunt, litium optata decisio, nisi per sponsores satisdetur, si res ad comitia differatur, Protestantes juris sui rationes esse expedituros? id profecto non esse, amice velle agere, sed cogere, & minaciter imperare. Se tamen benignius eam legati orationem interpretari: longe abesse a Correspondentium principum humanitate, a patriæ caritate, & publicæ salutis cura, ut velint e vestigio prosilire ad arma, nisi protinus fiant imperata.

Pax violata. Cæterum Catholicis velut in re comperta, quæ orbi universo palam fit, eam alte impressam esse sententiam, mox a constituta Pace Religionis Protestantes cœpisse ejus leges violare: id hodieque versari in omnium oculis: palpari ecclesiarum sacrarumque possessionum usurpationes: palpari rerum angustias, in quas Catholici sint redacti; non latere, quam multa Acatholicorum molitionibus facta sint deteriora. Credere se, Catholicorum gravamina esse manifesta, Acatholicorum vero aliter se habere. Horum enim postulata repugnare consuetudini, longo usu in Imperio receptæ, antiquæ possessioni partis alterius.

Æquilibrium. Sed & illud, quod affertur de æquilibrio judiciorum, non maturaturum exitum caussarum, sed potius majoribus difficultatibus implicaturum. Actorem etenim, quantumcunque injuriatum accepisset, vix unquam in tali suffragiorum æquipondio quidquam opis consecuturum, sed usurpationem rei alienæ tamdiu triumphaturam, quamdiu res in æquilibrio sit hæsura.

Werda. Quod Donawerdam spectet, jam sæpius Protestantibus datas rationes, videlicet pignoris tantum loco teneri: ubi sumptus, in ea compescenda facti, fuerint redhibiti, nihil moræ futurum, quo minus in statum pristinum reponatur.

Gravamina. Quis caussarum definitiones remoretur, ex eo posse argui, quod haud paulo plures a Catholicis, qui suis se possessionibus a Protestantibus exutos conqueruntur, quam ab Acatholicis in singulis Imperii comitiis soleant moveri: quæ ad eam usque diem cum pendeant, facile esse statuere, utra partium sit læsa enormius. Cæterum Catholicos semper fuisse & etiamnum esse paratos, consiliorum & factorum suorum rationem reddere.

Libelli. Si sparsi in vulgus libelli & rumusculi in censum venire debeant, Catholicis ordinibus quotidie majorem suspicandi ac diffidendi materiem præberi, quando ex variis codicillis audiunt, jam confectos esse indices Archiepiscopatuum, aliorumque sacerdotiorum, quæ certis hominibus sint destinata: quando in Acatholicarum

earum legionum vexillis conspiciunt & legunt, quæ ecclesiarum spolia cuique tribuno, centurioni, imo legionario, cessura sint in prædam aut stipendium: cum clam in circulis & palam in foro jactatur, ecclesiasticos cum suo capite esse tollendos. Pronum sane esse, Catholicos inde colligere, ratum esse Evangelicis, sua postulata humano sanguine imbuere.

Catholicos certe, quorum caussam ipse nequeat deserere, talibus consiliis nullam dedisse ansam. Non fecisse delectus, nisi Bohemicis turbis & Protestantium exemplo coactos: prius tam domesticum quam exterum militem viritim, manipulatim, agminatim vidisse intra fines Imperii suis capitibus imminere, agere prædas, incubare Catholicis regionibus, quam de sui tutela, nedum de ulla vi inferenda cogitarent. Quod proin dicerent, Catholicos primos arma sumpsisse, secus omnino se habere. Non defuisse quidem jam pridem ipsis caussas se armandi, cum cernerent, novis in dies injuriis ecclesias affici, suis possessionibus spoliari, sed credidisse eos, omnia prius consiliorum moderatione, quam armis esse tentanda. Uniti primi ad arma.

Herbipolensem equidem episcopum paulo maturius fecisse aliquem apparatum, sed post turbas Bohemicas, post peregrini militis grassationes & occupata contubernia, post famam, quæ passim vulgaverat, velle Protestantes litem cum episcopo, a legitimo judice brevi terminandam, ad aliud tribunal avocare & dirimere, imo pro suo arbitrio dare executioni cum ingenti episcopatus damno & injuria. Jam ante eum vidisse, a Protestantibus comportari arma, annonam, cæterumque belli apparatum: meminisse etiam, paucis ante annis, cum nimia securitatis fiducia delectum militum omisisset, aliquot centenorum millium ducatorum damnum se accepisse.

Oportere principes universim omnes atque ordines, sive ecclesiasticos sive sæculares, meminisse suæ obligationis, qua juramenti vinculo ad bonum principatuum, jura, privilegia, ac fines tutandos sint obstricti. Quodsi ecclesiarum antistites, castrorum insueti, complicatis ulnis, debeant esse otiosi spectatores sui exitii, nihil distaturos a proscriptis, quorum facultates cujusvis direptioni sint publice expositæ. Si abfuissent adversus eos conspirationes, minæ, arma, expilationes, a sacris hominibus, divino cultui intentis, nullum fore armorum metum. Militem posse legi ab omnibus principibus, sed juxta leges Imperii. Has violasse, qui lacessiverit, qui vim fecerit, qui provocarit ad defe sionem. Cur Catholici ad arma.

Supervacaneum esse referre, quam inique Catholicorum aliqui a Correspondentibus sint habiti, & adhuc habeantur: quid sint passi a suppetiis, quas Acatholici miserint in Bohemiam adversus illius regem legitimum. At si Catholicus princeps militem scribat, si contineat intra suos fines, si de suo præstet annonam & stipenda, nullum esse querelarum finem. Cæsarem traduxisse in Bohemiam copias: sed etiam Protestantes. In Cæsaris exercitu fuisse exterarum gentium milites: sub signis autem Correspondentium fuisse Italos, Gallos, Wallones, Batavos, Scotos.

De Bavarico apparatu sic rem habere: Bohemicos motus, Austriacas copias, Correspondentium arma, merito curas sibi injecisse, ne qua vis Bavariæ fieret aut circulo Boico (cujus ipse caput esset). Ex Bohemiæ incendio finitimam Bojariam periclitari visam, Habitos proin delectus, uti tenues, ita sumptuosos, ex ipsa Westphalia, quod propior miles ad aliorum stipendia jam defluxisset. Ubi autem Bohemici tumultus crevissent: ubi gemini fuissent in Germania exercitus: ubi Bethlem Gabor, Turcæ fiduciarius, in Hungariam irrupisset, jamque Viennam usque flammas, ferrum, sævitiem extendisset, jactassetque, patere claustra, quibus sui Majores penetrassent in Boicam: cum Correspondentium equites in Eustettensi episcopatu hospitia victumque extorquerent, prædas agerent, quingentos equites Hungariæ & Bohemiæ regis profligassent, oportuisse tandem curas intendere, augere vires, seque ad tam manifesta pericula comparare.

Denique Correspondentium postulata non esse ejusmodi, quæ tam festinatam ac decretoriam definitionem admittant, ut bimestri spatio, cum reali cautione secuturæ executionis, possint finiri, neque Catholicos ordines a se cogi, ut tanta celeritate, & juris sui jactatione illa probent. Non enim esse cogitandum, ipsos ita prodigos fore suæ libertatis, ita incurios religionis, & rerum suarum negligentes, ita meticulosos aut ignavos, ut servilem in modum ad alienum arbitrium flecti possint: & obtorto collo ad caudinas veluti furcas rapi. Ad animum revocent Correspondentes, quid futurum esset, si quidquam tale ab ipsis peteretur. Cur ergo corporis unius membra tam diverso jure censeantur? Catholicos nunquam esse aversatos benignum agendi modum, qui legibus Imperii sit constitutus, nec unquam eo progressos, ut Correspondentes ulla vi aut periculorum metu lacesserent, & adhucdum esse paratos, ut mutua caritas, & amica pacis compositio ad amussim constitutionum Imperii, ad avertendum civile bellum, ineatur.

Catholicos frustra arctari.

Exhibet

Exhibet deinde Lundorpius in *Actis Publicis* illius temporis *part. 2 cap. 7 in forma quarta editis* Correſpondentium *Replicam*, in qua tamen parum novi affertur: videlicet, Correſpondentes in omnibus Imperii, & circulorum deputationibus, aliisque conventibus gravamina ſua fruſtra propoſuiſſe, ſuumque armorum apparatum ad nullius offenſionem pertinere, ſed ad defenſionem duntaxat, & conſervationem tranquillitatis publicæ in Imperio. Neque ſe Catholicis ordinibus velle leges præſcribere, ſed indicare, quomodo diſſidia componi queant, ne communis omnium patria per belli calamitates in exitium detur. Sperare igitur, intra duos menſes de armorum depoſitione, inhibitione delectuum, & ablatione gravaminum, decretoriam reſponſionem ſecuturam: cum firma ſpe, sereniſſimum Ducem, pro ſua prudentia & amore pacis, ad optatum effectum deducturum. Pergunt deinde ſinceram ſuam voluntatem, pacis omnino amantem, pulcris omnino verbis declarare: repetunt poſtulatum ſuum modeſtum de retinendis bonis eccleſiaſticis ablatis, utpote omni juri conſentaneum; de pari in judiciis Imperialibus numero, aſſeſſorum, viſitatorum, & reviſorum, utriusque religionis. Replica Proteſt.

Reſpondit ad hanc legatorum *Replicam* Dux; delectus & tranſitus Catholicorum militum, a conſtitutionibus Imperii permiſſos, nemini fuiſſe noxios. Poſtulata, ut Catholici arma priores deponant, delectibus abſtineant, gravamina ocius tollant, & quidem cum ſatisdatione & cautione reali, intraque duos menſes abſolutam reſponſionem edant, peregrina aliquantum ſibi videri, eo magis, quod minæ adjici videantur, niſi hæc omnia protinus fiant. Repetuntur ferme reliqua, in ſuperiori deductione relata. (29 *Dec.* 1619). Duplica.

§ V.

Apologia Ligæ Catholicæ.

HÆc Norimbergenſia Correſpondentium poſtulata dux Bavariæ Catholicis ordinibus communicavit, qui, Herbipoli congregati, 5 Martii 1620 reſponderunt, mirari ſe magnopere, qua ratione fieri potuerit, ut Correſpondentes, qui pacis amorem verbis tam ſpecioſis præferant, tam acerba poſtulata, & dictatoria velut mandata, ad Catholicos ordines, dignitate præcellentes, neminemque, præter Cæſarem, in temporalibus recognoſcentes, dirigere auſi fuerint, adjectis etiam comminationibus armatæ executionis, niſi ocius Catholici in ſua vota deſcenderent. Quæ ſane inter liberos ſtatus 62 Apologia Catholicorum.

 agendi

agendi ratio non modo sit inimica, sed a constitutionibus etiam Imperii omnino aliena, atque ad nihil aliud tendat, quam ut vetustæ consuetudines & fundamentales Imperii leges penitus subruantur, & in exitialem ruinam præcipitetur res publica.

Cæsares equidem eo curas intendisse, ut sublatis gravaminibus atque diffidiis, pax alma & concordia inter ordines reducatur: de peculiaribus vero promissis Cæsareis, Protestantibus factis, nihil sibi constare. Quod vero Catholici gravaminum levamen sint remorati, tantum abesse, ut potius in omnibus Imperii conventibus, & ubi ubi se dabat occasio, celerem eorum expeditionem rogarint, idque tanto impensius, quo difficilius ipsis acciderit, juribus & bonis sibi ablatis diutius carere, nihilominus tamen pressisse dolorem, nec unquam eam cogitationem suscepisse, ut sibi ipsis jus dicerent, aut per viam executionis adversus alios ordines privata auctoritate procederent.

Objici vero sibi nullatenus posse, quod bellicis apparatibus initium, aut Correspondentibus arma induendi caussam dederint; cum facto ipso notorium sit, jam sub ipsis motuum Bohemicorum initiis a Protestantibus conscriptas militares copias, maximo vicinorum incommodo aliquamdiu fuisse retentas, ac postmodum in Bohemiam missas, adversus suum Imperatorem, legitimumque regem Bohemiæ, ut ab avito throno deturbetur. Jam diu, antequam Catholici ullum militem legerent, a quibusdam Correspondentibus armatas copias ex Batavia per Catholicorum ditiones, absque dominorum requisitione traductas. Coloniensem, Monasteriensem, Paderbornensem, Moguntinum, Wormatiensem, Spirensem, Herbipolensem, Eustadianum agrum, aliasque Catholicorum terras, ecclesias & monasteria devastasse, eorumque subditos, debitæ solutionis loco, verberibus, expilatione, aliisque violentis exactionibus, adeo graviter vexasse, ut earum transitus ab hostili irruptione nihil distaret. In Moguntinis centum ruricolas, quod sua defendere niterentur, immaniter ab iisdem trucidatos. In episcopatibus Wormatiensi, Spirensi, Herbipolensi, Eustadiano, expilatos pagos, multorumque millium florenorum damnum datum. Quin etiam a termino resolutionis, duci Bavariæ dato, non desiisse Correspondentes Catholicorum provincias cum armatis copiis pertransire, hospitationes militum extorquere, absque ulla apud dominos territoriales insinuatione, aut damnorum reparatione.

Hæc aliaque plura cum Catholici inermes sint passi, facile apparere, quis armorum apparatibus caussam dederit. Quis vitio illis

Londorp. p. 2 c. 9.

Catholici armis invasi.

illis verterit, si ad sui subditorumque tutelam delectus facerent? maxime cum Correspondentium arma identidem aucta etiamnum circumsonent, ut iniqua sua postulata extorqueant, & Catholicis ordinibus pro arbitrio leges præscribant, judicia Imperii confundant, ecclesiarum bona abrepta retineant, atque adversus Imperii constitutiones jura publica evertant.

Ordinationem judicii Cameralis per Recessus Imperii omnium ordinum suffragio firmatam, atque per modum sanctionis pragmaticæ receptam, non posse ab aliquibus duntaxat statibus, dissentientibus reliquis, dissentiente ipso summo capite, immutari. Reliqua pariter Catholicorum postulata, in Pace Religiosa, ab omnibus ordinibus jurata, manifeste fundari. Non posse proin exortas ea super re controversias ab aliquibus tantum decidi, sed ad totum Imperii senatum deferendas. Cameræ mutatio.

Demum addunt, Catholicos, qui nihil magis optent quam pacem, nullaque re ordines Correspondentes læsissent, sperare, ab inquietis & violentis consiliis destituros, ac potius animos ad constantis pacis decus, non modo verbis, sed opere ipso translaturos; secus si faxint, & minas suas exequi pergant, neminem justum rerum arbitrum Catholicis culpæ daturum, si vim injustam ad sui tutelam repellant.

ARTICULUS VI.

Observatio de his dissidiis & bellorum caussis.

TUmultuum bellorumque, quæ Germaniam universam in extremam prope ruinam præcipitarunt, caussas pars altera in alteram, ut fieri consuevit, rejecit. Scelera, credo, mortalium vindicem DEI manum concitarunt, odia, livores, ambitio, habendi cupiditas, libidinum eluvies, sacrorum injustæ contrectationes, usurpationes, nundinationes, & contemptus. Hæc ubi mensuram oppleverant, redundarunt in pœnas. Peccaverat, sicut populus, sic & sacerdos: junctaque opera attraxit cœlestes iras. 63

Permisit igitur DEus ultor, doctrinæ, quæ integra semper constansque persliterat, oppugnationem, qua nihil ad malorum cumulum auctius, nihil acerbius ad vindictam. Hæc mentes infecit, turbavit judicia, concussit regna, avertit subditos a dominis, membra a suo capite, sacra profanis miscuit. Ab orbe condito Novatoribus proprium, canere classicum, ciere Martem, sursum deorsum *Adlz. l. 8 n. 3.*

sum regna vertere. Bellum Rusticum, Smalcaldicum, Helveticum, Gallicum, Belgicum documento sunt. Lutherus, Zvinglius, Calvinus, eorumque apostoli, haud parce ligna comportarunt, ad inflammanda incendia.

Crescendi spatium dedere Catholicorum principum dissidia. Auxilio fuerunt, qui minime debuerant: fuere tamen, æmulatione, ambitione, ratione status politica melioribus consiliis prævalente. Hinc itum in Transactionem Passaviensem, & Pacem Religionis. Qua factum, ut sacrarum possessionum detentio, credendique licentia firmaretur. Sed neque hæc servata. Grandiores in ecclesia strages editæ. In Confessionistarum prohibitam societatem venerunt alii. Non potuit sacrarum opum, jam partarum, spoliis tam multorum orexis satiari. Facta sunt nova. Quisquis patrimonium Christi defenderet, rapere dicebatur, vim inferre, qui repeteret. Et de possessione recuperanda vel hiscere crimen erat.

Interea Catholici plerique, ut mansuetæ oves, vellera sibi detrahi, opes auferri, accidi potentiam, inviti ferebant: ferebant tamen, reclamantes, nihilque magis abhorrentes, quam bellum. Metuebant nihilominus ecclesiarum detentores legem repetundarum, & ne iis detractis ad pristinam mediocritatem, sibi agnatam, reciderent. Igitur, quia non tantum ritibus, sed opibus etiam, male partis, cautum volebant, noluerunt repeti. Hic scopulus & cardo rerum Spiræ, Wormatiæ, Augustæ, Ratisbonæ, Francofurti, & ubi ubi erant comitia.

Accessere uniones, societates, fœdera, unionibus violenta consilia, & abjectum parendi obsequium, consiliis alluvione vires, viribus audacia, per conventus Fridbergenses, Heidelbergenses, Aschausianos, Heilbrunnenses, Norimbergenses &c. roborata. Ab his ausibus ad facta descensum; sed callide. Ubi metu irruptionis Ottomannicæ indicebantur comitia, negare subsidia, quiritari, aliud agere, minari discessum, ni ocius iretur in eorum postulata, spolia probentur, judicia turbentur, Catholici minuantur, ipsi augeantur, Majestatis nervi incidantur, & quidquid lubitum, obtinerent.

Tandem a minis ventum ad manus, ad tumultus Bohemicos, a Protestantium pluribus non perfunctorie nutritos, ad motus Hungariæ, ad Austriæ turbas, ad Correspondentium factiones, ad bella civilia, ad extremas Germaniæ calamitates.

ARTI-

ARTICULUS VII.

Belli apparatus. Friderici condemnatio. Pacificatio Ulmensis.

Catholici interea, cum cernerent, Correſpondentium vires per delectus & fœdera in dies augeri, & ipſi, ne imparati obruantur, rem ſedulo agendam rati, militem conſcribere ſtrenue pergunt, Maximilianus maxime Bavariæ dux, Catholici exercitus archiſtrategus. 64 Apparatus.

Vehementer ea res diſplicuit tum Correſpondentibus reliquis, tum præſertim Friderico Palatino, non vane ſuſpicanti, fore tandem, ut adverſarium patiatur. Quare litteris ad eum datis ſignificat, ſe non videre, cur tantos faciat belli apparatus, quandoquidem Proteſtantium miles nihil ſpectet, niſi defenſionem adverſus domeſticas & exteras Catholicorum copias. At ducem minime latebant Correſpondentium magni delectus, vires, conſilia, fœdera cum exteris, miſſæ in Bohemiam ſuppetiæ, prædæ de Catholicis actæ, noxii tranſitus, contubernia imperata, graves vexationes, & pericula majorum, ni tempeſtive occurratur. Et quidem nuper admodum Correſpondentes, ut rebellionem foverent, Bohemis miſere nova Weſtphalorum auxilia: quibus acceſſere præter eos, quos Hollachius jam ante adduxerat, ter mille Batavi veterani, quorum vices in Batavicis præſidiis ſupplerunt quatuor Anglorum millia. Marchio autem Durlacenſis 10000 peditum, & 1000 equites ſub ſignis habebat: inter quos permulti ex Francia & Helvetia.

Contra vero Maximilianus ex Belgio, Suevia, Franconia, Bavaria, Alſatia, aliisque provinciis Rhenanis, potentem exercitum collegerat. Hiſpaniarum rex Cæſari 3000 equitum, & 20000 peditum addixerat, ſuis ſumptibus ad uſque belli exitum alenda. In Auſtria quoque conductus erat miles, & ex Italia exſpectabatur.

His viribus inſtructus Cæſar, tentatis incaſſum clementiæ remediis, Friderici acta damnavit, graviter incuſans Bohemorum ſub Mathia Cæſare contumaciam, vim illatam regiis vicariis, aliisque proceribus, dejectos ſua dignitate atque officiis regios miniſtros, uſurpata regni munia, intruſos directores, ſpretam Mathiæ oblatam clementiam, fœdera adverſus regem inita, vocatos in auxilium hoſtes exteros, contemptam oblationem confirmationis privilegiorum, delectus toto regno habitos, tractos ad defectionem Moravos, Olomucium, Prinam, Pilſam, unaque regia inſignia occupata, optimates fidei regi debitæ & juramenti religione ſolutos, mo- 65 Cauſſæ belli. Adla. n. 6.

 nachos

nachos ad apostasiam allectos, propagatam in Austriam rebellionem, Viennam ipsam oppugnatam, regem, ne in collegio septemvirum suo voto potiretur, gravissime appetitum, tandem velut exauctoratum regno exutum, orbis ludibrio expositum, corruptos Hungaros, Bethlemum evocatum ad Hungariæ & Austriæ perniciem, vastatas ferro, igne, direptionibus hæreditarias provincias, jactas in Cæsaream ac Regiam Majestatem atroces calumnias, eversas veteres regni leges, novam regendi formam erectam; regni incubatorem ex Imperio, eumque Cæsaris clientem, esse repertum, qui insuper habitis Cæsaris, Electorum, aliorumque principum dehortationibus, perduellionem Bohemorum foveret, qui legitimi regis abdicationem probaret, qui diadema illi, quem regem ante fuerat professus, detractum sibi assumeret, Bohemos juramento in sua verba obligaret, atque ista quidem obtentu vindicandæ religionis.

Hujus damnationis edictum misit Cæsar ad Franciæ, Angliæ, Daniæ, aliosque reges ac principes, simulque petivit, ne damnatæ caussæ, sed justitiæ patrocinium auxiliumque præstent. Id enimvero ad omnium principum salutem dignitatemque pertinere; quibus non expediat pati, ut tam perniciosum exemplum in alios derivetur.

Sed tantum abfuit, ut Fridericus hisce moveretur, ut Moravos præterea atque Silesios in sua verba adigeret, idem exigeret a Lusatiis; qui tamen tristem eventum veriti, jusjurandum initio detrectarunt. Saxoniæ autem Elector Joannes Georgius, quamvis comes Schiickius, Bohemorum legatus intercederet, negavit, se quidquam moturum adversus Cæsarem aut quietem Imperii.

Urebat etiam Fridericum Bohemosque, præter acceptas a Bucquoio leviores clades, quod Electores, celebrato Milhusii conventu, graviter eosdem sint adhortati, ut a regno Bohemiæ belloque abstineant: majora indies tum Hungariæ, tum Imperio creari pericula ex rerum in Bohemia mutatione: Ferdinandum legitimum esse regem, dudum ante electum, receptum, renunciatum, coronatum, & fiduciario juramento cultum ab ordinibus, a septemviris, Imperatore, & exteris regibus agnitum, ad regis Romanorum electionem vocatum, atque ad eligendi votum admissum; non potuisse proin amoveri.

66 Castra. Sed animos auxit fiducia Correspondentium; qui tamen cum magnos Catholicorum apparatus cernerent, haud paulo mitius sentientes, pacis consilia Ulmæ congregati inibant: maxime, ubi Bavarus, qui stativa Dilingæ habuerat, castra Lavingam inter & Güns-

burgum posuit. Correspondentium copiis, quæ prope Ulmam castra metabantur, Friderici nomine præerat Onolsbacensis marchio, qui conspecto periculo de pace agere cœpit, id obnixe contendens, ut nuperis Correspondentium querimoniis satisfiat, & caveatur a Catholicis, neminem principum proscriptionis, si ferretur, executionem susceptururm. Quibus rejectis in hæc capita conventum, arbitratore Galliæ rege.

Nullus principum, ordinumque Protestantium unitorum ullum principem ordinemve Catholici fœderis, sub quocunque prætextu, quacunque ratione lædat, sive in sacris sive profanis: pari securitate gaudeant vicissim Protestantes: & utrinque pax sancte colatur. Miles utrinque ex vicinia abducatur, nec alius succedat. Si quis militem per alienos fines velit deducere, id ea lege fas sit, ut territorialem dominum tempestive præmoneat, ac nullum subditis damnum inferat. Hac pactione Bohemi, & annexæ provinciæ, non comprehendantur. Gravaminum & damnorum ventilatio in aliud tempus differatur. (*Ulmæ* 3 *Julii* 1620.) Pax Ulmensis.

ARTICULUS VIII.

Variæ Principum litteræ & consilia.

67

AD eam, quam dixi, pactionem Ulmensem Correspondentes metu compulsi sunt, cum Spinolam ab Alberto archiduce ex Belgio in Germaniam cum exercitu missum intelligerent, ne duos inter exercitus in angustias redigantur. Hinc ad Joannem Georgium Saxoniæ Electorem, qui neutram eo usque partem assumpserat, supplices litteras dederunt, ut officium suum interponat, ne peregrini ejusmodi militis, ad ruinam Germaniæ, adversus capitulationem Cæsaream, Imperii constitutiones, atque religionem Evangelicam, introducti, toleretur audacia. Respondit Saxo, credere se, id genus copias ab Alberto subsidio missas, ne hæreditariæ Domus Austriacæ provinciæ passim diripiantur; cum Bohemia & Hungaria jam defecerint, utraque Austria seditiones omni conatu moliatur, inferior insuper a Bohemis sit occupata, & miserandum in modum devastata. Existimare Austriacos principes, fas sibi esse tueri suum patrimonium, quod alii invadere sibi licitum putant. Sibi id unum relictum solatium, quod in tantis rerum turbis nullam partem habeat, nullamque intermiserit industriam, monitiones, preces, ut quietiora ineantur consilia. Lundorp. c. 19.

Saxo in Lusatios.

Eodem ferme tempore Cæsar Saxoni executionem adversus rebelles Lusatios commisit. Archidux vero Albertus, Belgii princeps, suo & Hispaniarum regis nomine Mauritio, Hassiæ landgravio, significavit, militem ex Belgio missum non aliud sibi habere propositum, quam provincias Austriæ hæreditarias defendere ab injuria; petere proin, ut ea consilia vel promoveat, vel neutrarum saltem partium se fore declaret. Hoc si fecerit, nullum ipsius ditiones passuras detrimentum. In eandem sententiam Ambrosius Spinola scripsit ad Durlacensem, & urbem Francofurtensem, se venire cum exercitu Cæsareæ Majestati subsidio adversus Palatinum, Bohemici regni direptorem, atque adversus rebelles Domus Austriacæ subditos; de cætero nemini nociturum, nisi quis ultro lacessat.

Similiter Cæsar ad principes circuli Saxoniæ inferioris, Lüneburgicos, Brunsvicenses, Mechleoburgicos, & Pommeranos, scripsit, quamprimum exortæ ubique seditiones, rebelliones, ac turbæ aliquantum sint sopitæ, se Imperii comitia indicturum, atque omnem operam eo collaturum, ut utriusque partis gravamina amica transactione componantur. Plura dein queritur adversus usurpatum Bohemiæ regnum, subditos ad defectionem sollicitatos, fœdera cum exteris icta, Turcas etiam & Tartaros in perniciem Christianæ rei evocatos: petitque, ut non modo nullam rebellibus opem ferant, sed ad eos potius comprimendos Cæsari succurrant.

Saxo partes Cæsareas sequebatur equidem, & auctoritate sua utrumque Saxoniæ circulum (exceptis Brandeburgicis & Anhaltinis) ita continebat, ut aperte saltem in arma non ruerent, & executionem etiam in utramque Lusatiam, a Cæsare sibi commissam, acceptavit; nihilominus tamen, tum ab istis, tum a Correspondentibus vehementer sollicitatus, nolebat initio, ut Fridericus ac rebelles proscriberentur, antequam in Electorum conventu id esset approbatum. Qua de re Lundorpius in *Actis publicis part. 2 cap. 22* complures exhibet Cæsaris epistolas, ad Moguntinum, Saxonem, Bavarum &c. uti etiam Moguntini ad Cæsarem, quibus supplicat, ut Spinolæ tanquam Cæsareo commissario executio delegetur, prout ea Saxoni ac Bavaro fuerat demandata.

Cum subin Correspondentes apud eundem Moguntinum querelam deponerent, quod Spinola adversus Ulmensem transactionem copias armatas in Germaniam adduceret, quæ Palatinatum videantur invasuræ, respondit is, Albertum Belgii principem Ulmensi tractatu non esse comprehensum, neque ad Ligam Catholicam pertine,

tinere ; non posse proin illi , aut Spinolæ, ejus belliduci , leges præscribi , eo minus , quod Albertus eas copias miserit, ad Domus suæ jura & provincias adversus apertos ejusdem hostes defendendas.

Videantur Londorp. Ludolph. Kevenhüller. Bracbel. Mercur. Gall. Struv. Caraffa in Germ. sacr. Meyer de bello Bob.

ARTICULUS IX.

Austria superior a Bavaro ad Cæsaris obsequium reducta.

MAximilianus Bavariæ dux , cum per transactionem Ulmensem, & marchionem Spinolam , ad Rhenum excubantem , rei Catholicæ satis prospectum cerneret , omnibus viribus , prout conventum fuerat , Cæsari adversus Bohemos , aliosque rebelles assistere decrevit. Supra triginta armatorum millia tunc sub signis habebat. His cum vicaria potestate legatum præfecit *Joannem Therclasium Tillium*, rei militaris apprime gnarum. Nihil igitur cunctandum ratus , in Austriam superiorem movit , ut per eam debellatam sibi viam ad Bohemos sternat. 68

Clauserant Austrii Anassini , ducta ad utramque ripam catena , Danubii alveum ; Lincium quoque , aliaque loca præsidiis firmaverant , milite belli que apparatu provide instructi. Ducto igitur per Straubingam , Brunovium , & Oenum diviso agmine , Passavio imminebat Maximilianus ; cum Austrii celeritate perculsi legatos ad eum mittunt Scherdingam , rogatum , ut exercitum ab Austria abstineat , quæ nihil peccasset in Bavariam. Missi a duce Lincium, superioris Austriæ urbem principem , qui nuntiarent ordinibus , nisi resipiscant , voluntate Cæsaris ab ipsis proscriptionis sumendam pœnam. Cogitarent , suas cum Bohemis conspirationes , tumultus, occlusa adversus Cæsareum edictum claustra provinciæ , frænatum Danubium , abdicatos Cæsareos magistratus , extortas ad bellum collectas , decimum quemque de plebe armatum , prohibitos Cæsareos , ne militem conducerent, transitum & annonam principis sui copiis negatam , invasam arcem Lincensem , usurpatam totius provinciæ gubernationem , vexatam obsidionibus & direptionibus inferiorem Austriam , monasteria , oppida , arces , pagos, in Cæsaris fide constantes , Bohemos in obsidenda Vienna , auro, tormentis , nitrato pulvere , annona adjutos, præfractam adversus Cæsarem , dominum suum , in detrectando obsequio contumaciam , aliasque manifestæ perduellionis gravissimas injurias.

Atque ad harum pœnas repetendas Imperatorem suas commisisse vices duci Bavariæ cum summa potestate, nisi pacis veniæque a Cæsare impetrandæ consilium amplectantur, præsidium Lincio deducant, urbem, arcemque dedant, vias patefaciant, fœderibus cum Cæsaris hostibus percussis renuntient, eorumque tabulas abolitas Maximiliano tradant, eidemque tanquam Cæsaris vicario sacramento caveant, futuros se in potestate Cæsaris, fide & obsequio, qui sine mora paruerint, recipiendos in gratiam, donec Cæsar, caussa cognita, vel generalem omnibus, vel singulis privatim admissorum veniam concesserit. Qui vero fuerint contumaces, vi ad officium redactum iri. Rebellionis auctores non eodem, quo reliquos, loco futuros. Deliberationi dies quinque indulgeri; quibus elapsis bello extorquendum parendi obsequium.

At illis frustra prorogationem termini petentibus, Dux Haslangum, supremum vigiliarum præfectum, cum 3000 peditum & 2000 equitum præmisit, monitum, abstineret populatione. Verum illi, cum magno labore per sylvam, grandibus arboribus, cancellatim inter se commissis, obseptam, penetrassent, pluresque milites a rusticis, vias eas obsidentibus, fuissent cæsi, ira accensi, ubi in plana ventum est, flamma in tecta, ferro in homines sævierunt. Doluit princeps miserorum sortem, sanxitque pœnam capitis, si quis deinceps ignem ædibus subjecisset. Unde in aliquot, ejus noxiæ compertos, gladio, in alios laqueo animadversum.

Valuit utraque severitas, ut ordines, exorata fidei publicæ securitate, miserint, qui Duci promitterent, se in ejus potestate futuros. At ubi ad tradendas arces & oppida munita ventum, vim experiri ausa, ferro ac tormentis sunt expugnata. Welsium venienti portas aperuit, & novo Cæsari sacramento se adstrinxit. Secutum est Lincium, ubi Dux ab ordinibus congregatis honorifice est exceptus.

Sed ubi ad deditionis leges ventum, illi multa excusare, alia inficiando refellere, jura omnia atque privilegia, a Cæsare Maximiliano II concessa, salva velle, precari, ne provincia extero milite prematur: ut religionis libertas sarta tectaque maneat, ne cogantur fœdus cum Bohemis abolere, secuturam enim ex rupta fide infamiam: generalem denique perpetuamque præteritorum oblivionem poscere.

Dux conditionum insolentia offensus, moræque pertæsus, renuntiari jubet, ni ocius postulatum juramentum exsolverent, aliis modis ad officium cogendos, quod de juribus & privilegiis dixissent

ſent, pertinere ad Cæſarem, qui id, quod ex uſu foret, ſit decreturus. Fœdus cum Bohemis ne vereantur reſcindere; non enim futurum dedecori revocare, quod turpiter & ignominioſe rebellibus promiſſum eſt. Nondum vero rei communi expedire, ut provincia milite præſidiario deſtituatur.

Tandem Bohemici fœderis tabulas tradiderunt. Miles, quem legerant, ſub Maximiliani ſigna tranſiit, ejus loco Bavaricus præſidiis impoſitus. Provinciæ arma, & bellicus apparatus Lincium comportata. Juratum denique in verba Cæſaris, adjecta ſponſione, ſe morem geſturos Bavariæ duci Maximiliano, quoties Cæſaris nomine quidpiam imperaret, quo uſque Cæſar ab ipſis proprio nomine exigeret. Tandem præfectura provinciæ Herberſtorffio, & 500 equitum turma a Maximiliano commiſſa.

Cum hæc fama in Auſtriam inferiorem detulit, proceres, deſperatis Bethlemi, Mansfeldii, ac Bohemorum auxiliis, utpote, quos propria pericula occupabant, prudenter rati, ſatius eſſe, Cæſaris clementiam implorare, quam hoſtium arma experiri, dicto ſacramento in gratiam a Cæſare ſunt recepti. Atque hoc pacto tota Auſtria Maximiliani celeritate, prudentia, ac virtute breviſſimo temporis ſpatio ad fidem & obſequium domini ſui fuit reducta.

Hæc dum proſpere adeo geruntur in Auſtria, interceptæ ſunt hoſtium litteræ, quibus nuntiabatur, Bohemos magnas propediem in Auſtriam miſſuros ſuppetias: forti proinde eſſent animo, & tantiſper Bavarum diſtinerent. Quare rebus in Auſtria compoſitis, viſum Maximiliano, non exſpectare bellum continuandum in Auſtria, ſed illius ſedem in hoſtico figere, videlicet in Bohemia, ubi & origo & caput turbarum verſaretur.

Interea ad alteram extremam Germaniæ partem, ad Rheni nimirum tractum, marchio Ambroſius Spinola, Alberti archiducis, Belgarum principis dux militiæ, ac Cæſaris commiſſarius, munere ſuo gnaviter fungebatur, cum exercitu 23000 armatorum. Is Rheno, nemine prohibente, transmiſſo, a Mauritio Haſſiæ landgravio, id temporis ad reſiſtendum imparato, liberum per Cattos tranſitum impetrarat: poſtea in Palatinatum movens, atque Oppenhemio, Baccaraco, Crucinaco, Alteshemio occupatis, ſuperiorem Germaniam a metu Correſpondentium liberavit. Atque id inſuper ab expeditione iſta Burgundica accedebat commodi, quod Proteſtantium copiæ, in defendendo Palatinatu affatim occupatæ, Bohemis ſuppetias ire nequibant; quo facilior Maximiliano in Bohemia res erat futura.

Spinola in Palatinatum.

Arti-

ARTICULUS X.

Expeditio Bohemica.

69 MAximilianus, licet vix quidquam Bohemiæ citra vim componendæ spei superesset, præmisit tamen tum ad Fridericum, tum ad Bohemiæ ordines & socias provincias, demandatæ sibi a Cæsare executionis litteras, cum amico consilio, ut se tandem, resque suas vel sero respicerent. Superesse Cæsaris clementiam, noxæ deprecatione impetrandam. Ad quæ ita responderunt, ut ostenderent, se bellum paci præhabere. Stimulabat fiduciam Bethlemus, Hungariæ rex nuper a rebellibus Protestantibus renuntiatus; qui ad ipsum Maximilianum minaces scripserat litteras, se ferro & igne Bavariam vastaturum, si Cæsaris partes porro sequeretur. Indigna responso visa barbaries, illius loco partem copiarum in Hungariam Cæsari misit suppetias.

Difficilis fuit militi profectio in Bohemiam, per hostium insidias, viarumque anfractus impedita. Cibariorum vero inopia multo erat infestissima, dum miles per plures dies impransus & incœnatus permansit: quippe annonam ab ipsa usque Bavaria ingenti labore ac sumptu pro utroque, tam Cæsareo quam Boico exercitu, necesse erat advehere; neque enim ex Austria, quæ ipsa esuriebat, aut ex Bohemia, quam hostis exhauserat, exspectari quidquam poterat: & quo remotius a Danubio discedendum, eo fiebat vectura ex hostium quoque insidiis difficilior ac periculosior, quæ res ducem coegit, maturare bellum, & quocunque loco hostis sui copiam faceret, prælio decernere. Bohemi contra nusquam pedem figere, omnemque pugnæ occasionem studiose devitare, ea spe freti, hostiles exercitus per hyemem fame conficiendos aut ad eam depellendam ultro e Bohemia migraturos.

Et reapse fuit hic supremos inter duces belli aliquis sententiarum conflictus. Bucquoius Cæsarei dux exercitus contendebat; periculosum admodum esse ad ipsum Bohemiæ umbilicum penetrare, & totam fortunam unius pugnæ discrimini committere. Satius esse, imminente jam bruma, exercitus separari, & alterum in Moraviam, necdum exhaustam, in hyberna concedere, ut Austriæ atque Hungariæ sit vicinior, ac Cæsar securior; alterum vero exercitum in Bohemia subsistere, fugientis hostis vestigia legere, & quæ a tergo relinqueret, occupare, donec in angustias conjectus, opportunam prælio occasionem præbeat.

Ma-

Maximiliano vero, celeritate utendum rato, firma ſtabat ſententia, univerſas vires, antequam inedia, morbis, hyemisque injuriis decreſcant, ad rei cardinem quantocius impendere: Pragam, regni, bellique caput, abſque mora petendam: qua debellata, prona forent cætera: eo conveniſſe Fridericum, optimates, ordines: ſupereſſe in ea Catholicos, Cæſari fidos. Lentum nimis arduumque fore bellum, ſi per ſingulas urbes, arces, oppida circumferre oporteat copias, hyeme præſertim appetente, in tanta annonæ advehendæ difficultate, morbis inter milites jam graſſantibus. Eundum igitur quamprimum in hoſtem, nec ullum ei ſpatium reſpirandi concedendum, neque alibi, quam ad Pragam inquirendum, ad ejus defenſionem omnes Bohemiæ vires concurſuras, unoque ibi conflictu bellum finiri poſſe.

Divino quodam conſilio ea heroi magnanimo injecta cogitatio. Indicta expeditio Pragenſis, via tamen obliqua, ut conſilium hoſtes lateat, intercepta in itinere plura oppida & loca munita. Miſſæ Cæſari ad avertendos ab Auſtria Hungaros auxiliares copiæ. Adacta ad deditionem Budna. Bragadizium a Bucquoio occupatum. A copiis, quas Maximilianus tutandæ Bavariæ reliquerat, Mansfeldius irruptionem tentans, repulſus in Bohemiam cum prædatore milite. Piſca direpta a noſtris. Bucquoius a Mansfeldio, Pilſæ deditionem & reditum ad Hiſpanos ſimulante, deluſus. Arx Grunberga ab Haslango, Anglorum & Scotorum ſuppetias prævertente, intercepta, præſidiariis ad Boica ſigna receptis. Bucquoio, ab Anhaltino Friderici legato invaſo, ſubventum a Tillio. Riſenburgum Hollandico præſidio ſtratagemate ereptum. Recepta ex Bavaria octo millium armatorum ſubſidia, pro ægris in Boicam remiſſis. Tauſſium & Glatovia ſubacta. Haslangus, ſupremus excubiarum præfectus, cum febri maligna correptus, lectica Bavariam verſus veheretur, ab Hungaris captus, in hoſtium caſtris extinctus, vir genere, virtute, rebusque pro patria & religione geſtis præclarus.

Quo autem magis lues maligna in exercitum ſæviebat, eo magis properandum ratus dux, cum Pragæ jam immineret, a Friderico legatum accepit, per ſpeciem officioſæ ſalutationis, re autem ipſa, ut conquereretur, ſuum principem eo deveniſſe infelicitatis, ut cum proprio ſanguine, ejusdem ſtirpis agnato, cui in nuperis comitiis Cæſaream dignitatem conciliare voluerit, cogatur bello colliſi. Quin potius familiari colloquio & amica transactione diſſidia componerentur? Locum modumque rei tam ſalubri de-

designaret. Oblatam esse nuper a Cæsare veniam : jucundum sibi fore, intelligere, qua ratione quibusque conditionibus id liceat interpretari.

Sensit Maximilianus, moras quæri, donec hyemis inclementia, annonæ penuria, morbisque imminutis viribus, hosti fieret opportunior. Respondit nihilominus perquam humaniter : se cum Friderico Electore summa fide egisse, atque diu ante prædixisse eam belli tempestatem ; seque non affectu sequiore, sed Cæsaris voluntate, ob caussas a septemviris Milhusii vulgatas, tam molestam ac periculosam adversus Bohemos ipsumque Fridericum provinciam suscepisse. Non equidem aversari se colloquium, sed vehementer metuere, ut frustra sit futurum. Certum etenim esse Cæsari, nullam pacis mentionem admittere, nisi ante omnia ablatum diadema restituatur. Atque hanc esse & fore deinceps legem cujuscunque conventionis.

Spe frustratus Fridericus cogitabat Bavarum astu intercipere nocte concubia, sed errante per tenebras & sylvas milite, diei exortus periculum dispulit. Crebræ dein velitationes expeditionem morabantur, atque Bucquoii cunctatio, pristino suo consilio adhucdum inhærentis. Sequebatur tamen cum exercitu suo Bavaros ; ne longius sejunctus hostibus ad ictum pateat.

Decretorio prælio de Bohemiæ corona statuere, in votis erat Maximiliano. Sed hostis in castris, opere & natura præmunitis, se continebat, & excursionibus dundaxat nostros pro opportunitate lacessebat. Missili glande vulneratus tunc Bucquoius. Aquaviva, Neapolitanæ legionis tribunus, & Teuffelius Austriacus chiliarcha in hostium manus venerunt. Marcus comes Fuggerus, fortissimus juvenis, pila grandiore necatus. Sed vices redditæ hosti, cæsus acri velitatione cum multis aliis comes Donavius, Hollachii legatus : reportatum signum Friderici prætorianum : triginta curruum commeatus, interempto Hungarorum præsidio, ereptus.

Hostis, ubi per exploratores accepit, nostros, Launa occupata, Pragam movere, castris suis egressus, quanta potuit celeritate ad eam tutandam accurrit, præmisso Turriano cum duodecim peditum millibus, & aliquot equitum turmis. Anhaltinus cum reliquis copiis est subsecutus, nusquam prælii facta copia. Pragam ubi pervenere, *Montem album* occuparunt, in eoque munire castra cœperunt, atque hostem haud procul abesse intelligunt.

Ar-

ARTICULUS XI.

Pugna Pragenſis.

MOns Albanus haud magno intervallo, modice acclivi, leniter aſſurgens, a Praga diſcedit. In ſupercilio eminet ſuburbanum palatium regium, cum ſaltu adſito, (*ſtellatum* appellant a ſtellæ forma) hunc fati ſui locum Bohemi elegerant, magnaque celeritate corona cingere aggreſſi ſunt. 70

Ea nocte, quæ octavam Novembris diem præceſſit, ne quies daretur hoſti, Bucquoii juſſu Gaucherius Burgundus, vetus ac ſtrenuus Belgicæ legionis tribunus, cum expedita manu ad hoſtes laceſſendos mittitur. Is pagum monti vicinum, ab Hungaris equitibus inſeſſum, magno tumultu aggreditur. Major quam pro numero vincentium, ſtrages edita, juvantibus tenebris. 500 cæſi, 1000 equi abducti; reliquos in vicina caſtra fuga abſtulit. Is terror hoſtibus illatus, ſequentis diei victoriam acceleraſſe creditur.

Dies ubi illuxit, vocati in conſilium duces exercitus catholici diverſa ſentiebant. Bucquoius Pragam recta petendam exiſtimabat, Maximilianus e veſtigio hoſtem intra ſua caſtra, necdum omnino firmata, invadendum. Diſceptationi interceſſit Mottæus, qui hoſtium ſepta coram inſpexerat. Non eſſe adeo munita, ut ſuperari nequeant. Tormenta quidem primo aditu infeſta fore, ſed feſtinatione extra eorum jactum poſſe evadi: plus ab iis nocumenti fore, ſi Pragam eatur. Carmelita quoque, Dominicus Aragonius, hortator prælii & ſponſor victoriæ acceſſiſſe traditur.

In hanc itum ſententiam. Teſſera a Maximiliano data, *ſancta Maria*: cujus imago prætoriano vexillo præferebatur. Mox inſtructa acies, quæ quadratam formam referebat. In dextero cornu ſtabant legiones Cæſareæ ſub ducibus Tüeffenbachio (Bucquoii adhuc ex vulnere ægri legato) Gaucherio, Mottæo, Montecuculo, Verdugo, Breinero, Avendaino, Spinello. Lævum cornu Bavari conſtituebant, ducibus Tillio, Bauro, Florevillæo Lotharingo, Enneterio, Crazio, Schmidio, Rovillæo, Herlebergero, Harſello, Papenheimio, Wartembergio. Maximilianus rei ſummæ erat intentus. Poloni equites extra ordinem in ſiniſtra parte imperium exſpectabant.

Bohemica acies tenſum arcum cum duplici nervo parallelo referebat. Poſt principia collocabant Hungarorum turmas, ſub Streiffio & Stubnavio. Peditatui, qui 37 cohortibus conſtabat, imperabant

rabant Turrianus junior, Hollachius, Schlickius, Hohenlous, Caplirus. In saltu erat legio Anhaltini, Joannis Ernesti Saxonis Vinariensis, & prætoriana. Equitatus 54 turmas habebat, sub Anhaltino juniore, Stirumio, Stubenvollio &c. Hungarorum octo millia fuisse traduntur, a Bethlemo & Protestantibus submissa Bohemis. Armatorum par ferme utrinque numerus. Toti autem exercitui Friderici nomine præfuit Christianus Anhaltinus princeps.

Paulo post meridiem datum pugnæ initium, horrenda tormentorum vi. Successit acerrimus cominus dimicantium conflictus, & anceps per horæ dimidium pugna; cum intercepto Breunero cedere ejus legionem, unaque Tüeffenbachianam (urgente maxime Anhaltino juniore, supremi archistrategi filio) jamque fluctuare ex ea parte aciem nuntiatur Tillio: cum missus continuo Crazius cum Bauriana & Liechtensteinia legione, pugnam restituit. Mox victor Anhaltinum pellit, quem saucium atque equo delapsum Verdugus capit.

Turbatam ea re Bohemorum aciem Hungarorum fuga destituit. Immissi in fugientes Poloni equites, qui magna parte ferro trucidata, reliquos in Moldavam egerunt præcipites. Bohemi, tanta exercitus parte nudati, confusisque ordinibus remissius jam pugnantes, cum nostrorum impetum non ferrent, qua cuique via patebat, fugam arripiunt, renuntiante Anhaltino, cum sistere eos non amplius posset, ut Brandisium, haud procul a Praga dissitum, se recipiant, rursusque colligant. Sed in tanta rerum confusione imperium a paucis exaudiebatur; pauciores executi sunt.

Atque ita unius horæ spatio magnus exercitus Protestantium, qui ex Germanis, Anglis, Batavis, Scotis, Hungaris, Bohemis, Moravis, Silesiis, & Austriis quibusdam rebellibus, coaluerat, fusus fugatusque DEo auspice, præclaram ad posteritatis memoriam Catholicis reliquit victoriam, & quidem die octava sanctorum omnium, quæ erat dominica, qua legebatur Evangelium: *reddite, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt DEI, DEO.*

Loich. l. 7 c. 9. Numerus cæsorum non omnino compertus, variantibus in eo scriptoribus. Sunt, qui novem millia aut trucidata aut Moldava hausta scribant. Capti Anhaltinus & Turrianus juniores, ducum ipsorum filii, Styrumbius, Rheingravius, Schlickius comites, dux Vinariensis, tribuni, centurionesque permulti. Vexilla militaria ultra centum erepta, tormenta majora decem (quorum tria Cæsareis, septem Bavaris cessere) apparatus bellici, curruum, impedimentorum magna copia.

Ex

Ex Catholicis vix ultra ducentos eo prælio desiderati feruntur, sauciis pluribus: quos inter Godefridus comes Papenheimius, inter cadavera repertus, magno hostium in futurum malo convaluit.

Fridericus Elector, intellecta clade, ex arce regia primo Pragam veterem profugit, exactaque ibidem inter tremores nocte, cum conjuge & liberis, multisque dynastis Bohemicis, Uratislaviam in Silesiam fugam præcipitavit, regiæ possessionis brevi gaudio veluti in scena perfunctus.

ARTICULUS XII.

Fructus victoriæ Pragensis.

Victoriam, divino munere partam, fuga, quam dixi, Palatini, 71
& Pragæ deditio mox secuta est: nemine jam auso resistere, Ingressus
postquam regni vires uno lapsu prociderant. Et quidem Praga mi- Pragensis.
nor, trans Moldavam in Ratschinum montem assurgens, regia, metropolitana ecclesia, sacris monumentis, sanctorum exuviis, ædium majestate, aliisque rebus visendis præcellens, ultro ad Maximilianum claves misit, imperata facturam pollicita. Is vero omni direptione & injuria capitis pœna militi interdixit. Exemplum Praga vetus ac nova, quamvis cunctantius aliquantum, secutæ sunt.

Dux regiam per Ratschinum ingressus, sacra in æde gratiarum vota DEo persolvit. Frequentes subin, qui in urbe remanserant, ordines conveniunt supplices, religionis libertatem, privilegiorum confirmationem, immunitatem a militari præsidio, præteritorum amnestiam, præeunte verba Popelio, precati. Ducis nomine paucis respondit Preisingius, Landishutanus prætor. Jussi ponere arma, renuntiare fœderibus, tradere eorum tabulas, neminem nisi Ferdinandum Cæsarem regem suum agnoscere: adacti in ejusdem verba sacramento. Postulata ad eundem Cæsarem remissa.

Cleri tum primores duci, cum a re divina rediret, a reliquis discreti, victoriam gratulati, oblato codicillo supplicarunt, ut in Cæsaris tutelam receptis ecclesiarum possessiones postliminio redderet. Jussi bene sperare, justam eorum caussam Cæsari commendatum iri. Post clerum nobiles, qui sacra Romana constanter retinuerant, seorsim auditi, contestati sunt illi, se nihil unquam in Cæsaream Majestatem molitos, sed multitudine obrutos nequiis-

se obsistere. Orare proinde, ut hujusce contestationis suæ peculiaris ad Cæsarem fiat mentio. Responsum benigne, rationem eorum habitum iri.

Pauci sane erant Catholici, religione in calamitosum omnino statum redacta. Illata ab Hussitis detrimenta Lutherani, Calvinistæ, Anabaptistæ, Picarditæ in immensum auxerant. Sacerdotes possessionibus exuti, ecclesiarum patrimonia profanis manibus contrectata, templa, monasteria passim impie habita, sacri homines spoliati, oppressi, proscripti, Societas JEsu per Bohemiam, Moraviam, Silesiam velut ostracismo fulminata: Catholici sæculares dignitatibus & officiis privati, nulloque ferme loco habiti. Ædes metropolitana S. Viti, aris eversis, conculcatis celebratissimis sanctorum reliquiis, Christi & sanctorum imaginibus in frusta comminutis, Calvinistarum conventiculis superiore anno attributa. Nec defuit sacrilegio cœlestis ultio. Quidam eo in templo principe per ludibrium tripudians repente exanimis concidit. Alter, Joannis Nepomuceni sepulcro ad contemptum insultans, illico corruens horrendos inter dolores eadem hora animam exspuit.

Acatholicorum, prout in varias sectas erant scissi, ita dissona plane erat vox, aliis in alios rebellionis culpam conjicientibus. Tradiderunt tamen duci sex authographa initi adversus regem suum fœderis, quo nempe Bethlemo, Austriæ Anassinæ, Moravis, Silesiis, & utrique Lusatiæ sese devinxerant. Addita triginta directorum volumina, quibus acta sua conscripserant. Missa hæc omnia una cum juramenti præscripta formula ad Cæsarem.

Forma juramenti.

Erat illa hujus argumenti: se gravi crimine offendisse Imperatorem, legitimum, hæreditarium, coronatum, sacro ritu inunctum, atque ab Imperio agnitum & receptum suum regem, quod ab ipso arreptis armis descivissent. Id se dolere, & ex animo factum nolle: deinceps autem præter Ferdinandum II Imp. neminem pro legitimo Bohemiæ rege habituros: sed eum unum veneraturos debita observantia, obsequio, ea, qua a subjectis atque clientibus fieri oportet, fide & probitate: se præterea omnibus, quæ secus haberent, promissis, juramentis, fœderibus, consociationibus, cum quibuslibet, adversus eundem contractis, abnunciare, eadem rescindere, abolere, extinguere.

Hæc omnia erectis in cœlum digitis solenni sacramento confirmarunt: & per tabulas publicas, sigillis suis propriis & subscriptionibus munitas ad perpetuum fidei monumentum, tradiderunt. Regium insuper Bohemiæ diadema, cum gemmarum thesauro, quem

quem in curia veteris Pragæ ſepoſuerant, D. Wenceslai ſacrario, quod eſt in æde principe, reddiderunt. Auditi dein duo ex Anglia legati de pace, ad quam Maximilianus ſe magnopere propendere oſtendit.

Ad ſacra mox, Machabæorum exemplo reſtauranda, converſa ſtudia. Reducti cum archiepiſcopo clerici: revocata Societas JEſu, ignominioſe ejecta: repurgata templa: inſtaurata altaria: cultus divinus, quoad fieri poterat, priſtino nitori redditus. Sacra reſtituta.

Actis denique pro feliciter geſtis ſolennibus DEo gratiis, Maximilianus Monachium rediit. Venienti obviam progreſſus Guilielmus pater Erdingam, ſenectutem ſuam pientiſſimam magno gaudio ſolatus. Landishuti vero exceptus eſt ab Eliſabetha conjuge & fratre Alberto. Prohibuit vero, quacunque tranſibat, omnem gratulationum pompam. 24 Nov. Monachium ingreſſus, recta contendit ad baſilicam B. V. gratiisque ſolenniter perſolutis, demum in palatium ſuum abiit. Reditus Maximiliani.

Ex Bohemia diſceſſurus regnum Cæſaris nomine adminiſtrandum commiſit principi *Liechtenſteinio*, copiis vero Bavaricis militiæ ducem præfecit Tillium, quouſque Cæſar aliud ſtatueret. Is autem datis geminis ad Maximilianum litteris victoriam eſt gratulatus, gratiisque ampliſſimis dictis, acta ejus omnia cum inſigni elogio comprobavit, fratrem ſibi longe dilectiſſimum compellans.

Neque tantum Cæſar ei grates egit, ſed etiam Eccleſiæ totius nomine Paulus V, Romanus Pontifex; cui mox poſt pugnam Pragenſem rei eventum ſignificaverat. Memorat in ea ad Papam epiſtola, reſpexiſſe tandem DEum ſuam Eccleſiam, ejusque hoſtes debellaſſe; ſe equidem veniſſe, vidiſſe, præſentemque fuiſſe pugnæ, ſed DEum viciſſe. Hoſtem fuiſſe numeroſum, nec veterani militis robore carentem: a loco ipſo factum audacem; nam in monte, medium milliare Praga diſtante inſtruxiſſe aciem, atque munitum facilem habuiſſe pugnam in aſcendentes, totius pene noctis itinere feſſos. Et nutaſſe quidem initio pugnam, ſed mox reſumptis animis ea alacritate itum in hoſtes, ut brevi ſint profligati, omnibus aut cæſis aut fugatis: quatuor millia interfecta, quingentos captos: a parte ſua vix ultra ducentos deſideratos, centenis fere læſis: tormenta ænea majora occupata decem, centum vexilla. Ungarorum multos trucidatos, & mille circiter in aquis Moldavæ interiiſſe. Et hanc quidem pugnam ad horam tenuiſſe, die octava omnium ſanctorum, qui ſe de ſuis hoſtibus inſigniter ſint ulti. Die altera Pragam minorem dedititias miſiſſe litteras, die tertia Pragam Gratulatio.

gam etiam veterem novamque promisisse, se in Cæsaris potestate futuram. Atque ita hoc anno Austriam superiorem omnem Cæsari subjectam, inferiorem pacatam, & ab hoste liberatam, complures Bohemiæ tum urbes tum arces captas, hostilem exercitum profligatum, Pragam occupatam. (*Scripta fuit epistola quarta die a pugna, videlicet* 12 *Nov.* 1620)

Respondit Paulus Pontifex 3 Dec. significans ingens gaudium & solatium ex tantis rebus, tam celeriter ac feliciter gestis: se toto spiritu exultantem, cum lacrymis prostratum, pro summo beneficio grates egisse auctori bonorum DEo, atque mox solennes per urbem supplicationes indixisse. Hortatur dein ducem, ut porro pergat ecclesiam defendere, offertque omnia Sedis Apostolicæ officia. Eandem victoriam cum amplissimo elogio amantissime est ei gratulatus Gregorius XV.

ARTICULUS XIII.

Fructus victoriæ per Moraviam, Silesiam, & Lusatiam.

72 NEquaquam intra Pragam stetit fructus victoriæ, sed per omnem late Bohemiam, eique innexas provincias, Moraviam, Silesiam, & Lusatiam sese diffudit, receptæ passim in fidem urbes Bohemiæ, ecclesiarum possessiones, quas Utraquistæ, exclusis sacris hominibus, in alienas manus derivarant, reductæ potiorem partem ad suos dominos: templa Catholicorum usibus restituta. Atque hæc deinceps Cæsaris auctoritas, & Liechtensteinii prudens administratio strenue promoverunt.

Bucquoius vero rebus in Bohemia ita compositis, præmisso Marradio, & Tüeffenbachio in Moraviam movit, occupataque Iglavia, aliisque locis, frustra obnitente Turriano, facile ad officium reduxit. Moravi igitur misso ad Cæsarem Tscherotinio admissorum veniam precati, in gratiam recepti sunt. Ablegatus ad eos Cardinalis Dietrichsteinius, qui in auctores turbarum inquireret, & provinciam componeret.

Silesii plus cunctationis opponebant, nihilominus & ipsi, Bohemorum clade attoniti, de pace impetranda egerunt, præsertim ubi Saxoniæ septemvir, occupata Lusatia, vim illaturus timebatur. Conventum igitur Dresdæ, Münsterbergensi principe legationis duce, multati 300000 florenorum summa, quam Cæsari in belli sumptus refunderent, in fidem gratiamque sunt recepti, maxime, ubi ipse

ipse Elector pro eis deprecator apud Ferdinandum intercessit. Uratislavienses autem, ad quos Fridericus confugerat, magno studio ejus discessum maturarunt, ne ejus præsentia sibi fraudi esset.

Ipsa etiam Lusatia penitus subacta magnam partem debetur Pragensi victoriæ. Equidem Joannes Georgius, Elector Saxoniæ, una cum Bavariæ duce designatus a Cæsare adversus Bohemos & annexas provincias executor, vehementer licet obstrepentibus Germaniæ Protestantibus, caussamque religionis agi quiritantibus, eam demandatam sibi provinciam suscepit, atque eodem, quo Bavarus tempore in Bohemiam, cum exercitu in Lusatiam movit; positisque ad Budissam, superioris Lusatiæ urbem principem, castris, provinciam ad reconciliandam Cæsaris gratiam, tum armis tum clementia sollicitavit.

Obstabat marchio Jägerndorffius (Brandenburgici Electoris frater) cum Silesiis, imposito civitati firmo præsidio. Proceres Bohemici belli eventum exspectabant, oppidanis, ni prohiberentur, pronis ad obsequium. Placuit igitur, cum leniora non proficerent, acriora adhibere contumaciæ remedia. Et primo quidem ager Budissinus prædæ permissus. Dehinc urbi admotæ machinæ. Jägerndorffii auxiliares copiæ, a Saxonibus subito oppressæ, & conflictu, qui duas horas tenuit, profligatæ.

Jam muri ruinam, assultui idoneam, tormenta ediderant, cum deditionem (25 *Oct.*) milites faciunt ea lege, ne intra trimestre adversus Saxonem militarent. Exeuntibus permissæ sarcinæ. Civibus novo sacramento devinctis noxa condonata. Arx cum annona & bellico apparatu victori tradita. Eadem expeditione Graditium, Baruta, Camentia, aliaque oppida per vim recepta. Audita vero Pragensi victoria, omnia Saxo proniora invenit: eique Bavarus Monachium recessurus, significavit, Tillium, quem sui loco copiarum ducem relinqueret, habere in mandatis, ut, quoties ab Electore posceretur, suam illi operam, arma, legionesque submitteret.

In Germania quoque diversos omnino animorum motus concitavit ea in Bohemia & adjectis provinciis rerum conversio. Erecti Catholicorum animi: dejecti Protestantium, & exspectatione suspensi; eo magis, quod in altera extrema Germaniæ parte Spinola, Hispanorum ductor, metum intenderet. Is, tenentibus adhuc regem inter & Batavos duodecennalibus induciis, cum Belgico Burgundicoque, quem dixi, exercitu, magnoque rei militaris apparatu advectus, ceu delegatus Cæsaris Palatinis provinciis sese infudit.

Quare post Ulmensem conventionem, Unionem inter & Ligam initam, marchio Onolsbacensis, Correspondentium dux, ad tuendum Palatinatum abiit. Verum Spinola compluribus in eo urbibus expugnatis magnum sui terrorem sparsit: neque audebat in aciem prodire Onolsbacensis, aut si tentaret, arte eludebatur, ut pene apud suos vilesceret, aut caussam Unionis non ex fide sustinere crederetur. Firmata ea suspicio discessu Henrici Orangii, quem frater Mauritius cum validis equitum turmis & Anglis peditibus Unioni subsidio miserat; siquidem is, ubi vidit Spinolam in Palatinatu & Wetteravia dominari, cum Batavis suis in Belgium rediit, Anglis Veherii curæ relictis.

At vero Fridericus Elector, cum se deseri ab omnibus provinciis videret, multa de rupta fide questus, omnes tamen juramenti commonens, relicta Uratislavia, in Marchiam Brandeburgicam concessit, modica spe reparandi belli. Scripsit nihilominus Bethlemo: pergeret strenue cœptis insistere: habere se parata ab Angliæ & Daniæ regibus auxilia, & a principibus inferioris Saxoniæ, ad quæ colligenda recessisset, adfuturum brevi cum 20000. Relictum interim in Bohemia Mansfeldium, qui fidas sibi urbes arcesque egregia fide & virtute sustentaret.

Fructus inter victoriæ & spolia, ab hoste reportata, non levis momenti est *Cancellaria Anhaltina arcana*, qua totius Protestanticæ factionis mens & intentio adversus religionem & domum Austriacam fuit detecta; prout patet ex commentariis anno 1621 typo vulgatis. Impressum etiam jam anno 1619 numisma cum hac chronologica inscriptione: *Fridericus Rex Romanus*: item cum hac: *Fridericus Imperator Augustus*; quibus annum 1622 & 1623 præsagiebant.

ARTICULUS XIV.

Gesta anni 1621.

§ I.

Protestantium molimina.

73 Rerum status. QUamvis anno superiore per Pragensem victoriam res acta sit ingens, pars maxima nihilominus supererat belli, latius semper latiusque per Europam se diffundentis. Pilsa, Tabor, aliaque loca adhuc tenebantur hostili præsidio. In Austria Brennerus & Budianus

nus arma necdum deposuerant, tametsi clade gemina, 2900 cæsis, a Colalto affecti. Bethlemus, quidquid de pace præseferret, implorato Turcico a Bassa Budensi & Tartaris auxilio, Hungaris necdum compositis junctus, erat formidini. Fridericus Elector undique implorabat auxilia: magna addixit rex Britanniæ, socer genero. Senatus Angliæ ingentem pecuniæ vim regi in bellum destinabat. Jägerndorffensis marchio ex domo Brandeburgica, dolorem ulturus, quod a Silesiis esset desertus, vi armata eos graviter vexabat. Angli, Sueci, Dani, tota domus Brandeburgica, Protestantes uniti cum capite suo Palatino Electore, adhæc Lüneburgici, Brunsvicenses, Holsati, Mechlenburgici, Pomerani, Batavi Segenbergæ belli consilia agitabant. Et Daniæ quidem rex jam in armis habebat decem millia, totidem alii, qui erant in partibus. Angli ad Rhenum dominari videbantur post discessum Spinolæ. Maritimæ civitates Gallique in societatem allecti.

Mansfeldius denique, versuti homo ingenii, cum prædatore exercitu ubique Catholicis infestus, Palatini res non armis magis, quam astu doloque atque audacia impigre curabat. Nam aliquas adhuc Bohemiæ urbes præsidio obtinebat, collectis ibidem ex fuga Pragensi quam plurimis, cum iis provolans Sclackenvaldam, Tachaviam, & alia nonnulla loca occupat. Dehinc in Palatinatum superiorem progressus, vastatis circum locis vicinis Palatini negotium agebat: Franconia subin & Alsatia populationibus & rapinis completa. Franckenthalium obsidione liberatum; terror ubique sparsus. Ejus exemplo marchio Jägerndorffius in Silesiam & Moraviam, jam pacatas, irruebat. Mansfeldius.

Accessit tertius Germaniæ Catholicæ devastator Christianus dux Brunsvicensis, Halberstadiensis secundum novum Evangelium episcopus: qui cum novo pariter prædone exercitu in Imperium excurrens, cum ætate atque indole esset ferocior, atque a puero militaribus apud Batavos disciplinis Lutherano episcopatui initiatus, Fridericum Electorem armato cum exercitu ad regnum Bohemiæ reducere cogitabat, ea quidem præfidentis animi arrogantia, ut Elisabethæ conjugi Friderici ereptam e manibus chirothecam pileo suo accommodans juraverit, non dimissurum se symbolum istud e capite, donec Fridericum solio Bohemico videret redditum. Nec defuerunt hominibus istis exercitus, confluentibus passim ad eos, quos spiritus Lutheri Calvinique pacificus, prædandique effrænis licentia attraxerant. Brunsvicensis.

Igitur christianus iste episcopus, qui se DEI amicum & sacerdotum hostem solenni aphorismo profitebatur, per Saxoniam inferiorem Westphaliamque collectis viribus, quibus pro stipendio rapiendi furandique facultas, tanta licentia per amicas etiam ditiones incessit, ut sociis principibus gravis, vi atque armis eorum e finibus ejiceretur, eo intendens, ut in Franconia cum Mansfeldio, ejusdem indolis homine, conjunctus caussam Palatini ferro ageret, & Catholicos profligaret.

Accessit denique ad ruinarum cumulum Bethlemus, qui ad genium reversus, comparato triginta millium exercitu, cum Budeano progressus in Austriam, stimulantibus, qui aderant, Jägerndorffio & Turriano, ferro, flamma, rapinis, omnem late agrum deformavit.

§ II.

Catholicorum defensio.

74 CÆsar e diverso suis & Imperii rebus invigilabat; rex Hispaniæ 20000 alebat. Gregorius XV præter insignem in menses singulos pecuniæ vim, binas etiam legiones, pedestrem & equestrem, Aldobrandini ductu, conferebat. Fœderis Catholici in Germania principes Augustæ convenerunt, in commune consulturi: dum Correspondentes Heilbrunnæ cœtum agerent. Cura ingens Europæ, aut in partes jam euntis, aut exspectatione suspensæ.

Proscripti. Maxime vero ii animorum motus sunt concitati, postquam Cæsar Fridericum Electorem, Christianum Anhaltinum, ejus legatum, Joannem Georgium marchionem Jägerndorffensem, & Hohenloum, Friderici asseclas publice proscripsit: demandata ejusdem executione, quoad dignitatem & fortunas. Etenim Alberto Belgarum principi delegata fuit potestas invadendi Palatinatum inferiorem, Maximiliano Bavariæ duci superiorem, Saxoni, Bambergensi & Herbipolensi de Anhaltino, Jägerndorffensi, & Hohenloo pœnas *banni* sumendi.

Palatinatus superior. Cumque hoc *bannum*, ut vocant, Imperiale magnum apud acatholicos motum cieret, orthodoxi nihilominus, caussæ justitia confisi, executionem strenue urgebant. Nam imprimis Tillius, Bavari legatus, Pilsam & Elenbogam occupavit, & Mansfeldium, ne rapinis ac direptionibus impune grassaretur, clade affectum, primum Bohemia, dein Palatinatu superiore ejecit. Cambum vi expugnatum; Amberga, & Neoforum venientibus Bavaris ultro portas

tas aperuere; ejectoque dein Mansfeldio tota provincia deditionem fecit. Introducti mox sex Patres societatis. Sed lente ibat conversionis negotium, incolis exspectatione adhuc suspensis, quem dominum essent habituri.

Mansfeldius autem in Palatinatum inferiorem magna celeritate contendit, receptisque Anglicis ac Palatinis copiis Franckenthalium ab obsidione Cordubæ, quem Spinola sui loco reliquerat, liberavit. Tum in Alsatiam transgressus more suo agrum illum incendiis, rapinis, populationibus est depastus. Hagenoa centum Philippeorum millibus persolutis injuriam se redemisse putabat. At homo perfidus juxta ac sanguinarius urbem nihilominus invasit, nullumque crudelitatis genus, in ecclesiasticos præsertim, omisit. Collegium Societatis JEsu, incolis dispersis, penitus direptum. Successu ferocior Tabernas obsedit, sed expugnatione desperata clades ab oppidanis acceptas, agrestium dira vexatione ultus est. Desertis illi sedibus, per devios saltus palantes hyemis rigore magno numero perierunt. Mansfeldius.

Cæsar tot facinoribus irritatus, eum denuo cum milite suo proscripsit, ac reipublicæ hostem declaravit. At ille nihilo se ipso melior, Alsatia devastata, in Spirensem agrum immigravit. Corduba, postquam Spinola cum copiarum parte in Belgium adversus Batavos abiverat, non tantum habebat virium, ut Mansfeldio reprimendo sufficerent. Quare Bavarus Tillium misit auxilio; qui aliquot ejusdem turmas cæsas fugatasque spoliis, per Alsatiam collectis, exuit, atque prædandi licentiam strenue coercuit.

Adversus Christianum Brunsvicensem missus a Bavaro comes Anholtius, supremus post Haslangum vigiliarum præfectus. Qui conflato ex Hispanis, Bavaris, Herbipolensibus, Moguntinis, & Darmstadianis exercitu, in Veteraviam concessit, & Brunsvicensem prælio superatum in Westphaliam fugere coegit. Brunsvicensis.

Interea duodecennales Hispanorum induciæ cum Batavis ad finem properabant. Quare Spinola eo intendebat, ut composito aliquantum bello Germanico in Belgium copias transferre possit. Nec abnuebant Protestantes uniti, ut ab Hispanis, quos vehementer metuebant, se liberent. *Moguntiæ* pars utraque convenit: decretumque, Moguntino & Darmstadiensi arbitris, ut uniti principes atque civitates fœderi renuntient; copias dimittant; Palatino contra Cæsarem non assistant; vicissim Spinola fœderatos non lædat. Exclusus tamen ab hac conventione fuit Fridericus Palatinus. Quamvis ei concessæ sint induciæ usque ad idus Maji. Atque ita tandem Pax.

dissoluta est Protestantium unio, postquam magno Imperii motu undecim annos tenuit, clade Palatini ad pauciores jam redacta. Igitur dimissis copiis ad Horatium Veherium (Werium aliqui scribunt) Anglum, & Obertrautium tribunum Germanum, tuendi Palatinatus Rhenani cura rediit. Spinola vero, relicto in Palatinatu cum copiarum parte Corduba, in Belgium concessit. Non tamen deerant ex Catholicis, qui eas inducias, Palatino datas, improbarent, quippe ad se colligendi spatium eidem opportunas. Quamvis enim ad Batavos fuga jam evasisset, habebat tamen multos Protestantium principes caussæ suæ faventes, & in id intentos, ut proscriptione rescissa restituatur.

Angli conatus.

Maxime vero Digbius, Britanniæ regis apud Cæsarem orator, Friderici negotium vehementer urgebat, petebatque, ut proscriptionis soluta sententia pristinæ dignitati reddatur. Negavit Cæsar, convenire, ut post tot delicta adhucdum armatus, regio nomine tumidus, nullo resipiscentis animi signo edito, novis ciendis tumultibus intentus, restituatur. Digbius rogare aliquas saltem inducias; Mansfeldium & Jägerndorffium persuasum iri, ut arma ponant: multaque polliceri, quæ pollicentis vires superarent. Quare Cæsar, ut a molesto interpellatore se liberaret, ad Albertum archiducem & Maximilianum, quibus executio proscriptionis erat demandata, eum rejecit. Citatis igitur equis ad Bavarum, in ordinando Palatinatu superiore adhuc versantem, contendit, magnisque promissis cassationem ab executione impetrare conatus est. At is verba dari intelligens, & temporis dispendium quæri, mirum videri, inquit, hæc peti, dum Friderici contumacis arma per Germaniam circumvolitent, Mansfeldio & Veherio ejusdem legatis, cædibus, rapinis, populatione per Imperium grassantibus.

Nec erant ea jam tempora, ut Cæsar pacis leges accipere debuerit, Bethlemo ipso, pluribus jam cladibus attrito, pacem flagitante, regnoque Hungariæ se abdicante. Certe pax illa magnum vulnus inflixit Protestantium rebus. Cæsar etenim Hungarici Bohemicique belli curis solutus, magnos adversus eos progressus fecit. Quadraginta Jägerndorffii cohortes profligatæ. Recepta Troppavia & Odenberga. Oschena Ortenburgico excussa. Glatza a Turriano juniore dedita, cum jam ad irruptionem mœnia ruinas agerent. Thabor, diu multumque a Mansfeldianis defensa, castrumque Clingenbergense ad obsequium reducta. Anhaltinus uterque & Hohenlous in gratiam recepti, nulla alia pœna, quam ut culpam supplices a Cæsare deprecarentur.

Ne

Ne tamen perfidum rebellionis exemplum iret in posteros, delata Liechtensteinio Bohemiæ proregi quæstio in turbarum auctores. Citati edicto absentes. Qui non comparebant, damnati contumaciæ, muneribus fortunisque exuti. Ad directores maxime, quippe factionum capita, id judicium pertinuit. Novem ex iis capite minuti. Bona fisco illata. Multo plures damnati fuerant ad mortis supplicium, sed Cæsaris clementia multa mitigavit. Reorum nomina non opus prodere; cum nepotum fides, constansque in domum Austriacam obsequium eam labem dudum deleverit. Nimium autem eam justissimam in rebelles animadversionem exaggerant, & tanquam sanguinarium barbarumque judicium traducunt Burckardus Struvius aliique Protestantes. Quæstio in rebelles.

Meliorem vitæ finem hoc anno sortiti sunt Paulus V Pontifex, Philippus III Hispaniarum rex, Albertus archidux Austriæ, Belgii princeps: in quo stirps mascula Maximiliani II Cæsaris defecit. Viduam reliquit Isabellam; quæ sola deinceps per annos adhuc aliquot Belgium gubernavit. Cardinalis item Bellarminus, Marcelli II Pontificis nepos, sanctimonia vitæ, gestis scriptisque pro ecclesia toto orbe celebratus. Luinius denique Franciæ, & Calderonius Hispaniæ primus minister, sed dispari fato. Verum hæc alio loco recensenda venient.

§ III.

Documenta aliquot hujus temporis ex Actis Publicis Lundorpii deprompta.

POst Pragensem victoriam Elector Saxoniæ ad ordines Silesiæ, Uratislaviæ congregatos, scripsit: omnem se contulisse industriam studiumque, ut motibus, quibus Bohemia cum annexis provinciis, ad summam perniciem publicæ privatæque rei in tertium jam annum vehementer adeo sit concussa, tandem compositis, pax & tranquillitas reducatur. *Interpositionem* suam a Cæsare Mathia & postea etiam a Ferdinando II acceptatam, sed a Bohemis, alio jam intentis, rejectam, abdicatum regem, electum, unctum, coronatum, in comitiis Francofurtensibus a collegio Electorali, legatisque præsentibus, agnitum, & pro legitimo Bohemiæ rege & Electore habitum, atque ad sessionem & suffragium in conclave admissum. Inaudita contra eundem inita fœdera, capitali etiam rei Christianæ hoste in ea pertracto: nullaque ratione habita, quod Bohemia sit insigne feudum & Electoratus Imperii. Quæ sane res S. 75 Litteræ Saxonis ad Silesios.

R. I.

R. I. & Electorali collegio summopere sit præjudiciosa, pessimique etiam in futurum exempli.

Tam perniciosa in publicum attentata cum Electores Milhusii collecti probe considerassent, monitum ab iis Palatinum septemvirum, se ipsum respiceret, & cœptis desisteret. Easdem monitiones missas ad status Bohemiæ, & provincias eidem unitas. Sed tam parum effectum, ut potius in sententia obfirmati, atque cæsareæ ac regiæ Majestatis hostes apertos professi, asserere non vererentur, exscindendam domum Austriacam, Imperium in aliam formam redigendum, ac principes his conatibus se opponentes opprimendos.

Cæsarem igitur permotum, ut Saxoniæ Electori, & Bavariæ duci demandaret officium, rebelles subditos ad obsequium reducendi: nullo alio fine, quam ut regi sua constet auctoritas, subditis obsequium, pax & tranquillitas universis.

Postremo eos interpellat, ut, quoniam edocti sint, quam parum inquietis eorum consiliis armisque cælum faveat, Cæsaris delegato se subjiciant, ulterioremque patriæ ruinam sistant. Verum Silesii tunc necdum habebant aures, quibus exaudirent salubre consilium, sed potius ære collatitio indicto, pro rege suo novo, ad se profugo, bellum parabant.

At post devictam Lusatiam imminente Saxone armato in hæc pacta conventum. 1 Recognoscunt Silesii Ferd. Cæsarem legitimum regem, Bohemiæ ac supremum ducem Silesiæ, eique sacramento se adstringent. 2 Intra anni spatium Cæsari solvent trecenta florenorum millia in belli sumptus. 3 Renuntiant Palatino atque fœderibus, cum Bohemis, Moravis, Transylvanis, Hungaris, aliisque initis: eorumque autographa Saxoni tradent. 4 Præter 1000 equites & 3000 pedites, ad defensionem provinciarum retentos, reliquam militiam abdicabunt. Nullatenus vero contra Cæsarem aut Saxonem copiis utentur.

Conditiones pacis.

Saxo vero Cæsaris nomine promittit: 1 Copias ex Sagano principatu educere. 2 Intercedere apud Cæsarem, ut litteræ Majestatis, privilegia &c. confirmentur, gravamina tollantur, commercia cum Bohemis & Moravis rursus aperiantur. Catholici quoque in quieta possessione relinquantur. 3 Si Silesii ratione Lutheranæ religionis, non corruptæ, impugnarentur, Elector eorum patrocinium suscipiet. 4 Si Christianus dux Lignicienssis hæc pacta sit acceptaturus, inclusus esto. Secus exspectanda mandata Cæsaris. 5 Joan. Georg. Brandenburgicus marchio Jägerndorffensis, (Ele-

(Electoris frater, archiepiscopatus Argentinensis olim adversus Lotharingum competitor) & Christianus princeps Anhaltinus, tanquam proscripti, ab hac pace exclusi sunto. 6 Præteritorum sit venia & plena oblivio, absque pœna. His 18 Febr. 1621 actis subscriptum, gratesque Electori dictæ, quod adeo sapienter & benigne officio suo sit functus.

Eodem anno 1621 5 Aprilis Spinolam inter & Mauritium Hassiæ landgravium conventio hæc fuit inita. 1 Promittit iste, Palatino aut aliis principibus quibuscunque nulla ratione adversus Cæsarem assistere, sed in fide & obsequio ejusdem permansurum. 2 Copias suas ab Unione protinus separare & abdicare. 3 Proximo mense Majo Unioni penitus renuntiare, nec ullum amplius ad defensionem Palatinatus fœdus pangere adversus Cæsaris expeditionem Palatinam. **Pax cum Hispanis.**

Spinola e diverso spondet, landgravii provincias ditionesque ab omni injuria belli penitus illæsas relinquere, ut Religiosæ & Profanæ Pacis beneficio libere frui possint: exclusis tamen iis subditis, qui adversus hæc pacta delinquerent.

Paulo post, 12 nempe Aprilis, Spinola nomine Cæsaris cum aliis etiam Unionis sociis Moguntiæ, quam dixi, pacem iniit, his quidem conditionibus. Inter paciscentes omnis vis hostilis cessato. Uniti nec milite, nec pecunia, nec alia ratione directe vel indirecte comiti Palatino assistunto. Unionem non proroganto, nec novam ineunto: copias ex Palatinatu abducunto: Cæsari fide & obsequio addicti sunto.

Contra vero Spinola militem suum ab omni invasione ditionum, quæ ad paciscentes pertinent, atque ab omni vi, damno, & injuria contineto. Hac pace comprehenduntor non modo ii, qui tractatui Ulmensi subscripserunt, sed alii quoque Electores, principes, status & equites Imperii, utriusque religionis.

Fridericus comes Palatinus ab hac conventione exclusus esto. Dedit tamen Spinola id Angliæ regis intercessioni, ut executio Palatina, a Cæsare demandata, usque ad 14 proximi mensis Maji suspensa maneat, ea tamen lege, ut uniti principes efficiant, ut Palatinus miles hunc intra terminum adversus Spinolæ copias, urbes, oppida, & loca possessa, aut adversus alios fidos ordines & subditos, nihil hostile attentet.

Spinola vero id efficiet, ut Cæsar & archidux Albertus hæc acta rata habeant. Subscripserunt Ambrosius Spinola marchio, Joann. Svicardus archiepiscopus Moguntinus, Ludovicus landgra-

vius Hasso-Darmstadiensis, Joachimus Ernestus marchio Brandeburgicus, Joann. Frid. dux Wirtembergiæ.

76 Sub idem tempus, cum rex Daniæ & Ulricus dux Brunsvicensis, a malevolis persuasi, Spinolam in Saxoniam inferiorem adversus ordines illius circuli & præsertim possessores bonorum ecclesiasticorum moturum, bellicis apparatibus sollicite essent intenti, Cæsar data ad ducem epistola docuit, falsam esse eam persuasionem; nullum circuli illius statum a Burgundico suo milite, Spinolæ commisso, læsum esse hactenus, nec porro lædendum: sed Pacem, qua Religiosam qua Profanam, ad amussim servandam. Ponerent igitur lævas suspiciones, & belli consilia, delectibus abstinerent, & pacem securi colerent.

Novæ turbæ a Dano aliisque Protestantibus.

Moguntinus quoque 24 Aprilis eidem duci Brunovicensi scripsit, nuntiatum sibi, in Saxoniæ inferioris circulo magnos fieri delectus bellique apparatus, ducendosque in Palatinatum exercitus. Cum autem cum Spinola pax sit composita, in qua etiam inferioris Saxoniæ ordines sint comprehensi, dataeque Palatino induciæ, facile eos perspicere, in quanta bellorum incendia foret exarsura Germania, si Palatina, quam fama vulgasset, expeditio esset suscipienda. Pacis igitur studia præferrent, & Germaniam ab ulterioribus ruinis quiescere finerent.

16 Maji, cum biduo ante terminus, executionis Palatinæ suspensioni præfixus, esset elapsus, Joachimus Ernestus marchio Anspacensis & Joannes Frid. dux Wirtembergiæ, cum comite Oetingano, nomine Evangelicorum principum & statuum vel postularunt, vel supplicarunt a Cæsare: 1 ut reconcilietur cum proscriptis, vel saltem executionem differat. 2 Cæsar efficiat, ut varia loca, extra Palatinatum, præsertim in Veteravia & tractu Hunnorum a Spinola occupata, abductis præsidiis, restituantur. 3 ut caussa Freibergica, & Mümpelgardica expediatur.

Postulata Protestantium.

Respondit Imperator ad 1, se lubenti animo accepisse, quod uniti status defensionem proscripti ejusque ditionum deposuerint, Unione sua adversus Cæsarem non uti, nec novam inire promiserint. Sperare autem, hæc pacta ex fide servatum iri. Sic enim tranquillitatem Imperii opportune reducendam. Nihil se omissurum, quo ad finem hunc optatum perveniatur.

Responsio Cæsaris.

Non autem satis percipi, qua ratione petatur, ut cum proscripto, adhuc armato & contumace, Hollandos aliosque adversus Cæsaream Majestatem concitante, ante omnem renuntiationem ac deprecationem, reconcilietur gratia. Hanc principum intercessionem

se eo

ſe eo interpretari, quod eam velint interpoſitam in eventum, quo proſcriptus graviſſimas ſuas culpas agnoſcat, reconciliationem a Cæſare roget, gravesque ſumptus ac damna illata, ad legum præſcriptum reſarciat. Sed neque differendam executionem, donec proſcriptus majores vires colligat, novumque in Imperio bellum cum deploranda provinciarum ruina concitet.

Ad 2, Majeſtatem Cæſaream omnem curam impendiſſe, ne inſontes patiantur, ac porro curaturam, ſi quid iis damni datum eſſet, re diſcuſſa id compenſandum. Si autem aliqui tranſitus hoſti præripiendi fuiſſent, non eſſe, quod illi ſe immiſceant, qui nullo jure nobiles Imperii civitates aliaque loca occuparint, diuque poſſederint. Celerem autem locorum illorum reſtitutionem ſtrenue promotum iri, ſi principes celerem executionem proſcriptionis adjuvent, ulterioresque reorum machinationes elidant.

Ad 3, quod Freibergicam & Mümpelgardenſem cauſſam ſpectat, Cæſarem informatione capta cogniturum, &, quod juris eſt, pronunciaturum: habito etiam præ oculis Imperii & ducum Wirtembergiæ emolumento.

Quia autem Proteſtantes ægerrime ferebant Hiſpanum ad Rhenum exercitum, rebus eorum minime opportunum, etiam Daniæ rex ſe immiſcuit, acresque ad Spinolam litteras dedit: quibus eum monet, ut licentiam ſuorum militum coerceat. Hæc nempe ſcribebat, dum Mansfeldius & Halberſtadienſis epiſcopus cum prædone exercitu Germaniam, direptione, rapinis, cædibus, igne, ferroque vaſtarent, dum Angli, Batavique ſignis infeſtis Germaniæ ſe infuderant, dum ipſi Germaniæ Proteſtantes adhuc uniti diſtrictum adverſus Cæſarem gladium in Palatinatu manibus geſtabant.

Idem rex Daniæ Chriſtianus IV miſſa ad Cæſarem legatione commemorat, ſibi, qui turbis Bohemicis ſe non miſcuerit, inopinatum accidiſſe, poſt victoriam, & plenam provinciarum poſſeſſionem, a Cæſare obtentam, Fridericum fuiſſe proſcriptum adverſus capitulationem Cæſaream, retentos adhuc ſub ſignis exercitus, & per externas copias Spinola ductore Palatinas ditiones magnam partem occupatas, continuatasque ad eum usque diem hoſtiles invaſiones, a quibus nec regiones finitimæ fuerint liberæ, præſertim Haſſicæ, & eorum quoque, qui nec Unionis necBohemici tumultus fuerint participes. Dani querelæ.

Hæc ſane non modo pugnare cum Imperii conſtitutionibus, & capitulationibus, ipſisque adeo Cæſaris conteſtationibus, ſed aliquid aliud videri portendere, novaque bella ciere. Rogare proin, ut

ut Cæsarea Majestas orituras calamitates probe perpendat, iisque avertendis tempestive obvlam eat, ac postquam sua receperit, exercitus ex Imperio abducat. Vim omnem hostilem sistat, proscriptionem rescindat, & dissidia cum Friderico amica composi:ione finiat: Jägerndorffium pariter & Anhaltinum seniorem, sublato banno, in gratiam recipiat, juniorem vero liberum dimittat. Hæc ubi fuerint præstita, curaturum se, ut Fridericus se Cæsari accommodet.

Responsum Cæsaris. Responsum 7 Junii nomine Imperatoris, optandum fuisse, ut eæ pacis curæ tum fuissent impensæ, quando hæreditariæ Cæsaris provinciæ passim diripiebantur, ut bellorum incendia præverterentur. Jam vero proscriptum non modo pœnitudinis signum nullum prodere, sed eo usque hostes esse progressos, ut, præter inauditas factiones, machinationesque, vimque hostilem, ad eam usque diem continuatam, ipsi adeo Turcarum jugo Imperium subjicere non exhorruerint. Fecisse proin Cæsarem, quod ex usu esset ad sua recuperanda, & avertenda, ne latius serpant, incendia: quodque ipse rex Daniæ facturus esset, si quispiam ejus regnum invadere attentaret. Num arma poneret, hoste adhuc armato, novas conspirationes, fœdera, invasiones machinante? ominosum profecto formidandumque omnibus per orbem regibus fore exemplum, si seditiones, conjurationes, invasiones deberent esse impunes.

Neque vero præcipitatam fuisse illam proscriptionis pœnam. Caussam manifestam gravissimamque orbi versari præ oculis: adhibitum consilium, præmissas monitiones, post eas octo adhuc mensibus exspectatum, & post Pragensem victoriam in tertium adhuc mensem. Neque tunc Cæsarem quietam possessionem jam fuisse adeptum, circumferente adhuc legato Friderici Mansfeldio per Bohemiam armatos exercitus, pluraque munimenta obtinente præsidio, aliisque insidiante, Silesia & Moravia necdum pacatis, Hungaria adhuc in armis stante. Et quid? num a Cæsare exigendum, ut sola recuperatione provinciarum contentus, tot millionum, pro quibus omnes hæreditarii ejus principatus oppignorati maneant, damnum immensum patiatur?

Sicut autem Majestas Cæsarea nihil prius habeat, quam supremi judicis officio ad constitutionum Imperii amussim fungi, iisque celebrari virtutibus, quæ christianum principem, & supremum maxime in temporalibus caput comprimis decent ornantque, ita nihil futurum eidem ingratius, quam si de læsa capitulationum aut pactorum fide posset argui. Verum omnem eo collatam industriam, ut Bulla Aurea, Pax Publica ac Religiosa, recessus Imperii, &

& capitulationum pacta exacte observentur, atque ad eorum præscriptum omnes periculosæ confœderationes, conspirationes, seditiones, rebelliones, violentæque invasiones sustollantur, inique abrepta restituantur, atque in tranquillæ pacis otio, quilibet sub vite & ficu sua securus conquiescat.

Has Imperii bases convulsas a proscripto, dum acceptato, coronato, ab Electoribus & ipsomet etiam agnito legitimo regi coronam abstulit, alienos subditos a jurata fide subtraxit, Cæsareæ Majestati bellum intulit, urbes provinciasque ejusdem occupavit, inimica fœdera iniit, pacemque Imperii gravissime turbavit, rupitque.

Cum autem hæc aliaque delicta, in instrumento proscriptionis expressa, fuerint gravissima ac palam omnibus manifesta, non opus fuisse peculiari juris processu, aut cognitione ulteriori caussæ, eo minus, quod in reformata anno 1555 cameralis judicii, & Pacis Publicæ ordinatione, ac subsequentibus Imperii recessibus, præsertim anno 1559 constituto, cautum sit, ut ii, qui Cæsaream adversus Majestatem aut statum Imperii obsequentem, arma corripiunt, aut opem quacunque ratione præstant, aut conspirationes ineunt, præter alias pœnas, in turbatores pacis sancitas, in bannum Imperialem *ipso facto* incidant, absque ulla alia declaratione. Atque in hoc sensu intelligendum etiam § 25 & 62 capitulationis: neque enim per illam leges totius Imperii abrogatas esse, aut potuisse abrogari. Deplorandum certe fore regni statum, in quo cum eo, qui adversus supremum magistratum armatus insurgit, non nisi diuturna actione forensi procedi posset. Licet ergo citatio formalis non esset facta (prout tamen per *Monitorium* abunde præstitum) jure tamen in delicto tam notorio acturum fuisse Cæsarem, pœnam a juribus publicis constitutam declarando.

Et tametsi § 39 conventum sit, ut Cæsar in rebus arduis mox initio Electorum consilio utatur, id tamen in iis duntaxat casibus necessarium censeri, in quibus Imperii constitutiones non provideant. Non omisisse tamen Cæsaream Majestatem cum majori Electorum parte, & aliquot aliis Imperii ordinibus ea super re conferre.

Quantum ad copias Burgundicas Alberti archiducis, ductu marchionis Spinolæ primum ad hostem a Bohemia divertendum, deinde ad proscriptionis executionem a Cæsare accitas, non posse eas dici hostiles aut exteras, citra injuriam feudorum Imperii: nec posse impugnari, quam parum Cæsar cogitet processus regis Daniæ sub censuram vocare, aut ei in regno suo regulas præscribere. Potius vero, ubi jura Majestatis aguntur, omnes reges & principes

oportere adversus perduellium perniciosas machinationes consentire, & id genus exempla, quæ facile apud subditos in imitationem transire possent, avertere.

De excessibus autem memorati exercitus necesse esse, plus querelarum ad regem Daniæ quam ad Cæsarem esse perlatum, qui omnem suam curam & authoritatem impenderit, ut nemo insons patiatur. Præsertim vero Hassiæ landgravium ea super re nunquam questum. Cæterum per transactionem Spinolæ res eas esse compositas, omniaque extra proscripti ditiones occupata brevi restitutum iri, si nullus executioni obex ponatur.

Sperare proin Cæsarem, prout uniti ordines, qui Palatinatum defendendum susceperant, tandem agnoverint, non decere adversus Cæsaream Majestatem arma ferre, aut fœdus protendere, ita eos, qui hactenus quieverant, nec turbis se miscuerant, non primum nunc, ubi pacis omnigenæ spes magna affulgeat, sinistris suspicionibus & periculosis consiliis locum daturos; ex quibus Germaniæ, alias jam afflictæ, extrema calamitas impenderet. Maxime vero Cæsarem in rege Daniæ, tanquam insigni Imperii membro, collocare fiduciam, quod pro sua animi æquitate, & communis boni studio, Imperatoris potius ceu capitis atque Imperii, quam affinitatis suæ rationem sit habiturus.

Cumque circulus inferioris Saxoniæ conventum proxime Lüneburgi sit habiturus, venturos eo legatos Cæsareos, qui ordinibus id sint suasuri, ut consilia sua eo dirigant, quo Cæsareæ Majestatis exspectationi sint consentanea, alienis negotiis se non misceant, Cæsaris hostibus non adhæreant, nec auxilium ullum eisdem præstent. Turbæ non foveantur, pax reparetur, Imperium non evertatur, sed sua Imperatori constet auctoritas: ad quos saluberrimos fines bellici apparatus, quos rex fecisset, sint impendendi.

Rex Daniæ his acceptis alteram legationem misit, quæ eadem postulata repeteret, adderetque, se loco suo relinquere, quis tumultuum Bohemicorum auctor fuerit, & an proscriptio legitime sit facta. Tractantibus pacem supersedendum odiosa hac disputatione. Id unum rogare, ut Cæsarea Majestas extrema devitet. Summum rigorem non semper esse opportunum. Exemplo esse Belgium, aliasque provincias ac regna: nec nimium etiam fidendum fortunæ. Militem igitur ubique dimittendum: Electorem Palatinum, sublata proscriptione, restituendum, damna cuique sua ferenda. Non referendam hanc caussam ad Electorum conventum, in quo ecclesiastici superarent suffragiis, sed mox ab ipso Cæsare amore pacis finiendam.

Altera Dani legatio.

Respon-

Reſponſum iterum nomine Cæſaris, eum perſuadere ſibi non poſſe, regem petitioni inſiſtere, ut Imperator, tanquam caput, pars tantopere læſa, bello victor, proſcripto, omnibus provinciis ſpoliare Cæſarem conato, adhucdum hoſtilem animum gerenti, adhuc arma circumferenti, adhuc adverſas conſpirationes ineunti, reconciliationem ipſemet offerat, aut militem ſtatim dimittat, ut quaſcunque conditiones acceptare dein cogatur, ac proſcripti diſcretioni ſe ſubmittere; has enim tales eſſe conditiones, quæ non facile tenui etiam principi proponi conſueverint. Reſponſum.

Acceſſerunt plures alii principes pro Friderico interceſſores, quos inter eminuit Jacobus I rex Angliæ, ejusdem ſocer. Hic equidem pacis amantiſſimus princeps generi ſui turbulenta conſilia & Bohemicam uſurpationem nunquam probaverat, nolebat tamen, eum a provinciis ſuis hæreditariis dejici, & penitus everti. Quare per legatum ſuum Digbium magno ſtudio apud Cæſarem inſtabat, ut in gratiam recepto Palatinatus reſtituatur. Cum autem negotium protraheretur, 12 Nov. 1621 epiſtolam miſit ad Imperatorem.

In hac queritur imprimis, ſuam & aliorum magnorum principum interceſſionem necdum exauditam. Verba quidem data ſuo legato, interim vero Palatinatum ſuperiorem a Bavaro, inferiorem vero ab Hiſpanis Cæſaris juſſu eſſe invaſum: ex qua re cum graviſſima mala impendeant, quibus poſtea difficillime ſit futurum remedium, æquiſſimum ſane eſſe, ut Cæſarea Majeſtas infelici huic rei finem tandem imponat. Qui ut obtineatur, propoſiturum ſe conditiones, quibus tranſactio componatur: ut videlicet Cæſar in priſtinam gratiam Fridericum recipiat, eique reſtituat ditiones & titulos, quos ante motus Bohemicos habuerat. Angli querelæ.

Contra vero Fridericus, I omne jus in Bohemiam prætenſum abdicet. II Cæſari ſe ſubjiciat. II reconciliationis gratiam flexis genibus ab eodem precetur. IV nullis adverſus Majeſtatem Cæſaream fœderibus ſe implicet, nec ulla ratione pacem turbet, ſed fideli & devoto obſequio eidem maneat addictus. V cum principibus Imperii, eccleſiaſticis æque ac ſæcularibus pariter reconcilietur, atque cum iis ſinceram concordiam & amicitiam colat. VI ſi quæ alia ſint, ſibi fortaſſis incognita, quæ ratio & æquitas exigant præſtari, genero ſuo ea præſtanda eſſe. Et propoſitiones.

Hæc ſi rex obtineat, recogniturum Cæſaris beneficum in ſe animum, omnibus amicitiæ obſequiis, & fœderibus etiam, ſi placeat, erga Cæſaream ſuam Majeſtatem totamque domum Auſtriacam remunerandum. Secus vero a nemine vitio ſibi vertendum, ſi arma

si arma in manus sumat, iisque tam æquas conditiones extorqueat, maxime, cum non petantur novæ ditiones aut tituli, sed ii duntaxat, quibus Fridericus jam erat præditus, dum rex unicam suam filiam eidem despondit: neque æquum sit, parentes & numerosam prolem, sibi tam propinquo nexu conjunctos omni auxilio destituere. Nec conqueri posse Cæsarem, si in eventum rex viam istam æquissimam ineat. Cum autem hoc fieri non posset sine ingenti concussione reipublicæ Christianæ, & nominatim domus Austriacæ, se Cæsaris æquissimo judicio relinquere, an e re illius sit, ad tam violenta remedia descendere.

Respondit ad ea Cæsar, nihil sibi quiete Imperii optatius, sed nullam adhuc præferri apud Palatinum pœnitudinem; gerere se ipso in exilio pro rege; copias necdum omnes ex Bohemia abductas; continuare adhucdum bellum per legatos suos, Mansfeldium, Halberstadium, Jägerndorffium: concitare Transylvaniæ principem, omniaque moliri obstinata voluntate, ut Bohemiam rursus possit invadere. Non esse hæc ejus, qui veniam desideret. Oportere agnoscere delictum, venire supplicem, rogare gratiam. De cætero licet omnium regum intersit, raptores regnorum puniri, quodsi tamen rex magnæ Britanniæ pro sua apud generum auctoritate conficere se posse existimet, ut is Bohemiam & annexas provincias omittat, sibique de injuriis ac damnis satisfaciat, se in proximis Imperii comitiis de venia & reditu ejusdem relaturum.

Egit post hæc Digbius de induciis armorum. Assensit Cæsar, modo Bavaro & Isabellæ, Belgii gubernatrici idem probaretur. Sed invasiones populationesque Mansfeldii hanc tractationem abruperunt. Is enim e Bohemia in Palatinatum superiorem digressus, ut dimissum ab Unione militem ad se pertraheret, spe rapinarum ac licentiæ multis ad eum confluentibus, justum brevi exercitum conflavit, interminatus supremam vastitatem Herbipolensi & Bambergensi episcopis, ni copias suas, quas Tillio miserant auxilio, revocarent. Cum autem Cæsareæ copiæ magno numero advenirent, quibus se imparem cernebat Mansfeldius, atque in angustias conjectum: ut tamen cum exercitu suo elabi possit, ad solitas suas fraudes conversus, atque stipulatus sibi certam pecuniæ summam. Copias suas dimittere promittit. Sed cum partem pecuniæ accepisset, indicta clam profectione maxima celeritate cum exercitu in Palatinatum inferiorem contendit: receptisque ad se Britannicis legionibus, Franckenthalium, quod ante memoratum, obsidione liberat. Moxque in episcopatus Franconiæ & Rheno adsitos grassatus

indi-

indignationem aliquam episcoporum in Bavariæ ducem concivit, quod ex Palatinatu superiore impune eum effugere permiserit: de qua re exstant Moguntini litteræ, amice querulæ, ad Bavarum: qui tamen, prudente excusatione præmissa, Tillium cum milite illis illico submisit auxilio.

ARTICULUS XV.

Gesta anni 1622.

CÆsar, inita cum Bethlemo pace, ductaque in alteram conjugem Eleonora Mantuana, bellum adversus Mansfeldium & Halberstadiensem strenue per Tillium prosequitur, subactis pluribus per Palatinatum locis, cæsisque non raro hostibus.

Horum attritas vires ut erigeret Fridericus Palatinus, alieno habitu cultuque cum duobus itineris comitibus (dynasta Bohemo & mercatore Argentinensi) ab exilio suo Hollandico reversus, Mansfeldio, defectionis præmia veteri fraude cum Hispanis denuo licitanti, se junxit, simulque ad ordines Imperii litteras dedit, querelarum plenas: se caussa non cognita, nullo servato juris ordine, adversus juratas capitulationum pactiones ditionibus suis & electorali dignitate exutum, proscriptumque: communem omnium caussam agi, atque exemplum suum ad omnes pertinere. Mature igitur crescenti in dies Cæsaris potentiæ occurrerent, & jugum a cervice reipublicæ submoverent. 77 Palatinus ad Mansfeldium.

Valuit apud marchionem Durlacensem oratio, ut validum exercitum conduceret adversus Cæsarem, sive spe amici erigendi, sive religione communi impellente. Quia autem metuebat Cæsarem, ditiones suas in filium transtulit, ut quemcunque eventum res sortiretur, nihil haberet, quod posset amittere. Clam tamen tantisper consilia habuit, eo spectare caussatus armorum apparatum, ut fines suos a belli injuriis tueatur. Durlacensis.

At vero, cum & copiis & re militari satis sibi instructus videbatur, Heilbrunnam inter & Wimphenam castra posuit. Tillius, adjuncto sibi Corduba Hispanorum duce, eundem aggressus, pugna, quæ integro die tenuit, conserta, celeberrimam victoriam reportavit. Capta ingens præda, cum tormentis omnibus. Pars maxima hostium occubuit, atque hos inter dux Wirtembergicus, & comes Palatinus Birckenfeldensis. Capti plus mille ac centum, Durlacensis cum equitum turma ad Mansfeldium fuga evasit. Victus ad Wimphen.

Halberstadius

Non minus feliciter gestum a Tillio bellum adversus Christianum Brunsvicensem, qui per Westphaliam dominatus, Paderbornensem & Monasteriensem episcopatum omni calamitatum genere implevit, direptis passim templis, captisque urbibus, in quas more suo crudeliter sæviit, nulli parcens ætati nec sexui. At sensit ultorem DEum, quippe accitus a Palatino ex Westphalia, ut Mansfeldio se jungeret, in Moguntinis incidit in victorem Tillii exercitum prope Höchstam, fususque est memorabili prælio, amissis suorum quatuor millibus, captisque plurimis. Impedimenta omnia cum machinis in Tillii potestatem venere. Quinque e JEsu Societate Patres, quos Christianus Paderborna captivos abduxerat, in libertatem asserti. Insuper Höchsta & Ladenburgum victoriæ præmium fuere. Halberstadius vero ad Mansfeldium fugit cum Styrumio & exercitus reliquiis.

Victus ad Höchstam.

Mansf. victor, victusque.

Non eadem omnino fortuna Tillius commissus est cum Mansfeldio, callido magis ac versuto homine, qui & pugnandi & simulandi artibus clarus non raro hostes suos fefellit, & aliquando etiam vicit. Nam cum Palatinus ex Batavia rediisset, se probaturus eidem Mansfeldius Tillio imminebat: a quo primum victus fugatusque, at mox victorem incautius insequentem retroacta acie vicit ad Mingelshemium, & in fugam conjecit, cæsis 400, vulneratis 100, paucis captis.

Hæc quantulacunque victoria mire erexit Palatini animum, præsertim ubi Landenburgi expugnatio accessit, fraude magis quam virtute parta. Sed diuturna non fuit ea lætitia. Quippe haud multo post Tillius, ignominiam potius quam cladem ulturus, eas, quas dixi, victorias a Durlacensi & Halberstadio reportavit; ipsumque etiam Mansfeldium, qui, intercepto repente Darmstadio, Ludovicum landgravium (licet neutrarum esset partium) cum filio captivum abduxerat, prælio vicit, ac Darmstadium liberavit.

Palatinus dimittit exercitum.

Tot cladibus perculsus Palatinus, simulque Angliæ ac Daniæ regum litteris permotus, ut arma deponeret, spe pacis, quæ Bruxellis tractabatur, apud Tabernas Alsatiæ dimisit exercitum, data Mansfeldio & Brunsvicensi copia, quo vellent, cum copiis discederent. Ipse vero mutato habitu per Galliam in Hollandiam rediit.

Mansf. & Halb. in Holland.

Post missionem Mansfeldius & Halberstadius Cæsari militem operamque suam obtulisse dicuntur: sed fides haberi iis non poterat, qui toties illam fefellerant. Atque ita ex Alsatia in Lotharingiam digressi, nunc reditum in Germaniam minabantur, mox in Galliam obversi, ferendi Hugonottis auxilii speciem ferebant. Tandem

dem a Batavis acciti, Brabantiam petiere. At Corduba cum Hispanis & Burgundis eosdem haud procul Namurco assecutus ad conse- Pugna
rendum prælium coegit, quo pari ferme Marte certatum est. Mans- Namur.
feldius vero & Brunsvicensis cum copiis accisis ad Hollandicum exercitum pervenere, qui tantopere auctus mox obsidionem Bergæ ad Zomam, quam Spinola inchoaverat, solvit. In hoc ad Namurcum prælio Christiano Brunsvicensi sinistrum brachium glande plumbea tam graviter læsum est, ut accedente gangræna amputari illud oportuerit: quod pompa militari inter perstrepentes tubas factum. Hanc sectionem ubi fortiter tulit, Spinolæ nuntiari jussit, superesse sibi brachium dextrum, quo in hostem utatur. Ope autem ferreæ machinæ, brachii formam referentis, brachii manusque jacturam supplevit.

Tillius interea, Palatinatum vacuum nactus, Heidelbergam, 78
quam Nervius cum legione Britannica defendebat, expugnavit, Palatinatus
multumque ex thesauro præsertim & supellectili Electoris prædæ occupatus.
cepit. Accessit celeberrima per Europam Bibliotheca, cujus pars magna Romam missa. Heidelbergæ fatum secutum est Manhemium, a Veerio Anglo propugnatum. Jamque omnis Palatinatus in Cæsaris potestatem erat redactus, præter unum Franckentalium, quod obsidere Tillius parabat, cum auctoritate Isabellæ Belgarum principis, quæ cum Palatino pacem tractabat, illud omissum, milesque per loca recens occupata, & vicinam Veteraviam in hyberna fuit dispositus. Leopoldus vero archidux, dum hæc in Palatinatu a Tillio gerebantur, Hagenoam, Spiram, Wormatiam, Germersheimium, & Alsatiæ loca recepit.

ARTICULUS XVI.

Gesta anni 1623.

§ I.

Translatio septemviratus.

Sub finem prioris anni Cæsar cum Imperatrice Ratisbonam ad co- 79
mitia discesserat. Saxo, licet a Cæsare sæpius invitatus, non comparuit, veritus odium Protestantium, si in Friderici abdicationem consentiret. Quam ob caussam etiam Brandeburgus adesse Comitia
noluit: uterque tamen per legatos se stitit. Trevirensis valetudine Ratisb.
absentiam excusavit. Adfuere Moguntinus & Coloniensis. Principes reliqui, maxime Protestantes, plerique per legatos.

Cæsar caussas comitia indicendi per Procancellarium Imperii proposuit, videlicet, rationem ineundam conciliandæ pacis; Hungariæ per æs collatitium adversus Ottomannum muniendæ; cameræ reformandæ; monetæ valori pristino restituendæ; &, quod rerum caput erat, septemviratus a Friderico jure proscripto in alium transferendi: neminem hac dignitate digniorem esse Maximiliano duce Bavariæ, cujus permagna sint in Cæsarem & Imperium universim omne merita.

Displicuit Protestantibus ea de Electoratu transferendo oratio. Nam licet Palatini proscriptio justissima plerisque sit visa, ad collegium tamen Electorale pertinere existimabant, in eandem consentire. Adhæc servato juris ordine citandum prius audiendumque fuisse reum: nunc vero clementia potius quam pœnarum severitate pacem Germaniæ revocandam: omittendam proin reformationem Bohemiæ, atque Palatinum recipiendum in gratiam, aut saltem filiorum habendam rationem: secus timendum, ne reges ac principes, sanguine, affinitate, fœderibus Friderico connexi, caussam armis vindicent: atque ita neque Cæsarem neque Imperium securum & quietum fore. Saxonis maxime, Brandeburgi, Darmstadii hæc erat sententia.

Contra vero alii asserebant, proscriptionem Friderici, rebellis ac hostis Imperii, atque etiamnum bellum machinantis, recte ac ex ordine esse factam; Electoratum proin Palatinum ita ad Cæsarem esse devolutum, ut, præteritis proximioribus agnatis, clientelari jure possidendum illum, cui lubeat, possit committere. Neque ex usu esse, principem adhucdum contumacem in gratiam recipere; timendum quippe, ne illius facinus in plures eat. Neque contra eum temere aut præpropere esse animadversum; quin imo monitum frequenter, & a Cæsare ipso, & a conventu Electorum Mülhusiano, aliorumque principum, Bavari præsertim, litteris, nec eam fuisse temporum conditionem, ut contra armatum, & per Bohemiam atque Germaniam grassantem, in conventu Electorum lentis remediis uti potuerit.

Translatio Electoratus.

Addidit Cæsar, si Fridericus supplex culpam agnoscat ac deprecetur, se id daturum regum Angliæ ac Daniæ aliorumque Protestantium intercessioni, ut præciso Electoratu in gratiam reciperetur. Quod vero reformationem Bohemicam spectat, quam intermissam acatholici volebant, respondit, illam cuivis principum in terris suis esse permissam, nec Imperatorem aut regem Bohemiæ in hac re deterioris conditionis esse debere. Neque esse, cur vicini

cini circuli fidem suam suspectam habeant, cum pluries sit contestatus, Transactionem Passaviensem ex integro servatum iri.

Assenserunt ferme Catholici. Cum Saxone & Brandeburgo legato perstitere precari pro Palatino Protestantes, ne Electoratu privetur. Wolfgangus Wilhelmus vero dux Neoburgicus Electoratum sibi vindicabat, eo quod frater Friderici partes adversus Cæsarem esset secutus, filii vero parentis pœnam luerent; post hos autem se proximum esse agnatum, cui Aurea Bulla successionem adiceret.

Cum caussa has inter alternantes dissensiones fluctuaret, Cæsar re probe expensa pronuntiavit, nullatenus esse e republica & dignitate Imperii, augustale Electorum collegium uno ex septemviris destitutum manere. Quare, cum plures eam dignitatem ambiant, nec tamen extemplo statui possit, cujus jus esset potissimum, eo quod abessent a comitiis, qui Fridericum sanguine proxime contingerent, decretum esse Cæsari, Maximilianum Bavariæ ducem, propter egregia in Imperium merita, septemviri dignitate ornare, salvo nihilominus aliorum jure, quod vel benevola transactione, vel certe ex juris legumque ordine a septemviris possit definiri, eo pacto, ut post Maximiliani obitum Electoratus ad eum rediret, cui jure deberetur, moxque solenni pompa inauguratus, archidapiferi munere functus est. A solennitate tamen ista orator regis Hispaniæ, legati Saxonici & Brandeburgici, aliique, qui translationem illam improbabant, absuere. At Gregorius XV totaque Roma applausit.

Nec multo post Moguntini præsertim opera & grandæva prudentia Saxoniæ septemvir Maximiliano fuit conciliatus, ut eum S. R. I. Electorem collegamque suum agnosceret: prout *Dissert. Prælim. cap.* 4 memoravi. Accessit anno 1627 Elector Brandeburgus, Saxonis exemplum secutus.

Eodem hoc anno Cæsar principatum Marpurgensem, jam diu inter Mauritium Cassellensem, & Ludovicum Darmstadiensem, Hassiæ landgravios, controversum Ludovico attribuit, Mauritio, quod testamentum patrui sui violasset, in omnes litis expensas, utque fructus jam perceptos refunderet, condemnato. Caussa Marpurgensis.

Simili ferme sententia dirempta fuerat caussa Badensis, restitutis Eduardi filiis in marchionatum Badensem, quem Georgius Fridericus marchio Durlacensis, ac nepotum suorum tutor pupillis eripuerat, quod pater ipsorum ad impares nuptias transisset, & Catholicam religionem revocare sit conatus. Ea res sub tribus Im- Et Badensis.

peratoribus agitata, sed tunc primum definita est; datumque negotium Leopoldo archiduci, ut Wilhelmum primogenitum in marchionatum reduceret.

§ II.

Alia gesta anni 1623.

80 Tillius. INterea, dum illud translationis negotium Ratisbonæ agebatur, Mansfeldius in Frisia orientali, Halberstadius vero in Osnabrugensi ditione magnos belli apparatus fecere, quare accersitus Ratisbonam *Tillius*, postquam comitis dignitate a Cæsare auctus est, copias ex hybernis eductas, atque Anholtinis junctas, relicto in Palatinatu præsidio, jussus est ducere in fines Hassiæ, antequam Mauritius landgravius Cæsaris hostes in terras suas reciperet, aut aperta belli societate juvaret. Catti vim quidem aliquam opponebant, sed momento fusi fugatique sunt.

Jamque totus Palatinatus a Cæsareis fuit subactus, uno excepto Franckentalio, quod depositi nomine Hispanis fuit concessum ab Anglis, restituendum iisdem, nisi intra biennium Palatinus Cæsari concilietur.

Fœdus Sax. inf. Major multo belli tempestas coibat in Septentrione; nam inferioris Saxoniæ principes, Danus, Brunsvicensis, Brandeburgus, Megalopolitanus, Brema, Lubeca, Hamburgum &c. indignantes, Palatinum septemviratum ad Catholicos translatum, fœdus inter se percussere, tuendi fines prætextu, re ipsa, ut bellum moliantur. Habiti proin magni delectus militum, copiarum dux renuntiatus Christianus dux Brunsvicensis, Halberstadiensis episcopus, jam dudum notus per Germaniam grassator: qui sub signis tunc habebat vigenti ferme millia.

Is, mox larva posita, spretaque, quæ ipsi offerebatur, Cæsaris gratia, in campum prodiit, locatis ad Göttingam, munitam Brunsvici civitatem, castris. Qua re intellecta Tillius castra castris opponit, cumque legati principum fœderatorum cum eo de pace & Christiano Cæsari conciliando non satis ex fide agerent, is solutis noctu castris in Westphaliam movit. Secutus confestim Tillius, ad *Statlonam* insigni prælio eundem fudit, cæsis plerisque aut captis. Halberstadius autem saucius, relicto copioso belli apparatu in manibus victoris, cum paucis in Bataviam fuga evasit. Urbanus VIII victoriam Maximiliano Electori verbis amplissimis est gratulatus.

Cæsus Halberstadius a Tillio.

Mans-

Mansfeldius interea, alter Germaniæ prædo, Frisiam orientalem immensis exactionibus & direptionibus vexabat. Imminebat illi quidem, devicto Brunsvicensi, Tillius; sed comes Frisiæ & Embdana civitas ingenti pecuniæ vi Mansfeldio persoluta discessum illius emerunt. Aurum suppeditarunt Batavi, loca, quæ Mansfeldius occupaverat, pacti pro fœnore. Variis inde velitationibus & transfugiis adeo accisus est Mansfeldii exercitus, ut Germania relicta in Bataviam fugere sit compulsus. Tillius vero per Westphaliam & Hassiam copias in hyberna distribuit; domito Korbaco, Waldecensi comiti refractario. Gabriel etiam Bethlemus pace fracta turbavit in Hungaria, sed Turcis devictis ad pacem petendam adactus. Cæsar hoc anno comites Hohenzolleranos & Eggenbergenses S. R. I. principes dixit.

ARTICULUS XVII.

Gesta anni 1624.

Quamvis hoc anno nullum apertum bellum fuerit gestum in Germania, ingentes tamen ad illud fiebant apparatus. Palatini exilium, Electoratus translatio, Vallis Tellina ab Hispanis occupata, domus Austriacæ victoriæ, omnem propemodum Europam commovebant, quare inter reges Galliæ, Angliæ, Daniæ, Sueciæ, Sabaudum, Batavos, Venetos, Helvetos &c. fœdus ictum est, pro Italiæ, ut ferebant, & Germaniæ securitate, atque restitutione Palatini. Institutus propterea Hagæ Comitis frequens legatorum conventus, præsente etiam Bethlenii legato. 81

Fœdus contra Austriacos.

Mansfeldius naufragio elapsus in Angliam appulsus est. Ubi regni copiis præfectus, trecentis eas navibus in Seelandiam deportavit. Brunsvicensis vero per Gallias delectum habuit. Tota tamen hæc tempestas plus fulguris & fragoris quam fulminis habuit. Raro siquidem diuturna firmaque persistit multorum societas, singulis suam potius quam communem rem curantibus. Adhæc strenua Cæsaris & Hispani ad vim repellendam præparatio, Pax cum Bethleno inita, mors Angliæ regis, consiliorum filum inciderant, ut adeo tanta molimina penitus ferme conciderent.

Tumultus tamen aliquid datum in Valle Tellina ac Grissonia. Ita res habet. Vallis Tellina, mediis in Alpibus Italiam inter Germaniamque sita rerumque omnium proventu feracissima, ducibus olim Mediolanensibus subjecta fuit. Anno dein 1512 cum Rhœti &

Vallis Tellina.

& Helvetii ducatum Mediolanensem, Gallis ereptum, Maximiliano Sfortiæ restituissent, dux Helvetiis alias ditiones, Grisonibus vero Vallem Tellinam cum Wormiensi & Clavennensi comitatu in perpetuum donavit, atque hoc pacto provincia ista a Grisonibus præfectis deinceps est gubernata. Cum autem isti potestate abusi incolas, præsertim quoad religionem, durius haberent, cœperunt regem Hispaniæ, ceu ducem Mediolanensem respicere. Qua occasione Fontanus, gubernator Mediolanensis, anno 1605 in finibus Vallis Telinæ, ubi Addua in Comensem lacum se effundit, munimentum exstruxit in edito colle, a nomine suo *Fontanum* appellatum.

Hæc res Gallos Helvetosque bello commisit cum Hispanis, pluries composita, pluriesque recrudescens, regem utrumque diu exercuit. Anno 1623 ingens adversus Austriacos tumultus a Pretigaviensibus excitatus, Gallos rursus cum Hispanis collisit, donec Rhœtiæ munimenta custodiæ summi Pontificis sunt credita, quoad lis omnis amica transactione componeretur.

Verum anno sequenti rex Galliæ Rhœtica claustra cum Valle Tellina subita irruptione invasit, occupata Maynfeldia, Curia, Pretingavia, Tyrano, Wormio & Clavenna. Anno autem 1626 rursus in depositum Pontifici est tradita, pace in hos articulos sancita. Vallis Tellina ministris pontificiis restituitor, qui securitati religionis consulant. Munitiones recens exstructæ diruuntor, transitu utrisque regibus libero. Rhœti conservatores, a Telliniis electos, confirmare tenentor. Comitatus Wormiensis & Clavennensis sub Valle Tellina comprehensi sunto: atque inde præsidia utriusque partis abducuntor. Tellinii certam pecuniæ summam quot annis in recognitionem veteris clientelæ solvunto. Atque ut hæc diligenter observentur ambo reges Telliniorum defensionem suscipiunto.

Anterior Austria ad Leop.

Quietem aliquantam nactus Cæsar domum suam ordinavit. Tyrolin, Alsatiam, Brisgoiam, cum adjunctis ditionibus, cum fratribus Leopoldo & Carolo divisit. At Carolus Burgovia & quibusdam in Silesia dominiis, annuaque pensione contentus, partem suam Cæsari remisit, quam hic postea fratri Leopoldo, ad statum sæcularem traducto, ejusque liberis attribuit. Carolus autem Uratislaviensis & Brixinensis episcopus, ordinisque Teutonici Magister, evocatus hoc anno in Hispaniam, ut pro rege Lusitaniam gubernaret, trigesimo, quam advenerat die, magno omnium lu-

ctu

ctu fatis concessit in ætatis flore: necdum enim trigesimum quintum excesserat.

Religionis etiam curæ, uti alias semper, ita hoc maxime anno intentus erat Cæsar. Nam ex Austria, Bohemia, Moravia, omnes sectarum ministros ejecit, aut solum vertere, aut religionem mutare jussos. Id cum & jure suo, & aliorum regum principumque exemplo, etiam acatholicorum, faceret, non tamen effugere potuit facti invidiam. *Religionis cura ejectis Protest.*

Hoc eodem anno Marcus Antonius de Dominis, archiepiscopus Spalatensis, qui nuper a religione defecerat, ex Anglia Romam reversus, in castro S. Angeli traditus custodiæ, brevi ex morbo decessit. Cadaver in Campo Floræ exustum, cineres in Tyberim sparsi. *De Dominis.*

ARTICULUS XVIII.

Gesta anni 1625.

Quamvis principes, qui fœdus contra Austriacos superiore anno inierant, dilaberentur, Christianus IV tamen, Daniæ rex, belli aleam sibi tentandam duxit. Is etenim indicto Saxoniæ inferioris comitio, multa questus, exposuit, quam gravi jugo miles Cæsareus circulum premat, id agi, ut Catholica ubique religio inducatur, & episcopatus adimantur Protestantibus. Videndum igitur serio, ut malis imminentibus mature occurratur: scribendum militem, qui sit præsidio. Deligendum novum circuli ducem, quoniam Luneburgicus (Cæsari semper fidus) ætate jam fractus tantis curis rebusque sit impar.

Electus proin ipse rex a circuli ordinibus dux a Cæsare petiit, ut Tillium ex Saxonia quamprimum revocet. Imperator eam mutationem acerbe ferens, Luneburgicum præfecturæ jussit restitui; se, quod e re circuli foret, cum Imperii statibus provisurum. Si rex inauspicatam dignitatem deponat, & exercitum conscriptum dimittat, Tillium illico revocatum iri, secus si faciat, Albertum quoque Wallensteinium cum novo exercitu venturum. *Bellum Danicum.*

Scripta multa dictaque ultro citroque, tandem a lingua & calamo ventum ad ferrum. Nam Tillius audito adventu Mansfeldii & Brunsvicensis, qui cum duodecim millibus ex Batavia regi Daniæ auxilio properabant, Anholtium cum expedita manu ipsis opposuit: reliquas vero copias adversus regem duxit.

Rex dum imminente Tillio retrocederet, infausto omine didicit, quem finem bellum esset habiturum. Dum enim noctu stationes militares obiret, cum equo in fossam lapsus, sauciusque, exanimi prope similis per biduum linguæ usu caruit. Ubi spiritus & vox rediit, relicta Hammelia Mindaque Verdam usque recessit, Mansfeldii & Brunsvicensis copias, quæ Osnabrugensem agrum populabantur, ibidem exspectaturus.

Tillius occupatis, quæ rex reliquerat, *Nienburgum* incassum obsedit, amissis quatuor millibus. Felicior fuit expugnatio Calenbergæ, & *conflictus ad Hannoveram*, quo magna Danorum pars cecidit, atque inter eos Obertrautius, equitum magister, & Fridericus dux Saxoniæ Altenburgicus, quem Neostadii captum Cæsar nuper in gratiam Electoris libertate donaverat, sancte pollicitum, nunquam se deinceps adversus Cæsarem militaturum.

Pugna.

Dum hæc ad Visurgim geruntur a Tillio, novus ei exercitus sub Alberto Wallensteinio subsidio venit, qui occupato Halberstadio, Hallaque totam Magdeburgensem ditionem invasit.

Wallenstein.

Religionis etiam hoc anno promotum negotium, præter viginti Anabaptistarum millia, quos dynastarum favor hactenus protexerat, e Bohemia atque Moravia proscripta, Lutherani præcones rursus Vienna exacti, pœna non levi in eos statuta, qui in ditionibus suis eos retinerent. Eliminati ex Universitate, qui eadem labe erant inquinati. Austria etiam prima seu superior, quam pignoris nomine Bavarus tenebat, purgata ab Herberstorffio, administratore provinciæ. Lineii suffectus magistratus Catholicus. In Palatinatu Superiore & Rhenano Maximilianus Elector ex Religiosæ Pacis sanctione edixit, ut incolæ, qui sectariis adhuc adhærebant, vel ad Catholica sacra redirent, aut solum vertentes emigrationis libertate uterentur.

Religio.

Nec parum res Catholica utilitatis accepit, dum Ferdinandus archidux, Cæsaris filius, rex Hungariæ fuit electus. Leopoldus vero Cæsaris frater, translato in nepotem Leopoldum Argentinensi & Passaviensi episcopatu, matrimonio sibi despondit Claudiam, Ferdinandi I Hetruriæ ducis filiam, Osnabrugense vero sacerdotium post varias contentiones ad comitem Wartenbergium est devolutum.

ARTICULUS XIX.

Gesta anni 1626.

81 QUiescente tantisper per hyemem bello Danico, actum Brunsvici per legatos de pace, Saxone & Brandeburgo arbitris. Sed tran-

transigi nil poterat. Quare versis rursum ad arma consiliis, Danus cum Anglis, Suecis, Batavis, Venetis, Transylvanis, aliisque sociis fœdus renovavit, habebatque sub signis 60000. Has copias in tres partes divisit. Unam ducendam tradidit Halberstadio, Osnabrugensem, Hildesiensem, atque Mindensem agrum, ad distinendos Cæsareos, infestare jusso. Alteram Mansfeldio, qui Wallensteinio ad Albim se opponeret, atque in Silesiam ad excipienda auxilia Transylvanica excurreret. Tertiam inter utramque medius ad Visurgim regendam rex ipse sumpsit. Dani copiæ.

Mansfeldius occupato Magdeburgensi tractu, irruere in Silesiam nitebatur. Sed obstabat pons ad *Dessaviam*, quem Albi impositum Aldringerus Wallensteinii jussu firmo præsidio custodiebat. Ut Cæsareanos inde depelleret, plures jam infelices impetus tentaverat Mansfeldius; sed Wallensteinius superveniens memorabili eum prælio fudit, peditatu ferme omni aut cæso aut intercepto. Nienhovius Hollandorum dux cum magna suorum clade in acie occubuit. Kniphusius supremus vigiliarum præfectus, Mihalovitius nobilis Bohemus, aliique prosapia aut dignitatibus illustres inter captivos fuere. Impedimenta omnia, mortaria duo, machinæ majores septem, signa pedestria triginta quatuor, equestria sex in victoris potestatem venere. Mansf. cæsus.

Mansfeldius cum maxima equitum parte in marchiam Brandeburgicam fuga elapsus, atque inde in Silesiam erumpens, ex variis sociorum suppetiis ita reparavit exercitum, ut viginti rursum millibus constaret. Hunc in Hungariam ducebat, haud dubie ut cum Turcis & Bethleno, rursus rebelli, se conjungat. Inhærebat a tergo Wallensteinius, atque Novigradum Turcarum & Bethleni obsidione liberavit. Nata inde Hungaros inter & Wallensteinianos discordia, alimenta ab illis maligne præbita, secutaque exercitus inopia victoriarum cursum vehementer retardavit. In Hungariam fugit.

Sed neque hostilis exercitus sors melior. Bethlenus enim Mansfeldio & Vinariensi junctus, mox irruente dissidio separatu, dilabentibus passim Turcis, & ipse in Transylvaniam suam concessit, oblatis Cæsari melioribus, quam unquam, pacis conditionibus, ut jam illam serio quærere crederetur. Reliqui duo duces paulo post mortem oppetiere.

Mansfeldius contracto morbo primum ad thermas, dein Budam delatus, dum nil remittente vi morbi Venetias proficisci cogitat, ad Racaviam ignobilem vicum vitam turbulentam finiit. Natus est Ernestus Mansfeldius thoro degenere ex patre Petro Ernesto Mansfeldii mors.

U 2 comi-

comite Mansfeldio, Luxemburgi gubernatore, qui post mortem Alexandri Farnesii ad adventum usque Ernesti archiducis totius Belgii Hispanici præfecturam gessit, regi in paucis fidus. Adolescens Ernestus cum fratre Carolo, quem Cæsar expetierat, in bellum Hungaricum profectus; tum a Sabaudiæ duce assumptus: demum glifcentibus Bohemiæ turbis Palatini caussam adversus Cæsarem secutus, fractis Pragensi clade sociorum viribus, reparato exercitu, solus initio adversam fortunam sustentavit. Ter propterea proscriptus a Cæsare, pluribusque præliis attritus, semper a clade surrexit terribilior. Bis terve peragrata universa Germania, Belgioque metuendi ducis famam meruit; rapinis & populationibus exercitum assuetus alere, inimicis amicisque juxta habitis.

Et Halberstadii.

Decesserat paulo ante Mansfeldii collega, ac rapinarum socius, *Christianus* dux *Brunsvicensis*, episcopus Halberstadiensis, indignam principali avito sanguine prædonum vitam æmulatus, gravis omnibus sibique, 27 ætatis anno a vermibus, ut fertur, depastus, postquam proprio fratri seniori Ulrico ducatum Guelferbitanum rapuit. Accessit tertium funus in Silesia Joannis Ernesti ducis Vinariensis, qui in Cæsarem insurgens proscriptionem morte antevertit. Ita fata in tres primarios Imperatoris hostes conspiraverant.

Hassus resignat.

Pugna ad Calenbergam,

Tillius ex parte altera fortiter adversus Danum prosecutus est bellum. Recuperata per Anholtium Osnabruga & Weidenbruco, missoque in Hassiam Cronsfeldio Cassellam obsideri jubet, donec Mauritius, qui semper alienum a Cæsare & Catholicis animum gesserat, translato in Wilhelmum primogenitum regimine, quieti se daret, qua ratione Dano potens socius est ademptus. Expugnata dein Münda & Göttinga, Fürstenbergius ad *Calenbergam* obsidione liberandum dimissus, insigni clade Danos profligat, cæsis in acie prope 600 equitibus, inter quos Freitagius chiliarcha, aliique ductores captisque vexillis 21.

Et ad Lutheram.

Sed major longe clades data 28 Augusti a Tillio ad *Lutheram*, Brunsvicensem arcem, ibi enim conserto cum rege prælio præclaram a Danis victoriam reportavit, toto peditatu aut cæso aut capto. Rex cum equitatu præcipiti fuga per sylvas & occultos calles Guelpherbitum evasit. Cecidit inter alios principes Philippus Hassiæ landgravius, Mauritii filius. Capta signa octoginta septem cum tormentis omnibus, apparatuque militari permagno. Urbanus VIII victoriam Tillio propria manu est gratulatus.

Rex Guelferbito deserto in Holsatiam profugiens bellum repa-

rare

rare omni ope adlaboravit. Tillius vero usurus victoria, Steinbrucum, Verdam, Steorwaldam, Neostadium, Rotenburgum, Ottersbergam, Hoiam, aliaque oppida deditione accepit; &, quod plus est, Brunsvicensem & Luneburgensem duces ad cæsareas partes reduxit, quare Calenberga & Hannovera, expulso Danico, cæsareum præsidium recepere. Rex vero acceptis novis ex Hollandia & Dania subsidiis Hoiam arcem recepit: distributo dein in hyberna milite.

Eadem tempestate, qua bellum Danicum flagrabat, in Austria superiore, quam Bavarus, donec belli sumptus refunderentur, possidebat, novus hostis surgebat, rusticorum videlicet ingens turba, tributorum gravitatem, & religionis libertatem ademptam questa. Quippe Cæsar edicto jusserat omnes præcones & acatholicos scholarum magistros migrare ex Austria. Unde decem millium globus confluit. Herberstorffius adversus turbatores Lincio egressus acie victus in urbem repellitur, cæsis permultis ex ejus militibus. Itum mox in prædas & populationes, multæ nobilium arces direptæ. Monasteria expilata, sacra conculcata, Catholicorum ædibus flamma injecta, per urbes & oppida propagatus furor. Creatus dux Fadingerius, infimæ sortis homo, designato ipsi monasterio Cremphaniensi, ex quo velut prætorio rem militarem administraret. Tantus autem ad furentem turbam erat concursus, ut sexaginta millia haberent in castris. Rustici in Austria.

Legationibus pace frustra tentata, rustici, occupatis pluribus oppidis, Lincium, in quo erant collecti provinciæ ordines, obsident, muros tormentis quatiunt; cæso duci Fadingerio Willingerium, e sutoria tribu hominem, surrogant; instant ferociter operi. At ubi Herberstorffii cura sæpius cum clade repulsi sunt, agrestes spiritus, quorum omnis in impetu est fortitudo, languere & spem potiundi urbe ponere cœpere. Quare soluta tumultuaria obsidione ad latrocinia reversi, per immunita circum oppida sunt grassati; nec ignave contra Breunerum & Lobelium tribunos decertarunt.

Tandem superveniens Godefridus comes Pappenheimius cum sex millibus ad Efferdingam eos aggreditur, profligatque, bis mille in acie cadentibus, interque illos ductore Willingerio. Nec spatium se colligendi dandum ratus, fugientibus instat, binoque adhuc prælio victos ita contrivit, ut superstites clementiæ victoris se permiserint. Paucos conscientia scelerum ad Danicum bellum abstraxit, reliqua multitudo ad sua redire jussa. Multis visum, plebeiam hanc seditionem altius spectasse, incentoribus ex nobilitate non paucis: Pappenheim.

sed Cæsar a quæstione abstinendum putavit, satisque habuit, eos culpæ immunes haberi velle. Atque ita hic annus Cæsari victoriam de tribus periculosis hostibus attulit, de Dano ad Lutheram, de Mansfeldio ad Dessaviam, de rustico Marte in Austria: Bethlenum ad pacem compulit: Hungariam liberavit: simulque tres infestissimos hostes sustulit, Ernestum Mansfeldium, Christianum Brunsvicensem, & Ernestum Vinariensem. Vulnus vero intulit, dum sustulit tergeminum Cæsari amicum fidissimum, Joannem Suicardum Electorem Moguntinum anno ætatis 75 ex illustri familia Baronum de Cronenburg, veteranæ prudentiæ virum, pacisque amantissimum, adhæc facundia, fide, comitate, vitæque integritate adversæ etiam religionis principibus gratum. Suffectus Greiffenclavius, episcopus Wormatiensis. Alterum vero ademit Ludovicum, Hassiæ landgravium Darmstadiensem, qui Lutheranæ licet professionis ea fidei constantia Cæsari adhæserat, ut titulum *Fidelis* principis mereretur.

Tertius erat Wilhelmus V, dux Bavariæ, princeps religione, pietate, integritate, vitæque innocentia singulari. Encomia meritus omnia, quæ dare virtus possit. Translata in Maximilianum filium anno 1596 gubernatione, quod ætatis superfuit, DEo cœloque consecravit, quindecim annos cum Renata Lotharinga, se digna conjuge, absque thori usu continenter vivens, sancti principis idea consummata. Ædes sacræ per Bavariam ac præsertim Basilica S. Michaelis Monachii cum adjuncto collegio, xenodochia, nosocomia &c. perpetua sunt monumenta pietatis ac beneficentiæ principalis. Obiit, ut vixit, sanctissime, in corona patrum Societatis JEsu, quos, uti ecclesiasticos omnes, paterno amore perpetuo fovit, a fratribus coadjutoribus, prout jusserat, in templo S. Michaelis, quod magnifice exstruxerat, elatus ad tumulum, ceu pater pauperum & ægrorum, quibus frequenter ipsemet inserviebat, summo omnium luctu deploratus. Vidit ex filiis Philippum in Romana purpura, Ferdinandum & Maximilianum S. R. I. Electores: duos generos, alterum Cæsarem, alterum e Lutherano ferventem Catholicum.

Obit Wilh. V.

ARTICULUS XX.

Gesta anni 1627.

84 QUantumvis anno superiore Cæsaris hostes, ac præsertim Danus, grandibus erant affecti cladibus, constitutum nihilominus erat

erat illis, nec ab armis, nec ab icto cum exteris fœdere abire, nisi Palatino restituto, & religionis libertate in tuto collocata. Adhæc crescendi cupiditas, odium Romanæ Ecclesiæ, domusque Austriacæ, Bojorum incrementa, Protestantium animos urebant, ut nec pacem sustentare vellent, nec bellum possent. Continuatio belli Danici.

Mauritium Hassiæ principem, res novas bellumque molientem, redactum in ordinem supra dixi. Senior Durlacensis cladis suæ recordatione exulceratus, Anglique ac Dani instinctu Francico Anglicoque ære, & aperte favente Basilea, militem per Alsatiam conducebat. Verum archidux Leopoldus conatus ejus elisit. Unde ad Danum se contulit, ut sub ejus signis militaret.

Rex Daniæ cladem superioris anni reparare certus, præter aliquot centena aureorum millia, sex bellatorum millia ductore Morgano ab Anglo accepit; addidit Gallus quatuor millia. His copiis auctus in Luneburgensem & Brunsvicensem, Cæsari jam auctoratos, movit, injuriam, ut interpretabatur, ulturus. Sed memorabili clade ab utroque fuit multatus. Tillius vero & Wallensteinius, occupatis quamplurimis munimentis, cum prælium ab iis sæpius oblatum detrectaret, nullo eum loco sunt passi consistere, in Chersonesum tandem suam retrusum. Danus victus.

Et Wallensteinius quidem, dux Fridlandiæ, pulsis e Silesia hostibus, quos Mansfeldius & Vinariensis introduxerant, fugientes insigni clade prostravit, ut pauci admodum cum duce suo Baudisio evaderent. At cecidit Pechmannus, auctor victoriæ, vetus miles, &, quamvis Lutheranus, constantis in Cæsarem fidei. Inde Wallensteinius in Saxoniam secundam movit. Ubi rex Havelberga aliisque locis frustra tentatis, cum post tot clades duobus exercitibus se imparem cerneret, viam in Holsatiam relegit, insequente utroque cæsareo exercitu, expugnatisque, quæ vim experiri ausa sunt, munimentis. Ad Pinnebergam Tillius tibia sauciatus Lauenburgum est deportatus, indignante milite, & magna ferocia propugnaculum vindicante, secuta Bredenberga, Rendespurgum, Wilstera, Flensburgum, Schlesvicum, Casseldorpum, Buxtenhuda, Bremerfortum, Otterberga, aut vi aut deditione receptæ.

Inter hæc marchio Durlacensis, jam vinci assuetus, a Schlickio, Wallensteinii legato, collatis justo prælio signis, profligatus, 43 vexilla militaria amisit, peditatus superstes ad signa Cæsariana transivit, equitatus, qui in Jutiam fugerat, ab eodem Schlickio deletus, captis pluribus tribunis, & triginta signis, Reinachius Durlacensis victus.

chius in ditione Bremensi residuas octodecim Danorum cohortes ad deditionem compulit.

Hæ tot victoriæ Cæsari Holsatiam (Glickstadio & Crempa exceptis) asseruere, promotis in Schlesvicensem usque provinciam armis. Rex vero cum Durlacensi, & Turriano seniore toties cæsis in Daniam suam recessit.

Expugnatæ urbes.

Tres tamen adhuc Saxoniæ præcipui nominis urbes Danico præsidio tenebantur, Nienburgum, Northeimium, & Guelpherbitum, a Brunsvicensi duce frustra repetitum. Nienburgum Anholtius ad deditionem adegit, Fürstenbergius Northeimium, Guelpherbitum Pappenheimius, aqua inundante in urbem derivata.

Saxonia inferior ad Cæsarem.

Brandeburgicus Elector translationem septemviratus in Bavarum hoc anno ratam habuit; ac Cæsareo militi per ditiones suas transitum & annonam permisit. Secutus exemplum Boguslaus dux Pomeraniæ, admissis octo legionibus Cæsareis. Dano vero hæ leges pacis a cæsareis fuerunt positæ: arma & præfecturam circuli ponat, Holsatia aliisque Imperii clientelis, per delictum commissis, cedat, belli sumptus refundat. Nulla nova vectigalia Sundæ imponat, fidejussoria cautione hæc firmaret. Sed graviora hæc visa regi, quam ut subscriberet.

Quare adulta jam hyeme itum in hyberna. Wallensteinius cum cæsareanis hybernavit in Holsatia, Jutia, Ditmarsia, Megalopolitano ducatu; Tillius in Saxonia inferiore, Hassia, Franconia, Suevia: Anholtius in comitatu Oldenburgico & Frisia orientali.

Pax cum Palatino tentata.

Palatinus, cum armis nihil proficeret, per ducem Lotharingiæ & Wirtembergiæ tentavit cum Cæsare concordiam. Habitum propterea Colmariæ comitium, neque abnuebat Cæsar in gratiam illum recipere, modo electoratus apud Bavarum persisteret: peteret supplex veniam, omni in Bohemiam & adhærentes provincias prætensione pro se & filiis cederet: belli sumptus Cæsari compensaret: reductam in Palatinatum Catholicam religionem conservet, sacrisque hominibus decentem vitæ sustentationem provideret.

Reposuit Palatinus, septemviratum sibi restitui magnopere a se desiderari, si tamen id Cæsar nollet concedere, alternationem saltem cum domo Boica indulgeat. Veniam se petiturum, sed per alium, ad id designatum. Renuntiaturum se filiumque regno Bohemiæ, sumptus belli a se, tot annos a patriis ditionibus exule, refundi non posse. De religionis mutatione nihil se posse concedere, sed omnia in pristinum statum, quo se regnante fuerant, velle reponi. At

Wir-

Wirtembergico rescripsit Imperator, aliis, quam a se propositis, conditionibus reconciliationem fieri non posse.

Quare ad reducendam Germaniæ pacem ampliore conventu opus esse censebatur, Electorali videlicet, qui Mülhusium indictus fuerat. Adfuit nomine Cæsaris Stralendorffius, Imperii procancellarius cum Questenbergio. Moguntinus & Saxo ipsi comparebant, reliqui Electores per legatos, una cum Magdeburgensi, Bremensi, Halberstadiensi, Brunsvicensi, Luneburgensi, Hasso, & plurium civitatum legatis. Galliæ quoque rex Marchevillæum misit. Ut Danus & Palatinus compareant, impetrari non potuit. **Comitium Mülhusanum.**

Propositum a Moguntino, deliberandum, qua ratione tot bellorum calamitatibus pressæ Germaniæ per universalem pacem possit succurri: & quid decernendum, si illa conciliari non posset. Marchevillæo responsum a septemviris, Imperii Electoribus gratissimam esse sollicitudinem, qua rex Franciæ Germaniæ tranquillitatem exoptet, nec sibi quidquam illa esse exoptatius. Et quidem, si conculcandæ Cæsareæ auctoritatis, & res Imperii porro turbandi studium eos deserat, qui hactenus tam pertinacibus armis hoc bellum foverunt, atque salutaribus se accommodent consiliis, spem magnam affulgere componendi diffidia. Nullam tamen pacem iniri posse, quæ cum auctoritate Imperatoris, & Electoralis collegii dignitate pugnet. Requiri proin oratorem, Christianissimum regem oret, ut, cum tam liberaliter studium promovendæ pacis offerat, eos, quos Bohemica rebellio, Cæsaris contemptus, & profligata Palatini caussa ad arma traxit, a turbulentis consiliis auctoritate sua absterreat.

Cæsaris autem legatus ad comitium retulit, pergratum esse Majestati Cæsareæ, quod Electores, pro sua in Imperium cura Mülhusii convenissent, de reducenda pace & communi reipublicæ utilitate consulturi. Eandem omnino semper fuisse & etiamnum esse Cæsaris voluntatem. Hoc autem tot inter mala illi superesse solatii, quod caussam istis nunquam dederit, sed ad sustinendam tum domus suæ, tum obsequentium ordinum incolumitatem, consilia sua direxerit, adversus tot hostes, bella ex bellis nectentes, ad opprimendam Cæsaris & Imperii majestatem. Peculiariter consultandum proposuit: qua ratione rex Daniæ a Palatini defensione sit avertendus. Quo pacto Cæsari refundendi sint multi milliones ad repellenda bella hactenus impensi. Si bellum continuari necesse sit, quibus id nervis & stipendiis faciendum: quamve opem afferre velint septemviri. **Cæsaris oratio.**

Querelæ contra militiam.

Responsum ab Electorali collegio, institutum esse conventum, ut septemviri, velut intimi Cæsaris consiliarii, & præcipuæ Imperii columnæ, pro officii sui ratione curas summi capitis sublevent, ejusque sollicitudini de conciliandа post tot partas victorias pace adjumento esse possint. Querimonias deinde multas proponunt de eversa in exercitu Cæsareo disciplina, atque populorum oppressionibus & concussionibus, quæ licentia militari eo usque increverint, ut fideles etiam atque obsequentes Imperii ordines velut hostes habeantur; eaque ratione Imperii robur penitus enervari. Severis equidem edictis ista a Cæsare sæpius fuisse prohibita, sed eorum nullam fuisse rationem habitam; contemptos Electores; pro libidine militares imponi contributiones, ipsosque principes fieri tribunorum tributarios. Rogant igitur Cæsarem, ut his malis tollendis efficax adhibeat remedium.

De cætero satis esse persuasum collegio, belli caussam neque a Mathia neque a Ferdinando Imperatoribus esse profectam, sed vim illatam extorsisse defensionem necessariam. Obstitisse paci continuas hostium molitiones. Cum autem visum sit Cæsari, judicium Electorum de pacanda Germania exquirere, hosce modos in commune visos esse idoneos.

Electorum sententia.

I Cum Palatinus sit auctor status calamitosi, æquum omnino esse, ut ante omnia Majestati Cæsareæ se humiliter submittat, & culpam deprecetur, ea ratione, quæ Cæsari videatur conveniens, & in ejusmodi casibus usu recepta. II Ut pro se suisque regno Bohemiæ & annexis provinciis, suique electioni utpote invalidæ, in perpetuum renuntiet. III Ut septemviratu pariter per ejus delictum aperto cedat. IV Ut ab omnibus fœderibus & molitionibus discedat, idque idonea cautione confirmet. V Et quamvis juste Cæsar belli sumptus ab eo posset repetere, quia tamen id vires ejus superet, moderationem a Cæsare roget. VI Ut præmissis his conditionibus a proscriptione ex Cæsaris gratia absolvatur, ipsique ac liberis portio aliqua de propriis ditionibus pro arbitrio Cæsaris restituatur. VII Ut Cæsar ordinum postulata ex forma & jure constitutionum Imperii & Religiosæ pacificationis citra ullius injuriam jubeat decidi. VIII Quodsi comes Palatinus ejusque socii rejectis his conditionibus bellum protrahant, offerre septemviros Cæsari tantum auxilii, quantum eorum vires patiantur; modo eorum ditiones a militaribus profectionibus, quas Imperii leges damnent, a stativis item & damnosis contributionibus eximantur. Rogant deni-

denique Cæsarem, ut per circulorum conventus & generalia comitia ordinum in hæc consensum more majorum poscat, & obtineat.

Porro cum Daniæ rex per Cæsareas victorias ex Imperii finibus jam sit submotus; ad clementiam fore præstabilius, paci locum dare, si rex illam, qua decet, veneratione petat. Si autem rejectis conditionibus fœderatorum ipsiusque Turcæ auxiliis bellum præoptaret, æquum esse, Cæsarem ab Electoribus omnibusque Imperii ordinibus omni ope juvari.

Postquam a communi Electorum collegio hæc Cæsari responsa fuerant, Electores catholici addiderunt aliqua, quibus disertius mentem suam declararent. Neque enim quoad omnia ejusdem cum Saxone & Brandeburgo fuerant sententiæ. Putabant enim Catholici, addendum, ut Palatini filii & agnati tum demum in septemviratu succederent, quando contingeret, domus Bavaricæ lineam Wilhelminam extingui. Si portio Palatinatus esset restituenda, eam non desumendam ex bonis ecclesiasticis, neque ex iis, quæ tantum pignoris titulo possedisset. Peculiarem pariter religionis Catholicæ rationem in locis restituendis esse habendam. *Catholicorum Electorum propositio.*

Ad caput septimum, in quo agitur de gravaminum decisione petita, pertinere restitutionem omnium bonorum ecclesiasticorum, quæ post Transactionem Passaviensem Catholicis erant ablata. Rogarunt igitur Catholici septemviri ex conventu Mülhusano, ut Cæsar monasteriorum, ecclesiarum, bonorumque ecclesiasticorum restitutionem edicto velit imperare.

Imperata propterea duci Wirtembergico restitutio aliquot monasteriorum. Norimbergenses episcopo Eustettensi Bilbenreuttense cœnobium reddidere, ab Argentinensibus ædes cum jure civitatis Canonicis restitutæ. Multæ ecclesiarum possessiones etiam ab aliis civitatibus pristinis dominis redditæ. *Restitutiones.*

Marchio Badensis majorum hæreditati restitutus ditionem sectariis liberavit. Idem præstitit Joannes comes Nassovius. In Palatinatu superiore negotium religionis apud seniores Calvinistas non admodum processerat, prioris domini sperantes reditum. Edicto igitur Cæsareo urgebatur conversio. Dati a Ratisbonensi & Bambergensi episcopis parochi, a Societate JEsu concionatores & catechistæ. Templa repurgata, & pristino nitori reddita. In Bohemia quoque post edictum Cæsaris, ut proceres, præcipua hactenus fidei remora, aut Catholica sacra susciperent, aut regno excederent, magna contigit mutatio, personis illustribus, cum ad coronationem Ferdinandi convenirent, certatim ad ecclesiam redeuntibus. *Cura religionis.*

 Nec

Leopoldus episcopus Halberstadiensis.

Nec parum Catholica res aucta, cum Leopoldus Cæsaris filius Halberstadiensis est renuntiatus episcopus. Vacabat ea sedes per obitum Christiani Brunsvicensis, galeati illius præsulis. Erant Canonici plerique a fide alieni, bello etiam adversus Cæsarem immixti, atque ideo læsæ Majestatis rei. At Cæsar, postquam omnes in gratiam recepit, facile obtinuit, ut Leopoldus liberis suffragiis eligeretur. Eidem dein etiam abbatia Hirschfeldensis, quam multos jam annos Hassiæ landgravii tenuerant, a Romano pontifice est attributa: pluribusque aliis jam locis ad Transactionis Passaviensis formam religionis negotium urgebatur.

ARTICULUS XXI.

Gesta anni 1628.

85 NOn eadem, qua anno superiore, felicitate a Cæsarianis adversus Danum bellum est administratum. Quamvis enim Tillius Stadam, permunitam ad Albim urbem, Morgano Anglo post diuturnam obsidionem eripuerat (gratulante etiam Urbano VIII Maximiliano Electori) & Wallensteinius Crempam Alefeldio propugnatori, cæsique sint aliquot Danorum manipuli, aversam tamen etiam fortunam sunt experti. Nam

Anseaticæ civitates

Imprimis cogitabat Cæsar civitates maritimas, quas *Anseaticas* vocant, puta, Lubecam, Hamburgum, Rostochium, Wismariam, Stralsundam, Luneburgum, celebria Germaniæ emporia, commerciis opibusque præcipua, ad partes suas pertrahere, oblata iis opportuna cum domo Austriaca etiam in Hispania commercandi copia ac societate. At illæ, quamvis spes lucri quæstusque allectura credebatur, responderunt Schwarzenbergio legato, non posse se oblatam gratiam amplecti, quin vicinorum regum, Batavorum, aliorumque, qui a domo Austrica sint alieni, sibi odia consciscerent, eoque fieret, ut mari infesto classibus, non augeretur commercium, sed periret fructus novæ societatis & negotiationis Hispanicæ. Veritæ autem indignationem Cæsaris, licet neutri hactenus parti aperte essent addicti, armis & milite ad defensionem se pararunt. Quin imo transituræ timebantur ad Danum, qui magnis pollicitationibus eas invitabat, religionis & libertatis obtentu, quarum vindicem se ferebat. Sane conduci ab eo apud se militem patienter ferebant, Cæsareis vero annonam negabant.

In

In his erat Stralsunda Pomeraniæ frequens emporium, portu Balthici maris & opibus potens. Quæ proin Wallensteinio visa fræno indigere, sed, Sueco offerente auxilia, recusavit admittere Cæsarianum præsidium, negato etiam transitu in insulam Rugiam. Quare Wallensteinius obsidendam duxit: verum Stralsundani, aperto semper mari, a Sueco, Dano, & Hamburgensibus aucti milite aliisque subsidiis tam fortiter restitere, ut Cæsariani cum ingenti damno, ac majore ignominia coacti sint recedere. Idem Wallensteinio accidit, dum Glickstadium Holsatiæ urbem, quam rex ipse Daniæ Christianus IV condiderat, atque munierat, expugnare niteretur. Acciso enim exercitu per validas eruptiones & frequentia transfugia re infecta coactus est obsidionem solvere. **Et Stralsunda resistunt.**

Felicior fuit in expugnanda Wismaria & Rostochio. Sed lætitiam temperavit Femera insula a Dano occupata, quingentis Cæsareis aut cæsis aut submersis. Eandem sortem subiit Elckenfurtum, præsidio Luneburg co cum ignominia expulso. Periit etiam Cæsarianis octodecim navium classis, qua vi tempestatis, qua Danorum virtute. Nec minus sparsi Cæsariani male habiti sunt a rusticis: pluresque alias clades accepere, ut adeo Danorum spes reflorescere videretur. Mari præsertim, cum Cæsariani classe essent destituti, dominabantur, ejusque ope plura maritima oppida recuperarunt. **Cæsareani male habiti.**

Cæterum hoc anno Cæsar præter geminum in Saxonia exercitum, quorum alterum Tillius, Wallensteinius alterum ducebat, tertium habuit in Suevia sub Wolfgango comite Mansfeldio. Conflatus erat ex octodecim millibus, ut ad manum esset, si quid molirentur Protestantes adversus edictum restitutionis, quod Cæsar promulgare decreverat. Quingenti ex iis Lindaviam admissi urbem occuparunt, haud æquis oculis id aspicientibus Sueviæ Protestantibus, Grisonibus, & Tigurinis. **Tertius exercitus.**

De archiepiscopatu etiam Magdeburgensi fuit contentio. Cæsar Christianum Wilhelmum Brandeburgicum, eo quod arma cum rebellibus sociasset, proscriptum, principatu exuit. Canonici sectarii proin veriti, ne Catholicus sufficeretur, Saxoniæ Electoris primogenitum postularunt. At Cæsar postulatione rejecta monuit, ne quid porro in ea re tentarent. Excusavit dein factum apud Saxonem ea potissimum ratione, quod Magdeburgensis archiepiscopatus post Transactionem Passaviensem ab acatholicis per injuriam fuerit usurpatus: cum perturbatione cameræ Spirensis, in qua hic præsul munus revisoris gerat. Canonici, se absque nota a jam **Leopold. archiepisc. Magdeb.**

facta postulatione non posse recedere, obtendebant. Idem rescripsit Saxo. At Cæsar nihil propterea motus filium suum Leopoldum Pontificis voluntate archiepiscopum nominavit, dilato tamen capessendæ possessionis jure, donec cum Saxoniæ septemviro negotium composuisset.

Ægre insuper Saxonem habebat, de quo superiore jam anno in conventu Mulhusano questi fuerant Electores, neglectus militaris disciplinæ. Pomerania alebat tredecim Wallensteinianas legiones: cum tanta cacularum & muliercularum fæce, ut numero milites æquarent. Saxoniam superiorem quadraginta armatorum millia premebant, qui consueto contuberniorum ministerio non contenti, immanem insuper pecuniæ vim extorquebant. Quamvis autem hæc minime probaret Cæsar, visus tamen est, non satis efficaciter tantæ licentiæ suam opponere auctoritatem. Quare Bavarus pro sua in Cæsarem fide per litteras monuit, cavendum sane, ne Saxoniæ Electorem, tanta in Cæsarem fide principem, tam præstanti in publicam rem animo, cujus tot in Imperatorem & Imperium exstent merita, tot vexationibus irritatum alienet. Gravissimum profecto esse atque iniquissimum, ut, cum ex hostico subsidia ad alendum militem conquiri abunde potuissent, onus totum ferme in fideles obsequentesque provincias rejici, aliis interim, qui calamitatum auctores aut fautores sint, alta quiete fruentibus. Misit tunc equidem Cæsar quæsitores, qui a tribunis rationem exigant, damnatique plures, sed exemplo, quod in longum non esset profecturum. Neque enim semper est in principe, ut sat fortes aggeres avaritiæ ducum & licentiæ militari objiciat.

Disciplina corrupta.

Inter eundem Bavariæ septemvirum & Cæsarem hoc anno pactum est initum de Palatinatu superiore. Austriam super orem vicinamque Anasso regionem Ferdinandus Imperator ipso belli initio Maximiliano dederat, titulo pignoris pro grandibus belli sumptibus possidendam. Cum igitur hoc pignus tot inter bellorum difficultates reluere ære præsenti non esset promptum Cæsari, aliunde illud citra damnum redimere placuit. Caussæ æquitas & Mulhusinus conventus Palatino onus istos sumptus refundendi imposuerant, nisi ex gratia & liberalitate Cæsar illos remitteret. Adhæc Austrii pristinum dominum respiciebant, atque pro sui velut redemptione magnam pecuniæ vim offerebant.

Palatinatus sup. Bavaro datur.

Verum Maximiliano videbatur conditio deterior, tum quod Palatinatus minus eidem videretur opportunus, tum quod necdum esset liber periculo, quamdiu Palatinus ejusque socii Cæsaris sententiæ

tentiæ non acquiescerent, prævaluit nihilominus Electoris amor & reverentia in Cæsarem. Habitum ea de re Monachii colloquium, cui pro Cæsare adfuit comes Trautmansdorffius. Conventum denique, ut Bavaro ejusque hæredibus ac successoribus, pro diluendo tredecim millionum sumptu daretur Palatinatus superior, ex delicto Palatino delapsus ad dispositionem Cæsaris, una cum quatuor præfecturis Palatinatus inferioris cis Rhenum: in quibus Heidelberga & Manhemium. Conditiones.

Addixit Cæsar 14 annorum evictionem, ne Maximilianus periculum hujus permutationis luere debeat: simulque decrevit, ut sep emviri dignitas & archidapiferi officium, quam ante in solam Maximiliani personam contulerat, ad totam lineam Wilhelminam extenderetur. Atque hæc pacta ea tandem lege sunt firmata, ut Bavaro ad Austriam pateret regressus, si Palatinatus evictionem Cæsar non præstaret. Cæterum hoc anno in eodem Palatinatu superiore ad ecclesiam reductæ sunt personæ 14258.

Albertum Wallensteinium copiarum suarum archistrategum, quem jam ante Fridlandiæ ducem creaverat, Cæsar auxit hoc anno Megalopolitano sive Mechlenburgico ducatu, ac Sagano principatu in Silesia, eumque inter R. I. principes adlegit, ad compensandos videlicet graves sumptus, quos de suo ære in bellum fecerat. Quippe Cæsar duces Megalopolitanos, quod Daniæ regi adhærentes arma contra Imperatorem arripuerint, atque despecta dehortatione militem Cæsareum variis modis vexarint, hoc anno proscripsit, & Imperii clientelis exuit, translato in Wallensteinium Schwerinensi & Gustroviensi ducatu, & in ejus verba sacramentum dicere jussis provincialibus. Magno motu hæc res non caruit. Tandem autem jurejurando eidem se adstrinxere. Mechlenb. proscripti.

ARTICULUS XXII.

Gesta anni 1629.

§ I.

Pax Lubecensis cum Dano. Edictum restitutionis.

Quæ hunc annum maxime celebrem fecere, duo sunt, Pax cum Daniæ rege conclusa, & Edictum restitutionis a Cæsare promulgatum. Jam anno superiore suscepta *Lubeca* pacis tractatio, hoc tandem in has leges coaluit. 86

1 Sincera

Pax Lubecensis cum Dano.

1 Sincera & perpetua inter Cæsarem & regem terra marique sit pax & amicitia, cum offensionum amnestia.

2 Daniæ rex deinceps Imperii & ecclesiarum rebus nullo obtentu se ingerito, nisi quantum spectat Holsatiam.

3 Cæsar vicissim regni Danici suprema jura non attingito. Controversiæ vero, si forsan orirentur, per arbitros utrinque lectos citra vim amice componuntor.

4 Belli sumptus damnaque mutua compensatione remittuntur: iis exceptis, quæ regi a Saxoniæ inferioris circulo deberi censebuntur.

5 Regi Jutia, Slesvicum, Holsatia, Stormaria, Ditmarsia, cum annexis juribus omnibus restituuntor: atque Cæsarianus miles citra noxam inde abducitor: nec contra pacta, sacra aut profana, quisquam istic turbator.

6 Captivi utrinque gratis dimittuntor.

7 In hac pace Cæsaris voluntate comprehenduntor Hispaniæ & Poloniæ reges, princeps Belgii, totaque domus Austriaca, cum Electore Bavariæ, omnibusque auxiliaribus sociis, & obsequentibus Electoribus, principibus, & ordinibus Imperii: Daniæ vero regis voluntate reges Galliæ, Angliæ, Sueciæ, & ordines Belgii fœderati, siquidem voluerint comprehendi.

Crisis de hac pace.

Mirum sane videri possit, cur Cæsar, tantis exercitibus munitus, post tot victorias, occupatas tanto impendio provincias, urbesque, regemque ex Germania retrusum in Daniam, tam duras sibi, tam faciles regi conditiones scripserit, ut citra ullam refusionem sumptuum omnia ablata eidem restitueret. Verum penitius expendenti rerum statum, facile succurret, prudenter, cum alia haberi non posset, hanc pacem fecisse Cæsarem.

Quamvis enim cladibus non levibus fuisset attritus rex, reparatis nihilominus viribus, magno ineunte hoc anno terra marique erat instructus belli apparatu, ut adeo æquatis ferme viribus anceps videretur belli alea. Cum classis Cæsarianos destitueret, securus rex erat in sua Dania. Portus occupati urbesque maritimæ, a Cæsare aversæ, numerosum poscebant præsidium, & de damno magis vitando, quam lucro captando, erat certandum. Nec deerant potentes externi principes, qui validis oblatis auxiliis pacem Dano vehementer dissuadebant, quique viribus junctis in magnum discrimen Germaniam, factionibus bellisque laceram, possent adducere. Certe præsentes erant Hafniæ, Galliæ, Angliæ, Sueciæ, & Batavorum legati, qui omnem movebant lapidem, ut belli continua-

tinuationem regi, ingentibus promissis munito, persuaderent. In promptu Danis erat valida classis, quam Sueci, Angli, Batavi novis indies augebant subsidiis. Prohiberi igitur non poterat, quin loca quævis maritima pro arbitrio aggrediantur, & ex improviso occupent, priusquam terrestres copiæ venire possint auxilio. Adhæc Cæsar Edictum Restitutionis, quod sine motu fieri non posse videbat, promulgare decreverat: oportebat ergo a bello cum potenti rege, tot fœderatorum auxiliis formidando, esse liberum.

Sed quoniam Edictum Restitutionis diuturno posthac gravissimoque bello, cum extrema Germaniæ pernicie conjuncto, occasionem dedit, juvat hanc rem ab altioribus ducere principiis.

§ I.

Caussæ Edicti.

QUantam in Germaniam religionis mutatio discordiam invexerit, parte VII abunde demonstravi. Sublata mox inter ordines populosque veteri Germana amicitia fiduciaque, animorum aversiones, iræ, odia, dissensiones, adversa fœdera, bella subierunt. Pulsi loco Catholici & avita possessione. Injectæ manus in Christi sacraria, abreptæ ecclesiæ, episcopatus, monasteria; integræ ditiones ejectis sacerdotibus & sacris viris in profanos usus conversæ. Avulsa duo suprema Teutonici ordinis sacra magisteria, Livonicum & Prussicum, archiepiscopatus Rigensis, episcopatus Rivalensis, Curlandicus, Dessellensis, Terzinius, Swerinensis, Slesvicensis, Kilensis, Pumerzanus, Heilspergensis, Wermelandicus: ecclesiasticorum præterea bonorum, abbatiarum, cœnobiorum, collegiorum ingens numerus. Caussæ Edicti Restitutionis.

Carolus Cæsar ecclesiæ Advocati munus esse censebat providere ecclesiis. Litteris, colloquiis, comitiis tentata concordia. Ventum ad arma. Carolus moderate usus victoria, succidit germina, sed radicem non sustulit. Petitus repente gravi bello, *Transactionem Passaviensem* per fratrem Ferdinandum iniit, triennio post per Pacem Religiosam in Augustanis comitiis confirmatam, cujus articulos *part. 7 cap. 2 art* 12 apposui. Relicta Protestantibus, quæ eo usque abripuerant, vetitum autem ne id faciant deinceps.

Notabilis maxime articulus IV (quintum ordine quidam collocant) quo cavebatur, ut, si Prælatus aut alius quiscunque ex ordine ecclesiastico a religione Catholica desciscat, mox prælatura, beneficiis, & fructibus cedat (qui articulus *Reservatum Ecclesiasti-* Reservatum.

cum dicitur) repugnantibus initio Lutheranis a Ferdinando rege insertus, dein vero omnium, etiam Protestantium subscriptione firmatus.

Catholicis nempe in eo rerum articulo consultius visum, aliquarum ecclesiarum jactura reliquarum deinceps securitatem redimere, more nautarum ac mercatorum, qui orta tempestate mercium partem in undas ejiciunt, ut se ipsos, & id, quod residuum est, illæsum conservent. At sua eos spes fefellit. Protestantes etenim postea tum apud Ferdinandum I, tum apud sequentes Imperatores nihil magis urgebant, quam articuli illius abrogationem. Cumque illam obtinere non possent, passim eundem violabant. Duos omnino archiepiscopatus, Magdeburgensem & Bremensem, duodecim episcopatus, præter monasteria aliaque sine numero sacerdotia post Pacem Religiosam iniqua usurpatione occuparunt.

Sacrorum spolia.

Archiepiscopatus Magdeburgensis ad Brandeburgicos, Bremensis ad Holsatos aliosque pervenit: Mindensis & Halberstadiensis episcopatus ad Brunsvicenses: Misniensis, Merseburgensis, & Naumburgicus ad Saxones: Brandeburgicus, Havelbergensis, & Libussensis ad Brandeburgicos: Caminensis ad Pomeranos: Verdensis & Lubecensis ad Everhardum de Halle: Razenburgicus ad Christophorum Schnellenbergium.

Neque principes tantum, sed urbes etiam Imperiales, Argentina, Norimberga, Ratisbona, Ulma, Meminga, Nordlinga, aliæque permultæ manus profanas ad sacras facultates contra Reservatum Ecclesiasticum, ejectis avitis possessoribus, extendebant. Quin imo contra postremum Pacis Religiosæ articulum Catholicis omnem usum suæ religionis interdicebant, eosque a civitatum juribus & civilibus muneribus rejiciebant.

Graviora hæc erant, & cum Religionis Pace manifestius pugnantia, quam ut Catholici decussatis velut ulnis ferre possent. Frequentibus igitur querimoniis urgebant Cæsares, ut malo opportunum remedium tandem adhibeat. Maxime vero apud Ferdinandum II, post tot victorias, instabant tum Catholici Electores ex conventu Mülhusano, tum alii Imperii status, ut, quod alii ante eum Imperatores exequi nequibant, ad optatum tandem finem deducat.

A suis provinciis inchoat.

Ardua res erat, tot tamque potentes detentores e nidis, quibus tam avide incubabant, dejicere: difficile tamen non erat Ferdinando, rei Catholicæ apprime studioso, & qui omnia infra illam haberet, repetitionem spoliorum persuadere. A provinciis tamen domus suæ hæreditariis exordium reformationis ducendum putabat.

Nova

Nova igitur per Bohemiam, Moraviam, Silesiam, Austriam, Stiriam, Carinthiam, Carniolam, de religione mandata promulgat, ut omnes, qui alienam a Catholica religionem profitentur, præcones maxime, aut illam mutent, aut alio migrent, missis executoribus, qui in refractarios animadverterent. Bohemi maxime se opponebant, fuitque, qui collecta agrestium turba, Cæsarem cum primoribus aulæ venationi intentum, intercipere ac neci dare constituerat. Sed conjuratione detecta atque oppressa auctor in Hungariam, atque inde in Turciam erupit.

Tum vero ad reliquum Imperium ordinandum conversus Cæsar, querimoniis Catholicorum ex ipsis Imperii constitutionibus satisfacere decrevit, voluitque, ut ad Pacis Religiosæ formulam omnia redigerentur. Promulgavit igitur Edictum Restitutionis, quo præcepit, ut archiepiscopatus, episcopatus, prælaturæ, collegia, cæteraque bona ecclesiastica, contra Transactionem Passaviensem & Pacem Religiosam Catholicis adempta, antiquis possessoribus extemplo redderentur. Declaravit insuper, Pacem Religionis præter Catholicos, & primævæ Augustanæ confessionis cultores neminem alium complecti: statibus autem Catholicis nulla lege prohiberi, subditos suos religionis caussa ditionibus suis exigere; cum cuilibet jus emigrationis, ac rerum suarum venditio Pace Religionis permissa sit. Sed juvat ipsum Edictum prolixius aliquantum referre.

§ II.

Edictum Restitutionis.

NOn ambigere se, dicebat Cæsar, quin notum sit plerisque, in quantas dissensiones & perturbationes Germania devenerit, tum ex religionis novatione, tum ex spoliis & invasione sacrarum possessionum. Mox initas occultas conspirationes, arcana fœdera, tandemque publicam unionem: ascito etiam Turca in Bohemicæ rebellionis socium. Cæsares tam in Aula Cæsarea, quam in Spirensi senatu juxta tenorem Pacis Religiosæ legumque jus dixisse passis injuriam, sed nullum sententiis morem gestum. 87 Morbi Germaniæ a Protest.

Demum anno 1613 Correspondentes non modo de judiciis questos, novaque edidisse postulata, sed etiam eandem illam, quam prius a Cæsare poposcerant, decisionem admittere recusantes, novum transigendi modum postulasse: qui tamen discordiis finem non sit allaturus, sed potius easdem adaucturus; cum Catholici tum universim, tum in Mülhusino conventu congregati jure suo optimo

postulent, omnia ad Pacis Religiosæ & Imperii constitutionum normam exigi.

Cæsaris officium esse Pacem Relig. declarare.

Cæsarei igitur esse muneris providere modos pacandi Imperii, atque operam dare, ne sequiore Pacis interpretatione ordines majoribus discordiis implicentur, sed cuivis ex fundamentalibus Imperii legibus justitia administretur. Cumque gravamina non sint nova, sed pluries jam accusata, omne que, quorum caussa vertitur, satis auditi, opus non esse, hujus vel illius consensum respicere aut exspectare, prout jam anno 1576 Maximilianus Imp. diserte ostenderit, judicaritque, quod Cæsari ex plenitudine potestatis jus sit, suum officium interponendo ea decernere juxta Imperii sanctiones, quæ pertineant ad boni communis augmentum, & avertendum, quidquid saluti publicæ adversatur. Ipsos Protestantes jam anno 1559 disertis verbis apud Ferdinandum Cæsarem esse contestatos, gravamina esse ejusmodi, quæ ex ipsis constitutionum & sacræ Pacificationis verbis possint decidi.

Bona Ecclef. mediata.

Primum ergo contra Pacis Religiosæ sanctiones ac priores Imperii constitutiones revocari in dubium, utrum etiam ea collegia, monasteria, & prælaturæ, quæ sunt sub principum statuumque Imperii ditionibus, in Pace Religiosa comprehendantur, & an ii principes aut magistratus vi juris territorialis habuerint, habeantve potestatem illa usurpandi. Id vero minime fas esse, & hujusmodi etiam usurpationes bonorum ecclesiasticorum, quæ Romano Imperio immediate non subsunt, juri esse contrarias, constare ex § *vicissim &c.* quo statuitur, ut Augustanæ confessioni adhærentes veteri religioni addictos Imperii ordines, aliosque qui ecclesiastici status sunt, in sua religione, fide, ceremoniis, possessionibus non turbent, sed quiete & pacifice relinquant. Ubi manifeste non tantum de ecclesiasticis, qui sunt ordines Imperii, sed de aliis etiam ecclesiasticis, qui non sunt ordines, fit sermo.

Adhæc § *atque ut utrique* jurisdictionem adversus Confessionistas suspendi quidem, sed cum ea reservatione, ut ecclesiasticorum Electorum, principum, statuum, collegiorum & monasteriorum reditibus, proventibus, censibus, ac jurisdictionibus nihil præjudicii adferatur. Ac proin Confessionistis nullum esse jus ea occupandi: cum etiam § *quia vero* diserte dicatur, ista bona, tametsi intra statuum territoria essent constituta, reservata tamen esse, velut ad eos minime pertinentia.

Nihil autem obstare, quod in Pace Religionis § *atque ut &c.* statuatur, ut Augustanæ confessionis consortes in ea fide, religione, ritibus,

ritibus, quos in suis dominiis instituissent, vel imposterum essent instituturi, quiete ac pacifice relinquantur; male enim inde concludi, eos monasteriorum reformandorum habere potestatem, licet enim ejusmodi monasteria in debitis ac licitis convenientem oporteat habere sæcularium rationem, ea tamen nihil habere de cætero a sæculari ditione dependentiæ. Perperam item inferri, quod, cum pax sit facta inter status Imperii, ejusmodi religiosis nulli debeant processus decerni; manifestum enim esse, quod una cum ecclesiasticis Imperii statibus in Pace Religionis comprehendantur, consequenter in suis juribus debeant defendi. **Pax Relig. a Protest. violata.**

Pari modo in toto Imperio palam haberi, aliquos status Protestantes facere contra diserta verba Pacis Religiosæ § *cumque &c.* in quibus clare habetur, quodsi episcopus aut alius prælatus vel ordinis ecclesiastici quiscunque a veteri religione recesserit, ut episcopatum, prælaturam, & beneficium aliud, simulque omnes fructus & proventus, quos inde habuit, mox absque ulla contradictione & mora relinquere, atque capitulis, iisque, quibus secundum jura communia, aut ecclesiarum vel collegiorum consuetudinem competit, alium, veteri religioni addictum eligere atque ordinare integrum sit &c.

Nihilominus tamen aliquos, postquam defecerant a fide Catholica, episcopatus, prælaturas & præbendas retinuisse, quasi iste paragraphus ad Pacem Religionis nihil pertineret, & Protestantes eum nunquam admisissent. Verum aliter rem habere. Pacem Religionis unanimi Electorum & ordinum utriusque religionis consensu fuisse conclusam, ab omnibus ordinibus jurejurando sic esse firmatam, ut in omnibus ac singulis capitibus constanter firmiterque servetur. Cæsaris etiam præcessores in suis electionibus & coronationibus per capitulationes ad Pacem istam fuisse obligatos. **Reservatum Eccles. defenditur.**

Præterea acta publica in Cæsareo tabulario asservata circa hujus Pacis tractationem sic habere; ut demonstrent, fuisse quidem initio magnam inter partem utramque disceptationem, attamen cum Catholici a Reservato Ecclesiastico nollent discedere, sed potius omnino Pacem Religionis intermittere, Confessionistas rogasse, ut clausulæ saltem aliquæ, limitationes, correctiones, & lenimina articulo isti inferrentur; & tandem, cum partes convenire non possent, nemine reclamante, relatum fuisse inter capita Pacis Religiosæ ac promulgatum.

Tametsi autem Confessionistæ anno sequenti 1556, item an. 1557 & 1559 contra protestari voluerint, nihil tamen fuisse mutatum in

Pace Religionis, quippe jam conclusa, & juramento confirmata, instar legis fundamentalis, vi cujus Catholici jus habebant jam acquisitum, quod ipsis citra iniquitatem auferri nequiret. Atque idcirco factum, ut Ferdinandus, Maximilianus, & Rudolphus Cæsares, quantumvis ab Electoribus & principibus Augustanæ confessionis requisiti ac rogati, nunquam adduci potuerint ad istius articuli abrogationem. Quapropter Cæsarem habere caussam, præcedentium Imperatorum definitioni ac decretis inhærendi, atque ex ipsis actis præteritorum temporum, & claro contextu Pacis Religiosæ compertum, quam firmo sententia sua nitatur fundamento. Nec vero Protestantes posse asserere, istud Reservatum ipsorum dignitati & conscientiæ esse onerosum: nam ipsos honori suo abunde prospexisse: conscientiam vero vel ex hoc esse tutam, quod neutra religio cuiquam præscribat, ut hæreditarium habeat episcopatum, præbendam, aut sacerdotium.

Sed neque verba Paci inserta, quod circa hoc punctum dissentientes convenire non potuerint, quidquam facere adversus tam manifestam promissionem, & juratam obligationem, qua se status utrinque obstrinxerunt circa integrum Pacis tenorem. Eam enim ipsam ob caussam, quod partes in eo capite conciliari non possent, utramque rem Ferdinando regi decernendam obtulisse, & cum ille suo eam judicio definisset, iisdem se submittentibus, relatam in Pacem Religionis, & tanquam communem Imperii constitutionem ab omnibus ordinibus confirmatam fuisse & promulgatam.

Si tandem etiam objiciatur, subditos ordinum Imperii Pacis Religiosæ esse capaces, ideoque propter religionem Protestantes a magistratu suo pelli non posse, responderi ad hanc exceptionem, initio quidem de hac re magnam esse motam controversiam, & Confessionistas vehementer ursisse, ut cæterorum statuum subditis pariter Augustanæ confessionis libertas permitteretur, at Catholicos nulla id ratione admittere voluisse, sed maluisse, universam potius tractationem dissolvi, quam ut ipsorum subditi ea licentia donarentur. Cum autem nihilosecius Confessionistæ conscientiæ libertatem acriter poscerent, Catholicos demum id concessisse, ut subditis foret liberum alio migrare, atque exinde Protestantes ab hujus clausulæ petitione destitisse. Imo tam caute illius articuli tractationem fuisse susceptam, ut multæ lites intercesserint, donec tandem liber equestris ordo & civitates ad eam Religionis Pacem fuerint admissi: quod supervacaneum fuisset, si omnibus & singulis subditis libertas fuisset permissa. Ergo subditis non esse concessam arbitra-

arbitrariam religionis potestatem, sed ejus loco concessam emigrationem.

Ex quibus capitibus Cæsarem decernere ac declarare: primo, Protestantes non habere caussam conquerendi, & instar alicujus gravaminis habendi, quod Cæsar aut Camera ecclesiasticis etiam personis, quæ non sunt immediate Imperio subjectæ, actionem concesserint repetendi spolia, atque ad sententiam quoque & executionem restitutionis processerint. Contra vero Catholicos merito fuisse conquestos, horumque mediatorum ecclesiasticorum caussas suscepisse, ut ipsis sua monasteria & possessiones ecclesiasticæ, quas tempore Passaviensis Transactionis aut postea habebant, restituerentur; cum ipsis contra Pacem Religionis, contraque fundatorum mentem, per vim & privatam auctoritatem fuerint abreptæ. Protestant. injustæ querelæ.

Secundo: sacram Cæsaream majestatem pariter decernere, Confessionistas immerito conqueri, quod eorum consortes, qui beneficia ecclesiastica aut prælaturas occuparunt, a Catholicis in episcoporum aut prælatorum numero non habeantur, neque ipsis sessio & votum in comitiis, neque regalia & feuda concedantur. Contra vero ex parte Catholicorum justas esse, & Reservato Ecclesiastico consentaneas querimonias, quod ejusmodi episcopi & prælati, qui a Catholica religione defecissent, nihilominus episcopatus & prælaturas retinerent, & omnia privilegia & jura, quibus fruebantur, dum erant Catholici, usurpantes, vellent inter Imperii status censeri: quodque Protestantes (sæculares homines) se in ejusmodi episcopatus & prælaturas intruserint, & adhucdum intrudere nitantur. Catholicorum justæ.

Tertio: Cæsarem gravamina ordinum Protestantium prorsus inania judicare, quasi Catholicis statibus non liceret subditos suos ad religionem suam adstringere, aut postulato debito tributo ad emigrandum adigere, vel prohibere, ne ad alienas conciones excurrant. Contra vero Catholicos jure merito questos esse, ab adversa parte sibi circa hoc leges modumque præscriptum, & subditos hac arte, ut a magistratu deficiant, inductos esse. Quasi vero acatholicis sit liberum, in suis terris reformare, & repugnantes abigere, Catholicis vero id non sit permissum.

Quapropter Cæsaream majestatem Cameræ mandare, ut deinceps citra omnem aliam disceptationem, quoties tales casus inciderint, quales in hac decisione contineantur, juxta hanc declarationem judicet & pronuntiet. Et quandoquidem spolia bonorum ecclesiasticorum contra tenorem Pacis Religiosæ multis locis omnino sint notoria, jusque ipsum spoliatorum usque adeo clarum, ut nihil de Decernitur restitutio.

cætero

cætero requiratur, quam ut re ipsa per expeditam executionem læsis succurratur, Cæsari esse constitutum, suos commissarios actutum mittere per Imperium, qui sic alienatos & usurpatos archiepiscopatus, episcopatus, prælaturas, bonaque ecclesiastica, ab injustis possessoribus repetant, idoneis personis ex norma fundationum conferenda.

Similiter declarare Cæsaream majestatem, Pacem Religionis ad solos avitæ fidei Catholicæ consortes, eosque, qui nihil immutatam Augustanam confessionem, Carolo V Imp. exhibitam profitentur, pertinere, omnes vero contrarias sectas excludendas, ac minime tolerandas.

Igitur Cæsarem omnibus Electoribus, principibus, sub fractæ Pacis, tam Publicæ quam Religiosæ pœnis prohibere, ne quis huic supremæ dispositioni adversetur, sed eam singuli in suis ditionibus & provinciis, nulla interposita mora promoveant; illis vero, qui ejusmodi prælaturas, aut bona ecclesiastica detineant, mandare, ut quamprimum, post hujus Edicti insinuationem, ad restitutionem se accommodent, ubicunque Cæsarei commissarii id exegerint; secus fractæ pacis pœnis, *banno & beribanno*, amissioni omnium privilegiorum ac jurium, ipso facto, citra omne aliud judicium & condemnationem, ob manifestam contumaciam fore obnoxios; daturumque mandata Cæsarem, ut re ipsa ad executionem procedatur. Atque hoc est famosum illud Edictum Restitutionis, quod 26 Aprilis 1629 primo vulgatum tantos deinceps in Imperio motus excitavit, prout aliquanto prolixius narratum eo.

Antea tamen notandum obiter, pro justitia hujus edicti, in Pace Religionis optime fundati, præclare scripsisse *Jurisconsultos Dilinganos* in eruditissimo opere, cui titulus *Pacis compositio*, anno 1629 Dilingæ edito; cujus epitomen jam confeceram, sed ex certis caussis nunc omittendam duxi. Videantur etiam *Kevenhyllerus in Annal. Ferd. II tom.* 10. 1481 *Carafa in Germ. sacra a pag.* 315. *Adlzreit. Lotichius. Brachel. Londorp. Mascov.*

CAPUT

CAPUT IV.

Res gestæ usque ad mortem Ferdinandi II.

ARTICULUS I.

Gesta anni 1630.

§ I.

Initia belli Suecici.

Edictum restitutionis varios, quod dixi, animorum motus concitaverat. Tametsi enim Saxoniæ septemvir per libellum, variis allatis argumentis, intercessisset, dati tamen a Cæsare, qui illud exequerentur, quæsitores per singulos Imperii circulos, cum hoc attamen temperamento, ut perceptorum fructuum remissionem obsequentibus indulgerent. Eliminatum Augusta cum prædicantibus Lutheranum exercitium: restituta sua episcopo jurisdictio. Dux Wirtenbergicus, Brunsvicensis, Luneburgici, Argentinenses, Ulmenses, Halberstatenses, ad restitutionem adacti. Cœpta Ratisbonæ, Lindavii, Fuldæ &c. reformatio, omniaque spem optimam reducendæ avitæ religionis repræsentabant: cum repentinus ab Aquilone turbo spes omnes subvertit, totamque Germaniam ac religionem in summum discrimen, & incredibiles calamitates præcipitavit. Rem altius aliquantum juvat ducere. *Edicti executio.*

Gustavus Adolphus rex Sueciæ, ingentis animi princeps, confecto feliciter bello Polonico, militaris gloriæ cupiditate accensus, bellum majus meditabatur adversus Cæsarem Ferdinandum II, cujus res prospere gestæ, & per decem jam annos continuatæ adversus Protestantes victoriæ vehementer urebant oculos. Ardenti flammas subdebant Angli, Batavi, Galli, acatholici Germaniæ proceres, ac civitates, quibus aucta in dies domus Austriacæ potentia erat invisa, &, ut interpretabantur, formidanda. *Caussæ belli prætextæ.*

Nec deerant, quibus politicorum officinæ abundant, belli aut caussæ aut prætextus, litteras suas, ad Transylvaniæ principem ante triennium missas, Suecus interceptas reseratasque a Cæsare querebatur, alioque, quam scriptæ essent, animo acceptas. Polonos a pace cum Suecis componenda abstractos: quin auxiliis etiam, commeatu, magnoque legionum numero sustentatos: spe ad extre-

mum facta, cum Cæsar hostes suos in Germania subjugasset, in ipsam Sueciam victrices copias ductum iri, ut Sigismundus in paternum regnum reducatur. Suecicis adhæc mercatoribus omni per Germaniam commercii usu interdictum: ereptis non raro mercibus, & nav'giis fisco addictis. Maris Balthici imperium, quod proprium semper fuisset Sueciæ, magno ambitu quæsitum a Wallensteinio, cæsareæ militiæ præfecto. Imperatas Anseaticis & Wandalicis civitatibus naves, piratas immissos pelago: & ne in Sueciam penetrarent, vires defuisse, non animum. Oppressos amicos regis, Mechleaburgicos proscriptos ac finibus suis pulsos: datamque ceu spolium alienam Fridlando provinciam. Stralsundam, cum ad innoxium regis auxilium respexisset, vi armata obsessam, & ad extrema propemodum compulsam. Legatos insuper suos, quos jura gentium sacrosanctos habent, nulla probabili caussa a pacificatione Danica exclusos.

Veræ caussæ. Hæc equidem spargebantur: sed calcar maxime fuerat aviditas gloriæ, domus Austriacæ felicitas, edicti restitutorii odium: religionis vindicandæ studium: proprii militis, laboribus assueti, armorumque usu durati robur: admoti ab exteris stimuli: pecuniæ, militis bellicique apparatus promissi fiducia.

Neque difficile bellum videbatur, paratis copiis, quibus Polonos oppugnasset. Quas si dimitteret, ne ad cæsarea signa transirent, seque nudatum injuriæ obnoxium, metuebat. Cumque religionis vindicem se ferret, præparatis jam Protestantium animis, ubi primum exercitum Germaniæ intulisset, omne mox nomen acatholicum ad se convolaturum, haud vana spe præsagiebat. Si denique vinceretur, nihil se amissurum videbat, aperto semper in Sueciam recessu, a qua maris & classium ope hostis prohiberi posset.

Holmiæ comitia. At, ne insciis invitisve Sueciæ ordinibus bellum susciperet, Stockholmii in senatorum comitio hæc ob oculos posuit, maxime, acatholicæ rei in Germania faciem (validum apud eam gentem belli stimulum) cognati Megapolitani sanguinis proscriptionem, occupatos præcipuos Pomeraniæ portus, maris Balthici infestationem, intercepta commercia, quæque præter hæc Suecos adversus crescentem Austriæ potentiam possent accendere.

Displicuit equidem senatus parti, Sueciam, gravi vix bello defunctam, exhausto ærario, in gravius pertrahi. At perstitit rex in sententia, præsertim ubi ab Imperii septemviris, ad quos querelas adversus Cæsarem detulerat, litteras accepit, quibus, omisso regio titulo, a Germaniæ rebus abstinere jubebatur.

Ca-

Catholicorum hæc maxime erat reſponſio : nam Proteſtantium jam tum alia mens eſt viſa. Ægerrime eos habuit edictum reſtitutionis, ſuperiore anno a Cæſare promulgatum. Quapropter Imperii Electorum comitia poſcebant, Saxonis & Brandeburgi auctoritate confiſi. Annuit, qua erat clementia, Cæſar : tametſi videret, quorſum ea conſilia ſpectarent. Comparuere cum Cæſare Electores Catholici : reliqui duo per legatos. Saxonis orator Confeſſioniſtarum calamitoſum ſtatum prolixe explicavit, multa de bellorum injuriis, copiarum multitudine, militum licentia, & edicti reſtitutorii ſeveritate queſtus. Similes querimonias Brandeburgicus attulit.

Conventus Electoralis.

Nempe Proteſtantes, non ex Pacis Religioſæ præſcripto, ſed, quod a ſæculo ipſis ſolenne fuerat, ex alia ſuper aliam transactione, quæ citra eccleſiæ detrimentum fieri nequibat, juris colorem conabantur impetrare. Qua arte eccleſiam tandem fortunis omnibus everſum ibant, nova in dies ſpolia novis novisque transactionibus redimendo, donec, uſurpatis omnibus, nihil ſupereſſet Catholicis, de quo tranſigerent. Cum autem Cæſar per edictum reſtitutionis his eorum machinationibus obſiſteret, vehementer in illius abrogationem collaborabant, erantque non pauci ex præcipuis Catholicorum ordinibus, qui rebus Germaniæ feſſis, moderata edicti interpretatione, quietem dandam exiſtimabant : tonante præſertim ad Balthicum Sueco : ne cum domeſtico externoque hoſte decertandum, & Imperii res in ſummum diſcrimen eſſet deducenda.

Varia consilia.

Nihilo tamen minus eorum obtinuit ſententia, qui nihil de rigore edicti remittendum ſentiebant, & habuere illi, quod pœniteret, everſa propemodum poſtea re Catholica. Cum igitur Cæſar Saxonem ſolum & Brandeburgicum ab executione edicti exciperet, nullo facto operæ pretio, Ratisbonenſe comitium ſolutum eſt.

Proteſtantes autem habito Lipſiæ peculiari conventu, ad delectus militum bellique apparatum curas intendebant, ſatisque apparebat, ipſos non uſque adeo ſuperioribus bellis fuiſſe exhauſtos, ut illis inſtaurandis ſumptus animique deeſſent. Spem acuit exauctorata a Cæſare cum Wallenſteinio pars magna exercitus.

Conventus Lipſienſis.

Nam Ratisbonæ Catholici juxta ac Proteſtantes in eam abdicationem vehementer incumbebant. Quippe Wallenſteinius, quem Cæſar e Barone Bohemico Sagani, & Fridlandiæ ducem creatum, nuper Mechlenburgico quoque ducatu auxerat, uti bonus miles, ita homo ferox & imperioſus, dominatum immodicum, & quandam dictaturæ Romanæ ſpeciem præferebat. Inflabant illum principatus, opes, militumque ob permiſſam libertatem tantus ad eum con-

Wallenſteinius exauctoratus.

confluxus, ut alter velut Pompejus pedis incussu exercitus concire videretur. Cum igitur magno apud multos odio flagraret, qua precibus, qua rationum contentione Ratisbonæ postularunt, ut denique Cæsar de abrogando militari imperio, eoque in ordinem redigendo septemviris vellet assentiri. Id si fieret, Megapolitanum ducatum, quem restituere detrectaret, ab inermi facile posse avelli, ut, ad placandum Suecum, Mechlenburgicis possit restitui.

Fridlandus id temporis Memingæ erat, exercitu cæsareo per Imperium diffuso. Cæsar proin, septemviris assensus, misit ejus amicos, qui fasces ponere suaderent; neque is tergiversatus, sed tempori cedendum ratus, Cæsaris voluntati paruit. Septemviri autem lege repetundarum in eum agendum censuere.

Cum parte copiarum.

Petentibus iisdem (importuno sane tempore, cum bellum Mantuanum adversus Gallos flagraret, & novum Septentrio per Suecos intentaret) copias suas magnam partem imminuit Cæsar, statuitque, ne in posterum stipendia pro tribunorum arbitrio, sed ex præscripta circulorum moderatione penderentur, conventumque insuper, ne Cæsar deinceps inconsultis septemviris & Imperii ordinibus bellum indiceret, renovata veteri Imperii constitutione.

Tillius totius militiæ dux.

Exauctorato Fridlando Cæsar copiarum suarum imperium Tillio, quamvis pacem magnopere suadenti, imposuit: quem videlicet comperta tot annorum bellorumque felicitas, probitas, fides, obsequendi studium, sapientia, fortitudo, modestia, partæ tot præliis palmæ & gloria præprimis commendaverant. Is igitur, cum fœderis Catholici hactenus sub Maximiliani Bavariæ Electoris auspiciis exercitum duxisset, jam utrique præfectus Sueco opponebatur.

Quippe Gustavus Adolphus rex Sueciæ, quem nimis temere quidam contempserant, belli artibus excellens, ex Suecis, Finnis, Lapponibus, Livonibus, Germanis, Anglis, Scotis, aliisque, quadraginta armatorum millia contraxerat: omnesque ferme per Germaniam Protestantes consilia clanculum cum eo conferebant, multi etiam invitabant; ut adeo haud operosum fore crederet, in ipsa Germaniæ viscera penetrare.

Gustavi postulata.

Antequam tamen vim hostilem inferret, tentata est Gedani pacis compositio. Postulabat rex, ut Cæsar militem ex Saxonia inferiore, finitimisque locis deduceret. Munimenta ad Balthicum exstructa diruat. Navigatione abstineat. Controversias de bonis ecclesiasticis ad Balthicum, & mare Germanicum ordinum Imperii judicio decidat. Ad idem judicium caussæ procerum, qui adversus Cæsarem aut Imperium deliquisse sint visi, deferantur; & convi-

cti non, nisi pecunia, multarentur. Spondebatque rex pro multa, ducibus Mechlenburgicis, si majestatis damnarentur, persolvenda. Hæ si conditiones placeant, se protinus arma positurum. Sed ea hæc erant postulata, ut Cæsar acceptare nec vellet, nec etiam posset. Quare tractatione abrupta, legati abscessere: fatalis belli nuncii. Rex autem alteras ad septemviros litteras dedit, in quibus negatum sibi regis titulum querebatur, nullaque suggesta ad pacem conciliandam media. De cætero se amicitiam cum Imperio culturum, modo proniores suis postulatis aures inveniret, & vicina mari suo Germania in eum, quo ante bellum fuerat, statum reponatur. Viderent proin, ne quod gravius inde respublica Christiana detrimentum patiatur.

Belli, omnium prope, quæ Germania tulit, & diuturnitate & populorum calamitate atrocissimi, initium a Pomerania. Copiarum partem, classe e Suecia advectam, in Rugia insula, quam Leslæus Cæsareanis ademerat, rex exposuit: alteram in portu Stralsundæ, quam præsidio tenebat, jussit exscendere, atque, ut omnia a tergo tuta relinqueret, interceptis insulis, variisque in ora maritima propugnaculis, Wolgastum, Caminum, &c. obsidione expugnavit, Cæsareanis aut fugatis, aut cæsis. Plures aliæ Pomeraniæ mox urbes volentes vincebantur. Stetinum caput provinciæ a Bogislao duce cum tota Pomerania certis pactis traditum. *Belli initium.*

Cæsareani vitiis potius, flammis, incendiis, expilationibus, (prout Adlzreitterus refert) pugnabant; ut adeo mensuram peccatorum implesse videantur, in noxia capita, cælo indignante, brevi post effusam. Collectis tamen Mechlenburgicis præsidiis, pugnæ copiam regi faciebant: quam ille tunc declinandam existimabat, relictoque ad Stetini defensionem Gustavo Hornio, in Megapolitanos movit, captisque aut deditis munitioribus locis, jussit incolas ad pristinorum principum obsequia reverti, arma Suecis sociare, & Wallensteinii vicarios vincire. Hassiæ quoque landgravii de fœdere cum rege ineundo legatum misere: uti etiam septemvir Brandeburgicus, id petens, ut neutrarum sibi partium esse liceat. Sed jussus a rege, Cæsareos e ditionibus suis exigere, sub velo adhuc latere voluit. Dux Saxolauenburgicus, cum fœdus cum Suecis icisset, a Pappenheimio captus est. *Progressus ad Balthicum.*

Cum rex velut fulminis instar non urbes modo & oppida, sed plures in ora maritima provincias, percurreret, Cæsar ad eum scripsit, monuitque, ne rebus Germaniæ se immisceret: sed milite ex Germania abducto pacem coleret, quam bello, absque ulla denun-

tiatione illato, violasset. Idem septemviri hortabantur. Sed ulterius jam erat progressus, quam ut pedem facile vellet retrahere. Ingentem videlicet spem accendebant tot urbes & oppida, feliciter jam capta, tot secundæ velitationes, Protestantium favor, Cæsareani exercitus miserabilis facies. Quippe is adeo diffluxerat, ut vix octo millia, armis ferendis pares, superessent.

Misera facies Cæsarei militis.

Quapropter comes Schaumburgicus, Torquato Contio, Italo, in ducendo exercitu, ante adventum Tillii, succedens, copias frigore, fame, morbis, transfugiis, tantopere imminutas invenit, ut se Suecis omnino imparem Tillio scriberet. Mirantur hic aliqui, quid fuerit caussæ, cur exercitui tam formidando, tot stipendiorum & palmarum, qui rapuerit tam multa, tam multa dono acceperit, omnia defuerint, non secus, ac si nihil habuisset? Eos fame, pædore, nuditate, morbis, penuria periisse, quos auro onustos, & argentum nauseantes aliquando Germania viderit? Refunduntque in nimiam vitæ licentiam, a Wallensteinio permissam, inque neglectum DEi cultum. Quippe, qui rapuerint sine modo, sine modo profudisse. Nec fuisse in Cæsare pientissimo, ut tantis malis facile mederi posset.

§ II.

Bellum Mantuanum.

121 ANno isto finitum est bellum Mantuanum: quod ita se habet. Mortuus est anno 1627 Vincentius II dux Mantuæ & Montisferrati absque liberis, relictis duabus sororibus, quarum prima duci Lotharingiæ, altera Ferdinando II Cæsari, erat nupta. Duces Sabaudiæ jus pristinum in ducatum Monferratensem obtendebant. Sed aderat ex mascula progenie Carolus Gonzaga, dux Nivernensis, proximus agnatus defuncti ducis: Cæsar item Gonzaga, Guastallæ princeps, gradu uno remotior. Contentio igitur hos inter competitores orta de successione, Lotharinga fratris hæres esse volebat. Sabaudus armis certabat, pro Guastallio stabant Hispani: pro Nivernensi Galli, & Veneti, simulque suprema Vincentii voluntas. Nivernensis investituram a Cæsare petierat, non tamen impetravit, utpote inter armatos controversam: sed voluit Cæsar, ut uterque ducatus sequestro interim tradatur, donec lis per sententiam fuerit definita.

Caussa belli Mantuani.

Recusavit id facere Nivernensis. Igitur Cæsar exercitum sub Gallassio, Collalto, Aldringero, aliisque tribunis per Rhœtorum ter-

terras in Italiam misit, Helvetiis haud æquo admodum oculo id aspicientibus. Summus Pontifex Cæsarem ab eo bello graviter est dehortatus. Is vero, pro officii sui ratione id unum habere propositum respondit, ut defenso jure Imperii Nivernensem ad æquitatem reduceret.

Rex etiam Franciæ misso oratore petiit, ut Cæsar illum in possessione utriusque ducatus, & beneficiaria clientela confirmet: Grisonum fauces pristino statui restitueret, & copias in Germaniam revocet. Responsum legato, Cæsarem non credidisse, fore, ut rex Christianissimus, qua esset sapientia, & præclarissima nominis existimatione, in suprema Cæsareæ majestatis jura, fovendo ac tuendo beneficiarii adversus dominum suum contumaciam, manus injiceret. Verum non posse se prætermittere, quin suprema sua potestate uteretur, quando propositis longe mitioribus modis nihil profecisset. Reposuit orator: Nivernensem prompta esse voluntate ad petendam a Cæsare institutionem; Cæsareum autem sequestrum regi displicere: nec abducturum ex Italia copias, nisi duce Nivernensi utriusque ducatus jure, & clientelis convestito. **Cæsaris & Galli petitio mutua.**

At replicarunt Cæsarei, ducatus istos Cæsareo sequestro esse mandatos ea gratia, ne competitores arma corriperent: sed sententiam ab Imperatore istarum clientelarum judice exspectarent. Hispanos inscio Cæsare arma induisse. De cætero regem Christianissimum nunquam toleraturum, ut in suo regno de controverso dominio quisquam sibi judicis partes assumeret, nedum de fiduciaria ejus ditione, ac possessione: facile proin posse conjici, quo animo esse Cæsar debeat erga regem exterum, qui sibi vendicet munus decernendi, ad quem clientelaris beneficii possessio, feudali nexu pendens ab Imperio, in Italia debeat pertinere. Paratum esse Cæsarem cuivis pro æquitate jus dicere, quin arbitro aut moderatore indigeat. Non autem debuisse Nivernensem propria auctoritate se se in controversas possessiones immittere.

At nolebant Galli, Nivernensem possessione exui, in quam sanguinis prærogativa, voluntas ultimi possidentis, & Franciæ arma constituerant. Quare ventum ad manus. Cum Sabaudo adversus Nivernensem auxilia junxit rex Hispaniæ. Casalim, non solum Montisferrati, sed Europæ propemodum universæ munimentum ea tempestate præcipuum, Galli pro Nivernio tenebant præsidio, Torasio propugnatore. Reliquam Montisferrati ditionem urbesque Sabaudus occupaverat. Ambrosius Spinola Catholici regis jussu Casalim corona obsidionali cinxit. Sed in ipsa oppugnatione præstantissi- **Arma concitat.** **Mors Spinolæ ad Casalim.**

tissimus hic dux, tot per Italiam, Germaniam, & præcipue Belgium palmarum heros, obiit. Confectus senio, & fortassis etiam tædio, quod ad hunc scopulum impingeret cursus gloriæ.

Initia Nivernensi infausta. Initium belli infaustum Nivernensi, venditarum in Campania dynastiarum pretio lecta octo armatorum millia ad usque fauces Alpium e Gallia ipse ducebat. At Sabaudus aditu prohibito, effecit, ut ne unus quidem in Italiam penetraret. Et jam Casalis, commeatus & stipendiorum inopia periclitabatur. Ne exercitum rex Franciæ in Italiam mitteret, obstabat hyems, munita ab Allobroge Alpium claustra, nupera Nivernensis clades, Gallia tributis afflicta, & recenti Rupellensi bello fessa, fœderis cum Hispano sanciti reverentia. Vicit tamen Richelii Cardinalis summa in regnum regemque auctoritas, simulque Austriacæ magnitudinis æmulatio, atque Hispanici in Italia dominatus odium, ut principem, in Gallia natum, educatumque, non destitueret.

Galli in Italiam. Bruma igitur asperrima, per nives, per glaciata itinera, & abrupta montium, superatis, quæ Sabaudus vallium angustiis imposuerat, propugnaculis, actisque in fugam defensoribus, Susa dein fusis ducis copiis, ad deditionem coacta, Galli sibi per victorias viam in Italiam aperuerunt, eo tutiorem, quod Allobrox ubique victus ad certas transactionis leges fuerit compulsus.

Clades utrinque Multi exinde in Italia conflictus. Cæsæ prope Mantuam, quas Veneti miserant Nivernensi, suppetiæ. Ad Rodrigum pariter e Nivernensibus multi cæsi captique, rursusque Veneti a Cæsareanis gravi atque iterata clade affecti. Contra vero legio Galassica ad Vercellas a Gallis prope deleta.

Mantua expugnata stratagemate. Magnæ licet id genus conflictibus datæ sint clades atque acceptæ: parum tamen ad rei summam proficiebatur: donec Cæsarei Mantuam ipsam hoc anno occuparunt, quod hac ratione contigisse ferunt. Cum cernerent Cæsareani, urbem undique circumseptam paludibus, quas Mincius amnis, e Benaco egressus efficit, vi aperta expugnari vix posse, stratagemate utendum rati, hanc occasionem sunt nacti.

Miserat Nivernensis ad Venetos nuntium cum litteris, quibus aliquot peditum millia præsidio firmando petebat. Iis interceptis, cum dies inducendi præsidii adesset, ductore Altringero, sub crepusculum quatuor Cæsareorum millia, tanquam a Venetis missa, simulata vi per castra penetrant, & apertis portis a Mantuanis delusis recepti, urbem capiunt. Ita quidem rem narrant Brachelius, & Wassenbergius. Sed Adlzreitterus scribit, Cæsarianos summo

men-

silentio, navigiis ad mœnia advectos, per portam, tormento effractam, turmatim in urbem irruisse. Præsidiarios vero ad arma concurrentes, mox a Cæsarianis fractos, cæsosque, vita nemini, qui arma gestaret, donata.

Nivernensis in arcem primum confugerat, una cum filio & aliquot proceribus: inde cum victoribus pactus vitam & libertatem, in Ferrariensem Pontificis ditionem secessit, ea lege dimissus, ne ad Gallos aut Venetos se reciperet. Civitas, ducisque regia bidui spatio direptioni datæ. Collecta incredibilis præda. Crudelitati & petulentiæ, in sexum maxime debiliorem nihil non licuit, cum ingenti nominis Germani dedecore: ut adeo non in Germania tantum, sed in Italia quoque milites tela procuderent, quæ divina vindicta in eorum capita deinceps evibraret. **Nivernensis fuga.**

Hæc dum in Italia agebantur, resque pugnam decretoriam spectaret, Ratisbonæ, ubi tum Cæsar erat in comitiis, per Brulardum, Franciæ oratorem, proposita est pacis tractatio, ac denique ad exitum felicem perducta, his conditionibus: Carolus Gonzaga, dux Nivernensis, veniam a Cæsare precatus, ducatum Mantuanum & Montisferratensem clientelari jure reciperet. Duci Sabaudiæ reddentur sua, atque ex ejus provinciis rex Galliæ præsidia deduceret. Nullum deinceps Imperii principem rex lacesseret, nec hostibus domus Austriacæ auxilium præbeat. Ita se vicissim Cæsar erga regem regnumque Galliæ gerat. Claustra Alpium ac Rhœtiæ in pristinum statum restituantur. Venetos & ducem Lotharingiæ eadem pax complecteretur. Arma & milites abducantur. **Pax.**

Hispanis hæc pax parum erat accepta, quod existimarent, sui, Cæsareæ majestatis, rei communis, tantorumque ad id bellum apparatuum, æquo minorem rationem fuisse habitam. Sed bellum Suecicum, & novæ acatholicorum conspirationes Cæsaris copias ex Italia revocabant. Nec volebat Cæsar oppressum Nivernensem, sed obsequentem.

Vidit hoc bellum instabilem mundi variantis scenam, in Carolo Emmanuele duce Sabaudiæ, & Carolo Gonzaga duce Nivernensi. Ille tam frequens sæculi sui actor, tam potens paulo ante, totque provinciarum & urbium munitarum dominus, atque Italiæ velut moderator, omnia propemodum repente amisit, ut in patria exul, e montium jugis ruinas suas prospectaret, & ad ultimum vitam ipsam rerum humanarum tædio amitteret. H c vero, dum securum se intra Mantuæ munimenta crederet, subito in hostium manibus se vidit, gratiæ loco habens, quod cum provincia non liber- **Ludus fortunæ in Sabaudo & Nivernensi.**

tatem quoque & vitam ipsam amitteret. Hoc utrique huic hosti erat reliquum, ut alter alterius casu se solaretur. Hic tamen felicior, quod restitutum se vidit, ille, ruinæ suæ immortuus, filio reliquit restitutionem in integrum. Ita nempe magni principes cum minoribus videntur ludere. Scenam vitæ humanæ clausit etiam hoc anno cum Spinola Collaltus, supremus Cæsarianorum per Italiam ductor: ne mors sejungeret, quos caussa Austriaca conjunxerat.

ARTICULUS II.

Res gestæ anni 1631.

§ I.

Fœdus Lipsiense, & Gallicum.

122 QUos Sueci fecerant, progressus, haud modice Protestantium spes erigebant; atque, ut frequentes ad *conventum Lipsiensem*, a Saxone indictum, confluerent, persuaserunt. Cumque Mathias Hõe, magni nominis Lutheranus præco, facunda oratione animos præparasset, comitio visum, fovendam equidem Cæsaris auctoritatem, succurrendum tamen Germaniæ libertati, instaurandam cum Catholicis amicitiam, dandamque pacem Imperio: sic tamen, ut salva maneat Augustana confessio: executioni edicti Cæsarei eatur obviam: retineantur ecclesiarum possessiones: parentur defensionis subsidia: Saxo tres peditum, duas equitum legiones in armis habeat; status reliqui secundum formam Imperii, quam matricula exhibet, & circuli legem, auxilia conferant. Cum finitimis principibus conservetur amicitia. Actum insuper de invitandis ad fœderis societatem, rege Daniæ, duce Holsatiæ, civitatibus maritimis &c. de militaribus injuriis, exactionibus immodicis, populorum lamentis.

Conditiones fœderis cum Sueco.

Hæc missis ad Cæsarem litteris conventus istius ordines significabant. Respondit Cæsar, se conventus litteras cum Catholicis statibus communicaturum, permanerent interim in pacis servandæ proposito. Superesse spem reducendæ concordiæ.

Idem ferme ad ordines Catholicos comitium scripsit: qui responderunt, Catholicos belli calamitatibus perinde ac Protestantes afflictos, levamen a Cæsare petiisse, procul tamen abesse, ut facta secessione ea propter arma corriperent, nec credidisse, fore, ut tam periculosa capiantur consilia, eo præsertim tempore, quo

Cæsar & Catholici dehortantur.

Sue-

Suecus, occupatis jam multis urbibus invasisset Imperium. Non sustentari hac ratione, sed prodi rempublicam; non defendi libertatem, sed in supremum discrimen dari. Conjuncta ni opera occurratur progressibus Sueciæ, metuendum sane, ne sero nimis tota Germania experiatur, quorsum ejus colliment consilia. Qui igitur Imperium salvum vellent, dignitatem septemviralem, ordinumque libertatem conservatam, videant, quam sibi rationem ineundam existiment. Et quamvis longe fuisset gratissimum, si Lipsienses fœderati Cæsaris edicto, ex T. P. & P. R. norma composito, morem gessissent: Catholicos nihilominus, pro suo in tranquillitatem publicam, & ordinum concordiam studio, paratos esse, colloquio locum dare, ad consultandum, quo modo executioni edicti moderatio adhiberi queat: eamque in rem placere, conventum Francofurti institui. Verum obturatæ jam erant Protestantium aures ad audienda saniora consilia, versis ad arma eorum animis. Magni igitur ubique delectus ab iis habiti, Cæsare & Electoribus Catholicis frustra dehortantibus.

Suevia & Franconia abstrahuntur a fœdere.

Quare bello Mantuano jam finito, ac Nivernensi in fiduciariam clientelam recepto, Fürstenbergius legiones Cæsareas ex Italia abduxit, atque imposito Memmingæ, Campiduno, aliisque civitatibus præsidio, ac Wirtembergico exarmato, totam Sueviam Lipsiensi fœderi renuntiare, fidemque Cæsari jurare coegit. Quod exemplum, Fürstenbergio cum copiis imminente, secuti sunt Franconici circuli ordines. Saxonicus autem uterque fœderi pertinaciter inhæsit.

Oleum ardentibus affudit rex Galliæ, qui fœdus hoc anno iniit cum rege Sueciæ in hæc capita.

Fœdus Gallicum cum Suecis.

1. Fœdus esto inter utrumque regem pro defensione amicorum, securitate maris Balthici & Oceani, restitutione oppressorum Imperii ordinum.

2. Pro reparatione injuriarum & damnorum, armata manu procuranda.

3. In eum finem rex Sueciæ 30000 peditum, 6000 equitum, suo sumptu in Germaniam ducat. Rex Galliæ 40000 talerorum Imperialium quot annis tribuat Sueco.

4. Conscriptio militum, ac nautarum, comparatio rerum bellicarum libera sit in mutuis territoriis: hostibus vero denegetur.

5. Fugitivi mutuo tradantur.

6. Rex Sueciæ in religionis negotio non aliter agat in occupa-

tis locis, quam juxta constitutiones Imperii, & in quibus exercitium Catholicæ religionis invenerit, in integro relinquat.

7. Ad hoc fœdus quicunque accedere voluerint, sive intra sive extra Germaniam, admittantur.

8. Cum duce Bavariæ, & Liga Catholica in Imperio amicitia, vel saltem neutralitas servetur, si illi reciprocam præstiterint.

9. Nullus fœderatorum sine altero quid statuat, aut pacem ineat.

10. Hoc fœdus quinque annis duret, intra quod tempus nisi pax ineatur, communi fœderatorum consilio prorogetur.

Hoc fœdus, a Richelio cusum, pro rege Galliæ iniit Hercules Charnacæus, pro rege Sueciæ Gustavus Hornius, Carolus & Joannes Bannerii.

Interea vero, non obstante hyemis frigore bellum ardebat, Sueco plures urbes expugnante: dum Cæsarei ad Magdeburgi obsidionem hærent.

§ II.

Magdeburgi excidium.

123 MAgdeburgum, seu Parthenopolis, opulenta ad Albim civitas, ad eam paulatim potentiam increvit, ut Imperatoribus non raro subtraheret obsequium; prout Caroli V tempore contigit, ubi Flacii Illyrici & Amsdorffii erroribus imbuta, adversus constitutionem *Interimiticam* refractaria, atque proscripta, bello gravissimo, atque secutis deinceps Germaniæ calamitatibus occasionem dedit. Ad archiepiscopum olim, qui Germaniæ Primatem se ferebat, spectaverat, Luthero autem tumultuante in libertatem se asserere est conata, abjecto parendi officio: vicinos vero religionis suæ principes in administratores ascivit.

Christianus proscriptus. *Christianus Wilhelmus*, marchio Brandeburgicus, Georgii Wilhelmi Electoris patruus, administratoris nomen assecutus, a Cæsare Ferdinando II *proscriptus est*, quod bello Danico hostium partes fuerit secutus. Lutherani tunc equidem, qui canonicorum titulum usurpabant, Augustum, Saxonis filium administratorem postulabant; sed quia archiepiscopatus iste primum post T. P. Catholicis fuit ereptus, Cæsar, rejecta postulatione, Leopoldum filium suum per summum Pontificem substitui curavit. Atque ne hostile quidpiam attentaretur, præsidia per provinciam disposuit.

Impatientes rei Magdeburgenses cives, in navigia & copias Cæ-

Cæsaris direptionibus, cædibus, aliisque injuriis palam sunt grassati, magistratu connivente.

Fridlandus eam audaciam non dissimulandam ratus, urbem obsidione cinxit, præsidiumque Cæsareum admitti postulavit. At illa, Cæsarei edicti executionem metuens, id se facturam præcise negavit: atque incensis suburbiis, ad vim vi repellendam impigre se paravit. **Fridlandus obsidet.**

Anseaticæ civitates, Brunsviga maxime, Hamburgum, & Lubeca pro urbe cum intercederent, Fridlandus pecuniam primum imperavit, dein hac etiam remissa, postquam militem frustra fatigavit, & cladibus acceptis imminuit, obsidionem solvit, sive illa magni nimis visa sit moliminis, sive nullum illius mandatum haberet a Cæsare.

At dilata duntaxat est ultio; quam urbs, ultra, quam credi possit, contumax, in exitium tandem suum accivit. Quamvis enim Cæsari conciliata videbatur, non desiit tamen Cæsarea mandata contemnere, odioque religionis Catholicæ, cum ejusdem hostibus conspirare, societatem inire, consilia & arma conferre, eorumque successus suos facere, cæteroquin fræni impatiens, & suæ assueta licentiæ.

Ruentem suo pondere magis impulit Christianus Brandeburgicus, qui, a Cæsare administratoris officio motus, proscriptusque, ad regem Sueciæ Holmiam abiit, belli apparatu tunc maxime occupatum, de Cæsaris injuria multa questus. Facile erat, regem, tantæ tamque opportunæ urbis cupidum, ad promittenda auxilia permovere. Missus igitur cum eo Magdeburgum Falckenbergius tribunus, regis nomine fœdus cum civitate iniit, omniaque ad ejus defensionem, donec rex cum exercitu veniret auxilio, apparavit. **Fœdus cum Sueco.**

Cæsar, Ratisbonæ tunc agens, cum hæc intellexisset, Tillio mandavit, ut perfidæ & pervicacis urbis insolentiam castigaret. Is igitur laxiori primum tum arcta obsidione urbem cinxit, partitis cum Pappenheimio & Wolfgango Mansfeldio invasionis regionibus. Adeo autem vehementer operi instabant, ut brevi tempore viginti propugnaculis, quæ oppidani muniendæ civitati exstruxerant, potirentur. Quare Tillius datis tribus in urbem litteris, unis ad Brandeburgicum, alteris ad Falckenbergium, tertiis ad magistratum, clementiam Cæsaris obtulit: ad extrema deductam esse urbem: parcerent sanguini, & nunc tandem, cum nulla spes superesset solvendæ obsidionis, prompta deditione exitium præverterent.

Sed tam efferata erat populi rabies, tam obstinata pertinacia, ut **Obstinatio.**

ut salubri monito aures occluderent, & trivialibus quoque scommatis Tillio & Pappenheimio insultarent. Fiduciam accendebant Brandeburgus & Falckenbergius promisso Suecorum auxilio, mox affuturo. Feruntur etiam concionales ministri furentem alias plebem e pulpitis dementasse, ut conjurarent, se ferro potius caput, quam manus hosti daturos. Quin fœminas quoque Bacharum instar discurrisse, & ignaviam viris exprobrasse.

Tillius igitur, cum rex biduo post adfuturus nuntiaretur, decretorio insultu in urbem irrupit, cæso, qui obsistere conabatur, Falckenbergio. Sed necdum arma ponebat cæcus furor. Pars ex ædibus lapides in victores projicere, pars armata adhuc velut lymphata tumultuari, pars ignem tectis subjicere, ut flamma prædam hosti præripiat, omnes in exitium ruere: ut adeo Numantinos æmulari viderentur. Brandeburgicus, vulneribus saucius, Wolmerstadium captivus abductus est. Quadringenti circiter cives urbis fato superfuerunt, plerique in principe B. V. templo asylum nacti. 150 domus ad Albim servatæ ab incendio, reliquæ ædes omnes tristes in cineres abiere. Cohibere equidem Tillius conatus est sævitiam militis, sed tanto in tumultu difficile est exaudiri imperium ducis, præsertim ubi ultionis libido ferociam asperat. Severa utique fuit executio, sed sceleris etiam obstinati atrocitas pensanda.

Gustavi apologia.

Perculit non leviter Gustavum regem Magdeburgi clades, veritum, ne crederetur, obsessos promisso destitutos fuisse auxilio. Huic famæ ut occurreret, apologiam edidit, questus, Magdeburgicos festinata nimis armorum correptione, antequam sat valido roborati essent præsidio, rem præcipitasse; sibi integrum non fuisse, nisi suam communemque caussam perditum iret, expeditionem suam magis accelerare, simulque in dubiam Saxonis & Brandeburgi septemvirûm fidem culpam conjiciebat.

§ III.

Fœdus Brandeburgi & Saxonis cum rege. Pugna Lipsiensis.

124 Gustavi progressus.

PEr asperos hyemis rigores ardebat bellum in Brandeburgicis. Eripuerat equidem Tillius Suecis Brandeburgum, Cniphusio capto. At illi, hærente ad Magdeburgum Cæsareo exercitu, majores multo progressus faciebant. Nam Daminum cum magno commeatu bellique apparatu interceptum; Francofurtum ad Viadrum, cæ-

cæso Cæsariano præsidio, expugnatum. Dedita Landsperga. In Silesiam usque procursum. Reversusque rex ad Viadrum, per Hornium cum Brandeburgico septemviro egit de fœdere: quod nimis (sive ex vero, sive ex composito) Suecus extorquere videbatur. Assensus est Elector, ut loca omnia, præter Custrinum & Spandavium, præsidio rex occuparet. Denique Spandavio etiam permisso, solum Custrinum sibi Elector reservavit, præcipuum ditionis suæ munimentum. Fœdus cum Brandeburgo.

Constantior aliquantum in rejiciendis Gustavi postulatis fuit Saxoniæ septemvir, caussatus debitam Cæsari fidem, imminensque a Cæsareo milite, ex Mantuana expeditione reduce, periculum. Quamvis enim ægerrime illum haberent filii sui ab archiepiscopatu Magdeburgensi exclusio, severitas edicti Cæsarei, & Cæsarei militis per utramque Saxoniam dominatus, atque propterea Lipsiensis confœderationis esset caput, tamen, qua erat sapientia, fide, æquitate, & reipublicæ studio, nolebat, exterum principem in Germania pedem figere. Et Saxone.

Quare sunt, qui Tillium reprehendunt, quod, dum Elector dubiæ adhuc videbatur fidei, & partem inter utramque cuperet esse medius, ab utriusque vexatione liber, præcipitato consilio Saxoniam invaserit, Merseburgo, Zeizæ, Naumburgo, Weissenfelsæ, Lipsiæ, aliisque locis occupatis, præsidium imposuerit, atque ea vi septemvirum irritatum velut impulerit ad ineundam cum Suecis belli societatem. Certe id magnopere displicuit Electoribus, Moguntino & Bavaro, ut ex hujus ad Tillium litteris constat. Tillii accusatio.

Postquam igiur Tillius Saxoniam invasit, ut septemvirum a societate cum Sueco deterreret, eandem quam maxime promovit. Nam ille mox per Arnheimium, exercitus sui legatum, cum Gustavo rege in fœdus ivit, suasque legiones cum eo conjunxit, plaudentibus Protestantibus, subtractum tandem Cæsari tantæ auctoritatis & potentiæ septemvirum, qui immota hactenus fide eidem adhæserat; Catholicis vero ex tanta hostium multitudine futuras calamitates haud ex vano præsagientibus.

Congressi rex, Saxo, & Brandeburgus Dubæ in commune deliberarunt de belli ratione. Saxo suam ab utroque exercitu premi provinciam questus, pugnam suadebat. Rex periculosum censebat, communem omnium caussam unius prælii aleæ committere. Evicit nihilominus Saxonis sententia.

Quare medio Septembri Lipsiam versus, ubi Cæsarianus exercitus castra locaverat, progressus, rex aciem instruit. Bannerius dex- Pugna Lipsica.

trum, Saxo sinistrum cornu tueri jussus, medium agmen sibi delegit. Tillius vero dextram alam demandavit Pappenheimio, lævam Fürstenbergio, mediam partem sibi reservavit, captato in subsidium vento occiduo, qui pulverem fumumque ferret in hostium oculos. Cæsarianis pro tessera *JEsus Maria*: hostibus *nobiscum DEus*. Sub meridiem e machinis majoribus salutatio mutua, cominus dein actum. Suecus, ne ventus pergeret adversari, deflexa ad sinistram moliter acie, eum assecutus est minus importunum.

Primus Cæsarianorum impetus fuit in Saxones; fuso equitatu, pedites potiorem partem dati in fugam, septemvir Eulenbergam, Arnheimius ad regem se recepit. At longe alia dextro in cornu facies. In hoc quippe Cæsarianus equitatus actus in fugam peditatum destituit, ac Suecis victoriam, in paucis celebrem asseruit. Victus fugatusque veteranus ille victorque hactenus tot præliorum exercitus. Octo millia ipso in loco cecidere, tormenta 29, militaria signa 120 Sueco cessere. Reliquiæ exercitus Lipsiam, Merseburgum, Halam dilapsæ. Tillius toto conflictu, qui quinque admodum horas tenuit, egregii ducis munere perfunctus, prope a captivitate abfuit, vulneratusque cum Pappenheimio & Fürstenbergio Halam primum, inde Halberstadium rheda abductus est.

Clades.

Ex Suecis 1500, ex Saxonibus 2000 in acie perierunt. Rex autem victor noctem illam sub dio egit, terra pro strato usus. Tillii castra direptioni data. Sic eunt res humanæ. Dies una longam victoriarum seriem abrupit, longamque in Germania calamitatum traxit. Divinorum judiciorum relinquendum abysso, qui fieret, ut caussa, juris æquitate freta, tot annis victrix, tot nobilis triumphis, subito uno velut fortunæ ictu fructum decennis felicitatis perderet. Verum alia bilance sua DEus librat judicia, alia homines. Non semper in terris vincit caussa melior: cælo non raro reservatur victoria. Felices illi, qui sua supplicia vertunt in gloriam: damna in coronas. Fallitur, quisquis credit, proborum insectatores fortunatiores esse iis, qui a DEo flagellantur, ut fiant meliores.

§ IIII.

Ingentes Suecorum progressus.

125 Protest. omnes ad Suecum.

POst victoriam Lipsiacam sua mox Saxo recepit, Merseburgum, Halam, Mauritioburgum, Lipsiam, præsidiariis plerisque fortunæ auram secutis atque ad Saxonica aut Suecica signa transgressis.

So-

Solutus conventus Francofurtensis, voluntate Cæsaris super Edicto Restitutionis celebrari cœptus. Ante illius dissolutionem Frizlaria ab Hasso erepta Moguntino. Norimbergenses, Ulmenses, Argentinenses, Schweinfurtenses, Anhaltini, Weinmarienses, aliique Protestantes Gustavi societatem amplexi. Magdeburgensi & Halberstatensi episcopatibus princeps Anhaltinus impositus. A Megapolitanis ducibus, a Cæsare proscriptis, recepta provincia.

Piguit jam per urbes circumferre arma, plures provincias fulminis instar percurrit Gustavus, ingentia victoriarum emensus spatia, ut victoriæ unius fructus legeret, Saxonia, Silesia, Lusatia, Bohemia, Thuringia, Franconia, Rhingavia, Palatinatus, Moguntinus ager, Weteravia, Suevia, Westphalia mox peragrata. Rhenus ipse transmissus, Erfurtum, Moguntini civitas, quod Tillio negaverat, admisit præsidium. Gotha, Königshofium, Herbipolis, Rotenburgum ad Tuberam, Wertheimium, Hannovia, Aschaffenburgum, Steinhemium, Francofurtum ad Mœnum, Höchsta, Oppenheimium, Steinium, Wormatia, Moguntia, Trarbachium, Baccaracum, Boppardia, Vesalia superior, Königsteinium, Cuba, Fridberga, Spira, Germersheimium, Landavium, Weissenburgum, Manhemium, Mergethemium, Heilbrunna, Wimphena, Ulma, aut vi expugnatæ, aut deditione acceptæ. Et quot aliæ urbes, oppida, arces, propugnacula? Victoria volat.

Nec adeo mirum videre debet, quod rex Gustavus quatuor mensium spatio tot urbibus & provinciis sit potitus; nam pleræque Protestantium urbes, odio Cæsaris & religionis Catholicæ, ultro manus tendebant; cumque caperentur, velut assertorem libertatis venerabantur. Aliæ, uti Norimberga, Francofurtum, Ulma, tacite quidem annuerunt, ut veniret; venienti autem simulatam ac scenicam defensionem opponebant, ut coacti se dedidisse viderentur. Nec mirum.

Catholicas ad Rhenum civitates Hispanus miles defendendas susceperat; sed tam modica atque infirma erant præsidia, ut incumbenti procellæ facile cederent. Adhæc ingentem terrorem Catholicis Sueci victoria sua incusserant, immaniter ac barbare in eos sævientes, qui resistere audebant. Horum exemplo territi alii, vitæ & religionis libertatem pacti, se suaque hosti permisere.

Denique falso prorsus sibi quisquam persuaserit, quod hæc omnia Gustavus, utut heros incomparabilis, per se ipsum gesserit; nam dispertitis legionibus, alia per duces suos: alia per principes Germaniæ acatholicos, Hassum, Vinarienses, Rheni comitem, Megapolitanos occupavit; Saxoniæ septemvirum maxime; qui, recupe-

ratis, quæ Tillius ante prælium Lipsiense in Saxonia expugnaverat, locis, partito cum rege belli prosequendi negotio, Lusatiam, Silesiam, Bohemiam, aliasque hæreditarias Cæsaris provincias sibi petendas sumpsit. Et jam satis erat in aperto, quam intempestivum fuerit de eo invadendo Tillii consilium.

Saxo Lusatiam & Bohemiam occupat.

Egit quidem de eo conciliando Hispanus Viennæ orator; sed offensus damnorum acceptorum memoria, negavit, se quidquam privatæ negotiationis suscepturum, sed pacta cum rege Sueciæ societate, nihil, nisi ex consensu omnium principum Evangelicorum agere posse. Ineunte igitur Octobri arma vertit in Lusatiam, quæ mox ipsi universa patuit, Cæsarianis in Silesiam & Bohemiā fugientibus.

At *Arnheimius*, cum Saxonico exercitu insecutus, Bohemiam quoque invasit: & præter alias urbes, ipsam adeo Pragam per unicum tubicinem deposcens deditione accepit. Adeo terror, fuga, animorum dejectio omnia compleverant. Misera sane ubique Catholicæ rei facies: quam hostes undique erumpentes lacerabant. Nam, ut nihil ad calamitatem deesset, facta in Lotharingiam irruptione, per Forcæum ad Mosellam & Rhenum tonabat Richelius. Hamiltonus sex Anglorum millia Suecis adduxerat: ut omnes in Germaniæ extremam perniciem collaborarent. Plectere nempe volebat cœlum quorundam scelera, & experimento docere, quam firma esset Ferdinandi Cæsaris constantia; cujus virtus velut aurum per ignem probaretur.

Militiæ Cæsareæ facies.

Legenti tantos Suecorum progressus dubitatio suboriri posset, quid interea per exercitum Cæsaris actum sit? an Tillius, Pappenheimius, aliique magni duces, velut otiosi spectarint dominantes Suecos, cadentem Germaniam, & rei Catholicæ ruinam? at expendendum, ingentes sæpius esse unius victoriæ vires. Clades una trahere post se multas consuevit, præsertim si victor, prout vincere, ita uti Victoria norit. Pars magna cæsarei exercitus amissa in prælio; multi in fuga trucidati, multos præsidia occupabant. Alii dispersi fuga militiam deserebant, alii ad hostem sunt transgressi. Reliquos stupor quidam habebat attonitos, mirantes magis, quomodo vinci potuerint tot veteranæ legiones, quam curantes, quomodo deinceps vincerent.

Tillius nihilominus, afflicta quamvis valetudine, & animo non minus quam corpore saucius, collectis post cladem, quotquot potuit, belli reliquiis, Halberstadio, quo vectum diximus, ad Visurgim contendit, eoque trajecto, receptisque tribus legionibus, & aliquo machinarum apparatu ex Ubiis, primum Paderbornam, atque

atque exinde in Hassiam movit. Ubi adductis ab Altringero & Fuggero copiis aliquantum firmatus, Fuldam castra promovit, sub medium Octobris, instaurando per delectus exercitui ubique intentus.

Opportune profecto Catholicæ rei, in Germania laboranti, succurrit Carolus dux Lotharingiæ, cum instructo octodecim millium exercitu. Jamque tantæ erant copiæ, ut consilium inirent, rectane eundum esset in hostem, ad abstergendum nuperæ cladis dedecus. Prælium suadebat Lotharingus. Idem multis primariis ductoribus visum, nec abhorrebat Tillius. Sed ardentibus frigidam affudere litteræ, Vienna, e Belgio, aliunde redditæ; quibus graviter monebatur Tillius, ne dubiæ prælii aleæ rerum summam, nisi coactus crederet. Succurrit Lotharingus.

Igitur, ne spectator dundaxat esse Suecicorum progressuum, sub finem Octobris Rotenburgum ad Tubarim, Suecis ejectis, expugnavit. Lotharingis permissa civitas in præmium præstitæ in ejus oppugnatione fortitudinis direptaque, ut reliquis terrori foret. Winshemium mandatis paruit. Occupato subin Anspachio, Norimbergam Tillius movit. Sed cum, tentatis civium animis, arduam pro ea anni tempestate obsidionem cerneret, partem exercitus in Palatinatum superiorem & Bohemiam adversus Saxonem misit. Alteram duxit ipse, ut cohibendis Suecorum in Bavariam Austriamque irruptionibus esset propior; Lotharingos vero ex Germania retraxit Gallorum in Lotharingiam irruptio. Pappenheimius, a Bavaro missus, habitis in Ubiis delectibus (quo Franconiæ Rhenique episcopi confugerant) Westphaliam adversus Hassum defendit; expugnatis etiam quibusdam societatis hostilis urbibus. Fugato dein Bannerio Magdeburgum Suecorum obsidione liberavit. Cum autem milite ad alia magnopere indigeret, eversis urbis munimentis præsidium cæsareum extractum sibi conjunxit; ut adeo ad tredecim millia haberet sub signis. Bannerius vero in locum desertum ingressus, munitiones quasdam restituit, & præsidio firmavit. Tillius. Magdeb. mœnibus nudatum.

Vidimus jam annum, Catholicorum cladibus luctuosum. Quis crederet, hostem ab ultimo Septentrione, mari transmisso, superato Visurgi, Viadro, Nicaro, Mæno, Rheno, velut frænatis firmissimis passim Romani Imperii propugnaculis, victricia signa inferre Germaniæ, victam esse caussam meliorem, cui cœlum sperabatur semper patrocinaturum? Verum DEus justis & injustis dat victorias. Imperium olim vastarunt itidem Boreales populi, Alani, Gothi, Hunni, Wandali, Longobardi, Normanni. Gentiles fuere: in Christianos sævierunt. Persecuti sunt non raro orthodoxam religio- Observatio.

gionem hæretici. Num eorum victorias veritatis argumenta appellabimus? abſit. Fortaſſis priori ſæculo non defuit ſcoria, & ærugo, quam DEus abſtergeret. A peccatis revocat, dum punit, velut aurum in fornace perficit, dum exercet duratque ad virtutem. Nec deſunt quandoque in adverſæ religionis principe virtutes quædam (ut in Romanis quondam Græcisque) quas temporali cælum remuneratur præmio, pœna pervicaciæ dilata in orbem alterum.

ARTICULUS III.

Res geſtæ anno 1632.

§ I.

Wallenſteinius reſumit Imperium, Pappenheimii & Tillii elogium.

126 GUſtavo Adolpho majorem Germaniæ partem mira celeritate victoriis emenſo, facile perſpexit Cæſar, præter eum, qui ſub Tillio militabat, novo opus eſſe exercitu, qui Suecorum progreſſus ſiſteret. Cum autem de duce eidem præficiendo agebatur, nemo ad reparandas ruinas, Suecoque reſiſtendum aptior eſt viſus Alberto Wallenſteinio, duce Fridlandiæ, petentibus ordinibus, tempore minime opportuno, nuper exauctorato.

Wallenſtein. reſumpto imperio

Privatam is tunc vitam egit in Moravia: delatamque ſibi provinciam detrectare videbatur, ſenii, rerumque interea nimium perturbatarum excuſatione. Sed altior erat viri ſpiritus, quam ut hæc ex mente obtenderet. Rogari volebat. Admiſit itaque imperium, quo nihil magis ambiebat, ſed ea lege, ut belli paciſque apud ſe eſſet arbitrium, neque ulli ea de re rationem redderet. Abhorrentia hominis ambitioſi hæc erant poſtulata, ſed neceſſitati parendum videbatur.

Bohemiam recuperat.

Aſſumpta igitur hac conditione præfectura, trium menſium ſpatio, convolantibus ad eum paſſim militibus, triginta armatorum millia ſub ſigna collegit. Cum his ineunte vere in Bohemiam progreſſus, præmiſſo Mathia Gallaſſio, quem ſibi legatum aſciverat, exactis Saxonibus Pragam, Leitomeritium, Egram aliaſque deinceps urbes facile recepit: Arnheimio, legato olim ſuo, in Luſatiam rejecto.

Pappenheimius interea Weſtphaliam domuit. Mox in Haſſum con-

conversus, eundem fregit. Cumque Bannerius quatuor ei legiones ferret auxilio, has quoque internecione prope delevit. Eadem fortitudine Luneburgicum oppressit. Tum Stadam, fugato Todio, tribuno Suecico, obsidione liberavit, atque munimenta demolitus præsidium sibi adjunxit, duobus Suecorum millibus trucidatis. A Germanico Oceano in Westphaliam regressus, perpetuis viam signabat victoriis, totius ferme Westphaliæ & Hassiæ potens: superior singulis, par omnibus Sueciæ ducibus. Belli quippe artibus adeo valebat, ut omnia passim hostium consilia confunderet. Celeritate vero erat incredibili, ut cum procul abesse crederetur, subito cervicibus hostium inhæreret, variisque præliis eosdem funderet. Pappenhei-mii virtus. Et Progressus.

Fama nominis totam Europam implens, ab Isabella, Belgii principe, evocatus est ad solvendam Trajecti ad Mosam obsidionem. Et perfregisset virtus validissimas Batavorum substructiones, nisi ab Hispanis, invidia officium subtrahente, fuisset destitutus. In Westphaliam proin redux, cum Landgravium & Baudisium Suecum, compluribus velitationibus victos, urbibus, milite, tormentis, signis exuisset, misso Cronsfeldio ad liberandum obsidione Guelpherbitum, universas Georgii Luneburgici legiones concidit. Eadem mox celeritate, qua obsidionem hanc solvit, Hildesiam expugnavit: & quamvis rex omni ope niteretur impedire, ne Wallensteinio se conjungat, artibus tamen suis & virtute se conjunxit. Hallis dein Fridlandi jussu occupatis, ad prælium Luzense revocatus, gloriosa morte occubuit, immortali nominis fama posteritati relicta. Ipsum Gustavum regem a nullo sibi magis timuisse ferunt, quam a *milite deformi*, uti illum appellabat, quod centum decoris cicatricibus corpus haberet obsitum (*Wassenbergius in Floro Germaniæ*)

Magna quidem hæc, quæ dixi, erant, minuta tamen, si comparentur cum iis, quæ Gustavus gessit. Is quippe, initis brevibus, ad Franciæ intercessionem, induciis, sed mox abruptis, dubius, an Ubios, an vero Bojos peteret, relicta a tergo Colonia, grandi & opulenta civitate, quæ Rhenum inferiorem ac Westphaliam tegebat, ipsumque a mutuo cum Batavis auxilio sejungebat, Bavariam sibi debellandam elegit. Et primam quidem ejus vim sensit Donawerda, qua potitus, partitusque in legiones exercitum, ut Danubium suæ potestatis faceret, per diversos tribunos Höchstadium, Dilingam, Lavingam, Gundelfingam, Günsburgum, uno veluti reti cepit. Gustavus in Bavariam.

Collectis tum iterum copiis Rainam movit, ubi Tillius cum Bavariæ septemviro, Lycum inter & Alcham amnem castra posuerat, aquis simul & munitionibus venienti regi objectis. Gustavus in citeriori ripa excitatis suggestibus septuaginta duobus tormentis in adversos ex altera ripa detonuit. Non antea tamen Cæsareo-Bavaricus exercitus loco cessit, quam lethale Tillius vulnus accepit. Tum vero Elector noctis silentio salvo cum exercitu Ingolstadium se recepit.

Mors Tillii.

Deportatus eo Tillius, ultima meliorique expeditione suscepta, ad constantiorem in cœlis triumphum abiit. Hoc fato obiit Joannes Tzerclasius comes Tillius, qui, si quis alius, fortunam utramque expertus, post duodecim annorum partas victorias, post demessas a Bohemia, Palatinatu, Dania, Saxonia palmas, quas lauris instraverat toties, vias fugiendo remetiens, ad eorum, quæ fortiter egit tulitque, adoream est evocatus: vir sane magnus, pietate, fide, integritate, fortitudine, prudentia, castimonia. Nam cœlibem vitam agens, fœminas captivas restitui jussit illibatas, & ne quidem sub oculos venire passus est. Obiit, ut vixerat, pientissime, sacris omnibus ad ultimum certamen munitus præsidiis, in domo Arnoldi Rathii, jurisprudentiæ doctoris celeberrimi, 73 ætatis anno: illud Prophetæ regii frequenter ingeminans: *In te Domine speravi: non confundar in æternum.*

Elogium.

§ II.

Regis progressus in Suevia & Bavaria.

Post innoxium a Lyco discessum septemviri Gustavus Augustam aggressus est, invitatus ab acatholicis, qui, ut formis & libellis prodidere, volebant, turpi anagrammatismo *Augustam* in *Gustavam*, & *Gustavum* in *Augustum* vertere. Cæsarianum erat in urbe præsidium, sed admodum infrequens. Quare metu majoris mali, urbs tradita est, ea tamen lege, ut civitati, civibus, incolis, clericis & regularibus, omnia jura sua maneant integra: nihilque aut in religione aut statu politico mutaretur. Quam sancte autem hæc erant a rege promissa, tam perfide a præfectis violata. Clerus dire vexatus, missus in exilium, cives spoliati: obtrusum more Anglicano juramentum. Mus nempe in pera & scorpius in sinu male remunerantur suos hospites.

Augusta occupata.

Fridberga sub id tempus a Suecis occupata, a Cratzio comi-

te haud multo post recuperata, a Bannerio ultionis libidine postea direpta atque exusta, quod cives Cratzio ejus recuperandæ fuissent auctores. Landsperga ad Lycum, quod nec satis haberet præsidii, nec ex castris speraret auxilium, se pariter dedidit Suecis, honestis quidem conditionibus, sed quæ nullatenus sunt servatæ; civibus & Societatis JEsu Collegio dire vexatis, donec Cratzius, porta, quæ Boicam spectat, vi inopinata effracta, Suecos trans Lycum ejecit: quos cum cladis acceptæ reliquiis Augusta recepit. Innocentium tyronum precibus adscripta liberatio. Memminga, Nördlinga, Campidunum obviis ulnis Suecos sunt complexæ. Alia passim per Sueviam oppida ultro Suecis dedita. Landsperga.

Gustavus secundum inde Danubium descendens, Rhaina & Neoburgo interceptis, Ingolstadio exercitum admovit 4 Calendas Maias. Omnique ope ea ex parte, qua Danubio alluitur, connitebatur expugnare. At ea fuit obsessorum virtus & constantia, ut amissis tribus de robore exercitus millibus, trajectoque, cui insidebat, equo, non sine ignominia recedere coactus fuerit, postquam periculo & damno suo didicit, se vinci posse. Tormentum illud, quo dejectus fuit equo, ex arce fuit explosum a juvene. In turri B. V. tormentum aliud, *ficus* appellatur, fuerat collocatum, quod maxima Suecis damna intulit. Farenspachius comes datus carceri, & postea Ratisbonæ capite plexus, ob clancularium conspirationem cum Suecis, quibus Ingolstadium prodere moliebatur. In receptu quingenti Suecorum cæsi. Quinque Ulmenses naves, quæ annonam advehebant, a Boiis interceptæ. Ad Ingolstadium hæsit victoria.

Ratisbona, Suecis amica, Hornio adventanti jam portas aperire cogitabat, cum Elector Maximilianus properatis itineribus prævenit, & a Salisio, viro apprime Catholico, intromissus, civicam custodiam exarmat. Eadem celeritate Sulzbachium a Boiis occupatum, mox rursus amittendum. Ratisb. servata.

Elector Ratisbona frænata in Palatinatum superiorem movit, ut copias suas cum Wallensteinio conjungat. Id ut rex prohiberet, atque septemvirum ad restinguenda domestica incendia retraheret, Mosburgum, Frisingam, Landishutum deditione accepit. Jamque statuerat, elegantes Bavariæ urbes & oppida in cineres redigere, cum Monachio imminentem Franciæ legatus, haud nescius, quas ille iras in Maximilianum & Monacenses concepisset, oratione sic demulsit, ut promitteret se urbem illæsam relicturum, si ultro in manus veniret: sin secus, alia omnia experturam. Urbes Bavariæ, & inter eas Monachium deduatur.

ram. Posse isthic speciem exhiberi Magdeburgensis excidii, sumique vindictam de tot consiliis, in se suosque fœderatos ea in urbe procusis. Hoc responsum regis legatus Gallicus illico Monacensibus nuntiavit, suasitque, ut protinus se urbemque dederent.

Cum igitur obsidioni se impares cernerent, consilium secuti, missis ad regem legatis, pacta totius urbis, civium, & incolarum omnium incolumitate, promissaque redimendo spolio grandi pecunia, venienti se dedidere. Tribuni ac milites manipulatim divisi, qui civium ac clericorum ædes custodirent. In augusto Electoris palatio rex ipse diversatus: præcipua urbis templa visit. Exercitus extra mœnia in castris sub tentoriis jussus subsistere. Magnam regis æquitatem annales commendant, in coercenda suorum licentia, ne quid adversus pacta tentarent. Hinc ipso inscio factum, ut conclave & bibliotheca damnum acciperent.

Nihil interea omissum de rei sacræ solennitate, imo additus magnificentiæ apparatus. Interfuere ex acatholicis frequentes ac modesti, sine contemptu aut sarcasmis, qui ceremoniarum elegantiam, suavitatem symphoniæ, divini cultus majestatem mirifice laudarunt.

Illud autem Gustavus ægre tulit, quod 140 æreæ machinæ in terram fuerint defossæ, quas inventas Augustam avehi curavit. Acerbius accepit, quod non pauci Suecorum a rusticis per agros sint trucidati. Unde factum, ut igne ferroque hostis in villas & pagos sæviret.

Monachii Gustavum convenit Daniæ regis legatus, qui nuntiaret, propter pacis Lubecensis leges non esse integrum, petita mittere auxilia, lubenter tamen regem pacis cum Cæsare conciliandæ futurum interpretem. At altius Suecum res secundæ extulerant, quam ut pacis cogitationem suscipiendam sibi esse putaret. Quare & Daniæ, & Franciæ legatum, pro Electore suadentem non sine stomacho rejecit.

Relictus in Bavaria a Maximiliano Cratzius comes, supremus rei tormentariæ præfectus, Suecis non raro se opposuit; sed vix aliud inde effectum, quam ut Sueci atrocius sævirent; plebs rusticana, devastatis regionibus, horrendum vexata, & per sylvas vagari coacta, magnam partem calamitatibus fuerit confecta. Mindelhemium honestis conditionibus deditum. Sed eas Sueci minime servarunt. Idem fatum fuit Dilingæ, quæ lytro satis tolerabili se hosti permisit. Sed cum alii super alios belli duces succederent, severi exactores, civitas omnino exhausta fuit. Nec aliarum civitatum sors me-

Suecorum sævitia.

melior. Videantur *Pinsecius*, *Chemniz. Londorp. Adlzreit. Kevenhüll. Brachel. Caraf. Struv. Hübn. Foresti.*

§ III.

Conflictus Norimbergensis. Prælium Luzense. Mors Gustavi regis, & aliorum. Amissa Alsatia.

Fulminis instar cum bellum per Rhenanas provincias, Westphaliam, Palatinatum, Hassiam, Franconiam, Sueviam, Bavariam, Bohemiam, Silesiam, Saxoniam, percurrisset, dataeque multæ essent clades, acceptæque, coire tandem in unum locum tempestas videbatur. Nam postquam Maximilianus Elector cum Wallensteinio Egræ conjunctus, totum exercitum Norimbergæ admovisset, Gustavus rex, ut amicæ urbi succurreret, revocatis ad castra regia ducibus, qui per provincias fuerant dispersi, eo pariter cum exercitu jam collecto iter intendit, prælio etiam, si opus, Norimbergam liberaturus. 128

Cæsareo-Bavaricus exercitus, qui quadraginta armatorum millibus constabat, in edito loco, sub urbis conspectu, castra posuerat, ducto circum aggere. Rex castris castra opposuit; iisque egressus, dispositis in aciem copiis, pugnæ copiam obtulit. Sed, quamvis Elector illam suaderet, Fridlandus tamen, ne in unius prælii discrimen rei summam conjiceret, aut alia quacunque de caussa, illam recusandam duxit, loci opportunitate & castrorum defensione contentus. Complures tamen varias inter turmas, Croatorum maxime, velitares conflictus variante fortuna sunt suscepti. Leviori hoc pugnæ genere Joannes Bannerius, qui post regem dein militare imperium administravit, brachium globo trajectus, inhærente ossibus glande, diuturnæ debilitatis, & properatæ mortis initium habuit. Castra Catholica.

Cum igitur rex elicere hostem ex castris non posset, vi admota oppugnare illa decrevit. Maxima autem vis in eam partem incubuit, quam septemvir obtinebat: sed magna fortitudine, & memorabili cum clade Sueci a Bavaris sunt rejecti, capto Torstensonio. Rex indignatus aggressionem instaurat, & horrenda globorum procella ex suggestibus detonat. Sed ea virtute Catholici restiterant, ut non modo hostem depellerent a castris, sed, emisso etiam equitatu, a fronte & a tergo invaderent. Certe plena creduntur potituri fuisse victoria, nisi in Gustavum Adolphum incidissent, qui Oppugnantur. Sed frustra.

exemplo & auctoritate sic exercitum suum animavit, ut amissis quidem aliquot millibus, vulneratisque pluribus, honesto receptu se retraheret in sylvam adsitam, donec nox prælium diremit, quod ad decem horas tenuit.

Max. redit in Bavariam. Sejunctus inde septemvir a Fridlando, cum quo non bene ipsi convenerat, in Bavariam suam rediit (quam Birckenfeldensis interim vastaverat) Landspergam, secundo a Suecis occupatam, & mox Günsburgum & Kauffburam expugnavit. Fridlandus vero cum exercitu Cæsareo in Saxoniam movit, præmisso Gallassio, qui varias urbes & oppida intercepit. Subsecutus Wallensteinius, conjuncto sibi cum Catholicæ Ligæ copiis Pappenheimio, tanta vi Saxoniæ incubuit, ut Elector Arnheimium ex Silesia, ubi prospere bellum gesserat, revocaret, & apud Gustavum precibus instaret, ut protinus Saxoniæ oppressæ veniret auxilio, & ultimam ab ea calamitatem averteret.

Rex igitur re Bavarica Birckenfeldensi commendata, festinatis itineribus in Saxoniam contendit, recta in Cæsareos iturus; qui prope Luzam, ignobile oppidum, haud procul a Lipsia dissitum, **Pugna ad Luzam.** consederant. Wallensteinius existimans, regem non conflicturum, antequam Luneburgicas aliasque auxiliares copias secum conjunxisset, Pappenheimium ad expugnandas Hallas dimiserat. Verum hoc ipsum Gustavum impulerat, ut prælium maturaret, absente Pappenheimio, cujus virtutem verebatur, suscipiendum.

Explicavit igitur protinus aciem, magnaque vi Cæsarianos aggressus est. Multa utrinque cædes. Rex, dum animosius quam cautius in hostem invehitur, brachium glande plumbea trajectus, animo linqui cœpit; cumque ex prælio subtraheretur, & in co- **Obitus Regis.** hortem Cæsaream incidens, ob nebulam esset incognitus, duobus ictibus, altero per pectus, alio per caput (ut fertur) petitus occubuit. Quidam volunt, jam ante pugnam fuisse occisum, dum aciem Cæsarianam recognosceret. Alii a Pappenheimio mutua cæde interemptum scribunt. Quocunque autem modo ceciderit, cecidit tamen ingens bellator, *Gustavus Adolphus rex Sueciæ*, qui totam Europam subversurus videbatur, priusquam caderet: nec ultra biennium tumultuari in Germania licuit. Hoc tramite eunt res humanæ. Summa imis miscentur: & extrema gloriæ subito vis fortior occupat. Quid prosunt tot expeditiones feliciter confectæ, si ultima fuit infausta, & æternam post se ruinam traxit.

Cæterum per mortem regis non modo, ut alias fieri consuevit, remissus non est in Suecis pugnandi ardor, sed velut in belluis qui-

bus-

busdam magis etiam accensus. Nam sub Bernardo, duce Saxo-Vinariensi, qui aciem regebat, tanto furore in lævum Cæsarianorum cornu invecti sunt, ut illud penitus ferme profligarent, viginti tormentis potiti.

Fluctuabat jam vehementer tota Fridlandi acies, cum auxilio venit Pappenheimius, tutelaris velut de cælo genius. Is ante pugnam missus fuerat a Wallensteinio ad expugnandas Halias. At ubi hic prælium imminere sensit, properatis nuntiis eundem revocavit. Itaque Pappenheimius, quanta potuit, celeritate cum milite suo accurrit, & rem jam prope desperatam ita restituit, ut Cæsariani erecti, tormentis recuperatis, magno animo dimicarent, donec nox prælium diremit, & ancipitem victoriam relinqueret. Pappenheim. restituit aciem.

At maximam res Catholica cladem passa est in Henrico Godefrido comite Pappenheimio, heroe incomparabili: qui acrius in hostem invectus, pila ad renes ictus, ex vulnere post horam mediam in rheda, qua Lipsiam erat vehendus, intellecta regis Gustavi nece plenus gaudii mortem gloriosam oppetiit. Ejus mors.

Wallensteinio vitio datum, quod eum, cum prælium ingrueret, a se dimiserit, & prima noctis vigilia, cum nihil prorsus urgeret, relictis tormentis campo excedens, receptu suo, qui fugæ speciem præferebat, victoriam hosti adjudicare sit visus, cum ingenti & famæ, qua bella stant, & rei communis detrimento. Wallenstein. noctu se subtrahit in Bohemiam.

Suecica contra acies noctem in campo illo Martis transegit. Ubi illuxit, receptis, quas hostis reliquerat, machinis, cum regio cadavere mœsto agmine victis propiores, Weissenfelsam recessere. In acie ceciderunt novem circiter millia, æquante ferme cladem fortuna. E Cæsareis occubuere abbas Fuldensis, crucem pie præferens, cum Bertholdo Wallensteinio, ducis propinquo. Dubitatumque, utrum Protestantes Suecique plus amiserint amisso rege, an Catholici Pappenheimio.

Fridlandus Lipsiam primo, dein relicta in manibus hostium Saxonia, quæ tanto sanguinis impendio constiterat, in Bohemiam egit exercitum, crudelitatis passim relictis vestigiis, quasi in aliis culpam suam vindicaret. Sueci vero Lipsiam, Plessenburgum, Zwickaviam, aliaque per Saxoniam munimenta recepere.

Dum hæc in Saxonia gerebantur, Christianus, dux Birckenfeldensis, Augustæ a Gustavo relictus præsidio, frequenti incursu Bavariam infestavit. Hornius vero ad Rhenum a rege missus Alsatiam & superiorem Rheni tractum sub jugum misit, expugnata Benfelda arce permunita, Schletstadio, Colmaria, Hagenoa, Fri- Alsatia amissa.

 bur-

burgo, Franckentalio &c. cum interim Baudissus inferiorem Rheni oram, & Coloniensem maxime agrum devastaret. *Joannes Werthius* contra, ex gregario milite dux belli factus in paucis praeclarus, atque ad palmas deinceps metendas inclarescens, nec paucas nec modicas in Franconia hostibus clades intulit: quasi ex Pappenheimii cineribus novus caussae melioris vindex nasceretur.

Werthii initia.

Obit Frid. Palat.

Obiit hoc anno Moguntiae Fridericus Palatinus, fax belli tricennalis; qui pravis ministrorum consiliis rebellioni Bohemicae se ducem praebens, incendium excitavit, quo vix non universa conflagravit Germania. Praelio ac bello victus, regno, provinciis, dignitatibus avitis exutus, duodecenne exilium pertulit, aliena ex penu coactus vivere. Mansfeldicis subin, Durlacensibus, Brunsvicensibus, Danicis, ac novissime Suecicis progressibus in spem veteris fortunae erectus, Sueciae regem, ex cujus spiritu pendebat, in orbem alterum secutus est, 36 aetatis anno. Cum minor esset, disputatum est, an Philippus Wilhelmus dux Neoburgicus, administrationem Palatinatus, an vero Joannes dux Bipontinus caperet. Ille proximo agnationis jure & Aurea Bulla certabat, hic vero testamento patris, qui, cum Calvinista esset, Calvinistam Lutherano praeposuit, facto, non jure.

Porro Fridericus anno 1619 rex Bohemiae fuit proclamatus. 1620 pugnam & coronam amisit. 1621 proscriptus. 1622 a Tillio & Spinola Palatinatu privatus. 1623 Electoratus in Maximilianum translatus.

Conjugem Fridericus habuit Elisabetham, Jacobi I Anglorum regis filiam, 30 annos post viri fata superstitem. Ex ea genuit undecim liberos, parentum infelicitate per orbem dispersos. *Henricus*, successor in Bohemia jam declaratus, anno 1627 in Hollandia aquis periit. *Carolus Ludovicus* post P. W. restitutus in Palatinatum inferiorem, accepto octavo Electoratu, vivente legitima conjuge, Degenfeldiam duxit, approbantibus, ut fertur, praedicantibus, atque ex ea 14 liberos, *Raugravios* dictos genuit. *Rupertus* tota vita exul, a Caesareis captus, tandemque dimissus Carolo I & II Angliae regibus militavit., Cumbriae ab iis dux creatus. *Mauritius* Indiam petiturus in mari interiit. *Eduardus* in Gallia Catholicam fidem amplexus Annam Nivernensem duxit. *Gustavus* puer obiit.

Quatuor item Fridericus reliquit filias. Elisabetha (pro decima velut Musa habita) fuit Calviniana abbatissa Hervordiae. Ludovica in Gallia ad Ecclesiam reversa. Henrieta Sigismundo Ragozio nupsit. *Sophia*, natu minima celeberrima est in historia; quippe

pe Ernesto Augusto duci Hannoverano nupta anno 1701 a Parlamento Anglicano ratione matris suæ hæres coronæ fuit declarata, titulumque regni domui Hannoveranæ intulit. Meliori quam *Fridericus Palatinus* fato obiit Leopoldus, Ferdinandi II Cæsaris frater, magno Tirolis, Anterioris Austriæ, & orbis Christiani luctu. Princeps siquidem fuit prudentia, fortitudine, constantia, zelo religionis, atque in DEum pietate vere magnus. Argentinensis primum & Passaviensis ecclesiæ præsul fulgebat, ducta dein Claudia Florentina reliquit Ferdinandum Carolum, & Sigismundum Franciscum, paternæ virtutis æmulos. Et Leop.

Christianus autem, Marchio Brandeburgicus, Administrator olim Magdeburgensis, quem in ipso urbis excidio anno superiore a Tillianis captum diximus, errore cognito, Catholicam Viennæ fidem publice est professus, maluitque apud Cæsarem permanere, quam ad suos reverti. Sic tristes inter nubes læti non nunquam radii promicabant. Conversio.

ARTICULUS IV.

Res gestæ anni 1633.
Bellum per totam Germaniam.

EXtincto rege Sueciæ, cum non nisi septennem reliquisset filiam, brevi pax alma sperabatur reducenda. At contra evenit. Per sexdecim adhuc annos laceranda erat Germania. Quippe *Axelius Oxenfternius*, Sueciæ cancellarius, indictis Holmiæ regni comitiis, cum supremo belli pacisque arbitrio regiæ infantis tutor constitutus, ad bellum continuandum diligenter omnia præparavit. 129 Oxenstiernius pacem repudiat.

Obtulit se equidem pacis sequestrem Daniæ rex: qui utrique parti acceptus videbatur, Protestantibus quidem propter religionis societatem, Cæsari vero propter veterem cum Suecis æmulationem. Celebratus propterea conventus Hailbrunnæ, ad quem frequentes undique cum Franciæ legato Protestantes confluxerant. At omnia pacis consilia interrupit Oxensternius, qui animatis ad bellum prosequendum sociis non ante pacis cogitationem suscipiendam suadebat, donec rescisso Restitutionis Edicto plena statibus & religioni libertas reddita, ordinibus Protestantibus & regno potissimum Sueciæ omnes belli sumptus refusi, omnibusque fœderatis ex integro esset satisfactum. Qui autem privata pactione cum Cæsare conveniret, hostis ab omnibus haberetur.

Novum Fœdus.

Communi aſſenſu itum in hanc ſententiam, roboratoque arctioribus vinculis fœdere, ad Oxenſternium defertur belli arbitrium, additis quibusdam, qui ipſi eſſent a conſilio. Aderant huic cœtui ſuperioris Auſtriæ oratores acatholici, auxilia ad extorquendam religionis libertatem flagitantes. Franciæ quoque legatus prorogavit ad finem uſque belli fœdus cum corona Sueciæ, magnam in belli ſubſidia vim auri pactus, id duntaxat cavens, ne Catholicæ religionis exercitium turbetur, aut eccleſiaſticis perſonis eorumve poſſeſſionibus vis fiat: quantum præſens rerum conditio pateretur.

Wallenſtein. in Bohemia otioſus.

Wallenſteinius numeroſum rurſus exercitum contraxerat: cum quo res magnas geſturus credebatur. Sed totam pene æſtatem inani pacis cum Saxone tractatione abſumpſit. Saxonicas copias ducebat Arnheimius, bello Danico miles Cæſaris ac Wallenſteinio admodum familiaris. Cuſa hos inter dicuntur conſilia, vel auditu horrida, in perniciem Cæſaris ac domus Auſtriacæ.

Diſtributæ provinciæ.

Abjectis igitur pacis conſiliis, omnia bellum ſpectabant. Suecorum ac fœderatorum exercitus tripartito ferme per Germaniam erat diviſus. Suevia & Alſatia Guſtavo Hornio & Rheingravio populanda eſt tradita: Palatinatus & Bavaria Bernardo, duci Vinarienſi: Weſtphalia & Viſurgi imminentes provinciæ Georgio duci Luneburgico, Haſſiæ Landgravio, & Dodoni Cniphuſio: ducatus Montenſis & ager Colonienſis Baudiſio. Elector Saxoniæ ſeparatum in Sileſia habebat exercitum, copiis Brandeburgicis permiſtum.

Bavarus Memmingam & Campidunum capit.

Diſtributis ita ad populorum calamitatem provinciis claſſicum undique inſonuit. Et imprimis quidem Bavarus, rigente licet bruma, Suecos ditionibus ſuis ejecit. Inde vero progreſſus in Sueviam, Memmingam deditione, Campidunum vi cepit, deletis ad internecionem ferme civibus, & militibus, qui præſidio fuerant impoſiti. Ipſique etiam Auguſtæ imminebat, fuſo ad Danubium Hornio, qui ſub in Conſtantiam fruſtra obſedit.

Dux Feriæ cum Hiſp.

Venerat ea tempeſtate ex Italia cum exercitu dux Feriæ, Mediolani præfectus, magnasque ſpes Catholicæ rei afferebat. Sed Aldringerus, cui copias junxerat, Wallenſteinii metu, prælium detrectans, Feriam tanto mœrore afflixit, ut brevi poſt mortem oppeteret. Sueci vero dominantes in Alſatia atque ad Rhenum, Philippoburgum (Gallis dein venditum) & Heidlbergam expugnarunt: Vinarienſis ac Hornius, direpta Kauffbura, Mindelheimio & Landſperga, Neoburgum, Euſtadium, Kelheimium, ipſamque Ratisbonam, cum pluribus per Palatinatum ſuperiorem oppidis. Bavariæ autem latus Werthius ſtrenue tuebatur.

Heidelberga.

Nec

Nec aliæ Germaniæ provinciæ a belli cladibus erant immunes. Capta a Suecis in Westphalia Osnabruga, ad Visurgim Hammelia, Cæsareanis sub Merodio & Cronsfeldio memorabili prælio fusis. Gallus autem caussatus fractam neutralitatem, Lotharingiam diripiebat, Hollandi inferiorem Rheni tractum; ut adeo miseranda ubique rerum facies in summas calamitates & extremum discrimen meliorem caussam conjiceret.

Urbes ad Rhenum sylvestres Rheingravius occupavit. Villinga a Wirtembergio & Degenfeldio frustra obsessa. Straubinga vero aliæque Bavariæ urbes in manus hostium recidere, Aldringero, præstanti alias milite, sed Fridlando obnoxio, segnius agente. Clerus Ratisbona & Augusta contra fidem datam ejectus. Westphalia ab Hasso, capta Paderborna, vexata. Cæsi Catholici in Silesia, Saxonia, Marchia, clades ultro citroque datæ. Urbes Sylv. Clerus pulsus.

Ingolstadium periculum subiit a *Cratzio*, comite Scharpfensteinio, urbis præfecto, qui Suecos noctu ad urbem advocasse dicitur; quæ proditio cum ob fidem vigilum ducumque non succederet, ad Suecos abiit, atque anno sequenti in Nördlingano prælio captus, Viennæ caput securi subjicere coactus est. Cratzius.

ARTICULUS V.

Res gestæ anni 1634.

Wallensteinii interitus. Pugna Nördlingensis. Rerum conversio.

ANnum hunc memorabilem facit Alberti Wallensteinii ruina; qui loco nobili natus in Bohemia, comes primum creatus a Cæsare, dein Fridlandiæ, Mechlenburgi, Sagani, Glogoviæ dux, Imperii princeps, bis supremus Cæsarei exercitus amplissima cum potestate præfectus, inquieti & turbulenti cum esset ingenii, fortunam suam non ferens, ambitionem ad ipsam usque Bohemiæ coronam porrexisse fertur, inita adversus S. C. M. conjuratione, & cum ejusdem hostibus societate, quibus copias, sibi commissas juncturus credebatur. 130 Wallensteinii conspiratio

Occasionem conjurationi præbuit mandatum Cæsaris, ut miles extra Bohemiam hyberna caperet, & ad fines Austriæ adversus Vinariensem excubaret. Negavit Fridlandus, id se facturum, vocatisque Pilsam ducibus, abdicationem præfecturæ simulat, quam Fer-

Ferdinando regi destinatam nosset. At illi, præeuntibus Illoo & Terscha, tribunis, decernunt, communi ope duci assistere, nec passuros, ut militare illi imperium abrogetur.

Detecta. Aberant Galassius, Aldringerus, Piccolomineus, & Coloredus, qui rei certiores facti, totam conjurationem occultis nuntiis Cæsari aperiunt. Protinus is præfecturam Fridlando abrogat, & Galassio parere jubet, addito mandato, criminis ut reos sistant vivos; id fieri si non posset, morte proditionem antevertent, quam variis insuper litteris haberet perspectam. Mox Fridlandus perduellionis promulgatur reus. Praga a Galassio occupatur præsidio: miles in Cæsaris partes pertrahitur.

Egram fugit. Wallensteinius, consilia sua videns detecta, fugienti similis cum parte copiarum Pilsa Egram properat, cum adveniente post biduum Vinatiensi & Lavenburgico se conjuncturus. At vero Buthlerus tribunus, Gordonus legionis vicarius, qui Egrensi præsidio præerat, & Leslæus vigiliarum præfectus, Scoti, versari in mora periculum rati, primum Illoum, Terskium, Kinskium, & Niemannum, a Gordono in arcem ad cœnam invitatos, sub finem mensæ interficiunt; dein vero immisso in diversorium Fridlandi centurione Devorouxio Hiberno, cum sex armatis, eum, Interficitur. solo indusio tectum, & per fenestram prospectantem, quid motus cieretur, adacta in medium pectus hasta, explicatis brachiis vulnus excipientem conficiunt.

Tres duces mox dicti, caussæ Cæsareæ vindices, monuere mox de re tota legiones, ut ab hoste, qui in propinquo jam esset, sibi caverent. Leslæus vero rei gestæ nuntium primum ad Galassium, tum ad Cæsarem tulit. Dux Lavenburgicus, qui Complices puniti. Egræ, ut Fridlando se conjungat, imminebat, a Buthlerianis interceptus, Egram abductus in custodiam. Pilsnæ sedecim, qua tribuni, qua inferiores ductores, cum octo senatoribus, capitis damnati. Schaffgotschius, qui copiis in Silesia præerat, a Coloredo captus, Glazii carcerem invenit, ejus vicario per Silesiam rebellionis facem ventilante. At stipendiis a Cæsare repræsentatis, & Ferdinando filio in supremo archistrategi munere suffecto, motus militaris conquievit, omnibus novo sacramento fidem jurantibus. Placatur miles.

Ferdinandus rex præfectus militiæ. Ferdinandus rex, ab insigni opere armorum præfecturam auspicaturus, ineunte vere in Bohemiam ad exercitum profectus, atque inde ad expugnandam Ratisbonam, adulta æstate illam

tam.

tandem obtinuit; quamvis Turrianus, Bohemicæ olim rebellionis auctor, acerrime eandem defenderet.

Inter hæc Hornius omnem late Sueviam populabatur, subacto Mindelheimio, Biberaco, Campidona, Memminga: Uberlinga frustra oppugnata. Palatinatum autem superiorem, cum Solisbaco, Chamo, & Straubinga per comitem Aldringerum Bavarus recepit, ejectis inde Vinariensibus & Birckenfeldensibus. At breve id Aldringero gaudium fuit; nam dum Landishuto, a Vinario & Hornio obsesso, succurrere nititur, in Isaræ ponte globo trajectus occubuit. Natus est Luxemburgi stirpe tenui, sed virtute sua per omnes militiæ gradus ad supremam in Bavarico exercitu præfecturam eluctatus, magno Catholicorum luctu decessit. Fatum illius comitabatur Landishutum, extrema crudelitatis exempla a Suecis perpessum. **Obit Aldringerus.**

In Westphalia alternante fortuna res acta. Gehlenus Melandro, Hassorum ductori, primum superior: dein a Luneburgico superveniente fugatus, interceptis ultro citroque oppidis. Eadem aliarum provinciarum urbiumque calamitas, bello fulminis instar discurrente.

Tandem Ferdinandus rex occupata post Ratisbonam Wemdinga, Donawerda, Lavinga, Gundlfinga &c. Nördlingæ expugnandæ copias admovit. Aderat Carolus dux Lotharingiæ, quem Maximilianus Elector Bavariæ Aldringeri loco exercitui suo summa cum potestate præfecerat: ac maxime Ferdinandus Cardinalis Philippi IV Hispaniarum regis frater, adducto per Rhœtiam & Tyrolin ex Insubribus exercitu movens in Belgium, rei Catholicæ, si res posceret, in transitu futurus auxilio.

Vinarius & Hornius contractis undique copiis adventabant urbi subsidio; atque explicata acie prælium ineunt. Initium a colle datum, quem Hispanæ atque Italicæ legiones insederant. Illum omni ope sui juris facere Sueci allaboraverant, sed incassum. Octo horis tenuit pertinax prælium. Primi cessere Vinariani in sinistra ala, tum Horniani equites in dextra. Suecicæ phalanges, pertinacius pugnantes, ferme concisæ sunt. Si fugientibus inhæsissent victores, creditum est, ad internecionem ferme deleri potuisse. Cecidere ut minimum duodecim millia, sex millia capta. Quos inter ipse Gustavus Hornius, & tribuni complures. Vinarius cum parte equitatus, desperata victoria, periculo tempestive se subduxit. E Cæsareanis desiderati mille ducenti. Erepta tormenta octoginta, 4000 curruum, equi 1200, signa militaria 300. Cardinalis Hi- **Prælium Nördlingense.**

Hispaniæ, parta tanta a gemino Ferdinando, sub auspiciis Ferdinandi Cæsaris, victoria, laureato cum exercitu contendit in Belgium, illius regimen, post mortem Isabellæ Eugeniæ ad Hispaniam revolutum, fratris nomine suscepturus. Ferdinandus vero rex, exercitus cura Galassio commissa, Viennam abiit.

Fructus. Neque exiguus fuit victoriæ fructus. Recepta Nordlinga, Hailbrunna, Herbipolis, Heidlberga, aliæque per Sueviam & Franconiam permultæ. Et sane visa fuit Catholicorum fortuna, quam tot ante clades afflixerant, caput extulisse, deprimi Suecicæ virtutis æstimatio, nisi Richelius, regis & regni potens, cineres in novam ac diuturnam flammam animasset, immissis Lotharingiæ sub Forcæo viginti armatorum millibus.

ARTICULUS VI.

Res gestæ anni 1635.

Pax Pragensis. Trevirensis captivitas. Varii conflictus.

131 Cum Germania bellis misceretur, aliquis tandem hoc anno pacis optatæ radius affulsit. Quippe Saxoniæ septemvir, cum ditionum suarum, tum etiam communi totius Imperii saluti intentus, Leiteromicii primum, dein Pirnæ, denique Pragæ pacem cum Cæsare composuit in has leges.

Pax Pragensis.

Bona ecclesiastica *mediata*, ante Transactionem Passaviensem a Protestantibus occupata, salva illis ac firma permaneant. *Immediata* vero, quæ anno 1627 12 Nov. possederant, ad annos 40 quiete retineant. Si quid vero ab eo tempore fuerit iis a Catholicis ablatum, restituatur.

Pari modo, si quid Catholicis ab anno 1627 fuerit ablatum, integre restituatur. Usus sessionis & voti in comitiis Imperii ratione eorundem bonorum interim suspensus maneat. Reliquis juribus pars utraque libere utatur. Exercitium vero Religionis ad normam dicti anni redigatur. Occurrentes autem hac super re controversiæ per judicium aulicum, vel Cameram Imperialem componantur.

Magdeburgensem archiepiscopatum Augustus, Electoris filius possideat, Christiano vero Brandeburgico annuatim 12000 Imperialium pendat. Quatuor præfecturas ejusdem archiepiscopatus Ele-

Elector jure feudi obtineat. Halberstadiensem autem episcopatum Leopoldus Cæsaris filius habeat. In archiepiscopatu Bremensi religionis exercitium juxta dictum annum normalem vigeat. Libera Imperii nobilitas juxta T. P. libertate religionis fruatur. Civitates item Imperiales Pace Religionis gaudeant. Donawerdam Elector Bavariæ Imperio restituat, quamprimum belli sumptus fuerint refusi.

Electoratus Palatinus Maximiliano ejusque stirpi Wilhelminæ permaneat: relicta tamen dote Friderici viduæ, & assignatis congruis alimentis proscripti liberis, si ad Cæsaris obsequium redierint.

Duces Megalopolitani, si hanc pacem probaverint, restituantur. Duces Brunsvicenses quater centena Imperalium millia Tillianis hæredibus persolvant. Electori Brandeburgico, si hanc pacem acceptet, *Investitura* Pomeraniæ conferatur. Bello Danico occupata, nominatim Guelpherbytum & Niemburgum, pristinis dominis Cæsar restituat. Udenhemium, seu Philippoburgum, Gallis nuper ereptum, in potestate Imperatoris ad Imperii defensionem permaneat.

Omnia a Suecis, Gallis, aliisque erepta restituantur. Atque ad hoc Saxo cæterique hujus pacis socii Cæsarem omni ope adjuvabunt. Vicissim Cæsar & socii omnia, ab anno 1630 occupata, pristinis possessoribus, qui hanc pacem amplectuntur, reddant. Legati Protestantium in aula Cæsarea ratione religionis nulla molestia afficiantur. Captivi utrinque liberi dimittantur.

Omnes, in hanc pacem consentientes, vires & consilia jungant, ut miles exterus ex Imperio amoveatur. Exercitus a sociis conflatus, *Cæsaris & S. R. I. exercitus appelletur.* Ejus partem Elector, alteram Ferdinandus rex, aut alius ejus loco ducet in hostem. In belli sumptus quivis Imperii princeps 120 pensiones menstruas hoc & sequenti anno solvat. Pacis ita compositæ instrumentum unum Cæsari, alterum Saxoni, tertium Moguntino est traditum.

Ut in Bohemia & cæteris Austriacæ domus provinciis Cæsar liberum religionis exercitium permitteret, adduci non potuit, etsi vehementer Elector instaret. De Silesia & Lusatia separatis tractationibus conventum. Reformatio Judicii aulici & Cameræ Spirensis ad Imperii comitia remissa. Decreta amnestia, exceptis a Cæsare transfugis, Fridlandicæ conjurationis sociis, duce Wirtembergico, Marchione Durlacensi, multisque comitibus & Baronibus. Neque his tamen via gratiæ præclusa, si supplices illam rogassent.

Plerique illam acceptant. Hanc pacem, cum Saxone initam, amplexi sunt, Elector Brandeburgicus, Wilhelmus Vinariensis, Georgius Luneburgicus, Norimberga, Ulma, Erfurtum, Francofurtum ad Mœnum. Soli pene inter Imperii principes restitere Bernardus dux Vinariensis, & Wilhelmus Hassiæ comes provincialis, Suecis pertinaciter adhærentes.

Et profecto, composita cum plerisque Protestantibus pace, imo societate armorum inita, haud arduum fuisset, Suecos pellere Germaniæ finibus, etiam postquam vicennes cum Polonis inducias fecere. Nisi Richelius potentiorem ex Gallia socium misisset, Germaniam simul, Belgium, Hispaniam, atque Italiam, gravissimo bello involuturum.

Trevirensis captivitas. Prælusum intempestiva Trevirensis Electoris captivitate. Is, ut a Suecico turbine esset immunis, jam ante admissis præsidiis in tutelam Galliarum regis concesserat, haud parum offenso Cæsare. Igitur mense Martio Luxemburgi gubernator comes Embdanus, cum Barone Meternichio, assumpta ex vicinis præsidiis valida militum manu, eaque navigiis imposita, secundo Mosella silentio vectus, Treviros improviso occupat, paucis cæsis, qui ex Gallico præsidio resistere tentabant. Elector ipse Bruxellas primum, dein Gandavum, ac demum Viennam ad Cæsarem captivus abducitur. Treviris munita Hispanorum præsidio. Res hæc Gallorum animos tantopere asperaverat, ut, qui auxiliorum nomine Suecos hactenus adjuverant, propriis deinceps auspiciis bellum gererent.

Philippopolis stratagemate hoc anno Gallis erepta, cum incredibili annonæ, auri, & bellici apparatus copia. Ultionem Galli in urbem Spirensem verterunt; quam expugnatam Vinariensis crudeliter habuit.

Augusta a Boiis capta. Augusta, Suecorum præsidio firmata, post immanem famem toleratam, Electori Bavariæ tandem se dedidit, ea conditione, ut negotium religionis ad normam reformationis Cæsareæ, anno 1629 promulgatam reducatur. Liceret tamen Lutheranis templum sumptibus suis construere. Tormenta, a Gustavo rege Monachio abducta, cum thesauro fuere reducta.

Nec minore felicitate recuperata a Cæsarianis Heidlberga, Wormatia, Franckenthalium, pluresque per Palatinatum & Alsatiam urbes, ipsaque Moguntia.

Sed non ubique par fortuna. Nam Hispani a Gallis ad Namurcum cæsi sunt. Frustra tamen Lovanium tentarunt, athenæo quoque ad arma strenue converso. Cladem pariter diversis locis retulerunt, Lotharingus, & Bavari a Gallis, Baudisius Saxo a Bannerio.

Ma-

Maximilianus Elector Bavariæ defuncta conjuge sua Lotharinga, nuptias hoc anno Viennæ celebravit cum Maria Anna, Ferdinandi II Cæsaris filia. Auspicatum sane connubium, quod Ferdinandum Mariam, cum immortali, ut speramus, principum serie esset pariturum. *Videantur Bracb. Lund. Piasec. Caraffa. Theatrum Europ. Gualdus. Keven. Hübn. Struv.*

ARTICULUS VII.

Res gestæ anni 1636.
Bellum Gallo-Suecicum.

Quamvis anno superiore res ingens ad componendam Germaniam per pacem Pragensem, a plerisque ordinibus acceptatam, acta videbatur, immanis nihilominus supererat belli moles, maxime, ubi Gallia proprio Marte illud gerere est aggressa, & Sueciæ ordines viribus omnibus continuandum decreverunt. Nec difficile hoc ipsis visum, Martiam pubem, ad belli aspera duratam, ministrante natali solo, nervum vero belli Gallia, & ipsa Germania, quam violentis extorsionibus exhaustam, ad intimam usque ossium medullam depascebantur. Nec deerant Angli, qui domus Palatinæ studio calentibus alioquin animis faces subdebant: Hollandis in rem suam minime pigris. 132

Conabatur equidem Urbanus Pontifex Imperatorem inter & regem Christianissimum pacem conciliare; sed altior hærebat spina, quam ut facili manu evelli posset. Gallos inflammabat Austriacæ magnitudinis æmulatio, perturbatus Germaniæ status, captus Trevirensis, Richelii, regem optimum regnumque versantis, vastum & inquietum ingenium. **Papa Urb. VIII frustra pacem suadet.**

Cæsar vero Franciæ bellum denuntiavit, quod, contra Mantuanam seu Ratisbonensem potius pacem, nuper conclusam, cum Imperatoris & Imperii hostibus consilia & auxilia conferret; Suecos armis, ære, milite, commeatu juvaret: urbes Imperii invaderet, aut auro emptas præsidiis suis insideret.

Nec pennis multum, sed ferro pugnatum. Trajecto Rheno & Mosella Galliæ infusus sub Galassio Cæsarianus exercitus. At fame ac penuria viam coactus relegere, redactis ad eam paucitatem legionibus, ut justo prælio plus cladis nequiissent accipere. Nec Gallis fortuna melior: Belgis Germanisque sub Thoma principe Pi- **Expeditio in Galliam.**

Picolominio, & Joanne Verthio Picardiam inundantibus, & terrorem Parisios usque spargentibus.

Suecì in Protestantes. Dum autem Cæsariani exercitus robur in Gallos movit, Sueci in Germania ferocius sævientes, iram in principes, qui per pacem Pragensem ab eorum fœdere secesserant, effuderunt. Nam Bannerius in Saxoniæ viscera penetrans, cædibus & ruinis omnia complevit: auctusque e Suecia suppetiis, *ad Wittstochium* Cæsareo-Saxones assecutus, grandi illos clade profligat. Pugna. Mox cum Urangelio, ut ultionem circumferret, Marchiam Brandeburgicam immanibus exactionibus devastat. Operam tamen strenuam Saxoni sociavit Hazfeldius, & ut Magdeburgum expugnaretur, efficit.

Non minor per Westphaliam Hassiamque ea æstate tempestas detonuit. Wilhelmus Hassiæ landgravius, diu, an pacem Pragensem admitteret, cunctatus, tandem ea repudiata, firmatus Suecorum auxiliis, arma rursus corripuit, Hanoviamque obsidione liberavit. Gözius in Hassos. Verum a *Gözio*, Cæsareo duce, tota Hassia pulsus, atque in Westphaliam & Frisiam retrusus, vastitatem provinciis intulit. Insecutus Gözius, Paderbornam, Susatum, Hammoniam, Tremoniam, Dortmundam, aliasque urbes, ejectis Hassicis præsidiis, cepit. In aliis pariter provinciis per varios velitares conflictus haud parum cladis datum acceptumque.

In Burgundiæ comitatum, qui Hispanici tunc adhuc erat juris, irrupit Condæus, & Dolam obsedit, sed accurrens cum Germano exercitu Lotharingus, eundem depulit. Clades mutuæ. Contra vero Coloredus in Lotharingia victus a Gallis, & cum 50 ordinum ductoribus captus est. Reposuit vices Joannes Verthius, concisis non raro Gallorum turmis, captoque Boniveto cum 60 aliis. Schenckianum munimentum astu ab Hispanis captum; tandemque post longam oppugnationem receptum a Batavis.

Circumsonantes undique inter belli fragores electus est hoc anno Ratisbonæ in regem Romanorum Ferdinandus III. Ferd. III Rom. rex electus. Aderat ipse Cæsar cum Electoribus Catholicis, excepto Trevirensi, qui non fuit vocatus. Saxo & Brandeburgus per legatos comparuere. Omnium suffragiis Rom. rex dictus Ferdinandus: protestante Carolo Ludovico comite Palatino, Friderici proscripti filio; Anglia quoque illius caussam adhucdum agente.

Ar-

ARTICULUS VIII.

Res gestæ anni 1637.

Mors Cæsaris. Sueci ad Balthicum retrusi. Verthii fortitudo.

CÆsar præsagus velut mortis suæ opportune filium Romanorum regem eligi curaverat. Nam Viennam reversus, viribus fractus, pientissime obiit, anno ætatis 59, Imperii 18, princeps eminentissimæ pietatis, religionis, constantiæ: utramque, si quis alius, fortunam expertus: in utraque immotus possessor DEI & sui: absoluta idea magni Imperatoris & sancti. 133 Obitus Ferd. II. Elogium.

Natus est anno 1578 ex Carolo Styriæ duce, Ferdinandi I Cæsaris filio & Maria Bavara. Primis nuptiis sibi junxit Mariam Annam, Maximiliani Bavariæ ducis sororem, alteris Eleonoram Mantuanam. Ex priore suscepit Ferdinandum III, & duas filias, alteram Maximiliano Electori desponsam, Uladislao IV Poloniæ regi alteram. Leopoldus Wilhelmus alter filius episcopus Argentinensis, Passaviensis, Halberstadensis, Olomucensis, atque Ordinis Teutonici magister inclaruit. Liberi.

Paulo ante mortem Cæsaris Bannerius Torgam in Saxonia occupavit, Lipsiam quoque expugnaturus, nisi ab Electore & Hazfeldio cum clade depulsus, relicta etiam Torga in Marchiam ad Urangelium, novas ex Pomerania copias adducentem profugisset. At fugientem Cæsariani insecuti, intercepta Landsperga, in ipsam Pomeraniam persequuntur, ibique Wolgastum, Tripsecium, Daminum occupant, ex Usedonia insula Suecos ejiciunt, ut adeo hoc anno in extremum Balthici angulum rejecti, tribus duntaxat urbibus, Anclavio, Stetino, Stralsunda ægre se sustinerent. Bannerius cum Suecis ad Balthicum retrusus.

Cum autem magna Cæsariani exercitus pars ad Septentrionem Suecis incumberet, Vinariensis cum suis & Gallicanis legionibus in Occidente spatium nactus est, ut expugnata Jonvillea, cum aliis in Burgundia locis, cæsisque Burgundis Rhenum ad Argentinam trajiceret. At heros incomparabilis Joannes Werthius cæso Melandro & expugnato Hermansteinio, seu Ehrenbretsteinio, validissimo ad Rheni & Mosellæ confluentes munimento, felicibus aliquot conflictibus Vinariensem attritum trans Rhenum in Burgundiam rejecit. Werthii virtus.

Inter magnarum rerum molimina diem extremum obiit Wilhelmus V Hasso-Cassellensis landgravius, relicto Wilhelmo octenni filio, cui testamento tutores dixit reges Galliæ & Angliæ cum Batavis. Contra Georgius Darmstadius tutelam jure agnationis, ex Aureæ Bullæ placitis, & Cæsarei decreti, sibi vendicabat. Obstabant matris Amaliæ cognati propiores, & demandata eidem a defuncto administratio. At Cæsar Gözium jussit sententiam pro Darmstadio latam, exequi.

Obit Hassus.

Lis de tutela.

Galassus ob res, anno superiore infeliciter gestas, postulatus, ita Cæsari caussam suam probavit, ut pristinam dignitatem retineret, suamque operam hoc anno Saxoni cum Hazfeldio adversus Suecos impenderet.

Itum denique in hyberna; Galassicis, Hazfeldicis, Bredanis, & Saxonibus cessere Pomeranæ, Megalopolitanæ, & Marchiæ provinciæ: Werthio, Savellio, Sperreuttero Suevia & Wirtembergia: Piccolominio, Gözio, Gehleno, & Granæo ager Juliacensis, Clivensis, ac Montensis. Inde tamen Gözius in Westphaliam migrare est jussus. At elapsis passim incolis, jacente agricultura ingens ubique rerum inopia, famesque, quæ ad abominandos etiam cibos miseros cogebat.

Duces Cæsarei.

Obiere hoc anno, *Boguslaus* dux Pomeraniæ, ultimus familiæ, quæ ditionem illam ad 700 annos possederat: eamque prætendit Brandeburgus titulo pacti successionis mutuæ. Carolus item Mantuæ dux: Victor Allobrogum dux, qui præteritis fratribus, Mauritio, & Thoma, filiorum tutelam ad conjugem, Franciæ regis sororem, detulit, belli deinceps atrocis fomentum.

Obit Boguslaus.

CAPUT

CAPUT V.

DE STATU GERMANIÆ SUB FERDINANDO III

Usque ad Pacem Westph.

ARTICULUS I.

Res gestæ anni 1638.

Annus Cæsarianis infaustus.

Tanta felicitate Ferdinandus III anno superiore auspicatus fuerat Imperium, ut spes magna affulgeret, fore, ut hostes Germaniæ pacis cogitationes suscipiendas sibi putarent. Retrusus ad Balthici littora Suecus; rejectus cum clade trans Rhenum Gallus. Sed annus iste aperuit, quantum superesset belli, quantoque cum hoste sit confligendum. 134

Nam Vinariensis ex Delspergensium finibus, in quibus hyberNaverat, emergens, Seckingam, Lauffenburgum, & Rheinfeldam expugnat. Huic dum succurrere nituntur duces Cæsarei, cæsi captique sunt prope omnes: Savellius custodia elapsus est. Verthius, Sperreutterus, Enchenfordius, aliique Lutetiam abducti. Friburgum dein Brisgoiæ, Stutgardia, Tubinga, ac demum etiam Brisacum fame fuit expugnatum. Victi Cæsarei. Capti duces, cum urbibus.

Conabatur equidem solvere hujus obsidium, aut annonam saltem inferre, evocatus ex Westphalia Gözius, sed trino prælio a Vinariensi victus, Germaniæ clavem Francis relinquere est coactus. Ad dicendam caussam evocatus in Bavariam, post biennium muneri suo est restitutus. a Vinariensi.

Nec felicior Cæsarianis fuit Pomerana expeditio; quippe per concretum glacie pontum in insulam Rugiam penetrare connixi, a Vrangelio repulsi, deficiente annona & commeatu, rerum inopia, fame, transfugiis tantopere sunt imminuti, ut Galassus, re nul- Nec melior Pomerana expeditio.

la acta, attritas lacerasque copias in Bohemiam ad hyberna reducere fuerit coactus: Suecis interim Pomeraniam rursus aliaque occupantibus. Hassi pariter Susatum, Geisecam, Paderbornam &c. intercipiunt. Tam immania autem detrimenta tribuebantur eorum avaritiæ, qui procurandæ annonæ & apparatui militari destinati, pecuniam in privatos usus converterant.

Tantas inter procellas emicuit Cæsarianis radius amicioris syderis in Westphalia & Palatinatu. Nam Carolus I Angliæ rex, miseratus sororem viduam ac nepotes exules, cum legationibus non posset in avitas eos possessiones reducere, pecunia & milite instruxit, ut a Gallis & Suecis pariter adjuti, in ditiones se per vim reponerent.

Cæsi Palatini. Exercitu igitur comparato, primum a Vehleno, Cæsarearum per Westphaliam copiarum præfecto ad Meppenam, quam a Suecis emerant, gravi clade afficiuntur, amissa Meppena. Haud multo post altera majori clade spes eorum penitus est eversa. Quippe dum reparato exercitu, quem ex Hollandicis & Suecicis subsidiis auxerant, Lemgoviam obsident, Hazfeldius justo eos prælio profligat. Rupertus frater junior captus Viennam abductus est; Carolus Ludovicus vero, dum rheda vectus per Visurgim fugam præcipitat, submerso curru, equis, & auriga, tandem evasit, & pedes Mindam fugit. Hoc anno Maximilianus Elector ab episcopis impetravit, ut deinceps Visitantis & Præsentatæ Virginis dies per Bavariam festi a populo habeantur. Archiepiscopus tamen Salisburgensis suos præcepto non esse obligandos putavit.

Schaffgotsius propter conjurationem Fridlandicam capite plexus. Arnheimius, Saxonicæ militiæ archistrategus, a Suecis captus, atque Holmiam abductus, fuga in Saxoniam evasit.

ARTICULUS II.

Res gestæ anni 1639.

Bannerii progressus. Vinariensis Obitus.

135 SUecorum res in Germania majora adhuc hoc anno incrementa cepit. Bannerius veris initio, composita adversus pacem Pragensem cum Saxoniæ inferioris circulo *neutralitate*, Luneburgico connivente, Albim transmittit, atque inde in Saxoniam & Thuringiam effusus, præmisso Coningsmarckio, in ipsam Franconiam irrum-

irrumpit. Marchiam vero Brandeburgicam per varios ductores percurrens, Landspergam, Francofurtum, Rattenaviam, Havelbergam, Berlinum, Brandeburgum, aliasque urbes deditione, vi, astu, celeritate occupat. Salisium ducem Cæsareanum cum septem legionibus in hyberna euntem profligat, ac ducem ipsum capit. Mox Naumburgum, Weissenfelsam, Zeizam, Altenburgum, Chemnitium, cum pluribus aliis urbibus, oppidis, munimentis subigit. Cæsarei ubique cæsi.

Superato dein justo prælio ad Chemnitium Marazinio, altero Cæsaris duce, in Silesiam & Bohemiam cum victore exercitu irrumpit, cæsis iterum octo legionibus, quas Gallassius ad impediendam irruptionem Praga miserat. Tum vero tot victoriis ferox lascivientem exercitum ad ipsa Pragæ mœnia admovit, misso tibicine, qui deditionem postularet. At cum urbem optime ad defensionem comparatam cerneret, per universam Bohemiam populatione, cædibus, incendiis grassatus, tristia ubique Sueciciæ indolis monumenta reliquit.

Cæsar tot cladibus attritus, habitis novis delectibus exercitum triginta millium in Bohemiam misit. Et, quia Gallassius excusata valetudine missionem petebat, archiducem Leopoldum fratrem suum, supremum militiæ præfectum dixit, evocato ex Belgio Piccolomineo, cujus consiliis bellum gereret. Galassi abdicatio.

Adversus Gallos & Vinarienses non multo felicius ex altera parte gestum est bellum. Vinariensis compositis Brisaci rebus, jam Rheni potens, in Burgundiam reversus est, per funestas hujus provinciæ calamitates suo fato prælusurus. Ad excelsa aspirabat magnanima indoles: neque tam Francis aut Suecis, quam sibi militabat: in id intentus, ut ad Brisacum, suæ trophæum gloriæ, ex Alsatia & Burgundia dominatum quendam adjiceret.

In Burgundiam igitur subito irrumpens, lascivienti victoriis militi diripiendam dedit, debitum velut militiæ stipendium ex aliena penu. Et quod voraces rictus absumere non poterant, Brisacum, Vinariensis sedem velut regiam, avectum. At certam Nemesis metam fixit humanis consiliis, quam ultra porrigere non datur sæviendi licentiam. In Alsatiam redux, Neoburgi ad Rhenum morbo absumptus est, trigesimo quinto ætatis anno. Vinariensis obit.

Atque sic vernantibus annis mors prostravit tot mortalium stragem, Bernardum Vinariensem ex familia Saxo-Weinmariensi prognatum, Joannis Friderici, quem Carolus V post pugnam Mühlbergensem captum Electoratu exuerat, pronepotem. Felicem dices,

si vulgi sensu æstimes, per lauros & palmas euntem ad gloriæ verticem. Sed alia trutina cœlum ponderat humanos ausus. Sola virtutis gloria est immortalis.

4 tribunis relinquit exercitum. Exercitum suprema voluntate commendavit quatuor tribunis, Erlachio, Nassovio, Rosæ, & Ohemio, quos insigni etiam legato locupletavit. Rex Franciæ vero, comperta ejus morte, centum dublionum millia per Basileensem collybum copiis transcripsit, ut novo auctoramento devinctas haberet, jussas interea parere Erlachio. Moverunt subin per Nemetes in Palatinatum, Wetteraviam, & Hassiam. Occuparunt Weissenburgum, Landavium, Germershemium. Rhingaviam populatione complerunt. Eosque interea rex Franciæ per comitem Guebrianum auro expugnatos, una cum Brisaco, Friburgo, Rheinfelda, pluribusque in Burgundia locis, in quibus sua habebant præsidia, dicto sacramento, sibi subjecit: salvis tamen legibus Suecici fœderis.

Hassi Pragensi paci tandem subscripserant, sed visis Suecorum Gallorumque progressibus, cum Calvinismi libertatem obtinere non possent, vidua annitente, hostes se rursus Cæsaris sunt professi.

Gallassius, adversam belli sortem pertæsus, supremam exercitus præfecturam cum primo consilii bellici apud Cæsarem subsellio commutavit: suffecto in ejus locum Melchiore Hazfeldio, ac dein archiduce Leopoldo. Bavaricas autem copias duxit comes Mercius, loco Werthii, adhuc captivi.

ARTICULUS III.

Res gestæ anni 1640.
Comitia Ratisb. Leopoldi archid. progressus.

136 Agitur de pace. Comitia Ratisb. PRout superioribus annis de pace componenda variis in locis est actum, ita etiam hoc tum *Lubecæ*, tum maxime *Coloniæ*, adhibito ad regem Christianissimum conciliandum summo Pontifice, ad Suecos rege Daniæ. *Comitia* etiam Imperii Ratisbonam indixit Cæsar, ad quæ ipsemet se contulit. Ipsis quoque hostibus Imperii, Hassis & Luneburgicis, qui a Cæsaris fide & pace Pragensi defecerant, ac Trevirensi, securus aditus concessus, quin & sessio cum voto permissa. Principes Catholici summa voluntate pacem exoptabant. Guilielmus Badensis *Propositionem* Cæsaream ut vo-

vocant, ordinibus intimavit, orsus orationem a studio pacis, quod Ferdinandus II Imperator praefetulit; Ferdinando III eandem esse mentem. Insidere Germaniae humeris hostes exteros, vastari ubique patriam: &, quod dolendum, membra in caput & membra ejusdem corporis insurgere. In consensu salutem esse repositam. Tria deinde consideranda proponit. 1. quantas esse oporteat Imperii copias. 2. quibus mediis conservandae. 3. quomodo justitia, penitus profligata, Imperio restituenda. Deliberatum multum, atque recessus Imperii formatus: distributionem hybernorum & stativorum Caesari relinquendam. Quoad sumptus, annonam, numerum militum observandum ordinem. Qui ratione sedis propriae, fortalitiorum, arcium, monasteriorum, viduitatis, academiae &c. exemptionem praetendunt, quoad locum ea fruerentur, sed per agrum militi stativa, & Imperii censum praestarent. Parcendum tamen, quoad fieri potest, nec permittendum ab archistrategis Caesareis, ut quilibet dux militaris subditos pro lubitu divexet.

Assignatus 120 mensium Romanorum census. Equestrem nobilitatem urbesque maritimas pro subsidiis interpellandas, iis tamen, qui hosti tributa pendere coguntur, parceretur.

Justa militi stipendia penderentur, ut disciplina servari possit. Ad militiam nemo vi trahendus. Neque a tribunis militaribus exigenda tributa, vectigalia &c. peculatores puniendi. Calonum & inutilium hominum greges ab exercitu arcendi: qui hostium castra sequuntur, sub fortunarum, honoris, ac vitae jactura avocandi. Duces ac milites jurent, se hunc recessum servaturos. Helveti quoque & Imperii per Italiam vasalli pro subsidiis requirendi. Trevirensi provinciae loco Hispanorum, Caesareum praesidium imponendum.

Promulgata tunc etiam universalis *Amnestia*, qua Caesar promittit omnibus, ab hoste recedentibus, & ad Imperatoris obsequium redeuntibus plenam restitutionem, etiam iis, qui pacem Pragensem non acceptarunt, vel acceptatam rursus deseruerunt, exceptis tamen Bohemis. Restitutionis autem initium in politicis ab anno 1630 ducendum, in ecclesiasticis a 1627. Actum etiam de pace concilianda. Oblati Suecis duo milliones thalerorum.

At incassum omnia. Inveteratae domum inter Austriacam & Franciam simultates, Succorum ex armorum progressibus elatio, & immanes postulationes, principum quorundam enormes petitiones, & cum Gallis Suecisque vinculum, spes omnes ingementis Europae abruperunt. Luneburgicum urebat, quod munitio Guelpher- Postulata.

bytana per Cæsareum præsidium detineretur, quod Hildesiensem ecclesiam non permitteretur in privatos usus evertere, quodque hæredes Tilliani debitum, (apud regem Daniæ contractum, & ab hoc Imperatori cessum, atque Tillio donatum) a Luneburgicis & Brunsvicensibus exigerent. Varia etiam obtendit Hassiæ princeps vidua.

Clementem se omnibus indulsit Cæsar. Pacis amore Suecis, tanquam utilem Germaniæ operam navassent, decreti duo auri milliones, ea lege, ut pro iis insula Rugia & Stralsunda Sueciæ manerent obstrictæ jure hypothecario. Quodsi intra decennium pecunia ista non repræsentaretur, Suecia eas acciperet a Cæsare nexu beneficiario.

Sed minora hæc Suecis visa, quam ut decumanas spes satiarent. Reversum propterea ad provinciarum contritiones, quas toto hoc bello gens frigoribus durata nec rigente bruma intermittebat, ut adeo non raro integras jam percurrerint provincias, antequam Cæsariani ex hybernis educerentur.

Hoc anno Leopoldus Archidux, supremus pro Cæsare belli præfectus, maturius expeditionem suscepit, atque ineunte vere in Bohemiam progressus, Bannerium regno pulsum primo in Misniam, atque inde in Thuringiam egit, non modica clade affectum. Sed fugientem dux Longavillanus cum Gallis & Vinariensibus, Hassi item & Luneburgici, jam Suecorum socii, sub alas excepere. Nec elici poterat, ut prælio decerneret: ut adeo absque magno admodum fructu annus fuerit extractus.

Bannerius fugatus.

Gallorum arma per Italiam, Belgium, & Hispaniam potissimum hoc anno sunt peregrinata. Vinarienses tamen sub duce Longavillano, immistis Gallis, Germaniam, maxime Rhenanam habuerunt infestam: cladem inferentes, & accipientes: varias urbes in Rhingavia, Wetteravia, Hassia, Palatinatu occupantes & amittentes: Bannerio & Kœnigsmarckio ex æquo certantibus, uter plus barbaræ crudelitatis & vastitatis inferre provinciis possit. Unde dira fames non colonos modo, urbes & oppida, sed castra quoque invasit, pluresque quam ferrum absumpsit.

Hohenvila.

Hohenvila, situ & opere præmunita in Wirtembergia arx, frustra rursus hoc anno a Cæsarianis obsessa: prout a Luneburgico Guelpherbytum, a Boiis strenue defensum. Et universim in rebus licet arctis Leopoldo archiduci, Hazfeldio, Gehleno, Mercio, ea laus debetur, quod Suecos coegerint, Batavorum societatem petere, quam tamen illi, ne cum Imperio bello collidantur, respuendam censuerunt.

Arti-

ARTICULUS IV.

Res gestæ anni 1641.

Bannerii fuga & mors. Leopoldi progressus. Amnestia Ratisb.

HOc adhuc anno Cæsar Ratisbonensia comitia prosequebatur: quæ 137
ut disturbaret Bannerius, ex agro Brunsvicensi magnis itineribus per Thuringiam in Palatinatum superiorem contendit, occupatisque Glattovia, Chamo, Solisbaco &c., ad ipsam Ratisbonam exercitum admovit. Trepidarunt repentino adventu ordines congregati, dissolvendumque comitium quidam censebant. Sed adducto ampliore ex Bavaria præsidio Bannerius recessit. Mox versa fortuna. Schlangius cum flore equitatus Suecici ad Bohemiæ fines a Mercio, Boiorum ductore, ita fuit conclusus, ut nulla esset erumpendi via. Itaque omnes capti (quatuor millia feruntur) velut in triumpho Ratisbonam ducti sunt. Bannerius vero tam luculenta suorum clade imminutus, summa, qua poterat, celeritate in Bohemiam ac Misniam fugit, insequentibus Cæsareo-Boiis ad Salam usque, qui fugientes protexit: ad eam tamen in hac fuga paucitatem redactos, ut Bannerius Hodizium in Sueciam, Königsmarckium ad Luneburgicum suppetias petituros amandaret; cum Weinmarianis se conjungeret: Tubadelium, Stanhansium, aliosque ductores Suecos ad exercitum suum revocarit.

Continuatio comitiorum.

Pulsus Bannerius a Mercio.

Sed dum reparandis cladibus intendit, Halberstadii mortem oppetiit: Torstensonio, qui in Suecia tunc morabatur, successore nominato: quod ejus judicium Sueciæ senatus ratum habuit. Sed antequam novus dux adveniret, tres interim copiis præfecit, Pfulium Germanum, Vrangelium Suecum, Wittebergium Finnonem.

Obit.

Sub hoc triumviratu res Suecorum, a Bannerio sub finem inclinatæ, magis adhuc sunt præcipitatæ. Pulsi Merseburgo, Quedlinburgo, Nebra, Querfurto, Zwickavia, Ostervico, Horneburgo, Dorstena, Einbeca, Duderstadio, Mühlhusio &c. Multifariæ etiam Suecis illatæ clades a ductoribus Cæsareis, Cabæo, Sporkio, Spigelio, Mercio, Borrio, Sperreltero &c. diversis velitaribus conflictibus.

Cæsi Sueci.

In Saxonicis & Luneburgicis provinciis hæc potissimum gesta sunt. Sicut autem Luneburgici, ingenti licet molimine, Guelpherbytum frustra obsederunt, ita Cæsariani ductore Sparrio Hohenvillam.

In-

Amnestia Ratisb.

Interea Ratisbonæ, dum frequenti ordinum consessu diu de republica deliberatum fuit, consiliorum summa in hæc ferme capita fuit redacta. 1. universalis amnestia publicator. 2. cum Galliæ & Sueciæ corona separatis conventibus Osnabrugæ & Monasterii tractator. 3. gravamina religionis per designatos amice componuntor. 4. Transactio Passaviensis & Pax Religionis sancte coluntor. 5. caussa Palatina separato tractatu agitor.

De continuando dein bello actum: de hospitiis militaribus ex æquo distribuendis: de complendis legionibus, & imminuendo præfectorum numero: de disciplina militari. Decretæ centum viginti pensiones menstruæ, intra quinque mensium spatium persolvendæ, additæ aliæ 120 pensiones, intra annum præstandæ. Reformatio judiciorum imperialium in annum sequentem ad Electorum principum conventum rejecta.

Exceptiones.

Cæterum Imperator ab amnestia exemit, quæ legitimo juris ordine in rem judicatam jam transiissent, vel partium conventione essent transacta: jura item illa & actiones, quæ belli hujus occasione non provenissent. Exceptas etiam ab amnestia voluit provincias suas hæreditarias, & Electoratum Palatinum.

Querelæ.

Sed obstrepebant maxime Luneburgenses, Brunsvicenses, & Hasso-Casselenses legati, quiritantes, se non legitime vocatos, sed quasi precario ad comitia admissos: nullamque admittere se posse amnestiam, nisi omnes omnino Imperii ordines & subditi, tam in civilibus, quam ecclesiasticis, ad eum statum reducerentur, quo ante hoc bellum fuissent, nullo prorsus delinquentium, personarum, rerum, actionum, aut pœnarum adhibito discrimine.

Saxonis hortatio.

Elector Saxoniæ, data gemina ad duces ipsos dissentientes epistola, improbavit magnopere, quod ii, qui se suaque arma hostibus exteris sociassent, vellent absolute restitui in integrum, nollent tamen sic restituti arma sociare Cæsari adversus ejusdem & Imperii hostes, & ut etiam Catholici restituantur. Non esse hanc rationem pacandæ Germaniæ, nedum in libertatem asserendæ, si contempto Imperii capite Cæsaris hostes in ditiones suas reciperent, atque cum illis sua consilia, vires, arma conjungerent. Nimis inique agi, si sibi omnia, Imperatori vero & Catholicis, qui æque sint cives & Imperii membra, nihil licere velint. Neque etiam ita esse exhaustos, ut sub jugum se mitti sint passuri. Respondere quidem Luneburgici, sed quibus adversus reipublicæ incolumitatem obfirmatum pectus ostentarent. Legati Angliæ & Daniæ regum pro caussa Palatina pariter multa disserebant. Atque

que

que ne Cæsar omnia negaret, Robertum Palatinum triennio abhinc captum libertate donavit, ea lege, ne arma deinceps adversus Cæsarem aut domum Austriacam gereret.

Placuit porro ex amnestiæ legibus, terminum restitutionis in rebus profanis figi ab anno, quo rex Sueciæ Germaniam est ingressus: in ecclesiasticis vero ab anno 1627 restitutionem esse faciendam, in utrisque vero diem 12 Novembris. Addita clausula, tum demum hanc amnestiam effectum sortituram, ubi animos & arma Imperii ordines cum Cæsare sociassent. Secus omnino fore irritam. Cum autem Luneburgici & Cassellenses flecti non possent, Cæsaris jussu Ratisbona discessere: novis pactionibus cum Imperii hostibus colligati. Terminus restit.

In his comitiis tres novi Imperii principes sunt creati, Hohenzolleranus aulæ Boicæ supremus præfectus, Eggenbergius, & Lockovizius.

ARTICULUS V.

Res gestæ anni 1642, Cæsarianis infaustissimi.

INitio infausti hujus anni Guebrianus Vinariensium, & Eberfteinius Hassicarum copiarum ductor, qui diu in agro Fuldensi & Monasteriensi hospitia habuerant, impetrato ab Hollandis transitu, ad Vesaliam Rhenum transmittunt, atque inde in agrum Coloniensem, longa hactenus pace divitem, ad capienda hyberna irruunt. Quapropter Elector Coloniensis Hazfeldium e superiore Germania, Lamboium e Belgio evocavit. 138 Bellum ad Ubios.

Lamboius ad Kempenam castra communiit, Hazfeldii adventum præstolaturus. At Vinarienses Hassique, ut eam conjunctionem præverterent, repente Lamboianos dispersos, suique securos instructa acie aggrediuntur, & ingenti cæde prosternunt. Cecidere in prælio ad duo millia. Lamboius ipse cum quatuor millibus captus, cum præcipuis tribunis. Amissa 140 signa militaria: apparatus bellici vis magna. Vinariensium equitum magister Rosa fugientes insecutus prope Juliacum duo eorum millia profligat: ut adeo totus hic Lamboianus exercitus dissipatus aut deletus fuerit. Deditum mox Novesium, urbs præmunita, Kempena, Marcodurum: Coloniensis ager misera populatione direptus. Prælium ad Kempenam. Lamboius penitus cæsus.

Hazfeldius intellecta Lamboii clade, cum solus hostibus impar esset, revocatis, quas trans Rhenum jam miserat, copiis, atque

cum Wahlio, Bojorum ductore, conjunctus, castris haud procul Colonia munitis, se continuit, occasionem rei felicius gerendæ opperiens. Hanc mox dedit Lechenium, ignobile oppidum, quod a paucis viris fortibus defensum, stitit victorum cursum; ab Hazfeldio inde liberatum. Spem etiam aliquantum erexit Joannis Werthii e captivitate Gallica liberatio, qui cum Gustavo Hornio, a prælio Nordlingensi in arce Burghusiana detento, fuit commutatus, & a Maximiliano Electore supremus equitatus magister creatus.

Werthii cum Hornio commutatio.

Ex Ubiis inde Gallo-Vinarienses moverunt in Thuringiam ac Wirtembergiam, magnis ubique prædis ditati.

Nec melius Catholica res adversus Suecos acta. Nam initio anni Königsmarckius quatuor in Saxonia Cæsareas legiones oppressit. Tum depulsos ab obsidione arcis Mansfeldicæ Cæsarianos tota pene Saxonia exegit.

Torstensonii victoriæ.

Majoribus ex Suecia viribus secutus est Dorstensonius, qui, ut sui periculum faceret, decursa celeriter Saxonia, in Lusatiam ac Silesiam irrupit, expugnataque Glogovia, in quam Cæsarei annonæ bellicique instrumenti vim magnam comportaverant, præsidium pene omne delevit, urbemque direptioni dedit. Fatum idem urbes alias sequebatur. Victus mox ad Schweidnicium atque ingenti clade prostratus Cæsareus miles, totaque propemodum Silesia subacta. Progressus inde in Moraviam Dorstensonius, cum aliis urbibus Olomucium cepit, spoliavitque. Flexo tum rursus in Saxoniam itinere a Leopoldo archiduce & Saxonibus ad Lipsiam grandem victoriam reportavit, peditatu ferme omni aut conciso aut capto. Victoriæ appendix fuit Lipsia. In Madlonicam legionem, quæ fugæ initium dedit, archidux graviter animadvertit, ac propere Hazfeldium & Wahlium ex Ubiis ad se accivit. Brandeburgicus Elector has inter turbas, ut ab irruptione Suecorum se liberum præstaret, medias partes elegit. Quam alia tunc atque hodie Suecorum atque Brandeburgicorum comparatio! metuentes tunc singulos nunc omnibus metuendi.

Prælium Lipsiense.

Legatorum Hamburgi conventus.

Hoc tandem anno, quod *Hamburgi* & Lubecæ diu jam agebatur, de loco & modo pacis ineundæ fuit conventum. Præstitit ea in re Germaniæ perutilem operam rex Daniæ, extra bellantium partes positus. Hamburgi igitur inter Luzovium Cæsaris, Memmium Galliæ, & Salvium Sueciæ legatum res ita est composita, ut Osnabruga & Monasterium designarentur, quæ interea neutrarum partium, deducto omni externo præsidio, per cives custodirentur omnibusque securitatem præstent. Cæsar liberum commea-

tum

tum det legatis Galliæ, Sueciæ, Palatinis, Brunſvicenſibus, Luneburgicis, Caſſellanis, omnibusque ordinibus Sueciæ fœderatis: regina Sueciæ pro legatis Cæſareis, Moguntinis, Brandeburgicis: rex Galliæ pro legatis Cæſareis, Hiſpanis, Colonienſibus, Bavaricis: viciſſim iſti pro legatis Gallicis, Suecicis, Sabaudicis, Trevirenſibus, Hollandicis, Palatinis, Luneburgicis, Caſſellenſibus, aliisque Galliæ fœderatis.

ARTICULUS VI.

Res geſtæ anni 1643.
Guebriani mors. Dutlingana victoria.

Sueci Galli que, ſuperioris anni victoriis elati, renovato fœdere, provincias partiti, Weſtphaliam, Saxoniam, Cæſarisque ditiones per Suecos, Rhenanos vero tractus per Gallos impetendas decernunt. Suecia 30000 peditum, 6000 equitum ſub ſignis habeat, totidem Gallia: nec ceſſandum ſtatuunt, donec Germania in eum, quo ante annum 1618 fuerat, ſtatum reponatur. 139 Fœdus renovatum.

Dorſtenſonius ea ſpe animatus, recreato per Saxonica hyberna milite, in Sileſiam rurſus & Moraviam movit, atque adventu ſuo Olomucenſem obſidionem ſolvit, omnemque circa regionem calamitate complevit. Königsmarckius vero in Saxonia relictus, Halberſtadium pluresque urbes ſubegit. Inde Cæſarianos, quos Galaſſius (ad rei militaris præfecturam rurſus admotus) ad diſtrahendas hoſtium vires emiſerat, victos Pomerania ejecit. In Holſatiam mox irrumpens provinciam vaſtavit. Galaſſus reſumit imperium.

Vinarienſes interim ductore Guebriano relicto agro Colonienſi in Franconiam, Wirtembergiam, & Badenſem marchionatum irruunt; nihilque ferme tota æſtate niſi prædas egerunt. Levibus tantum velitationibus variante fortuna certatum. Finiente autem anno Guebrianus Rotwilæ obſidionem aggreſſus brachium primo, mox eo ex vulnere vitam amiſit. Duce orbati, a ſupervenienti Cæſareo-Bavarico milite ad Dutlingam gravi clade affecti ſunt. Pauci cum Roſa, equitum præfecto, fuga evaſerunt. Reliqui omnes, cum magna pecuniæ vi & bellico apparatu, ſine ſanguine in poteſtatem victorum pervenerunt. Guebriani mors. Pugna Dutlingana.

Pars magna tantæ victoriæ fuit dux Lotharingiæ, qui 4000 ſuppetias adduxerat. Mercii autem, ſupremi Bojorum ductoris, con-

 ſilio

filio & opera res tanta patrata. Werthii etiam & Sporckii virtus enituit; qui frequentes variis in locis Gallo-Vinariensibus clades intulerunt. Certe Dutlingana clades fregit hostium animos.

Guelpherbyti restitutio. Cæsar hoc anno Guelpherbytum (seu Wolfenbütam) irrito conatu anno superiore obsessam, Augusto, duci Brunsvicensi, ultro restituit, educto Bavarico præsidio.

ARTICULUS VII.

Res gestæ anni 1644.

Bellum Danicum, Turrenii & Engvienni adventus.

140 Bellum Danicum. NOvum hoc anno bellum subito exarsit, videlicet Danicum. Nam Dorstensonius, ne denuntiato quidem bello, repente in Holsatiam ac Daniam irruit, expugnatisque aut astu interceptis multis urbibus in Jutlandiam penetravit, cæsis 1500 Danis. Hornius vero octo millia e Suecia in Scaniam adduxit, totamque eam provinciam subigit. Mari quoque vincebant Sueci, Bornholmia insula occupata, multisque aliis illatis damnis.

Caussæ. Caussas belli Dorstensonius vulgaverat, quod Daniæ rex octo naves Suecicas in freto Oresundico invasisset. Quod fœdera cum Mosco & Polono, Sueciæ inimicis, sociasset. Quod pecunia Cracovium Cæsareum chiliarcham instruxerit ad invadendam Pomeraniam, atque alias etiam propensum in Cæsaris partes animum prodidisset.

Danis oppressis Cæsar Galassium cum exercitu misit auxilio, quod expediret, hostem externo bello distineri. Nec improspere se dederunt initia. Tandem mense Decembri Galassius ad Juterbocium prælio victus, & ex Holsatia a Dorstensonio pulsus, cum exercitu multum imminuto Magdeburgum rediit. Inde quoque, premente Sueco, abscedere coactus, ægre in Bohemiam cum paucis evasit. Sequebatur Dorstensonius, & receptis, quæ Cæsariani durante Danica expeditione occupaverant, Silesiam, Moraviamque vehementer afflixit. Saxo vero inducias cum Suecis pepigit.

Galassius frustra succurrit.

Vires Cæsaris magnopere distraxit novum bellum Transylvanicum atque Hungaricum, quod instigantibus Suecis excitavit Ragozius: prout suo loco referemus.

In partibus Rhenanis Boii, cæsis, quod dixi, ad Dutlingam, penitusque dissipatis Vinariensibus, primo Rotwilam, dein Uberlin-

lingam, Friburgum Brisgoiæ expugnant ductore Francisco Mercio, ætate & laboribus Wahlio confecto, ad supremam Bavarici exercitus præfecturam promoto. Mercius præficitur.

Dum ad Friburgum munitis castris hærent Boii, primum comes Turrenius, dein vero etiam princeps Borbonius dux Engviennæ cum numeroso per Alsatiam advenit exercitu, tepentes Vinariensium cineres rursus inflammaturus. Turreni & Condæ adventus.

Hi igitur recentibus viribus freti, ut sui experimentum Germanis darent & Dudlinganam cladem vindicarent, Bojos magna vi aggrediuntur. Ternos vehementes in castra tentarunt insultus, sed tanta semper fortitudine ac clade repulsi, ut, nisi numero fuissent multo superiores, luculentam Boii victoriam reportassent. Sex eorum millia cecidere, Bavarorum non ultra mille & ducentos. Hos tamen commeatuum & pabulationis inopia locum tandem mutare coegit.

Galli vero copiis identidem aucti, Germersheimium, Wormatiam, Spiram, Moguntiam, Philippoburgum, aliaque loca, ab annonæ & commeatuum curatoribus (frequenti in hoc bello vitio) male provisa intercepere. Ut adeo hostes non virtute, sed multitudine & rerum abundantia ad Septentrionem & Occidentem vincerent. Moguntia &c. capta.

ARTICULUS VIII.

Res gestæ anni 1645.

Janckaviana, Mergentheimia, Alersheimia pugna. Mors Mercii, Hazfeldii & Gebleni captivitas.

Quamvis superioribus jam annis Monasterium & Osnabruga destinatæ sint paci componendæ, lente tamen admodum procedebat negotium. Infinitæ se oggerebant difficultates; Gallis præsertim Suecisque arcum nimium quantum intendentibus. Nolebant illi ullam pacis tractationem suscipere, nisi ordinibus omnibus omnino præsentibus, probe gnari, sic rei summam in longum differri, & tantum Cæsareæ majestati decedere, quantum privata cujusque cupiditas ad se traheret. Istis passibus ibatur ad alienandas Imperii provincias, quæ haud facile essent rediture. 141 Pacis remoræ.

Parabantur jam dudum Monasterii hospitia pro legatis Catholicis. Sed tardo gradu accessere, in belli eventum suspenso. Legatus Cæsaris ibidem comes Nassovius Claudio Mesmio comiti Avalio, Postulata Cæsaris.

lio, Franciæ legato, tres præliminares articulos proposuit. 1. ut pax inter Ferdinandum II & Ludovicum XIII anno 1630 inita observetur. 2. ut restituantur Imperio, quæ a Francis fuerant detracta. 3. ut reserventur jura & actiones in ea omnia, quæ jam ante Franci Romano Imperio ademissent.

Osnabrugæ quoque pro legatis Protestantium omnia parabantur. Sed nec rima adhuc patebat, qua pax posset ingredi. Quippe tot gentium armis in mutuam perniciem fuit certatum, ut de Europa evertenda agi videretur. Germania, Gallia, Hispania, Italia, Lusitania, Anglia, Suecia, Dania, Belgium, Hungaria, Transylvania, in mutuas clades ibant. Contabulata classibus maria, Oceanus, Balthicum, Mediterraneum, Adriaticum, Jonium. Atque ut nihil ad populorum calamitatem deesset, Turca Venetos adortus, in exitialis procellæ partem venit.

Tota Europa armata.

Dorstensonius sub finem anni superioris, quod dixi, ex Dania, relicto ibidem Urangelio, in Germaniam reversus, cum Galassium Magdeburgum primum, dein obtrito ferme aut dissipato omni peditatu, in Bohemiam propulisset, eo hoc anno curam intendit, ut rursus in Silesiam, Moraviamque, atque ipsam adeo Austriam irrueret.

Igitur Cæsar cum tota aula Pragam profectus, copiis in Bohemia collectis *Hazfeldium* supremum ducem imponit. Accessere ex Boicis aliquot legiones sub Werthio, & Reuschenbergio. Hazfeldius jussu Cæsaris mense jam Februario recta in hostem duxit, qui ad *Jankaviam* haud procul Tabore consistebat. Nec Dorstensonius abnuit prælium, quamvis ob articularem pedum morbum lectica per aciem circumvectus, magnam a Cæsarianis reportavit victoriam.

Hazfeldius præficitur.

Cæditur.

Initium cladis a comite Gözio, qui, ut collem occuparet, viarum angustiis incautus se commisit, in quibus deprehensus cum suis occubuit. Pugnatum nihilominus strenue tota die, donec ad solis occasum Cæsariani ingenti strage sunt profligati. Hazfeldius ipse cum primoribus chiliarchis, & maxima parte peditatus in manus hostium pervenerunt, quatuor ferme millibus e gregariis captis, cum apparatu militari universo. Werthius, re desperata, cum majore equitum parte fuga se eripuit.

Cæsar, audita clade, Praga mox Viennam concessit itinere Ratisbonensi, ut exercitum reparet, & defenso Danubio, Austriam supremo discrimini eripiat. Filios vero suos archiduces Græcium in Styriam custodiendos curavit transportari.

Sueci in Austriam.

Dorstensonius tam insigni victoria non segniter usus, percursa Moravia primo Iglaviam cepit, dein liberato ab obsidione Olomucio,

cio, in Austriam penetrans Crembsium, Steinam aliaque loca occupat, sparso ingenti sui terrore. Verum *Bruna*, eique adjacens arx Spihlbergensis stitit victoriam. Quatuor menses ad eandem hæsit Dorstensonius, non perinde felix in expugnandis urbibus, ac vincendis in campo hostibus. Atque hac mora irrita Cæsari spatium se colligendi dedit. Urbem defendit, quod mireris, homo Gallus, *Souchbius* videlicet, plura deinceps fidei & fortitudinis daturus argumenta. Bruna stitit.

Janckavianam Cæsarianorum cladem duce Mercio strenue in Franconia ulti sunt Boii, victo insigni *ad Mergentheimium* prælio Turrenio cum suis Gallo-Vinariensibus. Cæsi aut capti cum Rosa primores ordinum ductores, cum gregariis fere 1050, omnibusque impedimentis & belli instrumentis. Mercius cædit Gallos.

Turrenius cum profligati exercitus reliquiis in Hassiam elapsus, cum Königsmarckio, Tubadelio, Hassicisque copiis se conjunxit. Nova insuper supplementa e Gallia adduxit Ludovicus Engviennæ princeps, postea dux Condæus, qui ut acceptam cladem referret, ad *Allersheimium* totis viribus Bojos est aggressus. Atrox sane & pertinax erat prælium, ad concubiam usque noctem protractum.

Cæsorum numerum æquavit ferme fortuna; Galli nihilominus victoriam sibi attribuebant, quod Boii noctu stationem reliquerint, & utrumque ducem amiserint, videlicet *Mercium*, e comitibus Gelennensibus oriundum, præcipuis per Europam belli ducibus comparandum, qui in prima mox aggressione pila (a suis, uti creditur, emissa) prostratus occubuit: & comitem *Gelebnium*, Coloniensis militis strategum, qui 4000 Bavaros adduxerat, & fortiter dimicans captus est. Engviennus, brachio licet & femore saucius, Dinckelspihlam, & Nördlingam, a civibus ultro deditam, recepit, Hailbrunna frustra tentata. At vero abeunte in hyberna Engvienno Gehlenus, cum Grammontio pariter capto commutatus, atque a Maximiliano Electore in locum Mercii suffectus, Wimpfenam, Dinckelspihlam, Rottenburgum ad Tubarim, cum Nordlinga recepit. Cadit in prælio Allershusano. Gehlenus præficitur.

Post pacem, Danos inter & Suecos confectam, Saxoniæ septemvir, metuens, ne procella Borealis in provincias suas detonaret, inducias cum Suecis est pactus, quæ deinde in mediam neutrarum partium securitatem abiit. Saxo neutralis.

Trevirensis Elector, post decennem apud Cæsarem custodiam, urgentibus Franciæ & Sueciæ legatis, hoc anno liber dimissus, Treviros ab Hispanis, ultro cedentibus, recepit. Sed mox acriter cum cathedrali collegio collisus, plerosque canonicos urbe exactos sacerdotiis suis exuere temere connisus est. Trevirensis liber.

Arti-

ARTICULUS IX.

Res geſtæ anni 1646.

Pacis conſilia. Dorſtenſonii abdicatio. Urangelii progreſſus.

142 SUeciæ legati Oſnabrugæ Cæſareæ propoſitioni, per Trautmansdorffium legationis principem inſinuatæ, reſponderunt: pacem poſſe conſtitui, ſi, publicata generali amneſtia, omnia reponerentur in eum ſtatum, quem anno 1618 habuiſſent. Si Palatinis ſeptemviratus & poſſeſſiones priſtinæ, duci Wirtembergiæ, marchioni Durlacenſi, Naſſoviis ſua redderentur. Si Auguſta, Donawerda, Egra, Bohemia, Auſtria, velut Imperii membra, ſuo corpori reddantur. Si abducto militari præſidio ſua ſingulis privilegia confirmentur. Si coronæ Suecicæ belli ſumptus, militi ſtipendia ſolvantur. Si captivi ultro citroque liberi dimittantur. Pro ſumptibus autem petebant Pomeraniam, Sileſiam, Viſmariam, epiſcopatus Bremenſem, Caminenſem, Halberſtadenſem, Verdenſem, Oſnabrugenſem, Mindenſem. Pro Haſſis petebant Paderbornam & Fuldam.

Suecorum poſtulata enormia.

Franciæ autem legatorum Monaſterii hæc ferme erant poſtulata.

Et Gallorum.

1. Luſitaniæ etiam legatis ſecuritatis litteræ conceduntor.
2. Dux Lotharingiæ ab hac pace excluſus eſto.
3. Cæſar non ferat Hiſpanis auxilia.
4. Amneſtiam debere eſſe prorſus univerſalem.
5. Reſtituendum ſtatum anni 1618.
6. Omnes Imperii principes plene reſtituendos.
7. Fas ſit principibus fœdera inire cum externis nationibus.
8. Deſiderare Gallos, ne quis ex Cæſaris familia proxime eligatur Imperator, ne Imperium evadat hæreditarium.
9. Reſtituendos omnes captivos, etiam Eduardum Brigantinum.
10. Superior & inferior Alſatia, cum Briſaco, Briſgoia, Sundgoia, civitatibus Sylvaticis, & Philippoburgo &c. Franciæ cedant in juſtam ſatisfactionem. Galli autem reſtituent Spiram, Wormatiam, Moguntiam.
11. Landgraviæ Haſſiæ præſtandã ſatisfactionem, uti etiam militi.

Dorſtenſonius, poſtquam anno ſuperiore Cæſarianum exercitum pugna Jankaviana profligavit, & Bruna excepta Moraviam ſubegit, atque in ipſam Auſtriam excurrit, reductis in Bohemiam copiis, armorum præfecturam, quam præclaris victoriis quadriennio in-

Dorſtenſon. præfecturam in Urangelium transfert.

insignivit, excusata valetudine, abdicavit: *Urangelium* successorem nactus. Qui educto ex Bohemia exercitu captisque in Thuringia hybernis, Paderbornam, Lemgoviam, Starbergam, Neohusium intercepit. Paderbornam tamen recepere Cæsariani, præsidiariis omnibus aut cæsis aut captis.

Archidux Leopoldus, cum Hazfeldio, Gehlenio, Reuschenbergio, Werthio, & omni Cæsareo Boicoque exercitu in Hassiam & Vetteraviam progressus, ad Niddam castra metatus est. Sueci vero transcursa Franconia, Nordlingam, Donawerdam, Rhainam occupant, totoque cum exercitu Augustam obsident. At depulsi a Cæsarianis, direpta Landsperga, Weilheimio, Lavinga, Günzburgo, Mindelheimio, denique Brigantium, negligenter custoditum, duce Urangelio expugnarunt.

Cæsarei in Hassiam.

Recuperatum hoc anno Crembsium, Corneoburgum, aliaque, quæ Dorstensonius anno superiore in Austria diripuerat. Contra vero Wittenbergius Suecus in Silesia & Moravia dominabatur: cæsis non raro Cæsareis, numero licet potioribus.

Res in Westphalia, Hassia, & Ubiis gestæ Marte vario. Melander (postea dictus Holzapfelius) postquam egregia cum laude Hassicæ militiæ præfuerat, sacramento solutus, ad Cæsareanos transiit, Westphalici circuli factus strategus, in Coloniensis Electoris verba juravit, Gehleno subrogatus. Hazfeldius vero, belli pertæsus, missionem a militia impetravit: archiduce Leopoldo partes suas in adventum Galassii Lokovicio demandante.

Melander ad Cæsarem.

ARTICULUS X.

Res gestæ anni 1647.
Induciæ cum Bavaro & Coloniensi renunciantur.

INitio hujus anni Urangelius (quem ab Augusta depulsum atque Bavariæ aditu prohibitum, ac proin per Sueviam ad Brigantium iter flexisse diximus) ut nullus Germaniæ locus a Suecica procella intactus relinqueretur, oram lacus Acroniani legit, captisque faucibus Brigantinis, cum Augia divite & Menavia insula, irrito duorum mensium conatu obsedit Lindavium, a comite Wolfeggio fortiter defensum. Iram in Brigantium exeruit, solo æquatum. 143

Urangelius ad Acronianos.

Reflexo tum per Sueviam Franconiamque itinere, expugnatoque Schweinfurto, cum Bavariæ, ad tantum impetum retunden-

dum non satis paratæ, jam jam immineret, cum Coloniensi & Bavaro Electore armorum cessationem pactus, Egram in conspectu Cæsarei exercitus cruenta obsidione expugnavit.

Egram capit.

Induciæ autem illæ, quas dixi, Bavaricæ, cum Gallis & Suecis his legibus Ulmæ fuerunt initæ 14 Martii.

Induciæ Bavaricæ & Colonienses.

1. Vis hostilis partes inter paciscentes quiescat.

2. Utraque Bavaria cum Palatinatu Electori pro exercitu suo liberæ permittuntur.

3. Elector Suecis Memmingam & Uberlingam tradat. Illi vero Rhainam, Donawerdam, Wembdingam, Mindelhemium Electori restituant.

4. Augusta, deducto omni externo præsidio, in libertatem reponatur.

5. Elector copias suas a Cæsareis separet, nec deinceps cum hostibus Galliæ & Sueciæ armorum societatem habeat: salva tamen fide & obligatione, quam Imperatori & Imperio debeat.

6. Idem præstabunt Elector & coadjutor Coloniensis, si his induciis frui velint.

Armorum hæc cessatio variis sermonibus locum fecit, ipsumque Cæsarem cum Electore collisit. Quippe Cæsar publicato edicto copias Bavaricas, ceu sibi & Imperio sacramento adstrictas, magnisque a se impensis sustentatas ad se revocabat. Elector vero hunc exercitum suum proprium, suis sumptibus altum, sibi sacramento adstrictum, suis auspiciis ductuque, licet pro Cæsaris & Imperii commodo gubernatum, asserebat. Atque propterea severe edixit, ne quis evocanti Cæsari in hac re pareret. Et, ubi accepit, Werthium & Sporckium, postquam legiones ad transitum frustra sollicitaverant, ad Cæsarianos evasisse, 10000 imperialium in caput illorum statuit, si vivi, mortuive sisterentur.

Cæsar exercitum sibi vindicat.

Transitus Werthii.

Prudenter quippe metuit, ne Cæsare jam offenso, irritaret etiam Gallos & Suecos, in pejorem partem haud dubie eum transitum interpretaturos. Se vero omni præsidio nudatum cuicunque injuriæ obnoxium fore. Igitur Gallos quamprimum Suecosque, quid ageretur, admonuit, ne quid deterius de se suspicentur.

Verum induciæ illæ vix semestrem tulerunt ætatem. Nam cum Elector cerneret, eas non nisi ad differendam pacem tendere, Suecosque insolentiores redditos, duriores conditiones Catholicis proponere, simulque in senatu principum sæcularium primum domus Bavaricæ locum sibi vendicare, etiam bellum novum Electori minitantes: ac denique quod non desinerent ditiones Electoris Colonien-

Renunciat induciis.

nien-

nienfis infeftare in Weftphalia, 14 Sept. miffis litteris Urangelio inducias renuntiat; & mox Memmingam occupat, Nördlinga fruftra tentata.

Urangelius, ne duos inter ignes conflagraret, evocato ad fe Königsmarckio, Bohemia exceffit; quem Melander, comes Holzapfelius, in locum defuncti Galaffii fuffectus, in Haffiam egit. A Cæfareanis inde recepta Iglavia. Galli, propter graviffimam feditionem Vinarienfium, qui in Flandriam ire detrectarunt, parum ad rei fummam in Germania agere hoc anno poterant. Haffi vero, a Gallis & Suecis adjuti, variis locis Carholicos afflixerunt, ductore Mortaignio, qui Melandro, & Geifio fuit fuffectus. Gehlenus vero depofita præfectura Boica miffionem obtinuit: cui Gronsfeldius eft furrogatus. Urangelius Bohemia excedit. Melander præficitur.

Tractatio pacis varias facies hoc anno induit pro diverfo videlicet Martis afpectu. Ineunte Januario cum Elector Brandeburgicus pergeret obftare, ne Suecis tota Pomerania in fatisfactionem traderetur, nifi viciffim Magdeburgenfis, Halberftattenfis, Hildefienfis, Ofnabrugenfis, & Mindenfis epifcopatus domui Brandeburgicæ jure hæreditario tranfcriberetur, non levis in ea ecclefiarum nundinatione orta eft difficultas, ad quam expediendam Franci & Batavi operam addixere. Facies pacis.

Orta quæftio de octavo Electoratu, Palatinis tradendo. Brandeburgus volebat, Palatinos abfolute reftitui. Sueci pro militiæ fuæ officiis, Germaniæ impenfis, exegerunt vicies centena imperialium millia, a Catholicis folvenda: totque erant acatholicorum poftulationes, ut pax adhuc remota effe crederetur.

Obiit hocanno Anfelmus Cafimirus, Elector Moguntinus; cui fuffectus Joannes Philippus epifcopus Herbipolenfis, ex nobili Schönborniorum familia.

Videantur Puffendorff. Mafcov. Adlz. Struv. Caraf. Piafec. Hübn. Brach.

ARTICULUS XI.

Res geftæ anni 1648.

ID, quod toto hoc bello Sueci habebant ufu receptum, ut rigente bruma fubitam irruptionem facerent, id hoc etiam anno folenne illis fuit. Bavaricus miles laboribus erat feffus, multumque imminutus. Melander, ut Haffos vexaret, Cæfareanos fic attri- 144 Cæfarei militis ftatus.

 verat,

verat, ut vix novem eorum millia superessent. Cum igitur viribus impares essent, Gallo-Sueci Donawerdam, Höchstadium, Dilingam, Lavingam, Gundlfingam, Harburgum, Dincklspihlam, Gamundiam, Ehingam, aliasque urbes, qua expugnatas, qua ultro deditas receperunt, & expilarunt.

Hostis progressus ad Danubium.

Conflictu dein prope Augustam habito, Melander comes Holzapfelius occubuit, Königsmarckio, quod Cæsareo-Boici campo excesserint, merito se pro victore gerente. Cum autem Gronsfeldius, Boicæ militiæ ductor, grandi errore copias a Lyco abduxisset, Gallo-Sueci in Bavariam effusi, ultionis libidine asperum sane in modum sævierunt.

Melander prælio ad Augustam occumbit.

Ac primo quidem Isara potiti Frisingam & Landishutum intercipiunt; tum vero immani populatione, exactionibus, & incendiis dire grassantur: elegantissima oppida, quibus Bavaria abundat, redacta in cinerem, vel direpta, messis vel corrupta ab hoste, vel neglecta a colonis dilapsis. Tristis ubique rerum facies. Elector ipse Maximilianus cum aula Monachio relicto Salisburgum secessit, oculos subtracturus tristi spectaculo. Consiliis tamen & mandatis regebat exercitum.

Hostis in Bavariam. Populatio.

Müldorffio subacto, Oenoque frustra tentato, Erdingam aliaque loca in bustum redigunt. Tandem æstate inter vastationes Bavariæ exacta Turrenius & Urangelius in Sueviam & Franconiam recedunt, insequentibus Cæsareo-Boicis, qui frequenti velitatione cladem haud modicam hosti intulerunt; majorem, dum Urangelius prope Monachium venationi vacaret, illaturi, nisi Werthius apud Cæsareos supremus equitum magister, ira necdum posita, egisset remissius.

Porro Gronsfeldio, qui Gehleno successerat, & ob rem ad Lycum male gestam, permissamque hosti irruptionem in Bavariam, Ingolstadii in custodia detinebatur, Maximilianus in armorum præfectura suffecit primo quidem Hunolsteinium, dein vero Baronem Enckevortium: Cæsar vero Melandro cæso Piccolomineum Amalphitanum ducem, qui Bavariæ laboranti auxilio venerat; sed ne discrimini copias objiceret, cunctantius, quam Elector optabat, procedebat: vastata interim per amicos & hostiles exercitus provincia.

Gronsfeldius in custodiam.

Interim vero Sueci in Bohemia & Silesia, Hassi in Westphalia partibus suis non deerant, ne quam provinciam ultimus turbo præteriret. Silesiam vastavit Wittenbergius, Westphaliam Geissius profligato Lamboio. Bohemiam infestandam sibi sumpsit Königsmarckius, postquam a Turrenio & Urangelio sejunctus per Pala-

Ultimus furor.

Palatinatum ſuperiorem locaque finitima arma circumtulerat: Neoforo, Weida, Naburgo, Schwandorffio, Hirſchavia, Kemmato &c. interceptis, relictisque triſtibus ubique veſtigiis, quæ in ſeram ætatem oſtenderent, adfuiſſe Suecos.

Mox in Bohemiam irruens Königsmarckius Pilſenſem agrum exactionibus, abigeatu, expilatione vexavit, atque ad Pragam, modico præſidio oſcitanter ac remiſſe cuſtoditam, obſidendam animum adjecit: uſus in eam rem Streitbergio, qui ad Suecos defecerat. Hujus igitur conſilio & auxilio nocte intempeſta in Pragam minorem irrumpit, Ratſchinum, ſedem regiam, & armamentarium ſuæ poteſtatis facit, procerum palatia diripit, lytrum immenſum extorquet, & incredibilem opum theſaurum congerit. *Minor Praga dolo capta.*

Coloredus, urbis præfectus, in civitatem veterem fuga elapſus, omnia ad defenſionem apparabat, urbana etiam & litteraria juventute ad arma & ſtationes obeundas vocata. Tantaque virtute & conſtantia urbs vetus & nova reſtitere, ut Königsmarckius fruſtra ex Ratſchino in eas detonaret, atque per Moldavæ pontem aditum moliretur. *Urbis veteris conſtantia.*

Venit equidem, poſt exſuctam & depaſtam Sileſiam, ſubactamque Taborem Königsmarckio in auxilium Wittenbergius, famoſus ductor Suecus, ſtratoque ad Judæorum oppidum Moldava ponte, novas a Carolo Guſtavo duce Bipontino copias e Suecia exſpectavit, quas ille ad 8000 5 Octob. adduxit. At noſtri omnes conatus, incurſus, cuniculos ſunt fruſtrati, donec ſub initium Novembris pax Weſtphalica litem diremit: altiori ordine ita diſponente, ut quæ urbs ante triginta annos graviſſimo poſt hominum memoriam bello initium dederat, eadem nunc tandem, correcto errore, finem eidem imponeret, relicto dubio, viciſſentne Sueci, ſi bellum continuari contigiſſet.

CAPUT VI.
PACIFICATIO WESTPHALICA.
ARTICULUS I.
Præparatio ad congreſſum.

Septem jam annos Hamburgi, Coloniæ, & alibi diſceptatum fuerat de loco, tempore, modo, quo conventus quidam univer- 145.

 ſalis

ſalis ad ſanciendam pacem poſſit colligi, donec tandem pro Colonia Monaſterium placuit, & pro Hamburgo Oſnabruga: illud quidem pro pace cum Gallis, hæc cum Suecis componenda: ut facilior eſſet conſiliorum communicatio: data utrique urbi pro legatis & commeatu ſecuritate. Haud dubie facta hæc locorum diviſio, ne Gallia videretur favere Suecis & Proteſtantibus Germaniæ in religionis negotio.

Dicta primum congreſſui dies 25 Martii 1642. Sed cum ratione ſalvi conductus, titulorum, ſedendi ordinis, variæ difficultates ſe opponerent, ac, præparatis necdum ad ſeriam pacem omnium animis, ſingulæ verborum & parergorum apiculæ diſputarentur, prolatus eſt terminus ad 11 Julii 1643. Miſſi legati a Cæſare pro conficienda pace Gallica comes Naſſovius, & Iſaacus Volmarus: pro Suecica comes Auerſpergius & Cranius juriſconſultus: quibus poſtea acceſſit comes Lambergius. A Chriſtina, regina Sueciæ, Joannes Adlerus Salvius a tenui fortuna ad ſummas dignitates evectus; cui poſtea acceſſit Joannes Oxenſtirnius, filius Axelii regni cancellarii: a Gallia Memmius comes Avallius, & Servientus: ab Hiſpanis comes Zappada (brevi poſt mortuus), Brunus, & Savedra. Mediatores miſſi, primum ab Urbano VIII, dein ab Innocentio X Fabius Chiſius, nuntius Apoſtolicus tunc Coloniæ, a republica Veneta Contarenus, pro pace Monaſterii cum Gallis concludenda: a rege Daniæ vero *interpoſitores*, uti vocabantur, Oſnabrugam delegati pro ineunda concordia cum Suecis.

Legati.

Verum cum Sueci Holſatiam ſubito invaderent, aliaſque Dani provincias, ob naves, uti prætendebatur, in freto Oreſundico interceptas, Danus ſuos revocavit. Tanta inſuper erat Gallorum Suecorumque cunctatio, ut primum anno 1644 ad locum congreſſus ſe conferrent: & ne tum quidem parato ad pacem animo, ſed eo potius fine, ut culpam protracti tamdiu exitioſi belli a ſe amotam in Cæſarem & Hiſpanos poſſint conjicere.

Cunctatio,

Miſſæ tunc etiam a Galliæ legatis litteræ encyclicæ ad omnes Imperii ordines, quibus eos ad locum congreſſus invitabant, Cæſaremque affectati in Germania abſoluti dominatus accuſabant. Reſpondit Cæſar, Galliſque ac Suecis quæſitum Germaniæ jugum objecit.

Et remoræ.

Cum itaque ægris adeo averſiſque animis congrederentur, facile eſt cogitatu, quantæ difficultates fuerint ſuperandæ, ut in amicam pacem ſerio coaleſcerent: quantaſque moras negotio injecerint. Modo de ſolennitatibus, quibus legati eſſent excipiendi, modo de titulis, modo de ordinis prioritate, jam de legitimatione

ne & formulis mandati procuratorii, jam de mediatione Danica, jam de admittendis ad congressum Imperii statibus disputabatur, caussam dilatæ pacificationis parte altera in alteram rejiciente.

Maxime autem sicut in præliminaribus Hamburgensibus, sic etiamnum disceptabatur de vocandis ad tractatum aut admittendis Imperii statibus, quos Sueci ac Galli cum jure suffragii decisivi præsentes volebant, Cæsarei autem Imperatori jus sanciendi pacem adstruebant; eo quod status tantum in comitiis Imperii jus voti habeant: &, si vocandi aut admittendi forent, a solo Cæsare posse convocari. Indulsit tamen Cæsar, ut status, quicunque vellent, ad congressum irent, & consiliis pacem promoverent. De admittendis statibus lis diuturna.

Atque hac ratione inter istas disceptationes totus annus 1643 & 1644 vacuus abiit, nisi quod sub hujus finem legati Cæsarei & Hispani per interpositores seu pacis sequestros, Pontificium & Venetum, primam pacis propositionem Monasterii Gallis obtulerint, per quam petebant, omnia hoc bello ablata restitui. Galli vero ante omnia restitutionem Trevirensis in integrum postulabant; qua non præmissa ad tractationem progredi recusabant. Quamvis autem dein hoc de postulato aliquid remitterent, volente nihilominus summo Pontifice, a nuntio ejus Viennensi, cui Trevirensis custodiendus fuerat ab Austriacis traditus, liber ad archiepiscopatum, & Electoratum suum dimissus est, postquam pacem Pragensem est amplexus, & promissa amnistia suo capitulo, Cæsari fidem spopondit, relicto interim Hermansteinio ejusdem præsidiis, donec hoc bellum esset compositum. Prima Cæsaris propositio.

ARTICULUS II.

Acta anni 1645. De admittendis etiam mediatis ad pacificationem.

Cum interea Sueci insignem ad Taborem in Bohemia victoriam retulissent, arcum multo magis intendebant, omne armistitium aspernati, & mediatorum etiam Imperii subditorum ad conventum admissionem obnixe postulantes: quod Hamburgi in tractatu prævio omnibus coronæ utriusque sociis & adhærentibus securus accessus sit promissus. 146

At vero Cæsarei nec statibus immediatis eo in conventu suffragium competere arbitrabantur. Tres enim duntaxat in Imperio esse consultandi decernendique modos, quibus Imperii ordines votum ferant.

ferant, videlicet in conventibus circularibus, a directoribus convocatis; in conventibus deputatorum Imperii, quos Moguntinus indicat, & in comitiis Imperii generalibus, a Cæsare adornatis. Talia autem comitia propter temporum difficultates haberi non posse: deputatorum vero conventum adhuc Francofurti continuari.

Num. I.

Prima Suecorum propositio.

247 Tandem nihilominus ipso SS. Trinitatis festo Sueci suam de pacis conditionibus propositionem Cæsareis legatis tradiderunt, 18 articulis comprehensam. Primis quatuor plena amnistia statuitur, & restitutionis universalis terminus in ecclesiasticis & politicis figitur annus 1618, in statum nempe, quo ante motus Bohemicos res fuere: inclusis etiam Reformatis. In 5 petitur, ut non nisi vacante Imperio rex Romanorum eligatur. Si leges ferendæ, aut interpretandæ, si bellum, pax aut fœdera ineunda, si ordinibus tributa imponenda, si Imperii status dignitate aut bonis exuendus, id non nisi cum comitiali liberoque omnium Imperii ordinum suffragio & consensu fiat.

In 6 statibus liberam volunt facultatem cum exteris faciendi fœdera pro sua conservatione & securitate.

In 7 omnia circa intellectum Pacis Religiosæ dubia, omniaque ecclesiastica & politica gravamina sublata volunt.

In 8 amnistia & restitutio extenditur ad omnes milites & officiales, qui Suecis aut Gallis adhæserunt.

In 9 omnes captivos, interque eos principem Eduardum, fratrem regis Lusitaniæ, liberos dimitti postulant.

In 10 petitur satisfactio pro regibus & eorum fœderatis, ut pro præteritis præstentur indemnes, & in futurum securi.

In 11 satisfactio extenditur ad militiam,

In 12 vero ad landgraviam Hassiæ & principem Transylvaniæ.

13 His ratis præstitisque loca occupata cum tormentis aliisque ibi repertis priori legitimo domino restitui jubentur.

14 Militia in Imperio penitus exauctoretur, Suecico milite in status reginæ translato.

15 Commercia libertati anni 1618 restituantur.

16 Hac pace comprehendantur, qui voluerint.

17 Si quis promissa in hac pace non servet, omnes junctis armis eum compellant.

18 In-

18 Instrumentum hoc pacis a legatis subscriptum signatumque mutuo extradatur, ejusque ratihabitio a Regibus eorumque fœderatis, item ab Imperatore & ordinibus Imperii signata, commutetur.

Hæc ferme omnia continebantur in instrumento quoque Gallico, iis solummodo demptis, quæ Sueci de religione inseruerant. Paulo autem post adjecere clausulam, qua etiam Ragozio, Transylvaniæ principi, salvum conductum ad congressum petebant.

Num. II.

De admittendis ad congressum, & modo consultandi.

Tum vero usque ad Septembrem acriter disceptabatur de modo consultandi. Quo Gallorum Suecorumque propositioni responderi debeat. 148 Legati Cæsarei, cum obtinere ab ordinibus non possent, ut ad Imperatorem deferretur pacis arbitrium, magnopere insistebant, ut illud deputatis Imperii, qui Francofurti essent congregati, relinqueretur, vel ut saltem ea deputatio Monasterium aut Osnabrugam evocata rei summam tractaret, atque primum ad status reliquos sententiam referrent, tum vero ratihabendam ad Cæsarem.

At vero status, præsertim Protestantes, magno conatu se opponebant: omnium statuum caussam agi, omnibus proin jus suffragii liberi competere, non mere consultivi, prout contingeret, si Cæsari, aut septemviris, vel etiam deputatis quibusdam ex ordinibus statuendi potestas tribueretur, sed decisivi omnino ac definitivi. Quod enim omnes tangit, ab omnibus debere approbari. Inauditum etiam esse in Imperio, ut præsentibus ordinibus reliquis, ad paucos deputatos caussa omnibus communis transferatur. Particulares non raro caussas certis deputatis ex usu Imperii committi, non vero salutem totius reipublicæ.

Sed neque circularibus consultationibus hic locum esse, in quibus cujuslibet circuli status seorsim collecti viritim sua darent suffragia, dein vero cum reliquis circulis conjuncti curiata, ita, ut decem prodirent vota curiata. Nam licet hac ratione omnes & singuli status jure suffragii fruerentur, hunc tamen consultandi modum alienum esse ab usu Imperii, quando de toto Imperio consultandum. Privata cujusvis circuli negotia pertinere ad conventus circulares, non vero publica, & toti corpori communia: tunc enim per tria collegia & tria vota curiata rem conficiendam: præterquam, quod

præter circulum Franconicum & Suevicum nulli adsint status in forma circulari.

Igitur in præsenti publico pacificationis negotio eum modum formamque consultandi eligendum, qui pro summa rei gravitate constitutionibus Imperii conformis usuque sit receptus; per formam nimirum universalium comitiorum, seu per tria collegia, Electorum, principum, & civitatum, in quibus suum viritim quilibet status dat suffragium; utadeo post *re-& correlationem* tria dein curiata suffragia trium horum collegiorum conclusum Imperii constituant.

Nolebant tamen Protestantes ea appellare vera Imperii comitia, utpote in quibus, etsi omnium trium collegiorum vota curiata consentiant, dissentiat autem solus Imperator, nullum potest prodire conclusum aut recessus Imperii. Igitur ut necessitatem Cæsareæ approbationis evitarent, rem quidem ipsam comitiis Imperii propriam postulabant, nomen tamen fugiebant, dicebantque, in hoc casu necessitatis extraordinario, qui nullum ante se exemplum habeat, non quidem celebranda comitia, per modum tamen comitiorum tractandum negotium. Sic enim fore sperabant, ut neque confirmatio Cæsarea sit necessaria, neque convocatio, sed quemlibet Imperii civem ab amore patriæ ad commune velut incendium restinguendum citari: neque prævalere hoc pacto posse majora Catholicorum ordinum suffragia: & quidquid juvantibus exteris coronis contra normam conventuum, contra usum & constitutiones Imperii acturi essent Protestantes, eo colore fucari posset, ab extraordinariis Imperii morbis extraordinaria exigi remedia.

Cum autem Cæsarei legati & plerique Electorum his ausibus obviam ire conarentur, querulæ mox voces audiebantur: suo suffragio neminem citra injuriam privari posse: oppressum iri statuum libertatem: ad absolutum dominatum Cæsareos tendere: timendum, ne allum ordines sibi dominum quærant, prout ipse D. de Meiern testatur *in actis pacis Westph. ad ann.* 1645 *fol.* 416.

Utque eo certius scopum ferirent, magno consensu liberis Imperii civitatibus assistebant, de quibus controversum eo usque fuerat, an decisivo in comitiis voto gauderent, an consultivo tantum: nam decisivum illis adstruebant. Cum etenim pleræque, potentiores præsertim, ex illis civitatibus essent acatholicæ, magnam rebus suis accessionem videbant, si tertii collegii votum curiatum haberent in potestate, & cum voto principum adversus Electorale possent conjungere.

Cæsarei quidem oratores variis argumentis demonstrabant, quam

quam arduum quantorumque ſumptuum opus ſit, omnes ſtatus, ſedibus ſuis excitos, Monaſterii & Oſnabrugæ præſentes ſiſtere: ſed veriti, ne Proteſtantes, per pacem Pragenſem Cæſari conciliati, ad partes Suecorum aperte rurſus deſciſcerent, cedere coacti ſunt, omnesque, qui de jure in comitiis potiuntur voto, prout vellent, ad ſuffragium admittere.

De eo tamen adhuc ineunda erat ratio, quomodo ordines & Monaſterii & Oſnabrugæ ſimul poſſint eſſe præſentes, atque Imperii ſenatum conſtituere. Nam ut ſinguli ſtatus, alioquin tam diuturno & atroci bello jam exhauſti, ad utrumque locum legatos ſuos mitterent, grave nimis & ſumptuoſum apparebat. Viſum initio, e re fore, ſi unum ex tribus collegiis in hoc loco, reliqua duo in altero ſubſiſterent. Sed quia hæc res invidiam apud Gallos & Suecos eſſet paritura, mutato dein conſilio, ex quolibet collegio aliquos legatos Monaſterienſi, aliquos Oſnabrugenſi tractationi deſtinare placuit, ita quidem, ut utrobique eadem deliberationis materia, & eodem tempore tractetur, atque per internuntios aut deputatos mutuo communicetur. Si autem Monaſterienſia concluſa ab Oſnabrugenſibus diſcreparent, parti utrique aut Monaſterii aut Oſnabrugæ (alternatim) conveniendum fore, atque per tria collegia, prout in comitiis univerſalibus fieri conſuevit, conſultandum & accedente Cæſareo aſſenſu concluſum Imperii formandum.

Num. III.

De excluſis a ſuffragio.

QUamvis autem Cæſarei Imperii ordines ad ſuffragium tandem admiſerint, excluſos tamen volebant Magdeburgicum, Haſſo- 149
Caſſelianum, Durlacenſem, Sarrepontanum, & initio etiam Argentinam. Magdeburgicum quidem (Saxoniæ Electoris filium) quod per Reſervatum Eccleſiaſticum Proteſtantes eſſent incapaces obtinendi epiſcopatus, qui ante Pacem Religioſam Catholicos habuiſſent præſules. Adhæc vivere adhuc Chriſtianum Brandeburgicum, qui anno 1625 non fuiſſet canonice deſtitutus, ac proin ſedem illam nunquam vacaſſe: Auguſto autem Saxoni, Electoris filio, non niſi per pacem Pragenſem adminiſtrationem illius archiepiſcopatus fuiſſe permiſſam, ea tamen lege, ut ſuffragio circulari contentus, a ſeſſione & ſuffragio in Imperii comitiis abſtineat.

Cur aliqui excluſi?

Landgravium vero Haſſo-Caſſelanum, Marchionem Durlacenſem, & comitem Naſſovio-Sarepontanum a ſeſſione & voto excluſos

clusos volebant Catholici, quod Cæsaris & Imperii hostes essent, Gallis Suecisque fœderibus juncti arma cruenta adhucdum manibus gestarent, & Cæsarem fidosque Imperii ordines aperto bello, cædibus, incendiis, & immanibus exactionibus vexarent. Cum constitutionibus usuque Imperii, imo ipsa recta ratione & gentium jure pugnare, ut illi, qui cum Gallis & Suecis, Imperii hostibus, partem constituerent, in senatu ordinum sederent, & in propria caussa sententiam dicerent. Qua enim ratione reipublicæ essent consulturi, & pro Imperio laturi suffragia, qui contra illud arma ferrent? qui consilium collaturi adversus hostes, quibus pertinaci adeo fœdere essent innexi? quis secure animi sensus aperiret, quos illico hostibus prodendos metueret?

Et quid? si porta hæc semel aperiatur, ut in senatum Imperii admittantur, quos constitutiones arcent, quid *immediatam* Imperii nobilitatem, quid alios, qui episcopatus invaserunt, quid eos, qui regiones subditas regunt, nec tamen potiuntur jure sessionis & suffragii, quid ipsos etiam status *mediatos* facturos existimandum? an non eodem jure in hoc publico pacificationis negotio sibi locum & suffragium vindicaturos, ut, quod omnium civium interest, ab omnibus in commune disceptetur, statuaturque? quæ autem hæc confusio? quam perniciosi in futurum exempli ratio.

Permissum equidem a Cæsare in comitio Ratisbonensi & tractatu prævio Hamburgensi, ut omnibus, qui Gallis Suecisque adhærent, ad locum pacificationis venire liceat, datas etiam in hanc rem securi commeatus litteras, ut fœderatis suis juncti rebus suis consulant, nullatenus vero, ut consultationibus Imperii intersint, & suffragium ferant, donec cum Cæsare & Imperio sint conciliati.

Et vero licet Hassi, Durlacenses &c. non sint publice denuntiati hostes Imperii, & contestentur, se tales non esse, hanc tamen protestationem esse contrariam facto notorio, quod sententiam declaratoriam non requirat. Cum igitur hæc sint publica Imperii comitia, in quibus per tria collegia primum viritim, dein vero per *re- & correlationem* curiatim colligantur suffragia, omnia ad normam constitutionum Imperialium esse exigenda: nisi quis forte sit, qui existimet, fundamentales Imperii leges subvertendas. Præterquam, quod ipsum jus naturæ & gentium hostes publicos a communibus consiliis arceat. Atque ex hoc ipso satis patescere, quænam pars tractatum de ipsa pace remoretur, & triste initium iisdem præfigat, an ea, quæ ad amussim legum & consuetudinum

tudinum Imperii conventum hunc celebrandum contendit, an vero ea, quæ, iis posthabitis, modo extraordinario, novo atque inaudito exemplo omnia constituenda decernat.

Hæc maxime momenta sunt, quæ a Catholicis ordinibus, Monasterii congregatis, ad Protestantes Osnabrugam sunt perscripta. Verum isti loco confutationis minas intentarunt, Gallos Suecosque non cessuros, sed potius tractatum abrupturos, quam ut socios suos a senatu Imperii excludi patiantur. Sibi pariter constitutum esse, nisi exclusi status admittantur, ad consultationes non procedere.

Cum autem hæc per quatuor jam menses controversia Catholicos & Protestantes adeo distraxisset, ut ad rei summam perveniri non posset, tandem mense Decembri ita conventum est, ut exclusi certis sub conditionibus admitterentur, nominatim, ut legatus Magdeburgicus transverso scamno sedeat, & post Austriacum, Bavarum, ac Burgundum sententiam dicat, ea tamen lege, ut hæc sessio & votum (neque in petitorio neque possessorio) nulli unquam ex Catholicis sit præjudicio: sed, si in discussione gravaminum hæc res non sit componenda, actus iste omnino pro nullo reputetur. Tandem omnes admissi.

Notandum autem hic eruditionis amplioris gratia, quod Magdeburgicus, dum adhuc catholicis sacris erat addictus, de sessionis & voti prioritate litem moverit Austriaco & Salisburgensi, atque Germaniæ Primatem se gesserit. Lis hæc ad Friderici III Cæsaris tempora originem suam refert. Cum enim domus Austriaca ob archiducalem dignitatem primum in scamno ecclesiasticorum locum occuparet (sæcularibus principibus cedere nolentibus) Salisburgensis & Magdeburgicus se opponebant. At tempore Maximiliani I uterque cessit. Sæculo XVI controversia recruduit, donec tandem anno 1566 Austriaci stabilem eam sedem obtinerent. (*Boehmerus dissert. de pace Westph.*) Osnabrugæ vero, inter Protestantes, dum Austriacus & Salisburgensis abessent, non tantum primum locum Magdeburgicus occupavit, sed etiam *directorium*, ut appellant, gerebat, proponendo quæstiones, quæ in deliberationem veniebant, & conclusum ex statuum suffragiis formando. Magdeb. Sessio

At non istud duntaxat circa exclusos litigium tractatum pacis morabatur, sed titulorum etiam prætensio *Excellentiæ* titulum Cæsar legato Veneto, qui mediatoris partes agebat, tribuerat. Graviter id accepere Imperii ordines, maxime septemviri, quorum legati eodem titulo honorari petebant: ad auctoritatem Lis de titulis.

& splendorem Imperii id pertinere arbitrantes. Quamvis enim Venetorum respublica etiam regna possideat subjecta, attamen septemviros, regibus suppares, non minori honore ornandos, nec ulli, præterquam coronatis capitibus cedere. Neque abnuit Cæsar. At vehementer obstabant reliqui Imperii principes, rem ab usu esse alienam, atque ad deprimendum collegium principum spectare, a quorum ornamentis non minus Imperii dignitas splendere debeat.

Gallis etiam similem ob caussam aliquid injectum remoræ. Cum enim Avallio & Serviento comitibus tertius accessisset legatus Franciæ, dux Longavillæus, longa stirpe regium sanguinem attingens, *Altitudinis* titulum is sibi volebat tribui, negantibus legatis Cæsareis & Imperii principibus. Atque ob hæc titulorum parerga, cum Longavillæus, Electorum & principum legati, atque Venetus, publicos inter se congressus evitarent, easque ceremoniales inter disceptationes tempus difflueret, diuturnæ ac perniciosæ protelationes pacis negotium retardarunt. Accessit principes inter quosdam Protestantes, uti Hassos, Wirtembergicos, Badenses, Mechlenburgicos, & Pomeranos de ordinis prioritate contentio.

Num. IV.

Responsio Cæsaris ad propositionem Suecicam.

150 AD propositionem Suecicam, 11 Junii factam, Cæsarei tandem legati 26 Sept. (juxta stylum calendarii novi) responderunt. Atque imprimis supervacaneum existimant in caussas belli in amica hac pacis compositione inquirere, cum de Ferdinandi II innocentia satis orbi constet. Dein singillatim ad articulos propositionis Suecicæ respondent.

Ad 1 nemo prætextu hujus belli quidquam molestiæ alteri inferat, omnesque injuriæ perpetua sint oblivione sepultæ.

Ad 2 pax sit universalis & perpetua inter Cæsarem, status Imp. *Regem Hisp.* domum Austr. ipsorumque fœderatos & adhærentes, atque inter reges Sueciæ, & Galliæ, ipsorumque adhærentes. (Rex Hisp.)

Ad 3 juxta universalem *amnistiam, in comitiis Ratisbonensibus* anno 1641 conclusam, omnes Sueciæ aut Galliæ adhærentes restituantur in eum statum in sacris & profanis, quo ante ortum hoc cum Suecis bellum floruerunt, non obstantibus quibuscunque & quomodocunque factis interim mutationibus, præterquam de (Amnist. Ratisb.)

qui-

quibus per R. I. *anno* 1641 *Ratisbonæ* aliter fuit statutum, cassata suspensione effectus amnistiæ, ibi sancitæ.

Ad 4 justitia omnibus æquabiliter secundum fundamentales constitutiones & Pacem Religionis administretur. Reformati permittuntur frui hac pace, *si velint*, *& quiete vivant.* **Reformati.**

Ad 5 quæ in his articulis de juribus S. C. M. & statuum continentur, jam pridem composita fuisse, unam superesse Hassiæ landgraviam, quæ contra Majest. Cæs. in armis stet. Quid circa electionem *regis Romanorum*, & Imperatoris, aliisque publicis deliberationibus & negotiis observandum, ex Aurea Bulla aliisque Imperii constitutionibus clare constare. His Cæsarem firmiter insistere. Neque apparere, quo titulo Sueci a Cæsare quoad hæc aliquid prætendant. Si quid autem in ipsis constitutionibus mutandum aut declarandum, ad plena comitia Imperii pertinere. **Rex Rom.**

Ad 6 si novæ leges ferendæ, si veteres interpretandæ, si bellum, pax, aut fœdera facienda, si publica ordinibus tributa imponenda, placere, ut hæc non nisi cum comitiali ac libero omnium ordinum suffragio fiant: salvis tamen iis, *quæ ad Imperatorem & collegium Electorale* solum pertinent. **Reservata Imp.**

Ad 7 statuum jura maneant illibata, liberumque illis sit jus, cum exteris faciendi fœdera pro sua conservatione & securitate, modo non sint contra Imperatorem & Imperium, & Pacem ejusdem Publicam, fiantque salvo per omnia juramento, quo Imperatori & Imperio quis est obstrictus.

Ad 8 quæ hactenus inter Catholicos & Protestantes de Pace Religionis & bonis ecclesiasticis motæ sunt controversiæ, communibus utriusque partis consiliis in hoc tractatu, absque dilatione componendas. Sed & cætera ecclesiastica & politica gravamina funditus extirpanda.

Ad 9 repetitur amnistia & restitutio in statum, ante dictos motus habitum.

Ad 10 placet, omnes captivos absque lytro intra mensem liberos dimitti. Solvendos tamen custodiæ sumptus. Cæterum non agnoscere legatos Cæsareos alium regem Portugalliæ, quam Regem Catholicum, ad quem negotium *de liberando Eduardo* Bragantino remittant. **Eduardus.**

Ad 11 Cæsarem regibus regnisque *ad nullam satisfactionem* teneri, quin potius a regina regnoque Sueciæ petendi caussam justam habere. Si tamen statibus placeat, in hoc puncto tractatui Schönbeckiano inhærere, Cæsareos nihil refragari. Cum *landgravia* **Satisfactio.**

via Hassia jam pridem certis conditionibus esse conventum. Principem Transylvaniæ non pertinere ad statum Imperii, Suecis confœderatos & adhærentes per Germaniam.

Ad 12 placet, ut post hanc pacem publicatam loca occupata cum tormentis &c. legitimis dominis reddantur.

Ad 13 militia in Imperio exauctoretur, retento ex iis, qui volent, & in suos status traducto, eo numero, quem quæque pars pro securitate sua necessarium judicaverit.

Ad 14 commercia, ut ante hæc bella, vigeant, sublatis omnibus impedimentis, interea oppositis.

Ad 15 hac pace comprehendantur, qui voluerint, ante conclusionem tractatus nominandi.

Ad 16 si quis post pacem conclusam ea, quæ his articulis sunt comprehensa, non servet, nec ea res amice, aut juris disceptatione possit componi, teneatur utraque pars arma sumere, & injuriam repellere.

Ad 17 instrumenta pacis mutuo extradantur, & arma cessent, interim vero de armistitio conveniatur, & tractationi sedulo insistatur.

Ad 18 Pax confirmetur ab Imperatore & statibus Imperii, item a regibus regnisque Sueciæ & Galliæ, eorumque ordinibus. Denique commutatio & publicatio subsequatur.

Num. V.

Cæsarea Responsio ad propositionem Gallicam.

151 Hisp. Lothar. AD 1 placet, ut bellum firma pace finiatur inter Cæsarem, Imperium, *Regem Hisp.* domum Austriacam, Carolum *ducem Lotharingiæ* ejusque fratrem & liberos, ipsorumque fœderatos ex una, & regem Christianissimum, reginam Sueciæ, eorumque fœderatos ex altera parte; atque ad hunc finem ocius de *armistitio* conveniatur. Armistit.

Ad 2 placet, ut inter utramque partem sit firma pax & sincera amicitia.

Ad 3 exspectant Cæsarei, quomodo Franciæ legati circa securitatem pacis se explicent. Postquam autem pax hæc etiam cum rege Hispaniæ fuerit conclusa, Cæsar se non immiscebit bellis, quæ inter Galliam & Hispaniam nasci possent, neque assistet inimicis Franciæ & Sueciæ: salvis tamen Imperii constitutionibus

tionibus, & juribus, regi Catholico ex *transactione Burgundica* anni 1548 competentibus. Similiter neque rex Galliæ se immiscebit bellis, quæ inter *Cæsarem & coronam Sueciæ* nasci possent, neque assistet inimicis Cæsaris, Imperii, & *regis Catholici.* Trans. Burg. Assistentia.

Ad 4 placet, plenam amnistiam decerni.

Ad 5 omnes, qui alterutri parti ac nominatim *domui Lotharingicæ*, aut Hasso-Cassellanæ servierunt, restituantur.

Ad 6 *restitutio* fiat in eum statum, quo *ante initium* hujus cum Gallis belli res fuerunt: exceptis, quæ in R. I. Ratisb. aliter sunt conventa.

Ad 7 res Imperii ad Imperatorem & status pertinere, ex Imperii legibus constituendas. Placere tamen, ut omnes status in pristinis juribus & privilegiis confirmentur, gaudeantque jure suffragii in omnibus deliberationibus super negotiis Imperii, maxime, ubi de pace, bello, contributionibus, delectibus, hospitationibus militum, præsidiis imponendis, novis fortificationibus intra ditionem statuum, fœderibus, ferendis legibus, aut interpretandis agitur. Talia enim in posterum non aliter nisi in universalibus comitiis tractanda: salvis tamen *Imperatoris & Electorum* juribus, omniaque intelligendo juxta *morem antiquum* in Imperio receptum. Salvis reservatis, & more antiquo.

Ad 8 placet, statibus concedi jus faciendi fœdera, tam inter se, quam cum finitimis: modo non sint contra Imperat. & Imperium &c.

Ad 9 placet, omnes laudabiles consuetudines, leges, & speciatim Bullam Auream contra omnes adversantes observari, præsertim circa electionem Imperatoris. Reliqua autem, quæ sunt in propositione Gallica de non *eligendo rege Romanorum*, vivente Imperatore, magis adversari juribus Imperii & libertati Electorum. De rege Rom.

Ad 10 placet, captivos utrinque reddi absque lytro. Negotium autem de *liberando Eduardo* Bragantino ad regem Catholicum pertinere. Eduardo.

Ad 11 placet, commercia restitui in statum pristinum.

Ad 12 placet, provideri assecurationi hujus tractatus.

Ad 13 Cæsarem *ad nullam satisfactionem* Gallis obligari: sed restitutionem omnium petere. Satisfactione.

Ad 14 multo minus apparere, cur Galli satisfactionem pro omnibus suis fœderatis, ac nominatim *pro Hassis* petant, cum quibus jam sit transactum.

Ad 15 placet, militiam in Imperio exauctorari, retentis, & in proprios status traductis necessariis ad securitatem.

Ad 16 Cæsar postulat, sibi, fœderatis, & nominatim *Lotharingo* erepta ante omnia restitui.

Ad 17 nominandos ante conclusionem pacis, quos utralibet pars in ea velit comprehensos.

Ad 18 placet, ut hæc pax, ubi conclusa, subscripta, & sigillata utrinque fuerit, simul utrinque, tam Monasterii quam Osnabrugæ inter partes commutetur, atque ab illo momento firma sit & rata, atque protinus executioni mandetur. Accedat confirmatio Imperatoris & statuum, item regum & regni ordinum, mutuo extradenda.

Num. VI.

Protestantium legatorum consilia circa propositiones pacis.

152 HÆ responsiones a Cæsareis legatis sunt communicatæ mediatoribus, non tanquam perfectum aliquod opus & conclusum Imperii, cum deesset adhuc statuum consensus, sed ut mediatores privatim instructi, cum regiis legatis sermonem conferre, eorumque mentem possint elicere. Galli in responsione Cæsaris ad propositionem Suecorum illud carpebant, quod Cæsar consensisset in tractationem de *gravaminibus religionis*, quod punctum ab ipsis studiose fuisset omissum, cum intentione, postulatis Suecorum in hac parte fortiter se opponendi, & potius cum Hispanis, & Catholicis se conjungendi. Patere jam, Cæsarem non amore religionis bellum gerere, cum eo consensu Protestantium favorem aucupari studeat, ut a Gallis eos abstrahat. Verum nequaquam hoc se passuros, sed arctiori cum iis fœdere se conjuncturos (*Meiern in act. pac. Westph. l.* 7 §. 21) additque Adamus Adami, in *arcanis P. W.* Gallos ita locutos apud Catholicos, ut invidiam conflent Cæsari, clam autem animatos ab iis Protestantes.

Galli tractationem de gravaminibus relig. non probant.

Interea Protestantium ordines, Osnabrugæ congregati, tam propositiones regias, quam responsiones Cæsareas discusserunt, suasque circa illas intentiones in hæc capita manifestarunt.

1. Decernunt controversiam, a regiis motam, de mediatis admittendis, non debere pacificationis negotio moram injicere. Neque stringi se tractatu Schönbeckiano, Suecos inter & Saxonem inchoato, absentibus ordinibus.

2. Referunt, præsens bellum amotibus Bohemiæ anno 1618

inchoatum: & quamvis il per pugnam Pragensem potuissent finiri, bellum nihilominus in Imperio fuisse continuatum, adversus eos etiam, quibus nihil commune cum tumultu Bohemiæ, donec Protestantes anno 1631 coacti fuerint Lipsiæ sui defensionem decernere. Hosti fuvent.

Nota, *per pugnam Pragensem neque in Bohemia, neque in Imperio motus erant compositi, cum adhuc Fridericus Palatinus erat armatus, & per Mansfeldium, Christianum Brunsvicensem, Durlacensem, ac postea etiam per Daniæ regem acerrime bellum gerebat auxiliantibus non paucis aliis Protestantibus ex unionis reliquiis. Si Cæsar belli subsidia petiit, adversus Imperii hostes petiit.*

3. Cur & adversus quem Sueci Gallique bellum gesserint, esse notorium ex eorum declarationibus, nec passuros, sibi alios hostes, qui nunquam fuerint, obtrudi. Hispanos ad tractatum admitti posse, in quantum bello Germanico sunt immixti, nullatenus vero Imperii ordines bello Lusitano, Catalaunico, Navarræo, Italico, Belgico, se immisturos: cum horum compositio pacem, afflictæ Germaniæ tantopere necessariam, nimium quantum retardaret. Lotharingum admitti posse, si Gallia, quæ ipsius ditiones occuparit, annuat.

4 Cæsareos equidem ab anno 1630 belli originem ducere; sed cum jam anno 1618 sit cœptum, inde quoque inchoandum pacis negotium, atque ab eo tempore repetendam restitutionem ex capite universalis amnistiæ, cum ab eo tempore multa Protestantibus sint abrepta, & damna illata. Successores etiam obligandos. Liberæ Imperii nobilitatis pariter faciendam mentionem. Cæsarem non debere se immiscere bellis Hispanicis. Omittendum proin, quod de transactione Burgundica insertum est.

5. Bona mobilia abrepta & destructa utrinque condonanda; immobilia vero omnia ad statum anni 1618 reducenda, non obstantibus quibuscunque transactionibus, confiscationibus, proscriptionibus, rebus judicatis, tam in ecclesiasticis quam politicis. Nominatim domum Wirtembergicam, Badensem, Augustam, Spiram, Weissenburgum, aliasque civitates in statum anni 1618 restituendas. Bohemis vero, Silesiis, & Moravis privilegia, in *Litteris Majestatis* concessa, salva in ecclesiasticis relinquenda. Terminum statuunt an. 1618.

6. Graviter conqueruntur adversus Imperii tribunalia, judicium videlicet aulicum, cameram Spirensem, judicium aulicum Rotwilanum, dicasterium provinciale Sueviæ, & præfecturæ Hagenöensis, ob neglectam, ut ajunt, justitiam, Protestantibus administrandam, ut adeo non audita altera parte mox mandata sine Tribunalia.

clausula mittantur, atque ad executionem procedatur, aut lites in immensum protelentur. Quare abrogatis Rotwilano, provinciali Sueviæ, & præfecturæ Hagenöensis judiciis, quatuor suprema per Imperium erigi petunt tribunalia, per circulos ad majus commodum distributa, ita, ut judicium Cæsaris aulicum tantum circulo Austriaco & Bavarico, camerale vero tantum utrique Rhenano & Burgundico jus dicat, tertium vero erigatur pro utraque Saxonia & Westphalia, quartum pro Suevia & Franconia. Assessores autem & judices in his quatuor dicasteriis ex utraque religione sint pari numero. Si autem vota essent paria, ad comitia universalia caussa referatur: uti etiam, si status quispiam sit proscribendus. Acerbas etiam querelas proponunt adversus judicium imperiale aulicum & camerale, quod mandatis sine clausula debitores fortuna lapsos ad solutionem urgeant, non attento statu impotentiæ.

7. Circa electionem regis Romanorum & Imperatoris se referunt ad Bullam Auream. Majoris tamen momenti negotia non decernenda sine consensu principum & statuum. De cætero se nihil de dignitate & prærogativis S. C. Majestatis & Electorum detracturos. Optandum autem, ut sua Majestas *Cæsarea Reservata*, & jura propria designet.

8. In puncto prætensorum ecclesiasticorum gravaminum invehuntur in *Reservatum Ecclesiasticum*, quod adversus Pacem Religiosam Protestantibus invitis sit insertum. Illud proin aboleri postulant, & episcopos &c. Protestantes ad regalia, sessionem, votum, aliaque jura admitti.

Jus sacrorum.

Jus sacrorum a jure territoriali dependere statuunt: adeoque jus reformandi religionem &c. huic juri superioritatis annexum esse: nam cujus est regio, illius etiam esse religionem. Contra hoc autem multoties a Catholicis fuisse peccatum, maxime per edictum anni 1629. vehementer dein sunt questi, quod domini territoriales Catholici noluerint tolerare subditos, ut loquuntur, Evangelicos, omnique religionis exercitio ipsis interdixerint.

Observatio.

Nota. *Mirum sane! paulo ante asseruerant, jus sacrorum & reformandi religionem ad dominum territorii spectare, nam cujus sit regio, illius etiam esse religionem. Jam vero pro immani gravamine habent, quod domini territoriales Catholici hoc jure usi sint, noluerintque in sua regione aliam tolerare religionem, quam catholicam. Hæc nempe fuit illa toties decantata partis utriusque æqualitas. Protestantibus est integrum in suis regionibus religionem Luthera-*

theranam imperare, non autem Catholicis catholicam, qua tamen dudum erat in possessione, a legibus imperialibus etiam approbata & præcepta.

9. Pergunt querulari de beneficio emigrandi impedito, de reditibus ecclesiasticis retentis, de jurisdictione ecclesiastica in Evangelicos usurpata, de Edicto Restitutionis, de acerbis Catholicorum scriptis, nominatim de Burchardi autonomia, & Dilingensium libro de compositione pacis. Querelæ de acerbis scriptis.

Nota. *Duos isti catholicos scriptores criminantur; qui tamen non minus modeste quam solide scripserunt. Nos vero plures quam centum Protestantes nominare possemus, qui ad ea usque tempora virulentis scriptis summum Pontificem, ordinem ecclesiasticum, & universim nomen omne catholicum probris, calumniis, & contumeliis sunt insectati & execrati. Sed Protestantes tantum patiuntur gravamina, nulla vero inferunt.* Observatio.

10. Circa punctum gravaminum politicorum statuunt, ut tertio quoquo anno a Cæsare universalia Imperii indicantur comitia, nullo statu præterito, relictaque cuivis suffragii libertate ac jurium usu: ita tamen, ut non modo in religionis negotiis, sed aliis quoque, in quibus utriusque religionis ordines duas partes constituunt, votorum pluralitas non valeat. Sed neque Electores Imperii potestatem suam in præjudicium reliquorum collegiorum nimium debere extendere. Liberis etiam Imperii civitatibus, cum sint ejusdem status, relinquendum jus liberi suffragii decisivi. In deputationibus Imperii parem utriusque religionis numerum esse oportere. Donawerdam restituendam in integrum. Telonia non augenda &c. Hæ Protestantium propositiones ultro deinde citroque sint ventilatæ.

Num. VII.

Caussa reformatorum, mediatorum, gravaminum, Austriæ subditorum.

CÆsar in comitiis Ratisb. anni 1641 amnistiam promulgaverat, respectu tamen eorum, qui in pace Pragensi erant exclusi, effectum illius per clausulam adjectam suspendit, donec cum Imperatore & Imperio sint conciliati. Hoc licet non fieret, Cæsar nihilominus, suasu & hortatu Electorum & statuum, illam effectus suspensionem (Palatina & domus Austriacæ subditorum caussa excepta) hoc anno rescidit, ea spe ductus, fore, ut ii, qui exteris fœdere erant inne- 153 Suspensio amnistiæ rescissa.

innexi, Germaniam, sub immani onere undique fatiscentem, tolerabilius affligerent.

Discussa etiam inter Lutheranos fuit caussa Calvinistarum, quos Reformatos dicunt. Nam una ex parte mutuo se se odio insectabantur, unde illi hos ægre in consortium pacis admittebant, præsertim Saxonum legati. Sed majus in Pontificios odium hanc invidiam temperabat. Utque junctis viribus Catholicis se opponerent, admittendos censebant. Hinc ea erat Suecorum, qui Cassellenses Calvinistas nolebant offendi, sententia: *Pontificios fuisse usque huc communes omnium Evangelicorum hostes, quoquo nomine appellentur; Reformatos etiam communem caussam contra Pontificios una propugnasse; ergo injustum fore, eos Pontificiorum injuriis prostitui, legum præsidiis destitutos: sed & injustum fore, Reformatos ita tutos facere, ut fidei Lutheranæ domesticos persequi, & finibus suis ejicere possint.*

Reformati.

Hinc peculiari articulo Calvinistas securos in Imperio præstandos censebant, ea tamen lege, ne subditis suis sub prætextu juris territorialis, episcopalis aut patronatus, vel alio, ministros *Reformatos* obtrudant, sed Lutheranos in ditionibus suis cum exercitio religionis publico, salariis &c. patienter tolerent: nec quemquam impediant, ne ad Lutheranam religionem transeat. Hæcque omnia per reversales litteras adpromittant.

Nota. *Quomodo hæc combinari possunt cum eo Lutheranorum principio, Cujus est regio, illius etiam est religio: jus reformandi dependet a jure territoriali: jus sacrorum est regale superioritatis territorialis?*

Etiam mediati admissi.

Hærebat adhuc controversia de admittendis statibus *mediatis*, quam Sueci vehementer urgebant, eo potissimum argumento, quod Cæsar in tractatu præliminari omnibus statibus & adhærentibus Sueciæ litteras securi commeatus promiserit. Et quamvis Cæsarei assererent, tantum pro *statibus* adhærentibus fuisse promissas, tamen in hoc etiam cesserunt.

Gravamina.

Varia dein a diversis allata sunt gravamina, uti a Magdeburgico, quod titulus archiepiscopi a Catholicis sibi negetur, & tantum possessor archiepiscopatus nominetur; quod a sessione & voto in comitiis fuerit exclusus; quod regalia a Cæsare sint negata; quod Catholici in capitulum intrudantur, & Papa jurisdictione, licet sit suspensa, uti conetur. Quod jus primarum precum exerceatur.

Nota. *Licet alias Protestantes negent, jus primarum precum*

ex

ex indulto pontificio descendere ; hic tamen aperte id fatentur, ut videlicet illud Cæsari possint negare.

Christianus Augustus dux Solisbacensis querebatur, quod Wolfgangus Wilhelmus, dux Neoburgicus, jus reformandæ religionis in ipsius ditione sibi arroget. Solisbacensis.

Libera & immediata Imperii nobilitas, Lutheranæ religionis, in Suevia, Franconia & ad Rhenum se gravatam asseruit, quod accessu ad dignitates & ecclesiastica beneficia prohibeatur, & Pax Religionis ad eorum personas, exclusis subditis, restringatur. Nobilitas.

Egrenses exules proponebant, Egram fuisse liberam Imperii civitatem, cum districtu cognomine extra Bohemiam sitam ; a Ludovico Bavaro Imperatore regi Bohemiæ Joanni Luxemburgico cum jure reluitionis oppignoratam : plures anno 1564 Lutheri doctrinam professos, anno 1627 in exilium pulsos. Rogant proin jure postliminii restitui in integrum. Ipse etiam Elector Saxoniæ pro ipsis apud Cæsarem intercessit. Egra.

Qui se in capitulum cathedrale Argentinæ intruserant Protestantes, de ablatis sibi a Canonicis catholicis quibusdam bonis questi sunt. Uti etiam Weissenburgum & Landavum contra ecclesiasticos : Casimirus comes Rheni contra Electorem Coloniensem & ducem Lotharingiæ : Osnabruga propter erectum in civitate munimentum, & adempta privilegia, atque adversus collegium Societatis JEsu anno 1624 erectum : Hasso-Darmstadiani contra Cassellenses propter hostiles invasiones : Hanseaticæ civitates, quod Osnabrugenses legati nullam sui mentionem in sua propositione fecissent.

Exules insuper ex Austria, Styria & Carinthia porrecto libello Osnabrugensibus legatis supplicarunt restitui. Similiter Erfordienses de turbato a Moguntinis religionis Lutheranæ exercitio, sunt conquesti. Legati denique Caroli Ludovici restitutionem domus Palatinæ magnopere urgebant. Exules Austr.

Interea autem Galli Suecique suos paulatim sensus de prætensa satisfactione aperiebant : & illi quidem ad Alsatiam, hi vero ad Pomeraniam, utrique regno opportunas, oculos converterant. Sed illam domus Austriaca, hanc Brandenburgus, a morte Bugislai, quæ anno 1637 contigerat, ad se devolutam, nolebant dimittere. Cumque hac super re Volmarus & Salvius inter se Monasterii differerent, quærebat ille, qua ergo ratione Pomerania Brandeburgo esset compensanda, respondit Salvius, sedem aliquam vacantem eidem attribuendam, uti episcopatum quemdam. *En vocem Juda, ut quid &c.* ? Sueci ad Pomeraniam, Galli Alsatiam respiciunt.

Eo

Salvii querelæ.

Eo in discursu sermo etiam inciderat de hæreditariis domus Austriacæ provinciis, asserente Salvio, a subditis religionis libertatem pecuniis emptam; nihilominus fuisse in exilium pulsos, & ab amnistiæ beneficio exclusos. Eos a Suecis & Evangelicis ordinibus non posse destitui, præsertim illos, qui ad Suecos confugissent, & sub eorum signis militarent. Adhæc publicam esse querelam, quod domus Austriaca potentiam suam nimium conetur extendere Bohemiæ etiam regno facto hæreditario, electivum esse dicentibus Bohemis.

Diluuntur a Volmaro.

Reposuit Volmarus, de emptione libertatis nihil constare: pulsos vero ob rebellionem & illatum Cæsari bellum, promotis etiam usque ad Viennæ mœnia castris. Quid alium, minorem etiam principem, tali in rebellione facturum? Protestantes principes, nulla ejusmodi caussa interveniente, Catholicos, sæculorum possessione firmatos, e ditionibus suis exegisse, ipsosque Suecos neminem in regno suo tolerare. Num regi Hungariæ, Bohemiæ &c. archiduci &c. in hæreditariis suis provinciis non sit integrum, quod alii in ditionibus suis fas esse sibi existimant? sperare proin Cæsarem, neminem sibi hac in re leges dictaturum. Bohemiæ regnum esse hæreditarium non alios negare, nisi eos, qui Ferdinando II coronam detrahere conabantur. Reliquorum neminem jus hæreditarium vocare in dubium.

Cumque Salvius mentionem aliquam de caussis belli injiceret, respondit Volmarus, nullum unquam ex domo Austriaca Imperatorem bellum suscepisse nomine Imperii absque consilio statuum. Ferdinandum II etiam bellum mere defensivum gessisse, cum constet palam, quam violente a Friderico Palatino sit appetitus. Cum Pragensi victoria id finem fuisse consecuturum, nisi *Unio* in Imperio se miscuisset, unusque status post alterum novos motus concitasset; quo rerum articulo Cæsarem copias aliquas auxiliares misisse in Borussiam, non, ut Sueciæ bellum faceret, sed ut affinem & finitimum regem adjuvaret.

ARTICULUS III.

ACTA PACIS WESTPHALICÆ ANNO 1646.

POstquam Cæsar eos, quos ante excluserat, status immediatos & mediatos, amore pacis tandem admisit, in eum res adhuc impegit scopulum, ut Galli Lusitano litteras securi ad congressum

tum commeatus expeterent: 1. Quia universalis esset tractatus. 2. Quia non esset hostis Cæsaris aut Imperii; neque se immixturus ejusdem negotiis. 3. Quia Gallis Suecisque fœdere esset junctus; omnibus autem fœderatis eorum salvum conductum in præliminaribus fuisse promissum. Contra vero Cæsarei Lotharingum volebant admissum, quod indubie esset princeps & quidem independens.

Tandem nihilominus, cum comes Trautmansdorffius, supremus aulæ Cæsareæ præfectus, Lambergio & Cranio legationis princeps sub finem prioris anni accessisset, Oxenstirnius & Salvius Sueciæ legati *replicam* suam ad Cæsaream exceptionem seu responsionem ad *protocollum* 7 Jan. Osnabrugæ dictarunt. Cujus hæc est epitome.

Num. I.

Replica Suecorum.

In proemio responsionis Cæsareæ Suecis displicebant 1. hæc verba: *qua intentione vel studio corona Sueciæ arma in Imperium intulerit.* Gustavum Adolphum nec sponte sua nec temere arma induisse, sed provocatum a Cæsare per bellum Borussicum, immissam Balthico classem, turbata comercia, & principem agnatum proscriptum, despecta regis intercessione: adhæc sollicitatum ab oppressis Imperii ordinibus. Si autem Cæsarei nunquam eo usque essent progressi, ut vicinorum, qui securitati suæ erant intenti, arma provocassent, nunquam Germaniam in præsentem rerum statum fuisse perventuram. 154 De belli caussis.

2. Reprehendebant, quod Cæsarei in sua exceptione dicant, Suecos bellum gerere *adversus Imperium & Hispaniarum regem*, cum nunquam pro hostibus habuerint Protestantes, multo minus totum Imperium, pro cujus incolumitate arma arripuerint, sed solum Imperatorem & *Ligistas.* Neque perspicere se posse, cur Cæsarei Hispaniarum regem inter hostes Suecorum numerent, cum quo nihil habeant controversiæ.

Quantum vero ad ipsam pacificationis substantiam pertinet, in quatuor classes eam dividebant; quarum prima continebat *res Imperii*: altera *satisfactionem* Sueciæ & Galliæ: tertia *pacis reductionem & securitatem*; quarta ejusdem *executionem.* Primam classem in quatuor alias subdividebant, nempe 1 in *amnestiam*, 2 in privilegia & jura statuum, 3 in gravamina, 4 in commercia.

Amnestiam ad annum 1618 reduci volebant; quippe jam ante Terminus 1618.

te annum 1630 Cæsarem bello dedisse caussam per bellum in Borussia, classem in Balthico, turbata commercia, & proscriptos principes. Amnestiam, in comitiis Ratisbonensibus anno 1641 sancitam, non fuisse universalem, sed in ea fuisse exclusam Bohemiam, provincias hæreditarias, caussam Palatinam, Durlacensem, Wirtembergicam, Sarepontanam, Augustam, Egram, Donawertham &c. & comprehensis in ea pacem duntaxat Pragensem fuisse datam, quæ ipsis inconsultis sit conclusa, ac vi metuque obtrusa; ut adeo considerari non possit tanquam medium pacandæ Germaniæ, sed velut armistitium & majoris belli incendium adversus coronas. Abrogata itaque pace Pragensi & amnestia Ratisbonensi, tantopere restricta, in ecclesiasticis & politicis omnia ex lege universalis amnestiæ ad statum anni 1618 restituenda.

Ad secundum membrum primæ classis de *juribus statuum* replicabant Sueci, quod non prius se immiscuerint rebus Imperii, quam Cæsar rebus Sueciæ: optandumque fuisse, ut, antequam bellum ex Bohemia in Germaniam, & ex hac ad Gallos & Suecos fuerat devolutum, & tot status proscripti, Cæsar comitiali modo ordinum postulatis annuens gravamina sustulisset. Tunc enim nec Lipsiensi conventu, nec internis exterisque bellis opus fuisse. Cum autem hoc factum non sit, ad finitimos, qui securitatem sui status in libertate & æquilibrio Imperii fundent, pertinuisse, ut Imperium in ordinem, constitutionibus consentaneum, reponatur, edictum inconsultis ordinibus editum aboleatur, atque ne talia in posterum contingant, provideatur.

Cum autem Cæsarei suæ exceptioni hæc verba inseruissent: *salvis, quæ ad Imperatorem & collegium Electorale solum pertinent, & salvis eorundem juribus & præeminentiis, omniaque intelligendo juxta morem antiquum in Imperio receptum*, interrogabant Sueci, quousque hunc *morem antiquum* exporrigant, an usque ad tempora Tiberii Cæsaris?

Verba vero ista (*modo non sint contra Imperatorem & Imperium*,) volebant sic poni: *modo non sint contra Imperatorem, qua Imperator est, manetque.* Nam si Imperator contra jura Imperii ageret, aut statum atrociter læderet, defensionem & fœdera statibus permissa fore.

Tertium membrum complectitur tria *gravaminum* genera, puta *ecclesiastica*, *politica*, & *juridica*. Protestantes sua jam obtulisse; & ad ea, quæ justitiæ sunt, amice componenda esse paratos: sperare Suecos, Cæsarem & Catholicos æquas conditiones admis-

miſſuros, & omnia ad æqualitatem reducturos. Circa reformatos petebant declarationem horum verborum : *ſi ipſi velint , & quiete vivant.*

Quoad membrum quartum, commercia videlicet, non fore magnam difficultatem, cumque hæc res ad civitates maxime ſpectet, earum informationem adhuc exſpectandam.

In ſecunda claſſe Sueci ſatisfactionem pro ſe, Haſſis, & militia petebant : plurimos ſe feciſſe belli tam diuturni ſumptus, ipſumque regem cum tot nobilibus amiſiſſe : nec gratis tot munimenta, quæ in ſua haberent poteſtate, a ſe reſtitutum iri. Cumque Cæſarei legati quærerent, quam ergo ſatisfactionem, & a quo peterent, reſponderunt : cum Imperator cauſſam belli dederit, ab eo & ſtatibus ſe petere pro indemnitate & ſecuritate ſua, Sileſiam, Pommeraniam, archiepiſcopatum Bremenſem, epiſcopatum Verdenſem, Caminenſem, Viſmarienſem &c. ſub nexu feudali ſibi tradendos : glorioſum fore Cæſari & Imperio, ſi non tantum regem Hiſpaniæ & Daniæ, ſed etiam Sueciæ vaſallum habeat adverſus Turcas adjumento futurum.

Poſtulata enormia.

In tertia claſſe circa reductionem pacis & ejuſdem ſecuritatem nihil admodum majoris momenti in exceptione Cæſarea Sueci arguebant.

Neque in quarta circa pacis executionem, quæ captivos, reſtitutionem locorum, exauctorationem militiæ, principes in pace comprehendendos, ſubſcriptionem legatorum, ac ratificationem complectitur : præterquam, quod Sueci liberationem principis Eduardi urgerent, qui in obſequiis Cæſaris inſons ſit captus : Hanſeaticas etiam civitates eandem petituras, ne captivitas illius ſuis in Luſitania commerciis ſit fraudi. Queri Luſitanos, quod Mediolani vinculis & ferro onuſtus acerbe tractetur, nec vitæ ſatis ſit ſecurus.

Num. II.

Replica Gallorum.

EAdem die 7 Jan. etiam Franciæ legati replicam ſuam Monaſte- 155
rii Cæſareis per mediatores tradiderunt, in hæc capita.

1. Declarant, non eſſe ſibi bellum contra Imperium, nec dubitare, quin ſtatus idem exiſtiment. Placere tamen, ut includantur in hoc tractatu ex utraque parte. Cum Cæſar incluſerit regem Hiſpaniæ, quærunt, an abſque illo nolit inire pacem ? Suſpenſionem armorum reſpuunt, utpote quæ pacem retardaret. Lotharingum excludunt.

2. Ut Galli Suecis aliisque suis fœderatis non assistant, peti non posse: cum dispar sit ratio. Nam Imperatorem disponere non posse de viribus Imperii, sicut reges de subditis. Et hanc fuisse belli caussam, quod exercitus Imperii nunc in Borussiam, nunc in Italiam sola Cæsaris auctoritate adversus finitimos reges sint emissi. Nec obstare transactionem Burgundicam anni 1548, cum non sit observata, nec Imperium se miscuerit rebus Belgicis.

3. Coronas non posse admittere amnestiam Ratisbonensem: sed requiri universalem absque restrictione.

4. Res Imperii reducendas ad statum anni 1618.

5. Petunt, ut ad tollendam radicem dissidii status Catholici & Protestantes lites suas amice componant.

6. Nolle se præjudicare libertati Electorum, sed id tantum cavere, ne Imperium fiat hæreditarium. Huic periculo obviam iri posse, si eligendi reges Romanorum accipi non possint ex familia Imperatorum regnantium.

7. Persistunt in petenda libertate principis Eduardi, capti ab Imperatore, dum sub ejus signis militasset, quique ab ipso ad alios nunc sit transmissus.

8. Consentiunt, ut omnes pacis hujus consortes arma in eum convertant, qui eidem esset restiturus; tentata tamen prius compositione amicabili.

9. Pro satisfactione sua & regni securitate petunt sibi cedi superiorem & inferiorem Alsatiam, Suntgoiam, Brisgoiam, Brisacum, civitates sylvestres, cum omni caussa & jure, quo ante præsens bellum possidebantur a domo Austriaca: Philippoburgum insuper, cum omnibus pertinentibus ad securam communicationem cum Gallia. Si tamen Imperator & Imperium e re sua esse judicaverit, ut ditiones istæ recognoscantur ab Imperio, non recusaturam Galliam, modo sessionem & suffragium in diætis habeat, sicut alii principes & status Imperii.

Hæc si placeant, declarant, quod pro bono pacis sit restituenda Spira, Wormatia, & omnia occupata in tribus Electoratibus, Moguntino, Trevirensi, & Palatinatu inferiore, ita tamen, ut ab adversæ partis adhærentibus simul fiat restitutio omnium locorum, quæ in tribus hisce Electoratibus occupata tenent.

10. Persistunt in petenda satisfactione pro landgravia Hassiæ.

11. Lotharingum exclusum ab hac pace volunt, quod ejus negotia nihil commune habeant cum hoc tractatu, uti agnitum in præliminaribus, ubi ei negatus sit salvus conductus. Petunt insuper,

super, ut Cæsar se obliget, quod nunquam se immixturus sit possessioni Gallicæ in Lotharingia cœpta: cum ditiones hujus ducis diversis titulis ad regem Christianissimum pertineant; nec intersit Cæsaris se immiscere, præsertim post tractatus cum Gallia a duce initos, in quibus omnibus fœderibus cum domo Austriaca renunciarit.

Num. III.

Protestantium desideria.

HÆ replicæ ubi Cæsaris ac statuum legatis fuerant communicatæ, triumphabant Protestantes, votorum metam se adeptos rati. Quare, quod solenne illis erat, habitis privatis inter se conventibus consultabant, qua ratione errorem latius propagarent, ac perpetuo stabilirent, ut, si postea inter Catholicos status dicenda esset sententia, aut cum Suecis, quos, religionem quod spectat, habebant in potestate, uno omnes ore loquerentur. 156

Sancitum itaque, 1. Catholicos etiam ecclesiasticos Electores & prælatos cum capitulis suis juramento adstringendos ad tractatus istius observantiam & tutelam.

2. Hanc pacem tanquam pragmaticam Imperii sanctionem, perpetuo valituram, imo publicam conventionem, & legitimam transactionem, fundamentalibus Imperii legibus inserendam: atque in omnibus Imperii comitiis confirmandam: uti etiam in omnibus Cæsareis capitulationibus.

3. Senatui judicii aulici & cameræ imperiali norma sit & certa regula.

4. Omnibus feudorum collationibus & obligationibus inferatur.

5. Omittenda deinceps in capitulatione Cæsarea verba illa, quibus Cæsar promittit defensionem sedis Romanæ & Pontificis; cum huic paci non congruant.

6. Status absentes non minus ad illam obligandos: omnesque protestationes & contradictiones sedis Romanæ aliorumque pro irritis habendas.

7. Per nullum recessum aut legem Imperii, pacta vel conventiones, multo minus per Cæsarea mandata, decreta, edicta, rescripta huic inviolabili & perpetuæ sanctioni possit derogari.

8. Quæcunque ex conciliis aut decretis Papalibus contra illam afferri queant, robore omnino careant.

9. Circuli Imperii ordinentur, Liga vero Catholicorum penitus sit soluta.

10. Bohemia cum innexis provinciis, cum ab Imperio dependeat, & ad illius conservationem 400 equites & 600 pedites, pro simplici mense Romano, conferre debeat, ad hanc præstationem deinceps adstringendam, & tanquam undecimus Imperii circulus paci publicæ & Imperii constitutionibus se conformet, & judicio imperiali aulico se subjiciat. De reliquo propriis regni legibus vivat, & privilegio *Litterarum Majestatis* fruatur.

11. Si quid alicubi turbatum fuerit, circuli invigilent, & reos, etiam ecclesiasticos, puniant. Contra ejusmodi circulorum ordinationes nullæ Cæsareæ aliæve inhibitiones valeant.

12. Si cui statui Cæsar bellum inferret, gravatus, aut etiam totus circulus ad comitia provocare possit. Quæ si Imperator nolit indicere, Moguntinus, tanquam Imperii cancellarius, a læso requisitus, possit indicere, ut orta dissidia ab omnibus statibus componantur.

13. Uni personæ non plures episcopatus aut præbendæ conferantur, sed una tantum. Papalibus absolutionibus Catholici renuntient.

14. Electores capitulationes Cæsareas circulorum directoribus communicent: hi vero statibus circuli, ut invigilent, ne quid contra hunc tractatum immutetur.

15. Hispanus præsidium Juliaco aliisque Imperii munimentis deducat: cum propter Hispanum præsidium plures Imperii urbes a Batavis sint occupatæ.

Et hæc quidem tunc erant Protestantium quorundam desideria, ad evertendam non tantum auctoritatem sedis apostolicæ, sed deprimendum ecclesiasticum ordinem & ecclesiam Catholicam universam, imo ipsam quoque sacram Cæsaream Majestatem.

Denique acerbe invehuntur in Jesuitas, qui principia fidei publicæ & societatis humanæ, pactorum scilicet, jurisque naturalis & gentium observationem impugnent, doceantque, quod iis, qui Romanum Pontificem non agnoscunt, nulla sit servanda fides. Indigna sane principum legatis criminatio. Quam enim hæc falsa sint, vel ex ipso Dilingensium libro de compositione Pacis Religiosæ, quem toties reprehendunt, aliisque innumeris perspicere poterant.

Num. IV.

De satisfactione Gallica.

157 Facile apparebat, pacem componi non posse, nisi punctum *satisfactionis* expediatur. Igitur Cæsarei per mediatores legatis nun-

nuntiarunt, licet Imperator neque ex contractu neque ex delicto aliquo coronæ Galliæ ad satisfactionem præstandam obligetur, eum nihilominus tres episcopatus, Metensem, Tullensem, & Virodunensem, cum Moyenvico & jure Imperii in Pignerolium eidem cessurum, ut proprietas & possessio civilis, quæ penes Imperium mansisset, cum possessione naturali, a Gallis per arma arrepta, consolidetur. Tres episcopatus offeruntur.

Alsatiam nec peti nec cedi posse, cum pertineat ad pupillos innocentes, Ferdinandum Carolum, & Sigismundum Franciscum, Leopoldi archiducis, comitis Tyrolensis filios. Adhæc Gallos esse contestatos, quod omnia, quæ cis & trans Rhenum occupaverant, Imperio sint restituturi.

Responderunt Galli, res postea in alium statum fuisse mutatas. Episcopatus vero oblatos dudum esse in sua possessione. Collaturos se negotium satisfactionis cum Suecis, ut pari utrinque passu procedatur. Exceperunt Cæsarei, magnum esse hac in parte Suecos inter & Gallos discrimen. Nam 1. illos a Protestantibus cum oblatione satisfactionis in Germaniam fuisse vocatos. 2. jam in tractatu Schönbeckensi spem fuisse ostentatam. 3. Suecos multo plures regiones, urbes, & munimenta Imperii tenere occupata, nec fidem dedisse illa restituendi, prout Galli dederint.

Num. V.

Consultationes statuum Osnabrugensium super exceptione Cæsarea & replica coronarum.

Privatim hactenus Protestantes sub directorio Magdeburgensi Osnabrugæ convenerant, & in rem suam consultabant. Jam vero cum Austriaci, Bavarici, & Herbipolenses legati accessissent, sub directorio Austriaco sessiones publicas in curia celebrabant. 158

In prima de modo consultandi tractabant, ægre ferentes, quod legati Monasterienses, quæ ibi acta sunt, *conclusum* appellarint, antequam Osnabrugensium vota intellexerint; unum duntaxat esse conventum, in utrumque locum distributum. Id moris esse, ut primum quodlibet ex tribus collegiis seorsim in suffragia eat: dein principum senatus cum electorali votum suum curiatum conferat; denique utriusque votum civitatum collegio communicetur, ut integrum conclusum formari possit. Protestabantur Saxones, quod Bava-

Bavarus in sæculari scamno principum priorem locum præripuerit, uti etiam Magdeburgicus contra Herbipolensem.

In 2 sessione idem ferme argumentum ventilatum fuit.

In 3 a directorio fuerunt ea proposita, quæ in proemio exceptionis Cæsareæ Sueci arguebant. Nempe 1. quod ipsi (Sueci) *arma in Imperium intulerint*. Austriacum & Bavaricum votum verba illa retinenda putabant, eo quod Sueci omnes ferme Imperii provincias vi armata invaserint &c.; reliqui vero omnes ea verba omittenda censebant. 2. Proposita quæstio, an Hispania inter adhærentes Cæsaris & Sueciæ hostes collocanda? affirmabat Austriacus. Quia Sueci etiam Hispanos invaserint, eorumque præsidia expulerint. Dein Suecos esse hostes totius domus Austriacæ, cujus pars magna sit rex Hispaniæ, cum jure successionis hæreditariæ etiam in provinciis Germanicæ lineæ. Sed Protestantes, ne Suecis displicerent, nomen Hispaniæ omittendum judicarunt: prout etiam mentionem tractatus Schönbeckiani, quæ minus grata erat Suecis.

In 4 *amnestia* in consultationem venit, quam Catholici in ecclesiasticis ad annum 1627, in politicis vero ad ann. 1630 referebant, prout in pace Pragensi an. 1635, & in comitiis an. 1641 Ratisbonæ conventum fuerat. Sed Protestantes per 22 suffragia annum 1618 pro termino, *a quo*, statuebant. Cum autem Monasterii magno consensu annus 27 & 30 designaretur, atque sic absolute multo plura vota pro hac sententia starent, negarunt Protestantes, hanc rem per majora posse decidi: sed definitionem termini coronis relinquendam, iisque Evangelicorum vota significanda. Non enim hic celebrari comitia, sed pacem cum coronis componi.

In 5 jura & privilegia statuum fuerunt discussa: statutumque, ut in omnibus statuum fœderibus Imperator & Imperium intelligantur excepti. Quod autem statibus fas sit, prout Sueci contendunt, contra Imperatorem fœdera inire, si exorbitaret, quæstionem esse, quæ turbas excitaret. Pro eo casu satis provisum esse in constitutionibus.

In 6 afferebatur postulatum Gallorum, ut etiam pro legatis Lusitanis litteræ securitatis a Cæsareis traderentur. Quamvis autem bellum Lusitanum primum anno 1640 sit cœptum, atque ad res Imperii nihil pertineat, visum nihilominus, si hæc res pacis negotium impediret, suadendum Cæsari, ut eas litteras expediat.

In 7 quærebatur, quid respondendum ad eam Gallorum interrogationem, an Imperium absque Hispano pacem inire velit? Quam-

quamvis autem status considerarent, regem Hispaniæ ratione Burgundiæ illustrem esse statum Imperii, qui valida non raro adversus Turcam miserit subsidia, ac Cæsari sanguine arcte conjunctus, propteraque curandum sit, ut pax etiam illa promoveatur: si tamen pax in Imperio propter Hispaniam esset retardanda, suadendum fore Cæsari, ut exteris negotiis se non immisceat.

In 8 agitata est quæstio, an non instandum apud Gallos, ut duci Lotharingiæ salvum conductum concedant; prout Austriacus & Bavarus censebant, eo quod huic bello sit implicitus, & inter Cæsaris adhærentes, atque ratione marchionatus Nomeniensis (*Nomeny*) status Imperii. Quamvis autem peculiari transactione Parisiis sub protectionem Galliæ concesserit, non desisse propterea esse vasallum Imperii, (sicut Elector Trevirensis) præterquam, quod mox rursus ad Imperium respexerit.

At Protestantes, ut Galliæ favorem aucuparentur, optima quidem duci sunt precati, sed hanc caussam morari non debere pacem definierunt. Lotharingum ratione aliquarum ditionum Imperio, ratione aliarum Galliæ obnoxium, & iterum ratione aliarum neutri, sed sui juris esse. Non propter Nomenium ditionibus fuisse pulsum. Denique Gallos præliminaribus insistere, in quibus negatus duci conductus. Rejecta etiam oblata a Cæsare armorum suspensio: per festinatam pacem melius consuli rebus Germaniæ.

In 9 sessione vehementer agitabatur quæstio de eligendo rege Romanorum, utrum videlicet ad omnes status pertineat decisio, *an* sit eligendus rex Romanorum? Nam Galli in prima propositione volebant, ut nunquam eligatur vivente Imperatore. Quia autem hoc cum libertate collegii Electoralis pugnare intellexerant, in replica id solum contendebant, ut nunquam eligatur ex familia Imperatoris regnantis.

Hoc equidem Gallorum petitum Osnabrugenses rejecerant, magnopere tamen Protestantes principum legati instabant, id temperamenti Gallis proponendum, quæstionem, *an eligendus rex Romanorum*, deinceps in quovis casu, quo de illius electione agitur, in plenis comitiis omnium statuum suffragio fore decidendam; & postquam a statibus quæstio *an* sit definita, quæstionem, *quis eligendus*, Electoribus permittendam: obtineri hoc temperamento finem a Gallis intentum, ne Imperium evadat hæreditarium, septemviris relinqui libertatem circa determinationem personæ, domum Austriacam, contra ac Galli intendant, non excludi. Afferi

ri etiam principum & civitatum collegio suam auctoritatem, & jus jam a centenis annis agitatum.

Et hac sententia Osnabrugæ per majora fuit conclusa: reclamantibus licet Austriaco, Bavaro, & Pommerano. Quibus præsertim ultimo, objiciebant reliqui legati, eum hic non dicere sententiam in senatu Electorum, sed principum, adeoque licet Elector Brandenburgicus sit dominus Pommeraniæ, pro eo, ut principe, ferendum suffragium, principumque auctoritatem asserendam: jam fore in collegio electorali, qui pro Brandeburgico, ut Electore, pronuntiet. Principis eum in hoc senatu esse legatum ratione Pommeraniæ, non Electoris.

In 10 Directorium proposuit quæstionem, an Cæsari suadendum, ut spondeat, se non adstiturum Hispaniæ in bellis adversus Franciam, licet Galli nolint promittere, se non auxiliaturos Sueciæ in bellis adversus Imperatorem & Imperium? an vero insistendum renunciationi reciprocæ, prout in exceptione Cæsarea continetur? Imperatorem cum statibus non minori pollere jure & potestate ac Galliæ rex. Cur ergo uni manus ligentur, alteri liberrimæ relinquantur? Majorem esse nexum regis Hispaniæ cum Imperatore & Imperio, quam Sueciæ cum Gallia, cum ille non modo sit origine Germanus ex Cæsarea prosapia, sed etiam status Imperii, qui sessionis & voti jure gaudeat magnaque subsidia in rem communem conferat.

At legati hanc totam quæstionem ad classem tertiam de *assecuratiône* pacis remittebant.

In 11. Monasteriensium votorum circa proemium *relatio* fuit facta. Quæ ab Osnabrugensibus conclusis parum differebat. Cumque Veldentinus legatus immediate post Bipontinum locum prætenderet, Saxones, Luneburgici, Hassi, aliique principes sunt protestati.

Num. VI.

Continuatio consultationum.

159 IN sessione 12 acriter disputabatur quæstio, utrum director in principum senatu teneatur *relationes*, ex votis & conclusis formatas, statibus singulis *per dictaturam* communicare, uti Protestantes contendebant: an vero sufficiat, si relationem, ex votis & conclusis collectam, toti collegio prælegat, prout voluit *directorium* Austriacum, Imperii usum & observantiam allegans.

Discepta-

Disceptationi huic occasionem fecit, quod Protestantes sint conquesti, directorem tantum Catholicorum conclusa & argumenta relationi suæ inseruisse, non autem Protestantium. Excepit director, moris esse, ut tantum illius sententiæ, quæ per *majora* fuisset conclusa, argumenta adducantur. Comparatis autem omnibus suffragiis, Osnabrugensium & Monasteriensium, majora esse eorum, qui terminum amnestiæ seu restitutionis non ab anno 1618, sed juxta pacem Pragensem & comitia Ratisbonensia in politicis ab anno 1630, in ecclesiasticis vero ab anno 1627 repetendum putabant. At illi negabant, *majoribus* hic locum esse, cum non sint in comitiis, sed in conventu extraordinario ad componendam pacem. Lis de majoribus.

In 13 disceptabatur de modo *re- & correferendi* cum legatis Monasteriensibus. Moris alias esse in diætis comitiorum & deputationum, ut 1. collegium electorale senatui principum *in pleno* suam *relationem* prælegat. 2. & hic vicissim illi *suam correlationem*. Dein 3. utrumque collegium, si fieri possit, in eandem sententiam conveniat. Postea 4. utrumque collegium ad senatum civitatum conclusum suum *referat*. 5. hic vero suum votum curiatum *correferat*. 6. ex tribus hisce trium collegiorum curiatis suffragiis commune conclusum formetur. 7. denique hoc offeratur Cæsari, cujus si approbatio & consensus accedat, recessus & conclusum Imperii evadat. De modo referendi & correferendi inter status.

Cum autem modo collegia sint in utrumque locum divisa, hunc re- & correferendi modum pati difficultatem. Hinc deliberandum, an 1 in uno loco omnibus conveniendum? sed obstare regios, Gallos nempe & Suecos (qui in præliminaribus duplicem locum statuerunt). An 2 per deputatos re- & correlatio facienda? sed hos nihil posse mutare, nisi prius ad eos, a quibus essent deputati, referrent; quod negotium in immensum retardaret. An 3 utrobique relatio & correlatio facienda? at hoc esse contra morem Imperii, ut duplex fiat re- & correlatio. An vero 5 re- & correlatio scripto communicanda. At etiam sic moras trahi.

Protestantes obnixe contendebant, ut duplex trium collegiorum fiat re- & correlatio, una Osnabrugæ, altera Monasterii, ita quidem, ut qualibet classe materiarum absoluta, qui ex tribus collegiis legati Osnabrugæ sunt præsentes, inter se referrent & correferrent: idem posse facere legatos Monasterii præsentes; conclusum vero Osnabrugensium circa quamlibet classem, per re- & correlationem Osnabrugæ absolutum, seorsim tradendum illico legatis Cæsareis, ut cum regiis de eo conferant.

In 14 director proponebat conclusum Monasteriense circa electionem regis Romanorum, videlicet, quod semper prius in comitiis sit deliberandum, *an* sit eligendus, a solo Hasso-Cassellano affirmative fuisse decisum. Verum Protestantes Osnabrugæ insistebant priori suæ opinioni; hoc enim temperamento Gallos placatum iri.

Cæterum querebantur, super eadem re toties consultandum cum temporis dispendio; ac proin rursus petebant, ut absoluta Osnabrugæ prima classe, mox suffragia cum suis argumentis legatis Cæsareis tradantur, ut habeant, quod cum regiis tractent, ac dein ad ulteriores classes procedatur.

Addebat dein director, Monasterii aliter a trium collegiorum legatis fuisse conclusum, nempe, ut primum post omnes materiarum classes absolutas, spectatis majoribus, ex utroque conventu simul collectis, fiat re- & correlatio; conclusum autem illud unicum omnium statuum Cæsareis tradatur.

De caussa Hispana, Lotharingica, & Lusitana idem ferme fuit Monasterii conclusum, quod Osnabrugæ, scilicet, indulgendum regiis, si hæc pacem retardarent.

In 15 fuit propositum, quod Monasterii agitata fuerit quæstio, an legati Electoris secundarii præcedere debeant legatis principum primariis? quam quæstionem inutilem & intempestivam censebant Osnabrugenses. Insistebant autem suæ petitioni, ut sua vota cum rationibus vel addantur concluso statuum universali, vel seorsim offerantur. Si autem hoc non fieret, se ipsos Evangelicorum conclusa cum eorum rationibus oblaturos. Urgebat denique director, ut punctum de satisfactione coronarum, prout Monasterii fieret, in deliberationem adducatur. Sed hoc Protestantes nolebant, veriti, ne hoc puncto expedito regii segniores fierent in expediendo puncto amnestiæ & gravaminum.

In 16 a directore fuit expositum consultum Monasteriense circa modum re- & correferendi, ut videlicet omnes quatuor classes uno contextu tractentur, & tum demum ad correlationem procedatur: sic enim potius fieri temporis compendium, quam si post absolutam quamlibet classem re- & correlationes instituerentur. Neque progressuros legatos Cæsareos in tractatu, nisi statuum omnium sensum de omnibus quatuor classibus collectum haberent: eo quod plura puncta arctam inter se connexionem habeant.

Verum Protestantes Osnabrugæ insistebant suæ opinioni, quod omnia, quæ hactenus super prima classe sunt tractata, in unam rela-

relationem colligantur, & Monasteriensibus transmittantur: tum vero protinus ad reliquas tres classes procedendum, easque omnes simul ad re-& correlationem adducendas.

In 17 habita 28 Febr. a directore facta est relatio omnium, quæ hactenus circa proemium & primam classem acta sunt in senatu principum Osnabrugæ. Circa ea, quæ in Cæsarea resolutione & regiis replicis erant discrepantia. Nempe

1. Quamvis in medio Imperio Sueci bellum gerant, cum tamen eam vocem *in Imperium* omissam velint, esse dissimulandam, ne caussæ belli videantur attingi.

2. Cum Sueci negent, se hostes Hispaniæ, id pariter omittendum: uti etiam mentionem de tractatu Schönbeckiano.

3. Cum caussa Lusitana non connectatur cum rebus Imperii, salvum conductum non esse concedendum, nisi ea res pacem moretur.

Ad classem I quantum ad amnestiam, terminum restitutionis per majora esse fixum in ecclesiasticis ad annum 1627, in politicis vero ad annum 1630.

1. Quia ita statutum in pace Pragensi, & publicis comitiis Ratisbonensibus cum clausula nihil amplius mutandi.

2. Quia bellum Bohemicum res fuit privata. Bellum Mansfeldicum & Brunsvicense per se diffluxit; civilia per pacem Pragensem & comitia Ratisb. composita: ipsum regem Gustavum contestatum, ante annum 1630 sibi cum Imperio amicam fuisse pacem.

3. Quia sic satis sit generalis; nam caussam Palatinam ad particulares tractatus remittendam: Wirtembergico, Durlacensi, & Sarepontano restitutionem oblatam; Protestantibus Augustanis exercitium non prohiberi, quin imo copiam fieri ecclesiæ ædificandæ. Egram & provincias hæreditarias huc non pertinere, utpote jam ante annum 1618 ad religionem Catholicam reductas: insuper status provinciales in diæta anni 1645 contrarium expetiisse. Litteras Majestatis, a Ferdinando II missas, non fuisse acceptatas sed remissas. Cumque Cæsar in comitiis Ratisb. provincias hæreditarias a restitutione excepisset, Protestantes acquievisse. Res etiam judicatas, quæ a bello non dependerent, merito excipiendas.

4. Impossibile esse omnia ad tam generalem regulam reducere. Imperatori vero Ferdinando II probrosum fore, si omnia ejus acta rescinderentur, & inter hæc etiam pax Danica, Mantuana, Sabaudica.

5. Non apparere, cur fomes belli per ejusmodi extensionem ter-

termini magis extinguatur. Nam externum bellum primum anno 1630 cœptum. Fomitem autem diſſidiorum per compoſitionem gravaminum optime tolli : ſi enim ad originem diſſidiorum eſſet aſcendendum, terminum reſtitutionis ad tempora, Paci Religioſæ proxime ſubſecuta, fore retrahendum. (*Imo ad tempora Lutheri ; cum ab eo non tantum fomes ſed fax fuerit ventilata, ad excitandum diſſidiorum incendium*). His director in correlatione ſubjunxit contrariam Proteſtantium opinionem, cum eorum argumentis.

Secundum membrum complecti *jura & privilegia ſtatuum* : in quo modicæ ſint differentiæ. 1. Verba illa (*ab antiquo*) intelligenda *ſecundum modernum Imperii ſtatum, ejusque legibus fundamentalibus conformem.* Cum enim aliqua jura ſoli Imperatori competant, aliqua cum Electoribus, & aliqua cum omnibus ſtatibus habeat communia, multaque ex illis ab antiqua conſuetudine deriventur, quæ in jure ſcripto non inveniantur, intelligi modernum ſtatum, *ab antiquo* derivatum. Si autem hæc verba pacem retardarent, non adeo tenaciter iis inſiſtendum.

2. Verba illa, *modo ne ſint contra Imperatorem & Imperium* merito retinenda : cum omnia ſtatuum fœdera cum hac exceptione ſint intelligenda : & alias per conſtitutiones ſatis proviſum, ut ejusmodi fœderibus non ſit opus.

3. Quæſtionem Gallorum, utrum abſque Hiſpania pax facienda, ad tractationem de *aſſecuratione* eſſe differendam.

4. Cum Lotharingus ob partem ſuarum ditionum ſit ſtatus Imperii, per mediatores ſalvum conductum pro eo procurari oportere : pacem tamen propterea non retardandam (ſi Galli ſe opponerent.)

5. Poſtulatum Gallorum circa electionem regis Romani omnium conſenſu contrarium eſſe Aureæ Bullæ, libertati Electorum, & Imperii conſuetudini.

Nihilominus tamen quibusdam ex Proteſtantibus id temperamenti viſum opportunum, ut quæſtio *an* ? ſemper prius in comitiis deliberetur, relicta dein Electoribus, perſonam ex quacunque familia determinandi, facultate. Sic enim ſatisfactum iri Gallis, ne Imperium evadat hæreditarium ; Electoribus nihil derogari ; pertinere ad ſtatuum auctoritatem ; jamque a centenis annis hanc quæſtionem (licet abſque concluſo) fuiſſe motam.

Cum autem hoc temperamentum Electorum libertati præjudicioſum, proprie ad petitionem Gallorum non pertineat, cum

usu recepto pugnet, & per A. B. aliasque constitutiones satis sit cautum, ne Imperium fiat hæreditarium, per majora id visum non satis maturum, vel, ut Pommeranus censuit, quæstionem illam ad comitia remittendam.

Hæc principum collegio Monasterium scripto missa, eo fine, ut prævia communicatione, seu re-& correlatione cum senatu Electorum, & civitatum, Cæsareis tradantur, ut tractatum cum regiis inchoent.

Cum dein hac super correlatione vota statuum exquirerentur, Austriacus, Bavarus, & Herbipolensis opponebant, quod aliqua a Confessionistis sint inserta, quæ a se acceptari aut approbari non possint. Protestantes vero varias exceptiones, minoris tamen momenti, reposuere. Uti, quod aliqua verba sint aliter ponenda; quod argumenta Catholicorum nimium sint amplificata: quod etiam unio successionis hæreditariæ inter domum Saxonicam, Brandenburgicam, & Hassiacam sit inserenda. Quod frustra protestatio a Catholicis sit injecta, cum hæc vota non sint decisiva, sed tantum consilia, Cæsareis suggerenda. Quo audito, Bavarus protestationem suam revocavit.

Num. VII.

Ulterior continuatio consultationum, super puncto satisfactionis.

IN sessione 18 in medium veniebat quadruplex satisfactio, pro Suecis, Gallis, militia, & Hassia petita. 160

Quantum autem ad Suecicam pertinet, duas quæstiones directorium proposuit. 1. An præstanda? 2. quomodo?

Ad 1 legatus Austriacus respondit, nullam esse obligationem, ullam præstandi, sed potius Sueciam obstringi ad immensa damna, Imperio illata, compensanda. Alieno illam lusisse corio, bellumque Germano milite & nervo gessisse, ad quod per seipsam nequaquam suffecisset. Ac proin vi armata, contributionibus infinitis, cum extrema Germaniæ ruina satisfactionem sibi, & præsertim exercitibus extorsisse. Nec caussam belli Cæsari aut Imperio imputari posse, ut facile demonstrari posset, nisi nimium odiosum esset, ubi de pace agitur, in caussas belli inquirere.

Austriacus legatus negat Suecis satisfactionem.

Cum jacturam regis sui nullo pretio æstimandam dicant Sueci, cur ergo pretium pro eadem petant? honorem ipsis relinqui, quod

quod cum inaudita Germaniæ pernicie mortem illam strenue sint ulti. Adhæc sæpius contestatos esse Suecos, satisfactionem statuum præcipuam suam fore satisfactionem.

Tertiam ferme Germaniæ partem ab ipsis exigi, quæ pluris sit habenda, quam totum regnum Sueciæ. Hac exorbitante accessione si essent augendi, Germaniæ, regnis finitimis, Balthico, imo & Oceano, &, quod necesse sit consequi, navigationibus & commerciis dominaturos, quæstu immenso in unum monopolium abituro.

Aliis visa necessitas.

Vera quidem dici, censebant legati, sed non ea esse tempora, ut a Germanis dici, aut a Suecis audiri possint. Ferro eos jus dicere. Imparem esse patriam ferendo diutius bello: aut pereundum, aut quæstione, *an*? supersedendum. Præstare, partem dare, quam totum amittere. Sed neque pecuniæ oblatione fore satiandos, cum ipsi dicant, nullam in Germania superesse pecuniam, sed provincias populosque deposcant. Quis autem dare debeat, quæstionem plenam esse calamitatis. Videri relinquendum legatis Cæsareis, ut amica compositione hac super re cum Suecis tractent, auditis tamen & in consilium adhibitis, de quorum rebus agitur.

In 19 agebatur de satisfactione Gallica; retulitque director, ea super re jam Monasterii esse conclusum, quod Gallis equidem nulla debeatur satisfactio, quia tamen tres episcopatus in Lotharingia cum Pinerolio ipsis a Cæsareis jam sint oblati, nihil ultra esse offerendum: sed his standum: & conceptui inserendum, licet nihil ipsis debeatur, hæc tamen amore pacis ultro cedi.

Idem de Gallis visum.

Hanc propositionem pluribus argumentis suadebat Austriacus: primum post pugnam Nördlinganam Gallos bellum ex professo in Germaniam absque caussa transtulisse. Nullam satisfactionem eis promissam. Quin imo anno 1634 ordinibus Francofurti fidem dedisse, quod absque Imperii detrimento omnia sint restituturi, cum nihil aliud quærant, quam statuum libertatem & salutem nationis Germanicæ. Atque hinc famæ suæ pessime consulturos, si fidem non liberarent: maxime, cum indignissimum sit, insontibus pupillis, Imperii statibus, sua adimere, hoc solo nomine, quod sint archiduces. Nam sæpius Gallos fuisse contestatos, sibi nullum cum Imperio bellum esse; ergo neque cum Oenipontanis pupillis, qui (sicut eorum pater Leopoldus) nunquam bellum Galliæ intulissent.

Verum Bavarus aliique quam vehementer optabant, ut Galli obla-

oblationi illi acquiescant, ita formidabant, ne ulterioribus suis postulatis tenacius insisterent. Visum itaque, ut Cæsarei legati hanc viam, a Monasteriensibus indicatam, teneant; si autem Galli obnixius plura peterent, viderent, qua ratione per aliam satisfactionem bellum, quod Germania sufferre non ultra queat, amoveri possit. Cæterum Protestantes iterum magnopere urgebant, ut relatio super prima classe quamprimum Cæsareis tradatur. Hac enim præcipuam satisfactionem contineri.

In hac sessione legatus Basileensis Episcopi prolixius enarravit, quod sub initium belli Suecici Galli non modo apud Helvetos, Nuntium apostolicum, sed ipsum etiam summum Pontificem sancte sint contestati, hoc bellum neque adversus Imperium neque ad Catholicorum Electorum & statuum detrimentum a Suecis esse intentum. Hinc Basileensem, cum belli procella quaqua versum se se diffunderet, ditioni suæ metuentem, neutras partes fuisse secutum, atque Gallos non modo amicos, sed etiam, dum Sueci irruerent, intercessores expertum, apposita etiam, ad arcendam injuriam, ad Bruntrutum militari custodia. Cum igitur sua celsitudo toto hoc bello mere *passive* se habuerit, non fore, ut Ferretum (Pfirrt) feudum Austriacum, cujus directum dominium ad Episcopatum spectet, pro sacrificio deputetur. Ferretum.

Similiter Electoris Brandeburgici pro Pommerania legatus (Wesenbecius) prolixa dissertatione suadebat, Pommeraniam Suecis non esse cedendam. Nam per pacta unionis hæreditariæ, a Cæsaribus confirmata, post extinctam ducum familiam, ad domum Brandenburgicam legitime fuisse devolutam: cui etiam, viventibus adhuc ducibus simultanea *Investitura* sit collata, & a provincialibus *eventuale* homagium præstitum: assumptis etiam a tempore immemoriali ducatus titulis & insignibus. Brandenburgicus pro Pommerania.

Adhæc aliorum etiam Brandeburgicæ stirpis principum, imo & unitarum domorum, Saxonicæ, & Hassicæ negotium agi. Sed neque status provinciales in sui alienationem consensuros: neque per eam consultum iri Germaniæ, cum per eam portam semper ab exteris invadi posset. Addebat plura de commerciis, communicatione cum Borussia, damnis hoc bello sibi illatis. Sperare proin, Pommeraniam non offerendam in lytrum redemptionis.

In 20 tractabatur de *satisfactione militiæ*, & *landgraviæ Hassiæ*. Questi enim fuerant Sueci, quod Cæsarei in sua exceptione nihil de illa meminissent. Sed Austriacus respondit, militibus Suecis nullam deberi satisfactionem: ipsos enim, præsertim cum pro se tam An militiæ?

multa petant, militibus suis solvere debere stipendium: nec satisfactionem ullam ab Imperio fuisse ipsis promissam; neque enim militasse Imperio, sed regi suo.

Adhæc tanta ab Imperio fuisse extorta, itaque, duces præsertim, ditatos, ut merito contenti esse debeant. Si enim omnes eorum exactiones, contributiones, hospitationes &c. ad calculum revocentur, abunde sibi ipsis stipendium procurasse, auro insuper Gallico ditatos. Idem sentiebant Bavarus, & Herbipolensis.

At Protestantes (Thumshirnius maxime, Saxo-Altenburgicus legatus, Lutheranorum velut oraculum, Suecis efflictim addictus) non alieni erant a satisfactione etiam militiæ præstanda. Rationem habendam tot præstantium militum, ducum & nobilium Germanorum, qui strenuam deinceps operam patriæ, adversus Turcam præsertim, præstare possint: non oportere eos offendi, sed conciliari, alias ipsos vi armata satisfactionem sibi daturos, cum extrema Germaniæ calamitate. Responderi tamen posse, satisfactionem militiæ in satisfactione coronæ Sueciæ contineri.

Altera dein quæstio de satisfactione Hassiæ fuit proposita. Ubi Cassellensis petiit, ut Darmstadianus pariter, cum ejus etiam caussa propria hic agatur, a senatu abesse jubeatur. At visum, cum hic non sit nunc descendendum ad speciem, sed in genere tantum instituatur quæstio, nihil obstare, quo minus interesse & audiri possit; alioquin etiam Austriacis, Bavaris, Cassellensibus, Pomeranis, cum eorum caussa ageretur, abscedendum fuisse. Dein conclusum esse, ut vota etiam singularia de rebus singularibus locum habeant.

An Hassiæ?

Postulata autem landgraviæ, quæ tutricis munus gerebat, erant hæc. 1 Ut firmetur amnestia & restitutio in ecclesiasticis & politicis. 2 Ut includatur huic tractatui & Paci Religionis Hassia. 3 Ut confirmetur confraternitas seu hæreditaria unio cum domo Saxonica & Brandenburgica, jus Primogenituræ, aliaque pacta, exceptis iis, quæ cum Darmstadiano sint inita: hæc enim petit rescindi. 4 Ut restituantur sibi, quæ Darmstadiano sunt adjudicata. 5 Ut remittantur Waldecianis belli sumptus. 6 Ut compensentur damna, a ligistico exercitu sibi illata. 7 Ut satisfiat suæ militiæ.

Respondit Austriacus, cum landgravia, Hassiæ vidua, jam fuisse transactum; sed eam rursus recessisse, & cum Gallia fœdus iniisse, atque ab ea subsidia accepisse. Non aliam igitur dandam satisfactionem, nisi quam Moguntinus promiserit, & ipsa acceptarit: præsertim cum arma adversus Imperatorem & Imperium arripuerit,

puerit, & adhucdum manibus gestet: præterquam, quod graves contributiones, maxime ex Westphalia collegerit.

Conclusum: quæsitam satisfactionem a generali tractatu cum coronis circa amnestiam dependere. Particulares autem controversias amica transactione componendas.

In hac sessione legatus Darmstadianus votum suum scripto obtulit, quo asseruit, iniquissimum & pessimi exempli fore, si conventiones & pacta familiæ, jurata & confirmata, rescinderentur, aut Marpurgenses ditiones Cassellensi lineæ essent adjudicandæ, cum Darmstadianus justissimum titulum e testamento habeat, prout post longam litem Cæsar, assentientibus Electoribus & principibus Imperii, anno 1623 Ratisbonæ declararit, executione Electori Coloniensi demandata. Cum autem Mauritius landgravius Cassellanus quoad fructus restituendos non acquiesceret, cum Wilhelmo ejus filio transactionem fuisse initam, quæ a Cæsare, Electoribus, & multis principibus sit approbata & confirmata. Pergit dein conqueri, quod gravi armorum violentia Marpurgensis ditio a Cassellanis sit ablata, & plurima alia damna illata, ne quidem juris emigrandi subditis relicto flebili beneficio. Rogat denique restitutionem in integrum. Caussa Hassiaca.

Num. VIII.

Reliquæ consultationes

De assecuratione Pacis & gravaminibus politicis.

IN 21 conclusum, quod si Galli petant, ut Imperator una cum statibus non assistat Hispaniæ, æquum esse, ut ipsi reciproce se obligent, neque Suecis assistere. Qua archiduci autem ei liberum esse cum exteris inire fœdera, sicut aliis statibus, modo non sint contra Imperium. Quædam dein verba censebantur omittenda, aut mitiganda; ne per ea pax retardetur. 161

In hac sessione Protestantes plura capita privatim in rem suam proponebant de assecuranda hac pace. Quæ jam supra sunt memorata.

In 22 visum 1 suadendum Cæsari, ut pro liberando principe Eduardo apud Hispanum se interponat.

2 a Regiis nulla alia belli tormenta aut alia mobilia ex restituendis locis avehenda, nisi quæ ipsi importassent.

3 Mox a conclusa & subscripta pace restitutionem occupatorum locorum faciendam.

4 Ita exauctorandam a Cæsare militiam, ut neque coronis neque statibus suspicionem pariant.

In hac sessione Protestantes per Magdeburgicum *gravamina politica* obtulerunt: nempe

1 Ut singulis saltem trienniis comitia a Cæsare indicantur, nec ullus ex statibus prætereatur.

2 Matricula Imperii reformetur. Circuli integrentur. Contributiones imperiales & circulares nimium gravatorum temperentur. In defectu aliorum mediorum statibus juxta Pacem Publicam se ipsos fas sit defendere.

3 Ad conservandam statuum æqualitatem opportunum fore, si variis præjudiciis, quæ ab Electorali collegio reliquis statibus inferuntur, obviam eatur. Nam ex Cæsareis capitulationibus patere, quod ferme in omnibus mutationes fiant, ut adeo jura reipublicæ perpetuo fluctuent, nisi stabilis capitulatio ab omnibus statibus vel in hoc tractatu vel in comitiis conficiatur. Neque concedendum, ut Electores in collegialibus suis conventibus reliquorum statuum jura communia, uti pacis & belli, fœderum, collectarum, proscriptionum, vectigalium, aliaque id genus paulatim per majora ad se trahant, Imperii statum mutent, aut constitutiones concipiant, per quas statuum jura graventur, sicut ab aliquo tempore contigerit.

Gravamina contra Electores.

Neque, ut Electorales legati in diætis imperialium deputationum cum principum & statuum reliquorum legatis se nolint conjungere; cum tamen juxta Imperii Recessus in uno loco collecti viritim suffragia ferre debeant.

Inter gravamina etiam recensendum, quod Electorum legati præsenti tractatu inauditum titulum *Excellentiæ* a principum legatis exigant, quod ad depressionem principum pertineat, & omne cum iis commercium tollat, non sine noxia dilatione pacis. Id genus autem titulos ipsis nunquam tributum iri.

5 Gravamen esse, quod liberarum Imperii civitatum votum curiatum in controversiam trahatur: acsi meri essent consiliarii, & accessores; cum tamen ad comitia & diætas vocentur, ut sicut reliqua duo collegia votum curiatum ferant.

Votum civitatum.

6 Quod de statuum subditis fuerit dispositum, eos eximendo, aut immediatos Imperii pagos, ut Senfeldam, aliis subjiciendo.

7 Quod

7 Quod ſtatus quidam præcipui ſe ſuoſque ſubditos a jurisdi-ctione & oneribus Imperii ſubtrahant, alios vero ſtatus, immedia-tos & privilegiatos, faciant provinciales ac municipales ſubditos. Item, quod communes Imperii contributiones abſque cauſſa qui-buſdam remittantur, non ſine aliorum gravamine. Standum Ma-tricula. **Exemptiones.**

8 Quod ſtatuum ſubditis privilegia, immunitates, & exem-ptiones, ſtatibus non auditis concedantur.

9 Quamvis regale ſeu poteſtas conferendi dignitates ſit an-nexa Cæſareæ Majeſtati: has tamen eſſe debere præmium virtutis & meritorum in patriam. Id vero a tempore aliquo non ſemper fuiſſe obſervatum. Curandum autem deinceps, ut, qui principis aut comitis dignitate recens ſunt aucti, ad ſeſſionem in comitiis non admittantur, niſi præter reliqua requiſita, bonis immediatis inſtructi, onera Imperii ſufferre queant. **De novis principibus.**

10 Cum primum anno 1627 pro litteris, ad aulam Cæſaream ſcriptis, ſolutio a Poſta exigi cœperit, rogant, ut principes & ſta-tus, ſicut antea, ab hoc onere immunes habeantur.

11 Quod comites Wetteravienſes, ad ordinarias deputatio-num diætas non admittantur, cum tamen multa ſuſtineant grava-mina. Mandata & proceſſus, a comitibus obtentos, non dari executioni adverſus potentiores. Contra quos, & etiam Catholi-cos varia alia gravamina attulerunt (*Meieru in act. P. W. lib.* 14 §. 5.)

Num. IX.

Correlatio I Claſſis.

POſtquam ea, quæ dicta ſunt hactenus, in ſenatu principum Oſ-nabrugæ fuerunt acta, directorium Auſtriacum eorum corre-lationem prælegit. Videlicet in proemio vocem *in Imperium* omit-tendam, cum cauſſas belli ultro citroque diſſimulare placeat. 162

Addita ſunt ea, quæ ſupra jam ſunt memorata de rege Hiſpa-niæ, de duce Lotharingiæ, Luſitaniæ legatis, Schönbeckiano tra-ctatu. Circa quæ omnia ſuadendum legatis Cæſareis, ut potius in his cedant, ſi pacem retardarent.

Circa primam claſſem *de amneſtia* relatum, quod in toto ſe-natu, Monaſterii & Osnabrugæ congregato per majora fuerit con-cluſum, terminum reſtitutionis figendum ad annum 1627 in ec-cleſiaſticis, in politicis vero ad annum 1630, auditis tamen iis, qui ſe **Terminum reſtitutionis in eccleſ. ab anno 1627**

ducendum. in politicis ab anno 1630.

se gravatos existimant: Palatina vero caussa ad tractatus particulares inter eos, quorum res agitur, remissa.

Hanc enim amnestiam publicis in comitiis ab universo Imperio fuisse statutam, *in quamcunque dein partem armorum fortuna se vertat.* Et æquum esse, ut a belli origine restitutionum origo ducatur. Bellum Bohemicum, Mansfeldicum, Brunsvicense, Durlacense, Danicum, Protestantium in Germania, aut per se ipsa fuisse extincta, aut tractatibus composita; Suecicum vero primum anno 1630 & Gallicum adhuc serius cœptum; ante quod tempus ipse rex Gustavus sit contestatus, amicam sibi pacem, nullamque belli caussam fuisse cum Imperio: adeoque nullam anterioris amnestiæ.

Hanc autem sufficere ad pacandum totum Imperium. Si enim ad ipsos dissidiorum fontes esset ascendendum, male id cessurum Protestantibus; cum omnia ablata deberent restituere. Cæterum in exceptionem provinciarum Austriacarum a generali amnestia omnes status Ratisbonæ consensisse. Iniquum autem fore, si omnes res judicatas, quæ ad bellum non pertinent, oporteret rescindere: simulque probrosum Ferdinando II Cæsari, si omnia ejus acta contingeret irritari.

Protestantes statuunt ann. 1618.

Contra vero Protestantes existimasse, ad reducendam animorum conjunctionem & germanam fiduciam, amnestiam prorsus universalem statuendam, eamque ab anno 1618 ducendam. Cum Regii hanc petant: atque plures ex Protestantibus eandem etiam Ratisbonæ petierint. Palatinam caussam non ad tractatus peculiares remittendam, sed tanquam partem generalis pacificationis agendam. Wirtembergiam, Durlacum, Sarepontum, Argentinam, Augustam, Kauffburam, Ravensburgum, Lindaviam, Egram, Erfordiam, Osnabrugam, Hildesium, Mindam &c. ad statum anni 1618 reducendas.

Addita multa de Litteris Majestaticis Bohemorum: de Jägerndorffio Brandeburgis restituendo: de Pace Pragensi abroganda: de commerciis &c. prout supra ex protocollo sunt excerpta.

Num. X.

Prætensa Protestantium Gravamina: Catholicorum responsio.

163 ORdines Protestantes Osnabrugæ ad *Gravamina Ecclesiastica* deputaverant, Altenburgicum, Vinariensem, Brunsvicensem, Cassel-

Cassellanum, Mechlenburgicum, & Wetteravienses comites. Qui sequentia compilarunt: atque

Conqueruntur, quod Catholici contra sanctiones Pacis Religiosæ archiepiscopos & prælatos, qui ad Augustanam Confessionem transiissent, illico loco movissent, uti Gebhardum Coloniensem, sessione & voto privassent. Cum tamen in Pace Religionis cautum sit, ut nullus status propter Confessionem Aug. gravetur aut contemnatur.

Nota. *Hoc intelligendum de statibus, qui tunc (nempe anno 1555) erant Augustanæ Confessionis. Alias pax illa sibi ipsi esset contraria, cum aperte statuat, ut status Catholici in possessionibus suis relinquantur. Deinde Reservatum Ecclesiasticum claram in hac re præscribit regulam. Neque dicere possunt, Protestantes in hanc exceptionem non consensisse. Nam licet initio reclamarint, tamen, cum rex Ferdinandus non cederet, sed vigore plenitudinis potestatis, a Cæsarea Majestate ipsi concessæ, eandem pacis tractatui inseruisset, acquieverunt, & absolute ac simpliciter sine omni limitatione aut reservatione totum complexum pacis acceptarunt, & subscripserunt; se nec velle nec posse suæ Majestati quoad hoc mensuram aut limitem præscribere, contestati.* Gravamen de Reservato.

Reliqua prætensa gravamina versabantur circa jus reformandi territoriale, decimas, jurisdictionem ecclesiasticam, libros Catholicorum, pluralitatem votorum, deputationes, justitiam administrandam, caussam Donawerdanam. Ad quæ omnia Catholici prolixe responderunt.

Sed Protestantes extremis inhærebant. Restitutionis caussam in ecclesiasticis ad annum 1618 reducendam. Lutheranis non migrandum e terris Catholicorum: exercitium religionis ibidem illis permittendum.

Catholici anno 1627 insistebant, ita tamen, ut Protestantibus bona ecclesiastica, quæ illo anno possidebant, pacis gratia ad 40 annos relinquerentur, reservatis actionibus; & ne tum quidem per vim illis eriperentur, sed per media pacata & viam juris. Protestantes vero cessionem absolutam & perpetuam volebant. Reservatum vero Ecclesiasticum eatenus admittebant, ut prælatus ad eos deficiens non possit quidem reformare subditos, ad dies vitæ tamen dignitatem & bona prælaturæ ipsi esse permittenda; monachum quoque, ad eos transeuntem, in monasterio tolerandum & sustentandum.

Cum

Cum autem scriptis, inter Monasterienses (plerosque Catholicos) & Osnabrugenses (plerosque Acatholicos) legatos, ultro citroque missis, nihil efficeretur, Catholicorum deputati, ut coram melius conficeretur negotium, Osnabrugam concesserunt, communi ut consilio opus tam grande ac difficile promoveretur. Sed multis sessionibus, consultationibus, re- & correlationibus toto hoc anno 1646 nihil ferme est actum, nisi ut serra contentionis magno conatu traheretur & retraheretur, nec tamen nodus difficultatis dissecaretur.

Cum igitur ordinum legati convenire inter se non possent, Protestantes caussam ad Cæsareos, Gallos & Suecos detulerunt. Dux Longavillanus, princeps Galliæ legatus, respondit, ex principiis Catholicorum certum esse, quod in ipsorum potestate non sit, bona ecclesiastica absque consensu summi Pontificis in perpetuum abdicare. Quare ejusmodi tractationem per se nullam fore & irritam, atque Catholicos absque perfidiæ nota prima occasione bona illa, invalide cessa, repetituros & reducturos. Igitur ne peterent id, quod bona conscientia dari non possit; sed transactionem quoad hæc bona inirent ad 60, 80 aut 100 annos, quibus omnis repetitio & actio esset suspensa. Credere se, tantam esse summi Pontificis in Germania potestatem, quanta in Gallia & Hispania.

Relatio Electoralis. Secuta est *relatio collegii Electoralis:* 1 Caussam *Lusitanam* nihil pertinere ad Imperium; Cæsaris tamen arbitrio relinquendum, an salvum conductum velit concedere. 2 Quæstionem de excludendo a pace *Hispano* differendam. 3 Insistendum, ut pro *Lotharingo* obtineatur salvus conductus. 4 *Amnestia* universalis, & dependentis ab ea restitutionis terminus in politicis sit *annus* 1630, in ecclesiasticis 1627, prout in pace Pragensi & comitiis Ratisbonensibus anni 1641 conventum. 5 *Jura statuum* ad externos non spectare, sed a Cæsare & statibus seorsim tractanda, quin duæ coronæ se immisceant. 6 *Cæsari* ea esse *propria*, quæ per Bullam Auream, capitulationes Cæsareas, constitutiones Imperii non sunt reservata aut limitata. *Electoribus* vero illa, quæ per constitutiones illis sunt concessa.

7 Limitationem illam de fœderibus a statibus ineundis, *modo non sint contra Imperatorem & Imperium*, esse retinenda. 8 Quod coronæ potestatem Electorum circa electionem *Rom. Regis* velint restringere, mirum sibi videri, cum profiteantur, quod status in suis juribus velint conservare ac defendere. 9 *Vectigalia*, hoc bello

bello absque Cæsaris & Electorum voluntate erecta vel aucta, in pristinum statum reducenda, ne commercia turbentur.

10 *Satisfactionem* coronis nullam deberi, præsertim cum Imperium funditus vastarint, & ingentia ex eo spolia collegerint. 30 vero principatuum petitionem esse prorsus enormem. Ita tamen cum coronis tractandum, ut hæc res pacem, Germaniæ tantopere necessariam, non moretur. Cassellensibus autem satisfactionem omnino negandam. 11. Si coronæ insistant petitioni, ut *Hispanus* non juvetur, exigendam promissionem reciprocam, quod neque ipsæ hostibus Imperii velint assistere. 12. Sicut Imperium non præscribit coronis, quot milites debeant retinere, sic neque illas Imperio metam debere ponere.

Huic senatus electoralis concluso acriter se opposuit quoad aliqua Brandeburgus, restitutionis initium ab anno 1618 sumendum contendens, præsertim vero Palatinatum, Wirtenbergiam, Badenam, Augustam in statum illius anni reducendas, cassatis omnibus transactionibus & rebus judicatis. Reformatos absolute sine omni conditione paci inferendos. Pommeraniam non esse cedendam Suecis: aliam illis præstandam satisfactionem.

In pleno dein statuum senatu etiam civitatum collegium correlationem suam proponebat. Divisa autem erant suffragia. Catholicæ urbes idem ferme cum catholicis Electoribus & principibus sentiebant, acatholicæ cum acatholicis, nisi quod varia de commerciis statuerent, & monopolium quoddam sibi attribuere viderentur. Correlatio.

Hoc dein trini collegii placitum (quamvis dissonum) Cæsareis offerebatur, ut ex eo *duplicam* suam ad coronarum *replicam* formarent: excludendum Lusitanum, inferendum Lotharingum & Hispanum: vi transactionis Burgundicæ Belgium & Burgundiam esse circulum Imperii, cum jure sessionis & voti. Gallos non habere caussam, amnestiam figendi ad an. 1618, cum ab eo tempore ad annum usque 1630 bellum cum illis non fuerit: quæ autem in Italia contigissent ratione ducatus Mantuani, Chierascena & Ratisbonensi pace fuisse composita: statibus autem satis esse provisum per amnestiam Ratisbonensem anni 1641 & cassationem suspensionis, nunc concessam.

Satisfactionem quidem Gallis nullam deberi: cessionem tamen aliquam in Lotharingia & Alsatia ad particularem tractatum remittendam. Gallos, tanquam Catholicos, non debere firmare Suecorum & aliorum Protestantium pertinaciam in præjudicium religionis. &c. Duplica.

Missa pariter ad Suecos duplica, in qua ipsis a Cæsareis concessa Pommerania, ceu feudum Imperii possidenda, cum Bremensi & Verdensi episcopatu: Palatino octavus electoratus cum Palatinatu inferiore, salvo catholicæ religionis exercitio; prout etiam in aliis locis cessis: Brandeburgo loco Pommeraniæ Halberstadium. Militibus suis quælibet pars ipsa satisfaciat &c.

Hanc *duplicam* Cæsarei Suecis, hi Protestantibus aliis communicarunt, qui varia in ea carpebant, petebantque, ut antea, annus 1618 *sit normalis*: Palatinus integre restituatur: nova tribunalia erigantur: pax Pragensis & amnestia anni 1641 aboleantur: paritas assessorum decernatur. Brandeburgus graviter tulit, quod Cæsarei Suecis Pommeraniam obtulissent, imploratis etiam Batavis, qui nolebant Suecos Balthico ex utraque ripa dominari.

Sueci dein cum Cæsareis legatis congressi antiqua ferme repetebant, prout etiam Cæsarei, ut adeo in multis adhuc dissentirent. Cum igitur quoad politica convenire non possent, resumptum est caput gravaminum circa religionem. Sed in hoc adhuc minus conventum. Galli, a Protestantibus iterum implorati, responderunt iterum, perpetuam abdicationem bonorum ecclesiasticorum sperari a Catholicis non posse, cum ea conscientiæ adversetur; sufficere, si actionibus in centum annos renuntient, & viæ facti in perpetuum, quod Catholici facere sint parati. Ne Protestantes extremis pergant inhærere, præsertim circa annum normalem, & subditos domus Austriacæ.

Trautmansdorffius Cæsareæ legationis princeps jus emigrandi ad 7 vel 8 annos extendit, cætera pleraque Protestantium postulata vel negavit vel ad comitia remittenda censuit. Elector Saxoniæ, multo aliis Protestantibus pacatior, rigorem eorum temperare conatus est, aliorum acerbo in Catholicos odio præpollente, quos inter præcipui Thumshirnius, Saxo-Altenburgicus, & Lampadius Lüneburgicus legatus, principibus suis multo duriores.

Querebantur acerbe Catholici, quo plura a se concedantur, eo plura a Protestantibus postulari. Reductum a se terminum ad annum 1624: actiones ad 100 annos suspensas: viæ facti in perpetuum renuntiatum: sessionem & votum indultum iis, qui nunquam habuerant. Oppressam laceratamque undique Germaniam ultimum velut ducere spiritum, & a propriis suis filiis in extremam ruinam impelli.

Gallorum mens.

Quapropter Galli, iniquitatem postulatorum in religionis negotio detestati 6 Julii Cæsareis per mediatores referri volebant,

in

in caussa religionis se omnem Catholicis opem laturos, nec concessuros, ut Protestantes ultra id, quod indultum jam est, quidquam extorqueant. Satisfactionem Suecicam Protestantibus imponendam, qui Suecos in Germaniam vocassent. Hassiacam autem domum non posse se deserere. 20 dein Augusti ulterius declararunt, se etiam sine Suecis pacem inituros, si serio velint Cæsarei. Circa gravamina standum ultimo scripto Catholicorum, nec ultra quid indulgendum: circa caussam Palatinam Cæsareæ propositioni se accedere: Suecos dimidia Pommeraniæ parte debere esse contentos.

Vehementer ussit Suecos hæc privatà Gallorum tractatio. Exigere rationem fœderis, scripsit illis Salvius, ut pari utrinque passu commune negotium agatur; cœpitque mox iterum apud Gallos refrigescere pacis studium. Secedente dein etiam Bavaro milite, Trautmansdorffius Suecis ac Protestantibus plura indulgere coactus est, quæ status Catholici, Monasterii congregati, improbabant, negabantque, se privato hoc tractatu obligari; & cum nollent cedere, congressus ferme dissolutus est; at sub initium anni 1648 resumptus. Tandemque post infinitas superatas difficultates ab Osnabrugensibus legatis Protestantibus, & paucis Catholicis, cum Suecis pax fuit conclusa, reclamantibus licet, & vehementer se opponentibus Monasteriensibus legatis Catholicis; qui ea, quæ circa bona ecclesiastica & religionem concepta sunt, tolerari non posse existimabant, & propterea contra ea, quæ se præteritis sunt indulta, protestabantur. Ipse etiam Imperator eam rem improbabat, donec, desertus a potentioribus Catholicis, consentire tandem coactus est.

Locus hic jam esset de instrumento pacis Osnabrugensis differendi; & jam multum materiæ comportaveram, cum amicorum consilio cœptis destiti. Ne tamen hiulcus omnino in hac re gravissima apparatus hic eruditionis compareat, succinctam epitomen articulorum apponendam duxi, sine notis, observationibus, dissertationibus.

Videri possunt acta publica P. Meyeri: Pfeffinger in Vitriar. Obrecht. Mascov. Dejing. Struv. Schwarz. Buckisch. Heninges. Adamus Adami. Brachel. Hübn. Lundorp. Burgold. Stryck.

CAPUT VII.

SYNOPSIS INSTRUMENTI PACIS OSNABRUGENSIS.

164 IN proemio dicitur, post enatum bellum diuturnum atque gravissimum inter Ferdinandum II Imperatorem, & Gustavum Adolphum regem Sueciæ, atque post horum decessum inter Ferdinandum III & Christinam, Gustavi filiam, conventum tandem Hamburgi anno 1641, ut 11 Julii 1643 Osnabrugæ & Monasterii Westphalorum congressus instituatur. Comparuisse igitur ex parte Imperatoris comitem Trautmansdorffium, Lambergium, & Cranium, a parte reginæ Sueciæ vero comitem Oxenstirnium, & Joannem Salvium, atque in has pacis & amicitiæ leges convenisse.

ARTICULUS I.

Pax sit Christiana, universalis, *perpetua*, veraque amicitia inter utramque partem.

ARTICULUS II.

Decernitur *amnestia* & oblivio omnium, quæ hostiliter acta sunt.

ARTICULUS III.

Restitutio fiat plenarie in eum utrinque statum in sacris & profanis, quo ante destitutionem gavisi sunt, aut jure gaudere potuerunt, *salvis tamen cujusque juribus.* Clausula tamen hæc salvatoria restitutionem non impediat. Facta autem restitutione coram competenti judice jura examinentur.

Art. IV. DE RESTITUTIONE &c.

I.

De caussa Palatina.

165 D*Ignitas electoralis*, quam Electores Palatini antehac habuerunt, cum omnibus regaliis, officiis, præcedentiis, insignibus, & juribus quibuscunque, ad hanc dignitatem spectantibus, nullo prorsus excepto, ut & *superior Palatinatus* totus, una cum comitatu *Cham*, cum omnibus eorum appertinentiis & juribus, maneant penes Maximilianum Bavariæ ducem, ejusque liberos, &

& totam *lineam Wilhelminam*, quamdiu masculi ex ea superstites fuerint. Elector tamen Bavariæ renuntiat debito *tredecim millionum*, omnique prætensioni in *Austriam superiorem*.

Pro domo autem Palatina instituitur *electoratus octavus*: simulque in *Palatinum inferiorem* plenarie restituitur, cassatis iis, quæ in contrarium acta sunt.

Strada Montana, a Moguntino Palatinis oppignorata, cum perpetuæ reluitionis pacto, eidem Moguntino maneat, modo pecuniam acceptam restituat.

Trevirensi & Wormatiensi jura in bona quædam, intra territorium Palatinum sita, in foro competente prosequi liberum esto.

Si *linea Wilhelmina masculina* prorsus deficeret, superstite Palatina, non modo Palatinatus superior, sed etiam dignitas electoralis ad Palatinos redeat, *simultanea* interim *investitura* gavisuros, octavo electoratu tunc prorsus extinguendo, ita tamen Palatinatus superior hoc casu ad Palatinos superstites redeat, ut hæredibus allodialibus Electoris Bavariæ jura sua reservata maneant.

Pacta quoque gentilitia inter Heidlbergensem & Neoburgicam super successione rata sunto.

Si quæ feuda Juliacensia aperta esse evictum fuerit, ea Palatinis evacuentur.

Cæsar ordinabit; ut fratribus Caroli Ludovici pro *appanagio* 400000 imperialium intra quadriennium tradantur.

Palatini Cæsari obedientiam & fidelitatem præstent, sicut alii Electores & principes, & Palatinatui superiori renuntient, donec ex linea Wilhelmina masculus supersit. Provisum etiam matri viduæ & filiabus de victalitio.

Tractatur deinde hoc articulo de libera Imperii nobilitate in suo statu immediato relinquendis; de libero exercitio Lutheranorum in inferiore Palatinatu; de restituendis aliis principibus Palatinis.

II.

De aliis restitutionibus.

ENumerantur multa, *domui Wirtembergicæ* restituenda, salvis 166
tamen domui Austriacæ juribus. Restituenda quoque linea *Mompelgardica*: prout Marchio *Badensis & Hochbergensis*. Alternetur etiam in posterum inter utramque lineam præcedentia, & sessio in comitiis, & circulo Suevico; pro nunc tamen penes Durlacensem, dum vivet, præcedentia permanente. Disponuntur eti-

am plura de domo Croyensi , Nassovia , Hanovica , Solmensi , Isenburgica , Saynensi , Falckensteinensi , Waldecciana , Oetingensi , Hohenlöensi , Löwensteinia , Erbacensi , Brandensteinensi , earumque restitutione.

III.

De caussa contractuum , debitorum, sententiarum , feudorum.

Hic omnes contractus , transactiones, actiones cessæ , instrumenta debitorum , & quæcunque alia , vi metuve extorta, nulla sunto. Sententiæ de rebus , mere sæcularibus , tempore belli latæ , non quidem omnino sint nullæ , (nisi processus vitium manifeste pateat) ab effectu tamen rei judicatæ suspendantur , donec acta , si pars alterutra revisionem petat , in judicio competente revideantur , de novo ponderentur , atque sic illæ sententiæ vel confirmentur vel emendentur. Si quæ autem feuda vel regalia ab anno 1618 non fuerint renovata , aut eorum nomine nulla præstita servitia , nemini id fraudi sit , sed tempus repetendæ investituræ a die factæ pacis cedere incipiat.

IV.

De restituendis subditis. De caussa Juliacensi.

Restituendi omnes exules in bona sua , qui uni vel alteri parti adhæserunt , exceptis subditis domus Austriacæ , quibus bona , ante annum 1630 confiscata , non debent restitui. Excipiuntur etiam bona mobilia , fructus percepti , destructa , deposita , hostilitatis intuitu confiscata.

Quia vero etiam caussa Juliacensis successionis, nisi præveniatur , magnas aliquando in Imperio turbas excitare posset , ideo conventum est, ut ea quoque pace confecta ordinario processu coram Cæsare , vel amicabili compositione, vel alio legitimo modo sine mora dirimatur.

ARTICULUS V.

Caussa religionis.

I.

Confirmatur Pax Religionis ; statuitur æqualitas.

167 1. Confirmatur *Transactio* 1552 Passavii inita , & secuta 1555 Pax Religionis , prout ea 1566 Augustæ , & postea in variis

riis comitiis fuit confirmata. Quæ vero controversa in ista transactione statuta sunt, pro illius declaratione habeantur, donec de religione ipsa convenerit, non attenta cujusvis contradictione.

In reliquis omnibus autem inter omnes utriusque religionis sit æqualitas exacta mutuaque, quatenus formæ reipublicæ, constitutionibus Imperii & præsenti conventioni conformis est, ita, ut, quod uni parti justum est, alteri quoque justum sit, violentia omni & via facti, uti alias, ita & hic inter utramque partem perpetuo prohibita.

II.

Terminus a quo restitutionis. Ordinatio de Augusta, & aliis mixtis civitatibus.

2. Terminus a quo restitutionis omnium immediatorum in Ecclesiasticis sit dies prima Januarii anni 1624, cassatis omnibus contrariis actis.

3. Augusta, Dincklspihla, Biberacum, & Ravensburgum retineant jura, bona, & exercitium dicti anni; sed in senatu & muneribus publicis sit æqualitas & idem numerus.

4. Augustæ sint septem senatores secretioris consilii, ex familiis patriciis electi: ex his duo præsides, unus Catholicus, alter A. C. ex reliquis tres Catholici, & duo A. C. addicti. Reliqui senatores, syndici, aliique officiales sint æquali utrinque numero. Quæstores rei nummariæ sint tres, duo unius religionis, unus diversæ, singulis annis alternando.

5. Similis alternatio sit inter rei tormentariæ præfectos, collectores annonæ, ædiles, & alia officia, quæ tribus committuntur.

6. Munera uni soli committi solita similiter alternentur.

7. Templorum tamen & scholarum cuique parti suarum jura integra reservantur. Ii autem Catholici, qui tempore pacificationis in magistratu vel officiis supersunt supra numerum prædictum, voto careant, non tamen honore & commodis aliis.

8. Neutra pars alteram deprimat. Catholicum præsidem seu duumvirum & senatores Catholicos Catholici eligant. A. C. vero præsidem & senatores iidem.

9. Pluralitas votorum in caussis, religionem sive directe sive indirecte concernentibus non attendatur.

10. De cetero Pax Religiosa, ordinatio Carolina de electione magistratuum, & transactiones (quatenus huic dispositioni non repugnant) salvæ maneant.

11. Dünckel-

11. Dünckelspihlæ, Biberaci & Ravensburgi duo sint consules, alter Catholicus, alter A. C. item 4 secretioris consilii, & alii senatores atque officiales pari sint utrinque numero. In officiis vero, quæ uni tantum conferuntur, fiat alternatio.

12. Si in proximis comitiis Donawerda in pristinam restituenda libertatem judicabitur, iisdem ac aliæ liberæ civitates juribus gaudeat, salvis tamen, quorum interest, juribus.

13. Terminus autem anni 1624 nullum præjudicium afferre debet iis, qui ex capite amnestiæ, aut *aliunde* restituendi veniunt.

III.

De episcopatibus & bonis ecclesiasticis **immediatis** *: de Reservato Eccles. electionibus.*

14. Bona ecclesiastica *immediata* omnia eis, qui 1 Jan. anni 1624 possederint, sive Catholici fuerint, sive A. C. relinquantur, donec de religionis dissidio conventum fuerit. Si autem conveniri non posset, nihilominus hæc pax sit perpetua.

15. Statuitur hic, ut Reservatum Ecclesiasticum sit reciprocum, ita, ut, prælato religionem mutante, quæcunque bona ecclesiastica ejus religionis consortes, quæ dicto tempore in reali possessione fuit, deinceps possideant.

16. In omnibus fundationibus immediatis jura eligendi & postulandi maneant, quatenus conscientiæ, huic transactioni aliisque Imperii constitutionibus sunt conformia.

17. Dignitates & beneficia eccles. ne fiant hæreditaria, sed capitulis libera electio relinquatur.

IV.

De primis precibus, annatis, usu pallii, electis Protestantibus, Canonicis &c.

18. Jus primarum precum Cæsari salvum esto, modo præsentandus ejusdem religionis sit cum defuncto.

19. Jura annatarum, pallii, confirmationum, mensium papalium in bonis ecclesiasticis A. C. executione careant.

20. In mixtis autem ecclesiis quoad Catholicos maneant.

21. Electi aut postulati A. C. immediati a Cæsare investiantur,

tur, ultraque taxam ordinariam insuper ejusdem dimidium pendant: tum vero jure suffragii in comitiis gaudeant.

22. Status ecclesiastici A. C. titulo *electi aut postulati in episcopum &c.* utantur. Sessionem autem in scamno transverso, inter ecclesiasticos & sæculares medio, capiant.

23. Quot canonici 1 Jan. 1624 ex utraque religione fuerunt, totidem permaneant, & decedentibus ejusdem religionis subrogentur.

24. Episcopatus & bona ecclesiastica, Suecis concessa, specialibus infra conventionibus relinquuntur.

V.

De bonis ecclesiasticis mediatis: libera nobilitate, civitatibus.

25. Quæcunque monasteria, aut bona ecclesiastica *mediata* A. C. status 1 Jan. 1624 possederunt, eadem porro possideant, donec controversiæ religionis definitæ fuerint.

26. Pariter, quæcunque bona eccles. Catholici eo tempore possederunt, etiam deinceps possideant, licet in statuum A. C. territoriis illa sint sita; non tamen in alios religiosos ordines transferantur. Ubi autem utriusque religionis consortes promiscue vixerunt in templis, collegiis, hospitalibus &c. vivant etiam posthac, sicut anno 1624 eodem numero. In quibuscunque fundationibus circa bona mediata, quoad primas preces, annatas, menses papales, idem observandum, quod circa bona immediata. Oppignorationes imperiales non luendæ.

27. Fas est principi aut alteri domino directo in terras, prius oppignoratas, sed per reluitionem ad se reversas, suæ religionis introducere exercitium publicum, salva tamen possessione aliorum.

28. Libera & immediata Imperii nobilitas cum subditis quoad religionem idem jus habeat, quod status.

29. Liberæ Imperii civitates, in quibus anno 1624 unica tantum in usu fuit religio, idem ac alii altiores status jus reformandi habeant: salvis anni 1624 possessionibus. In mixtis vero civitatibus neutra pars alteram turbet.

VI.

De mediatis Imperii subditis, jure reformandi: possessione anni 1624. Pactis. Jure emigrandi.

30. Quantum deinde ad comites, barones, nobiles, civitates mediatas pertinet, cum statibus immediatis *cum jure territorii* 168

& superioritatis, ex communi per totum Imperium usitata praxi etiam jus reformandi exercitium religionis competat, ac dudum in pace religionis talium statuum subditis, si a religione domini territorialis dissentiant, beneficium emigrandi concessum, conventum est, hoc idem porro observari, nullique statui immediato jus, quod ipsi ratione territorii & superioritatis in negotio religionis competit, impediri oportere.

31. Hoc tamen non obstante, statuum Catholicorum landsassii & subditi, qui quacumque parte anni 1624 A. C. exercitium habuerunt, retineant id etiam in posterum, una cum annexis: quatenus illa dicto anno exercuerunt, & exercita fuisse probare poterunt. Nec minus maneant in possessione templorum, fundationum, monasteriorum, donec de religione fuerit conventum.

32. Turbati aut destituti vero, in eum, quo anno 1624 fuerunt, statum utrinque plenarie restituantur.

33. Pacta autem, transactiones &c. quæ inter tales immediatos Imperii status, eorumque status provinciales & subditos de religionis exercitio intercesserunt, ratæ manento, quatenus observantiæ anni 1624 non adversantur. Catholicis reservantur novem monasteria, in episcopatu Hildesiensi sita, quibus duces Brunsvicenses certis conditionibus cesserunt.

34. Placuit porro, ut subditi, qui nulla parte anni 1624 religionis exercitium habuerunt: item qui deinceps post confectam pacem religionem mutabunt, a domino territorii patienter tolerentur, & devotioni suæ privatim domi vacare, aut in viciniam ad religionis exercitium excurrere non prohibeantur.

35. Nemo propter religionem alterutram habeatur despectui, nec a mercatorum, tribuum, opificum communione vel ab hæreditatibus, hospitalibus, eleemosynis arceatur.

36. Quodsi vero subditus, qui nullum anno 1624 religionis suæ exercitium habuit, vel qui post confectam pacem religionem mutabit, sua sponte emigrare voluerit, *aut a territorii domino jussus fuerit*, retentis bonis aut alienatis discedet.

37. His tamen non minus quam triennii spatium ad emigrandum præfigatur. Neque, sive voluntarie sive *coacte* emigrantibus honestæ vitæ testimonia denegentur.

VII.

De exercitio religionis in Silesia.

38. Silesiæ principes, A. C. addicti, nempe duces in Brieg, Ligniz, Münsterberg, & Oels, item Uratislavia, in libero religionis & jurium suorum exercitio, ex gratia Cæsarea & Regia ipsis concesso, relinquantur. 169

39. Quod vero ad nobiles eorumque subditos spectat in reliquis Silesiæ ducatibus, qui immediate ad cameram regiam spectant, tum etiam in Austria inferiori degentes nobiles attinet, quamvis Cæsari jus reformandi non minus ac aliis principibus competat, ad intercessionem tamen coronæ Sueciæ & A. C. statuum, permittit, ut nobiles illi eorumque in Silesia subditi ob religionem C. A. loco aut bonis cedere aut emigrare non teneantur; nec prohibeantur exercitium in locis vicinis extra territorium frequentare, modo quiete vivant &c.

40. Praeterea S. C. Majestas permittit, ut suis sumptibus tres ecclesias extra civitates Schweiniz, Jaur, & Glogau prope mœnia construant.

41. Et cum de majore libertate religionis in domus Austriacæ regnis, & provinciis concedenda conveniri non potuerit, Protestantes reservant sibi facultatem in proximis comitiis demisse intercedendi.

VIII.

A quibus jus reformandi non dependeat. De jurisdictione ecclesiastica, reditibus &c.

42. A sola qualitate feudali (cum jure territoriali non conjuncta) jus reformandi non dependet.

43. Jure territoriali controverso possessio anni 1624 tenenda, donec super possessorio & petitorio cognoscatur & decidatur.

44. Neque sola criminalis jurisdictio tribuit jus reformandi.

45. Ratione redituum ecclesiasticorum observentur, quæ in P. R. sunt statuta.

46. Circa reditus, post P. R. a Protestantibus acquisitos observetur possessio anni 1624.

47. Idem de decimis, pensionibus &c.

48. Jus diœcesanum & tota jurisdictio ecclesiastica in A. C. consortes sit suspensa usque ad compositionem religionis. Ad con-

ſequendos tamen reditus, cenſus, decimas, penſiones, ex territoriis A. C. obſervetur poſſeſſio Catholicorum anni 1624. Similiter Proteſtantes in territorio ſtatus Catholici jurisdictioni eccleſiaſticæ ſubſint in iis caſibus, qui Aug. Confeſſionem non concernunt; ſi anno 1624 eandem jurisdictionem agnoverunt. Extenditur eadem in Catholicos Proteſtantium ſubditos, quatenus epiſcopi dicto anno illam quiete exercuerunt.

49. In civitatibus mixtis epiſcopis in Proteſtantes nulla ſit jurisdictio.

50. Magiſtratus ſevere prohibeant, ne quis T. P. aut P. R. vel hanc tranſactionem impugnet. Si autem quid dubii incidat, de eo in comitiis vel aliis Imperii conventibus amicabili ratione tranſigatur.

IX.

De numero in deputationibus: pluralitate votorum. Camera Imperiali.

51. In conventibus deputatorum ordinariis numerus ex utraque religione ſit æqualis. Si negotium ſolos A. C. tangat, ab illis ſolis decidatur; ſi autem ſolos Catholicos, ab iſtis ſolis.

52. In cauſſis religionis, omnibusque aliis negotiis, ubi ſtatus tanquam unum corpus conſiderari nequeunt, uti etiam Catholicis & A. C. ſtatibus omnibus in duas partes euntibus, ſola amicabilis compoſitio lites dirimat, non attenta votorum pluralitate. Quod vero pluralitatem votorum in materia collectarum attinet, cum res hæc in præſenti congreſſu decidi non potuerit, ad proxima comitia remiſſa eſto.

53. Cum de judicio Cameræ Imperialis in alium commodiorem locum transferendo, de judice, præſidibus, aſſeſſoribus, pari numero ex utraque religione conſtituendis, aliisque ad Cameram ſpectantibus, in præſenti congreſſu pro negotii gravitate tractari non ſatis potuerit, hæc materia ad proxima comitia remittitur.

Ne tamen hæc res non omnino incerta relinquatur, placuit, præter judicem quatuor præſides deſignari, & quidem duos A. C. a Cæſare: numerum aſſeſſorum ad 50 augeri, ita ut Catholici 26, A. C. ſtatus 24 præſentent: atque ex his mixtæ religionis circuli, quatuor, duos Catholicos & duos A. C.

In judicio hoc camerali cauſſæ eccleſiaſticæ & politicæ, inter Catholicos & A. C. ſtatus, vel inter hos ſolos vertentes, aut ſi ter-

si tertius ex utralibet religione status intervenerit, pari assessorum ex utraque religione numero discutiantur & decidantur. Idemque in judicio aulico observetur; unde Cæsar doctos aliquot A. C. viros asciscet, ut eveniente casu paritas judicantium ex utraque religione observari possit.

X.

De Judicio Aulico, supplicatione, privilegiis primæ instantiæ. Assessoribus Cameræ.

54. Ordinatio cameræ etiam in judicio aulico observetur; & 170
ne partes ibidem litigantes omni remedio suspensivo destituantur, loco *Revisionis*, in camera usitatæ, licitum esto parti gravatæ a sententia, ad Cæsarem *supplicare*, ut acta judicialia denuo, adhibitis aliis, æquali ex utraque religione numero consiliarlis, qui priori sententiæ non interfuerant, revideantur.

55. Visitatio consilii aulici fiat ab electore Moguntino, quoties opus fuerit. Si Catholici in unam, Protestantes in alteram partem eant, ad comitia Imperii remittatur caussa. Aliud foret, si unus aut alter assessor ex altera religione accederet.

56. Privilegia tamen primæ instantiæ, *Austregarum* jura, & privilegia de non appellando statibus Imperii illibata sunto, nec per mandata, aut commissiones, aut avocationes, aut quovis alio modo turbentur. Denique cum etiam de abrogandis, curia imperiali Rottwilensi, judiciis provincialibus Sueviæ, & aliis hinc inde per Imperium hactenus usitatis mentio injecta fuerit, resque hæc gravioris momenti visa fuerit, ad proxima comitia remittitur.

SCHEMA

Assessorum,

Qui ab A. C. addictis ad cameram præsentari possunt.

Ab electore { Saxonico 2.
Brandeburgico 2.
Palatino 2. }
A circulo superioris Saxoniæ 2.
inferioris Saxoniæ 2.

Alternando per hos circulos	1.
A circ. Francon. ſtatibus A. C.	2.
Suevici - -	2.
Sup. Rhenani -	2.
Weſtphalici -	2.
Alternando per hos 4 circulos	1.

Circa Catholicos, quos ipſi ad cameram præſentare poſſint, nihil fuit diſpoſitum, ſed totum negotium fuit ipſis relictum. Fuit autem diſpoſitum poſtea in receſſu noviſſimo anni 1654, prout ex ſchemate ibi exhibendo patebit.

57. Quamvis autem ſub ſchemate, ſupra poſito, nulla fiat mentio ſtatuum Imperii A. C. qui ſub circulo Bavarico comprehenduntur, nihil tamen ex eo ipſis præjudicetur, ſed ſalva maneant horum jura, privilegia, libertates.

Clauſula hæc adjecta fuit propter inſtantiam Ratisbonæ, quæ circulum Bavaricum mixtis annumerari volebat, nullum in eo A. C. conſortibus præſentandum relinqui conqueſta.

ARTICULUS VI.

Helvetiorum libertas.

BAſilea & ceteri Helvetiorum Cantones in poſſeſſione, vel quaſi, plenæ libertatis & exemptionis ab Imperio, ac nullatenus ejusdem Imperii dicaſteriis & judiciis ſubjecti declarantur; atque idcirco ejusmodi proceſſus una cum arreſtis, eorum occaſione quandocunque decretis, prorſus caſſos & irritos eſſe debere.

ARTICULUS VII.

Reformati admittuntur.

QUæ A. C. addictis hac pace permittuntur, eadem reſpective etiam reformatis permittuntur, declaraturque, quo jure reformandi Proteſtantes inter ſe ipſos uti poſſint aut debeant.

ARTI-

ARTICULUS VIII.

De juribus statuum politicis.

OMnes electores, principes & status Imperii in antiquis suis juribus, libertate, privilegiis, libero juris territorialis tam in 171
ecclesiasticis quam politicis exercitio, ditionibus, regalibus firmati sunto, ut a nullo unquam sub quocunque prætextu de facto turbari possint.

Gaudeant jure suffragii in omnibus deliberationibus super negotiis Imperii, præsertim ubi leges ferendæ vel interpretandæ, bellum decernendum, tributa indicenda, delectus aut hospitationes militum instituendæ, nova munimenta intra ditiones statuum exstruenda: ubi pax aut fœdera sancienda, aliaque ejusmodi negotia peragenda fuerint. Nihil horum aut simile quidquam posthac fiat, nisi de comitiali liberoque omnium statuum suffragio.

Comprimis vero jus faciendi inter se, aut cum exteris fœdera, pro sua cujusque securitate, singulis statibus perpetuo liberum esto, ita tamen, ut ejusmodi fœdera non sint contra Imperatorem & Imperium, pacemque ejus publicam, vel hanc transactionem, fiantque salvo per omnia juramento, quo quisque Imperatori & Imperio obstrictus est.

Habeantur autem comitia Imperii intra sex menses, & quoties utilitas vel necessitas postulaverit. In proximis autem comitiis emendentur priorum conventuum defectus; tum vero de electione regis Rom. constanti capitulatione, banno Imperii; renovanda matricula, reducendis statibus exemptis, Imperii collectis, reformatione politiæ & justitiæ, taxa sportularum in camera, ordinariis deputationibus, munere directorum in collegiis Imperii, & similibus negotiis, quæ hic expediri nequiverunt, ex communi consensu statuum decernatur.

Tam in universalibus vero quam particularibus diætis liberis Imperii civitatibus non minus quam ceteris statibus competat votum *decisivum*, & salva maneant jura, legitime impetrata, vel longo usu ante hos motus obtenta, & exercita, cum omni jurisdictione intra muros & in territorio, cassatis contrariis actis.

Indaganda ratio, qua debitoribus, ob bellicas calamitates, aut fortuna lapsis, aut nimio usurarum cursu aggravatis succurri possit, ne immoderatis executionibus opprimantur.

ARTI-

ARTICULUS IX.

De commerciis, teloniis, postis.

HÆc omnia ita ordinentur, ut abusus, qui occasione belli irrepserunt, tollantur. Telonia, ab Imperatore cum consensu Electorum concessa, in pleno suo vigore maneant, cum juribus negotiandi, ante hos motus usitatis.

ARTICULUS X.

Suecis cessa.

172 COnceduntur illis sequentes ditiones tanquam immediatum Imperii feudum: *Pommerania citerior* cum Insula *Rugia*. Ex Pommerania ulteriore *Stetinum*, *Garz*, *Dam*, *Golnau*, *& Insula Wollin*, una cum interlabente Odera & mari, cum tribus ostiis, & adjacente utrinque terra usque ad mare Balthicum, cum omnibus appertinentiis & juribus, prout ea Pommeraniæ duces habuerant: prout etiam jura in capitulum Caminense: *Wismariam* cum portu: archiepiscopatum *Bremensem* & episcopatum *Verdensem* titulo ducatus, cessante eligendi, postulandive, omnique alio jure: salvo civitati Bremensi præsente statu.

Assumitur Suecia ratione harum ditionum in statum Imperii immediatum, cum jure suffragii in scamno principum seculari ratione Bremensis ducatus *loco quinto*, ratione Verdensis & Pommerani ordine antiquo. Conceditur privilegium de non appellando, jus erigendi Academiam. Suecia autem feuda hæc a Cæsare & Imperio recognoscat, investituram petat, renovetque, juramentum fidelitatis eique annexa sicut alii vasalli præstet; Stralsundæ competentem libertatem concedat &c.

ARTICULUS XI.

Brandenburgica compensatio.

173 PRo citeriore Pommerania & Rugia Suecis cessa Electori Brandenburgico ejusque hæredibus traditur episcopatus *Halberstadensis* in feudum immediatum. Religionem autem & bona ecclesiastica eo

eo statu relinquat, quo per archiducem Leopoldum, inito cum capitulo pacto, fuit collocata. Traditur eidem etiam comitatus *Hohenstein* qua feudum episcopatus Halberstadensis: item episcopatus *Mindanus*, & *Caminensis*, cum exspectantia in archiepiscopatum *Magdeburgensem*, ita quidem, ut mox post mortem Augusti Saxoniæ ducis, præsentis administratoris, totus eidem obtingat, cum omnibus appertinentiis & juribus: salva tamen Magdeburgensis urbis libertate. Plura alia disponuntur circa aliquas præfecturas domui Saxonicæ relinquendas, circa liberum A. C. exercitium, circa restituendam Brandeburgo ulteriorem Pommeraniam &c.

ARTICULUS XII.

Restitutio Mechlenburgica.

DUci Sverinensi pro Wismaria datur episcopatus *Sverinensis*, & *Razeburgensis*, cum potestate extinguendi canonicatus. Duci vero Gustroviensi pro episcopatu Razenburgensi conceduntur duo canonicatus, cum commenda Melitensi Nemerow, Sverinensi vero obtingat commenda Mirow, &c.

ARTICULUS XIII.

Cessa Brunsvicensibus.

DUcibus Brunsvicensibus & Lüneburgicis conceditur *alternativa* 174
cum Catholicis in episcopatum *Osnabrugensem*; Gustavo autem Gustavi comiti in Wasenburg, senatori regni Sueciæ (*Gustavi Adolphi regis filio illegitimo, a Suecis intruso*) Franciscus Wilhelmus (*ex comitibus de Wartemberg, legitimus episcopus Osnabrugensis, sed a Suecis spoliatus*) cum capitulo & episcopatu octoginta thalerorum millia solvat; atque hac conditione restituatur, secundum capitulationem, cum Brunsvico-Lüneburgicis ineundam; religione ad statum anni 1624 reducta. Defuncto succedat Brunsvico-Luneburgicus, jurisdictione tamen ecclesiastica in Catholicos ad archiepiscopum Coloniensem pertinente, quoties acatholicus alternabit.

Addicitur insuper Lüneburgicis & Brunsvicensibus monasterium *Walckenriedense* & *Gröningense*. Remittitur eis debitum,

apud regem Daniæ contractum, & ab hoc ceſſum Imperatori, atque ab iſto Tillio &c. duces autem iſti renuntient poſtulationibus & coadjutoriis in archiepiſcopatum Magdeburgenſem & Bremenſem &c.

ARTICULUS XIV.

CHriſtiano Wilhelmo marchioni Brandenburgico, qui archiepiſcopatum Magdeburgenſem olim poſſederat, pro alimentis cœnobium & duæ præfecturæ aſſignantur.

ARTICULUS XV.

Domus Haſſo-Caſſellanæ emolumenta.

175 1. Pacis plenarie ſit particeps.

2. Obtineat abbatiam Hirſchfeldenſem cum omnibus appertinentiis, ſalvis tamen domus Saxonicæ juribus.

3. Jus directi & utilis dominii in præfecturas Schaumburg, Bückenburg, Saxenhagen, Statthagen; ſalva tamen transactione cum duce Brunsvicenſi.

4. Pro indemnitate & reſtitutione locorum ſexcenta thalerorum millia illi pendantur a Moguntino, Colonienſi, Paderbornenſi, Monaſterienſi.

5. Retentis interim pignoris loco Neus, Coſſel, & Neuhaus. Si intra novem menſes dicta ſumma non ſolveretur, pro ſingulis centenis quinque thaleri cenſus nomine ſolvantur, donec tota ſumma fuerit perſoluta.

6. Reliqua omnia landgravia reſtituat, quæ de epiſcopatibus abſtulerat.

7. Ratificatur transactio domum inter Caſſellanam & Darmſtadienſem inita: item jus primogenituræ introductum.

ARTICULUS XVI.

De executione pacis.

SImul ac inſtrumentum ſubſcriptum & ſubſignatum fuerit, ceſſet omnis hoſtilitas. Imperator per edictum mandet reſtitutiones, adhibita etiam opera, ſi neceſſe ſit, directorum circularium & præfectorum militiæ: atque etiam, ſi reſtituendus velit, commiſſariorum, a Cæſare deputandorum. Pro militiæ Suecicæ exauctoratione & ſatisfactione ſtatus ſex milliones thalerorum conferent: Circulus autem Auſtriacus & Bavaricus ab hac Suecico militi præſtanda penſione exempti ſunto, quia ille Cæſareo, hic autem Bavarico militi ſolvet.

Reſti-

Restitutione autem ex capite amnestiæ & gravaminum facta, liberatis captivis, ratihabitionibus commutatis, præstitaque Suecis primi termini solutione, omnia utriusque partis præsidia, sine mora aut noxa, pari passu educantur: restituanturque omnia loca pristinis possessoribus, cum archivis, documentis litterariis, tormentis bellicis, quæ in loco tempore occupationis reperta sunt, si adhuc salva ibidem reperiantur: quæ vero aliunde invecta sunt, exportare secum & evehere liceat; suppeditatis a subditis loci curribus, equis, navibus, victu.

ARTICULUS XVII.

Firmatur pax.

HÆc transactio, intra octo hebdomades ratihabenda, sit lex perpetua, & Imperii sanctio pragmatica, sicut aliæ leges fundamentales, proximo Imperii recessui, ipsique capitulationi Cæsareæ inserenda, obligans non minus absentes quam præsentes, ecclesiasticos æque ac politicos, sive status Imperii sint sive non. 176

Contraque illam nulla jura valeant, nullæ actiones, nullæ exceptiones. Si quis vero contrarium quidpiam attentet, pœnam fractæ pacis ipso jure & facto incurrat.

Teneantur omnes hanc pacem tueri; &, si a quopiam violetur, læsus lædentem imprimis quidem a via facti dehortetur, caussa ipsa vel amicabili compositioni aut juris disceptationi submissa.

Si tamen neutro modo intra spatium trium annorum terminetur controversia, tenentur omnes hujus transactionis consortes junctis cum læso consiliis viribusque arma sumere & injuriam repellere, a passo moniti, quod nec amicitiæ nec juris via locum invenerit. Nulli tamen omnino statui liceat, jus suum armis persequi; sed si quid controversiæ, sive jam exortum sit, sive posthac inciderit, unusquisque jure experiatur: secus faciens reus sit fractæ pacis. Quæ vero judicis sententia definita fuerint, sine discrimine statuum executioni mandentur, sicut Imperii leges de exequendis sententiis constituunt.

Quoties milites per aliorum territorium ducuntur, ducentis sumptibus id fiat, atque sine omni damno, ac noxa.

Enumerantur deinde, quos pars utraque in pace ista comprehensos velit, omnis videlicet prope Europa.

Subscripserunt autem Osnabrugæ, præter Cæsareos & Sue-

cicos, legati, Moguntinus, Bavaricus, Saxonicus, Brandenburgicus, Austriacus, Bambergensis, Herbipolitanus, Altenburgicus, Culmbacensis & Onolsbacensis, Cellensis, Callenbergensis, Weteraviensium comitum, civitatum aliquarum.

Reliquis autem statuum plenipotentiariis (*quales plerique erant Catholici, Monasterii congregati*) liberum relictum fuit, an velint subscribere; ea tamen conditione (*a legatis Osnabrugensibus praescripta*) ut, sive subscribant, sive non, transactione ista obligentur, nec ulla admittatur contradictio vel protestatio.

Acta Osnabrugis 24 Oct. anno 1648.

Contra hanc pacem major Catholicorum pars, Monasterii congregata, aperte est protestata; imo etiam Innocentius X summus Pontifex, edita in hanc rem Bulla, quae incipit: Zelo domus DEI.

Igitur per pacem Westphalicam statutum, ut tres tantum religiones in Romano Imperio, & nullae aliae tolerentur. Circa bona vero ecclesiastica Pax Religionis pro fundamento statuitur, salva cuivis possessione, anno 1624 1 Jan. habita.

Galliae concessa Alsatia, in quantum ad domum Austriacam pertinuerat, salvis Imperio cum Argentina decem civitatibus imperialibus & bonis ecclesiasticis immediatis: item Suntgovia, Brisacum, & Philippoburgum.

Sueciae anterior Pommerania, Rügia, Stetinum, Garz, Dam, Gollman, Wollin, archiepiscopatus Bremensis, episcopatus Verdensis, Wismaria, cum quinque imperialium millionibus.

Bavariae superior Palatinatus cum Electorali dignitate.

Brandeburgo Pommerania ulterior, episcopatus Caminensis, Halberstadiensis, Mindensis, cum archiep. Magdeburgensi.

Palatino Palatinatus inferior cum quadringentis florenorum millibus. Pro Franckenthalio data Hispanis Vesuntio. Strata Montana ad Moguntinum rediit.

Domui *Lüneburgicae* attributum opulentum monasterium Walckenriedense, cum jure alternationis in episcopatu Osnabrugensi.

Hasso-Cassellanis abbatia Hirschfeldensis, cum potissima parte comitatus Schaumburgici, & sexcentis florenorum millibus.

Mecblenburgicis episcopatus Schwerinensis & Razeburgicus cum commendis Melitensibus duabus.

Helvetis possessio plenae libertatis.

CAPUT

CAPUT VIII.

De executione pacis in Norimbergensi conventu. Anno 1649.

COmposita dissidentes inter partes videbatur pax Westphalica, & 177
laboranti Europæ quies data: sed cum ad executionem restitutionis ex capite amnestiæ & gravaminum ventum fuit, ingentes adhuc se opponebant difficultates, detrectantibus Suecis, suas ex Imperio copias deducere, nisi omnes ex norma instrumenti restituti, & quinque thalerorum imperialium milliones sibi essent soluti. Sed hoc propter pecuniæ penuriam & exhaustos multos ex statibus, illud ob multitudinem & varietatem casuum, difficultatem probationum, & distantiam locorum, arduum omnino & factu impossibile videbatur.

Convenerunt igitur sub finem anni 1648 Cæsaris & Suecorum legati in ponte Pragensi, qui veterem Pragam cum minore committit, de executione pacis tractaturi. Sed arrogantia adeo fuerant Suecorum postulata, ut satis appareret, eos necdum Germaniam liberandi animum induxisse, sed fessum bellis militem ultimo illius spiritu saginare statuisse. Ut autem consiliis suis fucum allinerent, eo usi sunt prætextu, ad gloriam famamque secundam gentis suæ pertinere, ne Germaniam deserant, donec executioni pacis finis esset impositus, novisque suis postulatis delatum obsequium: quod brevi temporis spatio fieri non posse satis perspiciebant.

Et quamvis Suecorum stipendia immanibus starent impensis, & Protestantium quoque provinciæ gravissimo jugo premerentur, complures tamen ex illis malebant sub pondere fatiscere, quam patriam ab exteræ gentis servitute liberare.

Cœptus proin Norimbergensis conventus, legatis ultro confluentibus. Carolus Gustavus dux Palatino-Bipontinus, rex postmodum Sueciæ, tunc vero supremus militiæ Suecicæ præfectus Imperii ordinibus proposuit, ex Germano solo copias se non deducturum, nisi & restitutio ex lege pacis esset confecta, & satisfactio militiæ opere ipso exhibita.

Respondit Piccolomineus dux Amalphitanus, Cæsareæ militiæ imperator, Norimbergæ præsens; distinguendum, quantum restitutionem concernit, inter casus liquidos, & dubios ac contro-

versos. Illos quod spectat, mox ab ipsa pace conclusa omnem industriam fuisse adhibitam, ut secundum amussim instrumenti fiat executio. Quantum autem ad dubios juxta pacis normam commissarios ex utraque religione fuisse designatos, ad quos pertineat pronuntiare, non autem ad Suecos, ut cuilibet, quantum petit, adjudicent. Neque casus istos ambiguos, qui multa cognitione & disquisitione indigeant, exauctorationem militiæ, & evacuationem locorum debere remorari.

Sed flecti non poterant Sueci, simulque cum Gallis vehementer instabant, ut Cæsar fidem suam liberet, atque auctoritate sua restitutionem Franckenthalii ab Hispano evincat: eo etiam progressi, ut minarentur, universas suas copias in hæreditarias Cæsaris provincias infundere. At præstare non poterat Cæsar factum alienum, maxime, cum rex Hispaniæ ob neglectum circulum Burgundicum, atque a pace exclusum, solus bello Gallico relictus esset, ac propterea summopere offensus, missa etiam Norimbergam protestatione.

Quapropter ne ea res exauctorationem peregrini militis moraretur, illud tandem expedire visum, ut Carolo Ludovico Electori Palatino interim, donec Franckenthalium recipiat, Hailbronna, libera Imperii civitas, utut reluctans, traderetur.

Cæterum, cum restitutionis ex capite amnestiæ & gravaminum negotium viros requireret, qui ipsi paci West. interfuerant, utpote omnium maxime gnaros, quæ mens paciscentium fuerit, quove sensu instrumentum intelligendum veniat, accitus est a Cæsare, loco Blumenthalii avocati, ad Norimbergensem conventum Isaacus Volmarus: quem tamen Carolus Gustavus, Suecici exercitus per Germaniam imperator, legatum agnoscere detrectabat, id caussæ obtendens, quod executio pacis ad supremos belli præfectos sit delata, ac proin Volmarum non ut legatum, sed ut subdelegatum duntaxat Piccolominei considerari posse. Timebant nempe eruditionem viri perspicacis, & in rebus agendis experientiam, quam Osnabrugis jam & Monasterii vel inviti senserant. Sed necesse erat, Salviis, Erskeiniis, Thumshirniis, Carpzoviis, Heheris pares opponere.

Quia vero plena liberatio Germaniæ, propter restitutionis & satisfactionis difficultates, obtineri a Suecis Gallisque non poterat, conceptus fuit interim recessus præliminaris, quo conventum fuit, ut ad restitutionem ex capite amnestiæ & gravaminum absque respectu personarum religionis, aut jurium petitorii, procedatur, secun-

secundum nudum factum possessionis, usus, observantiæ, & exercitii. Casus *liquidi* ab *illiquidis* separentur, ita, ut illi ante primum, secundum & tertium exauctorationis & evacuationis terminum executioni dentur. Secus restituendis, tentatis prius aliis remediis, armata tandem manu restitutionem evincere fas sit.

Reliqui vero casus, cum propter multitudinem & diversitatem, difficultatem probationum, ac distantiam locorum omnes tam cito expediri non possint, intra trimestre spatium executioni mandentur, juxta normam instrumenti, edicta Cæsarea, per Imperium publicata, contentasque in iis adversum renitentes pœnas.

Eum in finem a præsentibus Norimbergæ statuum legatis certi ex utraque religione commissarii deputentur, qui puncta amnestiæ & gravaminum examinent, casusque liquidos illico circulorum directoribus ad executionem mittant. Quæ vero, propter defectum probationis aut informationis, vel absentiam partium, dubia occurrant, iisdem directoribus ad ulteriorem cognitionem submittantur: cassatis omnibus contrariis mandatis, etiam Cæsareis.

Pro militiæ Suecicæ satisfactione primo termino solvantur 1800000, altero 600000, tertio rursus 600000 thaleri imperiales, 14 dierum spatio ab uno termino ad alterum interjecto: atque simul ad singulos terminos urbes aliquæ invicem commutatæ evacuentur: & pars militiæ abducatur. Pro quarto & quinto millione realis cautio præstanda. Similiter Cæsar 200000 thaleros, quos privato articulo Suecis promiserat, tribus terminis persolvat; & primo quidem Sueci decedant Bohemia, altero Moravia, tertio Silesia. Superior Palatinatus evacuetur pro inferiore, Praga pro Augusta &c.

LIBER II

LIBER II
DE
STATU GERMANIÆ
ALTERO SÆCULI XVII DIMIDIO.

CAPUT I
DE
STATU GERMANIÆ
SUB
FERDINANDO III.

ARTICULUS I.

Bellum Juliacense.

1 Composita per pacem West. & executionem Norimbergensem videbatur Germania, cum anno 1651 subito ad Rhenum inferiorem bellum recruduit Fridericum inter Wilhelmum Electorem Brandenburgicum, & Wolfgangum Wilhelmum ducem Neoburgicum.

Lis de religione.

Vertebatur religionis negotium in ducatibus Juliacensi, Clivensi, Montensi &c. quippe defuncto anno 1609 sine liberis Joanne Wilhelmo, provinciarum illarum domino, cum ea de ducatibus istis controversia in apertum bellum erupisset, prout lib. superiore prolixe retulimus, transactione Tremoniæ inita conventum, ut ditiones istas pari consilio & opera administrarent, donec de jure aut transactum, aut judicio definitum foret.

De religione vero datis ad ordines provinciarum litteris, cautum, ut in statu præsenti permaneant. Cum autem tunc temporis solius ferme Catholicæ religionis exercitium in illis vigeret, princeps uterque, quorum alter Reformatam, alter Lutheranam Confessionem sectabatur, contra hæc pacta, inter se, & cum statibus

ſtatibus provincialibus inita, pro ſua quisque religione introducenda adverſus Catholicam æmulabatur.

Poſtquam vero Wolfgangus Wilhelmus anno 1614 Catholicam veritatem Düſſeldorpii publice amplexus eſt, eo curas intendit, ut, quod ſolennibus pactis ſancitum eſſet, Catholicæ religionis exercitium ſartum ubique tectumque conſervaretur, ejectis, qui irrepſerant, alienæ profeſſionis hominibus; atque id eo magis, quod pactis nuptialibus, tam Boruſſicis quam Neoburgicis, quibus ducis Guilielmi filiæ elocatæ ſunt, & unde jus ſuum in has provincias utrique deducunt, expreſſim conventum cautumque fuerit, ut, ſi forte ditionum iſtarum hæreditas ad filias pervenerit, nihil in iis circa religionem innovaretur, ſed ubique antiqua & vera religio Catholica ſine omni impedimento ſancte coleretur, & retineretur. *Adolphus Brachelius ad an. 1651.*

At vero Brandenburgici contra exiſtimabant, non obſtare pactis nuptialibus, nec ſponſioni ordinibus datæ, ſi aliarum etiam religionum, quæ in Imperio ſunt uſitatæ, cultores introducerentur, modo id ſine damno & injuria Catholicorum fieret, & illi hos inter quiete & pacate vivant: quin imo ſic conſuli tranquillitati animorum & conſcientiæ, totique patriæ ac rei publicæ: cum indecorum ſit, & alienum a dignitate principis, nullum in ipſius provinciis religionis, quam ipſe profiteretur, exercitium permitti ſubditis, quorum amorem ac venerationem religionis ſocietas principi conciliet. *Brachelius loco cit.*

Ecce ſententiam, quam Proteſtantes tunc tuebantur: licet pactis nuptialibus, Prutenicis & Neoburgicis, diligenter cautum fuerit, ut ſtatus religionis Catholicæ conſervetur, qualis erat tempore Guilielmi ducis: quamvis id etiam transactione Tremonienſi fuerit conventum, & ſtatibus provincialibus promiſſum; quin imo licet per pacem Weſt. poſſeſſio & exercitium anni 1624 ſit firmatum, Brandenburgici nihilominus mordicus propugnabant, his non obſtantibus Proteſtantium religiones poſſe introduci, *modo id ſine damno & injuria Catholicorum fieret.* Quid autem hoc aliud eſt, quam principem territorialem poſſe *ſimultaneum* ſuæ religionis exercitium introducere, quin propterea pactis aut Weſtphalicis conſtitutionibus vis fiat?

Hanc autem ſententiam ſuam ardentius adhuc defendebant Brandenburgici, poſtquam cum Neoburgico provincias illas partiti ſunt. Imo fœderati Belgii Ordines armata etiam manu non modo eandem propugnabant, ſed in Catholicos etiam ſæviebant.

Quippe in Juliæ & Montium ducatus irrumpentes, sacerdotes & religiosos homines passim captivos abduxerunt, diuturna aliquot annorum custodia deinde detentos, ea atrocitate, ut plures squalore & pædore contabescerent, ingenti sane illis in partibus rei Catholicæ, sacerdotibus orbatæ, detrimento.

Quibus calamitatibus ut mederetur Neoburgicus, anno 1647 Düsseldorpii novam cum Brandenburgicis transactionem iniit, ut exercitium religionis ad statum anni 1612 reduceretur: ecclesiæ vero earumque bona iis restituerentur, qui anno 1609 possedissent. At, quamvis hæc conventio ab Electore fuerit confirmata, cum Dusburgi ad executionem ventum, resilientibus a pacto Brandenburgicis, re infecta discessum est. *Brachel. loc. cit.*

Quapropter, cum privatis pactionibus non staretur, Neoburgicus ad possessionem anni 1624 Westphalicis tabulis assignatam confugit, ac pro restituenda religione ejusque exercitio ejusdem observantiam assumpsit.

Verum Elector Brandenburgicus, ob adquisitas per P. W. novas provincias, majoribus jam imbutus spiritibus, anno 1651 cum armatis copiis Cliviam profectus, mandatum publicavit, mox aliquot locis in ducatibus Montensi & Juliacensi affixum, quo conabatur Neoburgici subditos ab obsequio & fide illius abducere, secus si facerent, pro hostibus habiturum. Protinusque copias armatas immisit, quæ agrum Montensem populabantur, interceptis etiam quibusdam locis.

Interea autem, dum hæc ageret, legatum ad Cæsarem excusatum misit: Neoburgicum, in eas provincias nullo jure sed solo pacis amore admissum, majorem multo partem quam Electorem obtinere, atque in id intendere, ut portionem suam adhuc magis augeat. Comitatum Ravenspergensem contra transactionem anni 1619 ab eo retentum. Augustanæ ac Reformatæ religionis cultores sedibus suis ejectos: ac propterea Hollandos jure talionis usos. Opperiri eum occasionem, qua Cliviam invadat. Haud ignotam esse cum Lotharingo amicitiam: cum vicinis quoque principibus ecclesiasticis misceri consilia. Juniorem quoque Neoburgicum aperte denuntiasse, ne unicum quidem terræ pedem in ducatu Clivensi retenturum Electorem. Pertinuisse itaque ad eum, ut rebus suis mature prospiciat.

Caussa defertur ad Cæsarem.

Respondit Cæsar, tanti querelas istas non videri momenti, ut Elector propterea Neoburgici provincias vi armata invadat, novumque in Imperio bellum excitet. Provisum satis esse constitutioni-

tionibus Imperii, & pacificatione Westphalica, quomodo id genus controversiis obviam iri debeat. Itaque Electorem recte & ordine acturum, ut legibus Imperii & dehortationi ad eum missæ pareat, militem ex terris Neoburgici deducat, atque in statum pristinum omnia reponat: lites denique arbitrio commissariorum, qui anno 1649 a se nominati atque ab ipso acceptati sint, componi sinat. Eodem die ad Juliacenses & Montenses mandatum dedit, abrogato edicto Brandenburgico, ut in fide atque officio erga Neoburgicum maneant, donec caussa aut via juris aut amica compositione finiatur.

At vero Palatinus dux Neoburgicus improviso armis invasus, quæ adversum se allatæ fuerant, querelas, scripto publico confutavit, temeritatem legati Brandenburgici coarguens, qui aures Cæsaris tam falsis criminationibus implere non erubuerit. Priorem se vacantium provinciarum possessionem cepisse, & pacis duntaxat amore Brandenburgicos admisisse in earum communionem, nihilque optasse magis & optare etiamnum, quam ut caussa judicio tandem finiatur: quod pars adversa semper protraxisset. Transactionem anni 1619 a se sancte observatam, neque de comitatu Ravenspergensi plus obtinuisse, quam duas dynastias, reliquis duabus Electori relictis. Transactionem autem anni 1629 ab Electore violatam, dum copias armatas in ducatum Montensem immisit, ut novam transactionem extorqueat. Sed neque hanc observari, immissis denuo copiis, quæ omnia undique populentur, contra omnia divina ac humana jura, contra publicas Imperii constitutiones, atque pacem, nuper primum adeo solenniter initam. Reliqua accusationis capita de minis ac suspectis confœderationibus, de occultis consiliis, de ejectione Protestantium, quoniam vana ac falsa sint, atque Electori a malevolis suggesta, responsione duci indigna. *Bracbelius ad ann.* 1651.

Inter hæc Neoburgicus ad repellendum inopinum bellum imparatus, vicinorum principum auxilia circumspexit, misso in Belgium ad archiducem Leopoldum Philippo Wilhelmo filio, uti etiam ad Carolum ducem Lotharingiæ, Egone vero Fürstenbergio, cujus sororem paulo ante duxerat, ad Cæsarem: per omnes vero ditiones suas militem sub signa legit, eumque subsidiis junxit Lotharingicis. **Bellum.**

Jamque in conspectu erat uterque exercitus, crebris velitationibus collisus, cum colloquio principum locus datus, atque in has leges pax sancita. Controversia de religione ejusque exercitio de- **Pax.**

cidatur per commissarios Cæsaris, dudum designatos, Monasteriensem nempe episcopum & ducem Brunsvicensem: iisque adjungantur ex parte Neoburgici Paderbornensis, & Osnabrugensis, ex parte Electoris vero Anhaltinus & Nassovius. Si autem propter votorum paritatem hi commissarii nihil possent statuere, Imperator adhibitis aliquot ex utraque religione Imperii proceribus, in proximis comitiis per eosdem litem definiat. Interim vero omnia restituantur in statum, quo ante hos motus fuerunt, nec quisquam ob religionem turbetur. Deinceps vero neuter alteri sub quocunque prætextu bellum inferat, sub pœna fractæ pacis, & amissione juris in has provincias: sed controversias, forte orituras, ad amicam compositionem, aut judicialem sententiam remittet. Reliqua autem, quæ statum politicum spectant, ita permaneant, prout diversis transactionibus principes inter fuit conventum, absque tamen præjudicio eorum, qui successionem Juliacensem prætendunt. Quibus peractis statim sunt arma posita. Brachelius *ad ann.* 1651 qui hic suam finit Historiam.

ARTICULUS II.

Turbæ Leodienses & Trevirenses.

2. COmposita paulo ante fuerat Leodiensis seditio. Quippe ea in urbe res eo demum paucorum insolentia fuerat perducta, ut, excusso omni erga principem suum obsequio, in libertatem sese asserere, aut certe alterius imperio subjicere niteretur. Nam & legatos in Galliam miserant, & a Batavis auxilia petebant: ejectoque supremo justitiæ tribunali in jura principis involabant.

Leodium expugnatum.

Igitur Ferdinandus, Elector Coloniensis, idemque princeps & episcopus Leodiensis, cum alia frustra tentasset remedia, statuit Leodium proficisci, sua ut præsentia & authoritate tumultum componat. At Leodienses portas venienti occluserunt, vim minitati, si propius accederet. Furori igitur rebellis populi cedendum tantisper ratus Hujum rediit, ubi celebrato ordinum comitio, armis eundem ad officium reducere decrevit. Pagi initio & oppida Leodio proxima, atque seditionis socia vi subacta, tum urbi admota castra, globis ignivomis ultro citroque certatum, repulsæ eruptiones, expugnata propugnacula, cum Leodienses misso caduceatore pacem & veniam rogant; sumptoque de auctoribus supplicio recepti in gratiam. Consulum alter in velitatione cecidit, alter, quia jura-

juraverat, se vivo principem urbem non ingressurum, pridie ejusdem ingressus publico in foro capite plexus.

Ordinata tum civitate Ferdinandus Elector, devexa jam in senium ætate, ut ecclesiæ quoque Leodiensi a capitulo cathedrali coadjutor detur, petiit. Electus Maximilianus Henricus, Ferdinandi ex Alberto fratre Bavariæ duce nepos: jam antea Coloniensis ecclesiæ coadjutor.

Nec diu superstes vixit *Ferdinandus*, omnium virtutum, pietatis præsertim, beneficentiæ, ac continentiæ ornamentis celebratus princeps. Natus est anno 1577 ex Wilhelmo V duce Bavariæ & Renata Lotharinga. Ad Electoratum & archiepiscopatum Coloniensem post mortem Ernesti patrui anno 1612 admotus, quem una cum quatuor episcopatibus, Leodiensi, Monasteriensi, Hildesiensi, & Paderbornensi per annos 38 in gravissimo illo tricennali bello sapientissime gubernavit.

Successit *Maximilianus Henricus* ex fratre Alberto nepos, ecclesiæ Coloniensis, Leodiensis, & Hildesiensis jam antea coadjutor: qui pulcerrimo exemplo per integrum sæculum apud ejus præcessores non viso, sacerdos ordinatus, solenni ritu primum DEo sacrificium Coloniæ obtulit. Auxitque celebritatis & sacræ lætitiæ magnitudinem professio publica fidei Catholicæ, quam ante sacram liturgiam coram archiepiscopo neomysta emiserunt Ernestus landgravius Hassiæ, ejusque conjux comes Solmensis. Fuit is Mauritii Hasso-Cassellani landgravii filius, stirpis Rhenofelsensis fundator: in cujus posteris, in Rotenburgensem & Wanfridensem lineam divisis, hodiedum Catholica religio floret.

Haud multo post Electorem Coloniensem vitam turbulentam finiit Philippus *Christophorus*, ex illustri familia baronum de *Sötteren*, Elector Trevirensis & episcopus Spirensis. Is anno 1623 ad ecclesiæ Trevirensis gubernacula assumptus, perstrepentibus undique victricibus Suecorum armis, sub protectionem Galliarum regis anno 1632 concessit, tradito in ejus manus Ehrenbreitsteinio, validissima ad Rhenum arce. Quæ res Cæsarem & Catholicos Electores graviter perculit: præsertim, ubi etiam Augusta Trevirorum, specie reducendi Electoris, qui metu ordinum (quos in eandem secum sententiam frustra impellere nitebatur) inde profugerat, a Gallis capta, & valido præsidio firmata est. **Mors Trevirensis. ejus Hist.**

Verum anno 1635 Hispani, sub comite Embdano Lucemburgi gubernatore & barone Metternichio, e Belgio secundo Mosella vecti, Treviros improviso capiunt. Elector vero captivus Bruxel-

las primum, dein Gandavum, ac demum Viennam abducitur: liberali ubique & honorata custodia habitus. Treviris valido Hispanorum præsidio communita. Biennio post Ehrenbreitsteinium à Joanne Werthio fame ad deditionem compulsum.

Elector porro post decennem apud Cæsarem custodiam, urgentibus Galliæ & Sueciæ legatis, qui ad tractandam pacem convenerant, anno 1645 liber dimittitur. Treviris cedentibus Hispanis Electori restituta: Sed necdum quies data tumultibus. Quippe Elector cum Metropolitanæ ecclesiæ collegio gravi dissidio collisus, canonicos pene omnes urbe pulsos excommunicatosque præbendis & dignitatibus exuere nitebatur. At illi implorato Cæsare ac Pontifice justitiam caussæ suæ strenue sunt tutati, atque adjuti aliquot copiis Cæsareis & Hispanicis, Treviros, ipsamque arcem, in qua erat Elector, capiunt, & consiliarios ejus præcipuos in custodiam abducunt. Sæpe hæc res Monasterii, Osnabrugæ, & Norimbergæ agitata. Cumque Elector Cæsareis mandatis parere detrectaret, ac etiam provinciam suam ab Imperio abscindere conaretur, de feudo illi adimendo agebatur. Sed tandem post multas discordias assumpto, quem major canonicorum pars elegerat, Leyensi in coadjutorem, aliquam cum capitulo concordiam iniit, cujus leges Moguntinus, Coloniensis, & Bambergensis, Cæsaris & Imperii voluntate composuerant. Summa hujus concordiæ eo spectabat, ut publicata amnestia, omnia in statum, quo ante hos motus fuerant, reponantur: atque ut electio Reiffenbergii in coadjutorem, a paucis contra canones suscepta, irrita, Leyensis vero electio, canonice facta, rata habeatur.

Tractatibus Westphalicis atque Norimbergensibus remoræ & difficultatis non parum injecerat Franckendaliæ, munitæ tunc urbis, detentio. Ab anno 1652 res eo tandem perducta est, ut numerata regi Hispaniarum pecunia & transcripta illi Vesuntione præsidium Hispanicum decederet, locus Electori Palatino redderetur: simulque ab hoc Hailbronna præsidio Palatino liberaretur.

Hoc tempore, cum adhuc multi in Austria, heterodoxis imbuti principiis, versarentur, non obstantibus Protestantium intercessionibus, aut fidem aut solum vertere jubebantur, prohibita severe omni adversus sacros ritus & ceremonias irreverentia.

ARTI-

ARTICULUS III.

Elogium Maximiliani Elect. & Wolfgangi Wilh. ducis. Variæ conversiones. Electio & coronatio regis Rom.

NEc minore cura atque religionis & animarum zelo Maximilianus Bavariæ Elector per Palatinatum suum superiorem Catholicam antiquam fidem ubique reduxit. Sed tandem his sanctis laboribus immortuus est Ingolstadii anno 1651, ætatis 78, gloriosi regiminis 56, princeps fide, religione, fortitudine, constantia, magnanimitate, sapientia summus, omniumque virtutum excelsarum, quæ magnum formant principem atque heroëm incomparabilem, ornamentis multo celebratissimus, sæculi sui Salomon merito appellatus.

Multum sane virtuti ejusdem tota debet ecclesia: domus vero Boica redditum S. R. I. Electoratum: additum ducatum superioris Palatinatus, accessionem Leuchtenbergici landgraviatus, Cambensis comitatus, dynastiæ Mindelhemiensis, Deggenbergicæ toparchiæ, duarum tertiarum Wisenstaigianæ arcis, & dominii Winzerensis, arcis item & dynastiæ Mattkoviensis, Haldenbergensis, Praiteneggensis: Donawerdam postliminio reductam, & orthodoxæ fidei redditam, novum denique & locupletius Juris Bavarici opus &c.

Grates conditori suo nunquam morituras loquentur publica operum monumenta: stupendus sane aquæductus, quem a salsa scaturigine fontis Reichenhallensis Traunsteinium usque produxit per longum mediæ diei iter, canalibus supra præruptos montes ad salsam aquam devehendam protensis. Admirabilis palatii Monacensis magnificentia, urbis munimenta, Schleishemiano palatio imposita suprema manus: Brunovium fossa extima, lorica duplici, & tormentorum suggestis egregie munitum: valla Ingolstadii absoluta: Schardinga, Burghusium, Rhaina, Landsperga, Amberga, novis operibus munitæ.

Taceo basilicas, templa, sacella, aliaque sacrata opera, per totam Bojariam aut magnifice exstructa, aut a ruinis & vetustate reparata: fundationes sacras innumeras: Patres Capucini ejus liberalitate & auxilio 14 monasteriis in Bavaria aucti sunt, Patres Franciscani novem. Ingentes profecto sunt opes, quas in hos aliosque sacros Religiosorum ordines plus quam regia liberalitate est elargitus. Patribus Societatis JEsu erexit quinque collegia, Burg-

Burghusianum, Ambergense, Mindelhemiense, Heidelbergense, Leodiense Anglicanum: nam in Missiones quoque Anglicanas, imo & Indicas, atque Sinenses curam suam & liberalitatem extendit. Lauretana in æde sacra duas Missas singulis diebus in perpetuum dicendas fundavit. Finem vix inveniam, si vel obiter singula liberalitatis monumenta recensere velim. Videri ea possunt apud Adlzreiterum in *idea boni principatus ex vita & rebus gestis Maximiliani:* cum quibus annales Boicæ Gentis finit.

Subjungere adhuc juvat epitaphium, quod ejus Mausolæo fuit inscriptum. *Maximil.* I *Guilielmi V Filius, utriusque Bavariæ & superioris Palatinatus dux, comes Palatinus Rheni, S. R. I. Archidapifer, & Elector, Leuchtenbergensis Landgravius, natus Landishuti* 1573 *vivo adhuc serenissimo parente* 31, *post ejus obitum* 25 *annis, universim* 56 *Bavariam rexit. Post Elisabetham Lotharingicam anno* 1635 *sine prole defunctam, e Maria Anna Austriaca, Ferdinandi II Imperat. & Mariæ Annæ, sororis suæ filia, Ferdinandi III Imperatoris sorore Ferdinandum Mariam ac Maximilianum filios habuit. Obiit Ingolstadii* 1651 27 *Sept. vixit annos* 78.

Fuit prudentia temporis sui Salomon, militari gloria, pietate, famaque toto orbe celebris. Cum quatuor regibus bellum gessit, duos armis, omnes vivendo vicit. Electoratum cum superiore Palatinatu postliminio ad Bavariam, summis in Rempub. meritis, & in Cæsarem socerum fide reduxit. Post tricennale bellum Germaniæ pacem promovit, ac vidit. Ditionem ac titulos Leichtenbergensi comitatu aliisque dynastiis auxit. Ferdinando filio natu majori conjugem Sabaudam dedit. Tandem tot rebus in terris clarus princeps magnam animam superis, ut speramus, gratulantibus ostendit, cui omnes vel mortuo applaudant: æternum vivat Maximilianus.

Similia epitaphia inscripta visuntur in sacro sacello Deiparæ Virginis Oetinganæ, in quo ejus cor, & in basilica B. Virginis Ingolstadii, in qua ejusdem viscera sunt condita.

Maximilianum Electorem altero post anno ad felicem æternitatem secutus est sororius, Wolfgangus Wilhelmus, dux Neoburgicus, ex serenissima domo Palatina, princeps naturæ & gratiæ dotibus, fide, integritate, pietate, constantia, religione pariter summus, ac sublimium Maximiliani virtutum æmulator strenuus. Nascendi conditio Lutheri erroribus eum involverat. Haustis subin illustri ingenio litterarum disciplinis, lustrataque Dania,

Anglia,

Anglia, Hispania, Italia &c. anno 1614 indignante licet patre Philippo Ludovico, Catholicam Apostolicam religionem palam professus est: ingens deinceps illius columen & incrementum. Mortuo dein paucos intra menses patre, provinciarum ad Istrum & Rhenum regimen est auspicatus, illudque per 40 ferme annos difficillimis reipublicæ temporibus, totius videlicet tricennalis belli, summa prudentia, & immota in adversis juxta & prosperis rebus constantia præclare gessit. Ducatum Neoburgicum totum ad Catholicam fidem reduxit; Juliacenses & Montenses etiam provincias, quas domui suæ intulit, quantum, ut supra demonstratum, poterat, in avita religione orthodoxa conservavit, a fidei susceptæ constantia atque tutela nullis adversis motuum fluctibus se passus absterreri. Sacerdotum & Religiosorum cultor, & patronus, imo pater, multa bona, a Protestantibus abstracta postliminio ad ecclesias reduxit, cultui divino augendo & animarum proventui, ubi ubi se dabat occasio, sollicite intentus: ut adeo summos inter principes ab omnibus æquis rerum æstimatoribus censeri merito debeat.

Demum meritorum in ecclesiam & rempublicam plenus diem supremum pientissime Düsseldorpii obiit 20 Martii 1653, omnibus morientium præsidiis ritu Catholico munitus, relicto unico, sed tanto patre digno filio, Philippo Wilhelmo, quem ex Magdalena, Guilielmi V Bavariæ ducis filia, ac Maximiliani Electoris sorore, prima sua conjuge susceperat. Ex altera conjuge Bipontina, & tertia Fürstenbergica nullos reliquit liberos. Vixit annos 73, fama & nominis gloria posthuma in ævum omne duratura.

Eodem anno & mense vitam mortalem finiit Joannes Ludovicus princeps Nassovius, qui lineam Hadamarensem fundavit, rebus præclare gestis immortali & ipse vita dignissimus. Quippe abjecto, quem ab incunabulis imbiberat, Calvino, Catholicam veritatem amplexus, omnium virtutum ornamentis enituit: ab Imperatore Ferdinando III ad summa propterea Imperii negotia adhibitus, princeps demum ejusdem Cæsaris legatus Pacem West. composuit. Quibus fidem & integritatem ita probavit Cæsari, ut confecta pace inter S. R. Imperii principes eum adlegeret. Societatis JEsu Patres litterarum & pietatis caussa Hadamari ditionis suæ urbe recepit, quibus cor suum tradi post mortem voluit. Seraphico vero ordini cœnobium construxit, dotavitque. Masculina autem ejus posteritas in nepote, principe Francisco Alexandro, cameræ Imperialis judice anno 1711 extincta est.

Nassovius conversus.

Electio regis Rom.

Viventium porro principum curæ ad pacis studia conversæ, ut in futurum etiam Imperii quieti consuleretur, in electionem Romanorum regis consentiebant. Locus in hanc rem condictus Augusta Vindelicorum. Comparebant sub finem Maji 1653 Octoviri, Moguntinus, Trevir, Coloniensis, Bohemus, Palatinus, reliqui tres per legatos: atque una voce regem Romanorum dixere *Ferdinandum* Cæsaris filium, Hungariæ jam ac Bohemiæ regem.

Tum vero Cæsar, qui Augustæ præsens aderat, cum Electoribus Ratisbonam ad coronandum regem abiit. Quod magna solennitate a Moguntino peractum, protestante licet Coloniensi, qui, allegatis exemplis, eum ad se honorem spectare existimabat. Idem præsul Moguntinus Eleonoram Mantuanam coronavit Imperatricem. Jacta tunc sunt etiam Ratisbonensium comitiorum initia, quæ deinceps in hanc usque diem sunt continuata.

Amalia conversa.

Majorem adhuc lætitiam attulit populo Christiano conversio ad fidem Catholicam *Elisabethæ Amaliæ*, ex Georgio II Hasso-Darmstadiensi landgravio prognatæ, quæ Philippo Wilhelmo duci Palatino-Neoburgico nupta, anno 1653 coram archiepiscopo Coloniensi Düsseldorpii professionem fidei edidit; mater deinceps multorum principum, quos nostra ætate vidimus.

Exemplum multo illustrissimum omnibus, in aliena dogmata abreptis, totique orbi Christiano anno sequenti pariter dedit Christina regina Sueciæ, princeps multo sapientissima, multifaria litteratura supra conditionem sexus culta, omnibusque naturæ donis cumulatissima: diuturna indagatione veritatis, perspectisque Lutheri erroribus, rejectis coronatis, quæ offerebantur, connubiis, abdicatoque demum florentissimo regno, quin & patria relicta ad avitam Catholicam & Apostolicam religionem publice transiit.

Quid sentitis, quoscunque in adversas credendi leges error abripuit, dum tot illustria conversorum utriusque sexus principum exempla præ oculis habetis? Est profecto vis magna veritatis, quæ sceptra etiam & coronas deponere, atque amplissimis cum dulci patria relictis fortunis, voluntarium exilium persuadet eligere. Qualia exempla hodie quoque intuemur. Quis unquam regnum, quis principatum deseruit, ut Augustanam Confessionem amplecti possit? Plures principes in illo corrupto ignorantiæ sæculo communi cataclysmo raptos novimus, ut amplissimis ecclesiarum spoliis ex novi Evangelii disciplina ditentur: qui propter novam religionem vel dynastiam dimiserit, neminem. Ne tamen illustre adeo exemplum nimium perstringat intuentium oculos, sunt ex Protestantibus non

pauci

pauci, qui abdicationem Christinæ, indolem, mores, quin ipsas summas virtutes, ceu vitia, in deteriorem partem interpretari conentur.

ARTICULUS IV.

Acta Comitiorum Ratisbonensium. Anno 1653.

CUr post mortem Maximiliani II Cæsaris pauca admodum Imperii comitia sint habita, eaque haud parum perturbata, caussas parte VII prolixe satis pro instituto meo retuli. Dissidium nempe religionis, indeque nata diffidentia, discessus in partes, unionum ligarumque discordiæ, odia & bella civilia ejusdem reipublicæ atque Imperii membra tantopere collidebant, scindebantque, ut nihil firmum ac stabile communibus consiliis ex ordine & usu Imperii definiri potuerit.

Cum autem per tractatus Westphalicos pacandæ Germaniæ morbisque sanandis remedium quæreretur, multa quidem in iisdem constituta perspiciuntur, plura tamen, quæ ob rerum molem, & paciscentium discordes sententias, confici tunc temporis non poterant, ad proxima Imperii comitia sunt remissa.

Tractandum in his *art.* 8 §. 3 *P. W.* decernitur, de anteriorum comitiorum defectibus, de electione Romani regis, de certa constantique capitulatione Cæsarea, de banno imperiali, de redintegrandis circulis, renovanda matricula, reducendis statibus exemptis, collectis Imperii, reformatione politiæ & justitiæ, taxa sportularum in camerali judicio, deputatis Imperii ordinariis, munere directorum in collegiis Imperii, & similibus negotiis.

Quamvis autem proxima comitia intra sex menses a rata pace habenda decernerentur, quia tamen circa executionem pacis innumeræ propemodum se obtrudebant difficultates, quibus superandis plus quam biennium Norimbergæ impendi oportuit, ante annum 1652 indici a Cæsare nequiverant.

Sed statim in limine offendit negotium: nam præter varias de ordinis prærogativa contentiones, inter præsentes principes & absentium legatos, inter quinque domos alternantes, Pommeranam, Mechlenburgicam, Würtenbergicam, Badensem, & Hassiacam, itemque Holsatam, & Lavenburgicam, in alternationis communionem admitti postulantes, aliasque plures exortas, ingressum comitiorum Cæsarisque propositionem morabatur lis, Suecos inter & Brandenburgum agitata. Quippe, cum Sueci ulteriorem Pomme-

 raniam

raniam necdum restituissent, institit apud Cæsarem & ordines Brandenburgus, ut Sueci investitura, sessione, & voto non donarentur ante, quam restitutionem illam opere ipso complessent. Atque petito huic, indignantibus licet Suecis, delatum.

Quamvis autem moris in Imperio non sit, ut ante propositionem Cæsaream conventus instituantur, & publica negotia a statibus tractentur, placuit tamen hac vice legem illam remittere, & eam, quam dixi, de ordinis prærogativa, & Pommeraniæ caussam, aliasque, quæ celerem expeditionem requirebant, suscipere, non quidem in curia, sed in domo Ferdinandi Curtii Imperii procancellarii.

Deliberanda. In deliberationem adductum, quæ ratio ineunda videatur, ut Vechta, Suecis in securitatem solutionis pignori data, Monasteriensi restituatur: ut Lotharingus & Condæus, ad Hispanos transgressus, qui Eburones, Spirensem agrum, aliasque Rhenanas provincias infestabant, atque Hammersteinium, Homburgum, Landstulium, atque alia munita Imperii loca occupata præsidiis adhuc tenebant, e Germaniæ finibus eliminarentur: quibus mediis cameralis judicii ministrorum sustentationi providendum: quo pacto restitutio ex capite amnestiæ & gravaminum sit facienda, ubi facta necdum reperitur. Quo modo controversia de electione Romanorum regis, & perpetua capitulatione sit decidenda. Quodnam temperamentum circa æs alienum, & restantes census sit inveniendum. Qui collegium principum per Suecorum admissionem ad Bremense, Verdense, & Pommeranum votum, & fundationum, quæ sæcularis factæ sunt juris, ad sessionem, sit complendum.

De rege Rom. Cum autem immineret electio Romanorum regis, vehementer disceptatum est, num ad omnes status pertineat, quæstionem, *an vivo Imperatore eligendus sit rex Romanorum*, dirimere. Protestantium plerique in senatu principum hoc volebant, eoque nitebantur argumento, quod electionis negotium fuerit omnibus Imperii proceribus olim commune, & solummodo pro casu vacantis Imperii per Bullam Auream ad septemviros devolutum: de electione regis Rom. vivente Imperatore nullam in ea fieri mentionem, ac proin casum istum manere in terminis juris & usus antiqui. Quapropter caussam istam in pace West. art. 8 non ad Electores sed ad comitia, quæ ex omnibus ordinibus constant, fuisse remissam. Non equidem id agere senatum principum, ut ipsi electioni se conetur ingerere. Quæstionem tamen, *an*, ab omnibus statibus esse definiendam.

At

At vero Electores, totum electionis negotium sibi solis commissum reponebant; non enim a Bulla Aurea fieri distinctionem inter casum, quo vacat Imperium, aut eum, quo justa de caussa regnante adhuc Imperatore rex Rom. est eligendus, sed verba illius, *quandocunque futuris temporibus necessitas sive casus electionis regis Romanorum, in Imperatorem promovendi, emerserit, Electores ad electionem* &c. esse omnino universalia & illimitata.

Idque salubriter sane a Carolo IV consentiente Imperio fuisse constitutum, ut turbæ & noxiæ moræ evitentur. Atque hanc ipsam legem & prærogativam Electorum præcipuam usu deinceps, observantia, & possessione perpetua confirmatam, dum a tempore Friderici III plerique vivente Imperatore in Romanorum reges a solis Electoribus pro nomine & munere suo sint electi, quin reliqui status in consilium sint adhibiti, an sufficiens caussa electionem illam & provisionem exigat. Accedere communem in hanc rem doctorum sententiam.

Catholicorum plerique pro Electoribus tulere suffragium; cumque insuper Electores in senatu principum multa per se ipsos ferrent suffragia, uti *Moguntinus* Herbipolense: *Coloniensis* Hildesiense, Leodiense, Berchtolsgadense, Stablense: *Bavarus* Bavaricum, & Leuchtenbergense: *Palatinus* Lauterense & Simmerense: *Brandeburgicus* Pommeranum, Mindense, & Halberstadiense &c. in collegio etiam principum facile *majora* obtinebant, excipientibus licet constanter antiquioribus principum domibus, quæstionem *an eligendus*, ad totum pertinere Imperium obnixe contendentibus.

Nec minor cum Electoribus erat de capitulatione Cæsarea disceptatio: nam principes, Protestantes maxime, perpetuam ac stabilem communi omnium ordinum suffragio confici volebant, quæ deinceps tanquam fundamentalis totius Imperii constitutio invariata permaneret atque immota. Atque propterea per instrumentum pacis negotium istud ad generalia comitia fuisse remissum. De capitulatione.

Electores contra, adstipulantibus plerisque in curia principum Catholicis, totam hanc pariter caussam, ceu propriam sibi vindicabant, usu & possessione constanti pro se allegata. E re non esse Imperii, stabilem capitulationem præfigere, in qua mutari nil possit, sed eam rerum, personarum, & temporum circumstantiis accommodandam. Non tamen detrectabant, monita a reliquis statibus accipere, capitulationi, si sibi videretur, inserenda. At principes Protestantes ea non nisi cum jure suffragii volebant offerre: negabantque, fas esse Electoribus ab iis pro arbitrio recedere.

Dum ita status de electione & capitulatione inter se disceptant, Cæsar cum Electoribus Augustam abiit, ubi ejusdem filius Ferdinandus rex Romanorum fuit electus, eique a solis Electoribus capitulatio oblata.

Ferd. IV. In hac Ferdinandus IV se obligat, sedem pontificiam, & ecclesiam Catholicam veluti ejusdem advocatus protegere. Pacem & justitiam promovere: octavum Electoratum, A. B. P. R. P. W. & quæ in his comitiis Ratisbonensibus conclusa fuerint, manutenere. Electorum prærogativas, omniumque statuum jura ac privilegia defendere. Nulla cum exteris nomine Imperii fœdera inire, nisi de consensu statuum, aut pro casu necessitatis saltem Electorum. Nihil de Imperio alienare: perperam alienata reducere. Cum exteris pacem colere. Exteros milites in Imperium non inducere. Concordata Germaniæ tueri, absque tamen Protestantium præjudicio. Non permittere, ut caussæ civiles ad nuntium Apostolicum, vel Romam deferantur. Monopolia abolere. Nulla telonia aut jus stapulæ sine consensu Electorum concedere: salvis antiquis, legitime concessis. Feuda mediata caduca non appropriare fisco Cæsareo, sed dominis territorii relinquere. Nullum statum banno ferire, nisi caussa cognita & de consensu Electorum, qui non fuerint caussæ participes.

Feuda Imperio aperta absque consensu septem Electorum nemini concedere, sed ad sustentationem Imperii, valde imminuti, & Imperatorum applicare, salvis tamen D. A. hæreditariis provinciis, & juribus cujuscunque. Defectus rei monetariæ corrigere. Sine Electorum consensu nemini jus cudendæ monetæ concedere: abutentibus jus suspendere, eosque, qui non legitime acceperint, omnino privare. Ad hæreditariam Imperii successionem nunquam adspirare, sed *Electores omni tempore in libera ipsorum electione Romani regis quiete relinquere, illos etiam quandocunque ad Imperatoris commodum, vel alias ad utilitatem S. R. I. putaverint, etiam in vita Romani Imperatoris cum ipso, vel (si ipse ad instantiam & petitionem Electorum sine satis relevante caussa denegaret) sine regnantis Imperatoris consensu banc permittere*, salvis omnino vicariorum juribus.

Adhæc coronam regis Romani suscipere, & ad suscipiendam coronam Romanam urgere, & omnia, huic annexa facere. Secundum constitutiones Imperii gubernare. Si quid contra eas fieret, irritum habere. Feuda & litteras feudales in forma priori quamprimum (exceptis litis pendentiis) sine contradictione expedire,

dire, ac privilegia confirmare. Super rebus Imperii magni momenti altiorisque indaginis, Electorum, & pro meritis caussæ statuum etiam consilio uti. Ad officia aulica Germanos potissimum assumere. In scriptis & actis Imperii lingua germanica vel latina uti: exceptis locis, in quibus semper alia lingua in usu fuisset. Concilio aulico certam instructionem secundum P. W. præscribere, illudque annue vel saltem quovis biennio cum Moguntino visitare. Rescripta gratiæ per cancellariam Imperii expedire. Ad principum comitumque dignitatem promovere præ aliis meritos, & in Imperio bona pro dignitate possidentes: neque ad sessionem & votum introducere, nisi circulo alicui adscribatur, & Electoribus atque collegio illi, ad quod assumendus est, debite antea fuerit insinuatum. Curare, ut Electorum officiales hæreditarii in aula Cæsarea debito honore afficiantur: &, si eorum officia per aulæ ministros peragantur, emolumenta nihilominus percipiant. Se non immiscere regimini imperiali, nisi in quantum a Cæsare fuerit concessum. Denique rex Rom. promittit jurato, hæc pacta, cum Electoribus inita, integre servare, 26 *Junii* 1653.

Patet ex his, quod Electores, non obstante contradictione Protestantium in senatu principum, ad electionem Romani regis, atque ad capitulationem concipiendam processerint, imo, quod Ferdinandus in regem electus privilegium ac jus *eligendi regem Romanorum, quandocunque putaverint, etiam in vita Imperatoris*, per hanc capitulationem Electoribus confirmarit.

ARTICULUS V.

Continuatio actorum Ratisbonensium, anno 1653.

ELecto Romanorum rege, Cæsar cum Electoribus Ratisbonam regressus ad comitia, postquam Sueci, restituta Brandenburgo Pommerania ulteriore, ad sessionem & votum fuerant introducti, per Pappenheimium Imperii Mareschallum ordines ad audiendam *propositionem* Cæsaream invitavit.

Hæc autem propositio tres partes complectebatur. 1. Quomodo pax inter caput & membra, atque inter ipsa membra, prout etiam cum coronis exteris stabiliri possit, ut communis patria, tot malis fessa, ulterioribus convulsionibus liberata permaneat. 2. Ut omne illud, quod vigore pacis adhuc exequendum restat, decenter executioni demandetur. 3. Quomodo illa, quæ per instrumentum pacis ad hæc comitia sunt remissa, sine longis ambagibus decidi queant. Propositio Cæs.

De

'De cetero nihil a Cæsare fuisse intermissum, quod sui esset officii, Franckenthaliam Palatino restitutam, Hailbronnam a præsidio Palatino liberatam. Difficultates circa renuntiationem & ratificationem Palatini, item circa Weidenam, Marcksteinium, & Blechsteinium fuisse sublatas.

Ubi nota, cum Protestantes prohibere vellent *Weidenæ* simultaneum Catholicæ religionis exercitium, eo quod anno 1624 ibidem non viguisset, dux Neoburgicus, id instrumento pacis, & confirmato in eo juri reformandi principi territoriali asserto, adversari ratus, querelam ad Cæsarem detulit. Unde judicium aulicum unanimi, etiam Protestantium, sententia decidit, introductionem simultanei Catholicorum exercitii conclusioni pacis esse conformem, nec impediri oportere. Prout testatur Meierus, Aug. Conf. assecla in *act. comit. Ratisb. lib.* 1 §. 9, eandem fuisse jureconsultorum eo tempore sententiam, uti Benedicti Carpzovii *in definit. consist. l.* 1 *defin.* 2. Weberi de *jure consist. c.* 6. Syringi *in thes. Basil.* Ohmi *de P. R. & jure episc.*

Recruduit tunc controversia, jam Osnabrugæ agitata, liberas Imperii civitates inter & duo superiora collegia. Nam petebant civitates, cum illis pariter ad re-& correlationem admitti, alias enim frui se non posse cum effectu voto decisivo, per instrumentum pacis diserte adeo sibi concesso; suffragium proin suum curiatum cum reliquis duobus eodem tempore & loco conjungendum. At vero Electorum principumque collegia, prærogativæ suæ retinentia, veritaque, ne hoc pacto, si duo superiora collegia dissentirent, conclusum Imperii in civitatum arbitrium conjiceretur, prisco mori insistendum censebant, quo, postquam re-& correlatio inter duas curias esset facta, vocarentur civitates ad votum suum referendum: quod dein, si a voto Electorum & principum differret, & conciliari non posset, concluso insertum ad Cæsarem mitteretur, ut mentem illius circa punctum controversum status exquirant, obtentoque responso ulterius deliberent, an & quomodo cum Cæsare consentire possint.

Lis cum civitatibus.

Neque alium effectum voti esse, nisi, quod si unum ex tribus a reliquis duobus dissentiat, conclusum Imperii formari non possit, sed referendum sit ad Cæsarem. Nam licet in quolibet collegio *majora* valeant, non tamen inter collegia.

Paritas votorum.

Altera cum civitatibus erat controversia circa deputatos Imperii ordinarios; cum enim in collegio principum deputatorum numerus esset auctus, adjunctis pluribus, ut numerus ex utraque religione

gione æquetur, Protestantibus, civitates pariter petebant, in suo collegio Coloniensi & Norimbergensi quatuor adhuc addi. Concessi tandem duo, Aquisgranensis & Ratisbonensis.

Major multo fervebat disceptatio de *parificatione* votorum, uti vocabant. Quippe in senatu principum, & civitatum Protestantes duas res acriter postularunt, 1 ut omnes e trino collegio deputati in uno loco congregati viritim sua darent suffragia. 2 ut, cum in curia Electorali quatuor sint Catholici, & tres tantum Protestantes, unius ex Catholicis votum suspendatur, aut Protestantibus quartus deputatus addatur. Atque huic voto Brandenburgus etiam accedebat, reliqui vero Electores, una cum Catholicis in curia principum & civitatum per majora concluserant, nihil innovandum; cum enim in religionis negotiis majora non valeant, non esse rationem, cur aliquis Electorum jure suo atque suffragio privetur, maxime cum Electores non ut deputati, sed jure suo proprio, tanquam intimi Cæsaris & Imperii consiliarii consultationibus intersint. Atque eadem erat sententia Cæsaris, cum hac de re ad eum referretur.

Non tamen cesserunt Protestantes. Quibus, ne contentio ista ulteriorem negotiis moram injiciat, id tandem datum, ut tres Protestantes Electores, attamen pro hac duntaxat vice, quatuor per turnum suffragia ferant.

Altera quæstio, magnis partium studiis acta, an circa indicendas Imperii contributiones pluralitas suffragiorum valeat? negabant Protestantes, usi distinctione inter necessarias & voluntarias, affirmabant Catholici. Conclusum tandem: cum prius examinetur necessitas contribuendi, per majora hoc negotium definiendum, ea tamen lege, ut Matricula ordinetur secundum proportionem facultatum cujusvis status geometricam. Ceterum Cæsarem non exacturum collectas citra Imperii necessitatem.

Cum autem sæpius Protestantium plerique in partem irent, per majora autem in collegiis vota contrarium concluderetur, volebant illi, sententiam suam concluso inseri, adducto civitatum exemplo, quarum resolutio, si a duobus superioribus collegiis dissentiat, concluso Imperii sit inserenda, atque ad Cæsarem mittenda. Sed reposuit Moguntinus Imperii director: hoc esse conclusum totius collegii, illud vero aliquorum duntaxat, contra majora totius collegii. Non autem esse moris, ut particulares aliquorum sententiæ, ac rationes concluso Imperii inserantur; secus nullum dispu-

tandi finem fore. Posse A. C. consortes diffidentes suas opiniones, earumque argumenta, peculiariter ad Cæsarem referre.

Caussa denique Bremensis hoc anno finita. Nam urbs illa, quod comiti Oldenburgico telonium ad Visurgin pertinaciter negasset, banno imperiali fuit proscripta: at cum ad obsequium redux, flexo coram throno Cæsareo genu veniam petiisset, absoluta fuit: atque mox libertatem suam adversus Suecos, municipalem esse, semperque episcopo subjectam, contendentes, evicit, exhibito Cæsareo privilegio: ad sessionem etiam & votum admissa.

ARTICULUS VI.

Acta comitiorum Ratisbonensium anno 1654.

6 SIcut anno superiore, ita hoc etiam sæpius in deliberationem adductum, quomodo solutione Suecis præstita liberanda sit *Vechta*? qua ratione Condeæ & Lotharingicæ copiæ a tractu Rhenano & Mosellano amovendæ. Monitus Carolus Lotharingiæ dux, respondit, se 32 annis omnes vires suas consecrasse Cæsari & Imperio: hoc intra tempus centum armatorum millia pro iisdem a se conducta. A viginti annis ad centum milliones ex Lotharingia a Gallis collecta. Immensos sumptus ad provincias suas recuperandas impensos: ad ultimum se desertum, pace exclusum, hosti præpotenti relictum. Non igitur vitio vertendum, si aliquot Imperii propugnacula, quæ præsidiis suis occupata teneat, non statim gratis reddat. Millionem thalerorum in compensationem juste a se peti.

Lotharingus.

Ordines Imperii, cum armis invadendus non videretur, nec illa pro temporis ratione præsto essent, trecenta thalerorum millia eidem decernunt. Sed dum hoc agitur, affertur ex Belgio nuntius, quod ab archiduce Leopoldo jussu Hispaniarum regis custodiæ sit traditus. Qua de re in Belgicis uberior redibit tractatio.

Gallos quoque inter Germanosque querelæ. Archidux Oenipontanus trecenta librarum Turonensium millia poscebat: Spirensis episcopus provincias suas infestari acerbe ferebat. At Galli missa Hispano contra Instrumentum pacis auxilia, & cessam necdum ab Hispano Alsatiam, objiciebant. Unde frequens de istis in comitiis consultatio. Prout etiam de subsidiis regi Poloniæ, & Anglo exuli mittendis. Cessa pro Franckenthalia Vesuntio Hispanis, salvis tamen episcopi juribus. Sabaudus investituram ratione ducatus Montisferrati urgebat, auxiliantibus Gallis, at Cæsare in Hispanorum, & Mantuæ ducis favorem cunctante. Intro.

Introducti tandem post varias disceptationes ad sessionem & votum complures novi Imperii principes. Difficultatem maxime movebant antiquiores principum domus. In comitiis anni 1641 tria requirebantur. 1 Ut immediata in Imperio bona possideant, principe digna. 2 Ut sub onere competentis æstimationis Matriculæ inserantur. 3 Ut ratione ordinis in sessione & voto, si in persona adsint, cum antiquis familiis conveniant. Nolebant enim eos locum occupare ante suos legatos. Occupabant tamen in his comitiis: suffragium autem suo loco post legatos illorum ferebant. Novi principes.

Introducti igitur principes Salmensis, Hohenzolleranus, Lobkovitius, Eggenbergius, Piccolomineus dux Melphitanus, Nassovio-Hadamarensis, & Dillenburgicus, Dietrichsteinius, Auerspergius. Concessum etiam comitibus Westphalicis, a Wetteravicis separatis, speciale votum, ut adeo quarto inter Imperii comites fruerentur.

Præterea acriter sunt quatuor puncta disputata: 1 An etiam cancellariæ cameralis ministri ex utraque religione debeant esse pares numero: Catholicis pro una, Protestantibus pro altera parte decertantibus. Cum autem hæc quæstio in Instrumento pacis non fuerit decisa, Moguntinus, Imperii concellarius, cujus est, ministros cancellariæ constituere, legem sibi in hac re dici noluit.

2. Qualem effectum habeat Revisio, in camera imperiali concessa? an videlicet tantum habeat effectum devolutivum, an vero etiam suspensivum executionis sententiæ, a camera latæ? Hoc posterius contendebant Protestantes, ea ducti ratione, quod supplicatio, in judicio aulico interposita, effectum illum utrumque habeat. Cum ergo par utrobique sit ratio, & ordinatio cameræ etiam in judicio aulico sit servanda, eandem sortiri vim debere revisionem, quam habet supplicatio. At vero Catholici oppositam tuebantur sententiam. Quod supplicatio effectum etiam suspensivum nanciscatur, expressum esse in Instrumento pacis, ac proin specialem hic haberi exceptionem ab ordinatione cameræ. Quapropter etiam Protestantes facile assentiebantur, in rebus politicis nullum esse revisionis effectum suspensivum: in caussis autem religionis contrarium urgebant. Ceterum cum Cæsar novam confecisset ordinationem judicii aulici, Protestantes eam sibi communicari petebant, licet jam typis impressa in publicum nota esset. Volebant insuper, omnes in judicio aulico & camera processus suspendi, sed non fuerunt exauditi. Revisio.

Calendarium. 3. Cum diversitas calendarii in politicis juxta atque ecclesiasticis haud modicam confusionem pareret, instabat Cæsar cum Catholicis statibus, ut Protestantes etiam novum calendarium, optime correctum, reciperent. At illi, licet utilitatem, quin & necessitatem correctionis cernerent, nec negare possent, calendarium Gregorianum ad usus sacros & politicos in perpetua tempora scite omnino apteque fuisse accommodatum, quia tamen, quidquid a summo pontifice proficiscitur, aspernantur, adduci non poterant, ut errorem suum corrigerent.

Debitores. 4. Quænam sit ineunda ratio, ut debitoribus ære alieno pressis aliquantum consulatur, nec tamen creditores nimium graventur. Exquisitum in hanc rem consilium judicii aulici & cameralis, quæ prolixa deductione mentem suam comitiis explicarunt. Quænam autem ex his sint acceptata, ex articulo sequente constabit.

Multa alia in consultationem fuerunt adducta, uti de religionis exercitio, de restitutione ex capite amnestiæ & gravaminum, aliisque negotiis, religionem concernentibus, sed quia in his suffragiorum pluralitati a Protestantibus non deferebatur, conclusum Imperii fieri non poterat.

Quapropter Cæsar, cum res adeo lente procederent, in mensem Aprilin suum Viennam discessum ordinibus denuntiat; prorogatis tamen his comitiis, ut absque nova indictione & convocatione statuum, post biennium reassumantur: ubi renovata propositione Cæsarea decernantur reliqua, quæ nunc expediri non poterant. Præparandas interim materias, ut ad maturitatem perducantur. Ante abitum autem Cæsar a statibus petiit, ut præter centum mensium Romanorum contributionem, in tractatione Osnabrugensi addictam, atque in abdicationem militiæ aliasque Imperii necessitates jam absumptam, adhuc 60 adderent.

Fructus autem horum comitiorum maximus is fuit, ut circa caussam justitiæ recessus Imperii formaretur, quem multo celeberrimum hodiedum *novissimum* appellamus. Jam anno 1643 & 44 deputati Imperii Francofurti hanc materiam præparaverant, multaque ex ibidem tunc actis in hunc recessum fuerunt translata. Operæ pretium fuerit, synopsin aliquam hujus recessus huic eruditionis apparatui inserere.

ARTI-

ARTICULUS VII.

Recessus Imperii de anno 1654 synopsis.

§ I.

De sustentatione cameræ.

IN præfatione dicit Imperator, se omnem curam impendisse, ut post tam cruenta bella pax conficiatur, & executioni detur. Sed cum huic dilata ratificatio, abdicatio militiæ, & restitutio locorum, moram injecissent, ac propterea opus fuerit novo tractatu Norimbergensi, aliæque difficultates inciderint, non potuisse intra definitum Art. 8 § 3 sex mensium spatium comitia celebrari. Missa tamen Cæsarea edicta, & mandata executorialia ad directores circulorum, aliosque Electores & principes, etiam sub arctiori exequendi modo. 7

1. Nec minus eo tandem rem perductam, ut, restituta Franckenthalia, liberata Hailbronna, renuntiatione & ratificatione Palatina facta, exortis ratione Weidenæ, Parcksteinii & Bleisteinii impedimentis sublatis, comitia Imperii in ultimam Octobris anni 1652 fuerint indicta, ad pacem inter caput & membra, atque inter se ipsa, prout etiam cum exteris coronis stabiliendam, &, quæ in pacis Instrumento sunt conventa, executioni danda.

2. Eapropter Cæsarem in propria persona, Electores vero & status vel per se vel per suos legatos eo se contulisse.

3. Sed propositionem Cæsaream propter incidentia obstacula differri debuisse usque 16 Junii 1653, ubi tria illa principalia puncta ad deliberationem statibus fuerint proposita. Interea tamen tantum temporis permissum (absque tamen moris imperialis præjudicio) ut de caussa justitiæ, Wechtæ, Lotharingicæ per deputatos prævie tractetur.

4. Cum autem in Instrumento P. W. sit decretum, ut Pax illa, tanquam sanctio pragmatica & fundamentalis Imperii lex proximo Imperii Recessui inseratur.

5. Ideo totius Instrumenti tenorem, cum arctiori exequendi modo, & recessu executionis Norimbergensi huic Imperii recessui ad verbum inseri. ***

6. Sit igitur P. W. fundamentalis Imperii lex & perpetua norma judicandi. Nec ullus ei contraveniat, aut alias etiam ulli fas

sit, jus suum armis persequi. *Ecce! hic expresse prohibetur armata illa vis, quam sui tuitionem vocant, quaeque apud aliquos bodie invalescit.*

7. Ad stabilimentum pacis visum, caussas, quae plenae ejusdem executioni hactenus obstabant, tollere, maxime vero ab externa & interna vi, alienis praesidiis, invasionibus, transitus hospitationibus, & contributionibus Imperium liberare, contra vero lapsam justitiam, sine qua nullum regnum incolumitatem suam tueri potest, rursus erigere. In quem finem deputatorum Francofurtensium & camerae Spirensis consilium in considerationem fuit adductum.

8. Visum itaque hoc punctum justitiae ante omnia expedire: & quantum ad camerale judicium spectat, quatuor dubia ad Imperii consultationem proponere: 1 De ejusdem sustentatione. 2. De assessoribus constituendis. 3. De reformatione processuum. 4. De tribunalis illius in alium locum translatione. De quibus cum statibus sequenti modo conclusum.

9. Atque imprimis, quod sustentationem attinet, antiquus contribuendi secundum taxam Matriculae modus interim conservetur: & secundum designatos terminos Francofurti quaestori solvatur.

10. Decreta in morosos poena.

11. Annuum assessorum salarium ad mille thaleros imperiales evehitur. Camerae judici 4400 thaleri decernuntur: singulis ex 4 praesidibus 1371, assessori 1000, fiscali 1000, advocato fisci 571, medico camerae 285 &c.

12. Haeredibus defunctorum cameralium restantia debita secundum auctum salarium solvantur, sublatis tamen *neglectis*, seu iis salariis, quae praetenduntur pro tempore, quo cameralis officio suo non est functus.

13. Neglecta resignantium aut mortuorum assessorum ad cassam cameralem reducantur. Neglecta vero absentium praesentibus distribuantur.

14. Ut auctum salarium ministrari possit, assumpti in status principes & comites pro rata contribuant; augetur cameralis Matricula: vocare tamen possint status suos subditos in partem contributionis.

15. Contra morosos fiat executio. 1 A camera moneantur. 2 Directores circulorum requirantur. 3 Executioni se opponens status in bannum declaretur &c.

16. Si

16. Si dominia familiarum dividantur, quilibet pro rata contribuat.

17. Si ipse director esset in mora exequendi, per mandata executorialia a camera urgeatur, aut executio alteri committatur.

18. Si autem director suam taxam non solveret, vicini circuli director exequatur.

19. Qui necdum solverunt, intra sex annos certis terminis duas tertias restantium solvant, reliqua tertia ad Imperii ulteriorem ordinationem remissa.

20. Ex duabus illis tertiis restantia debita cameralibus solvantur. Et si non sufficiant, addatur residua tertia, a statibus solvenda.

21. Indaganda ratio, qua camera sustentari possit sine onere statuum.

§ II.

De præsentatione cameralium.

22. PRæscriptus in ordinatione camerali modus præsentandi assessores diligenter observetur. Et, si status intra sex menses non præsentet, camera ipsa vacanti sedi provideat.

23. Recipiendus tamen a camera sit ejusdem religionis, cujus præsentandus a statu esse debuisset.

24. Quia autem integratio numeri, in Instr. pacis conventi, prima hac vice (nempe anno 1654) difficilis accidere posset; terminus præsentandi 6 mensium pro sola ea vice ad annum extendatur.

25. Potest tamen hoc tempus præveniri: & recepto mox currit salarium.

26. Si in circulo aliqui status sunt morosi, possunt reliqui præsentare.

27. Deinceps non amplius necessarium, uti hactenus, duos vel tres præsentare: sed sufficiat præsentare unum aptum.

28. Si autem duo vel tres præsententur, sufficit, unum esse aptum: ut adeo non sit necesse, ut camera habeat electionem. Nec amplius requiritur quinquennale juris studium; sed respicienda habilitas personæ.

29. Numerus assessorum, in P. W. designatus maneat.

30. Quamvis de schemate necdum satis conveniri potuerit.

31. Differentiæ circa præsentationem in circulo Westphalico vel componantur, vel reliqui status præsentent.

32. Taxa

32. Taxa nihilominus a possessoribus provinciarum litigiosarum (Juliacensium &c.) solvatur.

33. Qui in circulo Rhenano superiore hactenus præsentarunt, præsentent etiam deinceps, uti Wormatiensis, Spirensis, Argentinus, Simmerensis, Bipontinus, & Hassus: absque tamen præjudicio aliorum statuum, idem jus prætendentium.

§ III.

De reformatione processus judicialis, in casu simplicis querelæ.

34. Modus per articulos conficiendi libellos, quia processum prolongat, prohibetur, exceptis articulis probatorialibus, & responsionibus ad eosdem: (qui formari possunt, si partes velint) sed summarie, nervose, & distincte factum proponatur, cum adjuncta petitione, non tantum partem adversam citandi, sed etiam condemnandi. Citato libellus actoris offeratur, ut dispiciat, an litem contestari velit.

35. Liberum est actori, probationes libello conjungere, vel post responsionem rei, judicialiter proponere.

36. Citato minimum 60 dierum terminus præfigendus. Si autem eo elapso non compareat, integrum est actori ad ulteriora usque ad finem in caussa principali procedere, sublata tamen usitata hactenus pœna banni, & immissione in bona ex primo vel secundo decreto.

37. Reus statim in primo termino ad libellum actoris respondeat, quomodo factum se habeat: omnesque exceptiones, sive dilatorias sive peremptorias, sub pœna præclusi, simul proponat. Et, si actor probationes libello adjunxerit, ad illas pariter respondeat.

38. Licet citato prorogationem termini rogare, ea tamen lege, ut caussas dilationis juramento confirmare sit paratus.

39. Si actor ad accelerandum processum, sua documenta, testimonia, instrumenta, contractus, testamenta, aut alias probationes, simul cum libello gravatoriali, atque actione in vidimata copia obtulerit, reus in primo termino ad ea respondeat. Si autem actor primum post oblatum libellum in judicio ea protulerit, reo spatium ad responsionem formandam concedatur.

40. Non obstantibus exceptionibus dilatoriis, in caussa principali procedatur. Aliud, si exceptio fori declinatoria opponeretur: si autem hæc esset frivola, reus ad pœnam condemnetur.

41. Usus

41. Usus articulorum positionalium, in quibus rei substantia vertitur, permittitur: sed disputatio super responsione prohibetur.

42. Procuratores suum mandatum in primo termino exhibeant, & super eo caveant.

43. Si juramentum calumniæ partes exigant, aut judex ex officio imponat, præstandum, (exceptis consiliariis statuum in negotiis sui domini) quod nempe credant, se justam habere caussam, sine fraude aut mala intentione absque protelatione processurum, veritatem non celaturum, &, si in progressu advertat, se malam habere caussam, a lite destiturum.

44. Contra non comparentes per proclamationem procedendum.

45. Postquam reus ad libellum actoris excipiendo respondit, potest actor in secundo termino replicare: &, si prius non sit factum, probationes suas afferre.

46. Si dein reus in secundo prorogato termino responderit, actor ad tertium terminum potest progredi.

47. Si reus factum negat, & actor per testes probare velit, commissarii constituantur ad examinandos testes.

48. Idem, si reus exceptionem suam testibus vult probare.

49. Utrique parti sit liberum, probatoriales articulos ponere.

50. Quæ probata non relevant, ad probationem non sunt admittenda. Dilationes probatoriales restringendæ. Secunda dilatio non nisi caussa cognita concedenda: tertia autem non nisi prævio juramento.

51. Si inspectio ocularis circa terminos &c. suscipienda, pars utraque designationem judici exhibeat.

52. Si opus non sit probatione, actor statim in caussa concludat. Commissarii depositiones testium in suo rotulo seu relatione ita collocent, ut ad singulos articulos singulorum testium nomina cum propriis eorum verbis apponantur, ut judex sine operoso extractu ad singulos articulos singulorum depositiones uno sub aspectu habeat.

53. Interrogatoria autem non sint criminosa, quæ testis turpitudinem contineant.

54. Post lapsum termini probatorialis actor in quarto termino publicationem rotuli petat, aliaque sua jura & documenta afferat. Adversæ parti idem jus esto.

55. Ubi ulteriore probatione non est opus, concludendum in caussa.

56. Quamvis judicis sit arbitrari, quantam fidem mereantur testium depositiones, conceditur tamen cuivis parti post publica-

tas atteſtationes unam adhuc ſcripturam offerre, per quam tamen concludant.

57. Ad judicis arbitrium pertinet, an actori vel reo concedenda ultima ſcriptura.

§ IIII.

De appellationibus &c.

58 Appellans in primo termino proceſſum appellationis breviter reproducat. In puncto autem compulſorialium, inhibitionum & attentatorum vel ad pœnam vel alias procedatur.

59. Si autem contra inhibitionem aliquid notorie eſſet attentatum, ad petitionem appellantis mandata de revocandis attentatis ante omnia decernantur & executioni dentur.

60. Compulſoriales petantur ante primum terminum. Judex a quo rationes decidendi una cum actis mittat ad cameram.

61. Quare appellans ſub pœna litis deſertæ intra 30 dies a die interpoſitæ appellationis acta a judice primæ inſtantiæ petat: qui, non exſpectatis compulſorialibus, illa extradat. Addantur etiam conſilia juridica Univerſitatum, ſi quæ ſunt facta.

62. Acta a judice inferiore in præſentia partium aut procuratorum inrotulentur, atque ſub pœna clauſa edantur.

63 Appellans acta intra tempus, a judice priore determinatum offerat, ſub pœna abſolutionis.

64. Gravamina appellationis per puncta ſummarie cum ſupplicatione pro proceſſibus offerantur. Simulque appellans ſignificet, in quibus ſe gravatum ſentiat. Quænam melius probare, aut deducere intendat.

65. Si autem appellans nulla gravamina vellet proponere, ſed ad priora acta præciſe ſe referat, id in ſupplicatione pro proceſſibus ſignificet. Partes actorum judicialium copias diligenter aſſervent, ut iis uti poſſint.

66. Judex pro arbitrio ad gravamina offerenda dilationem indulgere poteſt.

67. Appellans ſub pœna deſertionis ſupplicationem pro proceſſibus tam mature offerat, ut inſinuatio adhuc ante finem quatuor menſium (a die interpoſitæ appellationis) fieri poſſit: & poſt inſinuationem appellato adhuc duo menſes ſuperſint ad reproductionem.

68. Unde ſupplicationes pro proceſſibus ſine dilatione expediantur, & per curſores camerales inſinuatio maturetur.

69. Ap-

69. Appellatus exceptiones non devolutionis, aut deſertionis in primo termino proponat, ſub pœna præcluſi.

70. Libellus gravaminum ſimul inſinuetur. Appellatus vero ſuas exceptiones contra gravamina in primo termino proponat. Si autem appellaretur ab interlocutoria, quæ non habet vim definitivæ, appellatus ſuas exceptiones ſimul proponat.

71. Si partes nihil diverſum a prima inſtantia habeant, priora acta ſtatim ad ſententiam ſubmittant.

72. Quod ad ſecundum, tertium, & ulteriores terminos ſpectat, obſervandum id, quod de cauſſis ſimplicis querelæ fuit ordinatum.

73. Quæ in priori inſtantia non ſunt producta, aut non ſatis deducta, in poſteriori produci & deduci poſſunt: ſub conditione tamen juramenti, quod in priori inſtantia ea producere, aut deducere non potuerint.

74. Factum magis declarare & probare pariter eſt conceſſum.

75. Studeant tamen partes, ut in prima inſtantia cauſſam bene inſtruant, ut ſecunda inſtantia eo celerius abſolvatur.

76. Quod ſpectat mandata ſine clauſula, reus de reali paritione doceat in primo termino, aut exceptionem ſine dilatione proponat. Si illa ſit frivola, ſequitur ſententia *paritoria*, per quam ad parendum condemnatur: niſi ulterior terminus ei concedendus videretur.

77. Si autem exceptio relevet, actor ad replicandum admittatur, præfixo termino.

78. Pro caſu mandati S. C. reus ad duplicandum non admittendus, ſed in exceptione omnia ſua afferat. Niſi in replicis actoris novi quid contineatur, aut juret, ſe ante ignoraſſe.

79. Supplicantes narrata ſua aliquibus documentis firment, ne referens decipiatur, mandata autem S. C. tantum in cauſſis in conſtitutionibus expreſſis expediantur.

80. An *impetranti* ſive actori, an vero *impetrato* ſive reo onus probandi ſit imponendum, relinquitur arbitrio judicis.

81. In mandatis cum clauſula reus loco cauſalium articulorum brevem & nervoſam deductionem ſui juris in primo termino producat, cur mandato non paruerit. Impetrans autem vel per generalia contradicat, aut in ſecundo termino replicet, & in tertio reus poteſt duplicare: ad triplicas autem regulariter non procedendum.

82. Circa examen teſtium & probationes idem in cauſſa appellationis, quod in cauſſa ſimplicis querelæ.

83. Remedio legis diffamari non abutendum. Diffamantes in ſpe-

ſpecie nominandi. Diffamatio ante citationem probanda. Tum vero cauſſa ad forum competens remittenda.

84. Dilationes non ultra 4 menſes indulgendæ.

85. Advocati & procuratores ſub juramento prohibentur, frivolas exceptiones opponere, aut dilationes ſine juſta cauſſa petere, ſub pœna in ſumptus, litis retardatæ, & arbitraria.

86. Quoties judex pœnam decernit, toties terminus ejusdem fiſcali cameræ pendendæ aſſignetur, ſub pœna dupli & executionis. Quæ a magiſtratu loci, aut ſi ſtatus ſit immediatus, a circulorum directoribus facienda.

87. Prout quilibet magiſtratus loci, in quo punitus degit, obligatur fiſcali cameræ requirenti aſſiſtere.

88. Quæ hic dicuntur de acceleratione proceſſuum & ſeſſionibus cameralium, poſterioribus annis per communia decreta, videlicet anno 1655, 59, 60, 66 fuerunt determinata.

89. Termini judiciales non amplius eludendi.

90. Si procurator cauſſam habet præparatam, eam tradat, licet terminus necdum ſit finitus, ſub pœna temere retardatæ litis.

91. Si poſt lapſum terminum adverſæ partis procurator petit, cauſſa proponenda ſub pœna præcluſi.

92. Cauſſa fiſcalis primo ſuſcipienda, & expedienda.

93. In cauſſis fiſcalibus cameræ fiſcali duo aſſeſſores utriusque religionis adjungendi. Jura fiſci bene obſerventur. Et in cauſſis exemptionis fiſcalis ex officio procedat.

94. 95. Hic tractatur, quando judicium ad accelerandos proceſſus habendum.

96. Ad tollendas protelationes advocati & procuratores ſolum factum ſine ambagibus narrent, ſine multa allegatione juris. Poſſunt tamen in margine unum vel alterum textum vel probatum ſcriptorem, qui in terminis terminantibus eade re ſcribit, allegare: uti etiam conſilia & reſponſa juridica cum præmiſſa ſpecie facti, & rationibus dubitandi.

97. Præjudiciales termini melius obſerventur, nec prorogatio concedenda ſine neceſſitate.

98. Dictantur pœnæ procuratoribus proceſſum nimis protendentibus.

99. Poteſtas procuratori data etiam ad partium hæredes extendatur.

100. In mandato autem procuratori dato in caſum mortis alius ſubſtituatur: qui tamen a principali mutari poteſt.

101. Quilibet procurator generali mandato ſe legitimet. Cui ſpeciale etiam adjungi poteſt.

102. Quod

102. Quod oretenus non potest breviter exponi, scripto communicetur procuratori adversæ partis.

103. Prorogatio prorogationis regulariter non concedenda.

104. Emendatio cancellariæ Electori Moguntino relinquitur.

105. Observatio legum & consuetudinum cameræ mandatur. Violatores primæ instantiæ puniendi. Antequam subditi adversus magistratum audiantur, petenda informatio.

106. Si in caussis politiæ, tribuum & opificum appellatio ad cameram deferatur, bonum status publici cujusque loci attendatur: nec facile inhibitio decernatur: sed, si res exigat, caussa ad magistratum loci remittatur.

107. Cum negotia cambialia & mercaturæ in nundinis paratam habere debeant executionem, judex primæ instantiæ ad executionem potest procedere, non obstante appellatione.

§ V.

Ordinationes pro minuendis appellationibus.

108. UT nimis frequentes, & non raro frivolæ appellationes ad cameram impediantur, status Imperii idoneos justitiæ ministros tribunalibus suis præficiant, qui officio suo gnaviter fungantur, ne opus sit appellatione.

109. Si autem camera ex caussa appellationis deprehendat, quod aut ex imperitia judicis, aut corruptione, malitia, vel negligentia, parti damnum sit illatum, vel denegata justitia, camera tam magistratui culpæ reo, quam subordinato judici pœnam imponat, quam fiscalis exigat.

110. Judex primæ instantiæ in rebus dubiis ad amicam transactionem disponat, non modo ante litis contestationem,, sed in quacunque judicii parte: sic tamen, ut parti, cui jus favet, nullum præjudicium inferatur.

111. Statuum privilegia de non appellando stricte observentur, tam absoluta, quam ad certam summam limitata: quem in finem hæc privilegia in curia cameræ sint affixa.

112. Summa appellabilis sit 400 thaleri imperiales capitale, circa census vero 16 thaleri. Salvis tamen cujusque status juribus.

113. Si tamen summa non est appellabilis, acta inrotulata vel ad Academiam, vel alios jureconsultos ad instantiam partis mittantur.

114. Si appellans juret, se in bonis non plus habere quam

2000 florenos, tunc 300 floreni habeantur pro summa appellabili.

115. Cuivis statui fas sit a Cæsare petere, ut major summa pro materia appellabili statuatur.

116. Ne jurisdictio Imperii nimium minuatur, aut tertio inferatur præjudicium, Cæsar non facile concedet privilegia de non appellando, electione fori, aut prima instantia, vel austregis, si hactenus non sunt habita.

117. Si privilegium exigat certas conditiones, e. g. juramentum calumniæ, cautionem &c. eæ coram judice a quo ab appellante præstentur, & non primum in camera, sub præjudicio caussæ.

118. Juramentum de non frivole appellando in termino reproductionis ab advocato & principali præstetur, sub pœna desertionis.

119. Si deprehendatur, caussam ad cameram non esse devolutam, ad priorem judicem remittatur, & frivole appellans non modo in expensas, sed etiam in pœnam temere litigantium condemnetur.

120. Et cum in Imperio libido litigandi adeo invaluerit, ut ab inferioribus judicibus vix ulla sententia feratur, a qua non appelletur, pœna temere litigantium a 2 usque ad 20 libras auri augeatur. Nec appellationes admittantur, nisi ostendatur, omnia in termino a quo secundum privilegia loci esse peracta. Advocatus temere litigans magis puniendus, quam partes, sæpe juris minus gnaræ.

121. Cum hactenus disputatum sæpe fuerit, an sententia nulla sit, an injusta: & in illo casu de jure communi 30 anni dentur ad actionis prosecutionem: in hoc vero intra 10 dies appellandum; placuit, ut, ad amputandas litium ambages, in utroque casu fatale 10 dierum observetur.

122. Circa nullitates autem, quæ insanabilem defectum continent, vel ob personam judicis, vel partis, vel substantialia processus, manet dispositio juris communis.

123. Statuum privilegia de non appellando, vel non nisi pro casu certæ summæ, curate attendenda. Et in dubio inhibitiones non decernendæ; vel saltem prius a judice a quo informatio petenda.

§ VI.

De revisione.

12 124. Ut revisiones, adversus sententiam cameræ concessæ, abbrevientur, solum deinceps effectum devolutivum sortiantur-

tian-

tiantur, non autem suspensivum: ea tamen conditione, ut pars in camera victrix idoneam cautionem præstet de restituendo in casum succumbentiæ in judicio revisorio. Cassatio autem effectus suspensivi tantum concernit revisiones post annum 1654. In religionis autem negotiis maneat effectus suspensivus, donec in prorogatis his comitiis aliud decernatur. Attamen caussæ ecclesiasticæ ante omnia alia negotia in revisorio expediantur.

125. In casibus, in quibus appellatio de jure communi locum non habet, neque revisio conceditur. Revisio autem intra quatuor menses, a lata camerali sententia, a Moguntino petatur, vel, si illius caussa agatur, a Trevirensi, & cameræ insinuetur. Intra quod tempus etiam gravamina proponantur, & juramentum revisorium præstetur.

126. Ut partes a frivolis revisionibns absterreantur, acta a revisoribus taxentur, & sportulæ ab eo, qui revisionem petiit, ad archivum deponantur, amittendæ in casum succumbentiæ, atque revisorum sustentationi applicandæ. Insuper frivole petentes revisionem mulctentur pœna, cameræ attribuenda.

127. Ut summa sit revisibilis, capitale absque censu aut interesse ad 2000 thaleros Imp. ascendat. Casus autem non appellabiles neque sunt revisibiles.

128. Ut revisiones, hactenus accumulatæ, expediantur, & in futurum provideatur, visitationes annuatim instituantur, quibus duo principes vel per se vel per suos consiliarios intersint.

129. Statuitur pœna in revisores & visitatores, non comparentes. Eorum absentia per alios suppleatur.

130. Ut revisiones accumulatæ expediantur, extraordinaria deputatio constituitur. Revisores nulli parti sint addicti, nec unus duo suffragia ferat.

131. Deputati revisores, antequam ab aliis subleventur, caussas a se cœptas absolvant.

132. Quia 70 annis nullæ ordinariæ visitationes sunt habitæ, statuitur ut deinceps singulis annis instituantur, secundum schema erectum.

133. Revisores studeant partes amice componere: ubi metus armorum, acta ante alia expedire, frivole petitas revisiones rejicere.

134. Ordinatio cameræ in proxima visitatione in unum corpus redigatur, atque in futuris prorogatis comitiis statibus proponatur.

135. Assessores conclusa sua super dubiis cameralibus cancellariæ Moguntinæ tradant, indeque visitatoribus & revisoribus communicentur.

136. Præ-

136. Præjudicia cameralia contraria assessores in pleno senatu componant.

137. Ordinatio cameræ in inferioribus etiam judiciis, quantum fieri potest, observetur.

138. De caussis pignorationum in proxima visitatione & prorogatis comitiis tractetur.

139. Quomodo interim procedendum.

140. Si assessor officio suo cogitat decedere, relationes suas & vota prius deponat.

141. Ut personæ idoneæ habeantur in camerali judicio, & constantius officium suum retineant, cum uxoribus viduis & liberis, quamdiu in loco cameræ permanserint, nec statum mutaverint, ab omnibus in Imperio oneribus sint exempti, modo cauponariam, aut mercaturam non exerceant.

142. Quod vero spectat ad cameralium liberos, qui propriam œconomiam instituunt, commissioni inter cameram & Spiram deputatæ relinquitur, salvo utriusque partis jure.

§ VII.

De modo referendi.

23 143. Cum modus hactenus referendi, dictando acta & votum ad calamum, valde lente processerit, I deinceps relationes prælegantur assessoribus, sicut in aliis tribunalibus fieri consuevit. Antequam tamen legat, referens summariam caussæ notitiam ac ideam proponat.

144. II lectam relationem & acta quilibet assessor inspicere, vel etiam ad breve tempus secum domum asportare potest ad statum legendi. Quilibet autem ex suo extractu, non autem ex actis originalibus referat.

145. III referens relationem ita maturet, ut correferens tempus habeat ex actis originalibus informationem capiendi, an bene & fideliter sit relatum.

146. IV cœpta relatio nulla alia caussa interpoletur, sed ad finem continuetur, votaque sine ulteriore dilatione ferantur.

147. V votum referentis sit breve.

148. VI si sequentes assessores se cum referente conformant, per verbum *placet*, id significent. Non tamen vetantur aliquid addere. &c.

149. VII si conclusum formatum, sententia lata ac scripta, Notario mox dictetur, atque a referente & correferente subscripta publicetur.

150. VIII referens suam relationem & votum subscribat, & si vel omnia vel majora vota cum ipso consentiant, sigillata judici cameræ tradat custodienda, nec aliis, quam revisoribus, vel si ad executionem aut liquidationem opus, communicanda.

151. IX in æstate senatus a quadrante post septimam ad nonam usque in definitivis continuetur: a quadrante post nonam vero ad decimam in interlocutoriis.

152. X partes, quæ magis sollicitant urgentque expeditionem caussæ, ante alias expediantur.

153. XI incompleta acta ad referendum non admittantur.

154. XII acta legi cœpta, si absolvi ea hora non possint, altera die continuentur.

155. XIII acta, quæ decedens assessor ad relationem accepit, non differantur ad illius successorem, sed statim aliis distribuantur.

156. XIV si autem referens moriatur, correferens ejus munus suscipiat.

§ VIII.

De executione aliisque ad cameram pertinentibus.

157. IN caussis religionis absque studio partium judicandum, sub pœna syndicatus. Vota in his scripto danda. 14

158. Cum diversitas calendarii etiam in judiciis multas inordinationes pariat, eaque super re conveniri necdum potuerit, in proximis prorogatis comitiis hoc negotium reassumendum & absolvendum.

159. Sententiæ definitivæ (sicut in processu mandatorum) statim addatur mandatum executionis sub pœna expressa, aut comminatione realis executionis, præfixo termino ad paritionem, & docendum de paritione.

160. Si termino præfixo non pareret condemnatus, ad instantiam partis victricis, declaretur in pœnam dictam, sumptus & damna; & executio per mandata executorialia magistratui condemnati, aut directoribus circuli, aut, si horum caussa agatur, vicinis directoribus a camera committatur. Hi autem executionem facere obligantur.

161. Qui autem, cujuscunque sit dignitatis, demandatæ a camera executioni facto resistit, in pœnam banni incidat.

162. Si per sententiam definitivam condemnato solum omissio facti injungatur, in casum contraventionis pariter dictetur certa pœna, & præstanda cautio de non amplius turbando, impediendo, excedendo, attentando, offendendo.

163. Si sub prætextu impossibilitatis non fiat executio, secundum constitutiones a camera procedatur.

164. Cum quidam status sint conquesti, quod in episcopatu Coloniensi, Leodiensi, Monasteriensi, aliisque frequentior fiat recursus ab officialium sententia ad Pontificem & Nuntios, etiam in caussis civilibus & profanis, Cæsar apud Pontificem instabit, ne id porro fiat: neque relaxatio Nuntiorum a juramentis in judicio attendatur.

165. Cum camerale judicium Imperatorem & Imperium repræsentet, ejus sententiis & mandatis ab omnibus obedientia præstetur, sub pœna arbitraria, fisco addicenda. Quare etiam liber omnino cursus processibus relinquatur.

166. In caussis in camera pendentibus nulla mandata, inhibitiones, restitutiones, avocationes, suspensiones alibi a partibus impetrentur sub pœna 10 marcarum auri. Nec talia impetrata vim ullam habeant.

167. Translatio cameræ in alium locum necdum statuenda: sed in protectionem Imperatoris & Imperii assumitur, ut plena securitas præstetur, monita peculiariter Spira. Et quia Philippoburgi vi pacis Gallicum præsidium, propriis tamen Gallorum sumptibus tolerandum, indeque molestiæ & timores cameræ immineant, Alsati etiam conquerantur, Cæsar apud regem Galliæ rem eo diriget, ut paci satisfiat.

168. Judicium aulicum non minus quam camera privilegia primæ instantiæ, & austregarum observabit.

169. Postquam in pace conventum, ut, præter duos assessores in camera, quos Cæsar præsentat, Catholici status rationem de 24 personis præsentandis inter se ineant, idque his in comitiis sit factum, sequens schema ab illis fuit confectum:

SCHEMA

SCHEMA

Assessorum Catholicorum.

Cæsar præsentat	-	2.
Moguntinus	-	2.
Trevirensis	-	2.
Coloniensis	-	2.
Bavarus	- -	2.
Circulus Austriacus	-	2.
Burgundicus	-	2.
Bavaricus	-	4.
Franconicus	-	2.
Suevicus	-	2.
Rhenanus sup.	-	2.
Westphalicus	-	2.

Schema assessorum A. C. exstat in Instrumento pacis.

§ IX.

De debitoribus obæratis.

170. CUm per Instr. pacis *Art. VIII, § de indaganda* provisum sit, 15
ut in his comitiis ineatur ratio, quibus mediis debitoribus, qui aut per bellum fortunis lapsi sunt, aut accumulatis censibus oppressi, succurri possit, tria statuum collegia, prævio consilio judicii aulici & cameræ, sequentia statuerunt.

171. Hæc ordinatio ad eos solummodo debitores pertinet, qui bello fortunis lapsi, aut accumulatis pensionibus & censibus onerati sunt, non vero ad eos, qui sunt solvendo, ac proin creditoribus vi datæ obligationis satisfacere tenentur. Ea pariter, quæ status in suis territoriis hac in re ordinarunt, pariter observentur. Monentur autem creditores & debitores, ut negotium amice inter se componant. Quod si fieri non possit, observentur sequentia.

172. Capitalia creditoribus integra ac salva maneant, nec ulla præscriptio ob non exactos tempore belli tricennalis census aut restitutionem capitalium valeat. Restitutio tamen capitalium intra tres annos non denuntietur. Tum vero debitor intra septem annos capitale vel simul vel per certos terminos solvat, vel parata

pecunia, vel, si non habeat, per dationem in solutum, relicta tamen creditori optione, quas res mobiles vel immobiles velit pro solutione accipere. Hoc tamen beneficio non gaudeat debitor prodigus, nisi alia via creditori idonee caveat. Si debitor est pauper, eodem beneficio fruatur, salvo tamen judicis arbitrio.

173. Quod jam pensiones & census non solutos concernit, de præteritis quarta tantum pars solvatur. Hæc quarta pars autem intra decem annos ab hoc recessu solvatur, ita quidem, ut singulis annis census unus antiquus, & unus novus seu currens solvatur. Si autem ante lapsum 10 annorum capitale restitueret debitor, residuum quartæ partis censuum intra tres vel quatuor annos solvat, nec ante tenetur creditor litteras obligationis debitori reddere.

174. Futuri autem census & interesse, sive sint redimibiles, sive occasione mutui sint promissi, secundum constitutiones Imperii, nec ultra quincunces, singulis annis integre præfixo termino curate solvantur. Si autem debitor esset morosus, per paratam executionem contra eum procedendum.

Ecce hic constitutionem Imperii, quæ non tantum loquitur de morosis censuum debitoribus, aut tempore belli fortuna lapsis, sed futuros post bellum census quincunces, occasione mutui ortos, præfixo termino, etiam ante moram, jubet solvere secundum constitutiones Imperii, ex præsumpto videlicet interesse lucri cessantis, aut damni emergentis, vel periculi sortis, nec ultra quam 5 pro 100: prout in Germania passim fert consuetudo: unde etiam census Germanici appellantur.

Ne tamen per supra dictas regulas æquitatis limites excedantur, excipiuntur 1 res jam transactæ. 2 Sententiæ jam executioni datæ. 3 Census jam soluti, qui repeti non possunt. 4 Debita, ad sui bonorumque defensionem tempore belli contracta. 5 Ad reparationem prædiorum mutuo accepta. 6 A fidejussore vel expromissore soluta. 7. Extra Imperium contracta debita. In quibus proin casibus census integri etiam præteriti, si necdum sunt soluti, solvi adhuc debent. Caussæ vero piæ quoad hoc ad judicis officium remittuntur.

175. Hæc ordinatio adeo firmiter observanda, ut nulla contra eam moratoria concessa valeant, nec in futurum sint concedenda.

176. Ratione Palatinatus propter afflictum illius statum speciali medio ab Imperatore & Imperio providendum.

§ X.

§ X.

De circulis, eorumque defensionis apparatu.

177. POstquam etiam in his comitiis de liberanda Vechta a Suecorum præsidio, & episcopo Monasteriensi restituenda, sollicite actum, conceditur eidem episcopo potestas, morosos circulorum status, qui suam quotam pro satisfactione militiæ Suecicæ non solverunt, per executionem compellendi ad solutionem, & mutuo acceptam summam compensandi, cum refusione sumptuum & damnorum. 16

178. Cum post conclusam quoque pacem varii externi & interni tumultus & invasiones Imperii, præsertim vero adversus circulos Rhenanos & Westphalicum sint ortæ, ne hæc porro contingant, omnesque status pace fruantur, & contra omnes externas internasque concussiones sint defensi, stabilita per constitutiones executionis ordinatio exacte impleatur. Quem in finem circularis militiæ præfectorum aliorumque officia vacantia restaurentur ac provideantur.

179. Si autem circuli præfectus officium suum negligat, subordinati officiales illud suppleant. Illius autem circuli præfectus, ad cujus requisitionem auxilia mittuntur, directorium gerat, sine consilio tamen & consensu præfectorum circularium, qui auxilio veniunt, nihil majoris momenti suscipiat.

180. Si autem quis ab ea executionis ordinatione se eximere, aut ei resistere attentaret, aut vel in judicio aulico vel camera actionem intentaret, nullatenus audiatur, sed a limine judicii repulsus ad paritionem adstringatur. Subditi etiam statuum & dominorum territorii ad conservationem munimentorum & præsidiorum conferant.

181. Quantus autem debeat esse defensionis & executionis apparatus, in prioribus recessibus & ordine executionis est statutum.

182. Nullus autem circulus supra suam quotam dare obligatur.

183. In his circularibus caussis majora valeant, iisque minora cedant.

184. Quia autem varii status, & in specie civitates imperiales, assignatum suum quantum præstare nolunt, nisi prius punctum moderationis matriculæ fuerit expeditum, omni industria in id incumbendum, ut usque ad 1 Sept. expediatur. Interim vero secundum antiquam matriculam conferant.

185. Cum de emendatione dictæ ordinationis executivæ, & paritate in circulis ex utraque religione mixtis, a consortibus Aug. Confessionis petita, ob brevitatem temporis concludi nihil potuerit, singuli circuli conveniant, atque conclusum ad Cæsarem & Moguntinum mittant, ut in proxima Imperii deputatione vel comitiis statuatur.

186. Quod externam conductionem in Imperio militum spectat, observanda mandata publicata, & recessus Imperii.

§ XI.

Confirmatio Transactionum.

17 187. Transactio super lite de principatibus Lauterensi & Simmerensi, inter Carolum Ludovicum Electorem, & Ludovicum Philippum comitem Palatinum ope commissionis Cæsareæ inita, confirmatur.

188. Cum in Instr. pacis *Art. XV § fin.* primogenitura in domo Hassiaca, tam ex parte lineæ Cassellanæ, quam Darmstatinæ sit stabilita, interea vero temporis in utraque linea, inter landgravium Cassellanum & Rhenofelsensem, item inter Darmstatinum & Homburgensem, circa jura primogenituræ & privativum regimen, gravis lis sit orta, hæc vero mediante commissione Cæsarea amice sit composita, ea transactio cum omnibus suis articulis per hunc Imperii recessum in vim sanctionis pragmaticæ, & legis publicæ inter contrahentes eorumque hæredes confirmatur.

189. Et ita quidem, ut non tantum ut sanctio pragmatica, sed etiam ut perpetuum statutum & pactum gentilitium in principali domo Hassiaca Cassellana observetur, atque contra eam neque in judicio neque extra illud aliquid unquam agatur, sub gravi pœna.

190. Prout etiam pœna, in Instr. pacis in contravenientes lata, innovatur.

§ XII.

De restituendis ex capite amnestiæ & gravaminum.

18 191. Cum hoc punctum pro quolibet casu particulari, præsertim ubi probationes unius vel alterius partis audiri adhuc debent, in his comitiis expediri non potuerit, ad ordinarium deputationis conventum, 1 Oct. hujus anni 1654 Francofurti inchoandum,

dum, remittitur, ita quidem, ut in collegio Electorali inter tres A. C. Electores quartum votum alternativum, ſed pro hac duntaxat vice, locum habeat. Cæſar quoque ſuos commiſſarios ad eundem conventum deputabit.

Utriusque religionis cauſſæ alternatim tractandæ ſuſcipiantur, cum plena decidendi poteſtate. In caſibus lequidis non diu ſe detineant, ſed executioni protinus dentur. In illiquidis vero requiſita reſtitutionis bene examinanda: an Inſtrumento pacis, Cæſareo executionis edicto, arctiori exequendi modo, Norimbergenſi receſſui, & in caſibus, per Inſtrumentum non mutatis, paci religionis ſint conformes, conſequenter ad punctum reſtitutionis ex capite amneſtiæ vel gravaminum pertineant.

Caſus autem dubii, qui primum ex Inſtrumento pacis interpretationem debent accipere, componantur via amicæ conventionis, ſi id fieri non poſſit, ad proxima comitia remittantur. Quæ autem a deputatis concluſa fuerint, commiſſariis Cæſareis ad approbationem offerantur.

192. Cauſſæ, quæ univerſos ſtatus concernunt, a deputatis ad proxima prorogata comitia remittantur, quæ 17 Maji 1656 inſtaurabuntur, ſine nova convocatione: atque in iis, quæ per Inſtr. pacis ad comitia remiſſa ſunt ac nominatim etiam negotium capitulationis, tractabuntur.

193. Nullus ſtatus in religionis negotiis adverſus alterum vel ſubditos vi quidquam contra Inſtr. pacis attentet. Sed via juris agatur: & contra gravantes mandata inhibitoria mittantur.

§ XIII.

De deputatione, matricula, præcedentia.

194. ET quia vi pacis, præter totum Electorale collegium, antiquis deputatis ex principum & civitatum ſenatu (nempe 19
Auſtriaco, Burgundico, Herbipolenſi, Conſtantienſi, Monaſterienſi, Bavarico, Brunsvicenſi, Pommerano, Haſſo, Weingartenſi, Fürſtenbergenſi, Colonienſi, & Norimbergenſi) ex aliis tot adjungendi ſunt, quot ad paritatem ex utraque religione faciendam requiruntur, conventum eſt, ut deinceps memoratis antiquis deputatis ordinariis adlegantur, Altenburgicus, Culmbacenſis, Mechlenburgicus, Wirtenbergenſis, & unus ex comitibus VVetteravicis, & ex civitatibus Aquisgranenſis & Ueberlinganus, Argentinenſis

nensis & Ratisbonensis. Qui absque convocatione Moguntini 1 Oct. Francofurti comparebunt.

195. Circulorum directores a circulis informationem capiant in puncto moderationis matriculæ, & rei monetariæ, ut præparata sic materia in prorogatis comitiis eo facilius tractari possit. Quæ autem cuivis circulo ad bonam politiam facere videntur, ad deputatos Francofurtum mittantur.

196. Cum etiam in his comitiis variæ de ordine sessionis controversiæ inter status sint ortæ, quæ hac vice componi non poterant, statutum fuit, ut ordo sessionis in his comitiis observatus, aut subscriptionis nullius juri quidquam deroget. Offertque se Cæsar ad ejusmodi lites secundum cujusque status jura componendas.

§ XIV.

De novis principibus Imperii.

197. IN his comitiis, cum consensu Electorum & statuum, ad actualem sessionem & votum in principum collegio introducti sunt, Hohenzolleranus, Eggenbergicus, Lobkovitius, pro se & suis hæredibus, postquam conditiones requisitas implerunt: uti etiam Salmensis, Dietrichsteinius, Nassovio-Hadamarensis, Piccolomineus dux Melphitanus, Auerspergius, ea tamen lege, ut ii, qui non impletis conditionibus, propter merita sua, sunt recepti, nunquam pro exemplo allegentur. Neque hoc sessionis & voti beneficium ad eorum hæredes & successores extenditur, nisi de immediatis in Imperio bonis, principe dignis, sibi provideant. Deinceps vero nemo sine actuali impletione conditionum & requisitorum, præsertim vero sine ejusmodi bonis, & consensu Electorum ac statuum, ad sessionem & votum in principum senatum admittatur.

§ XV.

Ratificatio & subscriptio.

198. HÆc omnia approbat & ratificat Cæsar, appenso huic recessui sigillo Cæsareo.

199. Electores & status testantur, omnia supra dicta puncta & articulos suo consilio & consensu fuisse conclusa: sicut adhuc consentiunt, promittuntque, ea omnia sincera fide servare, & exequi.

200. In-

200. Inſeruntur hic nomina & ſubſcriptiones Electorum & ſtatuum præſentium, & legatorum pro abſentibus. Præſentes autem ex Electoribus ſubſcripſerunt, Moguntinus, Trevirenſis, Colonienſis, Palatinus, jam S. R. I. architheſaurarius: reliqui tres per legatos. Sequuntur longa ſerie ſubſcriptiones principum, prælatorum, comitum, civitatum, & legatorum.

ARTICULUS VI.

De Cæſareo executionis edicto & arctiori modo exequendi.

AD annum 1648 & 49 hæc edicta pertinent. Sed quia Receſ- 20
ſui Noviſſimo inſerta ſunt, placet hic illa breviter attingere, cum toties eorum tam in receſſu Norimbergenſi quam Ratisbonenſi fiat mentio.

In priore executionis edicto, mox poſt P. W. per Imperium publicato, inquit Cæſar, in Inſtr. pacis eſſe conventum, ut Cæſar edicta emittat, quibus executio omnium imperetur, quæ per pacem tranſacta ſunt; atque ut circulorum directores ac duces reſtitutionem petentibus procurent. Si autem ipſorum cauſſa ageretur, aut interpellati auxilium negarent, vicini circulorum duces ac directores illud præſtarent.

Si quis autem Cæſareos commiſſarios requireret, illos ſine mora concedendos, ut omnia ſecundum Inſtr. pacis exequantur.

Cum igitur Cæſar pacem approbarit, atque militiæ præfectos ab armis diſcedere juſſerit, ſimulque ex officio providere debeat, ut omnia executioni dentur, imperat, ut omnes, qui vi pacis aliquid reſtituere, cedere, aut facere debent, ad interpellationem gravati ſine omni exceptione, adhuc ante commutatas ratificationes, reſtituant, cedant, aut faciant.

Quem in finem directoribus ac ducibus circulorum, tanquam conſtitutis per pacem executoribus poteſtas & mandatum datur, ut ipſi, vel Cæſarei commiſſarii implorati reſtituendis auxilium præſtent.

Si quis autem huic ordinationi ſe opponeret, & reſtituere detrectaret, directores ac duces circulorum, vel eorum ſubdelegati, una cum Cæſareis commiſſariis, ope vicini præſidii, vel ſuis aut gravati viribus contra inobedientes uti poſſunt. Præſidiorum autem præfectis mandatur, ut non modo executionem non impediant, ſed commiſſariis deſignatis aſſiſtant. *Publicatum fuit hoc edictum 7 Nov. 1648.*

Sequenti dein anno 2 Martii editum fuit alterum executionis decretum, quod *arctior modus exequendi* appellatur. In hoc memorat Cæsar, edicto executionis, priori anno publicato, non omni ex parte fuisse satisfactum: mandatque denuo, ut directores circulorum, a restituendis implorati, executionem promoveant secundum Instr. pacis, sumptibus eorum, qui restituere aut cedere aliquid obligantur, & quidem ubi Instrumentum specialiter disponit, restitutio fiat secundum litteram, in ceteris ex regulis generalibus, quoad *punctum amnestiæ* cum reservatione jurium restituentis & restituendi, in eum statum, quo ante tricennale bellum fuerunt: quoad *punctum gravaminum* vero secundum Instrumentum in possessionem anni 1624 absque reservatione, Instrumento contraria. Si vero super ipso facto possessionis dubia inciderent, ea in ipso loco executionis summarissime resolvantur.

Qui autem Instrumento pacis aut Cæsareis edictis, sive committendo sive omittendo se opponerent, in pœnam fractæ pacis incidant; prævia tamen informatione directorum; qui denuo moneantur, ut executionem promoveant, vi etiam, si opus sit, armata reluctantes compellant, ope vicinæ militiæ. *Videri possunt Pfanneri historia comit. Ratisb. Köbleri hist. Imp. Londorpii acta publ. Theatr. Europ. Rinck. in vita Leop. Struv.*

ARTICULUS VII.

Mors regis Romanorum & Imperatoris.

21 FErdinandus III ex comitiis Ratisbonensibus Viennam vix redierat, cum altero mox mense domesticum multoque funestissimum eundem fatum excepit. Quippe Ferdinandus IV filius, quem tanta providentia superiore anno in regem Romanorum eligi coronarique curaverat, variolis, fatali Austriacis morbo, extinguitur 9 Julii 1654, ætatis 21. Stabat aula Cæsarea dolore attonita, cum triumphales pompas, queis nuper Augustum exceperat, pullo vestitu ad luctum indutas conspiceret. Morsque tam improvisa vix non ipsi etiam parenti, curis & calamitatibus fracto, vitam eripuit.

Aulæ tunc conversio ingens. Adorari tunc extemplo *Leopoldus*, spes una magnæ domus; jam pro Imperatore coli, qui heri ut episcopus Passaviensis neglectus. Ut autem regendi artibus imbueretur, anno 1655 Austriæ regentem pater renuntiaverat, adactis in ejus fidem ordinibus. Anno eodem coactis Posonium comitiis

tiis (quinque nobilium millia affluxiffe memorantur) rex Hungariæ electus, vetuftis ritibus coronatus eft; anno infequente Bohemiæ quoque corona infignitus.

Ferdinandus parens, ut Romanorum etiam regem faceret, miffis ad Electores legatis operam dederat. Neque multum negotii fore apparebat, fi pertexere telam licuiffet. Sed hæc maxime molientem mors oppreffit 2 Aprilis 1657, fummo provinciarum & Catholicorum omnium dolore, non minus patrem amantiffimum, quam principem fummum, omni genere virtutum ornatiffimum amiffum lugentium. Quippe fumma & vere Auftriaca erat pietate, fide, religione, manfuetudine, conftantia, fapientia. Quæ per pacem Weftphalicam Proteftantibus conceffit, belli infelicis calamitatibus coactus conceffit, cenfuitque, prudentius effe, aliqua, quæ recuperari non poterant, relinquere, quam plura amittere, & omnia extremo difcrimini committere. Adhæc populorum fub immani pondere gementium, pacemque fufpirantium lamentis ac precibus movebatur; nec tamen, licet vehementiffime urgeretur, adduci unquam aut minis aut precibus Proteftantium poterat, ut in provinciis fuis hæreditariis alienæ religionis hominibus jus civitatis concederet.

Conjuges tres habuit, primam Mariam Annam, Philippi III Hifpaniarum regis filiam, anno 1631 fibi defponfam, atque ex ea genuit fex liberos: Ferdinandum, quem regem Romanorum jam coronatum ante patrem obiiffe diximus: Mariam Annam, Philippo IV Hifp. regi anno 1649 nuptam: Leopoldum, poftea Imperatorem. Reliqui tres in infantia obierunt.

Altera conjux erat Maria Leopoldina, archiducis Leopoldi in Tyroli filia, quam duxit anno 1648, fed fequenti mox anno per mortem rurfus amifit, relicto Carolo Jofepho, qui epifcopus Paffavienfis & ordinis Teutonici magifter obiit 1664.

Tertia Eleonora Caroli II Mantuæ ducis filia, 1651 ducta. Ex qua genuit Eleonoram Mariam, primum Michaeli Poloniæ regi nuptam, dein vero Carolo Leopoldo duci Lotharingiæ, moderni auguftiffimi Imperatoris avo: item Mariam Annam, Joanni Wilhelmo Electori Palatino collocatam.

ARTICULUS VIII.

Gallorum & Austriacorum mutuæ querelæ.

§ I.

Gallorum querelæ.

22 POst mortem Ferdinandi III, ut Galli electionem Leopoldi archiducis, Hungariæ & Bohemiæ regis impedirent, varias contra Ferdinandum patrem domumque Austriacam Germanicæ lineæ coram Electoribus & ordinariis Imperii deputatis, Francofurti congregatis querelas proposuerunt, propter adjutos Hispanos violatæ pacis Westphalicæ eum reum agentes.

Duo maxime in hanc rem tempore interregni (quod ultra annum tenuit) scripta, seu *memorialia*, ut vocant, ab iis sunt edita.

De Hispanis non juvandis. In primo queruntur, quod Ferdinandus III contra tenorem pacis Westphalicæ Hispanis in Belgium & Italiam frequentes copias submiserit, non consultis, sed refragantibus Imperii ordinibus. Regem Ludovicum, pacis amore & Christiani sanguinis miseratione, Cæsare ad extrema prope jam reducto, a victoriis retulisse pedem, restituisse tot urbes & munimenta, copias suas instructissimas reduxisse in Galliam, spe optima fretum, pacem, solenniter adeo, post quinque annorum laborem confectam, ad amussim observatum iri; jam vero contrarium omnino se experiri. Videri Austriam non alio fine pacem jurasse, sibi adeo proficuam, quam, ut receptis tot urbibus, superiorique Austria, atque remissis 13 florenorum millionibus, dissolutis atque rejectis a cervice sua hostibus, eam impune frangeret.

Pacem nullam stabilem fore Germaniæ, quamdiu ex domo illa Imperator assumatur: illam præteritis proxime annis Suecicis, Danicis, Polonicis, Moscoviticis, Tartaricis, Transylvanicis bellis se miscuisse, ut Imperium bellis alienis involvat.

Petierunt denique ab Electoribus, ut decernatur 1 exercitum Austriaco-Germanicum ex Italia revocari sine mora. 2. Ducis Mantuani prætensum vicariatum abrogari. 3. Eidem duci præcipi sub pœna fractæ pacis, ut Trini urbem Sabaudiæ duci restituat. 4. Eidem investitura Montisferrati, ex Instrumento pacis debita, conferatur. 5. Ut declaretur nullitas actuum aulæ imperialis, si qui fuerint, in ducem Mutinæ. Hæc enim omnia inniti dispositioni initæ ac juratæ pacis. In

In secundo scripto iterum se graviter læsos queruntur, ad arma tamen impelli non potuisse, spe ductos, quod pacis observantiam, quam in aula Cæsarea & comitiis frustra quæsierint, Electorum authoritate sint obtenturi: secus ultimam hanc propositionem fore, regemque coactum iri arma corripere, & pacem Westphalicam vindicare.

Notorium esse, quoties Austria hanc infregerit, datamque sacramento fidem, de mutuis hostibus non juvandis, de nullis Hispano mittendis auxiliis. Justum exercitum iis adductum in Italiam, exauthoratas multoties ad speciem & fucum faciendum copias Austriacas, ut in Belgium mitti possint, rursusque novis conscriptionibus ac supplementis refectas, ut iterum exauthorari, & pulcro hoc prætextu mitti queant; imo militem quoque prius non dimissum eo abductum.

Vanum & futilem esse obtentum, copias in Italiam trajectas, ut Mediolanensem ducatum, Imperii feudum, tuerentur. Quasi vero anno 1648, quando Imperator se obstringebat ad nulla, in bello tunc vertente hodieque adhuc continuante, Hispanis quocunque modo mittenda auxilia, Mediolanum non fuerit feudum Imperii, tunc jam impetitum a Gallo, Sabaudo, & Mutinensi, aut Pedemontium, ab Hispanis toties infestatum, annoque 1639 totum prope occupatum, in quo Vercellensis ditio & Trinum hodiedum ab iis insideatur, uti etiam Mutinensis status, non sint æque ac Mediolanensis ducatus feuda Imperii; cur ergo solius hujus protectio imperialis suscipiatur, & non etiam illorum? an liceat Imperatori, vasallis inter se diffidentibus, unum & alterum privare utili suo dominio, caussa antea non cognita? an ignoretur, ducem Mutinæ bellum mere defensivum, necessitate coactum, imparatum, imparemque, nihil tale suspicantem, nulla caussa, nulla prævia belli denuntiatione ab Hispanis invasum, Regio obsidione cincto, Brixello tentato, subditis expilatis?

Magna animi commotione ceteros Italiæ principes marchionis Caracenæ, Mediolanensis gubernatoris, hostilem eam vim accepisse, sede Apostolica vacante illatam. Sabaudiæ duci toties petitam, totiesque promissam investituram in gratiam Hispanorum nunquam collatam. An convasalli non consentirent in mutuum auxilium?

Ultra quinquaginta armatorum millia ab Austriacis contra regem Galliæ Hispanis fuisse submissa in Belgium, captis per Germaniam hospitationibus. Non Hispaniæ sed Imperii commodis cre-

creari Imperatorem. Cogitarent Electores tristes tricennalis belli calamitates; redituras illas in Germaniam, nisi authoritatem suam interponant, ut sanctius pax observetur.

Hanc postremam suam fore propositionem; viderent proin S. R. I. Electores, quam capitulationem eligendo Imperatori jurandam concipiant, probeque dispicerent, an Imperio expediat, gravissimum bellum in Germaniam attrahere.

Quamvis 70 annis Hispani cum Batavis, & dein etiam cum Gallia, Batavis juncta, bellum gererent, nunquam tamen Cæsares aut Imperium illi bello se miscuisse, tametsi tunc necdum exstarent pacta publica de mutuis hostibus non juvandis. Belgium tunc non minus constituisse Burgundicum Imperii circulum, nec Austriacos Hispanos minus sanguine & affinitate junctos Austriacis Germanicis fuisse; & tamen, ut tranquillitas Imperii conservaretur, cui Cæsarem natum esse oporteat, bellum illud a se alienum putasse. Quid ergo nunc, quando tot pacis vincula cohibent, se miscerent? celebratam semper antehac fuisse Germanorum fidem præsertim publicam: cur illam nunc tantopere violari Imperii ordines sinerent, ejusdem vi pacis Monasteriensis vades & vindices?

Si Maximiliani II, Rudolphi II & Matthiæ Cæsarum redirent tempora, qui (nulla licet exstante lege, nisi quam Imperii tranquillitas dictaverat) bellis externis se non miscuerunt, regem Ludovicum nulli præ Leopoldo, Hungariæ & Bohemiæ rege, consobrino suo, superantibus ætatem animi dotibus præcellenti, imperialem coronam fuisse optaturum, atque ut eam consequeretur, precibus & officiis suis promoturum. At vero, postquam nimia Hispanorum in aula Cæsarea usurpata auctoritas Imperii cum Gallia conjunctionem distraxisset, vix spem quietis fore, nisi Imperii Electores, principes, & status firmiter se interponant.

Repetunt denique petitiones suas de revocandis ex Insubria copiis; de abrogando Mantuano prætenso vicariatu, & actis in Mutinensem revocandis, & concedenda illi investitura Corregii: de confirmando Sabaudo in vicariatu Italiæ, Trino eidem restituendo, & investitura Montisferrati, secundum formam, a Ferdinando II datam, concedenda, novoque ratione Hispaniæ bello, Germaniæ inferendo, præcavendo.

Datum Francofurti 5 Martii 1658.

Electores, ut querelis Galliæ satisfacerent, pleraque illius postulata capitulationi Cæsareæ inseruerunt.

Austri-

Austriacorum exceptio.

Legati Hungariæ & Bohemiæ regis Leopoldi responderunt, sæpius ab Austriacis fuisse demonstratum, contra jus & fas, contraque fidem, anno 1634 Francofurti a Gallis datam, quod rex nihil eorum, quæ in Imperio occupaturus esset, retinere velit, nihilque desideret, quam laudem conservatæ & protectæ Germanicæ libertatis, a Gallis postulari, ut Alsatia, in quantum ad domum Austriacam spectabat, Galliæ cederetur, præsertim cum tunc Alsatia non ad Cæsarem, sed ad Leopoldi archiducis Oenipontani liberos, quibus, uti etiam parenti, nulla pars belli pertineret. 23

Hanc nempe fuisse jactatam Germanicæ libertatis defensionem, Imperii provincias occupare, dominatum per Rheni tractum exporrigere, ut Rhenani principes terrore vicinæ potentiæ redderentur obnoxii, Galliaque arbitrium Germaniæ usurpare, & Electoribus vix non leges dictare posset, quem Imperatorem deberent eligere.

Quæ deinde mens fuerit Gallorum, dum omnem facultatem circulum Burgundicum, ad Imperium spectantem, defendendi præcisam vellent, ducatum Mediolanensem, aliosque Italiæ principatus, jure feudi eidem subjectos, jam novem integris post pacem Monasteriensem annis continuato adversus Hispaniæ regem, intuitu Mediolani Imperii principem & vasallum bello, satis superque patescere.

Ut enim nobilissimos hos principatus ab Imperio avellere, sibique possint adscribere, solis sibi licitum prætendere, integros e Germania exercitus conscribere, Italicos principes, Imperii feudatarios, adversus Imperatorem, suosque convasallos concitare, ut tandem omnibus ad se raptis orbis monarchiam sibi possint attribuere, prout nonnulli Galliæ scriptores præsagire gestiant. In eum finem Servientum Galliæ legatum, deserta urbe Monasteriensi, pro pace cum Gallis ineunda per præliminaria pacta condicta, Osnabrugas excurrisse, ut articulum de non juvando circulo Burgundico extorqueret.

Fidendum non esse verbosis Gallorum pollicitationibus, quibus libertatis Germanicæ patronos se venditent. Externæ id genus protectionis, tuitionis, patrocinii nomina, hamum esse, quo incauti capiantur.

Non minus Imperatori & archiduci fas esse, exteris principibus

pibus copias concedere, quam reliquis ordinibus: nec minus Hispano conscribere in Germania milites, quam Gallo, si domini territorialis voluntas accedat; nihilque contra Imperii constitutiones agatur; nec aliam Monasteriensis Instrumenti esse mentem, prout a statibus Imperii declaratum fuerit.

Nullatenus igitur Ferdinandum III p. m. fractæ pacis postulari posse, quod Hispanos permiserit, copias a se abdicatas, aliasque in Imperio conscribere & in Belgium aut Italiam abducere ad bellum, non offensivum sed defensivum. Hoc enim permissu Cæsaris fieri posse, constitutione Imperiali anno 1576 Spiræ edita expresse contineri. Factum id ab Hispano permissu Cæsaris, a Gallo eo ne quidem salutato. Neque in fraudem pacis Imperatorem juramento solutas plures post pacem confectam dimisisse copias, sed jure suo usum, imo Imperii placito; ad quid tantis impensis superfluum jam retineret militem? nunquam autem sub auspiciis & signis Imperatoris in Belgium cohortes missas, nec in Italiam, nisi postquam Mutinensis homagii fidem exuisset. Ceterum non esse Galliæ, ut se sola Instrumenti tabulas interpretetur, aut ad id extendat, quod non est comprehensum: neque frustra interjectam fuisse art. III cautionem: *salvo assecurationis articulo*. Cum igitur Mutinensis ducatum Mediolanensem suis Gallorumque armis invaserit, nec monitus destiterit, fas omnino fuisse, imo promissæ assecurationis officium eundem tueri atque protegere. Et, si id licitum sibi putet Gallus, cur non Imperatori, supremo ac directo feudorum domino?

Falsissime spargi, Hispanos in aula Cæsarea fuisse dominatos: in rebus ad Imperii statum pertinentibus, nunquam oratori Hispano ullam fuisse indultam auctoritatem, nunquam ad consultationes admissum. Quam parum in ultimo bello, ac subsecutis variis pacificationis tractatibus Cæsar Hispanorum consiliis & oppositionibus detulerit, ex rerum gestarum serie satis constare. Et cur non eodem jure inferre liceret: aula Parisiensis Anglorum, Suecorum, Italorum, Hollandorum, Venetorum, imo & Germanorum legatis & internuntiis est frequens: ergo Gallici regni administratio ab eorum consiliis, & suggestionibus pendet. Quod autem Cæsar justis Hispaniæ querelis deferat, & sicut aliis justitiam ministret in rebus ad Imperium pertinentibus, neminem posse reprehendere.

Quanta fuerit miseratio humani sanguinis & Germaniæ calamitatum, quantus tranquillitatis amor, quanta in DEum pietas, inde

inde colligi, quod absque caussa Rhenanas & Mosellanas Imperii urbes & provincias invaserint, Suecis Germaniam immaniter vastantibus se socios adjunxerint, atque per arma id tandem evicerint, ut Catholici tot episcopatus, totque ecclesias earumque patrimonia in manibus Protestantium relinquere fuerint coacti, quin etiam ad exteros deferre: non quod rex Christianissimus id cuperet, sed quod domum Austriacam frangere, & turbatis Germaniæ rebus regnum suum in alienas provincias vellet extendere, pacemque sibi opimam extundere. hinc tot enormia postulata, tot ambages, tot moras injectas.

Pro cessione Alsatiæ Austriacæ & præfecturæ provincialis cessione promissas absolute archiduci Oenipontano tres myriades librarum Turonensium; ne autem hanc pecuniam rex solvere deberet, extortam a quorundam statuum mandatariis cautionem, non fore standum promisso, nisi rex quoque Catholicus in alienationem Alsatiæ consentiret.

Pace denique, Germaniæ perniciosa, confecta, per integrum ferme annum obtineri non potuisse, ut copias suas Galli e Germania abducerent: quod forte nec tunc factum, nisi domesticum incendium avocasset. Castra trans Rhenum necdum dominis suis restituta; injectum Rheni navigationibus frenum; duas tertias æris alieni, quo camera Einsishemiensis premebatur, necdum solutas; Cantones Helvetiæ, qui toto belli tempore pacem, anno 1515 initam servassent, jam in partes trahi; ipsam Portam Ottomanicam pulsari, Francisci I & Henrici II exemplo.

Jam vero, Gallis Suecisque deberi, quod Bohemiæ regnum domui Austriacæ sit factum hæreditarium, inanissimum esse figmentum. Aliud longe facturos, si potuissent. Successionem illam perpetuo fuisse hæreditariam, nec electioni obnoxiam secundum B. A. nisi extincta integra utriusque sexus prosapia. Si id, quod unus vel alter scriptor asserit, pro vero habendum, regnum Galliæ non hæreditarium sed electivum esse, cum hoc Franciscus Hotomannus, famosus Galliæ jurisconsultus, in tractatu suo de juribus & libertatibus regni Franciæ scripserit.

Nunquam porro eam paciscentium Monasteriensium fuisse mentem, ut, donec Gallia præcipuos Imperii vasallos vi aut metu, arte vel Marte in partes suas pertraxisset, uti ducem Mutinensem oblata armorum præfectura, totum circulum Burgundicum, totum ducatum Mediolanensem Imperio eripuisset, omnia denique ad se tractura, Imperatorem, Electores, principes, & ordi-

nes Imperii devincti sint, ut tanquam otiosi spectatores domi desideant, & oscitando conniveant.

Ad postulata denique Gallorum Austriaci responderunt.

Ad 1 Abstineant Galli ab invasione feudi imperialis ducatus Mediolanensis: restituant oppida, castra, fortalitia, ad eum pertinentia: deducant milites: idem mox faciet domus Austriaca.

Ad 2. ab Imperatore Ferdinando III dux Mantuæ vicarius Italiæ constitutus fuit non absolute & simpliciter, sed secundum quid; quatenus nimirum ad castigandam Mutinensis ducis contumaciam, & tutandum ducatum Mediolanensem, exercitui in Italiam misso, nomine Imperatoris præesset.

Exemplo veterum legatorum aut præsidum, copiis absente imperatore præfectorum, mortuo jam Cæsare hæc præfectura per se expiravit. Id tamen juris nulli unquam Imperatori fuit negatum.

Ad 3 & 4 constat, statim post conclusam pacem Monasteriensem nec Sabaudum nec Gallum pactis stetisse, sed mox armis omnia turbasse.

Mantuanus, qui in statu medio se continuit, nihilque aliud in aula Cæsaris petiit, quam ut jus sibi & adversariis dicatur, audiatur denuo, satisfaciant Galli & Sabaudi pro tantis illatis interea damnis. Restituant Galli Sabaudo Pignerolum, & Susam, contra tractatum Chierascensem ipsi extorta: & omnis lis uno momento componi poterit.

Ad 5 Cæsar jus & justitiam administravit, capitulationi suæ conformiter. Non sequitur ex eo, quod Galli hoc pati nequeant, cassandum & irritandum esse. Imperator non ad leges Gallicanas, sed ad Justinianæas receptas obligatus est: juxta *L. digna vox. C. de leg. & constitut.*

Alterum dein scriptum author Austriacus typis commisit, in quo pristina ferme repetit. Nam exhibet in hoc, quo dejicienda foret Majestas Romani Imperii, si integrum foret Gallis, quemvis adversus Imperatorem & Imperium contumacem vasallum in protectionem suscipere, armisque illatis tueri, ne contra eum secundum constitutiones Imperii & antiquissimum morem procedatur.

Repetit ambitionem Galliæ, quæ nihil aliud perpetuo quærat, quam ut diruta utraque domo Austriaca, una propemodum veræ religionis arce, dominatum suum ulterius semper ulteriusque proferat. Invasam hinc retentamque, contra fidem Francofurti datam, atque sine omni caussa innocentium pupillorum, bellique penitus expertium, provinciam, quia ad Rheni

nal dominatum, ulterioresque Imperii provincias occupandas Gallis erat accommoda: objiciunt, sub vanis prætextibus negatam promissam pecuniam: fœdera cum Turcis & acatholicis in perniciem religionis inita: noluisse Gallos cum Imperatore fœdus contra Turcam inire, ut semper eum in Christianos incitare possint.

ARTICULUS IX.

Quædam alia his temporibus gesta.

Civitas *Monasteriensis*, sicut jam antea Anabaptistarum tempore episcopo refractaria, sic etiam postea, quamvis minori cum violentia, jugum excutere nitebatur. Quapropter Christophorus Bernardus de Gahlen, Monasteriensis episcopus, martialium spirituum princeps, postulabat, ut urbs præsidiarium militem admittat. Quod cum detrectaret, anno 1657 eandem obsidere cœpit. Re dein tantisper suspensa, anno 1660 rediit, illamque expugnavit, coegitque, ut præstito homagio suis sumptibus castellum construat, ut sibi ipsi, quo in futurum coerceretur, frenum injiceret.

Idem episcopus, cum simul esset abbas Corbeyensis, & *Höxteram* insolescentem vellet compescere, opposuit se Rudolphus Augustus, dux Brunsvicensis, protectionis, sibi competentis, obtentu, atque præsidium militare urbi imposuit. Admoto dein ad Brunsvigam milite, eandem expugnavit, anno 1672, & sub jugum misit, postquam ultra sæculum libertate sua fruebatur.

Imperator approbavit, & in tutelam S. R. I. assumpsit *academiam naturæ curiosorum*, quæ experitissimis medicis constans, observationes physico-anatomicas colligit, & sub titulo *ephemerides curiosæ* ad typum promovet.

CAPUT II
DE
STATU GERMANIÆ
SUB
LEOPOLDO M.

ARTICULUS I.

Eligitur Imperator.

Natus est Leopoldus M. 9 Junii 1640 Austriacis hoc uno felici. Nam eo anno & Catalonia defecit, & Lusitania novum sibi re- 24

gem delegit, & cum Attrebato Taurinum Gallis cessit, neque ad pacem in Germania per Suecorum felicitatem perveniri poterat.

Gynæcei ministerio mature ereptus, primam juventutem sub institutione Ferdinandi Portiæ comitis egit, Christophoro Müllero Societatis JEsu sacerdote ad tradendas litteras & vitæ Christianæ rudimenta assumpto. Eratque, præter nativam ad omne genus religionis virtutumque studium propensionem, ea in perdiscendis disciplinis ingenii felicitas, memoriæ vero vis incredibilis, ut brevi tempore poeticam, oratoriam, historiam, philosophiam, mathesin, jurisprudentiam emensus, & terse nitideque loqueretur, & prompte subtiliterque de quovis argumento ad admirationem disputaret, doctos inter sui ævi principes facile primus.

Patre e vivis erepto septendecim duntaxat erat annorum juvenis. Nutare videbatur, velut alio declinatura, Imperii corona, commoventibus se undique veteribus novisque Austriæ æmulis hostibusque, ut fastigio tandem fastuque suo, ut loquebantur, dejecta ea gens, in ordinem redigeretur: his demum comitiis patefactum iri, num potestatis quid subsit Electorum nomini, an vero Austriæ patrimonium sit Germania. Ipsa mora comitii, quod annum fere tenuit, animos exspectantium suspenderat, verentibus amicis, ne fraudi esset Leopoldo, quod filius sit Imperatoris, & frater Romanorum regis.

Wagner. Mens Electorum varia: aperta inprimis quorundam in Wilhelmum Leopoldum, patruum Leopoldi, studia: Bavari inter appetentem Imperii aut detrectantem ambiguitas: excitata Gallos inter Hispanosque conciliandæ pacis contentio: nova denique, rebusque Austriæ periniqua, capitulationis formula electionem Leopoldi retardabant.

Quippe Moguntinus ex illustri Schönborniorum familia; in Wilhelmum archiducem, episcopum Argentinensem, ac Belgii gubernatorem videbatur propensior: eum esse Imperii statum, qui Imperatorem, rerum experientia probe subactum requirat. Pontificis venia e sacerdotiis Wilhelmi Cæsaream dignitatem sustentari posse. At ille, vacuum sine potentia & opibus Imperatoris nomen fore ratus, nec sufficiens piumque satis sacerdotiorum proventus eos in usus impendere, eam a se cogitationem facile amovit, atque in nepotem Leopoldum commendatione sua transtulit.

Obsistit Gallia Galliæ oratores Gramontius & Lionæus obibant aulas, ut in Bavariæ Electorem vota flecterent; neque alieni erant Electo-

res ecclesiastici, quod iis opibus esset princeps, sub quo nec ab hostibus Germania, nec Germaniæ libertas periclitaretur. At Curtius comes aulæ Boicæ præfectus vehementer dissuadebat. Divisis suffragiis collidendam armis cognatam utramque domum, & eum ex æmulis potiorem fore, qui acie vicisset: & forte non eandem fortunam fore, quæ Ludovico olim fuit in Fridericum Austriacum: ibi æquis viribus, hic cum Hungariæ ac Bohemiæ regibus, magnisque domus Austriacæ clientelis depugnandum. Et, si omnia prospere cederent, immensis sumptibus, ad sustinendam pro dignitate Majestatem, florentem provinciam exhauriendam. Consultius secundo loco consisti, quam primum cum patriæ ruina conjungi. Grandia quidem promitti a Gallis, sed hoc pacto Romanorum Imperatorem, clientelari velut obsequio devinctum, sub Franciæ regis auspiciis regnaturum: neque enim vere imperare, cujus authoritas alienum esset beneficium.

Responsum legatis ad extremum, crearent Imperatorem Electores, quem liberet, si in Bavariæ Electorem convenirent suffragia, sibi necdum satis constitutum, admittendum, repudiandumve videretur beneficium. Alienus ab eo consilio fuerat Elector, princeps sapientissimus, sed tot legatis, ut Imperium acceptaret, urgentibus, amice respondendum fuit, suspensa interim tot inter æstus sententia.

Tertium, quod electionem sufflaminabat, obstaculum fuit contentio, num Hispanos inter Galliosque ante electionem pax concilianda esset. Urgebant eam rem Galli, illisque adhærentes; rejiciebant Austriaci & Hispani cum aliquot Electoribus: eo quod hac ratione electio nimium protraheretur, non autem expediat, tamdiu vacare Imperium, capite destitutum.

Consilium igitur hoc de pace antea sancienda cum non procederet, ventum est ad quartum, illudque gravissimum contentionis momentum, ad capitulationem videlicet; cui Galli inseri volebant hæc verba: *Et ne patria novis turbis involvatur, nullo se pacto in præsentia per Italiam, & circulum Burgundicum bella ingerat; neque Imperatorio, neque Austriacæ domus nomine suppetias ullas copiarum aut nummorum adversus Franciam, ejusque per Italiam ac Burgundicum circulum fœderatos submittat.*

Electores, quorum erat litem arbitrari, utrinque distrahebantur. Moguntinus, Coloniensis, Palatinus, Gallis favebant, Trevir, Saxo, & postea etiam Bavarus ab Austriacis stabant. Prioribus tandem etiam Brandeburgus accessit, & hac electione

 legem

legem evicit, ut verba illa capitulationi insererentur. Et quamvis nuntius Apostolicus reprehenderet catholicos Electores, quod eo pacto in religionis injuriam Cromwello, Angliæ protectori, Gallorum socio, viam in catholicum Belgium aperirent, Leopoldus nihilominus, cum res mutari non amplius posset, capitulationem cum illa clausula sine exceptione acceptavit: non adeo liquidas & peremptorias esse legum formulas, a ministris suis persuasus, quin in tanta temporum, casuumque mutabilitate refingi, aut relaxari queant. Exarescentibus largitionibus, metuque sublato, mitius sensuros, qui nunc tam obnixe id pactum evicissent, Electores.

Amotis itaque obstaculis dies octava Julii electioni data. Exteris excedere jussis, portis occlusis, viæ repagulis obductæ, plateæ & mœnia civibus occupata. Electores primum ad *Romanam*, quam vocant curiam, inde ad D. Bartholomæi basilicam, suis quisque honorum insignibus agmine progressi, rite invocato numine, conclave subeunt, Leopoldum in regem Rom. eligunt, 18 ætatis annum tunc agentem, & postquam descriptis sibi pactis staturum se recepisset, eundem in aram sublime elatum publica acclamatione Imperatorem salutant, plus quam centum tormentorum, & musicorum instrumentis festivam lætitiam attestantibus. Et ne Electores novis in Aquisgranense iter sumptibus gravarentur, accersitis Norimberga Imperii insignibus, coronatio peracta.

ARTICULUS II.

Capitulatio Leopoldo Imperatori proposita, & ab eo subscripta anno 1658, in compendium reducta

25 In proemio ait Leopoldus, se ex libera & clementi voluntate per viam pactorum sequentes articulos transegisse & promisisse. Quorum, cum a priorum Imperatorum capitulationibus in pluribus sint diversi, synopsin apponere visum. Promittit igiur Cæsar,

1. Quod Christianitatem & sedem Romanam, summum Pontificem, & Christianam Ecclesiam, tanquam ejusdem advocatus, in bona ac fideli protectione ac tutela sit conservaturus, uti etiam in S. R. I. pacem & unitatem, administraturus decenti modo & forma omnibus justitiam, pauperi sicut diviti, absque respectu personarum, statuum, dignitatum, religionum, etiam in pro-

propriis caussis, & domum suam concernentibus, juxta constitutiones Imperii, privilegia, & antiquas laudabiles consuetudines.

2. Bullam Auream cum extensione ad octavum Electoratum; quæ in diæta imperiali anno 1555 circa securitatem provinciarum sunt conclusa, ac postea per recessus Imperii sæpius confirmata, præcipue vero Monasterio-Osnabrugense instrumentum pacis, & Norimbergensem executionis recessum, & quæ in proxima diæta Ratisbonensi fuerunt conclusa, & in futuris diætis concludentur, firmiter sit observaturus, neminem contra ea gravaturus, & omnes illos, qui contra dictum instrumentum pacis, & inibi permissas religiones, quidquam scribent, aut typis evulgaverint (veluti ex quo fonte solum rebelliones, dissensiones, diffidentiæ ac rixæ in Imperio concitantur) prout par est, puniturus, scripta & impressa cassaturus, omnesque contra dictam pacem editas protestationes & contradictiones rejecturus.

3. Promittit, nationem Germanicam, S. R. Imperium, Electores, uti præcipua ejus membra, juxta tenorem A. B. nec non alios principes, prælatos, comites, dominos ac status, una cum immediata Imperii libera nobilitate in suis prærogativis, ecclesiasticis & sæcularibus dignitatibus, juribus, jurisdictionibus, & alias quemvis in suo statu & bonis tueri, nec sine præscitu aut consensu Electorum, principum, ac statuum, quemquam sua sessione, & voto, quod hactenus in Imperii comitiis habuit, suspendere aut excludere.

Præterea omnes in suis privilegiis, juribus, consuetudinibus, ad decentem instantiam, sine ulla denegatione ac remora, in optima forma confirmare, ac protegere: nulli contrarium privilegium concedere: &, si tale concessum fuisset, quod in instrumento pacis non fuerit ratificatum, totaliter cassare: neque ullius status subditos, landsassios, aut alio jure obligatos, ab ejus jurisdictione, steuris, decimis, aut aliis communibus oneribus ac debitis sub quocunque colore eximere, aut aliis id permittere.

Neque consentire, ut status provinciæ dispositionem de steuris privative ad se trahant, sine consensu domini conventus instituant, aut onera subterfugiant: & si tales landsassii contra hæc ad Cæsarem, aut judicium ejus aulicum recurrerent, eos ad suum principem aut dominum remittere, omniaque alia eorum contra dominum territorialem attentata pro irritis & cassis declarare.

4. Præcipue vero duci Sabaudiæ in persona legitimi sui procuratoris comparenti promissam in pace Monasteriensi investituram Montis-

Montisferrati, sicut a Ferd. II concessa fuerat, absolute sine mora impertiri, & apud Hispaniæ regem intercedere, ut urbem Trini eidem extradat, atque duci Mantuæ mandare, ut nullam in ducatu Monferatensi jurisdictionem exerceat, neque vicariatum Imperii in Italia prætendat.

5. Cumque exteræ quædam respublicæ, acsi regibus essent æquales, præcedentiam ante electorales legatos prætendant, Cæsar hoc non permittet, sed proximum regibus locum istis attribuet. Neque permittet, ut exteri legati cum armata custodia per plateas incedant, aut rebus Imperii se misceant. Providebit insuper, ut Electoribus ab antiquo continuata & alias competens dignitas ac prærogativa conservetur, atque ut Imperii comites ante alios comites & Cæsaris camerarios & consiliarios incedant.

6. Concedit, ut septem Electores justa ex caussa convenire possint ad consultandum, secundum tenorem B. A. & approbabit confœderationes communes, & speciales Rhenanas. Liberum pariter est aliis Imperii statibus, circulariter vel collegialiter convenire, aut etiam perpetuas confratrias erigere.

7. Contra vero cassabit & prohibebit omnes subditorum & lansassiorum coitiones, fœdera, conspirationes adversus suos principes aut dominos. Sicut etiam statibus permissum est, se ac jura sua, etiam cum assistentia vicinorum statuum, contra subditos tueri. Si vero controversiæ juridice deducantur, quamprimum expedientur.

8. Nullæ litteræ concedentur, quibus, ut olim a Cæsaribus factum, aliqui ex mediatis Imperii subditis fiant immediati, aut ex immediatis mediati, neque externis, uti per Bullam Brabantinam factum, aliqua in Imperii immediatos aut mediatos subditos privilegia aut jura vel protectionis litteræ concedentur. Et, cum quidam exteri urbes quasdam & loca, ad Imperium spectantia, præsidiis suis occupatas teneant, curandum, ut liberentur, & in statum pristinum reponantur. Decem Alsatiæ quoque civitates, extra jus præfecturæ provincialis, sicut alii status immediati, Imperio maneant incorporatæ.

9. Cum exteri potentes Imperii subditorum rebus se misceant, sub prætextu Hanseatici fœderis, vel alio simili, eorumque uniones confirment: instrumentum vero pacis solis statibus Imperii confœderationes & ligas permittat, non autem eorum subditis, sed ipsorum desuper obtenta privilegia revocet, Cæsar huic attentato obviam ibit, nec concedet, ut contra Imperii constitutiones mediati subditi ullas cum exteris confœderationes, protectiones, garan-

garantias erigant, erectas vero abrogabit, aut saltem intra limites Cæsareæ concessionis, si adhuc in manibus sit, constringet, & in contumaces, qui adversus suos dominos territoriales ad exteros recurrent, severe animadvertet.

10. Neque Cæsar in negotiis Imperii ullas confœderationes faciet sine consensu statuum. Si vero publica salus & utilitas majorem festinationem requireret, septem Electorum collegialem consensum prius obtinebit, donec ad Imperii conventum negotium referre possit. Si autem ratione hæreditariarum suarum provinciarum est initurus fœdera, id sine damno Imperii fiet, & juxta Instrumentum pacis.

11. Si quid alicui non de jure sed de facto ereptum sit, aut secundum pacem VVest. edictum executivum, arctiorem modum exequendi, aut Norimbergensem executionis recessum, restituendum, necdum sit restitutum, unumquemque juvabit, ut sua vel sibi debita consequatur. Ipse quoque Cæsar, si quid restituendum habeat, quamprimum restituet.

12. De Imperio ejusque appertinentiis sine consensu collegiali Electorum non tantum nihil donabit, hypothecabit, oppignorabit, aut alia quavis via alienabit, aut gravabit: sed omni insuper studio curabit, ut, quæ Imperio decesserunt, & in exterorum manus indecenti modo sunt delapsa, quamprimum recuperare. Circulorum quoque reintegrationem promovebit. Præcipue vero, quia innotuit, aliqua magni momenti dominia ac feuda, ad Imperium spectantia, in Italia & alibi fuisse vendita, specialem inquisitionem desuper instituet, & informationem ad cancellariam Moguntinam, ut reliquis Electoribus communicetur, intra annum transmittet, atque in his omnibus cum consilio & assistentia Electorum, & pro re nata reliquorum etiam statuum peraget, quod conclusum fuerit. Quia etiam Melitensibus, ultimo præsertim bello Hollandico, multa in & extra Imperium fuerunt erepta, curabit Cæsar, per amica media eorum restitutionem promovere. Si etiam Cæsar aliquid de rebus Imperii absque justo titulo adquisiisset, spondet illud restituere. Quod Ferd. Carolus archidux ratione Alsatiæ prætendit, in proxima diæta reassumetur.

13. Cum vicinis Christianis principibus pacem colet, nec quocunque prætextu bellum aut lites in vel extra Imperium incipiet sine statuum vel saltem Electorum consensu; sine quo neque copias in Imperium ducet. Pacem VVest. servabit: ac proin coronæ Gallicæ præsentibus & futuris *exteris* hostibus sub nullo colore aut

prætextu, vel sub quavis controversia & belli caussa, arma, milites, commeatum subministrabit: neque transitum permittet militiæ, adversus pacem VVest. acturæ. Sicut vicissim Gallia respectu Imperii obligatur. Atque sic Cæsar etiam, in quantum circulum Burgundicum, & bellum in eo *tunc*, *tempore pacis initæ existens*, *& adhuc durans*, concernit, dictæ paci VVest. se conformiter geret: nec aliis copiis transitum ad id permittet. Si autem Cæsar aut Imperium invaderetur, tunc cujusvis auxilio uti potest, ita tamen, ut in statuum provinciis nulla nova fortalitia exstruat, nec antiqua renovet, nec ullum statum contra constitutiones Imperii hybernis gravabit.

14. Nullatenus se miscebit in bella, quæ in Italia & circulo Burgundico *nunc* geruntur. Neque ut Imperator, vel ut archidux ratione suæ domus contra Galliam ejusque fœderatos in Italia aut circulo Burgundico sub ulla caussa militibus, pecunia, armis, aut aliis opem ferat aut assistet, ea tamen conditione, ut vicissim neque Gallia aut ejus fœderati Imperii aut Germanicæ domus Austriacæ, aut cujusvis status hostibus ullo modo auxilium præstet, ita, ut omnia reciproce obferventur: hac tamen addita declaratione, ut, si status aliquis Imperii hostiliter ab aliquo impeteretur, Galliæ assistentiam aut ejus fœderatorum implorare liceat. Curabit autem Cæsar, ut pacis officia inter bellantes coronas interponat.

15. Status & nobilitatem immediatam nulla vi afficiet, nec allos permittet; sed lites omnes per viam juris tractentur & ad Imperii tribunalia secundum Imperii constitutiones remittantur. Neque concedet, ut prædationibus, arrestis, novis exactionibus molestentur, qui jure ordinario experiri volunt.

16. Si necessitas exigeret, ut cum consensu Electorum conscriberetur exercitus, illum citra eundem consensum non educet extra Imperium, sed pro illius & læsorum statuum defensione applicabit. Si autem a Cæsare vel aliis miles pro exteris conduceretur in Imperio, curabit, ne quis ejusmodi conscriptione, transitu, hospitiis, aut alio modo contra constitutiones Imperii gravetur. Ceterum nulli statui Imperii vel incolis prohibetur, apud exteros servitia militaria suscipere, modo non contra Imperium aut ejus membrum dirigantur.

17. Non onerabit status sine necessitate exactionibus. Qui vi pacis provincias permutare debuerunt, nullam pro hac vice cancellariæ aut investituræ taxam solvent. Contributiones non aliter,

ac

ac juxta Instrumentum petet, neque aliter, quam pro Imperio applicabit. Comitia extra Imperium nationis Germanicæ non indicet, nec sine consensu Electorum. Nulli suam contributionis quotam in præjudicium aliorum remittet vel minuet, minus permittet, ut status aliquis ab exteris eximatur.

18. Neminem ab ordinariis judicibus suis evocabit. Quemlibet in sua immedietate, privilegiis de non appellando & evocando, apud primam instantiam & ordinarios immediatos judices, cassatis omnibus, hucusque in contrarium factis, relinquet; multo minus per judicium aulicum aut camerale præjudicari patietur.

Cum etiam status a longo tempore contra Cæsareum aulicum judicium Rotwilense, VVeingartense aliaque Sueviæ provincialia, varia gravamina proposuerint, ideoque etiam in Instrumento de iis abolendis mentio seu ansa fuerit data, curabit Cæsar, ut, donec in proximis comitiis ea de re certi quid fuerit statutum, excessus & abusus cassentur, status vero in suis exemptionis privilegiis (non attento, quod prætendantur esse cassata) manutenebit.

Præterea cuilibet liberum esto, a prædictis judiciis ad aulam Cæsaream vel tribunal Spirense appellare. Cum etiam in caussis supremæ territorialis jurisdictionis, & regalium, in specie juris collectandi, ad nudam instantiam subditorum, mandata cum - & sine clausula decernantur, antequam status desuper debite audiantur, ordinabit Cæsar, ut status ante omnia audiantur; quo omisso liberum illis erit, ejusmodi mandatis nullam præstare paritionem.

19. Proponitur hic querela contra curiam Romanam, quod per gratias, rescripta, annatas multiplicatas, reservationes, dispensationes, resignationes præbendarum, quæ alias per obitum ad sedem Romanam non devolvuntur, per coadjutorias prælaturarum electivarum & præbendarum, vel aliis viis, cum detrimento episcoporum, capitulorum, cleri, juris patronatus, contra Concordata Germaniæ & data privilegia indesinenter agatur. Unde Imperator cum consilio statuum hæc diverti & præcaveri apud summum Pontificem curabit, ut Concordata, privilegia & libertates conserventur, & abusus abrogentur in comitiis, vigore tractatus Augustani de anno 1530.

Tollet pariter abusus, per quos alicubi caussæ civiles ad Nuntios Apostolicos, vel etiam Romam trahantur, & fiscalibus judicii aulici & cameralis injunget, ut contra partes, advocatos, procuratores, notarios, in posterum simile quid attentantes, ex officio procedant, & animadvertant.

20. Abrogabit magnas mercatorias societates, monopolia, usuras; nec monopolii jura deinceps concedet, & obtenta revocabit, utpote Imperio, ejusque incolis & subditis damnosa, atque constitutionibus Imperii contraria. Providebit etiam, ne merces prohibitæ exteræ manufacturæ ex circulo Burgundico inferiori in Imperium admittantur.

21. Nullum telonii jus de novo concedet, neque antiquo augeri patietur aut prorogari; nec ipse eriget, nisi prius vicini status desuper sint auditi, & unanimis consensus collegialis Electorum accedat: cum quibus Cæsar tum demum nova indulgebit, si antiqua, legitime obtenta, quæ salva esse debent, nullum inde detrimentum patiantur. Idem judicium esto, si nomine stapulæ aut depositurae in perniciem commerciorum pallientur.

22. Cum præterea gravis querela sit, quod plures civitates noviter per arresta, & alia coactiva media, in Imperio prohibita, sub portis, aut aliis locis, in & extra urbes, advenientes, vel discedentes, aut transeuntes merces, frumenta, vina, salia, animalia, & cetera certis exactionibus, sub vocabulo accisiorum, stationis, juris fori, portarum, pontium, viarum, mercaturæ, ærarii platearum, nummorum centenariorum, aliorumque similium, aggravent, quæ omnia nihil aliud in effectu quam nova telonia important, imo sæpissime altius ascendunt, cum gravi vicinorum statuum, subditorum, mercatorum, ac commerciorum damno:

Ideo Cæsar certam desuper informationem hauriet, illaque abrogabit, contra transgressores rigorose procedendo: licitumque sit statibus, se a talibus oneribus, prout poterunt, liberare. Per quod tamen non prohibetur civitatibus immediatis, ne suos concives de consumptibilibus moderata taxa onerent, prout ante belli motus consueverunt.

23. Curabit, ut Electores, eorum subditi, servi, familiares, aliæque personæ exemptæ earumque bona novis, auctis, aut prorogatis teloniis non graventur; sed ubique iis, eorumque bonis & mercibus, sine solutione telonii liber transitus relinquatur: atque ut specialibus reversalibus ad hoc se Electoribus obliget: nec sine talibus litteris nova telonia concedentur, nec antiqua augeantur, aut prorogentur.

24. Si nova telonia erigerentur, Electoribus præjudiciosa; hæc caussa non ad cameram, sed ad tribunal aulicum Cæsaris pertineret.

25. Cum Electorum telonia variis & multis exemptionibus fuerint

fuerint imminuta, Cæsar istas tollet, & in posterum nullas concedet amplius, & eas, quæ durante bello concessæ sunt, irritas declarabit.

26. Si status ratione regalium, immedietatis, privilegiorum, jurium, damnum passus, cum adversario ad legitimum processum devenerit, Cæsar eum non impediet, nec caussam istam, sicut nec alias in camera pendentes, avocabit, sed justitiæ liberum cursum relinquet.

27. Statibus & liberæ nobilitati, si eorum vasalli feloniæ rei essent, liberam bonorum confiscandorum dispositionem relinquet, nullatenus vero fisco Cæsareo applicabit, aut alios vasallos obtrudet. De bonis etiam allodialibus territoriales status, jure fisci gaudentes, disponere permittet de eorum confiscatione.

28. Non permittet, ut status aliquis Imperii, aut alius sine legitima caussa inauditus, & absque consensu Electorum, qui in facto non sint participes, in bannum ac rebannum declaretur; sed ordinarius processus observetur. Si vero factum plane notorium esset ac publicum, pacisque violator in facinore de facto contumaciter perseveraret, non adeo particulari opus foret processu; in posterum tamen ad actualem banni declarationem non procedetur, donec negotium Electoribus non interessatis fuerit communicatum: & sine illorum expresso consensu non publicabitur.

29. Postquam Imperium summopere fuit diminutum, & plures Imperii collectæ ad certas manus devenerunt, Cæsar eas ad Imperium reducet, certamque designationem, in quorum manibus sint, intra sex menses ad cancellariam Moguntinam mittet; nec permittet, ut maneant ab Imperio abstractæ, nisi doceatur, quod cum unanimi septem Electorum consensu fuerint detractæ.

30. Si feuda per obitum aut delictum fuerint caduca, & Cæsari atque Imperio aperta, uti sunt principatus, comitatus, civitates, absque consensu septem Electorum nemini amplius conferentur, aut ulla exspectativa desuper concedatur, sed pro sustentatione Imperatoris ac successorum Imperio incorporabuntur: sine præjudicio tamen hæreditariarum domus Austriacæ provinciarum. Litteræ quoque feudales & exspectativæ super feudis Imperii, quæ in alia, quam Cæsarea imperiali cancellaria, & sine Electorum consensu in posterum concessæ forent, eo ipso sint invalidæ.

31. Curabit Cæsar, ut feuda Imperii, ubicunque sita, conserventur, decenter suscipiantur ac renoventur, & tam feuda quam vasalli adversus omnem violentiam protegantur. Si etiam ullum

 ad

ad Cæsarem spectans reperiretur, illud pariter faciet suscipi, vel, si id apte fieri non possit, desuper Electoribus pro securitate Imperii decentes reversales seu recognitionem dabit.

32. Si in futurum aliqua dominia, Imperio servitiis, steuris, collectis, obligata Cæsari obtingerent, vel actu talia possideret, vel cum consensu Electorum alteri conferrentur, de iis Imperio sua jura, collectæ, & aliæ obligationes præstabuntur in illo circulo, ad quem antea pertinuerunt, non obstante ulla prætensa exemptione.

Postquam etiam diversi status Imperii multipliciter conquesti sunt, quod in controversiis, cum domo Austriaca vertentibus hactenus nullam juridicam decisionem obtinere potuerint, providebit Cæsar, ut austregæ concedantur, coram quibus ambæ partes audiantur, & justitia administretur.

33. Cumque in Imperio multi defectus ratione monetarum irrepserint, illos quamprimum cum consilio statuum præcavebit & in firmum ordinem reducere curabit, consideratis mediis, in comitiis anni 1603 aliisque propositis, & aliis proficuis.

34. Nemini deinceps jus monetandi concedet; iis vero, qui hoc regale ab Imperatoribus cum consensu Electorum non obtinuerunt, aut obtento abusi sunt, illud inhibebit. Contra civitates vero mediatas & alios, qui Electoribus, principibus, ac statibus immediate sunt subjecti, domini territoriales procedant, atque jus monetandi illis totaliter auferant, si similes defectus apud eos fuerint deprehensi.

35. Gravamina, contra postas allata, ad proxima comitia differuntur, statueturque secundum ordinationem anni 1641, quod generale supremum Imperii postarum officium in suo esse conservetur, pro ejus diminutione nihil attentabitur, aut permittetur, &, cum eo generalis Imperii postæ magister sit infeudatus, contra omnia, a Cæsareæ aulæ postæ officio attentata, manuteneatur, & tam in præsentia Cæsaris & aulæ, quam in absentia, in quieta receptione, destinatione, & distributione advenientium & discedentium litterarum & fasciculorum erga condignam mercedem maneat. Et, si quid contra hæc, & dictum Imperii recessum ullo modo aut via concessum fuit, hisce omnino cassatur.

Vice versa hæreditariarum Cæsaris provinciarum aulicum postæ officium in sua, de anno 1624 obtenta investitura, ac desuper a generali Imperii postæ magistro emanatis reversalibus, quoad hæreditarias provincias illæsum maneat, & in his manuteneatur.

36. Nullam

36. Nullam in imperiali dignitate successionem hæreditariam prætendet, aut prensabit, sed Electoribus integram potestatem relinquet libere eligendi Romanorum regem, juxta tenorem Aureæ Bullæ, quotiescunque id necessarium aut utile Imperio judicaverint, etiam superstite Imperatore, cum vel sine ipsius consensu.

Vicarii Imperii, casu occurrente, in suo separato consilio quoad caussas imperiales pacifice maneant, & plane inturbati. Neque permittet Cæsar, ut vicariatus, aut eorum jura ab ullo disputentur, aut impugnentur: & quidquid contra attentatum fuerit, irritum esto.

37. Coronam regis Rom. quamprimum suscipiet, & omnia in eo actu præstabit, ut decet, omnesque & singulos Electores invitabit ad exercendum suum officium: &, quæ ob ortas inter ambos Electores, Moguntinum & Coloniensem, ratione coronationis, controversias, jam dudum amicabiliter transacta sunt, confirmet. Pro hac vero vice (cum Aquisgranum ob nuperum incendium non sit locus idoneus) Coloniæ coronatio paragetur.

38. Cæsar contra hanc capitulationem, A. B. constitut. Imperii, earum in futurum meliorationes, Profanam, Religiosam, Westphalicam pacem, Norimbergensem executionis recessum, ordinationes camerales, aliasque leges, factas aut ab Imperio faciendas, nulla rescripta, mandata, aut commissiones concedet, quocunque modo & via; neque ipse aliquid contrarium faciet; & si fieret, irritum esto.

39. Omnium statuum & immediatæ nobilitatis legatis maturam audientiam & expeditionem dabit, iisque sua privilegia confirmabit, feuda & investituras secundum tenorem priorum sine contradictione (remissis controversiis ad decisionem juris) concedet sine mora. Nec duci Mutinensi, quod in bello se Galliæ adjunxerit, super investiendo Correggio præjudicabit, modo se juribus feudi conformiter qualificet, & nisi alia legitima exceptio sit præ manibus. In rebus magni momenti, Imperium concernentibus, Electorum, & pro re nata aliorum etiam principum & statuum consilio utetur: ac sine illis desuper nihil ordinabit.

40. Consilium secretum, aulicum, & militare, ex personis principum, comitum, nobilium, & aliorum, nationis Germanicæ, qui sint constitutionum imperialium experti, honestæque vitæ, nullique externo principi speciali juramento obstricti, nullamque in Imperii collegiis sessionem & votum habeant: non vero solum ex suis subditis & vasallis. Idem de conferendis officiis Cæsareis promittit:

mittit: simulque cancellariam imperialem, quoad vice-cancellarium, secretarios, protocollistas, aliasque ad cancellariam pertinentes personas, Electori Moguntino, ad quem tanquam archicancellarium per Germaniam spectat, constituendam relinquet, &, si quid contrarium præcesserit, in consequentiam non trahet: quodque in posterum contra fiet, invalidum habebitur. Atque in aula justitia eo citius administretur, non alium in præsidem seu vice-præsidem deputabit, quam Germanum possessionatum.

41. Ordinatio consilii aulici firmiter servetur, nisi in futuris comitiis aliter disponatur. Præsidi, Imperii vice-cancellario, utpote reali consiliario aulico, vice-præsidi, aliisque consiliariis aulicis salaria sua exacte & integre Cæsar solvet.

42. Non obstabit Cæsar, quin judicium aulicum secundum Instrumentum pacis a Moguntino visitetur, nec permittet, ut consilium suum secretum negotiis Imperii, quæ ad consilium aulicum spectant, se immisceat, aut ullo modo turbet; &, quod semel decretum in judicio contradictorio cum debita caussæ cognitione & ordine juris decisum fuerit, firmum maneat, nec alibi, nisi per viam ordinariam revisionis, impartialibus consiliariis aulicis, qui priori sententiæ non interfuerunt, committendæ, de novo cognosci, nec executio impediri debet.

Pendentes autem caussas a judicio aulico non avocabit, nec processum impediet aut suspendet. Neque obstabit, quo minus Moguntinus nonnullas querelantium statuum caussas (etiamsi secretos aut aulicos consiliarios concernant) in Electorali vel aliis (pro illarum natura) Imperii judiciis possit proponere, ac deliberationi subjicere; neque alias ejus archi-cancellariatui, aut Imperii directorio modum præscribet, aut ullum statum in caussis, quæ præviam cognitionem requirunt, per sua decreta, vel per secretum consilium gravabit.

43. Non permittet in negotiis Imperii alia lingua uti, quam germanica aut latina, nisi extra Germaniam, ubi aliæ linguæ sunt in usu. Consilium tamen aulicum semper germanica aut latina lingua utatur.

44. Curabit, ut expeditiones gratiosæ & diplomata in nulla alia quam imperiali cancellaria fiant, soluta taxa, prout ab antiquo observatum, secus pro irritis habenda. Principum aut comitum dignitatem iis solum conferet, qui ante alios bene meriti, in Imperio possessionati, media habent, talem statum pro dignitate sustentandi.

Nemi-

Neminem vero ex illis principum aut comitum, ſine horum conſenſu, ſcamno ad ſeſſionem & votum inſeret, niſi prius principe aut comite dignis bonis ſe qualificaverit, & ad collectas tali ſtatu dignas in circulo, cui adſcribitur, præſtandas adſtrictus, atque præter hæc omnia Electores, & ſcamnum illud, cui adſcribitur, ſufficienter fuerint auditi. Denique ejusmodi admiſſio ſine ullius præjudicio fiat.

45. Quia neceſſaria ſuſtentatio officialium imperialis cancellariæ multum decreſcit, eo quod taxa frequenter remittatur, aut minuatur, quodque ſuper Cæſareis conceſſionibus privilegiorum, ſtatus exaltationis, aliarumque gratiarum diplomata non redimantur; hinc remiſſio aut moderatio taxæ, cançellariæ debitæ, a ſolo archicancellario Imperii dependeat, ii vero, qui Cæſareas gratias impetrant, & inter tres menſes diplomata deſuper apud cancellariam non redimunt, conceſſis gratiis ſe jactitare, aut iis uti non permittantur, & conceſſiones ipſo facto ſint caſſatæ, atque fiſcalis Cæſareus contra omnes, qui ſine Cæſarea vel Palatinorum conceſſione, ſtatus exaltatione, nobilitatione, titulo conſiliarii, vel alterius prædicati denominatione ſe jactitant, vel arma, aperta ſeu clauſa caſſide, ſibi formant, ad pœnam procedat.

46. Quia porro Cæſari incumbit præcipue S. R. I. Electores, tanquam intima ſua membra, & capitales Imperii columnas, ante omnes in ſpeciali ſumma veneratione tenere, providebit, ut, quando eorum legati aut officiales hæreditarii in Cæſarea aula adfuerint, ipſi ſemper, ac præſertim, quando in electione vel alias imperialis curia celebratur, debito colantur reſpectu, ipſisque per Cæſareos aulicos nullatenus præjudicetur; vel ſi ob eorum abſentiam vices per Cæſareos aulicos ſupplendæ forent, Electorum loca tenentibus, & officialibus hæreditariis abſentibus nihilominus ſemper talibus officiis obvenientia emolumenta, non minus, ac ſi perſonaliter iis functi eſſent, cedant, nec, prout hactenus factum, ab officialibus aulicis ſubtrahantur.

47. Ut autem Cæſareum ſecretum & aulicum conſilium, nec non camera Spirenſis hujus capitulationis debitam habeant notitiam, & juxta illam dirigantur, non ſolum eandem ipſis Cæſar proponet, ſed etiam juramentum deſuper eis imponet, illam, in quantum quemlibet concernit, accurate obſervandi, nihilque contra agendi, nec conſulendi.

Hæc omnia & ſingula Leopoldus promiſit ſub regio ſuo honore, dignitate, & verbo veritatis, præſtito corporali juramen-

to ad DEum & sancta Evangelia, nullasque exceptiones, dispensationes, absolutiones, canonica & civilia jura contra illa sibi prodesse voluit.

Datæ Francofurti 18 Julii 1658.

Observatio.

AD ea, quæ articulo 1 de advocatia & defensione summi Pontificis ac Romanæ Sedis, & art. 19 de Concordatis Germaniæ, cum summo Pontifice initis, antiquissimo more Catholici Electores proposuerunt, Saxo, Brandeburgus, & Palatinus Cæsarem noluerunt obligare, nec consentire; hinc Cæsar declaravit & promisit, se per dictam advocatiam Paci Religiosæ & Osnabrugensi nolle præjudicare, sed parem protectionem iis præstiturum.

Contra articulum 4 dux Mantuæ protestationem opposuit, in qua conqueritur, Electores, inscio nec citato Mantuano, Trinum urbem & vicariatum Italiæ duci Sabaudiæ contra notoriam justitiam adjudicasse. Mantuanum non noviter vicariatum sibi attribuisse, quin potius totum contrarium antiqua & nova testari diplomata, & investituras, continuatis temporibus marchionibus Montisferrati, & ducibus Mantuæ concessas: adesse vetustissima in hanc rem decreta & statuta Mantuæ, historiarum monumenta &c.

Nec propterea se læsum queri posse Sabaudum; integrum enim esse Cæsari & Rom. Imperio, plures constituere vicarios perpetuos, prout in ducibus Mediolani aliisque priore sæculo sit factum. Neque per pacem Monasteriensem juribus Mantuani fuisse derogatum, cum se referat ad tractatum Chierascensem & Ratisbonensem, quæ conditionem adjecerit, si inter ducem Sabaudiæ & ducem Nivernensem fuerit conventum; hanc autem conditionem nunquam fuisse impletam.

Denique suppliciter rogat legatus, damnosum decretum revocari, totumque negotium ad judicium aulicum, in quo pendet, remitti, reducendo illud ad terminum juris & justitiæ; hoc nisi fiat, solenniter protestatur & declarat, nunquam ducem Mantuæ assensurum, & clementiori tempore pro dicta remissione acturum, rogatque, præsentem protestationem in acta collegii electoralis, aut etiam S. R. I. redigi, & testimoniales ad æternam rei memoriam concedi.

Datum Mantuæ 28 *Julii* 1658.

Quæ art. 22 de Ferdinando Carolo archiduce Oenipontano ratio-

ratione Alfatiæ dicuntur, concernunt ea, quæ in pace Monasteriensi de illius cessione, facta sub conditione, ut Gallia tres milliones librarum archiduci solvat, & partem debitorum. Quæ needum soluta querebatur.

Quod verò art. 39 de duce Mutinensi habetur, inde est, quod Hispanus Corregium occupatum teneret.

Mense dein sequenti ejusdem anni 1658 Moguntiæ a pluribus Electoribus & principibus initum est *Fœdus Rhenanum* cum rege Galliæ, cujus scopus erat conservatio pacis Westphalicæ, mutua in hunc finem auxilia, negandus transitus militum in Belgium, prout paulo post dicetur.

ARTICULUS III.

Status Imperii. Bellum Polonicum, Danicum, Turcicum. Imperii comitia.

Imperium consecutus est Leopoldus, vastis adhucdum ruinis e Suecica illa procella fatiscens, provincias e bustis suis necdum satis restitutas, ærarium ingenti debitorum mole oppressum, legiones in tot undique hostes paucas, Germaniæ principes, partim superiorum temporum vulneribus ægros, partim Westphalicæ pacis victoria confidentiores, Hispaniam ipsam diffidentem, atque a cognatæ Austriæ rationibus, ob sui desertionem, propemodum avulsam, hostes ab Oriente & Occidente potentissimos. 26

Sed adversus tot domi forisque difficultates virtute sua depugnans, religione & pietate in superos id consecutus est, ut desperatis quoque in rebus præsens semper Numen affuisse hostes ipsi sentirent.

Et primas quidem curas, quiescente tantisper Germania, Poloniæ a Suecis pene obtritæ impendit. Quippe inito cum Dano, Brandeburgo, & Batavis adversus Suecum fœdere, sexdecim armatorum millia misit in Poloniam. Hazfeldius summi ducis munus gerebat, Montecuculus equitum magistri, cui Sporckius legatus. Equitatum Radevicus Souchius regebat. Qui præstantes bello viri, cæso, fugatoque cum Transylvanis Rakozio, Suecorum socio, Cracoviam expugnant. Pulsis e Polonia Suecis ac Transylvanis, multum molestiæ circa hyberna ab ipsis Polonis imminuit, cujus pertæsus Hazfeldius armorum præfecturam deposuit, paulo post

Bellum Polonicum.

post mortuus, suffecto in ejus locum Souchio, homine Gallo, sed præstanti bello viro.

Danicum. Altero anno, Polonia ab hostibus jam liberata, in Daniam versa arma, quam Suecus jam totam ferme, præter Hafniam, frustra obsessam, occupaverat. Victi insigni prælio in Dania a fœderatis Sueci, & in Pommerania multati, ad pacem Olivensem compulsi sunt; quæ omnia uberius exponentur, ubi de Suecia, Polonia, & Dania tractabitur. Cæsari ex eo bello nullum aliud præmium obtigit, præter binorum regum ab interitu vindicatorum gloriam.

Turcicum. Polonicum & Danicum bellum excepit Turcicum: quippe e Suecicis turbis primum Transylvanicæ, dein Turcicæ, tradito velut invicem filo, enatæ sunt: illæ quidem leviores, & velut præludium graviorum. Quadriennio tumultuatum est. Multum tam parvo tempore ultro citroque sanguinis fusum; occupata a Turcis Jenæa, Varadino, Vivarino, Caransebia, Lugosio, multum terrarum Christianæ rei detractum. Luctuosa ad Barcanum clades accepta: major hosti ad Sant-Gothardum & Levam reposita; excitis ex Europæo omni orbe auxiliis, impotens fortunæ suæ barbarus ad pacem compulsus.

Dum belli Turcici initia Cæsari essent infausta, anno 1659 comitia Ratisbonam indixit, quæ tamen 1663 primum sunt inchoata, a Rhenani fœderis principibus, Cæsari minus addictis, varie impedita.

Thunius, Salisburgensis antistes, Cæsaris nomine præesse jussus præsenti necessitate, periculique magnitudine ob oculos posita, hortabatur, ut, prætermissis interim ceteris, non tam Hungariæ, quam focis quisque suis, & Germaniæ incolumitati contra tantum hostem consulerent.

Comitia. At vero lente admodum, ac morose acta sunt pleraque. Mense fere, quid primo loco disceptandum videretur, disceptatum est. Ægreque tandem obtentum, ut primo loco tractaretur, an, & quantæ in Hungariam mittendæ suppetiæ. At primo statim ingressu hæsit negotium, legatis civitatum nonnullis quiritantibus; extra Germaniæ rempublicam censendam Hungariam atque Transylvaniam: quam quisque ditionem possideret, ejus esse, ut defendat. Satis Germanis ossibus albere eas regiones: nec æquum, ut unius utilitati omnes militarent. Austriacorum imprudentia bellum concitum, qui partim imperitos legatos tantæ rei deputassent, neque Goesium integris adhuc rebus submisissent, lente quoque omnia

nia administrarent. exederent ipsi, quod intrissent. Alii a principibus suis se instructos negabant. Alii Austriacos criminabantur, quasi, artificiose compositis belli terriculamentis, pecunias quærerent.

Molestior deliberatio fuit, ære, an milite auxilia expedienda forent. Argentum Thunius petiit. Virorum satis ex propriis provinciis esse Cæsari, pecuniæ autem penuria laborare. In magna ducum diversitate magnas discordias fore. Quantum temporis delectibus dandum, quantum sumptuum in iter tam longinquum, & quanto incommodo eorum, per quorum fines ducendæ copiæ? & quid rudi milite, bellorum cum Turcis insueto profectum iri, qui nec ejus cæli gravitatem, nec hostis vultum, aut clamorem barbarum ac impetum laturus esset? Veteranum Cæsari exercitum, & cuivis hosti parem, in campo fore, modo pecunia repræsentetur.

Alienos ab eo consilio Rhenani fœderis, Galliæque faventes principes se monstravere: e re non esse, omnes copias sub unius Cæsaris auspiciis militare, quas deinde aut Hispano relinqueret, aut Lotharingici belli titulo domus suæ incremento impenderet. Igitur 6500 Hohenloio duce addicta sunt, sed non nisi 4000 ad hyberna advenere. Cæsareæ etiam legiones paucæ, bello Polonico & Danico, transmissis in Insubriam subsidiis, distributione in tot præsidia, atque ad fines defendendos, accisæ plurimum fuerant atque imminutæ.

Neque exterorum auxiliorum spes magna affulgebat. Alexandrum Pontificem domesticæ e Crequianis turbis curæ ancipitem tenebant. Sextam quidem e centesima partem ex ecclesiasticis Italiæ proventibus sacro bello addixerat, sed, seu quæstorum peculatu, seu tribuentium tenacitate minimum quid inde redibat. Italiæ principes reliqui remotius periculum existimabant, quam ut ipsi quoque accurrerent. Hispaniæ ærarium bellum Lusitano-Gallicum exhauserat. Polonia bello Moscovitico & domesticis turbis quassabatur. Veneti proprio Cretensi bello laborabant. Angli ac Batavi quæstuosa per Africam & Asiam commercia Hungariæ præponebant. Europæ facies.

Cæsareus autem exercitus 4000 equitum, 20000 peditum constabat. Tantula manu tot populorum salus continebatur, totiusque Ottomanici Imperii potentia erat sustinenda. Hæsit Montecuculus, susciperetne ducis officium, partamque armis famam tanto discrimini objiceret. Quem sensum suum datis ad Cæsarem litteris his verbis expressisse dicitur: triginta sex annis Cæsari me penitus consecravi. Nulla expeditio fuit, quæ non aut militem aut ducem me habuisset. Diuturno adeo famulatu eo hodie reda-

 ctus

ctus sum, ut quatuor mille equorum cursoria acie Croatam velitemque agere necessum habeam.

Quamvis autem & militis & ducis officio strenue fungeretur, prohibere tamen tanta paucitate non poterat, quo minus Turcæ cum Vivarino varias urbes expugnarent, & Ungari de tradenda Sultano republica cogitationem jam susciperent. In Germaniam quoque effusa Ottomanni crudelitas, Moraviam late populata solitudinem fecit. Ad 14000 incolarum in vincula abducta: imbellis ac provectior ætas omni atrocitatis genere interfecta.

Decreta auxilia.

Trahebantur interim Ratisbonæ comitia a legatis in decimum jam mensem, fructu perexiguo, contentiones inter & fastidia. Visum itaque Cæsari, ut Ratisbonam ipse se conferret, & qua litteris qua exemplo suo principes Imperii invitaret. Comparuere itaque cum Cæsare Moguntinus, Trevirensis, Bavarus, Saxo, aliique principes. Opinione celerius tum processit negotium: triplum Romani mensis in subsidia belli Turcici decretum; quod 8000 equitum, 40000 peditum conficiebat.

Obortæ autem statim sunt plurium veteres querelæ, ultra facultates se premi, æquiori prius ordine constituendam matriculam. Qui fundis olim amplis potiti, nunc autem temporum injuria opibus excidissent, non posse eadem onera perferre. Iniquum contra esse, ut qui ex tenui ad magnam opulentiam pervenissent, nihilo plus publico prodessent. At vero, ut tunc res tam implicata, totque querimoniis obnoxia expediretur, intempestivum est visum. Cæsar satius habuit, de imperato militum numero haud parum infirmioribus remittere: vix tertia parte, per comitia statuta, repræsentata.

Refricata tunc est anni superioris quæstio, pecuniane an milite juvandus Cæsar, legato Gallico apud Rhenani fœderis principes instante, ne tantum militum sub auspiciis esset Austriacis: & jactabatur, Imperium potius armandum quam Imperatorem. Renuntiatus igitur Leopoldus Badensis marchio, qui copias imperiales nomine mareschalli duceret. Additus senatus bellicus.

Cæsar, adlecto Portia, aulæ Cæsareæ præfecto, in Imperii principem, Viennam rediit. Indicti circulorum conventus. Habiti delectus: quindecim millia coacta. Sex millia rex Franciæ addidit, duce Colignio: Sueciæ rex, ultra id, quod pro Germaniæ provinciis pendebat, duo millia. Pontifex, Florentinus, Mantuanus, Genuensis respublica pecuniam contribuerunt. Polonia & Dania suas clades, Angli & Batavi mercaturam excusabant. Atque

que hoc denique apparatu anni 1664 bellum geſtum eſt; cujus ſeriem in Hungaricis recenſebimus.

ARTICULUS IV.

Cauſſa Bremenſis, Wildfangiatus, Erfordienſis.

PAce, aut potius induciis vicennalibus, cum Turcis inita, multis per Germaniam locis bellorum ſcintillæ emicabant. Magnarum civitatum libertas oppugnata. Monaſterienſem urbem epiſcopus Gahlenus ſubjugavit. Erfordiam Gallo milite Moguntinus, Magdeburgum Brandeburgus, Bremam Suecus invaſere. Palatinum Moguntinus ac Lotharingus aperto bello perſequebantur. 27

In pace tam ancipiti ſervandas legiones Auſtriacas, & per provincias diſtribuendas plerique cenſebant, qui Cæſari erant a conſilio. Montecuculus inſuper auctor erat, rationem ineundam perpetuæ ſtatæque militiæ. Exercitatum militem inæſtimabilem regum theſaurum eſſe. Inde authoritatem ac venerationem principum, timorem æmulorum, patriæ quietem ac ſalutem pendere. Miſceri bella ex bellis. Optimas ſæpe amitti occaſiones, hoſtemque in viſcera recipi, donec novus legatur miles. Et quid ſpei in collectitia rudi turba? quantum veterani tironibus præſtent vel ex nupero bello Turcico ſatis conſtare. Nec provincias propterea nimium oneratum iri. Pluribus novos delectus ſumptibus conſtare, quam veterani militis ſuſtentationem. At Leopoldus, qui amari quam metui malebat, id conſilii ut probaret, adduci nunquam potuit. Id tamen datum Montecuculo, ne veteres legiones omnino ſolverentur.

Quod ante de Erfordia memini, ſic habet. Otto M. quæ erat Erfordia. illius temporis pietas, Wilhelmo filio, Moguntino tunc præſuli, & ſucceſſoribus Thuringiam totam donarat. Sed temporum lapſu ad alios dominos, Saxoniæ maxime duces (Mühlhuſio & Northuſio in libertatem aſſertis) devoluta eſt: ſola ferme (præter Aichsfeldiam) Erfordia, ampliſſima poſt Coloniam Germaniæ civitas, ſpeciem aliquam obſequii retinuit. Cives maximam partem Lutheri doctrina imbuti, fidem præſulibus quoque ejurarunt: bellis & temporum calamitate adverſus dominum ſuum protecti.

Reddita pace pro libera nihilominus civitate ſe gerebat, expuncto etiam e publicis precibus Moguntini nomine. Lite ad Spirenſe & aulicum judicium delata, damnati Erfordienſes, cauſſa præſuli adju-

adjudicata. Cum autem sententiæ non parerent, a Cæsare proscripti sunt. Moguntinus igitur sedecim millium exercitum, in quo octo millia Gallorum erant, urbi admovet, quæ post levem oppugnationem se dedere & leges accipere coacta est. Permissa religio, libertas cum arce Cyriaci erepta, atque hæc præsidio Gallico occupata: improbante Cæsare, In cor Germaniæ admissos exteros.

Brema. Felicius & æquius libertatem suam defendit Brema, opulentissima commerciis civitas ad Visurgim, præter firmi operis arcem sedecim propugnaculis cincta, liberisque Imperii urbibus annumerata. Postquam cum Verdensi Bremensis etiam episcopatus Suecis in prædam cessisset, urbis tantæ cupiditate accensi, refossis ex antiquitatis ruderibus monumentis contenderunt, urbem a Carolo M. episcopo fuisse subjectam, atque ita nunc cum episcopatu ad Sueciæ regem fuisse translatam. Et jam alias arma intulerant, sed Ferdinandi III authoritate, Westphalici & Saxonici circuli auxiliis, Batavorum, Hamburgensium, Lubecensium intercessione cœptis destiterant.

Sed nunc instaurandi conatus opportunitas maxima videbatur oblata. Batavos bello Anglico abreptos, Daniam imbellem, principes lentos, Cæsarem nuptiarum curis intentum, & abdicatis jam copiis vacuum existimabant. Itaque Urangelius cum exercitu urbi circumfusus duras conditiones imperat: fidem Cæsari dictam ejurarent: liberæ civitatis titulo ac jure abstineant. Eadem, qua alii Sueciæ cives, sorte habeantur: in arcem ac mœnia præsidium recipiant.

Oratores extemplo ad Cæsarem destinati, ne afflictam urbem Imperio detrahi, tantaque accessione augeri Sueciam pateretur. Scribit ad Urangelium Cæsar. Sinzendorffius ad senatores (rege impubere) ablegatus. Brunsvicenses & Saxones ad opem ferendam incitati. Et jam undique arma parabantur: & Bremensium alacritas, repulso Suecorum impetu, diuturnam obsidionem factura videbatur. Unde Sueci, posita ferocia, judicio rem committunt. E Catholicis Moguntinum & Bavarum, e Protestantibus Saxonem & Brandeburgum, Augustam item & Coloniam, Francofurtum & Norimbergam Cæsar judices nominat. Horum legatis annitentibus, in has conditiones pax sancita: eadem, qua hactenus, commerciorum, privilegiorum, religionis libertate Bremenses fruerentur. Ejus, quod Bremensis ducatus imperio deberet, partem decimam quartam penderent; liberæ civitatis titulo, dum ad regem Sueciæ ejusque præfectos scriberent, uti & sessione

in

in comitiis Imperii, abstinerent ad ejus usque sæculi exitum: ad alios uterentur pro lubitu. Ita nova ab Aquilone tempestas discussa.

Ad Rhenum pariter celebris controversia, maxime Moguntinum inter & Palatinum, armis quoque disceptata, Cæsaris authoritate fuit dirempta. Singulare nempe jus quoddam (*Wildfangiatum* appellant) Palatini comites, sibi asserebant, ut peregrini & illegitime nati, qui in Palatinatu domicilium figerent, mancipiorum instar haberentur. Testamentum illis condere, & absque Palatini assensu alio demigrare nefas. Præter statas operas, bello sequi principem coguntur. Liberi in eandem sortem nascuntur, nisi matre, ab hac servitute libera oriantur. Wildfangiatus.

Hoc jus *Wildfangiatus*, a liberarum ferarum captura sic dictum, ultra Palatinatum, in Franconiam, partem Sueviæ, Wormatiensem & Spirensem episcopatum, Palatini extenderant, Cæsarum diplomata proferentes. Ea res miseris illis gravis, quod alterius domini mancipia, subditi alterius; tonderentur ab uno, degluberentur ab altero. Et quia in eodem loco duo erant præfecti, multa jurgiorum materia in ancipiti illa jurisdictione nascebatur.

Moguntinus tandem, præter Herbipolitanum opulentissimum episcopatum, Wormatiensem etiam consecutus, suis & amicæ Galliæ viribus fretus, Lotharingum, Franconicos, Suevosque nobiles, Argentinenses, Spirenses, Rheingravios, ad excutiendam penitus molestiam adscivit.

Lis ad Spirense primum tribunal delata, multisque libellis ventilata, in arma tandem abiit, irritatisque jam animis in periculosum bellum evasisset, nisi Cæsar, authoritate sua interposita, effecisset, ut rem judicio submitterent. Inita dein transactio, & concepta juris temperati formula, quo deinceps Palatinus uteretur.

Ita quidem scribit Wagnerus in *hist. Leop. M.* at Brewerus asserit, caussam ad Galliæ & Sueciæ reges tanquam arbitros compromissarios fuisse delatam: quorum hoc laudum adjungit.

1. Homines, qui non habent proprium dominum, si in Palatinatu & vicinis terris domicilium constituant, esse Wildfangios, & Palatini homines proprios: non autem eos, qui alicujus ditionis sint subditi, & in eadem ditione domicilium mutant.

2. Determinatur, quænam sint jura Palatini in *Wildfangios*, nempe *personalia*, uti exigendi moderatas operas, mortuaria, succedendi in bonis vacantibus &c; non autem *territorialia*, si in vicinorum terris degant, uti indicendi tributa, judicandi, armandi &c.: illæso nempe jure alterius territoriali.

3. Agitur, an & quantum conductum per alterius terras eunti Palatino habere liceat.

4. Telonia possunt exigi secundum privilegia legitima, antiquas & probatas consuetudines, initas transactiones (*Actum Hailbrunnæ 1667 per legatos Galliæ & Sueciæ.*)

ARTICULUS V.

Rhenanum fœdus. Austriæ funera. Cæsaris nuptiæ. Pax Cliviensis.

28 Rhenanum fœdus. RHenani fœderis injecta sæpius mentio. Hæc ejus origo. Continuato tot annis bello Belgico Rhenanæ provinciæ non parum molestiarum sunt perpessæ ab Hispano milite, præter frequentem copiarum transitum, hyberna in Germano solo extorquente. Carolus Lotharingiæ dux, maxime infestus erat, hostilem in modum Germaniæ provinciis infusus. Sui, credo, in pace West. neglectum ultum ibat.

Multæ ea de re in comitiis Ratisbonensibus & ad Cæsarem querimoniæ, sed lentum remedium. Quare, stimulante Francia, Rhenanos inter principes, Moguntinum, Coloniensem, Juliacensem, Brunsvicensem, Hassum, regem Sueciæ, ut Bremæ & Verdæ ducem &c., fœdus coaluit, cui denique Brandeburgus etiam accessit.

Hæc ferme ejusdem capita: curare, ne in Monasteriensem pacem quidquam attentetur. Quamvis injuriam a sociis depellere. Militum quorumcunque transitum, molestias, exactiones inhibere: 10000 armatorum duce Salmensi principe communi nomine sub signa cogere, &, ubi ubi sit opus, adhibere. Triennio hæc unio teneret, & ultro prorogaretur, si Belgicas turbas sopiri interim non contingat.

Quam ingratum Austriacis, tam proficuum Gallorum rebus hoc fœdus erat. Nam his pactis Germanorum subsidiis exarmata Hispania. Quanta inde clades, insequens mox annus docuit. Pax Pyrenæa Hispanis extorta: magna Belgii pars Franciæ adjecta. Anna Theresia, primogenita Philippi IV filia, Leopoldo Cæsari prærepta. Quanta inde bellorum seges, & revolutionum materia! quantum fundamentum augendæ in immensum Borbonicæ magnitudinis! Creditum pluribus, Hispaniæ proceres in ultionem sui in pace West.

West. neglectus hanc fabam cudisse. Certe ab eo tempore Hispani rationes suas ab Austria alienas habere visi sunt.

Nec leve Austriacis vulnus inflictum per mortem Leopoldi Guilielmi archiducis. Qui dignus Ferdinando II parente filius, æternumque Germaniæ gentisque suæ ornamentum, integerrimi præsulis sanctimoniam cum excellentis imperatoris laudibus tanta sui apud omnes commendatione conjunxerat, ut vel hostibus admirationi esset ac venerationi. Ea certe morum castimonia enituit, ut *Angelus archidux* tota aula appellaretur, ad eminentem vitæ sanctitatem natus factusque. Mors Leop. Archid.

Juventute sub Lodronii & Patrum e Societate JEsu institutione exacta, primus e gente Austriaca jus suum omne hæreditarium in fratrem natu majorem Ferdinandum transtulit; ut tamen esset, quo archiducis dignitatem sustineret, ecclesiastico ordini ex voluntate adscriptus, variis deinceps sacerdotiis auctus est. Nam præter teutonici ordinis præfecturam prædivitem, Bremensis & Magdeburgensis archiepiscopatus, Passaviensis, Olomucensis, Argentoratensis, Halberstadiensis, Hamburgensis episcopatus (ut vel sic conservarentur apud Catholicos) in unum caput conjecti sunt. Sed, quæ temporum illorum perturbatio, atque sacrorum profanorumque permixtio, paucis frui quiete licuit.

Imo reipublicæ & religionis caussa ad bella abstractus, 26 annos natus, rebus prope ad exitium vergentibus, pro fratre Imperatore Bohemiam & exercitus regere jussus, Banierio varie circumducto, atque in Misniam ejecto, strenuis sane auspiciis militare cœpit. Eundem Banierium Ratisbonæ, ubi Cæsar comitia agebat, imminentem, in fugam compulit, aliaque gessit, quæ supra delibavimus. Licet autem a Dorstensonio ad Lipsiam, a Condæo ad Lensium sit prælio victus, utriusque tamen confessione summi imperatoris partes omnes implevit.

Ad Belgii dein gubernationem expetitus, spem sui virtutibus & victoriis implevit, multis urbibus aut hosti ereptis, aut regi servatis, ea felicitate, ut versis in suum compendium Galliæ turbis, ipsis Lutetiæ suburbiis signa inferret. Denique, ut fratri Cæsari & Leopoldo nepoti consiliis adesset, venia a rege impetrata, in Germaniam suam rediit.

Nec pacis artibus inferior, triplex hominum genus maxime aversabatur, mendaces, assentatores, impudicos: graviterque redarguit eum, qui dixerat, sine mendacii adminiculo recte geri legationem non posse. Duabus vero præcipue rebus omnes in admiratio-

rationem rapuit, heroica vitæ innocentia, & singulari prorsus in DEum religione, ut miraculi instar haberetur tam constans in tanta licentia integritas, tamque æquabilis ad omnem fortunam animus. Feminas omnes, etiam principes, procul a se haberi volebat, forte obvias nec aspectu nec sermone dignatus: neque adduci passus, ut Christinam Sueciæ reginam in idem palatium admitteret. Atque ad easdem leges ephebos honorarios totamque familiam composuit.

Passaviensem & Argentinensem episcopatus, ingenti ære alieno pressos expedivit. Recollectis Patribus duo cœnobia, Jesuitis Molshemii academiam cum seminario, Passavii & Neostadii, natali solo, collegium condidit.

Illustri hoc Austriacæ domus extincto sydere, præterea tria adhuc alia breve intra tempus occiderunt: videlicet Ferdinandus Carolus, Tyrolensis Austriacorum stirpis archidux (1662), relicta ex Anna Florentina filia, Claudia Felicitate, quæ Leopoldo Cæsari postea fuit nupta. Successit in Tyroli & anteriori Austria frater Sigismundus Franciscus, provincialibus vel inde charior, quod musicorum, venatorum, comicorum, epheborum, & stipatorum turba ærarium levarat. Sed non diu frui eo licuit. Quippe dum nuptias cum Sulzbacensi apparat, frigidæ poculo in venatione hausto, die altera obiit (25 *Junii* 1665.)

Tyrolis ad Leopold. Imp.

Extincta tum Tyrolensi archiducum linea, quam Leopoldus Ferdinandi II Cæsaris frater, & duorum, quos memoravi principum, Ferdinandi Caroli, & Sigismundi Francisci pater, fundaverat, Leopoldus Cæsar Tyroleos & anterioris Austriæ ad se devolutæ possessionem adiit.

Accessit tertium tristius adhuc funus, Philippus IV Hispaniarum rex (17 *Sept.* 1665), qui, uti vitam variis calamitatibus, populorum rebellionibus, regni imminutione, acerbam egerat, ita filium reliquit unicum, Carolum II, eumque impuberem, non nisi quinquennem, & infirma admodum valetudine, sub Annæ matris tutela, Lusitanici belli, & magnorum adversorum hæredem. Atque sic tota gens Austriaca, per utrumque orbem late diffusa, duobus stabat capitibus, Leopoldo Cæsare, & infirmo, quem dixi, rege impubere.

Quare Leopoldus Imperator, ut perennitati domus suæ consuleret, spesque suas in Hispaniarum monarchiam magis firmaret, duxit in conjugem Margaritham, Philippi IV Hispaniarum regis filiam (1666) secundo loco genitam. Nam Theresia primogenita jam ante Ludovico XIV Galliarum regi nupta, grandi, quod po-

steriora

ſteriora docuerunt tempora, Auſtriæ jactura. In annum dein 1670 incidit conjuratio quatuor comitum in vitam Leopoldi, cujus relationem ad Hungarica differimus.

Leopoldo Cæſari Margaritha conjuge non ultra ſex annos frui licuit: nam anno 1673 pientiſſime obiit, ætatis 22, relicta poſt ſe unica filia Maria Antonia, Bavariæ Electori poſthac in magnas ſpes deſpondenda. Cæſari autem matrimonio eodem adhuc anno juncta eſt Claudia Felicitas, Ferdinandi Caroli, Oenipontani archiducis filia. Brevius adhuc erat cum iſta connubium; quippe poſt tres annos magno Cæſaris luctu obiit (1676), nullo eidem relicto hærede maſculo.

Magna erat exſpectatio, quænam in viduatum ſecundo Auguſtum thorum eſſet aſſumenda. Auditusque Leopoldus dicere, ſe, qui in Margaritha Hiſpana Imperii rationes ſpectaſſet, in Claudia animo indulſiſſet, nunc uni reipublicæ velle conjungi, eamque deligere, quæ maximam hæredis maſculi ſpem eſſet allatura. Alii autem Daniæ regis ſororem ſuadebant, ſpem fore, ut cum ipſa totum regnum ad Catholica ſacra rediret. At tenera religioſiſſimi Cæſaris pietas induci ſe non patiebatur, ut Lutheri erroribus innutritam in thalami conſortem aſſumeret, veritus etiam, ne DEus ex alto non benediceret.

Igitur alii proceres ad Eleonoram Neoburgici ducis natu maximam reſpiciebant, quam optata fœcunditate Cæſarem totque provincias medici haud vano augurio ſolaturam ominabantur. Adhæc parens Philippus Wilhelmus affinitatibus magnam Germaniæ partem complexus, propediem in Electoratum & ditionem Palatinam ſucceſſurus, magno Auſtriacis rebus adjumento futurus credebatur, qui alieniorem hactenus ab iis animum prætulerat.

Nec ſpes fefellit; nam & pater deinceps rationes ſuas cum Auſtria conjunctas habuit, & filia Eleonora altero poſt anno (1678) archiducem Leopoldo genuit, cui Joſephi nomen inditum, volente Auguſto patre, qui hunc divum ſolenni ceremonia cultuque provinciarum ſuarum patronum delegerat. Ad Cellenſem quoque thaumaturgam vota perſoluta.

Exauctoratis jam ante Aurſpergio & Lobkovitio, primis aulæ Viennenſis miniſtris, Montecuculus in principum Imperii ordinem aſcitus, Amalphitano principatu ab Hiſpaniæ rege eſt auctus: ut ne Piccolomineo minus præmiaretur, cujus virtutem ſuperarat.

Geſtum eſt hoc tempore bellum inter Monaſterienſem epiſcopum & Batavos, quod anno 1666 finitum fuit *pace Clivienſi*. Cujus hæc ſunt capita:

1. Pax

1. Pax sic servetur, ut mutuis commodis studeant, & bonæ viciniæ officia præstent.

2. Sit amnestia, nec alter alteri molestiam deinceps inferat.

3. Episcopus (Bernardus de Galen) restituat omnia loca occupata.

4. Copias educat ex Batavorum terris.

5. Batavi nullam amplius hostilitatem exerceant.

6. Et militem pariter deducant ex terris episcopi.

7. Episcopus copias dimittat, retentis 3000.

8. Renuntiet fœderibus, huic paci contrariis, nec nova ineat, aut Batavos unquam bello aggrediatur. (*Hunc articulum anno 1672 episcopo objecerunt.*)

9. Idem promittunt Batavi vicissim.

10. Nominantur comprehensi in hac pace: quos inter Cæsar, Danus, fœdus Rhenanum.

11. Jus in urbem Borckelvam maneat, ut ante bellum fuit. Episcopus tamen juri superioritatis renuntiat cum consensu capituli.

12. Renuntiatur utrinque omnibus prætensionibus.

13. Caussis Batavorum episcopus se non immisceat, nec aresta aut repressalia decernat, sed lites amice componantur. Idem respective Batavi observent.

14. Vades hujus pacis sunt Cæsar, Gallus, Moguntinus, Coloniensis, Brandeburgicus, Neoburgicus &c.

15. Pax utrinque confirmanda. Hanc pacem postea sæpius Cæsar, Brandeburgicus & Batavi allegarunt.

ARTICULUS VI.

Primum bellum Leopoldi Cæsaris cum Gallis.

29 MOrtuo Philippo IV Hispaniarum rege, Ludovicus XIV Belgium ad conjugem suam Mariam Theresiam natumque ex ea Delphinum devolutum ratus (1667), Flandriam & Burgundiam subigit, &, torpente Europa, pacem Aquisgranensem post semestre bellum extorquet, restituta Burgundia, retentis, quas ceperat, Flandriæ urbibus. Acerbe ferebant Hispani, Flandriæ caussam in hoc bello a Cæsare desertam. Sed culpa in Aurspergium principem conjecta, qui propterea exulare jussus, amicorum precibus obtinuit, ut Labaci avitis in fundis degere liceat.

Ab

Ab Aquisgranensi pace *triplum fœdus*, Anglos inter, Suecos, & Batavos, coaluit. Finis propositus, communibus auxiliis cavere, ne Hispanici Belgii reliquiæ penitus a Francia absumantur. Ne tamen Ludovico regi quiritandi caussam præbeant, nullam Hispaniæ mentionem fieri placuit, sed in eum decretum bellum, qui Aquisgranensem pacem violaret, ut orbis Christiani quies contra quosvis ejus perturbatores defendatur.

Sed omnis hæc machinatio brevissimi omnino ævi fuit. Nam Gallicæ aulæ triumviri, Colbertus, Lionæus, Louvisius, hoc fœdus ita dissiparunt, ut eodem adhuc anno (1668) Carolum, Angliæ regem secreto fœdere, in Batavorum perniciem conflato ad se traherent: nec Suecus constantior.

Mox Galli totam Lotharingiam occuparunt. Id crimini datum, quod dux triplex fœdus ambiisset, & loca quædam muniisset, atque majorem solito militum numerum, ut Galliam invaderet, collegisset. In Ratisbonensibus comitiis decretum, ut restituendo duci Cæsar operam daret. Missus Lutetiam Windischgrätzius comes, sed præter verba nihil retulit. Lotharingia in Franciam provinciam redacta. Dux in exilio vitam clausit. Galli Lotharingiam occupant,

Modicum tunc tempus quieti datum, sed anno 1672 eo vehementius bellum ex Francia recruduit, per totam dein Europam diffusum. In Bataviam primum procella detonuit, eamque brevi temporis spatio Ludovicus rex totam propemodum occupavit, adeo quidem, ut de tradenda republica deliberatum jam fuerit. Et Batavas provincias.

Anglia, Suecia, Sabaudia, Gallis favebant. Nutabat Dania: Imperii principum facies varia. Coloniensis & Monasteriensis aperte Gallis accessere. Bavarus neutrarum partium haberi voluit, electrice e domo Sabaudica, & Hermanno Fürstenbergio (qui principis nuper dignitatem consecutus fuerat) fratrum exemplo Galliæ caussam tuentibus. Moguntino, Trevirensi, Saxoni, Palatino, Hannoverano, mens a belli consiliis abhorrens. Catholicorum multi tanquam ad sacrum bellum applaudebant, quo septemplex hydra esset conficienda.

Cæsar ipse alienus ab hoc bello pluribus videbatur, creditumque, qui nuper Hispaniam, tam arcte sibi conjunctam, nullis juvisset auxiliis, Batavis, adversus domum Austriacam antea rebellibus, opem nullam laturum. Et Lobkovitius princeps, aulæ præfectus bellum dissuadendo ruinæ suæ prælusisse existimabatur.

At ubi nuntiatum, jam Cliviæ præsidia expugnata, Novesium, Bonnam, aliaque Coloniensis provinciæ munimenta, Gallico præsidio

sidio teneri, Cæsar cum Brandeburgo fœdus iniit, his ferme capitibus ratum: pacificationibus, Clivensi, Olivensi, Aquensi, urbis Coloniæ, & reipublicæ Batavæ libertati consulatur. Brema adversus Suecum defendatur. In religione nihil novetur. Fœdus in decennium duret. Ita legem de non mittendis Belgio subsidiis, quam in capitulatione consensu suo pertulerat, Brandeburgus omnium primus antiquavit.

Et quamvis Coloniensis, indignatus, quod Batavi Rhenobergam præsidio occupatam tenerent, misso Berolinum Guilielmo Fürstenbergio, Electorem abstrahere conaretur a Batavis, icto tamen cum illis fœdere, viginti millium exercitum partim suis partim reipublicæ sumptibus armavit.

Jacto hoc fundamento Cæsar status in comitiis congregatos exstimulat ád commune fœdus, queriturque, ut a Francia principes Imperii diffidiis inter se commissi, Lotharingia abrepta, Alsatiæ liberæ urbes sub jugum missæ, nuper Hispanicum, nunc fœderatum Belgium armis invasum, Trevirensis ager vastatus. Terminum figendum ambitioni, & crescenti in dies vastæ potentiæ, totam Europam inundaturæ, nisi communi consilio & opera validus agger objiciatur.

Sed in lento illo varioque suffragiorum orbe haud multum profectum. Nec comparatæ erant ita res Cæsaris, ut in bellum illico posset erumpere. Præter Brandeburgum nemo erat tunc in fœdere. Nec illius constantiæ satis fidebatur. Terruit exemplum nuperi belli Polonici, quo intra biennium & hostis Polonorum, & socius, & neutrarum partium fuerat. Hispania, licet Cæsarem per legatum vehementer incitaret ad accelerandum opus, ipsa tamen more suo lente movebatur, capite infirmo, & artubus compage sua non cohærentibus. Batavorum respublica, nervis incisis, fracta, & in tanta factionum rerumque confusione propemodum dissoluta. Germaniæ proceres a bello alieni, pluresque Franciæ obnoxii. Hungaria procerum suppliciis exulcerata. Poloniæ Turca minabatur.

Hæc Europæ cum esset facies, prima anni 1672 expeditio solis ferme itineribus fuit consumpta. Egram Cæsareus miles convenire jussus. Septendecim millia affuere, veteranum robur, & Montecuculo duce dignum. Equitum tribuni, Carolus Lotharingiæ dux, Schneidavius, Sporckius, Caprara, Heisterus, Sindernichius, probatæ omnes virtutis. Peditum, Pio Marchio, Portia, Leslæus, Keiserſteinius, Coppius,

Cum

Cum autem Cæsareus & Brandeburgicus exercitus Rheno immineret, negatus, vigore Rhenani fœderis, est a Trevirensi primum, dein etiam a Moguntino & Palatino transitus, metu Turenii, in vicinia excubantis. Invectus etiam in Cæsarem Palatinus, quod contra capitulationis fidem exercitum per innoxiorum principum terras circumduceret, ac bellum atrox in Germaniam pacatam traheret. Batavorum caussam nihil pertinere ad Imperium. Rhenani fœderis hoc pactum esse, nullum militiæ permittere transitum. Principum exemplo Francofurtum quoque amoliri a se conatum est trajectionis invidiam. Maxime vero in comitiis querelas suas proponebant contra Brandeburgum Coloniensis & Monasteriensis, porrecto in hanc rem scripto. In hoc memorant, Brandeburgum per Germaniam cum exercitu grassari; statum alium ex alio armis obrui; per Hildesiensem & Corbeiensem diœcesin hospitationes imperari, prædas agi, subditos premi atque exsugi. Qui immanibus exactionibus præstandis sunt impares, crudeliter torqueri, pudori virginum vim illatam; cædibus, latrociniis, incendiis, barbarum in morem sævitum.

Quæ cum juri gentium, paci publicæ, tot pœnis roboratæ, Imperii constitutionibus, Paci Westphalicæ e diametro adversentur, sperare præsules a constatibus suis debita auxilia contra hostem apertum, fractæ pacis reum, cui ipsi nullam unquam injuriam intulerint. Nam quod contra Batavos, vicinos non minus graves, qui cum Imperio nihil commune habent, cum Galliæ corona fœdus inierint, jure suo se egisse, & secundum disertas instrumenti Monasteriensis tabulas, quæ art. III sanciunt: *singulis tamen statibus liberum sit, huic vel illi regno extra Imperii limites suppetias ferre:* præsertim contra gentem exteram, quæ perpetuam in se hostilitatem exerceat. Nisi autem status Imperii, adversus Brandeburgum festinum remedium afferant, coactum se iri, coronas Galliæ & Sueciæ tanquam sponsores Pacis Westphalicæ implorare. *Brewerus in tract. hist. polit. ad ann.* 1672.

Anno 1673 ineunte Cæsarei in Westphaliam, Brandeburgici in Marchiam ad hyberna capienda regressi sunt, id cunctatione sua assecuti, ut duos præstantes duces, Turenium & Condæum cum gemino exercitu a Batavorum cervicibus subtraherent, Gallorumque in fœderato Belgio victorias sisterent, periturо haud dubie, si Franciæ collectus exercitus mansisset in Batavia.

Ratisbonæ interim consultationis plurimum: conciliatores pacis se offerebant ordines, quos nec Batavi nec Galli vellent. Coaluit

luit tamen mutuæ defensionis fœdus Cæsarem inter, Brandeburgum, Danum, Cellensem, Guelferbytanum, & Casselanum: ut cui ex fœderatis bellum inferretur, triginta duobus millibus succurreretur.

Sed dum novum hoc fœdus percussum est, vetus, quod cum Cæsare anno superiore iniit, rupit Brandeburgus, ut Cliviæ oppida, Vesaliam, Embricam, Resam, Orsoiam reciperet, *Vossemensem* cum Gallis pacem fecit, Cæsaris cunctationem, & Batavorum in mittendis subsidiis torporem accusans.

Tanto belli socio destitutus Cæsar Ratisbonensibus in comitiis magnopere institit, ut totius Imperii nomine viribusque bellum decerneretur. At alienatos adeo animos invenit, ut eorum acerbæ querelæ, quorum fines miles ingressus fuerat, personarent. Ex Electoribus quinque, Moguntinus, Coloniensis, Bavarus, Brandeburgus, Palatinus, e principibus, Monasteriensis, Juliacensis, Hannoveranus, Gallo addicti credebantur; ut mirum sane visum fuerit, hos prope omnes intra anni spatium hostes Galliæ Cæsaris solertia effectos.

Duo sunt, quæ in Gallos eos concitarunt, legatorum Franciæ arrogans in comitiis & apud principes oratio, cum minis etiam conjuncta, & Galli militis in Rhenanis tractibus effusior grassatio, cum magna offensione ordinum: qui nondum eo redactum Romanum Imperium dicebant, ut leges accipere ab exteris debeat.

Causſæ belli. Magisque adhuc accensi ad defensionem sunt, postquam Cæsar belli caussas publicavit. Subjugato Belgio Germaniam a Gallis proterendam memorabat: Cliviæ urbes dirutas, alias ex integro munitas: militum delectus, stativa, itinera pro arbitrio in Germano solo facta. Imperatas pecunias, compilatas provincias, per Hispanicum Belgium, Leodium, Treviros; acerbe habitos incolas: exustum ad Argentinam Rheni pontem: Augustam Trevirorum expugnatam: prædas in mediam usque Germaniam actas: violatam Aquensem pacem, pertractos in bellum præsules. Rerum pene omnium arbitrium ad Gallos trahi, principes cum capite, atque inter se illorum artibus committi: legesque palam dictari Romano Imperio: præter nomen nihil Imperatori reliquum fieri.

Utque Imperii ordinibus magis adhuc animum adderet, Cæsar, cum Hispanis, Batavisque novum fœdus iniit, his legibus: Hispania in statum, quo post Pyrenæam pacem, Batavi, ut ante præsens bellum fuissent, reponantur. 15000 Hispanorum in Belgio militent. Trajectum ad Mosam Hispaniæ cedant Batavi. Cæsar 30000 armatorum mittat: quibus regina Hispaniæ quot mensibus

fibus 50000 imperialium numeret, Batavi 45000 addant. Fœdus in decennium duret. Multum quoque institit Harrachius, ut Lotharingus quoque in societatem & fidem reciperetur, aliquot millibus communi sumptu illi attributis: nec nisi restituta Lotharingia pax iniretur. Apud Helvetos etiam allaboratum, ut vel in has partes irent, vel sylvestres saltem civitates suam in tutelam reciperent. Sed Francia prævaluit.

Non parum autem fœderatorum animos erexit gemina navalis pugna, Anglos inter Batavosque commissa. Prima æquo marte pugnatum, altera victores Batavi. Prohibitaque classe ab appulsu in Seelandiam, desperato belli præmio, Angli regem suum ad pacem cum Batavis compulerunt.

Exeunte Augusto Montecuculus cum exercitu e Bohemia movet in Franconiam, obviusque Turenio prælium declinat, *Lobkovitii*, ut dicebat, litteris jussus. Secundis tamen velitationibus usus, per Dünewaldum 52 currus, navesque aliquot omnis generis commeatu pro Gallis onustas, intercipit, & frumentum, quod avehi non poterat, in profluentem spargit. Admoto dein ad *Bonnam* exercitu, 12 Nov. ad deditionem compulsa eo pacto, ut præsidium more militari Novesium abiret, sua Electori supellex, civibus jura sint integra. Postquam autem varia alia Coloniensis diœcesis oppida arcesque occupata sunt, Montecuculus Viennam profectus, *Bornonvillio* imperium reliquit, copiis per Coloniensem, Montensem, aliasque vicinas provincias in hyberna distributis. Bonna capta.

Quamvis autem a fœderato exercitu, præter captam Bonnam, haud magnum quid hoc anno 1673 actum videatur; ingens tamen expeditionis fructus exstitit, pulsus e Franconia Turenius, &, quod toti Europæ mirum est visum, Galli, ut numerosum in campum educere possint exercitum, omnibus (Trajectum & Graviam si excipias) Bataviæ urbibus, quas uno velut impetu occupaverant, præsidia deducunt. Triginta septem loca munita in libertatem asserta, atque inter hæc Ultrajectum, Neomagum, Daventria, Zutphania, quanta nomina! ne tamen Galli gratis tot urbes redderent, immanem auri vim in præmium locatæ operæ secum asportarunt. Liberatum sic Belgium fructum alium haud leviorem, Angli, Coloniensis, & Monasteriensis a Gallica societate defectionem traxit. Galli Bataviam deserunt.

Conventus tunc equidem Coloniæ est institutus, quo omnium, quos bellum implicuit, principum legati convenerant, ut arbitris Suecis pacem componant. Varia multo tempore, prout

 rerum

rerum facies se vertebat, allata in medium; sed parum profectum. At vero capto per vim in ipsa urbe per Cæsareos milites Guilielmo Fürstenbergio, atque Neostadium in custodiam abducto, totus conventus & pacis negotium solutum est, quiritante vehementer Gallo, contra sacra gentium jura virum principem, eumque legatum Coloniensis Electoris, eo solum ex capite, quod Franciæ addictior videretur, in ipso pacificationis loco per violentiam immanem latronis instar comprehensum. At Austriaci negabant, fuisse legatum: & si fuisset, tanquam proditorem patriæ, jure captum asserebant.

Fürstenbergius captus.

ARTICULUS VII.

Continuatio ejusdem belli.

30 CONventu Coloniensi abrupto, anno 1674 omnia per Europam apparatu bellico strepebant. Ad fœdus cum Cæsare, Hispanis, & Batavis accessit rursus Brandeburgus, tractis suo exemplo Luneburgicis.

Sed antequam fœderati militem educerent, Gallus totum Burgundiæ comitatum fulminis instar occupaverat. Vesuntionem, provinciæ caput, rex ipse cepit. Dola a Delphino, illustri militiæ rudimento, expugnata.

In Germania nec providentia majore nec felicitate bellum a fœderatis administratum est. Commisso ad *Sinzhemium* prælio, *Turenius* Lotharingum vicit.

Vastatus a Gallis Palatinatus tanta acerbitate, ut Carolus Ludovicus ad singulare certamen, missa tabella, Turenium provocaret. Celebratur magnis laudibus receptus Dünewaldi.

Ad *Holzhemium* Turenium inter & Bornevillium, quem Cæsar Montecuculi loco expeditioni hujus anni præfecerat, conserta pugna, æquo marte, parte utraque sibi attribuente victoriam.

Turenii victoriæ.

Adjunctis dein ad Cæsareos 20000 Brandeburgicis, numerosus fœderatorum exercitus insigne quid præstiturus credebatur, sed Turenii artibus, qui multo pauciores sub signis habebat copias, ita circumducti elusique sunt, ut, re nulla majoris momenti patrata, in hyberna, per Alsatiam potissimum, concesserint. Sed mutata repente scena, hospitio una omnibus excedendum fuit.

Quippe Turenius, decem millibus e Belgio, aliisque suppetiis

tis auctus, e latibulis suis prorumpens, rigida licet hyeme in securos sui & desides irruit. Geminum commissum prælium, ad *Mülbusium* primum, ad *Colmariam* cum universo fœderatorum exercitu alterum. In utroque victores Galli, tota Alsatia hostes exegerunt; qui relictis 3000 captivis reliquum hyemis in Brisgoia, Suevia, & Franconia egerunt.

Infaustæ expeditionis caussa a Brandeburgo conjecta in Bornevillium: in quæstionem propterea Viennæ vocatus, judicio absolutus est, Hispanis in Catalonia copiis deinceps præesse jussus. Germana caussa tot ducum discordia, quæ vitari non potest, ubi plures pari potestate imperant. Tum enim nec consulendi, nec exequendi celeritas, neque arcanum, neque efficacia constare potest, ita comparato mortalium ingenio, ut pene acie quam consilio vinci malint.

In Belgio iisdem caussis eadem mala fortuna administratum est bellum. Ad Seneffam Condæus Cæsareos, Hispanos, & Batavos vicit, magna tamen suorum strage. Decreto a fœderatis altero prælio *Souchius* Cæsareorum dux se subduxit: graviter propterea accusatus Viennæ, *Sporckio* tradere exercitum, & in suis, quos in Moravia habebat, fundis exulare jussus, ignobili otio decessit. Creditum, quod homo Gallici generis, bellicarum artium multo peritissimus, populares suos plus amarit, quam fides Cæsari data admitteret. Et Condæi. Souchius. Sporck.

Anno 1675 novus, idemque vetus, belli socius accessit Franciæ, *Suecus* videlicet, jam dudum Galliæ amicitiam utilem expertus. Cusum telum in Brandeburgum, cui id crimini datum, quod per Alsaticam expeditionem violaverit Pacem Westphalicam, cujus vindicandæ propria semper regum Sueciæ cura fuerit. Violata item *Vossemensia* pacta, pro quorum securitate caverit Suecia. Ratisbonæ quidem bellum in Franciam decretum, satisfacturum tamen fuisse Electorem, si pro rata contribuisset. Quando tot pro pace Suecorum labores sint abjecti, armis tandem conciliandam. Gallo accedit Suecus.

Opposuere Brandeburgici, monstrare satis Suecos, quod pacis Westphalicæ interpretationem, rerumque Germanicarum arbitria cum Gallis sibi vindicent, modum finesque describant, intra quos patriam defendere liceat. Quod in Alsatiam moverit, decretis Imperii obsecutum, vindicando Burgundico Imperii circulo, ac ne Palatinus servituti Gallicæ succumberet. Quod ultra debitum milites duxerit, boni civis officio functum, spectantis, quid reipu-

 blicæ

blicæ expediat, non, quid hosti patriæ placeat. In fœderum tabulis eam diserte conditionem adjectam, ut salvum sit, quod Imperio debetur, officium.

Post velitationes libellaticas, trajectæ, duce Urangelio, in Pommeraniam & Marchiam legiones, dissimulante initio Brandeburgo, bello Rhenano distento. Ratisbonæ hostis Imperii declaratur, qui statuum quemquam armis invaserit. Omissum Sueciæ nomen, quia hostilitatem necdum professa, defensionis & securitatis titulo irruptionem illam excusabat.

Ceterum præter publici nominis authoritatem parum iis decretis allatum commodi. Moguntinus (Metternichius, qui Schönbornio successerat) tenues vires, Coloniensis & Palatinus domesticas calamitates opponebant. Bavarus legato mandatum dederat, ab Hannoverano & Sueco ne dissentiat. Saxo pacem occinebat. Nemo, nisi alienis stipendiis, militem cogere: transitum omnes per suas ditiones amovere: privatis commodis intendere; reipublicæ bene quidem cupere, parum vero aut nihil in commune conferre.

Quin bellum Sueco indiceretur, omnium maxime obstitit Hannoveranus (excitante Francia Luneburgicos, Brandenburgo ob viciniam æmulos) is quæstuoso fœdere Galliæ devinctus, copias haud paucas sub signis habebat, alieno ære, alieno nutu militaturas. Armis ostentatis a fœderatis, id pactus est, ut neutri ac quieto sibi esse liceat, ab utraque tamen belligerantium parte præmium laboris recipiat. Et sane impetravit. Fœderatis tamen accessit Danus: magnis licet promissis a Gallis & Suecis sollicitatus.

De expeditione hujus anni 1675 deliberatum Viennæ, conclusumque, singulis ducum singulos ducendos exercitus, Cæsareis ad Rhenum: fœderatis ad Mosellam, Hispanis & Batavis in Flandria: Brandeburgo in Suecos eundum: ad æmulationem & discordiam, prioris anni labem, amovendam, hostemque in pluribus locis distrahendum.

In Bornevillii locum *Montecuculus* rursum dictus imperator, geminas a Cæsare conditiones stipulatus: primam, ne a bellico consilio pendeat, alteram, ut quatuor milliones accipiat, & belli, & castrensis disciplinæ nervum.

Conspecti ea æstate quatuor ævi sui summi duces, *Turenius*, *Montecuculus*, *Condæus*, *Urangelius*. Belli apparatus ingens; quingenta sexaginta Christianorum millia sub signis, præter classes, Hispanam, Gallicam, Anglicam, Batavicam, Suecicam, Dani-

cam:

cam : quibus ſane viribus exſcindi poterat Ottomannorum imperium : dum hic in mutuas ſtrages itum , & paucularum urbium alterno compendio victoriæ finiuntur.

Vaubrunus, pulſis Alſatia fœderatorum reliquiis , expeditionem ad Rhenum incendiis auſpicatus , Moguntinum ita commovit , ut abdicata Galliæ amicitia Cæſareum Moguntiæ reciperet præſidium.

Alſatia , trajecto ad Argentinam Rheno, deſignabatur Montecuculo belli campus. At prævenit Turenius , totiusque expeditionis conſilia eliſit , incedens continuo ad latus Montecuculi, ne Rhenum tranſiret. Artibus hic certatum utrinque, quis alterum falleret.

Jamque ad prælium res ſpectabat, cum Turenius exploratum pro more egreſſus , tormenti glande ex equo dejectus , exanimis concidit : incredibli profecto Galliæ jactura , attonito ad fatale nuntium rege , & exclamante (ut fertur) : *perdidimus omnia.* Alias etiam auditus dicere : maluiſſe ſe totum amittere exercitum, quam Turenium : illum , non hunc, ſuppleri poſſe. Turenius occumbit.

Sentiebant e veſtigio cladis magnitudinem caſtra Gallica. Quippe *Lorgius* , Turenii ſocer , pari cum Vaubruno militiæ gradu , ſorte ſuperior , receptui mox cani juſſit. Recedentium tergo inſtitit miles Cæſareus , nec modicam ſtragem edidit. Cecidit cum ducibus aliis , quem dixi , Vaubrunus e gregariis quinque millia deſiderata dicuntur : tribus millibus Cæſareorum abſumptis. Patuit tunc Montecuculo Argentina , tanto molimine quæſita, nec niſi morte Turenii aperienda. Urbis magiſtratus , miſſis , qui victoriam gratularentur , pontem , urbem , ſuaque omnia victorum uſibus dedunt. Galli cæduntur.

Jamque plura loca in Alſatia receperat miles Cæſareus , fugientique ſimilis habebatur Gallus : cum adeſt e Belgio cum validis ſubſidiis Condæus, ad cujus conſpectum reſpirarunt fracti Gallorum animi. Neque per duos menſes reliquos memorabile quidquam actum a Cæſareis , quod conceptæ exſpectationi reſponderet. Hagenoa & Tabernæ oppugnari cœptæ, ſed obſidione utraque ſoluta, relictaque Alſatia, copiæ in Sueviam & Franconiam ad hybernandum ductæ.

Vapulabat fama *Montecuculi* , qui intentata a Badenſi accuſatione , Viennam conceſſit , neque ultra deinceps in campo eſt viſus. Et hæc quidem Cæſarei exercitus expeditio anno 1675 fuit.

Fœderatorum exercitum , qui 26000 conſtabat , e Palatinis , Trevi-

Trevirensibus, Luneburgicis, Lotharingicis, Osnabrugensibus, aliorumque principum copiis conflatum Cellensis ducebat, diversas longe a fratre Hannoverano rationes secutus. Trevirorum oppugnatio decreta, ut inde in Galliam pateret aditus, aut, si ex usu esset, Luxemburgo ex vicinia succurri possit.

Crequius captus.

Crequius ex Lotharingia urbi subsidio accurrens, a fœderatis acie victus, Treviros aufugit, aliis Metas potissimum se recipientibus. Reversi victores ad oppugnationem urbis (quam in obsidionem interea, dum prælium ageretur, verterant) ad deditionem eandem compulere. Crequius captivus Carolo Lotharingiæ duci traditus, qui male ab eodem prius habitus, Lotharingia spoliatus fuerat. Sed dux injurias humanitate & beneficiis excepit.

Fata Caroli III Loth.

Idem dux Lotharingiæ Carolus III dum a sociis fœderis derelictus, vel solus in Lotharingiam suam moveret, septuagenarius obiit. Nemo principum ævi illius jactatus est gravius, nemo calamitates levius tulit. Bello Suecico Cæsari utilem admodum cum suis Lotharingis præstitit operam, pars magna Nördlinganæ victoriæ. A pace Westphalica exclusus a Gallis & ducatu depulsus, in Flandria cum volonum manu Hispanis militavit. Ab his in suspicionem vocatus, captivus abripitur in Hispaniam: ubi decem annos in custodia egit. Pyrenæa pace libertati ditionique redditus, a Galliæ rege, ad quem se, Hispanicæ captivitatis dolorem ulturus, applicuerat, anno 1671 denuo rebus omnibus exutus est. Ætatis reliquum in castris potissimum egit: princeps popularis omnino, varius, in eodem statu haud diu solitus consistere. Si esset, quod largiretur, profundebat omnia in suos milites, si res deficeret, rapiendi licentiam dabat, prout contigit post P. W. ubi frequentes de eo querelæ ad Cæsarem & comitia sunt perlatæ. His moribus cum esset, licet a Cæsare & Batavis in fœdus esset receptus, nemo tamen erat, qui caussam ipsius ultra verborum officia tueretur. Successit in jus Lotharingiæ Carolus Leopoldus, defuncti ex fratre nepos, futurus belli summus imperator, patruo, excepto exilio, per omnia dissimilis, qui omnes rationes suas cum Austria conjunxit.

Suecorum clades.

Belli Suecici læta admodum se dabant initia. Brandeburgus translato summa celeritate a Rheno in Marchiam exercitu, Suecos improviso obruit: consertaque pugna victor ad Balthici oram rejecit. Conjunctus dein cum Dano, & Cæsareis auxiliis, quæ Coppus adduxerat, in Pommeraniam citeriorem irruens, totam ferme provinciam Suecis eripuit.

Bremensem agrum primo Monasteriensis, tum Luneburgici inunda-

undarunt; jamque diviserant inter se, quamvis non sine contentiosa æmulatione, Germanicas Sueciæ provincias Brandeburgus, Monasteriensis, Danus, Cellensis, belli socii.

ARTICULUS VIII.

Excerpta ex actis publicis hujus temporis.

§ I.

Conatus Sueciæ pro pace.

Sueciæ rex initio belli velut *mediator* vehementer urgebat pacem aut saltem inducias. Hinc per suum apud aulam Cæsaream legatum Esaiam Puffendorffium institit, ut Imperator ulteriorem copiarum suarum progressum sistat, & induciis annuat, quibus pacificationis negotium Coloniæ tractari queat. 31

Respondit Imperator 25 Aug. 1673, in se nihil moræ futurum, quo minus induciæ fiant. Sed aliam mentem esse Galliæ, quæ contra tenorem pacis West. infestis armis Germaniam affligere non desistat. Sperari, regem Sueciæ justam defensionem non modo non improbaturum, sed tanquam nobile Imperii membrum & pacis West. vindicem promoturum. Deduceret rex Galliæ quantocius copias suas ex Imperii finibus, læsis satisfaceret, regno suo contentus viveret: & pacem expeditam fore.

Minus accepta erat legato responsio, eo etiam offensus, quod memoriale suum *libelli supplicis* nomine sit compellatum. Quare datis ad Baronem Hocherum aulæ cancellarium litteris de hoc conquestus, aliud Cæsareæ resolutionis exemplar petiit, adjecitque, pacem jam dudum fuisse redituram, si oblatæ a regibus induciæ non ita temere fuissent rejectæ.

Nemini, nisi regis sui officiis deberi, quod Galliarum rex, expugnato nuper Trajecto, arma victricia non modo ulterius in Brabantiam non protulerit, verum etiam inhibuerit, ne Condæus in Hollandiæ interiora penetraret. Quæ omnia si ab altera parte vilipendantur, nihilque producatur, quod tam manifestis in æquam pacem propensionibus respondeat, non obscurum fore, in quem omnis continuati auctique belli culpa cadat, & quibusnam consiliis debeatur, Germaniam, & cum ipsa totam fere Europam bello internecino sine omni adhuc necessitate conflagrare. Cancellarii esse ad id incumbere, ut Cæsar a tali labe immunis præstetur.

Repoſuit Hocherus, nullatenus ſe dubitare de Sueciæ ſtudio promovendi pacem. Eandem Cæſaris eſſe mentem: & cum hic ſuo contentus vivat, nec alienis inhiet, ſi de mediis conveniri non poſſit, facile quemvis perſpecturum, an culpa dilatæ pacis ſit penes ſua defendentem, an penes aliena invadentem.

Si tantus Galliæ pacis amor, cur non acceptata declaratio Cæſarea? cur Imperium novo peregrino milite inundatum? cur mediatores non admiſſi? cur leges præſcribi velit Imperatori, ſe ac ſua detendenti? cur pro crimine habeatur, ſiquis devotionem, Imperatori & Imperio debitam, profitetur? cur innoxii ſtatus hoſtiliter tractentur? Si Gallus ad interpoſitionem Sueciæ in interiora Hollandiæ non irrupit, cur claſſis Anglo-Gallica ſummo conatu deſcenſum in Hollandiam & Zelandiam usque in hodiernum diem moliatur.

Facile proin orbem dijudicaturum, cujus conſiliis debeatur, Germaniam bello accendi; niſi forte crimen ſit, injuriam repellere, aut fas ſit, alterum offendere, nefas vero ſe defendere. Ceterum ſcire ſe, quid DEo, Cæſari, & Imperio debeat, redditurum geſti ſui muneris rationem, ad quos pertinet.

§ II.

Litteræ Electoris Bavariæ ad Cæſarem.

FErdinandus Maria Elector Bavariæ, amantiſſimus pacis princeps, Cæſari perſuadere conatus eſt, ne propter Hollandos bellum in Germaniam adducat. Speraſſe ſe, ajebat, acceptis Brandeburgici Electoris litteris, pacis opus exoptato fine terminatum iri; ſed certis e locis intellectum, regem Galliæ, fama de novo in Imperium mittendo Cæſareo exercitu concitatum, Turenio mandaſſe, ut cum exercitu in interiora Imperii penetret, idque juſſum Grammovillium Cæſari, & Gravellum ſtatibus Ratisbonæ indicare: facta tamen iterum promiſſione, ſi Imperator rebus Batavicis ſe immiſcere deſiſtat, exercitum ſuum ex Imperii finibus abducendi.

Quoniam vero Cæſarea ſua majeſtas ſemper aſſeruerit, & nuper primum confirmarit, copiarum ſuarum cum Brandeburgicis conjunctionem nihil aliud ſpectaſſe, quam ut Electori fiat ſatis, nunc autem reſtitutis regionibus ſuis eidem ſit ſatisfactum, rex etiam Franciæ, cum Cæſare & Imperio (ſi Batavorum negotiis ſe non immiſcuerint) amicitiam ſit culturus; ideo rogare ſe, ut Cæſarea

ſarea majeſtas præſentiſſimum tot innocentum ſtatuum & ſubditorum diſcrimen & interitum apud ſe repetat, & neutiquam committat, ut arrogantia Batavorum, neque de domo Auſtriaca neque Imperio quidquam meritorum, pax & tranquillitas dilectæ patriæ evertatur, bellumque cruentiſſimum, citra cauſſam & neceſſitatem, in Imperii viſcera, aut potius hæreditarias provincias & regna transferatur: quod malum imminens periculumque prorſus auferri poſſit, ſi Cæſar declaret, rebus Batavicis, auxiliares ſubmittendo copias adverſus regem Franciæ, ejusque fœderatos, poſthac ſe nullatenus immiſturum.

Addit in fine, confidere ſe, hanc ſuam ex animo profectam admonitionem, quam cura boni publici, & imminens ſuis etiam provinciis diſcrimen extorſerit, æqui bonique Cæſarem conſulturum.

Schleisbemii 6 Jun. 1673.

Reſponſio Cæſaris.

PAcis non minus ſemper amantem ſe fuiſſe, ait, atque optare, ut particulares Electoris Brandenburgici cum corona Galliæ tractatus in pacem univerſalem eant. Quæ tamen eo minus ſperari poſſit, quo apertius conſtet, quod Galliarum rex eo tempore, quo ſuas copias Cæſar cum Brandenburgicis conjunxiſſet, per ſuos ubique miniſtros ſancte appromiſerit, quod, quamprimum Cæſareæ & Brandenburgicæ copiæ in provincias hæreditarias fuiſſent retractæ, ſuum etiam militem ex Imperio vellet abducere. Retractis illis, hæſiſſe iſtum in Imperio, quin imo intimius penetraſſe; ſtativa & hyberna pro libidine deſcripta, tributa imperata & extorta, urbes Imperii arceſque occupatas, minas in Cæſareas & ſocias copias ſparſas, pluresque alias a Gallis illatas injurias commemorabat, quæ vindicem manum omni jure depoſcant.

Sperare ſe proin, Electorem ſinceram Cæſaris Intentionem, re maturius expenſa, ſolide promoturum. Cauſſæ autem ſuæ juſtitiam ſe DEo permittere. Fœdera, quæ iniiſſet, ſolam Weſtphalicæ, Cliventis, & Aquisgranenſis pacis, a Gallis violatæ, obſervationem ſpectare.

Quod Generales fœderatorum ſtatuum Ordines attinet, injuſtum videri poſſe rerum ignoranti, ſi ſuum extra Imperium militem in eorum adverſus coronam Galliæ ſubſidium amandaſſet: hoc tamen a ſe non eſſe factum.

Neutiquam igitur perſuadere ſe ſibi poſſe, quin Elector præ-

cipuus, proximusque consanguineus acta sua non solum sit probaturus, sed verbo etiam & consilio promoturus, officiis suis commovendo Galliarum regem, improbis cœptis absistat: militem suum a tractu Rheni omnique Imperio abducat: universalia priore anno oblata armistitia admittat, atque ita toti Christianitati pacem & tranquillitatem tribuat. Quo casu visuros omnes, nihil, quod in eam rem sit salubre, a Cæsare prætermissum.

Viennæ 20 *Junii* 1673.

Responsio Electoris Bavariæ.

Cum Elector ex datis ad se intelligeret, Cæsarem suo in Imperium mittendi exercitum proposito insistere, acriores aliquantum pro candore suo exaravit.

Perpenderet secum, rogabat, sacra Cæs. majestas, an non præstet, pauculis verbis, sine omni jactura, sibi, hæreditariis suis provinciis, totique Imperio pacem & quietem dare, quam plenam discriminis aleam subire, & omnem Germaniam summis belli calamitatibus involvere. Christianissimum regem aliud non expetere, quam ut Cæsar caussam Batavorum, ad Imperium nihil pertinentem, & quibus, de Imperio nihil meritis, nulla obligatione sit obstrictus, abdicet, & militem suum intra hæreditarias provincias contineat. Hoc obtento illum ocius Germaniam copiis suis evacuaturum: aut si Cæsar hoc nolit, eundem regem superiorem Rhenum deserturum, dummodo Cæsar promittat, vel solo hoc anno, nullam in Imperium expeditionem suscipere.

Credendum non esse, Imperatorem in pacificatione aliena, qualis est Clivensis inter Batavos & episcopum Monasteriensem, & Aquisgranensis, inter Galliam & Hispaniam inita, adstringere se voluisse ad violandam capitulationem suam Cæsaream, & pacem Westphalicam universalem, quæ sit pragmatica sanctio, & inter fundamentales leges Imperii.

Si Rom. Imperium usque eo Cæsareo milite esset aggravandum, quoad bello liberaretur Christianitas, pereundum ipsi fore. Interpositis officiis melius conciliandam Hollandis pacem, quam armata in Imperium expeditione, quæ bellum non sit extinctura, sed in ipsa patria magis inflammatura; quo fiat, ut dum ad restinguendum alienum incendium accurrimus, proprias ædes in tristes cineres simus daturi, & universalem Christianitatis pacem quærendo propriam amissuri simus. Nullam sane videri caussam, cur propter

propter gentem alienigenam, eamque immeritam, pax & tranquillitas domestica immoletur, magnoque ruinæ periculo objiciatur. Vereri se profecto non abs re, ne Cæsar per bellum ad fines, quos armis suis præfixit, neutiquam sit perventurus.

Quare Cæsarea majestas etiam atque etiam calamitates & pericula interitus perpenderet, quæ bellica expeditio toti Imperio esset attractura. Si Gallia contra fidem sancte datam copias suas ab Imperii finibus nollet abducere, tum enimvero omnes facile Electores & fideles status in Cæsaris sententiam ituros, nec se postremum fore, qui vires suas patriæ libertati vindicandæ, iisque, quæ e re & usu reipublicæ fuerint, decernendis sit impensurus.

Sicut econtra nemini vitio vertendum, qui ad propulsandum bellum non necessarium, & orituras inde patriæ miserias, eo sua consilia dirigat, quo sua Imperio pax sarta tecta, & sua cuique jura maneant illæsa.

Schleisbemii 24 *Junii* 1673.

Responsoriæ Cæsaris.

Repetit in his Cæsar ferme priora: non esse quæstionem, quid Batavi mereantur, sed quid Cæsarea auctoritas, Imperii libertas, pacis West. conservatio: quid invasio Germaniæ, persistens in ea hostis exterus, captæ urbes arcesque, illata tot statibus damna, exigant. Quasi vero Romanus Imperator leges debeat ab exteris accipere, & velut jam prostratus ad omnia silere, connivere, quiescere, donec fractis vicinis potentiis, auctas in illum ejusque archiducalem domum, Imperium, atque Germaniæ libertatem, vires exerat.

Excedat Germania, reddat ablata, damna sarciat: & omnia in pacem Imperii prona fore. Jam vero cum hostis in Imperii visceribus hæreat, domineturque, minas spargat, ipsumque Electorem Bavariæ ex partibus suis stare jactitet, facturum se, quod ex usu sit Imperii, quodque spreta Cæsarea auctoritas a se deposcat.

Quemadmodum autem dixisset Elector, paucis verbis posse Imperatorem pacem conservare, ita ab Imperatore dici, quod Elector paucis possit eandem confirmare ac stabilire, si Cæsari adhæreat, & pro Imperii gloria omnes vires exerat. Confidere se, eum nullis adversis consiliis a cognato & amico Cæsare alienandum.

Viennæ 28 *Junii* 1673.

Vid. de his Brewerus part. VI Tractat. in fine.

§ III.

Propositiones pacis a Cæsareis conceptæ.

32 QUamvis Cæsar a proposito novam adversus Gallos expeditionem suscipiendi absterreri se non sit passus, id tamen dedit urgentibus pluribus Imperii ordinibus, ut ideam quandam pacis in hæc capita proponeret.

1. Ut paci Monast. satisfiat, revocet rex Christianiss. omnes suas copias ex Rom. Imperio, immediate post confectam ab Imperatore pacem: & in futurum observet dictæ pacis leges.

2. Restituat statim omnes urbes, arces, & locos, ad Imperium pertinentes antiquis possessoribus, salvo jure tertii.

3. Ratione damni illati conveniat rex cum prætendentibus, & illis congrue satisfaciat.

4. Nullum statum in futurum stativis, transitu, hospitationibus aut alio modo turbet: nec plus juris, quam per pacem Monast. ipsi concessum est, in Imperio sibi arroget.

5. Controversiæ circa Alsatiæ civitates per arbitros constitutos decidantur, & eorum laudo stetur.

6. Idem observetur circa controversias trium episcopatuum in Lotharingia.

7. Restituatur Lotharingia iis conditionibus, quibus Imperator & rex convenient. Salva sint Imperio omnia jura, quæ ratione Lotharingiæ eidem competunt. Stetur transactioni Norimbergensi, inter Imperium & ducem Lotharingiæ anno 1545 conclusæ. Si vero Cæsar & rex intra trimestre non convenirent, restituatur mox Lotharingia in eo statu, in quo fuit ante ultimam destitutionem; quoad alias conditiones arbitri sint Electores Moguntinus, Bavarus, & dux Brunsvicensis Zellensis.

8. Rex Galliæ servabit pacem Aquisgranensem, non obstantibus quibuscunque querelis & prætensionibus. Et Imperator hujus pacis sponsorem agat. Rex Christianiss. propter controversias ratione locorum in Belgio cessorum ortas, vel orituras, ad arma nunquam deveniat, sed arbitris, utrimque delectis, illas committat.

9. Querelæ pariter regis Catholici de damnis, per bellum Hollandicum sibi illatis, arbitris committuntor.

10. Promittat rex Galliæ, quod cum Batavis quamprimum pacem æquis conditionibus inire velit. Mediatores hujus pacificationis sunto Suecus, Moguntinus, Bavarus, & Brunsvico - Zellensis,

lensis. Angliam quoque Gallus ad pacem disponat, & statim cum Hollandis inducias faciat. Si Batavi æquas pacis conditiones respuerent, nullas illis Imperator in futurum suppetias feret, secus vero, si Gallus tales respueret.

11. Consentiat rex, ut omnes principes tanquam sponsores pacis concludendæ se obligare possint, prout communis securitas requirit.

Responsio Gallorum ad has propositiones.

AD 1. ut paci Monast. satisfiat, Cæsar promittat, se nunquam amplius copias auxiliares directe vel indirecte extra Imperium hostibus Galliæ submittere, & tractatus in posterum religiose observare. Rex autem post pacem ratificatam omnes copias suas revocabit. Confœderati etiam regis sint comprehensi, iisque Cæsar perpetuam amnestiam promittet.

Ad 2. hoc post pacem cum Brandeburgo initam est superfluum: & continetur in primo.

Ad 3. nihil potest prætendi.

Ad 4. rex exactissime observabit pacem West. aliud nihil hic stipulandum.

Ad 5. in caussa arbitrii Alsatici procedatur ad normam tractatus anni 1671.

Ad 6. eadem est responsio.

Ad 7. rex non potest ratione Lotharingiæ admittere interpositionem Cæsaris, per exercitum suum in campo offensive se habentis. Dux frui potest justa & favorabili declaratione regis, ad hanc rem facta.

Ad 8. rex Catholicus contineatur in hoc pacto cum oblivione omnium contraventionum dicti regis.

Ad 9. quamvis rex Christianiss. a copiis regis Catholici multum damni sit passus, bono tamen pacis illud consecrabit.

Ad 10. Cæsar polliceatur, nec directe nec indirecte bello Hollandico se immiscere, idque vigore tractatus Westphalici, & altero primum abhinc anno (1671) Viennæ ob hoc negotium specialiter conclusi.

Ad 11. rex super pacis stabilis & universalis conservandæ sponsionem conveniet, juxta tenorem & executionem pacis West. quam sancte & integre servare intendit.

Videri

Videri etiam possunt de statu horum temporum Theatr. & Diar. Europ. Struv. Wagn. Rinck. in vit. Leop. Lambec. in Bibl. Cæs. Mascov. introductio. Puffendorf. de reb. Brandeb. Laquille Histoir. d'Alsace. Buison vit. Turen. Köbler vit. Imp. Pfeffinger.

§ IX.

Pacificationis Neomagensis initia. Belli prosecutio.

33 FErvente licet bello gravissimo, pacis tamen suscepta cogitatio; cumque soluto Coloniensi conventu, Succia aperte ad Gallos transiisset, conciliatoris officium ad Carolum II Angliæ regem, qui, pace cum Hollandis composita, mediarum tunc partium habebatur, deferendum putabant. Misit is Templium & Arlingtonum. *Neomagum*, celebris Geldriæ civitas, lecta conventui locus. Formantur variæ pacis ideæ: nulla omnibus placet.

Interim vero, dum Neomagi de pace certatur, bellum ubique eo ferocius gestum est atque imprimis eo allaboratum, ut Bavarus etiam & Hannoveranus, quorum singuli ad 20000, Gallorum, ut credebatur, stipendiis sub signis habebant, communi fœderi conciliarentur. At impetrari tum nihil poterat. Illum Electrix Sabauda & Schmidius cancellarius, hunc Franciæ largitiones, & concessa alieno in solo militum hospitatio retinuisse existimabatur. *Wagn.*

Anno 1676 hybernis inter Palatinatus, Sueviæ & Franconiæ calamitates exactis, cœpta expeditio a victis incendiariis. Quippe *Schulzius* noctu eos oppressit, 600 a rusticis trucidati, Monclassius Alsatiæ gubernator, & Brossius tribunus capti, & in Neostadiensem custodiam ducti.

Suffecto dein in Montecuculi locum Leopoldo Carolo *Lotharingiæ* duce, & in Bornevillii Friderico Badensi, cui Hermannus Badensis legatus esset; Philippoburgi oppugnatio decreta est. Ductæ obsidionales viæ, brevique ad fossam perventum. Multi dein dies consumpti comportandis in illam fascibus, ducendis cuniculis, exstruenda vinea. Octava Augusti deditionis signum extulerunt obsessi: honestisque legibus Hagenoam dimissi. Fayum propugnatorem Badensis pretioso ense donavit. Impositus urbi miles Cæsareus, non sine murmure. Palatinus solo æquari munimenta voluit. Sed responsum: si nullum esset Philippoburgum, communi sumptu exstruendum fore, ne Brisacense præsidium Rhenum omnem Moguntiam usque in potestate habeat. *Philippoburgum captum.*

Interea

Interea vero, dum Lotharingus cum exercitu oppugnantes tegeret, Luxemburgus, cum obsessis opem ferre non posset, in Brisgoiam primum irrupit, eamque vastavit. Tum vero Mompelgardam Galli occuparunt. Bipontum a Cellensi & Monasteriensi frustra tentatum.

Lotharingus ineunte Novembri exercitum in stativa dimisit, legionibus 14 in Suevia retentis, totidem per Franconiam distributis. Galli per Alsatiam, Lotharingiam, Burgundiam sparsi.

In Pommerania Mardefeldius, Suecorum dux, Wolgastum frustra oppugnat. At felicior Brandeburgus, Cæsareis & Luneburgicis copiis adjutus, Anclamum & Deminum expugnat. Danus in Gothlandiam & Scaniam irrumpens, mari Suecos vincit, terra vincitur. Brandeburgus apud Cæsarem vehementer institit, ut in Saxonia & Franconia sibi hyberna decernantur, secessionem alias minitatus.

Neomagi totus hic annus in digerendis præliminaribus, & aperienda pacificationis janua absumptum est. Contendebant Electores, prout olim Osnabrugæ, legatos suos eadem honoris significatione, qua Venetæ reipublicæ, & exterorum principum legatos a Cæsareis excipiendos; cum regibus æquiparentur Electores. Idem Luneburgici petebant. His, aliisque ceremoniarum parergis pax dilata, dum interea campi redundant humano sanguine, in busta abeunt tecta, & provinciales ad ultimam medullam exeduntur.

Annus 1677 multarum calamitatum ferax, bellum Germaniæ infaustum habuit. Hyeme inter incendia, prædas, & exactiones consumpta, direpto a Gallis Biponto, & Daxburgo, prævalida Leiningiorum arce occupata, ineunte vere expeditionem memorabilem omnia spectabant.

Lotharingus, facta lustratione, ad 50000 florentissimi militis, sub 45 tribunis censuit. Exercitus alter viginti millium sociorum Isenacensi duce parabatur: ut adeo res magnas ad Rhenum effectum iri appareret. Disceptatum autem, quodnam ex tribus consiliis maxime ex usu videretur: an, quod Auriacus volebat, Flandriæ laboranti succurreretur? An Brisacum oppugnandum? An vero tentanda in ipsa Galliæ viscera irruptio? Hoc ultimum placuit, effectu infaustum; quippe exercitus Cæsareus, quo se altius in hosticum immiserat (incedente ad latus, & nusquam se indulgente Crequio) eo majori annonæ penuria laboravit, ut adeo viam in Germaniam relegere, re infecta, coactus fuerit. Redux miles, sed trimestri peregrinatione imminutus, salutatam a se Galliam, eminusque inspectam narrabat. Irruptio in Galliam infausta.

Sumptus immanes, æstas tota, nullo emolumento consumpta, de Lotharingi existimatione, hactenus parta, multum detrahebant: præsertim apud vulgus, quod non nisi a captis urbibus, aut præliis consertis duces æstimare consuevit, atque ab eventu consilium metiri. Aliud erat peritiorum judicium. Fuerat quippe cum Batavis ita conventum, ut primo vere Cæsarei Campaniam, Ilenacensis Burgundiam, Auriacus Picardiam tentaret. Verum a solis Cæsareis, restitantibus sociis, procursum.

Crequius Friburgum cepit.

Cæsareus exercitus jam per Spirensem, Wormatiensem, Moguntinum, Trevirensem, Suevicum, Hassiacum agrum in hyberna dimissus fuerat; cum *Crequius*, Gallorum ductor, variis occultis itineribus clam in Brisgoiam ingressus, improviso exercitum *Friburgo* admovet. Bidui fossione ad valli marginem perventum, tantaque vehementia muri verberati sunt, ut *Schüzius* quinta oppugnationis die urbem cum arce dederet, cum 2500 præsidiariis integris & valentibus, ac duobus tormentis, permissus Rhenofeldam excedere. Brisgoiæ totius opes, huc a provincialibus subductæ, præda victoribus cessere. Magnum exinde Crequii nomen, qui expeditionem periculosam Galliæ tam nobili fine coronasset. Proditionis postulatus Schüzius; sed a vinculis Viennæ absolutus & judicio.

Felix tamen in tam infelici expeditione & jactura videri poterat Germania, si cum Belgii fortuna comparetur. Valencenæ, Cameracum, Audomarum a Gallis expugnatæ; ad Moncassellam ingenti clade profligatus Auriacus. Batavorum animus concidere, pacem non jam petere, sed afflictim rogare.

Succorum ruinæ.

Non tamen in Septentrione Sueci eadem fortuna, qua Galli erant eorum socii. Quippe Brandeburgus Stetinum, Pommeraniæ caput eisdem eripuit. Adhæc navali prælio a Danis victi, tota classe aut submersa, aut in victorum potestatem redacta. Altero dein prælio ad Bornholmiam insulam superati. Exscensione autem in Scaniam facta a Danis, in dextro cornu victi sunt Sueci, in sinistro vicerunt.

Lotharingi nuptiæ.

Quamvis autem Carolus Leopoldus Lotharingiæ dux minus felicem expeditionem suscepisse visus sit, tantum tamen abest, ut ejus apud Cæsarem gratia minueretur, ut etiam Eleonoram sororem suam, Michaelis Polonorum regis viduam eidem, quamvis exuli, desponderet, jacto tunc fundamento, ut serenissima domus Lotharingica ad summum humanæ dignitatis apicem esset evehenda.

da. Celebratis Neostadii nuptiis, Carolus cum conjuge Oenipontum se contulit.

Sed brevi inde avulsus anni 1678 expeditionem suscepit, cujus summam in eo collocaverat, ut Friburgum reciperet. Sed cum lente ex hybernis se colligeret miles, prævenit Crequius, injectoque valido præsidio, primo Rhenofeldam, dein Offenburgum, demum Argentinam tentavit: sed Lotharingi virtute omnia ejus molimina sunt dissipata. Celebratur memorabile ejus iter per sylvam Herciniam, ut Offenburgo succurrat: civium Rhenofeldensium fortitudo & constantia in hoste repellendo. Kellam tamen, aliaque ad Rhenum munimenta interceperunt Galli. Quibus peractis in hyberna utrinque discessum; finitque hoc bellum, felicius futurum Germaniæ, si Batavi, quorum bono susceptum fuerat, largius junxissent opes.

In Pomerania cecidere hac æstate (1678) Rugia, Stralesunda, Grypswalda, Suecorum in Germania tristes reliquiæ. Atque imprimis Brandeburgus insulam Rugiam non nisi 40 hominum impendio subegit, capta præda insigni, equis 2500 omnibusque Suecorum impedimentis. Exstructis dein raptim per noctem ad Stralesundam suggestibus, octoginta majoris formæ machinis muros verberat. E vicenis mortariis ignitarum pilarum veluti grandinem in ædes depluit, opera Weileri machinatoris celeberrimi. Ortumque quinque locis incendium urbis Königsmarckio deditionem extorsit. *Brandeburgi de Suecis victoriæ.*

Fuit sane incredibilis hæc Electoris Friderici Wilhelmi felicitas, qui urbem prægrandem, maritimam, hactenus invictam, quatuordecim armatorum millibus plenam, omni munimentorum & bellici apparatus genere instructam, septem non amplius millibus, sine classe, sedecim horarum oppugnatione ceperit. Ad quam Wallensteinius, summus suo ævo dux, gloriam & exercitum irrisus contriverat: licet eam, si vel cælis adhæreret, catenis se detracturum sit minatus. Atque ita, uti Sueci hanc primam in Germania urbem ceperant, ita ultimam amiserunt.

Quantum Suecorum supererat, in patriam navigantes in Bornholmiæ cautes allisi, 2200 frigore enecti, aut aquis hausti sunt: qui e naufragio vitam extulere, a Dano capti Haffniam abducti vindicante DEO Germaniam calamitatibus oppressam.

In Flandria Galli Gandavum & Ipras expugnaverant, antequam Batavi militem hybernis eduxerant. Auriacus, ut labem abstergeret, prælio hoc bellum finiendum statuit. Anceps fuit victoria. Et recruduisset pugna, nisi pax conclusa fuisset nuntiata.

ARTICULUS X.

Pacificatio Neomagensis.

34 CÆsar, in hoc rerum articulo pacem a Gallis non satis æquam obtinendam ratus, bellum totis viribus continuari suadebat: debellato jam Sueco, a Brandeburgi victricibus copiis novum fœderi robur accessurum: pluresque principes ad illud excitatum iri, turpi miseraque pace, qualecunque etiam bellum potius esse. Si Francia ultra increscat, Angliam vel invitam cum fœderatis arma juncturam. Idem erat Dani & Brandeburgi sensus: at vero Hispania & Batavia omni conatu in pacem ferebatur: cujus desiderium Francia quoque in hoc felici rerum suarum statu præsetulit.

Anno 1677 20 Febr. tractatus inchoati. Galli Cæsari ac Brandeburgo Westphalicam Pacem, Danis Haffniensem offerebant, cum Hispano ex interdicto, *uti possidetis*, transigere volunt. Damnorum præstationem & sumptuum exigunt. Contra vero Cæsarei, præter damnorum compensationem, omnium, quæ ablata sunt, restitutionem postulant. Hispani loca omnia, ab anno 1650 occupata. Danus & Brandeburgus res, quo sunt loco, a Suecis relinqui petunt. Batavi, cum reliqua omnia jam recepissent, præter Trajectum ad Mosam, id sibi restitui a Gallis desiderant.

Multum igitur contentiones inter & hæc litigia temporis transactum, cum retinere Gallus omnia, Hispani amittere nihil, nihil reddere Brandeburgus, recipere omnia Sueci constituissent.

Batavi privatam pacem ineunt.

Primi omnium Batavi, quorum tamen caussa bellum a Cæsare cœptum fuerat, a fœdere deficientes, ut *Trajectum* reciperent, ad privatam pacem adspirabant; id etiam palam contestati, nisi aut Angli in medium veniant, aut aliis, quam fecissent hactenus, apparatibus bellum gererent fœderati, evitari pacem, quamvis difficilem, non posse. Nonaginta hominum millia Batavorum stipendiis vivere. Sexennium hoc unicum pluris, quam octoginta annorum cum Hispanis bellum, sibi stetisse. Notas in Anglia Parlamenti cum aula pugnas nihil inde spei promittere. Fatalem Flandriæ hanc æstatem fore. Bello amissam iri totam, nisi pace pars servetur.

Brandeburgus quoque, retinendæ, quam occupaverat, Pomeraniæ sollicitus, privatam a dominante Gallia pacem petit. Multa in eam promissa adjicit; velificaturum se Galliæ commodo,

do, cui plus studii, quam Sueci, exhibere possit, in quam rem sat cautionis daturus sit. Posse in Germania emergere occasiones, Galliæ favendi: ut hanc nunquam exhibiti beneficii pœnitentia subitura sit. Sed intempestivis his blandimentis aliud nihil effectum, quam ut confirmaret in opinione Gallum, nihil esse facilius, quam dissolvere fœdera, per multos sparsa.

Cum Batavis primum pax conflata, reddito Trajecto. Kinskius Cæsareus legatus, porrecto illis libello, damnare ipsorum pacem, ut injustam, publicæ fidei, juratis pactis, divinis humanisque juribus adversam. Acerbiorem epistolam Brandeburgus scripsit. Secuta haud paulo post pax cum Hispanis: relicta Gallis tota Burgundia, Valencenæ, Ipræ, Tornacum, Aria, Cameracum, Audomarum, nobilissimæ urbes. Reliquæ, quas magno numero occupaverant, restitutæ.

Derelictus a sociis Cæsar quoque coactus est pacem inire, relicto in manibus Gallorum Friburgo, ut Philippoburgum reipublicæ servet: de cetero pace Westphalica usus.

Sueci amissa recuperant per pacem.

Pereundum jam Brandeburgo, aut pax sancienda, Crequio Cliviam populante. In omnes Elector partes se versaverat, ne Pomeraniam amitteret, aut Stetinum saltem retineret, Cliviam etiam offerens. Sed Galli verbo uno diluebant omnia: ad fidem regis sui pertinere, ne Suecia amicitiæ caussa quidquam detrimenti patiatur. Sueci vero dicebant, perinde sibi fore, Stetinum ac Holmiam amittere. Subscribenda igitur fuit pax San-Germana. Cedendumque citeriore Pommerania. Quam alia tunc Galliæ & Brandeburgi conditio, ac hodie!

In Cæsarem inde, tanquam festinata pace fœdus violasset, bilem exeruit, cum Gallia fœdus suspectum molitus. Et licet, ad leniendum dolorem, Cæsar pactum hæreditarium, per quod in casum, quo tota Neoburgica & Solisbacensis familia esset emoritura, in Juliacenses ditiones succederet, confirmarit, nihilo tamen placatior, adversari non desiit: unusque maxime intercessit, ubi Cæsar pro Friburgo Uberlingam & Offenburgum petiit, Northusium ac Tremoniam, qui nihil amiserat, sibi deposcens.

Postremus omnium Danus, cum Gottorpiensis lis diu esset disceptata, pacis leges recepit, Scania abscedere jussus, atque ad Haffniensem pacem, Daniæ perniciosam, remissus.

Hunc exitum anno 1679 habuit famosa Neomagensis pacificatio, qua afflicta Germania, enervata Hispania, Batavi, ut Trajectum reciperent, fidem amisere; sola Gallia aucta, totique Eu-

ropæ formidanda. Lotharingus reservato jure carere maluit ducatu, quam acerbis conditionibus recepto, pacem approbare.

ARTICULUS XI.

Instrumentum pacis Neomagensis Cæsareo-Gallicum in synopsin contractum.

35 IN proemio memoratur, quod annitente Carolo II magnæ Britaniæ rege, ceu mediatore, Leopoldus Imperator, & Ludovicus, rex christianissimus, per legatos, Joannem episcopum Gurcensem, comitem Kinskium, & Henricum Stratmannum S. C. M. consiliarium Imp. aulicum, a Cæsare missos: & comitem Destrades Franciæ mareschallum, marchionem Carolum Colbertum, & Memmium comitem Avallium, regis legatos, ab anno 1675 ad pacem sanciendam collaborarint, eamque anno 1679 5 Febr. sequentibus legibus confecerint.

I. Jubetur pax esse perpetua, veraque amicitia inter utramque Majestatem, earumque hæredes & successores, regna & provincias, nec non omnes fœderatos utriusque partis, in hac pace comprehensos, cum plena omnium præteritorum amnestia.

II. Pax Monasteriensis confirmatur in omnibus, in quibus ei hoc tractatu non expresse est derogatum.

III. Cum autem Philippoburgum armis Cæsareis, Friburgum vero armis Gallicis hoc bello sit occupatum, conventum est modo sequenti.

IV. Rex in perpetuum renuntiat omni juri in Philippoburgum, & munimenta ei juncta.

V. Vicissim Cæsar cedit regi Friburgum Brisgoiæ, cum tribus ad illud spectantibus pagis, salvis privilegiis civitatis, & jure diœcesano episcopi Constantiensis.

VI. Pateat regi ordinaria via Brisaco Friburgum per territorium Cæsaris, ad inducendos milites, commeatum, aliaque ad præsidium Friburgense necessaria,

VII. Absque ullis exactionibus, vectigalibus, pedagiis, aut passagiis.

VIII. Commissarii statuant, quænam debita Friburgo solvenda incumbant.

IX. Rex restituet Cæsari omnia litteraria documenta, tempore

pore

pore occupationis Friburgi reperta. Quæ tamen urbem Friburgensem, aut appertinentes pagos concernunt, prout inter commissarios fuerit conventum, in certo loco deponantur, ut exempla authentica, quoties requisita fuerint, edantur.

X. Fas sit omnibus, qui volunt, Friburgo emigrare, & domicilium alio cum omnibus suis bonis transferre, sine ullo impedimento aut exactione, immobilia vero aut vendere aut retinere, & per se vel alium administrare.

XI. Restituet tamen rex Friburgum cum appertinentiis, si de æquivalenti Cæsar convenire possit.

XII. Dux Lotharingiæ restituetur in plenam possessionem statuum, locorum & bonorum, quæ patruus ejus dux Carolus anno 1670 (cum a Gallia occupata fuerunt) possidebat. Exceptis tamen mutationibus, quæ articulis sequentibus continentur.

XIII. Nanceium cum suo banno maneat coronæ Galliæ incorporatum, cum omnibus juribus.

XIV. A Nanceio ad omnes regis provincias via, dimidiam leucam latitudine complectens, pateat.

XV. Quæcunque in hac via, per commissarios definita, continentur, ad regem pertineant.

XVI. Urbs & præfectura Longvicensis cum omnibus appertinentibus & dependentiis ad regem pertineat, ea tamen lege, ut duci in uno ex tribus episcopatibus ejusdem amplitudinis & valoris præfecturam assignet.

XVII. Vicissim rex in compensationem Nancei transfert in ducem proprietatem urbis Tullensis & suburbiorum cum omnibus juribus.

XVIII. Si tamen bannum Tullense cum banno Nanceano non corresponde/ret, rex compensabit.

XIX. Rex renuntiat juri præsentandi ad episcopatum Tullensem ad manus summi Pontificis, a Clemente IX ipsi concesso, ita, ut liberum sit duci, pro eo obtinendo ad sedem Apostolicam recurrere.

XX. Circa eos tamen, qui a rege beneficiis provisi sunt, nulla a duce fiat mutatio.

XXI. Salvæ etiam maneant omnes regiæ sententiæ, hactenus latæ.

XXII. Restituentur duci omnia archiva & documenta litteraria.

XXIII. Cæsar consentit, ut Franciscus Egon episcopus Argentinensis, ejusque frater princeps Wilhelmus Egon Fürstenbergius, cum

cum eorum, ex fratre nepote Antonio, eorumque officialibus & ministris plene restituantur in omnia jura, una cum fructibus sequestratis, quibus ante destitutionem gavisi sunt, aut jure gaudere potuerunt. Prædictus etiam princeps Egon in plenam libertatem restituatur. Quæ autem contra eos facta sunt, plena oblivione deleantur.

XXIV. Restituantur omnes utriusque Vasalli, & subditi: exceptis tamen fructibus, post confiscationem bonorum perceptis.

XXV. Conventio cum Suecis huic tractatui inserta intelligatur.

XXVI. Officia sua interponent, ut etiam cum Dano, Brandeburgo, Luneburgicis, Monasteriensi, & Suecis pax ineatur. Interea autem rex aliqua in Imperio loca retineat.

XXVII. Reciproce restituenda loca intra mensem a ratificata pace evacuentur bona fide.

XXVIII. Cum antiqua sit controversia de castro & ducatu Bullionensi inter Leodiensem episcopatum & ducem Bullionensem, hoc in possessione manente, amice componatur.

XXIX. A signata pace cesset omnis hostilitas.

XXX. Contributionum exactio usque ad ratificationem pacis potest continuari.

XXXI. Quæ in P. W. de Monteferrato sunt dispofita, & de Sabaudiæ duce, confirmantur.

XXXII. Comprehenditur hac pace Anglia.

XXXIII. Item illi, qui intra sex menses communi consensu nominabuntur.

XXXIV. Consentiunt, ut reges & principes hic contenta assecurent.

XXXV. Promittunt legati, hanc pacem ratihabitum iri, se præstituros, ut ratihabitiones intra octo septimanas, rite commutentur.

XXXVI. Et cum Cæsar ab Electoribus & statibus Imperii decenter requisitus fuerit, sub sigillo cancellariæ Moguntinæ, ut eorum interesse per suos legatos in hoc congressu curet, nulla a directorio Imperii contra subscriptionem Cæsaream & regiam hujus tractatus recipiatur aut valeat protestatio vel contradictio. Acta hæc sunt Noviomagi 5 Febr. 1679.

Arti-

ARTICULUS XII.

Transactio Electoris Coloniensis cum urbe Colonia 1672.

Longo jam tempore variæ lites & controversiæ Electorem Coloniensem cum Colonia Agrippina civitate Imperii libera collisrant. Has ut componeret Cæsar, Moguntino, Trevirensi, & Brandeburgico caussam commisit. Sed plures ac majores erant controversiæ, quam ut partes in perpetuam concordiam possent adducere; *provisionali* igitur, ne veniretur ad arma, transactione publicæ quieti consulendum putabant, adnitente potissimum Bernardo, Monasteriensi episcopo. Conventum autem in hæc capita: 35

1. Elector Coloniensis promittat, quod urbem nolit obsidere, turbare, aut quacunque ratione gravare, &, si damnum aliquod inferatur, illud reparare.

2. Urbs vero repromittat, extraneum militem dimittere, nullumque Electori, aut ejus subditis vel terris damnum inferre, &, si inferretur, resarcire: clero & ministris Electoralibus nullam in civitate molestiam facere.

3. Loco extranei militis copias circuli Westphalici, 1200 peditum pro sua securitate introducat, qui civitati fidelitatem jurent, & magistratus imperio subsint. Bello vero, inter alios forte orituro, urbs se non misceat.

4. Permittit Elector, ut cœptæ ab urbe munitiones absolvantur, ea tamen conditione, ut magistratus caveat de opere ejusmodi demoliendo, si posthac examinato negotio in possessorio vel petitorio pronuntiatum fuerit, loca & fundos ad Electorem pertinere.

5. Controversiæ in camerali judicio intra quinquennium decidantur, sine dilatione aut prorogatione terminorum. In termino probatoriali deputentur commissarii, qui testes examinent, instrumenta Coloniæ vel Bonnæ, ubi asservantur, inspiciant. Executio autem intra semestre fiat.

6. Interea vero pars utraque maneat in præsenti sive possessione, sive detentione, sive usurpatione.

7. Si forte lite pendente aliquid contra istam transactionem attentaretur, tamen pars altera ad viam facti vel armorum non procedat, sed Cæsari & cameræ negotium subjiciat per viam juris procedendo.

8. Acta utriusque partis Coloniæ coram jurisconsultis inrotulentur, & Spiram mittantur.

9. Cæſar implorandus, ut hanc tranſactionem confirmet; uti etiam Moguntinus, Trevir, Brandeburgus, Weſtphalicus & Inferioris Saxoniæ circuli, ut tuitionem & vadimonium hujus conventionis præſtent.

Actum 2 Januarii 1672.

Subſcripſerunt, præter partes, epiſcopus Monaſterienſis, qui præſens aderat, commiſſarii Moguntini, Trevirenſes, Brandeburgici, Juliacenſes, Paderbornenſes, Naſſovii.

Hanc proviſionalem tranſactionem (quam Cæſar dein confirmavit) maxime urgebat epiſcopus Monaſterienſis, ut Elector Colonienſis ad bellum Batavicum, paulo poſt cœptum, eſſet expeditior. Hinc etiam addita articulo III clauſula, qua urbs promittit, ſe non immixturam bello, ſi forte inter alios oriretur.

ARTICULUS XIII.

Obitus Bavariæ Electoris. De filio conciliando ſtudium. Mors Montecuculi.

36 Obiit anno 1679 Ferdinandus Maria, Elector Bavariæ, ætatis 43, regiminis 28. Reliquit principes filios duos, Maximilianum Emmanuelem, magnam hiſtoriæ partem facturum, 18 tunc annos natum; & Joſephum Clementem, Colonienſem poſtea Electorem: duas itidem filias, Mariam Annam, Galliæ Delphino anno 1680 nuptam, & Violantam Beatricem, Ferdinando Hetruriæ principi deſponſam.

Fuit Ferdinandus Maria pacatiſſimi & optimi prorſus ingenii princeps; qui laceras a bello Suecico provincias nactus, 28 annorum ſpatio tanta ſapientia, manſuetudine, pietate, tranquillitate, reparavit, atque in perpetua pace gubernavit, ut Bavariam ad plenam omnium rerum opulentiam, ſummamque felicitatem perduceret, relictis grandibus auri argentique acervis.

Datur ei quidem a ſcriptoribus nonnullis id vitio, quod conjugis Sabaudæ, & Schmidii cancellarii artibus a Cæſare ad Franciam averſus, communem cauſſam deſeruerit, nunquam ſe adduci paſſus, ut fœderi contra Gallos nomen daret; ſed princeps pacatiſſimus Batavorum cauſſam nihil ad Imperium pertinere exiſtimabat, ut propterea quies Germaniæ turbata graviſſimo bello involveretur: nec religionis ſuæ eſſe ducebat, obſtare, quo minus Batavia Catholicum principem acciperet. Et ſi Saxoni ac Hannove-

rano,

vano, alienis licet sacris essent addicti, toto illo bello neutrarum esse partium licuit, & subsidia nihilominus a Gallia recipere, cur soli Bavariæ Electori id culpæ detur? & quis principum tunc fuit, qui non vel a Francia, vel Batavia, vel Hispania subsidia reciperet? Quot milliones in ipsos Angliæ Sueciæque reges annuatim sunt effusi?

Post mortem patris incredibili partium studio aula Viennensis cum Parisiensi certabat, quænam animum filii affectumque sibi addiceret, misso inde Monachium Nostizio & Lobkovitio, hinc Colberto, primæ admissionis ministris. Illa nuptias obtulit cum Maria Antonia, Cæsaris Leopoldi filia, in spes totius Hispaniæ nata. Hæc Mariam Annam, Maximiliani Electoris sororem, Franciæ Delphino sponsam petebat; ipsi autem Electori regii sanguinis principem in conjugem offerebat.

Postquam vero de Marianæ ac Delphini matrimonio transactum fuit, triumphare Galli, velut de parta certa victoria, suamque ex integro jactare Bavariam. Verum id nec spe nec animis dejecit legatos Cæsareos, qui ad alloquium crebrius admissi, artibus, quibus imbutos esse oportet oratores, Electoris animum a Francia avertere sunt connisi. Delphini nuptiæ.

Neomagensem, quam Ferdinandi Electoris hortatu inierit Cæsar, pacem passim a Gallis violari, acsi nulla pactorum, nulla sacramenti esset religio. Alsatiæ nobilitatem in eandem cum plebe servitutem rapi. Nova munimenta in libero Imperii solo exstrui; ordinum multos ditionibus everti. Titulorum juriumque, nescio, quæ nomina protrahi: actionemque in magnam Germaniæ partem intentari. Quin, Galliæ regem locum in comitiis Imperii, Burgundiæ, Alsatiæ, ac Vesontionis nomine terna suffragia Ratisbonæ postulare. Perpenderet Elector, quæ inde eventura esset perturbatio, ac libere sententiam dicendi terror, si rex præpotens & inimicus in publico Germaniæ concilio arcanorum foret arbiter. Esse tamen ex aula Monacensi, qui huc propendeant, esse ex Ratisbonensibus legatis non paucos, qui comitia dimitti optent, velut a confecta pace minus necessaria. Has quoque Galliæ artes videri, ut Cæsarem authoritate decidendi destituant.

Obmotas has querimonias excusabant Galli: regi omnium rerum, quam pacis, minorem esse curam: missos in Alsatiam milites, ne otio torpescant, quæ in limitibus essent propugnacula, resarcirent, provinciales a vicinorum principum injuriis defenderent. Munitiones quasdam exstrui, ne quid limitum caussa turbarum

 existeret.

existeret. Alsatiæ ordines quosdam ad obsequium revocatos: ea in re a Westphalicis tabulis nihil alienum fieri.

Audiebat sapientissimus princeps eodem vultu omnia, atque in eo de se certamine plus cogitandum sibi atque perpendendum ducebat, quam præcoci declaratione dicendum. Animadversum tamen, quod in partes Austriacas inclinaret. Supremum arietem Cæsar ipse admovit. Oetingam veterem ad Deiparæ iconem, tota Germania prodigiis celebrem, excurrit. Hic cum Electore, qui officii caussa Monachio advenerat, crebrius collocutus, ita sibi eundem devinxit, ut suum omnino crederet. Gladioque magni pretii a Cæsare donatus, eo non nisi adversus Cæsaris patriæque hostes usurum se est contestatus. Cæsar perspecto ingenio, magni nominis ac plane memorabilem principem fore dixisse fertur.

Cæsarem Viennam reducem, ut rerum asperis virtus perpetuo exerceretur, plures mox calamitates excepere. Atque imprimis vehemens pestilentia Viennæ orta, Pragam primum, dein ibidem quoque grassans Lincium abire coegit. Gallicarum quoque unionum, novorumque tribunalium systema, belli denique Turcici grandis malorum series, afflixerunt. Quæ, quoniam ad Galliæ & Hungariæ historiam spectant, eo differre juvat.

Montecuculus. Anno 1680 obiit Pragæ Raymundus Montecuculus, Mutinæ equestri ordine natus, gregarius primum in Cæsareo exercitu miles, dein decurio, signifer, centurio, tribunus, captusque a Suecis, Stetini per biennium litterarum studiis se melius excoluit, donec cum Slangio commutatus, Galassio, Hazfeldio, Melandro se ita probavit, ut castrorum propræfectus renuntiaretur. Joannes Werthius, victoriæ, quam ad Mergenthemium de Turenio Hassisque retulerat, magnam partem illi attribuit. Interfuit prælio ad Augustam, quo Melander ab Urangelio victus interiit. Interfecti locum ingressus, provido receptu militem utcunque servavit. Dignus visus, cui Dietrichsteinius princeps filiam suam collocaret. Summus militiæ præfectus Cracoviam cepit, Hafniam servavit, San-Gothardiana victoria Austriam metu liberavit, cum Turenio æquis ferme artibus certavit. Belli præfectura in Lotharingum translata, consilii bellici præses, ab Hispaniæ rege aurei velleris torque, & Amalphitano principatu donatus, inter primos sui ævi imperatores est habitus. Reliquit de arte militari, & belli in Turcas gerendi ratione commentarios, quos tanti fecit Cæsar, ut eorum copiam non nisi primis ducibus faceret. Lotharingus sine eo libello

libello nunquam expeditionem ingressus. Post mortem Leopoldi Cæsaris pluries descriptus, demum a Mosci oratore typis est datus.

ARTICULUS XIV.

Argentinæ occupatio. Varii motus. Brandeburgi pro Gallia molitiones. Induciæ cum Gallis. Fœdus Brandeburgi cum Cæsare.

CUm unionum caussa ad Rhenum qua judiciis, qua armis etiam agerentur, sollicitus Cæsar de *Argentina*, sex millium præsidium eidem ad defensionem obtulit. Sed territa civitas Gallorum minis non audebat illud recipere. Modicum igitur cum inesset præsidium, & urbis primores, Fürstenbergius episcopus, Dietrichus prætor, & Günzerus syndicus, Gallis favere sint visi, adest improviso cum exercitu Lovisius, occupatisque per Monclassium Kehlensi aliisque ad Rhenum munimentis, deditionem Argentinæ præcise imperat. Adesse se, ut Cæsareorum evocata sex millia prævertat, urbemque in fidem recipiat. Ni pareant, rebellium civium instar tractandos. Velle autem regem, ut 20 Sept. qua Casalis præsidium Gallicum sit receptura, deditio fiat. 37 Argentina.

Senatus metu perculsus, suadentibus prætore & syndico, cedendum necessitati, ut privilegia redimeret, deditionem decernit. Scriptæ a Lovisio leges: bonis, legibus, religionibus iisdem civitas uteretur. Præsidium recipiat, quantum regi visum. Armamentarium publicum suaque arma tradat. Cathedralem ecclesiam Catholicis sacris restituat. Atque hoc pacto sine ullius militis impendio urbs Germaniæ opulentissima, nobilissimaque, libertate amissa, in Franciæ potestatem concessit, 22 *Sept.* 1681.

Rex Ludovicus, ut incruentæ victoriæ fructum coram spectaret, Argentinam profectus, homagium excepit, oratore ad concionem Ludovicum ab Argentina magnum, & magnam a Ludovico Argentinam prædicante.

Germania autem dolore attonita sensit magnitudinem jacturæ, patefacta hac grandi in viscera sua intima signis liliatis janua. Scribit Wagnerus in *hist. Leop. M.* Carolum V Imp. tantum in Argentina ad Germaniæ conservationem momenti situm existimasse, ut diceret; si eodem tempore Viennam Turca, & Argentinam Gallus invaderet, relicturum fortunæ suæ Viennam, ut Argentinam totis

totis viribus defenderet. Atque id in illa Gallicæ potentiæ mediocritate dictum, quanto verius sit, postquam singulis superior, ac prope omnibus par evasit?

Multa tum Gallorum apud Anglos, Batavos, Suecos, & comitia Ratisbonæ excusatio: exploratum regi, a Cæsare & principum quibusdam Reunionum caussa bellum in Alsatiam, irruptionem in Galliam, paratam fuisse: hoc igitur muro opus ad securitatem fuisse. Præterea cives volentes se subjecisse. Westphalica denique pace totam cessam Alsatiam. At Germani pacem fractam dicebant.

Fœdus Brand. cum Gallis.

Cæsar, etsi multis difficultatibus circumsessus, bellum tamen parandum censet. Contra vero factio ingens coibat, quæ Argentinæ & Reunionum caussa nullum bellum movendum dicebat. Horum princeps erat Brandeburgus, post Cæsarem haud dubie Germanorum potentissimus. Hærebat adhuc in saucio pectore Neomagensis spina, quam festinata, ut credebat, a Cæsare pax, & Stetini amissio alte infixerant. Hinc Cæsaris consiliis ubique se objicere, principes ab Austriacis avertere, cum Gallia fœdus inire, atque ita regem colere, velut Pommeraniam ab eo accepisset. Accedebat ad iras veteres, quod Cæsar illi exspectationem successionis in Frisiam tunc orientalem negaverat.

Ictum igitur fœdus, cui Danus quoque accessit: ejus hæc summa: opera daretur, ne Argentinæ caussa bellum fiat. Reunionum jure jam capta Gallis relinquerentur: Reunionibus deinceps abstineretur. Rex caveat, ne hujus caussa fœderis detrimenti quid Elector patiatur.

Fœdus associationis.

Primus fœderis istius fructus fuit, fœdus aliud, quod *associationis* vocabant, dissipatum. Quippe inter alia Reunionum nomine ad Rhenum acta, Bipontinum ducatum Franci occupaverant, proprium Caroli XI Sueciæ regis patrimonium: indignum hoc adeo visum Carolo, ut præcipuus auctor hujus adversus Gallicas Reuniones fœderis auctor haberetur. *Associationis* nomen inditum, quod Sueci Hollandique sperarent, præter Cæsarem & Hispanos plerosque Europæ principes eidem associandos. Sed cum Brandeburgus aperte in partes Galliæ concessisset, fœdus hoc sociale sine sociis fuit.

Videre tunc licuit volubilem variantis mundi genium. Qui commodi plurimum a Francia retulerant, eidem maxime se opponebant; contra vero grandibus belli lucris exuti, summo obsequio eandem colebant. Suecia vero, populorum ante tot præliis victrix,

&

& Europæ terror, contempta adeo nunc jacuit, ut fœderis ſocios non inveniret: quamvis omnium intererat, contra Reunionum incrementa ſe munire.

Dici non poteſt, quanti animorum motus ex prætenſis Reunionum juribus & capta Argentina per Europam exſurgerent. Sed ea erat Ludovici regis potentia, ſparſusque terror, maxime cum Brandeburgum, tam validum ſocium eſſet nactus: ut omnes ſtarent attoniti. Jam conventus Francofurti habitus: ſed actum nihil. Temporis pars maxima in ceremoniarum faſtidiis abſumpta.

Revocata cauſſa ad comitia Ratisbonam. Conſultationis caput, an trans-rhenanæ Germaniæ jactura pax retinenda? an ejus cauſſa bellum faciendum? pace reipublicæ dignitas, bello reſpublica adducebatur in diſcrimen. Cæſar bellum, Brandeburgus pacem vehementer ſuadebant.

Jenæ Brandeburgici legati oratio verſabatur tota in attollenda Galliæ potentia, & demonſtranda Germaniæ infirmitate, inſectanda Neomagenſi pace, quam, ut ut probroſiſſimam, neceſſariam Cæſar nuper duxerit: nunc poſtquam in deterius mutata omnia, diſſoluta fœdera, exauctoratus miles, Argentinæ ac tot regionum ſtrage infirmata Germania, animi principum, in immenſum diſtracti, efferatique ſuſpicionibus, quæ ſpes bello eſſe videretur? Cæſarem Hungarorum & Turcarum turbis totum averſum iri. Hiſpanis & Batavis quid tribui poſſit, nupera pace compertum. Multis provinciis exutam hactenus Germaniam, nec vicum recuperatum. Smalcaldicum 130000 armatorum exercitum nullo prope negotio a Carolo V disjectum, ſed ne Metas quidem ingenti cum exercitu reducere potuiſſe. Fuiſſe tum Galliam multo inferiorem, nec tot clauſtris inacceſſam, aut tot exercitibus, ducibus lectiſſimis, bellico & annonario apparatu, conſiliorum celeritate & efficacia, neque infinitis opibus, prout hodie, inſtructam. Nec regem habuiſſe, cujus laudibus tot ingenia ſuccumbant. Timendum ſane, ne prius perdantur omnia, quam Argentina recuperetur. Num totam rempublicam unius urbis ſaluti immolandam cenſerent? Poſtquam Imperium, concordia, fœdera, ærarium, miles veteranus perpetuus ſit conſtitutus, tum de bello ſecurius cogitandum.

Wagn.

Oratio Brandeburgi contra bellum.

Diſplicuit ordinibus oratio, Cæſareis maxime legatis, qui negabant, Argentinam tanti eſſe Cæſari, ut eam non abdicaret, ſi perpetua ac ſtabilis pax poſſet redimi. Sed eo cum rege rem eſſe, cui ad plures Argentinas appetendas nec nomina nec arma ſint defutura:

Cæſarei pro bello.

futura: cujus ministri jactitent palam, in utroque Rheni littore superesse multa, quæ reuniant. Eorum jure contra legem Salicam, æternam & inviolabilem, nulla valere pacta, nulla sacramenta. Coronæ res esse, non hominis mortalis. Abdicari sine noxa non posse. Qui nunc ad Rhenum dominentur fasces, mox ad Danubium & Albim conspiciendos. Prostituendum non esse decus Germanici nominis. Si consensio sit, majorem fore quam Galliæ potentiam. Fore autem nunc consensum, si unus Brandeburgus non dissentiat. Aliquos in ipsum intentos habere oculos; Danum, Suecum, Hispanum, Batavos, Imperii ordines omnes nomen fœderi daturos, si ipsum cum republica conjunctum videant.

Post Neomagensem pacem mirifice rem mutatam: exercitus, queis Suecus & Brandeburgus inter se depugnarunt, jam conjunctos Galliam oppugnaturos: exercitum alterum, quem Bavarus & Saxo ad constituendas medias partes nuper habuissent, jam patriæ militaturos: exercitum alium Luneburgicos & Hassum adducturos. Advolaturos Suevos, Francones, & incendio proximos Rhenanos principes: Cæsarem denique ultimas vires exerturum. Germaniæ animis ita comparatis, exteros alacritate summa sumpturos arma, qui perspiciant optime, quid Argentina & Casalis ereptæ portendant. Neque inferri hoc pacto bellum, sed propulsari. Smalcaldicos rebellionis pœnam luisse. Carolum V non ab hoste sed hyeme Metis depulsum. Magnas Galliæ esse vires, sed Germanorum discordia & ignavia, quæ vires suas non nosset, aut exerere detrectaret. Conjungerent omnes ordines consilia, animum, arma, experturos, quam alia brevi rerum facies se se fit ostentura.

Parum proin e dignitate Imperii facere, qui eloquentiam suam ad deprimendam majestatem ejusdem impenderet. In concordia fore victoriam. De cetero Cæsaris eam constantem esse vocem, si pereundum sit, honestius bello, quam Metensi aut Brisacensi tribunali Reunionum succumbendum. Quid enim in Germaniæ historia exstare posset fœdius, quam ut legerent posteri, cum tantum regionis esset detractum, neminem Germanorum se commovere ausum.

Ad omnia immotus perstabat Brandeburgus in sententia, Argentinam silentio concoquendam. Et exemplo traxit Moguntinum, Coloniensem aliosque principes. Cæsar nihilominus in proposito obfirmatus, cum in comitiis Ratisbonensibus multum consultando reipublicæ non consuleretur, privatis fœderibus conciliandos singulos tentavit.

In

In hoc fœdus, quod ab arce æstiva Cæsaris *Laxenburgicum* dictum est, primi Suevi ac Francones venere: tum Bavarus, Saxo, Luneburgici, Hassus. Accedebat Hispania: sperabatur Batavia.

At Brandeburgus in favorem Galliæ totus intentus hoc fœdus Laxenburgicum fœdere alio, cum Dano & Coloniensi inito, omnino dissolvit. Quippe Cæsar, cum videret, Batavos & Hispanos cum Gallis inducias jam esse pactos, Germaniæ proceres uniri non posse, se autem gravissimo cum Turcis bello esse abstractum, inducias ex formula *uti possidetis*, anno 1684 conclusit cum Gallia. Nempe

In annos 20 relicta est Gallo Argentinæ & munitionum possessio: decem præterea Alsatiæ civitates & quidquid ad annum usque 1681 à Metensi, Brisacensi, & Vesontino tribunali fuerat adjudicatum coronæ Galliæ. Atque in hunc modum finitum fuit incruentum hoc Reunionum bellum: quo plus Galliæ accrevit, quam Monasteriensi aut Neomagensi pace. Induciæ.

Brandeburgus hoc pacto bello, quod ab Europa Galliæ imminebat, averso, posita necdum in Cæsarem ira, legatos Viennam mittit, tres Silesiæ principatus, *Briegensem*, *Wolavienſem*, ac *Lignicensem*, qui, extincto anno 1675 Georgio Wilhelmo, ex Piastorum gente ultimo, ad regium Bohemiæ fiscum redierant, a Cæsare repetituros. Brand. 3 Silesiæ principatus postulat.

Non aliud in illos jus Brandeburgo, nisi quod superiore jam fæculo duces horum principatuum cum Brandeburgica familia mutuæ successionis pactum inierant; sed regia sententia illico rescissum, inane ac irritum declaratum. Neque inde a tanto tempore mentionis quidquam ea de re injectum. Mirata proin aula Viennensis, rem talem, tam exoletam, invalidam ac jure vacuam, dum Oriens & Occidens bellum intentarent, commoveri.

Tandem vero a Gallia aversus, quod Ludovicus Calvinistas e regno exegisset, anno 1686 ad Cæsarem & Imperium se applicuit. Antequam autem fœdus iceret, ecquid inde emolumenti capturus esset, solerter pro more suo dispexit.

Diu ille litem in Carnoviam, seu Jägerndorffium, Silesiæ ditionem, moverat: quin etiam, quod dixi, in Briegam, Wolaviam, & Lignicium. Eam controversiam ut finiret Cæsar, simulque memorabili beneficio sibi obstringeret Electorem, Schwibussensem agrum, Marchiæ finitimum, fertilem admodum & opulentum, beneficiario jure eidem concessit: ea lege, ut certa pecuniæ summa (quæ postea a Cæsare numerata est) redimendi jus Schwibussensem agrum accipit.

 esset.

esset: neve in sacris quid novaretur, aut nova munitio strueretur. Vicissim vero Elector juribus omnibus, quæ in Silesiam hactenus prætendisset, se abdicaret: suum Josepho archiduci suffragium addiceret: bello, quod Palatinatus caussa Gallia minitetur, fidelis socii partes expleat: Lotharingi ac Belgii rem commendatam habeat. Operam det, ne quid Germaniæ detrahatur ab exteris: Cæsari, si Hispanæ hæreditatis caussa bellum gerendum, arma societ. Cæsar pacis tempore 100000 florenorum, bello vero totidem imperialium millia Electori numerabit. Fœdus istud in viginti annos duret.

Signatis hisce tabulis Schwibussiensis ditio in jus possessionemque Electoris asserta est (sed postea præsentato ære a Cæsare iterum redempta) ille vero octo peditum millia Leopoldo ad bellum Turcicum tradidit, nulli alteri, quam Lotharingo, subesse jussa. Principio Maji cum 12 castrensibus machinis iter per Silesiam ingressi, ineunte Julio Budam tenuere, egregiam difficillimæ oppugnationi operam navaturi.

ARTICULUS XV.

Instrumentum armistitii Vicennalis inter Imperatorem & regem Galliæ, in synopsin contractum.

IN proemio dicitur, quod, cum pro complanandis differentiis,
38 quæ circa executionem pacis Neomagensis intercesserunt, tractatus Francofurti sit institutus, sed ad exitum non perductus, eundem Ratisbonæ resumere placuerit. Ubi in sequentes armistitii aut induciarum leges conventum.

I. S. C. M. & Imperium consentiunt in armistitium 20 annorum, idque amplectitur rex Christianissimus.

II. Cum hujus armistitii basis & fundamentum sit pax Westphalica & Neomagensis, eædem in suo vigore manent.

III. Sit vera & sincera amicitia utrinque, adeo, ut nulla specie juris aut via facti, nullis hostilitatibus, reunionibus, vindicationibus, aut recuperandorum jurium prætextu, nulliusque alterius rei caussa directe vel indirecte turbari queat.

IV. Ideo rex, durante hoc 20 annorum armistitio maneat in quieta possessione Argentinæ & fortalitii Kehl, omniumque locorum,

rum, quæ uſque ad 1 Aug. 1681 vigore ſententiarum tribunalium, Metenſis, Briſacenſis, & Veſuntini, in Imperio occupata ſunt.

V. Exerceat rex in locis ita retentis liberæ ſuperioritatis ſupremique dominii jura, absque ulla turbatione.

VI. Reſtituet vero rex Imperio omnia illa loca, quorum poſſeſſionem a 1 Aug. 1681 ſibi vendicaverit.

VII. Arreſtata per modum repreſſaliorum utrinque relaxentur.

VIII. Relinquit rex in locis reunitis dominos proprietarios in ſuo ſtatu, & exercitio in eccleſiaſticis & politicis. In contrarium facta in ſtatum priſtinum reponantur. Liceat quoque reunitorum locorum incolis bona ſua vendere, vel per ſe, vel per alios adminiſtrare.

IX. Relinquit rex in ditionibus reunitis aut vindicatis, liberum religionis exercitium, cum annexis.

X. Denominentur commiſſarii ad determinandos juxta hanc conventionem limites Imperium inter & Galliam: atque ut hic conventa plenum effectum ſortiantur.

XI. Pacis tractatus, quibus finitis ceſſat hoc armiſtitium, ſtatim inchoentur.

XII. Rex renuntiat ad tempus harum induciarum omnibus prætenſionibus in Imperium, appertinentiis, dependentiis, protectionibus, reunionibus, & prætextibus quibuscunque. Viciſſim Cæſar & Imperium renuntiant omni juri, in loca reunita ipſis competentia.

XIII. Libera ſint commercia inter utriusque partis ſubditos, cum plena ſecuritate & juſtitiæ adminiſtratione.

XIV. Si inter ſubditos diverſorum ſupremorum dominorum lis oriatur, jus commune obſervetur, & actor ſequatur forum rei.

XV. In hoc armiſtitii tractatu comprehendantur omnes ſtatus, eorumque territoria, ubicunque ſita, uti etiam rex Catholicus cum omnibus ſuis regnis & ditionibus.

XVI. Super executione hujus armiſtitii generalis aſſecuratio utrinque præſtabitur: atque ad eam aliæ quoque exteræ chriſtianæ potentiæ invitari poterunt.

XVII. Aſſecuratio quoque præſtatur circa armiſtitium Hiſpanicū.

XVIII. Reſervat ſibi pars utraque jus nominandi intra tres menſes, concludendos in hoc tractatu.

XIX. Dubia ſuper hoc armiſtitio oritura, non armis & via facti, ſed amicabiliter componantur.

XX. Promittit pars utraque, harum induciarum ratihabitiones intra menſem reciproce commutatum iri.

Subſcripſerunt Marquardus epiſcopus Euſtettenſis, & Ludovicus Vergus comes de Crecy.

ARTICULUS XVI.

Alterum bellum Gallo-Germanicum, ab anno 1688.

§ I.

Belli origo.

39 Vixdum anno 1684 reunionum obtentus per inducias vicennales erant ſopiti, cum abſtracto in Turcicum bellum Cæſare & Imperio, novæ mox ſcintillæ promicabant, non diuturnæ quietis indices. Quippe Germani querebantur, indictum a Gallis Trevirenſi civitati tributum, Teutonicos equites in Alſatia ſpoliatos, prout etiam Argentinenſes canonicos; Palatinos & Brisgoios hoſtilia perpeſſos, *Huningam* ad Baſileam Rheno, *Montem regalem* ad Trarbachium, Palatinæ ditionis oppidum, toti Moſellæ dominantem, *Fortalitium Ludovicianum*, aliaque ad Rhenum munimenta in locis reunitis exſtructa.

Hüninge, Mont-Royal, Fortlouis exſtructa.

Imperator, ne ſubita belli procella ab occiduo ſole incumbat, & inermem ex ea parte Germaniam obruat, cum Hiſpanis, Suecis & ordinibus Imperii *fœdus Auguſtanum* ad defenſionem pangit. Quod vix natum Ludovicus minis metuque disjicere connisus eſt. Viſum Cæſari, omnia a Gallis aſpera interim perferre, quam novo graviſſimo bello Pannonicas lauros ſibi incidere. Sed graviores aliæ duæ cauſſæ, Palatina videlicet, & Colonienſis, tempeſtatem lente coeuntem in horrenda denique belli fulmina concitavit. Res ita habet.

Fœdus Aug.

Carolus Ludovicus, Friderici V a Cæſare proſcripti filius, e legitima ſua conjuge, Haſſo-Caſſellana, duos liberos genuit: Carolum, qui anno 1680 demortuo patri ſucceſſit, & Carolinam, Philippo duci Aurelianenſi, Ludovici XIV fratri deſponſam. Quinto regiminis anno, videlicet 1685 absque liberis decedit Carolus, condito teſtamento, quo proximum agnatum ad hæreditatem vocat. Veldentinus erat proximus gradu. Sed Philippus Wilhelmus dux Neoburgicus e proxima linea proximus agnatus, cauſſa in Imperii judicio diſcuſſa, Cæſaris, comitiorum, & Palatinorum prin-

Cauſſa Palatina prima cauſſa belli.

prin-

principum authoritate & sententia Elector dicitur, eoque nomine etiam ab ipsa Gallia salutatur. Quippe Carolina, antequam Aureliano nupserat, solenni formula paternis se feudis abdicaverat, & aliunde masculi, recti, ac regalis feudi in Imperio non erat capax.

At vero Galli testamentum Caroli irritum pronuntiare, ejusdem sororem ab intestato hæredem ferre, donec demonstret Palatinus, cujus indolis sint ditionis portiones singulæ, quæ mascula, quæ promiscua feuda, queis titulis adjuncta. In Germania fœminas quoque in feuda succedere, ex Juliacensi caussa haberi compertum. Restituenda imprimis Aureliano bona omnia mobilia, sive sint fructus, pecunia, cymelia, supellex, vestes, sive ad apparatum bellicum spectent, utpote bona allodialia: dein comitatus Spanheimensis dimidium, Oppenhemium, aliaque, quæ per fœminas illata, aut fœminea esse feuda dignoscantur. Eodem nomine Aurelianensi locum in comitiis Imperii vindicari. Hæc ubi bona fide restituerit Elector, ad ceteræ caussæ cognitionem processum iri.

Reposuit Palatinus, inauditum esse in Romano Imperio, fœminam, dum mas e familia superesset, in feudo successisse. Successisse sorores Juliacenses, dum marium agnatorum nemo unus in orbe superesset, & quidem Caroli V privilegio, sine quo feuda illa Imperio fuissent aperta. Extincta per obitum Ottonis Henrici prima Rudolphinæ stirpis linea, omnem Palatinatum ad secundam, a Stephano Simmerensi fundatam, fuisse translatum, quin fœminæ Palatinæ, aut principes exteri, quibus nuptæ fuerant, intercedendum sibi putarent. Simmerensem & Lauterensem provincias serius equidem accessisse, atque secundogenitis pro *apanagiis* datas, nulla tamen inde ratione confici, inter accessoria seu allodialia, liberaque bona connumeranda: sed ab ævo feuda mascula fuisse habita: nec ullam unquam ea de re litem motam. Considerarent Galli legem suam Salicam: Germanos quoque populum esse Salicum, a principatu excludi fœminas, nisi speciali privilegio se munitas demonstrarint.

Has inter contentiones Palatinus caussam ad Cæsarem, Cæsar ad ordinum senatum refert. Cum autem Gallus contra hoc forum exciperet, mutuo compromisso ad summum Pontificem defertur arbitrium. Palatinus tres oratores Romam legat, qui integro anno Gallicos nequidquam operiuntur. Tandem rex Cæsari significat, esse, quod contra Pontificem excipiat, Germanicæ

genti nimis addictum. Regem Angliæ & Venetam rempublicam melius arbitros legi. Interea autem nullam Palatinatui vim, bellum nullum illatum iri.

Verum, dum anno 1688 altera belli caussa Coloniensis Fürstenbergica accessit, ferrum vagina hactenus reconditum illico extraxit. Res ita se habet.

Electio Coloniensis altera caussa.

Ferdinandus Maria Elector Bavariæ Maximilianum Henricum Electorem Coloniensem, patruelem suum sæpius interpellaverat, ut Clementem minorem natu filium aris destinatum coadjutorem assumeret. Sed ille, nescio qua caussa, a propriæ suæ domus emolumentis aversus, Guilielmum Fürstenbergium, S. R. E. Cardinalem, & post fratrem episcopum Argentinensem, Galliæ amicum, & propterea Viennensi aulæ exosum (a qua jam ante captivus in Neostadiensem custodiam abductus fuerat, per pacem autem Neomagensem liberatus) canonicorum collegio commendat, ut illum suffragiis suis coadjutorem sibi eligant. Neminem enim viro isto digniorem esse: ejus caussa Galliæ regem vim ingentem alieni æris remissurum. Clementem vixdum adolescentiæ fines ingredi. Tempora virum poscere. Conveniunt canonici 18, sex absentium non habetur ratio. Postulatus Fürstenbergius. Pontifex postulationem non admittit.

Moritur brevi post Elector. Indicitur electio. Pro Clemente profertur *bulla eligibilitatis*, seu venia ætatis & dispensatio in pluralitate episcopatuum, a Pontifice facta. Caunizius habita ad electores oratione Cæsaris nomine excipit contra Fürstenbergium. Tredecim suffragia Fürstenbergium, novem Clementem Bavarum nominant. Ille, velut ad præscriptum canonum electus pro archiepiscopo & Electore se gerit, sedem & thesauros occupat. Bonnam, Keiserswertham, Rhenobergam, Novesium Gallicis præsidiis tradit. Cæsar caussam Romam defert. Pontifex pro Bavaro pronuntiat, eo quod in concursu postulationis cum electione postulandus duas votorum tertias juxta canones habere debeat, eligendo vero sufficiat unum supra unam tertiam. Cum igitur 24 fuerint electores, novem suffragia conficere unum supra tertiam partem: Fürstenbergio vero, utpote postulando, tria vota defuisse. Illius proin electionem canonicam, non item hujus fuisse. Sententia Coloniæ per nuntium Apostolicum promulgatur: Cæsar feudum pro more confert.

Atque ex hac Coloniensi & Palatina controversia conflatum est bellum multo atrocissimum. Editæ a Gallis belli caussæ. Tres maxime nominabantur. 1. Cæsarem cum Turcis pacem inire voluisse

luisse, ut bellum Galliæ inferre possit. Cur enim inducias in pacem mutari nollet, nisi ut confecto bello Turcico Galliam invadat. Potuisse regem anno 1684, cum tota Germania ad depellendos a Vienna Turcas afflueret, reunita loca armis asserere in perpetuum. Sed noluisse sacro bello intercedere: stitisse ulteriores per inducias progressus: atque tanta Austriæ incrementa otiosum aspexisse, nisi quod reunitos fines munitionibus firmaverit. Sed malam gratiam repensam a Cæsare, rejectam ab eo pacem, Pontificis interventu oblatam, Augustæ & Norimbergæ abstractos principes in fœdus, & Gallicæ gentis odio malle sistere ingentes adversus Turcam victorias, ut arma in Franciam possit vertere.

Alterum, quod dixi, belli caput erat caussa Palatina; Juliacensem ducem rem alienam invasisse, asserebant: regem nihilominus sacro bello tantum tribuisse, ut, postquam litem est contestatus, summum Pontificem adoptarit judicem. At ducem non acquievisse, & nihil non egisse, ut Cæsarem in arma concitaret. Addebantur alia.

Præterea Fürstenbergium octoviratu inique exclusum, venia ætatis ab Innocentio, Cæsareis partibus dudum mancipato, artificiose pro Boio extorta. Caunizianis comminationibus constrictam votorum libertatem: Franciæ regi, Monasteriensis pacis sponsori, incumbere, collegii jura defendere. Id Cæsari esse propositum, ut octoviros omnes Germaniamque omnem Austriaco dominatui mancipet. Inevitabile propterea bellum regi visum, a quo tamen facile fit discessurus, si Philippoburgum munimentis exuatur, adversus Huningæ, Ludoviciæ arcis, aliasque munitiones nihil porro moveatur, Palatina caussa ad Angliæ regis, & Venetorum arbitrium remittatur. Wagn.

Libellum hunc Hermannus Badensis, comitiorum Ratisbonensium præses acri oratione confutavit. Negabat id genus scripti a rege profectum aut ei probatum. Privati & ignari hominis, qui nesciat, quæ regibus etiam bello diffidentibus, inter se ratio sit, partum videri. Sed cum dein regii ministri iisdem argumentis uterentur, responsum fuit: neminem facile inventum iri, qui credat, Cæsarem in hoc rerum suarum articulo, dum omnes vires adversus Turcam abstractas habet, deserturum bellum, novarum quot annis provinciarum ferax, eoque tempore, quo Ottomanno multiplicatis cladibus attrito, Thracia, Epirus, Macedonia, Græcia, in certas victorias pateat, illatis postliminio nobilissimis provinciis christianæ religionis sacris. Tantum abesse, ut eam

Cæsar

Cæsar cogitationem admittendam putet, ut nihil infelicius existimaret, quam ex ipsius velut victoriæ complexu abstrahi. Atque propterea nihil esse, quod non egerit, tuleritque, quod non concoqueret. Conspectos magnos exercitus ad Rhenum, surrexisse nova munimenta, Coloniensem agrum Gallicis præsidiis occupatum, reunionum obtentu magnam Germaniæ partem avulsam, nec legionem tamen a Cæsare admotam, quæ limites tueretur.

Quod Palatinum Electorem spectat, non invasam ab eo provinciam, sed avitam hæreditatem aditam, totius Imperii sententia adjudicatam. Dotem optima fide Aurelianensi numeratam; quæ ambigua sunt visa, ad summi Pontificis arbitrium remissa; neque Angli regis ac Venetorum cognitio declinata. Versaliensi autem in foro comparendum non fuisse S. R. I. principi, dum de Germaniæ provincia disceptatur.

In Coloniensi negotio Cæsarem principis & supremi ecclesiarum advocati functum officio. Cur adversus Fürstenbergium exciperet, caussas esse notissimas: vim nullam electoribus intentatam, nullum ostentatum exercitum, nec corruptione inquinatos: judicium de electione summo sacrorum antistiti permissum. Ceterum promitti a Cæsare, finito etiam bello Turcico, sancte staturum se induciis: Palatinam & Coloniensem litem æquis quibuscunque arbitris relicturum: modo rex damna illata compenset, revocet copias, & bellum a finibus amoveat.

Belli initium.

Verum expugnato dein Belgrado, Boufflerius confestim exercitum in Palatinatum ducit. Lutram Cæsaris, Neostadium, Spiram, Wormatiam, & ipsam etiam Moguntiam occupat; Philippoburgum expugnat. Fequierius Franconiam & Sueviam exactionibus vexat: Hailbronnam, Offenburgum, Gengenbacum intercipit: Durassius Heidelbergam, Manhemium, Franckenthaliam, omnemque cis Rhenum Palatinatum, mensium duorum spatio.

Cum Rhenus vacuus esset Germano milite, suscepta tumultuaria defensionis ratio. Primus torrenti aggerem opposuit Saxo, adductis 14 armatorum millibus. Herbipoli duo millia injicit. Erfordia & Aschaffenburgum Cæsareo præsidio provisum, reclamante licet ex Gallorum præscripto Moguntino.

Rei cardo in conquirendis fœderibus. Anglicarum rerum conversio ingens, ubi expulso Jacobo rege, Wilhelmus Auriacus in regem ascitus, illico fœdus cum Cæsare iniit, atque Hispanos quoque & Batavos exemplo traxit. Fœderis hæc capita: ne partium altera seorsim, vel necdum restituta Westphalica

&

& Neomagensi, pacem inire. Adversus Franciæ vim perpetuum sit defensionis fœdus.

Singulari articulo ita convenit: cum Francia palam significet, insuper habita solenni abdicatione successionem Hispanicam Delphino se armis vindicaturam, quin eundem Romanorum regem facere, haud obscure machinetur, promittunt Batavi, si rex Hispaniæ sine liberis decedat, se omnibus viribus Cæsari adstituros, & apud Imperii Electores omnibus officiis acturos, ut Josephus Cæsaris filius primo quoque tempore Romanorum rex eligatur: atque si Gallia minis armisve obsistat, armis item restituros. Atque in hunc modum annus 1688 finitus est: Europa omni armata.

ARTICULUS XVII.

Continuatio belli Gallo-Germanici.

ANno 1689 ineunte Francicus jam, Confluentiam & Coloniam si excipias, Rhenus fluebat: atque is limes statuebatur utriusque Imperii. Vastitatem insuper inter utrumque intercedere placuit, atque Palatinatum, Sueviam, Franconiam, Moguntinum agrum in desertam solitudinem redigere. 40

Quapropter ea deinceps acerbitate in provincias istas sævitum a Gallo milite, *Melaco* & *Durassio* præsertim, famosis hodiedum incendiariis, ut credi nullatenus possit, a rege clementi & magnanimo fuisse imperatam. Ipsa Roma direpta & incendiis vastata est sub oculis summi pontificis a Cæsareo milite, quin Cæsaris id jussu patratum. Ferocia ducum militumque sparsa passim incendia. Heidelberga cum palatio principis, & Badensis provincia, misere vastata. Manhemium, Franckenthalia, Spira, Wormatia, aut in cineres, aut acervum lapidum redactæ. Cameralis judicii tabularium, partium damno irreparabili, Spira Lutetiam deportatum. Eadem populatio per alia ad Rhenum loca agrosque late sparsa; incolæ in solum Gallicum migrare jussi.

Vastatio Palatinatus.

Plurimum sibi ipsi Francia hac sævitie nocuit. Quippe funesta hæc incendia Germanorum animos adeo averterant, ut Bavarus, Brandeburgus, Saxo, Hassi, Luneburgici, Monasteriensis, Herbipolitanus, Suevi, Francones, ingentem cogerent exercitum. Cæsarei præterea duces, Lotharingus, Caprara, Dünewaldus, Caraffa, Eugenius Sabaudus, cum dimidio Cæsarearum legionum ex

Hungaria acciti, altero dimidio sub Ludovico Badensi adversus Turcam retento.

Trinus ex his ad Rhenum conflatus exercitus, ad medium Rhenum validissimus, ad superum interumque mediocres. Primus Moguntiam recuperaret, alter Coloniensem provinciam, tertius Sueviam tutaretur & Franconiam. Coeuntibus lentius reliquis, primus in castris ad Bruchsalium adfuit Elector Bavariæ.

Recepta Moguntia. Expugnata primum fuit *Moguntia*: quæ multo utrinque sanguine stetit; cum nullo prius impendio Gallis fuisset tradita. Tum vero recepta Rhenoberga, pulsis Cliviensi, Juliacensi, & Coloniensi agro Gallis, *Bonna* denique cruenta admodum oppugnatione fuit expugnata. Atque ita hac anni 1689 expeditione duorum Electorum sedes, Moguntia & Bonna recuperatæ, tertia vero, Heidelberga, servata: magnaque terrarum spatia Imperio sunt restituta. Ipsis octo sequentibus belli annis tantum operæ pretium non est factum, atque una hac æstate: rupto nimirum animorum vinculo, quos jacturæ & ulterioris periculi magnitudo colligarat, diffuente Ludovico, quod Leopoldus nexuerat.

Factum inde, ut totius ferme Europæ vires, adversus unam Franciam collectæ, toto anno 1690 nihil agerent. Hagæ inter fœderatos hæc designata belli ratio. Inde a Belgio ad Rauracos quinque exercitibus res gereretur: ab Anglis & Batavis in Brabantia vel Flandria: ab Hispanis Mosam inter & Sambram: a Brandeburgicis, Palatinis, Leodiensibus, Monasteriensibus, 38 millibus, Mosam inter & Mosellam: a Saxonicis, Suecis, Luneburgicis, Hassis, Gothanis, 37 millibus ad medium Rhenum: a Cæsareis denique, Bavaris, Suevis, & Franconibus, totidem millibus ad Rhenum inferiorem. Optabat autem Cæsar, ut in hosticum trans Rhenum vertatur bellum, atque vel Hüninga vel Monte Regali expugnato, ad sublevandos hybernorum onere circulos, stativa in Alsatia figi possint. Id consilium si non procederet, ad Philippoburgum aut Friburgum expeditionem converterent. Nihil datum effectui, præsertim post auditam grandem Gallorum de Batavis victoriam Florianam. Plures adeo sero advenerant, ut non nisi autumnalem expeditionem fieri oportuisset.

Mors Lotharingi, Non minima expeditionis infelicis caussa fuit mors Caroli Leopoldi ducis Lotharingiæ, quam ineunte vere (ætatis anno 47) oppetiit Welsii, dum Oeniponto, ubi cum conjuge, Tyrolis gubernatrice, hyemare consueverat, Viennam tenderet.

Heros

Heros fuit incomparabilis, Lotharingico heroum sanguine dignissimus, in quo summa virtus & in DEum pietas cum excellenti belli peritia certarent. Casuum multiplicitas, quibus ab adolescentia fuerat jactatus, immotam viri constantiam exercuit. Controversias cum Carolo III patruo suo, qui Lotharingiam Valdemontio notho suo tradere conabatur, a patre Nicolao Francisco relictas accepit. Galliæ insidiis ereptus, atque in aulam Viennensem translatus, Cæsari ob virtutis, indolis, & probitatis similitudinem multo fuit gratissimus. Pace Neomagensi Lotharingiæ suæ restitutus, reservato jure, carere maluit avito patrimonio, quam illud mancum mutilumque recipere.

Ad castra inde translatus, atque e bellica Montecuculi palæstra egressus, illico summus belli imperator, Ottomannicæ *Portæ* utrumque cardinem ita concussit, ut barbaram gentem ultra Bosphorum suum, Propontidem, & Hellespontum ejecturus crederetur, nisi occidui solis incendium ab Eois palmis retraxisset. Vienna summa felicitate liberata, Barcanensis, Strigoniensis, Mohaziensis, grandes victoriæ, Buda expugnata, Transylvania, totaque Hungaria Cæsari asserta, nominis immortalis æterna sunt monumenta, in Caroli Victoris cum tempore nepotes cum amplissimo patrimonio & summa in terris dignitate transitura. Quippe ex Eleonora, Leopoldi Cæsaris sorore, Poloniæ regis vidua, reliquit, præter alios principes liberos Leopoldum Josephum Carolum, Augustissimi Imperatoris nostri Francisci I patrem.

Ad felicem paulo post æternitatem secutus est Philippus Wilhelmus Elector Palatinus, singularis omnino raræque sapientiæ & prudentiæ princeps, prosperis & ipse adversisque per vitam casibus exercitus. Juliacensem & Cliviensem caussam cum Brandeburgo composuit: vacuum anno 1685 per mortem Caroli Electoratum Palatinum hæreditate accepit, ingenti orthodoxæ religionis emolumento. Numerosa felix prole, ex Elisabetha Amalia, Georgii II Hasso-Darmstadiensis filia, ad Catholicam religionem reversa 17 liberos genuit. Et Electoris Palatini.

Ex his Eleonoram Imperatricem vidit, Sophiam Lusitaniæ, Annam Hispaniæ reginam, Dorotheam Parmensem ducem; Hedvigis Jacobo Sobieskio Poloniæ regis filio fuit collocata. Ex filiis primum Joannem Wilhelmum, dein Carolum Philippum, immortali memoria dignos principes, in Electoratu successores habuit. Ludovicus Antonius primum magnis sacerdotiis ornatus fuit, sed eo anno 1694 immatura morte defuncto, frater Franciscus Ludo-

vicus, ordinis Teutonici magisterio, Uratislaviensi, & Wormatiensi episcopatibus ac Elvacensi præpositura auctus, Trevirensem primum, dein anno 1729 Moguntinum Electoratum est consecutus: Alexander vero frater Augustanum. Philippus Wilhelmus denique, ducta Lauenburgica principe, genuit Mariam Annam, Ferdinando Bavariæ duci nuptam, ex qua hodie superstes est Clemens dux Bavariæ.

Vidit denique Philippus Wilhelmus Elector supremum senectutis solatium, Josephum ex filia nepotem Augustæ (cum Francofurtum bello nimis esset vicinum) creari Romanorum regem, unanimi octovirorum suffragio, consecratumque a Moguntino: simulque filiam suam Imperatricem coronari. De lege regia seu capitulationis formula princeps contentio. Descripta est capitibus 47 ab Leopoldina non admodum diversa: nisi quod amplis collegii octoviralis prærogativis, ac Imperialis consilii aulici dignitati paululum adjectum est.

Tot inter rerum prospera, ut ferunt res humanæ, asperam etiam sortem expertus est Elector. Nam præter Juliacenses molestias, Palatinatum, jam suum, ferro & igni exscindi videre debuit. Fortunam utramque eo ferens animo, quem nec secunda efferret, nec adversa dejiceret.

Porro Carolo Lotharingo in suprema ad Rhenum belli præfectura suffectus est Maximilianus Emmanuel Elector Bavariæ, eoque in Italiam ad afferendum Sabaudiæ duci adversus Gallos auxilium, profecto, *Caprara*: qui, orta cum Schönningio, Saxonum ductore, quem proditionis arguebat, dissensione, tota anni 1691 expeditione, agere nil potuit: Gallis & Schönningio omnia ejus consilia eludentibus. Quare belli pertæsus, cum senio insuper & laboribus esset confectus, missionem petiit a Cæsare & impetravit, heroes alioquin inter summos numerandus.

Caprara.

Evenit hoc iterum anno, ut, cum Europa fœderata in Germania, Flandria, Italia, Catalonia ducenta sexaginta sex millia militum sub signis haberet, nuspiam tamen vinceret, plerisque locis vinceretur. Depulsus propemodum Sabaudus Pedemontio, expugnatis Montibus Hannoniæ, Namurco, aliisque urbibus, cæsisque Anglo-Batavis in intima Belgii prolata Gallia.

Bellum male gestum a fœder.

Sed nec anni 1692 expeditio fuit felicior. Capraræ ad Rhenum belli imperator subrogatus *Baruthanus* marchio, cui dein pari authoritate adjunctus Hasso-Casselanus landgravius. Sed languente jam fœdere, & privatis commodis quovis intento, varia inter consilia,

consilia, & copiarum itinera, æstas consumpta. Trajectus bis Rhenus, toties mox relectus: non sine clade, a Lorgio, Gallorum ad Rhenum ductore, illata.

Ut igitur priorum annorum defectus emendentur, bellumque ad Rhenum felicius administretur, Suevi & Francones *Ludovicum marchionem Badensem*, præstantem bello virum, Pannonicisque triumphis clarum, Imperatorem petunt a Cæsare: qui, licet illo ægre careret Hungaria, populorum tamen votis annuit, ut callidiori hosti par dux opponatur. Lud. Badensis.

Sed mox in Imperii sui primordiis (anno 1693) triste nuntium accepit de intercepta a Lorgio flammisque absumpta *Heidelberga*, *Haiderstorffii* præfecti inscitia atque ignavia. Datus in vincula, ac Teutonici ordinis gradu dejectus, perpetua ignominia fuit notatus. Mox Galli Palatinatum, Hassiam, Würtembergiam, capta etiam ducum sede *Stutgardia*, populantur. Badensis, cum triplo minorem haberet exercitum, intra munita ad Hailbronnam castra se continuit, donec auctus copiis Gallos trans Rhenum rejecit: deducta etiam fossa & aggere perpetuo inde ab Hercynia Hailbronnam usque, ut & hyberna essent securiora, & Gallus non tam facile in populationes posset excurrere. Itaque cremata Heidelberga, Darmstadio, & Stutgardia expilatis, expeditioni Rhenanæ anno 1693 finis fuit. Heidelberga cremata. Stutgard.

In Belgio Galli expugnarunt Hujam, &, commisso prælio superiores, Caroloregium. In Catalonia Hispani a Noallio magna clade affecti, Rosarum munitam urbem portumque amiserunt. In Pedemontio Catinatus *Orbassanam* a fœderatis victoriam reportat. Atque ita annus 1693 decurrit, in Hispania, Italia, Belgio, Germania, quam Gallis secundus, tam fœderatis adversus.

Hoc anno Joannes Fridericus, e ducibus Würtembergicis, Suevicæ legionis tribunus, Hussarum, ex arbore poma carpentem, glande trajecerat. *Palfyus*, Hussaræ legionis tribunus, pœnam repetit. Tergiversante illo e verborum jurgio nascuntur contumeliæ. Provocatus ad duellum Palfyus glandem plumbeam equi flexu declinat: ipse vero destinatiore ictu ducem equo vitaque deturbat. Subducit se fuga: veniam dein consecutus, ut qui nolens pugnarit, suique defensor aggressorem stravisset. Palfy duellum.

Anno 1694 deferbescente jam æstu bellandi ardor multum refrixerat. Quare bellum Germanicum induciarum instar fuit. Badensis hyeme ad Batavos & regem Angliæ Wilhelmum Londinum excurrit, ut eos permoveat, quo exercitum Brandeburgicum, quem

Hhh 3 Mosam

Mosam inter & Mosellam habuerant hactenus, ad Rhenum traduci paterentur. Badensis inde & Lorgius traducendis mutuo copiis æstatem contrivere, quin res memorabilis acta fuerit.

Bellum quoque Italicum nullum prope fuit: nec in mutuum conspectum ventum, nedum ad manus. In Belgio bellum perinde torpens, nec uspiam minus caloris fuit: quamvis Anglo-Batavus exercitus centum armatorum millibus constaret: & Galli viginti millibus pauciores fuerint. Itineribus, & castrorum mutatione finita expeditio. In Catalonia superatis acie Hispanis, Barcino se vix tuebatur.

Anno 1695 similis prioribus expeditio fuit. Prævenere pro more Germanos Galli. Lorgius, ut tantisper saltem viveret ex hostico, lætaque herba cum segete consumpta, solitudinem nobis famemque relinqueret, Rhenum trajecit. Datumque vitio Badensi, quod Gallos, numero inferiores, Rhenum cum præda remeare innoxios permiserit.

In Italia Casalis fœderatis dedita, sed ea lege, quam Gallus gubernator urbis dictaverat, ut munimentis exuatur. In Belgio a Wilhelmo Auriaco Angliæ rege Namurcum oppugnari cœptum. In Catalonia, præter Barcinonem, nihil Hispanis reliquum.

ARTICULUS XVIII.

Fœdus associationis. Finis Belli.

41 ANno 1696 Sueviæ ac Franconiæ ordines, cum belli vis atque calamitas ipsos maxime premeret, & Gallorum irruptionibus annuatim jam fuerant oppressi, antequam auxilia venirent, fœdus inter se pacti sunt, quo certum pace belloque legionum numerum alerent, quibus se ab internis externisque incursibus tuerentur.

Cum laudatissimum hoc institutum a malevolis in aula Viennensi traduceretur, Badensis, qui ejusdem promotor fuerat, scripsit ad Cæsarem, non vituperio sed omni prædicatione dignum esse. Duos nobilissimos hos circulos in tanta sociorum cessatione, tot licet calamitatibus exhaustos, solos fidem atque constantiam servasse. Reliquorum ordinum sibi ipsi quemque Cæsarem esse: ratam militum portionem, ut e re sua duxerint, vel domi retinere, vel pinguioris quæstus caussa aliis authorare, vel ad autumnum denique mittere: opulenta tamen hyberna, subsidiaque æraria, avidissime exposcere: atque suæmet patriæ stipendiarios agere. Alia

Wagn.

circulos

circulos istos fovere studia: filiorum quadam Germana caritate, mercede nulla, impendiis gravissimis curare rempublicam: quodque dudum boni omnes exoptarint, ad perennem defensionem, ipsius etiam anterioris Austriæ, statumque exercitum perpetuo alendum, primos viam præivisse. Miserum sane fœdumque dictu, quod illa populorum mater, & bellorum alias arbitra Germania, tot principes, tamque potentes complexa, ob negatum, aut parce impensum patriæ officium eo deveniat, ut ab ultima calamitate haud procul abesse videatur, premente inde Turcia, hinc Gallia: quodque Cæsar ad defendendam Germaniam Germanos suo patrimonio coemere debeat. Hæc quidem tum Badensis ad Cæsarem.

Et certe hoc rursus anno tam parce tamque tarde convenerant copiæ, ut, licet Choiseulius Gallorum ductor Philippoburgi Rhenum transmitteret, & populationem circumferret, Badensis ob suorum paucitatem prælio eum aggredi temerarium duceret, contentus gravioribus incursibus se opponere: pro nimis provido cunctatore in omnibus Viennæ compitis traductus propterea. Thingenius e veredario curru a Gallorum manipulo extractus, liberaliter Argentinæ est habitus, haud diu post quinque florenum milliibus redemptus. Evanuit etiam ejusdem Thingenii in Alsatiam, & Palfii in Lotharingiam procursio.

In Italia hoc anno bellum finitum; quippe Victor Amadeus Sabaudiæ dux, ad Gallos transgressus, fœderatos antea suos ad finiendum pariter Italicum bellum traxit. Abductæ Germanicæ copiæ, translatusque Eugenius Sabaudus, qui eas duxerat, in Hungariam, ut feraciori eo in solo palmas laurosque meteret.

Anno 1697 Suevico ac Franconico, quod supra memoravi, fœderi accesserunt tres alii circuli, Rheni primum superioris, dein etiam inferioris, & Westphalicus. Quæ res cum aliquam in republica mutationem attulerit, paucis hic delibanda videtur.

Cum a comitiis Imperii bellum decernitur, ordinum singuli pro fundorum ac facultatum viribus ratam in Matricula subsidiorum portionem conferebant, alii quidem æs, alii vero militem. Cum autem lenta admodum esset hæc contributio, sæpe in comitiis actum est de stato perpetuo milite conservando. Res visa omnino provida atque ex usu reipublicæ, ut parata in omnes casus semper habeatur defensio: sed ob privatas rationes effectu caruit.

Anno 1681 capta Argentina, & novo Reunionum jure late serpente, propiores periculo provinciæ privatim inter se Augustanum, quod diximus, fœdus inierunt, ad arcendas vicinorum rapinas. Id tamen,

tamen, bello Turcico ingruente, & Brandeburgo, Galliæ tunc addicto, intercedente, induciis illis, fatalibus quidem, sed necessariis, dissolutum est.

Cum vero quarto post anno, intercepto Philippoburgo, Gallia denuo in Germaniam irrueret, sero intellectum, quanto Germaniæ damno id consilii sit prætermissum. Franconiæ itaque & Sueviæ proceres, in quos maxime procella incubuit, anno proxime elapso fœdus instaurarunt, ea lege, ut quatuor & viginti millia pace belloque ipsi alerent: neminique alienarum copiarum hyberna apud se, aut pecuniarum exactionem permitterent: qua re hostilibus non absimiles calamitates perpessi fuerant.

Rhenanus superior circulus, eadem expertus mala, facile se adjunxit: reique gubernationem Electori Palatino, & Fuldensi principi detulit: copiarum præfectura Nassovio commissa. Necessitas præsens, & futurorum spes inferiorem quoque Rhenanum & Westphalicum in eandem mutuæ opis societatem traxit.

Non defuerunt, qui id genus institutum carperent: neque enim cum legibus & usu Imperii, atque Cæsarea auctoritate consentire: de communi comitiorum consensu aliis pecuniam, militem aliis imperari: singulares vero rationes in singularibus conventibus circulorum pertractandas. Unum exercitum, ducem unum, consilium unum esse oportere; alias unam in multas respublicas discindi. Quid? quod circulis armatis esse non liceat, nisi Cæsare authore, more majorum in paterna Cæsaris sollicitudine, & comitiorum universalium consiliis acquiescendum.

Verum circuli, Rheno propiores, malo suo, quod dixi, experti non raro, quam lente comitiorum orbita illa moveatur, consilio suo insistentes, coacto Francofurti legatorum conventu, præside Moguntino, Electoralis Rhenani circuli capite, *associationem* his conditionibus pacti sunt.

Articuli fœderis. 1. Ad præstandam adversus quosvis perturbatores pacem belli tempore 60000, pacis vero 40000 militum circulorum sumptibus alantur.

2. Ludovico Badensi, aut, si quem alium imperiali exercitui præfecerit Cæsar, imperium esto. Dum vero pax fuerit, singulorum circulorum arbitratu reguntor.

3. De re frumentaria & apparatu bellico ita suis copiis prospiciant singuli, ut, si extra provinciam eundum, commeatum ipsi secum vehant, vel præsente pecunia a volentibus indigenis coemant. Neque jumenta operasque exigant, nisi rogatis & assentientibus locorum magistratibus.

4. Qui

4. Qui in sociali provincia hyberna capere, vel pecuniam quovis nomine extorquere præsumpserit, uti communis fœderis & libertatis violator communibus armis repellitor.

5. Singuli circuli 40 tormenta præbeant. Suum item castrense ærarium singulis esto.

6. Cum præcipuas inter belli calamitates transitus militum habeatur, queis per alienas terras fuerit profectio, prius de numero militum significanto, & via brevissima utuntor. Si injuriam cuipiam intulerint, de satisfaciendo obsides aut cautionem idoneam danto. Associatio autem sub auspiciis Cæsaris rem gerito.

Apparuit mox fructus novi instituti. 60000 sub signis erant, re tormentaria probe instructa. Sed argentum Cæsareos defecerat, quæ perpetua fuit Badensis ad Cæsarem querela. Legiones, scribit, a vestimentis rebusque necessariis adeo male esse procuratas, exangues, egenas, aspectuque miserabiles, ut sibi pudorem, & miserationem, malevolis risum, moveant, ut, si quem lacerum, panemque mendicantem videant, Cæsareum militem dicant. Cum tanta egestate stare non posse militarem disciplinam, quin miles in rapinas, transfugia, seditiones erumpat. (Wagnerus *in vita Leop. Cæs. ad annum* 1697.)

Choiselius, Gallorum more, postquam messis maturuerat, ad frumentationem præripiendam Rhenum transgressus, munitis se castris continuit. Badensis pone metatus est; redeunte vero in Alsatiam Gallo, trajecto ad Moguntiam Rheno, Eberaburgum, arcem rupi arduæ impositam, ad deditionem adegit. Quæ una est arx, inde a Moguntia subacta toto bello a Badensi capta. Sed cum omnia pacem respicerent, in defensionem magis quam offensionem bellum gerebatur.

In Belgio postremo hoc anno Athum a Gallis ante captum, quam Anglo-Batavi se commoverent. In Catalaunia ipsa etiam Barcellona deditione accepta.

ARTICULUS XIX.

Pacificatio Risvicensis.

Mirum permultis visum, Galliam bello viribusque haud dubie superiorem, novisque in annos singulos, in Belgio maxime & Catalaunia incrementis auctam, ad pacem tamen accelerandam respicere, totque munitas urbes, quin & provincias integras, vi nulla 42

nulla coactam, reddere: Cæsarem ex opposito, non eadem armorum felicitate usum, Turcico insuper pressum bello, ad bellum tamen extrahendum omnibus viribus conniti.

Sed arcanioribus rotis volvebatur machina. Jam inde a Pyrenæa pace ad Hispaniæ monarchiam respicere Ludovicus, omniaque consilia eo intendere, ut Hispanorum animos lucraretur, speciosas conditiones offerre, singillatim cum Sabaudo transigere, blandiri Wilhelmo, nec regis titulum amplius negare: Batavis tribuere omnia, nulli pretio aut operæ parcere, ut socios a Cæsare dividat: probe scilicet gnarus, si medio bello Caroli Hispani gracile & imbecillum corpusculum fatisceret, rem eo sibi difficiliorem fore, quo major communis periculi necessitas, socialem fidem arctius adstringeret. Contra vero, si semel a bello recessissent Anglo-Batavi, dummodo bene sit suæ mercaturæ, parum sollicitos fore pro Cæsare. Rationibus iisdem Leopoldus viam iniit, e diametro contrariam, ducendumque, quantum posset, bellum censuit, ut socii communi vinculo manerent colligati.

Jacta proin paulatim a Gallis pacis semina. Wilhelmo regi ingestum illius desiderium opera Molonis Grisonis. Fortunæ suæ indignari creditus, quæ post tot prælia victoriæ dulcedinem nunquam gustare permiserat: sed expeditiones plerasque vel inanes vel dedecore notatas reddiderat. Adhæc gens utraque maritima mercatura, velut anima sua, & spiritu, quo viveret, turbata, ægre bellum continuabat.

Igitur Galli, Anglo in pacis desiderium accenso, per Callierium, mercatoris habitu tectum, cum Heinsio, Batavorum reipublicæ pensionario, aliisque fœderatis clam tractant negotium. Carolus Sueciæ rex conciliatorem pacis se offert, atque per Lilienrothum id munus auspicatur.

Cum igitur Leopoldus Cæsar fœderatos omnes, ipsosque adeo Imperii proceres pleno cursu in pacem euntes cerneret, eandem sibi viam vel invito ineundam censuit, Caunizio, Strattemano, & Seilero missis legatis. Jacta præliminaria, ut vocant, pacis.

Disceptatum de loco congressus. Tandem placuit Risvicum castellum Auriaci, Delphos inter & Hagam situm. Fœderati Westphalica & Neomagensi pace negotium definiri petunt: Cæsar Westphalicam duntaxat, prout per recessum executionis Norimbergensem fuit explicata, offerunt.

Tota ferme Europa convenerat: Imperii principes plerique, ac vel minorum gentium status legatos mittunt, tanto numero, ut

ut prope comitiorum esset frequentia. In pacem omnes erant intenti, & obliquis Cæsareos oculis notabant, ceu pacis cunctatores. Neomagensi in pace ex comitiorum sententia rei summa Cæsari fuerat commissa. At hic sancitum, ut deputati de rebus ad pacem pertinentibus omnes conjunctim sententiam dicant. Moguntinus ad Cæsareos, hi ad conciliatorem vel Gallos legatos referant: inde vero responsa ad deputatorum consilium redeant. Brandeburgici singulis cum Gallo vel conciliatore congressibus interesse volebant.

Ludovicus rex lætus fœderatorum diffidiis, privatim cum singulis per legatos tractat. Primique paci subscribunt Sabaudi, mox Batavi, mercaturæ suæ reparandæ penitus intenti; tum Angli, eadem cupiditate ducti: postremo Hispani, pro præsenti rerum facie non admodum difficiles pacis conditiones impetrantes. His accessere Brandeburgici. Cæsareis tempus prorogatum. Induciæ interim publicatæ.

ARTICULUS XX.

Articuli pacis Risvicensis summatim relati.

IN proemio dicitur, pacem, a populis diu desideratam, inter Leopoldum Imperatorem, sacrumque Imperium ex una, & Ludovicum XIV regem Christianissimum ex altera parte, annitente primum Carolo XI, dein ejus filio Carolo XII Sueciæ regibus, ceu mediatoribus, ad finem perductam, per Cæsareos legatos Caunizium, Stratmannum, & Seilerum: atque per Gallicos, Harlæum, Crequium, & Callierium, in mutuas pacis & concordiæ leges sequentes. 43

1. Pax sancitur perpetua ac stabilis.

2. Decernitur amnestia universalis, & præteritorum oblivio.

Nota. Petebant fœderati damnorum, eorum saltem, quæ ultra belli naturam fuerant illata, reparationem. Sed ea erat Gallorum oratio: hanc esse belli indolem, quæ cum humanitatis lenitatisque legibus componi nequeat. Irent in mediam Franciam cum Teutonico exercitu, & caperent, quantum abreptum fuisset.

3. Fundamentum ponitur pax West. & Neomagensis, nisi quatenus nunc aliter expresse conventum fuerit.

4. Restituenda Imperio loca omnia, extra Alsatiam sita, cassatis, quæ ea de caussa a cameris, Vesuntina, Metensi, & Brisa-

censi edita sunt, decretis: omniaque in eum statum reponentur, quo ante illas occupationes, uniones, seu reuniones fuerunt, nullo deinceps amplius tempore turbanda: *Religione tamen Romano-Catholica in locis sic restitutis, in statu, quo nunc est, remanente.*

Nota 1. multorum certaminum materia fuit hoc de Reunionibus caput, quo illæ quidem abolitæ, Alsatia tamen a suo corpore penitus abscissa fuit, Franciæ regno ad Rhenum usque protenso, Alsatia vero in provinciam redacta. Quippe hac pace landgraviatui Alsatiæ iisque omnibus, quæ Austriaci ante possederant, per pacem jam West. Galliæ transcripta, adjunxerunt etiam decem liberas Imperii civitates præfecturæ Hagenoensis.

Nota 2. celeberrimam esse hanc clausulam quarti articuli pacis Risvicensis, *de Religione Catholica in statu, quo nunc est, relinquenda*; quem hodiedum ægris oculis aspiciunt Protestantes: atque ex albo constitutionum Imperii expunctum vellent, in comitiis non raro id postulantes. Sed obstat pactum publicum, quod unius tantum partis voluntate mutari non potest.

Magna autem inde Catholicæ rei facta est accessio, quippe Galli in multis in Palatinatu aliisque ad Rhenum & Mosellam locis, a se occupatis, Catholicam religionem restituerant. Huic autem in statu præsenti relinquendæ sedulo caverunt.

5. Et quamvis ex generali hac regula facile dijudicari queat, quænam sint restituenda, aliqua tamen in specie exprimere placuit.

6. Nominatim restituendus Trevir in urbem Trevirensem, omniaque loca per Reunionem occupata.

7. Omnibus pacis emolumentis fruatur Brandenburgus, cum omnibus ditionibus & juribus, nominatim iis, quæ ipsi ex tractatu (*Sant-Germano*) anni 1679 competunt.

Nota. Rejecta est a Gallis formula, qua *jura sua ubicunque sita & undecunque acquisita* confirmari cupiebat: propter Arguinum, munimentum in Africa, quod anno 1672 a Gallis ereptum Batavis, ac dirutum fuit, sed a mercatoribus Berolinensibus denuo restauratum. Pro hac nova possessione frustra contendit Brandeburgus.

8. Restituentur Electori Palatino omnes ditiones occupatæ, nominatim civitas & præfectura Germersheimensis cum omnibus annexis. De prætensionibus vero ducissæ Aurelianensis secundum formulam compromissi a Cæsare & rege, tanquam arbitris, juxta leges Imperii decidatur. Si illi non convenirent, Papæ deferatur arbitrium. Donec autem res componatur, Elector ducissæ an-

nuatim ducenta millia librarum Turonensium, seu centum ferme millia florenorum Rhenensium solvat.

Nota: difficultatem prope omnium maximam Aurelianensis hæc caussa, propter quam bellum ortum fuerat, paci objecerat. Illius originem supra dedi. In præliminaribus hujus pacis compromissum in Cæsarem & regem tanquam arbitros. Ille Binderum consiliarium aulicum, hic Obrechtum celebrem Argentinæ juris professorem sub-arbitros nominarunt, qui anno 1699 Francofurti congressi, in idem convenire laudum non poterant. Quare caussa de integro Romæ a sex jureconsultis recognita, anno 1702 pronunciatum, Electorem ab Aurelianæ actione absolutum censeri; quatuor tamen annorum terminis quadringenta scutatorum millia eidem persolvenda, deductis ex hac summa, quæ Elector jam dependerat. 44 Caussa Palatina.

9. Restituatur Sueciæ regi, ut comiti Palatino Rheni, avitus ducatus Bipontinus, liber & integer, ad normam P. W. cum omnibus appertinentiis, & dependentiis.

10. Veldentinus autem & Lützelstainensis iis, quorum suos apud judices jus potius fuerit. Veldentina.

Nota. Cum anno 1694 Leopoldus Ludovicus, Veldentinæ lineæ ultimus comes Palatinus obiisset, gravis de successione orta est controversia domum inter Electoralem, Bipontinam, & Birckenfeldicam. Obiit dein etiam anno 1731 Gustavus Samuel, Bipontinæ lineæ pariter ultimus. Domus autem Electoralis cum Birckenfeldica anno 1733 ita transegit, ut comitatus Veldentianus cum Lautereccensi urbe ad Electorem pertineret; comitatus autem Lützelsteinius domum inter Solisbacensem & Birckenfeldicam æquis portionibus divideretur. Votum vero comitiale ratione Veldentiæ ferret Elector Carolus Philippus, post ejus vero mortem domus utraque superstes, Solisbacensis & Birckenfeldica annuatim alternarent.

Eodem anno 1733 transactum pariter fuit de ducatu Bipontino. Retinuit Elector præfecturam Stadeccensem ex comitatu Spanheimensi, ducatum vero Bipontinum Birckenfeldicæ lineæ reliquit, ea tamen conditione, ut religio Catholica in eo integra conservetur. Bipontina.

11. Ordini Teutonico reddantur commendæ cum juribus pristinis, sub dominio Gallico sitæ. Ord. Teutonici.

Nota. Ordo Teutonicus nobilem in Alsatia provinciam, seu *Balliviam*, novem præfecturas seu commendas complectentem, ad

Neomagensem usque pacem quiete possederat, sub uno supremo ordinis magistro. Reunionum dein tempore jussi sunt equites in fidem & clientelam regis concedere. Ni facerent, bona videri commissa. S. Lazari equites immissi in eorum bona. Sed rex melius edoctus, Teutonicos jussit restitui. Hic autem decretum, ut commendæ, sub dominio Gallico sitæ, Melitensium instar, pristinis suis juribus & privilegiis fruantur.

12. Electori Coloniensi, tanquam episcopo & principi Leodiensi, restituatur castrum & oppidum Dinantense, cum reliquis per Reuniones occupatis.

Bullionica.

Nota. Magna etiam contentione a Leodiensi petita fuit restitutio ducatus Bullionii, per sex sæcula ab episcopis Leodiensibus possessus. Sæpius quidem ereptus, sed pace Cameracensi, Cambresiensi, Vervinæa &c. restitutus. Invasit eum ultimo Crequius, ne, quod ajebat, ab hostibus præriperetur: e belli rationibus retineri tantisper, pace restituendum. Neomagensi in pacificatione Leodienses legati art. 28 denique cessere possessionem Tureniis, qui duces Bullionios se se appellabant. At rescidit acta legatorum antistes, adversus expressa mandata factam prævaricationem caussatus. At reposuit Harlæus, de Neomagensi illo capite nihil mutari posse. Regem perornandæ Bullioniæ domus cupidum, possessionis securitatem duci addixisse.

13. Restituatur domus Würtembergica, nominatim ratione principatus seu comitatus Mompelgardensis, in eum statum, jura & immedietatem erga Imperium, qua antea gavisus est, annullata penitus vasallagii recognitione coronæ Galliæ, 1681 facta. Restituatur quoque in liberam possessionem tam feudorum suorum Burgundicorum Clerval & Passevant, quam dynastiarum, in comitatu Burgundico & principatu Mompelgardensi sitarum.

Mompelgardica.

Nota. Mompelgardi principatus, Alsatiæ Burgundiæque finibus interjectus, jam anno 1395 per nuptias domui Würtembergicæ illatus, anno 1681 sub Leopoldo Eberhardo in clientelam Galliæ se dedit. Hoc actu per pacem Risvicensem rescisso, ducatus libertati equidem est assertus; sed eodem duce anno 1723 defuncto, cum liberos, impari duntaxat thoro genitos, reliquisset, magna orta est de successione controversia. Nam Stutgardiana, princeps Würtembergicæ domus linea, ditiones ad se traxit: cumque rex Galliæ in favorem comitis Sponeckii, quem Leopoldus Eberhardus filium reliquerat, novem ditiones sequestro subjecisset, dux Stutgardiensis ad hunc 13 articulum pacis Risvicensis provoca-

vit,

vit, vi cujus novem illæ ditiones, tanquam ad principatum Mompelgardensem pertinentes, sibi deberentur.

At rex caussam anno 1736 ad senatum Parisiensem vocavit, excipiente Stutgardiensi, & ipso etiam Cæsare, contra hoc forum. Anno 1740 Stutgardiensis comitia Imperii interpellavit. Sed respondit rex Galliæ, novem illas ditiones non pertinere ad principatum Mompelgardensem, sed esse sitas sub dominio Galliæ. Demum anno 1747 rex easdem domui Würtembergicæ restituit.

14. Gaudeat etiam domus Marchica Badensis omni beneficio pacis.

Nota. Durlacensis marchio damnorum suorum, quæ a Gallia passus est, bene longum catalogum obtulit: sed beneficii loco habere debuit, quod secundum pacis West. & Neomagensis modulum in fundos vacuos sit restitutus.

15. Restituantur principes & comites Nassovienses, Hanovienses, & Leiningenses, omnesque ceteri status Imperii, qui per articulum quartum hujus tractatus restituendi veniunt.

16. Cedit Imperium coronæ Galliæ Argentinam, cum omni jure, proprietate, & supremo dominio.

17. Integrum tamen est incolis, cum bonis mobilibus alio migrare, ac bona immobilia vendere, aut per se vel alios administrare. Salva etiam sit jurisdictio ecclesiastica iis, ad quos antiquitus spectavit: nec eam impedire unquam liceat.

18. Rex vicissim restituet Imperio munimentum Kehl, a se exstructum. Reliqua autem munimenta, in Rheno vel Rheni insulis exstructa, solo æquentur. Navigatio autem Rheni sit libera. Nec nova telonia erigantur, aut vetera augeantur.

19. Restituit item rex Cæsari & domui Austriacæ Friburgum cum suis munimentis, aliaque per Brisgojam aut Hercyniam sylvam noviter erecta, aut restaurata, in statu, quo nunc sunt, cum villis Lehen, Merzhausen &c., omnibusque documentis litterariis: jure diœcesano aliisque juribus & reditibus episcopatus Constantiensis, semper salvis.

20. Uti etiam Brisacum in statu præsenti. Urbs tamen nova cum munimentis, Insulæ Rheni inædificatis, destruetur.

21. Atque hæc omnia bona fide, absque omni reservatione & exceptione, aut dilatione, cum omnibus emolumentis, juribus &c.

22. Eadem ratione reddatur Cæsari & Imperio Philippoburgum, cum munimentis & tormentis omnibus bellicis, quæ tempore occupationis ibidem exstiterunt: episcopatus Spirensis jure undequaque reservato.

23. Mu-

23. Munimenta vero, e regione Hüningæ in dextra ripa & insula Rheni exstructa, diruantur, una cum ponte: fundo cum ædificiis domui Badensi reddendo.

24. Destruendum similiter munimentum, in dextra parte Rheni ædificatum: munimento Ludovici cum Insula penes regem remanente.

25. Demolienda præterea munimenta castro Trarbacensi addita: nec non fortalitium Montis Regalis ad Mosellam.

26. Demolitio quoque Kürburgensis arcis, decreta: Rhingraviis & Salmiis veteri ditione adjudicata.

27. Diruenda quoque munimenta, arci Ebernburgensi a Gallis adjecta: Sickingiis in integrum restitutis.

28. Dux Lotharingiæ restituitur in plenam possessionem eorum, quæ patruus ejus dux Carolus anno 1670 (quo a Gallis occupata fuerunt) possidebat.

29. Restituit ei rex veterem & novam urbem Nancei, dirutis tamen hujus munimentis.

30. Evacuabit rex castrum Bitsch & Homburg, destructis munimentis.

31. Pro duce quoque militant omnia, quæ art. 4 de abolendis Reunionibus sunt dicta.

32. Reservat sibi rex fortalitium Saræ-Ludovicium cum dimidia leuca in circuitu.

33. Uti etiam præfecturam Longvicensem cum urbibus: compensabit autem rex ex tribus episcopatibus.

34. Pateat semper regio militi transitus, prævia tamen notificatione, absque damno.

35. Beneficia ecclesiastica penes modernos possessores maneant.

36. Sententiæ, a regiis officialibus latæ, firmæ maneant.

37. Restituuntur duci archiva & monumenta litteraria: quæ in gazophylacio Nanceiensi & Barrensi habebantur.

38. Poterit statim dux a ratihabita pace possessionem inire.

39. Ratione teloniorum servetur consuetudo anni 1670.

40. Maneat antiquus usus commerciorum inter Lotharingiam & ditionem Metensem, Tullensem, & Virodunensem.

41. Serventur concordata, inter regem & duces inita.

42. Duci & ejus fratribus post restitutionem integrum erit jus suum via ordinaria persequi.

43. In iis, quæ hic expressa non sunt, serventur, quæ hoc tractatu cauta sunt.

45 Caussa Lotharingica.

Nota. Præcipuam caussa Lotharingica difficultatem attulit. Neque enim Francia tam opportuna sibi provincia, cujus commodis tanto

tanto jam tempore fuerat usa, facile dimoveri poterat. At Cæsar id negotium ut proprium suum magna constantia urgebat, idque non modo, ut nepotibus suis exulibus provideret, sed etiam, ne eo quoque, abstracta Alsatia, propugnaculo Germaniæ latus nudaretur. Eoque faciliorem regem Ludovicum invenit, quod Leopoldus Josephus dux Lotharingiæ Elisabetham, ipsius neptem, ducis Aurelianensis filiam, matrimonio sibi esset juncturus.

Vetustis temporibus Franciæ haud dubie pars erat Lotharingia: Austrasiæ dein regno accensa. Variante subin fortuna modo Imperatoribus, modo regibus Galliæ paruit, donec Robertus, Hugonis Capeti filius jus omne Henrico sancto Imperatori atque Imperio cederet. Inde duces clientelari nexu diu Imperio cohærebant, dum intestinis religionum dissidiis, fracta Germaniæ potentia, subducerent se paulatim, ac tandem sub annum 1542 officio penitus excusso, jam juris sui, nec Franciam amplius respicerent, nec Germaniam.

Cum autem Carolus III varius princeps & inquietus, Nicolæam patruelem suam ac conjugem repudiasset, illa ad Ludovicum XIII confugiens, ducatum, quem marito dotalem attulisset, repetiit. Negat Carolus Lotharingiam fœmineum esse feudum: pendente lite Gallia partes suas egit: illiusque artibus Carolus totam ditionem Franciæ transcribit. Mox rescindit pacta, atque ad Hispanos, ab his ad Imperium se convertit: sed utrique gravis, in custodiam datur. Pace Pyrenæa restitutus, Lotharingiam vix recuperatam fuga deserit.

Eo demortuo fœderati Carolo Leopoldo ejus ex fratre nepoti, tanquam hæredi, provinciam pace Neomagensi recuperare integram magnopere sunt conati. Sed Gallia tam graves adjecit conditiones, ut dux in exilio vitam agere, quam adire eandem, potius duxerit. Tandem hac pace Risvicensi ejus filius Leopoldus Josephus conditionibus supra recensitis est restitutus. Hoc sæculo Lotharingia rursus novas mutationes subiit, anno 1738 Gallis cessa, post mortem Stanislai regis regno incorporanda. Ducibus vero Lotharingiæ ducatus Florentinus datus.

44. Cardinali Fürstenbergio episcopatus Argentinensis, Stauclosæ abbatia, principis Imperii dignitas, cum fundis cis Rhenum sitis, restituuntur. Ab hæreditate, a Maximiliano Henrico Electore Coloniensi relicta, captaque absolvitur. Canonici, ipsi adhærentes, pariter cum plena amnestia restituuntur. (*Hac altera belli erat occasio, quam supra retulimus.*)

45. Landgravii Hassiæ Rheinfelsenses, quoad arcem Rheinfels totumque comitatum inferiorem Catimebolicensem cum omni caussa reponantur in eum statum, quo eorum pater, landgravius Ernestus ante initium hujus belli exstitit. Salvis tamen juribus, landgravio Hasso-Cassellano competentibus. (*Multa & graves de munimento præsertim Rhenofelsensi superiori & boc sæculo orta sunt controversiæ agnatam inter utramque domum, quas partim jam retuli, partim suo loco referam.*)

46. In privatorum gratiam sancitum, ut singulis ad sua bona, ac jura redeundi potestas esset, absque refusione tamen fructuum, ante ratificationem hujus pacis perceptorum.

47. Beneficia ecclesiastica præsentibus possessoribus relinquantur.

Nota. Contra hanc legem excepit domus Hanoverana, cui duorum Argentinæ canonicatuum reditus per pacem West., a Gallo vero Catholicis sunt attributi. Harlæus ridens respondit: sub mei regis Imperio canonicus Lutheranus pro monstro fuerit.

48. Confirmatur pax Taurinensis, anno superiore cum Sabaudo inita.

49. Restitutione locorum, a Gallis facta, nihil novi juris acquiritur. Prætensiones vero loco convenienti discutiendæ.

50. Post subscriptionem pacis omnis statim cesset hostilitas: & post ratificationem deducantur copiæ, locaque munita reddantur. Demolitiones sancitæ fiant absque impensis aut molestiis alterius partis. Reddantur litteraria documenta, ea etiam, quæ ex archivis, & camera aut urbe Spirensi, sunt ablata. Captivi sine lytro dimittantur.

51. Contributiones, quæ usque ad ratificationem pacis non fuerint præstitæ, sint abolitæ.

52. Redeant in statum pristinum commercia, nominatim urbium Imperialium, & emporiorum Hanseaticorum.

53. Omnia conventa bona fide, cassatis omnibus contrariis, executioni dentur, & perpetuo serventur.

54. Liceat, in proprio solo munimenta exstruere, ac præsidiis firmare, exceptis in specie expressis.

55. Regnum Sueciæ propter studia pacis conciliandæ nominatim hac pace comprehenditur.

56. S. C. M. & Imperii nomine pace hac comprehenduntur, præter Electores, principes, & status Imperii, interque eos episcopus & episcopatus Basileensis, cum omnibus eorum ditionibus ac juribus, tredecim quoque Helvetiæ cantones, cum eorum fœ-

deratis,

deratis, nominatim cum republica & civitate Genevatum, urbe & comitatu Neocomensi, civitatibus S. Galli, Milhusæ, & Biennæ, tribus ligis Rhœticis seu Grisonibus, septem decenis Valesianis, & abbate S. Galli.

57. Nomine Christianissimi regis autem pariter 13 cantones Helvetiæ, eorumque fœderati, nominatim respublica Valesianorum.

58. Includentur etiam paci omnes illi, qui ante permutationem ratihabitionum, vel postea intra sex menses ab una vel altera parte ex communi consensu nominabuntur.

59. Promittunt legati, hæc pacta a Cæsare, rege, & Imperio intra sex septimanas ratihabitum, & ratihabitionum instrumenta commutatum iri.

60. In quorum fidem legati has tabulas manu propria subscripserunt, & sigillis suis munierunt.

Et quidem nomine *Cæsaris*, Caunizius, Strattemannus, Sellerus.
Regis: Harlæus, Crecyus, Callierius.
Moguntini: Schönborn, Otten, Moll.
Elect. Bavariæ: Prielmayr.
Domus Austriacæ: L. B. ab Halden.
Ordinis Teutonici: Carolus a Loe.
Herbipolensis: Ignatius de Tastungen.
Spirensis: Kaisersfeldius.
Constantiensis: Fridericus a Dürheim.
Hildesiensis: Zimmermannus.
Leodiensis: Norffius.
Monasteriensis: Plettenbergius.
Ducis Neoburgici: Hettermannus.
Würtembergici: Kulpisius, Hespenius. *Badensis*: L. B. de Plitterstorff.
Abbatum Sueviæ: Heldenus.
Comitum scamni Wetterau: Solmius, Edelshemius.
Coloniæ: Büilingenius.
Augustæ: Christoph. a Dürheim.
Francofurti: Müllerus. Lucius.

Additus est articulus separatus, quo modo caussa ducissæ Aurelianensis cum Electore Palatino sit agenda & decidenda: prout supra relatum.

Acta sunt hæc in palatio Risvicensi in Hollandia 30 Oct. 1697. *Videri possunt Theatr. Europ. Pfeffing. Wagn. Rinck. Köbler. Struv. Mablyus. Fritschius. Achenwall.*

APPENDIX I.

De clauſula articuli quarti pacis Riſvicenſis.

46 DE hac clauſula jam aliquid ſupra inſinuavi: placet hic quædam addere. Res ita habet. Pridie ejus diei, quo pax concludenda ac ſubſcribenda fuerat, Galli quarto de reſtitutionibus articulo eam exceptionem appoſuerunt: *Religione tamen Catholica Romana in locis ſic reſtitutis remanente.*

Dictu incredibile, quantum clamoris ea vox excitarit. Proteſtantes, qui Alſatiæ Imperialis ipſiusque adeo Argentinæ jacturam frigidis oculis aſpicere ſunt viſi, hic pro aris ſuis effervescere, circumſiſtere in orbem Cæſareos, indignari, exprobrare, minari. Illi, rei novæ partem ad ſe nullam pertinere reſpondent; nunquam ſibi, niſi præſente conciliatore cum Gallis fuiſſe ſermonem: cur non in authores iras verterent? ſibi quoque eam novitatem ſuſpectam videri.

Accedunt igitur frequentes Gallos, poſtulantque, ut inviſa ſibi clauſula eradatur, quod ſi facere nolint, nequeantve, id ſaltem temperamenti admitterent, ut vel ad eccleſias, proprio ære a rege ſtructas exceptionem reſtringerent, aut Cæſaris arbitrio negotium committerent, aut eo quidem, quo eſt, loco religionem relinquerent, quin diſerte in pacis tabulas referretur.

Inſtant cum Germaniæ Proteſtantibus magno ardore Anglo-Batavi, & maxime conciliatores Sueci, conclamantes, tanquam actum eſſet de pace Weſtphalica, cujus ipſi conſortes & ſponſores eſſent: nec poteſtatis nec voluntatis ſuæ eſſe, ejusmodi legi ſubſcribere.

Repoſuit Harlæus, ſi tanta eos religionis ſuæ cura inceſſat, num exiſtiment, regem Chriſtianiſſimum usque adeo religione vacuum, ut de ſuis ſuæque ditionis ſacris minus ſit ſollicitus.

Gratiæ inſtar denique conceſſum, ut Proteſtantes principes, quorum legati ſubſcribere piaculo ſibi ducerent, eadem tamen cum ſubſcribentibus conditione cenſerentur, dummodo hanc quoque de religione clauſulam ratam haberent. Id ſi detrectent, bellum exſpectarent, nominatim Brandeburgus, Batavicæ licet pacis ſocius. Atque ita clauſula illa, tanto æſtu impugnata, Gallorum conſtantia ſalva evaſit: manetque hodiedum integra, quamvis Proteſtantes pluries ſuas querelas attuliſſent, eamque aboleri poſtularint.

Wagnerus (ex quo plura me mutuatum fateor) Seilerum, Cæſaris legatum, qui clauſulæ hujus ſuggeſtor ferebatur, vindicat, acq

acsi piaculum foret, rei præclaræ, & ad omnem posteritatis memoriam summis laudibus celebrandæ, fuisse auctorem.

Quamvis autem ex Protestantibus solus VVürtembergicus, Francofurtensis, & comitum VVetteraviæ legati subscripserint, pacem tamen universam, etiam cum hac clausula, acceptarunt tandem, ratamque habuerunt: quia Galli, propositi sui tenaces, tractatum potius abrupissent, bellumque, quo ubique superiores erant, continuassent, quam, ut in hac parte Protestantibus cederent.

Leopoldus Imperator, cum sæpe expertus esset, quantum Romani Imperii vires, alias, si capiti & corpori suo cohærerent, invincibiles, religionis discordia debilitet, omnibus viribus majorum exemplo annitendum sibi putavit, ut tandem huic malo inveterato remedium quæreretur.

Pro suo igitur & religionis & Imperii pacandi uniendique zelo, episcopo Neostadiensi mandatum dedit, ut cum Molano, Hannoverani Consistorii directore, quem Protestantes delegerant, ea de re conferret, qua demum ratione in eandem religionem conveniri posset.

Septem mensibus laboratum: nec alienus admodum videbatur Molanus, nisi alii se negotio miscuissent: quos inter Bossuetus doctissimus ille Meldensis in Gallia episcopus, & Leibnizius, qui volebat, ut initium unionis fieret sub certis conditionibus, postmodum vero de dogmatibus fidei conveniretur.

Bossuetus contra contendebat, Protestantibus ante omnia alia agnoscendum dogma de infallibilitate ecclesiæ; tum vero bona fide examinandum, quid illa credat aut condamnet. Posse dein Protestantes Augustanam suam confessionem ita temperare, declarare, & explicare, ut cum dogmatibus fidei Catholicæ consentiat, nec tamen eam formaliter retractare debeant.

Hæc si fuerint præstita, & concilium etiam Tridentinum agnitum ab ipsis ut Oecumenicum, prout a tota ecclesia Catholica agnoscitur, promittit Bossuetus, in iis, quæ non ad fidem, sed ad disciplinam duntaxat spectant, ecclesiam erga illos, ceu infirmos submissos tamen filios, benignam matrem se præbituram, eaque concessuram, quæ rationabiliter sperari possint. (*Abrege Chronologique de l'Histoire ecclesiastique ad ann.* 1691.)

APPENDIX II.

De extinctis hoc sæculo quibusdam familiis in Germania.

47 ANno 1609 improlis obiit *Joannes Wilhelmus*, ultimus ex masculis ducibus Juliæ, Cliviæ &c. relictis 4 sororibus. Unde ingens de successione controversia; de qua supra.

Anno 1637 *Bogislaus*, ultimus *Pomeraniæ* dux, quam tunc Sueci detinebant. Sed Brandeburgus illam prætendit ex pacto mutuæ successionis hæreditariæ. In pace autem VVest. citerior Pomerania Suecis obvenit, ulterior Brandeburgo, frequentior deinceps inter eos contentionis belli que materia.

Anno 1640 *Otto*, ultimus *Schaumburgi* comes; successit domus Hasso-Cassellana, & ex parte Lippensis.

Anno 1664 Sigismundus Franciscus archidux *Oenipontanus*, Leopoldi ex Claudia filius. Tyrolis & anterior Austria rursus unita cum reliquis domus Austriacæ provinciis Imperatori Leopoldo cessit.

Anno 1667 ultimus comes *Oldenburgi* & *Delmenborsti*. Disputata Holsatos inter & regem Daniæ successio huic obtigit: transactione lite composita.

Anno 1672 Fridericus VVilhelmus, ultimus dux Saxo-*Altenburgicus*, cui successit domus Saxo-Gothana Altenburgi, Coburgi, & Hennebergæ comitatu, jam priori sæculo ad domum Saxonicam devoluto. Attamen aliquot toparchiæ domui Vinariensi ad omnem litem amputandam cessæ sunt.

Anno 1675 Georgius VVilhelmus ultimus dux *Briegæ*, *Lignicii*, *Woblaviæ* in Silesia, cum quo Piastorum familia exaruit. Feudales principatus illi ad Leopoldum qua regem Bohemiæ redierunt, dominio utili cum directo consolidato.

Anno 1680 post mortem Augusti Saxoniæ ducis & administratoris Magdeburgensis, archiepiscopatus sub titulo ducatus, secundum tabulas VVestphalicas domui Brandeburgicæ fuit illatus.

Anno 1685 *Carolus*, ultimus Elector Palatinus ex stirpe *Simmerensi*; cui successit linea proxima Neoburgica, non sine contradictione comitis Palatino-Veldentini qui uno gradu proximior erat defuncto Carolo, sed linea remotior. Majorem litem, quæ in atrox dein bellum abiit, movit rex Galliæ, cujus frater, dux Aurelianensis, Caroli sororem habebat conjugem, quæ in variis ditionibus conabatur fratri succedere.

Anno

Anno 1689 Julius Franciscus, ultimus dux *Saxo-Lauenburgicus*, religionis Catholicæ, post plures lites Luneburgica domus in possessionem feudalium venit; nam allodialia bona distributa fuerunt inter duas defuncti filias; quarum prima Anna Maria ex Philippo Palatino genuit matrem Clementis Bavariæ ducis. Altera Francisca, Ludovico Badensi, inclito heroi, nupta, genuit Ludovicum Georgium, modernum marchionem Badensem.

Anno 1690 ultimus dux Saxo-Jenensis. Successit familia Eisenacensis.

Anno 1694 ultimus comes Palatinus Veldentiæ; cujus post pacem Risvicensem Elector possessionem adiit.

Eodem anno *Longavillæus* princeps Neocomi (*Neuchastel*). Successit soror; quæ 1707 defuncta, principatum Neocomensem multis competitoribus disceptandum reliquit. Inter eos potentior erat rex Borussiæ.

Anno 1695 Gustavus Adolphus, ultimus dux Mechlenburgo-Güstroviensis. Lis de successione anno 1701 finita est.

Anno 1699 Albertus dux Saxo-Coburgensis, lineæ Gothanæ.

APPENDIX III.

S. R. I. principes Sæc. XVII & ordines equestres creati. Novi errores, colloquia, aliaque.

S. R. I. creati principes a *Ferdinando II* comites Dietrichsteinii 1622, Joan. Georg. comes Hohenzolleranus, & Joan. Ulricus Baro Eggenbergius, anno 1623. 48 Novi principes.

Adalbertus Lobkovitius 1624 a *Ferdinando III*, Ludovicus comes Nassovio-Hadamarensis 1648, comes Auerspergius 1653, comes Salmensis, comites Lichtensteinii, comites Nassovio-Siegenses, Dillenburgenses, Dietienses, Octavius Piccolominius, comites Frisiæ Orientalis 1674.

A *Leopoldo* comes Portia 1662, Croyensis 1666, comites Fürstenbergici Heiligenbergenses 1667, iisque extinctis, Möskirchenses & Stülingenses 1716, Schwarzenbergenses, & Oetingani 1671, Nassovio-Sarrepontani, Usingenses, Idsteinenses 1688, comites de Turri & Taxis 1696, Schwarzburgici 1697, prout refert Gotfridus Ludwigen in *examine hist. univers.*

Ordines

Ord. Equestres. *Ordines* equestres instituti: ordo *capitis mortui* a Sylvio Nimrodo duce VVirtembergiæ 1652, ordo *concordiæ* a marchione Buruthano 1660, ordo *generositatis* a rege Borussiæ 1685, ordo *Germanicæ sinceritatis* a duce Saxo-Gothano 1690, ordo *bonæ amicitiæ* erectus anno 1692, cum Elector Brandeburgicus Torgavi Saxonem inviseret. Ordo equestris *S. Ludovici* in Gallia 1693, ordo equestris *S. Andreæ* a Petro I duce Moscoviæ 1698.

Academiæ. Erectæ *academiæ*, *Oenipontana* a Leopoldo Cæsare, *Salisburgensis* a Lodronio archiepiscopo, *Paderbornensis* ab episcopo, *Giessensis* a landgravio Darmstadiano, *Gröningensis* a provincia. *Rintelensis* a comite Schaumburgio. *Dörptensis* in Livonia a Gustavo Adolpho rege Sueciæ, anno 1699 *Pernaviam* translata. Ultrajecti ab ordinibus. *Abonensis* in Finnia a Christina regina Sueciæ. *Hardervicensis* in Geldria. *Duisburgensis* in Clivia ab Electore Brandeburgico Friderico VVilhelmo. *Kielensis* a duce Holsato-Gotterpiensi. *Lundensis* in Scania a Carolo XI rege Sueciæ. Hallæ in ducatu Magdeburgico ab Electore Brandeburgico Friderico III.

Colloquia. Præter ea, quæ retulimus supra, colloquia, Ratisbonæ & Neoburgi Catholicos inter & Lutheranos habita, Protestantes plura diversis in locis inter se ipsos instituerunt, quibus id actum, ut diversæ inter eos sectæ unirentur. Sed labor omnis erat frustraneus, qualibet pro se Scripturam allegante, & ex spiritu suo privato interpretante.

Anno 1610 cum D. Keckius doctrinam Huberi resuscitasset, Theologi Mansfeldici Islebii congregati consilium inter se inierunt, quomodo concordia aliqua conciliari posset.

De Dortracensi solenni synodo, in qua Calvinistæ se invicem discerpserunt, dicetur in Belgicis. Electorales quoque cum ducalibus in Saxonia præcones digladiabantur. Plures habiti congressus. Sed quilibet recessit, qualis accesserat.

Jenæ anno 1621 D. Hoe cum Lipsiensibus, VVittenbergicis & Jenensibus colloquium habuit, in quo inquisitum, qua ratione Tübingenses & Giessenses ad aliquam doctrinæ dogmaticæ unitatem reduci possent, præsertim circa materiam de ubiquitate, omnipotentia, operatione, & exinanitione Christi. Rursus anno 1623 præcones Saxonici adversus VVirtembergicos consultabant; prout etiam anno 1628 Lipsiæ contra Rathmannum, præconem Danti-scanum. Ubi etiam statutum, ut D. Hoe, oraculum Lutheranorum, apologiam edat pro confessione Augustana, & D. Kesslerus *bellum ubiquisticum* Foreri confutaret.

Anno

Anno 1631 cum temporis ratio maxime unionem inter Protestantes requirere videretur, eandem Lutherani & Calvinistæ Lipsiæ quæsierunt, sed nullatenus invenerunt. Idem contigit anno 1661 Cassellis in Hassia, ubi landgravius VVilhelmus VI Lutheranos inter & Calvinianos colloquium super controversis fidei articulis institui voluit. Sed negotium transactionis perfici non potuit; quamvis Musæus & Heinichius, Rintelenses Lutherani theologi aliquot articulos abdicarent; ad quod eis fratres Saxonici acerbe exprobrarunt.

Catholicos etiam inter & Protestantes instituta anno 1645 Thoruni in Borussia disceptatio, mandato Uladislai IV Poloniæ regis; prout etiam Ernestus landgravius Hasso-Rhenofelsensis anno 1661 inter Valerianum Magni capucinum & Petrum Haberkornium, Professorem Giessensem disputationem haberi voluit. Verum id genus colloquiis parum ad fructum proficitur, tum ob pertinaciam Protestantium, tum quia nullo ordine & forma in multiloquium diffunduntur & evagantur.

Novi quoque *hæretici*, schismatici, aut novatores hoc sæculo emerserunt. Prætereo autem *Arminianos*, *Gomaristas*, & *Menonistas* per Hollandiam diffusos: *Jansenistas*, Belgium Galliamque inficientes: *Arnaldistas*, duo ecclesiæ capita statuentes: *Quackerianos* seu Trementes, per Angliam, Pensylvaniam &c. vagantes: *Hobbesianos* aliosque Libertinos, per magnam Britanniam sparsos: *Præadamitas*, Isaaco Peyrerio auctore Gallo, docentes, ante Adamum fuisse homines, variasque de iis fabulas narrantes: *Quietistas*, auctore Michaele Molinos, Hispano sacerdote, sub pietatis larva fœdos errores per Italiam spargentes: novos *Chiliastas*, *Spinosistas*, *Beckerianos &c.* Novi Hæretici.

De solis in Germania novatoribus hic locus est aliquid memorandi. Ab anno 1614 *Methista*, sic appellati ab Ezechiele Meth, Thuringo, varios errores de natura DEi, de Christo, de S. Scriptura, de unione Christi cum anima fideli, disseminarunt.

Weigeliani, auctore Valentino VVeigello, per Misniam prædicabant, nullum esse peccatum originale, Christum non esse in Eucharistia, atque S. Scripturam vocabant litteram mortuam.

Jacobus Böhm, sutor Görliciensis in Lusatia circa annum 1612 varias divinas revelationes de summis mysteriis somniabat, & populum seducebat.

Syncretistæ & Indifferentistæ plurimi hoc sæculo sunt inventi, qui ea, in quibus Catholici, Lutherani & Calvinistæ dissentiunt,

res mere indifferentes & accidentales æstimant. Hinc tot inter Saxonicos, Hassos, Helmstadienses, aliosque præcones jurgia; Georgio Calixto cum Horneio Drejero pro unione clamantibus: Calovio, Hülsemanno, Dorschæo, Dannhauero reclamantibus.

Pietistæ inter Lutheranos sunt multi, qui sub specie pietatis sibi aliisque illudunt; & cum secundum spiritum suum privatum Scripturas interpretentur, in varios errores deflectunt. In edicto Hannoverano, anno 1703 edito, hæc Pietistas discernendi signa produntur. 1 Quod superiores & ordinem ecclesiasticum contemnant. 2 Ministerium calumnientur. 3 Cultum DEi publicum inutilem censeant. 4 Ad cœnam nolint cum aliis accedere. 5 Baptismum parvi pendant. 6 Confessionem & absolutionem spernant. 7 Se velut perfectos circumspiciant. 8 Internas revelationes fingant. 9 Adversarios suos pro reprobis habeant. 10 Clancularios conventus ament. 11 Chiliasmum propugnent. 12 Risum pro peccato habeant. 13 Vim Sacramentorum a probitate ministri derivent. 14 Æternitatem pœnarum negent.

Hæc quidem Pietistis tribui solent; non tamen omnes in his punctis conveniunt, sed diversas classes sectasque constituunt. Porro nomen *Pietistarum* primum circa annum 1688 in Saxonia auditum est.

Sunt & alia quædam non omnino prætermittenda, quæ sub finem sæculi XVII in Germania contigerunt. Et quidem anno 1680 vehemens pestis Germaniam afflixit. Anno 1683 Vienna a Turcis fuit obsessa, prout in Hungaricis prolixius dicetur: anno 1686 Hamburgum a Danis: sed utrobique conatu irrito.

1690 camera Imperialis Spira translata fuit VVezlariam, ut a Gallis esset securior. Josephus creatus rex Romanorum. Terræ motus pluribus in locis magnos terrores incusserunt.

1692 Nonus Elector ex domo Hannoverana a Cæsare fuit confirmatus.

1697 Fridericus Augustus Elector Saxoniæ electus fuit rex Poloniæ. Petrus I dux Moscoviæ per Germaniam in Hollandiam & Angliam est peregrinatus: reduxque in patriam multos viros doctos & artifices secum abducit.

Denique ad finem hujus sæculi per recessum Imperii novum calendarium introductum est; postquam Protestantes per integrum adhuc sæculum errare potius voluerunt, quam manifestum errorem a summo pontifice dedoceri. Anglia vero, Suecia, & Dania, pristino errori, cum magna confusione temporum pergunt insistere.

APPENDIX IV.

Occisi a Protestantibus in odium fidei, & alias afflicti in Germania.

P. Georgius Schorrichius S. J. cum in Badensi ditione plures ad avita majorum sacra reduxisset, a Protestantibus porrecto veneno enecatus est; simulque alii duo ex eadem societate sacerdotes occisi sunt. 49

Anno 1620 cum Spinola copias militares in Palatinatum duceret, Godefridus Thelen S. J. castrensis Missionarius cum octo aliis Catholicis a Calvinianis militibus deprehensus atque interemptus est. Idem fatum mox subiit P. Joannes Sandæus.

Cum post pugnam Lipsiacam non minus Sueci milites, quam Protestantes Germaniæ, animis elati Catholicos vehementer persequerentur, P. Joannes Arnoldi S. J. anno 1631 in Westphalia a rusticis crudeliter contusus, atque ex arbore suspensus occubuit.

Altero post anno Ebersspergæ in Bavaria Blasius Schelling S. J. temporalis coadjutor, cum reliquias insignes S. Sebastiani, quæ ibi asservantur, nollet prodere, a Suecis militibus pugnis contusus, vestibus spoliatus, diffisso ense capite, trucidatus est.

Anno 1634 Ruffaci in Alsatia P. Jodocus Mayering S. J. cum Andrea Martini fratre coadjutore & octo sacerdotibus sæcularibus, post gravissima ludibria, & immania tormenta ab hæreticis sunt interfecti.

Non minori crudelitate anno 1643 sævierunt in P. Passockium & Cramerum S. J. cum post alteram pugnam Lipsiacam vulneratis ac moribundis militibus, dum confiterentur, aures præberent, trucidatos. Majori adhuc atrocitate parochum Holenshofensem in Moravia, manibus ex trabe suspensum, gravi pondere pedibus alligato, admotisque pectori facibus sectarii enecarunt.

Promiserat quidem Gustavus Adolphus rex Sueciæ, cum in Germaniam irrueret, propter religionem neminem vim passurum; quod ipsum etiam fœdere Gallicano cautum erat. At alia longe ejus milites documenta dabant, in sacerdotes maxime barbara rabie grassantes.

Ransaci in Franconia prope Herbipolim parochum Philippum Baunach, probum ac venerabilem senem, graviter ægrotantem lecto extraxerunt, humique afflictum fustibus pugnisque contusum,

pedibus contriverunt. Alterum arbori alligatum, omnique tormentorum genere excruciatum, sclopo exploso trajecerunt. Alium, abscissis digitis, auribus, naribus, labiis, impacta in caput securi prostrarunt.

Multis aliis sacerdotibus verticem, pice & pulvere nitrato illitum, ambusserunt. Aliis, adactis intra ungues & carnem acubus, clavis, aut sentibus, ingentem dolorem inferebant.

Abbatem Banci, plaustro alligatum, abstractumque cruci affixerunt, pendulumque globo ferreo trajecere. Priori Carthusiæ Dincklhusii, vestibus exuto, flagellato, verberibus contuso, atque auribus mutilato, insultarunt: iret, & hæc signa Popis ostenderet, ut intelligant, eum in Suecorum manibus fuisse. Taceo alia barbaræ crudelitatis exempla ad quæ politius sæculum sane cohorrescat. Hazart *Hist. eccles. Germ. p.* 10 *c.* 4 & 5.

Liceat tamen adhuc aliqua ex annalibus collegii Friburgo-Brisgoici excerpere. Anno 1633 vastata ferro flammaque Alsatia, Sueci Rheno transmisso Brisgojam inundarunt. Expugnatum sub finem Decembris Friburgum, quod miles reliquerat, solusque civis cum studiosa juventute strenue defenderat, machinas dirigente Theodoro Böckio Matheseos professore.

Quamvis autem deditionis lex prima religioni sacrisque hominibus caveret, expilationibus tamen, exactionibus, carceribus sæviebant Durlacenses non minus ac Sueci, imo magis, præsertim in societatis nostræ homines; nam quos Sabelisklus & Canofsklus, Suecici duces, antea adversus vim protexerant, eos Fridericus marchio urbe ejectos volebat. Prius tamen P. Rector, VVolfgangus Mezger, cum duobus aliis sacerdotibus, per urbis compita latronis instar circumductus, atque in tetrum carcerem conjectus fuit: reliqui vero 37 exulare jussi, tanquam pecora abacti sunt; tandem vero vestibus in itinere nudati, omnibusque, quæ habuerant, spoliati, ac fame prope enecati, in Helvetiam evaserunt, eamque humaniorem multo, quam Germaniam experti sunt. Rector pariter, multa in carcere Friburgensi perpessus, solum vertere coactus: collegium vero expilatum direptumque fuit. At cum dux Feria ex Insubria cum auxiliaribus copiis in Germaniam advenisset, eodem adhuc anno 1633 Friburgo fugerunt Sueci, nostrique jure postliminii sunt restituti.

At vero anno 1634 post pugnam VVadweilensem non modo Alsatia sed etiam Brisgoja in hostium rursus manus fuit prolapsa.

Ex-

Expugnato proin iterum Friburgo, exulatum iterum ierunt Patres; at eodem adhuc anno, fugientibus post prælium Nördlingense ex urbe Suecis, reducti.

Anno 1637 urbs a Vinariensibus rursus capta, nostrique fugere compulsi sunt; prout etiam Brisaco, sequenti anno expugnato. Nec Friburgum ante annum 1644 ad Austriacos reversum, quo a Mercio & VVerthio Bavaricis ducibus ad deditionem fuit compulsum. At mox superveniens Condæus cum numeroso exercitu primum castris Bojos exuit; tum vero eosdem in monticulo Lauretano obvallatos, continuis quatuor diebus omnibus viribus invasit, sed præter ingentem cladem nihil reportavit, urbsque salva permansit.

Anno 1648 colonellus Erlachius gubernator Brisacensis, educta valida manu, Friburgum obsidione cœpit cingere. Sed plus timoris quam periculi ea res habuit; gravissima tamen damna agris, vinetis, & ædibus suburbanis intulit.

APPENDIX V.

Scriptores de rebus Germanicis sæculi XVII.

ADlzreiter in annalibus boicis.
Londorpius in actis publicis.
Bracbelius, *Tuldenius*, *Brewerus* in historia sui temporis, qui etiam multa acta publica collegerunt.
Kevenhyllerus in annal. Imperatorum.
Struvius de Imperatoribus.
Wagnerus in hist. Leopoldi M.
Masenius in continuatione Broveri annal. Trev.
Lunig Reichs-Archiv.
Theatrum Europæum.
Hazart hist. eccles. Germaniæ.
Köhler hist. Imp.
Foresti in hist. Imperatorum, & *Schlütterus* ejus continuator.
Hübnerus in hist. Imperatorum & statuum Imperii.
Mascovius Einleitung.
Lehmannus in actis publicis.
Brietius in annal. mundi.
Fritschius in diatribe de Augusta.
Tursellinus ejusque continuator.
Weberus in sylloge rerum in Europa.
Historia provinciæ S. J. Germaniæ superioris.

L l l 3 *Historia*

Historia collegii S. J. Friburg. in Brisgovia.
Caraffa in Germania sacra.
Bellius Oesterreichischer Lorber-Krantz.
Piasecius in Chronicis.
Gualdus Prioratus de vita VVallensteinii.
Puffendorffius libr. 17 histor. & de rebus Brandeb.
Pfeffinger Vitriar. illustrat.
Achenwall Grundsätz der europäischen Geschichten.
Pfanner hist. comitiorum Ratisbon.
Thulemarius de octoviratu.
Rinck in vita Leopoldi Imp.
Schilterus de recess. Imp.
Comazzi istoria di Leopoldo.
Lambecius in Biblioth. Cæs.
Laquille hist. Alsatiæ.
M. l'Abbe Mably Staats-Recht von Europa.
Historia Europæa.
Moseri Staats-Cantzley.
Ludewig Germania princeps.
Marquardus Freberus de scriptoribus Germ. & Boh.
Marcus Welserus in annal. boicis aliisque operibus.
Imhofius in notitia procerum.

Taceo Conringios, Fritschios, Irenicos, Gundlingios, Strauchios, Coccejos, Schwederos, Schilteros, Kulpisios &c. eruditos quidem viros, sed caute legendos, maxime ubi de religione, ecclesia, matrimonio, potestate ecclesiastica tractant.

PARTIS

PARTIS VIII
LIBER TERTIUS
DE
STATU GALLIÆ
ECCLESIASTICO ET POLITICO
SÆCULO XVII.

PRÆFATIO.

Regnum Galliæ, si unquam, hoc certe sæculo, magnis agitatum motibus, adversas juxta secundasque vices subiit. Et primo quidem sub Henrico M. ab Hugonoticis furoribus requiescens, sanatis vulneribus, vires reparavit. Sub Ludovico XIII ejus filio in se ipso divisum in se ipsum fuit armatum, dum principes impotentius dominantes in aula ministros quosdam non ferrent, & Hugonoti rursus multoties insurgerent. Denique Ludovicus M. gentem hanc infidam, totiesque rebellem, in Gallia non est amplius passus consistere, rebusque maximis ad immortalitatem nominis gestis, Franciam ad potentiæ & omnigenæ felicitatis apicem perduxit.

Unum tamen est, quod post ejectos Calvinistas regnum longe florentissimum rursus turbavit, secta videlicet Janseniſtica, ejusque perversa dogmata, tristes Hugonotorum reliquiæ. Hæc sunt, quæ prolixius aliquantum relatum eo, in id intentus, ut compilatione mea eruditioni subserviam. Scriptores autem, quibus usus sum, in præfatione ad hanc Partem VIII allegavi.

CAPUT

CAPUT I
DE
STATU GALLIÆ
SUB
HENRICO IV AB ANNO 1600 AD 1610.

ARTICULUS I.

Proditio Bironii. Fœdus cum Helvetis.

1 INeunte sæculo XVII in florenti statu erant res Franciæ: conversus jam fuerat Henricus IV a Calvinismo ad orthodoxam fidem: conciliati proceres, urbes deditæ, reducti exules, tota Gallia erepta discrimini: pax cum Hispanis inita; inauspicato connubio, cum Margaritha Valesia, declarato irrito, extincta misere, sed tamen feliciter ad perennem puritatem regii sanguinis, Estrea pellice: contractum legitimum cum Maria Medicæa matrimonium: quæ superiori jam parte & sæculo persecuti sumus.

Decem dein reliquis, quibus Henricus feliciter regnavit, annis, dum secunda pace omnia conquiescunt, fessis rebus subventum, sanata vulnera prioris sæculi, omniaque, quæ e republica esse videbantur, in ordinem reposita.

Quamvis autem Henricus vere *Magnus* esset prudentia, liberalitate, mansuetudine, fide, fortitudine, aliisque belli & pacis artibus, atque ducum & ministrorum suorum merita non parce remuneraretur, inventi nihilominus duo sunt, qui gratia tanti regis abusi, novarumque rerum cupidi, commutatis cum Hispanis, ut fertur, & Sabaudis litteris, patriæ suæ proditionem adornabant; non tamen ita occulte id fieri poterat, quin interceptis litteris mala consilia transpirarent, regique innotescerent. Fuerunt isti duo mareschalli, ducesque clarissimi, Henricus Bullionius, & Carolus Bironius, Burgundiæ gubernator, quam Hispaniæ & Sabaudiæ auxilio propriam sibi facere meditabatur. Ille, ubi periculum advertit, fuga ad Protestantes, sectæ suæ socios, Heidelbergam evasit, quarto post anno regi rursus conciliatus. Bullion.

Bironius vero ad regem accitus, quamvis is ei fide regia impunitatem, si crimen ingenue fateretur, spoponderit, negare tamen

men pertinaciter perrexit; unde rex tandem productis litteris convictum, versa in justitiam clementia, quam sero imploravit, capitis eum damnavit per sententiam Parlamenti, atque sic cum publica ignominia cecidit vir fortissimus, tot urbium expugnator, tot palmarum heros, cui parem arte & virtute militari vix habuit Francia, documento futurus posteris, quam infaustum sortiatur exitum proditio, adversus magnos principes attentata, quamque parum tueatur magnitudo præcedentium meritorum, si finis ea corrumpat. (*Thuanus*, *P. Daniel hist. Franciæ sub Henr. IV.*)

Fortassis etiam cordi adhuc regis hærebat aculeus, quem fixit Bironius, vir audacia militari, dum antea regi in faciem exprobraverat, propter mulierculam (Etream) amissum Cameracum, tanti in finibus Galliæ momenti urbem.

Carolus quoque Valesius Caroli IX nothus cum pluribus aliis ejusdem conspirationis habitus reus, conjectus fuit in custodiam, sed mox dimissus, non quod esset innocens, sed quod regem clementem offendisset. Sed post biennium alterius proditionis postulatus, in Bastilliæ arce detentus, carcerem suum, ut loquitur Brietius, in scholam commutavit, de qua exiit doctior & sapientior.

Expertus antea Henricus, cum Ludovico Condæo, patre suo, quantum momenti ac fidei pro rege, turbatis præsertim Franciæ temporibus, esset in Helvetis, quos antea, dum Calvinistarum adhuc partibus adhæsit, hostes habebat acerrimos, grandibus promissis, salvoque Mediolanensi & Sabaudico fœdere, socios ascivit: conciliata maxime gentis benevolentia, dum eorum mensæ assidens, familiariter in eorum sanitatem bibit. (*Anno* 1602.) Fœdus.

Duellorum abusus ea tempestate tantopere invaluerat, ut paucos intra menses quatuor virorum millia misere per illa cæsa dicerentur. Quare rex severo edicto exitialem hunc furorem prohibuit. Sed interdictum effectu ferme caruit, quod rex, martialibus spiritibus a prima ætate imbutus, recusantes ceu vecordes visus esset aspernari.

Anno 1602 ipsa nocte nativitatis Christi dux Sabaudiæ Genevam subita irruptione volebat obruere; at ubi consilium innotuit, evanuit. Eodem anno S. Franciscus Salesius in episcopatu Genevensi successit Garniero. Episcopus Andegavensis novum Breviarium in diœcesin suam voluit introducere. At Parlamentum illud suppressit. (*Morenas abrege de l'histoire.*)

ARTICULUS II.

Conciliabula Calvinistarum in Gallia.

2 Synodus Vapincensis.

ANno 1603 Calvinistæ Vapinci (*Gap*) in Delphinatu celebrarunt *synodum*, ad quam convocarunt deputatos non tantum ex tota Gallia, sed etiam, contra mandatum regis, ex provinciis extraneis, imo etiam Lutheranos ex Germania. Verum isti ne in uno quidem articulo doctrinæ controverso convenire cum illis poterant.

Sed quid tum? diversitas & contradictio in multis fidei articulis confraternitatem illorum non tollit; modo in hoc conveniant, quod *Papa Romanus sit Antichristus*: quam propositionem impiam tanquam articulum fidei statuit hoc conciliabulum. Novum sane dogma, quod prioribus fidei confessionibus non erat contentum, nec Lutherus aut Calvinus aut alius quantumvis maledicus pro articulo fidei proposuerat.

De Antichristo.

Duo ministri pulcerrimi hujus dogmatis præcipui auctores erant, Jurius, famosus præco, & Ferrierus, qui hanc thesin publice docuit, Clementem VIII esse Antichristum. Mirum profecto, homines, ceteroquin aliqua eruditionis laude claros, eo dementiæ aut furoris fuisse prolapsos, ut ridiculis id genus fabellis & se & reformationem suam coram orbe litterato prostituerent.

Certe ipsis etiam sapientioribus Calvinistis calumnia displicuit. Marchio Rosnæus magnum alias sectæ columen, fanaticos appellavit, monuitque per litteras synedrion, ne infami hac doctrina & se ipsum & religionem deridendam proponeret.

At venerabiles patres cœptis insistebant, & epocham hujus Antichristianismi referebant ad tempora Leonis I, quem primum Antichristum petulanti protervia statuebant. Rationem rogati responderunt, a tempore Leonis usque ad Gregorium M. Romanos episcopos arrogasse sibi potestatem in universalem ecclesiam.

Prodere patentius non poterant suam aut malitiam aut ignorantiam historiæ ecclesiasticæ, ex qua palam constat, præcessores Leonis, S. Cælestinum, S. Bonifacium, S. Zosimum, S. Innocentium, S. Stephanum, præsules integerrimos, sanctimonia vitæ & doctrina toto orbe clarissimos, non minori vigore jura Cathedræ S. Petri ac potestatem ecclesiasticam in omnes baptizatos propugnasse.

Diffiteri sane ipsimet nequeunt, multos etiam post Leonem I fuisse pontifices bonos sanctosque; quæ ergo, non dicam effrons

impudentia, sed insanissima est insania, Antichristos ex iis facere? esse bonum & Antichristum quæ contradictio? esse sanctum, & portare characterem bestiæ? de uno Antichristo, in fine mundi venturo, loquuntur sacræ Scripturæ: isti autem quot faciunt Antichristos! Ceterum Bellarminus *lib. 3 de Rom. pontif.* aliique doctores nostri abunde confutarunt nugas & crudas ineptias de Papa Antichristo.

Rex equidem suppressit impium articulum; at non est ea Calvinistarum indoles, ut corrigi se patiantur. Conciliabulum *Rupellense* anno 1607 ineptam calumniam recoxit.

Præter insulsum hoc dogma synodus Vapincensis definivit, quod baptismus a solis prædicantibus valide conferatur, quin ullum in Scriptura hujus asserti fundamentum habeant, sinantque multos absque sacramento mori. Dicunt equidem, baptismum non esse ad salutem necessarium. At dicunt hoc contra clarum S. Scripturæ textum Joan. 3; *nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum DEi.*

Decrevit denique hoc conventiculum, regi supplicare, 1 ut libertatem conscientiæ obtineret Protestantibus in marchionatu Saluciarum. 2 Ut in actibus judiciariis abstineretur ab invisa voce, reformatio *prætensa.* Sed quid hoc aliud est petere, nisi, ut rex Christianissimus cum Catholicis vitrum pro gemma, aurum spurium pro genuino, deformationem pro reformatione habeat? libertatem petunt, quam ipsi in suis provinciis negant. De prædestinatione, pœnitentia, satisfactione Christi, justificatione per imputationem ejusdem mortis prolixe altercantur, ac se se mutuo condemnant, &, quæ venerabile hoc concilium definivit, Aquense negavit, in signum concordiæ in dogmatis fidei. (*Memoire Chronol. ad ann. 1603 cont. Fleury, ibid.*)

ARTICULUS III.

Controversia de immunitate personali nefarii sacerdotis.

Catholici etiam inter se erant discordes, non quidem in iis, quæ ad fidem spectant, uti Calvinistæ, sed in iis, quæ disciplinam respiciunt, immunitatem maxime ecclesiasticam. 3

Hospitalius archiepiscopus Aquensis in cleri sui conventu quosdam Parlamenti senatores excommunicatos declaravit, prohibuitque, ad sacramentorum perceptionem eos admitti. En caussam tristem,

 Joan-

Imberti ſcelus.

Joannes *Imbertus* ſacerdos Arelate puerum ſexennem rapuit ad infandam libidinem. Reus comprehenſus eſt ab Aquenſi Parlamento, proteſtante poteſtate eccleſiaſtica, cauſſamque ad ſuum forum avocante. Et quamvis archiepiſcopus delinquentem nollet degradare, Parlamentum nihilominus illum morte punivit. Archiepiſcopus vero declaravit, eos qui ſententiam mortis in ſacerdotem tuliſſent, immunitatem eccleſiaſticam graviter violaſſe, & cenſuram incurriſſe; neque enim clericos in provincia minus gaudere immunitate a foro ſæculari, ac in Italia; neque hac in re aliam eſſe doctrinam Galliæ ac aliarum nationum Catholicarum; nec deeſſe exempla, quibus demonſtretur, non tantum magiſtratus inferiores, ſed reges quoque fuiſſe excommunicatos, atque fideles ab eorum communione abſtinuiſſe. Poſtquam factus quis ſit filius eccleſiæ, ejus legibus ſeu canonibus, libertatem eccleſiaſticam, & quidem ordinatione divina, ſtatuentibus, obligari.

Ab Henrico Condæo principe anno 1615 in pleno conſilio ad Ludovicum XIII his verbis fuiſſe uſum: *Papa ſupremus eſt paſtor ovium Chriſti: & veſtra majeſtas eſt illius ovis ſicut alii, nec dubium eſt, quin poteſtati illius ſpirituali ſit ſubjecta, & ex juſta cauſſa a communione fidelium ſeparari poſſit.*

At vero ſenatores his parum moti, cenſura autem vehementer irritati, jura ſua & exemptiones invadi ſunt queſti. Fuiſſe quidem tempus, quo pontifices Romani gladio ſpirituali contra principes & magiſtratus uſi ſint, at iſtos fortiter ſe oppoſuiſſe; nunquam autem auditum, quod epiſcopus regi ſubjectus aut in eum, aut illos, qui nomine illius juſtitiam adminiſtrarunt, tale quid attentarit, nec ferendum exemplum, in futurum etiam pernicioſum, quo lædatur auctoritas imperantis aut ejus miniſtrorum.

Citatus dein a Parlamento fuit archiepiſcopus, cumque non compareret, cenſura declarata irrita, juſſus fuit eandem coram clero revocare, & intra tres dies inſtrumentum revocationis ad acta Parlamenti mittere; ni faceret, mille aureorum pœnam fore, &, ſi creſceret contumacia, fore, ut omnia ejus bona ærario regis addicantur. Ceſſit tandem violentiæ præſul.

Procurator generalis, dum dixit, inauditum eſſe, ſenatorem Parlamenti aut alium regis miniſtrum cenſura ab epiſcopo fuiſſe perſtrictum, non ſatis in hiſtoria Gallica ſe verſatum oſtendit; nam, ut antiquiora exempla prætercam, duobus ante hunc caſum Aquenſem annis epiſcopus Carnotenſis duos ſenatores Parlamenti Tolo-

sani excommunicavit. Idem postea factum a Cardinale Surdisio, ab episcopis Verdunensi, & Apamiensi.

Illud certum, immunitatem clericorum a judicio sæculari, præsertim personalem, ab ecclesia per multos canones, & a variis conciliis, etiam generalibus, fuisse sancitam, & quidem, ut loquitur Tridentinum, *ordinatione divina*: quibus subditi ecclesiæ venerationem & obsequium debent.

Nec minus constat, jam a primis ecclesiæ temporibus, ex Apostolorum ordinatione, controversias a fidelibus delatas fuisse ad episcopos, quorum diœceses erant communis quodammodo familia, & ipsi velut Christianorum patres. Non autem minorem potestatem, maxime in clericos, in sortem Domini segregatos, habere debent episcopi in ecclesia sub Christianis principibus, quam in ecclesia pressa sub tyrannis.

Quamvis autem clericorum forum, maxime in criminalibus, debeat esse tribunal ecclesiasticum (ne filius patrem, ovis pastorem, discipulus magistrum judicet) consuetudine tamen invaluit, ut laici etiam in clericos, criminis *excepti* reos, uti læsæ majestatis, perduellionis, proditionis patriæ, judicium exerceant: & universim, cum ecclesia judicium sanguinis non exerceat, clericus, reus criminis, quod in foro civili morte plectitur, degradatus traditur potestati sæculari, secundum leges capitali supplicio afficiendus. (*Mem. chron. & cont. Fleury. ad ann.* 1601.)

ARTICULUS IV.

Consilium de recipiendo concilio Tridentino. Varii obitus.

ANno 1605 Villarsius archiepiscopus Viennensis ad regem detulit querelas cleri Gallicani, in synodo congregati, de neglectu disciplinæ ecclesiasticæ, simonia confidentiali, & illicitis pactionibus, passim per Galliam grassantibus; malique caussam allegabat, quod concilium Tridentinum necdum solenniter sit promulgatum, concilium Oecumenicum, a regibus & populis expetitum, a summis pontificibus convocatum, a Spiritu sancto gubernatum, tanta celebritate tantaque industria, circumspectione, concurrentibus Galliæ quoque regibus gestum.

Sive spectetur finis, orthodoxæ fidei conservatio, & corruptæ morum disciplinæ reparatio, esse utilissimum, opportunissimum: sive decreta reformationis, sanctissimum, fructuque ubertimum.

Sub quacunque ratione consideretur, regi vehementer suaderi, ut cleri sui preces exaudiat. Tristem esse conditionem Galliæ, ab ecclesiæ primogenito gubernatæ, velut schismaticam & sanctis ordinationibus reluctantem haberi.

Qui ad fidem pertinent concilii canones, per se jam esse acceptatos & sufficienter promulgatos, quæ vero ad disciplinam & reformationem spectant decreta, a provincialibus Franciæ conciliis esse recepta, nihilque superesse, nisi ut regio quoque diplomate publicentur, & in usum deducantur. Si autem aliqua sint, quæ cum legibus regni pugnare videantur, ea tam pauca esse, ut inter prælatos, & regium consilium vel Parlamentum una collatione ita possint componi, ut regi ex integro satisfiat.

Respondit Henricus IV, satis sibi perspectos esse abusus, atque magnopere se exoptare, ut concilium Tridentinum fuisset receptum in Francia; verum a rationibus mundi sæpe oppugnari intentiones cœli. Quantum suarum sit partium, a se neminem præsentari ad beneficium ecclesiasticum, nisi quem dignum censeat; atque per hoc non parum fuisse emendatum clerum. In futurum se adhuc melius ecclesiis provisurum. Hoc totum erat, quod obtineri poterat.

Hinc falso videtur continuator Joannis de Serres scripsisse, quod rex, deputatorum oratione & diuturno cleri congressu offensus, eundem dissolvi jusserit, his usus verbis: *memineritis, quod instet quadragesima, quæ sint vestra officia, & præsentia vestra ecclesiis sit necessaria. Figendi sunt termini diuturnis vestris congressibus, per quos oves vestras desertas & famelicas relinquitis.*

Ceterum a clero Gallicano sæpius petita fuit promulgatio concilii Tridentini, & Clemens VIII pro reconciliatione regis reliquas inter conditiones expresse stipulatus est, ut concilium in regno promulgetur & recipiatur.

At semper Parlamentum Parisiense se opposuit, uti nominatim tempore Caroli IX, acceptationem, inquiens, quoad disciplinam stare non posse cum edictis pacificationis, & Calvinistis occasionem novæ seditionis præbituram. Nec defuit, qui diceret, in decretis reformationis concilii tot ordinationes reperiri, usibus Galliæ contrarias, ut, si reciperentur, inverti oporteret regni politicam, & libertates ecclesiæ Gallicanæ.

Prælati existimabant quidem, id genus prætextibus viam præclusum iri, si publicationi concilii adjiceretur clausula: *Salvo jure regis & privilegiis ecclesiæ Gallicanæ.* Verum aliis visum, tali exce-

exceptione non satis cautum fore; unde opus tam salubre a clero evinci nunquam potuit. Præsertim vero anno 1615, dum clerus Gallicanus in synodo Parisiis esset congregatus, reassumptum fuit negotium. Richelius, episcopus tunc Lucionensis in Pictaviensi provincia, gravi oratione conventum est adhortatus, ut pro impetranda, petita jam toties acceptatione regi supplicaret. Cum autem nihil superesse spei prælati cernerent, juramento se obligarunt ad observandas ordinationes Tridentini, convocandaque eam in rem ab archiepiscopis concilia provincialia.

Hoc decretum signatum fuit a tribus Cardinalibus, Rupefocadio, Gondyo, & Perronio, 7 archiepiscopis, 45 episcopis, multisque aliis ecclesiastici ordinis. Verum aula severe prohibuit synodos cogi, aut quidquam in ecclesiasticis mutari absque authoritate regis; secus facturos in pœnam privandos bonis, & tanquam læsæ majestatis reos tractandos.

Maxime autem publicationi se opposuerunt Calvinistæ, arma minitantes, si tentaretur, quippe per concilium se damnatos gnari: unde inter primos pacis articulos stipulabantur, ne illud reciperetur. Nihilo tamen secius plures episcopi cum Cardinalibus Rupefocadio & Surdisio in diœcesibus suis Tridentinum promulgarunt, imposita omnibus observandi illud, etiam quoad morum decreta obligatione (nam quoad canones fideique definitiones dudum fuerat receptum) atque sic receptum dici potest etiam in Gallia, non quidem solenni aliqua promulgatione, a rege & Parlamento approbata, sed per diversas synodos provinciales, hoc & superiori sæculo celebratas.

Circa hoc tempus obiit Catharina, Henrici IV Franciæ regis soror; quæ, licet impedimento consanguinitatis laboraret, nupta fuit Henrico duci Lotharingiæ, qui, ut dispensationem impetraret, Romam profectus est. At Clemens VIII dispensare noluit, nisi Catharina, abjecto Calvino, sacra Catholica amplecteretur. Sed infelix paulo post errori fuit immortua. **Obit regis soror.**

Meliori sorte ineunte hoc sæculo vitam, pientissime ductam, clausit Florimundus Remondus, consiliarius Parlamenti Burdegalensis. Infelix nascendi conditio Calviniano illum errori immerserat; at postquam, appropinquante sanctissima Eucharistia, energumenum liberatum vidit, anno 1566 ad Catholicam fidem conversus est. Reliquit doctissimum opus historicum de origine hæresum, ex quo non pauca in hunc apparatum sunt translata. **Remondus.**

Obiit

Obiit anno 1604 Cardinalis Offatus, multo tempore Gallicus Romæ orator. Illius loco purpuram adepti sunt Petronius, & Marzatus, concionator Papæ, primus ex ordine PP. Capucinorum ad Cardinalatum assumptus.

Vidit eadem ætas & alia magna funera, Mercurium ducem, palmis Hungaricis, a Turca relatis, florentem, dum in terrestrem patriam tendit, ad cœlestem abreptum Norimbergæ: Guilielmum Barclajum Scotum genere, Andegavi mortuum, & Justum Lipsium Brabantinum, Lugduni Batavorum ante professorem, ad sacra Catholica feliciter transgressum. Illum jurisprudentia, & tractatus odiosi de potestate Papæ regumque famosum reddunt; hunc & virtus & litteratura excellens posteritati commendat.

ARTICULUS V.

Restitutio Societatis JEsu in Gallia.

QUam sub finem sæculi prioris, falsis atque malignis obtrectationibus circumventus, a curia Parisiensi proscribi e Gallia Societatem JEsu passus est Henricus M. eandem hoc ineunte restituere serio cogitavit, perspectis magis magisque inimicorum calumniis, & patrum innocentia, vehementer licet obsistente *Harlao*, regii senatus seu Parlamenti præside, ac *Servino* advocato regio, quorum odia sopiri non poterant patrum calamitate & exilio.

Regis oratio. Verum cum Harlæus in senatu coram rege acri oratione in Societatem fuisset invectus, & edictum regis de iis revocandis ratum habere nollet, rex ipse Societatis suscepit patrocinium, facunda oratione diluens obtrectationes, in eandem conjectas. Lætari se dicebat cura, quam pro se & regno senatus gereret: perspecta sibi esse omnia, quæ tam operose allata modo fuerant, & a multis annis expensa: multa quotidie in vulgus falso spargi, & affingi hominibus Societatis, quos constet adeo non aucupari dignitates, ut peculiari voto aditum ad illas sibi præcludant.

Rejectos a Sorbona veteri, æmulatione quadam aut ignoratione eorum instituti, non rejici a nova, imo illorum eruditioni meritam laudem tribui. Nullius æque interesse, eos revocari, atque Lutetiæ; secum enim revecturos numerosam pubem, quæ ipsos, vetantibus licet senatus edictis, ultra Galliæ fines sectari non cesset. Si tolerati duntaxat hactenus fuerint in Gallia, facturum se, ut authoritate publica, edictis regiis, & senatus decretis, jure civitatis, regni, & universitatis donentur. Sedi-

Seditiosum genus hominum, regibus infestum, fœderatorum in civili bello partes amplexos dici: verum fuisse hanc calamitatem temporum; errore lapsos esse cum multis aliis, & levius quam multi, conscientia & religione ductos: habiturum seipsos deinceps sibi suisque partibus addictissimos, nullo voto adstrictos Hispano regi, nec ita summo Pontifici, ut debitam suis principibus ejurent fidem. Si illis utantur multum Hispani, se illis usurum plurimum. Habere Hispaniam, quod illam alliciat, cur Gallia non sit habitura? magnas ab ea allatas fuisse Hispanis, Germanis, Italis, orbi toti, utilitates, afferendas Gallis non minus.

Refricari tetra Barrerii & Castelli facinora: at Barrerium ab uno de societate sub æterni supplicii denuntiatione a parricidio fuisse deterritum, ab altero se fuisse admonitum de scelerato consilio, ceteros illud penitus latuisse. A Castello nihil ipsis fuisse objectum. Si tamen Guignardus aliquid in caput regis cogitasset: an æquum foret, ut unius culpa omnes habeantur rei? Si in regio exercitu aliqui sint flagitiosi, fures & raptores, an rex horum flagitiis teneatur obstrictus? Non esse hæc vulnera, quæ jam coierint, refricanda. Se omnibus, quicunque sint, qui in se peccarint, ignoscere, sicut DEum sibi propitium exoptet: aut, si quorundam de hac societate maleficia reprehendere libeat, cur aliorum, non modo Gallorum, sed & Hispanorum beneficia, sileantur, quos suæ cum Ecclesia reconciliationis caussam omni studio promovisse constet?

De doctrina, quod objectant, inquisitum a se diligenter; falso illis affingi, qualem Harlæus prædicet: a triginta annis, quibus in Gallia doceant, neminem esse, qui se hanc ab illis audivisse asserat: ne quidem a societate dimissos, & ad hæreticorum castra interdum transgressos, licet omnium, quæ in ea geruntur, gnaros, hoc pestilentis doctrinæ crimen ipsis unquam objecisse. An credibile, si quid scirent, dissimulaturos, cum alioquin sint tam diligentes in conquirendis undecunque probris, quibus dum societatem onerant, suæ defectionis infamiam eluere contendant?

Si lectissimos illi adolescentes ad suum cœtum aggregent, & se in id esse intentum, ut optimos milites conducat: & senatum optimos ad suum cœtum lecturum, nisi majorem aliquando gratiæ, quam virtutis veræ rationem haberet.

Si in urbes penetrent, & latius quotidie spargantur, nec impediantur ulla difficultate, quo minus destinata perficiant, laudare se, ait rex, eorum industriam; neque se alia via, quam per difficultates in solium ascendisse.

Hallucinari eos graviter, qui immenſas eorum opes ſpargunt. Ne publicis ſe negotiis immiſceant, cohiberi poſſe : ne arcana regum prodant, non eſſe ipſis communicanda, niſi in quantum regi ſit placiturum.

Ad extremum id a ſe fuiſſe obſervatum, cum primum de illis reſtituendis egiſſet, duo præ ceteris hominum genera repugnaſſe vehementius, alterum hæreticorum, alterum eccleſiaſticorum ſolutioris vitæ; inde autem commendatiorem ſibi fuiſſe eorum vitam & doctrinam. Se revocatos velle : cautionem ad ſe pertinere, ne quid inde res publica detrimenti capiat : haud paulo difficiliora a ſe fuiſſe geſta.

In hanc ſententiam locutum fuiſſe publico in ſenatu regem, teſtatur Juvencius *Hiſt. ſoc. p. 5 l. 12 n. 62 & 64*, aitque, hanc ejus orationem cum admiratione facundiæ fuiſſe exceptam, & in varias linguas converſam.

Quamvis autem rex per ſe ipſum, aut de conſilii ſanctioris ſententia decernere poſſit, quidquid lubet, quantumvis Parlamentum ſe opponat, ingredi tamen hanc viam noluit, magnis curiæ Pariſienſis, & præſertim ſenatus principis erga ſe meritis perpenſis.

Moris adhæc eſt apud Gallos, ut edicta regia vulgo habeantur a ſenatu Pariſino rata, nec antea vim ſuam cenſeantur obtinere. Ab hoc igitur more & ritu ordinario non receſſurus, edictum reſtitutionis in publicas tabulas referri a Parlamento voluit; quod factum tandem eſt anno 1604, quo edicto regio & ſenatus conſulto Parlamenti revocata eſt ſocietas, adjectis quibusdam conditionibus, quas tamen rex aut ſuſtulit, aut ita eſt interpretatus, ut ſocietas in Gallia non alia lege degat ac alibi, ſed plene ſecundum ſuum inſtitutum, ab Eccleſia approbatum, poſſit vivere.

Patroni ſocietatis.

Nec ſilendi præcipui patroni, operis iſtius adjutores, quales ſe exhibuerunt, præter Clementem VIII ſummum Pontificem, ejusque legatos, Cardinalis Oſſatus, Villaregius aulæ primarius miniſter, Ledigueriꝰ mareſchallus, & Delphinatus præfectus, quem Cotonus ad fidem converterat, Turnonius comes, Seguierius cancellarius Franciæ, multi ſacri antiſtites, multæque civitates.

Hi omnes, auctoritate & gratia, qua apud regem valebant, commendatione ſocietatis, litteris ſupplicibus, cauſſam ejusdem magno ſtudio defenderunt ac promoverunt, demonſtratis calumniis & obtrectationibus, quibus inimici ſocietatis regis aures obtundere non ceſſaverant, atque oggerere identidem, domitis externis & apertis hoſtibus, ſupereſſe occultos, eo magis metuendos;

nos: in his esse Jesuitas non solum a Calvinistis, quorum tunc multi in Gallia, verum etiam a Catholicis bene multis, dignitate & doctrina insignibus audiverat: Parlamentum illos hostibus addictos dicere perrexerat, ut exilii decretum, anno 1595 in eos latum, tueretur. Hanc opinionem multi alii societatis osores in regis animo alere curaverant, sparsis rumoribus, conscriptis libellis, fabricatis calumniis. Producta fabula, in Belgio contexta, de immisso ad necandum comitem Nassavium percussore: consarcinatus in eam rem libellus famosus, cui præfixa imago, pugionem referens cum inscriptione: *non est huic similis.* Alterum libellum ediderat *Bucherius* doctor Sorbonicus, tacito suo nomine, in quo Castellum defendere conabatur. Hic libellus societati fuerat attributus: Jesuitas prohibere, dicebant, ne preces pro rege fundantur, animos ubique ad seditiones & rebelliones concitare, & aliis multis mendaciis animum regis, qui tunc adhuc parum cognitam societatem habuerat, ab ea avertere omni ope adlaborarant. Quo factum, ut per novennium ferme traheretur restitutionis negotium.

Opus igitur erat, ut essent quos dixi, patroni, qui has calumnias refellerent, & ostensa veritate regem conciliarent. Opportune etiam in hanc rem prodiit gemina apologia, altera a Ludovico Richeomo, a Petro Cotono altera, pro societate conscrita, regique oblata; effectumque denique, ut rex ipse, quod dictum, patronum societatis in senatu ageret, atque ad subscribendum edicto revocationis, Rothomagi jam ante promulgato, Parisinum quoque Parlamentum permoveret.

Ceterum errant, qui putant, societatem tota exactam fuisse Gallia: collegium quippe Tolosanum, cum domo probationis, Anniciense, Auscitanum, Rutenense, Turnonense, magistratuum & civium favore, semper societati cum incolis sunt conservata. Vix autem audito postliminii edicto certatim omnes revocarunt patres, & civitates amplius viginti collegia flagitarunt, tanto incremento rerum nostrarum, ut vix non optabile videri potuisset, aliquorum annorum exilio illud redimi.

Henricus ipse Magnus profunde adeo in animum suum admisit societatem, ut paterno eam affectu complecteretur, atque adversus obtrectantium insectationes defenderet, Petrum Cotonum vero, quem summopere amabat, & æstimabat, concionatorem suum & confessarium asciceret, atque adeo de eo ad archiepisco- Regis gratia.

 patum

patum Arelatensem & Cardinalatum promovendo cogitaret. Et effecisset, nisi Cotoni sincera deprecatio intercessisset.

Nihil vero ejus animum patentius demonstrabat, quam, quod non modo amplam collegia per universum regnum recipiendi potestatem societati fecerit, sed proprium etiam & avitum palatium, quod Flexiæ in agro Andegavensi habebat, eidem donarit, erecto ibidem amplo & magnifico collegio, academia, & seminario nobilium, societati traditis; quin, ut cor suum ac reginæ conjugis post obitum ibidem conderetur, testamento cavit. Illud etiam non sine voluptate percepit, sub primis jam initiis ultra mille discipulos Flexiæ scholas frequentare.

Jussit dein idem rex, ignominiosam pyramidem, quæ anno 1595 præ foribus curiæ fuerat erecta, luce palam funditus everti, quamvis magni viri intercederent, ad Parlamenti dedecus id cedere interpretantes. *Juvencius Hist. soc. p. 5 l. 12. Memoires Chronoliques, ad ann.* 1604. *Continuat. de l' histoire eccles. de M. l' Abbe Fleury ad eund. ann.*

Peræ collegium. Neque Galliæ finibus continebatur regis Henrici favor; Constantinopolim usque se exporrexit, in cujus suburbio *Pera* ejus auctoritate & munificentia societas stabilem sedem collegiumque recepit. *Brietius in annal. mundi ad ann.* 1609.

ARTICULUS VI.

Disputatio Perronii cum Mornæo.

6 PHilippus Mornæus, Salmurii præfectus, quem Calvinistæ ceu papam suum suspiciebant, præter alia scripta librum ediderat, cui titulum præfixit: *Abusus Missæ*. In hoc multos allegavit patrum & doctorum textus, sed truncatos & penitus corruptos: prout mox demonstrarunt Berengerus doctor Sorbonicus, Ducæus S. I. maxime autem Jacobus Davius Perronius, episcopus tunc Ebroicensis, postea vero archiepiscopus Senonensis & S. R. E. Cardinalis, vir excellenti eruditione & doctrina.

Hic prælatus, plus 500 textus a Mornæo fuisse mutatos & corruptos; demonstraturum se offerebat. Mornæus, qui forte, ut erat suspicio, libri auctor non fuerat, sed nomen duntaxat suum ministris Calvinianis, in fallendi arte præcellentibus, commodaverat, cum in aula versaretur, tantum dedecus non ferens, Perronium

ronium ad disputationem publicam provocavit, invitato etiam ad illam Henrico rege.

Verum cum uterque condixisset, & rem serio agi cerneret, inspectis fontibus, turpiter se a præconibus suis deceptum deprehendit. Quid faceret? Referre pedem honore salvo non poterat. Quid ergo consilii? Statuit rejicere libros, quos Perronius esset allaturus, tanquam a Catholicis corruptos. At Perronius huic effugio provide locum præclusit, dum ea afferret volumina, quæ Genevæ, Basileæ, aut in aliis sectariorum urbibus typis fuerant impressa.

Igitur anno 1600 4 Maji in arce regia Fontis Bellaquei præsente rege, ducibus Valdemontio, Nemorosio, Mercordio, Mayenno, Nivernensi, Elbovio, cancellario, quatuor arbitris utriusque religionis, quatuorque secretariis, aliisque ducentis prope ecclesiasticis & sæcularibus personis cœpta est disputatio.

Mornæus ex 500 textibus, quos Perronius corruptos dicebat, tantum 19 elegit, quos a crimine falsi excusari facilius posse credebat; verum Perronius etiam in istis tantum corruptionis ac malæ fidei, exhibitis fontibus, ob oculos posuit, ut omnes præsentes, etiam Calvinistæ, Mornæum tanquam falsarium condemnare cogerentur.

Nam vel scriptoribus, uti Scoto, Durando, &c., tanquam propriam eorum sententiam & doctrinam attribuit, quod per modum objectionis ex mente adversariorum posuerant, vel textus ipsos patrum, uti Chrysostomi, Hieronymi, Theodoreti, Bernardi &c., fœde depravatos corruptosque exhibuit: vel textum ex authore, uti Cyrillo allegavit, de quo nec verbum in authore exstabat.

Sex jam horas exhibitio ista depravationum tenuerat, & tamen novem solummodo loci, in quibus minus quam reliquis negotii fore sibi Mornæus crediderat; in quibus singulis concertationis arbitri, inter quos Casaubonus & Frenius Calvinistæ, cogente manifesta veritate, Perronio victoriam, sublestam adversario fidem attribuerunt.

Nocte jam imminente surrexit rex, & diem sequentem reliquorum textuum ac locorum examini indixit. Verum Mornæus, pudore suffusus, atque conspectum regis, totque principum ac nobilium non ferens, ne quidem salutato rege profugit, febrique aut simulata, aut ex ægritudine animi contracta, deinceps comparere noluit, facili conjectura prospiciens, quibus oculis majores imposturas & librorum corruptiones, in reliquis 491 textibus commissas, *Fuga pugilis.*

ſas, coram tam illuſtri cœtu eſſet aſpecturus. Hazart *Hiſt. eccleſ. Gall. cap.* 46.

Talem finem accepit celebris iſta concertatio, & (ut JCti loquuntur) *confrontatio*, cum ſummo Calviniſtarum in Gallia dedecore, ubi papam ſuum tam turpiter lapſum intueri debebant. Rex autem in religione orthodoxa, nuper ſuſcepta non parum eſt confirmatus, pluresque ex præſentibus, cum viderent, quibus armis contribules ſui depugnarent, ad eandem redierunt.

Nihilominus tamen, quamvis hæc in tanta orbis luce ſint acta, præcones quidam Calviniani (quæ eſt horum hominum effrons audacia) Mornæo triumphum accinebant; contra tot teſtes, qui omnia audierunt & viderunt. Rex ipſe ad ducem Eſpernonium, ſuum Romæ legatum ſcripſit, epiſcopum Salmurienſem victum fuiſſe ab Ebroicenſi.

Ceterum Mornæi exemplum neque tunc fuit novum aut rarum, & hodiedum multi ſectarii, eorumque præſertim miniſtelli illud ſequuntur. Muſas noſtras non ſinunt eſſe virgines, ſed multoties depoſito omni pudore, illas corrumpunt, corruptiſque deinde ridenti ſibilo inſultant.

Sed Mornæus, publica confuſione ſuique coram rege, totoque conventu tam nobili doctoque necdum ſatiatus, incentoribus miniſtris Calvinianis, qui ex corrupto ſuo armamentario materiam illi miniſtrabant, librum anno 1611 edidit odio, furore, & calumniis in papatum plenum. Probare inter alia profeſſus eſt, Paulum V Papam eſſe verum Antichriſtum. Thema profecto nec triviali verna dignum, quid dicam nobili ex Pleſſæa familia. Sed quid mirum, ſi Papa Calviniſtarum alium præter ſe Papam noluit agnoſcere? Vaticinabantur tunc hæretici, Eccleſiam Romanam & Papatum brevi collapſurum, & quidem Jurie initium ſæculi XVIII totali illius ruinæ ſtatuebat. At juvenes iſti prophetæ adeo prolapſi ſunt, ut eorum ſectatores hodiedum poſt 150 annos videre debeant, papatum adhucdum ſtare integrum.

ARTICULUS VII.

Henrici IV cædes.

7 Regis apparatus. POſt extincta bella civilia, quæ multis annis Galliam attriverant, alma virebat pax: reparatæ ruinæ, reducta felicitas: rex domi

mi amatus, æstimatus & formidatus foris. Et erat sane trino exercitu metuendus. Primum ducebat Ledigueriùs in Delphinatu ad fines Italiæ, alterum Nivernensis in Campania ad terminos Burgundiæ & Belgii, tertium rex ipse in agro Parisino ad Sequanam: alto silentio, quo tanta tempestas se se esset effusura.

Alii Hispaniam, Burgundiam, aut Mediolanum, alii Germaniam, ubi Juliacense bellum adversus Leopoldum archiducem fuerat cœptum; omnes Austrlacæ domus potentiam tacita conjectura designabant. Cum ecce! dum rex totus est in apparanda expeditione bellica, dumque inter applausus & pompam, coronandæ reginæ præparatam, curru vectus Lutetiam lustrat, subito a furioso sicario, orci satellite, Francisco Ravalliaco, Inculismensi, vili ludimagistro, bis in corde percussus, inter charissimos aulicos repente expiravit, morte Henricis tribus, Galliæ regibus, fatali: quorum unus a Mongomerio, alter a Jacobo Clemente, tertius a Ravalliaco fuit peremptus: attentato jam ante a Barrierio, & Castello nefario facinore.

Tota totis artubus ad immane parricidium cohorruit Francia, & extra illam omnes boni. Rex quippe erat Henricus, & nomine & re vere *Magnus*, Gallicæ gentis deliciæ, & orbis amor, qui sibi regnum, hæreditate debitum, armis pepererat, ut duplici jure rex Franciæ diceretur (*Brietius*).

Magnus dictus, magnitudinem nominis re adæquavit, non tantum aliena victoria, sed & sua: passus hostes, ut haberet, quos vinceret, quibusque parceret: Julio Cæsari propemodum par, uno supra illum, quod ambitionem finibus suis contineret. (*Bussieres*).

Eo vulnere Gallia prope omnis concidit, quippe quæ regem charissimum juxta ac potentissimum amitteret, adhuc annis & robore florentem. Multus ubique de ipso, & quantum sinebat dolor, & multa cum laude sermo: aliis bellicam ejus fortitudinem Laus. prædicantibus, qua se in mediam hostium aciem centies & quadragies, dux idem & miles, ac sua lauream decerpens manu, immiserat; trecenta oppida obsidione cinxerat; nunquam ab armis per annos 33 discesserat: aliis prudentiam intoleranda regendaque tanta vitæ & fortunæ varietate; in regno recuperando; in componenda ac pacanda tot inter procellas Gallia, quam e summis ereptam calamitatibus ac periculis in pristinum decus restituerat. Alii clementiam laudabant, qua inimicis, privatis æque ac publicis, tam libenter, tamque constanter ignoverat. Plurimi religionem & pietatem, quam & verbis & factis tueri non destitit, cujus glo-

riæ

riæ ita studebat, ut hoc ipso anno professus sit, se, quidquid ageret, ad religionem tuendam & amplificandam referre, quamvis nonnihil hæreticis indulgere videretur.

Converti hos voluit sedate & leniter. Blanda adhortatione plures a se reductos asserebat: si errantem se essent secuti, sequerentur nunc revocatum: abstinendum a conviciis; comitate agendum, nec invidiosum *hæreticorum* nomen ipsis in faciem exprobrandum. Id agendum maxime, ut doceantur, ubi sit vera Christi Ecclesia: hoc enim demonstrato cetera prona fore. (*Juvencius*)

Cecidit Henricus melancholici atque maniaci hominis rabie: caussa parricidii superstitio, qua favere Calvinistis creditus ex eo, quod pacem inter subditos aluit, probe gnarus, quam exitialia sint regno & populo bella civilia. Placide igitur regnavit, populi sui amor, & cumulavit divitiis Galliam, per seditiones & bella exhaustam, regno decessoris infausto. Bello & virtute politica erat maximus, in prælio ferox, in pace mansuetus & clemens, nunquam populo exactionibus gravis, Galliam moriens incredibili mœrore desolatam reliquit: statim ab obitu *Magni* nomen ei delatum; neque enim ante rex fortior nec justior fuerat. (*Gramondus*)

Dolor & luctus totius Galliæ nullis exprimi verbis potest. Omnes deplorabant jacturam tanti & tam amati principis, *Magni* cognomen adepti, heroicæ fortitudinis præmium. Cives Parisienses tanta in impium parricidam ira exarserant, ut laniones se offerrent ad pellem vivo abstrahendam: & erat id adhuc infra meritum: sed barbariem spirare visum. (*Foresti*).

Quamvis aliqui, quibus minus rex erat cognitus, teporem quemdam religionis in eo arguebant, vehementer tamen illi hallucinabantur: nam timorem domini, fidem perfectam, & Catholicæ religionis amorem alte cordi implantatam gerebat, erga Sedem Apostolicam singulari affectu referens. Quotidie SS. Missæ sacrificio devote interfuit; confessionis & communionis sacramenta statis diebus festis diligenter obibat. (*Hazart ex Scipione du Pleix*).

Quidam nævos aliquos in eo reprehendebant, uti, quod lusui & fœminis nimium esset deditus; verum hi aliqua ratione operiebantur per grandia & gloriosa gesta, per continuas victorias, per tenerum amorem sui populi, per clementiam erga tot personas. Ceterum plures quam 50 historici, plures quam 500 oratores & poetæ magno huic principi insigne elogium scripserunt. (*Moreri, Mezeray, Benoit.*)

Obiit Henricus M. anno 1610 ætatis 58, regni Navarræi 38, Gallici 21. Sicarius resina, plumbo, sulphure, forcipibus candentibus tortus, a quatuor equis distractus est.

Caput

CAPUT II

STATUS GALLIÆ SUB LUDOVICO XIII.

ARTICULUS I.

Mater regina tutrix: vexata Societas.

HEnricus IV tres filios reliquit superstites, Ludovicum, ducem Aurelianensem, cui brevi mortuo in titulum *ducis Aurelianensis* (qui proximo a rege & Delphino, principi tribuitur) successit Gasto, duos tunc annos natus, dux Andegavensis antea appellatus. Præter hos tres ex Maria Medicæa, legitima conjuge, susceptos, natus est Henrico etiam filius ex Estrea seu Belfortia, quem ducem Vindocinensem (*Vendome*) dixit. 8

Tres item filias, Elisabetham Philippo IV regi Hispaniæ, Christinam duci Sabaudiæ, & Henricam Mariam Carolo I Angliæ regi nuptam.

Cum igitur cæso patre Henrico Ludovicus filius adhucdum impubes esset, utpote nonum ætatis annum necdum egressus, dubium erat, quis tutorio nomine regni habenas deberet capessere, donec novus rex decimum quartum (quo reges Franciæ fiunt majores) implesset.

Ex regii sanguinis principibus Condæus & Suessio jam ante ab aula recesserant, Contius silebat. Igitur mater regina vidua (prout post obitum Henrici II contigerat) a sanctiore consilio & Parlamento tutrix ac regens Galliæ altero mox post obitum Henrici die renuntiatur.

Aderant in magno hoc senatu præsentes, præter regem ejusque matrem, Contius princeps, Ludovici Condæi filius, Henrici IV patruelis: Jojosa, Gondius, Surdisius, Perronius, Cardinales: archiepiscopus Rhemensis, episcopi, Bellovacensis, Cabillonensis, Laudunensis, Lingonensis, Noviodunensis, Guisius, Mommorancius, Espernonius, Maynius, Mombasonus, Sullius, duces & Pares Franciæ: Brissacus, Lavardinus, Buscodelphinus, marescalli: episcopus Parisiensis, cui in senatu regio est suffragium: alii

archiepiſcopi & epiſcopi abſque ſuffragio. Dextre tamen diſſimulatum a Brulardo cancellario in legendo placito, an Parlamentum in electione regentis votum habeat. *Gramond. hiſt. Gall. ad ann.* 1610.

Præſtitum dein homagium & fidelitatis ſacramentum a clero, nobilitate & populo: nec diu poſt ſuſcepta Rhemis a Cardinale Jojoſa ſolenni cum pompa more majorum ſacra inunctio, & coronatio, præſtito tamen prius juramento veteri ritu hac forma: *profiteor, me futurum poſthac eccleſiæ Catholicæ, Apoſtolicæ ac Romanæ protectorem: abacturum ditione mea hæreticos: privilegia eccleſiæ conſervaturum: leges populis daturum ex æquo.* Gramond. l. c.

Pares curiæ.

Præſentes huic ſolennitati fuerunt cum principibus & aulæ miniſtris, 12 Pares Franciæ, ſex eccleſiaſtici, epiſcopi nempe, quos ſupra nominavi, quorum epiſcopatui conſtanter eſt annexa hæc dignitas: & ſex ſæculares, quales olim erant, cum feuda adhuc a rege haberent, duces, Burgundiæ, Normanniæ, Aquitaniæ, & comites, Toloſæ, Flandriæ, & Campaniæ; qui in coronatione regis comparere omnes debuerant, & ſuis officiis fungi. At, poſtquam deinde dominium utile cum directo fuit conſolidatum, pro arbitrio regis alii ſubſtituuntur: ſicut pro hoc coronationis actu ſubſtituti fuerunt principes Condeus, Contius, Sueſſio, Nivernenſis, Ellbovius, Eſpernonius. Dicuntur *Pares*; quia olim in cauſſis feudalibus, inter dominum & vaſallum controverſis judicabant tanquam *Pares curiæ*: & adhuc cauſſæ arduæ ad eos quandoque deferuntur. Habent jus ſeſſionis & voti in Parlamento præſertim, ſi ſint principes regii ſanguinis. (*Moreri*: qui numeroſum texit catalogum ducatuum, comitatuum & ditionum, quibus a variis regibus hæc dignitas fuit annexa.)

Cæterum poſt exequias, defuncto Henrico IV habitas, tranſlatumque, uti imperaverat, ſolenni ritu ejus cor Flexiam, ibique in ſacello Societatis JEſu conditum, prima inter negotia ſuſcepta eſt cauſſa parricidii. Adhibita acerbiſſima tormenta, ut complices tam execrandi facinoris nominaret, ſed exprimi nihil poterat, ita, ut plus vigeſies aſſereret, neminem omnino conſilii ſui fuiſſe conſcium, teſte *Malingragio in hiſt. Pariſienſi.*

Nihilominus tamen non defuerunt ex hæreticis & malignæ etiam in Societatem mentis Catholicis, qui attentatum olim a Caſtello ſcelus, Jeſuitis auctoribus a Ravilliaco conſummatum fuiſſe per orbem ſpargerent. Rogatus a Servino, cui (ut Gramondus præſes Toloſani Parlamenti *in hiſt. Gall. ad annum* 1610 loquitur) vetus in Jeſuitas odium, Jeſuitamne in ejus ſecreti conſcientiam vocaſſet

ali-

aliquando? negavit; & in ea negatione constantissime ad extremum usque vitæ spiritum perseveravit.

Et profecto, quis Jesuitas tanta phrenesi insanire crederet, ut patronum, imo patrem, ac benefactorem, quo in toto orbe majorem illa tempestate non habuerant, qui eos in integrum restituit, imo multis incrementis auxit, qui pro eorum caussa, velut pro domo sua contra obtrectatores peroravit, qui iis familiarissime usus est, qui propriam iis conscientiam concredidit, qui, ut jam notum erat, ipsum cor suum Flexiensi collegio destinaverat, a quo multo adhuc plura sperare poterant, nefario ac furioso parricidio interemptum cuperent?

Quod hæretici talia confingant, totque famosis libellis spargant, non miror. Sciunt, Societatem esse aggerem, qui impediat, ne quo volunt, perrumpant. Sed de Catholicis quibusdam quid dicam? Valet Societas non nulla apud principes gratia: aliquorum conscientias dirigit: conspicitur in aulis: docet in scholis, prædicat in cathedris ecclesiasticis, frequentem auditorem attrahit; numeroso pœnitenti aures præbet; sodalitates Marianas aliasque moderatur; insignibus a sede Apostolica privilegiis est ornata; instituto vivit, diverso non nihil ab aliis: multiplex illi cum proximo conversatio, ratione muneris varii; pollet aliqua eruditione, multos scribit libros, & in iis non semper omnibus placita: an nulla inde æmulatio? nulla invidia? nullus animi aversi motus? nullæ ideæ minus æquæ, nulla præjudicia male concepta, nullæque suspiciones frivolæ? nullus umbram in se projici existimat? nullus a præceptore castigatus aliquando in scholis propter desidiam aut malos mores, centum beneficiis oblivione deletis, unius vulneris, quod accepisse se putat, nimis tenacem habet memoriam?

Cur Societas exagitetur?

Sic Servinus *judex* egit: ex veteri odio (ut testatur Gramondus præses) absque ullo accusatore, aut denuntiatore, absque ullo teste, absque ullis indiciis, absque ulla suspicionis caussa, imo ubi omnia in oppositum stabant præjudicia, contra omnem normam juris, specialem in Jesuitas inquisitionem instituit. Unde Ravilliacus ingemiscens, volunt, inquiebat, me adigere, ut Jesuitas accusem, quibuscum tamen nihil unquam de meo proposito communicavi.

Aut quæ tandem hæc consecutio: Ravilliacus sex menses ante nefarium suum facinus cum P. Dalbigneo fuit aliquando locutus, etiam cum juramento negans constanter, se ullum cum eo verbum de suo consilio fecisse, aut illi unquam de peccatis suis fuisse con-

fessum: ergo Dalbigneus est complex sceleris: ergo Jesuitæ sunt parricidæ? quæ tandem innocentia foret tuta, si valeret hæc illationis ratio? Cæsus est rex: Jesuita aliquando cum sicario fuit locutus. Sufficit. Ergo reus est. Quodnam hoc judicium? est judicium contra omnia jura naturæ, contra jura divina & humana. Si omnes, qui cum homine scelerato aliquando sunt locuti, sceleris essent participes, quot deberent essent complices! Etiam Christus cum peccatoribus non raro fuit locutus, imo cum ipsis manducavit, & familiariter egit. Credo ego, quod, si Jesuitæ vixissent priscis illis temporibus, quibus Imperatores passim violente cæsi sunt, aliquos ex modernis hominibus, si pariter tunc vixissent, exclamaturos fuisse, Jesuitas esse complices.

ARTICULUS II.

Accusata Societatis doctrina.

9 VErum nemini sanæ mentis persuaderi poterat, adeo perditos fuisse homines Societatis, adeo sibi ipsis iratos atque infensos, ut quem carissimum parentem senserant, a quo tot beneficiis & honoribus affecti, nefarie trucidatum vellent, atque se ipsos totamque Societatem in summum discrimen adducere; sed accusabant, scriptis etiam libris, non quia verum putabant, sed ut accusarent, ut calumniarentur, ea spe ducti, aliquid hæsurum.

Ut tamen criminationi suæ fucum illinerent, cum factum probare nulla ratione possent, ex doctrina illud extundere conabantur. Et primo quidem Servinus accusaverat vivente adhuc rege Henrico librum, cui titulus: *Amphitheatrum honoris*, Bonarscii nomen præferentem, qui P. *Scribanio* Belgæ fuit attributus, & refutationem calumniarum, quibus Calvinistæ Societatem incessunt, continebat. Hoc se notatum Servinus existimavit, ac propterea infremuit, omnemque Lutetiam querelis implevit: non suam tantum caussam agi clamans, sed ipsius regis, quem libro isto præcipue læsum vociferabatur: nec moratus, apud Henricum graviter expostulabat, librumque condemnari petiit.

Liber Scribanii.

At Cotonus coram rege, si te, inquit, regis salus Servine movet, mirum est, quod sileas de famoso libello Burdigalensis caussidici, qui tuas nuper in manus venit: hic enim vero gallice a Gallo, impie in regem nominatim & injuriose scriptus est: de hoc siles tamen & quiescis. Belgam, qui latine scripsit, qui regis nomen appel-

appellat nunquam, accusas. Mihi crede Servine: videt rex, quid agas. Dicam, quod res est: hic, quia Jesuita, reus tibi est & niger: ille, quia hæreticus, insons & candidus. Cumque Servinus exitialem locum se demonstraturum assereret, porrigit ipsi Cotonus librum. Verum frustra volvendo se & operam lusit, utque pudorem tegeret, aliena in sermonem induxit. Sed revocat urgetque Cotonus: de Bonarscii libro agitur: exitialem locum ostende: quod cum facere non posset, Cotonus, vide, inquit, quam iniquum te nobis exhibeas. Ita tumultus tunc consedit; rex vero P. Scribanium multis benevolentiæ argumentis illustravit.

Post regis dein cædem adversarii produxerunt P. Joannis *Marinnæ* librum *de regis institutione*, in quo de potestate summi pontificis in reges, & subditorum obedientia scripserat. Ex hoc fonte hausisse parricidam consilium trucidandi principem: at liber iste conscriptus erat latina lingua, cujus omnino rudis erat Ravalliacus. Interrogatus nihilominus respondit, nec librum nec nomen Marianæ sibi unquam fuisse notum. Quia tamen Sorbonicis theologis aliqua in eo libro periculosa videbantur, a Parlamento ad flammas est damnatus, addita edicto clausula, ut parochi deinceps Sorbonicum decretum certis per annum diebus recitarent in templis. At intercessit archiepiscopus Parisinus, ejusmodi clausula auctoritatem ecclesiasticam violari ratus, sanctiusque consilium appellavit, a quo rescissa, licet acriter repugnante senatu, & abrogata est: simulque incusata curiæ festinatio in tam gravi negotio. Marianæ.

Caussa festinandi hæc traditur. Romanæ curiæ censores damnaverant per eos dies historiam Jacobi Thuani, præsidis senatus Parisini. Credebatur id factum opera Societatis, qui se a Thuano sæpe acerbe tractatos meminissent: vicem illis reddendam deditiThuano senatores aliqui putarunt, librum Marianæ condemnando.

Quamvis autem senatus non expresserit Societatem, adversarii tamen publice clamabant, Marianam fuisse Jesuitam, & quidem Hispanum, doctrinam illam ab universa tradi Societate: exterminandos patriæ hostes. Verum ostensum palam, tantum abesse, ut eam doctrinam Societas adoptarit, ut gravissimis etiam pœnis illam tradi prohibuerit, atque librum, quamprimum natus est, tanquam fœtum spurium ab Aquaviva Generali fuisse rejectum, & ad tenebras damnatum, in quibus jacuisset incognitus, nisi ab hæreticis ad conflandam invidiam fuisset inde extractus rursumque editus, additis, pro more hujus gentis, scholiis & glossematis malignis corruptus, ne in sano sensu intelligatur. Quæ defendendi & expli-

explicandi Marianæ librum necessitatem viris doctis attulerunt. Juvencius. *Hist. Soc. p. 5 l. 12 n. 86.*

Verum sit, Marianam malignum librum scripsisse, eumque, postquam a Petro Onna, provinciali ordinis de Redemptione Captivorum, mandato regis Hispaniæ, fuit lectus, examinatus & approbatus, fuisse impressum, ut testatur Ludovicus Morerius, cur solus homo exterus accusatur; cum tamen in Gallia, imo ipsa Lutetia, perturbatis illis temporibus, ubi de Henrici tertii cæde agebatur, plures libelli de tyrannicidio prodierint, & concionatores ex cathedris publicis de periculoso hoc argumento imprudenter detonarent, pluraque & majora de cæde illa Henrici III scriberent ac dicerent, quam Mariana. Cur ergo solus Jesuita exagitatur? Quia Jesuita est. Atrociora, quam Mariana, scripserunt, sectarii juxta ac catholici, Joannes Petit, doctor Sorbonicus, Gerson, Almainus, Richerius, Boucherius, Jacobus Clemens, ex Dominicano illustrissimo ordine, Henrici III sicarius, ab ipsa Sorbona publica velut apotheosi super sidera extollebatur. Miltonius apologia edita defendit immane parricidium, quo ab Anglis interemptus est rex Carolus I, velut conforme doctrinæ celeberrimorum Protestantium. Pessime isti scripserunt. Sed cur in solum Jesuitam accusatio detonat? Quia Jesuita est.

Est hæc sane res indigna: si Jesuita scribit, quod multi alii doctores scribunt, silentur alii: solus Jesuita reus proclamatur, solus exagitatur. Accedit altera major adhuc iniquitas: si unus de Societate vel alter imprudenter aliquid scribit, mox a quibusdam malignæ mentis hominibus, toti id Societati attribuitur, acsi Societatis hæc esset doctrina; licet alii de Societate passim omnes contrarium scribant. Cælum reprehendat, necesse est, collegium Apostolicum accuset, qui unius culpam toti corpori tribuit. Si civis deliquit, num tota civitas crimen luat?

Æquiori multum animo fuerunt rex & regina regens Galliæ cum illustri senatu regio, qui non tantum nihil acerbius in Societatem consulendum putabant, sed diplomate etiam amplissimo ab adversantium calumniis vindicatam absolverunt. Henricus quoque Gondius, Cardinalis & episcopus Parisiensis, gravissimum addidit testimonium, rumores adversus Societatem non aliunde profluxisse, quam ex odio nonnullorum & malevolentia in eandem: rumores ejusmodi meras esse calumnias, & conficta falso contra eandem crimina, in Catholicæ, Apostolicæ & Romanæ ecclesiæ detrimentum: ordinem siquidem non modo ab istis criminibus abesse longissime,

sime, verum etiam tum propter doctrinam, tum propter vitæ integritatem, ecclesiæ DEi perquam utilem, & huic regno valde fructuosum esse. *VI Cal. Quinct. MDCX.*

Cum jam anno 1604 redeunte Societate per Galliam apertæ fuissent Societatis scholæ, occlusæ tamen manebant per sex adhuc annos Parisiis, quamvis civitas, cernens magnam in aliis urbibus studiosorum, probitate & eruditione florentium, frequentiam, ingenti earum teneretur desiderio. Sed rex Henricus differendum tantisper hoc negotium judicavit, tum ut scholæ Flexlenses, in quas singulari ferebatur affectu, acta radice, pulcrius efflorescerent, tum ne academiæ Parisinæ, propter reditum Societatis afflictæ, exulceratis adhuc temporibus ægre faceret.

At vero ejus filius Ludovicus XIII non contentus, Societatem adversus obtrectantium calumnias defendere, potestatem insuper recludendi scholas collegii Parisiensis anno 1610 edicto fecit; a sanctiore regis consilio comprobato. Hoc diploma cum curiæ, ut in acta referatur, patres offerrent, responsum fuit, votis potituros, modo intra sex menses in corpus universitatis cooptarentur, & legibus illius staturos se promitterent.

Tres jam facultates sub his consenserant conditionibus, cum Hardivillerius rector academiæ, Edmundus Richerius facultatis theologicæ syndicus, Martellerius partis adversæ causidicus faventibus palam Harlæo, Parlamenti præside, & Servino ejusdem advocato primario, ne scholæ aperirentur, novam tempestatem cient, recocta antiqua crambe convitia in Societatem ejusque doctrinam despumantes.

Editus in hanc rem ab ignoto tunc authore famosus libellus, cui titulus *Anticotonus*, felle & veneno turgens, in quo per latus Cotoni tota Societas calumniis impetebatur. De hoc *in hist. Gall. ad ann.* 1610 ita scribit Gramondus, senatus Tolosani præses: *in P. Cotonum editus libellus, opus temerarium, vanaque dicendi licentia & procacitate probatum multis, ut apud multos valent illicita. Damnatus item iisdem diebus Parlamenti Lutetiani placito Bellarmini liber, quem in Guilielmum Barclajum de potestate summi pontificis scripserat. Intercedit Romanæ sedis nuntius, obtinetque a rege, in suspenso haberi sententiam*; quam rector academiæ & Servinus a Parlamento obtinuerant. Anticotonus.

Porro Anticotonum confutavit primum ipse Cotonus, prolatis provinciarum, urbium, judicum, testimoniis: dein alii, partim amici, partim domestici, quorum elucubrationes extant; sed hodierni calumniatores,

niatores, iis silentio præteritis, non desinunt, obsoletas & putridas merces suas ex Anticotono venales proponere, eandem crambem identidem recoquentes.

Neque tunc acquiescebant Hardivillerius & Servinus cum suis tribulibus; sed in frequenti senatu asserebant, Societatis doctrinam esse inimicam libertatibus ecclesiæ Gallicanæ, nec stare cum regni legibus, ac theologiæ placitis unquam posse; nec urgere cessabant, ut Societatis sententiam exponerent patres, de sigillo sacræ confessionis, de concilii supra pontificem authoritate, de civili magistratuum potestate in clericos, & aliis id genus invidiosis capitibus.

Negavit P. Provincialis Christophorus Baltasar, nos novam invehere doctrinam, sed ab ecclesia & academiis receptam, prout regulæ nostræ jubent, tradere, de propositis vero capitibus Cardinalis Perronius, & quicunque tunc erant Lutetiæ præsules, ac doctores celeberrimi, cum essent rogati de doctrina Societatis, collatis inter se diu multumque consiliis, responderunt, secretum sacræ confessionis & immunitatem clericorum esse de jure divino & naturali, & addiderunt, melius esse consultum securitati principum, si hoc sigillum severissime custodiatur; alias enim fore, ut omnis cogitati sceleris emendandi, & principis conservandi locus auferretur, cum nemo tale flagitium, animo conceptum, confiteretur; si timere deberet, ne illud confessarius ad tribunal justitiæ deferret: præterquam, quod ipsum sacramentum confessionis, quod hæretici volunt, odiosum nimis redderetur, & sacrilegiis daretur occasio.

Postquam intellectum fuit, doctrinam Societatis cum doctrina tot doctorum virorum, & schola ipsa Sorbonica congruere, debellatum esse videri poterat: sed Martellerius novum libellum venenatum edidit contra Societatem, prout hodiedum nova identidem scripta famosa, prodeunt, antiquas calumnias, toties profligatas, recoquentia, quæ nihil aliud merentur, quam satyra Martellerii, quæ a senatu Tolosano, Ambianensi, & Aquitano tanquam libellus infamis fuit damnata, bibliopolis ad gravem pœnam tractis.

Neque aliter sentire prudens intellectus poterat, postquam Montholonus celeberrima oratione Societatis caussam defenderat, productis regum, principum, magistratuum, gravissimis testimoniis, ex omni Europa collectis. Brevis tunc malacia; quam turbavit liber Martini *Becani* de juramento, quod sibi rex Angliæ præstare volebat. In hoc opere de pontificum & regum potestate auctor disserebat: argumento delicato sane, & rebus nostris in Galliæ

Becani.

impor-

importuno; de quo quidquid dixeris, in scopulum impingas: si medium iter arripias, neutri parti satisfacias.

Experti sunt id doctores Societatis, Bellarminus, Suarez, Becanus. Scopulos oppositos vitare volebant, sententiam mediam de potestate *indirecta* amplexi; sed eo eventu, qui Claudium Aquavivam moveret, ut cautelam suis & limites praescriberet.

Contra Becani librum doctores in academia Lutetiana, & senatores in curia acerbe declamabant, jamque eum, ceu laesae majestatis reum, rogo destinabant, cum regina edicto vetuit, ne hac in re ulterius procedatur.

Non tam facile deferbuit aestus, quem ob similem librum P. Francisci *Suarez* adversarii concitaverant. Scripserat is jussu Pauli V Summi Pontificis *defensionem fidei Catholicae adversus errores sectae Anglicanae, cum responsione ad apologiam pro juramento fidelitatis. Et ad praefationem monitoriam serenissimi Jacobi, Magnae Britanniae regis.* Suarezii.

In sex partes Suares hoc opus divisit. In tertia demonstrat supremam Pontificis in spirituali regimine auctoritatem, cui subjecti & obsequentes esse debeant principes Christiani: in quarta clericorum a foro saeculari immunitatem. Hic liber tanto magis ussit Jacobum regem, quo auctor erat illustrior, quoque avidius passim legebatur. Ad flammas igitur illum condemnavit, utque rex Hispaniae idem faceret persuadere conatus est. Is librum doctissimis praesulibus & theologis examinandum dedit. Omnium una fuit sententia, integerrimam esse libri doctrinam, verbo DEI, conciliis & patribus consonam. Neque contrariam rationibus principum; cum per legitimum erga Sedem Apostolicam obsequium nequaquam minuatur eorum authoritas, sed secundum divinam ordinationem muniatur salus. Philippus igitur digna Catholico rege epistola Suaris doctrinam ab objectis criminibus vindicavit, atque Jacobum regem, ut ad majorum suorum religionem, qua a pientissima matre sua fuisset institutus, rediret, amice est adhortatus.

Faciliores aures Jacobi accusatio invenit in Gallia, non quidem apud regem, aut regentem ejus matrem, sed apud Parlamentum, quod, postquam accusatores truncatos quosdam mutilosque locos ex Suaris libro sine contextu collegerant, rogo eundem addixit, atque carnificis manu discerptum cremari jussit, addito senatusconsulto, ut patres Societatis Suaris doctrinam tanquam seditiosam regnisque inimicam damnarent. Sed Paulus V sententiam illam in suum dedecus & Ecclesiae cedere perspiciens, graviter apud

apud regem & reginam conquestus, evicit, ut senatusconsultum irritum a rege declararetur. (anno 1614.)

Sed necdum extinctus inimicorum Societatis ardor. Agebantur regni comitia, in tres ordines distincta, præsulum, nobilitatis, & populi. His Servinus, pro Hugonoto & pensionario regis Angliæ habitus a nuntio Apostolico, quamdam juramenti formulam offerebat, in cujus verba omnes Galli jurare juberentur, ea spe ductus, nunquam Jesuitas juramentum istud emissuros; quia specie tuendi regem, religio & Papæ auctoritas impetebatur. Jamque tertium ordinem, laqueos non satis perspicientem, suam in sententiam traxerat; cum acriter obstitit primus ordo & secundus, præsulum nempe & nobilium, ne lex ejusmodi rogaretur. Indignum quippe illis visum, in tam sancto cœtu erroribus sectariorum patrocinium adhiberi. Cumque Surdisius & Perronius Cardinales ceterique prælati ac sacerdotes, in templis etiam pro religione & auctoritate summi Pontificis perorarent, plerique ex tertio illo comitiorum ordine errorem dedocti sunt.

Servini conatus novi.

Igitur Servinus Parlamentum instigavit, ut edito mox decreto juramenti formulam comprobaret. Gravissime id acceperunt, præsulum & nobilitatis ordo, eoque violatum jus comitiorum questi sunt (quæ dum habentur, nihil promulgare fas est Parlamento) suasque querelas ad regem detulerunt, ut senatusconsultum irritum haberet, & curiæ omni in posterum caussarum, ad religionem spectantium, cognitione interdiceretur, Servinus vero, cui primæ in hac scena partes, gradu moveretur. Rex edito diplomate caussæ hujus cognitionem sibi reservavit, & cum contentio ingravesceret, senatusconsulto abrogato, solvit comitia: atque cum gaudio excepit perhonorificum testimonium, quod in his universalibus regni comitiis Societati dederant clerus & nobilitas.

Iidem duo ordines rejecerunt libellum maledicum, Servini manu comitiis oblatum, quo Institutum Societatis impugnabatur. Titulus hujus scripti erat *Protocatastasis*, sive de prima Societatis JEsu institutione restauranda. Auctor *Theophili Eugenii* nomen assumpsit, re ipsa autem erat *Guilielmus Pachelinus*, qui 18 annis in Societate versatus, cum ad professionem quatuor votorum non admitteretur, ab eadem descivit, bilemque in matrem exspuit.

Pachelini furor.

Fœtum hunc suum informem Pontifici maximo ceterisque orbis Christiani principibus dedicare præsumpsit, contenditque in eo, veterem Societatis disciplinam corruisse, reformandam proin esse, & in statum pristinum reponendam. Sed sibi ipsi penitus erat con-

trarius ; nam volebat , ut omnes ad solennem quatuor votorum professionem admitterentur : ut psalmi in templis canerentur , ut nec Theologia nec Philosophia a nostris traderentur in scholis, sed rudimenta duntaxat Christianæ fidei pueris ac rudibus explicarentur : denique ut nomen JEsu Societati eriperetur. P. Richeomus ineptum correctorem erudito scripto ita correxit, detectis , quibus liber scatebat , erroribus , ut ferme in cunis evanesceret , atque a Romanis censoribus notatus infamia in indicem librorum prohibitorum fuerit relatus.

Sed malignus desertor , cum primus conatus non successisset, alterum adhibendum censuit , novumque fœtum non minus deformem edidit, docere professus modum, quo Societas, quæ esset perniciosa , sit cohibenda , ut minus noceat. Sed Parisiensis prætor convitiatoris partum in ipsis cunis suffocavit.

Id genus infames libelli hodiedum contra Societatem ab hæreticis & malignis Catholicis passim emittuntur ; sed nihil continent, quam veteres calumnias & scomata, ex antiquis obtrectatoribus consarcinata ; quos dudum Cotonus, Richeomus , Andreas Eudæmon - Joannes , Gretserus , Forerus , Pallavicinus, aliique multi confutarunt. Non est probrum , ab hæreticis & malis hominibus vituperari , sed laus maxima. Inter persecutiones & calumnias crevit Ecclesia : Apostoli ibant gaudentes a conspectu concilii , quoniam digni habiti sunt pro nomine JEsu contumeliam pati : ipse Sanctus sanctorum, innocens , impollutus , segregatus a peccatoribus , opprobria tulit, & per tribunalia raptatus, est condemnatus.

Ceterum , livor, odium, invidia , tot libellis famosis , tot accusationibus , calumniis, atque procellis excitatis , adeo nihil profecerunt adversarii in Gallia , ut post restitutionem Societatis intueri debuerint , eandem per totum regnum propagatam , plurimis collegiis auctam florentemque ; Ecclesias , & scholas magna frequentia conspicuas , regum favores , cor ipsum Henrici Magni , pretiosum sane amoris pignus , Ecclesiæ Flexiensi datum , Cotonum frustra, missionem ab aula petentem , regibus , Suffrenum reginæ a sacris confessionibus & concionibus.

ARTICULUS III.

Comitia Calvinistarum. Seditio principum &c.

POstquam sectarii in accusanda Societate frustra vires consumpserant , aliunde rebus suis prospiciendum judicabant. Comitia 10

igitur gentis suæ Salmuriæ in Andegavensi provincia, ubi academiam habebant, celebrant, præsidibus Bullionio, Sullio, & Rohano, Hugonotorum ducibus, statutumque in iis, præter confirmationem edicti Nannetici petendas esse plures urbes, stipendia pro ministris suis majora, seminaria item, in quibus juventus religione reformata, ut loquebantur, imbueretur.

Animum ad talia audenda illis faciebant tum propriæ vires, quas non raro minitabantur, tum Galliæ, cum rex pupillari esset ætate, res turbatæ. Quippe principes, incentore Bullionio, arreptis armis, adversus reginam tutricem movebant seditionem: Nivernensis Campaniam, Maynius Suessionem, Longavillæus Picardiam, Vindocinensis, e carcere elapsus, Britanniam invasit.

Seditio.

Henricus Condæus, proximus post regem Ludovicum, ejusque fratrem, regii sanguinis princeps, in cujus verba, quamvis esset Catholicus, etiam Calvinistæ jurare erant parati, seditionis caussas aut prætextus acerba epistola ad reginam perscripsit; principes contemptos, externos gubernaculo admotos, ærarium largitionibus exhaustum, nulla indicta comitia, omnes ordines afflictos, violatam fidem edicti Nannetici, ac propterea Calvinistas armatos, malam denique universim regni administrationem objiciens, quin imo exprobrans: principum esse, ruinæ regni obviam ire; vel armis extorquenda regni comitia.

Respondit regina Condæo, non esse opus armis extorquere, quod ipsa ultro esset datura: principes non fuisse despectos, sed provinciarum præfecturis honoratos & divitiis auctos; in eos factas largitiones, ne pacem turbent. Multa se cum ipso Condeo contulisse consilia, cur nihil eorum, quæ nunc exprobraret, meminisset? Si regno consulere sit animus, cur rebellioni se principem præbeat, cur turbet, cur patriam in se ipsam armet? Non in alio se peccasse magis, quam, quod nimis multa dissimularit, & egerit cum eo leniter. Omnia sua studia in id fuisse intenta, ut in pace & tranquillitate regnum floreret; in id ascitos in arctius consilium viros probos, quibus salus publica curæ; neque nunc sibi aliam esse mentem, modo per arma Condei liceat.

Et hæc quidem regina ad principem Condeum scripsit, sed facile perspexit, eo jam esse ventum, ut ferro sit frangenda seditio: delectus igitur haberi jubet. 3000 Helveti stabant sub Bassompetro, 4000 prætoriani sub Espernonio, nova supplementa Lavordinus adduxit; ut adeo 13000 educerentur adversus principes,

pes, quorum copiæ non ultra 6000 armatos constabant. Hos nomine Condei ducebat Bullionius, Calvinianæ sectæ princeps.

Territi principes impari numero haud difficiles aures præbebant Guisio, pacem reginæ nomine offerenti. Itum in has leges: Indicenda proxime universalia regni comitia. Restituendos principes. Declarandum eos propter rempublicam fuisse armatos. Militi ex ærario publico solvenda stipendia. Ambasiam ad finem usque comitiorum Condeo committendam. (Anno 1613.)

ARTICULUS IIII.

Regni comitia generalia. Varii obitus.

PAcata sic tantisper Gallia, Ludovicus exacto 14 ætatis anno (prout fert mos regum Franciæ) simul & pubes & major factus, habenas regni ipse capessit, matremque arctioris consilii principem dicit, atque solenni diplomate indicit regni comitia. (anno 1614.)

Habita prius pro more privata per provincias, quæ *provincialia* propterea appellantur. In his disquiritur, quid in generalibus proponendum, & quinam ad illa delegandi. Postquam autem oratores Lutetiam pervenerant, solenni per urbem supplicatione datum est comitiis initium. Sed mox orta est contentio de jure præcedendi.

Nam episcopi illi, qui erant Pares Franciæ, priorem Cardinalibus locum prensabant, eo allato argumento: summam Parium post regem esse dignitatem: hinc *Pares* dictos, quod pares inter se reliquis omnibus antecedant: regii etiam sanguinis principibus anteire solitos in solennibus inaugurationis diebus, quando in officiis suis regi ministrabant. Pares anteire in curia archiepiscopis: ergo etiam Cardinalibus, quorum dignitas extranea non sit consideranda in senatu. Lis de præcedentia.

At Cardinales opponebant, ante ipsos etiam regii sanguinis principes Cardinales incedere solitos, donec in Possiacensi colloquio Condei & aliorum Calvinistarum potentia, pupillari Caroli IX ætate, priorem sedem principes usurparint, protestantibus contra id factum Cardinalibus, Lotharingo, Guisio & Turnonio: Carolum VIII regem ipsum Romam ingressum Cardinalium decano priorem cessisse locum. Pares neque in Parlamento præcedere regiis principibus: ergo neque Cardinalibus: jam sat alias esse Ecclesiæ hostium, indignum esse, quod pauci episcopi ordinem Hierarchicum,

in summi capitis dedecus, attentent convellere, & Ecclesiæ principes gradu suo movere.

Quamvis autem nihil magis instabile sit apud Gallos, ut inquit Gramondus ad annum 1614, nihil minus per leges sancitum, quam jura sedium, quæ pro varietate temporum & regum favore meri non raro sunt arbitrii, nec nisi *provisionali* decreto pro necessitate asserta, hic tamen pro Cardinalibus fuit pronuntiatum, & ordo sequens observatus.

In medio aulæ sublimis sedebat rex: ad ejus dextram Maria Medicæa & Margaritha Valesia, reginæ, & Elisabetha principi Hispano desponsata: justo intervallo Condeus, & Suessio, regii sanguinis principes: inferiori gradu Guisius, Ellbovius, Espernonius, & Sullius, duces & Pares Franciæ: ad lævam vero regis Gasto frater, & Christina soror: Cardinales Rupefocaldius, Bonzius, Perronius: post hos Vantadurius & Mombasonus, duces: dein Bullionius, Boscodelphinus, Brissacus, mareschalli. In area inferiore dextram occupabat clerus, lævam nobilitas, utramque promiscue delegati provinciarum, qui tertium ordinem seu populum repræsentabant.

Comitia regni. Cum ecclesiasticorum ordo quædam proponeret, quæ in suum præjudicium interpretabatur tertius ordo, hic, ut ægre faceret clero, statim thesin illam toties agitatam in medium produxit: *nullam esse potestatem in temporalibus supra regiam, unique immediate subjectam DEO, nullis obnoxiam interdictis.* At conquestus est clerus, quod tertius ordo, ignarus Theologiæ, manum mittat in alienam messem: quæstiones de fide ad solum clerum pertinere. At contestatus ille, se non ingredi fidei mysteria, sed tanquam leges Galliæ fundamentales & immutabiles statui velle hæc tria:

1. *Sacrilegum esse, reges, unctos DEI, quocunque prætextu occidere.*

2. *Debitam uni DEO immediate regum in subditos potestatem.*

3. *Nullis sedis Apostolicæ interdictis subjacere imperia regum, subditosque nunquam exsolvi posse Sacramento fidei.*

Primæ propositioni assensit clerus, & nobilitas, laudavitque synodum Constantiensem, quæ sess. 15 damnavit propositionem de licito tyrannicidio tanquam hæreticam.

Secundæ & tertiæ propositioni intercesserunt duo primi ordines, ecclesiasticus videlicet & nobilium. Secundam politicam esse veram, si de Gallis regibus loquatur; dubiam & plerumque falsam,

lam, si de principum promiscue omnium in subditos potestate loquatur : nullo autem casu de fide.

Tertia thesis summa contentione est agitata inter Cardinalem Perronium, & tertii ordinis oratorem. Innocuum fuerit per narrationem mere historicam eruditionis gratia referre breviter, quæ ab iis in utramque partem fuerunt dicta, prout ea prolixius refert Gabriel Bartholomæus Gramondus, natione Gallus, ac supremi senatus Tolosani præses, in suis *historiis Galliæ ad ann.* 1615 *pag. m.* 65 *& seqq.*

Probasse Perronium, inquit, sedis Apostolicæ potestatem ecclesiasticam in principes, lapsos in hæresin, & alios ad eandem pertrahere, atque Ecclesiam Christi destruere connitentes. Contrariam opinionem novam esse, Luthero & Calvino fautoribus nuper natam : sacramento vinciri reges Galliæ, dum throno inaugurantur, pellendi regno suo hæreticos : si pejeraverint, in hæresin ipsi degeneres, si fautores hæresiarcharum, novi dogmatis assertores, deberi vicario Christi pœnam perjurii, & custodiam ovilis Dominici. De auctoritate sedis Apostolicæ. Perronii oratio pro illa.

In eam sententiam exactis sæculis itum, iri & hodie passim toto orbe Catholico, si Galliam demas. Ipsos docto es Galliæ, potestatem illam negantes, nunquam suam sententiam pro dogmate fidei venditasse, veram & politicam duntaxat asseruisse.

Exemplis plenas esse historias : notum esse quomodo S. Ambrosius egerit cum Theodosio M. Imperatore ob Thesalonicensem lanienam. Euphemium patriarcham Constantinopolitanum Anastasio Imperatori negasse obsequium, donec concilio Chalcedonensi subscripsisset. Eidem Imperatori, in Eutychis hæresin lapso, restitisse acriter Symachum Papam. Clotarium regem Gallorum ob immane scelus punitum a Pontifice. Justinianum II & Philippicum, Imperatores, pariter a Pontificibus fuisse mulctatos. Leonem Isauricum Imperio dejectum Gregorii II decreto, quia Iconoclastarum hæresin vi & exemplo propagasset.

Carolum M. ad Occidentis Imperium evectum ope Romanæ Sedis. Childericum enervem & regno imparem, dejectum, atque Pipinum substitutum assensu ejusdem Sedis, a Gallis imploratæ. Philippum I Galliæ regem ob repudiatam legitimam conjugem, & inductam pellicem, semotum ab Ecclesia. A Gregorio VII communione interdictum Henrico IV Imperatori, subditosque solutos obsequii nexu. Excommunicatos Philippum Augustum Galliæ, & Joannem Angliæ regem : ita Ottonem Imperatorem, ita Raymundum comitem Tolosanum, in Albigensium hæresin

resin lapsum, aucto hac occasione Galliæ regno provincia: ita ab Innocentio IV in concilio Lugdunensi sacramento solutos Friderici II excommunicati subditos: ita dejectum Petrum Arragoniæ regem a Martino IV ob trucidatos Gallos in Vesperis, ut vocant, Siculis: ita ab Urbano V latam excommunicationis sententiam contra Petrum Crudelem Castellæ regem, quia hæreticus & Ecclesiæ orthodoxæ hostis fuisset.

Hæc a Perronio publicis in comitiis proposita fuisse, refert, quem dixi, Gramondus, scriptor Gallus loc. cit. additque, eum authoritate Theologorum nixum & jurisconsultorum, non modo exterorum, sed etiam Gallorum, uti Joannis Parisiensis, Almaini, Gersonis, Joannis Sylvæ præsidis Lutetiani, Joannis Fabri, Stephani Aufrerii, Tolosani Parlamenti præsidis, Prestii ministri regii, Gregorii Tolosani &c., qui cum Galli essent, minime posse esse suspectos: unam illis esse pro summo Pontifice sententiam, quod lapsis in hæresin regibus, maxime, si religionem orthodoxam insectantur, communione interdicere possit & regno. Absurdam esse thesin, imo hæreticam, quæ contrarium velut *de fide* promulget, cui veterum subscripserit nemo, recentiorum pauci: ad summum tanquam thesin politicam defendi posse problematice: quo fiat satis auctoritati ecclesiasticæ & sæculari.

Eum errorem primam fuisse Henrico VIII Angliæ regi viam in hæresin: ex injusto repudio juste condemnatum rebellasse contra judicem suum, atque despectis censuris Apost. Sedis jura invasisse: non eam esse mentem regi Christianissimo, ut Sedi Apostolicæ obluctari velit, neque sub tanto rege timenda interdicta, qui non modo primogenitus Ecclesiæ filius, sed etiam protector & liberator sit &c.

Mironis contra illam. Contra vero pro thesi sua dixisse oratores tertii ordinis, idem Gramondus refert: ante 300 annos thesin illam adversus Bonifacium VIII a Galliæ comitiis fuisse scriptam. Christum diversas a gladio habuisse claves, jussumque Petrum, mittere gladium in vaginam. Mansuete post regnasse Ecclesiam. Summo Pontifici Christi vicario ac Petri successori nullam esse jurisdictionem, ubi de privatorum possessionibus agitur, multo minus, si de regum bonis: primæ sedi non esse potestatem, privatum civem, in hæresin lapsum, spoliandi patrimonio, cur Magistratum? Cur regem?

Christum ipsum respondisse Pilato, regnum suum non esse de hoc mundo. Tiberium impium & flagitiosum fuisse Imperatorem, & tamen Christum illum non privasse imperio, nec solvisse

sub-

subditos juramento, sed jussisse, dare Cæsari, quæ sunt Cæsaris. Si rex ad idola adoranda impelleret, nihil vetare, fieri martyres: sanguine subscripsisse martyres doctrinæ Catholicæ, quin grassarentur in tyrannos. Principibus etiam discolis deberi obsequium verbo & exemplo docente Paulo: *omnis potestas est a DEo: qui potestati resistit, ordinationi DEi resistit.*

Summis etiam pontificibus inesse humanos affectus: per vitrum trigonum inspici posse principum gesta: aulam Romanam odio duci posse aut gratia ad deceptionem pontificis: fulmina jaci posse, ut ferunt mortalium vices, in insontem, aut minus reum, a manu irata, aut parum amica. Doceri id pluribus exemplis, præcipue Alexandri III, pedem collo Friderici I Imperatoris, supplicis & prostrati, imponentis (*fabula est*). In iis, quæ de fide non sunt, decipi quandoque posse pontifices.

Unum DEum regibus esse judicem, dicente rege Propheta: *Tibi soli peccavi.* Subscribi a clero Gallicano concilii Constantiensis doctrinæ, qua reges, etiam tyrannice sævientes occidi vetat. Quæ doctrina valere nequeat, si subditi per pontificem fieri possint sui juris.

Nunquam autem a tertio ordine hanc thesin fuisse propositam, tanquam credendam de fide, datam in publicum tanquam politicam. Magistratuum esse doctrinam de politicis, theologorum de dogmaticis. Queri non posse pontificem, si politice credatur; sicut rex non habet jurisdictionem in primam sedem, ita nec istam in regem, ut est rex: unde *gratia DEi* regem dici. Childericum a comitiis generalibus fuisse dejectum. Philippum Pulcrum & Ludovicum XII contra Bonifacium VIII & Julium II excepisse. Reges Gallorum, quamvis sedis Apost. sint filii, emancipatos tamen esse & sui juris, ut adeo propria ipsis sint, quæ possident.

Ita historice rem gestam narrat Gramondus præses loc. cit. additque, momentum ferme omne comitiorum in ea quæstione fuisse: vexatos his controversiis ordinum oratores, nullo in populum ex vanitate quæstionum obventu: in hoc peccatum maxime esse a delegatis; neque enim indicta fuisse comitia ea mente, ut trium Galliæ ordinum conventus transiret in scholæ munia.

Tertii ordinis opinioni accessit Parlamentum Parisiense, ac placitum vulgavit hac formula: *Rogante* (Servino) *procuratore regio, senatus censuit, pro lege politica, regnique fundamentali habendum postbac, quod rex Galliæ unius DEi beneficio regnat, quod* Et Parlamenti.

neminem in temporalibus agnoscit, quod sacrum ipsius caput est, adeo, ut nemini jus sit, quocunque prætextu eum occidendi.

Graviter tulit clerus, & questus est, Parlamentum limites potestatis suæ fuisse egressum; dum celebrantur regni comitia, velut justitio indicto, cessandum esse senatui. Cum clero consentire nobiles in eandem sententiam, non esse pro lege assumendas theses, quas popularis ordo proposuit: duorum ordinum suffragia uni prævalere; neque id juris esse Parlamento, ut comitiorum generalium placitis intercedat: summum istis jus esse, decernere pro republica sub regis placito. Nuntius etiam Apost. vindicabat pontificiam auctoritatem.

In altercationem abiisset disputatio, nisi rex decrevisset, ut in suspenso habeantur theses, donec opportuno tempore discussæ aut in legem irent, aut penitus abrogarentur. Datum interea prælo Parlamenti placitum, & per urbem dispergitur, approbante imperito populo. Sed rex novo diplomate decretum suum confirmavit, & puniri jussit typographum, quantumvis ægre id Parlamentum & ordo popularis aspiceret. Et hic erat finis contentionis, intempestive, ut loquitur Gramondus, ab ordine tertio motæ.

De Trid. recipiendo.

Actum dein etiam in his comitiis de publice promulgando, & recipiendo in Gallia communi lege concilio Tridentino. Eleganter iterum ac docte Cardinalis Perronius peroravit pro concilio, cui accessit clerus: canones, eaque, quæ ad fidem pertinent, jam alias esse recepta; quæ vero ad disciplinam & reformationem spectant, sine omni cujuscunque præjudicio, recipi posse, si addatur hæc clausula: *sine præjudicio jurium coronæ regiæ, libertatum ecclesiæ Gallicanæ, privilegiorum, aut exemptionum.* Vana fuisse, quæ Miro & Savaronus nomine tertii ordinis objiciebant, scribit Gramondus, nihilque fuisse ex proborum mente, quo minus promulgaretur res sancta; at populum hic clero prævaluisse.

Finitis comitiis trium ordinum conclusa offeruntur regi approbanda & confirmanda. Lecti in eam rem oratores: a clero Armandus Richelius, episcopus tunc Lucionensis, brevi ad summum potestatis apicem evehendus: a nobilitate Senessæus Baro: a populo Miro præses.

Finis comit.

Placitorum hæc summa: *Regia domus & militia officia, in præsens venalia, posthac distribuenda pro merito: beneficia ecclesiastica viris probis, una virtutis & doctrinæ habita ratione: profusas in primores, quandoque immeritos, pensiones minuendas, si non omnino extingui illas placeat.*

Subjungit Gramondus, has leges non ultra annum fuisse observatas; inutilem proin fuisse comitiorum convocationem, in qua immensi sumptus sint impensi. Non indegere Galliam novis legibus: ordinationum volumina haberi ad nauseam: præstare paucas esse leges, quam multas, quæ non observentur.

Obiit hoc tempore (*anno* 1611) Carolus dux *Maynius* (*Meduanus* aut *Mayennius*) magni illius Francisci Guisii, ad Aureliam a Poltroto interempti, filius, Henrici Guisii & Ludovici Cardinalis, mandato regis Henrici III Blesis anno 1588 cæsorum frater: princeps magnus, & dignus stirpe Lotharingica: unitorum in Gallia Catholicorum post fratrem Henricum ductor, vicarius regni, ingens religionis columen, qui, ad tempus saltem, rex Galliæ esse potuisset, si regnum cum Hispano partiri voluisset. Sed reservavit illud legitimo successori, in quo nihil præter sectam oderat: hanc ubi serio relictam scivit, posuit arma, & Henrico regi, amicissime eum excipienti, submisit. Mortem ejus graviter tulit regina vidua, cujus, maxime adversus Calvinistas, utebatur consilio & manu. Reliquit ex Sabauda conjuge Henricum Mayennæ ducem, dignum tanto parente filium, rebusque deinceps gestis non minus clarum. 11 Du Mayn.

Sequenti anno decessit *Carolus Suessio*, Ludovici Condæi filius tertio genitus, patruelis Henrici IV regis, Henrici Condæi, de quo sæpius adhuc recurret sermo, patruus, princeps acri ingenio, sed ab aulæ strepitu abhorrente. Filium ex Mercordia reliquit Ludovicum, in quo dein propago defecit. Suessio.

Fratrem Carolum haud diu post secutus est *Franciscus Contius*, nulla relicta prole. Ejus gesta nec laude nec vituperio digna dicuntur. Henricus Condeus vero ejus ex fratre nepos cum duos filios haberet, per primum *Condæam* stirpem propagavit, per alterum novam *Contiam* fundavit, in diem usque hodiernam florentes. Conti.

Nec silendus *Henricus Montmorantius*, dux Damvillæ *Comestabilis* & Par Franciæ, Occitaniæ gubernator, magni illius Annæ, qui in pugna Sandionysiana alter velut Epaminondas cecidit, filius; non indignus tanto patre, nisi post illius mortem cum Calvinistis consilia contulisset, quia Catharinam Mediceam a domo Montmorentiana aversam credebat. Obiit 1614, uti etiam Cardinalis *Jojosa*, collegii Purpuratorum patrum decanus, plenus dierum & meritorum. Montmor.

ARTICULUS V.

Concini potentia invisa. Parlamenti monita, regi data. Alterum bellum civile. Calvinistarum arrogantia. Pacificatio. Alterum bellum civile.

12 PArlamentum Parisiense haud æquis oculis aspicere potuit, quod in nuperis comitiis regni nulla sui ratio fuerit habita; quapropter, iis finitis, duces, Pares, & primores Franciæ, quibus dignitas sua locum & suffragium in Parlamento concedit, convocavit, ut de salute reipublicæ consultarent; cum autem innotuisset, nulla a rege petita venia convocationem istam esse factam, imo aula, & præsertim regina invita, nullus ex ducibus & principibus comparuit, Condæo, qui accessurus erat, alio misso.

Celebratur nihilominus conventus, in quo *Concinus* maxime, marchio *Ancræus* petebatur. Erat hic Pennæ in Hetruria tenui fortuna natus, atque anno 1600 cum Maria Medicæa in Galliam profectus; ubi opera uxoris suæ, Eleonoræ Galligaiæ, quæ reginæ erat a cubiculis, ac singulari apud eam gratia valebat, in aulam ascitus, atque ad summam primi ministri dignitatem, tantasque divitias provectus, ut Ancreæ marchionatum in Picardia emeret, ingentemque, ut ferebatur, pecuniam accumularet; dictus etiam a Ludovico rege, matris commendatione, marescallus Franciæ & Normanniæ gubernator.

Lividis oculis Galliæ proceres aspiciebant tantam hominis exteri potentiam; quapropter in Parlamento, ea, qua dixi, ratione convocato, communi suffragio in eam itum sententiam, succurrendum laboranti Galliæ, rebusque in deterius lapsis. Unius hominis, & quidem exteri, arbitrio stare jus vitæ & necis: tyrannidem usurpari sub bono principe, neque privatis incrementis satiari ambitionem viri & avaritiam: tantum abesse ab homine novo & alienigena curam incolumitatis publicæ, ut hostili odio in principes, patriæ studiosos, ac totius regni perniciem grassetur.

Verduni ad regem libellus insolens.

Verdunus igitur senatus princeps libello supplici regi offert curiæ placita, quorum hæc summa: promulgandas concilii Constantiensis, quæ de rege sunt, sanctiones: perperam actum, quod suspensa sint, quæ pro securitate regis & regni a senatu sunt decreta: procul habendos a regni arcanis peregrinos homines, quibus, stet an ruat Gallia, perinde sit: prohibendos militarium munerum mercatus: nec præficiendos legionibus ignotos homines:

per gradus secundum merita ascendendum ad armorum imperia: nobiles olim Gallos, gregarios inter imbutos belli artibus & experientia, antequam ductores fierent. Externos, quibus inveteratum in Gallos odium, arcendos præfecturis militaribus & forensibus, neque ecclesiasticis beneficiis admovendos: prohibendum nobilibus commercium cum principibus exteris.

Conservandas ecclesiæ Gallicanæ libertates & privilegia: minuendos & stirpi suæ uniendos monachos, in numerosos ramos indies pullulantes: corrigendos abusus arctioris consilii, quibus nulla sæpe caussa, velut in ludibrium, Parlamentorum placita fiant irrita, caussasque facilius, quam par sit, ab eodem avocari, maxime capitales, quo fiat, ut scelera impune per provincias grassentur: edicta regia executioni non esse mandanda, maxime pecuniaria in oppressionem populi, antequam Parlamenti actis sint inserta, rataque habita. Ita sancitum veteri lege, quæ quotidie infringatur pro libidine eorum, quibus summa rerum est credita: sanctum esse ærarium publicum, legendos quæstores a sordibus puros: corrigendos abusus, quibus consumatur belli nervus, ad saginandam privatorum avaritiam. Coacervatam Henrici M. parsimonia magnam pecuniæ vim, nulla populi oppressione; hanc in usus privatos distrahi, simulque intendi tributa, ac populum opprimi: animadversurum senatum in authores tot malorum, si regis auctoritate non ante depellerentur.

Acerba hæc admonitio, dicam, an reprehensio & comminatio, lecta fuit in præsentia regis, principum, procerumque de sanctiori consilio: quorum alii Parlamenti insolentem audaciam, alii temeritatem non ferendam, alii inauditum nulloque exemplo nixum facinus reprehendebant: comprimendos spiritus, ultra metas potestatis suæ exæstuantes: unum esse regem Galliæ; restituendum sibi & regno; mirum esse, quod subditi ac servi regis hæc audeant, qui tamen identidem clament, regem Franciæ supremam soli DEo debere potestatem, mortalium nulli obnoxiam: nuper tanto ardore eos contendisse, nullam supremo pastori ac vicario Christi in regem regnumque esse potestatem, jam vero a servis ac subditis in regem regnumque usurpari imperium. Reprobatus.

Regina præsertim, se & Ancræum maxime peti facile perspiciens, fuit indignata, & tum per se, tum per Brulardum, regni cancellarium, Parlamenti accusationem confutavit. Postridie placitum arctioris consilii vulgabatur, quo rex calumnias esse pronun-

tiabat, quæ in libello oblato in administratores regni a Parlamento fuerant conjecta. (*Grammond. ad ann.* 1615.)

13 Bellum civile — Recruduit paulo post bellum civile, quod rursus principes cum aula collisit. Caussa aut prætextus idem, Acræi in aula gratia, & mala per eum regni administratio: re ipsa invidia, & abusus infirmæ adhuc ætatis in rege, quolibet sibi ademptum credente, quod alteri accreverat. Accessit pruriens in turbas Calvinistarum indoles, quieta nunquam, & in suam semper vigilans ruinam, ne sapere cogatur. Suspecta illi timendaque videbatur ex destinatis Ludovici regis cum Anna Hispana nuptiis utriusque gentis Catholicæ conjunctio.

Facilem invenit in sua consilia Condæum, Catholicum equidem principem, & aliter haud dubie facturum, si rex esset: sed nunc, cum Ancræum in aula dominantem non ferret, in adversam partem abreptum. Vulgaverat is suas in publicum querelas: indigna pati se, & confœderatos secum principes: injuriam nuper illatam senatui Parisino, pro salute regni excubanti, cuique accessus ad regem pro republica liber esse debeat; spretas ejus monitiones vindicandas: edicti Nannetici servandam fidem: comitiorum decretis subscribendum: publicum hostem esse, a quo dissipetur regni ærarium, & opprimatur exactionibus populus: violenturque fœdera, regem inter & principes sancte inita.

Invitati mox ad communem veluti caussam adsunt principes, Nivernus, Longavillæus, Mayennius duces, Bullionius & Sullius marescalli Calvinistæ, quibus accedunt Rohanæus & Subisius fratres cum omnibus sectariis; qui in comitium collecti Rupellæ in hæc capita convenerunt.

Pro lege fundamentali habendum, quod regum Galliæ potestas sit immediate a DEo, prout nuper in comitiis a tertio ordine fuit propositum, & a Parlamento confirmatum: inquisitionem in cædem Henrici IV esse instituendam, eamque vindicandam: promulgationem concilii Tridentini, a clero & nobilitate petitam, esse rejiciendam: declarandum a rege, juramento pellendi hæreticos non contineri Gallos reformatos: simpliciter appellandam religionem reformatam, sine addito, *quam reformatam vocant.*

A Calvinistis. — Plures urbes reformatis dandas: Vergerio senatori Parisiensi, Catholicam religionem amplexo, substituendum religionis reformatæ: regiis sumptibus alendos ministros reformatos: non sex, sed duos tantum ministros reformatos præsentandos regi, ex quibus unum confirmare teneatur; Sedanæ urbi protectionem confirmandam

dam a rege, folitasque penfiones & ftipendia perfolvenda principi Bullionio: confirmandas reformatis urbes fecuritatis: confilium arctius reformandum, & reftituendum in ftatum, quo fuit fub Henrico IV, reformatis inimicos arcendos ab eorum cauffis: agendum, ut rex monitionibus, nuper a Parlamento propofitis, affenfum præbeat. His nifi articulis rex annuat, armis extorquenda.

Ex quibus fane videas, quam infelix fit conditio principis, qui fectam tam infolentem, arrogantem, minacem, feditiofam & rebellem ferre debeat. Quid enim hoc aliud, quam regi leges præfcribere, & exuto jurato obfequio imperare?

Condæus, probe gnarus, quantum fit factioni fuæ momentum in fœdere cum fectariis, cum eis in hæc capita convenit. Pollicentur 1 obedientiam & fidem regi promittere (*in quem arma funt diftricturi*). 2 authoritatem regiam vindicare (*quam proculcatum eunt*). 3 Tridentini promulgationi refiftere (*quia veritatem docet*). 4 ire obviam malis, quæ imminent ex nuptiis regis cum Hifpana (*non malis, fed fibi volunt ire obviam; quia ex hac conjunctione vires fuas minuendas timent, male fibi confcii*). 5 operam dare, ut arctius regis confilium reformetur (*ut arctius regem conftringant.*) 6 confirmandum publice edictum Nannetenfe, cavendumque, ne ecclefiæ reformatæ detrimentum patiantur. (*Nullum paterentur, fi vere reformarentur*). 7 fidem folenniter dandam in opem mutuam. (*Mala fides nulla fides*). 8 arma non ponenda nifi communi confenfu. (*Egregii enim vero regiæ, quos fe clamant, fecuritatis & authoritatis vindices*). 9 programmata Condæi nomine fubfcribenda (*ut fub nomine Catholici, & regio de fanguine principis, effufius graffari poffint*): nihil tamen Condæus in arcibus & urbibus novare valeat. (*Quia eft Catholicus*). 10 profpiciendum indemnitati eorum, qui belli cauffa bonis, dignitatibus, aut præfecturis dejicientur. (*Sed unde? numquid ex bonis regiis? at hoc eft alieno corio ludere*). 11 fovendum confœderatos inter frequens commercium: arcana habenda confilia; reformati in urbibus Catholicis, quæ Condæi partes fequentur, fecure degant, & exercitio religionis libere fruantur; damna ex adverfæ partis bonis compenfanda. (*Omnia diligenter expenfa in præjudicium tertii, & quidem regis ac religionis Catholicæ. Sic nempe filii tenebrarum prudentiores funt filiis lucis.*)

Fœdere hoc percuffo itaque provincias dividunt, multas urbes fuas in partes pertrahunt, regi fidas ferro & igni vaftant, terrorem per totum fere regnum circumferunt. Rex quoque juftum

adver-

adversus perduelles exercitum duxit, ex Gallis & Helvetis conflatum, ut adeo viribus hostem superaret. Sed prudenter apud se perpendens, nihil noxium magis regno, quam bellum civile, in quo, seu vincat, seu vincatur, sit amissurus, suasu plurium accedente, pacem offert. Statuuntur primum induciæ, tum vero fœderati hæc capita anno 1616 pro pace conficienda regi offerunt.

1. Facienda inquisitio in Henrici IV parricidas, conciliique Constantiensis & Sorbonæ de regum vita decreta renovanda: atque ad Parlamentum remittenda inquisitio. *Concessum.*

Pax extorta.

2. Articulus tertius ordinis tertii de immediata regum potestate confirmandus: si quid contra ab arctiore consilio irrepsit, delendum. *Suspensum.*

3. Gallicanæ ecclesiæ privilegia sint salva. Tridentinum non promulgetur. Parlamenta in antiquum statum reponantur. Arctioris consilii placitum abrogandum, quo Parlamenti monitiones & S. C. rejecit. Rex dictis monitionibus & comitiorum placitis respondeat. *Concessum.*

4. Exteris ne committantur præfecturæ militares aut forenses, aut alia munera publica. Militia equestris restituatur; nec in alios usus erogandum vectigal, præstari propterea solitum. *Concessum.*

5. Consilium regis arctius reformandum, nec quicumque temere ad illud admittendi. Dona in immeritos tollantur. Annua pensio, regi præstari solita ob prorogationem officiorum, penitus tollenda. Sublevandum oneribus populum, quibus opprimitur. *Concessa.*

6. Servanda fœdera, cum Helvetis inita, utpote Galliæ perutilia. Pensiones & stipendia, ipsis promissa, diligenter solvenda, nec quæstorum arbitrio permittenda. *Concessum.*

7. Diploma, contra Condæum, primum principem, & ejus sequaces vulgatum, revocetur. Sedani protectio firmetur. Pictavienses restituantur. Nemini fraudi sint ab anno 1614 utrinque gesta. *Concessa.*

Subscripserunt Condæus & Calvinistarum legati. Additi articuli secreti, quibus a rege varia munita loca Condæo concessa; distributa aliis perduellionis præmia: in eosdem ingens pecuniæ vis collata & pensiones annuæ promissæ, ad quas exsolvendas, nova salibus tributa imponi necesse fuit. Hoc nempe erat illud levamen populi, toties jactatum: hæc illa ærarii cura; dissipatum credebant, quidquid in suos loculos non defluxisset. Et quid aliud magis ærarium regium, totamque Galliam afflixit, quam mota

Calvinistarum insolentia.

toties

toties contra reges a Calvinistis bella? Regina ipsa multoties conquesta fuit, exhauriendum ærarium, ut a turbatoribus pacem emat.

Regiam potestatem sanctam esse, nemini subjectam, a solo DEO immediate dependere, toties vociferabantur, qui per seditiones, per rebelliones, per mandata, præcepta, minas, majestate protrita, regem servire sibi, & perduelliones præmiis remunerari cogebant. Nesciebat Gallia servile & precarium velut regnum, quamdiu unius religionis, unius erat labii; at vix sectarii surrexerant, aliam mox faciem induit. Nulla amplius decretorum reverentia, circumscripta monarchia, accisa coronæ majestas, excussum parendi obsequium, spreta potestas, per seditiones, rebelliones, bella, subditis leges dictantibus, obedire compulsa. Et, quo tristius evenire solet, ipsi etiam Catholici, (si tamen Catholici) novam a novis his hominibus linguam discunt, in despectum coronæ, ordinis ecclesiastici, ipsiusque supremi sacrorum antistitis.

Inter secretos pacis articulos quidam putabant contineri etiam dejectionem, quæ mox contigit, *Brulardi Sillerii* Galliæ cancellarii, viri fide, integritate, eruditione præstantis. Fortiter tulit variantis fortunæ vices; dignus sane, qui revocaretur: major visus, dum factus est minor. *Varaus* vero ipsius successor, præses ante Aquensis, minor apparuit, postquam factus est major; documento utili mortalibus, quam imprudentes non raro fortunæ dignitatisque gradum altiorem appetant. Brulardi dejectio.

Fluxas etiam spes, & humanarum rerum ludibria experta, decessit hoc tempore *Margaritha Valesia*, regis filia, trium regum soror, regis 28 annos uxor sine matrimonio, conjugata & cœlebs, vidua vivente marito; cui, forma corporis licet esse præstanti, & dotibus animi præclaris ornata, displicuit. Clausit Valesiam stirpem regiam, legitimo traduce propagatam. Quid myricæ exspectent, si cedris sors ita ludit? Grande portentum.

ARTICULUS VI.

Damnatur Romæ historia Thuani, & querela Arnaldi in Jesuitas: ejus ineptia circa obedientiam. Richerii tractatus de ecclesiastica & politica potestate damnatur a conciliis. Dissertatio de utraque. Decretum Parlamenti contra Castellum Romæ condemnatur. 14

ANno 1609 Romæ a sacra inquisitione damnata est *historia Jacobi Augusti Thuani*, uti stylo eleganti & tersa latinitate niti- Thuanus.

da, ita probata ex integro ſectariis; quibus, dum res geſtas temporis ſui perſequitur, apologiam atque panegyres ſcribere viſus eſt, Romanæ auctoritatis hoſtis infenſiſſimus; ut adeo mirum non ſit, eum a Caſaubono, Scaligero, Grotio, Heinſio, Clerico, Larreyo, Breitingero, aliiſque heterodoxis ceu primæ magnitudinis ſydus, & abſolutam hiſtorici ideam adorari.

Mutua nempe fricatione vices reddere voluerunt; quia Thuanus Proteſtantium ſcriptores, quibus nimis ſæpe uſus eſt, & nimis facile credidit, ſuper aſtra conglobatis laudibus extulerat. Gigantes hi illi erant, Catholici vero pumiliones & verrucæ Berecynthiæ. Optandum fuiſſet, ut eorum, quos tantopere laudabat, ſectam aperta facie fuiſſet profeſſus, ne ſub nomine Catholico magis noceret, peſtemque incautis lectoribus cum Apoſtolicæ Sedis contemptu afflaret. Illud prorſus mirandum, quod Jeſuitas vehementibus odiis & ſcriptis fuerit inſectatus, & tamen illis filium ſuum bonis moribus & litteris inſtituendum tradiderit.

Arnaldus contra Inſtit. Societatis.

Eodem anno Romæ damnata fuit *querela* vel *actio Antonii Arnaldi* adverſus Jeſuitas, qua iſti accuſabantur, quod ſint devoti Papæ, affectu Hiſpani, ſeditioſi, regum parricidæ, adeoque rurſus e Gallia exturbandi. Hæc aliaque furore æſtuans & odio Janſeniſta, ſuique impotens evomuit, abſque ulla ratione probabili. Merito proin a ſumma poteſtate nigro notatus eſt ſtigmate.

In quartum dein Societatis votum cæca rabie invehitur. Verba peregrina! votum horrendum! exclamat; cur ita? Quia vovent, inquit, quod in ſuperiore ſuo Chriſtum velut præſentem velint agnoſcere, illique tanquam Chriſto obedire. Profecto peregrinum in Inſtituto Societatis oportet eſſe Arnaldum: peregrinum certe eſt Societati hoc quartum votum. Ecce turpem inſcitiam hominis! Qui in Societate JEſu quartum emittunt votum, promittunt DEO, ſe ituros illico in regiones, quantumvis barbaras & remotas, ad convertendos ad fidem Chriſtianam populos, vel etiam fideles chriſtianis virtutibus imbuendos, quamprimum ſummus Pontifex miſerit. Verſatur ergo hoc votum circa miſſiones, in quamcunque terrarũ partem ex voluntate vicarii Chriſti ſuſcipiendas.

At demus, Societatis homines vovere, quod in ſuperiore ſuo Chriſtum præcipientem velint agnoſcere, eique ſicut Chriſto obedire; an votum hoc horrendum foret dicendum? Uſque adeone in aſceſi rudis eſt Arnaldus, ut neſciat, unanimem ſpiritus magiſtrorum hanc eſſe vocem, Chriſtum velut præſentem in perſona ſuperioris conſiderandum eſſe ſubditis? Quia propter Chriſtum

&

& ipſi Chriſto obeditur, dum ſuperiori in iis, quæ peccatum non continent, obeditur.

S. Baſilius, S. Benedictus, S. Bernardus religioſis ſuis tale præceptum imponunt, obediendi videlicet ſuperiori ſuo ſicut Chriſto. Ipſe S. Paulus Apoſtolus Epheſiis idem præceptum imponit: *ſervi obedite dominis veſtris carnalibus cum timore & tremore, in ſimplicitate cordis veſtri, ſicut Chriſto &c. --- ſervientes ſicut domino, & non hominibus. ad Ephes.* 6. Non totis artubus tremis, Arnalde, & exclamas: O voces horrendas!

Sed videte, qualem concluſionem ex tali obedientia inferat. Si Chriſtus juberet occidere, oporteret occidere. Ergo ſi Jeſuitarum Generalis Hiſpanus juberet Franciæ regem occidere, oporteret obedire, & illum occidere. Bella illatio! an ex doctrina patrum ſpiritualium aſcetica, ex regula S. Baſilii, S. Benedicti, S. Bernardi, ex præcepto S. Pauli tale monſtrum illationis enaſcitur? præcipit Apoſtolus ſervis, ut dominis ſuis ſerviant, *ſicut Chriſto*: ergo, ſi dominus præciperet ſervo, ut Cæſarem occidat, deberet eum occidere. Vah logicæ portentum! dignum ſane, quem advocatorum tribus e docto ſuo cœtu proſcriberet.

Quis adeo mentis inops, craſſæque eſt inſcitiæ, ut non intelligat, præceptum Pauli, ſanctosque Patrum aphoriſmos, dum ſuperiori obedire præcipiunt, ſicut Chriſto, ad illa referri, quæ non ſunt mala aut peccatum. Malum autem maximum & peccatum enorme eſt, regem occidere.

At vero, ſicut Arnaldus, ut calumniari liberius fucata facie poſſet, timidus videri voluit, ita doctor Sorbonicus imo & ſyndicus, non minus famoſus, in alterum extremum abiit, & audacia atque temeritate nomen grande & exiſtimationem quæſivit.

Eſt is *Edmundus Richerius*, qui tractatum edidit *de eccleſiaſtica & politica poteſtate*, utrique ſummopere injurium. De poſteriore ſcribit in hæc verba: *jure divino & naturali omnibus perfectis communitatibus & civili ſocietati prius, immediatius, atque eſſentialius competit, ut ſe ipſam gubernet, quam alicui homini ſingulari, ut totam ſocietatem & communitatem regat.* Et paulo poſt ſubdit: *contra hoc jus communitatis, ſe ipſam gubernandi, neque ſpatia temporum, neque privilegia locorum, neque dignitates perſonarum poſſe unquam præſcribere.* Richerius contra poteſtatem monarchicam.

Quid autem hoc aliud eſt, quam everſis monarchiis poteſtatem juriſdictionemque omnem ad ariſtocraticam aut democraticam

 regi-

regiminis formam referre, aut ad summum precariam duntaxat aliquam & a subditis dependentem potestatem regibus concedere?

Imbutus erat Richerius doctrina, quam tradiderant Jacobus Almainus & Joannes Major, doctor uterque Sorbonicus, gladium fuisse datum reipublicæ ad sui conservationem: communitatem non posse renuntiare potestati deponendi principem, si male gubernet; illum, sicut est propter populum, ita ab isto suam habere authoritatem. Et, quod mirum, utriusque hujus doctoris opera recusa sunt cura Dupini, & quidem cum magno eorum elogio, quod etiam Richerio scripsit. Quod tenuerit doctrinam istam tempore Henrici III, quem jure cæsum defendebat, eo quod status regni essent supra regem, non adeo mirum est; quia tunc commune quoddam temporis fatum Ligistas omnes (quales cum Richerio erant doctores Sorbonici) in errorem præcipitabat. At quod tempore Henrici IV, pacato jam regno, sustinuerit doctrinam istam resuscitare, & quidem impune, hoc enim vero mirum prorsus videri debet. Si vel unus ex Jesuitis talia scripsisset, heu! quantus clamor in totam Societatem insonaret! at Richerio episcopatus oblatus dicitur. (*Memoire Chron. ad an.* 1612.)

Rex, inquit Richerius, potestatem accipit a populo, certæ personæ se subjiciente: sic primitus omnia fuisse regna constituta. At hoc multi negant, ajuntque, potestatem regiam immediate esse a DEO, idque non modo in regnis hæreditariis, sed etiam electivis; nam licet status regni personam per electionem determinent, authoritatem tamen non ab illis, sed a DEO personæ electæ tribui; sicut a DEO tribuitur potestas summo Pontifici, quem Cardinales elegerunt: & sicut vel DEus immediate, vel Papa tribuunt jurisdictionem episcopo, cujus personam canonici per electionem determinarunt. Atque hinc minime sequi, status regni esse supra regem, aut hunc ab iis posse deponi; sicut Pontifex a Cardinalibus, & episcopus a capitulo canonicorum non potest deponi; illamque regulam, quod iis modis res dissolvatur, quibus fuit constituta, hic exceptionem pati. Videntur aliqui Galli doctrinam suam de majoritate concilii supra Pontificem ad majoritatem statuum supra regem applicasse. Utraque falsa est, neutra tenenda.

Verum non tantum regiam potestatem læsit Richerius, sed etiam pontificiam. Audiamus factum. Patres Dominicani, tempore capituli sui generalis, aliquot theses proposuerant. 1. Quod supremus Pontifex sit infallibilis in doctrina fidei & morum. 2. Quod

in

In nullo casu concilium sit supra Pontificem. 3. Quod pertineat ad Pontificem decidere res dubias, confirmare vel infirmare decisiones conciliorum, indicere silentium perpetuum partibus &c.

Baccalaureus quidam impugnavit has theses, easque tanquam contrarias concilio Constantiensi hæreseos arguit. Nuntius Ubaldinus, disputationi præsens, graviter id accepit. Vehementer exarsit contentio, donec Cardinalis Perronius argumento finem imposuit, asserendo, quæstionem hanc esse problematicam, nec pertinere ad fidem.

Die sequenti Jacobini (ita appellantur Dominicani Parisiis) hanc thesin affigebant, quod pertineat ad Papam, quæstiones de fide decidere, quodque in decidendo errare non possit. Contra has igitur theses Richerius eum, quem dixi, tractatum scripsit, quo prætendit stabilire doctrinam Sorbonæ & ecclesiæ Gallicanæ circa auctoritatem Papæ & gubernationem ecclesiæ. Et contra ecclesiasticam.

Ingens murmur & indignationem multorum excitavit Richerii liber, eumque Sorbona examini suo subjicere parabat, sed inhibita fuit a Parlamento, hortante potissimum Verduno ejus præside, qui Richerio scribendi auctor fuerat: exemplaria vero libri ad acta reponi jussit.

Cum igitur Sorbonæ manus a Parlamento essent ligatæ, nuntio Apostolico hortatore, Cardinalis Perronius archiepiscopus Senonensis cum suis episcopis comprovincialibus, Parisiensi, Altissiodorensi, Meldensi, Aurelianensi, Trecensi, Nivernensi, Carnotensi, zelo pro sana doctrina ardentibus, persuasisque, nulla potestate laica in materia hac mere ecclesiastica se inhiberi posse, *concilium provinciale Senonense* celebravit, examinatoque per plures sessiones Richerii libro, eum condemnavit, tanquam continentem plures *propositiones, expositiones, & allegationes falsas, erroneas, scandalosas, &, prout sonant, schismaticas atque hæreticas*. Protestabantur tamen patres concilii, se per hanc condemnationem nullatenus lædere velle jura regis, & coronæ Franciæ, aut jura, immunitates, libertates ecclesiæ Gallicanæ. Damnatur a synodo.

Episcopus Parisiensis jussit, hanc censuram per omnes dioecesis suæ parœcias promulgari. Hoc exemplum secutus archiepiscopus Aquensis in *concilio provinciali Aquensi*, cum pluribus aliis episcopis tractatum Richerii condemnavit.

Appellavit quidem contra hanc concilii Senonensis & aliorum episcoporum censuram Richerius, sed adeo inutiliter, ut etiam syndicatu Sorbonæ fuerit privatus, quamvis multos, præsertim in

 Par-

Parlamento, habuerit protectores. Neque in ullo deinceps amplius congressu comparuit usque ad mortem, quam oppetiit anno 1633, postquam errores suos retractavit, hortante Cardinale Richelio, librum suum submittens judicio ecclesiæ ac sedi Apostolicæ, tanquam judici infallibili veritatis.

Ceterum præter duo, quæ diximus, concilia provincialia multi alii tractatum Richerii confutarunt: inter quos Durandus, Pelleterius, Boucherius, Sirmondus, Spondanus, Duvalius, pietate & eruditione præstantes viri; ut adeo manifeste pateat, quam falso imputetur eruditissimæ nationi Gallicæ, quod universim quodammodo sententiam de infallibilitate & potestate Pontificis, aliis nationibus contrariam teneat.

Negandum tamen non est, quod Richerius etiam post fata multos sententiæ suæ fautores reliquerit, quos vel amicitia, vel amor novitatis, vel desiderium existimationis, vel odium quoddam, ex falsis ideis in curiam Romanam conceptum, vel denique ignorantia in illam pertraxerat, uti sæculares quosdam homines, ad quos quæstio ista non pertinet, & aliquos doctores de Sorbona, quæ fulcrum olim fuerat religionis & cathedræ S. Petri, adversus ejus inimicos defendendæ.

Scripserat equidem Joannes Vergerius, famosus abbas Sancyranus, Jansenii præcursor aut comes, nullum unquam fuisse sapientem, qui Richeristas pro schismaticis aut hæreticis habuerit. At sapientissimus episcopus Apamiensis Spondanus, continuator annalium Baronii *tom. 3 ad annum* 1612 scripsit, quod inde omnino sit timendum schisma.

Tribunal S. inquisitionis Romanum damnat anno 1609 decretum Parlamenti Parisiensis, contra Joannem Castellum prolatum, quod præter falsas in Societatem JEsu criminationes, ejusque ex Gallia ejectionem, hæreticam declaravit hanc propositionem: *rex Henricus IV bodie regnans non est in Ecclesia, donec a Papa fuerit approbatus.* Vehementer quippe displicuit Romæ, quod tribunal laicum, limites potestatis suæ supergressum, hæreseos censuram ferre attentasset; & quidem in propositionem, quæ nullatenus illam mereretur. Cumque ea de re Clemens VIII amare quereretur, Cardinalis Ossatus, Franciæ orator, cum attentatum excusare non posset, verba saltem decreti benigna interpretatione mitigare satagebat. At vero Paulus V tamesi summopere addictus Henrico IV, (qui, ut controversiam, cum Venetis ortam, componeret, tantopere laboraverat) non dubitavit decretum Parlamenti

ti per inquisitionem damnare. Ceterum nemo tam demens fuit, ut crederet, decretum fuisse proscriptum, quod Castello pœnam irrogasset; quia nullum erat supplicium, quo enorme illius scelus expiari satis poterat.

ARTICULUS VII.

Berullus fundat Oratorium. Institutum Ursulinarum. Tertii Ordinis propositiones in comitiis regni contra Papam. Cleri oppositio.

ANno 1611 Berullus, presbyter diœcesis Parisiensis, postea Cardinalis, cœpit instituere congregationem presbyterorum oratorii JEsu Christi D. N. ut pii & docti formentur sacerdotes de clero sæculari, utque ex eo seminatio semper emitti possent boni ac probati animarum pastores, infidelibus etiam Evangelium prædicaturi. Et certe ex ea disciplina prodierunt multi eruditi viri, docti scriptores, celebres concionatores. Quamvis autem suos superiores habeant, nullum tamen emittunt votum. Unde quidam dixit, quod Oratorium sit corpus, in quo nemo imperat, & omnes obediunt. Institutum hoc Ecclesiæ salubre a Paulo V approbatum fuit anno 1613, ac postea per Galliam & Belgium diffusum. Maculam tamen aliquam quibusdam pulcerrimi corporis membris aspersit Jansenismus & Quesnellismus. 15 Oratorium Berullianum.

Idem Pontifex Paulus V anno 1612 in ordinem religiosum erexit piarum virginum cœtum, sub invocatione S. Ursulæ Parisiis congregatum, regulam S. Augustini profiteri jussum, atque ad id maxime intentum, ut puellæ instruantur, fœminæ ægrotæ visitentur, in nosocomiis aut carceribus detentæ pio solatio recreentur. Ursulinæ.

Prima hujus instituti fundamenta jam pridem antea, anno videlicet 1537, jacta sunt a B. Angela, quæ in Sebusiano agro plures devotas fœminas collegerat. Paulus III 1544 hunc cœtum approbavit. Gregorius XIII concessit 1571, ut clausura introducatur. Cumque jam per provincias Franciæ essent dispersæ, imo etiam Mediolani a S. Carolo Borromæo stabilitæ, 1604 Lutetiæ domicilium stabile fixerunt.

Magdalena Luilleria, pientissima fœmina, ut disciplina facilius conservaretur, effecit, ut in religiosum ordinem eveheretur. Gondius episcopus Parisiensis favit, rex permisit, Paulus V confirmavit. Vota proin religiosa illæ virgines Ursulinæ nuncuparunt; quin

quin imo quatuor earum, audita Quebecensi relatione, usque in Canadam navigarunt, ut ibidem pro instituto suo fœmineam juventutem instruerent novi orbis Apostolæ.

Paulo post etiam Vincentius a S. Paulo congregationem *presbyterorum missionis* fundavit.

Anno 1614 habita sunt Parisiis *comitia generalia* trium regni statuum, præsulum, nobilium, & populi, qui tertium ordinem componebat. De his comitiis supra facta est mentio, hic breviter magis declaranda veniunt, quæ statum ecclesiasticum contingunt.

Lis inter primum & tertium ordinem.

Camera ecclesiastica constabat 132 deputatis, quibus præsidebant Cardinales, & primores regni præsules. Petendi promulgationem concilii Tridentini erat intentio. Sed vehementer obstitit tertius ordo, id agi spargens, ut inquisitionis tribunal in regno erigeretur. Regni bases & Ecclesiæ libertates suffossum iri. Periculosas regi ac statui doctrinas obtrudi; pro fundamentali lege statuendum, coronam regis a solo DEO dependere, nec ullum esse in terris, quacunque dignitate fulgeat, qui eam auferre casu quocunque possit, aut subditos a fide & obedientia jurata absolvere: sententiam contrariam ceu impiam, detestabilem, verbo DEI contrariam ab omnibus doctoribus & prædicatoribus damnandam. Si exteri talem doceant, Gallis ejusdem ordinis luendum fore: confirmanda a rege decreta concilii Basileensis & Constantiensis, prout etiam decreta Parlamenti, contra Tanquerellum Sorbonæ Baccalaureum, Marianam & Suarezium lata.

Ordo ecclesiasticus, vehementer, ut par erat, motus ea oratione tertiæ cameræ, quam in Anglia aut Salmurii fabricatam esse credebat, per Cardinalem Perronium reposuit, indignum esse, ut laici de iis, quæ ad fidem & religionem spectant, præsumant decernere: episcoporum & conciliorum ecclesiasticorum hanc esse sphæram. Oritura hoc pacto schismata, nec stabiliri fundamenta regni sed penitus convelli, sanguinem se potius daturos quam consensum in tam noxia consilia.

Ad singulas dein partes descendens Perronius, primam, inquiebat, securitatem regis spectare, alteram bona illius temporalia; atque in his omnes ordines unius esse labii: tertiam vero ad absolutionem subditorum a juramento fidelitatis, si princeps, qui juravit Catholicæ fidei defensionem, eandem vellet evertere, ac subditos ad Arianismum e. g. aut Mahometismum cogere. An in hoc casu nemo se posset opponere? An juramentum obedientiæ servandum? An tanquam verum tenendum, quod ecclesia Gallicana cum

omni-

omnibus theologis usque ad adventum Calvini pro falso habuisse? An nullus hic locus authoritati Ecclesiæ? A quo ista quæstio foret decidenda? An laicis competat jus decidendi, quid conforme vel contrarium sit verbo DEI? An schisma perniciosissimum evitari posset, si impia & abominanda declararetur doctrina, ab aliis Ecclesiæ partibus approbata? An vita regum & salus patriæ in tuto poneretur per divisiones, schismata, discordias?

Hæc dissertatio Perronii, quam hic breviter historice per meram facti relationem attigi, per plures horas tenuit, eamque finivit per exhortationem ad tertium statum directam, ut secundi ordinis exemplo (nam status nobilium cum ecclesiastico senserat) in re, quæ doctrinam Ecclesiæ concernit, episcoporum ac prælatorum judicio decisionem relinqueret, qui non minus ac tertia camera regis vitæ, juribus, & libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ consultum vellent.

Dum hæc ferveret contentio super articulis a tertio ordine propositis, hic imploravit Parlamentum, quod illos ratos habuit, & decreto confirmavit. At primæ duæ cameræ, ecclesiastica nempe & nobilium, negotium ad regem detulerunt; qui, audito consilio suo intimo, decretum Parlamenti rescidit, atque decisionem articulorum suppressit; Parlamento vero interdixit, ne se immisceat quæstionibus doctrinam vel authoritatem Papæ concernentibus.

Publicatum nihilominus est Parlamenti decretum sub titulo *legis fundamentalis*, quod scilicet *nemo mortalium subditos absolvere possit a juramento fidelitatis & obedientiæ.* At rex typographum in carcerem jussit conjici; & papa Paulus V utrique priori ordini gratias egit, quod se opposuerit articulis popularis cameræ, ad evertendam, prout factum in Anglia, auctoritatem Sedis Apostolicæ tendentibus. **Parlamenti decretum rex rescindit.**

Ecclesiasticus ordo a rege petiit, ut reciperetur concilium Tridentinum; ut affectionem rex erga summum Pontificem antecessorum suorum exemplo conservet, & a Parlamento ad consilium suum avocet lites, siquæ orituræ essent de potestate Papæ & juribus coronæ: ad beneficia dignos nominet: simoniam confidentialem eliminet: curet, ut disciplina regularis reformetur; immunitas ecclesiastica non turbetur; Bearniam coronæ reuniat, exercitium religionis ibidem introducat, & ecclesiasticis beneficia & privilegia restituat: Jesuitas patris exemplo sub protectionem assumat, propter insignes utilitates, quas in dies ecclesiæ regnoque afferunt, facultatem docendi in collegio Claromontano eis impertiatur, que- **Cleri vota.**

relas academiæ de illis ad consilium suum avocet, & quietem procuret. Reliqua concernebant militiam, magistratus Hugonotarum, tributa &c. Concilium has animadversiones ceu bonas & utiles laudavit. Sed facilior est cura quam curatio.

ARTICULUS VIII.

In Bearniam reducitur religio. Reformantur monasteria. Archiepiscopatus Parisiensis erigitur.

16 DEmonstravit tamen rex Ludovicus XIII eximium religionis zelum, dum anno 1620 rei Catholicæ in Bearnia succurrit; quam *Mongomerius* maxime, in aula Joannæ Albretanæ Navarræ reginæ potens, afflixit. Is quippe, ut Catholicam in Bearnia religionem funditus extingueret, jam anno 1569 omnia ecclesiasticis bona abstulerat.

Catholici ea de re sæpius apud Henricum IV fuerant questi. At Parlamentum Palense omnia ejus decreta elusit. Querela apud Ludovicum XIII fuit instaurata; pejorem esse Catholicorum in Bearnia conditionem, quam Constantinopoli apud Turcas, ubi suæ illis ecclesiæ, sacerdotes, usus sacramentorum, prædicatio verbi divini libera relinquatur.

Rex pro sua pietate his querelis motus, Catholicis ecclesias, bona clero, restitui, liberumque exercitium religionis esse voluit. Verum non ii erant Calvinistæ, qui mandatis parerent. Ab illis maxime suggestum fuerat tertio statui, ut tanquam dogma obtruderent, neminem ab obedientia, regi jurata, posse absolvere; at se ipsos ab ea facile absolvunt; prout per tot rebelliones & bella, contra regem suum mota, satis demonstrarunt.

Rex non poterat tunc, ob turbas, a regina matre motas, Bearnenses Calvinistas compescere, & obsequium mandatis suis extorquere, at motibus illis compositis, mox in Bearniam profectus Catholicam rem, a 60 jam annis exulem, restituit.

Calvinistæ per omnes provincias conferre capita, Rupellæ conventum cogere, vindictam & rebellionem meditari, arma undique parare, ac minitari, nisi Bearnia in locum suum reponeretur.

Anno 1622 petente rege a Greg. XV Cardinali Rupefocadio demandata fuit reformatio monasteriorum in Gallia, quæ a primo suo fervore desciviss̄e videbantur.

Eodem

Eodem anno rex effecit, ut, insuperhabita oppositione archiepiscopi Senonensis, episcopatus Parisiensis in archiepiscopatum eveheretur. Accessit anno 1674 ducatus & Paris Franciæ dignitas. Suffraganeos nactus est Aurelianensem, Meldensem, Carnotensem, & postea etiam Blesensem.

ARTICULUS IX.

Nuptiæ regis. Cardinalis Surdisius a Parlamento in jus vocatus. Disputatio de immunitate ecclesiastica personali.

JAm anno 1611 contraxerat rex Ludovicus sponsalia cum Anna Maria Mauritia, Philippi III Hispaniarum regis filia: Elisabetha vero Ludovici soror desponsa fuit Philippo, Asturiæ principi, ejusdem Philippi III filio. Dos assignata utrinque 500000 aureorum, sed mutuo compensata, cautaque in casum viduitatis restitutio dotis, additis in annos singulos 30000 libris Gallicis, in sustentationem viduæ. Renuntiare etiam jussa Anna pro se & suis successoribus juri in Hispaniam; quam renuntiationem Galli jam tunc otiosam & inutilem dixere, utpote ab impubere factam, quæ ne quidem in proprium præjudicium, multo minus in successorum renuntiare potuerit. Inita sponsalia utrinque per procuratores. 17

Displicuit non modo Calvinistis in Gallia, sed etiam pluribus ex Catholicis, tam arcta cum Hispania conjunctio: tenellam esse sponsis ætatem, si pubertatem adepti resiliant, periculum esse in ultionem belli: certe principibus non consultis tanti rem momenti non fuisse suscipiendam.

Fortassis etiam diversa nationis utriusque indoles, & animorum aversio querelis lotum præbuit; nam, ut loquitur Gramondus ad ann. 1611, arrogantia ab Hispanis vincuntur Galli, urbana natio. Innata Hispanis est parsimonia: aurum argento & serico intertextum in vestimentis raro apud illos in usu: Galli in luxum diffusi, seu vestes spectes, seu corporis curam. Morosa Hispanis consilia, & tardiora, sed firmiora: Galli magnanimi, alacres, in prima conamina fortes, in expugnandis & propugnandis arcibus validi, sed mutabilis gens: Hispani fortius figunt pedem & constantius: lenta illis virtus; hinc bella cunctatione trahunt. Galli propera prælia, & festinati casus placent: eunt properi, quo jussi; sed regressus sæpe injussus & præceps: Hispani Fabios agunt. Gallis vita ingenua, libera, compta, facilis: illis tetrica & superba. Nuptiæ.

Hispani sua tantum mirantur; Gallis æqua judicia secundum merita. Ita Gramondus loc. cit.

Postquam deinde sponsi isti facti sunt puberes, anno 1616 matrimonium contraxerunt. Guisius Elisabetham Bajonam deduxit, magno cum apparatu, Lermæi ducis, primi in aula Hispana ministri filius, dux Essedanus Annam; fitque utrinque commutatio, & Burdigalæ nuptialis solennitas.

Huic assistere solenni ecclesiæ ritu ad Cardinalem Surdisium, archiepiscopum Burdigalensem spectasset; nisi propter gravem, qua implicatus erat, litem debuisset absistere. Vertebatur hæc caussa. Nobilis quidam capitis damnatus a Burdigalensi senatu detinebatur in carcere, ducendus ad patibulum. Surdisius satellitio stipatus, effracto carcere, cæsoque custode, reum eximit, & in libertatem asserit.

Senatus apud regem, Burdigalæ sponsam exspectantem, queritur, violatum jus publicum, regis & senatus auctoritatem, cæsam a pastore ovem. Præmissa trina citatione decernitur a Parlamento manus injectio in præsulem. Improbatum a sanioribus hoc decretum: Cardinalem archiepiscopum a nemine, inquiebant, nisi summo pontifice, in criminalibus præsertim, esse judicandum. Laicale forum esse incompetens: immunitatem ecclesiasticam, præsertim personalem, Tridentino declarante, ex ordinatione divina descendere: non esse congruum, ut filius patrem, ovis pastorem judicet aut plectat. Saeris insuper canonibus, conciliorum decretis, summorum pontificum bullis, severe esse interdictum, ne laica potestas clericos ad suum tribunal trahat: his autem canonibus & decretis reverentiam atque obsequium deberi a senatu apprime Catholico.

Immunitas ecclesf.

Contra vero objiciebant aliqui ex Gallis, prout testatur Gramond. ad ann. 1616, 1 per unctionem reges sacri characteris consortes fieri, jurisdictionem proin consequi in clericos. *Resp.* longe aliam esse rationem unctionis regiæ, ac sacerdotalis: nullum illa characterem sacramentalem imprimit, sed est ceremonia extrinseca: dein neque omnes, quibus sacer impressus est character, habent jurisdictionem, præsertim pro foro externo, & in Cardinalem atque episcopum.

2. Parlamenta Galliæ a primæva sua institutione, ecclesiasticis & laicis constare judicibus; hinc mixtam illis esse jurisdictionem, in clericos juxta ac laicos. *Resp.* laicis, licet in senatu mixti sint clericis, nullam esse jurisdictionem in clericos reos (quia

(quia illius sunt incapaces) neque clericis in Cardinalem & archiepiscopum, superiorem suum.

3. Cardinales etiam & archiepiscopos regum esse subditos. *Resp.* ratione feudi, aut officii temporalis, si quod ab illis habent, sunt subditi in negotiis civilibus, & politicis, quæ ad feudum aut officium spectant, in aliis non: & nunquam in caussis capitalibus; si non sint crimina excepta, uti majestatis, perduellionis, proditionis patriæ.

4. Falli eos, qui putant, diversam esse rationem episcopi & presbyteri, illumque exemptum esse a laicorum judicio, non vero istum. *Resp.* ita est: quoad hoc falluntur; nam uterque est exemptus. Quamvis major sit ratio eximendi episcopum, quam simplicem presbyterum.

5. Ascititia dignitate episcopali aut sacerdotali non exui subjectionem, judicibus sæcularibus natura debitam. *Resp.* quomodo ergo exuit subjectionem, qui fit Papa, rex, miles, qui domicilium in alieno territorio figit; aut quem rex eximit?

6. Eodem jure quodlibet dissolvi, quo colligatum est. Episcopos initiari a rege: ergo etiam exauctorari posse. *Resp.* imprimis regula patitur suas exceptiones: Papa eligitur a Cardinalibus, qui tamen non possunt illum exauctorare. Matrimonium mutuo consensu colligatur, non tamen illo dissolvitur. Deinde rex nominat tantum & præsentat personam pontifici: per consecrationem autem obtinet potestatem ordinis episcopalis, & per confirmationem pontificiam potestatem jurisdictionis; quia sine institutione canonica nullum beneficium aut dignitas ecclesiastica obtineri potest.

7. Cognitionem criminum, quæ vindicare non possit ecclesia, sanguinis expers, deferri ad laicos; alias præsules impune grassaturos, raro in suos ultrice Roma. *Resp.* ecclesiasticas personas, si crimen morte dignum commiserint, degradari ab ecclesia, & sæculari potestati ab eadem tradi; quæ deinde secundum leges civiles contra illas potest procedere: & sic non possunt præsules impune grassari; præterquam, quod multæ aliæ, præter degradationem, sint pœnæ ecclesiasticæ, uti gravissimæ censuræ, depositio ab ordine, officio, beneficio, & dignitate. Nec verum est, quod Roma sit negligens in puniendis criminosis Prælatis, si crimina ad eam deferantur. Deinde negligentia, dissimulatio, gratia, in sæcularia etiam judicia potest irrepere: imo etiam injustitia & præceps condemnatio clerici innocentis, ob odium, quo multi laici feruntur in ecclesiasticos.

8. Gallia

8. Gallia est in possessione hujus potestatis, eamque dudum præscripsit. Præter antiquos actus, adest exemplum satis recens Henrici III, qui anno 1588 Cardinalem Guisium Blesis occidi jussit. *Resp.* ubi datur incapacitas possessionis, datur etiam incapacitas præscriptionis: atqui laici sunt incapaces possidendi jurisdictionem in reos clericos (nisi in quantum se habilitatos a sede Apostolica, uti in criminibus exceptis probare possunt) ergo etiam sunt incapaces præscribendi. Henricum III male egisse occidendo Cardinalem Guisium, præter majorem multo partem Galliæ, censuit Roma, ipseque in agone agnovit Henricus, absolutionem a censura rogans. Si alia afferantur exempla, viderint eorum auctores, quam DEo, qui omnium, etiam judicum, est judex competens, rationem sint reddituri.

9. S. Gregorius duos episcopos, qui res novas Aquilejæ & Mediolani moliebantur, ad tribunal Imperatoris remisit. *Resp.* jam dictum fuit, posse a laicis puniri clericum, quem depositum a sacris potestas ecclesiastica curiæ sæculari tradidit.

10. Tantum res ecclesiasticas pertinere ad cognitionem cleri, crimina autem non esse rem ecclesiasticam. *Resp.* non crimina, sed persona illa committens est res ecclesiastica, uncta DEo, magisque sacra, quam multæ aliæ res ecclesiasticæ. Cæterum crimina clericorum possunt dici ecclesiastica, vel ab authore, vel quia ad forum ecclesiasticum pertinent; ad quod deferri etiam possunt multa crimina laicorum, quæ sunt mixti fori, & aliqua etiam privative debent, uti crimen hæresis & simoniæ.

11. Christum coram pontifice Caipha nihil respondisse, bene vero coram Pilato. Ergo non illum sed hunc agnovisse judicem, ubi accusatio de criminibus agebatur. *Resp.* Christus coram utroque initio respondit, se esse filium DEi: deinde vero coram utroque tacuit: neutrum autem agnovit suum judicem, sicut non agnovit dæmonem, licet dixerit: *hac est hora vestra & potestas tenebrarum*, sed torqueri se ab illis pro salute humani generis ultro passus est, sicut a Malcho percuti. Absurdum est dicere, Pilatum fuisse legitimum judicem Christi, qui est rex regum & dominus dominantium. Dignum sane Calvinistis dogma, sed indignum, quod ab illis Catholici mutuentur.

At disputationibus istis intercessit rex, ac primum sententiam senatus suspendit, dein vero Cardinalem absolvit ab hoc judicio, indignum ratus, solennitatem nuptialem (pridie ejus diei casus contigerat) criminali in archiepiscopum strepitu personare. (*ann.* 1616.)

ARTI-

ARTICULUS X.

Condæus in carcere. Tertium bellum civile. Ancræi cædes. Luynius successor: regina mater Blesas in exilium missa. Thuani mors, & effigies.

Quanquam extinctæ videbantur per pacem, cum principibus initam, turbæ, gliscebat nihilominus ignis sub cinere in magnam brevi rursus flammam erupturus. Cum potentia Ancræi augebatur in dies invidia; quemque ferre non poterant principes in aula dominantem, interimere statuunt, una victima publicæ quieti & communi omnium saluti litandum rati. At ille, haud ignarus, quam invisus esset, ut insidias declinaret, in Normanniam, provinciam suam, prorex abiit. 18

Rex alte in mentem admiserat, principes per provincias velut totidem reges exercere dominatum, motas toties, juventute sua spreta, turbas, concitatos in defectionem populos, arrepta in se arma, leges nupera pacificatione velut subdito sibi dictatas: non teneri se pactis, metu tam gravi & injusto extortis: justam a rege, vinculis constricto, ad regem liberum esse appellationem.

Accenderat jam ante iram regis, (cui alias suavis & mansueta indoles) Ancræus, Tarquinii exemplo papaverum capita demetenda demonstrans, & nunc etiam regina mater, memor nimium, quæ, dum tutelam gerebat, passa fuerat: meminisset tandem, quis esset. Unum duntaxat esse regem Franciæ, suprema ac monarchica potestate dominantem: jam vero quot principes, tot esse dominos, toties abusos regis lenitate: Condæum, incentoribus Calvinistis & aliis, quibus in turbido piscari volupe, tumultuantibus toties se ducem præbuisse, populari aura afflatum. Quid portenderat communis ille Lutetiæ applausus, quo nuper a seditione redux, fuisset exceptus? animo perpenderet, illum, præter sectæ studia, velut Galliæ soterem coli: nihil illi deesse, nisi coronam. Consulendum regi & regno. Ancræi flabella.

Talia flabella cum in regis animo ignem succenderant, ut juberet, Condæum, tanquam ad consilium accitum, comprehendi, & primum in Luparæ, dein Bastillæ, ac demum in Vincennæ carcerem abduci: prosequente ultro maritum Montmorantia conjuge.

Principes, ubi inaudierant, captum Condæum, capiti suo metuentes, dato velut signo, insurgunt. Mayenius Suessionem invadit,

invadit, & firmat præsidio: Vindocinensis & Longavillæus legunt militem: Bullionius Sedani se armat: Nivernensi præcipua belli cura. Guisii fratres, regi alioquin fidissimi, fugiunt ab aula, sed brevi ad illam redeunt. Rex copias, in tres partes divisas, ductoribus, Guisio, Montignio, & Avernensi comite (Caroli IX is erat nothus) in principes immittit; fervet bellum, expugnantur a regiis munimenta; fuissentque haud dubie victores, cum subito immutatur scena; belli theatrum clauditur, novumque aperitur cruentæ tragœdiæ. Cæsus subito Ancræus, & quidem mandato regis. Quod, qua ratione contigerit, paucis persequar.

Cædes Ancræi.

Aberat in Normannia Ancræus, cum Albertus *Luynius* comes in aula ipsi insidias struit, æmulumque rerum apice dejicere alitur: quem tot principes ac proceres dejicere non poterant. Alte quippe insinuaverat se se Luynius in regis gratiam, assiduus ejusdem in lusu, venatione, ludicris socius. Atque imprimis latentius spargit semina, dein vero, cum faciles aures invenirct, apertius regis animum aggreditur.

In id natos esse reges, inquiebat, ut ipsi imperia dispensent populis, & leges dicant. Regni arbitrium in Ancræum conjectum esse, versarique ab ipso pro libidine, vacuo duntaxat nomine regi, velut pupillo, relicto: inde tot turbas, bella, calamitates: nec quieturos principes, quamdiu exterum hominem ad clavum rerum sedere intueri debeant: omnes ad obsequium promptos accursuros, ubi, dejecto inviso incubatore, regem sibi & regno restitutum, habenas capessere inaudierint. Hoc principum, hoc provinciarum, hoc totius Franciæ votum esse: hoc unum levamen & medelam laborantis per plures jam annos patriæ, unam reducendæ communi saluti immolandam victimam.

Profundius in animum hæc Luynii verba rex demiserat; nec desinebat ille pro occasione eadem ingerere, donec rege expugnato decreta fuit Ancræi cædes, simulque modus eandem patrandi constitutus. Redierat iste ex Normannia Lutetiam; cumque die quadam in aulam erat ingressurus, Vitrius, custodiæ corporis præfectus, prout jussus fuerat, torvo & minaci vultu accessu prohibet; cum autem Ancræus, admota ad capulum ensis manu, minitaretur, gemina percussus glande interiit: sic finiit *Concinus*, *Ancræus* marchio, marescallus Franciæ, Normanniæ gubernator, primus regni minister, luculento rerum humanarum exemplo, per tot alios etiam summos aularum ministros demonstrato: quos blandiens fortuna ideo duntaxat ad summum dignitatis & gloriæ apicem evexisse

videtur,

videtur, ut bolidis instar pyriæ in alto disrumpantur, & graviore lapsu corruant.

Cæde patrata stupens accurrit aula populusque, & ne tumultus oriretur a cæsi clientibus, rex, per fenestram prospiciens acclamavit, jussu suo confectum opus. Tum vero gratulatio & communis applausus personuit: cecidisse tyrannum; regnaturum jam ipsum regem: idem rex senatui nuntiari jussit: restitutam hodie libertatem senatui, authoritatem legibus, regi regnum.

Quamvis autem ruina hominis arrogantis omnibus, si paucos demas, placuerit, non tamen modus: legibus agendum, judicio damnandum, & dandum animæ procurandæ spatium dicebant. Quidam tamen scribunt, non fuisse jussam a rege cædem, sed, ut comprehendatur, & custodiæ mandetur; sed cum satellitio cinctus vim minitaretur, fuisse occisum. Regina mater, ubi rei gestæ nuntium accepit, attonita ad regem accurrit: sed audire debuit, probari illi, quod actum esset: neque hoc solum, sed a Luynio persuasus etiam rex, ut pateretur, matrem a se amoveri, & Blesas transferri: alias enim, ut ille suggerebat, matrem, regere assuetam, semper in regem velut pupillum tutelarem potestatem usurpaturam. Reginam Blesas discedentem comitatus est Armandus Richelius, exilii socius, major brevi Ancræo surrecturus.

Relegatio matris.

Ceterum Ancræus tanto apud populum odio flagraverat, ut ejus cadaver, ad S. Germani scrobi injectum, extraheret, & fune collo alligato ad patibulum abstraheret. Pendulum tempore aliquanto corpus hæserat, cum rabies, necdum satiata, fune inciso, illud delapsum discerpit & dilaniat mille inter opprobria. Eleonora, uxor ejus, singulari apud reginam viduam valens gratia, invidia & odio magis, quam criminibus gravata, in Bastillæ carcerem detrusa, a majore senatus parte capitis damnatur; quo publice fuit imminuta: liberi proscripti, omniaque bona fisco addicta. In Ancræum post necem judicio actum. Postulatus usurpatæ tyrannidis, amotæ pecuniæ publicæ, oppressi populi; pronuntiatumque, jure fuisse cæsum.

Cum fama patratæ cædis percrebuit, mox acies hostiles, porrectis dextris, arma abjiciunt, regio militi aperiuntur portæ: principes ad regem advolant, eidem se subjecturi, cum Ancræo secessionis caussam sublatam rati, Galliamque intestinis deinceps procellis fore liberam.

Sed lætitiam publicam, communemque gratulationem temperavit, qui minime debuit, ejusdem auctor Luynius; in quem rex

non modo tranſtulit Ancræi bona, mobilia omnia & immobilia, quæ erant immenſa, ſed dignitates etiam & potentiam, majoribus incrementis auctam; ut adeo Ancræus in Luynium tranſiiſſe ſit viſus; cumque Albertus Luynius duos fratres ſuos, ſub uno tecto ſecum habitantes, in partem poteſtatis vocaſſet, dicebant Galli quidam linguæ procacis, in uno ſtabulo (alludentes ad Bethlehemiticum) tres eſſe reges: tyranno ſuperſtitem eſſe tyrannidem, renataque tria capita ab uno exciſo: Erymanthæo apro (ita Gramondus teſtatur) ſucceſſiſſe tricipitem cerberum: neque Gallis Herculem eſſe: a ſucceſſoribus excuſari Ancræum. *Gramond. ad annum* 1617, quo anno mortuus eſt *Jacobus Auguſtus Thuanus*, ſub nomine Catholico ſcriptor acatholicus, qui ex Sleidano, Buchanano, Chytræo, aliiſque Proteſtantibus compilavit hiſtoriam ſui temporis, ab anno 1543 ad 1607 continuatam, ſtylo meliore quam modeſtia & veritate, in Romanos pontifices, Societatem JEſu, & univerſim eccleſiam Catholicam, calumniis plenam: unde ex hoc armamentario ſectarii ſolent ſua arma depromere, tanquam Catholico teſte nobis inſultantes. Sed nihil minus, quam Catholicum ſtomachum ſub pectore habuit: prout multis argumentis demonſtravi in Idea Proteſtantium ſcriptorum, & prolixius multo in Apologia Ideæ.

Diviſit hiſtoriam ſuam, aut potius mythologiam, ab exceſſu Franciſci I ad poſtrema Henrici IV tempora continuatam, in 138 libros. Cum priores 80 edidiſſet, juſſus fuit ab Henrico IV fraudes ſuas & calumnias corrigere. Prodierunt igitur aliquantum caſtigatiores; ſed poſt mortem ejus anno 1626 Genevæ rurſus impreſſi ſunt ſecundum primum exemplar; quia hoc ſectariis magis placuit. Adjecti ſunt 58 poſteriores libri, quos auctor, dum viveret, non eſt auſus edere, poſtquam vidit, priores regi, omnibusque ſincere Catholicis ob ſententias hæreticas, dolos, & calumnias vehementer diſplicere. Quod enim Romana cenſura fuerint profligati, apertum hunc ſedis apoſtolicæ hoſtem parum moviſſet. Larvam illi detraxit Joannes Bapt. Gallus in ſuis notis ad illius hiſtoriam.

ARTICULUS XI.

Comitia Rothomagenſia. Lis inter nobiles & doctores de prioritate. Placita comitii. Benearnia regno unita.

19 LUynius, ſicut in alia Ancræi ſpolia, ſic etiam in Normannicæ præfecturæ poſſeſſionem miſſus, cautius agendum ratus, ne ſe ab

ab aula absente cuniculi apud regem adversum se agantur, eidem persuasit, ut Rothomagum, Normanniæ metropolin, comitia indiceret, iisque præsens adesset.

Orta mox nobiles inter & doctores, quales plures ex senatu aderant, de sedis prærogativa contentio. Primos esse oportere, dicebant illi, quos avitus sanguis atque illustris nascendi conditio supra vulgares natales evexit: atque inde dici nobiles, quod reliquos infra se habeant: soli eos clero cedere, venerationis gratia: ipsi regno coævum esse hunc ordinem; Parlamenta, quæ doctis constent, nuper esse nata: nobilibus in sanctiore regis senatu fas esse sententiam dicere: curiæ senatoribus a sede & suffragio exclusis. Nobiles in comitiis regni primum post clerum locum occupare; Parlamento aut nullam in illis sedem esse, aut eodem cum populo ordine promiscue censeri. Pro nobilitate.

Et merito; nam nobilium armis & victoriis provectum in id fastigium Franciæ decus, defensum toties regem ac regnum, ut adeo a regibus dici sint promeriti, regni dextera, columen imperii, ara salutis publicæ. Eorum fortitudini deberi ipsam religionem orthodoxam, & olim introductam, & postea tot præliis adversus sectarios propugnatam; interea vero, dum nobilibus in castris, in expeditionibus bellicis, frigore rigent artus, aut æstu fatiscunt, dulci otio frui doctores domi, in splendidis ædibus, suburbanis deliciis, vitæ quietæ voluptatibus.

Contra vero senatorii ordinis doctores togam sago præferendam putabant: nobilitatem esse geminam, inquiebant, alteram meritis & propria virtute partam, alteram a majoribus derivatam. Hanc omnibus hominibus esse communem: animam, meliorem hominis partem, quæque sola veræ nobilitatis est capax, ad solum DEum suam referre originem; nobilissimum proin omnibus idem esse principium, quod illas produxit ex nihilo, sua ipsius impressa imagine: corpus ab eodem supremo rerum omnium conditore ex terra Damascena fuisse compactum; ut adeo, teste Apostolo, omnes simus genus DEi, & gloriari possimus, communem nos habere in cœlis patrem. Pro doctoribus.

Quantum vero ad carnalem generis nostri propagationem spectat, eundem rursus omnium esse parentem, Adamum, communem omnibus genearchum: &, si majores desideremus, ad vetustissimos quemlibet stemma suum referre posse, Noemum, Lamech, Mathusalem, Henoch, Jared, Malaleel, Cainam, Enos, Seth, Adam: profundiorem neminem posse majorum stirpis suæ genealogiam texere.

 Si

Si vero propior generatio consideretur, quis ex nobiliori luto corpus suum progenitum gloriari possit? omnes ex eadem argilla, per Adamum propagata, constare. Sicut autem ortum, sic occasum omnium mortalium eundem esse, nisi sit, qui dicat, aliquorum cadavera in nobiliorem abire putredinem, aut mortem non omnes excoriare, non omnium effodere oculos, abscindere aures, truncare nares, linguam exsecare.

Veram igitur nobilitatem meritis & virtute propria comparari; sine qua nobilitas sit denominatio extrinseca, vana, & inanis, non ornamento, sed probro. Eandem esse rationem nobilitatis, a principe sine meritis concessæ: principis hanc esse liberalitatem, non laudem nobilium, qui tam parum inde gloriari possint, ac egenus, qui majorem eleemosynam acceperit.

Cum itaque vera nobilitas meritis & virtute constet, non minus, qui toga, quam eos, qui sago merentur, posse fieri nobiles, eosque nobiliores, qui nobilioribus vitam suam consecrant laboribus, qui meritis in rempublicam, communemque patriæ salutem præstant.

Quapropter non negari, fieri nobiles, qui castra secuti, heroicis facinoribus, victoriis & trophæis, ab hoste reportatis, palmas & lauros metunt. Tales tamen non esse, qui adversus regem regnumque arma arripiunt, quales a sexaginta jam annis multi fuerint in Gallia, & plures ex præsentibus, qui post Henrici Magni fata, jam tertio arma adversus regem, justum & clementem cum principibus conjunxerint, ut ex populi spoliis res eorum privatæ augerentur, vana libertatis imagine iisdem objecta.

Aliam omnino nobilioremque multo esse conditionem eorum, qui per liberales scientiarum disciplinas, propria industria comparatas, aut, ad senatorium ordinem eluctati, in jure dicundo, gubernandisque populis, sacratæ themidis sacerdotes, regi assistunt, aut in scholis doctores jurisprudentiam interpretantur, per quam reges regnant, & legum conditores justa decernunt; docentque recte vivere, neminem lædere, suum cuique tribuere.

Quid nobilius, quid illustrius, quid ad communem reipublicæ utilitatem excellentius, quam præstanti doctrina, sapientissimis consiliis, prudentibus responsis, æquissimis sententiis, totidem veluti radiis, a divinissimo illo sole justitiæ mutuatis, pulsa caligine, & ignobili atque inerti ignorantia, orbem terrarum illustrare, pacem & tranquillitatem procurare, distorta in ordinem reponere, florentemque reipublicæ statum aut reducere aut conservare? Non

Non esse igitur, cur nobiles, adventitio suo, & solius fortunæ favore accepto titulo, togatæ genti, senatorio ordini, qui ipsorum etiam nobilium sit judex, se præferendos existiment; quin tanto anteponendos excellentes doctrina viros, quanto nobilior diviniorque est horum labor & occupatio.

His & similibus sagatæ & togatæ militiæ fautores de proedria privatim ac publice (teste Grammondo) inter se contendebant, rex autem odiosam litem noluit definire, sed jussit nobilitatem circum se consistere, Parlamenti oratoribus e regione locum sedendi assignari: suffragium vero primo a clero dari de negotiis ecclesiasticis, de militaribus a nobilitate, de reliquis a legatis senatus. In comitiis autem generalibus morem pristinum servari voluit, ut nempe primo sederet clerus, dein nobiles, tertius vero ordo, ex populi oratoribus conflatus, ultimo loco diceret sententiam, Parlamentum autem extra ordines esset.

Sicut autem hoc comitium a contentionibus cœptum, sic continuatum, finitumque fuit. Clero objiciebantur in luxum deflexi mores, absentia pastorum a suis ovibus; cum tamen eorum præsentia personalis sit juris divini: neque enim dixisse Christum Petro, cura, ut pascantur oves meæ, sed pasce oves meas. Hinc neque regem, neque summum pontificem in hoc dispensare posse.

Nobilitati vitio datum, quod protritis tot legibus in duella ruat, quod officia militaria prostent venalia, & quodammodo evadant hæreditaria: virtutis & meritorum illa esse debere præmia. Tollendas pensiones, quarum non alius sit effectus, atque exhauriri ærarium, populum exactionibus opprimi, augeri proceres, ut majore vi bellum regi inferre possint.

De *arctiore*, sive *arcano*, *aulico*, vel *sanctiore* regis consilio (quod etiam *consilium status* appellant) querela fuit proposita, inductos in illud imperitos & improbos etiam sine delectu homines: (ad Ancræum alludebatur) uni aulico, ad summam rerum admoto, reliquos mancipiorum instar servire, nemine auso contradicere: conferri sic in unius arbitrium fortunas omnium, convellique fundamenta regni: exorandum proin regem, ut remedium afferat. In eo concilio, quo gubernatio regni continetur, primas sedes deberi principibus, ducibus, Paribus Franciæ, & majoribus coronæ ministris; &, quamvis arcana regni non sint coram omnibus propalanda, eorum tamen, qui convocantur, majora attendenda suffragia. Regi uni esse proprium summum arbitrium, ut, quæ dixerit,

refragante licet consilio, pro lege sit habendum. Privatorum vero lites ad Parlamentum esse remittendas.

His autem Parlamentis culpæ dabatur, quod in factiones abeant, ortas inde, quod plures, sanguine aut affinitate prope juncti, in eundem senatum assumantur; renovandas proin constitutiones, quæ hoc vetant: qui nunc tales sint, cum aliorum Parlamentorum senatoribus commutandos: adhæc senatores impune delinquere, eo quod non ab alio, quam a Parlamento judicari velint, ab hoc autem collegam vel complicem facile absolvi; constituendos viros idoneos, qui provincias visitent, atque jure delegato querelas adversus Parlamenta audiant & judicent. (*Grammondus l. c.*)

Bearnia unita.

Finitis his comitiis, rex *Bearniam*, sive *Benearniam*, ad montes Pyrenæos principatum, Galliæ univit, obstrepentibus vehementer Calvinistis, qui in ea provincia a sexaginta jam annis sedem fixerant. Bearniam, inquiebant, separatam omnino esse provinciam, quæ nihil cum Gallia commune habeat: ad Aquitaniæ duces illam olim pertinuisse, tum vero per matrimonia primum ad Fuxensem, dein vero ad Albretanam domum & Navarræ reges fuisse devolutam, suisque semper privatis juribus vixisse: subditos se igitur esse Ludovico XIII prout ipsius patri Henrico IV, non ut regi Galliæ, sed ut Benearniæ principi.

Contra vero pro rege excipiebatur, Benearniam ab antiquissimis temporibus fuisse Galliæ provinciam, jam a Clodovæo occupatam: traditam dein a Galliæ regibus ducibus Aquitaniæ sub *feudali* nexu (& quidem *ligio*) retento directo dominio: cessisse postea tanquam *subfeudum* jure dotali Foxensi comiti. Hoc autem subfeudum sublatum fuisse, quando Aquitania fuit unita Franciæ; nam tunc omnia jura ducis Aquitaniæ translata fuisse in regem Galliæ, ac proin etiam jus in Benearniam; ac deinceps tam domum Foxensem, quam Albretanam, & Borbonicam, ad quas per nuptias fuit translata, eam possedisse tanquam immediatum feudum Galliæ. Postquam autem Henricus Borbonius, materno jure princeps Benearniæ & rex Navarræ, factus est rex Galliæ, vinculum feudale fuisse solutum, & dominium utile cum directo *consolidatum*; neminem enim suum esse vasallum.

Neque dici posse, licet sublatum sit feudi vinculum, Benearniam tamen tanquam principatum a Gallia separatum, & diverso jure utentem, a Ludovico posse gubernari, sicut domus Austriaca gubernat Austriam, Hungariam, Bohemiam, quin tamen istæ inter

ter ſe uniantur, aut iisdem legibus regantur: hoc, inquam, dici non poſſe; nam priſcis jam moribus invaluiſſe apud Gallos, ut ea, quæ princeps ad thronum evectus antea poſſederat, regno atque coronæ innectantur.

Sic Hugonem Capetum Burgundiæ ducatum & Lutetiæ comitatum ſecum attuliſſe; Ludovicum VIII comitatus Andegavenſem, Turonenſem, Cenomanenſem: Ludovicum XII ducatum Aurelianenſem cum comitatu Bleſenſi & Sueſſionenſi. Carolum V Aquitaniam tanquam feudum apertum coronæ univiſſe; neque aliam Benearniæ ſortem eſſe oportere: imo optandum, ut ſemper unita maneat; quia vis conjuncta fortior.

Decrevit igitur rex non tantum unionem, ut deinceps Bearnia Galliæ eſſet regni provincia, ſed etiam, ut Calviniſtæ bona eccleſiis erepta reſtituerent. Dici non poteſt, quanta contumacia ſe oppoſuerint ſectarii. Donata ea bona ſibi fuiſſe, dicebant, a Joanna Albretana Navarræ regina (avia paterna erat Ludovici regis, Antonio duci Borbonio nupta) & jam 60 annorum poſſeſſione firmata: diſtributa illa eſſe in penſiones pro alendis eccleſiæ ſuæ miniſtris, eorumque uxoribus & liberis.

At reſponſum, Joannam reginam non potuiſſe ea bona Catholicis eccleſiis, juſtis poſſeſſoribus ac dominis, eripere, & ſectariis donare, utpote aliena, nec præſcribi potuiſſe, utpote mala fide erepta & detenta: ſed neque quietam hanc detentionem fuiſſe, quod tot bella cum ſectariis geſta demonſtrent. Rex (quia tempora illa necdum matura ſunt viſa) eam rationem ſibi ineundam putavit, ut decerneret, bona eccleſiaſtica reſtituenda ſuis dominis; paſtoribus vero ſectariorum ex publico ærario proviſum eſt, aſſignatis annuis penſionibus. Simultaneum quoque religionis Catholicæ exercitium, ex ea provincia penitus eliminatum, introduxit, propter ſectæ potentiam lentius adhuc procedendum ratus.

ARTICULUS XII.

Aperiuntur Pariſiis Societatis ſcholæ. Brevis digreſſio de utilitate gymnaſiorum, contra opinionem Grammondi præſidis.

NEc parum ad ſectam minuendam, augendumque religionis orthodoxæ decus, contribuit, quod idem rex, pietate non mi- 20
nus

nus quam clementia præcellens, ſcholas aperiendi, Pariſiis, ſicut jam parens ejus per reliquam Galliam, Societati JEſu poteſtatem fecit.

Sed acriter ſe oppoſuit Sorbona, & Parlamentum; incentore potiſſimum Servino, qui Societatem eſt perſecutus, quamdiu vixit: apud ſectarios propterea vir magni nominis. At rex ſummo jure litem ad ſe & conſilium ſuum arctius avocavit, in quo ſancitum, poſthabitis academiæ & Parlamenti oppoſitionibus, Societati JEſu poteſtatem dari, omnes artes & ſcientias Pariſiis etiam docendi.

Cum huic decreto, regis auctoritate ſubnixo, refragari aperte non poſſent theologiæ & artium in academia magiſtri, negant, ſe graduum academicorum inſignia collaturos candidatis, niſi poſt exactum in ſcholis ſuis triennium. Sed hoc ipſum etiam decretum abrogatum a rege & ſanctiore ejus conſilio fuit. *Grammond. ad ann.* 1618.

Idem Grammondus laudat hoc inſtitutum, cum in magnum litterarum & pietatis proventum cedat: additque, neminem bonum invidere viris optime meritis augmentum rerum: hæreſin ab iis oppugnari, prædicationi Evangelii incumbi, afflictis afferri ſolamen, lapſos erigi, virtutum ſemina ſcientiis probe miſceri; exiſtimat tamen, non eſſe ex uſu reipublicæ, in tot per Galliam locis gymnaſia erigi: peſſum ſic ire veteres academias: paternis in laribus ſtertere ſaginatos pullos: lippis & tonſoribus promiſcuum fieri ſcientiarum uſum, cum profanatione & detrimento rei litterariæ, & maxime militiæ ac commerciorum, quorum uſus decreſcat tanto ubique ſcholarium numero. Vigere apud ſectarios mercimonia, apud Turcas rem militarem, quia rarior apud eos uſus litterarum, in quas apud nos meliora ingenia abſtrahantur. Multos denique in tot ſcholis tempus otioſe conſumere, quorum ad ſtivam & agriculturam, ad opificia & inſtrumenta mechanica aptior eſt indoles.

Contra gymnaſia.

Verum audiamus tantiſper in litteraturæ gratiam, quæ Grammondo quiſpiam muſarum alumnus repoſuit. Pleraque ex his argumentis id, ait, evictura, tollendas etiam academias, reducendasque humanas mentes ad priſtinum, quo medio ævo obſoleverant, ignorantiæ chaos. An non etiam per diffluxum ad academias ſubtrahuntur homines militiæ, mercaturæ, opificiis? ſubtrahuntur, inquis, ſed pauciores. Ego vero exiſtimo, fœcundam eſſe tellurem matrem; multos filios gignit. Otioſa ſæpe ruſtica & civilis pubes: otioſi, & usque ad indignationem moleſti mendicorum greges.

Pro gymnaſiis.

ges. Applicentur, adstringantur labori, scribantur in milites: ostendatur civi via, qua ad commercia gradi possit: non deficient homines; innata mortalium animis habendi cupiditas attrahet. Verum si mercaturæ alveus ad alia emporia jam sit derivatus, licet omnia gymnasia claudantur, nullum inde in commercia commodum redundabit, nisi forte, si numerus mercatorum cresceret, omnes ad incitas redigantur.

Ex variis hominum statibus constat respublica, totidem veluti corpus membris: consuli debet omnibus, unumque socia alterius ope adjuvari: status ecclesiasticus Christianis populis ita est necessarius, ut pastores gregibus, duces militibus, sacerdotes divinis sacrificiis: viros requirit doctos, & multos, pro multitudine populorum; multi debentur sacratis supremo Domino asceteriis. Viri docti in scholis formantur.

Oculo reflexo infausta illa tempora respicere lubeat, in quibus paucæ adhuc erectæ erant scholæ: boni superi! quanta ruditas! quanta morum corruptio! quantus error, ignorantiæ soboles! Nunquam hæresis in eam amplitudinem excrevisset, si ea clero sæculari, si ea monasteriis fuisset eruditio atque doctrinæ præstantia, quam hodie læti aspicimus. Vel in cunis suffocata periisset. Cum autem pauci essent, qui possent obsistere, torrentis instar error se effundebat, qui pastores esse debebant, facti sunt lupi: sicut populus, sic & sacerdos. At scholæ erectæ stiterunt impetum. Quot Alcides hinc prodierunt, qui sibilanti excetræ venenatum rictum oppleverunt! quot clypei, quot tela ex his armamentariis deprompta! quot principes, quot populi, quos aut primus torrens, aut infelix nascendi conditio abstraxerat, ad majorum sacra, ad salutis portum reducti! quot aliis mortalibus misera pereundi voluntas exempta: scholarum hi fructus sunt.

Noverunt hoc sane principes, noverunt præsules, noverunt cum civitatibus magistratus, quibus curæ fuit sancta religio, qui ad honorem & cultum DEI, ad tutelam ecclesiæ militantis, ad reipublicæ commoda & utilitatem, sollicitudinem suam porrexerunt. Hinc ab eis erecta tot gymnasia, tot athenæa, tot artium liberalium & scientiarum palæstræ, in quibus formarentur & animarum (quæ meliorem reipublicæ partem constituunt) idonei pastores, & rudibus doctores, & curiis præsides, tribunalibus justitiæ vindices, principibus ac provinciarum rectoribus consultores, ad omnigenam totius reipublicæ felicitatem.

His ubi officiis, necessitatibus & utilitatibus publicis satis fuerit provisum, & adhuc supersint, qui studia absolverunt, quid eos, si laici sint, prohibet, mercaturam, aut militiam sequi? Neque enim verum est, litteratos ad hos status, & professiones ineptos reddi. Aptiores fiunt, nec tantummodo acriores ingenio, perspicaciores intellectu, sapientiores consilio, sed vel ipsa membrorum agilitate totoque corporis habitu alacriores promptioresque.

Aspicite, si lubet, tyronem militiæ, aut crudum de rure Menalcam, aut informem de stiva Mopsum, aut hirsutum de sylva Faunum, aut furvum de officina fabrili Cyclopem; quam distorta, quam lenta, quam absona, informia, & inepta omnia! quanto tempore & patientia opus, ut hic truncus dedoletur, & absterfa scabritie in Martis filium elaboretur. Adjungite illi scholastica de palæstra juvenem, militari imbuendum exercitio: mentiar, nisi hic uno die plus profecerit, quam ille hebdomade. Ingeniosa nempe antiquitas non frustra eandem Palladem & armorum & scientiarum deam finxit. Laurus facile mutatur in cassidem, & pallium in sagum.

Subeant hanc mutationem, qui scholis egressi, Tantali instar pomo inhiant, nec tamen ore patulo & famente possunt apprehendere. Subeant etiam, qui scholas adhuc frustra terunt, quibus aut mala indoles virtutem, aut parca natura negavit ingenium, aut in turpe otium projectis id duntaxat indulgetur, ut numerum augeant, & fruges consumant. Nihil est, quod ecclesiastica respublica aut politica ab istis speret. Facessat igitur profanum hoc vulgus: sagum induat, & verberibus corrigatur. Magnopere augebitur militia, nullo academiarum & gymnasiorum detrimento. Quamvis dubitem, an etiam militiæ ab his vappis multum emolumenti sit accessurum. Si non desit nervus belli, haud deerunt generosiores spiritus, qui ad signa convolent; si autem desit, non multo opus novo milite, quia bellum non est gerendum.

At viget apud Ottomannos res militaris, inquit Grammondus, quia rarior litterarum usus. Itane vero, sic judicas vir sapientissime? sic de musis, loqueris, quas amas? sic te docet ratio & historia, quam calles? videamus. Quando censes Turcarum Imperium fuisse potentissimum, totique Europæ formidandum? Illa ego tempora fuisse existimo, quibus Europa litterarum rudis in barbariem quandam abiisse videbatur. Ad sæculum abhinc tertium & ultra descende: quando Mahometana potentia, perruptis aggeribus,

ribus, per Asiam, Africam, & Europam se late diffudit. Vix autem bonarum artium & litteraturæ studia Europæ sunt restituta, cum militaris etiam vigor eidem rediit: tunc Ottomanno, ne ultra cresceret, sunt limites positi, tunc fixi termini, *non plus ultra*; ut adeo hodie Turcam non amplius adeo pertimescendum existimem. Si vel dimidia armorum pars, quibus Christianæ gentes se invicem mactant, in juratum illum Christiani nominis hostem converteretur, ultra Euxinum facile propelli posset.

Ipsam Europam cum Europa & aliis mundi partibus comparate. Cum litteris crevit potentia. Facta est se ipsa major, & tanto quidem incremento, ut ausim dicere, ante duo sæcula dimidia saltem parte fuisse minorem. Quod haud difficulter fateberis, si vires, quas tunc eduxit in aciem, cum hodiernis contuleris. Procul omni dubio Europa, ut morum cultura, sic artium & scientiarum disciplinis omnes mundi nationes antecellit; an propterea armis, viribus, rei militaris artibus est infirmior? minima est inter quatuor mundi partes amplitudine: viribus omnium maxima. Da, amico, fideli, & constanti fœdere secum ipsa consentire Europam; totum mundum debellabis.

Moscoviam cogita, ejusque provincias in immensum porrectas. Obscura in tenebris jacuit, sibi & aliis ignota propemodum, donec Petrus ille magnus scholas erexit, viros litteratos accivit, liberales artes & scientias induxit: tum enim vero virtus quoque ejus militaris gentium ubique inclaruit: acsi idem esset, doctam esse gentem, & bello fortem.

De Imperio Romano quid dicam? crevit cum litteris ars & virtus bellica: potentissimum erat, cum litteratissimum. In Augusti aut Trajani tempora oculos reflecte: quanto nitore, quanta venustate tunc pulcræ florebant musæ. Quanta doctorum æstimatio! sed quando amplius, quando fortius, quando erat potentius? stetitque primis æræ Christianæ sæculis suis bene compactus membris ingens Colossus, quamdiu litteræ. At vix musæ in senium prolapsæ, splendore ac forma amissa, jacuerunt squalidæ, disruptis, quibus ante cohærebat, nexibus, totus propemodum corruit. Si quæritis, quando exteræ nationes irruerint, & ingentes artus absciderint: ab eo tempore, quo litteræ in turpem inscitiam degenerarunt, epocham ducite.

Collegit equidem Carolus Magnus dispersas in Occidente reliquias, sed non ante, quam litteras postliminio reduceret, doctorum virorum, quin & adolescentum in scholis, ad quos invisebat,

 æsti-

æstimator æquissimus, ac probe gnarus, sine artium & scientiarum disciplinis constitui non posse rempublicam. Cum illæ rursus obsolescerent, corpus quoque Imperii est rursus scissum. Cum reflorescerent, refloruit, crevitque; non quidem amplitudine terrarum, sed tanto robore, ut invincibile foret, si sibi consentiret.

Nihil hic loquor, quod eruditionem tuam, Gramonde, effugiat: sentisque ipse, velut anima destitutum esse humanum genus, si litteratura careat. Sed vigent inter sectarios commercia, inquis, quia rarior apud eos usus litterarum. Hanc vero sententiam tuam, nescio quo animo, Protestantes sint excepturi, qui non modo religionis, sed & scientiarum instauratores se fuisse gloriantur. Quamvis autem hic nimium sibi blandiantur, constat tamen, a primis suis incunabulis in id fuisse intentos, ut academias varias, & in quovis ferme oppido gymnasia magnis sumptibus erigerent. Hoc in Germania videmus: hoc in Gallia tua vidimus. Injuriam sibi fieri, dicent fortasse Angli & Batavi, apud quos florent commercia, si neglectæ litteraturæ arguantur. Date curam, laborem, solertiam, alacritatem: portus, date flumina, pelagus: locorum situm, celebres nundinas, fluxum & refluxum maris date: hæc quæstuosam alunt mercaturam: Amphitrite, fœcunda illa divitiarum parens, cui despondetur, opulentum mercatorem facit. Hæc subsidia cui desunt; magnas si tabernas erigat, operam perdit & pecuniam. Si Italia, Germania, Gallia, Hispania, Lusitania tangerent stateram, ac miscerent inter se commercia, aliarum nationum merces vetitas & caducas in terris suis haberent: quam alia foret rerum facies! quam opulente quam splendide inter eos florerent, sine scholarum detrimento, mercimonia. Pactolum & flumen argenteum, mutato alveo, ad se derivarent. Hæc autem sunt, quæ gentem faciunt potentem, quin obsit scholarum frequentia.

Quid vis amplius Gramonde? quid adhuc quereris? academiarum veterum solitudinem; pessum has ire, dicit, per scholarum multitudinem, ipsasque litteras profanari. Quasi vero profanetur virtus, militia, mercatura, si multi easdem colant. Academiis nihil decedit, sed incrementum additur. Quot enim juvenes in annos singulos ad academias, ut sublimioribus imbuantur disciplinis, ex variis gymnasiis avolant?

Informes sæpe trunculos in homines elaborant gymnasia, loqui docent linguam doctorum, primum emendate, tum vero eleganter, terse, nitide, facunde: denique juvenes, moribus cul-

tos,

tos, & litteris humanioribus pollitos, magno numero ad academias transmittunt, & hoc academiis nocivum putem? quid academiæ cum rudi pueritia? quid cum teneris pusionibus? cum implumi pullitie? num balbutientes Trossulos, quibus liberior aer noceret, e sinu matris excipiat? severiores disciplinæ, quarum tractatio ad illam spectat, defæcatam magis maturamque ætatem desiderant, linguæ latinæ peritiam, juventutem liberalibus artibus, grammatica, poetice, rhetorica probe instructam, historiæ, geographiæ, chronologiæ, arithmeticæ, & linguæ græcæ primis saltem elementis imbutam. Gymnasia sunt seminaria & plantaria, ex quibus plantas jam subactas transferri oportet ad viridaria academica, eorumque hortis botanicis inseri.

Hic est rerum ordo & recta series. Quo plura sunt gymnasia publica, eo plures sunt surculi, qui academiis implantentur, & in uberes fructus efflorescant. Quantus hinc liberalium artium, scientiarumque splendor! quanta in publicum utilitas! quanta civitatum privata etiam commoda! ut enim silentio prætercam decus & ornamentum, quod iis afferre studiosa juventus consuevit: quantum pecuniæ infert civi, mercatori, opifici! quantum parentibus emolumenti!

Pauper est pater, aut multa prole gravatus (& quot sunt tales!) mittere ad longinquam civitatem, ære deficiente, filios non posset. Quot præclara ingenia, publico bono nata, sic squalerent, & obsolescerent! jam vero, dum præsens habet gymnasium, potest filios, sub oculis paternis, scholarum magistris, moribus & doctrina instituendos, committere, quin propterea vel obolum debeat expendere: atque hoc pacto alios adoptare statui ecclesiastico, alios monasteriis, curiæ alios sæculari, cum magno domus pressæ levamento, suoque suorumque solatio, & in futurum spe.

Ex quibus sane conficitur, quantæ etiam privatæ sint utilitates ex scholarum frequentia. Per hæc tamen nolim, in quovis oppido aut pago gymnasia erigi. De scholis publicis urbium loquor, in quibus sit justus discentium numerus: justus, inquam; nam non debet esse nimium parvus, ut æmulationem proliciat, nutriatque: non nimium magnus, ut professor non tantum omnium sed etiam singulorum profectui possit intendere. Quod obtinebitur, si in civitatibus populosis, & provinciis, in quibus aut nullæ aut rariores sunt scholæ publicæ, gymnasia aperiantur.

ARTICULUS XIII.

Regina mater fugit e Blesensi custodia, ope Espernonii. Bellum inter filium & matrem. Pax, ejusque conditiones. Renovatio fœderis cum Sultano. Dissertatio de hoc fœdere. Atheus punitus. Obitus Cardinalis Perronii, ejusque effigies.

21 MAriam Medicæam Luynii artibus, ut regi ac regno dominaretur securius, Blesas in custodiam abductam meminimus; jamque in alterum annum in hoc, ut interpretabatur, carcere hæserat. At solitudinis pertæsa, quamvis regio cultu haberetur, anno 1619 in libertatem se asseruit, ope lineæ fasciæ per fenestram noctu demissa, quamvis non sine vulnere. Delapsam excepit dux Espernonius, summus armorum præfectus in Gallia; qui Luynii odio, relicta aula, Metas secesserat. Sed a regina matre regis per litteras rogatus, accurrit, illamque sub militari custodia Blesis abduxit Engolismam.

Fuga.

Gravissime eam fugam rex tulit, & maxime Luynius, ab Espernonio & regina, quos sibi iratos noverat, rebus suis male metuens. Suppletur novo delectu miles; pars exercitus Guisio, pars Schombergio, & Nivernensi committitur, ducendus in Espernonium, qui magnam Franciæ partem in seditionem suam traxerat.

Bellum.

Dum bellum utrinque fervet, rex miseratus, populum suum a se ipso discerpi, Armandum Richelium, quem Avenionem in exilium miserat, revocat, atque ut reginam matrem, apud quam gratia valebat, ad pacem inflectat, jubet. Eo igitur auctore in hæc capita convenitur.

Pax.

Reginæ electio datur loci, in quo velit degere; uti etiam familiæ: patrimonium, dotalitium, pensiones, salva sunto. Fructus, quos non percepit, ei restituuntor. Espernonio ejusque liberis, quæ pro regina egit, ne fraudi sunto, neque ipsius asseclis: sed omnes in statum pristinum reponuntor. Reginæ, ære alieno pressæ, per regis munificentiam subvenitor. Subscripsere pro rege Rupifulcaudius, & Bethunius Cardinales, pro regina Richelius.

Finito hac pace bello tristi, filium inter & matrem gesto, rex Engolismam ad matrem profectus est, quæ inter lacrymas expansis brachiis venientem excepit: &, ubi in conclave concessum, prodebat se in sermone natura, amore & ira alternas vices subeuntibus.

 tibus.

ribus. Postea Luynius venerabundus ad reginæ pedes accidit: regina cum mira familiaritate elevat. Simulata utrinque hilaritas: illa cogitavit præterita; hic futura timuit: ne videlicet, si in aulam rediret ad filium, memor Ancræi, Galigayæ, & suæ captivitatis, vindictam meditaretur, suaque minueretur authoritas, aut omnino concideret, instaurato Ancræi exemplo. Auctor proin est regi, quem totum possidebat, ne matrem in aulam recipiat. Secutus rex consilium, relicta matre recessit: illa vero Andegavum pro mansione sua elegit.

Luynius, necdum satis se securum ratus, quamdiu regina viveret libera, maternum & filialem amorem veritus, de potenti fautore prospiciendum sibi putavit, qui una secum impediret, ne unquam illa in aulam reciperetur, aut alias regimini se immiscere posset.

Noverat, iratum esse reginæ Condæum principem, quem mire colebat populus, & rex jam tertio abhinc anno, Ancræi matrisque consilio, in carcerem miserat. Hunc, ut beneficio sibi devinciret, effecit apud regem, ut publico edicto, etiam in acta senatus relato, Condæus decerneretur innocens, & injuste carceri traditus. Properavit illico Luynius cum honorifico comitatu Vicennas, ac principem, ad libertatem omnibus votis suspirantem, custodia abfistere jussa, exemit, atque ad regem adduxit, qui illum osculo exceptum, & amicissime compellatum, pristinæ dignitati & bonis restituit, plaudente Lutetia, quin universa Gallia; soli reginæ matri novo fixo aculeo, quod sententia sua ceu injusta a rege filio sit condemnata. **Condæus liber.**

Mirabitur fortasse quispiam, qui fieri potuerit, ut filius matrem ab aula relegaret, in custodiam daret, bellum ei inferret, ipsius sententiam, qua Condæum carceri addixit, injustam publice proclamaret. Aulicorum hæ artes sunt; qui principem non raro versant & reversant. Præterquam, quod reginæ dominandi cupiditas, & Ancræi invidia exosam eam apud multos reddiderant, & rex, quamvis filius, regem se esse meminerit. Tametsi autem Luynius non minori, ac olim regina & Ancræus, potestate dominaretur, blandiri tamen regi potuit, & quasi omnia ab ipso essent gesta, simulare.

Decessit hoc tempore Achmetus I Turcarum imperator, relicto sub fratris sui Mustaphæ, e carcere extracti, tutela filio Osmanno II. At Mustapha, detruso in carcerem pupillo, usurpator imperii, in suos & exteros sæviit, violato etiam in legatis, Gallo

&

& Anglo, gentium jure. Rei indignitatem non ferens Vizirius, ac capiti suo metuens, exercitum, quem adversus Persas abducturus erat, in tyrannum convertit, eumque solio dejectum mancipavit pristino carceri, ex quo liberatum Osmannum paterno throno restituit.

Hic Osmannus legatum in Galliam ad regem misit, tum deprecaturum injuriam, oratori Gallico a Mustapha illatam, tum renovaturum pristinum cum Gallis fœdus.

Mutuæ exprobrationes.

Non deerant, qui hoc fœdus, a Christianissimo rege cum Christiani nominis hoste ictum, acrius reprehenderent, gentem vero Austriacam laudarent, a religionis orthodoxæ zelo, a veneratione in sedem Apostolicam, ab expeditione Caroli V in Africam & Hungariam, traditaque ab eodem post amissam Rhodum equitibus Melitam, religionis Christianæ propugnaculum. Grandem illam ad Naupactum victoriam memorabant, a Joanne Austriaco sub auspiciis Philippi II Hispaniarum regis reportatam: exacta e Granatæ regno centum Mahometanorum millia: propagatam in ultimum Orientem & Occidentem religionem: contra vero Gallos, præter fœdus cum Turca communem cum Protestantibus in Germania caussam facere: in ipsis regni visceribus tolerari sectarios, & quidem eodem domi militiæque cum Catholicis ordine: jactari ecclesiæ Gallicanæ libertates & exemptiones. Hæc aliaque, prout sunt liberæ & audaces pennæ & voces, in Gallos conjiciebantur.

Galli vero retorquebant: annum 1527, direptam Romam, captum Clementem VII summum pontificem, ac septem mensibus in Adriani mole inclusum, ostentabant. De fœdere, a Carolo V cum Henrico VIII Angliæ rege adversus Catholicos inito: de majore regionis quam religionis cura, procaces linguæ loquebantur, dum æmulatio utramque gentem plus, quam boni optarint, in odia & mutuas iras accenderat.

Ego hæc missa facio. Meliora nunc vivimus tempora. Oblitterata sunt hæc objectamenta. Faxit DEus O. M. ut aquila perenni nexu maneat conjuncta liliis: & neque cum Turca, neque cum sectariis opus erit fœdere.

Duo tamen sunt, quæ Gramondus ad annum 1618 scribit, a veritate aliena, quæ dissimulanda non videntur. Primum est, Carolum V in constitutione *interim* duos articulos hæreticos vulgasse: quorum altero sacerdotum matrimonia fuerint permissa, altero libatio sacrosancti corporis sub utraque specie. At fallitur

vir

vir cæteroquin eruditus: ad disciplinam hic usus spectat, non ad dogmata: fuitque pro diversis temporibus in ecclesia varius.

Alterum est, contractum fuisse per diversa tempora a gente Austriaca cum Ottomannis fœdus, nominatim a Ferdinando I anno 1541. Sed quo id argumento Gramondus probat? missos persæpe ad Portam oratores, ait, per quos supplex pacem petiit, atque, ut hanc obtineat, munera obtulit, & tributa annua. Demus, hæc vera esse: an hoc est inire fœdus? omne, ut opinor, fœdus est vel *defensivum* (ut loquimur) vel *offensivum*, vel utrumque complectitur. Pacificatio, datio munerum, ad quam ex istis speciem pertinent? profecto ad nullam. Sanctus Ludovicus cum Mahometanis pacem fecit: an propterea fœdus cum iis iniit? & quid communius Christianis etiam principibus, quam legatis Turcicis, ad se missis, dare munera? Plus importat fœdus proprie acceptum, armorum nempe aut auxiliorum communionem. An hanc paciscuntur omnes, qui pacem faciunt? an omnes istos confœderatos dicemus? plane, nisi bella velimus esse perpetua, pacem aut inducias, etiam cum Turcis, inire necesse est. Si fœdus Gallorum cum Sultano nihil aliud comprehendit, innocens sane illud pronuntiari oportet.

Audiamus, quid Galli ad hanc innocentiam defendendam in medium attulerint. Vetita esse universim, jure naturali aut divino, non posse fœdera cum infidelibus dicebant; alias enim non potuissent illa inire Abrahamus aut electus ille DEi populus, uti Machabæi cum Romanis & Spartanis, neque hodie iniri possent cum sectariis, quia hæc magis periculosa sint religioni & animabus, quam illa; cum multo facilius & frequentius contingat, Catholicos ex communione cum istis incidere in hæresin, quam cum illis in Mahometanam, Ethnicam, aut Judaicam infidelitatem; neque hæretici ecclesiæ Catholicæ sint minus noxii, quam illi, qui non sunt baptizati, imo magis. Gallorum argumenta, pro fœdere cum Turcis.

Igitur tunc fœdus cum infidelibus & hæreticis ici posse, cum aut *necessitas* justa id exigit, aut *utilitas* religionis suadet. Utramque autem hanc conditionem inveniri in fœdere, quod Gallia iniit cum Mahometanis.

Nam quantum ad primam spectat, tunc urgere necessitatem, quando propriæ vires non sufficiunt, neque a Catholicis haberi possunt subsidia, ad propulsandam gravem injuriam, aut avertendum damnum grave, certo injustum. Atqui ea tunc fuisse tempora, quibus Gallia per se solam non potuisset resistere immani po-

tentiæ, aut ruinam regni sui avertere, nec fuisse Catholicos, a quibus sperare potuisset auxilium.

Quippe visum, totam propemodum Europam, imo orbem terrarum in unam domum abituram. Hispaniam, Italiam, mare mediterraneum, Belgium, Germaniam, Hungariam, Bohemiam, &, quidquid ab ultimis usque Gadibus ad mare usque Balthicum terrarum porrigitur, Austriacæ ditionis fuisse: accessisse Lusitaniam, cum amplissimis Americæ, Asiæ, quin & Africæ provinciis, ut adeo diceretur, solem Austriacis nunquam occumbere: accessuram quoque fuisse Angliam, nisi sterilis Philippi cum Maria thorus Walliæ negasset principem. Et fuisse grandes spiritus, tantæ moli animandæ ciendæque pares, Carolum & Philippum filium: qui vel solus, demptis Germaniæ, Pannoniæ, Daciæ, Bohemiæ provinciis, plus terrarum fuerit complexus, quam vastissimum olim Romanorum Imperium. Galliam vero in arctum constrictam, quacunque se parte circumspiceret, undis se & tanto hoste undique vidisse obsessam. Solam tam immani potentiæ, in dies quodammodo in majorem amplitudinem excrescenti, fuisse imparem: nisi igitur, intercluso spiritu, perire vellet, aut acceptis legibus hostis gratiæ regnum debere precarium, aliena fuisse quærenda subsidia: sed ubi? inter Catholicos nulla fuisse: imperante igitur necessitate percutiendum cum Ottomanno fœdus, ne una domus in orbis monarchiam excresceret.

Neque hoc fœdus ecclesiæ fuisse noxium, cum se non extenderit ad casum, quo religionis caussa ageretur. Politicum duntaxat fuisse, ad res & jura sua conservanda intentum; quin imo in magnas Catholicæ religionis utilitates redundasse: per hoc quippe cum rege Christianissimo fœdus mitigatum apud Ottomannos Christiani nominis odium, permissam Catholicis suam in Oriente religionem, quin & tutelam exhibitam. Cohibitas injurias & oppressiones, a Mahometanis, & Græcis schismaticis inferendas: vindicatas illatas: valere apud Sultanum ejusque aulam oratores Gallos gratia, excubare a rege suo jussos & providere, ne Latini, aut Græci, Romanæ ecclesiæ uniti, vel res Catholica detrimentum in Oriente patiatur, quin omnem curam intendere, ut majus incrementum accipiat.

Surrexisse hoc pacto Galatæ tria religiosorum monasteria, Constantinopoli, aliisque locis plures ecclesias, novem episcopos, a sancta sede Romana lectos, officio suo libere fungentes: 50 & ultra Patres e S. Francisci familia ad sacri sepulcri custodiam protegi;

tegi; securos præstari peregrinantes ad illud, aliaque pia loca, sacrosanctis Christi Domini vestigiis sacrata: missiones Apostolicas institutas per Romaniam, Græciam, Arabiam, per Ægyptum, Palæstinam, Syriam, per Armeniam, Messopotamiam, Asiam minorem, reliquumque Orientem, qui sacerdotibus Romanæ ecclesiæ occlusus foret, nisi authoritate Christianissimi regis & fœdere cum Fulgida Porta aperiretur. Nec modo rem Catholicam sub protectione regis vigere per Imperium Turcicum, adeo quidem, ut omnes Catholici in illo *Franci* appellentur, sed per ipsos etiam Græcos schismaticos insigne religioni obsequium præstitum, dum regis Galliæ auctoritate & sumptibus in Moldavia, Constantinopoli, & Jerosolymis in synodos congregati, Lutheri & Calvini errores uno ore condemnarunt, & aperte demonstrarunt, se in omnibus articulis ab eorum sectis dissentire, atque in omnibus ferme cum Romana ecclesia convenire.

Quo id effectum, ut Lutherani & Calvinistæ, qui confessiones suas ad Græcos approbandas miserant, atque illos ejusdem secum religionis esse impudenter dicebant, a Græcis condemnati confusique hesternos suos natales, nuditatem, & impudentiam, toti orbi revelarent.

Hæc, in utramque partem tunc dicta scriptaque, eruditionis duntaxat gratia, historice referre volui, quin instituti mei esse existimem, quid de iis sentiendum, judicium meum interponere.

Tolosæ hoc tempore flammis fuit traditus *Vaninus* Italus, tanquam atheus, quod doceret, caussam omnium rerum solam esse naturam: qua pestilenti doctrina juventutem, semper novitatis avidam, seduxit. In carcere Catholicum simulavit. Sed cum spes nulla amplius vitæ convicto & condemnato superesset, dixit, philosophice se moriturum: sed dum blasphema in Christum lingua exscinderetur, clamore & ejulatu incondito prodidit, quam procul a sua doctrina esset stoicus. Documento etiam esse Vaninus posset, quam vana & parum Christiana sit eorum philosophia, qui dicere præsumunt, in materiis philosophicis non esse attendendum ad ullam sacram scripturam, aut veritates revelatas, sed solius philosophantis ingenii judicio omnia decernenda. Vaninus &c.

Capitali quoque supplicio affecti alii duo, Ancræi olim clientes, quod in Luynium satyram scripsissent. Sed ille mos Galliæ arguendus, quem vigere dicunt, quod condemnati per sententiam, mox ad ferale supplicium educantur, nullo relicto spatio, quo se ab horrore & perturbatione colligant, & animam procurent.

Idem supplicium subeundum fuisset Theophilo poetæ impuro, nisi quidam in aula, quos fortasse carminibus suis delectavit, intercessissent, ut pœna mortis mutaretur in exilium. Laudanda hic Gallia, quod tales impudentes innocentiæ corruptores severe puniat.

Cum Hispania proponente dux *Lermæus*, primus aulæ minister, purpura esset donatus, mox Gallia *Gondium*, archiepiscopum Parisiensem pontifici proposuit, in Cardinalem efformandum.

Quod faciendum sibi Franci putabant, tum ne Hispania videretur esse major, tum quia nuper (anno 1618) obierat Cardinalis *Perronius*, fulgentissimum lumen sapientiæ & doctrinæ, omniumque disciplinarum decus & ornamentum: poesi, eloquentia, philosophia, theologia (quam in Parisiensi academia præclare docuit) ante omnes excellens. Et, quod summæ laudi, tenui fortuna natus, in scholis studentium famulus, nullius commendatione, sed propriis meritis ad summos honores fuit evectus: creatus primum Ebroicensis episcopus, tum archiepiscopus Senonensis, tum proprio motu a pontifice Cardinalis. Ad conversionem Henrici IV non parum contribuit, ejus absolutionem legatus Romæ promovit, eundem per concertationem, quam supra diximus, cum Plessæo Mornæo Calvinista, in fide confirmavit: dictus hæreticorum malleus, quos doctissimis libris confutavit. Denique moriens in amoris testimonium cor suum domui Societatis JEsu professæ Parisiis legavit.

Obitus Perronii.

Obiit eodem ferme tempore *Villaregius*, primos inter regis minister; eidem Societati non minus, ac Perronius, amicus fautorque: vir summa integritate, prudentiaque, longo rerum usu collecta: expertus nihilominus instabiles aulæ vices.

Villaroy.

ARTICULUS XIV.

Lis de edictis, Parlamento insinuandis, & in acta referendis. Bellum civile quintum, cum principibus & matre. Synopsis turbarum, quas Calvinistæ excitarunt. Bearnienses jubentur bona ecclesiastica restituere. Detrectant. Expeditio regis in Bearniam. Reducitur clerus. Motus Calvinistarum, arrogantia & præparatio ad bellum.

22 SUb initium anni 1620 contentio orta est regem inter & Parlamentum Parisinum. Vacuum erat ærarium, in largitiones, officia-

officialium turbam, & inutiles, ut spargebatur, usus profusum. Edicto igitur regio nova & extra ordinem tributa imperantur. Moris est, ut ejusmodi edicta, antequam publicentur, & executioni dentur, Parlamenti actis inserantur, & quodammodo comprobentur; noluit id præstare, quod exactiones istas populo graviores æquo censeret. Urget rex iterum iterumque: perstat in sententia senatus. Quare rex, comitantibus Condæo, Suessione, aliisque aulæ primoribus, legem dicturus, senatum ingreditur.

Ubi solio majorum (*lectum justitiæ* vocant) recubuit, pauca præfatus Varæum, aulæ procancellarium, prosequi jubet. Is de potestate regum, quomodo in eorum arbitrio omnium fortunæ sint positæ, dicebat: perperam senatum regiis mandatis obluctari. Primam aut ad summum alteram deprecationem esse permissam. Si rex persistat in proposito, nihil Parlamento superesse, quam obsequendi officium. Constituta a regibus Parlamenta, memorabat, ut allevent potestatem regiam, adjuventque, nullatenus vero, ut illam adimant, aut circumscribant: summo imperio, nemini obnoxio, monarcham esse regem Francorum, tantum juris senatui competere, quantum ipse concesserit. Ultra sphæram suam evagari curiam. Privatorum caussis cognoscendis erectum esse hoc tribunal; publicas, & quæ regni gubernationem contingunt, ad arctius consilium status pertinere, rege tamen utrobique supremo rerum & negotiorum omnium arbitro; ut possit, quæ placent, approbare, quæ displicent, rejicere. De registratione.

Solitos quidem reges ab aliquo tempore edicta sua Parlamento communicare, ut actis inserantur, publicentur, & suavius executioni mandentur, aut etiam consilium ejus exploretur; at non esse in officii necessitatem vertendum, quod ultro & liberaliter conceditur, quandocunque regi placuerit, rursus auferendum: neque aliud exemplis doceri, quam consilium reges aliquando expetiisse pro arbitrio. Aliter, qui senserit, imperitum esse aut contumacem. Rem perduellioni proximam fore, malique ad populum exempli, si obluctari porro præsumat.

Ad hæc Verdunus senatus princeps, justitiam vim pati, pravis aulicorum consiliis leges infringi, regis, populum suum amantis, optimam indolem perverti, querebatur: negavitque, nullas Parlamento in publicis partes esse. Plura addidit, quibus se rex læsum existimavit, & absolute edictum, ne quidem prælectum, actis Parlamenti jussit inseri. Cui imperio, uti debebant, obtemperarunt.

 Majo-

Bellum civile.

Majorem regi curam injecit secessio principum ab aula. Cum enim æquis oculis aspicere non possent, totum regem a Luynio possideri, Andegavum ad reginam matrem, privatæ & exulis ab aula vitæ pertæsam, eodemque in Luynium odio flagrantem, convolant: ejusque sub auspiciis arma capiunt. Abit rursus Gallia in partes. Suessio, Maynius, Longavillæus, Vindocinensis, Nemorosius, Espernonius, cum Valeta filio, Rohanio, Buscodelphino, Tremolio &c., provincias dividunt.

Contra illos rex ipse armatus, cum Condæo, Guisio, Nivernensi, aliisque, qui in fide permanserant, procedit. Diripiuntur, vastanturque arces, urbes, provinciæ: denique in Andegavensi agro committitur prælium, in quo fusi principes, pacem respiciunt, quam, conciliante Richelio, qui ad speciem partes reginæ adhuc sequebatur, ab optimo rege facile impetrant, iisdem ferme legibus, quibus nuper ad Engolismam mater & Espernonius; restitutione in integrum & amnestia in pactum deducta (*anno* 1620).

Hugonoticum.

At vix finem acceperat quintum hoc bellum civile, a subditis regi illatum, cum mox sextum, multo gravius, sanctiusque cœpit initium. Gestum illud contra Calvinistas, viribus feroces, perpetuo rebelles, & regno Christianissimo exitiales. Induxerat eos *Joanna Albretana* Navarræ regina, Ludovici XIII avia: & Catholicis ecclesias ac bona abstulit. Quomodo, illa obstetrice, hæc secta sit nata tempore Henrici II, quomodo adoleverit, & tumultuari mox cœperit, atque Ambasiana conspiratione totam regiam familiam de medio tollere sit conata sub Francisco II, quomodo sub Carolo IX invecto extero milite grassata, Drocensi pugna, capto Condæo, victa; ad Aureliam, immisso Poltroto, interemerit victorem Franciscum Guisium, intercipere ad Meldas attentarit regem, forti ac fida Helvetorum ope servatum: ad S. Dionysii, & ad Jarnacum gemino prælio victa, occumbente in illo Anna Mommorantio, in isto Ludovico Condæo, factionis principe: cæsa iterum sub Colignio, qui Condæo successerat, prælio Moncontoræo: nihilominus, affluentibus ex Aquitania cum novis supplementis Henrico Navarræo, & Henrico Condæo patruelibus, pacem rogare regem coegerit.

Quot seditiones, rebelliones, bella, in Henricum III moverint: in quantas angustias eum conjecerint, atque pugna Cutracensi victores, in Guisios sævire, Lutetia profugere, adversus Catholicorum henoticon arma corripere, seque ipsum in exitium dare coegerint.

Quanta

Quanta in Henricum IV propter conversionem convicia sparserint: quomodo edictum Nannetense, quot urbes, quas *securitatis* appellabant, ac *fidei pignora*, quot privilegia extorserint, & reliqua parte septima hujus apparatus prolixius retulimus.

Post mortem conjugis Maria Medicæa, ut tutelam filii in pace gereret, immensa auri profusione emere a sectariis illam debuit. Nec tamen obtinuit firmam, sed rumpendam, quandocunque illis placuerit.

Ludovicum XIII clavo admotum, quod supra diximus, bello adorti, in eam arrogantiam fastumque surrexerant, ut belli pacisque arbitria sibi deposcerent, eam pacificationibus conditionem adjicere soliti: *si libertas conscientiæ, si ministrorum annua pensiones, si urbes, libertatis & fidei obsides permittantur.*

Visum præterea regi indignum, esse in Christianissimo regno provinciam, in qua orthodoxa religio exulet: & Calvinistæ ecclesiis, Catholicis ereptis, bonisque ecclesiasticis iniqua usurpatione incubent, ad nutrimentum erroris.

Edictum itaque Ludovicus edidit, quo suas episcopis sedes, & bona, quæ ecclesiis fuerant erepta, restitui jussit: assignata ministris sectæ pensione. Intercessit mandato senatus Bearnensis, illudque, moras ex moris nectens, eludere est conatus. Cum autem rex executionem urgeret, *Forcaus*, cui summa in Bearnia auctoritas, rescripsit, paratos esse Bearnenses edictum exequi, si rex comitia habendi copiam concederet, cum ea res communi reformatorum voluntate sit conficienda. Caussa Bearnensis.

Rex, haud satis prævidens, quo petitio ista tenderet, licentiam fecit. Indicuntur igitur Lodunum, in Pictonibus urbem, *secta comitia:* accurrunt ex singulis provinciis tres legati, primus ex nobilibus, alter ex pastoribus, tertius ex plebe delectus.

Septem articuli in hoc conventu sunt concepti: quibus petunt abrogationem edicti; securitatis urbes novo diplomate confirmari: Lectoræ (munita urbe) *Fontaralio* ad Catholicos digresso, substitui gubernatorem reformatum: duos reformatos in senatum Lutetianum assumi: illatas reformatis injurias resarciri: exustum Burgi a Catholicis templum, eorum aut regis sumptibus restituendum. Postulata Hugonot.

Negavit rex, quidquam concessum iri, nisi comitium prius dissolvatur. Insolentibus quippe his postulatis didicit, præpropera sua concessio cogendi conventum publicum quam sibi & regno suo fuerit noxia, utpote in id intenta, ut communem caussam provinciarum, in quibus erant dispersi, facere, conjurare, & bello se parare possint. Re-

Rescribunt sectarii, non ante congressum suum dissolvendum, quam rex postulatis suis annueret. Rex contra, tanquam in perduelles agendum, majestatis reos, & quietis publicæ perturbatores, nisi ocius obtemperent. Perstant contumaces. Vivarienses primi arma corripiunt, quos Mommorantius, expugnato Privatio & aliis locis munitis, domat.

Bearnia conversa. Rex vero, spreta sua edicta non ferens, in Bearnenses expeditionem suscipit. Subsequi jusso exercitu, solis prætorianis & nobilibus stipatus provinciæ imminet. Bearnienses, regis præsentis auctoritate & timore perculsi, mox dedunt Arsacum, Palum metropolim, & Navarræum castrum, quo non est aliud in Gallia munitum magis. Exemplum sequuntur aliæ arces, quibus Bearnia est frequens, inventusque ibidem ingens belli apparatus. Atque hac felicitate a rege inermi intra triduum tota provincia reducta est ad parendi obsequium, quæ, spectatis munimentis & locorum situ, per triennium fatigatura videretur instructum exercitum.

Præscriptæ Bearnensibus quatuor leges: 1 Episcopi & abbates restituti in senatu pristino more judices sedento. 2 Episcopis authoritas, & clero bona, quæ olim possedit, restituuntor. 3 Navarra inferior & Bearniæ principatus Galliæ regno unitus esto. 4 Seditiosi proscribuntor.

Mittuntur in possessionem episcopi. Pali, principum olim sede, ubi Henricus IV regis pater natus & educatus fuerat, templum primarium, a sectariis pollutum, illico conciliatum, & divino cultui fuit adoptatum. Post peractum divinum officium instituta per urbem, a 60 annis ex integro Calvinianam, supplicatio, tanta solennitate & populi affluxu, ut Romam in eam urbem cum suis ritibus transiisse diceres. DEum Eucharisticum portabat episcopus, conopeum quatuor principes. Sequebatur aperto capite, cum accenso in manu cereo religionis vindex Ludovicus, cum magna nobilium frequentia. Post supplicationem facunde ad concionem dixit P. Arnulphus S. J. regis confessarius, argumento ex his Scripturæ verbis desumpto: *Non est hic aliud nisi domus DEi & porta cœli.* Atque hunc finem accepit expeditio Bearnensis, triumphantibus Catholicis, ringentibus heterodoxis.

Conciliabula Hugonot. Bearnienses in congressu primum Montalbano, frequentiore dein Amiliano, vehementer conquesti de tyrannide, ut appellabant, a fratribus auxilium rogant. Legati provinciarum, inter quos Chamierus & Jolius, famosi Prædicantes, cum multis ex secta nobilibus.

Decer-

Decernitur auxilium Bearnensibus, munitio locorum, belli apparatus, pecunia collectitia, delectus militum, bellum, ab omnibus fratribus simul gerendum. Mittitur legatio ad Lesdiguerium & Bullionium mareschallos, ad Tremollium, Rohanium, Sullium, Castillonium, duces, & sectæ capita, ad diversas provincias: indicitur Rupellam synodus generalis: mittuntur ab ea ad regem litteræ, plenæ querimoniis in aulicos, & Jesuitas, quos persecutionis auctores horrendis conviciis proscindunt.

Partiuntur provincias. Normanniam, Insulam Franciæ, Bituricensem, Andegavensem, Turonensem, Cenomanensem decernunt Bullionio, primo Franciæ marescallo: Britannicam, & Pictaviensem Subisio: Engolismensem & Santonensem cum adjacentibus insulis Tremollio: Aquitanam & Bearnensem Forcæo: Galliam Narbonensem Rohanio: Vivariensem, & Cebennensem tractum Castillonio: Delphinatum, Provinciam, Burgundiam Lesdiguerio: munus vero supremi imperatoris Bullionio deferunt. 47 leges gerendi belli promulgant, apertos rebellionis in regem testes.

Monstro simile visum, mangones & plebeios de fæce homines, absque regis assensu ausos comitia cogere, & tanquam pleni essent rerum domini, leges ferre. Habent nempe hoc Calvinistæ, gens semper inquieta, & ad arma prompta: regnis & monarchiis exitiales, ad populare regimen illas deprimere conantur. Exempla præsto sunt.

Prout autem hodiedum mos fert, ut, antequam bello detur initium, varia circumvolent scripta, quæ *manifesta* vocant, ita etiam in Gallia jam tum contigit. Quia autem ex his statum Galliæ, Calvinistarum rebellium sanguinolenta consilia, fastum & arrogantiam, regi vero impositam belli necessitatem luculente est perspicere, lubet ea, quæ tunc ultro citroque dicta scriptaque sunt, compendio referre.

ARTICULUS XV.

Dissertatio de Calvinistarum caussis bellandi. Querelæ sectariorum.

CAlvinistæ, quod diximus, ex omnibus provinciis in *Rupellanis comitiis* erant congregati; & quamvis juberentur repetitis sæpius mandatis regiis illa dissolvere, perstabant tamen refractarii, atque, ut orbi fucum facerent, declarationem caussarum, cur bel- 23

lum suscipiendum, ad omnes principes & respublicas directam, ediderunt.

Memorant in ista, cogi se ad legitimam defensionem, qua vita & conscientiæ libertas sibi, uxoribus, liberis salva maneat. Protestantur tamen, eam sibi esse mentem, ut regi sine conditione pareant, quem non agnoscere usque adeo flagitiosum sit, ut, qui ei resistit, DEi ordinationi resistat: nullam in orbe potestatem supra regiam esse; hinc illa Romanorum in se odia. Absit, inquiunt, regem armis a nobis peti, regem unctum DEi: scimus, quid regi debeamus. Diadema Gallicum, parentum nostrorum virtute Henrico patri partum, conservabimus filio. Lex est nobiscum nata, qua regibus præsto esse assuevimus. Testes Henrici duo, dum a Catholicis opprimerentur.

Rupellæ synedrion.

Absit, ut rebelles aut seditiosi dicamur: odio religionis, ab erroribus purgatæ & reformatæ, premimur: propterea regis edicta, & Parlamentorum decreta in nos sæviunt. Noscant principes, noscat universus orbis, nos plane innocentes esse. Per calumniam lege majestatis damnamur, quorum ædibus direptio & incendium, quorum capitibus restes & gladii imminent. Ut olim martyribus, cum perditis hominibus nobis est negotium: secus innocentia nostra probatione non indigeret. Audite ergo magni per orbem principes legitimos questus & defensionem nostram.

Nisi abdicassemus jura regni, divisam hodie cum regibus Galliam religio nostra possideret. Præter conscientiæ libertatem nihil affectavimus. Concessa fuit per edictum Nannetense. Paci sæpe subscripsimus, sed qua libertas illa continetur; quam, si violetur (ut violari palam est) quidni armis vindicare liceat?

Statim ab excessu Henrici M. quem religio nostra defensorem habuit, inimici coronæ Gallicæ studuerunt perdere gentem nostram reformatam: quam si coronæ columnam dicimus, erit forsan indecora nobis jactantia, vera tamen. Actum dolo cuniculisque, ut mole sua rueret ædificium.

Prima in nos mali labes ex sacramento, a rege die inaugurationis præstito, hac formula: *Juro in fide regia, quos ecclesia hæreticos renuntiaverit, conaturum me, qua vi potero, finibus regni mei expellere.* Quid sperandum nobis, quos ecclesia Romana jam dudum hæreticos dixit? ergo colligenda vasa, quærenda extra Galliam sedes.

Illius querelæ.

Erupit in nos apertius vis inimica, cum anno 1615 in comitiis generalibus, Lutetiæ habitis, petitum fuit, ut valeret post-

hac

hac in Gallia concilium Tridentinum, quo regno interdicitur illi qui libertatem conſcientiæ concedit hæreticis.

Nec ſat Jeſuitis (genti deterrimæ) effræni in nos licentia debachari ex ſuggeſtibus: clam etiam regis animus vana in nos ſuperſtitione faſcinatur. Illis certe debitum, quodcunque patimur: gens ſanguinis avida Chriſtiani: per quam eodem prætextu nunc Germania deſolatur. Viſus nuper e Societate illa nefaria homuncio, temerarium caput, jura regni in Bearnia uſurpans. Vix regiæ conſcientiæ eſt admotus, cum ex legitima cauſſa extorres Lutetia Jeſuitæ reſtituuntur: ſtatim Bearnenſes epiſcopi prævalent paſtoribus noſtris; omnia ſtatim in pejus ruunt, ſtatim conſcientiæ libertas opprimitur. Hæc tibi debentur, profligate homuncio, qui colore pietatis bellum nobis movendum in aula detonas. Placita ſunt Romanæ curiæ, quæcunque proponis: quorum id præcipuum, fidem hæreticis non eſſe ſervandam; ergo edicta, ſi Romæ expediat, obſerventur, ſin minus, corruant. Hinc illæ regis, peſtifero velut aere afflati, voces, malle ſe coronæ quam animæ jacturam pati.

His additi Cardinales & epiſcopi, gens inimica nobis, quæ præter Romam nihil ſpirat, civilibus diſſidiis innutrita, ſecreti conſcia Hiſpani, Romanæque curiæ honoribus, cujus Jeſuitæ menſarii ſunt, velut aucupio capta.

Et armantur in nos Parlamenta, vano religionis prætextu in nos crudelia & iniqua. Si quis in iis, Romanæ ſervitutis impatiens, ad noſtram tranſit religionem, illico ſenatu movetur. Quid a rege ipſo ſperandum nobis, quem obſidet Romana eccleſia per emiſſarios ſuos? ſi quis noſtrum ratione officii ingreditur in aulam, inſinuatur in aurem ſuſurrus: *Hic niger eſt: aut regia aut Calviniſmo abſtine.* Populus quoque in nos concitatur ſeditioſis concionibus, tanquam in hoſtes publicos.

Quid opus plura addere? direpta templa, temerata religio, effoſſa cadavera, rapti infantes & in monaſteria intruſi. Advoluti genibus regis, perduelles ſumus. Videant & judicent externi principes. In Lodunenſi nuper conventu queſti ſumus, ereptam nobis Lectoræ arcem, non adſcriptos duos e noſtris Lutetiano Parlamento, direpta templa & concremata, inveterata Parlamenti Toloſani præ cæteris in nos odia. Permiſſa nobis comitia, ſi intra ſex menſes poſtulatis noſtris non ſatisfieret: defecit conditio, & tamen vitio vertitur conventus Rupellanus.

 Secuta

Secuta Bearnenſis expeditio, qua nihil injuſtius. Ad te DEus immortalis, ad vos externi principes, clamat ad ultionem ferri & flammæ vim paſſa innocentia. Percutimur palam & cædimur, dum circumlato per urbem idolo genuflexionem negamus, uni debitam DEo.

Admiſſus in Navarræam arcem a Saleſio rex, ea cautione, nihil in urbe mutatum iri. Contra fidem datam Saleſio præfecto ſuffectus Poyanus, homo Catholicus. Bearnii leges & antiqui mores ex integro immutantur: natali ſolo pellimur; peregrini ſumus in patria, auctore omnium Arnouſio Jeſuita, de extirpanda Calvini hæreſi perorante.

Hæc inter depravatur animus Lesdiguerii. In Gallia Narbonenſi petimur armis. Privatium, Bergum, Valouſium, & Vallum obſeſſa capiuntur. Vaſtat in ea provincia urbes noſtras Mommorantius. Vim patitur Caſtillonius. Deterrima Forcæi conditio: qui poſtquam ſub Henrico M. inſenuerat bellis, Bearnii procuratione & officio deſtituitur.

Parce rex tuorum ſanguini. Deſperatio magnum eſt in mortem incitamentum: vos externi principes adeſte: Iſraelitis adeſto tuis immortalis DEus, & populo tuo electo ſuccurre.

Hi fuerunt Hyænæ planctus, in omnem Europam emiſſi. Dederunt etiam ad regem litteras, in quibus violatæ illum fidei poſtulant: confiſi nempe viribus ſuis: ſiquidem ipſi jactabant, ducentas reformatis arces eſſe in Gallia, præſidio, vallo, aggere munitas, centum expeditionibus eas non occupandas: quinquaginta præliis inſtructa acie dimicandum. Si uno vel altero rex fuerit victus, coronam nutaturam, nec procul fore mutationem ſtatus, ex regio in popularem. Fortiores duplo eſſe reformatos in Gallia, quam anno 1577 fuerint Batavi, dum, excuſſo potentiſſimi regis jugo, rempublicam conſtituerent. Parum agnitas Ludovico reformatorum in Gallia vires: quadringentis virorum millibus communem firmari cauſſam, trecentis urbibus, mille & quingentis molis majoris tormentis bellicis. Denique eſſe ferrum, & promptum tot hominum millibus aut libertati aut morti animum. *Gramond. lib. 7 in princip.*

Audiamus jam defenſionem Catholicorum, quam non nemo Hugonotarum querimoniis & accuſationi oppoſuit.

ARTI-

ARTICULUS XVI.

Apologia Catholicorum.

NEscio profectò, quid mirandum magis, an hominum istorum infrunita malitia, an calumniandi voluptas, an vero stolida ac secum ipsa pugnans contentio. Nihil mali de rege cogitant; sed tantum opere ipso exequuntur: regi se non opponunt, sed tantum arma in ipsum capiunt, & bellum concitant. Sciunt, quid regi debeant; rebellionem nempe apertam, clades, ruinam. 24

Si regi vestro paretis, cur mandatis refractarium Rupellæ hæret vestrum conventiculum, contra leges, contra regni consuetudinem, contra regis voluntatem coactum? flagitiosum est, dicitis, regi non parere: DEi ordinationi resistit, qui ei resistit: non paretis, resistitis: concludite. Si nulla est in orbe potestas supra regiam, quare vos illam contemnitis? quare frontem obduratam opponitis? quare solio regem suo dejicere molimini? cur mille tormentis bellicis minitamini? cur rebelles litteras in totam Europam dispergitis? cur totum orbem in regem vestrum, quantum in vobis est, armatis?

Innocentes sumus, inquiunt, martyribus se comparant: o sanctos innocentes, quos Herodes persequitur! o martyres! quid ergo districti vestri gladii, quid armorum perstrepentium minæ, quid belli nefarii apparatus, quid conjurationes vestræ loquuntur? o innocentiam, hactenus inauditam! o promptam regiæ potestati obsequendi voluntatem!

Vultis scire, quænam apud vos potestas sit supra regiam? supra regem sunt vestræ synodi provinciales, vestri circuli, comitia vestra Rupellana, supra regem unus quandoque seditiosus homo: supra regem cuique suum privatum commodum. Vetat rex coitiones vestras turbulentas: coitis. Solvi jubet inauspicatum, rebelle comitium: perstatis. Perduellionis pœnas minitatur: minas minis, edictis contemptum, mandatis contumaciam opponitis. Urget rex parendi obsequium: arma ostentatis. Per regnum suum vult transire: trecentas portas venienti occluditis: heus! quis tu? rex vester: quid petis? ingressum. Apage! vetant comitia Rupellana. Hæc, hæc potestas est supra regiam. Ire per conculcatum regem & regnum; hæc vestra est potestas. *Non est potestas supra regiam:* o pulcra verba! superi boni! quam facto contraria! perrumpendum, ferro perrumpendum, cum lanista illo exclamatis.

 Pote-

Poteſtatem & jura regia uſurpat ſeditioſum veſtrum conventiculum, tributa indicit, leges promulgat, jura belli & pacis ſumma poteſtate diſpenſat, omnem Galliam ſeptem præfectis armatis diſtribuit, faſces præire jubet, regi bellum denuntiat. Ecce! quid ſit ſupra poteſtatem regiam.

Et quid aliud ſignificat juramentum veſtrum, nuper Rupellæ editum? *Juramus, obſervaturos, executionique mandaturos, quidquid Rupellana comitia ſtatuerint, &, ſi opus eſt, bona, libertates, & vitam confirmandis eorum decretis impenſuros; ſecreta concilii nec verbo nec ſcripto revelaturos.*

Itane vero, viri fratres? *quidquid*? juramus. Quid autem, ſi veſtra comitia ſtatuerint crimen perduellionis, proditionis patriæ, læſæ majeſtatis? juramus: *quidquid.* Quid, ſi ſtatuerint provinciarum vaſtitatem, rapinas, latrocinia, innocentum oppreſſiones, parricidia, principum, regis, regni excidium? juramus: *quidquid ſtatuerint.* DEum immortalem! quis hic non videt gentis hujus innocentiam? placidam indolem? fidem in regem, toties decantatam? promptum obſequium? ſupremam regis in terris poteſtatem, quam prædicatis? fruſtra eſtis, o boni! aliud cogitatis, aliud molimini, aliud juratis, &, quod peſſime juratis, impie impletis. Et quare tam arctum ſilentium ſecreti veſtri juratis? mens recti conſcia non fugit lucem.

Verum ſit hæc veſtra conſcientiæ libertas, ut arcana veſtra tenebris involvatis, merentur. Utinam denſa nox illa perpetuo contexiſſet! non tot fortes viri cecidiſſent, non decolores cruore patrio decurriſſent amnes, non tot hominum millia bello, fame, peſte contabuiſſent: non tot urbes, oppida, agri jacerent vaſtati, deſolati, ſqualidi. Si poſt ſæcula interrogabitur: unde hæc buſta, hæc rudera, hæc vaſtitas? reſpondebunt genuini annales: ab Hugonotis. Nimis enim, heu! nimis in apertum erupit ſanguinolentum veſtrum arcanum, quam ut ulla ſit ætas deletura illius memoriam.

Sed præterita tempora reſpicitis: Henrici reges vobis in ære ſunt: his abiiſtis in creditum: hi veſtri debitores: niſi jura regni abdicaſſetis, diviſam cum regibus Galliam poſſideretis. Regni columnas vos appellatis. Arrogans dictum! ſuperbum! inſolens! an hominis vocem audimus? adeone furor mentem eripuit, ut jura regni vos abdicaſſe dicatis? quænam vobis unquam in regnum jura? vos columnæ? ſuperi! quales columnæ?

Neſcit

Nescit nempe litteratus orbis gentis vestræ historiam. Florebat Gallia, tranquilla domi, formidanda foris, æstimata ubique. At vix intrastis homines pacifici, quieti, mansueti, cum mox ruptis legum repagulis in omnem Galliam effrænis se effundit licentia, circumsonant classica, omnia sursum deorsum eunt. Quæ provincia, cui vastitatem non intuleritis? quis rex amplius in solio suo tutus? quis furor? quæ rabies? quæ unquam barbaries, inhumana, immanis, atrox, vidit facinora, quæ vos humani homines in ordinem ecclesiasticum, & omne universim nomen Catholicum consciviſtis? facinora, ad quæ omnes, qui sunt homines, cohorrescant. Itane vero debet vobis regnum? nervos incisos, dicite, solutas compages, exhaustam medullam, provincias incendiis depastas, fumantia urbium busta, cruore patrio tumentes amnes, plura centena hominum millia in sanguine natantia, aut ruinis sepulta, regnum universum exitialibus veluti furiarum tædis ambustum, squalidum, &, quantum in vobis fuit, extinctum, dicite: hæc sunt, quæ debentur vobis: talia vos fuistis & estis regni columina.

At Henrici duo vobis, largis creditoribus, debent. Quid debent? dicam: Henricum III quatuor omnino bellis invasistis, in extremam calamitatem præcipitastis, Salmuriam arcem, ne gratis mali essetis, extorsistis. Henricus IV sanguini regnum debuit. Sine vobis regnum florentissimum adiisset: quod laceratum, vastatum, & undique fatiscens adiit, vestrum est beneficium: non quod adiit, sed quod vastatum, quod laceratum. Amastis Calvinistam: odistis Catholicum. Beneficia, a patre in vos collata, convertistis in injuriam filii. Indulsit improvide vobis ille tot arces, tot urbes, ut ex iis filium oppugnare, & statum in statum inducere valeretis.

At cum *perditis* hominibus vobis negotium esse, querimini. Hoc non intelligo. Quinam sunt isti perditi homines? cum rege vestro vobis est negotium: hic urget edicta sua: huic refractarii frontem obduratam objicitis. Jam non miror, Calvinistas plenis calumniarum plaustris in Jesuitas invehi, cum regem suum, multo pientissimum, perditum hominem compellare non perhorrescant.

De Jesuitis Gramondus, præses Tolosanus, licet non admodum iis addictus, scribit: *regi admoventur, quia probi sunt: hinc improborum in ipsos invidia. Quod a sectariis odio habeantur, & famosis libellis proscindantur, habent, quod sibi gratulentur.* Quod autem

autem P. Arnulphum, regis confessarium, profligatum homuncionem e nefaria Societate compellatis, a quo rex fuerit fascinatus, vestræ est humanitatis & in regem reverentiæ.

Sed quare tam modesta tam gravi ad reges & principes oratione utimini? quare P. Arnulpho tantopere irascimini? regia jura in Bearnia usurpavit. Qualia? an pastores vestri regia jura usurpant, cum e suggestu ad concionem declamant? quod P. Arnous in reducenda in Benearniam religione, & genuino DEi cultu regi adjutor fuerit, atque spiritualia obsequia præstiterit, non est jura regia usurpare. Rupellæ sunt, qui illa usurpant.

Vidimus calumniam: eruditionem videamus. *Vix* Arnousius regiæ conscientiæ est admotus, inquiunt, cum extorres Lutetiæ Jesuitæ restituuntur, *statim* Bearnenses episcopi prævalent. Quid? quid dicitis viri eruditi? *vix*? *statim*? Jesuitæ dudum antea jam ab Henrico IV fuerant restituti, quam Arnousius Ludovici XIII conscientiæ fuerit admotus.

Sed sit hæc vestra in rebus notissimis eruditio: illud maligni est animi, quod dicatis, ex Romanæ curiæ placitis docere Jesuitas, fidem hæreticis datam non esse servandam. Quis hoc docuit? quis unquam ex Jesuitis dixit, fidem hæreticis legitime datam non esse servandam? litteris gravissimis, a toto generali concilio Rupellano ad omnes reges & principes datis, videntur non fuisse inferenda tam crassa mendacia, tot cruda convitia, tot inhumanæ calumniæ; qualis etiam est, quod per Jesuitas Germania desoletur. Omnia nempe Jesuitæ fecerunt.

Fidem fortassis aliquam inveniffetis; quia multi facile credunt, quæ in Jesuitas sparguntur; facile enim creduntur, quæ lubenter creduntur; sed quia episcopos, Cardinales, curiam Romanam, supremum senatum Parisinum, regemque ipsum adeo, eadem actione pulsatis, eodem judicio condemnatis, Jesuitas absolvitis. Quem ex sapientibus crediturum vobis existimatis, dum nihil tam sacrum sanctumque est, quod virulenta vestra penna non attentet polluere.

Sperastis, apud Jacobum regem magnæ Britanniæ vos ingituros gratiam; sed æquiori is erat animo, quam ut sputa vestra probaret, aut rebelles subditos, in regem suum insurgentes, tueri vellet. Batavos forsan movissetis; quia eadem utriusque meta. Sed rex Hispanus necdum adhuc satis erat excussus. Proprius obstitit armorum strepitus, quo minus audiretur alienus.

Confusa, vaga, ac fluctuans erat hactenus oratio conciliabuli Rupellani; jam vero descendit ad caussæ capita. *Prima in nos*, inquit,

quit, *mali labes ex sacramento præstito a rege, qua die inauguratus fuit*. Quid? an nova est hæc juramenti formula? Antequam Calvinus erupit, sic jurarunt reges Galliæ; quia erant reges Christianissimi: ipse etiam Henricus IV, quem pro numine tutelari colitis, sic juravit. An propter vos absistendum a more majorum? cur tamdiu siluistis? cur successori obstrepitis? & quomodo juramentum Ludovici potest esse prima mali labes, cum & Henricus pater, & alii ante illum Galliæ reges idem præstiterint, præsertim, cum ad vestra lamenta declaravit, se, dum illud sacramentum nuncuparet, nihil de vobis cogitasse? Illud adhuc quæro, an perfidus esset rex, aut fidei datæ violator, sic hoc juramentum non servaret? nequaquam, dicetis. Ergo neque, si quid, male vobis promissum, non servaret, debet a vobis postulari perfidiæ.

At si sacramentum regis prima vobis mali labes, quæ est secunda? *petitum in comitiis Lutetianis fuit, ut concilium Tridentinum valeret*. Vah! magnum crimen! petierunt quidam, ut res sanctissima publice promulgaretur. Ergo prodeant arma, insonent classica, mille tormenta bellica tonent, fulminent! pacate tantisper! num promulgatum fuit concilium? Gratulor vobis Calvinicolæ, quod etiam inter eos, qui Catholico nomine gloriantur in Gallia, inveneritis, qui vobiscum in hac parte sentiant, & sanioris partis vota sufflaminaverint, non quidem quoad dogmata fidei, nam hæc dudum in conciliis provincialibus & diœcesanis Gallicis sunt promulgata, & ab omnibus, qui Catholicam fidem profitentur, recipi debent, sed tamen quoad aliqua decreta, ad disciplinam spectantia. Quid ergo querimini? quid vultis amplius? concilium a rege non promulgari? non fuit promulgatum: nihil innovatum. Desideria vestra fuerunt impleta. Conquerimini, ut conqueramini.

Sed in illo concilio decernitur, ut *regno interdicatur illi, qui libertatem conscientiæ concedit hæreticis*. Fateor: hoc decretum nunquam legi in Tridentino. Est hæc nimirum nobilis sectariorum indoles: falsa ac vera perinde habent; modo calumnientur, & ea quidem calliditate, ut illa de industria immisceant, in quibus ipsi Catholici non sunt unius linguæ. Hinc thesin illam odiosam, in Gallia ventilatam, an rex nullam in terris supra se in temporalibus potestatem habeat, illamque de promulgatione concilii Tridentini &c. obtrudunt; quamvis ad caussam eorum nihil faciant. Sufficit, semina aliqua discordiæ inter Catholicos jacere. Hinc

etiam decretum illud Tridentino affingunt, ut rudibus imponant, acsi regno privet eos principes, qui hæreticos tolerent.

Ad Bearnensem regis expeditionem devolvuntur, *qua nihil sibi deterius in hanc diem, nihil injustius accidisse, dicunt: immutatas ex integro leges & mores antiquos, natali se solo pulsos.* Hem! sistite lassum pedem! nemo vos pellit. Veram audiamus historiam.

Joanna Albretana, favore & auxilio Galliæ regum regina Navarræ, Henrici IV mater, ingens novatorum columen, *Bearniam* etiam sub feudali nexu a Galliæ regibus possidebat. Ejecit illa, incentore Mongomerio comite, Henrici II interfectore, episcopos & clerum, templa ac bona ecclesiastica antiquissimis dominis ac possessoribus, contra fas & jus omne abstulit, & Calvinianis præconibus tradiderat. Nec his contenta, Catholicos omnes in exilium misit, nullo habito respectu dominorum feudi, Catholicorum Galliæ regum.

Cum dein Henricus IV ejus filius regno Galliæ potiretur, extinctum est feudum, dominio utili (ut juristæ loquimur) *consolidato* cum directo dominio. Poterat proin omni jure sua bona antiquis possessoribus restituere. Noluit tamen Calvinistis, quorum opera, dum adhuc Calvinista esset, usus fuerat, ægre facere. Id solum, quasi pro gratia, impetravit, ne Catholica religio ex Bearnia omnino proscripta esset.

Ejus filius Ludovicus XIII jure suo, dudum quæsito, usus Bearniam regno univit, & clerum Catholicum in integrum restitui jussit, oblato tamen ministris Calvinianis salario, quod nullo titulo debuit, ex ærario publico. Quid æquius? quid mansuetius? quid liberalius?

Restiterunt nihilominus pertinaciter edicto ejusque executioni Bearnenses, authoribus maxime ministellis & Forceo, provinciæ pro rege gubernatore. Non tulit, ut ferre non debuit, effrontem contumaciam Ludovicus rex: atque, quam dixi nuper, expeditionem suscepit. Solus cum aulicis, sine exercitu, Bearniam intravit, & justissimum edictum est executus. Nemini vis illata: nemini adempta libertas conscientiæ: nemo in exilium missus.

Quid ergo est, quod querulemini? quid propter caussam Bearnensem tantos motus cietis? *Solo pulsi sumus*: falsum est. *Possessionibus dejecti sumus*: quibus? alienis, ecclesiasticis, clero Catholico per vim ereptis. *Præscripsimus.* Locum non habet præscriptio, ubi deficit titulus, vera possessio, bona fides; ubi in-

gressus

greſſus violentus: ubi uſurpatio cum mala fide continuata; ubi detentio injuſta toties ab epiſcopis interpolata. Judicio etiam coram quocunque juſto tribunali clerus *obtinere* debuiſſet, ſi *rei vindicationem* aut *interdictum unde vi* vobis intentaſſet. Rex judicavit: & recte judicavit.

At Catholica religio fuit introducta. Ita eſt: jure divino & humano. An quis ex veſtris ad illam amplectendam fuit coactus? profecto nullus. Permiſſa omnibus religionis libertas. Quid, malum! quid eſt hoc? homines iſti libertatem conſcientiæ identidem inclamant, hanc ſoli DEo ſubjectam eſſe: ſectam ſuam peregrinam, novitiam, nuper per dolos & vim apertam intruſam, per totam Galliam volunt eſſe liberam; ſi autem rex Catholicam religionem, mille & ultra annorum poſſeſſione firmatam, velit eſſe liberam in regno, eccleſiæ ſanctæ primogenito, Chriſtianiſſimo, ſuo, cœlum & terra miſcentur. O rem auditu indignam! o temeritatem gentis & arrogantiam incredibilem! usque adeone miſerum eſt, eſſe Catholicum, ut, quæ libertas permittitur Calviniſtis in Gallia, negetur Catholicis?

Sed *percuſſi ſumus*, inquiunt, *cæſique, dum circumlato per urbem idolo genuflexionem negavimus.* Vox blaſphema, & execranda! non uno duntaxat orco digna! ſi DEo non vultis, regi ſaltem veſtro præſenti parcite: nec idololatriæ eum poſtulate. Hæccine illa reverentia, quam DEo, quam regi ſuo ſubditi debent? heu! in quæ tempora incidiſti infelix Gallia, ut in te, tot olim ſanctorum matre fœcunda, audire debeas, & quidem a filiis tuis, voces, ad quas omnes boni cohorreſcant, omniumque ambæ aures tinniant. Exurge Clodovæe fidei ſanctæ parens! exurgite ſancti Ludovicii pii manes, ſpreti, conſputi, proculcati honoris divini vindices.

Sed quid iraſcimur inſipientibus, ſtolidis, impiis hominibus? Calvinus eos hanc linguam heri docuit, Calvinus, cui characteriſtico epitheto *impii* cognomen adhæret: *Calvinus impius.* Hic eos docuit ſpernere tam clara tam manifeſta Chriſti verba: *hoc eſt corpus meum*: ſpernere conciliorum & patrum authoritatem, ſpernere totam antiquitatem, ſpernere totam, tot Evangelicis promiſſis ornatam, Chriſti eccleſiam. Parcat iſtis homuncionibus DEus! cæci ſunt, & duces cæcorum. Credere malunt ſuperbo, arroganti, infami ſtigmate aduſto apoſtatæ, quam illis, *quos Spiritus ſanctus poſuit epiſcopos, regere eccleſiam DEi.* Apage *ſignum*! apage *tropum* ſacramentariorum! *Verbum caro factum eſt: hic eſt filius*

meus dilectus: hoc est corpus meum: ecce verba symbolica! si DEum eucharisticum idolum appellas, cur non etiam incarnatum? eodem prorsus modo sacræ loquuntur paginæ. Absit blasphemia! Sed *percussi cæsique sunt vestri, qui idolo genuflexionem negarunt*. O callidam astutiam! his verbis utuntur, ut exteri credant, occisos fuisse. *Cæsi sunt*: sed quare? quomodo? nemo jussit, supplicationi vestros esse præsentes. Abstitissent, sicut plerique alii. Irrisores, irreverentes adstare supremo Numini non patiebatur regis pietas. Et quid tandem, si apparitor contemptorem DEi virga percutiat? si DEo noluerunt, regi suo genu flexissent: politica fuisset adoratio.

Hem! novum crimen Ludovice rex, & in hanc usque diem inauditum! *Lectora arcem Catholicus possidet*. O verba inania! ecce! Lectoram Henricus IV donaverat Fontaralio, præstanti bello viro, virtutis militaris præmium. Successit legitimo jure hæreditario patri filius: hic abjecto Calvino Catholicam religionem est amplexus. Deturbatum propterea Lectora volunt sectarii, alias bellum regi illaturi. Quare? quia factus est Catholicus: arx hæc reformatis debetur. Quomodo hoc probatis? non est hæc arx & urbs ex iis, quas *matrimonii, securitatis, fidei obsides* appellatis, & nimis liberaliter, & in Galliæ ruinam vobis rex concessit. Quam iniquiorem hic rursus Catholicorum conditionem facitis. Transiens ad vestram sectam Senevierius marchio Castilloniam arcem retinuit. Sed Fontaralius, transiens ad avitam majorum religionem, retinere non potest Lectoranam, jure proprietatis suam. Illud æquum, hoc iniquum est. Quo usque tandem progreditur arrogantia vestra? licet autem Fontaralius æquissimo jure Lectoram possideret, paruit tamen etiam hic vestro rex mandato: abdicato Fontaralio, Blainvillio Calvinistæ urbem & arcem concessit. Quid ergo queri mini? postulastis, amoveri Catholicum: amotus est. Petiistis, Calvinistam substitui: substitutus est. Per DEum immortalem! quid vultis amplius?

Hoc amplius volunt, *duos e secta sua assumi senatores in Parlamento Parisino*. Res nova! quamdiu stat Gallia, nunquam visum, nunquam auditum, ut aperti sectarii in senatum illum, qui sacrosanctus esse debet, assumerentur. Postquam robore in Gallia Calvinistæ invaluerant, suspectos habuerunt judices supremæ curiæ. Descendit rex in eorum postulata, *cameram edicti*, uti vocant, erexit, æquali ex Catholicis & sectariis numero mixtam, in qua, ut omnis facessat querela, eorum caussæ judicarentur. Hoc

non

non sufficit? non sufficit: etiam in Parlamentum se volunt intrudere. Quo jure? plane nullo, nisi quod ipsis præbet jus suum canonicum, id est, enses, bombardæ, pyroboli, catapultæ, ollæ igniariæ, & mille sua tormenta bellica. Cessit nihilominus regis clementia, & extra ordinem duo pro eis officia adjecit.

Negata a rege Prædicantibus salaria, militi Hugonotico stipendia objiciunt. Sed qua lege cautum, ut rex ministellis vestris, avitæ fidei juratis hostibus, turbatoribus & incendiariis Galliæ, salaria præbeat? ut propriis stipendiis milites vestros in suam & regni sui perniciem armet? ut feras in caveis nutriat, quandocunque sectæ placuerit, adversum se emittendas? portentum est, ex medulla populi ali ejusdem oppressores, ex vectigalibus publicis sustentari regis ac regni hostes.

A sexaginta annis nulla regibus bella, nisi cum Hugonotis, si primordia Henrici IV regis excipias, ubi modicum quid belli Hispanici erat residuum. Sæpe pax inita, eo compendio, ut rex rebellium sectariorum debita solveret. Pacis tempore, quod erat brevissimum, immensæ in vos factæ sunt largitiones, exhausta æraria publica, ut pacem servaretis, ut quietem pateremini: beneficia, pensiones, salaria, stipendia, vertistis in dantis perniciem; quasi nervum novi belli, adversus eum movendi, vobis dedisset. Pœnitet, arma vobis in manus data, quibus eum oppugnaretis. Si jam modum ponat largitionibus, si tanta jactare desinat, quis prudens eum arguat? Vectigalem vobis velletis habere regem, ut habuistis hactenus.

At *Salesio suffectus Catholicus arcis Navarrææ præfectus: per Mommorantium aliquot urbes expugnatæ.* Quid tum? rex usus est jure suo. Salesio nonagenario homine præfectura se abdicante, non licuit regi subrogare virum bene meritum? urbes, quæ fuerunt occupatæ, non erant Calvinistis donatæ, sed ad tempus commodatæ. Et licet fuissent donatæ, propter insignem ingratitudinem donatio omni jure revocari poterat. Perduelles erant regi, arces perfidiæ; negatus regi ingressus. Expugnari igitur vi oportuit.

Direpta & cremata templa, temeratam religionem, effossa cadavera, clamat Rupellanum synedrion. Magnus & confusus clamor! ex lamentis istis tyrannidem, nescio quam, posset fortasse quispiam colligere, fuisse exercitam. Sed, ut dicere solemus, ex musca faciunt elephantem. Audiamus. Homo quidam, Martinus nomine, ex infima plebe Turonibus, ad Calvini castra transgres-

 sus,

ſus, fuerat mortuus. Dum funus pro more Calviniano effertur, pueri Catholici cantu incondito illudunt, aliasque nugas tractant. Ex Calviniſtis quidam obvio puero colaphum infligit, eumque proſternit. Oritur rumor, puerum fuiſſe occiſum. Concurrunt Catholici; Martini corpus effodiunt & diſcerpunt. Accendunt templum Calvinianum, aliasque inſolentias exercent.

Sectarii apud regem queruntur, jus gentium violatum, & fidem publicam, direptas ædes, templum crematum, impeditas exequias, effoſſum cadaver. Juſſu regis fit inquiſitio: auctores tumultus alii ad reſtim, alii ad rogum damnati, pœnam luerunt.

Quid jam hic, dic ſodes, quid aliud petere & exſpectare ſectarii a rege poterant? morte punivit nocentes Catholicos. Quare ergo regi exprobrant? quare tumultum unicum, a plebe excitatum, & quidem non ſine omni cauſſa data, a magiſtratu Turonenſi, quantum poterat, inhibitum, a rege tam ſevere punitum, tantopere exaggerant, ut videri poſſet, Catholicos ea conſciviſſe facinora, quæ a Calviniſtis barbara crudelitate & immani rabie per totam Galliam fuerant patrata. *Cremata templa, effoſſa cadavera*! quid numero plurali effertis, quod eſt unum?

Raptos ab ubere matrum infantes, & in monaſteria detruſos: Mendacium eſt. Ante decimum quintum ætatis annum nemo ſuſcipitur in monaſterium: nemo intruditur, ſed volens ac rogans recipitur. Aut hoc reprehendere, aut libertatem conſcientiæ prædicare deſinite; niſi forte tantum tranſitus a nobis ad vos, non autem a vobis ad nos liber eſſe debeat.

Scripſit eadem ſynagoga Rupellana ad ipſum etiam Ludovicum regem epiſtolam, accuſationis & minarum plenam. Quin adeo frontem & pudorem omnem exuit, ut regem ſuum in faciem perfidiæ poſtulare ſolutum a ſe ea conditione conventum Lodunenſem, inquiebant, ut, ſi poſtulatis ſuis, quæ Bearniam, Lectoram, & duos ſenatores concernunt, intra ſex menſes non ſubſcriberetur, liceret ſibi nova Rupellam comitia indicere; conditionem non eſſe impletam; regem debitorem reum ſibi eſſe violatæ fidei.

Sed quam hæc non tantum ab omni pudore, & veneratione, regi debita, ſed etiam a veritate ſint aliena, affeclis ſuis Calviniſtis pathetice demonſtravit mareſcallus Lediguerius in epiſtola ad comitium Rupellanum data. Rupellam, inquit, conveniſtis, ſed quonam jure? illegitimi ſunt conventus, inſcio rege indicti. Quæſitus color ex Bearnia, Lectora, & petitis duobus ſenatoribus. Vanæ

næ ſunt penitùs, quas movistis, querelæ, magisque in bellum prætextus, quam pro cauſſa communi zelus.

Plane factum ſatis petitionibus veſtris, antequam Rupellæ conveniſtis. Ergo conventus non modo illegitimus eſt, ſed etiam ſine cauſſa probabili. Quos petebatis Lutetiano Parlamento adſcribi ſenatores duos, adſcripti fuerunt; quam querebamini, Lectoram a Fontaralio poſſideri, poſt tranſitum ejus ad Catholicos, in Blainvillium reformatum fuerat tranſlata. Libertas conſcientiæ in Bearnia eſt integra. Si quid mutatum in urbibus, ſi leges novæ conſtitutæ, meminiſſe debetis, regem eſſe, qui ſic mutavit, ſic conſtituit.

At mutata præſidia arcium, novi ſubſtituti præfecti: qua lege, quæſo, vetitum, dominum uti re ſua? ſi conceditis, legitime regnare principem, an non conceditis, urbes, & quæcunque in regno publica ſunt, ipſius eſſe? Precario regnat, qui patitur, militem ſuum in urbibus in alterius verba jurare; rexque nomine tenus eſt, qui aliis ex neceſſitate obnoxius, habet magis, quod ſequatur, quam quod eligat.

Hinc palam eſt, contra jus omne convocata comitia: quæ ſi non actutum diſſolvitis, perduelles eſtis, prorſusque irritum erit, quidquid pro communi cauſſa conabar: contra, ſi abſiſtitis, plura impetrabo & majora, quam creditis. Ita Calviniſta prudens & manſuetus ad Calviniſtas inſipientes & turbulentos, quibus jam certum erat, clementiſſimum ſuum regem bello aggredi.

Ex quibus ſane, hucusque in medium allatis, perſpicue elucet, quam falſi, quam vani, quam futiles fuerint prætextus, quos ſynedrium illud Rupellanum per totam Europam diſſeminavit, ut reges, & gentes exteras in communionem rebellionis traheret. Dominari volebat in Gallia ſecta impotens, regem ſubjugare, ſtatum popularem inducere. Hæc belli cauſſa. Vix humanis rebus exemptus fuerat Henricus rex, cum de libera republica, exemplo Bernatum, Genevenſium, Batavorum Calviniſtarum, capita & conſilia contulerunt. Adhuc cor patris palpitabat in ſanguine, cum de bello regi infanti inferendo cogitarunt. Et intuliſſent, niſi regina mater largitionibus avertiſſet. Nec abhorret a gentis indole, vagientibus in cunis principibus inſidias ſtruere, prout in apologia ſua teſtatur Jacobus Angliæ rex; quem in cunis ſuffocare Calviniſtæ ſunt conati. *Gramondus lib. VII.*

ARTI-

ARTICULUS XVII.

Belli caussæ. Principum animus. Calvinistarum furor. Regis pietas. Engeriaci, & aliarum multarum urbium & arcium expugnatio. Victoriarum cursum sistit Monalbanum. Solvitur ejus obsidio. Maynii principis obitus & elogium. Obitus Chamieri. Dimissio P. Arnulphi confessarii ab aula. Digressio de confessariis principum. Mors misera Luynii, ejusque effigies.

25 CUm igitur bello ubique apparando Hugonoti alacriter incumberent, rex diploma publicavit, in quo memorat, quanta jam mala a gente ista inquieta passa sit Gallia; usurpatam regiam potestatem, arrogantiam, fastum, contumaciam, minas, spreta edicta, abdicatum regem: multa pacis gratia a se dissimulata, at clementia sua auctam proterviam, circumsonare ipsorum arma, coactum se tueri majestatem & bellum repellere; agendum contra illos ceu publicos grassatores. Promittit simul protectionem iis sectariis, qui regi suo essent militaturi, aut saltem neutri parti adhæsuri, Nannetensi edicto ipsis confirmato. Hæc regis promulgatio eo valuit, ut primum Ledigueriusr, dein etiam Tremollius, rejectis provinciis, quas conventus Rupellanus illis decreverat, partes sectæ abdicarent, ad religionem Catholicam paulo post transituri: secutus est (*ad speciem saltem*) quod magis mirum videbatur, exemplum Bullionius princeps, alias omnium adversus aulam factionum particeps, & a synedrio Rupellano designatus totius exercitus imperator. Creditum, quod senio confecta ætas, timor amittendi suas ditiones, & populare symmystarum regimen eum averterint.

Easdem neutras partes amplexi sunt plures ex Hugonotis nobiles, easdem propter rationes; quia videbant, plebem ad democratiam vergere, apud quam modica nobilitatis ratio, in regio statu florens.

Major regi timor a Catholicis quibusdam principibus, Suessione, Maynio, Nivernensi, ob Luynii dominationem aula absistentibus, ne Hugonotis se conjungant. Iis bono dolo illusum a legato (quod mireris) Rupellanorum, in aula versante, tanquam pax propediem esset conficienda, simulante, atque ut ad regem reverterentur adhortante. Contra vero *Robanius*, *Subisius* ejus frater, *Castil-*

Castillonius, & *Forceus*, Calvinistæ, destinatas sibi a synedrio provincias, & munera militaria acceptarunt, totius rebellionis deinceps & belli capita.

Bellum secta inchoat a crudelitate & petulantia, in sacerdotes, templa, altaria, sacras reliquias, monasteria exercita. Nihil tam sanctum, quod non fuerit pollutum & proculcatum. Nudati & flagellati monachi: a fœminis ipsis fœdissima auditu in viros crudeliter patrata: temeratæ DEo dicatæ virgines: sanctæ ecclesiæ versæ in equorum stabula; sanctissimi sacramenti sacræ hostiæ in terram projectæ, & pedibus protritæ, tanto furore & rabie, ut omnes ex orco furias erupisse diceres. Ipsum etiam jus gentium gravissime violatum, dum *Crossius*, cameræ edicti Gratianopoli præses, ad Montem Pessulanum a rege missus legatus, atrociter a fæce populi fuit interemptus, incentore Suffreinio ministello; Rohanio, qui in urbe præsens aderat, dissimulante: per vim, dolos, fraudes ubique grassatum. Bellum.

Rex interea, Luynio creato Comestabili, quæ est prima post regiam dignitas, atque post obitum Henrici Mommorantii per plures annos vacaverat, per San-Paulæum Gergobiam, per Condæum Sacro-Cæsaream (*Sancerre*) inter præcipuas sectariorum urbem, occupat. Samurlam, magni momenti ad Ligerim urbem, academia Calviniana famosam, quam Henricus III olim in fœderis pignus sectæ dederat, a Plessi Mornæo, armis & literis viro celebri, traditam accepit; atque expeditionem ad Pictones & Aquitanos suscepit: Condæo, San-Paulæo, Longavilizo, Nivernensi, Vindecinensi, ne quid a tergo intutum relinqueret, sectarios exarmare jussis, in Biturigum, Aurelianensium, Picardiæ, Normanniæ, Campaniæ provinciis, horum principum gubernationi subjectis.

Post multas urbes arcesque qua vi qua deditione interceptas, antequam se rex ad *Engeriaci*, prævalidæ in Santonibus urbis, obsidioni accingeret, sacra synaxi, fortium robore, muniri voluit, tanta pietate, ut exempli vis plerosque aulicorum ad imitationem traheret.

Engeriacum, superiori ætate frustra a regibus obsessum, duobus armatorum millibus, præfecto Subisio, & omni apparatu bellico a Rupellanis fuerat instructum, ut adeo longior & cruenta esset obsidio. Spectabat oppugnatio ad Comitem Stabuli, apud quem summa belli authoritas; sed quia Luynius rudis erat belli, nomen gessit, Lediguerius marescallus, longa armorum experientia subactus, rei summam. Engeriacum.

Poſtquam multi ex utraque parte, nobiles etiam viri, ceciderunt, obſeſſi in pacta cum rege convenire volebant, ſed is pacta cum ſubditis aſpernatus, ut ſe regis clementiæ ſine conditione permitterent, imperavit. Tandem rex hac forma urbem recepit: *Rex, miſericordia ſuorum ductus, humiliter deprecantibus Engeriacis parcit: ſi fidem ſacramento adſtrinxerint, abdicaturos ſe factiones & prava conſilia, debitoque in obſequio perſtituros, quamdiu vixerint; ea conditione vita illis & libertas ſalva ſunto.* Subiſius, poſito enſe, ad genua regis procumbit, veniam rogat, ac fidem jurat. Receptus a rege in gratiam: *ſed*, ut loquitur Gramondus, *rara ſectariis fides: tot pene apud eos perjuria, quot ſacramenta: neque enim ſeditione abſtentum a Subiſio & ſociis.*

Quo tempore Engeriacenſis obſidio tenuit, Maleretus cum viginti Aquitaniæ urbibus ad regis obſequium rediit, quamvis Forcæus & Rohanius omnem Aquitaniam & Galliam Narbonenſem ad rebellionem concitarent. Verum Maynii ducis virtus militaris ſuper omnes enituit, dum, licet quartana laboraret, & paucas haberet copias, Forcæum & ſectarios prælio vicit, & Calmontium atque Neracum, permunitas urbes, expugnavit. Aquitanis auxilio venit claſſis Rupella emiſſa, cum numeroſo milite, qui ea edidit in Catholicos crudelitatis exempla, quæ omnem barbariem ſuperarent. Sed ab Elbovio, a rege ſubmiſſo, ſtrenue magnaque cum jactura rejecti ſunt in undas, &, ne porro Rupella ſolvere poſſent, injectum frenum. Cincta urbs terra marique a Guiſio & Eſpernonio.

Interea Lediguerius Pontium urbem occupat, Maynius Clairacum, & munimentis exuunt; quod multis aliis hoc bello urbibus & caſtellis contigit, quia rebellionis receptacula hæreſi aſylum præbuerant. Condæus, & San-Paulæus, ex Aurelianenſi ſtirpe principes, Sullianam ſuſpectam arcem, quam uxor in abſentia mariti ſtrenue propugnaverat, expugnant: quippe dux Sullius Calviniſta, neutrarum ſe partium ſimulans de induſtria aberat: uxor vero & filius aperte ſectariis favebant. Caſtillonius, cui Rupellanus conventus Vivarienſem & Cebennenſem provinciam deſignaverat, cum videret, ſectariorum res in deterius labi, in regias partes propendebat; unde a ſuis Hugonotis in jus vocatus, cum forum declinaret, gubernatione fuit dejectus.

Cum rex Aquitaniam, Santones, Occitaniam, Pictaviam, in quibus maxime dominabatur hæreſis, victoriis fuiſſet emenſus, Montalbanum (*Montauban*) curſum ſtitit. Celeberrima hæc Calviniſta-

viniftarum in Occitania feu Septimania urbs, natura & opere munita, atque academia Calviniana, ex qua hærefis tantum veneni fparferat, famofa, vergente in autumnum anno 1621 obfidere cœpit.

Longum foret cruentæ hujus obfidionis feriem recenfere; quot irruptiones tentatæ, quot eruptiones, quot machinis æneis fulminatum, quanta pertinacia, quo furore fœminæ mixtæ viris urbem defenderint, quantum fanguinis, maxime ex parte oppugnantium fufum. Quæ omnia apud Gramondum, qui tunc jam in fenatu Tolofano florebat, prolixe defcripta invenies. Rohanius, fupremus tunc belli apud Calviniftas imperator, 1200 armatos ex Cebennenfibus, feroci gente, urbi fuppetias miferat: quorum 600 a regiis in itinere cæfi, captique, 600 in urbem penetrarunt, animosque, ad deditionem jam proclives, firmarunt. Quare rex, cum hyems ingrueret, & exercitus ipfius ita effet accifus, ut ex triginta millibus vix tertia pars fupereffet, lues infuper in caftris graffaretur, obfidionem folvit. Montalbanum.

Cæfi nobiliffimi duces multi, & inter eos, qui folus multorum inftar erat, Henricus Lotharingus, dux Mayennæ (quem etiam principis *Meduani*, *Maynii*, aut *Mayeni* nomine hactenus compellavi) heros incomparabilis, Carolo patre, vicario olim Galliæ, & rei Catholicæ columine, digniffimus filius, cui cum fanguine Lotharingico innatum hærefis odium. Habitu corporis erat giganteo, fuper omnes eminens, animo majore: Catholicorum amor, hæreticorum terror; religionis vindex, fectæ flagellum, & adverfus illam Aquitaniæ & Septimaniæ tutelaris genius. Vel fola anni hujus æftate 14 arces munitas, acfi volucrum nidi effent, cepit & difturbavit. Plures non raro erant oppugnati, quam oppugnantes; expugnavit tamen, in fe ipfo circumferens exercitum: qui terrore nominis diffiaret hoftiles acies. Maynii obitus.

Cum Guifio patrueli monftraret apparatum, quem feciffet ad irruendum, globo, ab ignobili manu emiffo, petitus occubuit, florenti adhuc ætate, & viribus Herculeis, 43 annos natus. Quando mors ejus innotuit, totis caftris trepidatum eft, & defperatum; Montalbani vero, tanquam ingens parta effet victoria, triumphatum.

Sicut autem univerfa fecta in plaufus abiit, fic omnis Gallia orthodoxa luctum induit, & non aliter, acfi rex obiiffet, patri patriæ parentavit, tanta in fectarios ira exardefcens, ut Lutetiæ & Charentonii plures ex ipfis mactarentur. Solus ex Catholicis

tholicis gavisus est Luynius; quia solus Maynius blandiri noluit: indecorum ratus, principem homini, ex ultima nobilitate extracto, assurgere. Hinc rarus erat in aula, & sæpius cum aliis principibus communem caussam habuit, non adversus regem, sed Luynium, quem dominantem, se neglectis, ferre non poterant.

Et Chamieri. Maynii piis manibus immolatus est magnus Chamierus, exilis tanto principi victima. Erat Daniel Chamierus, in Delphinatu natus, Calvinistarum idolum aut oraculum, edicti Nannetici faber, synodorum præses, Prædicantium Alpha, Calvinistarum Papa, doctrinæ stupor, quam in *corpore* suo *theologico*, in *epistolis Jesuiticis*, & maxime in *Panstratia* sua *Catholica*, tribus prægrandibus voluminibus, plaudentibus inferis, constipavit. Sed & hæc excetra suum Alcidem invenit in Ignatio Armando, Joanne Brossardo, & Jacobo Gretsero S. J. patribus: qui Chamieri mendacia, calumnias, fraudes, & dolos toti mundo demonstrarunt, prout prolixius in Idea scriptorum Protestantium, & Ideæ apologia ostendi: ut adeo demonstrarit, quantis viribus in eruditione historica polleat, Joannes Breitingerus Tigurinus ministellus, dum in suo *Urim & Thummim* scripsit, Chamierum a nemine fuisse refutatum.

Jam vero, proh dolor! grandis hic ecclesiastes, Chamierus, quo die auditores suos ad constantiam rebellionis adversus regem zelose accenderat, cassidc, ferreo thorace & hasta armatus, eruptionem ex urbe tentans, occisus est præ mœnibus Montalbanis.

Arnulphi dimissio. Soluta obsidione rex profectus Tolosam, primam post Lutetiam Galliæ urbem, magno cum apparatu & pompa excipitur; indeque Monhurtianam expeditionem suscepit. Luynius vero eo digresso P. Arnulphum (*Arnous*) qui regi a confessionibus fuerat, ab aula dimisit, his ad eum usus verbis: *doleo, quod regis jussu secessum ab aula indicere cogor, quem habui, & habebo semper inter amicos.* Ad quæ Arnulphus: *non est, quod doleas ab excessu meo, cujus ipse es unus auctor: plane immunis a labe sum: neque aliud mihi objici potest, quam quod volui & curavi, ut rex regat. Ceterum bonam tibi gratiam debeo, quod e fluctibus per te in portum evadam. Id unum timeo ne confictum forte in me crimen Societati imputetur.* Luynius, *ne in caussam inquire*, subinfert, *cum regi dominationis affectatæ sis reus, mihi fidei non servata.*

Ecce caussam hujus dimissionis, quam uterque prodit, & tota Gallia facile credidit, cum omnibus notus esset Luynius, qui solus regem possidere vellet, & regnare, & festuca umbram projicit, quam timet ambitio. Exosum habuit regiæ conscientiæ arbitrum,

 noluit.

noluitque, viro, non solum probo cum primis, integerrimoque, (*ut loquitur Julius Cordara hist. Societ. part. 6 lib. 6 n. 94*) sed etiam spiritus ingentis ac liberi, qui nullo cujusquam respectu, quæ sentiret, aperte loqueretur, aures & animum principis quotidie patere.

Certe, corruptis omnibus, qui regi circumstabant (inquit Gramondus hist. Gall. lib. 11) *unus Arnoufius Luynæo negavit conducticiam operam, quo, etsi amico ingratus, fidus regi fuit.* Sed quomodo ingratus esse amico potuit per hoc, quod regi fidus fuerit? an virtus virtuti potest esse contraria? Ingratitudo locum non habet, ubi fides, regi debita, officium exposcit.

Addit Gramondus, dejectum fuisse munere, quod Luynæum, fortunæ suæ artificem, non vocavit in secreti sui conscientiam. Sed quomodo vocaret? num arcana, quæ cum rege tractabat, fortasse ad conscientiam pertinentia, Luynio aperiret? at affectatæ dominationis reum dixit Luynius: cujus & qualis dominationis? si rationi status pro foro externo se immiscuit Arnulphus, graviter deliquit in Societatis leges, quæ sub gravibus pœnis id prohibent. Si interrogatus a rege respondit, aut, quæ ad conscientiam regis spectabant, conscientiæ director sincere & libere monuit, functus fuit suo officio, graviter adstringente.

Misera sane conditio talis viri: profecto nisi zelus animarum universalis esse deberet, & salus publica etiam ageretur, non modo is, qui assumitur in confessarium principis, sed ordo etiam religiosus, ex quo assumitur, deberent expavescere. Omnia imputantur confessario. Si per defectum delinqui putatur princeps, mox volat querela, confessarium non fungi suo munere: si per excessum; suadente confessario factum creditur. Unde toti ordini invidia accrescit & animorum aversio, parciorque, quod inde consequi necesse est, animarum proventus. Conditio confessarii regii.

Jam vero in aulis ipsis, quæ solent esse theatra passionum, quot suspiciones, invidiæ, querelæ, detractiones, insidiæ, fraudes in scenam prodeunt! quam multa imputantur confessariis! nec cessatur, donec invisus homo gratia apud principem & gradu suo moveatur: prout a Luynio adversus P. Arnulphum factum vidimus. Et quot talia exempla!, quantam tempestatem vel unus aulæ minister, si altius principis animo se se insinuavit, in integram etiam communitatem ciere potest.

Errat tamen Gramondus, dum Arnulphum a summa fortuna dejectum & in exilium missum scribit: non a summa fortuna, non in

in exilium, sed ad altiorem & meliorem fortunam, ad soli serviendum, cui servire regnare est, ad sacram quietem, turbis vacuam, ad fratres suos, in patriam, ad se ipsum & apostolicos labores, certatim ab ecclesiarum præsulibus expetitus rediit. Mundani homines, nihil bonum, nihil magnum, nihil votis dignum existimant, nisi quod in mundo splendet, & ea, quæ sunt spiritus, non percipientes, veram humanæ mentis felicitatem nesciunt.

Alius sensus erat Mutio, Societatis JEsu præposito, qui (teste Cordara loc. cit.) ad provincialem scripsit, *dimissionem Arnulphi apud omnes æquos rerum æstimatores fuisse quasi testimonium laudis, in ejus vitam actionesque redundantis, nemine non agnoscente, suis illum consiliis, & in regendo Christianissimo rege prudentia, studioque religionis, non de Gallia modo, verum etiam de ecclesia universa optime meritum esse.*

Fortasse etiam Luynius apud sectarios gratiam inire voluit, quibus Arnulphus erat exosissimus: certe, postquam cum Rohanio, penes quem Calvinistarum summa erat, fuit congressus Luynius, ejus culpa illico soluta est Montalbani obsidio & decreta Arnulphi dimissio; quapropter Brietius ad ann. 1621 *prævaricatorem* appellat Luynium. Brevi post pax cum sectariis non tam inita, quam empta: plane pro tantis victoriis minus decora; confirmato, omnis mali fonte, edicto Nannetensi, & permissa sectæ plena errandi ac pereundi libertate.

Quamvis autem Arnulphus, cum regi, prout decuit, vellet valedicere, Luynii artibus & potentia accessu fuerit prohibitus, nequaquam tamen rex, quidquid jactaretur, offensi unquam animi signum prodidit, quin imo ab expeditione redux illum benevole & familiariter excepit, pluresque ejus interventu Societati favores exhibuit; inter quos aucta per Galliam eo ipso tempore collegia, ipsiusque summa voluntate erecta Tolosæ domus professa.

Nihil vero sectariis, aliisque Societatis osoribus acerbius accidit, nihil, quod regis animum manifestaret patentius, quam ubi paucos post Arnulphum dimissum dies arbitrum ac directorem conscientiæ elegit P. Gasparem *Seguiranum*, ex eadem Societate sacerdotem.

Luynii mors misera. Sed nec Luynio longum ab amoto, quem æmulum putabat, gaudium fuit; nam vix mense evoluto, cum esset in robore ætatis, in dignitatis & authoritatis apice, morbo interiit, magna, si paucos ejus clientes demas, totius Galliæ lætitia. Vix erant, qui funus curarent; hinc clam avectum, nullo apparatu tumulatum est.

Sic

Sic vitæ comœdiam finiit Carolus Luinius (*Luynius*, *Luynæus a quibusdam scribitur*) non magna fortuna natus, teneræ Ludovici ætati adhibitus, ludicris eum, & aucupio maxime distinebat, matre tutrice & Ancræo, regnandi avidis, eam Ludovici educationem non improbantibus. Cum autem pubertatem adeptus regni administrationem suscepisset, Luynii artibus, qui jam alte in animum regis admissus fuerat, Ancræus cæsus, mater regina vero ab aula dimissa est.

Ab eo tempore Luynius, quoad vixit, regem ita sibi adstrictum habebat, ut, quocunque vellet, impelleret. Auctus mox summis honoribus, dux creatus, Par Franciæ, prorex Normanniæ, marescallus, & tandem, licet rei militaris imperitus esset, Comes Stabuli (*Comestabilem Franciæ* appellant) cui plena, veteri instituto, armorum bellique authoritas, a rege dictus; cumque *Varæus*, regni cancellarius, vir stoicæ & integerrimæ vitæ, cum antiquis illis Camillis, Fabriciis & Catonibus comparandus, fuisset mortuus, sigilla etiam regni, nemine se opponere auso, usurpavit, ut adeo domi militiæque, quod inauditum, omnia solus esset Luynius.

Inde principum indignatio atque ab aula secessio, nobilium aversio, populi querelæ, totius nationis iræ & odia. Quæ tamen omnia minoris erant roboris, quam ut impotentem dominatorem, favore regis, quem totum occupaverat, protectum, gradu movere possent. At mutata subito rerum scena. Cum nihil amplius ei deesset, quam regis nomen, morbo correptus lethali (veneno contractum putabant) ab amicis, familiaribus, medicis, omnibus desertus jacuit, donec contabesceret: nec funeri, sanie diffluenti, ullus honor habitus. Nemo amplius amicus, nemo beneficii accepti debitor esse voluit. Rex ipse (quod mirabantur) nullum mœrorem præsetulit. Sic eunt res humanæ. O ampullatam vanitatem! qui per totam Galliam magnitudinem suam extenderat, vix septem palmorum scrobem invenit. Quam bene propheta regius: *filii hominum usque quo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?*

ARTI-

ARTICULUS XVIII.

Perfidia sectæ. Cæsus Subisius, & Forcæus. Rohanii virtus. Monspelii obsidio. De pace consilia. Oratio Lediguerii pro pace. Condæi contra pacem. Ejus articuli publicati: secreti.

26 ANno 1622 nec hyeme a bello cessatum: variæque Hugonotorum arces sunt interceptæ. Burniquelli sectariis arma fuerant adempta: sed cum regii milites noctu vino, quod large ipsis cives præbuerant, obruti jacerent, allatis Montalbano armis, omnes a Calvinistis sunt occisi. Hæc eorum fides jurata: quam sæpius hoc bello, principes etiam viri, demonstrarunt. Falso objiciunt nobis non raro doctrinam, quod hæreticis fides non sit servanda: meliori jure diceretur, eorum inter dogmata & illud esse, fidem Catholicis non esse servandam. Facta saltem id docent.

Ineunte vere rex cum novem duntaxat millibus Campum Martium ingressus Subisium, Rohanii fratrem, qui Engeriaci fidem regi juraverat, sed eandem rursus exuerat, gravi clade affecit, cæsis duobus sectariorum millibus. Elbovius vero, Lotharingus princeps, Petragoricos subigit, victo Forcæo, qui a rege veniam obtinet, & sectariorum partibus renuntiat, ut adeo ex principibus Calvinistarum soli Rohanæi fratres debellandi restarent.

Cum autem etiam in hoste virtus sit laudanda, fateri oportet, Rohanium fratrem seniorem, totius hostilis exercitus imperatorem, ex cujus etiam ore omnes Calvinianæ urbes pendebant, ingenio, fortitudine, industria, laborum patientia, belli artibus nemini secundum, paucioribus licet esset instructus copiis, non raro regios superasse. Non currere, sed volare ipsum dixisses, ut omnibus esset præsens, consilio & auxilio. Præcipuum ipsi subsidium a maritimis provinciis, quas hæresis maxime infecerat, & ex agro Cebennico, montibus & incolis ferocibus horrido. Ac demum eo rem perduxit, ut pinguem sibi pacem referret, & rebellionis merces solvi ipsi debuerit.

Nam etsi rex & duces ejus hostiles sæpe acies profligarent, multasque arces urbesque magna virtute expugnarent, nihilo tamen secius sicut anno superiore ad Montalbanum, sic isto (1622) ad Montpelianum hæsit victoria.

Mon-

Monſpelium ſive *Mons Peſſulanus* (*Monpellier*) urbs in Occitania inferiore, ſitu & opere munita, academia celebris, referta tunc temporis erat Hugonottis. Hanc rex obſidere cœpit; jamque eo cruenta oppugnatio fuerat progreſſa, ut imminere deditionem ſperari poſſet, cum de pace ineunda cum Calviniſtis deliberatio eſt inſtituta. In utramque partem ferebantur ſententiæ. Maxime vero inter ſe diſceptabant Condæus, princeps Borbonius, apprime Catholicus, qui pro obſidione, cui præerat, ac bello continuando perorabat, & Lediguerium, quem rex poſt obitum Luynil Comitem Stabuli renuntiaverat, qui pacem ſuadebat. Eruditionis intereſt, utriusque argumenta & rationum pondera metiri. Monſpelii obſidio.

Patet omnibus, inquit Lediguerius Comes Stabuli, quam noxia mihi futura ſit pax, cum eo fungar munere, cujus omnis eſt in bello authoritas. Nemini à rege inferior in caſtris eſt Comes Stabuli: jus omne militiæ penes illum: pecuniæ, officiorumque univerſim omnium eſt diſpenſator: per pacis otia languet & viléſcit. Quapropter ſuſpecta eſſe nemini debent, aut poſſunt conſilia pacis, quæ potiora habeo. Pro pace.

Galliæ bellis inteſtinis & externis omnibus inſenui: pacem bello potiorem eſſe, & multorum annorum experientia me docuit, & naturæ inſtitutione didici. Vaſtantur provinciæ, in buſta abeunt urbes, jura divina humanaque peſſundantur. Laſſata profecto eſt cædibus Gallia, florens olim in pace, nunc ad medullam usque exhauſta; nudata populis, lacerata, diſcerpta, innatans filiorum ſanguini. Rex in ſe ipſum ſævus, ſua abſcindit membra, ſua evellit viſcera, ſuas enervat vires, per victorias etiam ſe ipſum jugulat.

Omne quidem bellum calamitoſum, illud tamen maxime, quo civis in civem, frater in fratrem ferali ferro graſſatur. Peregrinentur potius arma, & alienum ſolum premant. Vicini Germaniæ principes implorant auxilium: Palatinus exulat, opprimuntur alii, Vallis Telina, Rhœtis erepta, gens inimica in immenſum creſcit, non quietura, donec Europam omnem ſub jugum mittat: interim vero Gallia, quæ ſola aggerem poſſet objicere, mutuis civium vulneribus cadit.

Satis, ſatis profuſum gentilitii ſanguinis: gerantur bella, triumphos paritura. Parati ſunt ſubditi agnoſcere ac venerari regem, petunt veniam, rogant pacem. Quid quærimus amplius? magna quidem geſſiſti rex, Galliam percurriſti victoriis, quot paſſus, tot lauri tot palmæ tuæ. Sed heu quantum ſupereſſet belli! hyeme

nunc appetente dubius Montis Pessulani eventus: quot mapalia tot armatæ turres, quot pagi tot propugnacula, quot urbes hostiles, tot munimenta. Et demus, Monspelium expugnari, tot alia claustra perfringi: Montalbanum memoria repetamus, Rupellam cogitemus, proh quanta nomina! hæc omnia tua sunt rex, aperientur portæ, flexo poplite excipient dominum, patrem patriæ venerabuntur, si pacem concesseris.

Ita quidem Lesdiguerius, qui, licet nuper Catholicum fuerit professus, retinuisse tamen aliquid affectus erga agnatam sectam videtur, aut saltem inter illos fuisse politicos, quibus ultima religionis est cura: fortassis etiam æmulatio & ira in Condæum, quem bellum sua'urum noverat, linguam acuit. Nam dum oppugnandum Monspelium, uterque supremam armorum præfecturam sibi vendicabat, Condæus tanquam primus sanguinis regii princeps, Lesdiguerius Comestabilis titulo, penes quem esset summa post regem belli authoritas. Vicit Condæus: Lesdiguerius ad Privatium expugnandum a rege missus: invidere igitur æmulo (prout delicata in hac re est ducum militarium indoles) pronum erat urbis expugnatæ gloriam.

Contra pacem.

Condæus igitur prosecutionem belli suadens, si ita, inquit, ante bellum cœptum dixisses, Lesdigueri, accepta fortasse tua fuisset oratio, at nunc, dum eo usque progressi sumus, sero suades. Desperata sectariorum est caussa: partam jam ferme victoriam num e manibus labi patiemur? centum & quinquaginta urbes aut propugnacula amisit secta. Unico adhuc opus impetu, ut penitus corruat. Monspelium deditionem jam meditatur. Montalbenses extrema premuntur esurie; dum marefchallus Theminius, urbem constrictam tenens, alimenta arcet. Hac adhuc hyeme fame pereant necesse est, ni se dedant. Eluendum Montalbanum dedecus superioris anni, nec ferendum, ut typho inflata civitas dicat, se regem superasse. Rupella pariter terra marique a Suessione & Guisio cincta, commercio omni intercluso, ultimam patitur egestatem. Deprimenda superba civitas, rebellionis caput, & ita deprimenda, ne porro in regem suum possit insurgere. Non dubitandum, Guisium, ut classe, ita & prælio prævaliturum.

Reliqua Calvinistarum municipia, aut armis jam fuerunt subacta, aut ita locis disjuncta, ut mutuo sibi non possint esse auxilio. Non illis superest bello duratus miles, non pecunia, non annona, non alia, quibus geruntur bella. Quid sperandum genti perfidæ, quæ solis muris ceu carcere concluditur? Si cessamus, re-

sumet

semet vires, & rursus insurget, nisi regem sibi vectigalem & ad omnia obsequentem habeat: & tunc de novo inchoandum bellum, quod jam ferme penitus confectum habemus. Et quam pacem dabimus? quam ipsi nobis.

Profecto aut bellum hoc inchoandum nunquam fuit, aut fortiter & constanter continuandum est, donec finis intentus obtineatur: an obtentus? caussas belli rex diplomate manifestavit, rebellionem nempe apertam. Num cessat? quid loquuntur districti adhuc gladii? quid portæ regi occlusæ? quid armatæ in regem eruptiones?

Tuus, rex auguste, tuus honor agitur, tua per Galliam & exteros nominis fama, si victorias tuas in fine corrumpas, & pacem cum subditis, velut paribus, ineas precariam. Vel non potuit, dicent, & erit infirmitatis dedecus; vel non voluit, & prudentiam, religionem, constantiam tuam desiderabunt.

At calamitates belli facunde recitat Lesdiguerius. Has secuturas ante bellum prævidimus: inchoavimus tamen. Et quis earum author? rebellio Calvinistarum. Consulamus annales Galliæ: ex quo hæc pestis intravit, actum fuit de quiete & salute patriæ: quot mortalium millia neci data! quot urbes, quot provinciæ devastatæ! non est ea genti indoles, quæ possit pacem aut quietem pati: non cessabit Galliæ calamitas, quamdiu hanc luem in visceribus geret. A primis suis incunabulis bella ex bellis miscuit: a se ipsa non recedet: miscebit in posterum. Utinam vanus sim augur; vix abducemus nostros exercitus, cum metu libera denuo tumultuabitur: tum quod metus non soleat esse diuturnus magister officii, tum quod genius, fastuosus, turbulentus, suus, non sinat esse tranquillam. Hinc Rupellæ, Montalbani, Amiliani, Nemausi, Uticæ, castri Albigensis, cautum vult munimentis, hoc est præcipuis rebellionis sedibus & propugnaculis, ut iis confisa regi impune insultare queat.

Si bene cœpta, & gloriose ad finem deducta propemodum, stat abrumpere, eam saltem demus pacem, quæ, si non voluntatem, vires certe nocendi genti infidæ eripiat. Diruantur perfidiæ claustra: decutiantur superbæ substructionum cristæ: solo æquentur munimenta, sine discrimine. Edicti Nannetensis fidem ipsi fregerunt Calvinicolæ, rebellione, belloque regi & Catholicis universim omnibus illato. Aperiant portas regi, ejusque clementiæ se permittant. Alia pax sine dedecore iniri nequit. Veniet, spero,

 tempus,

tempus, quo exurget Hercules, qui virulenta hydræ capita uno ictu sit demessurus.

At in exteras provincias conjuncta vertenda sunt arma: succurrendum oppressis principibus Germaniæ, Vallis Tellna Hispano extorquenda, figenda meta crescenti potentiæ. Vide, Lesdigueri, ne Calvinistis, si fas est dicere, tuis, nimium faveas. Vis, ut bellum inferamus genti Austriacæ. Hoc omnium est sectariorum votum. Quo crimine nos læsit? a sexaginta annis intestinis motibus bellisque atrocibus a Calvinistis conquassata est Gallia: an rebus se nostris miscuit? an Calvinistis opem tulit? hæreticum in Gallia regem esse noluit. A Calvinista regnum Bohemiæ sibi eripi non est passa. Religionem Catholicam tuetur adversus sectarios. An improbas? Si seria fuit tua nupera professio Catholica, vide, quid moliaris. Calvinista est Fridericus, invasor regni: Calvinistæ maximam partem sunt Grisones, crudeliter grassati in Catholicos Vallis Telinæ incolas, pro libertate & religione certantes. Apud te ipsum pensa, quid nuper primum Mansfeldius, Friderici dux, sit promeritus, dum cum viginti armatorum millibus in Campaniam nostram irruit. Hos tu Galliæ & fidei hostes, in caussa sua injusta cupis a nobis adjutos. Næ tu præclarum induisti Catholicum, qui tanto conatu caussam agis iniquam Calvinistarum in Gallia, & extra Galliam.

Ego vero ita judicandum existimo; minus prudentis esse consilii, ad alienum restinguendum, aut potius inflammandum incendium accurrere, dum proprii penates ardent: dum faces ventilant & per provincias circumferunt Galliæ incendiarii. Eripiantur his prius exitiales tædæ: disturbentur rebellionis propugnacula, auferantur arma; religionis & regni securitati consulatur: vindicetur majestas spreta: noscat orbis, Ludovicum totius Galliæ esse regem, & nescire statum democraticum in statu monarchico: aperiant claustra sua sectarii, & regis arbitrio se relinquant: nisi finiantur caussæ belli, non finiatur bellum. Eja! pene attigimus metam: quid hæremus? quod superest immenso victoriarum cursui, vel momento quodammodo conficietur, ad asserendam regi majestatem, ad religionis decus immortale, ad perennem patriæ securitatem.

Tremit, desperat hostis, attritus miles, nulla ab externis auxilii spes, Anglus negat opem, Germanus & Batavus secum ipso luctatur. Favent tempus, occasio, omnia; quæ nescio, an unquam nobis sint reditura.

Post-

Postquam in utramque partem dictum, auditis ducum sententiis, prævaluit Lesdiguerius. Decreta pax. Condæus, ne subscribere cogeretur, petita missione, in Italiam abiit, in Lauretana æde, ut dicebat, voti exolvendi caussa, tædio haud dubie rejecti consilii, quod Galliæ & religioni salubre putabat.

Decreta igitur pace, rex edictum promulgat, in quo ait, remedia a se tentata omnia sanandis perduellibus, donec cognitum, curatione irritari malum: opposita igitur armis arma: prostratam sectam, coronæ minitantem: indignos quidem sua clementia auctores seditionis, sub qua gemuit, & gemit etiamnum Gallia, suorum proditione infelix; quia tamen se & sua permittant sibi, petentes veniam, recipere se eos in gratiam, quorum perduellio deberet patibulo expiari. Recenset deinde pacis articulos. Pax decernitur.

1. Edicti Nannetici fides salva esto, & integra ex omni parte. Articuli.

2. Catholica religio restauranda per totam Galliam, ejusque exercitium, prout ab antiquo viguit.

3. Ecclesiarum proventus restituuntor antiquis possessoribus, non obstantibus usurpationibus, & longo usu contrario.

4. Religionis, quam reformatam appellant, liber usus esto in omni loco, ubi ante fuerat: uti etiam judicialis fori, vectigalium, & cameræ edictalis.

5. Munimenta, in sectariorum urbibus recens exstructa, diruuntor: neque aliud præter muros, turres & portas maneto.

6. Nova munimenta aut muros construere ipsis vetitum esto.

7. Conventuum indictio & celebratio esto prohibita, exceptis consistoriis, pro morum disciplina corrigenda haberi solitis.

8. Perperam gesta ab ineunte anno 1621 rex condonat, iis exceptis, quæ art. 87 edicti Nannetensis continentur.

9. Brisono & Privatio singulari diplomate veniam concedit.

10. Rationales, qui vi aut justo metu adacti pecuniam ex ærario regio numerarunt, liberi sunto.

11. Quæcunque sententiæ & Parlamentorum placita, in rebelles sectarios lata, irrita sunto.

12. Qualiacunque judicia militaria ab exordio hujus seditionis valida habentor.

13. Captivi utrinque sine pretio liberi dimittuntor, non obstantibus obligatoriis instrumentis.

14. Instrumenta, actiones, tabulæ, proscriptis adempta, restituuntor.

 15. Edi-

15. Edictum istud Parlamenta & Cameræ edictales in acta sua referunto.

Datum Monspelii 20 Oct. 1622.

Hi articuli fuerunt publicati. Alii, ad tegendum dedecus, secreti habiti. His Valesiorum ducatus in hypothecam Rohanio concessus, donec sexcenta librarum millia, ipsi promissa, acciperet, ad compensandam pecuniam, bello amissam. Promissa Subisio pensio annua, quantam ante bellum a rege acceperat. Calongio Rohanii legato pensio 6000 librarum constituta. (*Proh! quanta pretia perduellionis! & a victore!*) Rupellæ & Montalbano integra relicta munimenta, castro Albigensi, Nemauso, Amiano, Uticæ, pars dimidia: Monspelii diruta: magistratus ibidem mixtus ex Catholicis & sectariis constitutus, cum antea totus fuisset Calvinianus.

Urbes omnes, *quas in hanc diem* possederant sectarii, ipsis relictæ, sed sub titulo *precariæ concessionis*, etiam illæ, quas *matrimonii*, *securitatis*, *& fidei datæ obsides* appellare consueverant. Pensiones, prædicantibus, præfectis, & militibus stationariis urbium Calvinianarum, ex ærario regio pendi solitæ, penitus abrogantur.

Guisius, antequam de pace nuntium accepisset, navali prælio Rupellanos vicit, atque insignem retulit victoriam; cum autem dispersas hostilis classis reliquias persequitur, de pace nuntiatur.

Per hanc pacem res Catholica id emolumenti capiebat, ut ubique liberum ejus exercitium statueretur; nam sectarii illud ante varie turbabant: imo aliquibus in locis omnino exulabat. Deinde rex eas urbes & castella, quæ belli hujus biennalis tempore interceperat, non restituit sectariis. Decimæ & alii proventus ecclesiastici Catholicis restituti: & ministellis negatæ pensiones: munimenta ex parte diruta.

ARTICULUS XIX.

Richelius fit Cardinalis & primus minister. Seditio Monpeliensis. Rohanius datur in custodiam. Sectariorum tumultus. Rohanius liberatur. Rupellæ motus ob castrum Ludovicæum. Bellum Valtelinum. Modus exigendi tributa. Quæstorum peculatus. Mors Brulardi.

27 Rex ovans. Confecta pace Monspeliensi rex Avenione transiens splendide a legato pontificis excipitur, geritque se velut in urbe sua. Inde Gra-

Gratianopolim, Delphinatus metropolim, epiſcopatu, Parlamento, & academia celebrem, inviſit. Lugdunum cum veniret, Genevenſis reipublicæ legati flexis genibus protectorem ſuum venerati ſunt. Alias id receptum in Gallia, ut cleri, nobilitatis, & ſenatus oratores ſtantes, curvato tamen poplite, ordo populi provolutus in genua, regum legati ſtantes tecto capite, regem alloquantur, ſedeantque, cum rex ſedet. Calendis Januarii anni 1623 rex ovans Lutetiam per triumphales arcus ingreſſus eſt, ab omni ordine cum feſtiva acclamatione & plauſu exceptus.

Ad preces reginæ matris Ludovicus Armandum *Richelium* proponit pontifici, in Cardinalium collegium cooptandum. Renuntiatus Cardinalis Avenione, ubi prius Luynii artibus exulabat. Haud multo poſt, dejecto Veteravillio, primi miniſtri dignitati, reginæ matris commendatione, admotus, Galliæ habenas capeſſivit, univerſo orbi regendo par. Indignante oculo aſpexere principes & proceres, penes unum ſummam rei rurſus futuram, Ancræum & Luinæum veriti. Richelius Card. & primus miniſter.

Prima cura erat, ut pax Monſpelienſis executioni mandetur, urbiumque munimenta ex præſcripta formula diruantur. Ægerrime id habuit ſectarios, Monſpelienſes maxime, quorum caſtella & propugnacula penitus erant proſternenda. Intolerabilius adhuc iis viſum, ſenatum mediam partem conſtitui Catholicum, & cum ea quidem prærogativa, ut primus ſenator, veluti præſes, eſſet Catholicus. Prope tumultus a ſeditione aberat, niſi Valancæus, qui ex pacis placito cum quatuor armatorum millibus Monſpelii ſubſiſterat, donec munimenta eſſent demolita, & ſenatus compoſitus, eandem compreſſiſſet.

Rohanius audito urbis tumultu, protinus accurrit, an ſedaturus, an magis accenſurus, incertum. Valancæus ei ingreſſu interdicit, confirmatis necdum in pacem animis, probe facturum, ſi abſtineret. Ille nihilominus, cinctus nobilium turba, ingreditur, & velut tutelare numen a cive excipitur. Rogat Valancæus iterum iterumque, ut urbe abſiſteret, donec æſtus populi deferbeſceret; cumque nihil proficeret, armata manu contumacem abducit in cuſtodiam. Rohan. captus.

Timuit nempe Valancæus, ne ſub alis Rohanii corvi audacius crocitarent; alias etiam ira in eundem flagrans, quod nuper, dum novum advenientem regium militem per Cebennos in hyberna diſtribueret, ſcripto eos Rohanius hortatus ſit, ut extrema patiantur potius, quam ut provinciam hactenus liberam ferant in ſervitutem

tem redigi. Unde visus est Valancæo nova rursus contra regem & pacem moliri.

Obstupuit omnis Gallia ad capti Rohanii nuntium. Furit omnis secta quam ante acerbius, spargitque minas. Seditiosi mox percurrunt provincias, pacem violatam clamant, opem postulant: supremum alias reformatis ecclesiis illuxisse diem: in Rohanio duce, libertatis vindice, cœptum facinus, mox in nobiles, ceu summa papavera, ac demum in totam reformatam gentem, propagandum: magnitudinem periculi festinum remedium poscere: omnium caussam verti: uniendas protinus vires: Montalbanum documento esse, virtus quid unita possit.

Res certe discriminis plena, ne tota rursus sectariorum natio insurgat. Subisius in ipsa aula tonat, ni ocius frater liber dimittatur, quinquaginta peditum, & viginti equitum millibus in libertatem asserendum, bellum atrox fore, & DEum ultorem perjurii.

Deliberatum illico in arctiori regis consilio, quid statuendum, in hoc rerum articulo, faciendumque. Fuerunt, qui dicerent, aut capiendum non fuisse Rohanium, aut supremum actum operi cœpto imponendum. Fidem ab ipso prius fractam: confirmatos in contumacia Cebennos, in seditione Monspelienses: occasione utendum opportuna: sectam capite minutam truncum fore exanimem. Mitius alii senserunt, atque rex ipse, mandatque Valancæo, ut Rohanium protinus libertati restituat, vel futurorum metu, vel fidei datæ religione; adjecta tamen conditio, ut Monspelio excedat, nec in illud redeat. Stetit pars utraque sententia regis, Valancæus liberando, Rohanius recedendo: cumque miles in urbe insolesceret, Monspelienses exstrui pro eo recipiendo arcem petierunt, cui plene nisu ante obstiterant. Valancæo constructio & præsidium commissum.

Monspelienses castellum petierunt exstrui, Rupellani autem Arx Ludov. destrui: quod nempe rex prope ad eorum urbem, ut esset frenum, erexerat; *Ludovicæum* dictum ab ejus nomine. Sudes erat in oculis. Sæpe ab urbe in arcem, sæpe ab arce in urbem facta irruptio, velut inter hostes captæ utrinque prædæ. Rex sæpe a Rupellanis interpellatus, ut diruatur inimicum repagulum. Rex stare voluit. Hinc iræ superbæ civitati, in bellum denuo erupturæ. Similes tumultus Calvinistæ Apamiæ contra pacem initam excitabant: manifesto documento, quam inquietum turbidumque sit regnum, in quo harpyæ nidulantur.

Ut

Ut religio majori auctoritate firmaretur, & Lutetiæ splendor accederet, episcopatus Parisiensis Senonensi provinciæ subtractus, in archiepiscopatum conversus est, attributis suffraganeis, Carnotensi, Aurelianensi, Meldensi. Primus archiepiscopus fuit Joannes Gondius, qui fratrem & nepotem Cardinales habuit. Archiepisc. Paris.

Incidit in hoc tempus bellum *Valtelinum.* Vallis Telinæ incolæ, apprime Catholici, a Grisonibus Calvinistis crudeliter habiti, privilegiis & libertatibus vi & armis privati fuerant: & vehementer laboratum, ut intrusa hæresi religione quoque privarentur. At illi pacta, vi injusta extorta, nullam vim habere rati, captata dein occasione Calvinistis partim cæsis, partim expulsis, in libertatem se vindicarunt, Hispanis ex vicino Mediolanensi ducatu eis opem ferentibus. Bellum Valtel.

Displicuit Gallis & Venetis, ab Hispanis in eo inter Italiam & Germaniam claustro pedem figi. Actum per legatos. Vallis Telina data Pontifici in depositum, donec caussa componeretur. Sed cum Hispani nihilominus dominari in ea viderentur, Estræus, apud Helvetos orator Franciæ, jussu Richelii Vallem armata manu, pulsis Pontificiis & Hispanis, occupavit, ac Grisonibus confœderatis suis denuo subjecit, salva tamen religione Catholica. Expulit sequentibus temporibus Gallum Hispanus, & iterum Hispanum Gallus. Ita magni reges pro pugillo terræ certabant: quem tamen neuter esset retenturus. Noluit nempe Gallia, ut Hispania cum Germania per vallem istam conjungatur.

Apud Cadurcos seditionem excitavit tributi exactio. Non eadem ubique in Gallia illud indicendi ratio. Gratuita olim erat largitio. Transiit cum tempore in necessitatem arbitrium. Duplex autem invaluit exigendi modus. In quibusdam provinciis plus minusve contributum pro arbitrio statuum provincialium, qui propterea quot annis conventum habebant. Tributi exactio.

Altera ratio in aliis provinciis severior. Nulla in his provincialium cognitio. Sed rex publicanis seu quæstoribus (quos *electos* Galli vocabant) indicit summam, quam petit. Hi pro fundorum modo distribuunt, exiguntque tanto rigore, ut nemo obstrepere ausit, nisi perduellis haberi velit. Nulla hic valent privilegia, nulla exemptio. Parendum quæstori.

Posteriori hac ratione ab electis, ad hoc destinatis, facta exactio apud Cadurcos, cum prior ac mitior antea fuisset usu recepta. In seditionem erupit populus, novitatis impatiens. Arripuit arma. Mirum! *Theminius* prætor illius provinciæ, cum centum equitibus duo-

duodecim Cadurcorum millia profligat, & auctores ſeditionis ad furcam rapit, omni in futurum provincialium conventu interdicto. Publica tamen in electos aliosque quæſtores ac publicanos querela fuit, peculatus & repetundarum reos: erecta proin *camera juſtitiæ*, quam lecti ex quolibet Parlamento duo componerent, præſide Memmio. Habita ſevera inquiſitio, tantumque criminis inventum, ut depeculatores ad decem librarum milliones, ærario regio reſtituendos, condemnarentur. Optime judicatum: ſed executioni datum peſſime; quippe illi, quibus ea commiſſa fuerat, adeo in ſe ipſos aliosque liberales fuerant, ut modicum in ærarium ſit illatum. Executores executorum fuiſſent conſtituendi: & de his rediiſſet periculum. Sic populi ſudore luditur, & patrimonio publico privata avaritia ſaginatur. Addit Gramondus, unum ex illis depeculatoribus tantum corraſiſſe pecuniæ, quo regnum emeretur: & eum centum patibula fuiſſet meritus, auro emiſſe ab executoribus vitam.

Cum ſponſalia, a Carolo Walliæ principe cum Maria Hiſpana, Philippi IV ſorore, non procederent, contractum nuptiale fœdus cum Henrica Francica Ludovici XIII ſorore. Miſſa virago in abyſſum calamitatum. Verum hæc in hiſtoria Anglica & Hiſpana prolixius dabimus; ne Gallica nimis excreſcat. Quam ob cauſſam etiam fœdus, Gallos inter Batavosque anno 1624 renovatum, in Belgicis referemus *Part. 9.*

Obiit plenus dierum *Brulardus Sillerius* Galliæ cancellarius, ſæpe, quæ aularum eſt viciſſitudo, gradu ſuo dejectus, ſæpe iterum reſtitutus. Quatuor regibus ſervivit, ultimam ætatem DEo & ſibi impendit, inter mortem & mundana negotia intervallum conſtituendum prudenter exiſtimans. Viavillius, quem ad præfecturam ærarii promoverat, virum integerrimum, quæ mundi eſt gratitudo, cancellarii munere dejecerat: ſed dejector dejectus, datusque in vincula, e carcere Ambaſiano profugus in Belgium exulatum abiit. (*Anno* 1624.)

ARTI-

ARTICULUS XX.

Calvinistæ iterum rebellant, auctoribus Rohanæis. Bellum terra marique. Batavi detrectant pugnam adversus fratres. Calvinistæ vincuntur tribus præliis. Pax. Richelii consilia. Bellum Genuense. Felix initium, infelix exitus, ob Italiæ conspirationem, & Sabaudi ac Lediguerii discordiam.

CAlviniſtas, ſi tam benignam pacem referant, brevi rurſus in bellum erupturos, prout Condæus prædixerat, annus 1625 oſtendit. 28
Auctores novæ rebellionis Rohanæi fratres, Monſpelienſis cuſtodiæ memoria adhuc ſaucii. Et ſenior quidem cum uxore Bethunia utramque Septimaniam percurrit, ſtipatus miniſtellorum grege, magnumque Bibliorum volumen præferens, in templis, in plateis ad concionem dixit, eamque precibus, lacrymis, minis in bellum accendit.

Subiſius vero, tractis in rebellionis ſocietatem Rupellanis, arci Ludoviceæ iratis, inſtructa claſſe Ream inſulam invadit, regias naves abducit, Blavetum oppugnat, ferro & igne late graſſatur. Omnis ſecta correptis armis Catholicos, alta pace ſopitos, ſuique, ut putabant, ſecuros invadit.

Rarus regi miles, isque per tenuia urbium præſidia diſperſus. Colligunt ſe tamen, quantum poſſunt, regii duces. Theminius & Valancæus in Septimania ſe opponunt Rohanio, eumque prælio vincunt: Mommorantius navali, Toraſius terreſtri certamine Subiſium.

Ubi illud memorabile ad noſcendam ſectariorum, etiam amicorum, indolem. Miſſa fuerat regi ex fœdere adverſus rebelles claſſis Hollandica: præfectus illi Hautinus, ad omnia lentus, retroſpiciens, numerum non vires augens. Opportuna prælio erat occaſio. Inſtat, urget, obſecrat Mommorantius, architalaſſus Galliæ; tergiverſatur, cunctatur, detrectat pugnam Hautinus: nullum ſe habere mandatum ab ordinibus Batavis, dominis ſuis, ut decretorio prælio experiatur cum Galliæ reformatis, ejusdem religionis ſociis.

Tales fœderatos etiam hodie vidimus, qui optant hoſti victoriam, gaudentque vinci. Magna enim vero ſpes in talibus ſociis, qui, ſi non proditores cauſſæ communis, otioſi adſtant ſpectatores, ad hoſtem transgreſſuri lubentius; & arma in ſocium converſuri.

Quoties Catholici adversus Catholicos omnibus viribus succurrerunt sectariis, Germaniæ, Sueciæ, Bataviæ! at Batavus religioni sibi ducit stare fœderi adversus sectarios. Dicamus, quod res est; sed cum pudore dicamus: inimicus humani generis magis religiosos, magis ferventes, magisque fidos habet servos, quam DEus.

Trina victoria, a Theminio, Mommorantio, & Torasio reportata, secta jam fuerat attrita, cum caudam adhuc gyrat coluber, & rictum exerit, quin morsum adhuc gravem regiis in Septimania defigit.

Quippe, dum Theminius ingruente jam hyeme, pecunia, annona, re tormentaria parum instructus in Fuxensem agrum expeditionem suscipit, atque in eo urbem, quam *Mansum Asyli* nominant, oppugnare aggreditur, rerum defectum, tempestatem, morbos, hostem, adeo adversos habuit, ut, trina impressione frustra tentata, multis suorum amissis, obsidionem solvere coactus fuerit, læto sectariorum plausu.

Quia tamen videbant, res suas in magnum discrimen adductas, neque pares fore sustinendo in alterum annum bello, oratores ad regem mittunt, pacem rogaturos. Responsum illis, *Subisium & Rupellam pace excludendos, reliquis vitam, bona, libertatem omnem, urbes, muros, jura, officia, & cætera omnia in eam diem possessa, salva fore, qualia edicto Nannetensi continentur: Carolum Britanniæ regem pacis sponsorem fore.*

Rohanius omnes nervos intendit, ut sectam a pace averteret, nisi frater Subisius & Rupella includerentur. Misit in Hispaniam ad regem Catholicum, in Angliam ipse Subisius excurrit, subsidia rogaturi. At secta calamitatum pertæsa, majoresque rebus suis desperatis metuens, communi delegatorum consensu ivit in pacem, a rege propositam, quam etiam exteri principes, Anglus, Sabaudus, Veneti, Batavi, vehementer urgebant. Caussa mox patescet. Se ipsos quærebant: Gallo adjutore felicibus armis domus Austriacæ, & crescenti potentiæ limites unita vi figere volebant.

Hæc prima Richelii, dum rerum clavo fuit admotus, cogitatio. Hinc procul domo turbis Valtelinis se miscuit, Grisones adversus Catholicos juvit: Calvinistis in Gallia, toties rebellibus, tam propitiam pacem dedit: hinc denique ea deinceps bella seminavit aut nutrivit, quorum acerbos fructus hodiedum in Germania Catholici sentimus.

Bellum Genuense.

Cœptum a *bello Genuensi*: cujus variæ caussæ traduntur: Marinus Genuensis, Galliæ apud Sabaudum legatus in jus vocatus Genuæ,

Genuæ, vadimonium deferit. Publicantur ejus bona. Hoc Gallus & Sabaudus ad injuriam suam pertinere interpretabantur. Alii ducis imaginem Genuæ ludibrio habitam dicebant. Alii in æmulationem vicinæ dominationis, & terminum motum, caussam refundebant. Re ipsa per latus Genuensium domus Austriaca petebatur. Hæc Richelio meta.

Genua, prælonga ripa in Orientem & Occidentem Mediterraneo subtensa navigantibus est clavis Italiæ, *Janua* propterea etiam appellata. Clausam hanc januam Hispanis volebant, ne per illam in ducatum Mediolanensem & Germaniam illis sit transitus; sed Philippus Hispania, Ferdinandus Germania concluderetur. Nec dubitabant, eos se pro amica republica huic bello immixturos: quamvis illum Batavum, hunc Germanicum destineret.

Gallos Lediguerius Comes Stabuli, suos dux ipse ducebat. Junctæ copiæ 25000 peditum, 4000 equitum constabant. Felices initio progressus. Missa Mediolano & Neapoli subsidia cæduntur. Trepidatum vehementer Genuæ: imbellis ætas & sexus cum pretiosis Liburnum transmissa, deliberatumque in senatu. Utramque oram deserendam, & omnes vires Genuam convocandas, pars major censebat. Intercessit Doria, cui belli administratio fuerat commissa: enervandum hostem per ripæ claustra: Gallum, primo impetu ferocem, mora & cunctatione frangi: nec diuturnam inter duces fore concordiam: ventura interea subsidia, quæ Imperator, quæ rex Catholicus terra marique expediant. Itum in hanc sententiam.

Vatem fuisse Doriam eventus ostendit. Quamvis enim confœderati omnia, præter Genuam & Savonam, castella urbesque sui juris fecissent, & ducem Feriæ, Mediolani gubernatorem, ab obsidione trimestri Verrucæ depulissent, tamen, cum Imperator, Hispanus, duces Hetruriæ, Parmæ, Mutinæ, omnisque, demptis Venetis, Italia Genuensibus succurrissent, cæso Gallo & Sabaudo, omnique ripa in eos insurgente, expeditio Italica evanuit, eo etiam maxime ex capite, quod inter ducem & Lediguerium ortæ discordiæ bona consilia enervarint. Uterque primas partes sibi vendicabat: alter alterum suspectum habuit: Lediguerius proditionis etiam insimulatus, quod pecunia a Genuensibus corruptus, defuerit officio. Hoc certum, Gallos sine honore in patriam rediisse, nullo alio operæ pretio, quam ut regi aurum & milites perirent.

A bello externo reditum ad turbas domesticas. Parisiis hoc anno 1625 habebantur comitia ecclesiæ Gallicanæ generalia, sin-

gulis decenniis convocari solita. Aderant tres Cardinales, octo archiepiscopi, triginta episcopi, inferiores Prælati centum. Actum de reformatione disciplinæ ecclesiasticæ.

Multum etiam molestiæ huic conventui intulere gemini libelli famosi, hoc tempore in regem, Richelium, aliosque ministros, incertis auctoribus sparsi, quibus illi traducebantur tanquam hæresis in Germania & Valle Telina promotores. Verum de his mox uberior recurret sermo.

ARTICULUS XXI.

Ira Richelii Cardinalis in Jesuitas. Santarelli liber ob defensam Papæ auctoritatem crematus. Ingens tempestas in Societatem. Servini interitus. Parlamenti & Sorbonæ censura a rege tandem compescitur. Sorbonæ dissidia ob doctores regulares.

29 ANno 1626 conventus cleri Gallicani condemnavit duos libellos famosos, quorum uni titulus: *admonitio ad regem Christianissimum*: alteri: *mysteria politica.* Utroque perstringebatur Cardinalis Richelius, qui, ceu primus minister ad eum potentiæ ac dominationis apicem pervenerat, ut majori ipsum quam regem periculo offenderes.

Cum autem auctorem non posset detegere, in Jesuitas (quibus etiam alias, quidquid mali contingit, affingi solet) suspicionem conjecit, & indignationem; quæ quantarum esset virium, mox ostendit, viris innocuis culpam alienam luere coactis.

Primus effectus iræ se exeruit in librum Antonii *Santarelli* theologi S. J. Itali, *de hæresi, schismate, apostasia & potestate summi Pontificis in his delictis puniendis*, Romæ editum, & a magistro sacri palatii approbatum. In hoc auctor visus est de potestate spirituali Pontificis in reges & principes liberius loqui, quam aliqui de senatu patiantur.

Traditus propterea liber igni, vocatique in examen Patres. Quasi vero Societas in Gallia posset agi rea, si alicubi terrarum Jesuita quispiam scribat aliquid, quod quibusdam in Gallia non placet. Si Romanam curiam constituerent, longe aliter, credo, decernerent. Imo facto ipso videntur sibi contradicere. Si enim rex adeo independens est, cur toties obluctantur edictis regiis? cur

tribu-

tribunitia velut potestate illis intercedunt? cur nullum decretum ratum esse volunt, nisi a se sit confirmatum, & in acta relatum, sicque robur accipiat?

Vix librum Santarelli editum esse *Servinus* intellexerat, cum Parisiis non haberetur, Lugduno accersendum, putabat, suoque odio in Societatem implacabili expromendo denuo occasionem se nactum ratus, in Parlamento coram rege ipso tanta vehementia tantaque corporisque animique contentione in eandem detonuit, ut apoplexia tactus in senatu corruerit, rationem redditurus coram eo, qui judices judicat. Interitus Servini.

Exspirantis hoc fato Servini in locum successit *Talonus*, qui, coacervato, quidquid hæretici aut inimici Catholici in eam usque diem adversus Jesuitas scripserant, eos denuo Gallia pellendos persuadere conatus est, nec deerant, qui decretum exilii jam conciperent; verum *Molanus* regi proposuit, quam inique ageretur cum Jesuitis Gallis, si propter culpam unius hominis Itali, qui secundum morem suæ nationis scripsisset, tantopere deberent luere.

Verum liber Santarelli secundum curiæ decretum fuit publice flammis traditus, victima defensæ potestatis pontificiæ, cætera innoxius. Santarelli liber crematus.

Sed necdum acta erat tragœdia. P. Cotonus, tunc Franciæ provincialis cum Ignatio Armando, aliisque duobus superioribus, ad senatum citatus, atque per milites armatos eo deductus, a Verduno primo præside fuit interrogatus, cur illi, qui gubernant conscientias tot hominum, meliores possident cathedras, tot principum confessiones excipiant, magnamque juventutis in regno partem instruant, nihil scriberent contra perniciosam doctrinam, multis libris in vulgus sparsam, & in specie contra librum Santarelli, qui tam patenter auctoritatem principum læderet?

Respondit Cotonus, prudentiam exigere, ut nihil ea de re in publicum emittatur. Nam scriptorem Gallum vapulaturum Romæ, sicut scriptor Italus Parisiis, totumque ordinem in discrimen adducturum. Societatem in id esse intentam, ut neminem offendat.

Quamvis hæc responsio sapientioribus æqua fuerit visa, propositum nihilominus Patribus fuit scriptum approbandum & subscribendum, in quo istæ quatuor propositiones continebantur. Vexa Societatis.

1. Regem potestatem suam & dignitatem a nemine accepisse, nisi a DEo & suo gladio.

2. Papam nullam habere potestatem, nec coercitivam nec directivam in supremos principes.

3. Regem

3. Regem non posse excommunicari.

4. Papam non posse subditos liberare a juramento fidelitatis, nec regnum interdicto subjicere, quæcunque demum subsit caussa.

Cotonus respondit, subscripturos Jesuitas, si Sorbona & clerus Gallicanus pariter velit subscribere; at suum non esse, superioribus ecclesiasticis legem ponere, nec aliis, quæ ante se fuissent, ecclesiæ partibus: præsertim, cum statibus generalibus regni anno 1614 visum fuerit, hanc materiam non attingere, idque a rege ipso fuerit approbatum.

Nuntius apostolicus, quem Cotonus accesserat, nec ipse in hoc contentionum æstu audiebatur. At vero Richelius, iræ suæ in Societatem, sola suspicione sua conceptæ, satis litatum ratus, significavit, a Jesuitis nihil aliud exigendum, quam ut subscribant formulæ, promissum generale continenti, quod velint signare censuram, a Sorbona & clero Gallicano in librum Santarelli ferendam: quod Cotonus jam ante Parlamento obtulerat.

In Sorbona acerrime dimicatum fuit, quanam censura liber Santarelli sit perstringendus. Tandem per majora vota, urgentibus maxime Richeristis, quibus Sorbona scatebat, censuram protulerunt: quod scilicet doctrina, in libro contenta, sit *nova, falsa, erronea, contraria verbo DEi, inspirans odium adversus Papam, inferens schisma, derogans supremæ regum authoritati, qui non dependeant, nisi a solo DEo, objiciens obstacula conversioni regum infidelium & hæreticorum, aperiens viam turbis, factionibus, parricidiis.*

Tinnierunt ambæ aures multorum ad tam acerbam censuram facultatis; totoque nisu se opposuerunt, non modo multi doctissimi ac pientissimi præsules, sed etiam cum Duvalio, Mauclerco, Reverdo, Pouleto, Isamberto, non pauci doctores Sorbonici: his instantibus, & injustitiam censuræ demonstrantibus, plures, qui eam tulerant, ad alteram partem se contulerunt.

At vero senatus decreto edito, censuram observari jussit, cum severa prohibitione, ne quis contra illud loqui aut scribere præsumat. Et quamvis rex gemino decreto graviter prohiberet censuram publicari, aut Santarellianæ caussæ se immiscere, non tamen obtemperatum fuit.

Idem parendi regiis mandatis subtractum obsequium in caussa ipsius Sorbonæ; nam doctores Sorbonici sæculares exclusos volebant doctores regulares, qui non essent de hoc mundo; quamvis hacte-

hactenus nullo discrimine status aut ordinis omnes doctores theologiæ fuerint in facultatem admissi, ejusque conventus.

Seculares ad Parlamentum, regulares ad regem ejusque consilium libellum supplicem dederunt. Parlamentum multitudinem religiosorum Sorbonæ indecoram existimans, statuit, ut duo tantum ex quovis conventu regulari ad conventus Sorbonæ admitterentur. Rex vero caussam ad se & consilium suum aulicum avocavit; at vero senatus, jura sua lædi questus, in perferenda lege perstitit; petiitque a rege, ne toties caussas ad aulam, & consilium suum arcanum avocaret. Sed rex silentium ea super re imposuit; servatumque est ad annum usque 1649, quo doctor de *Saint Amour*, & Arnaldistæ, ejus socii, excludi volebant e facultatè Hallierum syndicum, de multitudine doctorum mendicantium, qui ad conventum venerant, conquesti. Qua super re Parlamentum pristinum suum decretum renovavit. Sed observatum tunc non fuit usque ad annum 1663, quo contra regularium multitudinem a consilio regio fuit confirmatum.

Dum Parlamentum quæstionem theologicam agitabat, facultas Medica & Artium, tantundem sibi concessum rata, P. Testefortii thesin condemnavit, qua dicebatur, *sacram scripturam partim in bibliis, partim in decretalibus, quatenus istæ sacras scripturas explicant, contineri.* Quamvis autem thesis ista ad theologicam amussim non satis exacta sit visa, jussu tamen regis, a præsulibus implorati, censura revocari debuit; quia a judice incompetente lata.

ARTICULUS XXII.

Canadensis missio a Calvinistis disturbata. Mors Petri Cotoni & Servini diversa.

IN Canadam, seu novam Franciam, jam ab Henrico IV introducta fuerat Societas & per eam religio, sed ab Anglis rursus expulsa. Ne igitur hic ager desolatus squaleret, authoritate ducis Ventadurii Lalemannus, Brebeufius, & Massæus, Societatis nostræ sacerdotes, rursus in Canadam navigarunt, ac altero mense Quebecum provinciæ caput attigerunt: submissi brevi Noyrotius, Noæus, aliique plures. Sed Hugonoti, penes quos omne in nova Francia erat commercium, tam nigram de Jesuitis ideam incolis impresserant, ut nihil magnopere ad gentis salutem proficerent. 30

Canadensis missio.

Delata querela ad Richelium, frustraneos esse labores Evangelicos, quamdiu apud Hugonotos esset commercium: arceri alimenta, & gravissimas alias inferri ab illis molestias, transferre negociationem ad Catholicos statuit, ac centum mercatores Catholicos cum novis Missionariis quatuor navibus imposuit. At cum oram Canadensem attigissent, viderunt flumen S. Laurentii ab Anglis, quos Hugonoti ex Virginia evocaverant, obsessum. Vi quæritur ingressus: sed multitudine Anglorum, magnoque navium & armorum apparatu obruti, post sex prælii horas, deditionem facere coacti sunt. Jesuitæ in Angliam, ceteri in Galliam remissi sunt. Quebecum quoque deditum Anglis; Societatis domus direpta, triumphantibus Galliæ Hugonotis, mali omnis auctoribus. Et quidem hæc acta sunt pacis tempore, dum Galliæ neque cum Anglis neque cum Hugonotis erat bellum in Europa, anno videlicet 1626. (*Cordara hist. Soc. l.* 10 *in fin.*)

Cotoni obitus.

Obierunt hoc anno Cotonus & Servinus: quorum, sicut diversa fuit vivendi ratio, ita & moriendi. *Petrus Cotonus*, Canadensis Missionis magnus promotor, morum integritate, vitæ sanctimonia, zelo religionis, constantia in adversis, prudentia, modestia, doctrina, eloquentia excellenti, tota Gallia celebris, quanto bonis in amore & æstimatione, tanto malis, & præsertim hæreticis, fuit odio: utroque maximo. Quot illi cum his certamina! quot calumniæ in illum voce, & libellis famosis, sparsæ! quoties quæsitus ad necem! quoties dignitates, etiam præcipuas sibi oblatas, respuit!

Henricus IV perspecta illius virtute & doctrina, conscientiæ suæ arbitrum esse voluit. Post nefariam ejus cædem, institutio Ludovici XIII a regina matre Cotono commissa, cui etiam a confessionibus & concionibus esset. Hinc novus in illum depluit nimbus calumniarum, sed velut in rupem. Sæpius petiit missionem ab aula, quam tandem post 20 annos, nempe 1617 obtinuit: moxque tyrocinium Lugdunense adiit, sui, ut dicebat, colligendi caussa; sed adeo tempore illo otiosus non fuit, ut solo anno 1618 ad populum 220 conciones habuerit. Anno 1621 Burdigalensis collegii rector, simulque concionator, Aquitanicæ dein provinciæ, ac demum Franciæ summa cum laude præfuit, in eo munere anno 1626 omnibus sacris procuratus placidissime obiit, ætatis 63. Ad exequias ejus ingens populi fuit accursus, eum virum sanctum publice prædicantis. Hæc & alia plura prolixe recenset Nathanael Sotuellus in Bibliotheca Scriptorum Societatis.

Sed

Sed audiamus ſcriptorem externum, Gabrielem Gramondum, teſtem minime ſuſpectum, qui Cotono hoc elogium ſcripſit: *longa illi in virtute perſeverantia*, inquit, *& procul ambitu vita. Henrici IV conſcientiæ admotus, nullo rei privatæ ſtudio egit in aula innocenter: ſcientiarum apicem ingenti laude adeptus eſt: facundia floruit adeo, ut eloquentiæ imperium penes Cotonem eſſet. Magna hæc certe apud homines, maximum, quod in DEo vixit, florens & candens lilium inter ſpinas, hoc eſt, homo incorruptus in aula.*

Libros edidit plurimos, ſapientia, eruditione, & virtute plenos, maxime adverſus miniſtros ſectæ Calvinianæ, uti epiſtolas de fide Catholica apologeticas adverſus Chamierum; acta diſputationis cum eodem: apologiam pro ſe ipſo adverſus Anticotonum: inſtitutionem Catholicam contra inſtitutiones Calvini: librum contra miniſtrum Rigordum: defenſionem concilii Tridentini: epitomen controverſiarum: Genevam plagiariam, ubi oſtendit, quot ſacræ ſcripturæ loca Calviniani corruperint: relapſum Genevæ plagiariæ: librum de devotione Calviniſtica: apologias varias de miſſæ ſacrificio, matre DEi &c. ac præterea multas conciones, Manuale precum, meditationes, aliosque libros aſceticos.

Hæc prolixius aliquantum ſcribenda cenſui, quia vix credo alium fuiſſe Societatis noſtræ hominem, quem ſectarii tot mendaciis atque calumniis appetierint, cui tot inſidias ſtruxerint, atque Cotono, hæreticorum malleo.

Communi cum his odio, eoque, quoad vixit, implacabili, in Cotonum, totamque Societatem flagravit Servinus, in Parlamento advocatus fiſci, eundem, prout ipſam etiam ſedem apoſtolicam, qua voce qua ſcripto perpetuo inſectatus. Hinc quibusdam creditum, non eſſe Catholicum.

Cum hoc anno tanto furore (quod ſupra attigimus) in Parlamento regiis edictis obluctaretur, ut ſui impotens *ſubſellia manu frangeret*, repente concidit exanimis; *JEſus, Maria* exclamans. Ex quibus verbis colligit Gramondus, obiiſſe Catholicum, quamvis ſine omni ſacramento, aut alio ſigno Chriſtiano.

ARTICULUS XXIII.

Discordiis ac turbis miscetur aula per Ornanum, & Gastonem. Ornanus in carcere. Conspiratio principum in Richelium. Vindocini fratres in carcere. Chalesius plexus capite. Bellum Anglicum. Buquingamus profligatus a Torasio & Schombergo. Rupella expugnata, & expurgata. Erectum trophæum in monumentum stupendi operis. Mors Lediguerii.

31 ANnus 1626 intestinis plenus discordiis, tragicam aperit scenam, magnis capitibus funestam. Mali origo ab invidia & odio in Richelium, quem, omnia gubernantem, sicut olim Ancræum, & Luynium, principes ac proceres deturbare de tanta potentia nitebantur.

Gasto concitatur in Card.

Ornanus Gastonem, ducem Aurelianensem, regis fratrem, cujus erat moderator, instigat, ut, cum jam id esset ætatis (18 annos impleverat) prodiret ex tenebris, & rei publicæ manum adhibeat: unum dominari Richelium, neglecto & contempto regis fratre, rege sterili, in proximam spem regni nato: usu discenda regni arcana, & manum aptandam clavo. Dejiciendum a politico imperio, ecclesiastico homini interdicto, Cardinalem, & ad aram suam remittendum; principum ac procerum hoc votum esse: omnes consilia & opem collaturos, si Gastonem, orientem veluti solem, caussæ communis caput salutare queant.

Audiit attente sibilum titillantem Gasto: insinuare se aulæ: interesse consiliis; miscere se negotiis: circumspicere socios & amicos. Exulcerabat magis ipsius animum, quod sponsa ei destinaretur Monpenseria, domus Monpenseriæ, ex stirpe Borbonica oriunda, hæres, ac proin pinguem dotem allatura: a qua tamen abhorrebat.

Maxime autem principis iram accendebat ab ipsius latere abstractus, & in vincula conjectus *Ornanus* marescallus, ejusque fratres. Tum enim vero Gallia in partes abiit. Suessio princeps, Vindocinenses fratres, Henrici IV filii naturales, aliique proceres in Richelium conspirant, eumque captivum abducere decernunt. At Cardinalis callidus & cautus totam telam in se textam detegit. Conjiciuntur in carcerem Vindocinenses principes, quorum alter magnus Franciæ prior, in carcere mortuus, alter Britanniæ magna cum

cum authoritate præerat, ab ipso fratre suo decepto, in aulam & casses pellectus. Captus uterque Blesis concubia nocte, dum uterque in eodem cubili, sui securi, & alto somno oppressi dormirent. Aligrius cancellarius ob suspectum responsum Gastoni conquerenti datum munere dejectus: Suessio fuga evasit: Chalesius, Gastonis & Cardinalis proditor, præsertim vero sui ipsius, capite plexus: plures alii ad carceres condemnati, actumque adeo severe, ut omnes, quos Richelio adversari constabat, aut morte aut carcere plecterentur. Quia autem plures timebat insidias, militaris custodia fuit adhibita, tanquam regi: & quantum crescebat invidia, tantum potentia, præfectura Britanniæ auctus, & archithalassi munere, a Mommorantio in ipsum translato.

Postquam anno 1626 hæc acta sunt, tumultus domesticos externi rursus exceperunt, bellum maxime Anglicanum, & Hugonoticum, a Rohanæis fratribus & Buquingamo Anglo concitatum; quippe Subisius, quod supra dixi, a Mommorantio & Torasio terra marique victus, fugit in Angliam, ut bellum adversus patriam & regem suum accenderet. Bellum Hugon.

Quas negavit Jacobus pater, aures præbuit Carolus filius: Subisii & Rohanii partes strenue adjuvante *Buquingamo*, qui præfecturam hujus belli ambiebat. Quæsitus bello color ex prohibito nuper Mansfeldio per Galliam transitu, quo decem Anglorum millia periisse in Palatinatu dicebant, atque Fridericum exulem destitutum subsidio. Addebant, violatam per oppressionem reformatorum pacem, cujus rex Angliæ sit fidejussor. Cui accedit Anglia.

Igitur *Buquingamus* cum ingenti & superba classe centum navium, quibus decem Anglorum, & tria Gallorum millia vehebantur, Ream insulam, Rupellæ obversam, aggreditur. Victi numero Galli in arcem Martinianam se recipiunt, quam *Torasius*, inopia licet omnium rerum laborantem, tanta fortitudine & constantia defendit, ut Buquingamus, omnibus incassum tentatis multisque suorum amissis, obsidionem quadrimestrem solvere fuerit coactus. Recedentem Galli, suppetiis a Schombergo aucti, magna edita strage profligant, & in Angliam fugere compellunt. Torasius a rege dictus marescallus Franciæ, Richelio minus applaudente, quia timuit, ne æmulus succresceret. Torasii virtus.

Interea vero, dum Angli, iisque permixti rebelles Galli ad San-Martinianum hæserant, Rohanius more suo provincias Aquitaniæ & Occitaniæ percurrit, omnesque sectarios ad arma corripienda, & cum Anglis conjungenda excitabat. At missi Condæus,

Mommorantius, Ventadurius, nullo eum loco sunt passi consistere. Occupatæ multæ rebellium urbes, relatæque victoriæ.

Rupellæ expugnatio, Coronidem addidit Rupella, sectæ armamentarium, perduellionis caput, & omnis mali fons, quæ, excussa regia auctoritate, democratiam quandam formaverat. Frustra illam Carolus IX per fratrem Henricum Valesium oppugnaverat. Et credebatur invincibilis. Vallis, muris, arcibus, propugnaculis, munimentis stupendis superbiebat. Domandus prius oceanus, fræno & compedibus constringendum elementum indomitum: domuit, constrinxit Richelius: Alexandri in expugnanda Tyro æmulatus exemplum, trabibus, tignis, arboribus ingentibus, saxis immanibus, atque navigiis ponderose saburratis, in undas demissis; molem admirandam construxit, eaque portum clausit, ne Anglis, aut aliis sectariis aditus pateat.

Cum igitur omnis commeatus esset interclusus, omnibus equis, felibus, canibus, muribus, pellibus, corio, & membranis consumptis, atque 13000 fame jam enectis, extrema esuries post 15 mensium obsidionem pertinaciam tandem fregit, ut supplices veniam precarentur & urbem dederent. Rege cum prætoriano milite & mille nobilibus triumphantis more urbem ingresso, purgata & reconciliata templa; Cardinalis Richelius celebravit solenne missæ officium, P. Suffrenus S. J. ad concionem dixit, subjuncto hymno Ambrosiano.

Et repurgatio. Postridie solenniter ad aram operatus est archiepiscopus Burdigalensis: circumlatum ab eodem solenni supplicatione sanctissimum sacramentum, umbellam gestantibus duobus principibus, & duobus Franciæ marescallis, rege cum longo nobilium agmine subsequente.

Inscriptiones. Sub vesperum erectum Christo victori trophæum, cruce sublimi loco affixa cum hac inscriptione: „ fusis terra marique Anglis, fractis sectariorum partibus, victa subditorum rebellantium „ pervicacia, vero DEi cultu restituto, oceano compedibus vincto, Rupella in deditionem accepta, dubium majore clementiæ „ an fortitudinis exemplo, regibus & principibus frustra conjurantibus, victor exercitus DEo O. M. & Ludovico XIII Galliarum „ Navarræque regi invictissimo, Pio, Justo, Triumphatori, hoc „ monumentum sacravit, principibus decus, hostibus terror, applausus Gallis, exemplum posteris, orbi universo portentum. (*Anno* 1628.)

Incisa

Incisa etiam fuit æneæ tabellæ totius obsidionis imago cum hac epigraphe, quam haud dubie amica Richelio manus posuit: „ Ludovico XIII regnante, Armando Card. administrante, prin„ cipibus Europæis frustra in Galliam conjuratis, injecta oceano „ fræna, Rupella capta, hæresis conclamata. Obstupescis & mi„ raculi auctorem quæris? non est unius tantum hominis opus. „ Duo sunt. *Ludovicus fecit: Armandus invenit.*

Dicitur autem in his inscriptionibus primo: *fusis terra marique Anglis*; nam non modo ante obsidionem Rupellæ, dum arcem S. Martini oppugnarent, victi & in Angliam repulsi sunt; sed etiam, dum Rupellæ jam obsessæ subsidio venerunt.

Dicitur secundo, *Europæos reges & principes frustra in Galliam conjurasse.* Quia Gallici scriptores tradunt, non tantum Angliæ, sed Hispaniæ quoque regem, ducesque Lotharingiæ ac Sabaudiæ cum Hugonotis Galliæ conspirasse, imo articulos fœderis exhibent, inter regem Hispaniæ & Rohanium, Hugonotorum caput, initi: atque hoc scutum obtendunt, cum illis objiciuntur fœdera, cum Batavis aliisque sectariis inita. (*Vid. Gramond. lib.* 18 *Brietius ad annum* 1628.)

Regiæ denique *Clementiæ* fit mentio; quia rex vitam & libertatem sectæ Rupellanis non ademit. Mœnibus tamen & munimentis omnibus exuit; ut adeo urbs tam superba in patentem pagum abiret; donec anno 1659 rursus munita fuit, imposito tamen, ut cohiberetur deinceps, castello, cum præsidio regio.

Mors Lediguerii.

Obiit *Lediguerius*, per omnes militares gradus ad summas dignitates eluctatus, factus ex advocato miles gregarius, signifer, locumtenens, centurio, tribunus, castrorum metator, marescallus Franciæ, Comes Stabuli, seu summus armorum præfectus. Virtuti militari hæc debuit, & erga quatuor reges fidei. Provecta ætate conversus Catholice obiit. A Barberino legato interrogatus, *quando pontificem sit agniturus*? respondisse fertur: *cum tu eris pontifex.* Quod dixit, implevit.

ARTI-

ARTICULUS XXIV.

Bellum Mantuanum. Pax cum Sabaudo. Belli Hugonotici reliquiæ. Privatii pertinacia. Qualis pax data sectariis. Regina mater, & Gasto ab aula recedunt. Nuptiæ Gastonis, & bellum adversus Richelium. Captus Mommorantius & capite plexus. Lotharingia occupata.

32 FErvente adhuc obsidione Rupellana exarsit bellum Mantuanum; quod, cum jam supra in historia Germaniæ fuerit expositum, brevissime hic perstringo.

Anno 1627 obiit Vincentius II dux Mantuæ & Montisferrati absque liberis. Quinque erant competitores: 1 Carolus Gonzaga materna hæreditate dux Nivernensis, in Gallia natus & educatus, proximus masculina ex stirpe defuncti agnatus, & ab eodem institutus hæres. 2 Ferdinandus dux Guastallæ, linea & gradu uno remotior. 3 Duæ defuncti sorores, quarum una duci Lotharingiæ, altera Ferdinando II Cæsari erat nupta. 4 Vincentii ex fratre defuncto neptis: cujus mater Sabaudiæ ducis erat filia: vetera præterea in ducatum Monsferratensem jura allegabat domus Sabaudica.

Lis de Mantua.

Tardius investituram petiit Nivernensis a Cæsare; qui utrumque ducatum in sequestrum dari voluit, donec caussa inter competitores judicio esset definita. Recusavit id Nivernensis, qui se ipsum jam in possessionem miserat. Hæc autem dum agerentur, Corduba Mediolani gubernator, Casalim, quam Galli propugnabant, obsidet, Sabaudus vero reliquas Montisferrati urbes occupat, & Nivernensis ducis in Gallia conductas copias, octo armatorum millibus constantes, ita contrivit, ut ne unus quidem in Italiam evaderet.

Nivernensis opem Ludovici regis implorat; qui Rupella expugnata, expeditionem Italicam decernit, matrique regni cura commissa, bruma licet rigente Sabaudiam occupat; inde per montes eluctatus Susam oppugnat, cum regem inter & ducem in has conditiones convenitur.

Pax cum Sab.

1. Dux Sabaudiæ liberum Gallis in Italiam transitum reditumque permittit: annonam justo pretio ministrabit.

2. In fidei pignus interim regi traditur Susa.

3. Excepta

3. Excepta *Trino*, dux decedet possessione eorum, quæ in Monferratensi ducatu occupavit.

4. Pedemontium & Sabaudia neutras in hoc bello partes sequantur.

5. Promittit rex protectionem, si quispiam odio hujus pacti bellum duci moverit.

6. Hæc si fuerint præstita, duci restituetur Susa, Trinum vero tanquam proprium possidebit: & insuper Nivernensis annuatim præstabit quindecim aureorum millia.

7. Additi articuli secreti de fœdere cum Italicis principibus ineundo.

Corduba his cognitis Casalis obsidionem solvit. Illi præfectus Torasius, Susæ Crequius. Sed cum dux tergiversari videretur, & (ut loquitur Brietius ad an. 1630) artibus suis Franco plus noceret, quam vi & armis, Richelii consilio bellum illi denuntiatum fuit. Occupata Sabaudia, transmissæ rursus Alpes, captæ Salutiæ; Casalis strenue defensa a Torasio adversus Ambrosium Spinola, sed antequam advenirent Galliæ auxilia, Santa Crucio, Spinolæ, tædio mortui, successori dedita. Capta a Cæsarianis Mantua, atque direpta. Postquam autem Galli in Italiam sub tribus marescallis penetrarunt, jamque ad pugnam accinctæ stabant adversæ acies, de pace, Ratisbonæ inita, nuntiatum est. Conditiones supra in hist. Germ. recensui. Concessus Nivernensi uterque ducatus, Sabaudo restituta, quæ fuerant ablata. Horum aliqua posterius quidem acta sunt, anno videlicet 1630, sed placuit hic conjungere.

Capta Rupella multum adhuc belli supererat in ipsa Gallia adversus Hugonotos: tametsi enim excetræ caput esset abscissum, movebat tamen adhuc caudam & corpus reliquum. Nam licet multæ se urbes regi subjecerant, per Occitaniam tamen seu Septimaniam (*Languedociam* vulgo appellant) furorem obstinatum secta exprompsit, auctoribus & incentoribus, prout ante, Rohanæis fratribus; qui bello Italico confisi, illique regem succubiturum ominati, in vanas spes insanientes sectarios accendebant. Nec modica ipsis fiducia in Hispaniæ & Angliæ regibus, quorum intererat, semper in Gallia superesse aliquid, quod Gallia timeret, si extra se arma porrigeret. Quid de fœdere Hispani cum Hugonotis inito Galli scriptores referant, cum statum Hispaniæ recensebo, breviter attingam *Part. IX.* Reliquiæ belli Hugon.

Frontem præ reliquis obduravit *Privatium* seu *Privasium*, urbs ad Vivarienses sita. Rex ipse cum Richelio illam oppugnat. Tormen- Privasii direptio.

mentorum vi ruina omni ex parte editur. Ter magno impetu irruptionem per murorum hiatus tentant regii, ter repelluntur; & prope aberat, quin erumpentes caſtra regis expugnarent. Tandem numero victus miles præſidiarius, noctu urbe elabitur in caſtellum. Poſtera die ingreſſi regii urbem diripiunt. Non ætati, non ſexui, non ædibus parcitum. Haud multo poſt arx quoque expugnatur: præſidiarii alii cæſi, alii fuga dilapſi.

Tandem cum ſectariis omnibus in has conditiones conventum.

Pax cum Hugon. 1. Catholicæ religionis exercitium ubique liberum eſto. Clericis & religioſis bona, reditus, monaſteria, a quocunque poſſideantur, reſtituuntor.

2. Crimina, occaſione belli patrata, condonantur.

3. Libertas religionis ſectariis conceditur, prout in edicto Nannetenſi continetur.

4. Intra tres menſes omnia munimenta ab ipſis ſectariis, ſolis mœnibus exceptis, diruuntor.

5. Reſtituuntur ſectariis bona, licet fiſco ſint addicta.

6. Sectariis conceditur libera manſio per totam Galliam, exceptis Rupella, Privatio, & inſulis Rea & Oleronio.

7. Manebunt ſectariis edictales cameræ pro judicandis eorum cauſſis.

8. Qui authoritate publica regias pecunias pro communi cauſſa impenderunt, ab actione repetundarum abſolvuntur.

9. Juſtitiæ & rationalium cameræ reſtituuntur.

Datum Nemauſi menſe Junio 1629.

Solum Montalbanum recuſavit munimenta ſua diruere. Sed cum Richelius exercitum adduxiſſet, imperata fecit. Rohanius dudum proſcriptus, rebellionis ſæpius auctor, cum videret, fruſtra ab Hiſpanis & Anglis exſpectari ſubſidia, & ſectarios ſe regi ſubjeciſſe, tandem etiam compulſum ſe vidit, gratiam implorare: ſed juſſus eſt Gallia faceſſere, nec ſibi, nec regis ſubditis, quamdiu in ea viveret, ſatis tuta. (*Brietius ad an.* 1629) Inita etiam pax inter Anglum & Francum, cum jam hic nihil amplius, ille omnia timeret a ſuis.

Porro Subiſius in patriam non rediit, ſed anno 1641 in Anglia improlis obiit. Rohanius vero poſtea iterum in gratiam receptus, legatione apud Griſones & Venetos functus, Genevam receſſit, ubi tanquam numen quoddam Calvinianum fuit ſuſceptus. Sed quietis impatiens, Bernardi Vinarienſis caſtra ſecutus, accepto ad Rhenofeldam lethali vulnere, Tigurum primum, dein Königsfeldam,

Obitus Rohan. fratrum.

dam, celebre olim, in cantone Bernensi monasterium, transportatus, ibidem hæresi suæ immortuus est anno 1638, ætatis 59. Cadaver ejus uxor, Bethunii Sulliaci ducis filia, Genevam transferri curavit, ubi terræ mandatum est, inscripto ingenti elogio. Addere liceat: *hic jacet corpus Henrici Rohanii ducis: sed ubi anima?*

Neque hic stemma propagavit. Quantum autem hi duo fratres religioni Catholicæ nocuerunt, tantum alii Rohanæi principes eidem profuerunt, optime de ecclesia meriti, summis Cardinalatus & archiepiscopatus dignitatibus in ea fulgentes.

Bello Hugonotico finito, ut nulla unquam esset Galliæ quies, reditum mox ad turbas domesticas. Cardinalis Richelius adeo totum regem occupatum habebat, ut nullam aliis in eo partem relinqueret. Magna propterea in aula flagrabat invidia non modo apud proceres, sed etiam Gastonem, ipsamque adeo regis matrem; quæ tamen antea, dum tutelam gereret, & postea Luynii artibus ab aula fuisset relegata, Richelium ab intimis consiliis habuit, exilium eam ob rem cum illa passum.

Cum autem post mortem Luynii in aulam ad filium rediisset mater, illius commendatione Romana purpura ornatus, & regis lateri ceu primus administer in locum Luynii fuit admotus. Quod sane vel facere non debuerat, vel a se ipsa in id fastigium provectum, & rebus Galliæ augendis fortiter ac provide excubantem, æquo animo ferre, redundante in auctorem creaturæ gloria.

At, prout variabilis est fœminarum indoles, & inquieta imperitandi cupiditas, indignata, plus apud regem servum, quam matrem & fratrem, posse, ut oculos subtraheret inviso spectaculo, ab aula recessit, primo Compendium, postea vero in Belgium ad Hispanos. Gasto cum matre recedit.

Matris partes, eadem invidia & odio stimulante, secutus est Gasto, alter filius; qui proceribus aliquot stipatus primum Aureliam, provinciæ suæ caput, dein in Burgundiam & Lotharingiam evasit, sed a rege insequente undique pulsus, denique in Belgium ad matrem fugit, bellum adversus fratrem praeparaturus. (*Anno* 1631.)

Anno sequenti regis iram adhuc magis accendit Gasto, dum, (mortua in puerperio prima conjuge, Maria Borbonia, Henrici Monpenserii filia hærede) fratre non consulto, duxit Margaritham, Caroli III Lotharingiæ ducis sororem. Hoc matrimonium curia Parisiensis invalidum declaravit, quod lege cautum esset, ne principes regii sine regis & Parlamenti consensu nuptias contrahant: quasi vero laicus senatus impedimenta matrimonii dirimentia posset statuere.

 In

Mommorantii cædes.

In bellum apertum erupit dissensio. Nam Gasto, tracto in partes suas Henrico Mommorantio, Occitaniæ gubernatore, tanquam regem e Richelii manibus erepturus, cum paucis copiis adversus regium exercitum, quem marescallus Schombergius ducebat, progressus in aciem, facile victus, & cum fratre rege pacisci coactus est. *Mommorantius* vero in confertam aciem invectus, vulnerum plenus captus, atque a Tolosano senatu læsæ majestatis condemnatus, capite plexus est, omnium (si Richelium excipias) summo mœrore.

Erat quippe ex nobilissima & antiquissima Galliæ prosapia, magni illius Annæ Mommorantii Franciæ comestabilis nepos, ætate florens, omnibus naturæ & gratiæ dotibus ornatus, Catholicæ religionis, pro more gentis suæ, adversus sectarios defensor acerrimus, navali & equestri victoria, a Subisio relata, cæso sæpius Rohanio, & reductis in fidem regis Occitaniæ urbibus, victo in Italia Doria, toto orbe celebratus, dux, marescallus, architalassus, & Par Franciæ, Septimaniæ prorex; qui ad Montalbanum, ad Montem Pessulanum, ad Rupellam, ad Casalim, & alias toties caput suum pro rege exposuerat, ac propterea ab omnibus bonis summe amatus, summe æstimatus, cuique omnes longam vitam optarent.

Creditum multis, cum tot alii principes ac proceres, qui toties adversus Ancræum, & Luynium bellum gesserant, a regis innata clementia veniam obtinuerint, ita etiam Mommorantio, qui non regem, sed Richelium petierat armis, primum hoc crimen, regio fratri sociale, fuisse condonandum, aut pœnam mitigandam, sed nihil valuere preces propriæ, nihil conjugis Ursinæ, nihil illustrissimæ, tam bene meritæ, familiæ, nihil totius propemodum nobilitatis Galliæ, nihil tot merita. Armandi iræ debebatur hæc victima.

Sicut autem Christiane vixit, ita fortiter ac pientissime feralem ictum excepit: conjux vero vidua monasterium est ingressa, ut meliori domino serviret, qui & culpam indulget facilius, & merita remuneratur copiosius.

Gasto, tum durioribus conditionibus, quibus se dediderat, tum maxime Mommorantii cæde irritatus, tum etiam, quia ministrum omnipotentem suspectum habuit, elusis custodibus, iterum in Belgium fugit. (*Anno* 1632) Sed post biennium in Galliam ad fratrem rediit, humaniter ab eo exceptus.

Lotharingia occupata.

Anno 1633 Richelius, superatis domesticis hostibus, ad bellum Germanicum animum intendens, Lotharingiam pene totam cum

ipso

ipso Nancæio Carolo III eripuit. Caussa obtenta, quod dux sororem suam Gastoni rege invito despondisset, atque occulte in Belgium ad eundem dimisisset. Re ipsa animus erat, ducem ab Austriacis, quibus videbatur addictior, avellere, & securam gerendo bello Germanico stationem occupare. Quidam scriptores Galli referunt, ducem, a Richelio persuasum, Ludovico cessisse Lotharingiam. Sed parum interest, sive vi sive metu aliquid extorqueas.

Sequenti anno Metis Parlamentum fuit constitutum pro Lotharingis, & iis, qui, ut a Suecis tuti essent, sub protectionem Galliæ concesserunt. Tales Brietius *ad an.* 1634 enumerat, magnam partem Alsatiæ, episcopatum Basileensem, Spiram, & Philippoburgum, a Suecis reddita.

ARTICULUS XXV.

Synodus Charentoniensis Calvinistarum frustra conatur unionem cum Lutheranis cudere. De jure pontificis judicandi in prima instantia. Prætensio Gallorum. Dux Espernonius excommunicatur. Moniales a dæmonibus obsessæ.

ANno 1631 Protestantes *Charentonii* in Gallia *Synodum* celebrarunt, in qua unio Calvinistarum cum Lutheranis, jam antea toties frustra tentata, ad incudem denuo revocabatur. 33

Quippe Hugonotæ, auditis Gustavi Adolphi victoriis, Lutheranismum in immensum augendum rati, gluten nexumque cum iis fabricabant, Augustana etiam confessione assumpta, quam in fundamentalibus fidei articulis a confessione Calvinistica non dissentire dicebant. Protest. unio desperata in fide.

At Lutherani, fundatoris sui exemplo, confraternitatem cum Sacramentariis semper execrabantur, nisi quando contra Catholicos pro viro uno standum erat.

Atque imprimis Lutherus, *nullam unquam hæresin magis detestandam fuisse ortam ac Sacramentariorum*, scribit *Tom.* 2 *Wittenb. fol.* 121. Zachæus Faber Lutheranus minister in sua instructione, anno 1620 Lipsiæ edita, pag. 34, 35 &c. Calvinistas esse *diaboli discipulos, hæreticos omnium, quos unquam orbis vidit, teterrimos.* Schlüsselburgius in sua Calvinistarum Theologia, in proemio, *neminem salvari posse, qui damnatæ Calvinistarum sectæ adhæreat:*

doctrinam eorum tanquam diabolicam esse damnandam: impudens esse mendacium, quod in uno tantum articulo a Lutheranis dissentiant, cum in plurimis discordent.

Joannes Harennius Calvinianus olim minister in relatione suæ conversionis de anno 1587 pag. 17 tam deformem Calvinistarum, maxime ministrorum, imaginem exhibet, quæ omnibus piis mentibus horrorem incutiat.

Omitto multos alios Lutheranos, qui Calvinianam sectam tanquam abominandam hæresin sunt detestati. Unde mirum non est, quod coalescere nunquam potuerint, licet Charentonia synodus plures de suis articulis remittere voluerit; acsi ii, in quibus cum Lutherauis discordant, sint indifferentes, atque ad fidem non pertinentes. Si ad fidem non spectat eorum opinio de Eucharistia seu Sacramento cœnæ, atque reali Christi præsentia, de prædestinatione &c. cur tantas tempestates excitarunt? cur nos idololatros toties appellant?

Nempe homines isti nesciunt, quid sit de fide; cum infallibilem scripturarum interpretem, & judicem controversiarum non habeant. Hinc tot inter eos indifferentistæ & libertini. Quod spiritus privatus cuivis cerebro dictat, sectantur. Clamant equidem: *scriptura! scriptura!* sicut olim quidam *templum domini! templum domini! hic est Christus, hic est.* Sed an scriptura sit verbum DEi: in quibus libris sit verbum DEi, & præcipue, in quo sensu sit verbum DEi, ex suis principiis scire nunquam possunt.

Anno 1632 rege petente Papa delegavit 4 episcopos, ad judicandos Prælatos, qui Occitanos in favorem Gastonis ad seditionem concitaverant. Ab his Delbenius, episcopus Albigensis fuit depositus, & in monasterium detrusus.

Verum postea anno 1650 in conventu cleri Gallicani hoc judicium fuit discussum, opinantibus quibusdam, illud a Papa committendum fuisse 12 in provincia episcopis, ab horum vero dein sententia concedi appellationem ad sedem apostolicam. Ita enim in concilio Sardicensi fuisse statutum, & usu Galliæ dudum introductum; prout ab Hincmaro seniore fuisset demonstratum. Africana concilia id ipsum jam ante Zosimo pontifici opposuisse.

De prima instantia.

Negarunt hoc alii, & usu contrario Sardicensi derogatum putabant, sicut canoni ejusdem concilii de non transeundo ad alium episcopatum. Noluisse synodum necessitatem imponere, judicandi prius caussam episcopi per comprovinciales episcopos, quo minus

Pap

Papa possit eandem per se ipsum in prima instantia judicare, aut per judices delegatos.

Multa exercitæ hujus potestatis ab historia suppeditari exempla. A Zosimo Papa per Arelatensem archiepiscopum depositum Proculum Massiliensem episcopum, anno sequenti a Bonifacio Maximum episcopum Valentinum, a Bonifacii successore Cœlestino delegatam potestatem Viennensi & Narbonensi judicandi duos suos confratres. A S. Leone Hilarium Arelatensem ad dicendam caussam citatum Romam, & jure Metropolitano privatum. Ab Hilario Papa interdicto subjectum Narbonensem, & Arelatensem jussum inquirere in Mammertum Viennensem. Exempla.

Multi quoque episcopi ex diversis provinciis appellarunt ad sedem apostolicam, quin episcopi comprovinciales prius judicaverint. Aliqui ex illis absoluti, alii condemnati fuerunt, quin ecclesia Gallicana libertatem suam læsam quereretur. Ac proin Urbanum VIII Papam jure suo usum dicebant, dum quatuor episcopis caussam Aquitanicæ seditionis, in quantum ad clerum pertinebat, delegavit; neque synodum cleri debuisse exprobrare violationem antiquorum canonum, qui non amplius essent in usu.

Ipsum adeo Parlamentum Parisiense, pro libertatibus Gallicanis adeo vigilans, eam sedis apostolicæ potestatem recentioribus etiam temporibus agnovit, dum anno 1523 voluit, ut episcopi, seditionis, quam Carolus Borbonius Comes Stabuli excitaverat, complices, delegatos judices a Papa peterent; & anno 1525 idem Parlamentum episcopum Meldensem, de Calvinismo suspectum, ad Clementem VII remisit. Anno autem 1532 Franciscus I a Papa obtinuit breve, quo commissarios designavit, qui jure procederent adversus episcopum Parisiensem, conspirationis accusatum.

Concilium quoque Tridentinum sess. 24 caussas criminales episcoporum Papæ reservavit. Quamvis autem illud quoad disciplinam non sit receptum solenni aliquo decreto regio in Gallia, octo tamen conventus generales episcoporum & cleri illius promulgationem petierunt, & in conciliis provincialibus pleraque decreta fuerunt recepta; prout etiam in comitiis generalibus regni anno 1614 ordo ecclesiasticus se obligavit ad ejus observationem.

Neque obstat concordatum; quia in eo majores caussæ, quales utique sunt caussæ criminales episcoporum, sedi apost. sunt reservatæ: prout etiam ultima exempla allata declarant.

Sed

Sed neque numerus 12 delegatorum est necessarius, prout Petrus de Marca *in Concord. sacerd. & imp. lib.* 7 *c.* 28 observat. Variis tamen temporibus lis super hac quæstione in Gallia recruduit, opinantibus diversis, prout ipsis aut affectus suggessit aut privatum commodum. Illud tamen aliqui Galli inter libertates suas recensent, quod Papa non possit Romam citare episcopum Franciæ, nec per alios quam episcopos judicare.

Caussa Espernonii.

Anno 1633 inter Sourdisium archiepiscopum Burdigalensem & ducem Espernonium gubernatorem Aquitaniæ, orta est rixa, plena scandalo, quæ etiam infimæ conditionis vernis probro foret. Præsul questus fuit de quadam injuria, domesticorum cuidam suorum a milite præsidiario illata. Præfectus militum currum præsulis in platea detinuit, ut interrogaret, quis militum reus esset. At præsul illico in sententiam excommunicationis erupit.

Dux Espernonius congregavit protinus ecclesiasticos, qui censuram nullam habere robur declararunt. Præsul eos ad se citavit. At illi protectionem ducis implorarunt, qui prohibuit, ne quis, præter domesticos præsulem accederet, distributo, qui arceret, circum palatium milite.

Præsul, habitum suum pontificalem indutus, domo egressus in platea publica alta voce clamavit: *ad me mi popule! non est amplius libertas pro ecclesia.* Dux hoc audito, rhedaque conscensa, quæsivit archiepiscopum, & apprehenso ejus brachio, interrogavit, qua auctoritate seditionem excitaret? præsul adhuc altius pleno gutture clamavit: *verbera, verbera tyranne! tu es excommunicatus!*

Dux sui impotens baculo ei tegumentum capitis decussit. Præsul vero templum cathedrale ingressus, ducem excommunicavit, & omnes civitatis ecclesias interdicto subjecit. Parlamentum Burdigalense ad partes archiepiscopi sui accessit, alias jam averso a gubernatore animo.

Cardinali Richelio optata hæc erat occasio, opprimendi sibi invisum ducem, qui solus in animum inducere non poterat, ut genu flecteret coram eo; bene memor, quis ipse sit, & quis alter fuerit. At sensit, quam adorare noluit, potentiam. Omnibus muneribus exutus ad domum suum Plassacensem migrare jussus est, donec ab excommunicatione absolveretur.

Roma illam citius absolvisset, probe gnara, neminem Espernonio majori zelo difficillimis etiam temporibus pro religione stetisse; episcopos quoque faventes habuit. Sed ambitioni debebatur sacri-

sacrificium. Richelius optimam Romæ voluntatem hebetavit, in id intentus, ut dux diutius sentiret, in cujus manibus sortes suæ essent sitæ. Jussus tandem fuit Sourdisius archiepiscopus eum absolvere; quod anno primum sequenti fecit, & quidem majori cum solennitate, quam dux optaret. Restituta illi Aquitaniæ gubernatio, filio vero duci Valettæ data conjux, Richelii consanguinea.

Huic tragœdiæ anno 1634 successit Loudonensis comœdia. Moniales cujusdam monasterii a prima ad ultimam omnes dæmonibus obsessæ erant, aut fingebant. Grandierus, curatus ad S. Petri, exustus, quod malus sacerdos & bonus magus diabolos eis immisisse crederetur. Multus & varius erat in Gallia sermo de hac sive historia sive fabula; quam *Loudunensem possessionem* appellabant. Multis ex eo suspecta res videbatur, quod diaboli illi nescíverint latine loqui, & exorcismos non intellexerint, præter unum, qui tamen solœcismos & barbarismos immiscuit.

ARTICULUS XXVI.

Lis de matrimonio Gastonis, sine consensu regis inito. De legibus Gallorum, quibus irrita declarant matrimonia, sine consensu parentum inita. Liber de virginitate damnatus. Vita & effigies Vergerii abbatis Sancyrani. Ejus liber Petrus Aurelius.

Anno 1635 acrem in Gallia disputationem excitavit matrimonium Gastonis cum Margaretha Lotharingica, Caroli III ducis sorore. Nam rex Ludov. XIII hoc fratris sui matrimonium voluit declarare irritum, eo quod se inscio & invito fuisset contractum. Accessit Parlamenti decretum. 34

Rex caussam ad concilium cleri detulit. Consulti doctores. Tandem post multam disceptationem declaratum fuit, matrimonia principum regii sanguinis, præsertim proximi coronæ hæredis, qualis tunc erat Gasto, esse invalida, si inscio aut invito rege inirentur.

Postea anno 1639 Lud. XIII extendit eam legem ad matrimonia, sine consensu parentum inita, requisivitque ad valorem quatuor testes præter parochum, cui prohibuit assistere, si non adsit consensus parentum, quamvis filia jam 25 & filius 30 æta-

tis annum implevisset. Ludov. XIV hoc decretum anno 1697 renovavit.

Matrimonium sine consensu parentum.

Ut leges has suas Galli defendant, dicunt, non irritari per illas matrimonium, sed tantum prohiberi, fierique illicitum, atque pro quasi invalido haberi quoad effectus civiles, in quantum liberi privantur jure successionis hæreditariæ, & donationis, a parentibus recipiendæ: fere sicut secundæ nuptiæ invalidæ habentur quoad effectus quosdam civiles.

Alii vero existimant, leges plus velle, atque matrimonium ipsum, sine consensu parentum initum annullari, cum simpliciter irritum declarent, & Parlamentum semper talia matrimonia cassa pronuntiet, atque sic contrahentes ad alias nuptias transeant. Hinc alii, ut difficultatem istam solvant, aliam viam ineunt, dicuntque, sub duplici ratione matrimonium spectari posse, sub ratione sacramenti nempe & contractus; atque sub posteriori ratione subjectum esse potestati humanæ, cujus est regulare contractus & conditionem aliquam ad substantiam illius exigere, prout fecit concilium Tridentinum, dum contractum clandestinum irritavit, & præsentiam parochi cum duobus vel tribus aliis testibus ad substantiam illius requisivit.

Verum, cum ratio contractus matrimonialis inter Christianos a ratione sacramenti separari vel absolute non possit, vel saltem nunquam licite separetur, contractus matrimonialis semper est contractus *sacer*, qui non subjacet potestati ac jurisdictioni laicæ. Unde Tridentinum sess. 24 can. 12 ait: *si quis dixerit, caussas matrimoniales non spectare ad judices ecclesiasticos, anathema sit.* Et Cap. 1 de Ref. Matr. expresse damnat illos, *qui falso affirmant, matrimonia a filiisfamilias sine consensu parentum contracta irrita esse.* Et alioquin majores ecclesiæ caussæ (quales utique sunt matrimoniales) reservatæ sunt sedi apostolicæ. *c.* 1 *&* 2 *de translat. episc.* unde constans est canonistarum sententia, impedimenta dirimentia matrimonii pro Christianis ab illa sola posse statui.

Quare, cum Ludovicus XIII episcopum Montpeliensem in caussa Gastonis Romam misisset, alienam omnino ab opinione regis & cleri Gallicani invenit: & facultas theologica Lovaniensis super eodem Gastonis matrimonio consulta respondit, quamvis illud declararetur invalidum, sustinendam tamen a conjugibus excommunicationem potius, quam ut possent illud rumpere; cum sciant, omnes conditiones, ab ecclesia requisitas, fuisse observatas. Citatque facultas in eam sententiam multos doctores. Alii

dixerunt,

dixerunt, per declarationem cleri unum ex sacramentis fuisse abrogatum; illamque pugnare cum doctrina & constanti praxi ecclesiæ; quæ matrimonia, sine consensu parentum per se loquendo, censet illicita, non tamen invalida. Contraria vero Parlamenti praxis videtur salvari non posse, nisi dicatur, quod expressæ vel tacitæ sedis apostolicæ concessioni innitatur, consensum parentum tanquam solennitatem substantialem ad contractum statuendi.

Alia ratio est de sponsalibus, quæ sunt invalida, quando matrimonium est illicitum, cum nulla dari possit obligatio ad illicitum; cum igitur matrimonium absque consensu parentum ordinarie sit illicitum, sponsalia sunt nulla, si id agatur, ut matrimonium contrahatur sine consensu parentum.

Anno 1638 Sorbona damnavit librum *de Virginitate* cum notis, in quo auctor videtur statum conjugalem virginali præferre, additque, vota nihil ad perfectionem Christianam conferre: illa non esse bona, nisi pro imperfectis: eum qui præscribit certas vivendi regulas viamque, exigere, ut homines non dependeant a DEo, & liberis motibus ejus spiritus, qui spirat, ubi & quando vult. Christum non commendasse paupertatem illam voluntariam, qualis in religiosis cernitur, sed necessariam, quæ non quæritur: illam opus esse hominis, hanc divinæ providentiæ.

At vero S. Thomas *opusc.* 18 ait, ex suggestione diaboli quosdam asserere, quod laudabilius sit agere bonum sponte ac libere, quam votis adstringi.

De sacramentis pariter male sentit auctor. Nam cum dicat, attritionem esse insufficientem ad sacramentum pœnitentiæ, semperque contritionem & amorem perfectum exigat, qui per se ipsum peccatorem justificat, juxta ipsum absolutio non est peccati remissoria, sed tantum *declaratoria* remissionis, cum semper supponat, peccata jam ante per contritionem remissa.

De auctore hujus damnati tractatus multus erat sermo, alii Sequenotum, Oratorii presbyterum, parentem indicabant, alii ex scriptis *Vergerii abbatis San-Cyrani* conflatum dicebant. Uterque propterea carceri fuit inclusus, ille Bastillæ, hic Vicennarum.

Joannes Vergerius Bajonæ natus, intimus Jansenii amicus, imo hortator & adjutor operis famosi de gratia, abbatiam S. Cyrani ab episcopo Pictaviensi accepit. Parisiis dein sedem fixit, ut in illo orbis theatro inclaresceret. Æstimationem autem sui ut compararet, magnam austeritatem præsetulit, quo alter velut Elias aut Joannes Baptista suspiciebatur. Non loquebatur de alio, Abbas San-Cyr.

 ac

ac restauratione pœnitentiæ, spiritu primitivo, & antiquis canonibus, de cæcitate hominum, & profunda sanctissimarum ignorantia veritatum amare conquestus.

Hypocrisis ista multos admiratores, ipsum adeo Cardinalem Berullum, attraxit. Multi directioni ejus se subjiciebant, præsertim moniales, quæ pro oraculo illum habebant. Illud cum hæreticis hujus temporis, amicis & discipulis suis, maxime inculcabat, nullam superesse ecclesiam, cum in capitibus summi momenti sit lapsa in errorem. *Confiteor tibi*, dicebat ad Vincentium a S. Paulo, fundatorem presbyterorum Missionis, *quod DEus me illustravit, nullam amplius esse ecclesiam: non: a 5 vel 6 sæculis nulla amplius est ecclesia: corruit, periit.* (Abelly in vita S. Vincent.)

Præterea docebat, peccata venialia confiteri esse inutile, ac praxin novellam: actum duntaxat esse humilitatis, qui possit etiam fieri laico: nec esse necessarium, in confessione exponere numerum peccatorum mortalium, aut circumstantias, speciem mutantes: per absolutionem non remitti peccata, sed eam signum tantum esse, quod sint remissa, cum per contritionem perfectam, quam necessariam dicebat, jam antea fuerint remissa: satisfactionem præmittendam confessioni & absolutioni: communionem plus facere ad delenda peccata, quam confessionem: confirmationem præcipuum esse sacramentum, ipsi etiam baptismo præferendum, nec aliam requirere dispositionem quam baptismum.

Ecce spiritum hujus Jansenismi confundatoris! quid cum hoc homine facias? objicis theologos? contemnit. Provocas ad S. Thomam? veram theologiam extinxit. Concilium Tridentinum allegas? fuit conventus Papæ & scholasticorum, qui sanam doctrinam corruperunt.

Ne autem enormes istæ doctrinæ in publicum erumpant, generosus iste confessor sedulo cavit, prohibuitque discipulis suis, ne arcana ista revelarent; secus se negaturum omnia. Litteras etiam omnes, a se ad alios scriptas, jussit comburi, ne unquam deprehendi queant.

Port Royale. Moniales in abbatia Portus Regii, quarum erat director, prorsus infatuavit, linguamque suam loqui docuit, tanto sacramentorum contemptu, ut ne quidem in pascate illa perciperent, sed joco exploderent. Super omnes autem in doctrina, eloquentia, & verborum profluvio proficiebant mater Angelica, famosi Antonii Arnaldi soror, & mater Agnes abbatissa, quæ duæ magnæ fœminæ Vergerio in suo monasterio facultates & locum dederunt fundandi

semi-

feminarium pro viris doctrinæ Vergerii faventibus, & Augustinum Jansenii propugnaturis; quam spem magistri sui scriptis innumeris nimis diligenter nimisque maligne laborantes abunde impleverunt. Appellati sunt *domini Portus Regii* (*Messieurs de Port Royal*) novi Evangelii fundatores.

Porro Vergerius multa scripsit, præsertim contra Jesuitas, quibus omnibus bellum denuntiavit, omnesque orbe terrarum exturbatos volebat, exemplo eunte in discipulos. Famosissimum illius opus est, quod sub nomine *Petri Aurelii* adversus Societatem edidit. De hoc libro suo ipse scripsit elogium, quod a 600 annis non prodierit melior. Clerus Gallicanus anno 1641 illum jussit imprimi suis sumptibus. Novem librarum millibus constitit editio. At rex totum opus suppressit, typographo in custodiam dato. Sed Prælati quidam recudi curarunt: quia episcopis blandiebatur, quos Papæ suppares fecit, tribuens eis plenitudinem potestatis in tota sua diœcesi. Unde Godellus ei hoc elogium scripsit: *episcoporum defensor invictissimus, veritatis amator acerrimus, hierarchiæ vindex justissimus, theologus in avita theologiæ sinu educatus.* Scripta San-Cyrani.

Verum non eadem stat iis sententia, qui opera San-Cyrani profundius inspexerunt; nam illi præter furorem & calumnias, in omnes religiosos ordines infrunito calamo sparsas, inveniunt varias propositiones aut aperte hæreticas, aut hæresin sapientes: alias falsas omnino, qualis est illa, qua dicit, religiosos ineptos esse ad Prælaturas ecclesiæ. Alius profecto est sensus ipsius ecclesiæ, quæ tot omni ætate viros, ut populorum curam susciperent, ex solitudine sua & asceteriis sacris extraxit: & quidem in Oriente Græci non alios ad episcopatus admittunt, nisi qui ordini S. Basilii sunt addicti. In Occidente vero solus illustrissimus ordo S. Benedicti jam tempore Trithemii & Volaterrani ecclesiæ dederat 28 summos Pontifices, 200 Cardinales, 600 archiepiscopos, 4000 episcopos. Credo, præferendum tot ecclesiarum judicium invidiæ & odio Vergerii.

Aliud etiam de illo fuit judicium S. Vincentii a S. Paulo, qui initio simulata austeritate & ecclesiæ reformandæ zelo deceptus, amicitiam cum illo contraxerat, sed ubi intimius superbum novatorem inspexit, protinus deseruit, & testimonium contra illum dixit.

Ipse Dupinus *hist. eccles. sæc. XVII*, quamvis minime inimicus, scripsit, quod San-Cyranus *raro materias fundamentaliter tractet, neque sit exactus in suis decisionibus.*

Tandem alius multo sensus de illo fuit regi, ejusque sanctiori consilio, cujus mandato abductus fuit anno 1638 in Vincennensem carcerem, propter hæreses; prout ex responso Cardinalis Richelii dilucide constat; nam cum pro San-Cyrano intercederetur, reposuit, Germaniam & Galliam ex integro adhuc Catholicas fore, si Lutherus & Calvinus in tempore fuissent missi in locum, ubi non potuissent amplius nocere.

Carcer.

Dum carcere detinebatur, quæstio de ejus doctrina est habita, testibusque multis convictus de gravissimis erroribus; ex quibus, uti etiam ex ineptissimis & contradictoriis ejus responsis constat, nunquam fuisse hominem magis vanum, arrogantem, fallacem, vindictæ appetentem. Negavit res evidentes, accumulavit mendacia mendaciis, perjuria perjuriis, contradictoria contradictoriis. Nihilominus a suis pro sancto colitur, pro patre ecclesiæ, pro Apostolo, pro Martyre veritatis, quod Gastonis matrimonium dixisset validum, ad tumbam, in imaginibus, in reliquiis adoratur. Aliud sane vita, aliud scripta, aliud processus inquisitionis demonstrant.

Post mortem Cardinalis Richelii a Chavignio, secretario status, & Molano præside impetrata illi liberatio a carcere anno 1643, certis tamen conditionibus; eodemque anno ad tribunal divinum fuit citatus, rationem redditurus de tot scandalis, totque animabus in ruinam datis. Abortum hunc terra sustinuit annos 62.

Attribuitur ipsi etiam liber, in quo probare nititur, in certis circumstantiis licitum esse se ipsum directe occidere pro bono publico, pro liberanda republica a noxio cive, pro liberando se ipso a tormentis, laudatque Socratem & Catonem, imo & Neronem, quod secundum rationis lumen egerint, actumque virtutis, se ipsos necando, exercuerint.

ARTICULUS XXVII.

De libertatibus ecclesiæ Gallicanæ. Dissensiones inter Galliam & Urbanum VIII. Richelii molimina. Optati Galli liber de timendo schismate novas excitat turbas. De prætenso Patriarchatu. Crisis de propositionibus damnatis.

35 ANno 1639 a 22 Cardinalibus, archiepiscopis & episcopis, prout etiam a regio consilio condemnatus fuit liber, pro *juribus & libertatibus ecclesiæ Gallicanæ scriptus*. Visus is est destruere potius

tius

tius veras libertates, & schismati occasionem præbere; cum nihil aliud contineat, quam collectionem variarum usurpationum, quas potestas sæcularis contra ecclesiam attentavit. Hoc est, quod zelum Prælatorum accendit, quamvis Richelius protectionem libri suscepisset.

Clerus Franciæ nulla agnoscebat jura aut libertates, quæ tenderent ad dissolvendam unionem cum ecclesia Romana sua matre, aut ad infirmandam obedientiam filialem erga eandem: & tam parum ambiebat ejusmodi privilegia exerrantia & imaginaria, quam parum infringere jura regis & regni. Non ex quolibet facto jus erui posse, prudenter judicabat, multa fieri factaque esse, quæ fieri non deberent; usurpationem non raro esse, quod usus & consuetudo dicitur. Multa non tantum ab iis negari, qui sedi apost. & ecclesiastico ordini magis sunt addicti, sed ab ipsis etiam Gallis. Ante centum jam annos disputatum fuisse de libertatibus Gallicanis, & adhucdum disputari. Hinc petitum a clero, ut rex cum sanctiore suo consilio & episcopis aliquando determinaret, quænam sint illa privilegia, immunitates & libertates ecclesiæ Gallicanæ, ut veri & laudales usus ab usurpationibus secernerentur.

Circa hoc ipsum tempus variæ inter summum pontificem Urbanum VIII & Galliam ortæ sunt dissensiones. Franciscus Barberinus susceperat in se protectionem Hispaniæ, conquestus igitur rex Galliæ petiit, ut Antonius Barberinus protector Franciæ designaretur. At Pontifex prohibuit suis nepotibus, ne regni alterutrius negotiis se immiscerent. Perrexit rex petere, & Papa negare. Dissensio cum Urbano VIII.

Adhæc rex in Lotharingia, a se occupata, voluit conferre beneficia, in concordato non comprehensa. Roma noluit consentire. Inde altera offensio. Petiit insuper rex P. Josephum Capucinum, virum celebrem, donari purpura, quod tamen occultis Richelii, qui eum secretarium quam collegam habere maluit, artibus impediebatur. Mareschalli Estræi domesticus Romæ fuit occisus, nec cædes eo rigore, quem Gallia exspectaverat, vindicari poterat. Denique Cardinali Valettæ, in Pedemontio, ubi Franciæ mareschalli munere fungebatur, mortuo, Papa exequias haberi noluit.

Hæ querelarum caussæ in publicum vulgabantur, & ut magis apprehenderentur, effecit Cardinalis Richelius; is quippe ad apicem potentiæ eluctatus, ut in ecclesiasticos quoque omnes dominari posset, legatus sedis apostolicæ per Gallias constitui a Papa petiit; sed non obtinuit. Conabatur insuper, ordines religiosos antiquiores sibi subjicere, jamque ipse abbas Cluniacensis fuerat Richelii conatus.

electus,

electus, & Cistercienſium atque Præmonſtratenſium ſupremus præſes; verum abbates extranei nolebant eum agnoſcere, & Papa bullam confirmationis negabat.

Exulcerabant hæc animum viri, facile irritabilis, & leges dare jam aſſueti. Unde occaſionibus inhiabat, monſtrandi Urbano Papæ, quem læſiſſet. Per decretum conſilii regii prohibuit expeditiones Romanas, aurumque trans Alpes mitti: per aliquot prælatos poſtulavit, annatas remitti, aut ſaltem imminui.

Majorem adhuc multo plagam Pontifici illaturus, vires omnes impendit, ut concilium nationale congregaretur, in quo pro Francia eligeretur Patriarcha, quem ſe fore certa ſpe ſibi promittebat, ut ſicut ſumma cum poteſtate gubernabat ſtatum politicum, ita etiam eccleſiaſticum gubernaret; idque conſilium ſuum, exaggeratis curiæ Romanæ erga regnum proceſſibus, illatisque gravaminibus adeo maligne regi propoſuit, ut is legatum, quem Pontifex extra ordinem miſerat, acceſſu prohiberet, omnique cum eodem communicatione epiſcopis regni interdiceret, donec Urbanus VIII plenam ſatisfactionem præſtitiſſet.

Evicit quoque hic miniſtrorum princeps aulæque gubernator, ut Parlamentum decretum ederet, quo vetabatur, ne de illorum, qui ad beneficia nominabantur, vita & moribus coram nuncio informatio fieret; timendumque ſane fuiſſet ſchisma, Anglicano forte non multum abſimile, niſi moderatio ſapientiſſimi Pontificis, ac denique mors grandia Richelii conſilia abrupiſſet. (*Mem. chron. ad ann.* 1639.)

Prodiit anno ſequenti libellus ſub hoc titulo: *Optati Galli de cavendo ſchismate liber paraneticus ad eccleſiæ Gallicanæ primates, archiepiſcopos & epiſcopos.* In hoc author, poſtquam oſtendit neceſſitatem unionis cum uno capite, qui eſt ſummus Pontifex, affectionem Gallorum erga ſedem apoſtolicam olim tam magnam & inconcuſſam, videri extinguendam, & eccleſiam Gallicanam brevi non multum fore abſimilem Anglicanæ, niſi clerus prompto remedio ſuccurrat.

Fundavit timorem ſuum ſuper iis, quæ paulo ante meminimus, videlicet, ſuper petita remiſſione annatarum: ſuper libellis editis de libertate eccleſiæ Gallicanæ, ſuper declaratione regia circa matrimonium, qua conditiones ad ejus valorem requirantur, quas eccleſia non requirit.

Richelius, cum in notitiam auctoris venire non poſſet, librum condemnari curavit a Gondio Pariſienſi archiepiſcopo, tanquam falſum,

ſum, ſcandaloſum, turbantem pacem publicam, & inſpirantem averſionem a rege & ejus miniſtris ſub prætextu timendi ſchismatis. Huic cenſuræ ſex alii præſules ſubſcripſerunt; liber vero decreto Parlamenti a carnifice laceratus & exuſtus eſt.

Præterea Richelii mandato quatuor, qui librum confutarent, ſunt deſignati. Unus ex iis contendebat, creationem Patriarchæ nihil commune habere cum ſchismate, neque conſenſum Romæ magis eſſe neceſſarium, quam ad erigendum Patriarchatum Conſtantinopoli aut Jeroſolymis. Verum, quam inepte hic author ſic arguat, vel inde patet, quod neque in Oriente de jure erigi potuerint novi Patriarchatus ſine conſenſu Romani pontificis, quatenus eſt caput totius eccleſiæ, Chriſtique in terris vicarius; hinc neque illi Patriarchatus erant legitimi, donec conſenſus ſedis apoſtolicæ acceſſit. De novo Patriarchatu.

Deinde, licet in Oriente poſſent absque conſenſu Papæ Romani novi erigi Patriarchatus, non tamen in Gallia, quia epiſcopus Romanus indubitato eſt Patriarcha totius Occidentis; igitur erigendo in eo novum Patriarchatum, de jure illius detraheretur; quod ſine conſenſu fieri non poteſt; multo minus, ut talis Patriarchatus a cathedra S. Petri eſſet independens. Unde provincia, tale quid moliens, præberet haud dubie occaſionem ſchismati. Atque hinc merito confutator ille Optati Galli ab inquiſitione Romana anno 1643 eſt condemnatus; atque condemnationem iſtam, anno 1645 clerus Gallicanus recepit; licet alias Gallia decreta illius tribunalis (nempe inquiſitionis) non multum reſpiciat, neque Parlamenti *Regiſtratura* acceſſerit.

Anno 1640 conventus cleri Gallicani cenſura notavit Summam *P. Bauny* Jeſuitæ, ceu continentem propoſitiones inducentes morum licentiam ac corruptionem. S. Inquiſitio vero eam inſeruit indici; poſtquam aliquæ propoſitiones, inde extractæ, a Sorbona fuerant condemnatæ. Summa P. Bauni.

Innumeri a duobus & ultra ſæculis prodierunt libri, de caſibus conſcientiæ tractantes. Mare eſt immenſum, per quod multi viri pii doctique ſecure navigare ſe poſſe putabant, ſed dum altius ſe immiſerunt, in alterutrum, aut nimiæ ſeveritatis aut laxitatis oppoſitum ſcopulum impacti, naufragium paſſi ſunt, atque, ut dicitur, dum Charybdim vitare voluerunt, in Scyllam inciderunt. Criſis de ejusmodi auctoribus.

Immenſum dixi mare, eo uſque extenſum, quo actus humani, caſusque, qui accidere poſſunt, innumeri, ſeſe exporrigunt. Multa ſunt dubia, multa obſcura, denſa ſæpe nocte remigandum.

Felix ille, qui, dum directores conscientiarum in omnes eventus vult instruere, innoxius in portum evadit.

Vitanda extrema, verbum DEI, vox Ecclesiæ velut cynosura spectanda. Si necdum locuta est Ecclesia, caute incedendum; generalia theologiæ principia ad casus particulares prudenter ac circumspecte applicanda: consulendi patres ac doctores, quorum celebrior in Ecclesia authoritas: expendenda ad pondus sanctuarii rationum momenta: quid ea ex doctrina sequi posset, an morum laxitas, num tertii præjudicium aut periculum, probe considerandum.

Sed hic cardo difficultatis vertitur, ut quis hæc omnia rite observet. Et quid, si observet, res tamen adhuc maneat dubia? tunc noli tibi nimium fidere. Negari non potest, plures morales theologos, dum omnes, quos sibi figurabant, casus resolvere cogitabant, nimia sui fiducia in propositiones fuisse prolapsos, quæ censuram meruerunt. Neque ullus scriptorum ordo dicat, se in nullo suo membro humani aliquid fuisse passum. Forte, qui maxime se puros existimant, posteriores in vestigia sua traxerunt. Quod exemplis demonstrari posset, nisi odiosum foret. Est tamen hoc quorundam fatum, ut festuca in eorum oculis arguatur, dum trabs in aliis dissimulatur.

Illud autem animadvertere adhuc juvat, laxas illas propositiones, quas in materiis particularibus casistæ scripserunt, nequaquam profluere ex benigniore sententia de usu opinionum vere probabilium; nam *Probabilismus*, quod alias adverti, facit tantum propositionem *majorem*, quod liceat sequi sententiam, practice, vere, absolute & respective, theologice probabilem; *minorem* vero non facit, quod hæc vel illa sententia sit ita probabilis. Si igitur casuista diligenter caveat, ne leviter aliquam propositionem practice probabilem dicat, nullum erit nimiæ laxitatis periculum.

Accedit, quod propositiones, quæ propter nimiam laxitatem fuerunt confixæ, auctoribus suis probabiliores visæ sint; non igitur probabilismo sed probabiliorismo tribuendæ essent. Nemo enim facile (nisi sit pessimus) in moralibus tradit doctrinam, nisi quæ ipsi videtur probabilior.

ARTI-

ARTICULUS XXVIII.

Bellum Austriaco-Gallicum, per totam pene Europam diffusum. Gallis initio infaustum. Natus Ludovicus XIV. Suessionis regii principis secessio & interitus.

ANno 1635 cum prælio Nördlingano attritæ jam essent Suecorum 36
vires, & pax cum Saxone aliisque Imperii principibus composita, erupit tandem, ingenti populorum, & Catholicæ præsertim religionis malo, bellum atrox, domos inter potentissimas, Austriacam & Borboniam, tota propemodum Europa eunte in partes. Cum autem primo jam libro hujus VIII partis id persecuti simus, breviter hic ea, quæ ad Galliæ historiam peculiariter spectant, perstringemus.

Caussam belli gens altera in alteram conjiciebat. Illa pacem Ratisponensem violatam, raptam Lotharingiam, præsidio Gallico occupatas Imperii urbes, fœdere, consilio, ære, milite adjutos Suecos querebatur. Hæc nuperum Hispaniæ cum Rohanio fœdus, captum Trevirensem, aliosque Franciæ socios oppressos objiciebat. Hæ caussæ aut prætextus proximi: remotior potentissimæ in Europa utriusque domus æmulatio, quidquid alteri accederet, sibi adimi existimantis.

Collisi duo Cardinales, alter Franciæ, Belgii alter moderator. Melior ille visus politicus, qui Austriacos aggrederetur, jam alias undique bellis implicitos, hic vero Trevirensem captivum abduceret, Gallosque ejiceret tempore minime opportuno. Existimatum, dissimulandas prudentius interim fuisse Richelii machinationes, donec Cæsar, prosequendo Nördlingensem victoriam, Suecos, Hispanus Batavos debellasset. Si Gallus nihilominus auxilia, Suecis & Hollandis hactenus submissa, in apertum bellum mutasset, manifestius constiturum fuisse orbi, quam nullo id jure fecisset, quisque in hoc exitiali bello fuisset aggressor.

Sed, ut ut hæc se habeant, ea ætate jactata; illud visum pluribus, non decuisse S. R. Ecclesiæ Cardinalem, ut Ferdinandum II Cæsarem pientissimum, qui religionis caussa Suecicum bellum susceperat, & edictum suum ad restitutionem bonorum, ecclesiis ereptorum, urgebat, in caussa tam sancta impediret. Neque omnibus Gallis id fuit probatum, neque regis justi & pii id opus erat.

Certe constat, a Causino, regiæ conscientiæ arbitro, fuisse dissuasum; sed a Cardinale exilium retulit.

Bello itaque utrinque denuntiato, sparsum per Europam incendium, quo Germania, Lotharingia, Belgium, Gallia, Catalonia, Italia, Vallis Telina deflagravit. Et hoc quidem anno (1635) Gallus exercitus omnino quatuor immisit: primum Belgio, sub Castillionio & Brezæo, qui, reportata in Brabantia ab Hispanis *Aveniaca* victoria, cum Batavis juncti *Tilmontium* expugnarunt, sed in eo Capuam suam invenerunt; dum licentia, & voluptate enervatus exercitus ita diffluxit & evanuit, ut, ubi sit, quæreretur.

Miles Galliæ infelix. Alterum in Germaniam duxit Cardinalis Valeta, Vinariensi junctus; sed tantum de ingressu non autem de regressu cogitare visus est; nam rediit sine tormentis bellicis, & vulnerum quam spoliorum ditior, ultimum ejus agmen haud parca manu carpente Gallassio; qui tamen & ipse Valetæ fatum expertus est; cum enim victoriæ fiducia profunde nimis se immisisset in Lotharingiæ viscera, ferro, fame, & peste acciso exercitu, unde venerat, pudorem secum ferens, regressus est.

Tertium in Italiam duxit Crequius, junctusque Sabaudo & Parmensi, *Valentiam* Insubriæ urbem oppugnavit: sed tantum oppugnavit: una urbe tres duces & tres gentes vincente. Cum quarto missus Rohanius in Vallem Telinam, ut ex ea parte Mediolanenses invaderet: sed omnibus, si non animus, fortuna defuit.

Nec annus 1636 Gallis felicior. Condæus Burgundiæ prætor *Dolæ* obsidionem solvere coactus. Magnus ille bellator *Torasius* ad Fontanetam in Italia occubuit; ignobili milite Buquinquamum & Spinolam superatos vindicante. Imo Lutetiæ trepidatum, dum Thomas Sabaudiæ princeps, Piccolomineus, & Joannes Werdius, vastata Picardia, tranatis amnibus, captis oppidis, Corbeio expugnato, Parisiis imminerent: vastante interim Burgundiam Gallicam Gallassio. At rex, jam sui vix securus, convocata omni nobilitate, collectoque grandi exercitu, Corbeio recepto, hostem e Gallia in Belgium ejecit, hyeme obstante, ne expulsum persequeretur, & Flandriæ ac Brabantiæ vices redderet.

Joannes Werdius, a Gallica expeditione redux, *Ehrenbretsteinio* Gallis erepto, Vinariensem ultra Rhenum projicit. Contra vero Franci, Harcurtio & Schombergio ducibus, Hispanos, in Occitaniam ex Pyrenæis erumpentes, strenue retundunt (anno 1637.)

Anno 1638 post viginti & trium annorum sterile matrimonium, na-

natus eſt Ludovico XIII ex Anna Hiſpana filius, ingenti non tantum univerſæ Galliæ exultantis lætitia, ſed affinis etiam, etſi tunc hoſtilis, Hiſpaniæ gratulatione: dictus *Ludovicus a DEO datus*, domum Borbonicam ad ſummum gloriæ & potentiæ faſtigium evecturus. Si quæras, quis puer iſte ſit futurus? Deficit reſponſio; quamvis enim nemo ſit tam rudis, ut magnitudinem Ludovici XIV. ignoret, nemo tamen eſt, qui illam metiri queat. Lud. XIV.

Auxit Franciæ gaudium plauſumque illuſtris victoria, quam ad *Rhenofeldam* retulerunt *Vinarienſis* & *Guebrianus*, Gallorum Suecorumque duces. Fructus illius fuere capti præſtantiſſimi duces Cæſarei & Bavarici: inter quos Joannes Werthius, Gallorum terror; occupata inſuper Rhenofelda, Friburgum, & Briſacum: proh! quanta monumentorum nomina!

Temperavit aliquantum lætitiam res minus feliciter geſta in Guipiſcoa, Arteſia, & Italia. In prima illuſtres duces Condæum & Eſpernonium vicit Fontarabia, magna cum clade rejectos; in ſecunda Audomarum cum ignominia tentatum; in tertia Bremetum, quam cum defendere niteretur *Crequius*, rei militaris peritiſſimus, dignus Lediguerii gener, & urbem & vitam amiſit, globo e tormento bellico emiſſo contuſus.

Caſimirus, Uladiſlai Poloniæ regis frater, deſtinatus Luſitaniæ prorex, hoc anno per Galliam tranſiens fuit interceptus; at fratris precibus libertati datus, rex Poloniæ futurus, & poſt varia fata, abdicato regno, rediturus in Galliam, ibique moriturus.

Anno 1639 æqua velut lance Mars victorias cladesque diſtribuit. Poſtquam Salſulis ut pila luſum, *Melleræus*, tormentariæ artis peritiſſimus, Hesdinum, prævalidam in Atrebatis urbem, cepit, ipſo propterea in loco Franciæ mareſcallus a rege renuntiatus. Condæus in Cataloniam, jam nutantem, irrupit. Contra vero ad *Thionvillam*, quam Fequierus obſederat, Gallia apparatum bellicum, ducem, & exiſtimationem amiſit, cæſo Gallico exercitu, & urbe obſidione liberata.

Annus ſequens 1640 fatalis fuit Hiſpaniæ, deficiente Catalonia & Luſitania. Bello igitur inteſtino diſtractis Hiſpanis omnia deinceps erant graviora. Deficientes adjuti a Gallia; expugnatum Attrebatum, Taurinum, & Caſalis obſidione liberatæ, ab Harcurio. Gemina ad utramque in Italia clade affecti Hiſpani. Auxit Galliæ plauſum natus regi Philippus, alter filius, dux Andegavenſis, poſt mortem autem Gaſtonis patrui dux Aurelianenſis, cujus ſtirps in hanc uſque diem feliciter propagata eſt.

Gggg 3 Sed,

Sed, dum nova hæc Borboniæ gentis frons efflorefcit, alia exaruit. Ludovicus quippe Borbonius, comes Sueſſionenſis, regii ſanguinis princeps, Henrici Condæi patruelis, anno 1641 cum Bullionio, Guiſio, aliisque Galliæ nobilibus fœdus iniit adverſus Richelium, a quo ſemper averſo fuerat animo: fœderi acceſſit Hiſpanus, miſſo cum milite ex Belgio Lamboio. Commiſſo ad Sedanum prælio, Caſtilionius regii exercitus dux funditur magna ſtrage. Sed dum Sueſſionenſis nimis avide victoriam perſequitur, glande petitus interiit, nulla legitima relicta ſobole. Abſciſſo capite jacuit conſpiratio. Bullionius & Guiſius a rege recepti in gratiam.

Lamboius vero a Cardinale Infante, paulo poſt morituro, revocatur in Belgium; ubi Ariam, permunitam Arteſiæ urbem, Galli extorſerunt Belgis, rurſusque Gallis Belgæ. Felicius res geſta ab Hodancurtio apud novos belli ſocios in Catalonia.

ARTICULUS XXIX.

Cimmartius & Thuanus ob proditionem capite plexi. Mors Cardinalis Richelii, Mariæ Medicææ reginæ in exilio, uti etiam ipſius regis, & Guebriani: horum effigies. Enguiennii ducis bellicæ virtutis rudimenta. Obitus Eſpernonii.

37 Annus 1642 & 43 palmis laurisque triſtes cupreſſos miſcens, magna in Gallia extulit funera. Per gradus veluti falx graſſata, primo *Cimmartium* (Sammartium aliqui ſcribunt) & *Thuanum* demeſſuit. Cum Richelius cerneret, Cimmartium Franciæ mareſcallum in intimam regis gratiam & amorem admiſſum, novisque ſemper augeri honoribus, eum accuſavit de fœdere cum Hiſpanis inito: moxque Lugdunum ductus in vinculis, ibique ceu proditor capite plexus eſt: additusque Thuanus Jacobi Auguſti filius, ceu ſocius aut conſcius criminis.

Mors Richelii. Paulo poſt iter æternitatis iniit ipſe etiam Cardinalis *Armandus Richelius*, qui omnes adverſarios vicit, niſi mortem: vir profecto ingenio, judicio, eruditione, calliditate, ſimulandi, diſſimulandi, regnandi artibus, prudentia politica ſummus, cui Francia parem non habuit, qui honorem & ignominiam, vitam & mortem, quin Europam pro lubitu diſtribuit? Auditus in morte dicere, ſe tres claves regi relinquere, Briſacum ad Germaniam, Pinarolium ad Italiam, Perpiniacum ad Hiſpaniam aperiendam. Sed quorſum hæc omnia, ſi clavem ad cælum non inveniſſet? *Quid prodeſt?*

dest? Scripta sunt ei ingentia elogia, sed non omnia ab amico calamo: inter quæ illud epitaphium:

Hic jacet Armandus, si non armasset, amandus.

Non autem de Gallia tantum, sed litteris quoque optime fuit meritus; nam & Sorbonæ magnificum collegium construxit, & doctissimo opere (si tamen suo) de controversiis fidei aliisque libris orbem illustravit.

Quos vita disjunxit, mors conjunxit. Nam sub idem tempus Coloniæ Agrippinæ obiit *Maria Medicæa*, rerum humanarum vivum documentum. A Luinio in carcerem detrusa, per fenestram evasit. Aulæ reddita, dejecta fuit ab eo, quem evexerat. Richelium ad apicem gloriæ extulit, retulit exilium, per Europam sparsum: primum enim ad Isabellam in Belgium fugit, dein in Hollandiam, & Angliam ad filiam reginam. Sed cum Anglia sus deque volveretur, exire compulsa ad Ubios abiit; ubi omnium egena, deserta, misera, vitam exulem clausit, Galliæ regens, regis conjux, regis, & duarum reginarum mater, Francisci Magni Hetruriæ ducis filia, neptis Ferdinandi I Cæsaris. **Medicea.**

Quam minus vivam, secutus est mortuam filius matrem, Ludovicus XIII post expeditionem Ruscinonensem, qua Perpinianum expugnavit, aliam, majoris momenti, eamque ultimam suscepit, anno ætatis 42 regni 33. Sicut autem pientissime vixit, ita mortuus est, religione in DEum, probitate morum, castimonia conjugali, veniæ facilitate, temperantia, vitæ integritate, privatisque virtutibus princeps clarissimus. Nec deerant dotes regiæ, quæ splendidius eluxissent, si a puero ita fuisset institutus, ut suo potius quam alieno ductu regeret. Turbas, domi forisque exortas, non regi Ludovico *Justo*, sed ministris, imputa. Tres tales habuit, Ancræum, Luynium, Richelium. Inde indignatio principum, nobilium, populi. **Lud. XIII.**

Ne autem rex absque satellitio ultimam expeditionem aggrederetur, comitem assumpsit prætorianum militem, eumque fortissimum, peritissimum.. Erat is *Joannes Baptista Guebrianus*, Franciæ marescallus, multarum palmarum heros, Vinariensis Atlas; cæsis Lamboio & Mercio, capto Brisaco, Rheno Galliæ asserto clarus. Dum Rotwilam obsidet, globo percussus, atque ictu lethali saucius, in urbem expugnatam deportatus, supremam expeditionem suscepit, eo securius, quo probitatem vitæ cum virtute militari conjunxerat pulcrius: documento futurus bellatoribus, utramque virtutem sociatam mutuis se se officiis adjuvare, atque mentem, **Guebriani.**

recti

recti conſciam, animoſius & felicius in vitæ diſcrimina & mortem ire.

Percuſſo capite membra defluxere: ab Hazfeldio victus victor exercitus, capti duces, impedimenta direpta. Tanti intereſt prudentem ac ſtrenuum habere ducem ducum.

Ex Guebriani veluti cineribus ſurrexit novus Phönix, magnus bellator ac Galliæ decus, *Ludovicus Borbonius*, *dux Enguiennius*, Henrici Condæi filius, qui jam anno ætatis 22 illuſtre in Belgio tyrocinium belli poſuit, dum abſterſit Thionvillæum dedecus, urbe occupata. Fructus hic erat inſignis victoriæ, quam ab Hiſpanis reportavit; poſtquam iſti prælio haud procul Cameraco conferto, fuerant victores.

Et Eſpernonii. Circa idem tempus longævam vitam, variiſque fatis exercitam, clauſit Joannes Ludovicus *dux Eſpernonius*, anno ætatis 88, antiquiſſimus omnium Par Franciæ, dux militaris, Eques Ordinis S. Spiritus, conſiliarius ſtatus, denique antiquiſſimus gubernator. Nobili in Occitania familia natus, ab Henrico III, apud quem cum Joioſa maxima valebat gratia, ad ſummas dignitates evectus, atque dux Eſpernonii, Par & archithalaſſus Franciæ, dux ſupremus pedeſtris militiæ, gubernator Metenſis, Normanniæ, Santoniæ, Engoliſmæ, & Portus Gratiæ, creatus. Quamvis apprime Catholicus, animo tamen a Guiſiis erat averſo. Unde poſt cædem Henrici III neutri parti erat addictus, donec Henricus IV ad religionem Catholicam animum applicuerat. Poſt hujus necem primus erat, qui in ſupremo ſenatu Medicææ tutelam filii deferret. Et quamvis poſtea gratia ejus excidiſſet, nihilominus tamen imploratus e Bleſenſi carcere eam liberavit, indignante licet rege.

Vix erit in annalibus Galliæ invenire ducem, tot mutationes paſſum, qui toties exciderit gratia regum, totiesque reſtitutus, modo ad ſuprema evectus, modo ad infima depreſſus. Sed eadem ſemper ei magnitudo animi, ac indoles generoſa, aſperior tamen, quam delicatus Galliæ genius ferret. Unde fiebat, ut, ſpoliatus ferme omnibus, quæ largior in eum fortuna contulerat, falſo etiam accuſatus, quod regis ac Richelii vitæ inſidias ſtruxerit, vitæ humanæ tædio obierit anno 1642.

Mirum ſane! vir iſte magnus ſæpius eſt conteſtatus, ſibi jam grandævo ac variantis identidem fortunæ pertæſo, reliquum vitæ æternitati eſſe conſecrandum; & tamen novis, ubi occurrebant, ſe turbis miſcuit: Cato ſimilis, dum murem videt.

Ex Margaretha Foxia ſuſcepit tres filios; quorum primus ad Ca-

Casalim cecidit, alter Cardinalis & archiepiscopus Tolosanus, vitam profanæ militiæ impendit; in qua etiam ante patrem vitam posuit: tertium Bernardum, in quo anno 1660 stemma defecit.

ARTICULUS XXX.

Fœdus Gallo-Suecicum anno 1636 Wismariæ initum.

GAllia jam dudum quidem favebat Suecis: ut arctior autem esset nexus, fœdus cum illis iniit in hæc capita.

1. Fœderis hujus finis esto regni utriusque securitas, & libertas Germaniæ.

2. Rex bellum facito trans Rhenum, regina vero Sueciæ in Bohemia, Silesia aliisque domus Austriacæ hæreditariis provinciis.

3. Principes & status Imperii spoliati restituuntor.

4. Omnia in Germania reponuntor in statum anni 1618.

5. Pars utraque relinquat in locis occupatis exercitium religionis liberum, quale antea fuit. (*Propter hunc articulum & tertium dicunt Galli, fœdus suum cum Suecis religioni fuisse utile, eo quod vi illius liberum exercitium Catholicum etiam in locis, a Suecis occupatis, fuerit servatum, & Catholici, prius spoliati, iterum restituti.*)

6. Bellum continuator, donec pars utraque possit acquiescere.

7. Principes utriusque Saxoniæ in societatem pertrahuntor.

8. Copiæ per utriusque provincias reciproce liberum commeatum habento.

9. Quod quisque occupaverit, retineto, quamdiu bellum viget.

10. Mutua præstantor auxilia.

11. Rex Galliæ singulis annis Suecis numerato millionem librarum, & quingenta millia in præteritum.

12. Pacem neutra pars inito, nisi communi consensu.

13. In utraque aula legati sunto, & apud summos duces in Germania.

14. Pacem eodem tempore pangunto.

15. Pacis congressus Coloniæ esto.

16. Hoc fœdus etiam successores observanto.

17. Et post initam etiam pacem mutuo succurrunto, si pax ab hoste violetur.

18. Hoc fœdus per triennium durato.

Cum autem ratihabitiones hujus fœderis non fuissent mutuo traditæ, anno 1638 fuit renovatum Hamburgi, cum paucis mutationibus.

1. Gallus in superiori, Suecus in inferiori potissimum Germania bellum gerat, & in domus Austriacæ provinciis, quantum fieri potest, sedem belli figat.

2. Articuli III, IV & V in gratiam Catholicorum concepti, exacte serventur.

3. Fœdus ad annum 1641 prorogatur.

4. De subsidiis, ob non commutatas ratihabitiones controversis, conventum, ut rex, præter residuum anni 1637 statim Hamburgi numeret 400 imperialium millia, ex præteritis autem nihil aliud regina prætendat.

5. Pro futuro autem triennio rex annuatim millionem librarum Turonensium solvat Amstelodami.

6. Et quia moneta Gallica pro his terris minus est commoda Suecis, rex pro singulis millionibus numerabit 400 imperialium thalerorum millia, in moneta imperiali.

7. Si pro tractatu pacis unus idemque locus utrique sit commodus, ibi instituatur conjunctim; sin vero, locis quidem diversis, sed tamen re, caussa, tempore conjunctim, a rege Coloniæ, a Suecis vero Lubecæ vel Hamburgi. Utrobique tamen præsens sit alterius legatus, qui referat ad suos plenipotentiarios, quibus insciis nihil suscipiendum.

8. Salvi conductus tamen prius per mediatores extradantur.

9. Utrobique idem sit dies primus & ultimus pacificationis, & omnia utrobique collatis consiliis aguntor, pari passu & lente utrobique incedendo.

10. Rex sponsor esto pacis Hamburgensis, & regina Coloniensis in decennium.

Fœdus Gallo-Cassellanum anno 1636 Vesaliæ conflatum.

Fœdus hoc, a Ludovico XIII cum landgravio Hasso-Cassellensi initum, in proemio dicitur intentum ad conservationem libertatum Germanicarum, & obtinendam pacem æquam ac generalem orbi Christiano.

1. Landgravius habeat exercitum, constantem 7000 peditum, & 3000 equitum, pro caussa communi in Germania gerenda.

2. Succurrat quamprimum Hermansteinio.

3. Occupata non restituat hosti sine regis assensu.

4. Nihil

4. Nihil aget contra fœdus Gallo-Suecicum.

5. Relinquat liberum religionis Catholicæ, Apoſtolicæ, Romanæ exercitium, & eccleſiaſticis integram poſſeſſionem & fruitionem ſuorum bonorum in iis locis, quæ ab anno 1618 occupavit, aut occupabit in poſterum, neque permittat, quidquam mutari. Idem rex promittit reſpectu Proteſtantium.

6. Gallis per terras ſuas præſtet ſecuritatem, hoſpitia, & annonam.

7. Neque inducias neque pacem ineat ſine conſenſu regis.

8. De pace agat, quando & ubi rex conſtituerit, omnesque vires exerat ad obtinenda ea, quæ per pacem regi ejusque confœderatis fuerint promiſſa.

9. Rex landgravio quot annis numerabit ducenta thalerorum imperialium millia.

10. Sperat tamen landgravius majora a rege ſubſidia.

11. Promittit rex nullam pacem inire, niſi comprehenſo landgravio, & ſatisfactione præſtita.

12. Si rex ſocietatem cum Angliæ rege eſſet initurus, landgravius comprehenſus eſto.

13. Uti etiam in fœdere Batavico.

14. Si landgravius provincia ſua expelleretur, rex eum cum perſonis illuſtribus in regnum ſuum recipiet.

15. Promittitque rex annuum ſtipendium.

16. Si landgravius amitteret exercitum, rex curabit, ut reſtauretur.

17. Si hoſtis pacem conventam nollet exequi, armis communibus compellatur.

18. Pacta hæc conſtent, quamdiu bellum durabit.

CAPUT III
STATUS GALLIÆ
SUB
LUDOVICO XIV.

ARTICULUS I.

Aulæ ordinatio. Mazarini initia. Belli prosecutio. Ducis Enguiennii victoriæ. Obitus Condæi.

38 QUinquennis duntaxat erat Ludovicus XIV, cum patrem amisit. Adolevit igitur sub tutela matris Annæ, quæ curarum laborumque socios assumpsit Gastonem ducem Aurelianensem, quem vicarium regni constituit, & Henricum Condæum, consilii arcani principem, probe gnara, quam turbidum fuerit utriusque Medicææ, Catharinæ & Mariæ regimen, dum, neglectis principibus regii sanguinis, filiorum impuberum tutelam gererent.

Adjunxit tamen *Julium Mazarinum* Italum, quem rebus agendis parem jam Richelius in arcana sua consilia admiserat, ac propterea Ludovicus XIII in senatum ascitum intimum Romana purpura ornari curavit, quin & testamenti sui executorem designavit. Hujus igitur Cardinalis consiliis, arcanorum regni jam conscii, regina vidua ita est usa, ut Cardinalis Richelius in Cardinale Mazarino revixisse videretur; quæ res tandem post mortem Condæi graves iterum turbas, quin & bellum Galliæ civile concivit.

Horum igitur opera & consiliis Anna Hispana, regens Galliæ, bellum adversus fratrem suum Philippum IV totamque domum Austriacam, hoc est, *suam*, strenue est prosecuta.

Et anno quidem 1644 dux Enguiennæ victoriam superioris anni instaurans, Gallis, a Bavaris victis, succurrit, atque relata *ad Friburgum victoria*, multas ad Rhenum urbes cepit. Nec minus in Belgio inclaruit Gasto, dux Aurelianensis, regis patruus, expugnata magna virtute *Gravelinga*, tectumque hinc Calesium, inde aperta ad Dunkerkam via.

Idem Enguiennius anno sequente perditam a Gallis rem in Suevia restituit, cæso Mercio, prius victore. Nec minus fortiter ab Har-

Harcurio gestum bellum in Catalonia, relata grandi victoria, multisque Hispanorum cum duce *Mortara* captis. Accessit expugnatio urbium in eadem Catalonia, & *Motta* arcis rupi impositæ in Lotharingia.

Anno 1646 obiit Henricus II Condæus, princeps Borbonius, Henrici I filius, Ludovici I Condæi nepos: natus anno 1588, anno 1596 ad fidem conversus. Trucidato Henrico IV ob negatam sibi Ludovici XIII tutelam & Ancræi potentiam, adversus aulam cum aliis principibus arma corripuit. Datus in custodiam, atque ex ea liberatus, constanti fide regi adhæsit. Ex Mommorantia conjuge suscepit Ludovicum, qui *Condæam*, & Armandum, qui *Contiam* deinceps familiam propagavit. Filiam vero duci Longavillæo despondit. Obitus Condæi.

Porro Ludovicum primogenitum, qui vivente patre dux fuit *Enguiennæ*, heroem præclarum, *Condæum* deinceps appellabimus. Is hoc anno instauravit priorum annorum adoreas, dum in Belgio *Dunkerkam* expugnavit, & postea Leopoldum archiducem gravi clade affecit.

Anno 1648 conclusa tandem fuit Monasterii in Westphalia pax Cæsarem inter & Galliam, cujus hæc est synopsis.

ARTICULUS II.

Pax *Monasteriensis Imperium inter & Galliam.*

IN præfatione dicitur, divina tandem bonitate factum, ut annitente serenissima republica Veneta, ejusque legati Aloysii Contareni interventu, quinque jam annis mediatoris munere impigre functi, per comitem *Trautmanstorffium*, Cæsareæ aulæ supremum præfectum, comitem *Nassavium* consiliarium secretum, & Isaacum *Volmarum* J. U. D. archiducis Ferdinandi consiliarium & cameræ præsidem, ex parte Cæsaris *Plenipotentiarios*: ex parte vero Ludovici XIV regis Christianissimi per Henricum *Longævillæum*, principem & supremum comitem de Neu-Castell, Normanniæ gubernatorem, Claudium de *Mesmes* comitem d'Avaux, regni Gallici ministrum, & comitem Abelem *Servientum* pariter Galliæ ministrum, in sequentes pacis & amicitiæ leges fuerit conventum.

Caput I.

1. Pax sit universalis & perpetua, veraque & sincera amicitia inter sacram Cæs. & sacram Christianiss. majest. omnesque eorum fœderatos & adhærentes.

Caput II.

2. Sit utrinque perpetua oblivio & amnestia. Atque ut ea sit sincerior atque securior, alter alterius hostes, præsentes aut futuros, nullo unquam titulo aut prætextu, quacunque ratione juvet.

Caput III.

3. Circulus quidem Burgundicus sit maneatque membrum Imperii, bellis tamen in eo, Galliam inter & Hispaniam vertentibus, nec Imperator nec ullus Imperii status se immisceat. In futurum etiam sit reciprocæ obligationis mutuos hostes non juvandi necessitas. Singulis tamen statibus liberum sit, huic vel illi regno extra Imperii limites suppetias ferre, non tamen aliter, quam secundum Imperii constitutiones.

Caput IV.

4. Controversia Lotharingica vel arbitris, utrinque nominandis, committatur, vel tractatu Gallo-Hispanico, vel alia amicabili via componatur, liberumque sit statibus, huic compositioni pacificis officiis se interponere, non tamen armis aut mediis bellicis.

Caput V.

5. Omnes Imperii status (comprehensa immediata Imperii Nobilitate) eorumque vasalli, subditi &c., quibus ratione Bohemiæ, Germaniæve motuum aut fœderum, aliquid præjudicii aut damni, quocunque prætextu, fuit illatum, sive quoad bona sive jura &c., in eum statum in sacris & profanis plenarie restituti sunto, quo ante destitutionem gavisi sunt, aut jure gaudere potuerunt, non obstantibus, sed annullatis quibuscunque mutationibus, interim factis.

6. Ex-

6. Exceptiones, quibus possessores credunt se munitos, non impediant restitutionem, hac tamen facta, coram competente judice discutiantur.

7. Quamvis autem aliqui specialiter nominari petierint, non tamen non nominati pro omissis vel exclusis sunt habendi.

8. Elector Trevirensis plene in integrum restituatur.

9. Ex Ehrenbreitstein & Hammerstein, Imperator præsidia deducat, illaque castra electori & capitulo custodienda tradat.

10. Caussa Palatina dirempta est modo sequenti.

11. Dignitas electoralis, quam electores Palatini antehac habuerunt, cum omnibus regaliis, officiis, præcedentiis, insigniis & juribus quibuscunque, ad hanc dignitatem spectantibus, nullo prorsus excepto, ut & Palatinatus superior totus, una cum comitatu Cham, cum omnibus eorum appertinentiis, regaliis, juribus, maneant penes Maximilianum, Bavariæ ducem, ejusque liberos, & totam *lineam Wilhelminam*, quamdiu masculi ex ea superstites fuerint.

12. Elector tamen Bavariæ pro se, hæredibus, & successoribus debito *tredecim millionum* totaliter renuntiet, omnique prætensioni *in Austriam superiorem*, & statim a publicata pace omnia instrumenta, desuper obtenta, Cæsari extradat.

13. Cæsar cum Imperio consentit, ut instituatur *octavus electoratus*, quo Carolus Ludovicus comes Palatinus, ejusque hæredes, & omnes agnati lineæ Rudolphinæ, juxta ordinem succedendi in Aurea Bulla expressum, deinceps fruantur. Nihil tamen juris, præter simultaneam investituram, ad ea, quæ cum electorali dignitate electori Bavariæ, totique lineæ Wilhelminæ sunt attributa, illis competat.

14. *Palatinatus inferior* totus, cum omnibus bonis, juribus, appertinentiis, quibus ante motus Bohemicos electores principesque Palatini gavisi sunt, omnibusque documentis & actis, huc spectantibus, eidem plenarie restituantur, cassatis, quæ in contrarium acta sunt: idque auctoritate Cæsarea effectum iri, ut neque *rex Catholicus*, neque ullus alius, qui exinde aliquid tenet, se huic restitutioni ullo modo opponat.

15. Cum autem terræ quædam *Stradæ Montanæ*, ad electorem Moguntinum pertinentes, anno 1463 pro certa pecuniæ summa cum pacto perpetuæ reluitionis oppignoratæ fuerint, hæ præfecturæ penes Moguntinum ejusque successores permaneant, dummodo pretium parata pecunia intra tempus, executioni pacis præfixum, exolvat.

16. Ele-

16. Electori Trevirensi tanquam episcopo *Spirensi*, episcopo item *Wormatiensi*, jura, quæ prætendunt in bona quædam ecclesiastica, in territorio Palatino sita, coram competenti judice prosequi liberum esto.

17. Si contingeret lineam Wilhelminam masculinam prorsus deficere, superstite Palatina, *superior Palatinatus* cum dignitate electorali, quæ penes Bavariæ duces fuit, ad eosdem superstites Palatinos, simultanea interim investitura gavisuros, redeat: octavo tunc electoratu prorsus *expungendo*. Ita tamen superior Palatinatus tunc redeat, ut hæredibus *allodialibus* electoris Bavariæ actiones, & beneficia, quæ illis ibidem de jure competunt, servata maneant.

18. Pacta quoque gentilitia, inter domum electoralem *Heidelbergensem* & *Neoburgicam*, a superioribus imperatoribus super electorali successione confirmata, ut & totius lineæ Rudolphinæ jura, quatenus huic dispositioni contraria non sunt, salva rataque maneant.

19. Adhæc, si quæ feuda *Juliacensia* aperta esse competenti via juris evictum fuerit, ea Palatinis evacuentur.

20. Ut Carolus Ludovicus liberetur onere de *appenagio* prospiciendi fratribus, Cæsar ordinabit, ut illis intra quadriennium expendantur quadraginta imperialium thalerorum millia, ita, ut singulis annis 10000 solvantur, una cum annuo censu 5 de 100 computatis.

21. Tota domus Palatina, omnesque illi addicti, ministri, subditi, exules plena amnestia fruantur.

22. Vicissim Carolus Ludovicus cum fratribus Cæsareæ majestati obedientiam & fidelitatem, sicut cæteri electores & principes Imperii præstet, atque Palatinatui superiori pro se & hæredibus suis, tum ipse tum fratres ejus *renuntient*, donec ex linea Wilhelmina hæredes legitimi & masculi superfuerint.

23. Promissum, viduæ matri viginti imperialium millia nomine Cæsaris exsolutum iri, singulis vero sororibus Caroli Ludovici pro dote decem millia.

24. Comites a Leiningen & Daxburg in Palatinatu nulla in re turbentur.

25 Liberam *Imperii nobilitatem* per Franconiam, Sueviam, & tractum Rheni, in suo statu immediato Palatinus inviolate relinquat.

26. Uti

26. Uti etiam vasallos suos; qui tamen ei fidelitatis juramentum præstabunt, tanquam domino directo, atque ab eodem feudorum renovationem petere.

27. *Augustanæ Confessionis* consortibus servetur status anni 1624.

28. Paragraphi *princeps Ludovicus Philippus*: *princeps Fridericus &c.*, hic eodem modo inserti intelligantur, sicut in instrumento Suedico.

29. Controversia de præfectura & monasterio Kizingen aut amicabili compositione, aut summario juris processu terminetur.

30. Conventio Cæsareo-Suedica circa alimenta Christiani Wilhelmi marchionis Brandenburgici hic repetita censeatur.

31. Rex Christianissimus restituet duci *Wirtembergico* Hohenwiel, Schorendorff, Tubingam aliaque omnia, quæ in ejus ducatu præsidiis suis tenet.

32. Principes quoque Würtenbergici lineæ *Mompelgardensis* restituantur ex integro.

33. Uti etiam marchio *Badensis*, Durlacensis & Hochbergensis. *Alternetur* etiam in posterum inter utramque lineam Badensem, superioris videlicet & inferioris marchionatus, præcedentia, & sessio in comitiis, & circulo Suevico.

34. Lis de baronatu Hohengerolseck judiciali sententia terminanda.

35. Circa alios restituendos hic inserta intelligantur, quæ in instrumento Cæsareo-Suedico continentur.

36. Contractus, transactiones, cessiones, *vi metuque extortæ*, *irritæ sunto*, omni actione sublata. Si vero debitores instrumenta crediti vi metuve creditoribus extorserint, ea omnia restituantur, actionibus desuper salvis.

37. Agitur hic pariter de debitis & nominibus violenter extortis.

38. Sententiæ, belli tempore de rebus mere sæcularibus latæ, nisi processus vitium & defectus manifeste pateat, aut in continenti demonstrari possit, non quidem sunt nullæ, ab effectu tamen rei judicatæ suspendantur, donec acta revideantur in judicio.

39. Si quæ *feuda* ab anno 1618 non fuerint renovata, nec eorum nomine præstita servitia, nemini id fraudi esto; sed tempus repetendæ investituræ a die factæ pacis cedere incipiat.

40. Omnes & singuli, qui alterutri parti toga vel sago mili-

litarunt, aut adhæserunt, in eum statum, quo ante dictos motus gavisi sunt, restituti sunto.

41. Excipiuntur tamen subditi & vasalli hæreditarii Cæsaris ac domus Austriacæ, qui eadem quidem gaudent amnestia quoad personas, vitam, famam, honores, habeantque securum reditum in patriam, ita tamen, ut se teneantur accommodare legibus patriis regnorum & provinciarum.

42. Bona autem eorum, si confiscata aut alio modo amissa fuerant, antequam in partes Galliæ aut Sueciæ concederent, porro quoque amissa sunto, ac modernis possessoribus permanento.

43. Quæ vero ob eam caussam, quod pro Gallis aut Suecis arma sumpserint, illis erepta sunt, restituantur, absque tamen refusione fructuum perceptorum, aut damni illati.

44. Subditis autem A. C. pro privatis suis juribus justitia administretur, sicut Catholicis.

45. Ab universali restitutione excepta sunto, quæ restitui nequeunt, bona mobilia, belligerantium auctoritate interversa, destructa, aut publicæ securitatis gratia in alios usus conversa, deposita publica & privata, hostilitatis intuitu confiscata, legitime vendita, sponte donata.

46. Quia vero etiam *caussa Juliacensis* magnas aliquando turbas in Imperio excitare posset, processu coram Cæsare, vel amicabili compositione, vel alio legitimo modo sine mora confecta pace dirimatur.

Caput VI.

47. Cum de controversia circa bona quædam *ecclesiastica*, & libertatem exercitii religionis, certa quædam compositio inter Cæsarem, status, & coronam Sueciæ, instrumento Cæsareo-Suedico fuerit inserta, ea hic quoque censeatur inserta ac stabilita.

Caput VII.

48. Circa caussam *Hasso-Casselanam* conventum est, ut tota domus Cassellana, cum omnibus subditis & addictis plena fruatur amnestia & restitutione, ad initium belli Bohemici reducta.

49. Abbatiam *Hirschfeldensem* cum omnibus appertinentiis, secularibus & ecclesiasticis (salvis tamen juribus domus Saxonicæ) retineat, & eo nomine investituram a Cæsare petat, & fidelitatem juret.

50. Jus

50. Jus directi & utilis dominii in præfecturas Schaumburg, Bückenburg, Saxenhagen, & Statthagen episcopatui Mindano antehac adjudicatum, ad eandem domum Cassellanam pertineat, salva tamen transactione, cum Luneburgensi & Lippensi inita.

51. Eidem domui 600000 thaleri numerentur ex archiepiscopatibus Moguntino & Coloniensi, episcopatibus item Paderbornensi & Monasteriensi, atque abbatia Fuldensi, pro locorum occupatorum restitutione, & indemnitate.

52. Interea autem pro pignore retineat, Neus, Cœsfeld, & Neuhaus.

53. Præsidia Hassiaca in his locis alantur sumptibus dictorum archiepiscopatuum, donec summa prædicta sit soluta.

54. Quamprimum trecenta millia fuerint soluta, restituatur Neussia, retentis Cœsfeld & Neuhaus.

55. Simul ac vero tota summa fuerit soluta, etiam hæ restituantur.

56. Reliquas urbes & arces Hassi statim post ratificationem pacis restituant.

57. Quamvis landgravia tutrix noluerit, sibi ab aliis, quam prædictis ecclesiasticis solvi, ex æquitate tamen etiam status cujuscunque generis cis & ultra Rhenum ad dictam summam concurrent, qui 1 Martii hujus anni Hassis contributionem dependerunt. Nec fas sit Hassis quemquam eximere.

58. Conventio a Cassellanis & Darmstadianis super successione *Marpurgensi* nuper facta, confirmatur.

59. Sicut etiam transactio, cum comitibus Waldecciæ inita.

60. Firmum quoque maneat jus *primogenituræ*, in qualibet domo Hassiæ, Cassellana, & Darmstadiana, introductum, & a Cæsare confirmatum.

Caput VIII.

61. Cum item Cæs. Maj. ad querelas, nomine civitatis Basileensis & universæ *Helvetiæ* propositas, super nonnullis processibus & mandatis executivis, a camera Imperiali contra dictam civitatem, aliosque Helvetiorum cantones unitos, eorumque cives & subditos emanatis declaravit, Basileam, ceterosque Helvetiorum cantones in possessione vel quasi plenæ libertatis & exemptionis ab Imperio esse, ac nullatenus ejusdem Imperii dicasteriis & judiciis subjectos, placuit, hoc idem publicæ hic pacificationis conventioni

 inse-

inſerere, ratumque & firmum manere, atque idcirco ejusmodi proceſſus una cum arreſtis, eorum occaſione decretis, prorſus caſſos & irritos eſſe debere.

Caput IX.

62. Ut autem proviſum ſit, ne poſthac in ſtatu politico controverſiæ oriantur, omnes *ſtatus* Imperii in antiquis ſuis juribus, libertate, privilegiis, libero juris territorialis, tam in eccleſiaſticis quam politicis exercitio, ita ſtabiliti ſunto, ut a nullo unquam ſub quocunque prætextu de facto turbari poſſint, vel debeant.

63. Gaudeant jure *ſuffragii* in omnibus negotiis Imperii, præſertim ubi leges ferendæ vel interpretandæ, bellum decernendum, tributa indicenda, delectus aut hoſpitationes militum inſtituendæ, pax aut fœdera facienda: nihil horum, aut quidquam ſimile poſthac fiat, niſi de comitiali ac libero omnium ſtatuum ſuffragio. At vero jus faciendi inter ſe vel cum exteris, ad ſui conſervationem & ſecuritatem, fœdera, cuivis ſtatui liberum eſto: modo ejusmodi fœdera non ſint contra Imperatorem & Imperium, pacemque ejus publicam, vel hanc transactionem, fiantque ſalvo ſemper juramento, quo quisque Imperatori & Imperio obſtrictus eſt.

64. Habeantur autem comitia intra ſex menſes a dato ratificatæ pacis, poſtea vero, quoties id neceſſitas aut publica utilitas exiget. In proximis vero comitiis emendentur imprimis priorum conventuum defectus, ac tum quoque de *electione Romanorum regum*, certa conſtantique *capitulatione* concipienda, de modo & ordine in uno vel altero ſtatu declarando in *bannum* Imperii, redintegrandis *circulis*, renovanda *matricula*, reducendis ſtatibus *exemptis*, remiſſione & moderatione *collectarum* Imperii, reformatione politiæ & *cameralis* judicii, ordinariis *deputatis*, munere *directorum* in Imperii collegiis, & ſimilibus negotiis, quæ hic expediri nequiverant, ex communi ſtatuum conſenſu conſtituantur.

65. Tam in univerſalibus vero quam particularibus diætis liberis *Imperii civitatibus* non minus, quam ceteris Imperii ſtatibus, competat ſuffragium deciſivum: illisque rata maneant omnia jura, ab Imperatoribus impetrata, vel longo uſu ante hos motus obtenta, poſſeſſa & exercita.

66. Exquirendum judicii aulici & cameralis conſilium, quomodo *debitoribus*, fortuna lapſis, aut nimiis uſuris gravatis ſuccurri poſſit, atque de eo in proximis comitiis referendum.

Caput

Caput X.

67. Vectigalia & *telonia*, noviter invecta, aliaque onera, quibus commerciorum & navigationis usus deterior est redditus, penitus tollantur.

68. Quo tamen nihil derogatur juribus, privilegiis, teloniis, ab Imperatore de consensu Electorum, cum aliis, tum etiam comiti Oldenburgensi in Visurgi concessis, aut usu diuturno introductis.

Caput XI.

69. Quo magis autem pax firmetur, & securitati publicæ magis prospiciatur, de consensu statuum conventum est:

70. Supremum dominium in urbes & episcopatus, *Metensem*, *Tullensem*, & *Virodunensem*, & nominatim *Moyenvicum*, eo modo, quo hactenus ad Romanum spectabant Imperium, in posterum ad coronam Galliæ spectare eique incorporari in perpetuum debere: reservato tamen jure metropolitano archiep. Trevirensis.

71. Restituatur Franciscus Lotharingiæ dux tanquam legitimus Virodunensis episcopus.

72. Imperator & Imperium cedunt Galliæ jus directi dominii in *Pinarolum*.

73. Imperator pro se totaque domo Austriaca, itemque Imperiũ, cedunt Galliæ *Brisacum*, *Landgraviatum* superioris & inferioris *Alsatiæ*, *Suntgoviam*, *præfecturamque provincialem* decem Imperii civitatum, in Alsatia sitarum, scilicet Haganau, Colmar, Schletstat, Weisenburg, Landau, Oberenheim, Rosheim, Münster, Kaisersberg, Turingheim, omnesque pagos, & alia quæcunque jura, quæ a dicta præfectura dependent,

74. Et quidem ita, ut nullus Imperator aut familiæ Austriacæ princeps, quidquam juris in prædictis, cis & ultra Rhenum sitis, ullo unquam tempore possit prætendere.

75. Sit tamen rex obligatus, in omnibus illis locis cessis *Catholicam religionem* conservare, prout sub Austriacis principibus conservata fuit, omnesque, quæ durante hoc bello novitates irrepserunt, removere.

76. Regi jus sit, habendi præsidium moderatum in castro *Philipsburg*, protectionis ergo, a Gallia tamen sustentandum.

77. Rex tamen præter protectionẽ, præsidium & transitum in di-

ctum castrum nihil prætendet. Unde proprietas, jurisdictio, omniaque jura, fructus & emolumenta, excepto jure protectionis, episcopo & capitulo Spirensi permaneant.

78. Imperator, Imperium, & archidux Oenipontanus Ferdinandus Carolus, ordines, magistratus, officiales, subditos supra dictorum locorum exsolvunt vinculis & *sacramentis*, quibus sibi & domui Austriacæ erant obstricti, eosque ad subjectionem regi regnoque Galliæ præstandam remittunt, obligantque. Efficient quoque, ut a *rege Hispaniarum* eadem renuntiatio in forma authentica extradatur. Quod & totius Imperii nomine fiet.

79. Ad majorem hujus cessionis firmitatem Imperator & Imperium derogant omnibus prioribus decretis, nominatim capitulationi Cæsareæ, alienationes prohibenti.

80. In proximis insuper comitiis alienationes prædictæ habeantur ratæ.

81. Solo æquentur munitiones Benfeldæ, fortalitii Rhinavii, Tabernarum Alsatiæ, castri Hohenbar, & *Neoburgi* ad Rhenum; neque in illis sit miles præsidiarius.

82. Civitas Tabernarum neutralitatem accurate servet. Nullæ ad Rhenum munitiones in citeriori ripa, a Basilea Philippoburgum usque exstruantur; nec fluminis cursus alio derivetur.

83. Archidux Ferd. Carolus cum ea provinciæ parte, quam ei rex debet restituere, recipiet in se tertiam debitorum partem, quibus camera Einsisheimensis gravata est.

84. Circa alia Alsatiæ debita solvenda fiat conveniens distributio pro rata ditionum, quæ apud Austriacos remanent, & quæ ad regem deveniunt.

Caput XII.

85. Rex restituet archiduci Ferd. Carolo quatuor *civitates sylvestres*, Rheinfelden, Seckingen, Lauffenburg, Walshut, cum omnibus territoriis & appertinentiis cis & ultra Rhenum: comitatum Hauenstein, Sylvam Nigram, totamque superiorem & inferiorem *Brisgoviam*, & civitates in ea sitas, antiquo jure ad domum Austriacam spectantes, scilicet Neuburg, Freuburg, Endingen, Kenzingen, Waldkirch, Villingen, Breunlingen, cum omnibus appertinentiis: totam item Ortnaviam, cum civitatibus imperialibus Offenburg, Gengenbach, & Cella, quatenus præfecturæ Ortnaviensi obnoxiæ sunt. Libera sit Rheni navigatio, & utri-

utriusque ripæ commeatus & commercia ; sola inspectione mercium excepta. Nec etiam liceat, nova & insolita vectigalia aut pedagia ad Rhenum imponere, sed utraque gens sit contenta ordinariis, ante hoc bellum sub Austriaca gubernatione præstari solitis.

86. Omnibus cis & ultra Rhenum restituantur sua bona immobilia, corporalia & incorporalia, citra exceptionem meliorationum, sumptuum, aut compensationum : non obstante quacunque confiscatione, donatione, aut translatione, a Suecis aut eorum confœderatis facta. At vero bonorum mobilium, fructuum perceptorum, earumque rerum, quæ pondere, numero, & mensura constant, & intuitu belli sunt exactæ aut extortæ, repetitio, ad amputandas lites, utrinque penitus cassata & sublata esto.

87. Teneatur rex non solum episcopos, Argentinensem & Basileensem, cum civitate Argentina, sed etiam reliquos per utramque Alsatiam Imperio immediate subjectos ordines, abbates Murbacensem & Luderensem, abbatissam Andlaviensem, monasterium in Valle S. Georgii, Palatinos de Luzenstein, comites & barones de Hanaw, Fleckenstein, Oberstein, totiusque inferioris Alsatiæ nobilitatem, item prædictas decem Imperii civitates, quæ præfecturam Haganoënsem agnoscunt, in ea libertate & possessione immedietatis erga Imperium Romanum, qua hactenus gavisæ sunt, relinquere, ita, ut nullam in eas superioritatem possit prætendere, sed iis juribus contentus maneat, quæ ad domum Austriacam spectabant. Per hoc tamen nihil detrahitur de supremo dominio regis, quod supra concessum est.

88. Rex in compensationem partium ipsi cessarum archiduci Ferd. Carolo solvi curabit *tres milliones librarum* intra tres annos sequentes, quolibet anno tertiam partem.

89. Præter dictam summam rex tenebitur in se suscipere *duas tertias* partes debitorum cameræ Ensisheimianæ, archiducem pro tali quota prorsus indemnem præstando.

90. Curabit Rex, ut dicto archiduci in locis eidem restituendis omnia instrumenta & litteraria documenta extradantur.

91. Si cessas terras pro indiviso concernant, de his archiduci exempla authentica, quoties requisierit, edantur.

Caput XIII.

92. Ne controversiæ inter Sabaudiæ & Mantuæ duces, ratione *Montisferrati*, a Ferdinando II & Ludovico XIII terminatæ, in

in Christianæ reipublicæ perniciem aliquando recrudescant, conventum est, quod tractatus Cherasci anno 1631 firmus maneat, excepto Pinarolo, per specialem tractatum cum Sabaudiæ duce Galliæ adquisito.

93. Ideoque utrinque promittitur observatio pacis *Chierascensis*, & defensio ducis Sabaudiæ in possessione Trini & Albæ.

94. Ut autem omnium dissidiorum semina inter dictos duces extirpentur, rex duci Mantuæ solvet 494000 aureorum, a Lud. XIII promissa in exonerationem ducis Sabaudiæ.

95. Cæsar, decenter requisitus, concedet duci Sabaudiæ investituram non tantum antiquorum feudorum, prout Ferd. II Victori Amadæo concesserat, sed etiam *Montisferrati* cum appertinentiis, per tractatum Chierascensem ipsi decretis.

96. Item Sabaudiæ dux non turbetur ab Imperatore in jure superioritatis, quod habet in feudis Rocheverani, Olmi & Cæsolæ, quæ a Romano Imperio nulla ratione dependent.

Caput XIV.

97. Cæsar comitibus Cacheranis faciet restitui feudum Rochæ & Arazii, cum appertinentiis: uti etiam duci Mantuæ feudum castrorum Reggioli & Luzzareæ.

98. Simul atque instrumentum pacis subscriptum fuerit, cesset omnis hostilitas, & mox executioni detur: atque ad exercitum duces ocius citatis equis mittantur cursores, nuntii pacis.

99. Conveniant inter se plenipotentiarii intra tempus conclusæ & ratificandæ pacis, de modo & tempore restitutionis locorum, & exauctorationis militiæ.

100. Cæsar per totum Imperium edicta promulget, ut fiat executio, injungendo tam directoribus circulorum, quam præfectis militiæ circularis, ut restitutionem promoveant & perficiant.

101. Si restituendorum aliquis etiam *Cæsareos Commissarios* putaverit esse necessarios, etiam illi dentur. Quo casu tam restituendus quam restituens duos aut trinos nominabit, Cæsar autem *unum utrinque eliget*. Si restituens nominare neglexerit, Cæsar unum eliget ex denominatis a restituendo, & alterum pro arbitrio adjungat, ex diversa tamen religione.

102. Omnes, qui vigore hujus pacis ad restituendum vel aliquid faciendum obligantur, statim pareant.

103. Nemo directorum aut præfectorum circulis militiæ, aut commissariorum executioni resistat.

104. Omnes captivi sine discrimine togæ vel sagi liberi utrinque dimittantur.

105. Restitutione ex capite amnestiæ & gravaminum facta, liberatis captivis, & ratihabitionibus commutatis, præsidia militaria utrinque pari passu deducantur.

106. Mentio regis Catholici, aut ducis Lotharingiæ, aut prædicatum landgravii Alsatiæ, in instrumento Suedico Imperatori tributum, nullum Christianissimo regi præjudicium afferant; nec ea, quæ circa satisfactionem Suedicæ militiæ conventa sunt, ullum respectu suæ majestatis effectum sortiantur.

107. Hæc restitutio ab omnibus fiat reciproce & bona fide.

108. Restituantur etiam archiva & documenta litteraria, ut & tormenta bellica tempore occupationis in loco reperta, & ibi adhuc existentia. Invecta vero omnia liceat asportare. Decedentibus præsidiis & militibus subditi locorum teneantur suppeditare currus, equos, naves pro avehendis rebus necessarios, de uno territorio in aliud, non autem ultra illud.

109. Nulli civitati fraudi sit, quod ab hac vel illa belligerantium parte fuerit infessa.

110. Copiæ eo tantum numero retineantur, quem quivis status pro sua securitate judicaverit necessarium.

Caput XV.

111. Pacem sic conclusam promittunt legati, a suis principalibus ratihabitum iri, atque ratihabitionum instrumenta intra octo septimanas a die subscriptæ pacis Monasterii reciproce commutanda fore.

112. Sit hæc transactio perpetua lex & sanctio Imperii pragmatica, æque ac aliæ constitutiones fundamentales Imperii, nominatim proximo Imperii recessui, ipsique capitulationi Cæsareæ inserenda, obligans non minus absentes ac præsentes, ecclesiasticos & politicos, sive status Imperii sint, sive non, eaque consiliariis & omnium tribunalium judicibus & assessoribus præscripta, tanquam regula, quam perpetuo sequantur.

113. Contra hanc transactionem ullumve ejus articulum nulla jura canonica vel civilia, communia vel specialia, conciliorum

decreta, privilegia, rescripta, litispendentiæ, sententiæ, res judicatæ, capitulationes Cæsareæ, religiosorum ordinum regulæ, aut exemptiones, appellationes, transactiones, investituræ, juramenta, renuntiationes, pacta, multo minus edictum anni 1629, vel transactio Pragensis, aut concordata cum Pontificibus, aut interimistica anni 154⅛, ullave alia statuta, dispensationes, absolutiones, aut aliæ, quocunque nomine vel prætextu excogitari poterunt, exceptiones, unquam allegentur, audiantur, aut admittantur: nec unquam contra eam in petitorio aut possessorio processus aut commissiones decernantur.

114. Qui vero huic paci contravenerit, aut executioni vel restitutioni repugnaverit, aut restitutum extra judicium gravare de novo tentaverit, sive clericus sive laicus fuerit, pœnam fractæ pacis ipso jure & facto incurrat.

115. Teneantur omnes hujus transactionis consortes singulas ejus leges sine religionis distinctione contra quemcunque tueri. Si autem quid violari contingeret, læsus lædentem dehortetur a via facti, caussa ipsa vero vel amicabili compositioni, vel juris disceptationi submittatur.

116. Si neutro modo terminetur controversia trium annorum spatio, teneantur omnes hujus transactionis consortes pro læso arma sumere ad repellendam injuriam, a passo moniti, quod nec amicitiæ nec juris via locum invenerit. Alias vero nulli omnino statuum liceat *jus suum armis prosequi*, sed jure experiatur. Secus faciens reus sit fractæ pacis.

117. Ubi motuum aliqua initia apparent, observentur, quæ constitutiones de pace publica præscribunt.

118. Transitus militum fiat sine damno, & sumptibus ejus, cujus sunt milites.

Caput XVI.

119. Hac pace comprehendantur, qui ex communi consensu nominabuntur: interim autem respublica Veneta, uti mediatrix hujus tractatus. *Ducibus* quoque *Sabaudiæ & Mutinæ* nullum unquam afferat præjudicium, quod pro rege Christianissimo bellum gesserint, & etiam nunc gerant.

120. Continentur hoc § nomina legatorum, qui paci subscripserunt, & sigilla sua apposuerunt, nempe præter Cæsareos & regios, Moguntinus, Bavarus, Saxo, Brandenburgus, Austriacus, Bam-

Bambergensis, Herbipolensis: Altenburgicus, Culmbacensis & Onolsbac., Cellensis, Calenberg. Comitum Wetterav. Franconici & Suevici scamni. Argentinensis, Ratisbon. Lubecensis, Norimbergensis.

Reliquis statuum legatis relictum liberum, an nomina sua velint apponere. Additum tamen, subscriptione nominatorum etiam non subscribentes tam firmiter obligari, acsi ipsi etiam subscripsissent, nec ullam protestationem aut contradictionem valere. *Acta hac sunt Monasterii Westphalorum* 24 *Oct.* 1648.

§ III.

Observationes.

Ad 2 & 3. Hæc Galli addita volebant propter Hispanos, cum quibus, hac pace exclusis, bellum adhuc perdurabat usque ad pacem Pyrenæam. Difficillimum accidit Cæsari, agnatum regem relinquere, & ægerrime ferebat Hispanus, se deserto pacem fieri; sed hæc Germaniæ erat necessaria, nec Galli aliter in illam volebant consentire, ut hoc pacto Hispano abscindantur Germanica auxilia, & domus Austriaca divideretur. Quod Gallus evicit, cum magna offensione Hispaniæ.

Ad 4. Etiam Lotharingiæ ducem ab hac pace exclusit Gallus, facilius esse ratus, cum singulis bellum gerere & deinde paciscí, quam cum omnibus simul. Unde sollicita etiam in posterum Franciæ cura, ut belligerantes fœderatos dividat.

Ad 5. *Quibus aliquid damni fuit illatum, plenarie restituti sunto.* Atqui Catholicis maxima damna sunt illata.

Ad 8 & 9. De caussa Trevirensi, & electore abducto, alias diximus.

Ad 11. Quamvis paciscentes putaverint, se omnia circa caussam Palatinam expressisse, omiserunt tamen de vicariatu Imperii statuere, an electorali dignitati, an terræ Palatinæ, sit affixus, &, si hoc, an superiori vel inferiori Palatinatui. Unde postea controversia, quæ tamen amice fuit composita.

Ad 12. *Renuntiet debito tredecim millionum*; quos nempe Bavariæ dux in bello Bohemico pro Cæsare expenderat, superiori Austria pro hypotheca assignata.

Ad 14. *Ut neque rex Catholicus &c.*, qui Franckenthalium præsidio suo adhuc tenebat, nec dimittere voluit.

Ad 22. Carolus Ludevicus diu detrectavit conditiones pacis acceptare.

Ad 27. *Status anni* 1624. Quare Galli non procurarunt statum anni 1630, aut saltem anni 1635, quo bellum cœperunt?

Ad 35. Quamvis talia Germaniæ negotia ad Gallos non pertinebant, conformabant se tamen Suecis, confœderatis suis; unde multa in hoc tractatu Monasteriensi iisdem omnino verbis sunt repetita, quæ continentur in tractatu Suedico Osnabrugensi.

Ad 47. Quæ in instrumento Suedico art. V de bonis ecclesiasticis & exercitio religionis prolixe sunt tractata, in hoc Gallico terminis generalibus acceptantur & confirmantur.

Ad 51 *& seqq.* Erat domus Hasso-Cassellana Galliæ & Sueciæ fœderi juncta, & Cæsari ac Catholicis inimica. Hinc isti effectus.

Ad 61. Hic Helvetis primo possessio exemptionis ab Imperio & plenæ libertatis publico Imperatoris & Imperii decreto promulgata.

Ad 62 *& seqq.* Quæ capite IX hic statuuntur, iterum ex instrumento Suedico sunt desumpta.

Ad 69 *& seqq.* Tres episcopatus Lotharingiæ jam Henricus II rex Galliæ ab Imperio abstraxerat. Sed Imperium nunquam se iis abdicaverat usque ad hanc pacem.

Ad 72. Pinarolium, Imperii feudum, Sabaudiæ dux regi Galliæ vendiderat. Ne autem hic ratione Pinarolii esset vasallus Imperii, facta est hæc dispositio.

Ad 73. Alsatia, & alia, quæ hoc § recensentur, pertinebant ad duos pupillos, Ferd. Carolum & Sigismundum, archiduces Oenipontanos.

Ad 78. Rex Hispaniæ pacem a Cæsare initam graviter ferens, diu noluit abdicare jus eventuale in Alsatiam &c.

Ad 81. Tabernæ Alsatiæ pertinent ad episcopum Argentinensem; hinc ista de neutralitate dispositio.

Ad 85. Ex his patet, quam multas in Germania urbes Galli occuparint; unde tam caro pax redimenda.

Ad 87. Ex his patet, Galliæ in Alsatia &c. sola illa jura fuisse per hanc pacem concessa, quæ ad domum Austriacam pertinuerant, strenue ad hoc collaborantibus legatis Protestantium, toto hoc tractatu inimicis Austriæ.

Ad 105. *Ex capite amnestiæ* restituendi erant, quibus durante bello aliquid fuerat ablatum; cum multis tamen hujus regulæ restrictionibus & exceptionibus. Ex *capite Gravaminum* vero facienda

da erat in ecclesiasticis restitutio ad normam possessionis, anno 1624 habitæ.

Ad 106. *Nullum effectum sortiantur*, hoc est, Gallia ad satisfactionem Suecicæ militiæ nihil teneatur ratione Alsatiæ & aliorum, hac pace adquisitorum contribuere.

Ad 113. *Nulla jura canonica, nulla religiosorum regula, nulla concordata, cum pontificibus inita &c.* Quid de hujusmodi expressionibus sentiendum, continetur in Bulla Innocentii X.

Ad 115 *& seq.* Primo ergo vel amicabilis caussæ controversæ compositio, vel via juris tentanda. Secundo, si neutra proficiat trium annorum spatio, teneantur hujus transactionis consortes arma sumere ad repellendam injuriam. Loquitur dispositio de *tempore tunc præsente*, & executione *tunc temporis* facienda. Executione autem eorum, quæ in instrumento continentur facta, in futurum nemo amplius jus suum armis persequatur, sed jure experiatur. Secus faciens reus est fractæ pacis.

Ad 120. Pax cum corona Galliæ secundum præliminaria componenda erat Monasterii, sed ad finem Servientus Osnabrugam ad Suecos abiit, ibique conclusa, sed subscripta ab aliquibus Monasterii: *ab aliquibus*, inquam, nam 44 status Imperii nolebant subscribere, sed contra tractatum aperte sunt protestati.

ARTICULUS III.

Liber Arnaldi de theologia morali Jesuitarum damnatus: uti etiam ejus liber de frequenti communione: ubi de æqualitate Petri & Pauli. Singularia fata Cardinalis de Rets. Arnaldi epistola ad Parem a Sorbona damnata: uti etiam litteræ provinciales Pascalis a Papa &c. Crisis de istis. Piroti apologia damnata.

Anno 1644 Parlamentum Burdigalense ac supremum justitiæ tribunal condemnarunt librum, cui titulus: *Theologia moralis Jesuitarum contra moralem doctrinam Christianam in genere*: qui publice laceratus est in curia, ceu *libellus scandalosus, plenus imposturis, fraudibus, impietatibus, propositionibus noxiis & detestandis, injuriis atrocissimis, & horrendis calumniis.* 39

Tribuitur famosus hic libellus *Antonio Arnaldo*; & confutatus est a Caussino & Moinio. Huic postea Pascalis litteras suas pro-

vinciales superstruxit. Criminationes autem suas auctor desumpsit ex *Catalogo de traditionibus Romanis*, quem Maulinus Calvinianus minister consarcinavit anno 1632, ad imitationem Calvini, qui, postquam ab ecclesia anathemate fuit percussus, *theologiam moralem Papistarum* composuit. Sic Jansenistæ merces suas cariosas a Calvinistis mutuantur. Amicorum nempe omnia sunt communia. Suadetur utrisque, ut *theologiam Calvinisticam* legant, a Schlüsselburgio Lutherano editam.

Patres Carmelitæ anno 1646 in capitulo generali, Charentonii habito, prohibuerunt omnibus suis religiosis, ne Jansenianam doctrinam amplectantur. Unde auctor historiæ Jansenisticæ (Gerberon) occasionem sumpsit, proterve dicendi, quod boni isti Patres Veteris Testamenti non cognoscant gratiam Novi. Idem decretum condiderunt *Fullienses*; sed hoc non esse mirandum, dicit idem historicus, aut potius satyricus; nam P. Josephum, illustrem eorum theologum, esse Semi-Pelagianum, ac proin nihil in S. Augustino videre, nisi suum Molinam. Quam melius diceretur, Gerberonium esse larvatum Calvinistam, ac proin nihil videre in S. Augustino, nisi suum Jansenium.

Scripserat Arnaldus librum *de frequenti communione*, in cujus proemio docuit, *S. Petrum & S. Paulum esse duo capita ecclesiæ, sic tamen, ut constituant unum: Paulum esse æqualem, & non subjectum Petro in primatu & regimine ecclesiæ universalis.*

Hanc propositionem, S. Scripturæ, conciliis & patribus contrariam, anno 1647 damnavit Innocentius X. Nihilominus eandem renovarunt Quesnellus & Barcosius, abbatis Sancyrani nepos, homines voce tenus venerantes sedem Apostolicam, re ipsa in ejus ruinam, quantum poterant, laborantes, eique contumaciter obluctantes.

Anno sequenti 1648 archiepiscopus Bisontinus prohibuit lectionem operum *Arnaldi*, & *Sancyrani*, Parlamentum vero comitatus Burgundici etiam invectionem illorum & retentionem. Anno dein 1649 *Cornetus* ad facultatem theologicam, cujus erat syndicus, detulit propositiones Jansenii, quæ ab ea fuerunt damnatæ; quarum prima prope de verbo ad verbum est contenta in ejus Augustino *cap.* 13 *lib.* 3 *de gratia Salvatoris.* Reliquæ sunt consectariæ ex duplici ejus delectatione inevitabili ac invincibili &c., &, quoad sensum in eodem continentur, atque verbis æquipollentibus. Verum hæc aliaque uberius referentur infra, ubi speciatim de Jansenismo tractabitur, prout etiam, ea, quæ anno 1651 &c. in con-

gregationibus Romanis ab Innoc. X circa quinque Jansenii propositiones acta sunt.

Inciderunt in hæc tempora gravissimæ in Gallia turbæ, seditiones & bella civilia, ex eodem, quo priora, sub Cocino, Luynio, & Richelio, fonte orta. Indignabantur principes regii sanguinis, *Mazarinum*, hominem exterum, se neglectis, dum Ludovicus XIV teneram adhuc ageret ætatem, regni clavo admotum, omnia solum gubernare. Mazarinus bis regno excessit, principes in carcerem dati, Condæus denique exul: prout infra uberius disseretur.

Grassantibus his turbis fata, non facile audita, subire debuit Joannes Franciscus Paulus *Gondius*, *Cardinalis Radesianus* (*de Retz.*) Parisiensis archiepiscopus. Is lubricam ætatem emensus, cum prudentius sacramentum matrimonii suscepisset, sacris (ut non raro contingit) ordinibus fuit initiatus, in id consilium tractus spe archiepiscopatus Parisiensis, quem patruus ejus possidebat, eumque in coadjutorem suum assumpserat, ordinatum archiepiscopum Corinthiacum. Rez.

Bello civili flagrante largitionibus magnum sibi clientum numerum comparavit, mediusque velut inter principes & Mazarinum, teste Brietio *ad ann.* 1652, incedebat, 400 nobilibus grandique armatorum agmine cinctus, magnumque momentum facturus parti, cui accederet. Mazarino, ut suum faceret, suadente, regina tutrix apud Innocentium X effecit, ut eum Cardinalem crearet. At Mazarinus, rebus suis magis firmatis, æmulum formidans, in Vincennensem carcerem abduci eum curavit.

Cum eo detineretur captivus, mortuus est ejus patruus, ac proin archiepiscopatus Parisiensis ipsi, cum jure successionis coadjutori designato, debebatur. Unde Mazarinus, tumultum veritus, sex pingues abbatias & liberationem e carcere promittit Cardinali, si archiepiscopatui renuntiaret. Renuntiavit illico, probe gnarus, resignationem, ab incarcerato extortam, esse nullam: conventumque est, ut Nannetum transferretur, donec Papa renuntiationem ratam haberet.

Militari igitur manu abductus in arcem Nannetensem arcte custodiebatur; cum autem Papa, eo cum Cardinali agendi modo vehementer irritatus, & alioquin Mazarino propter ejus dominatum infensus, in renuntiationem nollet consentire, caussamque cum Retzio ad suum tribunal evocaret, noctu per fenestram, quamvis non sine gravi humerorum læsione, demissus, ope Brissaci ducis

cis in Italiam Romamque evasit, ubi Innocentius X paterno illum affectu excepit.

Gallia interea vario animorum motu hoc nuntium accepit. Capitulum cathedrale hymno Ambrosiano lætitiam, de libertate archiepiscopi sui conceptam, publice fuit testatum. Venit in partem gaudii populus, qui tanto in Mazarinum odio ferebatur, ut, si Retzius Parisios venisset, prout destinaverat, ad accendendos animos, alioquin jam ardentes, nova belli civilis flamma erupisset. Contra vero rex (instinctu haud dubie Mazarini) capitulo Parisiensi interdixit, ne ullum decretum ederet, quod non ante a consilio regio fuisset approbatum, ecclesiam vero Parisiensem vacantem declaravit, renuntiatione Retzii prætexta, jusso simul Parlamento processum formare contra illum ceu inimicum *status*, qui transiens per Andegavos & Pictavos incitasset nobiles ad arma capienda pro Condæo, in Belgium profugo. Epistola, quam Cardinalis Roma ad omnes Galliæ episcopos scripserat, Parisiis per carnificem fuit concremata.

At alius multo sensus fuit curiæ Romanæ, atque clero Gallicano, qui jurisdictionem ecclesiasticam vindicare nitebantur, & Retzium archiepiscopum agnoscebant, sparsis in eam rem pluribus libellis. Et visa est curia Parisiensis ex illis didicisse, se telum ultra metam potestatis sæcularis projecisse. Unde per Lyonæum Franciæ legatum Romæ apud Pontificem institit, ut judices in Gallia nominet, qui caussam Retzii cognoscant. At Alexander VII respondit, spoliatum ante omnia esse restituendum, tum delegatos suos de jure proprietatis judicaturos. Interim vero vicarios constituit, qui diœcesin gubernarent.

Verum Mazarini potentia evertit hæc mandata. Papa autem, ad evitanda majora mala, illa non urgebat. Retzius vero ita se Romæ gessit, ut veritus castrum S. Angeli, ex quo non tam facile evaderet, atque ex Nannetensi, mutato nomine ac vestibus ex Italia profugit in Germaniam, indeque in Hollandiam, genio suo, quin vexatio daret intellectum, aut characteris sublimitas absterreret a vitæ licentia, ubique indulgens.

Portus Regii doctores aliique Sancyrani aut Janseniani, in turbido piscaturi, aut, si res cederet, validum patronum habituri, suaserant ipsi, ut totam diœcesin suam interdicto universali subjiceret, oblatis in eum casum omnibus suis linguis & calamis. At præsul facile perspexit, quam desperatione plenum esset hoc consilium: multos illud contempturos, Parlamentum declaraturum invalidum,

validum, Papam rescissurum, ac denique viam sibi in patriam perpetuo obstructum iri, quin linguæ Jansenistarum & pennæ quidquam sibi essent profuturæ. Mortuo dein etiam Mazarino rex firmus perstabat in sententia, Retzium ad archiepiscopatum non admittendi, ceu hominem statui publico periculosum. Hoc cum ille cerneret, anno 1662 archiepiscopatui serio renuntiavit. Rex, venia redeundi facta, in gratiam eum recepit, redditisque maximam partem proventibus, qui fuerant sequestro subjecti, pinguem S. Dionysii abbatiam, ut solvere posset, quæ immensa contraxerat, debita, adjecit.

Tandem vero prodigus iste filius, mundi vanitatem satis edoctus, quotque spinis ejus honores sint circumsepti, saniores cogitationes suscepit, atque inter turbulentam vitam & mortis horam spatium interponendum ratus, anno 1675 in unam ex suis abbatiis se abdidit, propius meditaturus veritates, quas ad id usque tempus non nisi eminus & obscure conspexerat; itaque deinceps vixit in sua solitudine, ut conversio ejus æstimata sit triumphus gratiæ. Obiit anno 1679 ætatis 66, felix, quod vere dicere potuerit: *bonum mibi, quia humiliasti* me: felicior, qui antequam a fallaci mundo naso circumducatur, generoso contemptu illum deridet.

5 propositiones Jans. damnatæ.

Anno 1653 Innocentius X damnavit quinque propositiones Jansenii, & anno sequente synodus cleri Gallicani declaravit, eas fuisse damnatas, *prout sunt in libro Jansenii*, & *in sensu ab eodem intento.* Papa vero Augustinum Jansenii iterato damnat, cum 40 opusculis, in ejus defensionem scriptis, eaque inter, apologiam Arnaldi pro eo scriptam, & litteras pastorales archiepiscopi Senonensis: prout etiam Sorbona anno 1655 condemnavit Arnaldi litteras, ad Parem Franciæ scriptas: in quibus alia inter Janseniana sphalmata hæc continebatur propositio: *gratia, sine qua nihil possumus, defuit justo in persona S. Petri in tali occasione, in qua dici non potest, quod non peccaverit.*

Litteræ provinciales.

Cum hæc aliæque Jansenisticæ propositiones damnarentur, Jansenistæ, scenam mutandam rati, in scriptores societatis JEsu, quos præcipuos suos adversarios putabant, stylum verterunt. Pennam manumque commodavit *Pascalis* Jansenista ex seminario Portus Regalis, scriptis 18 litteris, quas *provinciales* appellabant; quia primæ decem ad Perrierum, in Provincia curiæ consiliarium, erant directæ.

Et primis quidem, quas de gratia scripsit, litteris, velut prælusit satyræ, quam de doctrina morali Jesuitarum scripturus erat.

Invadit in iis patres Dominicanos, quos ceu hypocritas mendaces proponit, qui contra mentem suam, & contra suarum prædeterminationum naturam gratiam *sufficientem* admitterent, *quæ nunquam esset sufficiens.* At in quinta epistola & in sequentibus totus est in satyra adversus moralem Jesuitarum doctrinam, jocularibus facetiis adornanda; atque id assecutus est, ut gravissimam in societatem tempestatem concitaret, multis, male deceptis, doctrinam ejus, quam ignorabant, ceu laxam, perniciosam, ac morum corruptricem clamantibus.

Quippe Pascalis, sua & sociorum suorum opera, ex libris, a Jesuitis per totum orbem editis, collegit in unum cumulum, quidquid laxum ipsiusque calumniandi libidini idoneum videri poterat, mala fide frequentissime eorum verba allegans, nunc textus mutilando, addendo, decerpendo, aut alias corrumpendo, omisso contextu, ex quo mens auctoris erui potuisset, omissis limitationibus, exceptionibus, restrictionibus, explicationibus, argumentis. Alii plures eandem doctrinam tradiderant, imo præcesserant: tacuit. Audacius alii sunt locuti, egressi limites, quos Jesuita posuit: dissimulavit: solos Jesuitas reos egit. Innocuum sensum verba habere poterant; detorsit. Unus ex multis millibus Jesuitarum ita scripsit: toti corpori impegit.

Nolim tamen omnes, qui sunt innumeri, societatis scriptores ab errore immunes dicere. Sed quæ tandem scriptorum natio, quæ in tanta rerum dubiarum multitudine ex integro sit a labe pura? Cujus nullum membrum aliquando cespitaverit? Cui ex millenis propositionibus non aliqua minus cauta calamo defluxerit? In qua omnes ab humana conditione sint exempti? Homines sumus. Sed quis errorem unius vel alterius toti universitati imputandum jure existimet? Errarunt plures Sorbonæ doctores, & graviter errarunt: exemplo sunt Arnaldus ejusque asseclæ. An propterea generaliter dicendum: *Sorbona erravit*?

At demus, non paucos erraſſe ex Jesuitis: an tunc saltem Pascalinis accusationibus, exclamationibus, exprobrationibus locus? Agesis, ex sanctis patribus nævos coacerva: corrumpe textus: in sensum ab illis alienum detorque. Exclama: ecce doctrinam SS. patrum! num hoc æquum? An sapientis, moderati, boni viri hoc esse dixeris?

Ceterum litteræ provinciales, ceu *repletæ calumniis, falsitatibus, diffamationibus, & publicæ rei perniciosæ*, damnatæ fuerunt

a sum-

a summo pontifice, inquisitione Hispanica, Sorbona, atque a consilio regio, & Parlamento Aquensi ad rogum fuerunt damnatæ.

Nihilominus tamen ingentem per Galliam tumultum excitarunt: præsertim apud curiones Parisienses & Rothomagenses, qui publicis ex cathedris adversus laxam casistarum doctrinam detonuerunt, datisque ad omnes per Galliam parochos litteris, ut communem caussam facerent, institerunt. Vicariis etiam Cardinalis de Rets operam suam diligenter conferentibus. Verum cum majores, indignum rati, absque sua auctoritate, ridentibus in sinum Jansenistis & Calvinistis, tantos motus cieri, clamoribus infrunitis sese opponerent, sensim æstus deferbuit: mulierculis tamen, non minus facundis, adhuc contra Baunii summam, & theologiam Escobarii perstrepentibus.

Recruduit curiones inter procella, cum anno 1657 P. Pirotus apologiam quandam pro casistis edidit. Plures propositiones de simonia, usura, occasione proxima, quas ex variis auctoribus retulit, sunt confixæ, etiam Romæ, ubi liber fuit prohibitus. Triumpharunt his victoriis Jansenistæ. Sed quid isti dicerent, si Pirotus ejusque socii opposuissent, se veritatem scripsisse, suas decisiones male fuisse intellectas, quæstionem esse facti, an propositiones contineantur in libro Piroti, & quo sensu eas scripserit; neque ad Papam nec episcopos pertinere, ut de *facto* pronuntient, cum tota ecclesia falli possit in discussione facti, & intellectu sensus intenti?

Sed non ita Pirotus, non ita alii societatis scriptores. Propria Jansenistis est hæc cavillatio. Nullus Jesuita est, qui propositionem aliquam docuerit, postquam rescivit, eam a Sede apostolica, cujus irrefragabilem authoritatem agnoscit & veneratur tota societas, fuisse damnatam; vel certe si quisquam ausus id fuisset, non impune fuisset ausus.

Synodus cleri Gallicani anno 1660 sub pœna excommunicationis prohibuit *Missale Romanum*, a Voisino theologiæ doctore in linguam Gallicam traductum, quod vicarii generales Cardinalis de Rets, potestate sua sæpius abusi, approbaverant. Missis etiam ad Papam litteris synodus rogavit, ut sua authoritate prohibitionem confirmaret. In his dicebat, nihil esse melius, nihil utilius, quam Verbum DEI; at vero nihil pejus & perniciosius ejus abusu: aliis vitam, aliis mortem tribui; nec convenire, ut libri Missales, in linguam vernaculam versi indifferenter in manus imperitæ plebis conjiciantur: sacra mysteria hac veluti profanatione vilescere. Non omnibus a DEO concessum ingredi in sancta sanctorum.

 Pon-

Pontifex ultro in vota synodi concessit, vetuitque eam Missalis evulgationem, ceu legi & praxi ecclesiæ contrariam. Cum autem vicarii Parisienses & novatores Jansenizantes nihilo secius se opponerent, accessit decretum regium, quo editio suppressa est.

Jansenistis (uti aliis hæreticis) solenne erat, divinas scripturas in linguam vulgarem, mala non raro fide, traducere, ut suos errores immiscendo, apud vulgus, fœminas præsertim, se insinuarent; prout Calvinus fecit, & jam olim S. Hieronymus reprehendit in Pelagianis, fœminas ad spargendam hæresin circumducentibus.

Hæc tamen prohibitio non deterruit Jansenistas, quo minus *Horas Breviarii* in linguam Gallicam per Lavalium verterent, & quidem pessima fide, hæresin Jansenianam malitiose inspergentes; ut proin merito Sorbona hoc Lavalii opus censura notaverit.

ARTICULUS IV.

Gallorum seditio. Rex Lutetia excedit, eamque obsidet. Principes in carcere. Bellum civile. Mazarinus fugitivus. Gondius exul. Condæus ad Hispanos. Mors Sirmondi & Petavii. Contius ducit Martinosiam. Regis unctio & coronatio. Fœdus cum Cromvello. Condæus in Gallos. Gallorum clades, & victoriæ.

40 POstquam Cardinalis Mazarinus & comes *Servientus*, regis, tunc decennis, legatus, pacem Monasteriensem, quam Philippus Brietius, scriptor Gallus, Germaniæ & ecclesiæ probrosam dicit, concluserat, intestinæ mox turbæ bellumque civile in Galliam redierunt.

Caussa refundebatur in Mazarinum, qui mortuo Henrico Condæo impotentius visus est dominari, quam principes & senatus Parisinus ferre possent. Maxime vero tumultum auxit *Bruselli* senatoris in carcerem abductio, quod homo popularis vehementius exactionibus aulæ obsisteret. Tum enim vero ipsa aula velut in carcerem fuit conversa, civibus armatis vias obsidentibus, ne quid alimentorum ad illam deferretur. Redditus itaque Brusellus populo non attulit quietem, sed omnem prope Galliam in seditionem commovit. (*anno* 1649.)

Regina tutrix, se Parisiis vix tutam satis rata, cum filio pupillo clam urbe excessit, eamque, a qua velut captiva fuerat detenta,

tenta, circumfusis decem armatorum millibus ita inclusit, ut omnem commeatum arceret, captis etiam suburbanis locis, & populatis rebellium rusticorum agris. Principum plures fovebant turbas. Deventum ad manus: cæsi utrinque non pauci, ipsique partium duces. Accitus insuper Hispanus hostis. Sed cum is non procul Lutetia abesset, pax coaluit, maluitque rex subditos minus domitos, quam Hispanos. (*anno* 1650.)

Sed brevi flamma vehementius erupit; dum Mazarini aut mandato aut consilio capti atque in vincula dati sunt principes, Ludovicus Condæus, qui Germaniam Belgiumque tot signaverat victoriis; Armandus Contius ejusdem frater, Henricus dux Longavillæus, ex ipsa pariter stirpe regia, quamvis oblique, descendens, qui Condæi sororem habebat conjugem, & variis amplis legationibus perfunctus, ad utilem Gallis pacificationem Monasteriensem multum industriæ contulerat.

Conjux Condæi (Cardinalis Richelii agnata) exhibito filiolo, duce Engviennæ, genti Aquitanæ, cujus Condæus erat prorex, ita populum commovit, ut illius partes amplecteretur. Rex duodennis ad eas turbas placandas expeditionem ipse suscepit, sed Burdigala venienti portas occlusit: neque spes erat propinqua illam expugnandi, quanquam adhibitus esset *Melleræus*, ille Poliorcetes, cui machinatorem similem Gallia vix habuit. Igitur pax inita, qua consultum quidem Aquitaniæ, & Condæi conjugi: sed non principibus captivis; qui in arctiorem carcerem sunt abducti.

Turrenius, a bello Germanico redux, armata manu liberari principes postulabat. Sed a Mazarino prælio victus, de propria libertate sollicitus esse cogebatur, ad Leopoldum archiducem cum parte copiarum in Belgium transgressus. (*anno* 1650.)

Cum tamen Mazarinus cerneret, senatum & potiorem Galliam liberationem principum, qui multis clientelis & favore populi erant subnixi, votis omnibus exoptari, nec posse his amplius resisti, ad principes captivos accurrit, & libertatem, gratiam capturus, denuntiavit. At illi e carcere recta Lutetiam properantes, liberatori suo portas occludunt. Quare Mazarinus, securitati suæ consulturus, ocius Sedanum fugit, arrepturus inde iter Coloniam. Principes vero universa civitas effusa venientes excepit; eorum præsentia adversus aulam ferocior.

Rege inter hæc 14 ætatis anno sui juris solenniter declarato, Condæus & Contius fratres de industria ab hoc actu absentes, in

 pro-

provincias sibi commissas discesserant, bellum aut propulsaturi, aut etiam illaturi, si faveret occasio.

Hanc obtulerunt Aquitania & Marsinus, Cataloniæ prorex, ad Condæum deficientes. Contra hos missi cum lecto exercitu duo magni duces, Hodancurtius & Harcurius. Et hic quidem Condæum, cedere alias nescium, in fugam compulit: cum illo vero, graviter saucio, & *Barcino* cecidit, in manus Hispanorum relapsa. (*anno* 1651.)

Bellum civile.

Mazarinus interea, ut flammam compesceret, revocatus est in aulam, quam absens quoque consiliis rexerat, rescissis a rege omnibus in eum factis a Parlamento decretis. Sed tantum aberat, ut restingueretur incendium, ut etiam auctum fuerit, deficientibus a rege ad Condæum Gastone Aurelianensi duce, regis patruo, Nemorosio principe, aliisque ex primoribus.

Pugnatum sæpius, etiam ad ipsa Lutetiæ suburbia: victi principes. Aurelianensis cum Brusello & parte senatus pulsus Parisiis: rex receptus; Gondius, postea archiepiscopus Parisiensis, a Mazarino missus in carcerem, Cardinalis a Cardinale, æmulus ab æmulo: sed Gondius e custodia elapsus mutato habitu in Hispaniam, atque inde in Italiam ac Romam evasit, quod ante diximus: Contio interim in Aquitania turbarum reliquias prosequente; Condæo vero ad Hispanos in Belgium cum non paucis Gallis abeunte.

Quadrienne hoc bellum civile Gallicum nemini profuit, nisi Hispanis, qui per illud receperunt, præter multas minores urbes, Dunkerkam & Gravelingam in Flandria, Casalim & Portum Longum in Italia, Barcinonem in Catalonia, & super omnia Condæum, pluribus urbibus parem, ex hoste acerrimo amicum, ex Gallo Hispanum. (*anno* 1652.)

Condæus ad Hisp.

Obierunt sub hoc tempus duo prima scientiarum lumina, Jacobus *Sirmondus*, & Dionysius *Petavius*. Uterque hodiedum orbem eruditum illustrat. Ille, Ludovici XIII confessarius, totam vetustatem excussit, & doctissimis lucubrationibus in lucem eruit, de conciliis præsertim Galliæ optime meritus. Petavius in omni litteratura eminebat, summus theologus, polemicus, historicus, philosophus, mathematicus, orator, poeta. Certe posteriores critici multa huic fonti debent. Uterque, (quod unum mortales facit beatos) insignem vitæ sanctimoniam cum excellenti doctrina conjunxit.

Contius, Aquitanici belli pertæsus, ut in regis gratiam redire posset facilius, Martinoziam Mazarini neptem duxit; cum frater Con-

Condæus Richelii cognatam haberet conjugem, magna Cardinalis utriusque gloria, sanguinem suum regio fuisse innexum. Sensit mox Contius influxum purpurei syderis, receptus in gratiam, & belli in Catalonia gerendi imperator salutatus. Attributa illi postea Occitaniæ præfectura, cum centum librarum millibus ex bonis Condæi fratris in annos singulos. Condæus vero in Belgio obstitit, ne Galli ad Attrebatum plena potirentur victoria. (*anno* 1654)

Eodem anno rex Ludovicus Remis magna celebritate fuit inunctus. Præsentes erant, præter reginam matrem, & Philippum ducem Andegavensem (postea, mortuo Gastone, Aurelianensem) regis fratrem, Henrica Caroli I Angliæ regis, capite plexi, vidua, Ludovici XIII soror, cum duobus filiis Carolo & Jacobo, Angliæ postea regibus, duodecim Paribus Franciæ, Mazarino, magnaque prælatorum & procerum frequentia.

In templum introductus rex consuetum juramentum præstitit, de Romanæ ecclesiæ & fidei Catholicæ protectione, hæreticis e regno exigendis, privilegiis cleri defendendis, & justitia subditis ex æquo & bono administranda. Juramento hoc edito in manus archiepiscopi Remensis, rex ocreatus ab eodem nudatum ensem accipit, quo primogenitus ecclesiæ religionem defendat. Rex ensem Comestabili tradit, sibi præferendum. Inseritur digito annulus, ad suas cum regno nuptias indicandas. Laudunensis episcopus sacram affert ampullam, atque cælesti oleo rex inungitur a Remensi præsule. Vocati a cancellario Pares Franciæ simul omnes coronam imponunt. Collocatur in throno. Emittuntur ex aviario volucres, Christianæ libertatis symbolum. Inchoat Remensis solenne Missæ officium: sub cujus finem rex in genua prostratus accipit sub utraque specie DEum Eucharisticum. Denique adscriptus ordini S. Spiritus, ejusdem privilegia confirmat, atque ad S. Marculfi, circumstantibus plus viginti episcopis, morbo laborantes (strumam appellant) injecta in caput manu attingit. Erant eorum ad tria millia. *Hæc & alia prolixe describit Christianus Adolfus Tuldenius, Adolphi Brachelii continuator in hist. hujus sæc. universali ad ann.* 1654.

Regis inunctio & coronatio.

Peracta inunctionis & coronationis solennitate rex, tunc 18 ætatis annum agens, Stenæam contendit, illaque expugnata, *Attrebatum* obsidione Condæi & Hispanorum, commisso felici prælio, liberavit. Paulo post Carlomontium se dedidit *Henrico Turenio*, Franciæ marescallo; qui hoc jam bello inclaruit, sectæ Calvinianæ adhucdum deditus.

Cum Mazarinus fœdus cum Anglis quæreret, Henricam regis ami-

amitam cum filiis, omnibusque, qui iis adhærebant, in Belgium dimiſit, ſecuriorem ſtationem apud Hiſpanos, quam in natali ſolo apud ſuos habituram. Adeo ratio nulla proprii etiam ſanguinis, ubi ratio ſtatus habetur in conſilio.

Alexander VII Gondii & pacis tandem conficiendæ cauſſam, poſtquam tantum Catholici ſanguinis fuſum eſſet, iterum iterumque, & per nuntios ſuos & per ſe ipſum ſuſcepit; ſed exorare non potuit pater filium, ſummus Pontifex Cardinalem. Voluntatem, credo, parendi eripuit felix armorum in Belgio progreſſus, & majoris ſpes; nam Condatum aliasque urbes Hiſpanis per *Turenium* ademit, & Franciſco Lotharingiæ duce, Caroli III ab Hiſpanis capti fratre, cum copiis ſuis ad Gallos transeunte auctus eſt. (*anno* 1655.)

Quin imo fœdus cum Cromvello Anglisque percuſſit, eccleſiæ Cardinale non ſatis dignum; quippe (ſi Tuldenio *ad annum* 1656 fides) cum eo pactus, ut maritimæ civitates, Dunkerka, Neoportus, Oſtenda, apprimis Catholicæ, Anglorum eſſent, ſi communibus armis expugnarentur: Gallis terra, Anglis mari bellum gerentibus. Adjunxit fœdus cum Luſitania, quæ ab Hiſpanis receſſerat.

Sed tantæ ſubſtructiones impedire non poterant, quo minus *Joannes Auſtriacus* (qui Leopoldo archiduci in Belgii gubernatione ſucceſſerat) & Condæus, a *Valencenæ* obſidione, ingenti illata clade, Gallos depellerent, Condatum reciperent, Cameracum liberarent, & in Catalonia quoque Hiſpani Gallos prælio vincerent. (*anno* 1656 & 57.)

Tanta autem erat Condæi, principis Galli, in Hiſpanos fides, ut non modo belli peritia & fortitudine incredibili populares ſuos gravibus cladibus afficeret, ab obſidionibus depelleret, urbes eis extorqueret, ſed etiam, ubi ubi ſe dabat occaſio, in partes regis Catholici pertraheret. Documento eſt Hesdini præfectus Gallus, cui perſuaſit, ut validiſſimum munimentum ſibi traderet. Mareſchallum quoque Hoquincurtium cum copiis, eidem ſubjectis, ad Hiſpanos traduxit: agnoſcente ſatis Gallia, quantum in uno Condæo amiſerit. (*anno* 1658.)

Dolus Oſtendanus.

Oſtendæ tunc Galli Anglique inhiabant nullo ferme milite inſtructæ; ſed dolo agendum rati, hominem Belgam conducunt, ut cives permoveret ad concedendum ingreſſum. *Spinteletus* (id nomen ſimulato locatori operæ) rem detegit Joanni Auſtriaco; qui eum ad perſonam ſuam in hac fabula callide agendam animat.

Com-

Communicatur arcanum Oſtendanis. Spinteletus abit Lutetiam, ac Oſtendanos, dominationis Hiſpanicæ pertæſos, portum portasque aperturos, Mazarino nuntiat. Mittuntur cum Spinteleto Oſtendam exploratores; Oſtendani ex compoſito contra Hiſpanos conqueruntur, ſimulantque, ſe urbem prodituros. Pauci, ut rem ſerio agi exploratores crederent, in ſpeciem ſe opponunt; tandem autem ab aliis perſuaſi adquieſcunt. Poſtquam autem exploratores diſceſſerant, Hiſpani clam numeroſo milite, tormentis, & apparatu bellico, urbem ſtrenue firmant, machinasque ad ſubeuntem hoſtem excipiendum diſponunt. Accedunt terra Galli, mari Angli, in portum recepti; en! ſubito, cum antea quieta eſſent omnia, diſploduntur in ſubeuntes tormenta, quæ magnam ſtragem edunt. Naves aliæ rumpuntur, aliæ capiuntur: qui poterant, fugiunt. Atque ſic dolus dolo eluſus, magno Gallorum Anglorumque damno.

Sed vindicabant illatam ſibi, ut interpretabantur, injuriam; nam non tantum Momedium, Fanum S. Venantii, Vinocum, Gravelingam, Ipras, Aldenardam, aliaque oppida, ſed ipſam etiam Dunkerkam in poteſtatem redegerunt, ſauciato captoque Hoquincurtio transfuga, qui paulo poſt ex vulnere obiit. Dunkerka ex fœdere a Gallis conceſſa fuit Anglis, iis tamen conditionibus, quibus ab Hiſpanis fuerat poſſeſſa. Sed Angli contra pacta eccleſias & Catholicos, præſertim Jeſuitas, crudeliter & indigne prorſus habuerunt.

Incidit hoc tempore rex Ludovicus in acutam febrim, præſensque vitæ diſcrimen. Pœnam contracti fœderis Anglicani in aures inſuſurrabant plebeiæ quædam voces. Sed ſi pœna fuiſſet debita, alteri fuiſſet, auctori nempe fœderis.

ARTICULUS V.

Pax Pyrenæa. Nuptiæ Ludovici XIV cum Infante Hiſpana. Congreſſus regum. Gallus de Sueco ſollicitus. Obitus Gaſtonis ducis Aurelianenſis, Vincentii a S. *Paulo, atque Cardinalis Mazarini. Hujus elogium.*

TAndem anno 1659, poſtquam per 24 annos terram preſſerat bellum Hiſpano-Gallicum, alma pax de cælo rediit. Confecta illa eſt ad Pyrenæos montes in Phaſiana inſula a duobus primis 41
utriusque aulæ miniſtris, Julio *Mazarino* Cardinale, & Ludovico

Mendosio comite de *Haro*, quorum uterque magno cum comitatu aderat. Quia autem tractatus potissimum versabatur circa ditiones regis Catholici, pleniorem ejus narrationem dabimus, ubi de statu Hispaniæ disseremus, hic autem obiter tantum per brevissimum compendium aliqua referemus.

1. Itaque statuitur pax perpetua cum plena amnestia.

2. Lusitania non includitur, nisi ad regem Hispaniæ redeat.

Pax Pyrenæa. 3. Contrahuntur sponsalia inter Ludovicum XIV Galliæ regem & Mariam Theresiam Infantem Hispaniæ per ducem Grandimontanum, procuratorem Ludovici, Madritum missum.

4. Regi Galliæ in Belgio cedunt Hispani Attrebatum, Hesdinum, Teruanam, Theonvillam, Mommedium, Landresium, Querectum, Rocrojum, aliasque minoris momenti urbes & oppida: insuper ex altera parte comitatum Rossilionensem cum Perpiniano, clave Hispaniæ. Et postquam rex Catholicus a *Franckenthalio* in Palatinatu jam abduxerat sua præsidia, cedit jure suo eventuali in utramque Alsatiam, Suntgoviam, Ferretum, Brisacum; contra quorum alienationem in pace Westphalica fuerat protestatus.

5. Contra vero Gallus Hispano restituit Ipras, Aldenardam, Duxmudam, Furnam, Meminam, & quidquid in Burgundia, Catalonia, & Italia occupaverat.

6. Carolus III Lotharingiæ dux restituitur, relictis tamen Gallo ducatu Claromontano & Barrensi, Stenæa, Marvilla, Mojenvico.

7. Restituitur & reconciliatur regi princeps Condæus. Hispanus vero Juliacum restituit duci Neoburgico.

8. Sabaudiæ duci Carolo Emmanueli II, qui in hoc bello Ludovici amitini sui partes fuerat secutus, ab Hispano restituitur Cencium cum Vercellis: Mutinæ duci Corregium.

9. Inter Helvetos concordia restituatur, uti etiam inter Grisones & Valtelinos.

10. Captivi, & ad triremes damnati intuitu hujus belli, dimittantur liberi.

11. Nominantur, quos pars utraque in communionem pacis admittit. Imo tota Europa in consortium pacis fuit vocata.

Atque hæc est celebris illa *pax Pyrenæa*, qua bellum gravissimum, ante 24 annos a Richelio inchoatum, a Mazarino continuatum, tandem finitum fuit.

Nuptiæ Ludov. Vinculum pacis, simulque novi deinceps belli seminarium fuit matrimonium, anno 1660 inter Ludovicum XIV & Mariam There-

Thereſiam contractum. Erant eadem omnino ætate, anno 1638 geniti. Acceſſit a ſummo pontifice diſpenſatio in impedimento conſanguinitatis in ſecundo gradu. Mater quippe ſponſi erat ſoror Philippi IV patris ſponſæ. Pacta dotalia, quibus renuntiatio Hiſpanica continetur, a Mazarino & Haroſio in inſula Phaſiana fuerunt erecta, in qua pacem conceperant.

Ludovicus nuptias per procuratorem iniit Fontarabiæ, in finibus Hiſpaniæ urbe celebri, quo Philippus pater ſponſam adduxerat.

Ludovicus, quamvis magna ſponſam protinus videndi cupiditate teneretur, noluit tamen Hiſpanum territorium ingredi; unde per Mazarinum obtinuit, ut Philippus cum filia ad inſulam Phaſianam, quæ neutrius erat, & incolis vacua, ſe conferret.

Convenerunt ergo ibidem duo potentiſſimi reges, ſocer & gener, avunculus & nepos, pacemque ac fidam rurſus jurarunt amicitiam. Aderat *Anna*, regis alterius mater, alterius ſoror, cum filio altero, Andium duce, magnoque comitatu principum, ducum, procerum. Inter quos cum rex Philippus mareſcallum Henricum Turenium conſpexiſſet, dixiſſe fertur: *tu non unius noctis quietem mihi rupiſti*: non ad exprobrationem, ſed ad herois magnitudinem prædicandam.

Ceterum duo reges ita in hoc congreſſu ſunt verſati, ut diligenter caverent, ne quis alterum præcedere videretur. Denique poſt mutua oſcula diſceſſerunt, alter in Hiſpaniam, alter cum ſponſa in Galliam. Bajone coram epiſcopo inter Miſſarum ſolennia contractu conjugali renovato, Lutetiam abierunt, per omnes urbes & oppida incredibili cum apparatu pompa & plauſu accepti.

Erat *Maria Thereſia* præſtanti forma, ut omnem pellicem procul habitura crederetur. Sed cupiditati, inter aulæ præſertim illecebras, nihil ſufficit, niſi ſeveræ virtutis fræno coerceatur.

Confecta porro pace Pyrenæa, Septentrio adhuc armis perſonuit, Sueco in Polonum & Danum armato. In has etiam oras reductæ pacis gloriam Mazarinus prenſabat. Miſſus proin legatus ad Batavos, qui Danum juvabant, ut Suecum perſequi deſinant, eamque ſibi rationem incundam exiſtiment, ut ad pacem collaborent. Additæ minæ, id ni facerent.

Scriptæ eodem argumento litteræ ad conventum *Deputatorum*, qui Francofordiæ erant congregati. In his rex memorat, graves ad ſe per legatum Sueciæ querelas fuiſſe delatas contra Cæſarem, quod Pomeraniam Suecicam invaſiſſet. Contraire id paci Weſtphalicæ, cujus non minus Imperii principes quam Galli ſint ſpon-

 ſores,

sores. Darent proin operam, ut Imperator cœptis desistat. Sibi certum esse, regem, jam longo, & nuper primum renovato, pro pace Westph. defendenda, fœdere sibi junctum, non deserere. Interesse omnium providere, ne in Germania nova belli flamma erumpat, & antiqua calamitatum tempora redeant.

Nec effectu caruere officia Franciæ interposita; nam eodem adhuc anno (1660) *pax Olivensis* cum Polonis & *Hafniensis* cum Danis fuit composita. Unde tandem Europa omnis tranquilla pace conquievit.

Mors Gastonis.

Obiit hoc anno (1660) Blæsis, quo dudum ab aula secesserat, Joannes Baptista *Gasto*, dux Aurelianensis, Ludovici XIV patruus, princeps ad omnem probitatem formatus. In juventute quidem illum tum inquieta quorundam consilia cum fratre Ludovico XIII colliserant, tum fata & calamitates matris Mariæ Medicææ involverunt, jactaruntque, sæpius exulem. At vero, prout fieri, præsertim apud Gallos, consuevit, ubi juveniles æstus deferbuerant, procul ab aulæ tumultu vitam probam & tranquillam fine beato clausit, anno ætatis 52. Cor suum, patris Henrici IV exemplo, in templo Societatis JEsu recondi voluit.

Reliquit ex Maria Borbonia, lectissima conjuge, Henrici ducis Montpensieri filia & hærede, Annam Montpensieri hæredem, ex altera vero conjuge, Caroli III Lotharingiæ ducis sorore, Margaretham, Cosmo III Hetruriæ duci: Isabellam duci Guisio nuptam: & Franciscam Carolo Emmanueli Sabaudiæ duci collocatam.

Cum autem nullum masculum hæredem relinqueret, qui Aurelianensis ducis titulum & dignitatem gereret, transiit ad ejus nepotem ex fratre *Philippum*, regis Ludovici XIV fratrem. Qui, dum Gasto viveret, *dux Andegavensis* dictus, novam fundavit Aurelianensem familiam, in hanc usque diem, faventibus superis, felicissime propagatam.

Obiit eodem tempore *Vincentius a S. Paulo*, Missionariorum multorum parens: coram DEo & hominibus magnus, quia humilis erat, sibique parvus.

Et Mazarini.

Anno sequenti (1661) ex mundi hujus theatro, in quo magnum actorem egerat, abscessit *Julius Mazarinus*, S. R. E. Cardinalis & episcopus Metensis, primus status minister in Gallia. Natus Piscinæ in Aprutio anno 1602. Postquam in Italia humaniori litteraturæ operam navaverat, Alcalæ in Hispania jurisprudentiam didicit, atque inde redux in Italiam J. U. Doctor est renuntiatus. In bello Mantuano nuntio Apostolico additus ad pacem *Chierascensem*,

ſem, quo bellum illud, exercitibus in acie jam ſtantibus, finitum fuit, multum contulit. Unde ab Urbano VIII nuntius extra ordinem in Galliam miſſus, ut cauſſam capti Trevirenſis & expulſi Lotharingi ageret; ubi ſe penitus in amicitiam Cardinalis Richelii & gratiam Ludovici XIII inſinuavit; cujus etiam commendatione purpuram obtinuit.

Admiſſus porro a Richelio in arcanorum conſcientiam, rationemque ſtatus Galliæ probe edoctus, in locum illius ſupremus miniſter fuit ſuffectus, atque in pupillari regis ætate, matrem regentem, regem, regnum gubernavit; & quidem feliciter initio, dum bellum ad Gallorum vota adminiſtrabatur. At vero confecta pace, dum populus levamen exſpectaret, omnia in eum conſpirare ſunt viſa, adeo quidem, ut principes, ſenatus, plebs, indignantes, omnia per exterum hominem geri, bellum civile moverent; quod vehementius exarſit, ubi in vincula conjecti ſunt principes.

Ceſſit tunc quidem ille incumbenti procellæ, & Coloniam abiit; nihilominus tamen per litterarum cum regina matre communicationem Galliam gubernavit. Interea autem variæ in eum ſatyræ ſunt editæ, & latæ a Parlamenti ſenatu ſententiæ, pretio etiam in caput ejus ſtatuto.

At vero rex pubertatem adeptus eum, honorifica miſſa legatione, atque numeroſo equitum comitatu, ceu fida corporis cuſtodia, revocavit, atque extra urbem obviam progreſſus, venientem, frendente invidia, amplexus, & in rhedam ſuam receptum, triumphantis in morem in urbem & aulam reduxit.

Superatam igitur a ſe Galliam rurſus gubernavit, atque bellum contra Hiſpaniam ſtrenue eſt proſecutus, tracto etiam artibus ſuis in partem Cromvello Protectore, donec tandem pacem Pyrenæam confecit, & matrimonii cum Hiſpana regi auctor fuit.

Obiit in Vincennenſi caſtro anno ætatis 59, curis & laboribus improbis attritus; quos, ſi propter DEum ſuſcepit, magnus eſt ſanctus. Certe magnus fuit politicus, ſummo ingenio, calliditate, regnandique artibus ſuppar Richelio; & quamvis natione fuerit exterus, ita tamen Galliam imbibit, ut ei ſoli natus videretur, totum mundum, ſi poſſet, regi allaturus.

Quos pax Pyrenæa, & nuptiale fœdus inter Galliam & Hiſpaniam junxit, neque mors ſeparavit; nam eodem anno curas humanas & volubiles rerum mundanarum vices pariter reliquit comes *Harous*: felices ambo, ſi etiam in regno majori ſint primi miniſtri, aut eam ſaltem civitatem obtinuerunt, quæ eſt *beata pacis viſio*!

 ARTI-

ARTICULUS VI.

Rex administrationem regni auspicatur. Militiam, ærarium, fabricas, Parlamentum ordinat. Nascitur Delphinus. Aurelianensis nuptiæ. Dunkercam emit. Legatorum violatio. Turbæ cum Pontifice. *Obitus Petri a Marca, Fabertii, Longavillæi. Suppetiæ contra Turcam. Algeriani castigati. Canalis septimum Galliæ miraculum. Codex Ludovici. Janseniana hæresis proscripta. Obitus reginæ matris.*

42 Ministri regis.

MOrtuo Mazarino rex ipse clavo manum admovit, & quem tyronem crediderat, veteranum consummatum orbis miratus est; multum tamen, Mazarini commendatione, qui bonus erat spirituum discretor, in politicis usus est opera Hugonis *Lionai*, marchionis Berniensis, ex Delphinatu oriundi; & in administrandis regni proventibus, atque aliis publicis regni negotiis, Joannis Baptistæ *Colberti*, qui ærario præfectus, vix non Richelii & Mazarini magnitudinem attigerat. Suscepta igitur ærarii & rei nummariæ reformatio. Fouquetus ærarii præfectus perpetuo carceri mancipatus: in jus quoque vocati publicani & quæstores; exactæ rationes: Parlamentum, quod nimiam sibi authoritatem arrogare videbatur, redactum in ordinem, jussumque parere regi in edictis sine contradictione actis inserendis. Cultæ dein artes; aucta commercia: totum regnum ita compositum, ut domi tranquilla pace floreret, foris vero esset formidandum.

Natus Delphinus.

Cœlum etiam benedicere visum; nam vix regnum administrare ingenti Galliæ cœperat solatio, cum ipsius adeo Hispaniæ gratulatione, natus est ei Delphinus prima Novembris anno 1661, quem propterea ceu munus cœlitum *Ludovicum omnium sanctorum appellari voluit*: missoque Romam Crequio, Alexandro pontifici nuntiari.

Atque ut regia domus pluribus surculis efflorescеret, magnisque affinitatibus succingeretur, genethliacis gaudiis miscuit epithalamica, inito nuptiali fœdere inter *Philippum*, ducem Aurelianensem, regis fratrem, & Henricam Stuartam sororem Caroli II Angliæ regis; a quo paulo post Ludovicus Dunkercam librarum quinque millionibus emit, nupero bello Hispanis ereptam, & Anglis relictam. Sanatumque sic vulnus religioni inflictum.

Non

Non tamen Phœbus ſemper adeo ſerenus arriſit, quin nubibus faciem aliquando contegeret. In legatis ſuis Ludovicus ſe læſum credidit; & primo quidem in Anglia, dum legatus Hiſpaniæ priorem locum arripuit. Armis vindicaturum illatam ſibi, ut interpretabatur, injuriam, minitatur Gallus, niſi præſtetur ſatisfactio, quæ illico ſecuta eſt; dum Philippus, revocato legato, prioritatem loci Gallo adjudicavit. Publice Pariſiis coram legatis fieri id voluit Ludovicus. Quod non exſpectaſſet ſocer a genero, avunculus a nepote. Sed diſſimulandum fuit, & premendus dolor.

Altera offenſio gravior erat. Pontifex Alexander 400 ex Corſica Romæ habebat milites; hos inter, & famulos marchionis Crequii Gallici legati, oritur rixa, in qua unus ex Corſis occiditur. Quare Corſi, in rabiem acti, palatium legati, & rhedam ejusdem conjugis, e templo redeuntis, diſploſis fiſtulis aggrediuntur, unumque ex ephebis occidunt. Legatus vero Florentiam diſceſſit. Colliſio cum Pontifice.

Graviſſime, ut facile creditu, id accepit rex, jus gentium enormiter violatum queſtus. Quamvis autem nec Pontifex nec curia Romana partem ullam in hac rixa & Corſorum furore haberet, Corſos autem abdicaret, amandatus eſt nihilominus nuntius Apoſtolicus ex tota Gallia. Vindaſcinus ſeu Avenionenſis comitatus ereptus Pontifici, (1662). Tractatur de pace, ſed fruſtra; quia rex *Caſtrum* Parmenſi reſtitui voluit. Unde utrinque paratur bellum. Rex terra marique in Italiam mittit copias. Pontificii in Germania & Helvetia delectum habent. Sed Veneti tranſitum negant (anno 1663).

Tandem pax anno 1664 Piſis coaluit, his pactis: Papa rei actæ excuſationem per Cardinalem nepotem Pariſios ad regem mittat: Corſos a ſua militia in perpetuum edicto arceat: atque hoc edictum columnæ, ad Corſicanæ gentis dedecus, Romæ erectæ inſculpatur. Rex vero Avenionem & Vindaſcinum agrum reſtituat. Atque hoc pacto reſtituta eſt primogeniti cum patre gratia.

Vidit hac ætate Gallia magna funera: atque imprimis *Petri a Marca*, qui anno 1594 ex familia nobili ſemperque Catholica, in Bearnia natus, atque in ſcholis Societatis JEſu humanioribus & philoſophicis diſciplinis probe imbutus, juriſprudentiæ ſe dedit, eo profectu, ut Pali in ſenatum aſſumeretur, in quo ſolus ipſe fuit Catholicus; multumque contulit, ut Parlamento ibidem inſtituto, cujus præſes erat, omnes ſectarii excluderentur. Obitus Petri a Marca.

Mor-

Mortua anno 1632 conjuge, ex qua plures liberos susceperat, ut DEO serviret liberius, statum ecclesiasticum amplexus, anno 1639 consiliarius status, & triennio post episcopus Conserantinus apud Vascones fuit constitutus, postea anno 1655 archiepiscopus Tolosanus, denique, cum esset membrum sanctioris consilii, ut aulæ esset propior, archiepiscopus Parisiensis, quatuor mensibus ante mortem, quam oppetiit anno 1662 ætatis 68, vir excellentis ingenii, ac profundæ eruditionis, præstans theologus, jurisconsultus, historicus, criticus, politicus, ad multa gravia negotia a rege adhibitus.

Magnum hoc lumen ecclesiæ Gallicanæ, omnisque eruditionis, libris permultis editis gentium ubique inclaruit. Maxime vero litterato orbi hodiedum facit notissimum opus *de concordia sacerdotii & imperii*, quod tamen non in omnibus placuit Romæ, adeo, ut indici fuerit insertum, & auctorem Urbanus VIII nominatum a rege ad episcopatum Conseranum, confirmare noluerit, quia libertates ecclesiæ Gallicanæ nimium extulisse fuerat visus. Postquam tamen alio libro, *Barcinone* impresso, se melius explicuit, ab Innocentio X confirmationem obtinuit. Celebrem etiam fecit historia Bearniæ, tractatus de primatu Petri, plurimique alii, quos post mortem illius edidit Stephanus Baluzius, cum opere de concordia, notis suis illustrato, sæpiusque deinceps recuso.

Quamvis autem Marca natus fuerit in Gallia, oriundus tamen erat ex Hispania. Illud solum magno huic viro ab aliquibus vitio dabatur (quod forte de pluribus Galliæ scriptoribus dici posset) quod nimium memor fuerit loci, in quo scripsit, aliter in quibusdam scripturus, si scriberet alibi. Ctereum ipsius filius pariter fuit præses Parlamenti Bearniensis.

Marcam toga illustrem secutus est sago celebris Abrahamus *Fabertius*, qui 68 obsidionibus interfuisse scribitur. Certe ob præclara merita, primum campi marescallus (ut vocant) dein marescallus Franciæ (quæ multo sublimior est dignitas) a rege dictus, atque Sedani præfectura donatus.

Et Longavillæi. Tertium Libitina funus addidit Henricum ducem *Longavillæum*, Normanniæ proregem; supremum Neocomi (*Neuchatel*) in Helvetia principem. Cujus frequentius facta est mentio. Toga sagoque meruit; primus Franciæ legatus ad pacem Monasteriensem: ea confecta cum Ludovico Condæo, (cujus sororem duxerat) & Contio in carcerem fuit conjectus: indeque liberatus obiit 1663.

Ejus

Ejus familia ex Carolo V Sapiente, Galliæ rege, descendit. Neocomum per nuptias Ludovici Longavillæi cum Joanna Neocomensi accessit. Henricus noster tres liberos reliquit: senior Societatem JEsu fuit ingressus; junior patri in Longavillano ducatu & Neocomensi principatu successit, eique, anno 1677 sine prole legitima defuncto, in principatu Neocomensi soror; ea anno 1707 sine prole mortua, tredecim erant competitores, qui de hoc principatu contendebat. Vicit rex Borussiæ, quia fortior.

Cum hoc tempore recruduisset bellum Turcicum, Ludovicus rex misit Cæsari, *Colignio* & *Fevillada* ductoribus, sex armatorum millia, non modicam partem Sant-Gothardianæ victoriæ. Cum etiam Algeriani pyratæ Mediterraneum & commercia turbarent, rex classem immisit, quæ multas barbarorum naves evertit. (1664.)

Ut autem commodior esset navigatio, ingens opus molitus est, *Canalem* videlicet, per mediam Franciam ductum, ut Mediterraneum cum Oceano committeret: inter septem Galliæ miracula numeratum; qualia sunt 1. Lupara, seu palatium, in quo priores reges habitare consueverant. 2. Palatium Fontis Bellaquei. 3. Palatium ad S. Germanum. 4. Palatium Parlamenti. 5. Munimentum Ludovici. 6. Versaliæ, a rege ædificatæ: quo aula Parisiis demigravit, tum auræ salubrioris gratia, tum, quia rex in juventute sua Lutetia excedere compulsus fuit. 7. Hic Canalis, pretiosior quam utilior. Canalis.

Addidit *codicem Ludovicianum*, ad amputandas pretiosas caussarum litiumque ambages. Per omnes Lutetiæ plateas *laternas* erigi, & noctu collucere voluit, ad splendorem urbis, & maxime ad securitatem. Additæ variæ ad artes in utilitatem regni exercendas fabricæ. Jansenii hæresin per totum regnum gravissime prohibuit, postquam a summo pontifice damnatam intellexit. (*anno* 1665.) Codex.

Sorbona detonuit in librum, qui de infallibili Pontificis auctoritate differebat; sed clerus Gallicanus inhibuit fulmen, quod erat vibratura: tacite saltem eandem authoritatem fassus, dum Pontificis decretum, quo Jansenii quinque propositiones profligavit, tanquam infallibilem fidei regulam acceptavit.

Anno 1666 obiit Anna regis mater. Quæ filii tutelam gerens, diuturnum cum fratre Philippo IV bellum prosecuta fuerat. Subduxit oculos, ne alterum videret, contra sexennem puerum gerendum, exerto gladio, quod hactenus ipsa in vagina continuerat.

ARTICULUS VII.

Ludovicus XIV jure devolutionis Belgium sibi vindicat, bellumque infert, pace Aquisgranensi finitum. Venetis in Candiam mittit subsidia. Fœdus triplex dissolvit. Lotharingiam occupat. Bellum grave infert Batavis. Quod Germaniam quoque, Hispaniam, Angliamque involvit.

43 Jus devolutionis. PAx Pyrenæa æternam visa fuerat domum inter Austriacam & Borbonicam firmare amicitiam; sed inde bellum, unde pacis vinculum, nempe a Maria *Theresia*, regis Ludovici conjuge; quasi Hispanæ mulieres ideo nuberent, ut bella parerent.

Nata illa fuerat ex *primo Philippi IV matrimonio*, Carolus II vero ex secundo. Unde Ludovicus per mortem Philippi regis Belgium ad conjugem suam *devolutum* dicebat, illudque sibi tradi postulavit. Negantibus Hispanis anno 1667 bellum intulit, unaque expeditione 60000 armatorum, quos ipse duxit, exercitu, *Caroloregium*, *Montes*, *Furnam*, *Athum*, *Tornacum*, *Duacum*, *Cortracum*, *Aldenardam*, *Alostum*, *Insulas* occupavit: altera vero anno 1668 *Vesuntionem*, *Dolam*, totumque *Burgundiæ* comitatum sibi subjecit mense Februario.

Mense Majo secuta *pax Aquisgranensis*. Restituit Gallus Hispanis Burgundiam, dirutis tamen Dolæ munimentis: urbes vero in Belgio occupatas retinuit. Clementis IX precibus se pacem dare Ludovicus videri voluit. (*Pacem Aquensem vide in Belgicis.*)

Melius rex arma vertit in Turcas, *Candiam* seu Cretam aggressos. Missi in subsidium Venetis 7500 Galli, qui avidius quam prudentius in hostem irruentes magna cum *clade* rejecti sunt, cæso ipso etiam duce *Belfortio*. Tandemque insula, post triennem obsidionem, & 24 annorum cum Venetis bellum, Turcis est dedita (anno 1669), relictis tamen reipublicæ quibusdam in illa locis.

Nec aliis duabus rebuspublicis quies, *Genuensi* & *Genevensi*. Dux Sabaudiæ, inter utramque medius, & cum utraque (uti sæpius alias) collisus est bello; quod tamen brevi sopitum.

Territi nupera invasione Belgii fœderati ordines, cum Anglia *fœdus* pepigerunt, quod, accedente Suecia, *triplex* fuit appellatum, ad defendendam pacem Aquisgranensem & communem quietem intentum. Nullum fœdus majori Europæ plausu exceptum; nullum citius faciliusque ruptum.

Fœdus triplex.

Faci-

Facile advertit Francum, hanc fabam in se cusam, figique sibi limites; aperte tamen illi se opponere non poterat, cum non in alios, quam perturbatores pacis fuisset conceptum.

Occultas tamen vias facile invenerunt, quibus illud diffuerent, versutissimi illi Lutetianæ aulæ quatuorviri, *Colbertus*, *Lionæus*, *Tellerius*, & *Luisius*. Nam eodem adhuc anno alio percusso fœdere, Carolum II Angliæ regem a Batavis ad se abstraxerunt. Neque Suecus constantior, ex defensore in hostem mutatus postea.

Victricia Ludovici in Belgio arma, ne otio torpescerent, anno 1669 in Lotharingiam conversa sunt; quam, exacto Carolo duce, quod transactioni non stetisset, loca muniisset, plures justo milites colligeret, triplex fœdus ambierit, & adversa Galliæ consilia coqueret, totam eidem eripuit. Verum de Lotharingia alibi amplior sermo redibit. Lotharingia occupata.

Fuisset hic optima occasio, qua fides triplicis fœderis se probaret. Sed funiculum illud triplex jam ruptum fuerat. Nemo se movit; nisi quod Cæsar legatum Parisios miserit, qui tamen præter verba nihil retulit.

Everso triplici fœdere Ludovicus, *Batavis*, illius auctoribus, iratus, & aliunde se despectui, & infamibus picturis ac satyris ludibrio publice ab illis habitum, non ferens, bellum in eos decrevit: inito fœdere cum Carolo II rege Magnæ Britanniæ, Maximiliano Henrico *Electore Coloniensi*, & Christophoro Bernardo episcopo *Monasteriensi*, quibus gravis erat Batavorum affinitas, Rhenobergam inique detinentium, variasque alias injurias inferentium. Bellū cum Batavis.

Rex igitur, diviso quadrifariam centum millium exercitu, cum Belgium Hispanicum nollet attingere, per Leodiorum & Ubiorum tractum facto transitu, expugnatisque, quæ Batavi ad Rhenum præsidiis suis insidebant, urbibus & castellis, in Bataviam movit, atque adjutoribus Coloniensi & Monasteriensi *Zutphaniam*, *Transisalanam*, *Frisiam*, *Ultrajectum* ex integro, unius mensis spatio, occupavit, reliquas etiam provincias (Zelandia excepta) eadem celeritate percurrens; dum interim Angli navalibus præliis cum Batavis (quamvis non tanta felicitate) decertarant. (*anno* 1672.)

Attonitam habebant Europam tanti progressus regis, quem, alias formidandum, nolebant tantis accessionibus crescere. Igitur *Cæsar*, *Hispanus*, *Batavi*, *Brandeburgus* fœdus conflant, cui *Danus* & alii quoque principes Imperii accesserunt postea.

Brandenburgus, quo in episcopos Westphaliæ flagrabat, odio, optatam occasionem se nactum ratus, Coloniensis & Monasterien-

 sis

ſis provincias vaſtat. Quare illi in comitiis Ratisbonenſibus apud Imperii ordines auxilium implorare coacti ſunt. Exſtat ſcriptum, quod in hanc rem legatis porrexerunt. In eo queruntur, quod Brandenburgus longiori jam tempore dominatum in reliquos conſtatus ſibi arroget, & exercere præſumat, vi etiam hoſtili Imperii provincias aggreſſus; ni ordines remedium afferant, pacis Weſt. vades & ſponſores in defenſionem advocandos.

Querimonia iſta tam parum effecit, ut brevi poſt fœderatus exercitus Colonienſem agrum hoſtilem in morem adortus, Bonnam, Electoris ſedem, aliaque munimenta qua armis qua proditione expugnarit.

Cum igitur tot undique hoſtes adverſus Galliam præſulesque inſurgerent, iſti ex victoriis Batavicis ad propria tuenda ſunt avocati, atque ad Gallicum fœdus abdicandum compulſi. Ludovicus vero, ut Montecuculo, Cæſareorum & fœderatorum duci, ſe opponeret, relictis præter *Trajectum* & *Graviam* Batavicis urbibus, *Turenium* cum exercitu in Germaniam miſit, ut belli ſedem, quod aſſolet Gallia, in alieno ſolo figeret.

ARTICULUS VIII.

Querelæ legati Gallici contra Brandeburgum.

44 OBtulit Gravellus, Gallicus Ratisbonæ legatus comitiis libellum: in quo aſſeruit, quod regi Chriſtianiſſimo nihil magis cordi fuerit, quam ut pax Weſt. & tranquillitas inter ejusdem conſortes conſervaretur, in hoc præſertim cum Batavis bello, quod Imperium nullatenus contingat. At nihilominus Brandeburgo potiſſimum incentore, propter aliquas in Clivenſibus Batavis ereptas urbes, & poſt confectum bellum Electori, prout ei promiſſum, reſtituendas, motus in Germania excitari, copiasque adverſus Colonienſem & Monaſterienſem, quod fœdus cum rege Chriſtianiſſimo adverſus exteros, per pacem Weſt. & omnes Imperii conſtitutiones ſibi licitum, inierint, & adverſus ipſum etiam regem ſuum magno numero ad bellum educi.

Hinc a rege ſuo vice-comiti Turenio in mandatis datum, ut cum juſto & ſufficiente exercitu Rhenum trajiciat, non alium in finem, quam ad avertenda, adverſus Majeſtatem ſuam ejusque fœderatos ſuſcepta tentamina.

Quamprimum autem Brandeburgus ejusque confœderati copias

pias suas ex Westphalia eduxerint, regem quoque pari passu suas, (adversus solos Hollandos adhibendas) trans Rhenum revocaturum.

Confidere insuper regem, principes, quibus æquissimæ ejus intentiones sint perspectæ, pro sua prudentia & æquitate non admissuros prætextum, quo forsan Elector ratione locorum ducatus Cliviensis conatus suos firmare vellet, post tot contestationes, declarationes, & promissa regis, non tantum de non retinendis, ex hostium potestate ereptis iisdem locis, sed bello cum Hollandis finito, Imperio certo restituendis, cum nihil omnino ad illud pertinens, sit retenturus, imo restitutionem tot locorum, a Batavis a sæculo usurpatorum, promoturus. Intentionem hanc regis Electorem non latere, cum per regios legatos toties ipsi fuerit manifestata, sed omnes illius actiones demonstrare, quod totus Hollandicam mentem induerit.

Neque esse, quod de damnis in ducatu Clivensi illatis conqueratur; siquidem nullum esse, nisi quatenus ad copiarum transitum necessitate quadam inevitabili requisitum; quod tamen reparari potuisset, tum locorum, a Batavis detentorum, restitutione, tum compensatione, ab ipsis Hollandis, belli caussam præbentibus, facienda.

Quam ob rem regem se optimo jure fundatum censere, non tantum adversæ partis conatibus se armis opponendi, ad sui & confœderatorum defensionem, sed etiam a quibuscunque pacis West. consortibus, vi mutuæ sponsionis exigendi, ut congrua quærant media, unde pax & tractatus West. illæsi maneant, nec ex eorum eversione Imperium & ejus membra bello involvantur, omnibus & singulis periculosissimo.

Hæc regis sui mandata fuisse sibi publice proponenda, ut, iis mature perpensis, S. R. I. Electores, principes, & status consilia & media, universæ Germaniæ & propriæ suæ conservationi convenientia capessere, & suam desuper sententiam regi Christianissimo aperire velint.

ARTICULUS IX.

Responsum legati Brandeburgici.

GRavellum, ait, regis sui postquam is bellum in Germaniam transtulerat, pacis tamen in Imperio conservandæ studia com- 45

mendare, Electori vero Brandeburgico, quod bellum in eo concitare nitatur, imputare.

Ductas a Galliarum rege maximas in Germaniam copias, & nihil non hostile actum: ab Electore, arcendæ injuriæ caussa, consilia & arma cum aliis juncta: incentorem ergo belli esse. Sævitum a Gallis in viscera Imperii. Ne jugulum petatur, occurrisse Electorem. Hanc justam esse belli adversus ipsum caussam. Laboratum ab Electore, ne omnes Imperii provinciæ illis involvantur malis, quibus Westphalia vix non perit: & hoc facinus esse, ab Imperii ordinibus vindicandum. Quos nimirum Galli per conscriptos in Gallia, Anglia, Scotia, Helvetia milites non possint opprimere, in eos status ipsos Imperii, membra videlicet in membra, concitari, ut per hos libertatis vindices utrisque servitus imponatur.

Pacem cum Hispania vix fuisse compositam, cum a rege contra Batavos, pacis promotores, bellum moliri cœptum. Venisse ad Electorem plures ministros Gallicos, quin & Germanicos, qui ampla spe & præda ostentata Electorem in belli societatem pertraherent. Sed potiorem ipsi, bellis Sarmaticis & Gothicis alias fesso, pacis curam fuisse, & ut illa conservetur in Belgio allaborasse, atque monstrasse, Belgium peti vix posse, quin & Imperii plures provinciæ, interque eas Clivia petatur, & sic rem non minus ad Imperium quam Hollandos, Electori jam dudum fœdere junctos, pertinere. At pacis mentionem a Gallis, regem injuriis affectum quiritantibus, ne quidem admissam.

Oblatam ab illis damnorum, si quæ illaturi essent, reparationem, restitutionem urbium, si quas caperent. Sed visum Electori satius esse, sua integra servare, quam vulneribus remedium quærere. Cum Batavis ratione urbium jam dudum stare pacta, quæ mutare Electori non sit integrum. Quamvis autem ab eo Hollandis ex fœdere mittantur suppetiæ, non tamen propterea cum Gallia pacem ruptum iri, cum gentium instituto inter illos duntaxat bellum geri censeatur, quos inter belli caussa esset.

Replicasse Gallos, non esse hunc casum fœderis, Electorem inter & Batavos vigentis: defensionis caussa id comparatum, Hollandos autem aggressores regis esse: qui pro hoste sit habiturus, quisquis Batavis auxilium tulerit.

Ductum interim, quantumvis Belgæ missis legatis satisfactionem, siqua læsio contigisset, offerrent, in Germaniam exercitum: interceptam *Vesaliam*, *Orsoiam*, *Resam*, Electoris urbes, eo prætextu,

textu, quod Hollandicum præsidium ipsis esset impositum. Verum nec hostem e loco pacato ejici posse, tralatitii juris esse; hinc Scipionem & Asdrubalem, acerrimos inter se hostes, in pacato Syphacis regno in eodem hospitali lecto sui securos occubuisse.

At Emmerici & Genepii nullum militem Batavum inventum, sed electoralem, qui nihilominus inde absque omni jure sit proturbatus: arces, turres, propugnacula, non a Belgis, sed a Cliviæ ducibus, avorum memoria, excitata, a Gallis subversa & solo fuisse æquata: usurpata omnia veri domini jura: nec sacris parcitum: erepta civibus templa: libros cantionum in foro combustos: subsellia, ne ligna deessent, e templis eruta: mortuis terram negatam: nihil non hostile actum, urbes populatas, agros ustos, pecora direpta, segetes conculcatas, tributa imperata, cives ad juramentum, Galliarum regi præstandum, adactos. An talia Galliæ vel alius quiscunque rex in suo regno esset passurus?

Consultum ab Electore Cæsarem, opemque ex antiquo jam fœdere imploratam, circumspectas fœderum societates, ad ordines quoque Imperii caussam delatam: juncto dein milite perrectum, quo salus reipublicæ, pietas in patriam, amorque erga commissum sibi a DEO populum vocassent. At objectos sua petenti hostiles exercitus, intentos in omnes casus, qui secundi ipsis evenire possent: in electorales immissas identidem turmas equitum: interdictum Cliviæ incolis omne obsequium, domino suo debitum, injunctumque, ut nullum nisi Galliæ regem agnoscerent dominum.

Satis hinc elucere, cui ex pacis instrumento debeantur auxilia, an principi, quo nemo meliori unquam in patriam fuisset animo, tam indigna passo, an regi, Imperii claustris inhærenti, & alienas terras sibi vindicanti.

Cautum equidem esse pace West. ne Imperium Romanum publico nomine accederet uni vel alteri regi, qui tum temporis, cum pax West. confieret, bella gerebant. An vero propterea ordinibus lex dicta, ne, si quis ex regibus istis fœdere sibi junctos invaderet, fœdus servaret? Ecqua lex fingi possit, quæ jura gentium, & ipsis Imperii constitutionibus consentanea fœdera tollat? Nunc vero cum Imperii munimentis utantur exteri, & sua Electori eripere satagant, an lege publica impediatur Imperium, Imperio & Imperii Electori sua vindicare? Quis legem sibi dixerit, se in Galliæ gratiam omnia neglecturum divina humanaque jura?

Promisisse quidem Gallum, se urbes in Imperio occupatas redditurum; sed cur occupasset? Suadente videlicet belli ratione. Sed

quæ

quæ illa ratio, quæ rationi repugnat? Quodnam jus vicino regi permiserit unquam, ita suis prospicere rebus, ut vicinum violet? Interituram hac belli ratione humani generis societatem: actum fore de securitate & tranquillitate populorum. Et quid, si eadem ratio occupatas urbes retinere suaderet?

Misereri Gravellum Germaniæ, quod Cæsareus & electoralis miles in ea licentius agat. Si tecta ureret, si prædas ageret, si segetem vastaret, quod Galli in Clivia fecissent, vitiis cum illis certaturum. Sed neminem ista queri, aut si quis queratur, severe vindicari. Cæsarem & Electorem optimæ disciplinæ rigidissimos esse exactores.

Quod rex ab Electore coactus fuerit ad arma Imperio immittenda, alienum esse a veritate, cum ille jam tribus ante mensibus Cliviam invaserit, quam iste Berolino moveret.

Ad ordines denique Imperii legati *Marenholzii* convertitur oratio, iisque judicandum relinquit, an is, qui se ac vitam suam saluti Imperii devovit, & arma induit, ut pro illo pugnet, qui sua defendere, qui ab aris & focis ferrum flammamque depellere nititur: qui, cum alii vi & armis omnia agant, præsidio se munit, ut se & alios tueatur, an is demum de excitato in Germania bello, de ruptis pacis tabulis accusari possit? si culpa foret, amare patriam, satis pœnarum pertulisse Electorem, tot contumeliis tot injuriis appetitum, pulsum nobilissimi ducatus parte præcipua. Nunc vero cum pro patria pro omnibus laboret, nusquam nec sibi nec sumptibus parcat, judicarent ordines incliti, custodes & subsidia patriæ, quid fides ista, quid ipsius tam sanctus patriæ amor mereatur, imo quid patria requirat a Germanis, ad gloriam, ad patriæ tutelam, ad decus & dignitatem Imperii natis.

Esse tamen inter istos, qui sibi, non patriæ communi consulendum putent: hos nec sibi nec patriæ consulere: hac salva omnes salvos, hac eversa neminem stare posse: dum singuli pugnant, omnes vinci. Quidni vincantur, si non pugnent quidem? incendium tantum qui suum cavet, communi tandem, cui non occurrit, periturum.

Esse, qui studia pacis præseferant, sed ut in diffidentia ordines studia & fœdera scindant, sed ut arma, quæ patria postulat, e manibus excutiant, ut in partes Imperium dividant, ut a cordatis consiliis sejungant, ut injectis fœderum laqueis, sanctissima illa vincula, quibus patriæ compages nectitur, dissolvantur.

Non agi hic quidem Batavorum caussam, id tamen considerandum

randum relinqui, an non ea, quæ reges olim Galliæ, aliosque principes ſapientiſſimos moverunt, ut conſiliis, pecunia, armis fœderatas provincias contra Hiſpaniam tuerentur, Germaniæ quoque perſuadere debeant, ne a magno & potente hoſte oppugnatas negligat? ſi tantæ acceſſiones fiant ad tantam potentiam, quas non alias acceſſiones ſucceſſuras, quam commerciorum in Europa rationem, quam conditionem Germaniæ, quam poſterorum futuram?

Agerent igitur ſapientiſſimi ordines, ſpes reliqua patriæ, & Imperatorem ſuum Auguſtiſſimum ſequerentur, qui arreptis armis pro pace ſecura obtinenda tendit & excubat: comitem habituros Electorem fidiſſimum: ita ſtatuere prudentiæ, ita agere fortitudinis, ita & ſtatuere & agere Germanæ virtutis eſſe.

Libellum dein 4 Januarii 1673 idem legatus obtulit, in quo priora ferme repetuntur. Quærit, cum Gallia tantum pacis ſtudium præſeferat, quis ergo illam turbarit? apud quem opus fuerit hortatu & perſuaſione, cum omnes quieſcerent? Si vel membrum armis infeſtetur, an non hoc ipſo Rom. Imperium impetatur? Si ſola Hollandia fuit meta, cur ergo urbes Imperii primum impetum ſint paſſæ? Conſenſu domini, acquieſcente Imperio, partem Cliviæ a Batavis fuiſſe infeſſam. Quid ad exteros, quid domi noſtræ agatur? Amicum prius eas urbes præſidio obtinuiſſe, ſalvo jure domini, nunc hoſtem. Reſtitueret illas, excederet Germania: damna penſet: & creditum iri, quod pacem amet, quam tam amplo ore profitetur. Demum rurſus ad ordines convertitur, eosque monet, hortaturque, ut patriæ, Imperio, ſibi conſulant.

ARTICULUS X.

Replica Gallorum.

29 Martii ejusdem anni 1673 Robertus *Gravellus* aliud ſcriptum comitiis obtulit, quo libellos Brandeburgicos confutavit, octo quæſtionibus negotium conficiendum ratus. 45

1. Licitumne fuerit regi Chriſtianiſſimo de injuriis ſibi illatis ab Hollandis vindictam ſumere, citra conſenſum Electoris Brandeburgici?

Reſponderque, neque ex tabulis VVeſtphalicis, neque aliis pactis apparere, id regi publice læſo non eſſe integrum; cum penes regem, ſuperiorem in terris non recognoſcentem, ſtet belli pacisque arbitrium. Conſultum tamen Electorem, & vix non ro-

gatum sæpius, ut extero huic bello se non immisceat, neque illud in Germaniam attrahat.

2. An permissum regi fuerit apud principes, fœdere sibi conjunctos, hunc in finem transitum petere?

Resp. Hic regem petendo transitum, & illi concedendo, jure suo usos; cum neutri id parti prohibitum inveniatur. Non posse Electorem id ire inficias, nisi se ipsum damnare velit, qui non modo in nuperis Cimbricis & Sarmaticis motibus eo humanæ societatis jure sit usus, sed Batavis quoque, genti exteræ, & vicinis Imperii principibus infestæ ac perniciosæ, transeundi per aquas & terras Imperii copiam fecerit, quin & loca Cliviæ municiora præsidiis occupandi. Hodiedum ingemiscere plures Imperii ordines, qui noxios Brandeburgici militis transitus inviti ferre cogantur.

3. An regi jus fuerit impugnandi hostes in loco, ubi eos deprehendit, & unde damna sibi inferre poterant?

Resp. Vesaliam & alia Cliviæ munimenta, ab Hollandis infessa, non fuisse habenda pro locis pacatis, cum hostis ea teneret, qui a tergo relictus certo certius graves molestias intulisset. Emmericum quoque & Genepium potuisse interim capi, postquam Elector nullis conditionibus, licet æquissimis, a Batavorum partibus se abstrahi sit passus, & his propugnaculis in regis perniciem fuisset abusurus; prout eventus docuerit. Licet enim arma tunc necdum intulerit Brandeburgus, hostem tamen regis jam ante professum, sollicitata tota Germania in ejus exitium, arctiorique nexu cum Hollandis renovato; docente Grotio Batavo, hostem ubique posse impeti, & quidem jure gentium: *ubicunque prensum jura lædi sinunt.* Si munimenta illa damni quidpiam sint passa, id hostium Batavorum pervicaciæ deberi.

4. An rex principibus, fœdere sibi junctis, quorum ditiones & subditi tanto jam tempore continuis Batavorum injuriis & insolentiis erant expositi, potuerit venire auxilio; cum nec harum reparationem, nec locorum, a Batavis iniqua usurpatione detentorum, restitutionem obtinere unquam potuerint, elusis, & incassum euntibus adhibitis frustra omnibus interpellationibus?

Resp. Omnium jurium suffragio hoc regem potuisse facere; namque communi politicorum ore stare sententiam, non pro se tantum, si injuriam acceperit, aut pro sociis, sed & pro amicis, damnis gravibus & injuriis, quarum reparatio frustra petitur, lacessitis, recte bellum geri. Triste sane & acerbum Coloniensi & Monasteriensi aliisque principibus fuisse, toties a Batavis & Brandebur-

deburgicis inimice infestari, atque libera suorum possessione usuque a sæculo ferme destitutos videre, sine ulla ope, nisi chartacea: pace in Germania Belgioque confecta, cessante dudum omni violentæ detentionis prætextu.

5. An Elector Brandeburgicus, post tot sibi oblatas æquissimas conditiones potuerit debueritque Hollandis se sociare, & contra regem arma arripere?

Resp. Hoc Electorem facere non potuisse sine infractione aperta pacis Monasteriensis, qua *Art. II* cautum, ne alterutra pars hostes alterius, præsentes aut futuros juvet, quocunque titulo aut prætextu. Contra pragmaticam hanc sanctionem nulla potuisse iniri cum Batavis fœdera. Hinc otiosas esse illas exclamationes de sanctitate fœderum. Videret Elector, qua securitate possideret tot provincias, per pacem West. adquisitas, si hæc porta semel aperiatur, & id genus prætextibus locus relinquatur.

6. An fœdera cum Batavis ab Electore inita derogare valeant arctissimo vinculo, quo regi ceterisque compaciscentibus adstrictus est per tractatus VVestphalicos?

Resp. Non valere. Per pacta West. publice renuntiatum fuisse omnibus fœderibus prioribus, in quantum huic paci sunt contraria, aut conventioni de mutuis hostibus non juvandis. Posteriora vero fœdera de iis, contra aliquem ex compaciscentibus juvandis, esse omnino irrita; quippe, si valerent, obligarent ad frangendam, publice ac solenniter datam, fidem juratam. Hoc autem fieri non posse; quia daretur obligatio ad perjurium & frangendam fidem legitime datam.

7. An Elector, accepta a Batavis ingenti pecuniarum summa pro conscribendis & alendis copiis, potuerit eas in perniciem statuum Imperii per eorum terras ducere, hospitationes imperare, cum essent inviti, & de tantis molestiis & oppressionibus graviter questi?

Responsum fuit, stante pace West. hæc fieri non potuisse, utpote qua, uti & aliis Imperii constitutionibus, ejusmodi invasiones, usurpationes, & oppressiones constatuum innocentum, severissime sint vetitæ.

8. An liberum sit Galliæ regi, securitati ordinum Imperii, confœderatorum & amicorum suorum prospicere, quando se contra pacem VVest. læsos existimant?

Respondit Gravellus, non tantum liberum id, sed etiam ne-

 cessa-

cessarium esse, cum rex sit consors, & sponsor illius pacis, qua læsis auxilium promittitur.

Addit, neminem latere, duces belli adversarum partium in loco intermedio aliquando convenire, ibique tranquille agere, exemplo Scipionis & Asdrubalis: sed hoc inauditum hactenus, captas ab hoste urbes, vel facile capiendas, illi relinquendi necessitatem velle imponere.

Sed neque pacatas fuisse illas urbes Cliviæ; præterquam enim, quod manifeste jam constaret, Brandeburgum Batavos adjuturum; ex ipsis illis potissimum urbibus primam in archidiœcesin Coloniensem hostilem irruptionem ab Hollandis esse factam; quamvis neutrarum partium se tunc Elector profiteretur. Mirum sane videri, Electorem, qui tantum jactet in patriam & universos ejus ordines amorem, curam, sollicitudinem, non interposuisse suam, qua maxima apud Hollandos valet, authoritatem, ut vicinos Imperii principes lædere, accidere, infestare desinant, inique detenta restituant, & Imperii locis tandem decedant, atque hac ratione iteratis toties justissimis vicinorum principum querelis caussam tollant.

Verum non modo ejusmodi interpositionis nihil esse susceptum, sed ipsum etiam Electorem, vastato crudeliter Hildesiensi episcopatu, armato cum exercitu iter accelerasse ad invadendas Colonienses & Monasterienses provincias. Ad cujus rei famam jussum Turenium, trajecto Rheno, principibus fœderatis succurrere, si quid excessum, id militis esse vitium, non ducis, minus regis; quamvis enim severa imponantur disciplinæ præcepta, non tamen omnem licentiam in tanto numero posse compesci. Hoc autem ab Electore nullatenus posse objici, cujus milites majori grassentur licentia, prout, episcopatuum præsertim, in quos huic hominum generi ad exitium magis dentes pruriunt, tot querelæ satis contestentur. Vanam proin esse illam severæ disciplinæ jactantiam. Diœcesis Hildesiensis ruinas & vastitatem nimium aperte loqui.

Ceterum regem militem suum quantocius ex Germania revocaturum, quamprimum unitorum sibi principum terris satis fuerit cautum, & Elector exercitum reduxerit.

ARTI-

ARTICULUS XI.

Fœdus secretum Gallo-Suecicum anno 1672.

I. SI Imperator, vel aliquis status Imperii alterutri regi bellum inferret, aut alterutrius hostes in vel extra Imperium quocunque titulo aut prætextu quacunque ratione juvaret, mutuam sibi operam præstanto, & violatorem pacis VVest. aggrediuntor, si amica dehortatio fuerit spreta. 64

II. Quamvis igitur rex Galliæ persuasum habeat, nec Imperatorem nec ullum Imperii statum bello Hollandico, ad Imperium nihil pertinenti, contra pacis Instrumentum se immixturum; si tamen secus eveniret, Sueciæ rex amica primum via, tum vero, si hæc irrita fuerit, vi & armis se opponet.

III. Ad eum finem, ut pax in Imperio conservetur.

IV. Suecus in hunc casum decem millia peditum, & 6000 equitum adversus Imperatorem & alios, qui Batavis auxilia mitterent, educat, bellumque faciat.

V. Si vires Sueciæ non sufficerent, Ludovicus exercitum in Germaniam mittet, manente tamen exercitu Suecico sub mandato summi ducis Gallici.

VI. Nec desistent ab armis, donec pax in Germaniam fuerit reducta.

VII. Si regi Galliæ non præstetur idonea cautio, ex locis, quæ ab Hollandis in Imperio præsidio tenentur, nihil hostile inferendum, ac proin necesse sit, ea aggredi, id rex Sueciæ neutiquam pro fractione pacis in Imperio habebit.

VIII. Spondent, se nullam cum Imperatore ejusque sociis, si pacem Imperii turbarent, pacem aut inducias inituros, nisi mutuo amborum consensu.

IX. Si rex Catholicus contra pacem Pyrenæam se Hollandis adjungeret, & Imperator aliive principes eidem contra pacis VVest. genuinum tenorem auxilia subministrarent, rex Sueciæ illos dehortabitur, &, si id frustra fuerit, aget, prout volet.

X. Pro sumptibus per modum subsidii rex Ludovicus Sueciæ regi numerabit in annos singulos sexcenta thalerorum Imp. millia. Initium autem hujus pensionis fiet a die, qua rex Galliæ requisierit, ut exercitus apparetur, & in hostem ducatur.

XI. Promittuntur a rege Christianissimo alia adhuc subsidia 400000 thalerorum, continuanda post reductam pacem, quamdiu hic tractatus durabit.

XII. Spondet rex Christianiss. iterum se pacis Hafniensis, cum rege Daniæ anno 1660 initæ, fidejussorem & vindicem fore.

XIII. Si Imperator aliique principes Hollandis opitulari tentaverint, deliberabit uterque rex, an Danus ad belli societatem sit invitandus.

XIV. Si autem Danus adversus regem regnumque Sueciæ aliquid attentaret, rex Galliæ omnibus viribus regi Sueciæ assistet.

XV. Hæc pacta ad solam quietem in Imperio conservandam, non vero ad nocendum Batavis pertineant, ut adeo rex Sueciæ suam cum illis amicitiam nullatenus violatam velit. Si tamen Batavi propter hoc fœdus lædere vellent regem Sueciæ, rex Christianiss. eidem assistet, nec pacem cum illis inibit, donec illi fuerit satisfactum.

XVI. Durabit hoc fœdus per triennium, quantum respicit motus avertendos, si occasione belli Hollandici in Imperio excitarentur.

XVII. Acta hæc secretiora eandem vim habeant, acsi fœderi publico inserta essent, & ab utroque rege intra tres menses a die subscriptionis per ratificationem confirmabuntur.

Holmiæ 14 *April.* 1672.

Fœdus publicum Gallo-Suecicum 1672.

47 EOdem anno & die conclusum Holmiæ fuit aliud fœdus, idque publicum, quod a priore secreto quoad substantiam non dissentit, tectioribus tamen & generalibus magis verbis est conceptum.

Confirmatur fœdus, anno 1661 Fontis-Bellaquei percussum, de perpetua amicitia & commerciis mutuis conservandis augendisque: de navibus & apparatu bellico in alterius terris comparandis: & præsertim de pace VVest. defendenda, atque pace in Imperio conservanda: de mutuis præstandis auxiliis, si rex alteruter propterea bello peteretur.

In hoc vero statuitur, ut, quemadmodum inter utramque coronam sincera semper veraque culta est amicitia, cum singulari utriusque commodo, eaque per temporum intervalla novis arctioribusque fœderum vinculis consolidata, ita nunc quoque, exigentibus rerum circumstantiis, ut robur & vires semper majores capiat, renovetur & confirmetur, ut alter alterius commoda promoveat, & incommoda non aliter ac propria amoveat.

Sic

Sit igitur fœdus mutuum defensivum: scopus autem præcipuus conservatio pacis VVest. adversus omnes quietis in Imperio turbatores; in quem finem Imperatorem quoque & Imperii status, alioquin ad pacem obligatos, ad hujus fœderis societatem invitandos.

Ad comitia remissa omnium ordinum consensu decidantur. Necdum restituti gaudeant assistentia, uti etiam, qui contra tenorem pacis gravantur, ut lædens læso satisfaciat.

Pro pace Olivensi & Hafniensi rex Galliæ iterum cavet: prout etiam, ut dux Slesvici & Holsatiæ, lineæ Gottorpiensis, iisdem fruatur. Ducibus Megapolitanis, Suerinensi & Gustroviensi, marchionibus Badensibus, aliisque in P. W. comprehensis assistatur. Provideatur, ne externi belli incendia, quæ imminere videntur, in Imperii viscera grassentur, quod sane futurum esset, si quis alienis negotiis, ad Imperium non pertinentibus, se immisceret. In quem casum Suecus paratum habeat exercitum, ut Germaniæ quieti consulatur: atque rex Galliæ annua subsidia tribuet, Hamburgi in Banco solvenda.

Gallus promittit, se regi Catholico Aquisgranensem pacem curate servaturum; & Suecus pro ea cavet.

Liceat Sueciæ ad hostes Galliæ merces deferre, modo non sint vetitæ, uti sunt arma, & quæ ad bellum pertinent: non vero rudes & informes merces, ad belli usum necdum fabricatæ, e. g. ferrum, chalybs, cuprum, pix, frumentum, sal, vinum, oleum, aut aliud ad nutrimentum vitæ inserviens: quæ ad hostes etiam deferre fas est, exceptis locis, quæ actu obsidentur. Ad exteras vero nationes omnis generis merces utriusque regni subditis deferre liceat, absque visitatione, modo salvus conductus exhibeatur, si per alterius ditiones transeant.

Ex his fœderibus, adeo roboratis, elucescit, regem Galliæ tunc id ferme unice spectasse, ut Cæsar & Imperium quiescat, si Hollandos, prout constituerat, aggrediatur.

ARTICULUS XII.

Memorialia Gallica ad S. R. I. status, Ratisbonæ publice dictata, aliaque monumenta ex actis publicis.

POstquam rex Galliæ fœdus cum regibus Sueciæ & Angliæ, atque cum præsulibus Coloniensi & Monasteriensi iniit, Batavos aggressus est, atque post multos conatus, ut Cæsarem atque Imperii 48

perii ſtatus a ferendo illis auxilio averteret, adhibitos, impedire tamen non potuit, quo minus Imperator & Brandeburgus exercitum ad Rhenum ducerent: quibus tamen obviam miſit Turenium in Germaniam.

Unde per Roberbum Gravellum ſuum Ratisbonæ legatum memoriale ad dictaturam tradidit; in quo memorat, ſibi nihil magis cordi fuiſſe & etiamnum eſſe, quam obſervationem pacis VVeſt. & quietem Imperii. Quapropter paratum ſe eſſe, copias ſuas cis Rhenum revocare, quamprimum Brandeburgicus, ejusque fœderati in bello, adverſus Hollandos ſuſcepto, ab horum ſocietate deſtiterint, ſuasque copias, in ditiones, quas trans Viſurgim poſſident, reduxerint. Moleſtiſſimum ſane fore ſibi, ſi cogeretur ſuis ſuorumque confœderatorum armis illos, qui tam ſalubri conſilio obſiſterent, ubicunque locorum obvios aggredi, & uti eadem libertate, quam confœderatorum exercitus (tranſitus & ſtativa in principum Germaniæ ditionibus capiendo) ſibi arrogarunt.

Cum vero ejusmodi bellum in Imperio non niſi invitus, & neceſſitate inevitabili compulſus ſuſceperit, nihil ſe optare impenſius, quam ut principes, quorum intereſt, de mediis eidem finiendo convenientibus, ſerio cogitent, eaque efficaciter adhibeant, atque calamitates, ab utriusque partis exercitu inferendas, avertere ſatagant.

Quapropter exoptare ſe & ſperare, S. R. I. Electores ditionum ſuarum aditu prædictas confœderatorum copias prohibituros, ut provincias ſuas ab utroque milite ſervent immunes; omne ſe auxilium in hanc rem collaturum.

Datum Ratisbonæ 1 Maji 1673.

Cum dein Galli Alſatiæ liberas civitates & Trevirenſem provinciam invaſiſſent, nec ſatis modeſte ſe geſſiſſent, querelas ſuas Elector propoſuit, magnamque ordinum indignationem concitavit. Quapropter Gravellus ad illam leniendam alterum ſcriptum obtulit, in quo, repetitis conteſtationibus, quam ſincera ſit fueritque regis ſui intentio pacem in Germania conſervandi, quot aſſecurationes in hanc rem factæ, quot media adhibita, aſſerit, Imperatorem tamen contra pacem VVeſt. hoſtibus Galliæ ſubmiſiſſe exercitum, nec deſinere, omni contentione totum Imperium adverſus eandem concitare.

Coactum proin fuiſſe regem armis arma opponere, & copias aliquas in Trevirenſem agrum immittere, ut Cæſaris, Hiſpani, & Trevirenſis Electoris moliminibus præveniret, & tranſitum in Belgium

gium Cæfareis præcluderet, in quorum manus Elector Confluentias & arcem Ehrenbreitſteiniam fuiſſet traditurus. Oblatam illi regis amicitiam & aſſecurationem provinciæ, at diverſam omnino rationem ab eo initam. Inevitabili igitur neceſſitate proſpiciendum & prævertendum fuiſſe omni via, quam ratio belli dictat.

Certiorem etiam factum regem, ab Hiſpanis legiones aliquot in ducatum Luxemburgenſem miſſas, ut Trevirim occupent, & communicationem cum Cæſareis & Batavis aperiant, Gallis vero tranſitum & conjunctionem intercludant.

Hæc autem omnia confecta pace, quam inire rex ſit paratus, Electori fideliter reſtitutum iri, prout Electori Brandeburgico nupera pacificatione reſtituta ſint munimenta, in Clivia occupata.

Exceſſus, ab Electore Gallo militi imputatos, multumque exaggeratos, a rege non fuiſſe probatos, ſed ſevere prohibitos, quin belli quosdam præfectos officiis propterea motos gravem indignationem incurriſſe. Neque ſevera etiam diſciplina usque adeo coerceri poſſe milites, quin terræ, per quas tranſeunt, aut in quibus ſubſiſtunt, incommoda, moleſtias & damna patiantur: ab amico etiam milite talia ſufferenda.

Verum qualiacunque hæc ſint, non illa regi, qui omnia media adhibuiſſet, ut Germania quieta pace frueretur, ſed iis, qui propter Hollandos pacem rupiſſent, eſſe imputanda.

Quod ad civitates Alſatiæ (quæ altera eſt pars querelarum) ſpectat, Sleſtadii & Colmariæ disjecta fuiſſe propugnacula, ne hoſtis iis in perniciem Gallorum uteretur; quam etiam ob cauſſam pontem Argentinenſem a præſidiariis Briſacenſibus fuiſſe incenſum.

Datum Ratisbonæ 16 *Sept.* 1673.

Cæſar, auditis graviſſimis, ter repetitis, Trevirenſis adverſus atroces Gallorum inſolentias querelis, eas comitiis propoſuit, hortatusque eſt vehementer, ut omnes ejus exemplum ſequantur, ac bellum decernerent. At Reinholdus *Bluhmius* Sueciæ legatus, nomine regis ſui, qua Bremæ & Pomeraniæ ducis, ſcripto reſpondit; duas a commiſſario principali Cæſaris nomine belli gerendi cauſſas fuiſſe propoſitas, primam, ut Galli ex Germania ejiciantur: alteram, ne fœderati Belgii reſpublica evertatur: utramque intentionem eſſe ſane optimam: ſed lenioribus mediis, quam per arma, & humani ſanguinis profuſionem, quo alias nimium decolorata ſit Europa, obtineri poſſe.

Exteros per Germaniam armatos vagari, nunquam regi ſuo fuiſſe probatum. At vero poſtquam rex Galliæ toties promiſerit,

se militem suum extra fines Imperii moturum, modo S. C. majestas copias intra hæreditarias provincias contineat, quis non videat, quanto minore dispendio ad finem intentum possit perveniri?

Fœderati autem Belgii conservationem nemini magis cordi esse, quam regi suo, qui publice sit professus, se consilia sua cum illis collaturum, qui internecionem illius reipublicæ avertere sint parati; tantumque apud Christianissimum regem fuisse effectum, ut copias suas ex Batavia retraxerit, in inducias consenserit, & pacificationis locum *Coloniam*; ut adeo nullum amplius evertendæ fœderatæ reipublicæ periculum appareat.

Datum Ratisbonæ 5 Sept. 1673.

Eadem pacis consilia Imperatoris suggessit Suecicus apud aulam Cæsaream legatus Isaias *Puffendorffius*. Responsum nomine Cæsaris: pergratam esse regis Sueciæ pro reducenda pace curam & sollicitudinem: Imperatorem in inducias ultro consensisse, sed tantum abfuisse, ut rex Galliæ hoc consilium acceptaret, ut potius bellum acrius sit prosecutus, in Imperio cum copiis suis perstiterit, loca per vim occupata non restituerit, Imperii provincias, maxime Trevirensem devastaverit, omneque hostilitatis genus exercuerit, cum aperta pacis West. violatione. Nec minus in Burgundicum circulum desæviri contra pacem Aquisgranensem, cum rege Catholico initam.

Paratum nihilominus esse Cæsarem, non modo inducias sed etiam pacem, firmam tamen & universalem, inire, dummodo Galli Imperii solo decedant. Ut autem Imperator inermis cum hoste armato paciscatur, regem Sueciæ non petiturum.

ARTICULUS XIII.

Concilium cleri Gallicani condemnat aliquas propositiones Religiosorum Mendicantium Andegavensium. Crisis de thesi Jesuitæ theologi circa infallibilitatem in quæst. facti. Regis fervor, Parlamenti frigus.

49 Episcopus Andegavensis anno 1654 interdixit regularibus usu plurium suorum privilegiorum. Hi obtenderunt decreta summorum pontificum, conciliorum, & possessionem plurium sæculorum. Cardinalis Barberinus anno 1655 & 56 volebat controversiam componere; at episcopus illam ad *comitium cleri* detulit, qui sex Mendicantium propositiones sequentes examinavit.

1. Con-

1. Concilium Tridentinum non obligavit regulares mendicantes in Gallia ad obtinendam approbationem pro administrando sæcularibus pœnitentiæ sacramento. Illius auctoritas non potest opponi ad restringenda eorum privilegia. Non est receptum in Gallia, nisi quoad decisiones fidei. Neque Bulla Pii IV, qua concilium confirmavit, aliam vim habet in Gallia.

2. In locis, ubi Tridentinum est receptum, non possunt episcopi regularibus approbationem limitare, nec datam revocare. Et, si petita sit, sed negata, perinde est, ac, si esset concessa.

3. Mendicantes approbati ab episcopo pro una diœcesi, approbati sunt pro omnibus. Possunt etiam absolvere a reservatis episcopo, sine hujus facultate.

4. Nulla est obligatio adeundi ecclesiam parochialem ad recipienda annua sacramenta & audiendam missam, vel concionem.

5. Neque episcopi neque concilia, nationalia vel provincialia possunt hanc obligationem imponere, aut censuras vel alias pœnas statuere in eos, qui non observant.

Hæ propositiones a cleri comitio censura notatæ sunt, quod sint respective *temerariæ*, *scandalosæ*, *erroneæ*, *inducentes ad hæresin aut schisma*: *contrariæ ecclesiæ*, *conciliis*, *ac præsertim Tridentino*, *atque hierarchiæ ecclesiasticæ*.

Episcopus Andegavensis, hac censura adversus regulares munitus, eos ad suum tribunal citavit, jussitque, ut *condemnationi* propositionum subscriberent; at illi contra eandem, tanquam abusum, appellarunt. Cumque in Gallia componi caussa non posset, delata est Romam ad Alexandrum VII, qui tres primas anno 1659 damnavit: quartam & quintam publice prædicari vetuit.

Anno 1661 cleri Gallicani *synodus* damnatam ab Innocentio X, & Alexandro VII doctrinam Jansenii, damnari ab omnibus novo decreto præcepit, concepta in hanc rem, cui omnes subscriberent formula, prout infra magis declarabitur.

Eodem anno Jacobus *Coret* S. J. theologiæ studiosus Parisiis in collegio Claromontano thesin posuit, quod Christus S. Petro ejusque successoribus, quoties loquuntur ex Cathedra, *eandem* infallibilitatem tribuerit, quam ipse habet, consequenter in ecclesia Romana existere judicem infallibilem controversiarum, etiam extra concilium generale, tam in quæstionibus facti, quam juris: atque post constitutiones Innocentii X, & Alexandri VII credi posse fide divina, *quod liber Jansenii sit hæreticus, & quod quinque propositiones sint extractæ e libro Jansenii, & condemnatæ in sensu Jansenii.* Lites libellaticæ.

Hæc thesis, quamvis bene intellecta nihil contineat aut fidei dogmatis aut communi theologorum sententiæ contrarium, magnum nihilominus strepitum excitavit. *Arnaldus* illam denuntiavit corpori episcoporum per scriptum, hoc titulo insignitum: *Novella hæresis Jesuitarum &c.*: vocatque hæresin generalem, quæ totam religionem evertat: radicem errorum, horrendam impietatem, & speciem idololatriæ.

Coretus edidit quamprimum expositionem thesis, se per *eandem infallibilitatem* aliud non intellexisse, ac, quod Christus in definitionibus fidei ita assistat Pontifici, ut falli non possit. In quantum autem extenderit eandem infallibilitatem etiam ad quæstiones facti, intentionem suam fuisse directam ad quæstiones facti dogmatici, quæ sunt connexæ cum quæstione juris, ad fidem pertinente, quale est factum Jansenii.

Secundum hanc doctrinam processisse ipsum clerum Gallicanum adversus eundem Prælatum, omnesque Catholicos doctores, qui in caussa Janseniana scripsissent. Multos ex theologis docere, fide divina credi posse facta ejusmodi particularia, e. g. Tridentinum concilium esse legitimum concilium, Franciscum Salesium esse sanctum, Alexandrum VII esse legitimum Christi vicarium.

Quamvis autem hæc expositio satis sit clara, & absonum nihil contineat, Jansenistæ tamen non desierunt thesin novis libellis impugnare: quorum uni titulus: *illusiones Jesuitarum in sua expositione.* Cur autem suas pennas non acuerunt adversus baccalaureum collegii de Navarra, qui paulo ante thesin eandem proposuerat? cur tunc siluerunt? ille nempe non fuit Jesuita. Docent Jansenistæ, doctrinam S. Augustini de gratia adeo esse doctrinam ecclesiæ, ut sine hæresi negari non possit; cur non idem sentiunt de definitionibus immediatis ecclesiæ?

Sed ubi revelatio divina de facto particulari, quærunt, quod non est comprehensum in sacra scriptura, e. g. quod 5 propositiones extent in libro Jansenii, quod Jansenius sensum ab ecclesia damnatum intenderit? Quæram & ego, ubi exstet revelatio divina, quod hæc vel illa doctrina exstet in S. Augustino, quod S. Augustinus eum, quem ipsi volunt, sensum intenderit? ubi revelatio, quod Arius, Nestorius, Eutyches, Lutherus, Calvinus &c. hanc vel illam doctrinam tenuerint, quod sensum hæreticum intenderint, quod sint hæretici? ubi revelatio, quod Scriptura vulgatæ editionis non recesserit ab originali, quod sit verbum DEi, quod concilium aliquod generale fuerit legitime congregatum, quod fue-

rit

rit organum Spiritus sancti, quod ejus definitiones sint de fide? & tamen hæc credunt Jansenistæ. Dicere sane debent, ecclesiam esse infallibilem in definiendis quæstionibus facti dogmaticis.

Certe, prout ecclesiastica nos docet historia, Eusebius Nicomediensis & Theognis Nicænus compulsi sunt a concilio Nicæno ad subscribendum condemnationi Arii, ejusque errorum in sensu hujus hæresiarchæ, quamvis prætenderent, illum male fuisse intellectum. Concilium Ephesinum condemnavit litteras Nestorii, ut contrarias Nicænæ fidei, & Joannes Antiochenus cum aliis episcopis Orientalibus, qui sensum Nestorii orthodoxum existimabant, non fuerunt a S. Cyrillo Alexandrino in communionem recepti, nisi postquam subscripserunt damnationi ejus doctrinæ. Sic etiam Theodoretus Cyrensis, & Ibas Edessenus episcopus non fuerunt ante recepti a Chalcedonensi concilio, donec eidem Nestorio dixissent anathema.

Propositiones in sensu auctorum damnatæ.

Neque Joannes Constantinopolitanus patriarcha in communionem sedis apostolicæ ab Hormisda fuit receptus, donec Aeacio prædecessori suo aliisque schismaticis & hæreticis dixisset anathema. Quinta synodus œcumenica damnavit scripta Theodoreti & Ibæ, Theodori vero Mopsvesteni personam & scripta, & excommunicavit illos, qui his scriptis, & Theodori etiam personæ non dicerent anathema; licet episcopi isti jam essent mortui, & priores duo, damnato Nestorio, a concilio Chalcedonensi in communionem recepti.

Concilium Romanum sub Martino I condemnavit omnes, qui non rejicerent corde & ore hæreticos & eorum scripta. Et Bulla Martini V facta cum consensu concilii Constantiensis, atque ad omnes episcopos data, mandat, ut tanquam hæretici tractentur, qui defenderent libros aut personas VViclefi, Hussi, aut Hieronymi Pragensis.

Hæc aliaque, quæ ex historia ecclesiastica afferri possent, exempla demonstrant, quod ecclesia sæpe damnaverit errores, non solummodo in sensu vago & abstracto, sed determinate in sensu scriptorum, in quo erant contenti. Consequenter Jansenistæ vehementer fallunt falluntur que, quando dicunt, ecclesiam non posse impedire, ne factum a jure separetur.

Anno 1662 rex Christianissimus per decretum sui consilii hortatus est omnes regni sui episcopos, ut curent formulam, contra Jansenismum conceptam, subscribi absque omni exceptione, declaratione aut explicatione.

 Hoc

Hoc decretum rex specialiter misit ad Choartum episcopum *Bellovacensem*, Arnaldum *Andegavensem*, & Godelium *Vincinensem*, qui magis subscriptioni reluctabantur. Primus hac in re se opponebat suo capitulo; regique respondit, eam subscriptionem non esse præceptam ab ecclesia, neque per concilium, sed solum a conventu, qui non possit hoc mandatum imponere ecclesiis. Et hinc postea ad Papam recursum est, ut ipse formulam subscribendam mittat.

Andegavensis ex mente fratris sui Antonii Arnaldi, famosi doctoris, Jansenistici ordinis abbatis, regi significavit, quod hoc super negotio scripserit Pontifici, quidquid sentiatur de facto Jansenii, id non impedire, quo minus quis possit esse bonus Catholicus: subscriptionem non esse, nisi illusionem, & persecutionem teneræ conscientiæ. Qui adigerentur ad subscriptionem, non mutaturos propterea sua sensa; ad nihil igitur profuturam, nisi ut conscientiæ lædantur. (*Sed ex hoc sequeretur, pessime actum a Patribus in conciliis, dum subscriptiones urgerent; imo omnem hæresin esse tolerandam.*)

Vincinensis opposuit, prohibitionem, ne distinguatur inter jus & factum, non esse aptum medium sedandi turbas. Neque ecclesiam posse distinctionem illam prohibere, cum longe diversa juris & facti sit ratio. (*Verum Prælatus iste ex historia ecclesiastica discere poterat, ecclesiam non tantum erroribus, sed etiam libris, in quibus continebantur, & ipsis etiam librorum auctoribus, ut paulo ante exemplis demonstratum, tanquam hæreticis, dixisse anathema, ac proin plenam quoad decisionem juris & facti subjectionem indistincte exegisse*).

De infallibilitate.

Anno 1663 Drouetus Sorbonæ baccalaureus hanc thesin proposuerat, *quod Christus S. Petro, ejusque successoribus dederit supremam auctoritatem super ecclesiam: privilegia certis ecclesiis a pontificibus fuisse concessa, uti Gallicanæ. Concilia generalia esse valde utilia, non tamen absolute necessaria ad extirpandas hæreses & schismata, aut alias inordinationes tollendas.*

Propositiones istæ a Parlamento fuerunt prohibitæ, ceu nimiam tribuentes Papæ potestatem, antiquæ doctrinæ, in regno receptæ, & ecclesiæ Gallicanæ libertati contrariæ; utque in posterum talis doctrina proscriberetur, additum mandatum, ut hoc decretum in proximo theologicæ facultatis conventu prælegeretur, præsentibus duobus consiliariis curiæ, atque ad omnes regni Universitates mittatur, in acta publica referendum.

Facultas

Facultas declarationem edidit, sex capita complexam. Prima tria concernebant potestatem Papæ in res temporales regum: quartum authoritatem regis. In quinto & sexto dicebat, *non esse facultatis doctrinam, quod Papa sit supra concilium generale, neque, quod sit infallibilis, quando non intervenit consensus ecclesiæ.*

Displicuit Parlamento hæc declaratio, vehementerque in senatu fuit invectus in illam *Talonus* advocatus generalis, id maxime reprehendens, quod facultas permisisset eas theses in scholis suis dictari, atque disputationi publicæ præparari, nunc vero negative tantum illam doctrinam attingat, *non esse illam facultatis*; cum affirmative, positive & absolute deberet eam rejicere, tanquam novam & erroneam, authoritati regiæ, juribus coronæ, libertati ecclesiæ Gallicanæ, Gersoni & antiquæ sententiæ oppositam.

Mirum est sane, virum laicum, qui theologiæ nunquam studuit, tam alto tono loqui de hac materia. Fortassis ex Dupino didicit, qui in *hist. eccles. sæc. XVI part.* 3 asseruit, superioritatem concilii supra pontificem esse fundamentum libertatis Gallicanæ. Quid, quæso! hæc quæstio cum libertate Gallica habet commune? Num propterea, quod pontifex esset supra concilium, dimitterent Galli suas libertates? Concilium est supra pontificem, ut Talonus cum Dupino declamavit, an propterea in iis, quæ ad disciplinam spectant, obsequuntur concilio? Exemplo sit concilium Tridentinum: an illud communi decreto recipiunt? an dimittunt suas consuetudines concilio contrarias? an non inhærent nihilominus solenni suo principio, non esse recipiendum decretum, si libertatibus Gallicanis aut coronæ prærogativis sit contrarium.

Audiamus hac de re testem exceptione majorem Petrum a Marca, *de concord. sacerd. & Imp. l.* 3 *c.* 7 ita disserentem: solet a plerisque pragmaticis, inquit, hoc fere præcipuum constitui libertatis Gallicanæ theorema, concilium œcumenicum superius esse summo pontifice --- attamen, si id, quod sentio, libere profiteri liceat, existimo libertates ecclesiæ Gallicanæ hoc axiomate non omnino niti. --- Etsi enim hæc sententia in schola Parisiensi, & ceteris hujus regni academiis certissima habeatur, in foro apud nos non disceptatur, qui libertates perinde tuemur, si concilii generalis novis decretis statuatur aliquid contrarium, ac si de Romani pontificis constitutionibus agatur. --- Fruatur summus pontifex aut æquo jure cum conciliis generalibus, aut superiori: illud unum in foro expendetur, an nova constitutio vel novum rescriptum consulat rebus Gallicanis aut noceat. Si receptos canones vel receptos

ceptos mores infringat, ejus ratio non habebitur, nisi consensu publico accedente.

Ita magnus ille & eruditus scriptor, qui in utraque republica magistratum gessit, primum Parlamenti præses Pali, dein episcopus; neque alias Papæ nimium dare assuetus. Eadem fuit sententia Maimburgi; quamvis nec ipse pontifici nimis addictus fuerit.

Maxime vero stupendum, quod homo laicus ausus fuerit censuram ferre, erroneamque dicere sententiam, ab omnibus ferme extra Galliam receptam theologis, gravissimisque rationibus nixam, quam nullus unquam theologus, etiam Gallus, quantumcunque zelosus pro suis libertatibus, præsumpsit erroneam aut censura dignam dicere. Credo ego, nisi thesis baccalaurei Sorbonici incidisset in tempora, quibus Gallia adversus Romam, propter Crequium legatum à præsidiariis Corsis offensum, fuisset concitata, nec Talonum contra eam ita fuisse declamaturum, nec Parlamentum quæstioni ecclesiasticæ se immisturum.

ARTICULUS XIV.

S. Amorii diarium exustum. Censura Papæ in censuram Sorbonæ. Reformatio Mendicantium. Crisis de dote religiosa. Versio Novi Testamenti interdicta. Crisis de illa. Pax a Jansenistis ob- & subreptitie obtenta.

50 ANno 1664 publice per carnificem, decreto consilii status, combustum fuit *diarium S. Amorii* (*Saint Amour*) complexum, ut præfertur, quæ in caussa Jansenismi Romæ & Parisiis gesta sunt ab anno 1646 usque ad 1654, tanquam aperte renovans hæresin Jansenianam, totique ordini ecclesiastico summopere injurium. Idem diarium Romæ quoque damnatum fuit.

Eodem anno rex ipse ingressus est Parlamentum, ut curaret *registro* inferri declarationem regiam, qua omnibus personis ecclesiasticis præcipiebatur, ut formulæ, adversus Jansenismum conceptæ, subscriberent. Idem mandavit *Perefixus*, qui Cardinali de Retz in archiepiscopatu Parisiensi successerat.

Censura Sorbonæ censuram.

Sorbona damnavit plures propositiones, extractas e libro *Vernanti* Carmelitæ, quibus Papam, Cardinales, episcopos, & religiosos mendicantes defendit. At anno sequenti pontifex censuram censura elisit, edita in hanc rem Bulla. Sed contra hanc acriter insur-

insurrexerunt anno 1665 Parlamentum, & Arnaldus, pro fallibilitate Pontificis multa declamantes, exprobrantesque, quod Papa in Facultatem, totius orbis primam, ausus esset censuram ferre. Quamvis enim Arnaldus odisset Sorbonam, ex qua fuerat ejectus, magis tamen oderat Alexandrum VII, factioni Jansenianæ adversantem.

Ipsa etiam Facultas latam in se censuram gravissime tulit. Quare doctores quidam, ut vindicarent, quam corpori tam illustri illatam putabant, injuriam, libellos, maligne in Pontificem scriptos, collegerunt, vulgaruntque. Sed hæc collectio ipsi adeo Parlamento tam virulenta est visa, ut ad ignes eam damnaret.

Anno 1666, cum in dies augerentur religiosorum domicilia, renovavit rex edictum, ne plura construerentur, sine suo, episcopi & civitatis consensu. Et sicut annis superioribus in reformationem antiquiorum ordinum cura intendebatur, ita isto in recentiorum, quatuor maxime mendicantium, qui, ut res humanæ, vicissitudini subjectæ, ferunt, a primo fervore desciviffe visi sunt, prout Talonus in Parlamento acerbe fuit conquestus.

Multiplicari gentem, inquiebat, sed dissolvi disciplinam, inducique libertatem & vagabundam vitæ licentiam, a fundatorum mente degenerem. Recipi pensiones ab ingredientibus vitalitias, & a monialibus argentum in dotem exigi contra canones, non sine avaritiæ & simoniæ labe. Posci malo, ne ultra grassetur, remedium: constituendos vel invitis reformatores, ad mendamque novitios suscipiendi potestatem, donec reformatio finem intentum sit assecuta. Si monasteria sint ditia, nihil ab ingredientibus petendum, si egena, ad eum reducenda personarum numerum, quem nutrire possint.

Responsum fuit ab aliis, dotem ab ingredientibus religionem afferri solitam, nihil commune habere cum simonia; non enim illam exigi aut dari pro ipsa susceptione aut votis religiosis, sed pro sustentatione necessaria, aut per modum donationis, gratitudinis, vel eleemosinæ, ut plures DEi servi ali possint, aut tanquam legitimam vel dotem, liberis secundum leges debitam: sicut dos non numeratur marito pro sacramento matrimonii, sed alio titulo, nempe pro alendis liberis & ceteris matrimonii oneribus sustentandis: & stipendium sacerdoti non datur pro missa sed pro sustentatione. Consequenter non exigi aut dari temporale pro spirituali, aut spirituale pro temporali tanquam illius pretium, in quo labes simoniæ consistit, jure divino & humano semper gra- Dos religiosorum.

viter prohibitæ. Ipsum S. Carolum Borromæum id genus filiarum dotes approbasse.

Monasteria non esse solummodo asylum virtutis, sed etiam levamen familiæ, quæ prole numerosa gravata modico sumptu ingentes impensas potest redimere. Non esse proin, quod sæculares conquerantur. In sacris cœnobiis non alios, quam eorum liberos enutriri. Abbatias mundanas superbis ædificiis & omni opulentia splendere: cur sacratis DEo locis mediocris penus invideretur?

Per hoc tamen nullatenus probari, si opulenta monialium cœnobia divites duntaxat virgines admittant, illas vero rejiciant, quæ aureas dotes afferre nequeunt; cur enim non etiam pauperes admitti possent ad votum paupertatis?

Rex a Papa petiit, ut designet commissarios, *qui monasteria reforment*. Misit ex Italia quatuor religiosos, qui in consortium visitationis admittere detrectarunt socios, quos adjungere illis Parlamentum conabatur. P. Pulo, delegato P. Generalis Dominicanorum, potestate & auxilio regis opus erat, ut religiosi conventus, in platea S. Jacobi siti, eidem parerent. Nec magis *Observantes* prompti erant. Moniales aliquæ obstinatione viros superabant. Parlamentum, reformationis peractæ rationem videbatur exigere; sed commissarii officio suo functi in Italiam redierunt, rationem reddituri, cui debebant.

Scriptor quidam Gallus ait, commissarios eum fructum ex hac visitatione retulisse, ut Galliam viderent, moribus, quos invenerant, relictis in Gallia: susceptos nihilominus novitios, quamvis edictum vetaret. Fastidii autem plus allatum monialibus, quibus sub pœna *dupli* a Parlamento prohibitum fuerat dotem recipere: aliquas pecuniam accepisse simulato titulo mutui, quod nunquam essent restituturæ. Alias ab hac praxi deterritas metu, ne juramentum exigatur, secreto pensionem accepisse.

Conventus generalis cleri Gallicani anno 1675 supplicavit regi, ut decretum de dote revocet. Sed nihil obtentum. Feliciores fuerunt ejusdem preces anno 1693, quo declaratum, cum consuetudo dotem, quamvis canonibus non admodum conformem, licitam faciat, atque a summis Pontificibus approbata dicatur, regis voluntatem eo interpretandam, ut abusus sublatos cupiat, non autem dotem moderatam, quæ ad alendam in paupere monasterio personam susceptam sufficiat; si autem domus religiosa sufficienter sit fundata, designationem bonorum episcopo loci exhiben-

hibendam, qui dein ad regem referat, ut, quid conveniat, possit decernere; ne opulenta asceteria, thesauris non mundanis destinata, magis ditescant, tenuia vero cum egestate luctari debeant.

Anno 1667 *Perefixus* archiepiscopus Parisiensis & consilium status, ut vocant, suppresserunt *traductionem novi testamenti in linguam Gallicam*, a Portu-Regiensibus novatoribus adornatam; qui tamen lucem, propter multiplex crimen falsi, fugientes, nomen suum, contra ac honestos viros deceret, non addiderunt. Dicitur hæc versio *Montensis*, quia in titulo fingitur, Impressam fuisse Montibus Hannoniæ in Belgio Catholico, cum in Hollandia fuerit edita. Versio Montensis vernacula.

Sacris scripturis nihil sanctius: sed corruptio optimi pessima, abusuque illius nihil fidelibus perniciosius. Nulla unquam hæresis infestavit ecclesiam, quæ erroribus suis patrocinium ex Scriptura, aut corrupta, aut perperam intellecta, non accerseret. Inde Arius, Nestorius, Eutyches, Waldenses, Beguardi & Beguinæ, Lutherus, Zwinglius, Calvinus, & quidquid unquam hæresiarcharum orcus protrusit, ut incautis illuderent, doctrinæ suæ originem mentiebantur; fœminis non minus ex libro vitæ sibi mortem legentibus, dum illud ad genium suum versatilem rudemque interpretabantur.

Quapropter omni ætate sancta ecclesia versiones Bibliorum in linguas vernaculas improbavit, ne vulgus imperitum introduceretur in sanctuarium DEi, cujus ingressus sacerdotibus est reservatus. Mali utique non sunt incorrupti Scripturæ libri, dicebat jam olim S. Basilius; sed debilior est plebis stomachus, quam ut eosdem possit digerere. Utilius & securius ei sacerdotes hunc panem frangunt, sicut sacramenta illi ministrant. Noxia.

Inde tot conciliorum, Pontificum, episcoporum decreta ac censuræ, tot regum & academiarum placita, utraque potestate ad obviandum enascentibus tot morbis concurrente. At incassum omnia. Quilibet novator contumax perrexit, cerebri sui commenta erronea interpretatione Bibliorum in suam aliorumque perniciem fucare, & velut divini verbi oracula plausibilia reddere, ut credulas & in novitates prurientes animos in casses trahat.

Collaborarunt ad hunc finem improbo studio *Portu-Regienses* socii, versionemque vulgarunt, detorto sensu Calvinianam Jansenianamque pestem incautis lectoribus instillaturi. Non Pontifici, non regi, non episcopis parsum. Decreta, edicta, ordinationes, sparsis pro more libellis lacerabantur.

Opposuerunt se equidem Maimburgus perorans ex cathedra, Annatus confessarius regis, Malletus doctor Sorbonicus scriptis libris. Sed calumnias, exprobrationes, despectus, ab gente his armis dudum assueta, retulerunt. At calumniæ, convitia, diffamationes, detractiones famæ, Jansenistis sanctæ sunt, ex radice charitatis progenitæ, ad aperiendos oculos cæcorum, ad salubrem instructionem, ad cautelam fidelium, ne seducantur, atque ne adversariis redeat animus invadendi innocentes, & oppugnandi veritatem. Hinc oportet, mendacium appellare mendacium, calumniam, imposturam, extravagantem & impertinentem garrulitatem, quod talis est. Ita Arnaldus, modestia, charitate, discretione plenus: qui peculiarem dissertationem secundum proportionem, ut profitetur, geometricam edidit, qua docet, ad redarguendos adversarios adhibendos terminos, quos mundus duros æstimat; ut perfringant durum lectoris cerebrum, quod nuda & macilenta veritas non penetrat.

Tandem, postquam versio illa a rege & episcopis fuit prohibita damnataque, Roma quoque eandem proscripsit. *Eundem librum versionis Gallicæ novi testamenti*, inquit Clemens IX, *tanquam temerarium, damnosum, a vulgata editione difformem, & offendicula simplicium continentem, authoritate apostolica tenore præsentium damnamus & prohibemus.* Quam censuram anno 1679 innovavit Innocentius XI.

Verum Jansenistis hæc damnatio erat effectus conspirationis artisque Jesuiticæ, tantoque magis librum divulgabant, adeo quidem, ut, si Bayleo (*diction. hist. & crit.*) fides, trigesies sit recusus. Nempe, nitimur in vetitum.

Fraus Jansenist.

Postquam quatuor Galliæ episcopi recusarant formulæ, qua Jansenismus damnabatur, ab Alexandro VII dictatæ, subscribere pure & simpliciter absque distinctione inter jus & factum, & 19 alii episcopi caussam eorum, apud commissarios agitatam, coram sede apostolica agere cœpissent, tandem anno 1668 renitentes illi quatuor episcopi, datis ad Clementem IX litteris, contestati sunt, subscriptum a se suisque diœcesanis secundum intentionem ecclesiæ. Idem alii de illis testati sunt. Quapropter Papa iis in gratiam receptis, finitam caussam, pacemque ecclesiæ Gallicanæ redactam credebat.

Arnaldus, qui subscriptionem fingebat, ad regis præsentiam admissus, non tamen in collegium Sorbonicum. Monialibus Portus Regii concessus iterum usus sacramentorum. Verum non optima fide

fide actum ab istis esse, haud diu post apparuit: quippe Portu-Regienses aliique Jansenistæ, de pace illa concessa velut triumphum ducentes, frivolum dilemma vulgarunt, infallibilitatem Pontificum explodentes, quod vel Clemens IX errarit, dum quæstionem facti a juris decisione separari passus esset, aut ejus antecessores Innocentius X & Alexander VII, dum quæstiones eas separari posse negassent, & utriusque fidem exegissent.

At alienum prorsus a veritate est, quod Clemens a Prædecessorum vestigiis recesserit. Promissa fuit illi plena subjectio & obedientia, Pontificum illorum constitutioni præstanda, atque puram & absolutam formulæ subscriptionem jam factam plures idonei testes deposuerant; nec alia conditione renitentes episcopos recepit; nulla proin ratione quæstiones illas separari est passus, sed constanter institit, ut 5 propositiones non solum secundum se & in abstracto spectatas damnarent, sed prout extant in libro Jansenii, & in sensu a Jansenio intento. Si quod vitium irrepsit, in Jansenistarum mendacio id consistebat.

Umbratilis igitur pax ista ob Jansenistarum prævaricationem non diu tenuit, sed recruduit bellum acrius, parte utraque scriptis libellis flammam nutriente. Verum hæc veluti transeundo ordinis servandi gratia hic dicta sunto, sequetur enim uberior ob rei magnitudinem de Jansenismo tractatio libro sequenti.

ARTICULUS XV.

Edictum regis contra Calvinistas. Liber moralis Jesuitarum exustus. Crisis de famosis libellis. Lis de Auctore libelli de imitatione Christi. Nova contra Calvinistas mandata. Theses odiosæ de Papa & episcopis.

Latente aliquantisper sub doloso cinere pacis & concordiæ flamma Jansenistica, anno 1669 adversus Calvinistas zelus regis se explicuit. Mandatum propterea publicavit, 49 articulis comprehensum, 1

Prohibitum illis prædicare extra loca illis permissa: loqui contra religionem Catholicam: ministri non assumant nomen pastoris ecclesiæ. Talarem togam ne gestent extra suum templum. Ne assistant matrimonio Catholicæ personæ cum Calviniana. Cum exteris provinciis in religionis negotio commercium ne nutriant,

 Syno-

Synodum ne habeant abſque permiſſu regis, & præſentia commiſſarii, a rege deputati. De valore matrimonii ne judicent. Ne puniant eos, qui liberos ad Catholicas ſcholas mittunt. Ne ſepeliantur in cœmeteriis Catholicis. Ne exponant cadavera ante fores ſuæ domus. Nullus ex illis in dicaſteriis regiis ſit præſes. In civitatibus mixtis conſul ſit Catholicus, & ſenatores ad minimum numero æquales.

Quando SS. Sacramentum portatur prope templum Calviniſticum, ceſſetur a cantu pſalmorum, donec proceſſio tranſierit. Si obvium fiat Venerabile, aut ſecedant, aut reverentiam exhibeant. Miniſtri converſi immunes ſint a tributis. Infantes, quorum patres fuerunt, ſunt, aut erunt Catholici, catholice educentur, licet mater ſit Calviniana. Obſervent feſta Catholicæ eccleſiæ. Officinæ aut tabernæ illis diebus ne ſint apertæ.

Hujusmodi decreta plura fuerunt condita, Parlamento Rothomagenſi ſtrenue intentionem regis proſequente; Pariſienſe vero frigore aliquo torpebat, ut quatuor menſibus cunctaretur edictum regis in *regiſtrum* referre. At rex in cauſſa religionis nec latum unguem cedendum ratus, atque deſtinato animi conſilio inſiſtens, revocando edicto Nannetico ſenſim præludebat.

Anno 1670 editus eſt liber hoc titulo: *Moralis Jeſuitarum, fideliter extracta ex eorum libris per unum D. de S. Lazaro.* Per manum carnificis publice fuit flammis traditus. Archiepiſcopus Pariſienſis illum examini commiſerat quorundam doctorum Sorbonæ: qui declararunt, quod ſit plenus injuriis, impoſturis, calumniis, falſificationibus, craſſis ignorantiis, propoſitionibus falſis, ſcandaloſis, hæreticis.

Auctor creditus eſt doctor *Perraltius*, provincialium Paſcalis encomiaſtes & imitator. Intentio calumniandi ac denigrandi Societatem, quæ, poſthabitis privatis incommodis, novatorum conatibus totis viribus ſe opponens, linguam & calamum religioni immolabat. Utrique calumniatori erat mens eadem, ſed effectus diverſus. Ignes fortaſſis, cenſuræ, Annatus, Pinterellus, Moinius potentes apologiſtæ, obſtabant, ne Perraltii ſatyra ſcopum aſſequeretur.

Habet hoc omnis hæreſis, viſu fœda turpisque, denigrando alienos vultus vult ſplendeſcere. Sectarii ſæculi XVI declamare paſſim auditi ſunt contra mores Romanæ eccleſiæ, teterrima Pontificum, ac curiæ objecta effigie, eorum maxime, qui ipſos damnaverant. Novatores ſæculi XVII, qui nomine Catholico ſibi

blan-

blandiebantur, cum argumenta adversariorum, quibus hæreseos eos convincebant, solvere non possent, mutata scena, casistas in theatrum producebant, ut privata membri unius macula totum corpus nigredine inficiant, illudque oculis mundi odiosum reddant: satis opimum operæ pretium se nactos rati, si æstimationem & amorem adimant.

Quot virulenta scripta, quot libelli famosi, quot satyræ, non dicam charitatis & pietatis, sed humanitatis omnis expertes, adversus summos sacrorum antistites, episcopos, doctores sæculares & regulares, Jesuitas comprimis, quos injuriæ magis obnoxios, impune lacerari posse existimant, in omnem prope terrarum orbem protruserunt! Crisis de famosis libellis.

Exhibent viros, sua ætate probitate, integritate, virtute, prudentia, doctrina excellentes, tanquam homines sceleratos, qui data velut opera concertarint, ut moralem JEsu Christi doctrinam pessundent, atque evertant. Missionarios, pro salute animarum & domo DEi zelantes, faciunt idololatras, & mercatores, qui relicta domo paterna, amicis, patria, tranarint oceanum, adierint gentes barbaras, sanitatem mille inter ærumnas, vitamque adeo ipsam profuderint, ut terrenis opibus ditescant, & mysterium crucis evacuent.

Et utinam non etiam hodiedum ex Catholicis quidam, quos, sub eodem Christi vexillo militantes, charitate præcipua conjunctos esse oporteret, calumnias, ex Jansenistarum famosis libellis descriptas, recoquerent, & velut dapsiles escas, hæreticis, ingluvie cupida hiantibus, gestientes ovantesque apponerent. Hos tu viros religiosos dixeris? ego ne Christianos quidem.

At mittamus istos, alio lixivio dignos; de Jansenistis mihi sermo; quorum satyræ, devictorum arma, spiritu vindictæ effusæ, certe parum Christianæ, ut mentes depressas, simplices, & infirmas movere forsan possint, non tamen æquos rerum arbitros, sui constantes. Sed demus, moveri. An propterea Jansenistas ab hæresi puros arbitrabimur? audiamus S. Hieronymum in simili casu contra Origenistas calumniatores (*epist.* 68) perorantem. Quid opus est, inquit, percurrere regiones, lacerare Pontificem Christi, ejusque discipulos? cui bono accumulare tot mendacia, totque injurias? declamare tanta atrocitate contra mores eorum, quorum argumentis non potestis resistere? an vos minus estis hæretici, quando vobis aliqui credunt, nosque sceleratos existimant? an lingua vestra minus est impia, si ostenderitis, nos aliquibus

nævis

nævis laborare. Verum satis dictum de istis hæreticis, quorum injustum odium, quod in omnibus occasionibus adversum nos produnt, detegit secretum cordis, & venenum, quo turgent. Ita magnus ille & sanctus ecclesiæ doctor contra discipulos Origenis, demonstrans, tametsi omnia ea, quæ sunt calumniæ, essent vera, nihilo tamen eorum caussam fore meliorem.

Applicemus verba S. Doctoris. Quamvis moralis Jesuitarum doctrina, omniumque, qui Jansenistas oppugnant, esset corrupta, prout Portu-Regienses sodales persuadere conantur, an propterea Portus Regius magis esset Catholicus? bellus enimvero splendor, qui a sordibus alienis accersitur! dicamus, quod res est. Odium, invidia, animi aversio hoc plaustrum trahunt. Nemo vir prudens ab alterius morbo sanitatem quærit.

Lis de libello de imitatione Christi.

Anno 1671 fervebat Parisiis controversia, quis esset auctor libelli aurei de *imitatione Christi.* Multi certabant non minus ac olim Græci de Homeri patria: sub medium adhuc sæculi XVI non pauci eum attribuebant Joanni *Gersoni*, celebri illi academiæ Parisiensis cancellario. Verum & stylus dissentit, & multa in libro illo dicuntur, quæ Gersoni non competunt. Dicit auctor, tum alias, tum lib. 3 c. 10 se religiosum esse: Gerson autem nunquam fuit. Quare hæc sententia penitus ferme evanuit.

At major Benedictinos inter & Canonicos Regulares exarsit contentio. Illi Joannem *Gersen* Benedictinum Vercellis abbatem auctorem fecerunt, isti *Thomam a Kempis* Canonicum regularem S. Augustini. Illi illius sub nomine libellum edebant, isti sub istius. Recursum ad Harlæum Parisiensem archiepiscopum & ipsum etiam Parlamentum. Producta utrinque vetera manuscripta: constituti judices; sed tandem res indecisa relicta. Quamvis autem Benedictini Patres persuadere niterentur, erratum fuisse in nomine, & loco *Gersenii Gersonem* fuisse scriptum, communis tamen persuasio invaluit, Thomam a Kempis (urbe Coloniensis agri) Canonicum regularem, verum esse auctorem.

Quidam mirari se dicebat, cur hac de re litigarent religiosi: sufficere utique, si dicatur, religiosum esse auctorem: inde enim omnes laudis partem nacturos propter communicationem privilegiorum. Typographia regia Parisiis anno 1736 libellum istum magnis characteribus in forma quarta edidit, omisso nomine auctoris; fortassis, ne cui ex competitoribus præjudicium inferatur.

Anno 1673 rex jus *regaliorum*, ut vocant, in omnes diœceses extendit, iis solis exceptis ecclesiis, quæ titulo oneroso essent

exem-

exemptæ. Huic edicto se opposuerunt episcopi Aletensis & Apamiensis, magno suo incommodo. Quæ res postea magnas turbas excitavit, colliso regno cum sacerdotio.

Anno 1680 plura edicta contra Calvinistas rex publicavit, quibus severe prohibuit, ne Catholicus quispiam ad Calvinismum transiret; ne ministri eos ad suos conventus admittant, aut professionem recipiant; simulque everti jussit templa, quæ Hugonoti contra tenorem edicti Nannetensis magno numero erexerant. Fulgur hoc erat, secuturi fulminis nuntium.

Ominari id facile poterant Calvinistæ, zeli regii pro religione, plus quam vellent, gnari. Igitur fugam circumspiciebant, quam primi arripuerunt, quibus nihil domi relinquendum erat, ut opportuniora in finibus regni apud Protestantes loca præoccuparent. Ne autem locupletiores bona sua divenderent, & ingentem pecuniæ vim regno exportarent, sub pœna confiscationis omnium bonorum id genus venditio & egressio e regno fuit prohibita: qua pœna emptorum avaritia fuit cohibita. Interea autem regis voluntate instructionibus clerus institit, ut errantes in viam salutis reducerentur.

Larreyus in historia sua Anglicana narrat, deliberatum fuisse in consilio regio; an non omnes Hugonoti una internecione essent delendi, sed horrore lanienæ Bartholomææ moderatiores fuisse absterritos. Si quæras, quo id teste probet? respondet more suo: *dicitur*; nempe in Calvinistarum triviis, & popinis.

Circa hoc tempus *Gerbaus*, doctor Sorbonicus, edidit *dissertationem de caussis majoribus*, docuitque, quod episcopis jus competat decidendi materias fidei & disciplinæ, & opponendi authoritatem, immediate a Christo ipsis concessam, novitatibus, quæ in ipsorum diœcesi forte orirentur, aut eorum provincia: quodque, secundum disciplinam concilii Sardicensis, episcopi in prima instantia sint judicandi ab episcopis comprovincialibus.

Plura alia magis invisa auctor in decursu libelli inseruit. Unde Innocentius XI eum damnavit, ceu continentem doctrinam *schismaticam*, *suspectam de hæresi*, *& injuriosam S. Ecclesiæ*: injungens inquisitoribus, ut eundem in ignes conjiciant.

Graviter ferentes hanc censuram Galliæ episcopi sex commissariis librum examinandum tradiderunt, qui referebant, librum plenum esse bona doctrina, multaque eruditione; temperandas tamen in sequenti editione duriores quasdam expressiones, quæ censuræ caussam dederint.

Non adeo benevole susceptus ab iis fuit liber *de judicio canonico episcoporum*, qui statuebat 1 etiam in prima instantia caussas episcoporum deferri posse ad S. Sedem. 2 Papam caussas episcoporum judicare posse per se ipsum, aut ad provinciam remittere. 3 Concilia nihil posse, neque circa fidem, neque disciplinam sine Papa. 4 S. Ecclesiam esse originem sacerdotii. 5 Papam esse infallibilem in decidendo facto.

Auctor conventus a commissariis cleri suarum propositionum declarationem obtulit, respondit que ad 1, se locutum de casu appellationis. Ad 2, se præcise narrasse usum & prætensionem Pontificum, abstrahendo a quæstione juris, & recentiori consuetudine Gallicana. Ad 3, sensum esse, quod conciliorum particularium decreta non constituant legem pro tota ecclesia sine interventione Papæ, qui confirmare illa potest, vel abrogare. De cetero se nunquam negasse, quod episcopi in conciliis vere sint judices. Ad 4, nunquam se dubitasse, quin episcopatus sint juris divini. Suam propositionem esse hanc, ex S. Cypriano desumptam: origo *unitatis* sacerdotalis est a S. Petri cathedra. Errorem in omittenda voce *unitatis* esse librarii. Ad 5, se locutum non de facto nudo & simplici, sed dogmatico. *Quæ interpretatio non est absimilis retractationi.*

ARTICULUS XVI.

Obitus Turenii, ejusque elogium. Versio fortunæ. Unionum systema. Argentina capta. Genua, Tripolis, Tunetum, Algerium, ignibus infestatæ. Induciæ vicennales. Mors Lud. Condæi. Fœdus Augustanum. Bellum ob Palatinatum &c.

52 Bellum Gallico-Batavicum, quod Germaniam dein etiam, omnemque propemodum Europam involverat, primo tractatus istius libro, quo de Germaniæ rebus actum, satis pro instituto prolixe retulimus. Pauca hic addenda, quæ Galliam maxime spectant.

Turenii mors. Anno 1675 (non vero anno 1672, ut in genealogicis suis tabellis errat Hübnerus) Henricus vicecomes *Turrenius*, dum Montecuculi motus exploratum iisset, globo æneo, tormento bellico emisso, ex equo præcipitatus, repente extinctus est; heros, cui fortitudine, bellique artibus Francia vix parem habuit.

Ex-

Expugnavit anno 1653 Rethelium in Picardia, & Mozomium in Campania, 1654 Quercetum, Landracium, 1655 Condæum, Fanum S. Gisleni, Capellam, 1656 protexit obsidionem Monmedienſem, 1657 cepit Fanum S Venantii, Mardicum; ſolvit obſidionem Ardenſem; retulit victoriam ad Dunas, 1658 occupavit Ipras, Aldenardam, Furnas. Anno 1667 ſupremus belli præfectus, expeditionem ſuſcepit 1672 in Hollandiam, ſignans ubique iter lauris & palmis, 1673 cum exercitu in Germaniam movit, & Brandenburgum ad alia conſilia permovit, 1674 ad Sinzhemium, ad Mühlhuſium, ad Türckhemium victoriam reportavit, 1675 ſubito expeditionem in alterum orbem ſuſcepit. Quid proſunt reliquæ, ſi hæc fuit infelix?

Rex Ludovicus graviſſime ejus mortem accepit, exercitum malens perdere, quam talem tantumque ducem. Utque palam oſtenderet, quanti eum habuiſſet, ſingulari exemplo corpus ejus ſepulcro regio ad S. Dionyſii Pariſiis inferri voluit.

Hoc Turrenius peculiare habuiſſe dicitur, & a more aliorum ducum alienum, quod illi plerumque juniori ætate ſint audaciores, minusque circumſpecti, generoſo ſanguine in venis bulliente, atque ad gloriam ſibi comparandam ſpiritus æſtuantes accendente; ætate vero maturiore deferbeſcant, atque plus prudentiæ, & vigilanti circumſpectioni in omnes caſus, qui evenire facile poſſent, tribuendum ſibi eſſe exiſtiment: at vero Turrenium contrariam iniiſſe rationem, dum vernantibus annis timidior & tardior, prælia & incertos eventus evitandos ſibi putarit, ultimo vero decennio, rerum militarium experientia jam ſubactus, toties certamen inierit, quoties occaſio ſe ſe, tempus & locus obtuliſſet: dictus propterea, ex Fabio in Alexandrum mutatus.

Natus fuit hic ducum dux anno 1611, obiit anno ætatis 64, a Calviniſmo ad Catholicam fidem tranſiit anno 1668, profeſſione coram archiepiſcopo Pariſienſi emiſſa. Grave vulnus hæc converſio inflixit Calviniſtis; cui cum nullum aptum inveniſſent emplaſtrum, finxerunt, id factum ſpe coronæ Polonicæ. Sed a prudentibus merito riſu fuerunt exploſi. Habent hoc nempe iſti homines; quoties aliquis errores eorum deſerit, humanis id rationibus attribuunt; at vero, cum quis ad eorum ſectam tranſit, lumine Evangelii illuſtratum dicunt.

Poſt mortem Turrenii mox apparuit, quantum in uno viro ſitum eſſet: erecti Germanorum, dejecti Gallorum animi: illi imminebant, ſpebus pleni, iſti fugiebant, & ultra Rhenum ſe rece-

 perunt.

perunt. Carolus autem III Lotharingiæ dux in ducatum ſuum irruptionem tentabat, valido inſtructus exercitu, vexillis impreſſo lemmate: *aut nunc*, *aut nunquam*. At conatui ſuo fuit immortuus. Reliqua hujus belli, & pacem Neomagenſem libro ſecundo perſecuti ſumus.

Unum hic alterumve, quod Galliam peculiariter ſpectat, addidiſſe ſufficiat. Anno 1675, cum de pacis congreſſu tractaretur, rex ſecuritatis litteras, ſeu ſalvum, ut vocamus, conductum, etiam Lotharingiæ duci conceſſerat, ſed negato *ducis* titulo, *conſanguineum* ſuum & *principem* duntaxat appellavit; quo ſignificare voluit, ducatum Lotharingicum ad eum non pertinere: id quod dux regi Angliæ, mediatori, queſtus eſt. Reſpondit Gallus, id Lotharingo nulli futurum præjudicio.

Eodem anno Ludovicus novos creavit Franciæ mareſchallos, Eſtradam, Schombergium, Duraſſum, Fevilladam, Montmoranclum, Luxemburgum, Rochefortum.

1676 Quenius vicit in mari Siculo bis Ruyterum, archithalaſſum Hollandiæ, qui in altero prælio navali ipſus occumbit. Vivonus 12 Batavorum naves bellicas ad Panormum comburit aut mergit, Eſtræus 10.

1677 Galli reportant victoriam Mont-Caſſelanam, & Cameracum cum Audomaro expugnant,

1678 Gandavum, & Ipras; Siciliam vero deſerunt, ſequentibus Hiſpanorum metu 150 familiis.

1679 concluſa eſt *pax Neomagenſis*. Ludovico titulus *magni* datus, quod unus Europæ ferme omni par fuiſſet.

Unionum ſyſtema.

Anno 1680 paulo poſt pacem Neomagenſem juriſconſulti Galliæ *unionum & reunionum* ſyſtema procuderunt, ex lege, ut dicebant, *Salica*, cujus ea ſit ſententia, ut, quidquid unquam in jus dominiumque Franciæ quovis pacto accreviſſet, id inſolubili vinculo coronæ ita agglutinetur, ut nullo unquam ævo avelli, contra vero a quovis, alienæ velut rei poſſeſſore, vindicari poſſit: & veluti res DEo devotæ fiunt ſanctæ, atque extra commercium poſitæ, ita, quod olim Galliæ fuerit, etſi bello eripiatur, ematur, donetur, permutetur, cum omnis alienationis contractus ſit irritus, in dominio ejus permaneat; hac quippe in re nihil populum, nihil Parlamenta, nihil ſanctius conſilium, regem ipſum, quamvis ſumma cum poteſtate regat, ceu uſufructuarium nihil poſſe. Hanc novam juriſprudentiam ſcriptores Galli etiam commentariis

Wagn.

vulga-

vulgarunt, addideruntque, hanc legem Franciæ esse fundamentalem, sacrosanctam, æternam, immutabilem.

Atque ex hoc systemate invecta sunt ad res novas designandas peregrina illa vocabula: *uniones*, *reuniones*, *dependentia*, *dependentiarum dependentiæ*, *jus æquivocationis*, *æquivalentiæ*. Utque hæc jura efficacius vindicarentur, erecta sunt nova quatuor tribunalia, *Metis* videlicet in Lotharingia, *Brisaci* in Germania, *Vesuntione* in Burgundia, & *Tornaci* in Belgio, cum mandato, operam darent, ne quid de his juribus imminueretur. Citabantur nobilissimi rei, rex Hispaniæ, & Sueciæ, Elector Palatinus, dux Wirtembergicus, multique alii per Sueviam, Franconiam, Westphaliam, & tractum Rheni principes & comites.

Confutabatur hic novus adquirendi modus, quo plures plurium sæculorum possessiones agebantur, his ferme rationibus. 1. Si Gallis liceat id genus legem ferre, idem jus alios quoque populos gentesque posse statuere, hoc vero pactores humanas confusum iri. Inutiles prorsus imo ridiculos fore pacis tractatus, vana & vacua principum juramenta, pacta & contractus.

2. Legem omnem humanam & a legislatore, & diuturnis temporum spatiis usuque contrario abrogari posse: ipsas divinas leges, ceremoniales & judiciales per legem Evangelii fuisse abolitas. Regna modo populari, modo aristocratico, modo monarchico usa regimine, modo jure hæreditario, modo per electionem obtigisse. Regnum Galliæ Merovingicos pulsis Romanis erexisse, illudque deinceps tum electione tum hæreditate adeptos; insuperhabita lege Salica in Pipinum coronam translatam, Merovingica stirpe in Childerico III adhuc virente. Capetingos reges nasci. Olim pro filiorum numero divisa imperia, nunc uni obtingere.

3. Juris gentium esse præscriptionum jura, illaque multo antiquissima. Jephteum jam Israelitarum ducem contra Ammonitas iisdem usum. Hæc nisi observentur, omnia per orbem fluctuare imperia, omnia incerta fore rerum dominia. Perpetuas lites, bella, & populorum collisiones turbaturas humanum genus: nec ullum fore pacis reparandæ remedium, si Gallorum quorundam principiis esset insistendum. Apparuit hoc anno cometa raræ magnitudinis, cujus occasione Casinus proposuit suum de periodico cometarum recursu systema, qui prædici possit, sicut eclypses solis & lunæ.

Secuta est anno 1681 occupatio *Argentinæ*, quod bello nupero Cæsareos admisisset, ingredientes in Alsatiam, iisque asylum Argentina.

tutum præbuisset, ut scribit Avrigny *en memoire chronol.* sed quid aliud faceret civitas Imperialis, juramento fidelitatis adstricta Cæsari & Imperio? Hoc tamen emolumenti urbs est consecuta, ut, cathedrali ecclesia sibi restituta, munimentis & valido castello augeretur; religio vero, senatu dimidia ex parte constituto Catholico, introductisque viris religiosis, quantum per pacta licuit, restitueretur. Quenius Tripolin tormentis quatit, multosque injicit globos ignivomos. Irritatus Sultanus, quo minus legatum omnesque Gallos in carcerem conjiceret, metus Ludovici inhibuit.

Anno 1682 Ludovicus academiam erexit militarem & nauticam pro nobilibus instituendis. Quenius iterum Algerium ignibus infestat. Cum Hispanos inter & Gallos de finibus in Belgio, & locorum, per pacem Neomagensem cessorum *dependentiis* conveniri non posset, Galli Luxemburgum obsederunt. Marchio Grana vero gubernator Belgii Gallum hostem Bruxellis declaravit.

Anno 1683 Ludovicus rex castigatis Algerianis pyratis, titulo reunionum, per Humierum Cortracum & Düxmudam cepit, Luxemburgum vero tormentis infestavit; sequenti autem anno per Seignelæum classe, pyrobolis, globis igniariis, varioque ad nocendum apparatu bellico instructa *Genuam* vastavit, quod Hispanis videretur addictior, minus honorifice de rege fuisset locuta, Gallisque negasset transitum per Savonam. Tandem conventum, ut quatuor senatores, inter quos dux ipse, Versaliam irent, veniamque a rege precarentur. Quod Algeriani quoque facere coacti sunt.

Genua.

Anno 1684 factæ sunt Ratisbonæ *vicennales induciæ* Gallos inter & Hispanos, conventumque, ut interea Gallia retineret Luxemburgum, Bellomontum, Bovinas, & Chimæum. Aliquot post diebus induciæ cum Imperio signatæ sunt. Sub id tempus venit legatus ex Indiis a rege Siami, fœdus initurus cum Ludovico, qui pariter legatum cum Jesuitis Missionariis misit.

Induciæ.

Anno 1685 mareschallus Estræus magna pyrobolorum vi injecta Tripolim coegit grandem auri summam pendere, & captos Gallos sine lytro restituere. Tunetum quoque coactum pacem ab eodem petere, quam sexaginta scutorum millibus impetravit.

Anno 1686 obiit Ludovicus, princeps Condæus, 68 ætatis anno, de quo frequens hactenus facta est mentio, ingenio, animi robore, arte & virtute militari summus, litterarum quoque disciplinis præclare ornatus, maxime polemicis. Legit quippe libros sectariorum, Atheistarum, Deistarum, Lutheranorum, Calvinista-

Mors Lud. Condæi.

viniftarum, & cum præcipuis eorum frequenter conferebat, difcuffisque omnibus auditus eft crebrius dicere, folam Catholicam, Apoftolicam, Romanam effe veram religionem, reliquas effe inventionem vifionariorum & impoftorum. Quamvis autem in juventute non femper ita vixerit, ut vivendum credidit, & Mazarinis illis fluctibus altius fe abripi fit paffus, quam fides in regem pofceret; poft Pyrenæam tamen pacem, qua reconciliatum diximus, minoris ætatis nævos correxit, & ultimis præfertim decem annis pientiffime vixit.

Anno 1687 d'Avrigny refert fœdus Auguftanum, inter Imperatorem, Hifpanum, Batavos, Brandeburgum, Saxonem, Palatinum, initum; eoque offenfum Ludovicum, accedente cauffa Palatina, & electionis Colonienfis, anno fequenti Heidelbergam, Moguntiam, Philippoburgum, Manhemium, Spiram, Wormatiam, Oppenhemium, Franckenthalium, Treviros, per Delphinum occupaffe, fimulque Hollandis bellum denuntiaffe. Crequius, injectis plus mille ollis igniariis, ingentia Algerio damna infert. FœdusAug.

Anno 1689 comitia Ratisbonenfia regem Franciæ & Cardinalem Fürftenbergium declararunt hoftes Imperii; quod ille contra pacem Monafterienfem & Neomagenfem occupaffet plures Imperii urbes, munimenta ad Rhenum excitaffet. Wilhelmus etiam, Angliæ ufurpator, Ludovico bellum indixit, hic vero Angliæ & Hifpaniæ.

Anno 1690, poftquam dux Sabaudiæ fœdus cum Hifpanis & Imperatore iciffet, Ludovicus Catinatum in ejus ditionem cum exercitu immifit. Commiffo ad Caroloregium prælio marefchallus Luxemburgus principem VValdeccium, Hollandorum ducem, vicit, cæfis 6000, captis 7000, inter quos 900 officiales. (*D'Avrigny ad hunc annum*). Claffis Anglo-Hollandica cæfa a comite Tourvillio, pluresque bellicæ naves aut crematæ, aut fubmerfæ, aut captæ. Catenatus Sabaudos ad Salutias vincit.

ARTICULUS XVII.

Belli profecutio. Urbium expugnationes. Igniariæ infeftationes. Pax Sabaudica, Risvicenfis. Partitionis tractatus.

ANno 1691 Catenatus in Pedemontio profequitur victoriam, Sufa, Villafranca & Nicea captis, uti etiam Monmeliano in Sabaudia. Rex vero, comitantibus principibus regii fanguinis, expeditionem 53

ditionem in Belgium suscepit, ibique Montes Hannoniæ expugnavit. Estræo Catalonia demandata provincia.

Bellum. 1692 comes Tourvillius, 44 navium classe instructus, invasit Russelum archithalassum, qui 93 bellicas Anglicas & Hollandicas ducebat. Nox prælium diremit. 13 naves Gallicæ, cum portum ob aquæ defectum attingere non possent, combustæ sunt. Hæc clades spes Jacobi II Angliæ regis elisit. Pugna Stenkercensis multo utrinque sanguine stetit, peditatu Auriaci propemodum deleto. Rex Namurcum expugnavit.

1693, cum Delphinus cum Lorgio haud procul Hailbrunna Germanorum situm exploratum iret, a milite gregario globo fuisset trajectus, nisi ducum Germanorum quidam, qui Delphinum agnoverat, sclopum militi excussisset. Dicitur Ludovicus Badensis hoc factum ducis laudasse. Tourvillius 75 mercatorias, quas Roockius protegebat, cepit, combussit, aut perforavit. Prælio Landensi a Luxemburgo mareschallo cæsi Anglo-Batavi. A Bouflerio Furnæ expugnatæ, a Villaregio Carolo-Regium & Hujum. Rex Majo abiit in Flandriam, Junio rediit Versaliam, instituitque ordinem militarem S. Ludovici. Catenatus haud procul Pinerolio ducem Sabaudiæ prælio vicit, cæsis octo millibus, tormentis omnibus, & 106 vexillis exutum. Creati hoc anno mareschalli Franciæ Choiseulius, Villaregius, Jojosa, Bouflerius, Tourvillius, Noallius, Catinatus. (*D'Avrigny*).

1694 Anglo-Batavi magna classe Galliæ littora circumerrant, pluresque portus & loca maritima pertentant, uti Portum Gratiæ, Dunkercam, Diepam, quam prope omnem in cineres redigunt. Galli vero, duce Noallio cum terrestri exercitu, Tourvillio cum navali incumbente, Hispaniam infestant. Auriacus autem Hujam recipit.

Casalis. 1695 *Casalis* duci Sabaudiæ, illam obsidenti, tradita, sed cum pacto, ut munimentis exuatur, & Mantuæ duci cedatur. Classis Anglo-Batava 1500 pyrobolis injectis Fanum S. Maclovii devastat. Id genus expeditiones Anglicanæ hodiedum Galliæ infestant littora; sed parum ad rei summam faciunt, dum plerumque plus clamoris & exspectationis, quam fructus habent. Quin imo ingentibus expensis modicum hostis damnum emitur.

Elector Bavariæ & princeps Auriacus Namurcum expugnarunt. Sanguinolenta fuit obsidio, cæsis Gallorum decem, fœderatorum viginti millibus. Cecidit cum aliis Luxemburgus Franciæ mareschallus, miles intrepidus, cui in imperio successit Villaregius,

qui

qui Bruxellas tormentis & ollis igniariis tantopere infestavit, ut tria domorum millia, cum majori monasteriorum & publicorum ædificiorum parte cremarentur. Vices fœderatis redditas Galli dicebant. Verum

Anno sequenti *1696* classis fœderata ulta est Bruxellas, dum Caletum, & insulas Rheam atque Oleronam incendiaria peste fulminarunt. Barth, homo fortunæ, duodecim bellicas Hollandorum aggressus est, & quinque ex illis cepit, cum quinquaginta onerariis, mercibus onustis, quæ ex Balthico redierant. Rex Galliæ nobilitate illum insignivit.

Quamvis Gallia sola cum Cæsare, Imperio, Hispania, Anglia, Hollandia, Sabaudia, Dania, Borussia, bellum in Germania, Belgio, Italia, Hispania feliciter gereret, quia tamen arduum erat, contra totam propemodum Europam in longum illud extrahere, & præcipue, cum Caroli II Hispaniarum regis mortem imminentem prospiceret, grande illud hostium suorum fœdus dissolvendum putavit.

Primum abstraxit ducem Sabaudiæ, Victorem Amedæum, jam alias ob inflictas sibi a Catenato plagas nutantem, propositis conditionibus, quibus pinguiores sperare non poterat. Conventum siquidem *Taurini* in hos articulos. Pax Sab.

1. Rex duci restituet Montmelianum, Nizzam, Villafrancam, Susam, cum munimentis, prout sunt in statu præsenti.

2. Insuper illi restituet Pignerolium, munimentum S. Brigittæ, Perusam, aliaque inde dependentia, dirutis tamen munimentis.

3. Spondet rex, se cum Imperatore & Hispano non initurum pacem, nisi cui dux expresse includatur.

4. Ducem Burgundiæ ducturum, quamprimum per ætatem possit, Adelhaidem, primogenitam Sabaudi filiam.

5. Regem legato Sabaudico eundem, quem legatis regum, honorem exhibiturum.

6. Contra vero dux renuntiat omnibus tractatibus, quos cum Imperatore aliisque confœderatis iniisset, omnique cura in id incumbet, ut obtineatur quies Italiæ usque ad generalem tractatum pacis.

7. Dux severe interdicet subditis suis Valdensibus omne commercium religionis cum Gallis.

8. Dux non habebit sub signis ultra novem millia usque ad pacem universalem.

Cum ægerrime privata hæc pax haberet fœderatos, nollent-

que Italiam neutram esse, dux cum Catinato se accinxit ad obsidendam Valenciam, quod cum impedire non possent fœderati, metuerentque Mediolano, copias suas ex Italia reduxerunt; sicque quies eidem parta. Catenatus cum copiis in Belgium translatus Athum expugnávit.

Anno 1697 cum discessu Sabaudi fœdus magnum jam hiaret, studiis partium in pacem versis, quilibet fœderatorum, ut meliores pro se conditiones reportaret, priorem sibi locum prensare videbatur, solo ferme Cæsare reluctante.

Primi Risvici Hollandi, dein Angli pacem subscripserunt, conditionibus mercaturæ suæ opportunis illecti: secuti sunt Hispani, qui post captam a Vindecino duce Barcinonem, totamque Cataloniam amissam, in intima regni viscera januam apertam conspicati, in pacem faciles concesserunt.

Restituit Gallia Gironam, Rosam, Belverum, Montes Hannoniæ, Caroloregium, Cortracum, & omnia loca titulo Reunionum post pacem Neomagensem ablata, exceptis 24 locis, quæ rex Christianissimus sibi vindicat, tanquam annexa Carolomontio, Malbodio, aliisque, per præcedentes tractatus Galliæ cessis; restituit insuper cum Barcellona totam Catalauniam. Imperatori & Imperio statuitur terminus duorum mensium pro acceptanda pace. Si non sit acceptanda, hunc nihilominus tractatum rex uterque salvum volunt.

Tractatus cum Hollandis comitem Arverniæ mittit in possessionem marchionatus Bergensis ad Zomam, & annexorum, quæ hoc bello a Batavis fisco fuerant addicta. Hollandi Gallicanæ societati Indiæ orientalis restituent Ponticherium. Tractatus inter regem Ludovicum & Electorem Brandeburgicum anno 1679 ad S. Germanum conclusus ratihabetur.

Cum Anglia conventum, quod Francia non sit turbatura Wilhelmum regem magnæ Britaniæ in possessione regnorum & ditionum, neque hostibus ejus astitura. Loca utrinque ablata jubentur restitui. Jacobus II rex Angliæ, qui fuit sacrificium Anglicanæ pacis, publice fuit protestatus.

Mirati sunt multi, cur Ludovicus post tam felicem armorum progressum, præsertim post subactam Barcinonem & Athum, talem pacem, quæ probrosa videri poterat, inierit, tam multas urbes restituerit, caussam Jacobi regis abdicarit. At in futura ille prospexit: ante mortem Caroli II, quem conciliare sibi satagebat, rum-

pen-

pendum erat magnum Europæ fœdus, paranda ad Hiſpanam monarchiam via. (*Buffier hiſt. chron. ult. ſaculi.*)

Anno 1698 ſignatus Hagæ Comitum *partitionis tractatus*, Gallos inter, Anglos, & Hollandos initus de futura in Hiſpania ſucceſſione. Ludovico & Delphino deſignata Neapolis & Sicilia, cum portubus Præſidii, & Guipiſcoa. Reliqua monarchia principi electorali Bavariæ attributa, excepto ducatu Mediolanenſi, Carolo archiduci deſtinato, ea quidem lege, ut, qui partitione iſta ſtare nollet, totum amitteret. Ægerrime habuit Hiſpaniam, vivente adhuc rege ſuo de artubus ſuis diſtrahendis ſtatui, & quidem ab exteris.

Anno 1699 obitus electoralis Bavariæ principis, deſignati Hiſpaniæ regis, Europæ conſilia diſturbavit. Hinc 13 Martii anni ſequentis 1700 Londini prodiit alter partitionis tractatus, quo Delphino, præter Siciliam, Neapolin, Guipiſcoam, etiam Lotharingia fuit tributa, reliqua monarchia archiduci Carolo.

Hæc, quæ ad hiſtoriam profanam ſpectant, brevi compendio ad finem uſque ſæculi hic conjungenda duxi. Sequuntur reliqua, quæ hiſtoriam eccleſiaſticam contingunt.

ARTICULUS XVIII.

Controverſia de jure regaliæ inter Innocentium XI, & Ludovicum XIV.

AB anno 1680 *regalia* graviſſimas lites inter Innocentium XI & 54
Ludovicum XIV concitarunt. Quippe reges a longo jam tempore conſueverant, beneficia eccleſiaſtica etiam inferiora *vacantia* conferre, & fructus beneficiales, donec proviſum eſſet, percipere. Verum ſitæ ad Pyrenæos montes provinciæ ab hoc regalium jure erant exemptæ Cum igitur rex etiam ad illas jus ſuum vellet extendere, acriter ſe oppoſuerunt epiſcopi *Aletenſis* & *Apamienſis*; qui a ſententia archiepiſcopi ſui, ad regalia permittenda eos condemnantis, ad Sedem Apoſtolicam appellarunt, prout ad annum 1673 meminimus.

Lis de regalibus.

Aletenſis brevi fuit mortuus; at capitulum perrexit, regalibus ſe opponere: & Apamienſis neminem a rege proviſum admiſit, quin imo excommunicationis fulmine perculit omnes, qui per hanc portam intrare tentabant, aut proventus eccleſiaſticos adimere. At Parlamentum eum citavit *ad videndum, acta ſua caſſari*; ille ſcri-

 ptum

ptum misit de injustitia regalium, atque rursus excommunicatos declaravit omnes, qui hoc titulo in sua diœcesi obtinerent quodcunque beneficium.

Immortuo his turbis etiam Apamiensi præsule, capitulum vetus omnes rejecit, quibus rex canonicatum, aut aliud beneficium contulit, prout etiam vicarios, a metropolitano Tolosano missos.

Innocentii severitas

Innocentius XI, ad quem appellatum fuerat, tria brevia ad regem & totidem ad archiepiscopum Tolosanum, & capitulum Apamiense misit: in illis loquitur de regalium extensione, ceu novitate religioni summopere perniciosa, quam ecclesia dissimulare non possit. In istis hortatur Ecclesiasticos ad immunitates suas defendendas, simulque ordinationes contrarias Tolosani irritas declaravit, eosque fidelium communione privavit, qui in hac parte eidem adhærerent, aut vicario generali, ab eodem pro diœcesi Apamiensi constituto obedirent.

Synodus cleri Gallicani.

Haud difficile est cogitatu, quibus oculis aula has Papæ constitutiones aspexerit. Convocatus extra ordinem cleri conventus Lutetiam, in quo 40 tum archiepiscopi, tum episcopi comparuerunt. Allatæ querelæ, ea, quæ a curia Romana acta essent, repugnare sacris canonibus, libertati ecclesiæ Gallicanæ, & legibus regni.

In prima sessione querimoniæ istæ sunt lectæ, designatique ab Harlæo archiepiscopo Parisiensi, qui præsidebat, commissarii, Rhemensis, Ebredunensis, Albigensis, archiepiscopi; Augustadunensis, Rupellensis, Trecensis, episcopi, ut querelas examinarent.

Commissarii isti in secunda sessione, 1 Maji 1681 habita, per *Rhemensem* retulerunt, falsum esse, quod rex velit imminuere privilegia ecclesiæ, aut servitutem ei imponere intolerabilem, prout seditiosus defuncti episcopi Apamiensis Romæ procurator Pontifici persuasisset; qui falsa hac accusatione deceptus miserit quædam brevia ad regem, quæ plus monitionis canonicæ quam paterni amoris habere videantur.

Jus *regaliæ* approbatum fuisse ab Alexandro III, Innocentio III, Clemente VI, Gregorio X, Gregorio XI, concilio Lugdunensi II, atque a tempore Philippi Pulcri semper fuisse habitum pro *jure regio*, quod nunquam a regibus Franciæ submissum fuerit ulli tribunali ecclesiastico, nec agnita obligatio, in hac parte se conformandi disciplinæ ecclesiæ. Declaratum id jam fuisse anno 1463 a Ludovico XI, a Parlamento anno 1598 in Britanniam minorem introductum usum *regaliarum*, quin tunc Clemens VIII, aut antea Pius II se opponeret: postea vero anno 1608 ab eodem Parlamen-

to

-to fuisse declaratum, regi competere jus regalium in omnibus regni ecclesiis, tanquam jus coronæ innexum, quod abdicari non possit, & contra quod nulla præscriptio locum habeat.

Quod Remensis præsul concilium Lugdunense II in patrocinium regalium advocarit, mirum quibusdam visum; cum canone 12 excommunicet laicos, qui bona aut jura ecclesiastica usurpant, aut *regalia de novo occupant*. Addit quidem, hoc decreto non comprehendi eos, *qui vel ex fundatione vel antiqua consuetudine jura hujusmodi sibi vindicant*. Sed hæc limitatio regalibus, de quibus est quæstio, non favet; nam in Apamiensi & Aletensi diœcesi regalia non competebant regi ex fundatione vel antiqua consuetudine, sed primum introducebantur. Deinde subjungit canon, prohibetque, ne quis hujusmodi antiquis usibus abutatur, quod fieret, si eos conaretur extendere ad loca, in quibus non viguerunt. (*Canonem hunc concilii Lugdunensis II legere etiam est in 6 decretal. cap.* 13 *de elect.*)

Allegavit etiam Alexandrum III, qui tamen non invenitur aliquam de regalibus dispositionem fecisse. Fortassis Rhemensis eos nominavit ceu patronos suæ sententiæ, qui illis positive se non opposuerunt; prout hodiedum ecclesia plura tolerat, metu majoris mali.

Conclusit denique orator, scribendum Papæ, eique repræsentandum, caussam regalium non esse tanti, ut eam sua sanctitas tanto ardore impugnet. Timendum, ne perniciosa divisio accersatur: turbatum ab Apamiensibus ordinem jurisdictionis, violatum jus metropolitani: potuisse Pontificem decipi falsa relatione, & brevia ob- & subreptitie obtineri. Non esse rem eo provehendam, ut necesse sit concilium nationale, aut saltem conventum convocare totius cleri, prout factum tempore Phillppi I, Philippi Pulcri, Caroli VII, Ludovici XII.

Altera die hoc consilium commissariorum a conventu fuit comprobatum, & ut executioni detur, præsidi & commissariis demandatum. Cum igitur nec pater vellet cedere nec filius, decretus est conventus generalis cleri totius Franciæ.

Ad hunc sermonem solennem habuit celebris ille *Bossvetus*, episcopus Meldensis, de unitate ecclesiæ in capite & membris. Primatum fuisse concessum S. Petro, non obstantibus defectibus, qui doceant ejus successores, monitiones cum ea humilitate recipere, qua Petrus, dum erraret, a Paulo recepit. **Bossveti oratio ad clerum.**

Pergit dein panegyrin texere ecclesiæ Gallicanæ & Franciæ regibus, quantum præstiterint sanctæ ecclesiæ, diserte enumerat: studium *conservandi in suo statu jus commune*; *potestatemque ordinariorum secundum concilia generalia & instituta SS. Patrum*, extollit. Hanc esse pragmaticam S. Ludovici, in qua collectum sit omne, quod hodie appellatur *libertas ecclesiæ Gallicanæ*, quæ consistat observatione canonum & antiquæ disciplinæ.

Denique subjungit, opportunum ad hunc finem medium esse congressum episcoporum, quo ecclesia Gallicana semper defenderit suam libertatem, si quid extra ordinem eidem imponi contigisset, cum debita tamen veneratione erga S. ecclesiam Romanam, matrem, nutricem, & magistram omnium ecclesiarum.

Interea, dum hæc fervide agitantur in Gallia, non minori ardore Innocentius papa iter suum cœptum est prosecutus. Misso in Galliam *brevi* sub pœna excommunicationis prohibuit, ne quis in Apamiensi diœcesi fungeretur officio ecclesiastico, qui per viam regalium fuisset ingressus; confessiones & matrimonia coram iis, ut qui non essent legitimi pastores, irrita declaravit.

Jesuitis promulgatio imponitur.

Vix hoc breve in Galliam pervenerat, cum Parlamentum illud suppressit, de quo certior factus Papa, P. Generali Societatis JEsu mandavit, ut *breve* mittat ad provinciales insulæ Franciæ & Tolosanum, cum præcepto illud publicandi, tum vero rei gestæ rationem inquisitioni reddant.

Fecit imperata P. Noyelle Generalis. Patres Galli interrogati a *Naviono* Parlamenti primo præside, & *Talono* advocato generali, quænam mandata Roma accepissent, illa exposuerunt. Subintulit Talonus, novum, legibus status contrarium, malique in posterum exempli esse hunc modum in Gallia promulgandi decreta Romana invito rege. Obstruendum proin hunc canalem, & observandam consuetudinem antiquam & ordinationem, non publicandi in regno breve aut bullam Romanam absque regis consensu. Simulque graviter prohibitum fuit Jesuitis omnibusque aliis religiosis, ne quam ordinationem Romanam, quæ propriam domum non concernit, publicare aut exequi præsumant.

Visus tamen rex ipse est agnoscere, Parlamentum regalia plus justo extendere; nam reges Franciæ a longo tempore conferebant dignitates & beneficia ecclesiastica, quin provisi ullam acciperent institutionem canonicam, aut missionem a prælatis. (*Morenas ad ann.* 1682.)

Vehe-

Vehementer hoc displicuit, ut par erat, summo pontifici & episcopis, quorum jurisdictio spiritualis graviter lædebatur, simulque jus canonicum, quod vel prima regula juris in 6 ait: *beneficium ecclesiasticum non potest licite sine institutione canonica obtineri.*

Igitur episcopi, ea turbarum occasione utendum rati, regi supplicarunt, ut huic inconvenientiæ remedium afferretur, modumque regalium temperaret. Rex, ut episcopos adversus curiam Romanam sibi unitos haberet, de usu regalium, hactenus vigente, non parum remittendum putavit, modo illorum extensio locum haberet, a qua jam cœpta, & vehementer oppugnata, sine auctoritatis & existimationis suæ jactura, absistere se non posse putabat. Temperatio regaliæ.

Edicto igitur sancivit, 1 ut nulla dignitas, nullum beneficium, animarum curam habens annexam, sive in cathedralibus & collegiatis ecclesiis, sive extra illas, ulli conferatur, qui non requisitam ætatem, gradum, & alias a jure canonico præscriptas qualitates possideret. 2. Ut ii, qui beneficiis providentur, se sistant suo episcopo, aut sede vacante vicario capituli, pro obtinenda approbatione & institutione canonica, antequam ullam functionem suscipiant. 3. Si provisus a rege rejiceretur, episcopus aut vicarius caussam rejectionis ad regem perscribant, ut possit alium præsentare, aut per aliam viam in regno usitatam providere.

Decretum hoc prælatis, qui illud cum rege confecerant, magnopere placuit; novum hunc esse effectum regiæ clementiæ dicebant, liberalitatis & protectionis erga ecclesiam, cui hoc pacto plus datum sit, quam anno 1673 per extensionem regalium ad certa loca ademptum.

Omnes igitur, in conventu præsentes, in extensionem prædictam consenserunt, addentes, id a se fieri, spe fretis, quod pariter Papa sit approbaturus magnum ecclesiarum bonum, hoc pacto comparandum, & paci sic ineundæ paterna manu benedicturus.

Scripserunt proin ad Papam epistolam, in qua illi repræsentant, potius esse aliquid juris immolare, quam pacem ecclesiæ turbare, maxime, cum simplici commutatione, non ad fidem sed disciplinam duntaxat, variationi subjectam, pertinente, possit redimi. Obstitisse quidem anno 1608 extensioni regalium antecessores suos, se vero mutatis temporum rationibus aliis motivis teneri; ne scilicet regnum collidatur cum ecclesia, sua sanctitas cum rege, & rege tam magno, tam potente, tam clemente, Litteræ cleri ad Papam.

te, qui episcopis reddidisset potestatem & jurisdictionem, à superioribus regibus ablatam: qui tantas plagas inferret hæresi, cujus multa templa evertisset, cuique in dies multas animas eriperet: qui, tametsi ecclesiis aliquid eriperet, variis illud viis abunde resarciret, ut nullum detrimentum patiantur, uti per ultimum edictum circa usum regalium fuisset factum.

Verum his litteris Innocentius XI tam parum ab arrepto consilio dimovebatur, ut offensum se ab illis crederet, omniaque, quæ in conventu cleri circa regalia acta fuerant, irrita & invalida declararet, misso ad omnes Galliæ episcopos *brevi*, quo degeneres a majoribus suis arguit, Ivonis præsertim Carnotensis constantia. Si vel modicam, inquiebat, prælati opposuissent firmitatem, regem haud dubie in petita eorum fuisse concessurum; nec unum fuisse, qui se murum opposuisset pro defensione domus Israel: sperare se episcopos satisfacturos suo honori & conscientiæ per promptam eorum, quæ consentiendo in extensionem regalium egissent, retractationem.

ARTICULUS XXIX.

De quatuor famosis articulis cleri Gallicani historia & crisis. Ubi etiam de infallibilitate Pontificis, & pace tandem inita.

55 Cum Pontifici certum esset, de juribus ecclesiarum nihil remittere, sed episcopis Galliæ atque regi contra regalium extensionem constanter resistere; deputati conventus cleri Gallicani, in Pontificem Innocentium XI non admodum propensi, maxime vero, ut regi suo placerent, declarationem famosam anno 1682 ediderunt, *quatuor articulis* comprehensam. In proemio memorant, non alium sibi præfixum esse scopum, quam defendere libertates Gallicanas, fundatas supra sacros canones, traditionem patrum, conservare unitatem ecclesiæ Catholicæ, & adimere Hugonotis prætextum reddendi odiosam potestatem Papæ. Subjungunt dein quatuor suos articulos.

4 articuli. In 1 dicunt, Christum dedisse S. Petro ejusque successoribus potestatem spiritualem in ordine ad salutem æternam, nullam autem, sive directe sive indirecte, in res temporales. Consequenter reges non posse deponi, neque eorum subditos solvi juramen-

ramento fidelitatis. Hanc sententiam, ad conservandam tranquillitatem publicam, & sacerdotio non minus, quam imperio salutarem, esse tenendam tanquam conformem verbo DEI, traditioni patrum, & exemplis sanctorum.

In 2, plenitudinem potestatis, Sedi Apostolicæ concessam, aut successoribus S. Petri, in res spirituales, non derogare iis, quæ concilium Constantiense, per Pontifices, ecclesiam universalem, & Gallicanam particularem confirmatum, pronuntiasset de auctoritate concilii generalis sessione 4 & 5. Ab ecclesia Gallicana non approbari, quod a quibusdam auctoritas horum decretorum vocetur in dubium, aut eludantur dicendo, quod patres Constantienses non sint locuti, nisi de tempore schismatis.

In 3, usum potestatis apostolicæ debere esse regulatum per canones, a Spiritu divino dictatos, & ubique receptos. Regulas, usus, & praxes regni & ecclesiæ Gallicanæ, debere suum robur habere: & esse e dignitate Sedis apostolicæ, ut ordinationes, a magna illa ecclesia approbatæ, atque ab ecclesiis particularibus, permaneant immobiles.

In 4, pertinere principaliter ad Papam decidere materias fidei, ejusque decretis omnes ecclesias obligari. Illius tamen decisiones non esse absolute securas, nisi postquam ecclesiæ illas acceptassent.

Quamprimum deputati quatuor istos articulos confecerant, rogarunt regem, ut eos per regnum promulgaret. Mandatum igitur, ut in omnibus Parlamentis, Universitatibus, Facultatibus, theologiæ & juris canonici, *registrentur*, seu commentariis & actis inserantur; simulque edicto vetitum, ne quis, secularis aut regularis, quidquam doceret aut scriberet, doctrinæ hujus declarationis contrarium. Statutum denique, ut eidem subscriberent omnes professores, qui theologiæ docendæ admoventur, unusque ex illis quot annis eandem expresse tradat, dictetque discipulis, atque singuli, ad gradus aspirantes, in una ex suis thesibus eandem declarationem ponat.

Quia autem Sorbonæ doctoribus liberum hactenus fuerat, de superioritate & infallibilitate Pontificis tradere, quam vellent, sententiam, primus præses curiæ cum sex consiliariis & procuratore generali Universitatem accessit, ut declarationem cleri tanquam doctrinam suam reciperet, quin amplius liberum esset contrariam docere.

Invehebantur in Bellarminum Cardinalem, quod potestatem Papæ nimium exaltasset, immemor, quod Christus pro parte sua so- Sorbona incitatur.

ſolum cælum retinuerit, principibus autem terræ reliquerit, quæ ante illius adventum poſſederant: non alios per declarationem cleri poni terminos potentiæ papali, quam quos Chriſtus ipſe fixiſſet in Evangelio. Non poſſe eccleſiam decutere coronam, quam DEus regum capitibus impoſuiſſet.

Perperam fundari oppoſitam ſententiam in facto Gregorii VII, aut in clavibus Petro datis ad claudendum & aperiendum cælum; in actibus ſuppoſititiis ſub nomine Clementis; in pœnitentia Theodoſii, quam ex pietate tanquam privatus ab Ambroſio receperit; in prætenſa excommunicatione Arcadii, de qua hiſtoria vitæ S. Chryſoſtomi nihil meminiſſet; in Zachariæ papæ declaratione de inhabilitate Childerici regis, a rebellibus ſubditis impetrata. A Bonifacio VIII male aſſertam poteſtatem Papæ in temporalia principum. Canonem tertium concilii Lateranenſis IV non loqui de regibus. Taceo alia hujusmodi plura, a laicis iſtis hominibus allata: uti, eccleſiam ſuper omnes Apoſtolos eſſe fundatam; ſoli eccleſiæ divinam aſſiſtentiam eſſe promiſſam. Datum primatum Petro, ut unitas conſervetur. Ab ipſis ſummis Pontificibus agnitam irrefragabilem auctoritatem conciliorum generalium; cum autem congregari illa difficulter poſſint, per acceptationem epiſcoporum illa ſuppleri, ut definitio capitis fiat infallibilis.

Plura ex his ipſi adeo Sorbonæ vehementer diſplicebant. Unde cunctabatur illa, donec omnes convocati doctores cauſſam examinaſſent, & ſenſa ſua ſignificaſſent, reſpondere. Plures ex illis queſti ſunt, contineri aliqua in edicto, quæ valde eſſent ardua, requirique ſine ulla utilitate; hæc inter eſſe, quod exigatur, ut profeſſores, quæ in ſcholis dictarent, procuratori generali, homini laico, velut pro cenſura exhibere juberentur. Relinqueretur ſacræ facultati ſua libertas; curaturam fore, ut regis intentioni & cleri declarationi ſatisfiat.

Ab eo tempore quatuor articuli frequenter defendebantur in Gallia, primis præſertim annis, donec æſtus ille contentionis cum curia Romana deferbuit, quod primum decennio poſt, anno videlicet 1693, quatuor poſt mortem Innocentii XI annis ſub Innocentio XII contigit.

Fortaſſis Ludovicus XIV princeps ſanctæ religioni addictiſſimus, dum difficultates tantas expertus eſt, ſæpius optavit, ut *regalium* cauſſam ſuſcitantibus aures non dediſſet, aut illam via, qua Papa minus irritaretur, tractaſſet: quod ipſum quoque edictum, quo de uſu regalium, dudum conſueto, multum ultro remiſit, indica-

dicare videtur. Ut autem controversam extensionem regalium, a se nuper primum introductam, retractaret, videbatur ipsi cum regia existimatione pugnare.

Exposui hactenus per relationem mere historicam, quæ circa regalia & quatuor propositiones deputatorum conventus cleri acta sunt; quibus brevem observationem adjungere liceat.

Declaratio deputatorum ad duo capita reduci potest, primum respicit independentiam regum, qui non sunt vasalli Sedis Apostolicæ: alterum infallibilitatem & authoritatem summi pontificis in judicandis materiis fidei. Quoad primum, deputati pronuntiarunt, quod reges suam dignitatem & potestatem a solo DEO obtinuerint, neminemque in terra posse illam adimere. Circa hanc thesin, verane sit, an falsa, ad me non pertinet definire. Illud solum adverto, argumentum, quo cleri deputati usi sunt, non videri bonum; nam licet potestas principum esset a solo DEO, non tamen sequeretur, eam ab omni humana potestate esse independentem; sicut, tametsi omnis homo sit a DEO tanquam ejus creatura, non tamen sequitur, quod nulli humanæ potestati sit subjectus. Sed utamur similitudine magis propria: quamvis plurium, & ipsorum maxime Gallorum sit opinio, episcoporum potestatem esse a DEO, & quidem immediate, nemo tamen ex illis est, cui incidat dicere, eos esse independentes a summo pontifice, eorumque potestatem non posse illis adimi.

Quantum spectat ad secundum caput, nemini declaratio deputatorum gratior esse potest, quam hæreticis, quorum errores sic ferme impune vagari possunt, & radices agere, non amplius evellendas, cum generale concilium difficillime congregetur. Crisis de 4 art.

Et, si etiam dicas, non requiri determinate, ut convocetur concilium generale, sed ad hoc, ut decisio Papæ in materia fidei & morum sit infallibilis, sufficere, si *corpus pastorum* consentiat, quanta in hoc ipso difficultas! quanta in episcopis opinionum diversitas! An omnes per orbem episcopi interrogandi? Vel quot vota requirerentur, ut infallibilitas haberi queat? Quid? Si plurimi errarent, prout factum in concilio frequentissimo Sirmiensi & Ephesino II?

Melius profecto Christus suæ, quam supra *Petram* seu *Petrum* fundavit, providit ecclesiæ, dum oravit pro Petro, ne fides ejus deficeret: dum jussit confirmare *fratres suos*: dum *agnos & oves* suas pascendas eidem commisit: *pasce oves meas, pasce agnos meos.* Infallibilitas Papæ.
Dum *claves* regni cælorum eidem tradidit, cum plena potestate

solvendi & ligandi; prout ipsum Evangelium hæc omnia nobis demonstrat: dum *caput ecclesiæ*, *rectorem universalem*, *suumque in terris vicarium* constituit, prout œcumenica etiam concilia, a Spiritu sancto edocta, nos erudiunt. Num oves pastorem pascant? discipuli magistrum instruant? caput a membris regatur? supra Petrum fundata est ecclesia, non Petrus supra ecclesiam. Infallibilis est ecclesia, quia supra Petrum fundata est, Petrus supra Christum: *super hanc Petram ædificabo ecclesiam meam &c.* Christus Petro, ne in doctrina fidei & morum erret, assistit (*ut non deficiat fides tua*) per Petrum ceu caput salubrem doctrinæ succum in membra destillat (*confirma fratres tuos*).

Atque hinc extra Galliam communis Catholicorum doctorum sententia docet, Romanum pontificem esse supra concilium, & extra concilium, & independenter ab episcoporum acceptatione infallibilem in doctrina fidei & morum, quando loquitur ex Cathedra, hoc est, quando ecclesiam alloquitur, eique doctrinam aliquam fide divina credendam proponit; tunc enim Spiritum sanctum eidem, ne erret, assistere, ne alias, cum obediri eidem debeat, tota in errorem inducatur ecclesia.

Ita sentiunt infiniti doctores, doctissimi librorum scriptores; academiæ & universitates, easque inter Duacensis quoque, ut patet ex ejus responso, cum urgeretur, ut quatuor articulos adoptaret, ad regem dato; & quidem plures hanc sententiam cum Bellarmino fidei proximam judicant.

Unum adjicere juvat S. Thomam, doctorem Angelicum, 2 2 *q.* 3 *art.* 10 scribentem, ad Papam spectare conficere symbolum, & determinare, quid sit de fide, ut infallibili fide credatur. Propterea ad eum maximas & difficillimas quæstiones, quæ in ecclesia nascuntur, deferri.

In ipsa Gallia hæc sententia propugnata est a præclaris doctoribus & professoribus Sorbonæ, ab eruditissimis patribus Oratorii, a religiosis ordinibus. Quin imo plerique Galliæ episcopi anno 1651, 1653, 1656, 1661, in suis ad Innocentium X & Alexandrum VII litteris ita mentem expresserunt, ut divinam assistentiam, & ortam inde infallibilitatem Pontificis, profiteri aperte viderentur. Jam contestantur, quod *fides Petri nunquam deficiat*: jam, quod *judicium summi pontificis, pro regula fidei promulgatum (sive episcopi mentem suam explicent, sive non explicent) sit fundatum super auctoritate divina & suprema, ita quidem, ut omnes Christiani sint obligati ad spiritum suum & judicium eidem submittendum.*

Ecce

Ecce nubem testium pro infallibilitate Vicarii Christi & superioritate respectu cujuscunque concilii! quamvis enim episcopi in eo sint judices, non tamen desinunt esse oves Christi, quæ a summo pastore dependeant atque pascantur.

Quantum autem ad deputatos cleri, eorumque quatuor articulos spectat, eos humani aliquid passos facile dispiciet, qui temporis illius circumstantias penitius considerare voluerit. Ex una parte severior Innocentii indoles, acriores litteræ, censurarum comminatio, circumscriptus Tolosanus archiepiscopus, alienior, ut ipsis videbatur, a natione Gallica & rege affectus: ex altera vero parte regis sui magni gratia, innata erga eundem affectio, collatæ prælaturæ favor, temperati regalium usus recens beneficium, exaltata per illud episcoporum auctoritas, propriæ familiæ ratio, Parlamenti denique, consilii regii, totiusque aulæ impulsus, hanc fortassis machinam volvebant, ut in odium Pontificis, Gersonis, Almaini, aliorumque plurium Gallorum opinio reduceretur, & a cleri nomine auctoritatem acciperet.

Sed neque totius cleri Gallicani aut omnium episcoporum hæc erat declaratio; multi quippe erant absentes, qui ne quidem per deputatum comparebant. 40 episcopi in Gallia sunt pars minor. Imo ad paucos, etiam præsentium, deputatos nimirum negotium devolvebatur. Limitatio articulorum.

Neque isti declarationem suam pro fidei veritate venditabant, à qua non liceat recedere; imo ne quidem ut certam statuebant; uti patet ex eorum epistola, anno 1682 ad universos ecclesiæ Gallicanæ præsules data; in qua simpliciter dicunt, se eam secutos sententiam, quæ vera ipsis sit visa: *ea ratio nos impulit, ut eam aperiremus, quam veram esse arbitramur Catholicorum sententiam.* Quæ sane verba plus non indicant, quam opinionem suam probabiliorem sibi fuisse visam.

Et in litteris 1 Julii ad omnes suos confratres eodem anno scriptis in eundem se sensum explicant. Calvinistas, inquiunt, ex hac contentione Catholicorum nihil lucri reportare; neque enim *istud cum Romana curia certamen ullo modo spectare ad dogma aliquod fidei, neque ad doctrinam Christianam morum, quæ duo eadem sint in Gallia, quæ Romæ, sed totam differentiam esse in quibusdam punctis disciplinæ, quæ, ut totus mundus novit, diversam potest induere faciem.* Unde falsissime scripsit auctor libelli, cui titulus: *status præsens facultatis Lovaniensis*, qui Quesnello

tribuitur, dum ait: *ubi est Jansenismus? Dicam tibi: est in nostris quatuor articulis. Est Jansenismus cleri Franciæ & Sorbonæ.*

Jansenistæ (quod mirum videri posset) sparsis pluribus, pro more suo, libellis, in quatuor articulos, & deputatos conventus, qui eos conceperant, invecti sunt, quod rationes suas humanas sub specioso prætextu defendendi jura coronæ & episcopatus contexerint. Venerari videbantur Innocentium XI, quia ad eorum instantiam multas propositiones, nimium laxas, condemnavit, contra Jansenistas vero nullum decretum edidit. Adhæc episcopi Alethensis & Epamiensis erant ex illis quatuor, qui pro *obsequioso silentio* (quantum ad factum Jansenii spectat) pertinaciter decertabant, Innocentius autem in caussa regalium illos defendebat.

Calumnia pariter, eaque maxima erat, quam *Testamento politico*, gallice scripto, insperserant; siquidem in eo maligne dicitur, quod archiepiscopus Parisiensis & Rhemensis, qui conventui cleri præsidebant, non magnum habuerint religionis sensum, & ceteros episcopos ejusdem ferme fuisse conditionis, & sic devotos regi, ut, si voluisset Alcoranum substituere Evangelio, ocius manus fuissent daturi. Convitium hoc est, haud dubie a Jansenistis profectum.

Ceterum Innocentius XI persuasus, quod per extensionem regalium violentur jura sacra multarum ecclesiarum, quæ nullum nisi ad vicarium Christi haberent recursum, irritatus insuper quatuor cleri articulis, nullas deinceps iis, qui beneficio providebantur, bullas confirmationis concessit, ut adeo anno 1689, quo obiit, plures quam 30 ecclesiæ essent destitutæ pastoribus.

Sed neque post mortem Innocentii XI turbæ istæ conquierunt, sed magis inflammari videbantur, dum Alexander VIII anno 1690 bulla edita, omnia, quæ contra auctoritatem summi Pontificis in conventibus cleri Gallicani anno 1681, & 1682 acta fuissent, irritavit.

Tandem anno 1693 inter sanctissimum patrem Innocentium XII & primogenitum inter reges ecclesiæ filium Ludovicum XIV pax alma coaluit. Commissum negotium Cardinalibus Estræo & Jansono, qui cum Pontifice convenerunt ea conditione, ut nominati ad episcopatus post lites exortas, missa ad Papam epistola submissionem, atque dolorem de iis, quæ acta fuerant, profiterentur, quo facto bullas a Papa recepturos.

Epi-

Epistola autem, quam singuli mittebant, hoc tenore erat concepta: " ad pedes beatitudinis vestræ provoluti profitemur, Retractatio cleri.
" & declaramus, nos vehementer quidem, & supra omne id, " quod dici potest, ex corde dolere de rebus gestis in comitiis " prædictis, quæ sanctitati vestræ & ejusdem prædecessoribus summopere displicuerunt, ac proinde, quidquid in iisdem comitiis " contra ecclesiasticam potestatem, pontificiam auctoritatem decretum censeri potuit, pro non decreto habemus, & habendum esse declaramus. Præterea pro non deliberato habemus " illud, quod in præjudicium jurium ecclesiarum deliberatum " censeri potuit.

De hac formula retractationis disceptatum dein fuit, quo sensu sit accipienda, quid videlicet sit retractatum, & quomodo? Quod primum spectat, haud dubie retractatio principaliter afficit quatuor articulos. De secundo major erat contentio, an nempe revocatio articulorum sit absoluta, an vero conditionata solummodo, sub ea nimirum conditione: *si aliquid in præjudicium potestatis pontificiæ & jurium ecclesiasticorum actum fuerit*?

Absolutam esse censebant exteri, videturque consentire verborum tenor: conditionate accipiendum multi ex Gallis cum Dupino *hist. eccles. ad sæc. XVII* contendebant: idque ex eo probare conantur, quod etiam postea quatuor articuli variis occasionibus sint propugnati, tam in libris editis, quam thesibus impressis, nominatim in libris, Bossveto episcopo Meldensi, & Ludovico Maimburgo attributis. Parlamentum vero in ea sit persuasione, illos pertinere ad substantiam libertatis Gallicanæ. Hoc certum, litteras illas non fuisse scriptas a corpore cleri Gallicani, sed ab iis duntaxat, qui ad episcopatus a rege fuerant nominati, & bullas institutionis canonicæ a Papa necdum acceperant, quæ tamen secundum concordatum, inter Leonem X & Franciscum I anno 1515 Bononiæ erectum, ipsis erat necessaria.

Contra quatuor famosas illas propositiones multi scripserunt, uti Cardinalis Sfondrati in *Gallia vindicata*, Thyrsus Gonzalez de *infallibilitate Pontificis*, Constantinus Roncaglia, Gallus Cartier, Cardinalis Orsi &c.

ARTI-

ARTICULUS XXX.

Caussa Charonensis electionis. Bubii Carmelitæ doctrina exagitata. Admonitio pastoralis cleri Gallicani ad Calvinistas. Malagola, Strigoniensis, aliique scribunt contra 4 articulos: Sorbonæ & Parlamenti propterea motus.

56 TEmpore, quo caussa regalium, & quatuor articulorum conflictus Romam Galliamque collidebant, plura alia evenerunt, quæ ignem vehementius accenderunt.

Rex commendatione archiepiscopi Parisiensis ad *monasterium Charonense* nominaverat superiorem sororem Angelicam ex alio monasterio, quæ disciplinam erigeret. Moniales nolebant eam recipere, prætexentes, jus sibi competere ex propria domo matrem eligendi, cujus gubernatio sit triennalis. Archiepiscopus aliquas earum altius clamantes, in Lotharingiam, patriam suam remisit. Reliquæ ad Papam Innoc. XI appellarunt; qui mandavit, ut ad liberam electionem procedant, exulesque revocent. Factum utrumque anno 1680. Papa electionem confirmavit: Parlamentum irritam declaravit. Papa decretum Parlamenti, Parlamentum *breve* Pontificis suppressit.

Nota collisio. Prælati congregati declararunt, acta Romana esse contraria juri canonico, libertati ecclesiæ Gallicanæ, & legibus regni, regique jure regalium competere potestatem nominandi superiorem. Papam non debuisse ad simplicem relationem aliquot fœminarum, in propria earum caussa, quin altera pars audita sit, sine judiciali cognitione, cassare illa, quæ auctoritate archiepiscopi & regis acta fuissent. Hunc modum procedendi contra canones, contra jura ordinariorum pugnare, & metropolitarum; everti ordinem jurisdictionis: infirmari unionem, quam ecclesiæ Gallicanæ habere debent cum Sede Apostolica.

Verum Rhemensis, cujus potissimum hic sermo erat, videtur non satis considerasse, summo Pontifici per certas relationes totam jam caussam Charonensem plenissime fuisse perspectam, & in notoriis non requiri caussæ cognitionem, præsertim cum videret, caussam illam non aliis, quam extensæ *regaliæ*, principiis niti. Unde supremi muneris sui esse putavit, sicut Apamiensi ecclesiæ, sic monasterio succurrere, & nequaquam permittere, ut libertas ecclesiastica violetur.

Cauſ-

Caussa dein ista pari passu cum caussa regalium ambulavit, atque prælati, ut vidimus, eo processerunt, unde oriri potuisset schisma, si hæ turbæ incidissent in tempora principis minus religiosi, quam erat Ludovicus XIV, uti Europæ terror, ita fidei Catholicæ amator, propugnator, & propagator.

Ligna quoque ad augendum incendium comportare visus est *Bubyus* Carmelita, qui has theses publice proposuit: legibus ecclesiasticis Papam esse subjectum: eum non semper dispensare posse in canonibus: non posse ab eo deponi reges: neque imponi tributum clero Gallicano: episcopos suam jurisdictionem habere a DEo: Facultatem theologicam Parisiensem parum æstimare, utrum Papa sit infallibilis, aut supra concilium: jus *regalium* non esse usurpationem. Buhyus contra Papam.

Multum clamoris concitarunt propositiones istæ tùm Romæ, tum Parisiis. Auctor a Papa fuit interdicto subjectus, & P. Generalis commissarius eum jussit comprehendi. Rex prohibuit hæc exequi (anno 1682). Discessit Buhyus Lugdunum, ibique ex cathedra ad populum dixit, non obstante interdicto. Superiores graviter improbarunt hanc inobedientiam sui religiosi, eumque voce activa & passiva privatum omnis officii ecclesiastici incapacem denuntiarunt.

Parlamentum, rogante decretum primo præside *Achille Harlao*, injuste condemnatum declaravit: nihil defensum ab eo alienum ab usu regni, Evangelio, conciliis, antiquis Pontificum & patrum decisionibus conformi. Condemnationem istam speciem præbere inquisitionis, in regnum introducendæ: religiosum istum, regis subditum, non posse judicari, nisi coram suis superioribus in Francia, saltem in prima instantia: censuram thesium pertinere ad Facultatem theologicam & archiepiscopum Parisiensem, si fides lædatur; ad curiam vero, si jura regis, politia, aut regni leges violentur. Pontifices nunquam eam sibi spartam vindicasse. Quasi vero nesciretur, propositiones varias thesesque a pluribus Pontificibus, pro supremi pastoris officio fuisse damnatas, ut noxium ovibus Christi pabulum subtrahatur.

Citati sunt reprehensique patres, quod regis voluntati se opposuerint, ac *breve* Pontificium in conventu suo promulgarint, illudque exequi fuissent ausi, cum scire debuissent, nullum decretum exterum publicandum esse in Francia, nisi prius a Parlamento fuerit recognitum, an nihil contra regem, regnum, aut ecclesiæ Gallicanæ libertates contineat.

P. Buhy vero juſſus eſt ad cathedram theologicam, ac penitus in integrum reſtitui, ſub pœna amittendi bona temporalia & privilegia, a rege conceſſa, ſi ſecus fecerint illius ſuperiores: ſimulque, non modo Carmelitis, ſed omnibus etiam aliis religioſis fuit prohibitum, ne ullum decretum aut mandatum ſuorum generalium, qui extra Galliam degunt (ſi non concernat ordinariam domus diſciplinam) exequantur, ſine regis patentibus litteris. Credo, ſupremos regni magiſtratus non eo ſe demiſſuros fuiſſe, ut theſibus ejusmodi ſcholaſticis aut punitioni privati religioſi interceſſiſſent, niſi turbata illa fuiſſent tempora, quibus omnis occaſio prenſabatur, curiæ Romanæ obloquendi.

Ceterum Galli haud dubie omnes iſtas contentiones unice ad eccleſiæ diſciplinam, nullatenus vero ad fidei dogmata pertinere exiſtimabant, atque eo ipſo tempore zelum ſanctæ religionis adverſus Calviniſtas magno fervore explicabant. Quippe anno 1682 in mediis iſtis motibus *Admonitionem Paſtoralem* ad Hugonotos idem ipſe conventus cleri, qui quatuor articulos conceperat, pro eorum converſione diſtribuit.

Conteſtati in illa ſunt prælati ſummum dolorem, quod fratres ſuos intueri debeant, errore abreptos & ſeparatos ab eccleſia. Prætextum eorum, quod receſſerint a Catholicis, ad reformandos depravatos mores, diluebant exemplo Moiſis, Samuelis & ipſius Chriſti, qui nullum ſchisma excitarunt, licet vita Judæorum & maxime Phariſæorum erat perverſa.

Nullum fuiſſe unquam tempus ad ovium reductionem opportunius, ac dum ovili Chriſti præſidet Innocentius XI, cujus vita & mores formati eſſent ad regulas ſeveras diſciplinæ Chriſtianæ, exhibentes toti mundo ideam perfectiſſimam conſummatæ ſanctitatis.

Conatus convertendi Calviniſtas.

Tale elogium conventus ſcripſit Pontifici, cujus authoritatem paulo ante quatuor ſuis articulis nitebatur reſtringere. Quod eo haud dubie factum conſilio, ut cernerent Calviniſtæ, controverſias aliquas, ad diſciplinam ſpectantes, nequaquam ſcindere unionem, nec adimere æſtimationem & ſubjectionem, quam viſibili eccleſiæ capiti Chriſtique in terris vicario deberent.

Eodem die conventus ad omnes Franciæ epiſcopos ſcripſit, eosque ad jungendam in hæreticis convertendis operam invitavit, ſimulque methodum in hanc rem publicavit, ex Bellarmino, Perronio, Richelio, Boſſueto, Gretſero, Verronio, Maimburgo potiſſimum deſumptam. Vocati quoque in ſubſidium provinciarum guber-

gubernatores. Expediti missionarii, qui instructione, mansuetudine, suavitate, bonis exemplis, errantes reducerent.

Et sane his armis multi, ex ministris adeo, fuerunt expugnati: pluresque absque dubio se dedidissent veritati, nisi alii ministri, qua clamoribus, qua sparsis in omnes partes libellis, concitatis seditionibus, errorem fovissent, atque pertinaces ad arma concitassent. Ad annum 1685 referemus absolutionem hujus operis.

Interea vero non cessarunt Catholicorum litigia. Venit tum in conspectum thesis, quatuor conventus articulis contraria. Proposuit illam P. *Malagola*, ex illustrissimo Prædicatorum ordine, Sorbonæ baccalaureus. Librum ille dedicavit S. Petro cum hac inscriptione: *omnia liganti & solventi super terram & in cœlis, id est, tenenti apicem utriusque potestatis.* Malagolæ liber.

Delatus propterea ad Sorbonam constanter defendit, potestatem spiritualem & temporalem Petro fuisse concessam. Senatus curiæ, qui tantum ardorem ostendit in damnandis libris Bellarmini, Suarezii, Becani, Santarelli, eandem doctrinam continentibus, hic frigebat, sive, quod auctor sperneretur, sive majori valeret gratia. Non ita connivebat Sorbona, dum nomen Malagolæ e catalogo baccalaureorum erasit.

Exarsit rursus anno sequenti (1683) curiæ fervor, & continuatum Sorbonæ studium, dum archiepiscopus Strigoniensis condemnavit declarationem cleri Gallicani, & aliud opus prodiit, in quo auctor inter alia asseruit, *judicium de materiis fidei pertinere ad solam sanctam sedem.*

Curia, ne videretur, quæ frequentior erat querela, se immiscere materiis pure ecclesiasticis, judicium sacræ Facultatis exquisivit. Illa per duos menses & dimidium 45 deliberationes per deputatos habuit. Tandem autem pronuntiavit, propositionem illam, in quantum adimit episcopis & conciliis generalibus potestatem, quam immediate a DEo receperunt, judicandi de controversiis fidei, esse *falsam, temerariam, erroneam, oppositam praxi ecclesiæ, contrariam verbo DEi, renovantem doctrinam, jam alias a facultate reprobatam.*

Credo ego, auctorem propositionis non negasse conciliis generalibus potestatem judicandi de controversiis fidei, neque episcopis, quando de veritate revelationis jam aliunde constat; tunc enim concilium etiam particulare, & quilibet episcopus potest declarare, hoc vel illud esse articulum fidei, & veritatem illam proterve negantem, condemnare tanquam hæreticum; prout fecit

concilium particulare Antiochenum, dum condemnavit Paulum Samosatenum, divinitatem Christi negantem: & Alexander, episcopus Alexandrinus, qui jam ante concilium Nicænum Arium damnaverat.

Igitur auctor illud tantum videtur intendisse, non posse episcopum aut concilium particulare, imo nec concilium generale acephalum, *infallibiliter* judicare de veritate fidei, de qua necdum in ecclesia constat, an sit veritas fidei. Quo in sensu accepta propositio, non video, quomodo possit esse digna censura Sorbonica.

ARTICULUS XXI.

Calvinistæ Gallia expulsi. Crisis de jure principum in hæreticos. Valdensium expulsio.

57 ANno 1685 cum ingenti gaudio spectavit orbis melior consummatum opus heroicum Ludovici XIV, quo vel solo *Magni* cognomen fuisset promeritus; dum posthabitis humanis rationibus, religionis zelo accensus, edictum Nannetense, Palladium illud Hugonotorum, ab avo erectum, sustulit, & ab hæresi Calviniana regnum purgavit: quæ ab altero sæculo sanguinis diluvio illud rebellis inundaverat.

In Delphinatum, Vivatiensium & Cebennarum agrum, contra, ac edicto cautum, illa sese extenderat. Capiebat arma, seditione mota. Calumniis, libellis famosis religionem nostram proscidit. Ludovicus rebelles domuit, incentoribus, quos inter plures ministri, morte multatis; parcitum aliis, qui tamen aspicere debebant, templa sua aut eversa, aut in militum equorumque hospitia mutata.

Ministrorum insolentia.

Libellorum diluvium a sectariis in religionem nostram, regem, ejusque ministros, ac sacerdotes effusum. Quapropter cleri comitia apud regem questa sunt, infelicem populum hac effræni ministrorum licentia deceptum, a religione Romana averti, suamque admonitionem pastoralem, triennio abhinc distributam, frustrari. Doctrinam Catholicam de S. Scriptura, traditionibus, sacramentis, justificatione, merito bonorum operum, missa, adoratione Christi in Eucharistia, satisfactione, purgatorio, indulgentiis, invocatione sanctorum, aliisque fidei articulis, tam atris coloribus, mendaciis, calumniis, corruptionibus, imposturis, depingi deformarique,

rique, ut edictum Nannetenſe enormiter violetur, ipſaque criminis magnitudo exigat, ut rex Chriſtianiſſimus pro regno ſuo eccleſiæ primogenito promptum & efficax remedium tanto malo afferat, priorumque pariter temporum injurias vindicet.

Regi Ludovico acceptiſſima erat cleri oratio; jamque dudum ſtatuerat, quod ille rogabat. Ab externis igitur hoc tempore bellis vacuus, in grande hoc negotium omnes cogitationes ſuas convertit. Et primo quidem ſub gravi pœna prohibuit miniſtellis, ne quidquam loquantur aut ſcribant contra fidem Catholicam: ne imputent nobis dogmata, quæ non habemus, ac demum, ne quidquam, directe aut indirecte, loquantur aut ſcribant de religione Catholica. Sed quis ſcorpioni, baſiliſco, & draconi venenum eripiat?

Fontem obſtruere erat neceſſe. Revocatum edictum Nannetenſe; quod probi omnes dudum optaverant. *Regiſtro* Parlamenti inſertum ſalubre decretum.

Edictum Nannetenſe, continens 102 articulos generales, & 56 particulares, publicatum fuerat anno 1598 ab Henrico IV, qui dandum aliquid putabat neceſſitati temporum, & Hugonotorum in ſe officiis. Poſt mortem magni hujus principis regina, mater & tutrix Ludovici XIII, ad avertendas turbas illud renovavit. Ad ſingulos deinceps motus Hugonotorum iterata eſt extorta hæc renovatio, propter illorum in regno multitudinem & potentiam, cum aliter quies publica a gentis efferæ furore obtineri non poſſet. Revocatio edicti Nannetenſis.

Ludovicus XIII cum iterata ſeditione tumultuarentur, vires eorum non parum fregit. Richelius non paucas urbes munimentis nudavit, relictis tamen templis & exercitio ſectæ, ad plura etiam, quam edictum Nannetenſe conceſſerat, extenſo.

Hercule opus erat, qui hydram uno ictu conficeret. Ludovicus XIV per partes illam primo aggreſſus; jam ab officio judicum ſectarios excluſerat, jam templa plura ademit, jam miniſtris ſilentium indixit; jam infantes catholice educari juſſit: ſpes & timor, controverſiæ per omnes provincias inſtitutæ, miſſionariorum zelus, magnum numerum ab errore retraxit.

At per partes reſecta capita renaſci quodammodo videbantur (prout priorum regum temporibus factum meminimus) alios punctum honoris, alios pertinacia, alios impreſſa monſtroſa idea retinuit. Coacti erant parentes liberos ſuos ad Catholicam catecheſin mittere; ibi audire erat vix tripalmares troſſulos, quacunque occaſione mentionis de Papa & eccleſia, ſine hæſitatione ſtrophu-

las suas recitare: *Papa est Antichristus: ecclesia Romana est idololatra, mater abominationis, Babylonica meretrix &c.* Ex quo sane apparuit, quid potissimum primæ jam pueritiæ ab impiis istis calumniatoribus, ut horrorem a Catholica religione conciperent, fuerit cum materno jam lacte instillatum.

Ministelli expulsi.

Rex excetram virulentam exitialemque, rictus suos identidem exerentem, penitus excindendam ratus, copias militares per provincias distribuit, decretumque jussit promulgari, quo *Edictum Nannetense*, & omnia, quæ in favorem Hugonotorum unquam concessa aut tolerata fuerant, revocavit: residua eorum templa demoliri, formulæ Catholicæ fidei subscribi, omnes conventus, publicos & privatos, severe interdici mandavit: omnes denique ministros, qui converti nollent, 15 intra dies e regno facessere. Plures sexcentis, relictis suis ovibus, pastores excesserunt. Amor major cuticulæ mercenarios in fugam compulit. Tutius erat, eminus libellis dimicare.

Reliquis sub pœna triremium & confiscationis bonorum vetitum erat, regno excedere, aut bona sua mobilia exportare. Rei quoque maritimæ præfectis imperatum, ne quem ex illis in naves recipiant, aut elabi patiantur. Spes enim affulgebat, fore, ut populus, desertus a suis declamatoribus, sapiat. Plura nihilominus hominum millia, custodiis pecunia corruptis, evaserunt, alii in Angliam, in Hollandiam, Daniam, Borussiam alii, non modico militiæ, mercaturæ, lanificii, aliarumque artium, & proventuum in Gallia detrimento. Sed maluit rex religiosissimus tot millia subditorum amittere, quam hostes S. ecclesiæ in sinu fovere, merito comparatus propterea Constantino Magno.

Nec tamen defuere, ex Catholicis adeo, qui pulcerrimum hoc opus non gloriæ, non virtuti, sed vitio verterent. Duo autem potissimum arguebant, alterum, quod Hugonotis fides data non sit servata: alterum, quod religionem non ea ratione violenta propagare oporteat.

Defenditur abrogatio edicti.

Quantum ad primum, novi equidem, fidem datam etiam hæreticis, etiam gentilibus esse servandam. At de fide *valide* data id haud dubie intelligendum venit. Valide autem data esse non potest, cum aut in promittente deest disponendi capacitas, aut in objecto seu materia ipsa turpitudo inveniatur. Nequit enim ad illicitum dari obligatio.

At vero, hæresin esse rem de se turpissimam, DEo exosam, reipublicæ contagium, malumque multo maximum, neminem esse arbi-

arbitror, qui non probe intelligat. Quamvis ergo, urgente necessitate, atque ad cavenda majora mala tolerari ad tempus possit a principe, prout tolerari, cogente necessitate, debuit a Carolo IX, Henrico III, Henrico IV, Ludovico XIII, non tamen lege stabili & immutabili civitate donari, aut omnino approbari.

Sunt quippe terræ principes rebus humanis a DEo præpositi, ut subjectum sibi populum ad cultum summi illius sanctissimique dominantium domini efforment. Hunc etenim finem, prout omni creaturæ rationali, sic orbis hujus moderatoribus præfixum novimus. Unde facili illatione consequitur, nullam iis a DEo concessam potestatem, pacto absoluto & stabili promittendi asylum hæresi, pro iis etiam temporum circumstantiis, quibus cessat tolerandi necessitas, nec timenda mala alia.

Edictum igitur Nannetense, & frequentior illius renovatio, ex natura sua restrictum fuit ad illa necessitatis tempora, habuitque conditionem imbibitam: *si præsens necessitas sit duratura.* Aliter enim data fides invalide fuisset data, tum ex defectu potestatis in agente, tum honestatis in materia. Si impetrans sic non obtineat suæ petitionis intentum effectum, sibi imputet, quod malum male petat.

Quando Henricus IV edictum illud edidit, Gallia diuturnis erat bellis attrita, provinciæ exhaustæ Hispanico & civili bello, tota compages vulneribus discissa hiabat, populi sub immani onere fatiscebant, Hugonotorum ingens erat numerus, formidanda potentia: seditionem novaque bella minabantur. Igitur fessis rebus quietem dandam rex censebat. Eadem ferme, imo periculo magis obnoxia sub minori Ludovici XIII ætate erat rerum conditio. Ludovicus filius veluti in castris natus, primis regni annis perpetuis bellis impediebatur; quæ an omnia fuerint necessaria, DEus novit. Quietem dein natus, & vires negotio conficiendo pares, nulla amplius ratione se privilegio, subditis suis ad tempus indulto, obligatum credidit, edictumque suum temporale, & implicite conditionatum jure suo revocavit, toties ab ipsis violatum.

Quantum ad alterum objectamentum spectat, quod scilicet non sit propaganda fides per violenta media, sed per viam instructionis & prædicationis Evangelicæ, facile respondetur, regem per plures annos hanc viam iniisse, neminemque ad fidem Catholicam coegisse; quod enim aliqui capitali pœna fuerint affecti, id in meritam armatæ rebellionis pœnam contigisse. Misera profecto (Hæretici possunt cogi.)

foret

foret imperantium conditio, si in seditiosos & adversum se armatos cives subditosque non possent animadvertere.

Sed ministros in exilium ejecit, inquiunt. Jure suo egit. Non enim tenebatur, populi sui seductores, & seditionum toties auctores, in regno suo diutius tolerare. Consulere oportet principem & securitati propriæ, & tranquillitati publicæ, atque subditos suos a summo malo, quod est hæresis, tutos præstare. Resecandum est carcinoma & membrum putridum, ne reliquum corpus inficiat.

At prohibitum fuit ceteris, ne regno exirent: fisco addicta sunt fugientium bona. Et hoc jure actum. Non tenebatur rex regnum suum tantopere diminuere, tot subditis spoliare, aut pati, ut opes, in Gallia a subditis partæ, cum tanto suo & regni detrimento in alienas provincias exportentur, maxime a criminosis & majori pœna dignis hominibus. Sperabat aula Catholica, dispersis lupis, oves ad ovile Christi facilius reductum iri. Hinc exeundi interdictum, in temporale & æternum subditorum bonum intentum.

Demus autem, Hugonotos ad religionem Catholicam fuisse compulsos. Quid tum? felix necessitas, quæ ad meliora compellit! Num frustra reges gladium portant? Datus in manum a supremo domino ad vindictam scelerum, ad deterrendos mortales protervos a via iniquitatis, ad reducendos in viam virtutis & salutis, ad avertendas cœlestes iras. Ad cultum DEi comparatum est humanum genus, non arbitrarium, sed qualem mens illa æterna sibi placitum gratumque deposcit. Executores constituti sunt per orbem reges, divinæ voluntatis administri; compellendi intrare refractarii ad cœnam magnam: & pauperes, & cæci, & debiles, & claudi introducendi, ut impleatur domus cœlestis Patrisfamilias. Si reluctentur, *compelle intrare.* Ab homicidiis, adulteriis, furtis, etiam vi admota, coercere rex subditos non tantum potest, sed etiam debet. Quid ni ab hæresi, majori his omnibus malo, & offensa Numinis?

Neque hic aliquis ex institutionibus Calvini didasculus argutari velit, se non esse hæreticos, &, quantumvis essent, non esse vi adigendos, prout infideles adigi non debent. At primum non pertinet ad Hugonotos judicare, sed ad ecclesiam, quæ dudum Calvinistas declaravit hæreticos. Potuit ergo & debuit rex eos tanquam hæreticos tractare.

Alterum

Alterum inepte omnino hic adduci videtur. Magna siquidem hæreticos inter, & infideles, qui non sunt baptizati, est disparitas. Hæretici, quales sunt Calvinistæ, per baptismum ingressi sunt ecclesiam, & sic facti sunt subditi ecclesiæ Catholicæ: atque in hac ecclesia permanserunt, donec per hæresin *formalem* ex ea sunt egressi.

Si ergo sunt hæretici tantum *materiales*, quales non paucos esse existimo, plebeios præsertim & rudes, quibus a prima ætate horrenda imago de Pontifice & ecclesia Romana objicitur, & nigerrima idea de doctrina nostra imprimitur, ac propterea ab audienda illa velut ab horrido spectro avertuntur, aut occasionem eam percipiendi non habent, neque ullum probabile dubium de veritate religionis illis occurrit, vel si occurrat, tanquam diaboli suggestionem, ex instructione suorum ministrorum aut parentum, rejicere se obligatos existimant: hi, inquam, sunt *materiales*, manentque membra ecclesiæ Catholicæ, quam per baptismum fuerant ingressi, salvanturque, si nullum peccatum grave committant, aut perfectam de eo contritionem eliciant. Non autem salvantur vi sectæ Calvinisticæ, sed vi religionis Catholicæ. Materiales.

Hi ergo, cum sint ecclesiæ subditi, multum ab infidelibus distant, possuntque ac debent compelli, ut instructionem audiant, atque errores suos materiales deponant. Si autem sint hæretici *formales*, tractandi sunt tanquam rebelles subditi, atque, ut ad ecclesiam redeant, possunt debentque compelli, sicut terrenus princeps rebelles subditos potest compellere, ut ad obedientiam redeant. Absonum certe ridiculumque foret, si quis dicere vellet, per rebellionem acquiri libertatem, subditumque rebellem, solutum esse legum vinculis, nec posse ad officium obsequiumque cogi. Et formales.

Cum ergo hæretici legibus ecclesiæ, regique maneant subjecti, potest is tanquam advocatus & protector ecclesiæ, & etiam qua princeps eos, ut subditos suos adigere, ut juratam, per se vel per alios, in baptismo fidem, DEo & ecclesiæ, servent; quia obligatio amplectendi religionem Catholicam est juris divini.

De infidelibus, qui nunquam sunt baptizati, alia est ratio. Nam, cum illi nunquam ingressi fuerint ecclesiam, nullam in eos habet jurisdictionem *directe*; ergo eos ad baptismum suscipiendum cogere non potest. Accedit, quod ad valorem sacramenti in adulto requiratur aliqua intentio & voluntas, saltem habitualis. Si ergo positive invitus baptizaretur, invalide baptizaretur. Hinc Clemens III *cap. 9 de Judæis &c.* ait: *statuimus, ut nullus invi-* Aliud circa infideles.

tos vel nolentes Judæos ad baptismum venire compellat. Idem dicitur *dist.* 45 *can.* 3 & 5. Dixi autem *directe*, nam indirecte etiam gentiles possunt compelli, negando eis jus civitatis aut domicilii, graviora tributa imponendo, aut, si converti nolint, eos e regno pellendo, prout, præter alios plures principes fecerunt Ferdinandus & Isabella in Hispania. Item si infideles prædicationi Evangelii resistant, aut missionarios injuria afficiant, possunt illam Christiani principes vindicare, & etiam armis compellere, ne resistant; cum Christus jusserit Evangelium prædicare per totum mundum.

Contra vero in hæreticos, utpote baptizatos, ecclesia habet jurisdictionem, potestque per reges & principes eos compellere ad conversionem. Quam in rem præclara extant exempla Constantini, Joviani, Valentiniani, Gratiani, Theodosii, Martiani. Certe nulla apparet ratio, cur princeps, etiam sæcularis, sicut alia crimina, sic crimen hæresis *manifestæ*, non possit punire: prout in ipsa Gallia laudatissime punierunt Franciscus I, & Henricus II; quamvis enim crimen hæresis, quoad cognitionem & sententiam declaratoriam privative pertineat ad forum ecclesiasticum, possunt tamen reges hæreticos, ab ecclesia damnatos, aut declaratos, punire, prout multi imperatores regesque magna cum nominis sui gloria fecerunt. Pertinet enim ad omnes principes, curare, ut subditi ad DEum ejusque cultum bene sint comparati; cum hic denique ultimus sit finis omnis jurisdictionis & humanæ per orbem potestatis.

Quamvis ergo non possit ecclesia vel princeps gentiles *directe* cogere ad suscipiendam Christianam fidem, potest tamen cogere hæreticos, ut redeant ad ecclesiam, quam perfide deseruerunt, sicut dux militem desertorem, prælatus religiosum fugitivum, pastor ovem suam exerrantem; quamvis alienam ovem non possit ad ovile suum adducere. *Quid mihi, de iis, qui foris sunt, judicare? nonne de iis, qui intus sunt, vos judicatis? nam eos, qui foris sunt, DEus judicabit; auferte malum ex vobis ipsis.* 1 *Cor.* 5. ubi S. Paulus disparitatem dat inter gentiles, *qui foris sunt*, hoc est, nunquam ecclesiam per baptismum ingressi; & baptizatos, *qui intus sunt*, seu ecclesiam aliquando ingressi, & per baptismum eidem auctorati, in quos habetur potestas jurisdictionis, etiam desertores, fugitivos, exerrantos, rebelles, refractarios.

Jus Cæsareum contra hæreticos.

Centum constitutiones imperatorum in codice Theodosiano, & Justinianæo extant, severitatis in hæreticos refractarios exercitæ testes.

testes, ut vel primum titulum de *SS. Trinitate & fide Catholica*, titulum quintum *de hæreticis*, septimum *de apostatis*, legenti patet, ubi perpetua infamia, confiscatio bonorum, exilium, & etiam mortis supplicium in hæreticos decernitur. *Manichæo, in loco Romano degere deprehenso, caput amputator.* l. 11 cod. de hæret. item l. Manichæi 12 eod. & aliis legibus passim. *Authent. Friderici imper. eod.* gravis pœna in dominos etiam statuitur, qui terram suam ab hæretica pravitate purgare neglexerint.

Et quod leges decreverant, à religiosissimis Christianis imperatoribus opere ipso dabatur executioni: nam præter infamiam & bonorum confiscationem, adimebantur hæreticis templa, nihil emere, vendere, donare, accipere permittebantur, active & passive erant intestabiles, nec ab intestato succedere poterat filius patri: ejiciebantur in exilium, damnabantur ad rogum, comburebantur cum suis libris: &, qui convictus fuerat, eos post prohibitionem detinere, morte plectebatur; ut, quos ratio non flexerat, ad aliorum terrorem pœna castiget.

Mitius processit rex Ludovicus; & tamen quot libellis ceu immanis tyrannus fuit proscissus! modo homines isti propriam domum excuterent. Elisabetha Angliæ regina cum suo Parlamento, & Joanna Albretana, Navarræ regina in ipsis Galliæ visceribus, supra Nerones & Domitianos sæviebant in Catholicos. Vix pugillum terræ est reperire in magna Britannia, quod conspersum non fuerit orthodoxo sanguine. Tonabant edicta feralia, stridebant catastæ, acuebantur secures; rotæ, furcæ, patibula, multitudine horrida spatium negabant. Quid in Hollandia, Hungaria, Transylvania, Suecia, Dania, Prussia, actum sit, & in ipsa etiam Gallia ab Hugonotis, historia loquitur. A Ludovico neque de furcis neque de ignibus fiebat mentio. Soli rebelles, & qui arma sumpserant, pœna capitali fuerant affecti. Reliqui non nisi privatione quorundam privilegiorum & hospitatione militum fuerunt puniti. Sed quis excessus licentiæ militaris omnes impediat? & quid hæc sint ad ea, quæ Catholicis a Protestantibus fuerunt inflicta? Frustra igitur nobis oggerunt monitum S. Augustini (malitiose allegatum) ne conscientiis vis inferatur. Ipsi contra se ex S. Doctore sententiam pronuntiant. Retorsio.

Si solus gladius verbi divini debet conversionem operari, cur Calvinus tanta vehementia incubuit, ut Servetus Genevæ cremaretur? cur Calvini progenies tot ignes accendit? tot cædes patravit? cur post synodum Dordracensem Arminiani tam crudeliter

ſunt habiti in Hollandia? cur alibi torrentes Catholici ſanguinis fuderunt?

Dixi, allegatum *malitioſe* fuiſſe Auguſtinum; nam licet initio videatur fuiſſe in ea ſententia, poſtquam tamen experientia didicit, Donatiſtas ea eſſe pertinacia, ut nullis cedant rationibus, neque manſuetudine aut ſuavitate ſermonis flectantur, mentem mutavit, prout conſtat ex epiſtola ad Vincentium, quæ eſt 93, ubi dicit, timore frangi pertinaciam, impellente illo aperiri oculos veritati, & rejici errorem, quo prius mens fuerat præoccupata: multos nunc grates DEo rependere, quod ſalutari ad eccleſiam tracti ſint violentia, & medicina, quam horruiſſent, ſint ſanati, amarentque, quod prius odio habuiſſent.

Mens S. Aug.

Neque obſtat, quod per metum aliqui fiant hypocritæ; nam licet medicina non omnes ſanet, tamen adhibenda eſt: & contingere poteſt, ut, qui hypocrita fuerat, per inſtructionem verus & ſincerus confeſſor evadat.

Anno ſequenti (1686) *Victor Amadeus* dux Sabaudiæ, Ludovici regis tractus exemplo, hæreticos ex Lucernenſi aliisque vallibus Pedemontanis, Calvini aliisque erroribus pertinaciter inhærentes juſſit excedere; at illi, ut ſectam, quibus nata eſt, mediis defenderent, arma oppoſuerunt. Fidebant ſuis montibus, ſed a ducis & regis Ludovici auxiliaribus copiis, ruptis, quæ oppoſuerant, clauſtris, undique circumſepti, ad tria millia cæſi, & plus decem millibus variis locis intercepti, atque interceſſione cantonum Proteſtantium Genevam & in Helvetiam abire permiſſi ſunt.

Waldenſes.

At prævaluit Auriaci gratia, cujus commendatione veniam reditus ad ſuos montes vallesque obtinuerunt, utilem adverſus inimicam ſibi Galliam, cum qua dux fuerat colliſus, præſtituri operam, ſibi ad vindictam haud ingratam. Homines iſti dici ſolent *Valdenſes*; quia creduntur Valdenſium reliquiæ, in has oras e Gallia profugæ.

ARTICULUS XXII.

Diſſertatio de confeſſione annua; an in parochiali eccleſia ſit peragenda; & litibus, in hac cauſſa motis.

58 ANno 1687 recruduit contentio de confeſſione annua, quam concilium Lateranenſe IV proprio ſacerdoti fieri mandavit, aut de illius licentia alteri ſacerdoti. Ambianenſes autem curiones

nes docebant populum, quod fideles sint obligati vi canonis *omnis utriusque sexus* tempore paschali confiteri, & quidem proprio pastori, aut saltem non alteri nisi de illius licentia. Ita enim cautum esse per Rituale provinciæ Rhemensis, & synodum diœcesanam Ambianensem anno 1661.

Concionator S. J. Ambiani, authoritatem summi pontificis, episcopi, & privilegia regularium lædi ratus, ad populum dixit, *communionem quidem paschalem peragendam in parochia, confessionem vero esse liberam.* Caussa ad episcopum delata, responsum ab illo, ordinationem Ritualis & synodi pertinere ad disciplinam; confessionem tamen, alteri sacerdoti, ab episcopo approbato, factam non esse invalidam. Impositumque fuit silentium utrique parti.

Parochi ad Tellierum archiepiscopum Rhemensem ab hac episcopi sui sententia appellarunt. Pronuntiavit ille, quod episcopus Ambianensis male judicarit: obligationem confitendi proprio parocho, aut alteri sacerdoti approbato de ejus licentia referri maxime ad confessionem *paschalem*; sacerdotem proin sæcularem, indefinite approbatum, non posse intra 15 dies, nimirum a dominica Palmarum usque ad dominicam *in Albis* inclusive absolvere pœnitentes.

Hæc quæstio magnas non raro lites excitavit inter parochos & regulares, præsertim in Gallia & Belgio. Illi sententiam suam fundarunt, quod memini, in celebri canone *omnis utriusque,* quo jubetur confessio fieri *saltem semel in anno proprio sacerdoti: si autem quis voluerit justa de caussa confiteri alieno sacerdoti, licentiam prius a proprio sacerdote postulandam.*

Regulares respondent 1, a concilio Lateranensi IV hoc canone obligationem saltem *semel* confitendi non fuisse affixam tempori paschali. Si ergo quis alio anni tempore semel confessus sit proprio sacerdoti, obligationi jam fuisse satisfactum, ac proin tempore paschali posse confessionem fieri cuicunque alteri sacerdoti, ab episcopo approbato, & jurisdictionem habenti. Communionem paschali tempori fuisse affixam, non autem confessionem; quia autem probare homo se ipsum debeat, ut sic de pane illo digne edat, ex consuetudine respectu illorum, qui jam sunt in gratia, præmittendam confessionem. Argumenta regularium.

2. Per *proprium sacerdotem* non intelligi solummodo parochum; alias neque summo pontifici neque episcopo suo confiteri quis posset: quod, licet quidam asseruerint, ex terminis tamen ineptum

 &

& absurdum esse. Per proprium igitur sacerdotem intelligi Papam, ejus legatum, nuntium, episcopum, ejus vicarium generalem, pœnitentiarium, parochum, & quicunque ab istis delegatam habet potestatem. Imo temporibus concilii Lateranensis IV, teste S. Bonaventura, Gabriele, Paludano &c. quemcunque sacerdotem approbatum nomine proprii sacerdotis fuisse intellectum. Hinc non *parochi* sed *sacerdotis* nomen fuisse adhibitum.

Nihil enim certius esse, quam duplicem existere potestatem jurisdictionis, *ordinariam* & *delegatam*: illam ex officio e. g. episcopi, vicarii, parochi profluere, hanc vero per commissionem habentis ordinariam jurisdictionem obtineri.

Jam vero, licet religiosi non habeant jurisdictionem ordinariam, ex officio competentem, habere tamen, si ad confessiones audiendas approbati sint, delegatam a summo pontifice, conciliis, episcopis, plurium sæculorum consuetudine firmatam.

Et quidem a summo pontifice, qui est in terris summus sacerdos & ordinarius ordinariorum, non uno duntaxat haberi illam potestatem, sed a multis, qui privilegium illud delegatæ potestatis regularibus concessissent, uti ex bullis Pontificiis, & concessis per illas privilegiis luculente pateat. Quanta, ut taceam antiquiores ordines, vel soli societati JEsu in hac re concesserunt Paulus III bulla *Cum inter*, omnes ad se accedentes a quibuscunque peccatis absolvendi, Julius III, Paulus IV, Gregorius XIII & XIV.

Clemens X 23 Maji 1670 edidit bullam, in qua ait, fideles satisfacere, sive sint sani sive infirmi, si religiosis approbatis etiam in paschate confiteantur.

Eadem jurisdictio contributa est illis a conciliis. Memorabile est effatum concilii Claremontani, anno 1263, ac proin non multo post Lateranense IV, celebrati. *Proprium autem*, inquit, *sacerdotem dicimus duobus modis, ex officio, ut papam, episcopum, curatum; vel ex commissione, sicut fratres Prædicatores & Minores, quibus commiserit episcopus vices suas.*

Particulare hoc fuit concilium, audiamus generale Lateranense V, non minoris auctoritatis ac quartum, quod sess. 11 ait: *sacro approbante concilio statuimus & ordinamus, ut regularium sacerdotes - - - quoscunque - - - sibi confiteri volentes, libere liciteque audire & absolvere valeant, talibusque confitentes constitutioni, quæ incipit:* omnis utriusque sexus, *quoad confessionem satisfecisse videantur.* Quæ sane concilii generalis, præsente & approbante Leone

Leone X decisio hanc litem penitus finit: sive jus novum, sive antiquum explicatum appelles.

Ecclesia nempe, cum onus confessionis alias multis gravissimum videatur, non vult illud ultra Christi institutionem difficile reddere, sed relinquit fidelibus animæ medicum, quem sanitati reducendæ magis idoneum existimant, & in quo plus fiduciæ filialis collocant. Ipsi etiam episcopi indefinite propterea religiosos approbare solent, & per hanc approbationem ad confessiones audiendas delegata potestate deputare. Unde episcoporum etiam auctoritas exigit, ut a parochis non impediantur.

Cum autem summorum pontificum & conciliorum hanc in rem habeatur auctoritas, otiosum videtur Ritualis alicujus aut episcopi particularis singularem ordinationem opponere. Videamus tamen, quid ipsius Galliæ episcopi ea de re sentiant.

Cardinalis Barberinus archiepiscopus Rhemensis Rituale illud suæ provinciæ non tanti esse putavit, ut regulam aut legem, necessario observandam præscribat. In synodo anni 1669 is ita loquitur: *sacri canones condemnarunt opinionem illorum, qui asserunt, confessionem, factam sacerdoti sæculari aut regulari approbato, esse invalidam, consequenter non possunt parochi sic confessis etiam ægrotis negare viaticum. Idem dicimus de confessione paschali; quia nobis non convenit abrogare, quod tot Pontifices approbarunt, & quod in ecclesia tanto jam tempore pacifice exercetur.*

Idem sensus fuit Francisco Harlæo, archiepiscopo Parisiensi, qui anno 1683 in comitiis cleri Gallicani hac de quæstione dicebat; quamvis a tempore Gregorii IX, usque ad Leonem X, religiosi mendicantes multa acceperint privilegia, prædicandi & absolvendi, mansisse tamen adhuc dubium de confessione pascali, illis facta. At vero per concilium Lateranense V quæstionem esse finitam; cum illud aperte pronunciarit, per confessionem religioso approbato factam satisfieri canoni *omnis utriusque.* Propositionem contrariam anno 1655 a synodo cleri habitam fuisse erroneam.

En verba hujus conventus: parochi, inquit, sunt *proprii sacerdotes, sed non soli. Fideles, qui pro communione paschali confitentur, non solum episcopis, eorum vicariis generalibus; aut pœnitentiariis, sed etiam sacerdotibus sæcularibus, aut regularibus, ab episcopo ad hoc approbatis, satisfaciunt mandato concilii.*

Si charitatis, gloriæ DEi & salutis animarum studium animos occuparet, cessaret ambitio, livor, invidia; curati gratularentur sibi, magni se operis adjutores nactos. Quo plus illi laborant, tanto

tanto perſpicacius cernunt, quantum ſuperſit laboris in vinea domini, exoptantque auxiliares operas. Recta intentio gaudet, animas cœlo inſeri, per quemcunque inſerantur. Se ipſum quærit, qui alios reſpuit, metu, ne ſylveſcentem agrum videant.

Quæſtio altera magis eſt diſputata, an epiſcopus poſſit regularibus poteſtatem abſolvendi in paſchate adimere aut ſuſpendere, ſub finem maxime ſæculi XVI, in epiſcopatibus Atrebatenſi & Cameracenſi. Quidam enim parochi ex cathedra pronuntiaverant, fideles in quadrageſima & præſertim in paſchate confiteri non debere religioſis, neque diebus feſtis audire miſſam alibi quam in parochia, comminantes excommunicationem ſecus facturis.

Cum autem Dominicani & Jeſuitæ ſe opponerent, parochis adjutores imo duces acceſſerunt eorum epiſcopi, Atrebatenſis nimirum & Cameracenſis, qui nullum ex religioſis ordinabant ſacerdotem, neque approbabant, qui non promiſiſſet, ſe nullam in paſchate confeſſionem auditurum.

Atrebatenſis cauſſam detulit (ut zelum videas) ad conſilium laicum Arteſiæ: ſed hoc non acceptavit, nolens manum mittere in alienam meſſem. Indicta ſynodus Duacum: ſed nemo voluit comparere. Duo autem argumenta objiciebat: canonem *omnis utriusque*, & antiquam conſuetudinem Belgii. Primum confutabatur argumentis, quæ attulimus: alterum teſtimonio plurium prælatorum & univerſitatis Lovanienſis de uſu contrario. Quo viſo, Octavius Frangipanius, nuntius ſuæ ſanctitatis vetuit, ne Atrebatenſis aut parochi fideles impedirent quocunque prætextu, a confeſſione apud regulares, vel audienda miſſa, donec ea ſuper re Clemens VIII pronuntiaſſet.

Atrebatenſis conatus.

Pronuntiavit anno 1592, in favorem regularium. Atrebatenſis, ut rurſus documentum daret, quo fervore immunitatem eccleſiaſticam, & ſedis apoſtolicæ decreta veneraretur atque defenderet, querelam Bruxellas ad regium conſilium detulit: ſed nihil obtinuit. *Jueninus*, oratorii Berulliani presbyter, cauſſæ profligatæ defenſor, bullam Clementis ſubreptitiam dixit, eo quod non videatur probabile, voluiſſe Papam contradicere ſacratiſſimo canoni & longo uſui. Sed dixit tantum, non probavit, pro more hominum, qui conſtitutionibus apoſtolicis ſe nolunt ſubjicere. Contrarium conſtabat.

Alterum argumentum ſuppeditat cauſſa *Calvimontana*. Zannetus, epiſcopus Lingonum prohibuerat incolis Calvimonti, ne alibi, quam in eccleſia parochiali & collegiata tempore paſchali confiterentur.

Zanneti.

Patres

Patres S. I. caussam detulerunt ad S. congregationem Cardinalium, concilii Tridentini interpretum. Hæc declaravit, Jesuitas, semel approbatos, omnium fidelium confessiones audire posse, sive sani sint sive ægroti, & quidem omni tempore, sine ulla exceptione, sine licentia parochorum, modo intra 15 dies paschales semel in ecclesia parochiali sacram synaxin recipiant.

Episcopus, qui præcise ob importunitatem Canonicorum Calvimontensium mandatum conceperat, neque jus, neque usum, neque libertatem ecclesiæ Gallicanæ (Gallorum frequentem panacen) objecit, sed declarationem cum veneratione suscepit, atque anno 1624 publicavit.

Plus clamoris motusque excitavit mandatum archiepiscopi Burdigalensis, anno 1644 datum, simile illi, quod Zannetus emiserat. PP. Dominicani, Augustiniani, Franciscani, Carmelitæ, Jesuitæ, Romæ questi sunt. Congregatio Cardinalium rursus declaravit, quod archiepiscopus religiosos, munitos privilegio apostolico, non potuerit impedire ab administratione sacramenti pœnitentiæ intra dominicam Palmarum & octavam Paschæ. Consilium quoque regium pronuntiavit, religiosis relinquenda sua privilegia intacta, donec a Sede Apost. aliter statutum fuerit. **Burdigalensis.**

Innocentius X *breve* dein apostolicum archiepiscopo misit, quo cassavit ejus mandatum; rex quoque *patentibus*, ut mos fert, litteris *breve* executioni dari jussit, nihil in eo libertatibus Gallicanis contrarium reperiri afferens.

At vero præsules Parisiis congregati, iis, quæ Romæ & in Gallia acta sunt, graviter jura & authoritatem suam læsa fuisse conquesti, supplicarunt Cardinali Bichio, nuntio Pontificis, ut obtineret revocationem brevis, aut benignam saltem ejusdem interpretationem: simulque omnibus fidelibus præceperunt, ut confessionem paschalem in templo parochiali peragerent, regularibus autem interdixerunt, ne quem eo tempore ad sacramenta confessionis & communionis admitterent, saltem sine facultate episcopi, vicarii aut curionis: atque per archiepiscopum Tolosanum petierunt a Papa, ut decretum hoc ratum habeat. Litteras Tolosani Armandus Richelius, archiepiscopus Lugdunensis & supremus aulæ moderator, subscriptione sua firmavit.

Mens plurium in Gallia episcoporum perspici ex istis facile potest. Contendebant illi, episcopum posse approbationem suam in ordine ad audiendas confessiones, licet absolute & indefinite datam, limitare, atque ad certa tempora & loca etiam postmodum restrin-

restringere, sicut illam ab initio dare potuit illimitate vel restricte: regulares contra putabant, se vi suorum privilegiorum, si semel approbati sint, omnium fidelium, quocunque tempore ad se accedentium confessiones audire posse, assistente sibi Roma, quando hæc potestas restringitur, aut in controversiam adducitur.

Optimum foret, si religiosi episcopo suo omnem reverentiam dependerent, episcopus religiosos tanquam utiles adjutores respiceret, & privilegiis, a Sede Apostolica concessis, pacifice frui sineret. Ubi charitas & discretio zelum animat, facile concordia jungit animos, ut communi opera ad divinam gloriam & animarum salutem collaboretur.

ARTICULUS XXIII.

Controversia de asylo palatiorum : & electione Coloniensi. Mors Innocentii XI.

59 ANno 1687 dissidia Innocentium inter XI & Ludovicum XIV supremum gradum attigisse visa sunt. Occasionem dabat *jus asyli*, seu privilegium libertatis, & securitatis, quo instar ecclesiarum usa sunt *palatia legatorum*, ita, ut in iis aut eorum circuitu nemo comprehendi posset, aut lædi.

Gravissima incommoda malaque prætensum hoc jus Romæ attulit: sicarii aliique scelerati homines fugientes in hæc palatia subtrahebantur pœnæ, ut adeo impune ferme grassarentur flagitia. Pluribus a longiori jam tempore Pontificibus intolerabilis hic abusus fuit visus, ut adeo jam Pius IV, Gregorius XIII, Sixtus V eundem tollere sint conati, jusseruntque criminosos homines quacunque ex domo abstrahi.

Legatorum veneratio obstitit, quo minus salubre decretum executioni daretur. At Innocentius XI efficacius negotium aggressus, nullum oratorem voluit admittere, qui prætenso juri asyli non renuntiaret. Cesserunt reges alii. Solus Ludovicus, Innocentio alioquin propter caussam regalium exosus, obstitit, juri, quod putabat, suo præfracte inhærens, jussitque marchionem *Lavardinum*, quem duci *Estræo* mortuo legatum suffecerat, illud tueri.

Lavardinus. Lavardinus igitur, stipatus armatis copiis, quæ speciem quandam parvi exercitus referebant, iter Romanum ingreditur. Bononiæ

niæ a legato aliisque locis frigide exceptus, comitantibus 800 armatis Romam subiit, iisque palatium suum circumdedit, ne quis ad illud confugiens ab apparitoribus abstrahi posset.

Emiserat paulo ante Pontifex bullam, qua excommunicationem statuit in eos, qui jus asyli prætenderent. Contigit autem, ut Lavardinus nocte Nativitatis Christi in *templo S. Ludovici* sacris interesset mysteriis. Die altera affixum visebatur programma, quo templum hoc interdicto subjectum legebatur, quod sacerdotes ad sacrorum communionem admisissent Henricum marchionem Lavardinum, notorie *excommunicatum*. Marchio protestationem affigi curavit, ingressusque est pro lubitu ecclesias. Palatium ejus armatum castellum repræsentabat: frequentes circumstabant excubiæ, noctu more militari pulsabantur tympana, aliaque fiebant ad creandum Pontifici fastidium.

In Galliam ubi hoc nuntium fuerat perlatum, vehementer auctum est incendium, quod alias jam flagrabat, præsertim in Parlamento, ubi Harlæus, cum Talono procuratore generali, velut de abusu appellans peroravit. Grandia regum Franciæ in Sedem Apostolicam merita & liberalitatem commemorabat: cum Pontifices in Italia non fuissent securi, brachia in amplexum explicuisse Galliam, obtulisse asylum, protectione tutos præstitisse. *excitat flammam.*

Repræsentabat grande beneficium, a Ludovico rege recens exhibitum ecclesiæ, dum ingenti in politicis regni dispendio Galliam a Calviniana hæresi purgavit. Regem siluisse ad omnes injurias. At cum modo legatus regius fuerit excommunicatus, non esse amplius tempus tacendi: excommunicationem adeo per se nullam esse, ut nullo opus sit processu ad eam irritandam. Securitatem palatiorum dependere a solo DEO.

Audacius adhuc locutus est *Talonus*, qui a jure regalium, & declaratione cleri exorsus, querulabatur, quod Innocentius negarit bullas institutionis omnibus, qui conventui anni 1682 interérant, ut proin 35 ecclesiæ cathedrales pastoribus sint destitutæ. Ante concordatum electionem fuisse primum penes clerum & populum, tum vero a capitulo peractam, præsente regis commissario, a metropolitano autem & principe fuisse confirmatam. Ad hanc normam electiones reduci posse, nominatione tamen regis supplente electionem cleri & populi. Si Papa non stet concordato, recusando bullam nominatis a rege, neque regi eo standum: institutionem canonicam perfici posse, quin argentum Romam portetur.

Taloni acerbitas.

Ad aſyli cauſſam dein reverſus addebat, regem Galliæ ejuſque officiales nulli cenſuræ eſſe obnoxios. Adhæc cauſſam aſyli mere eſſe profanam; arma autem ſpiritualia non eſſe adhibenda a Pontifice, niſi in iis, quæ ſalutem animarum concernunt. Licentiam, quam ſibi Papa dediſſet, per concilium coercendam eſſe; quamvis jura ſuæ majeſtatis nunquam poſſint eſſe ſubjecta tribunali aut jurisdictioni eccleſiaſticæ.

In perſonam etiam Innocentii XI invectus eſt, qui per imprudentiam affectionibus ſe abripi pateretur, non conſiderans ſequelas, eccleſiæ pernicioſas: foveri ab eo commercium cum Janſeniſtis, eos laudari, protegi, gratiis affici. Propterea illos, qui a 40 annis nihil magis in votis habuiſſent, quam omnem poteſtatem, eccleſiaſticam & politicam deprimere, jam aram Papæ, ſibi faventi, erigere. Malignam quoque ſectam Quietiſtarum non ea, quam ſummum officium exigeret, cura extirpari. Horum loco regem & inſontes exagitari.

Inſolens erat oratio filiorum in patrem ſanctiſſimum, qui non niſi ab iratis & odio turgentibus proficiſci poterat. Quare non paucis ex ipſis ſenatoribus diſplicuit. Jura Papæ etiam eſſe attendenda, cenſebant, quatenus eſt ſummus ſacrorum antiſtes atque eccleſiæ caput, & quatenus & ipſe eſt princeps, ſuprema & independente authoritate temporali in urbem Romanam præditus.

Appellatio ad concilium.

Nihilominus tamen appellatum eſt, non ad Papam melius informandum, ſed ad *primum concilium generale*, quod eſſet habendum, tanquam ad ſupremum, ut ajebant, & infallibile eccleſiæ tribunal, cui caput ejus viſibile eſſet ſubjectum, ſicut alia membra: interim vero rogandum regem, ut concilia provincialia congregari curet, vel etiam, ſi opus videatur, nationale, vel ſaltem ex notabili regni parte, ut auditis ſententiis, media convenientia eligi poſſint, ad avertenda incommoda, quæ ex vacantibus tamdiu epiſcopatibus oriuntur: utque interim prohibeatur ſubditis omne cum Roma commercium, nec ulla mittatur eo pecunia. Parlamentum inde decretum confecit, quod omnibus locis publicis fuit affixum.

Facile eſt cogitatu, quantos animorum motus talis proceſſus, a ſenatu ſæculari inſtitutus, in orbe Chriſtiano concitarit. Scriptor quidam, & quidem natione Gallus, *juſtificationem bullæ* edidit, in qua ait, appellationem a bulla ad futurum concilium, eſſe rebellionem contra ſupremam authoritatem ſanctæ eccleſiæ, & illuſio-

lusionem manifestam ad imitationem refractarii Lutheri, & aliorum hæreticorum.

Cautior erat, & religiosior rex Ludovicus, licet iratus Pontifici, quam ut tam violenda media sibi usurpanda putaret, ex quibus facile perniciosissimum religioni schisma esset oriturum: prudentiorque, quam ut concordato, sibi tam glorioso, utilique renuntiaret. Regis moderatio. Tametsi igitur Innocentius nec litteras regis vellet accipere, nec arbitros, a rege missos, audire, & Lavardini legati sui excommunicatio graviter cor regis vulneraret, nunquam tamen ad extrema veniendum duxit, quæ aliqui de curia, & fortassis etiam aulici suadebant. Nam licet Innocentius feriret, pater tamen erat, qui feriebat.

Neque ab hac animi constantia dimoveri poterat, cum anno sequenti (1688) novus, isque gravissimus, dolor accederet ex rejecta postulatione Cardinalis *Fürstenbergii* ad *archiepiscopatum Coloniensem*; quam ego historiam supra de statu Germaniæ retuli.

Duo erant potentes competitores, Josephus Clemens dux Bavariæ, & Egon Cardinalis Fürstenbergius, uterque postulandus, Coloniensis electio. quia alterius jam ecclesiæ sponsus: illi Leopoldus Cæsar, huic Ludovicus rex impense favebant. Illi, duplici licet impedimento canonico teneretur, & ligaminis spiritualis & ætatis, *eligibilitatis bulla*, ut vocant, concessa a Pontifice, huic negata. Ille votis novem electus, ab Innocentio confirmatus est: hic tredecim suffragiis munitus fuit victus.

Rex in sui odium despectumque id factum ratus, de injuria, quam interpretabatur, & studio partium questus est, petiitque per Cardinalem Estræum, ut Pontifex *Castri* & *Roncilionis* possessionem duci Parmensi fœderato suo secundum pacta, cum Alexandro VII Pisis inita, restitueret: de cetero se omnem Fürstenbergii juri quæsito, & capitulo Coloniensi protectionem depensurum. Atque ut Innocentius dolorem, quem intulisset, ipsemet sentiret, *comitatum Avenionensem* occupavit, procuratore generali renovante appellationem ad futurum generale concilium, quam Parisiensis archiepiscopus & Sorbona ratam habuerunt.

Contestabatur nihilominus rex publice, se per hæc nullatenus impugnare authoritatem spiritualem summi pontificis, nec subtracturum se venerationi & obedientiæ, eidem debitæ; frustra inimicos ecclesiæ sperare ex hac dissensione schisma, immobili cultu se regnumque suum adhæsurum Petri cathedræ, quamvis non paterne tractetur ab eo, qui illam occupat.

Vindictam quidem intendebat, ut ſentiret Innocentius, regem non impune offendi, non tamen talem, quæ ſibi regnoque ſuo, quam Innocentio, foret pernicioſior. Noverat equidem, per appellationem ad concilium inane ſpectrum Papæ objici, paſſus nihilominus eſt objici, ut quoquo modo terreret, & iræ ſuæ obſequeretur. Summi nempe terrarum principes, licet velut numina rebus humanis præſidere videantur, homines tamen & ipſi ſunt, quos mutuo iratos, averſa mentis affectio ultra moderamen inculpatæ tutelæ utrinque rapit.

Galli Innocentium per illam Colonienſem cauſſam multum eccleſiæ nocuiſſe dicebant. Si enim Fürſtenbergius, regi apprime addictus, electoratum Colonienſem obtinuiſſet, principem Auriacum ejus metu ab expeditione Anglica fuiſſe abſterrendum. Jacobum II maxime luiſſe aliena diſſidia.

Eundem apparet fuiſſe Proteſtantium ſenſum: Certe Bayle Calviniſta *dict. hiſt. V. Innoc. XI.* ait, *bonam Proteſtantium fortunam voluiſſe, ut anno 1688 Sedes Romana fuerit occupata a Pontifice, aut ignaro, quid e re foret eccleſiæ, aut nimium inflexibili, qui bonum publicum privatæ ſuæ affectioni immolaret.* Hæc ego non niſi hiſtorice refero; non enim meum eſt, facta magnorum principum arguere.

Mors Innoc. Innocentius XI anno 1689 obiit, Gallis non invitis, qui non multum laudis ei tribuunt, ſed eum ceu virum minus doctum, elatum, judicii ſui tenacem & inflexibilem depingunt. Germani vero, præſertim Auſtriaci, ſummis eum laudibus extollunt, tanquam Pontificem, nulli ſecundum, morum probitate, innocentia, fortitudine, rerum mundanarum contemptu, invicta conſtantia, mentis celſitudine, eccleſiaſticæ diſciplinæ zelo excellentem. Singulari cum imperatore Leopoldo amicitia eſt uſus, eique largas opes, ad bella Turcica feliciter gerenda, contribuit.

ARTICULUS XXIIII.

P. Honorati proſcripta theſis de evidentia religionis. Criſis de illa. *Theſis de peccato philoſophico.* Dupini bibliotheca *ſcriptorum cenſura notata. Contemplatio Guynoniæ ad examen vocata. Bailleti tractatus, B. V. Mariæ injurius, merito proſcriptus.*

60 ANno 1693 P. *Honoratus* in Collegio Societatis JEſu Cadami in Normannia theologiæ profeſſor in theſi propoſita docuit, *non eſſe*

esse evidens, *quod in mundo detur vera religio*; *quod tamen religio Christiana inter omnes sit maxime verisimilis.*

Quamvis autem auctor locutus videatur de evidentia perfecta & stricte dicta, quæ nullam dissentiendi libertatem relinquat, sed intellectum ita ad assensum rapiat, ut neque dubium indeliberatum & imprudens relinquat: hoc vero sensu intellecta, quoad primum membrum, propositio nullam mereatur censuram; quia noluit DEus veritates fidei ita evidenter nobis proponere, ut libertatem credendi, omnemque obscuritatem tollant; sed voluit, ut intellectum libere inclinemus in obsequium fidei, & credamus libere ac meritorie.

Quia tamen auctor non satis distinxit inter hanc evidentiam summam, perfectam, & stricte acceptam; & inter moralem minus proprie sumptam, & in altero membro de majori duntaxat *verisimilitudine* fuit locutus, thesis ipsius rumorem & scandalum excitavit, cum homines, præsertim malevoli, proni sint, ad doctrinam in deteriorem sensum interpretandam; quapropter superiores Societatis illam examinandam tradiderunt professoribus suis theologis, qui thesin declararunt *temerariam*, *scandalosam*, & *etiam impiam*, *si termini in rigore accipiantur*, jussusque est P. Honoratus publice illam retractare: secundum formam, quæ ipsi Parisiis a superioribus Societatis fuit transmissa, & quamprimum contrariam proponere defendendam.

Verum P. Honoratus, de doctrinæ suæ veritate, si rite intelligatur, persuasus, ita illam retractavit, ut insultare potius censoribus videretur, porrecto scripto, cui titulum præfixit: *pharmacum scandali accepti*, & *non dati.* Superiores Societatis ea inobedientia læsi, cathedra illum moverunt; successor autem jussus est, saniorem doctrinam tradere, prioremque P. Honorati revocare.

Poterat utique hæc superiorum Societatis contra auctorem thesis procedendi ratio sufficere, nisi placuisset occasio doctrinam Societatis insectandi. At Sorbona censuram tulit, pagellis Hollandicis mox per totam Europam volantem: utique pennas accommodante charitate proximi. P. Honoratus Flexiam transportatus, dante intellectum vexatione, retractavit dein omnia, quæ displicere visa sunt, acquiescente Sorbona, & Societatis disciplinam dilaudante.

Tanto stetit huic professori incauta locutio. Nulla est regio, per quam cautius incedere oporteat, quam theologica, sive dogmati-

matica ſive moralis; vel unus paſſus, extra viam tritam exerrans viatorem damnat, cogitque referre pedem.

De evidentia religionis.

Geminum errorem commiſit auctor theſis: primum, quem dixi, quod non diſtinxerit inter evidentias, neque inter religionem generice & determinate ſumptam. Evidens eſt, exiſtere aliquam veram religionem; nam evidens eſt exiſtere DEum, eique a creaturis deberi cultum verum. Ergo evidens eſt exiſtere aliquam veram religionem; quia verus cultus DEO debitus eſt vera religio. Hoc autem ita eſt certum & evidens, ut nemo de eo prudenter poſſit dubitare.

Alterum, in quo erravit, eſt, quod dixerit, Chriſtianam religionem inter omnes eſſe maxime *veriſimilem.* Non eſt veriſimilis tantummodo, ſed abſolute vera, *evidenter credibilis*, *evidenter credenda*, & *certo & infallibiliter vera.* Tanta enim & tam manifeſta religio Chriſtiana, imo Chriſtiano-Catholica, pro ſe habet ſigna credibilitatis, ac notas claras veræ religionis, ut nemo de ea prudenter dubitare poſſit; adeoque eſt *certo vera*, & evidenter, *evidentia morali*, latius ſumpta, hoc eſt tali, quæ omne prudens dubium excludat, non vero evidentia ſtricte tali, quæ intellectum ad aſſenſum rapiat, & dubium etiam indeliberatum & imprudens excludat; alias nulli darentur hæretici.

Diſtinguere bene oportet inter *certitudinem* & *evidentiam* ſtricte dictam. Certum prorſus eſt certitudine ſumma, exiſtere myſterium SS. Trinitatis, non tamen eſt ſtricte evidens. His terminis utuntur ſcholaſtici. Fatendum tamen, multum intereſſe, quomodo intelligantur. Hinc dixi, religionem noſtram adeo certo & infallibiliter eſſe veram, ut de veritate illius nemo prudenter dubitare poſſit, non vero ita, ut etiam imprudens dubiam excludat.

De peccato philoſophico.

Jam anno 1686 P. Muſnierus S. I. profeſſor Divionenſis hanc theſin propoſuerat: *peccatum philoſophicum*, *commiſſum ſine omni cognitione DEI*, *aut ſine omni attentione ad illum*, *non eſt offenſa DEI*, *nec peccatum mortale.* Triennio poſt hanc theſin invaſit *Arnaldus*, Janſeniſtarum abbas, cum nemo quidquam de illa loqueretur, eamque denuntiavit Papæ, epiſcopis, principibus, magiſtratibus, ceu novam Jeſuitarum hæreſin.

Vix auctor hæc intellexerat, cum declarationem edidit, qua proteſtabatur, verba theſis non ſupponere, minus affirmare, quod detur peccatum philoſophicum, hoc eſt tale, quod præciſe ſit contra naturam rationalem, quin ſit offenſa DEI, ſed facere ſenſum

con-

conditionatum: *si detur tale peccatum philosophicum, non esse offensam DEi:* nunquam a se dictum, quod DEum non offendat, qui agit aliquid contra rectam rationem, aut is, qui vincibiliter & culpabiliter non cognoscit DEum, aut nullam de eo attentionem habet, imo neque, quod possibile sit peccatum mere philosophicum; sed rejectam, tanquam errorem perniciosum, a se in ipsis scriptis dictatis existentiam & possibilitatem talis peccati, & propositionem suam in sensu conditionato fuisse prolatam, in quo passim doceatur in scholis. Positam a se definitionem peccati philosophici. Definitiones autem rerum in sensu conditionato esse accipiendas.

Ostendit insuper, a nullo unquam ex Societate traditam fuisse sententiam de possibilitate, nedum de existentia, peccati philosophici: sed omnes tanquam certum tenere, non posse hominem committere peccatum contra dictamen rectæ rationis, aut conscientiæ, quin hoc ipso sit theologicum & offensa DEi; nam hoc ipso, quod cognoscatur aliquid esse contra jus naturæ, aut contra rationem naturalem, hoc ipso implicite saltem & virtualiter cognosci DEum sub aliquo saltem prædicato, e. g. supremæ alicujus potestatis, actum prohibentis; cur enim, & a quo alias judicare posset esse prohibitum?

Verum Arnaldus cum sociis, odio in Jesuitas flagrantibus, his parum motus, non cessavit voce & scriptis, quæ etiam in versus & cantilenas compacta sunt, tonare. Cum autem videret, thesin in bono sensu accipi posse, mala fide eam corrupit, atque ad supremum tribunal detulit. Unde dein ab Alexandro VIII damnata fuit hæc propositio, sibi oblata. *Peccatum philosophicum seu morale est actus disconveniens naturæ rationali, & rectæ rationi: theologicum vero & mortale est transgressio libera divinæ legis. Philosophicum, quantumvis grave, in illo, qui DEum vel ignorat, vel de DEo actu non cogitat, est grave peccatum, sed non est offensa DEi, neque peccatum mortale, dissolvens amicitiam DEi, neque pœna æterna dignum.*

In propositione ista complexa non credo damnatum esse primum membrum, quia nihil aliud continet, ac definitionem peccati philosophici & theologici, in scholis communiter receptam. Damnatum igitur est alterum, tum quia non distinguit inter ignorantiam DEi, & attentionem ad illum, *vincibilem* & *invincibilem*: tum, quia videtur supponere, existere, aut saltem possibile esse tale peccatum. quod est falsissimum; nam, ut patet ex dictis,

hoc ipso, quod cognoscatur actus esse disconveniens naturæ rationali, & rectæ rationi, sub aliquo prædicato convertibili saltem implicite cognoscitur DEus: ac propterea merito damnata est dicta propositio, Pontifici denuntiata, tanquam *scandalosa*, *temeraria*, *piarum aurium offensiva*, & *erronea*. Nam homines possent inde concludere, DEum non offendi, si æstu passionis abrepti ruant in scelera, rationi naturali contraria, ac proinde non debere clavibus subjici, ac pœnitentia elui.

Ceterum idem pontifex Alexander VIII damnavit etiam hanc propositionem: *Tametsi detur ignorantia invincibilis juris naturæ, hæc in statu naturæ lapsæ operantem ex ipsa non excusat a peccato formali.* Unde, si propositio prior, prout eam auctor intendit, ita fuisset concepta: *si daretur actus, de se disconveniens naturæ rationali, positus tamen ex ignorantia invincibili DEi & juris naturæ, non esset peccatum formale*, nulla esset censura digna. Certe omnes distinguunt inter peccatum formale & materiale. Ceterum de impossibilitate peccati mere philosophici plura dixi *Appar. part.* 2 *c.* 1 *num.* 18.

Quamvis Sorbona facile in censuras proruperit, non tamen ipsa fuit adeo impeccabilis, ut non plures illius doctores cespitarint sæpius, aut omnino corruerint. Hos inter erat *Elias Dupinus*, famosum inter scriptores nomen. Alia inter opera edidit *novam bibliothecam scriptorum ecclesiasticorum*, cujus jam septem volumina extabant, cum Harlæus, archiepiscopus Parisiensis, illam proscripsit: & merito.

Dupini bibliotheca damnata.

Nam præter alia contra definitionem concilii Tridentini in ea docuit, dubium esse, an sex ultima capita libri Esther sint canonica: Patres primorum sæculorum non ita ac nos hodie sensisse de purgatorio: cultum imaginum introductum fuisse per ignorantiam & miracula conficta. Modis indignis traducit SS. Patres, Augustinum velut hypocritam, blandientem Romanæ ecclesiæ: S. Stephanum Papam ceu hominem superbum & turbulentum: Gregorium Nazianzenum levem blateronem: S. Leonem ambitiosum: S. Epiphanio nulla est discretio & judicium: S. Thomas fundat suas opiniones super auctoritatem Patrum sine delectu & discerniculo. Maxime autem convitiatur S. Cyrillum Alexandrinum, velut hominem inquietum, arrogantem, turbulentum, cujus factione & malis artibus condemnatus Ephesi sit Nestorius.

Contra vero plures ex scriptoribus hæreticis mire dilaudat; ut proin mirum non sit, Dupini opera illis tanto esse in pretio, ut

ejus

ejus historiam ecclesiasticam etiam in Germanicam linguam traducerent, atque *Clericus* in bibliotheca sua universali & historica cum Socinianis suis in Hollandia grande illi elogium scripserit.

Diversum multo Catholicorum fuit judicium, qui bibliothecam illius Lutetiæ damnarunt, ceu continentem propositiones *falsas, temerarias, scandalosas, contrarias sacræ traditioni, injuriosas conciliis, patribus, sedi apostolicæ, erroneas, inducentes hæresin.*

Pontifex ipse Clemens XI, *brevi* ad Ludov. XIV, anno 1701 misso, illum ceu hominem malæ doctrinæ, S. Sedi injuriosum describit, & bibliothecam ejusdem, uti etiam historiam concilii Tridentini, aliaque per S. Congregationem confixit. Dicitur tamen, quod bonarum mentium est, errores suos retractasse, & gratias egisse de emendatis suis operibus.

Plures etiam libellos precatorios P. Francisci *Combe* Barnabitæ Harlæus condemnavit; prout alios de contemplatione & vita exstatica, quam famosa *Guynonia* profitebatur, quietismi enthusiasmis, raptibus fanaticis & entheis spiritibus etiam in Galliam traductis.

Guynonia multa in eam rem scripsit, multa locuta est. Multorum admirationem & æstimationem, multorum dubitationem, multorum indignationem attraxit. Multi illusionem & quietismi fermentum interpretabantur. Statuebat autem summam animæ perfectionem in *plena quiete & indifferentia*, ita, ut mens absorpta in DEo, nihil appetat, nihil, neque infernum, timeat, nihil, neque cœlum, speret, nihil a DEo petat, de nulla re, neque de ipso peccato doleat, nulla re moveatur, sed in DEi contemplatione & amore puro penitus conquiescat, sine alia salutis cura. De contemplatione.

Hæc fœmina, cum multis esset suspecta, aliis etiam scandalo, ad examen *Bossueti* episcopi Meldensis fuit remissa. Paruit illa, atque episcopo libros suos, quos ediderat, aliaque scripta, etiam vitæ suæ historiam in manus consignavit. Non dubitavit ille de illusione, præsertim cum diceret, se non posse aliquid petere a DEo.

Adjunctus Bossueto in caussa examinanda *Noallius*, tunc episcopus Catalaunensis, brevi post archiepiscopus Parisiensis & Cardinalis. Octo mensibus discussi. tenuit. Lecta omnia scripta, collataque cum iis, quæ Thaulerus, Rusbrockius, Blosius, Salesius, Balthasar Alvarez, Ludovicus de Ponte, aliique excellentes spiritus magistri de contemplatione, sublimi oratione, & amore DEi scripserunt.

Examinatores 34 articulos ad errores eximendos conceperunt, videlicet, omnes Christianos, in quocunque sint statu elevationis, aut vitæ contemplativæ, esse obligatos ad eliciendos positive actus virtutum theologicarum, fidei, spei, & charitatis; ad desiderandam & rogandam salutem æternam, eo quod DEus velit, ut hanc optemus, & rogemus pro ipsius gloria: docuisse nos Christum orare & rogare: *Pater noster &c.* rogandam remissionem peccatorum, & gratiam, illa non amplius committendi, perseverantiam in bono, augmentum virtutum, fortitudinem adversus tentationes. Nemini esse permissum, indifferentem esse circa salutem animæ, sed illius curam gerendam, & adhibenda media, a DEo præscripta. Actus & opera prædicta nullatenus derogare perfectioni, etiam summæ. Ad ista exercenda non opus esse, ut exspectetur inspiratio extraordinaria, sed sufficere fidem & gratiam DEi ordinariam.

Omnia ista memorata conjuncta esse posse cum perfecta hominis viatoris charitate, quæ omnes virtutes animat. Mortificationem convenire omni statui hominis, illamque sæpe esse necessariam. Orationem perpetuam non consistere in uno actu, perpetuo in se ipso durante, sed in dispositione & præparatione animi habituali, nihil faciendi, quod DEo displicet, & faciendi omnia, quæ DEo placent. Nullas traditiones habendas pro apostolicis, nisi quas pro talibus habet ecclesia: prout etiam, non aliam contemplationem adhibendam. Quamvis non omnis oratio extraordinaria, in speculativa contemplatione, abstracta & passiva, conquiescens, possit rejici, sine illa tamen ad magnam sanctitatem & vitæ perfectionem perveniri posse. Errorem noxium esse, excludere a contemplationis statu divina attributa, tres SS. Personas, aut mysterium filii DEi incarnati, crucifixi, & resurgentis. Donum prophetiæ & status apostolici non esse affigendum certo statui perfectionis aut orationis. Vias extraordinarias esse admodum raras, obnoxias illusionibus, ac proin subjectas esse oportere superiorum ecclesiasticorum examini.

Guynonia, quæ in cœnobio monialium Meldis interea custodiebatur, prompte his articulis subscripsit, uti etiam censuræ, quam examinatores præsules in ejus libros & scripta tulerant, contestata, intentionis suæ nunquam fuisse, scribere aut loqui aliquid contra doctrinam Ecclesiæ, cui ex integro semper velit esse subjecta.

Accusata dein, quod contra mandatum rursus docere cœperit, in carcerem data est. Sed renovata fidei & obedientiæ pro-

fessione,

fessione, brevi rursus liberata pie vixit, & obiit, facto prius testamento vere Christiano, se in fide & ecclesia Romano-Catholica, cui semper tota mente adhæsisset, mori velle, contestata, seque nunquam in abominandis Molinæsii principiis partem habuisse. (1695.)

Sicut fœmina ista, indiscrete devota, per excessum in extrema abiit, sic *Bailetus* per defectum. Scripsit is tractatum de devotione erga sanctam virginem, quem nec Calvinista, nec alius Mariani cultus hostis respuat. Prosterni in genua cultum esse, dicebat, soli DEo debitum. Quasi vero nesciret homo, Catholicum professus, qua intentione fideles ante sanctorum imagines se prosternant. Bailetus in B. V. impius.

Inutilem & ingratum esse B. Virgini cultum asserit; cum ipsi nil prosit. Ergo nec DEum Bailetus colat necesse est; quia servum inutilem se debet dicere. An gloria extrinseca nihil est. Sed Maria horret peccatores, inquit, nec pro eis orat. Ego vero cum ecclesia *refugium peccatorum* devote compellabo: & orabo, ut pro me oret: *ora pro nobis peccatoribus.* Scio, quid mihi prosit. Docent me sancti Patres, docent exempla, docent beneficia, docet dignitas & ratio Matris DEi, sancta docet Ecclesia.

Post impugnatum cultum invadit titulos, laudes, prærogativas, quæ ab Ecclesia eidem tribuuntur. Dici non debet *Mater misericordiæ*, inquit convitiator, quia peccatoris non misereretur. Nominamus *dominam nostram*, ait, sicut aliam personam alicujus dignitatis appellamus dominam: *Reginam Angelorum*, sicut solem regem astrorum, aut rosam reginam florum. Et, quasi timeret, ne nimium tribuisset, addit, id genus elogia & honorum titulos esse novos, plenosque hyperbolis. Ego vero dico, Bailetum esse convitiatorem improbum, qui cum hæreticis os suum illotum in cœlum ponere audeat, contra doctrinam & praxin sanctæ ecclesiæ, cui Maria Mater DEi, & virgo sanctissima est electa ut sol, pulcra ut luna, quam canes frustra allatrent.

De conceptione loquitur, velut homo, qui nesciat academiarum, ipsius etiam Sorbonæ, & doctorum pene omnium certam sententiam, decreta & censuras summorum pontificum, aut eis temerarie contradicat. Non decuit Matrem DEi mancipium fuisse diaboli. *Potuit* DEus eximere, quam Matrem DEi elegit, a communi lege aut pacto: *decuit*: oratio olim erat Scoti in Sorbona. Ego vero cum devoto illo Mariæ servo, Adamo Parisiensi, toto corde & ore altum cantabo:

 Salve

Salve Virgo, Verbi Parens,
Inter spinas spina carens
Flos spineti gloria!
Nos spinetum, nos peccati
Spina sumus cruentati;
Sed Tu spinæ nescia.

De assumptione garrit, suspicatos fuisse quosdam, B. V. Mariam cum corpore & anima in cœlos fuisse assumptam; ad fundandam autem hanc conjecturam ventum fuisse ad revelationes: & Ecclesiam permittere, ut novæ opiniones introducantur, modo sint piæ, & ad ædificationem faciant. Avis dignoscitur ex cantu, campana ex sono, homo Calvinizans ex loquela. Modo novator iste nihil diceret de novellis opinionibus: nam quæ ipse dicit, sunt in ecclesia DEi nova novissima, & falsa falsissima.

Audiat theotoco-mastyx, quid hac de re dicat Joannes Vergerius, abbas Sancyranus, novatorum oraculum *tom. 2 edit. 2 in 4 p.* 176 in suo *Petro Aurelio. Quod S. Virgo*, inquit, *sit assumpta in cœlum cum corpore & anima, est doctrina, quæ indubitato auctoritatem habet a consensu ecclesiæ. Hæc tamen doctrina non est penitus veritas fidei Catholicæ, ita, ut, si quis eam negaret, esset hæreticus; esset tamen reus culpabilis erroris.* Ita ille.

Pontifex proin merito librum Baileti in Indicem referri jussit; uti etiam *annum Christianum*, in 12 tomos distributum, quibus *Breviarium* potissimum & *Missale*, in Gallicum idioma versum, continebatur: indignantibus Jansenistis, & maxime fœminis, tam sanctos libros devotioni suæ (curiositati, levitati, & imprudentiæ) subtrahi. Dicuntur enim Gallicæ mulieres non solum philosophiæ, præsertim Carthesianæ, magisterium appetere, sed etiam theologiæ & sacrarum scripturarum interpretationem; & in crisibus ferendis esse liberrimas. Sutor ne ultra crepidam, fœmina ne ultra speculum, colum, & acum Phrygiam.

ARTICULUS XXV.

Rothomagensis ordinatio circa libros legendos. Buffieri punitio. Remensis ordinatio circa approbationem regularium. Idem damnat duas theses de scientia media & prædestinatione. Crisis de illis.

61 ANno 1697 archiepiscopus Rothomagensis Colbertus, (ministri illius magni, & ærarii præfecti filius) aut potius ejus vicarius gene-

generalis, curionibus maxime commendavit libros pro consuetis suis collationibus, *Rituale Aletense, moralem Gratianopolitanam, resolutiones Sanbovii, theologiam dogmaticam P. Natalis Alexandri, Dominicani*

Apparuit mox libellus sub titulo: *difficultates propositæ archiepiscopo Rothomagensi circa libros, quorum lectionem parochis suis commendavit.* In hoc auctor ostendit, istos non esse securos viæ duces. Præcipue vero confutabatur P. Alexander.

Suspicabatur archiepiscopus, auctorem libelli esse Jesuitam, ac propterea amorem in Societatem, hæreditario velut jure a patre acceptum, convertit in odium, effecitque, ut *P. Buffier*, in quem suspicio cadebat, quemque *rebellem* appellabat, in exilium mitteretur. Nec hoc contentus, litteras pastorales emisit, in quibus vetera de probabilismo, amore DEi, præsertim ad sacramentum pœnitentiæ, necessario, de peccato philosophico, in sensu maligno a nemine defenso, lamenta instaurabantur. Buffier exul.

P. Alexandri vindicta Buffieri exilio pastoralibus istis, & prohibitione libelli necdum satiata, & quasi Buffierum dedignaretur habere adversarium, libellum P. Danieli, cujus vires alias jam per epistolas expertus fuerat, attribuit, bellumque litterarium cum eo fuit prosecutus, assumpto in adjutorem *Hyacintho Serry*, suo quondam discipulo. De æquivocationibus, restrictionibus mentalibus, gratia, & doctrina morali pugnam licet jam saucius, instauravit.

Ostendit P. Daniel, si circa probabilitatem & doctrinam moralem Jesuitæ aliqui exerrarint, id factum, quia turbam Thomistarum præeuntem essent secuti. Quinque deinde epistolas ad Alexandrum scripsit de gratia, eruditis notissimas, duxitque parallelam inter scientiam mediam & præmotionem physicam, stylo facili, nervoso tamen.

Intercessit, clypeumque obtendere magistro suo connisus est, quem dixi, Pater Serry, scripta historia prætensa *congregationum de auxiliis*; in cujus præfatione dicebat, Jesuitas, cum vidissent, prophetam suum (Danielem) Achilli Dominicanorum non esse parem, effecisse, ut rex utrique parti imponeret silentium. Contra vero in præfatione ad epistolas Danielis legitur, Dominicanos, Achillis sui cladem miseratos, per aulæ cancellarium id procurasse. Rarus nempe inter doctos ea est modestia, ut victum se fateri velit.

Cum Jesuitis erat Rothomagensis conflictus, Rhemensis eodem anno 1697 cum omnibus religiosis. *Tellierus* quippe archiepisco-

pus

pus illis, poſt rigidum examen, approbationem dedit ad certum ſolummodo tempus, ut ſæpius pro illa proroganda recurrere neceſſarium eſſet. Prohibuit inſuper, ne quis ex regularibus diœceſi egrediatur, niſi teſtimonialibus litteris ab epiſcopo inſtructus; (prout de ſæcularibus clericis canonibus eſt cautum) nullusque ad diœceſin veniat ſine ejusmodi *formatis*, ſaltem a provinciali ſcriptis, de vita & moribus.

Facile ſubire poterat præſuli, hanc ordinationem, quæ ad plenam religioſorum ordinum ſubjectionem tendebat, ab iisdem, tot privilegiis apoſtolicis munitis, difficulter receptum iri. Et ſane primi ſe opponebant, in quibus vitæ morumque diſciplina pulcrius florebat.

Quare archiepiſcopus anno 1700 negotium ad comitia cleri, quibus præſidebat, detulit, eorum auctoritate firmandum. Et habuit aſſentientes, Rothomagenſem, Noviodunenſem, Atrebatenſem, Ambianenſem, antiſtites, qui ſimile mandatum in diœceſibus ſuis vulgaverant.

Pluribus ultro citroque dictis concluſit conventus, ordinationem ad omnes ſuperiores regularium eſſe mittendam, quæ ſequentia puncta complectitur.

1. Singuli religioſi, quos ſuperiores ſui immediati præſentaverint epiſcopo, vel vicario ejus generali (quem *magnum vicarium* appellant Galli) ad recipiendam approbationem pro prædicatione verbi divini, & audiendis confeſſionibus, a provinciali ſuo teſtimonium vitæ & morum habeant.

2. Quando ſuperior mediatus ſubditum ſuum propter delictum ad aliam diœceſin vult mittere, ſignificet ſuperior immediatus epiſcopo, ad quam domum ſit mittendus, petatque, ut epiſcopus termini ad quem ea de re informetur.

Verum hæc ordinatio effectu ferme caruit; multi præſules eam cenſebant utrinque moleſtam, nimiisque religioſorum approbationem limitibus reſtringere; amplam eſſe meſſem, multis operariis ſuffecturam, nec adimendum fidelibus ſolatium ac libertatem eligendi confeſſarium, in quo ſuam collocant fiduciam. Sufficere religioſis ad approbationem examen epiſcopi & teſtimonium ſui ſuperioris, cujus in hac re oneranda ſit conſcientia.

Tellier configit duas theſes Jeſuitarum.

Idem archiepiſcopus *Rhemenſis* eodem anno 1697 ſpiculo ſuo auctoritatis confixit duas theſes, quæ Rhemis in collegio ſocietatis JEſu fuerant defenſæ. Prima aſſerebat, *ſcientiam mediam vehementer accuſatam, ſed puram & abſolutam egreſſam fuiſſe ex judicio*:

judicio : tamque parum eam esse Pelagianam, quam Calvinisticam. Alteram hanc : *secundum doctrinam S. Augustini prædestinationem prorsus esse gratuitam.*

Sed quare duæ istæ theses fuerunt damnatæ, quæ tamen quotidie docentur in academiis aliisque scholis? ecce caussam ! quia prima, ut ait præsul, elevat doctrinam Molinæ de gratia supra S. Augustinum. Altera, quia non dicit satis : addere enim debuisset, sententiam de prædestinatione gratuita esse dogma fidei. Hanc damnationem rationemque damnandi ad omnes episcopos, ad Sorbonam, ad omnes urbes regni, in Flandriam, Romamque misit, caussæ bonitate confisus.

Apparuit brevi *remonstratio*, ad ipsum archiepiscopum directa (cujus auctor postea detectus est P. Daniel) plena vigore & eruditione. In ea propugnat auctor utramque thesin, ostenditque, in prima laudari quidem scientiam mediam, sed sine comparatione cum alia doctrina, falsum ergo esse, quod supra doctrinam S. Augustini extollatur : imo ipsissimam esse doctrinam S. Augustini auctorem sentire; nec verbum extare in thesi, de quo accusetur.

Quod scientia media a potentibus adversariis fuerit invasa, summa exactitudine coram Romanis Pontificibus examinata, probata sicut aurum in fornace, atque pura inventa sit, res est tam certa, ut loquitur doctissimus abbas *Maurolicus*, ut urbi & orbi sit notissima, nec negari possit, nisi quis omnem frontem exuerit. Nullo igitur modo damnari potest tanquam favens Pelagianis erroribus. Imo Pontifex ipse prohibuit, ulla eandem censura notare.

Ejusdem omnino quoad hoc conditionis est, ac prædeterminatio physica : sive approbationem, sive tolerantiam simplicem appelles, sunt æquales. Roma eodem modo pronuntiavit de una & de altera : ut adeo plurimæ per orbem academiæ, plurimique ex omni genere doctores, ex ipsa etiam Sorbona, doctrinam scientiæ conditionalis, quam Molina docuit, defendendam assumpserint.

Ostendit dein auctor *remonstrationis*, prædestinationem gratuitam, seu factam ante omnem prævisionem meritorum, ac pro in fine respectu ad illa, adeo non esse dogma fidei, ut plurimi doctores, & academiæ Catholicæ contrariam sententiam teneant, doceantque prædestinationem consequentem seu posteriorem prævisione meritorum, ut adeo censura exigat, a professore thesis novum condi articulum fidei, toti theologiæ inauditum. **De prædestinatione gratuita.**

Plures in hac re sunt sententiæ, quarum nulla censuram meretur. 1. Prædestinationem ad gratiam & gloriam esse gratuitam,

seu *antecedentem*, & priorem visione meritorum docet. 2. Prædestinationem ad gratiam esse gratuitam seu priorem, prædestinationem vero ad gloriam onerosam seu posteriorem prævisione meritorum. 3. Prædestinationem ad gratiam efficacem esse gratuitam & priorem meritis absolute prævisis per scientiam visionis, posteriorem vero meritis conditionate per scientiam mediam prævisis: prædestinationem vero ad gloriam ut coronam esse posteriorem meritis etiam absolute prævisis. 4. Prædestinationem utramque subjective esse gratuitam, objective vero onerosam. Quia DEUS liberaliter homini dat gratiam, ut merita ponat & dependenter ab iis gloriam consequatur. 5. Proprie loquendo prædestinationem fieri nec ante nec post prævisa merita, sed simul, cum DEUS omnia uno actu videat & decernat: ratione tamen nostra prædestinationem ad gratiam & gloriam esse posteriorem meritis conditionate prævisis, priorem vero absolute prævisis, quia datur gratia, ut ponantur merita, & per ista obtineatur gloria. Quamvis deinde in executione primo detur gratia, secundo ponantur merita, tertio conferatur gloria, ut merces & corona meritorum. Et sic DEUS est caussa gratiæ, gratia est principium & caussa meritorum, merita sunt caussa moralis gloriæ, gloria vero est caussa finalis & gratiæ & meritorum, ut adeo omnis prioritas & posterioritas, caussa & caussalitas sit ex parte rerum creatarum, nullatenus vero ex parte DEI ejusque actuum, secundum effatum S. Thomæ: *DEUS non vult unum propter alterum, sed vult unum esse propter alterum.*

Rhemensis vidit nervos remonstrationis, sed ad authoritatem suam pertinere putabat, ut illam refutet; at amici prudentius facturum existimabant, si id, quod conceperat, in lucem publicam non emittat. Quare doctoribus quibusdam Sorbonicis negotium dedit, ut vices suas subirent, & apologiam confutarent. At illi adeo lente & morose laborem illum ingratum susceperunt, ut præsul aliam viam sibi tentandam crederet.

Cum enim contra doctrinam thesium nihil posset opponere, contra modum & ordinem procedendi Jesuitas deliquisse dicebat: ineundas fuisse vias canonicas, & ad se querelam deferendam, atque justitiam repetendam, antequam adversus archiepiscopum per *remonstrationem*, editum velut æris campani sonum, ad publicum provocaretur. Cum hac sua querimonia regem accessit, qui caussam primum quatuor prælatis, dein Parlamento commisit.

sit. Non enim agebatur de examinanda doctrina, sed tantum de *formalitate processus*, a præsule accusata.

Optabant Jesuitæ, ut eum placarent quoad *formalia*, ut practici appellant, *materialibus*, seu thesium doctrina in tuto posita. Unde se offerebant, quod velint archiepiscopum accedere, & contestari dolorem, quod ejusmodi remonstratio prodierit. Non acceptavit ille conditionem: sed voluit, ut ordinatio sua & damnatio thesium recipiatur. Unde rex per Harlæum patribus significavit, irent ad præsulem, & peterent, ut sua eos amicitia honoraret, dicerentque, ingratum sibi esse, quod libellus iste sine nomine & permissione prodiisset, & propterea gratia excidissent, curam habitum iri, ut imposterum *formalitates* debitæ observentur.

Hoc erat totum, quod Jesuitæ jam ante obtulerant. Præsul, audita regis voluntate, patres venientes summa benevolentiæ significatione excepit.

Doluit, credo, antistiti maxime, quod occasione hujus & aliarum ordinationum malignæ satyræ, auctoribus omnino incognitis, Lutetiam pervolitarint. Earum una parallelam ridiculam inter Tellierum præsulem & abbatem *Maurolicum* virum notæ probitatis & doctrinæ, duxit. Maurolicus, inquiebat, erat tantum abbas, sed vir sapiens, & summe æstimatus; at archiepiscopus Rhemensis est primus ex Paribus Franciæ & terribilis in sua diœcesi. Maurolicus erat vir magnæ probitatis vitæque integerrimæ; at præsul Rhemensis est commendator Ordinis S. Spiritus, & magister capellæ regiæ. Maurolicus erat ex pervetusta nobili prosapia: at Rhemensis est provisor Sorbonæ. Non addo alia otiosæ loquacitatis & infrunitæ pennæ nugamenta. Tanti characteris præsuli debetur honor & reverentia.

ARTICULUS XXVI.

Novum edictum contra Calvinistas. Controversia inter Bossuetum & Fenelonium de vita contemplativa. Crisis de illa. Editio librorum S. Augustini.

Cum de pace Risvicensi anno 1697 tractaretur, quidam Protestantium principum legati postulabant, ut profugi ex Gallia Calvinistæ instrumento pacis includerentur, atque ut eis in patriam redire, fruique conscientiæ libertate permitteretur. At pax 62

conclusa nullam eorum mentionem fecit. Sufficiebat Wilhelmo, se regem Angliæ agnosci, & principatum Arausicanum sibi restitui. Cum autem multi Calvinistæ exules eo vellent migrare, sub pœna capitali id rex Ludovicus prohibuit.

Anno sequenti renovavit edictum, quo revocaverat Nannetense. Non sine gravi doloris sensu se percepisse ajebat, quod belli tempore quidam ministri aliique de suis subditis, erroribus indurati, aut clam in regnum penetrarint, aut conversos pervertere iterum sint conati, vanis spebus eos lactantes. Quapropter vetari iterum omne exercitium prætensæ religionis reformatæ, omne commercium cum ministris, omnem congressum quocunque prætextu. Simulque injunxit episcopis instructionem conversorum, & exhortationem, ut rebus divinis diligenter intersint, mandata ecclesiæ observent, sacerdotes honorent, in contrahendis matrimoniis solemnitates, a Canonibus, & ultimo concilio præscriptas observent, infantes suos in templo parochiali intra 24 horas baptizari curent, nisi expressam ab episcopo licentiam obtinuerint differendi baptismum. Addebantur plures saluberrimi articuli de instructione & Christiana educatione juventutis.

Gravissima his annis discordia duos inter præsules doctissimos, Franciscum *Fenelon*, archiepiscopum Cameracensem, & Benignum *Bossuet*, episcopum Meldensem exarsit, quæ omnem prope Galliam aut in partes, aut exspectationem eventus traxit.

Fenelonus abbas, propter eruditionem & morum integritatem a Ludovico rege instruendis nepotibus, regiæ domus principibus, datus instructor (pro quibus & *Telemachum* scripserat) promotus dein fuit ad archiepiscopatum Cameracensem.

At vix hunc dignitatis gradum ascenderat, cum gravissima eum tempestas excepit, & quidem propter devotionem nimiam. Imbutus siquidem *Guyoniæ*, de qua supra, principiis, de altissimo contemplationis spiritu librum edidit sub titulo, *regulæ sanctorum de vita interiore*, qui omnium ejus calamitatum origo fuit.

De vita contemplativa.

Docuit in hoc opere suo, quod DEUS, infinite in se amabilis, possit etiam hic in terris, ab homine viatore *continuo* amari unice propter se, sine ullo intuitu commodi, & incommodi, spei aut timoris. Cumque hanc doctrinam aliis quoque persuadere conaretur, factus est victima sui amoris puri. Centum guttura clamabant, excitari denuo damnatum Molinosii Quietismum, & absona Guyoniæ delirantis phantasmata. Beatorum in cœlis tam sublimem puri amoris statum continuum esse proprium, prægravan-

vanti mortalium his in terris maſſæ nequaquam communem: amorem continuum ſine deſiderio ſine ſpe eſſe ſupra conditionem depreſſam viatoris, magis perſuaſi, quantum ſua interſit cœlum, quam ut illud pro ſe non appetat, non ſperet, non deſideret. Comprehenſoris hoc eſſe, viſione DEI beata fruentis, non viatoris in hac tenebrarum & lacrymarum valle.

Maxime autem huic Fenelonii doctrinæ ſe oppoſuit Boſſvetus Meldenſis epiſcopus, offenſum a Cameracenſi ſe exiſtimans, quod ſuam ordinationem paſtoralem, in qua Guyoniæ contemplationem rejecerat, approbare noluiſſet.

Meldenſis igitur, cum bellum adverſus Cameracenſem conſtituiſſet, ad aulam eum detulit, ceu damnati Quietiſmi reum. Exhorruit rex, doluitque, ſe principes nepotes & eccleſiam Cameracenſem confidiſſe alteri Molinos, qualem nempe inimici deſcripſerant.

Difficile eſt, ſpiritus aſperos, inter ſe commiſſos, intra juſtæ moderationis limites continere, dum hic dignitatis ſuæ eſſe exiſtimat, cœptam accuſationem proſequi, alter, eandem retundere. Rege volente ad ſummum Pontificem Innocentium XII cauſſa fuit delata. Meldenſis Boſſvetum nepotem ſuum eo miſit. Fenelonus per epiſtolam ſe purgavit.

In ea ſcripſiſſe ſe, ajebat, *tractatum de vita aſcetica & amore contemplativo*: condemnatum a ſe amoris actum in ſe ipſo continuo permanentem, qui nunquam ſit iterandus: agnitam neceſſitatem, non ſolum amoris, ſed aliarum quoque virtutum actus exercendi: rejectam contemplationem perpetuam, nunquam interruptam, excludentem omnem diſtractionem, etiam involuntariam: orationem quoque mere paſſivam, excludentem omnem cooperationem voluntatis ad exercendos actus ſalutares. Nullam admiſſam a ſe fuiſſe quietudinem, neque in oratione neque aliis virtutum exercitiis, præter illam pacem Spiritus ſancti, cum qua animæ puræ actus ſuos exercent modo tam uniformi, ut ipſis appareant eſſe una ſimplex & permanens unio cum DEO. Conatum ſe fuiſſe oſtendere, in quocunque gradu perfectionis ſit quis conſtitutus, ſemper tamen oportere in corde conſervare ſpem, per quam ſalvamur. Aliquot poſt diebus ipſum ſuum opus, in latinum verſum, cum ſententiis aſcetarum de amore contemplativo, ad Papam miſit, omnia illius judicio ſubmittens.

Rex Cardinalem Bullionium urgere juſſit, ut cauſſa ad pacandam Galliam brevi terminetur. Interea autem epiſcopus Carnoten-

tensis monuit Bossvetum, ut mitius agat, ne, dum spem vult erigere, charitatem nimium deprimat. Et sane Meldensis, qui initio disputationis negare visus erat, possibilem esse actum, quo ametur DEUS præcise propter se ipsum, sine respectu ad ullum proprium commodum, eo quod idem sit motivum amoris & spei, & spes in amore includatur, cum videret, omnes ferme theologos & scholas huic suæ doctrinæ esse contrarios, multum de sententia sua remisit in decursu, adeo quidem, ut, qui contemplativos mysticos pro totidem *visionariis*, quibus calor imaginationis caput turbasset, habere visus erat, postea ita immutarit linguam, ut ab adversario suo non multum quoad doctrinæ substantiam dissideret. Et quantum ad actus charitatis spectat, quis neget, DEUM infinite amabilem propter se ipsum, amari cum ejus gratia posse propter se ipsum? Amari super omnia posse, quia summum & infinitum bonum est? Cur impossibilis sit actus amoris divini sine respectu ad proprium amorem? Qui abstrahat a spe mercedis? Quo DEUS unice propter se ipsum ametur? Profecto, si Moyses & Paulus ea fuerunt in proximum charitate, ut optarint potius fieri anathema pro fratribus, & deleri de libro vitæ: quanto magis possibilis erit charitas in DEUM, summum & infinitum bonum, qui sit purus ab amore proprio, & ab omni, etiam cæli, mercede abstrahat? Talem certe sæpe eliciunt amore DEI accensæ piæ mentes. Talem vel ipsam rudem pueritiam docemus elicere. Si quæras, quid est perfecta charitas? Respondebit: est illa, *qua DEUM amamus super omnia, non propter spem cæli, aut metum inferni, sed propter DEI infinitam bonitatem, aut propter infinitas ejus perfectiones, quia DEUS est.* Quomodo exprimis contritionem perfectam? Respondebit: *doleo ex toto corde, quod DEUM infinitum bonum, quem amo super omnia, offenderim.*

Duas aut tres species amoris DEI agnoscunt theologi. 1. *Amorem concupiscentiæ*: quo homo DEUM amat, ut homini bonum, seu in proprium amantis commodum, ut e. g. cælum, sibi bonum, consequatur. Et hic amor vel est ipsa spes, vel eam includit; neque justificat extra sacramentum. 2. *Amorem benevolentiæ*, quo DEUS amatur propter se, seu propter infinitam bonitatem aut perfectionem (in genere vel specie spectatam) deque ea gaudet, ut DEO bona, sine respectu ad amantis commodum. 3. *Amor amicitiæ*, qui affectu prosecutivo fertur in DEUM summum bonum, cum desiderio æternæ conjunctionis & unionis cum DEO amato, quatenus hæc unio DEO bona

est,

eſt, & gloriam ejus extrinſecam auget. Et hic amor benevolentiæ & amicitiæ (ſive unus dicatur, ſive duplex) eſt perfecta charitas, juſtificans peccatorem etiam extra ſacramentum.

Jam vero non eſt credibile, Boſſvetum, virum doctiſſimum, aut ejus adhærentes, voluiſſe dicere, quod ab homine viatore hic actus perfectæ charitatis non poſſit elici, cum ſit præceptum a DEO, ut ſæpius in vita eliciatur, & multoties bonæ mentes eum cum tenerrimo affectu eliciant.

Igitur id tantummodo in Fenelonio arguiſſe cenſendus eſt, quod putaret ab eo aſſeri *ſtatum aliquem habitualem & continuo permanentem amoris puri, qui ſpem aliasque virtutes excludat.* Et ſic verum eſt, talem ſtatum non poſſe exiſtere, cum teneamur etiam actus fidei, ſpei, aliarumque virtutum elicere.

Neque verum eſt, idem eſſe motivum charitatis & ſpei (quod aſſerere viſus eſt Boſſvetus, ut poſſet dicere, omnem charitatem involvere ſpem) nam perfectæ charitatis motivum, ſeu *objectum formale*, ut theologi loquuntur, eſt DEUS, ut ſibi ipſi infinite bonus: ſpei vero ut nobis bonus, ſeu cujus poſſeſſionem, ut nobis bonam, cum fiducia in DEI promittentis & auxiliantis fidelitatem, cum deſiderio appetimus.

Porro Boſſvetus 12 propoſitiones ex libro Fenelonii extraxit, atque per plures Sorbonæ doctores perſtringi cenſura curavit. Sed alii modum, cenſuram iſtam obtinendi, perſtrinxerunt. Certe talis erat, ut Boſſvetus ipſe conſultum duceret, eam ſupprimere. Nihilominus Fenelonius tam acerbe ab aula, etiam in ſuis agnatis, habebatur, nomenque per Galliam ita lacerabatur, ut nemo illius amicum aut defenſorem profiteri ſe auderet, exemplo per ſæculum & ultra in archiepiſcopo non audito.

Tandem complementum acceſſit ex Romana cenſura, qua liber Fenelonii fuit proſcriptus, & propoſitiones aliquæ notatæ tanquam temerariæ, ſcandaloſæ, maleſonantes, piarum aurium offenſivæ, & in praxi pernicioſæ, & reſpective erroneæ. Conſtitutionem iſtam rex omnibus epiſcopis acceptandam miſit, & in diœceſibus promulgandam.

Hic enim vero virtus archiepiſcopi & in Sedem Apoſtolicam reverentia ſe probavit. Vix enim ſententiam audierat, cum ſimpliciter, abſolute, & ſine omni reſtrictione cum omni veneratione eandem recepit, exemplum daturus, ut publicis litteris teſtabatur, quomodo Sedi Apoſtolicæ ſit obediendum; utque id adhuc patentius demonſtraret, libellum ſupplicem regi obtulit, ut om- Virtus Fenelonii.

omnia etiam in defensionem libri sui scripta supprimerentur. Quod etiam edicto executioni datum.

Hic completa erat episcopi adversus archiepiscopum victoria: sed major victi, quam victoris; non ille, exemplo Jansenistarum, distinxit inter jus & factum: non dixit, alium esse sensum libri sui: non dixit, 23 veritates esse uno ictu profligatas in suis 23 propositionibus: non dixit, proscriptam esse linguam, pietatem, & expressiones sanctorum: condemnationem esse factionem conspirationis, fructum sollicitationis importunæ, argumentum evidens ignorantiæ & prostitutionis examinatorum: constitutionem esse probrum curiæ Romanæ, & ruinam Gallicæ libertatis. Superbiæ, inobedientiæ, contumaciæ Jansenisticæ expressiones hæ sunt. Humilis tanti prælati modestia nihil videre, nihil audire, nihil sentire voluit, quam plenam submissionem. Atque hoc pacto calicem, quantumvis amarum, ad fundum usque exhausit.

Editio S. Augustini impugnata.

Anno 1699 prodierunt litteræ, ignoto auctore, quibus *nova editio S. Augustini*, a congregatione S. Mauri cum notis adornata, impugnabatur, ceu nimium favens Jansenio. Annotari diligenter, dicebat scriptor anonymus, ea loca in margine, quibus novatores ad errorem stabiliendum abutuntur, e. g. DEUM non velle serio salvos fieri, nisi prædestinatos: gratiam, quæ non sit efficax, non esse gratiam JEsu Christi. Contra vero eos textus, quibus S. Doctor gratiam sufficientem, libertatem *indifferentiæ activæ* asserit, sine nota præteriri; longe aliter, ac fecerint doctores Lovanienses, qui eundem S. Patrem ediderant.

Vitio etiam datum, quod tomo X textum, ex *cap. 7 libri de correptione & gratia* depromptum, non satis fideliter exposuissent. Interrogatum Augustinum, quare damnandi essent, qui non acceperant gratiam, cum qua sola perseveratur? Respondisse Augustinum: *perseverares, si velles*, quo gratia sufficiens ad volendum & perseverandum significetur. At vero editores hunc locum ita fuisse interpretatos: *perseverares, si semper eandem haberes voluntatem.* Hoc autem ridiculum facere textum; cum nihil aliud re ipsa esset, quam dicere: *perseverares, si perseverares.*

Taceo plura alia hujus anonymi objectamenta, quibus majorem editorum sinceritatem requirit, & illud præsertim arguit, quod analysin Arnaldinam libri *de correptione & gratia* imprimi atque eodem charactere editioni suæ inseri curarint, cum tamen ea analysis Jansenismum sapiat.

Re-

Responderunt ad has objectationes auctores editionis, eo effectu, ut litteræ anonymi Romæ in Indicem sint relatæ. *P. Germon* postea *lib. de arte discernendi diplomata vera a falsis disc. XI* coram rege & in synodo arguit, manuscripta, præsertim Corbeyensia, quibus usi essent editores, non esse secura, id quod jam olim Hincmarus Remensis archiepiscopus demonstrasset adversus Goteschalcum, Augustino ex iisdem abutentem.

ARTICULUS XXVII.

De charitate, & probabilitate. Crisis de abbate de la Trappe. Error Cailii de Eucharistia.

ANno 1700 conventus cleri ordinarius, Parisiis celebratus, declaravit, charitatem perfectam, quæ justificat peccatorem 63
Amor initialis.
e tiam ante usum sacramenti, non esse essentialiter requisitam ad suscipiendum baptismum, & sacramentum pœnitentiæ; non tamen debere pœnitentem se tutum credere, si præter actus fidei & spei *non incipiat amare DEum, tanquam fontem omnis justitiæ.*

Not. Videtur *initialis hic amor* includi in spe, quæ est amor concupiscentiæ. Qui enim a DEo, omnis justitiæ fonte, sperat justificationem, videtur suam propriam utilitatem respicere, & elicere amorem DEi initialem concupiscentiæ. Nisi enim hoc dicatur, videtur explicatu difficile, quid sit ille amor initialis, & quomodo ab amore perfecto, ad quem non requiritur certus gradus intensionis, differat. Ac proin ne quidem a prælatis Galliæ videtur decisum aliquid contra attritionis sufficientiam ad baptismum & sacramentum pœnitentiæ. Imo dicunt aperte, charitatem perfectam, quæ contritionem perfectam constituit, non esse absolute ad sacramentum necessariam. Ergo neque contritio perfecta ad illud est necessaria, sufficitque attritio.

Altera conventus declaratio versatur circa probabilitatem, jubetque in hac parte sequi doctrinam patrum, & doctorum modernorum, secundum ordinationem concilii Viennensis. Probabilistæ autem existimant, sequendo sententiam, vere theologice, comparative & practice probabilem, se insistere vestigiis sanctorum & doctorum modernorum etiam plurimorum. Sancti tutissimum putabant, jugum Christi suave & onus leve non nimium aggravare fidelibus; probabiliora & tutiora in praxin deducenda, aliis-

que suadenda, non imponendam obligationem: durum & rigidum sibi, facilem, quantum fieri potest, se exhibere erga alios oportere: si omnes præcepta, quæ sunt certa, observarent, totum mundum sanctum fore.

De la Trappe. Mortuus est eodem anno Armandus Joannes *Bouthillierus de Rance abbas de la Trape*, qui sicut dum esset adhuc juvenis, mundum amavit, ita perpensa dein ejus vanitate, relictis nobilis & opulentæ domus fortunis, spebusque blandientibus, vocantem Dominum secutus est per viam omnino extraordinariam; nam in abbatiam, in qua disciplinam collapsam invenerat, anno 1662 introduxit observantiam Cisterciensem severissimam, cum silentio perpetuo & austeritate, cujus in historia vix invenitur exemplum.

Sed qui, attractis multis, quos mundus deluserat, tam bene prospexerat, sibi ipsi minus caute consuluisse visus est; dum in summa solitudione & quiete vitam inquietam duxit, variisque implicatam litigiis.

In monachos. Et primo quidem cum aliis religiosis, patribus præsertim Benedictinis, edito tractatu *de sanctitate vitæ monasticæ*, in quo liberius quam cautius loquebatur de monachis, iis maxime, qui litterarum studiis dant operam; in congregationibus etiam iis, quæ de exacta reformatione sibi blandirentur, vix ullum ferme reperiri vestigium antiquæ pietatis asserens: hujusque mali fontem in studia potissimum referebat.

Durior & a veritate alienior hæc erat exprobratio, quam ut dissimulari posset. Igitur *Mabillonius*, doctrina & eruditione multo clarissimus, arrepta penna, studia monastica ab injuria vindicavit, scripta in eam rem apologia. Replicavit abbas, duplicavit Mabillonius. Accurrunt alii, & in partem duelli utrinque veniunt. Cadere denique abbas sapientibus visus est, cujus plures propositiones defendi nullatenus poterant. Mirum sane, virum tam austeræ disciplinæ architectum, tanta virulentia, ne dicam, furore, in aliorum famam involare potuisse.

In casistas. Altero jurgio, satis clamoso, Joannes hic silentiarius commissus est cum casistis, quos tamen nunquam legisse visus est, sed ex relatione Jansenistarum, cum quibus illi familiare commercium, omnem morum corruptionem ex eorum laxa doctrina morali descendere putabat; cumque plures profligatæ vitæ homines ad ejus abbatiam venirent, omnia eorum scelera ex casistis profluxisse putabat, quasi illi omnia hæc excusarent ac licita declararent. Persuasum habeo, mille doctrinas bonas & optimas in laxo etiam casista

ficta inventum iri, donec aliqua occurrat, quæ exerret. Non lectio casistarum, sed mala voluntas malos facit. Per hæc tamen nullatenus excusatos velim laxos casistas aut theologos. Vitanda extrema; ut neque in laxitatem, neque nimium rigorismum deflectatur. Utrumque animarum saluti & ecclesiæ disciplinæ est noxium.

Sicut autem abominabile ipsi erat nomen casistarum, sic etiam *Molinistarum*; quamvis ii, qui propius eum inspexerant, existiment, eum ne quidem eorum doctrinam habuisse cognitam, nisi in quantum a Jansenistis depictam viderat: prout hodiedum invenire est homines, qui prompte respondeant, se non esse Molinistas; si autem interroges, quid sit Molinista, nihil habent, quod respondeant, aut definitionem dabunt, quæ nequaquam sit *oratio explicans naturam rei*. Persuasionibus & præjudiciis aguntur rudes animi; & *sciolis* mundus scatet: vel sub cilicio affectus fremunt. In Molinistas.

Quamvis autem his contentionibus austerus hic Joannes in deserto quietem sibi turbare videretur, & silentium violare, contestabatur tamen, ad solitariam se vitam vocatum, non ad disputandum, aut partium alicui adhærendum. Verùm, sicut monachos, Molinistas, & casistas stylo satis forti persequebatur, ita Jansenistas æstimabat, amabatque; non quod errores eorum sequeretur; nam formulari pure subscripsit & simpliciter, omnique occasione oblata prædicabat, parendum absolute constitutionibus apostolicis in dubio, rebusque ad religionem pertinentibus. Sed rigida eorum doctrina & externo severitatis fuco deceptus delectabatur, quodque monachos, Molinistas, & probabilistas strenue insectarentur.

Sed tamen post mortem Arnaldi, quem velut oraculum audiverat, rupit amicitiam: quod factioni tantopere doluit, ut, qui Jansenistis paulo ante erat optimus, repente factus sit pessimus. Nihil erat laudis, quod ei non tribuerant: mox nihil vituperii, quod in eum non conjicerent. Sed abbas egregie se defendit; valuitque ad correctionem plurium exemplum viri, quem ceu sanctum, & antiquis illis anachoretis supparem Gallia fuit mirata.

Omnis equidem mundus in novitates prurientes nutrit spiritus, maxime tamen Gallia; quæ multa profert ingenia, uti acria & vivacia, ita volatilia, atque in novitates inveniendas prompta fœcundaque. Vix annus ěrit, quo talia non parturiat. Documento est, quem annus 1701 exhibet, *Caillyus*, Cadomensis curio, qui Caillii error.

qui librum edidit hoc titulo: *concordia theologiæ cum philosophia quoad Transubstantiationem Eucharistiæ.*

In hoc ostendere conabatur, totum mysterium in eo consistere, quod panis & vinum uniantur animæ & divinitati Christi, & per hoc fieri ejus corpus & sanguinem: sic nulla penetratione corporum, nullo accidente absoluto, nullo alio miraculo opus esse.

Verum crassior est hæc hæresis, quam ut non a quolibet Christiano palpari possit, cum manifeste totam transubstantiationem evertat, contra expressam definitionem concilii Tridentini, quod anathema dicit illi, *qui negaverit mirabilem illam conversionem totius substantiæ panis in corpus, & totius vini in sanguinem Christi, manentibus duntaxat speciebus panis & vini.* Secundum hæresin autem istam panis & vinum post consecrationem manerent panis & vinum, unita animæ Christi. Et quomodo panis, manens panis, posset fieri corpus Christi? an corpus unitum animæ fit anima? Credo, ab hac sententia non multum alienum fore Cartesium aut etiam impanatores Lutheranos.

Non est proin mirum, hunc Caillii librum ab episcopo Bayocensi fuisse damnatum, & auctorem coactum, hæresin suam revocare.

Crisis de accidentibus.

Videtur philosophus iste eo prolapsus, ne admittere debeat *accidentia absoluta*, hoc est talia, quæ *supernaturaliter* existere possunt sine subjecto; qualia cum Aristotele agnovit tota ferme antiquitas. S. Thomas aperte illa defendit, dum *opusc.* 57 ait: *accidentia autem in eo sine subjecto subsistunt.* Et subjungit, sensus a deceptione reddi immunes, *qui de accidentibus judicant, sibi notis*: prout in festo corporis Christi sacerdotes legimus. Idem exprimit in hymno *lauda Sion*, ubi canit: *sub diversis speciebus, signis tantum & non rebus, latent res eximiæ.* Et: *nulla rei fit scissura, signi tantum fit fractura.* Ubi S. Doctor per res intelligit, substantiam panis & vini, per signum & species vero eorum accidentia. Et quid frangitur aliud, dum hostia frangitur?

Secuta sunt hanc doctrinam concilia, Constantiense, & Tridentinum, quod anathema dicit illis, qui negaverint, post conversionem panis & vini solas eorum species remanere. Quid autem sunt hæ species, *nisi accidentia sine subjecto?* quærit concilium Coloniense. Quid aliud proprie manet? *manere* dicitur id, quod prius aderat; non vero id, quod de novo advenit. Sicut autem verba S. Scripturæ, sic etiam definitiones conciliorum dogmaticæ in sensu proprio sunt accipiendæ, quando possunt. Alias innumeri orirentur errores.

Hæc

Hæe eadem sententia fuit theologorum & philosophorum usque ad hæc ultima ferme tempora, quibus displicet veritas, quia antiqua est. Quin eo deventum, ut pleno splene exsibiletur, qui accidens absolutum nominat, ceu ignorantiæ suæ asylum in eo quæreret. Contra vero pro docto philosopho habetur, qui ita sibilare novit. Novitas videlicet, licet falsa, placet & amatur, quia juvenis est & fucata, veritas ceu edentula & rugosa vetula despecta exploditur.

Secuta fuit mala decisio famosi *casus conscientiæ*, a 40 doctoribus Sorbonicis facta 1701 & 1702, suspensio *Coddai archiepiscopi Sebasteni* & vicarii apostolici in Hollandia. Verum de his postea tum in dissertationibus de Jansenismo uberior redibit tractatio, tum parte sequenti.

Simon, famosus in Gallia Rabinus, tacito licet suo nomine, *versionem novi testamenti* anno 1702 edidit, adeo maligne ac perverse, ut Cardinalis Noallius archiepiscopus Parisiensis eam condemnatione sua dignam censeret, simulque ad cautelam diœcesanis suis idoneam instructionem præberet, quam orditur verbis *S. Petri* 2 *c.* 3 in sacris scripturis esse quædam *difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles depravant ad suam perditionem*, allegatque præsul querelam S. Hieronymi (*epist. ad Paulin.*) quod totus mundus se credat habilem ad intelligendam scripturam, & rudes etiam infimæ conditionis homines arrogent sibi jus eandem interpretandi.

Versorem novi testamenti prælatus arguit, quod authoritatem editionis vulgatæ nitatur deprimere: interpretem potius quam traductorem videatur agere, sensus suos privatos subrogando verbis & vero scripturæ intellectui; quod textus immutet, ubi ipsius sensui videbantur contrarii, aut eos, quibus adstruitur peccatum originale, prædestinatio, necessitas gratiæ ad faciendum bonum, resurrectio mortuorum, sacramenta, & ipsa Christi divinitas.

Certe, nisi agnoscatur ecclesia sacrarum interpres scripturarum, nec utrum extet verbum DEi scriptum, nec in quibus libris contineatur, neque an & qualis editio sit incorrupta, & omnium minime, quomodo controversi scripturæ textus intelligendi veniant, certa & infallibilis regula haberi potest, prout alias in hoc opere est demonstratum; quæ sane caussa est, cur apud sectarios, cum infallibili interprete & judice controversiarum careant, incerta sint omnia, imo falsissima, in quibus ab ecclesia recesserunt. Sola Biblia non possunt esse judex, sicut corpus juris non potest esse judex; sed requiritur judex, qui secundum leges divinas & humanas pronuntiet.

ARTICULUS XXVIII.

De conciliis Galliæ sæc. XVII.

Complura equidem concilia, conventus, & synodos ecclesiæ Gallicanæ per decursum attigimus, subjungenda sunt hic aliqua provincialia, de fide & disciplina tractantia.

§ I.

Concilium Narbonense provinciale celebratum anno 1609.

In concilio isto præside Ludovico Vervino archiepiscopo Narbonensi 48 editi sunt canones de fide & ecclesiæ disciplina, quos summatim hic referam.

Caput I.
De fide Catholica.

Præmittitur formula professionis fidei ordinaria, ex voluntate concilii Tridentini a Pio IV præscripta, eandemque emittere jubet synodus omnes, qui beneficium quodcunque consequuntur, promovendi item ad sacros ordines, atque ad gradus litterarios.

Caput II.
De doctrina Christiana.

Singulis diebus dominicis post prandium, dato campana signo, parochi patresfamilias cum pueris in ecclesia convocent, ubi eos rudimenta fidei edoceant, formam catechismi sequentes. Eandem doctrinam Christianam semel in hebdomade proponant scholarum magistri.

Caput III.
De libris vetitis.

Omnes libros a sede apost. vetitos, & ex professo de hæresi & rebus obscænis tractantes, sub pœna excommunicationis ipso

facto

facto incurrendæ, legi, aut retineri prohibet ſynodus. Biblia, idiomate Gallico conſcripta, legere aut retinere nemini licet, niſi obtenta ab epiſcopo aut vicario generali in ſcriptis licentia; ne venenum, ab hæreticis in pluribus verſionibus ſparſum, imbibatur. Excommunicantur omnes magi, ſortilegi, venefici, aſtrologi judiciarii.

Caput IV.
De divini verbi prædicatoribus.

Epiſcopi ipſi verbum DEi prædicent, tanquam ſucceſſores Apoſtolorum. Et quia non poſſunt ſoli in tota diœceſi prædicare, concionatores idoneos conſtituant, qui diebus dominicis & feſtis prædicent. Extra eccleſiam ſui ordinis nemo prædicet, niſi de licentia epiſcopi, in ſcriptis obtenta. Tempore concionis miſſa non legatur, nec ſacramenta miniſtrentur. Præbenda theologalis in omnibus cathedralibus conſtituatur.

Caput V.
De cuſtodia Eucharistiæ.

Aſſervetur in tabernaculo mundo, ornato, in quo nihil aliud reponatur. Ad ægrotos magna cum reverentia publica portetur, præcedente lumine, clerico tintinnabulum pulſante. Parochus, ſuperpelliceo & ſtola indutus, velo ſerico ab humeris pendente, quo vaſculum obtegatur, procedat ſub baldachino, ſi fieri poſſit. Duas hoſtias ſecum portet, quarum alteram infirmo præbeat, alteram ſecum a populo adorandam ad eccleſiam reportet.

Caput VI.
De reliquiis & veneratione ſanctorum.

Reliquiæ nullæ proponantur, niſi ab epiſcopo ſint approbatæ. Qui novas non proponat, niſi conſulto ſummo pontifice. Non niſi in capſis decore aſſerventur, & feſtis ſolennioribus populo monſtrentur a clerico, ſuperpelliceo induto, & face accenſa. Inventario ſint notatæ. Omnis abuſus tollatur.

Caput

Caput VII.

De imaginibus.

Imagines, quæ rudium libri sunt, prout semper moris fuit, in ecclesia asserventur, colanturque, eliminatis omnibus vanis profanisque picturis. Nec sacras, immodeste depictas, tolerare oportet. Nec novæ pingantur, nisi de episcopi consensu.

Caput VIII.

De blasphemiis.

Blasphemum DEus extra castra ejectum lapidari jussit. Hic statuitur, ut, si clericus sit, excommunicetur, & aliis pœnis pro arbitrio ordinarii plectatur. Laicus vero, monitus tribus vicibus, adhibitis duobus saltem testibus, e Catholicorum cœtu ejiciatur, & excommunicatus publice a parocho denuntietur.

Caput IX.

De festorum cultu.

Cum divino cultui dies festi sint dicati, divinis officiis, concionibus audiendis, & catechesi impendantur. Opus servile cesset, officinæ sint clausæ, strepitus forensis sileat. Nundinæ ne fiant, sed in antecedentem vel subsequentem diem rejiciantur. Comessationes, luxus, lascivia, choreæ, ludi publici, otiositas &c. severe prohibeantur: tempore rei sacræ ne sinatur turba per plateas, forum, tabernas vagari.

Caput X.

De observatione jejuniorum.

Cum quadragesimale jejunium a traditione apostolica habeatur, illud ab omnibus sancte observandum, prout etiam vigiliarum & 4 temporum. Cibi vetiti ne exponantur venales. Episcopi non dispensent, nisi vera sit necessitas, nec medici necessitatem prætendant, ubi non est.

Caput

Caput XI.

De hæreticis,

Fugienda hæreticorum familiaritas, & ab eccleſiis arceantur, excepto concionis tempore. Rudiores cum illis non diſputent, ſed pro eorum converſione DEUM orent.

Caput XII.

De indulgentiis.

Chriſtus abundantiſſime perſolvit pro noſtris peccatis, atque infinitum meritorum ſuorum theſaurum reliquit eccleſiæ ſuæ: inde *indulgentiæ*, prudenti Sedis Apoſtolicæ diſpenſationi commiſſæ. Eæ non publicentur, niſi ab epiſcopo recognitæ. Parochi & concionatores earum utilitatem uſumque populo explicent.

Caput XIII.

De ſacramentis in genere.

In iis adminiſtrandis non aliæ adhibeantur ceremoniæ, formulæ ac ritus, niſi ab eccleſia Romana præſcriptæ. Gratis omnino adminiſtrentur, a miniſtris puris ac mundis a ſordibus peccatorum, & externe ſuperpelliceo & decenti gravitate ornatis, ut appareat publice, nihil hic profanum, ſed rem ſacratiſſimam geri.

Caput XIV.

De baptiſmo.

Sine eo, in re aut voto ſuſcepto, non patet cælum. Quare parentes quam citiſſime curent infantes baptizari. Extra caſum neceſſitatis nemo extra eccleſiam baptizetur. Admoneat parochus patronos de cognatione ſpirituali cum baptizato ejusque patre & matre Hanc autem incurri ſolum ab iis, qui in ſubſtantia baptiſmi tenent infantem, non autem, qui levant, dum ceremoniæ ſupplentur. Baptizans non admittat patrinos de fide ſuſpectos, aut necdum confirmatos. Patrini nihil donent. Unus tantum ſit, vel ad ſummum unus & una. Nomina patrum veteris teſtamenti raro imponantur baptizatis, multo minus ethnicorum. Baptiſterium perpetuo ſit clauſum, & mundum,

Caput XV.

De confirmatione.

Episcopi diligenter hoc sacramentum conferant baptizatis, non tamen facile ante septimum ætatis annum: nec adultis non jejunis, aut rudimenta fidei nescientibus. Doceatur populus de vi & dignitate hujus sacramenti. Patrinus sit distinctus a patrino baptismi, nihilque donet.

Caput XVI.

De sacramento pœnitentiæ.

Nemo confessiones audiat, nisi sacerdos approbatus ab episcopo, a quo in scriptis licentiam acceperit, excepto mortis periculo. Subjungitur hic formula absolutionis consueta. Hortatur synodus, ut omnes saltem quater in anno confiteantur. In paschate chartam, confessionis testem, parocho deferant, qui omnes libro inscribat. Confessiones non audiantur, nisi a sedente, pœnitente genua flectente, & per craticulam distincte confitente.

Caput XVII.

De casibus reservatis.

Potest episcopus graviora quædam peccata absolutioni suæ reservare, eaque hoc pacto jurisdictioni inferioris sacerdotis subtrahere; parce tamen hac potestate utatur, ne fideles a confessione absterreantur, aut peccata reticeant. Aliquando ipse confessarius adibit episcopum, ut facultatem a reservato absolvendi obtineat.

Caput XVIII.

De Eucharistia.

Sacramentum excellentissimum, omnibus adultis aut re aut voto ad salutem necessarium; tempore paschali, intra dominicam Palmarum, & dominicam in Albis inclusive digne sumendum. Infantibus & indignis ne præbeatur. Ceterum modus communicandi, prout ex hoc capite patet, omnino idem est in Gallia ac Germania.

Caput XIX.

De Miſſæ ſacrificio.

Explicat hic ſynodus ſacrificium Miſſæ ſecundum rubricas miſſalis Romani ; unde apparet circa ritus & ceremonias non aliam Galliæ eſſe diſciplinam , ac univerſalis eccleſiæ. Prohibentur Miſſæ in domibus privatis , etiam magnatum , niſi adſit ſacellum , ab epiſcopo aut de ejus mandato benedictum , & altari portatili conſecrato inſtructum. Miniſtrantes induantur toga talari. Hoc ſpeciale videtur , quod prohibeatur Miſſa pro defunctis , niſi præſente corpore. Videtur id intelligendum de feſto duplici.

Caput XX.

De clericis peregrinis.

Non permittant eccleſiarum rectores quemquam celebrare , niſi viſa licentia epiſcopi diœceſani. Regulares vero a ſuis ordinariis eandem exhibeant in obedientialibus litteris. Sine talibus tanquam apoſtatæ aut criminoſi aut incarcerentur , aut ad ſuos ſuperiores ordinarios remittantur. Idem , ſi religioſus extra monaſterium ſine regulari habitu deprehendatur.

Caput XXI.

De ſacramento ordinis.

Per ſe ipſos ordines conferant epiſcopi ſubditis ſuis examinatis & approbatis , inſtructis teſtimonio parochi , ſcholæ magiſtri , & ſenioribus loci , in quo reſidet ordinandus. Diſpoſitio Tridentini ſeſſ. 23 ſancte obſervetur. Titulo beneficii aut patrimonii , 30 aureorum annuos reditus æquantis , ſint inſtructi. Nullius , extra Galliam degentis , dimiſſoriæ recipiantur.

Caput XXII.

De matrimonio.

Significat unionem Chriſti cum eccleſia. Recitatur ordinatio Tridentini de matrimonio clandeſtino. Vagi non facile conjungantur a parochis. Non domi , ſed in eccleſia ſub Miſſa fiat bene-

nedictio. Secundæ nuptiæ non benedicuntur. Non contrahant Catholici cum hæreticis. Impedimenta a Tridentino assignata recipiuntur. Denuntiationes prævias solus episcopus aut ejus vicarius potest remittere ex caussa justa. Caussas matrimoniales non cognoscant *officiales* foranei, seu decani rurales, sed eas ad consistorium episcopi remittant. Dum matrimonium in ecclesia contrahitur, vitentur risus, strepitus & alia indecentia, prout etiam in administratione aliorum sacramentorum; inobedientes excommunicentur.

Caput XXIII.
De extrema unctione.

Est institutum a Christo hoc Sacramentum pro infirmis in salutem corporis & animæ, attestante Jacobo Apostolo. Dedoceatur populus, quod mortem acceleret: moneaturque, ne in eo suscipiendo sit negligens, dum periculum mortis subest. Prius autem, si fieri possit, suscipiatur Evcharistiæ sacramentum.

Caput XXIV.
De sepulturis.

Hortentur parochi populum ad preces pro defunctis fundendas. Noctu non efferantur funera. Intra ecclesiam, maxime prope altare, non facile sepeliantur, nisi dignitate aut singulari virtute fulgeant. Nullæ inscriptiones apponantur, nisi approbante rectore ecclesiæ. Sordidæ exactiones prohibentur. Non sepeliantur ante 24 horas, nisi fuerint pueruli. Concio funebris haberi potest de morte, judicio &c., non vero de laudibus defuncti sine consensu episcopi. Si excommunicatus vi in loco sacro sepeliatur, inde rursus ejiciendum est cadaver. Cœmeteria sint clausa. Quæstio de loco sepulturæ pertinet ad ordinarium. Licet corpus alibi sepeliatur, matrici tamen ecclesiæ secundum consuetudinem solvendum.

Caput XXV.
De testamentis.

Prælati ecclesiæ cognoscant de piis legatis, eaque executioni mandari curent intra sex menses, & rationem administrationis petant. Tabulæ testamenti & legati pii in archivo episcopi deponantur.

Ca-

Caput XXVI.

De epiſcopis.

Verbo & exemplo præluceant, familiam ſuam ad omnem probitatem & devotionem componant. Singulis diebus dominicis & feſtis in choro divinis officiis, ſaltem Miſſæ & Veſperis interſint. Officiariis probatæ vitæ & doctrinæ utantur. Faciles ſe adeuntibus præbeant, conſilium dent, & afflictos conſolentur. In domibus ſuis fœminas non admittant. Domeſticos ſuos ſingulis menſibus confiteri & Evchariſtiam ſumere, & menſam ſacra lectione condiri curent. Frugali menſa & mediocri ſupellectili ſint contenti. In publicum non prodeant ſine talari veſte & roqueto. Tonſuram gerant majorem quam reliqui ſacerdotes. Populo benedictionem impertiantur, dum per civitatem aut diœceſin incedunt. Nullas picturas profanas domi habeant. Opera miſericordiæ frequenter exerceant. Pro mortuo epiſcopo metropolitanus & omnes comprovinciales epiſcopi Miſſam ſolenni ceremonia celebrari procurent.

Caput XXVII.

De viſitatione.

Tertio ſaltem anno epiſcopi totam diœceſin viſitent, moderato comitatu. Inſpiciant eccleſias, clericos, apparatum ad officia divina, proventus clericorum. Abuſus tollant. Beneficia, quæ ſeorſim non ſufficiunt ad unius ſacerdotis ſuſtentationem, uniant; quantum tamen fieri poterit, ad fundatorum intentionem.

Caput XXVIII.

De ſynodo diœceſana.

Omnes compareant, qui non legitime excuſantur. Ferant ſecum nomina beneficiatorum non reſidentium, & eorum, qui beneficium curatum habent, nec tamen ordinem presbyteratus ſuſceperunt. Omnes jurent, ſe ſtatuta in hac ſynodo obſervaturos.

Caput XXIX.

De ſynodo provinciali.

Hoc tam utile ad tollendos abuſus, mores componendos, pacemque conſervandam medium, diu neglectum, diligentius dein-

ceps adhibendum est. Igitur tertio quoque anno synodus provincialis celebretur: cui interesse tenentur omnes episcopi suffraganei, vel eorum vicarii generales, abbates, omnes primæ post episcopum dignitates, cathedralium, & collegiatarum ecclesiarum capitula per deputatos, superiores claustrales: & hoc sub pœna excommunicationis; salvis tamen eorum immunitatibus. Primo autem tractabitur, utrum ea, quæ in præcedenti synodo tractata sunt, executioni sint mandata, an omnes resideant, an visitatio peracta. Controversiæ dein inter coepiscopos, aut inter ecclesias, aut episcopi cum subditis cognoscantur, &, si fieri potest, absque strepitu judiciali componantur. Secundum pluralitatem votorum omnes subscribant, salva appellatione ad summum Pontificem, concilii provincialis judicem.

Caput XXX.

De capitulo & canonicis.

Capitula quæcunque, non obstantibus privilegiis, per ordinarios visitabuntur. Non habent vocem in capitulo, nec in subselliis superioribus, canonici, qui non sunt in sacris ordinibus constituti. Distributiones ii tantum percipiant, qui sunt præsentes: exceptis illis, quos infirmitas, ecclesiæ necessitas, vel utilitas, aut alia justa caussa excusat. Tertia pars proventuum in distributiones quotidianas seponatur. In choro omnes devote psallent. Nihil alienetur. In ecclesiis etiam collegiatis doctori theologo una ex præbendis canonicalibus conferatur, qui S. scripturam & casus conscientiæ publice doceat, & choro intersit: omnes vero supplicationibus publicis.

Caput XXXI.

De beneficiis conferendis.

Idoneis conferantur, qui jurent residentiam, bonorum conservationem, de quibus conficiant inventarium; manentque omnia illius bona pro iis obligata. Resignatio beneficii, ad cujus titulum quis est ordinatus, est omnino irrita.

Caput XXXII.

De parochis & eorum residentia.

Sacramenta diligenter ministrent, ægros visitent, salutem animæ procurent, olea sacra, quot annis renovata, munde custodiant,

diant. Habeant librum baptizatorum, nuptorum, mortuorum, bonorum &c. per ſe ipſos fungantur officio. Habeant biblia ſacra, librum caſuum conſcientiæ, ſtatuta ſynodalia. Servitio parochialis eccleſiæ intereſſe debent omnes clerici, qui in ea beneficium aut officium habent. Curati omnes reſidere debent. Diſcedendi facultatem ab ordinario petat, ſi juſta ſit cauſſa: qui illam non det ultra duos menſes, niſi cauſſa ſit graviſſima; interim vero de vicario temporali provideatur. Oblata in eccleſia pertinent ad parochum; qui domum ſuam reparare tenetur. Proviſus beneficio, ab alio poſſeſſo, nullum munus in eccleſia exerceat, donec per judicem competentem lis fuerit deciſa.

Caput XXXIII.

De abbatibus & monialibus.

Si abbates in diſciplina regulari fuerint negligentes, ordinarius ſupplebit. Extra monaſterium ne ſinatur religioſus degere aut vagari. Fœminis ſub excommunicatione prohibetur, ne clauſtra virorum ingrediantur. Religioſi moribus ſint compoſiti, regulas ſuas & ſacros Canones ſervent. Monialium clauſtra nemo ingrediatur. Ubi clauſura non eſt, introducatur.

Caput XXXIV.

De confraternitatibus.

Viſitet illas epiſcopus, atque ut leges ſuas ſervent, invigilet. Convivia nulla fiant. Non aſſervetur in illis Evchariſtia ſine expreſſo conſenſu epiſcopi.

Caput XXXV.

De purgatoriariis.

Ita appellantur in Gallia clerici, qui fundati ſunt, ut pro defunctis Miſſas celebrent, & divinis officiis interſint. Jubentur munere ſuo diligenter fungi, & proventuum curam gerere. &c.

Caput XXXVI.

De capellanis.

Jubentur titulos ſuæ capellaniæ epiſcopo exhibere: ſecus jure devoluto ad eum pertineat collatio. Miſſas celebrent, officia reci-

tent,

tent, aliàque in fundatione requisita impleant. Bonorum inventarium episcopo communicent.

Caput XXXVII.

De fabricis.

Quamvis bona, quæ fabricæ ecclesiarum possident, sint spiritualia, nec in profanos usus converti possint, laicis tamen eorum administratio est concessa. Inventarium conficiant. Rationes coram parocho deponant. Hic vero ad episcopum referat, si quæ fuerint alienata, vel alius abusus irrepserit. Qui in templis pecunias colligunt, id faciant ante consecrationem.

Caput XXXVIII.

De hospitalibus.

Episcopi, patres pauperum, sæpius ea visitent. Qui reditus, qui administratores, quæ ratio vivendi, examinent. Administratio non ultra triennium duret.

Caput XXXIX.

De ecclesiis & altaribus.

De novo non construantur in ædibus regularium aut sæcularium sine episcopi licentia, quam non dabit sine sufficienti dotatione, pro iisdem conservandis, &, si destructa fuerint, reparandis. Ecclesias ruinosas restaurent, qui decimas aut alios fructus ex iis percipiunt, concurrente populo. Si autem nemo possit reparare, diruto templo aut sacello crux erigatur. Qui catapultas aut hastas secum in ecclesiam sæpius deferunt, excommunicentur, nisi ad tutelam principis id fiat. Nobiles & magistratus sæculares in choro sacerdotes. In ecclesia omnia fiant cum summa reverentia; & procul absint omnia ludicra, atque ridicula. Qui utitur vestibus sacris aut religiosis ad ludicra aut larvas, excommunicatur. Amoveantur altaria, extra ecclesiam aut altari majori adversa. In ecclesia omnia sint munda.

CAPUT

Caput XL.

De miſſali & officio divino.

Quilibet epiſcopus in provincia Narbonenſi pro lubitu ſibi formaverat novum officium divinum; unde magna illa difformitas ut ad unitatem reducatur, omnes utantur miſſali & breviario Romano, a Pio V reformato, cujus bullam ſufficienter promulgatam declarat ſynodus, & ab omnibus recipi jubet.

Caput XLI.

De vita & honeſt. cleric.

Approbat ſynodus omnia & recipit, quæ ſacri canones & Tridentinum ſtatuerunt contra luxum, comeſſationes, choreas, aleas, ludos, ſæculares negotiationes, aliaque clericos dedecentia. Omnes in ſacris conſtituti, aut beneficium habentes quotidie breviarium recitent; ſecus fructibus privati declarantur, fabricæ aut pauperibus applicandis. Veſtitus omnium ſit niger. Spectacula ne accedant, nec tabernas; arma ne gerant: vilia & ſordida miniſteria, uti pincernarum, coquorum &c. ne obeant. Coram judice ſæculari ne agant advocatos, aut procuratores, exceptis cauſſis propriis, eccleſiæ, parentum, pauperum de licentia epiſcopi. Cum fœminis, quarum ætas, aut vita eſt ſuſpecta, ne converſentur. Annulos in digitis ne gerant, niſi dignitati a jure ſit conceſſum.

Caput XLII.

De foro eccleſiaſtico.

Vetuit DEus tangere unctos ſuos, qui in ſortem Domini ſunt vocati. Non igitur magiſtratus ſæculares ſe immiſceant rebus eccleſiaſticis, ſub pœna excommunicationis. Vocati ad judicium ſæculare clerici non compareant, ſi cauſſæ perſonales ſint, aut de rebus eccleſiaſticis, petantque, oppoſita exceptione fori declinatoria, ut cauſſa ad ſuperiorem eccleſiaſticum remittatur, atque ad eundem provocent, ſi ſæcularis nolit adquieſcere. Excommunicationem autem incurrunt clerici, ſi ut rei compareant coram judice ſæculari, aut quando eſt cauſſa eccleſiaſtica.

Caussæ graviores, uti matrimoniales, criminales &c. coram episcopo aut ejus officiali tractentur. In caussis criminalibus nullæ observentur feriæ. Possunt suffraganeorum subditi intra decem dies ad metropolitanum appellare, vel si extra diœcesin sint, intra 20 dies. Nulla recipiatur appellatio ab interlocutoria, nisi gravamen inferat, quod a definitiva reparari non possit.

Caput XLIII.

De officialibus foraneis.

Caussas minores cognoscant; excessus minores corrigant; majores deferant. Dispensare in denuntiationibus matrimonii aut aliis non possunt, nec approbare parochos, concionatores, confessarios; nec sacerdotibus dare litteras testimoniales, commendatitias, formatas. In illis tamen, quæ justitiam distributivam, aut morum correctionem concernunt, clerici illis pareant.

Caput XLIV.

De monitoriis & excommunicationibus.

Excommunicatio est malorum remedium ultimum, per se loquendo episcopis reservatum. Quando fertur ab homine, per se trina monitio debet præcedere. Pœna non mitiganda, nisi posita contumacia. S. Paulus corpus Corinthii Satanæ tradidit, ut spiritus salvus fieret. Vi autem extorta absolutio a censura irrita est.

Caput XLV.

De simonia.

Summa iniquitas est & abominatio sacra profanis æquiparare; quapropter simonia per bullas Pii IV & V sub excommunicatione prohibita est, a qua sola sedes apostolica possit absolvere.

Caput XLVI.

De usurariis, concubinariis &c.

Contra istos, præsertim consuetudinarios, gravissimis pœnis procedendum decernitur.

Caput

Caput XLVII.
De decimis.

Detentores ac fraudatores decimarum ipſo facto excommunicatos declarat ſynodus, a ſolo epiſcopo, præſtita integra ſatisfactione abſolvendos. Monendus populus, decimas deberi jure divino, & quidem ex omnibus fructibus. Nec valent pacta contraria. Vi aut metu extorquentes locationem decimarum, præſertim pro minori pretio, pariter excommunicantur.

Caput XLVIII.
De pœnis.

Facti ignorantia excuſat a pœna, non juris, ſi lex ſufficienter ſit promulgata. Epiſcopi autem decreta hujus ſynodi populis ſuis promulgent, ut nemo ignorantiam poſſit prætexere. Parochi vero ea ſæpius publice prælegant. Antiquiora etiam ſtatuta ſynodalia confirmantur, dummodo his non ſint contraria.

Concluſio.

Conſtitutiones iſtæ ſynodales ſanctiſſimo domino noſtro Papæ & ſanctæ Romanæ eccleſiæ, omnium eccleſiarum matri & magiſtræ ſubjiciuntur, ab ea perpetuo emendandæ & corrigendæ.

Subſcripſerunt Ludovicus de Vervins, archiepiſcopus & primas Narbonenſis, epiſcopi, Carcaſſonenſis, Agathenſis, S. Pontii Tomeriarum, Nemauſenſis, Uticenſis, Electenſis, Monſpelienſis, item Bitterrenſis & Lodovenſis commiſſarii, & Bertellier notarius publicus. Confirmata dein fuit hæc ſynodus a ſacra congregatione Cardinalium, concilii Tridentini interpretum.

§ II.
Concilium Senonenſe & Aquenſe.

Celebratum eſt hoc concilium provinciale Pariſiis anno 1612 præſide Cardinale Perronio, archiepiſcopo Senonenſi, qui ſe Galliarum & Germaniæ primatem ſcripſit. Damnatus eſt in eo libellus, abſque nomine auctoris & typographi *de eccleſiaſtica & politica poteſtate*, Pariſiis excuſus anno 1611. Damnatus autem eſt tan-

quam complectens multas propositiones, expositiones, allegationes & doctrinas falsas, scandalosas, schismaticas, hæreticas, impietatem, gravesque errores.

Prohibet proin synodus, hunc libellum legere aut retinere, aut vendere sub gravibus censuris. Salvis tamen juribus regis & ecclesiæ Gallicanæ.

Subscripserunt præter Cardinalem Perronium archiepiscopum Senonensem ejus suffraganei episcopi, Parisiensis (tunc necdum archiepiscopus) Antissiodorensis, Meldensis, Aurelianensis, Trecensis, Nivernensis, Carnutensis.

Eundem libellum eodem anno damnavit *concilium provinciale Aquense* in provincia sub pœna excommunicationis, in lectores, detentores, & venditores lata.

Nota. Auctor hujus libelli, utrique potestati summopere injuriosi, erat Edmundus Richerius, doctor Sorbonicus & sacræ Facultatis syndicus. Historia hujus rei supra prolixius fuit narrata.

§ III.

Concilium Burdigalense provinciale, anno 1624 celebratum.

Concilium hoc convocavit, eique præsedit Cardinalis Surdisius, archiepiscopus Burdigalensis, primas Aquitaniæ. Præmissa fuit congregatio privata, atque in ea, præsentibus solis episcopis, actum de creandis officialibus concilii, de ordine sedendi, de advocandis theologis & canonistis. Habitæ dein sunt 24 congregationes privatæ inter solos episcopos in palatio archiepiscopali, & 16 publicæ, quibus interfuerunt etiam procuratores ecclesiarum & doctores. In utrisque lites decisæ, materia præparata, & canones concepti. Episcopi secundum ordinem consecrationis sedere jussi, uti etiam ecclesiarum procuratores, qui mandatum exhibuerunt. Sessionibus autem tribus synodus constabat, quæ in ecclesia cathedrali Burdigalensi sunt habitæ.

Prima sessio habita 1 Octobris. Hora octava fiebat solennis processio ad templum cathedrale; procuratores collegiatarum, cathedralium, & metropolitanæ, cujus omnes canonici pluvialibus erant induti, incedebant primi; sequebantur episcopi in pontificalibus cum mitra & pedo, ultimus archiepiscopus; qui subin solenne officium habuit. Ubi ad communionem ventum, omnes episcopi,

epiſcopi, omnesque reliqui ad ſacram ſynaxin acceſſere. Gratiis poſtea actis DEo, auditaque concione lectum eſt decretum de aperienda ſynodo: omnesque ac ſinguli ordine ſuo acceſſerunt ad altare majus, ibique profeſſionem fidei emiſerunt. Variæ dein congregationes publice privatimque habitæ.

Secunda ſeſſio celebrata 9 Oct. iterum in eccleſia cathedrali, in quam pulcro ordine rurſus e palatio archiepiſcopali fuit proceſſum, datumque ſolenni ſacro initium. Prælecta a ſecretario, quæ in præviis congregationibus fuerant concepta decreta, exquiſitaque ab epiſcopis ſuffragia: qui reſponderunt: *placet.* Archiepiſcopus dixit: placuerunt decreta: agendæ ſunt DEo gratiæ: patres reſponderunt: *DEo gratias.*

Finita ſeſſione promotores concilii accuſarunt epiſcopum Sarlatenſem, quod, cum debite fuerit monitus, ad concilium non acceſſerit, neque excuſationem miſerit; utque contra eum jure procederetur, inſtiterunt. Reſpondit Cardinalis: *procedatur.* Petierunt illi, ut tertia pars fructuum epiſcopatus Sarlatenſis ei ſubtrahatur, & fabricæ addicatur. Quod conceſſum eſt. Conſtitutus inſuper vicarius generalis qui deſolatæ eccleſiæ Sarlatenſi conſuleret.

Quidam canonicus contendebat, etiam procuratoribus capitulorum votum definitivum in concilio competere; ſed ea prætenſio, tanquam conſuetudini & juri contraria, ab epiſcopis rejecta fuit.

Seſſio tertia 18 Oct. eadem ſolennitate fuit celebrata; atque in ea varii adhuc canones publicati. Univerſim autem ſynodi canones 22 capitibus conſtabant, quorum hæc ſumma.

Caput I.

De profeſſione fidei.

Præmittitur profeſſio fidei juxta formulam, a Pio IV præſcriptam. Illam omnes emittant, qui beneficium obtinere volunt; uti etiam concionatores, typographi, præceptores publici, & privati, graduandi. Diſcipulis non niſi libri ab omni labe puri prælegantur. Parentes liberos in doctrina Chriſtiana inſtruant, & in eccleſiam ad catecheſin mittant. Inſtituantur piæ ſodalitates. Libri edendi omnes cenſuræ ſubjiciantur. Libri omnes in Indice concilii Tridentini prohibiti, ſub pœna excommunicationis legi vetantur.

Caput II.
De fide propaganda.

Laudatur zelus Papæ & regis. Episcopi insignes concionatores constituant, sive regulares, sive alios, eisque competens salarium provideant. Id maxime commendatur pro locis, hæresi infectis.

Caput III.
De officiis divinis.

Missale, Breviarium, Rituale Romanum, jussu Pii V editum, ubique assumatur, ut sit conformitas. Peregrini & ignoti sacerdotes non admittantur ad sacra, sine litteris episcopi. Durante solenni parochiali officio nullum privatum sacrum legatur. Nullus tribus continuis dominicis absit a missa parochiali. Confessarii & concionatores de hoc fideles moneant: nec ullus aliter docere præsumat. In primitiis celebrandis non assumatur pater aut mater &c. absint ab ecclesiis omnia profana, ac ludicra. Omnes devote & modeste sacris intersint. Sacræ reliquiæ, quas furor hæreticus reliquit, ab episcopis recognoscantur, & in arculis clausæ venerationi exponantur. Calices consecrare ad episcopos pertinet.

Caput IV.
De festis.

Ludis profanis, choreis, compotationibus, mercatura, nundinationibus ne profanentur. Populo ex suggestu prælegatur vita sancti, cujus festum celebratur. Piæ sodalitates instituantur.

Caput V.
De sacramentis.

Ritus ad Rituale Romanum componatur. Domi extra casum necessitatis nemo baptizetur, exceptis regum & principum liberis. Obstetrices a parocho instruantur. Sacramentum confirmationis a nemine negligatur. Ad Eucharistiam fideles sæpissime accedant: tempore paschali in propria parochia. Moneantur fideles, ut comitentur, dum ad ægros defertur. Ad sacramentum confessionis

ne

ne quidem nobiles aut milites admittantur, niſi depoſitis armis. In cathedralibus pœnitentiarius conſtituatur; qui, dum confeſſiones audit, ſi ſit canonicus, in choro cenſetur præſens. Confeſſionalia non in capellis & angulis collocentur: neque audiantur confeſſiones ſæcularium in ſacriſtia. Neque in noctem protrahantur, nec auroram præveniant. Extrema unctio opportuno tempore ægrotis conferatur.

Caput VI.

De ordine.

Rudes, criminoſi, infames, ad ratiocinia obligati, corpore vitiati, ſervi, illegitimi, ignoti, bigami, aliique irregulares, cenſura affecti, amentes, morbo caduco laborantes, energumeni &c. ab omnibus ordinibus ſunt arcendi; ſalva epiſcoporum poteſtate diſpenſandi, in caſibus jure permiſſis. Ante 12 ætatis annos nullus *tonſuretur*. Nec niſi a parocho & præceptore teſtes litteras de moribus & fidei rudimentis, atque natalibus habeat. Ad *minores* præterea requiritur notitia linguæ latinæ. Ad *ſubdiaconatum* titulus menſæ 120 librarum, ſi ſit patrimonialis: puritas, probitas, notitia Evangelii. Fiant denuntiationes præviæ: indaget parochus & fideliter referat. Ordinati ſtatim alicui eccleſiæ addicantur, in qua ſingulis dominicis & feſtis communicent. Religioſi non vagentur, ſed intra monaſterium detineantur, puniantur & ſuſtententur. *Diaconi*, quo propius ad tremenda myſteria accedunt, eo magis vitæ puritate, probitate morum, doctrina fulgere debent. Præſertim examinandum, quomodo annum interſtitiorum in ſubdiaconatu exegerint, an parochum in habenda catecheſi adjuverint &c.

Ante *ſacerdotium* rurſus fiant publicæ denuntiationes ſuper vita, moribus &c. afferantur rurſus atteſtata. Ordinandi menſe integro ante tempora ordinationum in civitate compareant, confeſſionem generalem deponant, ſacra exercitia obeant, & vitæ atque doctrinæ ſpecimina præbeant. Ordinationi præſentes ſint canonici.

Litteræ dimiſſoriæ tantum ad unum ordinem dentur, cauſſa neceſſitatis expreſſa. Sine iis nemo ordinet alienum ſubditum. Neque ſede vacante capitulum intra annum illas det, niſi quis ſit

arctatus

arctatus beneficio, ſub pœna interdicti. Religioſi quoque ordinentur ab illo epiſcopo, in cujus diœceſi degunt.

Caput VII.
De matrimonio.

Synodus ſuſpenſos declarat clericos, qui perſonam Catholicam cum hæretica conjungunt; cum fides, uti in Hebræo olim populo, periclitari ſoleat. Unde Apoſtolus monet, non eſſe ducendum jugum cum infidelibus. Graviter conqueritur concilium, matrimonia adhuc clandeſtine contrahi, cum tamen prorſus ſint irrita. Quamvis autem matrimonia ab omni vi & metu debeant eſſe libera, prohibentur tamen parochi aſſiſtere, ſine parentum conſenſu. Abolenda ſuperſtitio, menſe Majo non eſſe nubendum. Sponſi in eccleſia conjungendi, nec niſi a proprio parocho, aut de ejus conſenſu ab alio ſacerdote. Concubinarii, ter moniti, excommunicatione percellendi.

Caput VIII.
De epiſcopis.

Non admittitur paſtoris excuſatio, ſi lupus oves comedit, & paſtor neſcit. In partem omnem exporrigant ſollicitudinem, forma gregis facti verbo & exemplo præluceant. Sint contenti modeſta ſupellectili & frugali menſa, cui ſæpe pauperes adhibeant, eamque ſacra lectione condiri curent. Reditus eccleſiæ, patrimonium Chriſti & pauperum, ne in uſus vanos aut conſanguineos profundant. Ita præſint ſubditis, ut eis non dominentur, ſed ut filios & fratres diligant, ſemperque ſeveritas paterno animo ſit temperata. Non raro ipſimet populo prædicent, & ſacramenta miniſtrent. Singulis ſaltem trienniis viſitationem diœceſis abſolvant, & ſacramentum confirmationis conferant. Rogandus rex, ut non niſi digniores, in paſtores eccleſiarum aſſumendos, ſanctiſſimo domino noſtro nominet atque præſentet.

Caput IX.
De capitulis eccleſiarum.

Canonici, quaſi apocalypſeos ſeniores coronas coram agno demittentes, laudes DEo decantent horis debitis in choro, non curſim,

curſim, ſed tractim. Sacrum celebretur ſecundum regulas ſeu rubricas miſſalium ab Urbano VIII editorum. Decanus aut cantor curent, ut omnia decore peragantur. Tertia proventuum pars in diſtributiones quotidianas convertatur. Canonici habitu chorali frequentes adſint ſacris concionibus. Tres menſes abſentiæ ita computandi, ut intelligantur omnes dies, continui aut diſcontinui, per annum numerandi. Cathedrales eccleſiæ canonicos ea probitate & ſcientia commendatos eligant, ut ex illis corpus capituli, & ſenatus epiſcopi poſſit conſurgere. Ad dignitates non promoveantur, niſi ſacerdotes, aut intra annum presbyteratu initiandi; ſecus dimidia diſtributionum parte multandi. Presbyter diaconum, hic ſubdiaconum præcedat, non habita ratione ſenioratus, donec presbyteratus aſſumatur. Canonicus theologalis inſtituatur, qui theologiam doceat. Pro ingreſſu, electione, confirmatione, præſentatione, inſtitutione ad beneficium quodcunque nihil pendatur.

Caput X.

De parochis.

Ubi parochianorum neceſſitas exigit, novæ inſtituantur parochiæ, etiam invitis rectoribus, ex fructibus matricis eccleſiæ, ſi ſint ſufficientes; alias populus contribuat, & decimatores, etiam cum dirutæ eccleſiæ ſunt reſtaurandæ. Si reditus parochialis eccleſiæ ſint nimis tenues, uniantur iis beneficia ſimplicia, intra parochiam exiſtentia. Si nulla ſint, fructus quarumcunque decimarum parochialium ſunt applicandi.

Caput XI.

De paſtorum reſidentia.

Omnes, qui fructus beneficii percipiunt, tenentur reſidere, etiamſi in petitorio ipſis lis moveatur. Raro ac difficulter ab epiſcopis diſpenſetur circa reſidentiam, nec, niſi aliunde populo provideatur. Nulli beneficium curatum conferatur, niſi juret reſidentiam.

Caput XII.

De prædicatione verbi divini.

Nullus ad munus concionatoris aſſumatur, niſi ſaltem ſit diaconus, virtute & doctrina præcellens, ac præſertim, cum tot hæ-

reses grassentur, in doctrina de canone Scripturæ, peccato originali, justificatione, sacramentis, sacrificio Missæ, purgatorio, invocatione sanctorum, sacris reliquiis, imaginibus sanctorum, indulgentiis, Papæ auctoritate, jejuniis, dierum festorum ratione, bene versatus. Atque præterea in sacris bibliis, commentariis, traditionibus apostolicis, patribus, conciliis, jure pontificio, theologia mystica; & ab episcopo approbatus: omnesque rejiciantur, qui colligendæ eleemosynæ caussa certas indulgentias circumferunt.

Exponat concionator Evangelium, symbolum, orationem dominicam, salutationem angelicam, decem præcepta, sacramenta, mysteria festorum, eorumque cultum, ceremonias ecclesiæ, jejunia, officia generalia Christiani hominis, & particularia patris, filii, conjugum, domini, subditi, magistratus &c. Nihil afferat apocryphum, fabulosum, ridiculum, dubium, obscurum, aut supra plebis captum; nihil vanum, fucatum, inutile: sed vitia reprehendat, & virtutes commendet: modumque ostendat, illa vitandi, has implantandi. Observetur *introductio concionatorum*, a S. Carolo edita. In cathedralibus & parochialibus ecclesiis singulis dominicis & festis habeatur concio.

Caput XIII.

De vita & honestate clericorum.

Cum fœminis ne cohabitent. Parochus infantes e fonte Baptismi ne levet, ne familiaritatis nimiæ sit suspicio. Habitum & tonsuram gestent: secus, (si beneficium non habeant) privilegio clericatus non gaudeant, & ad beneficia non promoveantur. Si vero habeant, crescente contumacia, iis priventur. Rogandusque rex, ne tales præsentet. In itinere tamen liceat vestibus brevioribus uti. Clerici ad forum sæculare non confugiant, nisi in casibus jure concessis. Ita denique se gerant, ut ubique sint ædificationi.

Caput XIV.

De promovendis ad beneficia.

Non liceat inferioribus collatoribus, abbatibus scilicet & prioribus conventualibus beneficium conferre, nisi examinatis & approbatis ab episcopo. Officiales ecclesiastici nullas monitorias excommunicationis litteras propter excessus, ad forum ecclesiasticum non dedu-

deductos, concedant, aut diſpenſationes in denuntiationibus matrimonii, & ſimilibus. Sed hæc omnia ad epiſcopum aut ejus vicarium generalem pertineant.

Caput XV.

De ſimonia.

Qui fructus beneficiorum, ad plures annos locatos, in potentum domos transportari permiſerunt; qui reſignant beneficium cum pacto, ut poſt certum tempus recipiant, vel ut certæ perſonæ dein conferatur: qui ſine intentione clericandi beneficium adeunt, ut in cognatos dein reſignare poſſint, de ſimonia & confidentia valde ſuſpecti habendi ſunt. Promulgetur & ſervetur conſtitutio Sixti V de ſimonia confidentiali; atque graviſſime puniantur transgreſſores.

Majores adhuc turbas agunt nobiles quidam, qui contra omnia jura, divina & humana, beneficia eccleſiaſtica retinent, ab iisque juſtos poſſeſſores vi & armis depellere contendunt. Unde eccleſiæ diruuntur, ceſſant divina officia, populus deſtituitur, hæreſis dilatatur, ira DEI in gentes & regna effunditur. Rogandus proin rex, ut tantæ iniquitati obviam eat, eamque cum ſimonia confidentiæ exterminet, atque bullas Pii V & Sixti V promulgari & ſervari jubeat; contumaces vero pœnis coerceat. Pro ſingulis diœceſibus conſtituatur ſyndicus, qui cauſſas tenuiorum ſacerdotum impenſis communibus agat, donec in poſſeſſionem pacificam beneficiorum ſuorum fuerint introducti.

Caput XVI.

De ſeminariis.

Cum pauca ſint beneficia ſimplicia, quæ ſeminariis poſſent annecti & uniri, quilibet epiſcopus comprovincialis unam eccleſiam parochialem ditiorem poſſit ſeminario incorporare; ut tam ſalubre opus poſſit perfici.

Caput XVII.

De monaſteriis.

Etiam regulares, curam animarum habentes, reſideant. Abbates & alii, uſum mitræ & baculi habentes, iis non utantur ex-

tra monasterium. Vagantes regulares ab episcopis puniantur, & ad superiores remittantur. Eremitæ vero sine illorum licentia, a cellulis suis non discedant. Decisio litium de præcedentia in processionibus publicis, si inter ecclesiasticos oriantur, ad episcopum pertinet. Exempti quoque processionibus intersint.

Caput XVIII.

De capellis.

Multa beneficia simplicia, quæ majorum pietas fundaverat, temporum vitio fuerunt profanata. Quare episcopi visitent, eaque restaurare studeant, ac debita reducere officia. Neque in hoc audiendi priores commendatarii reclamantes, sed ad debita officia & onera reddenda, compellendi. Monasteria restaurentur, uti etiam fundationes capellarum dissipatæ. Si onera sint nimia, ab episcopo temperentur, & Missæ ad minorem numerum redigantur. Publico edicto monendus populus, ut, quicunque de bonis capellarum aut reditibus aliquid detinet, sub pœna excommunicationis restituat.

Cum etiam maxima pars hujusmodi capellaniarum a pueris clericis, habitum clericalem non gestantibus, occupetur, edicto publico citentur, ut coram ordinario juramento edito dicant, quot & quales capellanias detineant, quæ bona, quos reditus, quæ instrumenta habeant, quas obligationes, quæ onera, ut status capellaniarum inde perspici possit. Contumaces vero pœnis adigendi, ac tandem etiam beneficiis privandi. Duo inventaria facienda, quorum unum in capellania, alterum in archivio cathedralis ecclesiæ asservetur.

Caput XIX.

De monialibus.

Præcipitur clausura. Solus episcopus possit dare ingrediendi aut exeundi licentiam. Excommunicantur, qui cogunt puellam ad professionem, vel ad religionis habitum assumendum.

Ca-

Caput XX.

De ſepulturis.

Locus ſepulturæ ſit religioſus, benedictus, bene ſeptus: intra eccleſiam nemini deinceps concedatur jus ſepulturæ, ſine conſenſu epiſcopi, neque ſedilia certa ſibi uſurpare. Poſſunt tamen ſacerdotes & domini jurisdictionem temporalem obtinentes, item patroni & fundatores in eadem ſepeliri. Via publica per cæmeterium ne toleretur. Hæreticorum cadavera exhumanda: cæmeterium reconciliandum. Nullus Catholicus interſit funeribus, baptiſmo, matrimoniis aliisque id genus actionibus hæreticorum. Nullus regularis ſæculares inducat ad eligendam apud ſe ſepulturam. Funus extra ſepta monaſterii ne educat. Neque Evchariſtiam aut ſacrum oleum ad infirmos deferat, aut puerperas ad eccleſiam introducat. Hæc enim pertinent ad parochum.

Caput XXI.

De viſitatione.

Commendatur hoc capite tam epiſcopis, quam etiam archipresbyteris ſeu decanis, tam oppidanis quam ruralibus, diligens viſitatio, etiam monaſteriorum, quæ non ſunt congregationibus generalibus aut provincialibus aggregata, aut in quibus regula & inſtitutum nullo modo obſervatur. Archidiaconi & alii, ſi perſonaliter non viſitent, procurationes non poſſunt exigere. Officiales eccleſiarum tenentur ſuæ adminiſtrationis rationem viſitatoribus reddere.

Caput XXII.

De concilio provinciali.

Cum ſumma ſit conciliorum utilitas, elapſo triennio rurſus concilium provinciale in metropoli Burdigalenſi celebrandum indicitur, teneanturque omnes comprovinciales epiſcopi eidem intereſſe, ſub pœna a ſacris canonibus præſcripta. Et quia nihil prodeſt canones & decreta condere, niſi obſerventur, ſtatuun-

tur transgressoribus pœnæ. Mulctæ autem in pios usus erogentur: pars tamen potest delatoribus attribui.

Si quæ dubia sint in his decretis, archiepiscopus declarabit. Instituantur synodi diœcesanæ, & canones isti in illis promulgentur. Obligatio autem incipiat post sex menses a facta promulgatione. Hæc autem omnia S. D. N. Christi in terris vicario, universalis ecclesiæ moderatori summo corrigenda, genibus in reverentiam flexis, patres concilii submittunt.

Subscripserunt.

Cardinalis Surdisius S. R. E. Cardinalis, archiepiscopus Burdigalensis, Aquitaniæ primas, concilii præses. Episcopi, Condomiensis, Engolismensis, Pictaviensis, Petracoricensis, Santonensis, Malleacensis, Lucionensis. Sarlatensis, cujus diœcesis erat valde corrupta, ut supra dictum, contumaciter abfuit.

LIBER

LIBER QUARTUS.

HISTORIA JANSENISMI.

CAPUT I.

Notitia aliqua de Jansenio ejusque libro, quem AUGUSTINUM *inscripsit.*

SÆculum XVII nihil habet famosius, quam *hæresin Jansenianam*; quam proin, nimium quantum invalescentem cum ingenti religionis detrimento, ut sub unum velut aspectum cadat, hoc libro quarto proponendam duxi; cum ejus historiam nosse, vel maxime ad eruditionem ecclesiasticam pertineat. 1

Natus est Cornelius Jansenius anno 1585 Ackoviæ in Hollandia ex pauperibus parentibus. Studuit initio apud patres Societatis JEsu, quos deinceps gratitudinis ergo, ut non raro contingit, pessimeioderat. Theologiæ operam dedit Lovanii sub Jansono. Sed cerebri sui ad temeritatem amator, sibique nimium fidens, in damnatos a duobus Pontificibus errores Baii prolapsus est, eaque re æstimationem & amorem *Joannis Vergerii San-Cyrani* in Gallia *abbatis*, viri ejusdem secum indolis meruit, ut ab eo Parisiis nobilis cujusdam viri filiis præceptor anno 1604 sit datus: & anno 1630 professor S. scripturæ academiæ Lovaniensi; ubi plura opuscula scripsit periculosa, accusatus inter alia, quod Flandros sollicitare conatus sit, ut excusso jugo regio in eandem cum Batavis rempublicam coalescant, relicta cuivis provinciæ religionis libertate, ad normam cantonum Helvetiæ, ut adeo totum Belgium in unum corpus componeretur, in cantones Catholicos & Protestanticos divisum. Vita.

At penna dein mutata Philippo IV blanditus fertur, scripto libro, cui titulus: *Mars Gallicus*, seu de justitia armorum & fœderum

derum regis Galliæ &c., quo reges Christianissimos velut eversores religionis insectatur, relato in præmium episcopatu Iprensi, si fides auctori libri, qui inscribitur: *memoires chronologiques ad an.* 1638.

Doctor iste Hollandicus majus dein opus molitus est, quo magnum sibi nomen comparavit, ut Herostratus, librum scilicet, cui titulum dedit: *Augustinus, seu doctrina S. Augustini, de humana natura sanitate, ægritudine, medicina, adversus Pelagianos & Massilienses.*

Error. In hoc profitetur evolvere totum mysterium divinæ gratiæ, a S. Augustino propositum. Cardinem autem, in quo mens humana circumagitur, ponit duplicem *delectationem*, *cælestem* & *terrestrem*: illa, quando adest, *indeclinabiliter* ad virtutem pertrahit, hæc ad vitium. *Neutra est in potestate hominis*, &, si adsit, humanum arbitrium *non potest resistere.*

Habent se autem duæ istæ delectationes sicut duæ lances in bilance, quarum altera ascendere non potest, nisi altera descendat: sic homo invincibiliter ad bonum assurgit, si *gratia victrix & prædominans* sursum trahat; ad malum vero descendit necessario & inevitabiliter, si cupiditas terrena prævaleat. Ex quibus infert, nullam in natura lapsa dari, *libertatem a necessitate*, hominemque *non agere sed agi* a delectatione victrice.

Porro Jansenius in materia de gratia solum audiendum esse contendit Augustinum, doctorem gratiæ. Ante illum autem, inquit, doctrinam de gratia spissis involutam fuisse tenebris, ac postea rursus in eam præcipitatam abyssum ignorantiæ, ut a quingentis annis ecclesia penitus ferme illam nesciverit; se autem eandem ad mentem S. doctoris, sibi intime perspectam, & 30 annorum studio penitus exhaustam, in claram rursus lucem pertrahere. Hem typhum & arrogantiam hominis!

Quis non videt, omnem hac machina everti libertatem humani arbitrii, omne meritum & demeritum, vitium & virtutem, studium & curam omnem salutis? hominemque inevitabili fato relinqui?

Sed neque capi potest temeritas viri, quod asserere audeat, hanc doctrinam a quinque sæculis fuisse incognitam, cum sit ipsissimus error Calvini, quem in suis *institutionibus* tam patenter obtrusit, & ipsius discipuli tot libris propugnarant. Eadem principia, eædem conclusiones, eadem argumenta, idem fons, iidem rivi, eædem verborum expressiones, idem systema: verbo: quantum

tum

tum ad prædeſtinationem, reprobationem, gratiam, libertatem, purus putus eſt Calviniſmus, ac proin non novus eſt error Janſenii, ſed jam vetus, ſed pro merito anathemate profligatus, & a doctoribus Catholicis millies protritus.

In eam nihilominus fuit projectus audaciam, ut corruptum ſuum Auguſtinum Urbano VIII dedicandi cogitationem ſuſciperet. In epiſtola dedicatoria miram præſefert in ſedem apoſtolicam obſervantiam, librumque ſuum ex integro ejusdem judicio ſubjicit: ſi ego *me fallo*, inquit, *in mea conjectura*, (ecce! *conjecturam* ipſe appellat) *hac cathedra eſt, quæ errorem dedoceat. Quam conſulemus, niſi illam, ad quam perfidia non habet acceſſum? ad quem judicem nos conferemus, ſi non ad vicarium illius, qui eſt via, veritas, & vita? DEus nunquam permittit, ut decipiatur, qui paſſibus inſiſtit ejus in terris vicarii.* Subjectio.

Igitur, quidquid cogitavi, quidquid dixi, aut ſcripſi in hoc labyrintho diſputationum ad detegendos veros ſenſus profundi hujus magiſtri (S. Auguſtini) *depono ad pedes ſuæ ſanctitatis: approbet, improbet, inſtruat; faciam, quod mihi fuerit præſcriptum.*

Hanc Janſenii epiſtolam debemus Ludovico Condæo principi, in cujus manus incidit poſt occupatas Ipras. Ad Pontificem non pervenit; quia Janſenius paulo, poſtquam ſcripta fuerat, peſte fuit extinctus, diſcipuli autem ejus, pejores magiſtro, eandem ſuppreſſerunt.

In teſtamento ſuo ſubjectionem erga ſedem apoſtolicam renovavit, Auguſtinum ſuum ejusdem judicio penitus ſubmittens: *ſi ſancta eccleſia*, inquiebat, *velit aliquid mutare, filius ſum obedientiæ, & filius obediens Romanæ eccleſiæ, in qua vixi ſemper. Hæc eſt ultima mea voluntas.* Ita loquebatur hic prælatus accinctus ad comparendum coram DEo.

Frequenter legit opera S. Auguſtini, ſed eo ſpiritu, quo Proteſtantes ſacras ſcripturas, interpretantes eas ſecundum ſuam ſentiendi licentiam, non vero ſecundum ſenſum eccleſiæ, & judicis, quem Chriſtus conſtituit. Agnovit hunc Janſenius, ac ſcripta ſua eidem ſubmiſit; ſed, ut idem facerent, perſuadere non potuit ſuis diſcipulis, adeo docilibus alioquin, imo adoratoribus doctrinæ magiſtri. Primi documentum dabant executores teſtamenti, qui Auguſtinum Janſenii prælo ſubjecerunt, ſed non ſedi apoſtolicæ.

Quantas deinceps turbas, motusque contra eccleſiam & ſtatum etiam politicum Janſeniſtæ in Belgio & Gallia concitarint,

quamque pertinaces & refractarios se exhibuerint, prolixius aliquantum referemus. Neminem autem hæretici isti magis oderunt, quam Jesuitas. Nulla bulla pontificia prodiit, nulla cleri Gallicani ordinatio, nullum prælatorum aut principum mandatum, nulla Sorbonæ censura, nullum decretum regis, quod Ipsis non imputaretur. Hinc illæ iræ: hinc tot virulenta scripta. Sed ab his vituperari est laudari. Obiit Jansenius anno 1638 ætatis 52, episcopatus 2.

CAPUT II

Quinque famosæ propositiones Jansenii.

2 COncilium Tridentinum *sess.* 6 condemnaverat diversas propositiones Lutheranorum & Calvinistarum de *gratia & libero arbitrio.* Nihilominus tamen mox nova de eadem materia orta est disputatio in academia Lovaniensi.

Quippe Michael Bajus, doctor & professor theologiæ atque cancellarius in illa universitate, plures propositiones novellas docuit, easque S. Augustino attribuit, indignantibus senioribus academiæ doctoribus. Consulta facultas theologica Parisiensis anno 1560 plures earum censura perstrinxit.

Septem post annis Pius V magnum earum numerum confixit; eandemque condemnationem renovavit Gregorius XIII, anno 1579. Bajus autem, annitente Toleto societatis JEsu theologo ac postea Cardinale, se submittens, erroneam suam doctrinam retractavit anno 1580, merito eandem proscriptam confessus seque propositiones suas reprobare etiam in eo sensu acceptas, quo sunt reprobatæ.

Circa annum 1620 Cornelius Jansenius, Baji in cathedra successor, factusque postea Iprensis episcopus, eandem sibi viam ineundam putavit per librum, quem *Augustinum* appellavit; qui tamen non nisi post Jansenii mortem anno 1640 fuit impressus.

Placuit hic liber nonnullis academiæ Parisinæ doctoribus, qui breve intra tempus geminam illius editionem procurarunt, alteram Lutetiæ, Rothomagi alteram. Prodierunt mox ea super re varia opuscula. Qui pro Jansenio scribebant, *Jansenistæ*, qui contra illum, *Molinistæ* dicebantur, a Ludovico Molina, societatis JEsu doctore, cujus liber de concordia liberi arbitrii cum prædestinatione & gratia maxime erat oppositus doctrinæ Jansenianæ.

Urba-

Urbanus VIII anno 1641 Augustinum Jansenii prohibuit, ceu resuscitantem plures propositiones damnatas Baji. Bulla Urbani non statim fuit publicata in Flandria. Rex vero Galliæ anno 1644 Sorbonæ præcepit, ut eam secundum mentem Papæ reciplat.

Habertus, doctor Sorbonicus, tribus sermonibus publice doctrinam Jansenii confutavit. Sed contra eum tres apologias scripsit *Antonius Arnaldus*, juvenis doctor Sorbonicus, conjunctus cum Joanne Vergerio abbate Sancyrano, intimo Jansenii amico. Tertiæ titulum præfixit: *apologia pro sanctis Patribus &c.* in qua monstrare conatus est, Jansenii doctrinam non esse aliam, quam S. Augustini & aliorum sanctorum Patrum.

Cum igitur liber Jansenii magnas in Gallia turbas excitaret, *Cornetus*, Facultatis theologicæ Parisiis syndicus, anno 1649 septem propositiones, ex Jansenii Augustino excerptas, exhibuit, hujus tenoris.

I.

Aliqua DEi præcepta hominibus justis, volentibus & conantibus secundum præsentes, quas habent, vires, sunt impossibilia; deest quoque illis gratia, qua possib.lia fiant.

II.

Interiori gratiæ in statu naturæ lapsæ nunquam resistitur.

III.

Ad merendum & demerendum in statu naturæ lapsæ non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione.

IV.

Semipelagiani admittebant prævenientis gratiæ interioris necessitatem ad singulos actus, etiam ad initium fidei; & in hoc erant hæretici, quod vel-

 lent,

lent, eam gratiam talem esse, cui humana voluntas posset resistere, vel obtemperare.

V.

Semipelagianorum est dicere, Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse, aut sanguinem fudisse.

VI.

Sensit olim ecclesia, privatam sacramentalem pœnitentiam pro peccatis occultis non sufficere.

VII.

Attritio naturalis sufficit ad sacramentalem pœnitentiam.

CAPUT III

Ab episcopis Galliæ ad sedem apost. delatæ. Acta Romæ.

3 DE quinque prioribus duntaxat actum deinceps, & quidem primo in *Facultate theologica.* Sed cum multi Jansenistæ acriter se opponerent propositionum examini, facile videbatur, altius fixam esse spinam, quam ut hac manu evelli posset.

Actus paulo post fuit *conventus cleri Gallicani* (anno 1650) qui caussam arduam, quæ tot in Gallia & Belgio tumultus excitaverat, ad caput ecclesiæ summum pontificem Innocentium X remittendam existimabat.

Episcopi 88 in hac erant sententia: undecim, Jansenio faventes, reclamarunt. Pars utraque suas ad Papam per deputatos direxit litteras.

Cleri litteræ. Major ac senior pars in suis memorabat, *fidem Petri nunquam posse deficere* (ecce sensum cleri Gallicani circa infallibilitatem pontificis in controversiis fidei) secutos se consuetudinem, receptam in ecclesia, majores caussas referendi ad sedem apostolicam. Ut legi tam æquæ obediant, negotium momenti maximi, utpote quod religionem concerneret, ad suam sanctitatem deferre.

A decem

A decem jam annis Galliam agitari motibus violentissimis occasione libri posthumi Jansenii episcopi Iprensis, & doctrinæ in eo contentæ. Motus istos debuisse esse compositos auctoritate concilii Tridentini, & bulla Urbani VIII, per quam pronuntiatum de dogmatis Jansenii, confirmataque decreta Pii V, & Greg. XIII, contra Bajum lata. Ab ipso Innoc. X stabilitam fuisse hanc bullam novo decreto. Verum cum non singulæ propositiones speciali censura fuerint notatæ, quosdam existimasse, superesse locum suis cavillationibus & effugiis. Sperari autem, hæc ipsis sublatum iri, si sanctitati suæ placuerit exaudire supplices preces, & clare atque distincte definire, quid sentiendum in hac materia de singulis propositionibus Jansenii, qui morti proximus opus suum submisit decisioni sedis apostolicæ.

Papa per has litteras informatus anno 1651 *peculiarem congregationem* pro hac caussa examinanda constituit, ex Cardinalibus & aliis undecim excellentibus theologis collectam.

Venerunt autem interea Romam partis etiam adversæ delegati, cum epistola undecim episcoporum, Jansenio faventium: inter quos erant Embrodunensis, Senonensis, Aurelianensis archiepiscopi, per id maxime moti, quod Jansenistæ sparsissent, invadi Romæ jura episcoporum. Isti intellexisse se, scribebant, quosdam e confratribus suis litteras direxisse ad sedem apostolicam circa negotium summe arduum, atque petiisse, ut clare decidantur quædam propositiones, quæ ultimis annis graves tumultus excitassent in Facultate theologica Parisiis. Jansen. tergiversatio.

Non posse se approbare confratrum suorum intentionem; nam præterquam, quod quæstiones de gratia & prædestinatione divina sint plenæ difficultatibus, & magno æstu animorum ac contentione disputari soleant, non videri nunc aptum esse tempus, illas definiendi, nisi sanctitas sua velit procedere secundum formam, apud SS. Patres usitatam, repetere negotium a prima origine, illudque penitus de novo examinare, vocando & audiendo partes; secus enim, quos condemnari contigerit, jure conquesturos, se non fuisse auditos, & per calumnias adversariorum circumventos: addituros fortasse, hanc caussam ad sedem apost. fuisse delatam, antequam judicata fuerit in concilio episcoporum, contra ac usus ferat ecclesiæ. Allaturos exemplum concilii Alexandrini in caussa Arii, Constantinopolitani contra Eutychem, Carthaginensis & Milevitani contra Pelagium, aliaque concilia, primum ab episcopis contra alios hæreticos celebrata.

Si examinandæ ac decidendæ sint propositiones, ordinem legitimum judiciorum ecclesiæ universalis, & consuetudinem ecclesiæ Gallicanæ exigere, ut graves controversiæ prius examinentur in locis, ubi sunt ortæ & agitatæ. Disquirendum lento ac maturo judicio, an non propositiones, sanctitati suæ exhibitæ, sint formatæ pro lubitu, ut certæ personæ reddantur odiosæ, & excitentur turbæ, probe examinandum, in quibus locis, per quos auctores, & in quo sensu prodierint. Inspiciendum curate totum opus: distinguendos veros sensus a falsis & ambiguis: informandos populos de omnibus, quæ in hac re ab origine disputationum acta sunt.

Nisi enim hæc omnia prius in Gallia fiant, variis artibus veritatem posse opprimi, calumniis prælatos & doctores denigrari, fraudibus sanctam sedem circumveniri in grandi negotio fidei. Doctrinam suam esse doctrinam S. Augustini indubitatam, dudum a conciliis & Pontificibus approbatam; tanquam sanctorum Patrum effatis conformem. Averteret igitur DEus, ne existimatio sanctæ sedis apost. & ecclesiæ Romanæ exponatur hæreticorum despectui, qui omnes actiones illius observarent.

Has litteras, quibus Jansenistæ, male sibi conscii, caussam Roma avocare, & per concilia longasque disputationes protelare nitebantur, ad Pontificem attulit Sanctamorius (*Saint Amour*) doctor Facultatis theologicæ Parisinæ, factionis Jansenianæ famosus sectator.

Anno 1652 Romam venerunt etiam delegati cleri Gallicani (quem ob numerum, plus quam septies majorem, ita appellare fas est). Hi *memorialia* sua, uti vocabantur, congregationi, pro hâc caussa deputatæ, obtulerunt. Jansenistæ vero moras nectebant.

Congregatio.

Prima deliberatio erat, an *quinque propositiones* examinandæ sint cum respectu ad librum Jansenii, an vero absolute & in se ipsis secundum sensum, quem verba præseferunt. Prius illud conclusum, eo quod liber Jansenii esset caussa turbarum, ac proin iis sedandis inefficax medium existimatum est, si propositiones illæ famosæ non examinarentur & deciderentur cum respectu ad librum & intentionem auctoris.

Ultra tres menses singulæ propositiones per plures sessiones fuerunt examinatæ a congregatione deputata. Jansenistæ autem continuo apud eandem, & ipsum etiam Papam institerunt, ut caussa vel in Galliam remitteretur, vel saltem tractaretur ad modum controversiæ *de auxiliis*, per communicationem scripturarum & disputationes.

Pon-

Pontifex igitur, a Cardinale Spada, congregationis illius decano, informatus de omnibus, quæ acta fuerant, jussit, primum Jansenistas admitti & audiri a congregatione. Verum, cum viderent, se non admittendos ad disputandum coram suis adversariis, responderunt, vi suæ commissionis non posse se loqui, nisi coram tali congregatione, qualem petiissent, prout olim Lutherani de concilio Tridentino dicebant.

Spada reposuit, viam disputationum minus esse idoneam huic negotio, nec alium allaturam fructum, nisi, ut materiæ magis intricentur, & caussa in longum protrahatur: attulitque exemplum congregationum de *auxiliis*, quæ propterea in quartum annum fuissent productæ. At Jansenistæ responsioni suæ pertinaciter inhæserunt. Cleri vero legati comparuerunt, & auditi sunt.

Collecta dein sunt consultorum suffragia, scripto data, quæ consentiebant, exceptis quatuor, *generalis videlicet Augustinianorum, Magistri sacri Palatii, & Commissarii de sancto officio, ex PP. Prædicatorum pariter familia; & VVadingi ex ordine S. Francisci*; qui, existimantes scholarum suarum doctrinam de gratia intrinsece efficaci peti, nolebant propositiones censura notari cum respectu ad librum & intentionem Jansenii. 4 Dissentiunt.

Papa lectis suffragiis specialem congregationem indixit, cui ipsus interfuit, omniumque vota consultiva denuo exquisivit. Denique etiam Jansenistis, ut nihil esset, quod opponerent, plenam potestatem fecit, coram se & congregatione commissariorum ac consultorum comparendi, & sive voce sive scripto, quæcunque vellent, proponendi. Quod consilium tandem amplexi sunt.

Cum igitur die constituta congregationem fuissent ingressi, *Lanius* longam orationem habuit, qua monstrare intendit, quod tota controversia de quinque propositionibus fuerit mota ad evertendam auctoritatem S. Augustini. Alterum sermonem instituit *Desmarius*, quo monstrare conatus est, quod gratia *per se ipsam efficax*, quæ facit velle, & agere, sit necessaria ad omne opus bonum: & quod *omnis alia gratia sit Pelagiana*. Ex quo patet, nullam ab ipsis gratiam Christi *mere sufficientem* fuisse agnitam.

Caput

CAPUT IV

Damnatio 5 propositionum. Promulgatio in Gallia.

4 AD noctem usque Jansenistæ orationes suas produxerant, Pontifice magna cum patientia & attentione eos audiente. Antequam autem recederent, quinque scripta Pontifici obtulerunt. Quibus per plures congregationes examinatis, indictisque publicis precibus ac supplicationibus, Papa Innocentius bullam edidit, per quam (anno 1653) quinque illas famosas Jansenii propositiones solenniter condemnavit, postquam 50 congregationes tum coram eo tum coram Cardinalibus, ad id deputatis, fuerant celebratæ.

Papa bullam illico misit ad Ferdinandum III imperatorem, reges Franciæ, Hispaniæ, Poloniæ, electorem Bavariæ, principes Rhenanos, tres electores ecclesiasticos, Leopoldum archiducem Belgii gubernatorem, atque ad episcopos Galliæ in communi. Affigi quoque pro more illam jussit ad valvas ecclesiæ S. Petri, & in campo Floræ, loco urbis frequentissimo.

In hac bulla memorat Pontifex, occasione libri, cui titulus: *Augustinus*, Cornelii Jansenii ortam fuisse, præcipue in Gallia, de quinque propositionibus ejusdem auctoris litem. Plures episcopos illius regni apud sedem Apostolicam institisse, ut dictæ propositiones examinarentur, & quid de singulis tenendum pronuntiaretur.

Censura. Et primam quidem ex illis: *aliqua DEi præcepta hominibus justis, volentibus & conantibus secundum præsentes, quas habent, vires, sunt impossibilia: deest quoque illis gratia, qua possibilia fiant:* Papa declarat *temerariam, impiam, blasphemam, & hæreticam*, & ut talem condemnat, & anathemate ferit.

Secundam: *interiori gratiæ in statu naturæ lapsæ nunquam resistitur:* tanquam hæreticam.

Tertiam: *ad merendum & demerendum in statu naturæ lapsæ non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione*: pariter declarat, condemnatque *hæreticam*.

Quartam: *Semipelagiani admittebant prævenientis gratiæ interioris necessitatem ad singulos actus, etiam ad initium fidei, & in*

hoc

hoc erant haeretici, quod vellent, eam gratiam talem esse, cui posset humana voluntas resistere vel obtemperare: declarat & condemnat *falsam ac haereticam.*

Quintam denique: *Semipelagianum est dicere, Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse, aut sanguinem fundisse*: declarat *falsam, temerariam, scandalosam*: & si intelligatur in eo sensu, quod Christus pro solis praedestinatis sit mortuus, illam declarat impiam, blasphemam, injuriosam bonitati DEI, atque haereticam.

Protestatur deinde Pontifex, se per hanc declarationem, definitionem & condemnationem memoratarum quinque propositionum nullatenus approbare alias, in eodem Jansenii libro contentas.

Romae ad S. Mariam majorem 31 Maji 1653.

Nuntius apostolicus in Gallia mox regem, reginam, & Cardinalem Mazarinum de omnibus edocuit, quae Romae in hac caussa gesta fuerant. Mazarinus episcopos convocavit, qui triginta numero Parisiis congregati, una voce magna cum veneratione bullam receperunt, atque missis ad Papam litteris, quibus gratias egerunt, aliisque ad omnes episcopos & praelatos, observationem illius promiserunt, caussam etiam feliciter finitam Pontifici gratulantes.

Postquam, accedente mandato regis, bulla per totum regnum promulgata, recepta atque in acta relata fuerat, facultati etiam theologicae Parisiensi, in qua plures Jansenistae erant, aut eis favebant, fuit proposita, atque ab ea recepta, & quidem ea adjecta lege, ut, si quis aliquam ex dictis propositionibus defendere praesumeret, a sacra facultate esset exclusus.

Nec minori consensu acceptata fuit constitutio ab omnibus communitatibus ordinum religiosorum, & universitatibus totius regni: prout etiam in Belgio a consilio Brabantino, clero & academiis. Quod eo Catholicis erat jucundius, quod non deessent, qui per plures jam annos constitutioni Urbani VIII se opponerent, in qua tamen non nisi generica prohibitione & censura liber Jansenii fuerat perstrictus. Acceptata.

Caput V.

Jansenistarum molimina. Wadingi, & Thomassini retractatio.

Jansenistae interea, cum tantum populorum consensum adversum se viderent, varias formas induerunt. Ex una parte 5
constitutioni Innocentii X se submittere visi sunt, propositiones damnatas censuris, quibus inustae sunt, dignas professi. Defen-

fas illas a se fuisse hactenus ea opinione, quod sint conformes cum sententia de gratia per se ipsam intrinsece efficaci; sed quoniam a summo Pontifice viva voce fuerit declaratum, sententiam illam Thomistarum non fuisse damnatam, se non amplius propositiones illas, in malo & condemnato sensu acceptas, defensuros, quantum ad quæstionem juris spectat.

Ex altera vero parte non cessabant condemnationem illam traducere, tanquam informem, præcipitatam, & a Molinistis contra ecclesiæ regulas factam, cum sibi non fuerit concessa congregatio, qualem petiissent. Sanctamorius anno 1662 diarium Jansenisticum edidit, querelis contra summum Pontificem, & Cardinales plenum. Quasi vero per tot congregationes, per tot theologos, viros doctissimos, per triennium continuatas, negotium non fuerit satis examinatum.

Præcipue vero duo carpebant, primum, quod omissa sit distinctio sensus, in quo propositiones sint condemnatæ. *Responsum* illis, propositiones damnatas fuisse in sensu proprio, claro, litterali, & secundum ordinariam verborum significationem acceptas: Jansenistas vero ad implicandas res claras & totum negotium sufflaminandum ad sensus improprios & tortos fuisse delapsos, ad quos, in *tribus columnis oblatos*, nulla adhibenda fuisset attentio.

Alterum, quod reprehendebant Jansenistæ, est, quod falso asseratur, quinque propositiones illas *contineri in libro Jansenii*, eo præsertim *sensu hæretico*, in quo essent damnatæ. Jansenium nihil tradidisse, nisi puram doctrinam S. Augustini; atque ad hanc *quæstionem facti* Janseniani deinceps contentiones suas potissimum devolverunt, pertinaciter asserentes, Papam & ecclesiam in quæstione facti, quod non est revelatum, non esse infallibilem; quamvis demonstratum ipsis fuerit, eandem non modo esse infallibilem in quæstionibus dogmaticis juris, neque tantum in quæstionibus facti dogmaticis, sed etiam in iis, quæ cum his connexionem habent; qualis quæstio vel maxime est, quis sit sensus propositionum, in aliquo libro contentarum; alias nemo tanquam hæreticus posset damnari; quia semper dici posset, auctorem verba non sumpsisse in sensu damnato; & sic concilia generalia non fuissent infallibilia in dicendo anathema Ario, Macedonio, Nestorio, Eutychi, Monothelitis, Iconoclastis, Luthero & Calvino. Quod a nemine Catholico dici potest. Imo videretur sequi, ecclesiam ne quidem fore infallibilem in declarando sensu verborum S. scripturæ; quia videtur esse quæstio facti, quem sensum DEus inten-

Jans. quæst. facti exagitant.

intenderit per verba, imo etiam, an in his determinate libris contineatur verbum DEI.

Ceterum Jansenistæ fassi sunt, *primam propositionem de verbo ad verbum* in Jansenii libro contineri: de reliquis quatuor eorum adversarii asserebant, eas non quidem iisdem formalibus verbis fuisse expressa, *quoad substantiam* tamen & *quoad sensum* in eodem comprehendi.

Negabant hoc Jansenistæ, contendentes, considerato contextu & intentione auctoris, non aliud ab eo asseri, quam gratiam de se intrinsece efficacem, prout physicarum prædeterminationum patroni eandem defenderent contra gratiam sufficientem, a Molina assertam. Falsissime autem dicebant, hanc de gratia sufficiente doctrinam in congregationibus *de auxiliis* fuisse condemnatam.

Accusata illa fuerat a quibusdam sacræ prædicatorum familiæ doctoribus, primum in Hispania, deinde etiam apud sedem Apostolicam; per multas ibi congregationes examinata, ac denique, prout toti orbi notissimum, absoluta fuit, prohibita omni censura, qua adversarii condemnari eandem volebant.

Quidam Jansenistæ prompte damnationi quinque propositionum subscribebant, affirmantes, se eas defendisse cum Jansenio, quatenus cum sententia de gratia, per se ipsam efficaci, consentirent, nunquam vero in sensu, ab ecclesia damnato.

At falsum hoc erat. Nam propugnaverant illas, in sensu Jansenii litterali, naturali, ac proprio acceptas, in quo sensu tanquam hæreticæ deinde sunt damnatæ. Si enim nihil aliud tenuissent, quam doctrinam de gratia intrinsece efficaci, quam ecclesia non damnavit, quid opus erat adversus bullam Innocentii X, & Alexandri VII, adversus decreta & formulas subscriptionis, ab episcopis & clero Gallicano propositas, adversus censuras Sorbonæ, tot motus ciere? Quid opus tot libellis, protestationibus, tergiversationibus? Ad quid statim post editam bullam Innocentii X tanta Jansenistarum perturbatio, consternatio, inquietudo? Ad quid tot clamores & querelæ contra modum procedendi, in Romanis congregationibus observatum? cur ergo perrexerunt, ecclesiæ pacem turbare? nempe in Jansenii propositionibus damnatam sentiebant hæreticam suam doctrinam. Hoc dolebat, hoc urebat: inde clamor, inquies, querelæ.

In sensu Jansenii eas defendebant.

Plures post bullam Innocentii X retractarunt suam sententiam inter quos Wadingus, unus e quatuor consultoribus Romanis, qui Jansenistis favere videbantur, in obsequium fidei, uti dicebat,

captivans intellectum. Sed quid opus retractatione, si non errarunt? Quid opus nunc captivare intellectum, si propositiones non defenderant in sensu damnato?

Thomassini retractatio.

Hos inter, qui doctrinam suam retractarunt, præter abbatem *Bourzeum*, fuit etiam Ludovicus *Thomassinus*, congregationis Oratorii presbyter, magnæ vir probitatis, vastæque eruditionis; quam in libris de *veteri & nova ecclesia disciplina* maxime demonstravit. Hic, dum juvenis S. Augustinum non legisset, nisi in libris Jansenii & ejus fautorum, raptus fuit in errorem. Verum postquam ipsum S. Augustinum in fonte illimi legerat, facile deprehendit, quam falso & imperite errores suos, & eorum, ex quibus illos hauserat, S. Augustino imposuisset, ac proin, qua erat modestia & veritatis sincere amans, publice eos retractavit, acerrimus deinceps Jansenistarum adversarius: palam contestatus, Calvinistarum hæresin incurrere, qui propositiones eas quinque damnatas defenderet.

Certe sicut veteres hæretici in defensionem erroris sui S. scripturam & patres allegarunt, sic isti S. Augustinum, non a S. Augustino decepti, sed a commentitio Augustino Jansenii. Imo ultra magistrum suum sunt progressi ejus discipuli; nam Jansenius tum in libro suo, tum etiam in fine vitæ suæ doctrinam suam subjecit judicio ecclesiæ, vetuitque, ne Augustinus suus edatur sine ejus approbatione (per quod in persona sua evitavit anathema) non autem veram S. Augustini doctrinam subjecit ecclesiæ, & in lucem edi prohibuit, utpote in materia de libertate & gratia ab ea jam receptam. Dubitavit igitur ipse de sua propria doctrina, an sit orthodoxa, & doctrina S. Augustini, & propterea illam *conjecturam* appellavit. At vero ejus discipuli, invito magistro, eandem tubas velut inter & tympana cum ingenti ecclesiæ Gallicanæ perturbatione ebuccinarunt, nulla ecclesiæ approbatione præmissa, post constitutionem Innocentianam in id intenti, ut pertinaciter negarent, doctrinam damnatam *contineri in Augustino Jansenii*, aut contineri *in sensu damnato.*

Caput VI.

Altera Innocentii bulla. Censura facultatis in duas Arnaldi propositiones.

Quare, ut eorum effugiis viam præcluderent, episcopi & clerus Gallicanus anno 1654 congregati declararunt, quinque pro-

propoſitiones damnatas fuiſſe, *prout ſunt Janſenii*, & in *ſenſu Janſenii*, idque ipſum per breve apoſtolicum confirmavit Innocentius X, id videlicet in condemnatione quinque propoſitionum intentionis ſuæ fuiſſe, ut condemnarentur, tanquam in libro Janſenii comprehenſæ, & in ſenſu ab eo intento.

Plura alia Janſeniſtarum ſcripta eadem conſtitutione Papa condemnavit, uti duas apologias pro Janſenio ab Arnaldo compoſitas: opus de gratia victrice, per *Lanam* Janſeniſtam editum: ſcriptum *trium columnarum*, quibus triplex ſenſus propoſitionum fuerat diſtinctus.

Receptum hoc breve apoſtolicum magna cum veneratione ab epiſcopis & clero Gallicano, anno 1655 Pariſiis congregato, communicatumque omnibus prælatis, regularium communitatibus, animarum paſtoribus, ac beneficiariis, cum mandato, ut omnes & ſinguli eidem ſubſcribant. Acceptatum pariter eadem cum reverentia fuit a ſacra facultate theologica; quæ ſimul cenſuram tulit in *famoſam epiſtolam Arnaldi.* Quod negotium cum ad eruditionem & hiſtoriam eccleſiaſticam illius temporis ſpectet, operæ pretium fuerit, illud hic prolixius aliquantum exponere.

Antonius Arnaldus, doctor Sorbonicus, uti non vulgaris eruditionis & eloquentiæ, ita vehementis & turbulenti ſpiritus homo, velut caput Janſeniſtarum habebatur. Hic anno 1655, 40 tunc circiter annorum ætate, famoſam epiſtolam ſcripſit ad ducem quemdam & Parem Franciæ, cui parochus ſuus ob Janſeniſmi ſuſpicionem ſacramenta negaverat. Arnaldi epiſtola.

Plures theologi, cum viderent, in hac epiſtola defendi librum Janſenii renovarique primam illius propoſitionem, per ſyndicum ad examen facultatis theologicæ epiſtolam illam detulerunt.

Sanctamorius (*de Saint - Amour*) doctor pariter Sorbonicus interceſſit examini: epiſtolam Arnaldi Romam ad Pontificem miſſam referens, ejusque cenſuræ fuiſſe ſubjectam; ne igitur facultas judicium Sedis Apoſt. per examen ſuum præveniret.

Conventus ſuper propoſitione ſyndici & oppoſitione Sanctamorii deliberavit, & per majora ſuffragia concluſit, epiſtolam Arnaldi eſſe examinandam. Lecti mox octo commiſſarii, qui negotium ſuſciperent, atque ad conventum referrent.

Ultra 60 doctores, Sanctamorio juncti, una cum Arnaldo a facultatis decreto *tanquam abuſu* ad Parlamentum provocarunt, porrecto libello ſupplici, ut ad examen non procederetur. Syndicus nomine facultatis pariter libellum obtulit pro executione de-

Gg ggg 3 creti:

creti: simulque rogavit, ut secundum ordinationes factas duo tantum doctores mendicantes ex qualibet domo religiosa ad conventum facultatis admitterentur.

Parlamentum examen epistolæ Arnaldinæ a lectis facultatis commissariis illico suscipiendum pronuntiavit. Mendicantibus vero Sorbonicis doctoribus & sacræ facultatis membris, possessionem allegantibus, permissum, ut, quotquot vellent, conventui interessent.

Igitur designati a facultate doctores per integrum mensem epistolam Arnaldi diligenter examinarunt, censuraque dignam pronuntiarunt. At vero Arnaldus ejusque asseclæ omnem moverunt lapidem, ne illa ferretur. Ad duo autem potissimum capita reduxerunt suas exceptiones, quorum alterum quæstionem *juris*, alterum *facti* contingebat.

Quantum ad istud, dicebat Arnaldus per litteras (nam in persona comparere, licet citatus, noluit) propositiones condemnatas fabricatas fuisse ab hostibus doctrinæ S. Augustini, falsoque affictas episcopo Catholico, in cujus libro non inveniantur; non posse igitur se contra conscientiam dicere, illas ibidem contineri.

Quæstio juris præcipue respiciebat hanc in epistola Arnaldi comprehensam propositionem: quod *gratia, sine qua nihil possumus, defuerit S. Petro, quando peccavit*. Qua ratione incidit in primam propositionem Jansenii, tanquam hæreticam a Papa & episcopis condemnatam.

Quæstio utraque, post factam a deputatis relationem, in pleno doctorum senatu diu fuit discussa; cum autem Arnaldistæ obstreperent, & clamoribus omnia turbarent, rex *Sequierum* aulæ cancellarium in conventum misit, qui regia auctoritate tranquillitatem, modestiam, & ordinem conservaret.

Postquam autem coram illo plures adhuc consessus fuerant celebrati, collecta fuerunt doctorum suffragia. Centum & triginta, quos inter septem erant episcopi, propositionem Arnaldi, quæstionem facti concernentem, damnarunt tanquam *temerariam, scandalosam, injuriosam Papæ & episcopis, quæque occasionem præbeat renovandi condemnatam doctrinam Jansenii*: 68 doctores vero, licet in diversas irent sententias, in eo tamen conveniebant, censuram hanc publicam nimis acerbam videri. At decanus facultatis secundum pluralitatem votorum conclusit.

Damnatur a Sorbona.

Resumpta dein fuit quæstio juris; & ne protrahatur nimis negotium, cuilibet doctori dimidia duntaxat hora ad differendum fuit concessa. Displicuit id Arnaldistis, in omnem occasionem intentis,

qua

qua caussam prolongarent. Igitur, libertatem loquendi restrictam sibi conquesti, nunquam deinceps in consessibus comparuerunt. Arnaldus vero coram notario declaravit, quod non possit conventum facultatis pro legitimo agnoscere, in quo adempta esset theologis potestas deducendi rationes suæ sententiæ, quique aliis laboraret defectibus insanabilibus: agenda deinceps irrita fore.

Protestationem hanc ad conventum misit. Verum is nullam illius rationem habendam duxit: sed continuatis congressibus propositionem, quæstionem juris continentem, per 130 suffragia condemnavit ceu *temerariam*, *impiam*, *blasphemam*, *anathemate percussam*, *atque hæreticam*: additumque, nisi Arnaldus quindecim intra dies censuræ huic se submiserit, eique subscripserit, eum de corpore facultatis abscissum, & e catalogo doctorum deletum fore: eodemque modo procedendum cum aliis doctoribus, qui dictas propositiones approbaverint, aut verbo vel scripto defendere præsumpserint.

Actum ultima Januarii 1656.

Mense Martio hæc censura facultatis recepta particulariter etiam fuit a conventu Sorbonico, & in ejus acta relata, conclusumque, ut, quisquis non subscripserit, omnibus juribus Societatis Sorbonicæ sit privatus. Eadem censura approbata fuit a clero Gallicano, hoc eodem anno Parisiis congregato. Neque ullus unquam postea in facultate theologica Parisiensi ad gradum doctoris aut baccalaurei fuit admissus, qui censuræ huic non subscripsisset. Archiepiscopus quoque Parisiensis ratam eandem habuit; Alexander VII vero, Innocentii X successor, Arnaldum *filium iniquitatis & perturbatorem quietis* appellare non dubitavit.

Multas Arnaldus tum per seipsum, tum per amicos suos, apologias edidit contra hanc censuram sacræ facultatis, eandem injustitiæ, & veritatis oppressæ accusans; prout solent, qui per justam sententiam sunt condemnati. Commissarios fuisse inimicos suos, querulabatur; mendicantium theologorum turbam inter judices sedisse, prout etiam doctores ex seminario S. Sulpicii, contra quorum parochum, sacramenta illustri personæ negantem, epistolam suam scripsisset: disputandi in conventu copiam sibi fuisse negatam, nec apologiam suam lectam: limitatum fuisse differendi tempus; cancellarium Franciæ interfuisse contra usum & consuetudinem. Condemnationis sententiam non fuisse per duas votorum tertias contra se latam, cum plures quam 71 pro se steterint: conclusionem a de-

Ejus cavillationes.

a decano facultatis pronuntiatam per sola hæc verba: *ego concludo*, quin exprimeret, quid concludat.

At vero pars adversa prolixe ac erudite demonstravit, hæc omnia partim falso, partim frivole ab Arnaldo fuisse objecta ad eludendam condemnationem, ac propterea nullum ab eo inventum tribunal ecclesiasticum, nullam academiam Catholicam, quæ censuram improbaret. Et, licet ad sedem Apostolicam recurrisset, nihil tamen inde retulisse, nisi quod sit *filius iniquitatis & perturbator pacis in ecclesia.*

Et hinc dum postea Clemens IX, aut etiam Innocentius XI, Arnaldi non sine laude aliqua meminerunt, inde profluxit, quod mutatum crederent; varias enim formas, ad decipiendum compositas, induere noverat. Re ipsa autem errorem suum ac hæresin Jansenianam nunquam deposuit, sed eidem fuit immortuus.

CAPUT VII.

Dissertatio de litteris provincialibus, a Jansenistis consarcinatis.

7 Cum Arnaldus ac Jansenistæ reliqui cernerent, suam doctrinam a summis Pontificibus, episcopis & clero Gallicano, a Sorbona & aula regia damnari, ut populi sermonem a se averterent, belli theatrum in alieno solo figendum rati, Jesuitis, quos adversarios

Pascalis. suæ doctrinæ noverant, & accusatores suos putaverant, atrox bellum indixerunt, *Pascalis* præsertim, Portu - Regiensis communitatis secretarius, qui sub nomine *Ludovici Montaltii* 18 epistolas scripsit, quæ *provinciales* appellabantur, mendaciis, calumniis, & contumeliis plenas. In primis Arnaldum & Jansenistas defendit, dein patres Dominicanos aggressus, inconstantiæ & contradictionis eos redarguit, quod gratiam de se intrinsece efficacem propugnarent, & tamen etiam gratiam inefficacem & mere sufficientem contra principia suæ scholæ nunc post propositiones damnatas admitterent; in quo doctrinæ consequentiam requirebat.

Verum mox ab his digressus virus omne, bilem, & splenem, in patres Societatis JEsu, quam pessime oderat, ceu doctrinæ Jansenisticæ maxime adversam, effudit; *moralem* eorum *doctrinam*, tanquam laxam nimis morumque ac disciplinæ corruptelam horrendis calumniis insectatus. Mirum; si severiores eorum morum regu-

læ

læ ipsis dictent, licitum sibi esse aliorum famam libellis famosis proscindere. Quam bene Christus Matth. 23 de scribis & Pharisæis: *dicunt, & non faciunt: alligant autem onera gravia, & importabilia, & imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea movere.*

Litteræ istæ provinciales (sic dictæ, quod primæ decem ad quendam provincialem, seu de provincia hominem fuissent directæ) mox typis impressæ, avide legebantur, prout solent acerbæ satyræ, ridiculi sales, & agyrtarum nugæ, in vulgus sparsæ; atque, ut latius disseminarentur, a *Nicoleo* seu *Nicolio*, Pascalis Portu-Regiensi socio, sub nomine *VVendrokii* latinitate donatæ, variisque episodiis & sutelis auctæ sunt.

Plures mox apologiæ pro Societate infami illi scripto fuerunt oppositæ, monstratumque, esse prorsus incredibile, tot tantosque ex omni ordine & natione doctores tradituros fuisse doctrinam de usu *sententiarum vere probabilium*, si illa esset corruptela morum, contra legem Evangelicam, & normam Patrum, atque ecclesiæ perniciosa.

Bartholomæus Medina, inquiunt, in expositionibus suis aureis cum approbatione sui Generalis, applaudente tota illustrissima Patrum Prædicatorum familia, antequam ullus Jesuita moralem hanc doctrinam calamo committeret, publice docuit, eam sibi stare sententiam, quando sententia aliqua est probabilis, permissum esse eandem sequi, quamvis opposita opinio sit probabilior. Idem sensit scripsitque Joannes *Niderus* in libro suo *de consolatione conscientiæ timoratæ:* idem Sylvester *Prieras*, Joannes Baptista *Haquet*, Ludovicus *Lopez*, Franciscus *Victoria*, Ildephonsus *Baptista*, Didacus *Alvarez*, *Mercadus*, omnes ex sacro S. Dominici ordine, antequam quisquam de Societate ea super re os aperiret, Probabilismi doctrinam zelose propugnarunt? Doctores Probabilistæ.

An hi omnes viri, utique doctissimi & pientissimi, morum corruptores, & disciplinæ in ecclesia eversores fuerint? An ita cæci, ut eorum nullus pessimas doctrinæ suæ sequelas prævideret, aut ita impius, ut prævisas non caveret? *Malderus*, & *Bonacina* episcopi, *Isambertus*, *Duvalius*, *Gamachus* celebres professores Sorbonici, *Bailius* doctor Parisiensis, an omnes ad corrumpendam morum doctrinam & inducendam disciplinæ laxitatem conjurarunt?

Salonius ex ordine S. Augustini docebat, quod doctrina Probabilismi sit communissima & maxima auctoritate firmata: eandem

dem tenuit torrens doctorum ex omni genere & specie, sacerdotes saeculares, religiosi, episcopi; an hi omnes, universitates omnes, religiosi ordines omnes ita caeci rudesque fuerunt, ut nihil viderent, aut ita mali, ut doctrina sua monstrosa & pestilenti (prout eam Pascalis Jansenista appellat) ecclesiae disciplinam perverterent?

A centum annis, postquam Jansenistae, severi (ut videri volunt) morum censores in Gallia invaluerunt, postquam Catholici etiam severiorem sententiam docuerunt, an melior facta propterea est Gallia? an non multos videre est verbis Curios & Catones, factis Apicios & Pisones? alios in theoria, alios in praxi; austeros aliis, sibi faciles? Si certa DEI praecepta legesque indubitatas servarent omnes, quam sancti forent! videant, ne sibi probabilius dicant, quod ne quidem est probabile. Caveatur, ne dicatur probabile, quod tale non est, & nullum erit laxitatis periculum.

Aut, si Probabilismus tantum est monstrum, quale depingit litterarum provincialium fabricator, quare ecclesia illud non in primis jam cunis extinxit? cur accrescere permisit? quare etiamnum illud tolerat? Ecclesia sancta DEi haud dubie non minus habet luminis nec minus zeli, quam isti ardentes, si superis placet, reformatores: cur ergo fulmina Vaticana, quae tot alios errores profligarunt, Probabilismo, errorum, si Pascalem ejusque complices audimus, & corruptionis fonti primaeque scaturigini pepercerunt? Defertur, accusatur, denigratur, vix non ignis de caelo provocatur. Et Roma silet. Imo locuta est, non semper oportere tutiorem sequi; non semper requiri certitudinem circa licentiam actionum nostrarum moralium; falsum esse, quod non liceat sequi inter probabiles probabilissimam. At nunquam dixit, quod in concursu duarum opinionum vere probabilium, quae versantur circa licentiam actionis, necesse sit indagare, quaenam sit probabilior, (quod in praxi saepe est impossibile) aut probabiliorem eligere.

Novit siquidem sedes apostolica, materiam de opinionibus probabilibus circa existentiam vel non existentiam legis, earumque usum licitum a plurimis celeberrimis ex omni gente doctoribus nova diligentia ex instituto fuisse examinatam, nihilque deprehensum, quod corruptionem disciplinae induceret: laxitatem doctrinae non ex usu opinionum vere probabilium promanare, sed ex eo, quod aliqui nimis leviter hoc vel illud in particulari licitum, probabile vel probabilius esse asserant. Hinc sedes apostolica non Probabilismum, justis circumscriptum limitibus, condemnavit, sed propositiones particulares, quae nullatenus ex recto usu Probabilismi

mi profluunt; alias, quod ante observatum, ante omnia fons ipse debuisset obstrui, ut exarescant rivuli.

Quamvis igitur usus veri Probabilismi sit omnino innocens, & ab illis duntaxat tanquam corruptela morum reprehendatur, qui aut verum quæstionis statum ignorant, aut illum, ut omnia miscere & confundere possint, de industria pervertunt, aut certe argumenta gravissima, intrinseca & extrinseca, non penetrant. Demus tamen, per momentum, Probabilismum, seu benigniorem circa usum opinionum probabilium doctrinam, esse illam (ut loquuntur memorati apologetæ) Pandoræ pyxidem, ex qua omne malum in ecclesiam profluxerit; an Jesuitæ doctrinam hanc in mundum induxerunt? quin imo, quod dictum, antequam vel unus de hac materiá scriberet, communis illa erat in scholis, atque ab omni hominum genere tradebatur. Quanta ergo est Pascalis, sub larva Montaltii latere volentis, ipsiusque asseclarum iniquitas, quod solos Jesuitas in theatrum producant, iisque maligne imputent tanquam proprium, quod innumeris aliis doctoribus est commune!

Non fuit a Jesuitis inventa hæc doctrina, sed a Patribus Dominicanis aliisque accepta. Viam ab aliis jam tritam inierunt. Hodiedum plurimi ex diversis sacris ordinibus & sacerdotibus sæcularibus eandem tenent. Ut quid ergo solis Jesuitis Pascalis eandem imputat? nunquam societas illam tanquam suam adoptavit, sed liberum suis reliquit, quam probabiliorem censerent, eligerent, imo universim hortatur, mandatque, ut, in moralibus præsertim, sententias magis receptas, &, quoad fieri potest, magis securas sequantur. Hinc etiam non pauci, qua docendo in scholis, qua editis libris circa usum opinionum in utramque partem probabilium severiorem sententiam sunt amplexi: & illi quoque, qui benigniorem tradiderunt, eam arctioribus, quam alii, terminis circumscripserunt. Injuriam ergo Societati faciunt, qui Probabilismum ei tanquam proprium attribuunt, eamque corruptæ propterea morum disciplinæ per gravissimas calumnias ream agunt, prout impudenter fecit Pascalis.

Quapropter, tametsi ipsius litteræ provinciales multum rumoris, apud vulgus præsertim, fœminas, & curiones quosdam in Gallia excitarint, sonantemque a Jansenistis applausum tulerint, non tamen, quibuscunque artibus essent concinnatæ, sapientum oculos excæcarunt, quin malam earum fidem, calumnias, totum-

 que

que odii & malignæ affectionis partum vivis coloribus depictum cernerent.

Literæ provinciales damnatæ.

Hinc Parlamentum Provinciæ Aquis Sextiis eas litteras ad flammas condemnatas publice comburi per carnificem curavit, tanquam *repletas calumniis, falſitatibus, diffamationibus & publicæ rei pernicioſas.* Plures epiſcopi gravibus cenſuris easdem affecerunt; ſummus Pontifex vero publice illas damnavit 6 Sept. 1657, idemque anno 1660 factum auctoritate regia Pariſiis; uti etiam a ſancta Inquiſitione Hiſpanica, quæ illas prohibuit tanquam continentes propoſitiones *hæreticas, erroneas, ſeditioſas, ſcandaloſas*, atque in ſcholam Thomiſtarum & Societatem JEſu contumelioſas. Acta hæc ſunt, poſtquam Nicoleus ex eodem Portu-Regienſi conventu doctor, ſub nomine Guilielmi *VVendrokii* Paſcalis litteras provinciales latine verſas *notis*, textu pejoribus, infarſit, atque ſub larva Pauli Irenei *disquiſitiones*, non minus malignas, adjecit.

Hæc Nicolei opera una cum litteris provincialibus Paſcalis 14 Sept. 1660 decreto ſanctioris conſilii Pariſini a carnifice publice lacerata & concremata ſunt. Sententia quoque epiſcoporum, doctorum & profeſſorum ſacræ facultatis Pariſienſis tanquam *hæretica, maledica, petulantia, in ſummum pontificem, epiſcopos, regem, S. Facultatem Pariſienſem, religioſas familias*, ad rogum ſunt damnata. Ecce! quam illuſtres libros & auctores poſtea Tubæ Magnæ ac Majoris conſarcinatores, aliique libellorum famoſorum fabri ſibi imitandos & perſcribendos cenſuerint!

At Janſeniſtæ, gens impudens, atque ſummis etiam poteſtatibus, eccleſiaſticis & politicis, proterve refractaria, tot cauteriis & inuſtis ſtigmatibus parum mota, non deſiit frontem contumacem opponere, atque judices ſuos, cumque iis Jeſuitas Pelagianismi ac Semipelagianismi reos proclamare.

Ceterum quis fuerit Paſcalis, ſtatim in prima ſua epiſtola provinciali prodidit, dum ſcripſit, Moliniſtarum doctrinam pugnare cum fide, Thomiſtarum cum ratione, Janſeniſtarum vero utramque optime conciliare. At nullatenus ſibi conſtitit; nam licet epiſtola ſecunda Thomiſtarum gratiam ſufficientem riſu exploſerit, in ultima tamen epiſtola dicere non fuit veritus, Janſeniſtas de gratia non aliter ſentire ac Thomiſtas.

Ipſi ejus Portu-Regienſes ſocii, quantumvis Janſenizantes, & Societatis JEſu oſores acerbiſſimi, inconſtantiam & levitatem in ſcribendo eidem exprobrarunt. *Non poteſt*, dicebant, *Paſcalis teſtimonii*

stimonii haberi ratio, sive respiciantur facta, quæ narrat; quia de illis parum erat instructus; sive considerentur consequentiæ, quas inde deducit, & intentiones, quas adversariis suis attribuit; quia super fundamenta falsa & incerta sua struit systemata, quæ non subsistunt, nisi in ejus spiritu.

CAPUT VIII.

Continuatio dissertationis de litteris provincialibus.

PRæter alios multos litteras provinciales Montaltii & adjunctas notas ac disquisitiones Wendrokii docte ac solide confutavit *P. Daniel auctor dialogorum*, cum multis approbationibus editorum Augustæ Vindel. anno 1696. 8

Initio hujus editionis apponuntur varia decreta, quibus litteræ provinciales fuerunt condemnatæ: uti 1 decretum sanctioris consilii regis Christianissimi de litteris Montaltii hæreticis, & maledicis per manum carnificis lacerandis & comburendis.

Parisiis 23 *Sept.* 1660, *actum coram ipso rege.*

2. Judicium episcoporum, doctorum, & professorum S. Facultatis Parisiensis, quo testantur, in iis litteris *Jansenianas hæreses ab ecclesia damnatas propugnari*, prout etiam *in notis VVendrokii, & adjunctis disquisitionibus Pauli Irenæi.* Testantur insuper, *maledicentiam & petulantiam tribus illis authoribus adeo esse familiarem, ut nulli hominum conditioni parcant, (exceptis Jansenistis) non summo Pontifici, non episcopis, non regi, non præcipuis regni administris, non S. Facultati Parisiensi, non religiosis familiis; ideoque librum esse dignum pœna, libellis famosis & hæreticis a jure constituta.*

Actum Parisiis 7 Sept. 1660.

3. Exhibet decretum senatus Aquensis in Provincia, quo, auditis cognitoribus, qui eas litteras declararunt *famosas, calumniis plenas, & publicæ rei perniciosas*, mandavit eas a carnifice in flammas, ut comburantur, conjici, statuta gravi corporali pœna in typographos, aliosque, qui illas imprimere, retinere, vendere, aut distrahere præsumerent.

Actum Aquis Sextiis in curia 9 Febr. 1657.

Confutatur a P. Daniele.

In 1 dein dialogo refert laudes, quas in litterarum provincialium librum conjecerunt *Perraltus* abbas aliique: in dialogi arte unum esse instar omnium illustrissimum Pascalem in 18 suis litteris provincialibus; millioni hominum, a quibus fuissent perlectæ, mirifice illas arrisisse. Etenim in illis, inquit Perraltus, ubique spirat integritas puri sermonis, elucet sublimis sententiarum dignitas, solida rationum vis, argutissimus in jocando lepos, ubique demum venustas quædam & gratia, quam alibi uspiam haud facile reperias. Nihil in hoc genere scribendi perfectius, nihil pulcrius: ubique amœnitates & veneres.

Fatetur auctor dialogorum hoc styli fuco in Gallia plures fuisse abreptos in Jansenismum, quam per Arnaldum aut ipsum Augustinum Jansenii. Quippe Jansenistæ, dum cernerent, ubique se esse profligatos, tragœdiam suam in comœdiam convertendam putabant, cum populi creduli applausu excipiendam. Severas & abstrusas Arnaldi de gratia & libero arbitrio disputationes, quippe jam damnatas ubique, ineptas censebant: theologiam moralem campum fore ad hoc magis idoneum. Imputandum Jesuitis, ceu disciplinæ corruptoribus, quidquid absurdum laxumque fingi posset. Adhibendam operam nobilium aliquot fœminarum maxime Plessææ Guenegaldæ, Portu-Regiensibus non incognitæ, quæ elegantiam & amœnos sales harum litterarum in nobili gynæceo laudibus extollerent; manuscriptæ jam epistolæ, antequam typis imprimerentur, in compitis lectæ, ut curiositatem & cupiditatem acuerent. Idque effectum, ut multi, qui Jansenistas ante aversabantur, jam iis applauderent, & qui eos tanquam fidei corruptores aliquamdiu habuerant, demum assueverint paulatim, ut eosdem tanquam Evangelicæ morum doctrinæ defensores ac disciplinæ ecclesiasticæ instauratores intuerentur. Atque hæc dialogi primi est summa.

In 2 auctor dialogorum confutat Pascalem, quod dixerit, Jesuitis non esse integrum, quam veram aut probabiliorem censent, sententiam docere; sed alios a Societate compelli ad docendas severiores, alios vero ad laxiores, ut omni hominum generi se insinuare possit, non ad majorem DEi gloriam, sed ad ipsius exaltationem. Et hoc esse arcanum Societatis politicum, ut omnes ad se attrahat.

Hanc, inquam, calumniam P. Daniel prolixe refutat, appellando ad Societatis constitutiones, ad dimissos ab illa, quorum plures animo sunt averso, qui haud dubie talia arcana propalarent. Quærit, an credibile sit, tot viros, morum probitate & doctrina clares

claros contra veritatem agnitam & animi sui sententiam tradidisse doctrinam, qua & se & alios in sempiternum exitium præcipitarent? tot alios sanctimonia celebres vitam perpetuos inter labores ærumnasque exegisse in operosis missionibus, diuturnis scholarum pulveribus, nosocomiis, assistendo ægrotis, damnatis ad carceres, ad triremes, ad mortem? relicta patria, universaque Europa, excurrisse in extremas Indias ad barbaros, passos frigus & æstum, famem & sitim, ludibria, persecutiones, cruces, patibula, tela, mucrones, ignes, omneque tormentorum genus, ut corrupta doctrina atque damnata politica mundum una secum æterna ruina involverent?

Merituros haud dubie exprobrationem, qua minister hæreticus navigantem in Indias Jesuitam prosecutus esset; nam interrogatus a ministro, qua mercede a Papa inductus esset ad iter tam longum, difficile, periculosum, respondit Pater, nulla. Eho! subjecit minister Batavus: *bene stulti estis vos.*

Quærit deinde auctor, quomodo Pascalis probet, Jesuitas omnes in illud arcanum suæ politicæ conspirasse? ex eo inquit, quod aliqui austeram, benignam alii doctrinam tradant. Ergo, subinfert auctor, Dominicanis, Franciscanis, aliisque religiosis familiis: ergo Parisiensi, Lovaniensi, aliisque academiis hæc politica arcana communis est; cum ex qualibet harum communitatum aliqui severiorem, mitiorem alii doctrinam amplectantur.

At sine approbatione P. Generalis nullus editur liber. Ergo illius ordinatione hæc ars politica exercetur, ut aliqui severius, alii benignius scribant. Sed hoc rursus, reponit auctor, aliorum etiam ordinum Generalibus est commune: nam eorum approbatione prælo imprimuntur libri. Inepta vero, imo ridicula Pascalis est persuasio: quasi vero Generales ordinum omnes suorum subditorum libros legant, aut possent legere. Per Provinciales illi censores constituunt, & si censuræ faveant, librum approbant. Ineptissimum profecto est, ex eo, quod ex iis, quæ in utramque partem in scholis, vel apud doctores controvertuntur, sententiis, alii hanc, alii oppositam eligant, nescio quod arcanum pseudopoliticum velle eruere. Hæc nempe est cavillatoris istius in scribendo soliditas, hæc in proximum charitas, hæc severioris doctrinæ specimen, alios calumniari, cavillari, criminari, & coram toto mundo iniquissime traducere.

Quam bene archiepiscopus Mechliniensis litteras illas provinciales, ***contumeliosas, scandalosas, fraudulentas, ac veteratorias*** appel-

appellat, earumque auctores *protervos calumniatores*: quam bene senatus Aquensis plenas *calumniarum*, *mendaciorum*, *obtrectationum*, episcopi & doctores Parisienses, *maledicas*, *petulantes*, *haereticas*.

Respuamus, concludit auctor, quaecunque Pascalis imponit huic vitioso fundamento de duobus generibus eorum, qui animabus dirigendis navant operam. Leviculum est & puerile mentis, vanas procudentis imagines, inventum, jocus, omni specie veritatis vacuus.

In 3 dialogo conqueritur, quod Pascalis probabilium opinionum doctrinam, ceu omnium laxitatum & malorum fontem, solis Jesuitis imputet; & contra illum producit librum, a P. Stephano de Champs scriptum, cui titulus: *quaestio facti*, an Probabilismi doctrina Jesuitis sit propria? in hoc recensentur academiae totius orbis celeberrimae, omniumque ordinum religiosorum scholae, in quibus haec benignior doctrina viguerit: Societatis doctores arctioribus cancellis doctrinam illam circumscripsisse, quam illi, a quibus eandem hausissent; cum requirant probabilitatem non qualemcunque, sed *vere*, *theologice*, *practice talem*, hoc est, gravi fundamento nixam, fidei & ecclesiae placitis, communi doctorum sensui non adversam, versantemque praecise circa licentiam alicujus actionis.

Wendrokium ex *Comitolo*, antiprobabilista acerrimo, sumpsisse, quaecunque validiora ad vexandam probabilitatis doctrinam argumenta, caute tamen dissimulasse, Comitolum fuisse Jesuitam, ne, si quid laudis habet istius doctrinae oppugnatio, eam Societati tribuere cogeretur.

Pergit dein auctor dialogorum singillatim demonstrare, quantopere Montaltius & Wendrokius libros Jesuitarum corrumpant, sententias mutilent, detruncentque, verba aliqua excerpant, sine integro textu, & contextu, sensumque detorqueant, suas loedorias, jocosque per interpositas fictas personas immisceant, ut adeo lector in alienum prorsus a mente auctoris intellectum abripiatur, & comoediam, a mimis istis, Jesuitarum sumptibus adornatam, cum voluptate spectet.

Doctores benignae sententiae. In 4 dialogo adducit singillatim plures extra Societatem episcopos pro doctrina benigniore, atque 1 *S. Antoninum* archiepiscopum Florentinum, ex ord. Praedicatorum assumptum, qui loquens de actione morali ait: *eligere viam tutiorem consilii est non praecepti.* 2. Dida-

2. Didacum *Alvarez*, celebrem illum in disputatione de auxiliis caussæ Dominicanæ defensorem, episcopum postea Traniensem, qui disp. 80 n. 4 ait: *secunda sententia est, quod quilibet potest sequi opinionem, quam judicat esse probabilem: tenet hanc sententiam magister Medina, & alii doctissimi Thomistæ;* additque, licitum esse sequi sententiam minus probabilem, si non cedat in præjudicium tertii aut honoris divini. Subjungit: *Quando pœnitens secutus est opinionem practice probabilem, tenetur confessarius illum absolvere, & se se conformare sententiæ pœnitentis, etiamsi habeat evidentiam oppositæ sententiæ.* Addit rationem; *quia pœnitens sequendo sententiam probabilem non peccavit.* Nullum legi Jesuitam ita loquentem.

3. Allegat Josephum *Anglez* episcopum Bozanensem *quæst. de confess. difficult.* 8. 4 Thomam *Zerolam in praxi pœnit. c.* 22. 5 Bartholomæum *Ledesmam*, itidem Dominicanum & episcopum *tract. de pœnit. sacr. difficult.* 14. 6 *Malderum* episcopum Antverpiensem *in* 1 2 *q.* 19 *disp.* 86, qui omnes locis allegatis docuerint, licitum esse sequi minus tutam & minus probabilem, tenerique confessarium absolvere pœnitentem, secundum sententiam probabilem procedentem.

7. Citat *Bonacinam*, ejusque verba: *possumus absque peccato sequi opinionem probabilem, relicta probabiliore, & tutiore.* 8 Aug. *Barbosam* celeberrimum canonistam *tom.* 11 *d.* 2 *q.* 4, eandem doctrinam tradentem. 9 Joannem *Caramuelem*, in morali sua theologia, Alexandro VII dedicata, asserentem: *illa sententia hodie est omnium, posse hominem tuta conscientia sequi opinionem minus probabilem.* - - Addere potuisset Albertum Magnum, Franciscum de Arauxo, Petrum de Tapia, Alphonsum de Monter Negro, Guilielmum Herinx, Achatium Velasquez, Antonium Perez Benedictinum, Ludovicum Abelly, omnes episcopos.

10. Episcopis addit doctores Parisienses Isambertum, Duvallium, Gamachium, Baillium. Quorum primus in 1 2 S. Thomæ a pagina 133 ad 140 materiam de probabilitate pertractat, & artic. 2 ait: *licet agere secundum conscientiam opinativam, id est, quando conscientia dictat, aliquid esse probabiliter licitum, & honestum, tunc licet illud facere: ita communiter omnes.* Art. 4. *Quando circa honestatem vel obligationem operis alicujus sunt utrinque opiniones probabiles, potest voluntas in operando sequi probabilem, relicta etiam probabiliori.* Idem repetit art. 8 n 8 etiam pro casu, quo minus probabilis est simul minus tuta. Denique

art. 9 subjungit : *dantur casus aliqui, in quibus non tantum licet agere contra propriam suam sententiam, sed etiam in quibus homo tenetur agere ex probabili aliorum sententia contra propriam suam sententiam, etiam probabilem. Ita communiter doctores.*

Eandem cum Isamberto sententiam docuit alter doctor Sorbonicus Duvallius; nam in *tract. de actib. human. q.* 4 *art.* 12 scripsit : *non tenemur in foro conscientiæ sequi probabiliorem partem, sed satis est, si absolute sequamur probabilem, quæ peritis & doctis placeat, licet quibusdam similiter doctis displiceat, donec ecclesia contrarium non statuerit.*

Eodem omnino modo loquitur tertius doctor Sorbonicus Gamachius *pag.* 155, additque : *sacerdos sive proprius sive delegatus potest contra suam ipsius opinionem absolvere pœnitentes, quos videt esse in opposita sententia, licet minus certa ac tuta, dummodo ea sit probabilis, habeatque aliquos auctores Catholicos ac peritos. Imo non tantum potest, sed etiam debet.*

His P. Dechamps, & ex eo auctor dialogorum subjungit celeberrimum doctorem Parisiensem Ludovicum Baillium, de *examine pœnitentium pag.* 46 *edit.* 5 hunc in modum loquentem : *nondum satis mihi videtur pro rei gravitate ac momento discussa doctrina, quæ fere invaluit de probabilitate opinionum, cuperemque, doctiores hanc sibi provinciam assumere, ut nodos illius omnes dissolverent. Non tamen propterea existimo, illum viam tutam non sequi, qui regitur opinione probabili, etiamsi forsitan benignior sit; quia via tuta est, qua peccatum vitatur, ut vere vitatur opinione quacunque probabili, vel etiam minus probabili, si tamen probabilis sit : neque etiam arbitror, illum non excusatum iri apud DEUM, qui sequitur opinionem probabilem, cum illam sequendo ne quidem venialiter peccetur.*

Enumerat denique ex eodem P. Dechamps, præter nominatos supra ex illustrissimo ordine patrum Prædicatorum episcopos, alios ex eadem sacra familia viros doctissimos : & 1 quidem laudatum supra Bartholomæum de Medina, magistrum excellentis doctrinæ, qui in suis commentariis *in* 1 2 *S. Thomæ q.* 19 *art.* 6 *c.* 3 ait : *mihi videtur, quod, si opinio est probabilis, licitum est, eam sequi, licet opposita probabilior sit.*

2. Dominicum *Bannez* celebrem non minus doctorem, qui erat ex iis, quibus S. Theresia conscientiæ suæ moderatoribus utebatur. Hic *in* 1 2 *q.* 10 *art.* 1 *dub.* 3 *c.* 4 scribit : *dicimus opiniones esse in duplici differentia; quædam enim versantur circa actionem*

nem aliquam exercendam, ut, an aliquis contractus sit licitus vel illicitus. Quædam vero versantur circa res, an scilicet aliquid ita sit vel non sit, an hæc domus propria sit vel aliena. Dicimus ergo, quod de opinionibus prioris generis verum est, posse hominem sequi opinionem probabilem, relicta probabiliori. Utinam ii, qui doctrinam probabilismi tantopere exagitant, confunduntque, hanc magistri sui distinctionem inter probabilitatem practicam & speculativam sibi bene notarent, ut tandem statum quæstionis & ipsi melius intelligerent, & aliis fidelius proponerent.

3. Gregorium *Martinez, tom.* 1 *in* 1 2 *ad q.* 19 *art.* 6 sic loquentem: *non solum est licitum, ex duabus propositionibus æqualiter probabilibus probabilitate practica eligere, quam quis maluerit, sed etiam est licitum sequi minus probabilem, relicta probabiliori. Secunda pars conclusionis est contra Cajetanum & Sylvestrum; est tamen communis, quam tenet Medina hic, & optimis rationibus firmat; & modo probatur &c.* Idem *t.* 1 *in* 1 2 *q.* 19 *art.* 6 scribit: *homines probi & timorati, si probabilem sequantur in quacunque materia, in quocunque contractu, semper sunt securi.* Jesuitæ non ita illimitate loquuntur.

4. Petrum *Ledesma, in summa part.* 2 *tract.* 8 *c.* 22 sic scribentem: *respondetur, quod divini perinde naturalisque sit juris, licere judici sequi opinionem probabilem, relicta probabiliore. Hanc sententiam tenent Medina, Orellana, & multi alii doctores, ac præcipue discipuli S. Thomæ* in 2 2 q. 67 art. 4.

Quam tamen sententiam tanquam nimis laxam falsamque passim Societatis JEsu doctores rejiciunt, uti Suarez, Vasquez, Sanchez, Valentia, Tannerus, Lugo, Becanus, Conink, Granado, Salas, Filiucius, Layman, Reginaldus, Gordonus, Cardenas, Viva, Haunoldus, Illsung, Gormaz, Raslerus, Mayr, aliique. Nunquam enim judici licet sequi sententiam minus probabilem. Nam si pars litigans habeat caussam probabiliorem, non potest eam alteri parti adjudicare; neque est probabile, quod tunc ei id licitum sit.

5. Vincentium *Candidum*, magistrum sacri palatii, *tom.* 1 *disquisit. moral. disquis.* 3 ita docentem: *confessarius quicunque absolvere potest pœnitentem, sequentem opinionem probabilem, relicta sua opinione probabiliori.* Item: *quicunque consultus extra confessionem licite potest probabilem opinionem in omni materia amplecti, ac etiam aliis consulere, relicta probabiliori.* Eo usque non

 pro-

processerunt Jesuitæ, ut dicerent, quod *in omni materia* liceat opinionem minus probabilem amplecti.

6. Joannem *Ildephonsum Baptistam* Cæsaraugustanum, cujus opus editum fuit Romæ, jubente Dominicani ordinis conventu generali. In eo opere, tanta auctoritate approbato, ad 1 2 *disp.* 208 *frag.* 1 *n.* 154. *Quando opiniones probabiles*, inquit, *versantur circa actiones exercendas, seu, quod idem est, circa jus, potest homo sequi quamcunque opinionem probabilem practice.*

7. Paulum *de Blanchis*, qui *controv.* 14 *pag.* 182 ait: *si opinio pœnitentis est probabilis apud doctos & prudentes in tali materia, tunc sacerdos, sive ordinarius sive delegatus, debet eum absolvere, licet probabilior sit sententia opposita.*

8. Joannem Baptistam *Hacquetum* in hunc modum concludentem: *dico, licitum esse sequi in praxi sententiam minus probabilem & minus tutam, sive propriam sive alienam: dummodo sit simpliciter probabilis.* - - Quibus addi possent Acacius Velasquez, Villarius, Gallegus, *ex Villario*: Joannes Nider, Ulricus Engelbertus, Umbertus de Romanis, Bernardus Claramontius, Bartholomæus Fumus, Melchior Canus, Joannes de Friburgo, Dominicus Sotus, Marcus Serra *ex Gobat & Moija.* S. Albertus M. S. Antoninus, Silvester Prieras, Joann. Viguerius, Franciscus Victoria, Thomas Marcado &c.

Hæc tunc scholæ Dominicanæ principum, hæc communis erat lingua religiosorum ordinum & academiarum per Europam. Scripsit Isambertus in Gallia: *ita communiter doctores*: Bonacina in Italia: *ita communiter theologi*: Navarrus in Hispania: *hac sententia est communis in scholis*: Caramuel in Germania; *illa sententia est hodie omnium.*

Ecqua ergo indignitas, doctrinam illam velut morum corruptelam solis Jesuitis tanquam propriam tribuere? In Dominicanorum aliorumque vestigia ierunt Jesuitæ; quomodo ergo sint auctores? quomodo illis propria? Grandem catalogum eorum, qui benigniorem sententiam sunt secuti, plurimorum etiam, qui non sunt de Societate, texuerunt *Mercerus*, *Terillus*, *de Champs*, *Moya*, *Sarasa*, *Gobat*, *Zacharias*, *Gravina. &c.* & prolixiorem adhuc alphabetico ordine Rasslerus in *Norma recti disp.* 3 *q.* 9 *art.* 2, ubi plures quam ducentos & quinquaginta enumerat auctores.

Ostendit dein P. Daniel, tempore antiquæ legis vetustissimum usum fuisse opinionum probabilium: affertque 1 exemplum Abrahami, Saram sororem suam dicentis, 2. Machabæorum, die sab-

sabbati pugnare contra hostes licitum esse decernentium, contra persuasionem communiorem illius populi Judaici. 3. Exemplum populi Christiani Antiocheni, qui Juliani apostatæ tempore variis profanis religionibus pollutos cibos manducabat, quamvis populus Constantinopolitanus illis abstinendum putaret, ecclesia neutrius opinionem & factum improbante; licet tutius esset abstinere. Applicatque huc illud Apostoli ad Rom. 14: *qui non manducat, manducantem non spernat*: &, *qui manducat, non manducantem non spernat*. 4. Exemplum Rigoristarum, quo ostendit, eos in praxi sequi sententias minus probabiles, uti in contractu census, per Galliam usitato, in pluralitate beneficiorum ecclesiasticorum &c.

In 5 dialogo exhibet P. Daniel, quam falsas doctrinas Pascalis affingat Jesuitis, præsertim vero hanc propositionem: *neminem de peccato jure culpari posse, nisi qui de illius pravitate divinitus sit admonitus, & ad illud fugiendum excitatus.* A nullo Jesuita propositionem istam, præsertim in sensu maligno, quem Pascalis eidem attribuit, fuisse professam: ab omnibus doceri, ignorantiam *vincibilem* a peccato non excusare.

Respondet deinde ad calumniam de idololatria, Sinis permissa a Jesuitis: refertque laudes, ab Urbano VIII, Alexandro VII, Clemente IX, Innocentio XI, Alexandro VIII, Innocentio XII, Societati Sinensi, Indicæ, & Japonicæ attributas: decretum congregationis de propaganda fide anni 1656, quo cultus ille & ritus Sinensis, Confucio & progenitoribus exhiberi solitus, mere politicus & civilis declaratur. Ipsorum denique PP. Dominicanorum in hanc rem testimonia, contra Joann. Bapt. Morales, ex eodem sacro ordine sacerdotem.

In 6 vindicat scriptores Societatis, uti Escobarium, Vasquezium, Tannerum, Banium, Filliucium, Valentiam, quorum doctrinam Pascalis pessime corrupit, ab impacta calumnia, proverbio illo utens, quod in Gallia percrebuerat: *il ment comme un Janseniste*, id est: *mentitur, sicut Jansenista.*

In 7 ostendit, quam falso Pascalis dicat, Jesuitas docere, amorem DEI non esse necessarium ad salutem; atque contrarium demonstrat ex præcipuis Societatis theologis, Toleto, Bellarmino, Suarez, Molina, Tannero, Valentia, Laymanno, Sanchez, Becano, Lugone, aliisque. Appellat ad concionatores & asceтas, Rodericios, Sant-Jurios, Haynovios, Suffrenos, Ludovicos de Ponte, ceterosque prope innumerabiles: simulque innocentem Moli-

nii, Annati, Pinterelli doctrinam de attritione a corruptione maligna & convitiis Pascalis vindicat.

Subjungit denique tres dissertationes de *probabili*, *speculativo & practico*: de *intentionis directione*; de *mentis restrictione, & ambiguarum vocum usu*; in quibus contra Pascalis cavillos defendit Thomæ Sanchez, Baunii, Escobarii, & Reginaldi, cujus opera S. Franciscus Salesius dilaudat, doctrinam.

CAPUT IX.

Constitutio Alexandri VII. Concilium Parisiense episcoporum & cleri Gallicani anno 1656 in caussa Jansenistarum.

9 TAnta erat Jansenistarum pertinacia, ut clerus Gallicanus ea frequentia anno 1656 congregatus, quæ concilii nationalis speciem referret, de efficaciore remedio cogitare fuerit coactus. Aderant in concilio 40 episcopi, & 27 absentium delegati ex secundo ordine.

Examinata iterum quæstio *facti*, ad quam ecclesiæ authoritatem & infallibilitatem se extendere contumaciter negabant Jansenistæ. Recepta rursus atque laudata constitutio Innocentii X, qua anno 1653 quinque propositiones fuerant condemnatæ, prout etiam breve apostolicum, quo idem Pontifex anno 1654 declaravit, in quinque propositionibus doctrinam, in libro Jansenii contentam, fuisse condemnatam.

Renovavit igitur concilium hoc Gallicanum omnia decreta, quæ in synodis annorum 1653, 54 & 55 in hac caussa ediderat, repetitis pœnis, in refractarios latis. Ipse etiam archiepiscopus Senonensis Gondrinus, quamvis intimus Portu-Regiensium amicus, qui in prioribus conventibus reclamaverat, in hoc declaravit, quod sincera mente se submittat constitutioni Innocentii X & declarationi sensus ab eodem & a concilio cleri Gallicani editæ, revocetque, quod antehac opposuisset.

Postquam Alexander VII, Innocentii successor, de omnibus, quæ a concilio acta fuerant, informatus, caussam totam novo exa-

examine discussisset, persuasusque, quod maligna interpretatio Jansenistarum circa factum tendat ad defendendas ipsas propositiones damnatas, tanto malo remedium efficax adhibendum putavit.

Habebat is plene perspectam mentem Innocentii X in damnandis quinque Jansenii propositionibus, omniumque, cum unus esset ex præcipuis commissariis, quæ Romæ acta fuerant, apprime gnarus, 16 Oct. 1656 constitutionem edidit, qua confirmavit bullam Innocentii X, & Jansenistas appellat *perturbatores quietis publicæ ac filios iniquitatis*: ut qui asserere præsumerent non sine gravi fidelium scandalo, quod illæ propositiones non extent in libro Jansenii, sed pro lubitu sint fabricatæ, aut quod non sint condemnatæ in sensu auctoris. Falsum hoc esse; nam illas contineri in libro Jansenii, cui titulus *Augustinus*, & in sensu auctoris fuisse damnatas damnarique.

Hæc constitutio Alexandri VII anno 1657 communicata fuit clero Gallicano, Parisiis congregato, qui illam submisse recepit, jussitque publicari & executioni mandari per episcopos in omnibus diœcesibus, & quidem secundum interpretationem Pontificis, quod nempe quinque propositiones damnatæ sint Jansenii, in ejus libro contentæ, atque damnatæ in sensu, ab auctore intento: statuitque, ut contra eos, qui se opponere huic interpretationi præsumerent, eo rigore procederetur, quo adversus eos, qui propositiones ipsas defenderent.

Decretum denique, ut constitutioni pontificiæ adjungeretur formula, intra mensem ab omnibus prælatis subscribenda. Tenor autem hujus formulæ erat hæc: **Formula.**

„ Ego me submitto sincere constitutioni Papæ Innocentii X
„ datæ 31 Maji 1653 secundum verum illius sensum, qui est de-
„ terminatus per constitutionem N. S. P. Alexandri VII datam
„ 16 Oct. 1656. Ego agnosco, me esse obligatum in conscien-
„ tia his constitutionibus: & condemno ore & corde doctrinam
„ quinque propositionum Cornelii Jansenii, contentam in ejus
„ libro, cui titulus *Augustinus*, quam duo Pontifices & episco-
„ pi condemnarunt. Hæc doctrina non est doctrina S. Augustini,
„ quem Jansenius male explicavit, contra verum sensum hujus
„ S. doctoris.

No-

Nova hæc constitutio publicata & recepta fuit ab omnibus episcopis Galliæ. Portu-Regienses vero theologi dicebant, quod se submittant constitutionibus apostolicis in iis, quæ pertinent ad dogmata fidei: non autem posse se obligari contra suam conscientiam, ut agnoscant doctrinam hæreticam contineri in libro docti & pii episcopi, qui mortuus sit in communione ecclesiæ. Hanc esse *quæstionem facti*, de quo non possit ecclesia fidem exigere; cum non habeat authoritatem infallibiliter eam decidendi: circa revelata duntaxat eandem versari.

Jansenistarum pertinacia, & objectationes.

PRimum contra Alexandri VII constitutionem & concilii Gallicani mandatum ex Portu-Regiensi prodiit scriptum Arnaldo auctore, hoc titulo: *casus propositus a doctore ratione constitutionis Alexandri VII, & formula cleri.*

Arnaldus casum proponit.

Tres ille, ut appellabat, difficultates in hoc libello, ad episcopos directo, objecit. 1 An doctor, qui persuasum habet, quod propositiones damnatæ non extent in libro Jansenii, nec in illius sensu sint damnatæ, obligatus sit mutare sententiam & contrarium credere? Negative respondet. Quia non potest hoc facere, nisi ipsi ostendatur, quod persuasione sua sit deceptus. Atqui hoc ipsi non ostenditur; quia ipsi non exhibetur locus libri, in quo propositiones illæ sint contentæ, neque docetur, in quo sensu sint damnatæ. Et sic etiam post constitutiones Pontificum & episcoporum manet ipsi evidens, quod doctrina Jansenii in materia de gratia efficaci non sit alia, quam doctrina S. Augustini. Denique hæc est quæstio facti, in qua theologus non tenetur contra evidens testimonium proprii luminis & oculorum damnare episcopum, quem judicat innocentem, cujusque liber nunquam canonice fuit examinatus.

Secunda, ut inquit, difficultas est, an, si hic doctor non teneatur mentem suam mutare, possit nihilominus subscribere formulæ? negative respondet iterum; quia non potest comprehendere, quomodo sine læsione Christianæ & sacerdotalis sinceritatis possit subscribere condemnationi, quam injustam censet.

Tertiam quæstionem malignam hanc proponit: an hic doctor in tali casu possit tacere, vel modeste opponere, quod Papa non fuerit bene informatus, ut impediatur, ne inimici doctrinæ S. Augustini & veræ gratiæ prævaleant, dicantque, Jansenium esse quidem

dem conformem S. Augustino, qui tamen, cum sit tantum privatus doctor, cedere debeat Papæ: & quod Papa condemnando doctrinam Jansenii, condemnaverit doctrinam S. Augustini?

Catholicorum Responsio.

Virulentis hisce quæstiunculis episcopus Aletensis respondit; constitutioni non modo subscribi posse, sed etiam debere, atque declarationem summi Pontificis cum veneratione recipiendam, ab iis quoque, quos contraria hactenus sententia abstraxerat. Quippe in quæstionibus, Catholicos inter controversis, adquiescendum judicio & decisioni summorum Pontificum, ad quos pertineat pronuntiare, quando ecclesia non est in corpore congregata: certumque esse, quod eorum auctoritas prævalere debeat omnibus nostris persuasionibus particularibus.

Et quamvis alias discrimen sit inter quæstiones juris & facti, præsentes tamen ita esse connexas, ut perniciosa sit unius ab altera separatio, cum ecclesia utramque conjunxerit, & *diligentia, qua major*, ut inquit Alex. VII, *desiderari non possit*, deciderit. Quoad utramque igitur sedi apostolicæ a fidelibus submittendum esse proprium judicium, prout Jansenius ipse in suo ante mortem testamento librum suum subjecisset, manifesto argumento, ipsum formidasse, ne is aliqua ab ecclesiæ & S. Augustini doctrina aliena contineret. Quæ ergo pervicacia, Jansenium contra Jansenium ipsum defendere, & decisioni ecclesiæ subtrahere librum, quem auctor ipse subjecisset? atque hinc per submissionem & obedientiam Jansenistarum erga sedem apostolicam nihil decessurum Jansenio, cum ipsemet eandem exhibuisset, ac propterea condemnatio doctrinæ non cadat in ejus personam.

Verum non ea erat Arnaldi & aliorum Jansenistarum indoles, ut ulla argumenta aut monita ad debitam superioribus submissionem eos flecterent, sed contumaciter refractarii frontem obduratam decisionibus & mandatis obverterent. Hinc Arnaldus, factionis illius ductor, *reflexiones* edidit, quibus ostenderet, se enconium, ab Alexandro VII attributum promereri, dum turbatorem quietis publicæ & filium iniquitatis appellavit.

Quamvis reverentia, inquiebat, quam S. Ecclesiæ debemus, nos obliget, ut non facile credamus, illam decipi, etiam in iis decisionibus, in quibus totus mundus fatetur, posse errare; veritas tamen nos fortius adstringit, ne eam deseramus, quamdiu no-

bis apparet *evidens*. Cum igitur nulló modo dubitemus de nostra fide, nec ullum nobis sit subortum lumen, quod decipiamur, sed ratio nos quotidie magis magisque convincat, multasque caussas habeamus credendi, quod Papa male fuerit informatus, impossibile nobis est mutare sententiam, & decisionibus nos submittere. Totum, quod ad demonstrandam erga S. Ecclesiam obedientiam facere possumus, est, ut recipiamus decisionem cum *reverenti & obsequioso silentio*, quin eidem adhæreamus per fidem interiorem. Plura addidit, quæ tamen in his jam sunt comprehensa, aliter cocta, recoctaque.

Obsequiosum silentium inducit.

At pars adversa contra has Arnaldi reflexiones advertit 1, tametsi principium Arnaldi subsisteret, in iis tamen duntaxat hominibus habiturum locum, qui per propriam evidentiam convicti essent, tales autem aut nullos aut admodum paucos fore: cum pauci sint, qui totum Jansenii librum legerint. Ipsum Sanct-Amorium, quamvis inter præcipua esset factionis capita, de se professum, quod Jansenium non legerit. Quomodo ergo proprii oculi parere eis possent evidentiam, quod propositiones damnatæ non sint in hoc auctore? aut quod non sint hæreticæ in sensu ab eo intento? ipsum Arnaldum non habere veram evidentiam, sed ad summum putare, se illam habere. Et hinc

Ficta Jans. evidentia.

Advertunt 2, si subsisteret Arnaldi principium, quod aliquis particularis solus sit judex, an id, quod ipsi apparet evidens, sit vere tale, apertum iri plenam portam omnibus hæresibus & schismatis, sine remedio finiendi in ecclesia controversias; quia quivis hæreticus posset dicere, doctrinam suam sibi esse evidentem ac demonstratam: &, si ipsi opponeretur, quod tantum sit apparens evidentia, non autem vera ac realis, seu quod tantum putet, se habere evidentiam, re ipsa autem non habeat, reponere posset, se solum ex proprio lumine rationis esse judicem, an sua evidentia sit vera & realis, an vero tantum apparens & existimata. Consequenter quilibet suo discerniculo & spiritui privato innixus, dicere posset, se non esse obligatum audire vocem ecclesiæ, sed suum sibi esse judicem.

Advertunt 3, licet Arnaldus, consequentiam doctrinæ deserens, principium suum restringeret ad res non revelatas a DEo, per illud nihilominus religionem & rem publicam eversum iri. Nam si e. g. subditus diceret, sibi apparere evidens, quod bellum, a principe suo cœptum, sit injustum, & quod in bello injusto non debeat

debeat principi servire, seque obligari, de hoc alios subditos informare; an non ad rebellionem tale principium vergeret?

Paulus Sarpi in historia concilii Tridentini scribit, sibi evidens esse, concilium hoc in primis sessionibus non fuisse œcumenicum, neque in sequentibus liberum, prælatis terrorem comminationibus incussum, alios promissis in partem tractos; in definitionibus dogmaticis non fuisse consultam scripturam & traditionem, aut non licuisse illam sequi.

Hanc suam evidentiam Sarpius publice prædicavit, sicut Arnaldus suam. Quid jam facias tali homine? frustra in principiis Arnaldi evidentiam opponas evidentiæ. Semper oggeret: quemque judicem esse de sua evidentia; nemini illam magis esse perspectam, quam qui habet.

Ecce! totam concilii Tridentini auctoritatem eversam! idem de aliis conciliis. Dicat solummodo Arius aut Nestorius aliquis, evidens sibi esse, in scriptura non doceri æqualitatem filii cum patre, aut unitatem personæ in Christo: dicat Sabellius evidenter esse impossibilem trinitatem personarum in unitate naturæ: & sufficit. Evidens ipsis est, quod omnia sint falsa, quæ dicunt concilia, Pontifices, ecclesia. Ecce! quo deducat Arnaldinum fundamentum, cui privicaciam suam superstruit.

Querulatur Arnaldus, caussam Jansenii non fuisse satis examinatam. Sed ad quid illius examen, si Jansenistis omnia sunt evidentia? quocunque examine, quantacunque diligentia, a quibuscunque facto, semper evidentiam suam jactabunt.

Non est, non est evidentia, o boni! pertinacia est, versutia est, pervicacia est, temeritas est, commentitia, aut ad summum apparens duntaxat, quæ vobis illudit, evidentia est, non vera, non realis. Ita est: nemo *hominum scit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est.* 1 Cor. 2, id est, solus homo agens scit actus suos internos, quod cogitet, quod velit, quid cogitet, quid velit; non autem evidenter scit vera evidentia qualitates suorum actuum, e. g. an fides sua sit actus supernaturalis, an contritio sua sit vera contritio.

Judicat Arnaldus, quod quinque propositiones non sint damnatæ in sensu Jansenii. Esto, evidens ipsi sit, quod formet hoc judicium: an propterea vere evidens ipsi est, quod hoc suum judicium re ipsa sit veritati consentaneum? si hoc asserat, id asserit, quod vana rerum imagine, aut inani phantasiæ ludibrio decepti, vel violenta affectione excæcati asserunt.

 Sunt

Sunt equidem prima quædam principia, sunt quædam veritates, quæ sua luce ita se signant, ut cuilibet intellectui, bene disposito, vere sint evidentes: sed de harum numero nequaquam sunt illæ, de quibus inter doctos controvertitur, aut quæ obscuritatis aliquid habent. Nimium sibi blanditur, qui veram in his evidentiam jactat.

Et quomodo Arnaldo sit vere evidens, plurimis quod aliis, qui non minus habent sensum communem, est certo falsum? omnes Catholici pro certo habent, propositiones ab ecclesia damnatas, si non quoad singula verba, saltem quoad sensum contineri in libro Jansenii: illi utique oculos & rationem habent in capite. Cur ergo nullus eorum videt, quod Arnaldus suis oculis & proprio lumine adeo evidenter videt? nimium profecto desipit, qui se solum credit sapere.

Fateamur, quod res est: Jansenistæ aut maligno animo, ut effugia inveniant, mentiuntur evidentiam, aut lumine suo, quo se illustratos existimant, splendide decipiuntur. Putant se habere, quod non habent. Omnes ergo prudentiæ regulæ dictant, ut, postquam ecclesia tam patenter locuta est, omnes, qui se ejus filios profitentur, falsas suas ideas ac præjudicia deponant, prudenter judicantes, evidentias, quas habere se putaverant, non esse veras evidentias, sed hominum, nimium se amantium, nimiumque sibi fidentium, erroneas persuasiones ac deceptiones.

Advertunt denique 4, se non dicere, quod præcise negare factum Jansenii, secundum se spectatum, sit hæresis; sed id se asserere, ecclesiam in tali facto decidendo esse infallibilem, eosque, qui post talem decisionem factum negant, pœnis, in hæreticos latis, subjacere; quippe quibus non ii solummodo sint obnoxii, qui hæresin formalem profitentur, sed etiam ejusdem fautores. Illos autem, qui defendunt auctores aut libros eorum, qui ab ecclesia de hæresi sunt condemnati, semper habitos fuisse, si non hæreticos, certe hæreticorum hæresumque fautores: si autem quis negaret, ecclesiam habere potestatem exigendi assensum. Circa ejusmodi facta decisa, hoc ipso fore hæreticum.

Præter reflexiones memoratas Arnaldi Portu-Regienses theologi plures alios libellos in vulgus sparserunt, tum inficiantes factum Jansenii, tum contra formulam cleri; in his duo maxime objicientes, & quod conventus non habuerit authoritatem, ad subscribendum & obsignandum alios obligandi, & quod inter objecta fidei divinæ collocaverit, quod non est revelatum.

Cete-

Ceterum ostensa sæpius ad oculum sunt in libro Jansenii loca, in quibus quinque famosæ propositiones continentur: & quidem *primam* extare libro tertio cap. 13 paulo post medium iisdem prope verbis, dum ait: *hæc igitur plenissime planissimeque demonstrant, nihil esse in S. Augustini doctrina certius ac fundatius, quam esse præcepta quædam, quæ hominibus non tantum infidelibus, excæcatis, obduratis, sed fidelibus quoque & justis, volentibus & conantibus, secundum præsentes, quas habent, vires, sunt impossibilia, deesse quoque gratiam, qua possibilia fiant: hoc enim Petri exemplo, aliisque multis, quotidie manifestum esse, quod tentantur ultra, quam possint sustinere.* Loca, quibus continentur 5 propositiones.

Secundam, quoad sensum & sententiam haberi libro secundo de *gratia Salvatoris* cap. 25 ubi ait, *quod nulla prorsus gratia effectu careat, sed eum in omnibus, quibus datur, infallibiliter operetur.* Pluraque in eundem sensum addit. Intelligit autem manifeste effectum cooperatis, ut ex contextu patet, ut adeo interiori gratiæ nunquam resistatur.

Tertiam propositionem de libertate conatur probare tribus integris libris, 6to, 7mo. & 8vo. tertii tomi de *gratia Christi Salvatoris.* Ubi etiam nititur ostendere, totam libertatem in spontaneo consistere.

Quartam docet libro 8vo *de hæresi Pelag. cap. 6.* Ubi probare contendit, quod gratia Massiliensium sit *actualis, interna, & sufficiens ad credendum.* Et hic est error Jansenii in historia; cum ex libris sanctorum Prosperi & Hilarii ad S. Augustinum de Massiliensium erroribus constet, quod non admiserint hanc interioris gratiæ necessitatem ad initium fidei. Imo hic erat eorum error præcipuus.

Alteram partem hæreticam Jansenius docuit eodem capite his verbis: *in hoc ergo proprie Massiliensium error situs est, quod aliquid primævæ libertatis reliquum putent, quo, sicut Adam, si voluisset, poterat perseveranter operari bonum, ita lapsus homo saltem credere posset, si vellet, neuter tamen absque interioris gratiæ adjutorio, cujus usus vel abusus relictus esset in utriusque arbitrio.* Proprium ergo Massiliensium errorem in eo constituit, quod vellent, eam gratiam talem esse, cui posset voluntas resistere vel obtemperare. Et hic error Jansenii est contra historiam certam & contra fidem.

Item lib 7mo de gratia Christi Salvatoris cap. 14 probandum suscipit: efficaciam gratiæ diametraliter repugnare indifferentiæ libertatis, eamque funditus interimi a delectatione cœlesti.

 Quinta

Quinta propositio excerpta est ex libro tertio de gratia Salvat. cap. 20 & ult. ubi ait, Semipelagianum errorem esse, quod Christus pro omnibus sit mortuus. Pergit deinde probare, mortem Christi pro omnibus quidem fuisse sufficientem, sed a voluntate Christi non fuisse directam ad reprobos. Hos non magis redemptos quam dæmones. Christum pro omnibus esse mortuum, nempe pro omnibus generibus, non autem pro singulis generum, sed tantum pro prædestinatis. Doctrinæ S. Augustini nullatenus esse consentaneum, ut Christus vel pro infidelium, vel pro justorum, non perseverantium salute, mortuus esse sentiatur.

Hæc igitur loca, cum adeo sint manifesta, mirum profecto est, Jansenistas eo proterviæ fuisse provectos, ut negarent, 5 propositiones in Jansenii libro contineri.

CAPUT X

Concilium anni 1660 mandat subscriptionem formulæ. Vicarii generales Parisienses eandem corrumpunt, sed errorem retractant; prout etiam Bourzeus & Gondrinus.

10 CUm Jansenistæ nec Alexandri VII constitutioni, ac declarationi, nec formulæ cleri Gallicani, quantum ad factum spectat, vellent subscribere, anno 1660 episcopi & clerus, Parisiis congregati, de efficaciori adhibendo remedio rationem ineundam putarunt. Rex ipse diuturnæ Jansenistarum obstinationis pertæsus, convocatis ad se concilii præsidibus injunxit, ut freti auctoritate pontificia ac regia, grassans tamdiu per regnum dissidium funditus extirpent: promptam a se executionem fore: exigere id suam conscientiam, suum honorem, bonumque sui status. Infinitis libellis hanc hæresin foveri: statutum sibi esse, severitate effectum dare, quod benignitate non possit.

Rex urget,

Concilium, in annum 1661 continuatum, prompta hac regis voluntate perspecta, statuit 1, ut omnes per regnum ecclesiastici subscriberent formulæ, anno 1657 conceptæ, damnarentque quinque propositiones, extractas ex libro Jansenii, atque in sensu, ab auctore intento, tanquam hæreticas condemnarent. 2 Ut contradicentes pro hæreticis haberentur, pœnis in hæreticos sancitis castigandis. 3 Ut Jansenistæ retractent, quæ contra constitutiones Pontificum scripserunt.

Et synodus.

Decre-

Decretum hoc fuit signatum a 45 archiepiscopis & episcopis, atque 18 delegatis secundi ordinis, prout etiam a Sorbona, quæ subscriptionem exegit ab omnibus doctoribus, baccalaureis, & candidatis. Accessit decretum regis, quo ad executionem archiepiscopos & episcopos hortabatur.

Novam dissidiis materiam dederunt *vicarii generales* Cardinalis de Retz archiepiscopi Parisiensis absentis; nam illi erant quidem primi, qui decretum executioni dari jusserunt; sed ordinationem adjecerunt, cui hæc expositio erat adjecta: *tempore Innocentii X Romæ nihil aliud fuisse actum, quam ut sciretur, an quinque propositiones essent falsæ ac hæreticæ, an vero Catholicæ.* Hoc autem pugnabat cum declaratione Alexandri VII & ipsius Innocentii. Vicarii turbant.

Subjecerunt hanc clausulam: *ad tollendum omnem prætextum disputationum & contentionum in futurum super his quæstionibus, & uniendos spiritus, ordinamus & injungimus, ut, quantum ad facta, per constitutiones decisa, & in formulari contenta, spectat, omnes perseverent in pleno respectu & sincera veneratione, quæ debetur dictis constitutionibus, atque ut subscriptio, a singulis facienda, sit testimonium, promissio & assecuratio publica & inviolabilis, per quam se obligant* (ad illam venerationem) *sicut est testimonium suæ fidei, præstandæ decisionibus fidei.*

Non placuit hæc explicatio conventui cleri Gallicani, quia non exigit, ut aliud credatur, quam propositiones sæpe memoratas esse hæreticas, hoc est, punctum *juris:* circa *factum* autem plus non requirit, quam respectum seu venerationem, per quam Jansenistæ intelligunt *silentium*, ut vocant, *obsequiosum.*

Rex igitur, ad quem a conventu fuerat delata, archiepiscopis & episcopis hoc negotium commendavit; qui judicarunt, hanc vicariorum expositionem manifeste esse contrariam duabus constitutionibus & decisionibus, Innocentii X, & Alexandri VII, per quas damnata fuit determinate doctrina Jansenii, in ejus libro contenta. Quapropter explicationem & mandatum vicariorum prorsus esse irritum, atque illico revocandum, ad tollendum scandalum, quod per ejus publicationem esset datum Catholicis. Quam episcoporum sententiam rex speciali decreto ratam habuit.

Prodierunt mox ex Portu Regiensi abbatia varii libelli in defensionem vicariorum, & explicationis, ab eis formulari adjectæ. Nuntius vero apostolicus rem totam Papæ perscripsit; ad quem etiam vicarii dederunt litteras.

Pona

Papæ displicentia.

Pontifex eis rescripsit, gravi dolore se fuisse commotum, dum quandam ipsorum ordinationem legisset, in qua non minori temeritate quam falsitate inter alia ausi fuissent dicere, quod tempore Innocentii X, in caussa propositionum de gratia aliud non fuerit actum, quam ut examinaretur, an Catholicæ illæ sint, nec ne; cum tamen examinatum pariter fuerit, an sint extractæ ex libro Jansenii, & an in sensu, ab ipso intento, sint hæreticæ, & in hoc sensu fuerint damnatæ: prout a se expresse fuerit declaratum per constitutionem, 16 Oct. 1656 datam.

Cum igitur ausi fuerint, falsitatem adeo manifestam afferere, seminatores zizaniorum in agro Domini, & perturbatores ecclesiæ Catholicæ, auctoresque schismatis se se exhibuisse, monstrando audaciam, decisionibus ecclesiæ per detortas & artificiosas subtilitates se opponendi. Nolle se tamen adhuc rigidius cum ipsis agere, sed paterna uti clementia, ea spe fretum, ipsos quamprimum ordinationem suam revocaturos.

Burzei recantatio.

Et revocarunt, atque formulæ pure ac simpliciter subscribi jusserunt. Eximium hoc obedientiæ submissionisque exemplum secutus est eodem anno 1661 abbas *Bourzeus*, celeberrimum ante Jansenianæ factionis membrum: confessus sincere, propositiones damnatas contineri in libro Jansenii, *vel quoad verba*, *vel quoad verborum vim ac sententiam*, ostensis etiam locis, in quibus continerentur.

Retractatio autem ejus publica hæc erat: „ Ego libere & sincere subscribo formulæ fidei, ab episcopis & clero Franciæ missæ: &, quæ contraria scripsi, revoco ex toto corde, vellemque ea deleri posse meo sanguine, ob inviolabilem & supremam venerationem, quam habeo & habebo per totam vitam meam erga decisiones sanctissimi Patris nostri, tanquam magistri communis Christianorum, successoris Apostolorum principis, & Christi in terris vicarii.

Illustrius adhuc fuit exemplum *Gondrini* archiepiscopi Senonensis, qui circa quæstionem facti, se opposuerat; nam 18 Jun. 1661 publice declaravit, sine limitatione aut distinctione, quinque propositiones fuisse damnatas & esse hæreticas in sensu Jansenii, qui sensus non fuerit S. Augustini.

Caput XI.

Aletensis episcopus se opponit formulæ. Jansenistarum inter se dissidia. Juvenis Jesuitæ thesis a Jansenistis exagitata.

Sed non omnibus eadem erat sententia ; nam quamvis Papa ejusque nuntius, conventus cleri, ac ipse rex magnopere contenderent, ut omnes formulæ, secundum constitutiones apostolicas conceptæ, pure ac simpliciter subscriberent, ut quies tandem ecclesiæ Gallicanæ redderetur ; aliqui tamen episcopi apud regem intercedebant, ut executio mandati suspenderetur. 11

Hos inter Aletensis episcopus, quem supra ad casum conscientiæ ab Arnaldo propositum, respondisse, diximus, præcipuum locum obtinere visus est, acriter contendens, episcopos non obligari, ut formulæ conventus Parisiensis subscribant, aut eandem diœcesanis subscribendam proponant. Tres ad hoc evincendum rationes attulit.

1. Quia conventus ille cleri non habuit potestatem concilii nationalis super omnes confratres, præsentes & absentes, obligandi illos per tam severum decretum ad subscribendum & signandum formulam professionis fidei, sub pœna privationis vocis activæ & passivæ in omnibus conventibus ecclesiasticis. Aletensis Argumenta.

2. Quia conventus jubet haberi pro hæreticis eos etiam, qui quinque propositiones ceu hæreticas sincere condemnant, non tamen audent asserere, quod illæ contineantur in libro Jansenii. Non autem videri, quod sit hæreticus, qui tantummodo negat quæstionem facti ; quamvis temeritatis, ignorantiæ, aut præsumptionis reus esse possit.

3. Quia conventus pari modo mandat confratribus absentibus, qui eadem auctoritate pollent judicandi in similibus materiis, ut profiteantur, propositiones esse hæreticas in sensu, quem tamen non determinat.

His suis rationibus & exemplo Aletensis in partes suas traxit episcopos, Bellovacensem, Vinciensem, & Andegavensem, qui scriptis ad conventum cleri, regem, & Papam litteris (quas Portu-Regienses diligenter collectas typis dederunt) parendi obsequium sunt deprecati.

Aletensis vanis rationibus responsum est; quantum ad authoritatem conventus pertinet, quamvis ejusmodi congregationum finis principalis sit, negotia sæcularia cleri tractare, usu tamen & consuetudine ab earum jam origine recepum esse, ut ea quoque, quæ ad fidem, mores & disciplinam spectant, examinent, atque decidant. Sed quid opus de Parisiensis conventus potestate disputare, cum aliud nihil egerit, quam id, quod a Sede Apostolica jam dudum fuerat constitutum, & executoris potius quam judicis partes susceperit?

Verum facilius erat Jansenistis ecclesiastica quam regia mandata eludere, quæ eos adstringebant, ut formulæ simpliciter absque ulla distinctione aut restrictione subscriberent: hæc autem expresse continebat, quod *corde & ore condemnent doctrinam Cornelii Jansenii, contentam in ejus libro, & quod illa non sit S. Augustini.*

Dissidium inter Jansenistas.

Hinc schisma quoddam inter eos est ortum, in tres potissimum sectas abeuntes. Prima opinio fuit, posse subscribi formulæ simpliciter sine limitatione exteriore, quin interne credatur, Jansenium docuisse hæresin; eo quod subscriptio cadat supra solam quæstionem *juris* non autem *facti*: circa quod sufficiat obsequiosum silentium, quin interne credatur.

Hanc opinionem, quæ San-Bovio tribuebatur, multosque asseclas habuit, rejiciebat secta altera, asseruitque, quod ii, qui essent persuasi, quinque propositiones non contineri in Jansenio, non possint formulæ simpliciter subscribere, sine explicatione & restrictione expressa. Alias enim fore mendacium, falsum juramentum, aut saltem restrictionem pure mentalem, nunquam licitam, cum injuria & calumnia in Jansenium conjunctam.

Tertia opinio erat Blasii Pascalis; cui, dum provinciales litteras scriberet, nihil erat certius, quam distinctio & separabilitas inter jus & factum: in hoc solo, non autem in illo Papam deceptum asserebat: in quæstione juris omnes consentire. Solam differentiam esse in quæstione facti.

Verum postea in alteram partem extremam abiit, dixitque, gratiam intrinsece efficacem, de qua sola locutus sit Jansenius, a Pontificibus fuisse damnatam, ac proin in quæstione juris fuisse deceptos. Nullo igitur modo formulæ subscribi posse; quia condemnationi gratiæ de se efficacis subscriberetur: cum is solus fuerit sensus Jansenii. Fructus harum contentionum non alius fuit,

fuit, quam ut Paſcalis inconſtantiam, Janſeniſtæ alii diſcordiam atque infirmitatem cauſſæ ſuæ publice demonſtrarent, ſinguli vero ſpiritui ſuo privato inhærerent.

Dum ita inter ſe ſecumque ipſis, dimicabant Janſeniſtæ, alterque alterum damnabat, ſubito rurſus unitis viribus in Jeſuitas, quos inſatiabili odio perſequebantur, ſunt invecti. Occaſionem dedit quidam de Societate, juvenis theologiæ ſtudioſus, qui anno 1661 hanc theſin poſuit: *Chriſtus S. Petro ejusque ſucceſſoribus, quoties loquerentur ex cathedra, eam largitus eſt infallibilitatem, quam ipſemet habet.* Ex qua concluſit, quod exſtet in eccleſia Romana judex infallibilis controverſiarum, etiam extra concilium generale, tam in quæſtionibus facti quam juris, & quod poſt conſtitutiones Innocentii X & Alexandri VII credi poſſit fide divina, librum Janſenii eſſe hæreticum, & propoſitiones inde extractas eſſe Janſenii, & condemnatas in ſenſu Janſenii. Theſis litigioſa.

Prodiit mox libellus ex Portu-Regio, cui titulus: *Novella Jeſuitarum hæreſis, publice propugnata, omnibus Franciæ epiſcopis denuntiata.* Dicebatur in eo, prædictam theſin eſſe fontem errorum, ac hæreſin generalem, quæ ſubvertat omnem religionem, horrendam impietatem & ſpeciem idololatriæ. Plura alia contra illam poſitionem ſcripta fuerunt vulgata.

Auctor theſis expoſitionem ſubmiſit, declaravitque, nequaquam ſenſum eſſe, quod Papa a ſe ipſo habeat eandem infallibilitatem perſonalem, quam Chriſtus habet, cum theſis dicat, quod a Chriſto acceptam habeat, & hoc ſolummodo pro deciſionibus generalibus fidei aut morum, totam eccleſiam concernentibus: neque alium eſſe verborum intellectum, quam, Chriſtum per ſuam infallibilitatem aſſiſtere ſummo Pontifici, & in ejus definitiones fidei influere, easque dirigere, ita, ut nec falli poſſit, nec eccleſiam fallere. Atque hunc loquendi modum teſtimonio patrum comprobavit.

Quantum ad infallibilitatem in quæſtionibus facti declaravit, ſe locutum de factis, conjunctis cum quæſtionibus fidei, quale ſit factum Janſenii; eo quod motivum credendi jus, mediate & indirecte pugnet pro credendo facto. Et hinc plures eſſe theologos, qui doceant, facta etiam particularia fide divina credi poſſe, e. g. concilium Tridentinum eſſe legitimum concilium generale, modernum Papam eſſe legitimum Pontificem & eccleſiæ caput, S. Carolum Borromæum eſſe vere ſanctum, Calvini ſenſum de Eucha-

charistia, & Nestorii de incarnatione esse hæreticum. Non, quod talia facta sint directe objectum revelationis divinæ, nostræque fidei; sed quia est veritas revelata, quod ecclesia, quæ nos obligat illa credere, non possit falli, nec ecclesiam in talibus fallere, a quibus dependet fides aut mores fidelium: ipsos episcopos in ea esse persuasione, factum Jansenii fide divina esse credibile; eo quod facta, tendentia ad directionem fidelium sint implicite & saltem indirecte revelata, vi illius *pasce oves meas; tu es Petrus, & super hanc petram &c.*

Jansenistæ novum quidem libellum opposuerunt huic explicationi, cum hac inscriptione, *illusiones Jesuitarum in sua expositione*; sed nemini Catholico eorum conatus probabatur. Societas thesin juvenis sui theologi non adoptavit tanquam suam, quamvis Sorbona nullam in ea hæresin, impietatem, aut idololatriam (uti calumniabantur Jansenistæ) invenerit. Et sic tota ista disputatio conquievit. - - Certe, quando major syllogismi propositio est revelata, & minor certa, conclusio credi potest juxta communem theologorum fide divina: e. g. omnis homo est redemptus a Christo: sed Petrus est homo: ergo Petrus est redemptus a Christo. Infans, hodie natus, contraxit peccatum originale: sed hic infans est hodie natus: ergo hic infans contraxit peccatum originale. Qui tenet & docet hæreses, est hæreticus: sed Lutherus tenuit & docuit hæreses: ergo est hæreticus. Liber, qui continet hæreses, est hæreticus: sed liber Jansenii continet hæreses: ergo est hæreticus. Licet enim conclusio non sit explicite revelata, est tamen revelata implicite, quatenus continetur in majore universali revelata: est proin de fide: licet involvatur quæstio facti, an sit natus, an liber contineat hæreses; de quo cum aliunde certo constet, stultum esset negare.

Videatur *polemica historia Jansenismi P. Laurentii Luchini part. 2 lib. 2.* Ubi addit: licet non esset de fide, propositiones illas contineri in libro Jansenii, aut eum fuisse sensum Jansenii, obligatos tamen omnes fore, subjicere se ecclesiæ, & assensum præbere (prout etiam Perefixus archiepiscopus sensisse videtur.)

Hoc certum, propositiones excerptas ex libro Jansenii esse hæreticas, & quidem in sensu obvio & litterali, quem verba præseferunt, acceptas, consequenter oppositum esse de fide. Certum insuper est, subscribendum formulæ Alexandri VII sine ulla

ulla exceptione & distinctione. Quia id exigit reverentia & obedientia, Sedi Apostolicæ debita; certumque omnino est, eas in libro Jansenii contineri, atque in ejus sensu litterali ac proprio merito fuisse damnatas, sive factum Jansenii fide divina credatur, sive humana.

CAPUT XII.

Collatio cum P. Ferrier. Convenarum episcopi conatus. Missa declaratio Jansenistarum Romam. Breve Pontificis. Imperata subscriptio. Jansenistarum convitia confutantur.

Cum Jansenistæ nova identidem effugia quærerent, & sic negotium subscriptionis pluribus in locis hæreret, Gilbertus 12
Choiseulius, Convenensis ac postea Tornacensis episcopus, regis hortatu anno 1662 novam cum Portu-Regiensibus doctoribus conventionem tentandam ratus, usus est Tolosæ in domo Miramontii Parlamenti præsidis opera P. Ferrierii e Societate JEsu, theologiæ ibidem professoris.

Conventum hos inter tres viros, instituendum cum Jansenistis examen, quis sensus Jansenii fuerit, per constitutiones condemnatus, eo pacto, ut, si in hoc cum illis conveniri non posset, communi consilio ad Sedem Apostolicam recurreretur, ejusque staretur sententia.

P. Annatus Societatis JEsu, a P. Ferrierio hujus consilii certior factus, regi, cui a sacris confessionibus erat, illud aperuit. Placuit regi; moxque episcopum cum P. Ferrierio Lutetiam acciri jussit, data etiam Arnaldo, Lalanio, Girardo, Tagniero, Barcosio abbati Sancirano, Jansenistarum primipilis, eo veniendi copia: qui Lalanium & Girardum deputarunt, ut nomine reliquorum cum P. Ferrierio tractarent.

Quinque inter illos sessiones præsente episcopo Convenarum sunt habitæ, sed a refractariis nihil æqui poterat obtineri, ut adeo absque ullo fructu collationes istas abrumpere necesse fuerit. Quamvis autem mutua stipulatione promissum fuerit, si negotium nullum sortiretur successum, in neutrius partis dispendium aliquid

 evul-

evulgare; cum tamen ea, quæ ultro citroque dicta fuerant, nullo scripto fuissent signata, amplus Jansenistis, pro more insolentium, quibus frons omnis depuduit, apertus est campus, in mendacia excurrendi, & nescio quas jactandi victorias.

Mox enim scriptum ab iis vulgatum sub nomine *Relationis abbreviatæ*: ac subin alia duo ampliora: unum sub titulo: *collationes inter dominos de Lalane & Girard atque P. Ferrier &c.* alterum sub isto: *consilium Jesuitarum repræsentatum dominis prælatis.* His altero post anno respondit P. Ferrier libello, cujus initium: *relatio fidelis ac vera &c*, a mediatoribus collationum approbata. Sed Jansenistæ, prout sunt in scriptiones prompti & expediti, brevi aliud opus opposuerunt, ita inscriptum: *refutatio falsæ relationis P. Ferrieri.* Pluraque alia, quæ recensere longum foret, hinc inde sunt edita, non alio operæ pretio, quam ut posteritas sciret, multum inter eos fuisse rixarum; quibus præcaveri potuisset, si a præsentibus notariis omnia eorum dicta scripto fuissent annotata.

Quamvis autem hæ collationes frustra sint susceptæ, Convenensis tamen episcopus ad frangendam pertinaciam aliam viam tentandam putavit, qua Jansenistis persuasit, ut veluti compromitterent in tres prælatos; quorum unus ipse erat, alter Perefixus, Parisiensis postea episcopus, tertius Estreus Laudunensis episcopus, Cardinalis dein ornatus dignitate. Conceperunt isti anno 1663 formulam subscribendam, in qua condemnatio quinque propositionum & veneratio constitutionum tantum continebatur.

Sed monuit P. Annatus, huic formulæ non ægre subscripturos Jansenistas; quia dicturi forent, se non promisisse fateri, propositiones illas contineri in Jansenio, & sensum damnatum fuisse Jansenii, sed respectum & venerationem promissam stare in *silentio obsequioso.* Quapropter tres illi prælati formulam mutarunt, volueruntque, ut Jansenistæ se submittant sincere & absolute in omnibus, quæ Pontifices deciderunt. At hoc detrectabant, quia sic implicite saltem faterentur, quod sensus Jansenii sit damnatus, & bene damnatus. Et sic etiam hic conatus evanuit.

At Convenensis, miro flagrans desiderio ecclesiæ pacem reddendi, necdum desperavit, sed suasit Jansenistis, ut ad Papam epistolam, submissione plenam mitterent, in qua contestarentur, quod condemnent sincere quinque propositiones, adderentque, si sua sanctitas plus exigeret, ad obediendum se esse paratos. Quamvis autem

autem antea hoc consilium, a P. Ferrier propositum, rejecissent, nunc autem ab episcopo suggestum acceptarunt, rogaruntque, ut accepto a se mandato procuratorio, suo nomine ad Papam scriberet.

In hoc mandato multis, sed inanibus ac fraudulentis verborum ambagibus contestantur suam submissionem & reverentiam erga constitutiones apostolicas, condemnantes quinque propositiones, de *facto* autem Jansenii nullam mentionem faciunt, ut semper mandata apostolica possint eludere. Addunt articulos suæ doctrinæ, ad normam ferme scholæ Thomisticæ accommodatos.

Articuli Jansenistarum.

1. Quamvis Blasius Pascalis in litteris provincialibus risu exceperit gratiam sufficientem Thomistarum, ut quæ esset sufficiens, & non esset sufficiens, cum sine gratia efficaci nullum opus bonum fieri possit; hic tamen Jansenistæ eandem admittunt in sensu Thomistarum. Fatentur tamen, eam appellari sufficientem, quamvis non sit sufficiens, cum prærequisitum necessarium ad agendum desit, nempe gratia efficax. Unde abutuntur verbis, & sibi ipsis manifeste contradicunt.

2. Gratiam sufficientem (quam etiam excitantem & inefficacem vocant) debilem ac tenuem esse gratiam, inquiunt, quæ respectu effectus, ad quem immediate & directe datur, sit inefficax, efficax tamen spectata voluntate DEI absoluta, quia producit effectum, quem vult produci in mente humana.

3. Quamvis gratia efficax invincibiliter ad agendum nos determinet, nullam tamen ab ea necessitatem agendi nobis imponi.

4. Voluntatem semper habere potentiam proximam resistendi gratiæ etiam efficaci, nunquam tamen ei restituram.

5. Quamvis prædestinatio sit gratuita, non tamen negari Christum pro omnibus mortuum, omnesque salvos velle voluntate antecedente, solos tamen prædestinatos voluntate absoluta & efficaci per decretum absolutum.

Ad eos non respondetur, quia dolosi.

Alexander VII his Jansenistarum parergis per Convenarum episcopum acceptis, congregationem Cardinalium indixit, quæ nihil ad ea respondendum censuit, quod ambigue essent concepta, &, si uno loco consentirent, in altero sibi ipsis contradicerent: nihil aliud Jansenistas videri quærere, quam ut decipiant, aliudque decretum eblandiantur, quo prioribus exolvantur, prout monuit Hodencurtius Redonensis episcopus; *lex*, inquiebat, *promulgata est, caussa finita, sed non finitæ artes doliquæ.* Quapro-

propter Roma relationis, a Convenenſi factæ, non multam rationem habendam duxit.

Miſit tamen Papa *breve*, ut vocant, anno 1663 in Galliam ad archiepiſcopos & epiſcopos, in quo zelum ipſorum laudavit, atque ut porro pro obſervandis conſtitutionibus collaborent, eſt adhortatus, ad condemnandas maxime propoſitiones, ex libro Janſenii extractas, in ſenſu proprio auctoris, ſeu ejus libri.

Rex auditis, quæ Papa reſcripſerat, ejus mandata juſſit exequi. At Janſeniſtæ obtulerunt libellum, in quo miram erga apoſtolica & regia mandata ſubmiſſionem ſunt conteſtati; ſed demptis verborum ludibriis, illa non erat alia, quam condemnari a ſe quinque propoſitiones, & erga deciſiones facti omnem haberi reſpectum.

Libellum hunc rex examinandum tradidit ſanctiori ſuo conſilio, quod reſpondit, illum nec promiſſis Janſeniſtarum, in libello ſuo procuratorio Papæ factis, nec brevi apoſtolico eſſe conformem. Quare rex conventum prælatorum haberi voluit Pariſiis, præſide Barberino Rhemenſi archiepiſcopo, ut pariter examinaret Janſeniſtarum declarationem, atque voluntatem Pontificis exequeretur.

Hic conventus declaravit, Janſeniſtarum declarationem & ſubmiſſionem eſſe captioſam, plenam effugiis, ſub apparentia obedientiæ occultantem hæreſin Janſenii, tendentemque ad ruinam ultimi *brevis* aliarumque conſtitutionum apoſtolicarum. Quare nihil opportunius videri, quam ut formulæ, anno 1656 & 1661 conceptæ, omnes ſine ulla exceptione aut limitatione ſubſcriberent. Atque ut hoc certius fieret, ad omnes regni epiſcopos ab hoc conventu & rege ipſo mandata miſſa ſunt.

Janſeniſtarum libelli.

Portu-Regienſes aliique Janſeniſtæ hoc mandato efferati, in ſummum Pontificem, epiſcopos, maxime vero Jeſuitas, quos illius auctores exiſtimabant, in variis libellis, pro more ſparſis, bilem exſpuerunt. Volabant illico ſcripta, calumniis, quibus abundabant, & contumeliis plena, ſub variis titulis: 1. *Memoriale pro theologis, qui noluerunt condemnare 5 propoſitiones in ſenſu Janſenii ſine explicatione.* 2. *Conſilia Jeſuitarum prælatis conventus 2 Oct. 1663 repræſentata.*

Duo autem eorum conſilia ſibi fingebant: primum, ut ultionem ſumant ab iis, quos inſatiabili odio perſequerentur: ſecun-

dum,

dum, ut everterent omnia, quæ à Parlamento & Sorbona acta fuerant contra injustas prætensiones curiæ Romanæ.

Tertio libello titulus erat: *reflexiones supra deliberationes prælatorum.* Quarto: *Justæ querelæ theologorum contra deliberationem &c.* Quinto: *Examen litterarum circularium conventus de 2 Octobr. &c.*

Dictu fœdum horrendumque, quam impudentia in his aliisque scriptis convitia effuderint. Summam paulo ante venerationem submissionemque sedi apostolicæ promiserant: jam vero publice scribere non erubescunt: quod *injustæ prætensiones curiæ sint lapis offensionis, qui in hæresi retineat majorem partem eorum, qui ipsi adhærent, - - - caussa deplorabilis separationis tot populorum, & maximum obstaculum eorum reunionis.* Pontifices paulatim evertisse media, quibus ipsimet ante usi fuissent ad stabiliendam fidem & disciplinam in ecclesia, concilia videlicet & sacros canones. Innocentium X in condemnatione 5 propositionum eo spectasse, ut Papam mittat in possessionem novæ infallibilitatis, non tantum sine concilio generali, episcoporum, aut Cardinalium collegio, sed etiam sine necessitate inspirationis divinæ. Convitia.

Neque episcopis magis ac prælatis effrontes eorum calami pepercerunt: sed de iis, quos antea *intrepidos defensores divinæ, quæ in episcopis resideret, authoritatis* appellaverant, postea dixerunt, quod pronuntiaverint in materia fidei *sine potestate, sine examine, sine deliberatione, sine cognitione caussæ.* De episcopis, qui ordinaverant, ut formulæ subscriberetur sine distinctione, dicebant, quod *elegerint medium pro executione constitutionum, quo hæresis stabiliretur.* At vero omnes Galliæ episcopi (quatuor exceptis) una cum Papa hoc medium elegerunt.

Addunt, duas res in Francia esse notorias: unam, quod e centum episcopis, qui constitutiones receperunt, ne quidem octo cum diligentia examinarint factum Jansenii; alterum, quod ex iis, qui examinarunt, nec dimidia pars illud crediderit. Quibus quid ad vituperium episcoporum dici possit turpius, non video. Jam vero, qui tanta probra in supremum ecclesiæ antistitem, in archiepiscopos, episcopos, prælatos, in clerum Gallicanum universum effuderunt, conjice, quid in Jesuitas, quos cane pejus & angue oderant, jactarint.

At conventus Parisiensis 13 episcoporum, inquiunt, potestatem non habuit, a centum, qui sunt in Francia, episcopis, sub- Effugia.

scriptionem formulæ exigendi. Quasi vero id non jam ab ipsis summis Pontificibus, & sæpius a clero Gallicano fuerit mandatum.

Verum absque examine & discussione sententiam tulit. Quid opus examine? caussa jam sæpius in summis tribunalibus fuit cognita, examinata, discussa, sententia Romæ & in Gallia lata, executio ab ipso rege imperata: quid ergo defuit, quo minus conventus mandata exequeretur?

Neque de novo citari & audiri debuerunt Jansenistæ; cum id sæpe jam factum, sed elusum ab illis semper fuerit. Deinde ad quid citatio hominum, qui judicem alium in hac caussa non agnoscunt, quam se ipsos, propriæ cum tanta pertinacia erroneæ opinioni inhærentes; ut eam toti ecclesiæ præferant, regulamque sibi credendorum statuant?

Mendacia. Sed neque justa eorum querela fuit, declarationem neque datam neque acceptatam fuisse: decem jam annis clamari de hæresi, quin tamen unquam ostensum fuerit, in quo hæc consistat. Falsissimum hoc esse, replicarunt Catholici, multas declarationes datas, ostensa loca libri, in quibus Jansenius 5 propositiones doceat: clare & distincte assignatum sensum auctoris, quem nempe verba illius secundum usitatam, propriam ac naturalem significationem legentibus ingerunt. Jansenistas ipsos condemnasse 5 propositiones tanquam hæreticas, in quo alio sensu, nisi in proprio, litterali, quem ex usu verba præseferunt? quærere ipsos, sicut a decem jam annis, novas semper novasque declarationes, non ut doceantur, sed ut tricari semper queant, quin ad finem & executionem unquam deveniretur.

Promissum ab ipsis absolute ac sine reservatione ulterioris declarationis (tergiversationis potius) *si Papa desideret adhuc aliquid a nobis, ad demonstrandam nostram fidelitatem &c. promittimus illud fideliter adimplere.* Desiderat hoc unum Papa, ut fateantur, propositiones illas ex libro Jansenii fuisse extractas, & in sensu ejusdem esse hæreticas. Starent ergo promissis, formulæ simpliciter subscriberent, nec nova rursus effugia quærerent & diverticula. Assertum insuper ab ipsis in sua declaratione: *agnoscimus, non pertinere ad theologos particulares, ut se elevent contra decisiones S. Ecclesiæ, aut eas impugnent, vel eis resistant.* Desinerent ergo se elevare, impugnare, resistere.

Frangunt suum obsequiosum silentium. Promissum insuper ab ipsis absolute, simpliciter, & sine ulla limitatione, respectuosum silentium circa quæstionem facti, quod nunquam, quæ de illa decisa sunt, velint impugnare; cur ergo contra

contra fidem datam perpetuo illa impugnare pergant? cur nunc dicerent, se bona conscientia de illa tacere non posse? cur promisissent agere contra conscientiam? cur calidum & frigidum uno ore exhalarent, sibique tam turpiter contradicerent? nullum hic locum esse restrictionibus mentalibus, ubi de fide agitur, eo minus, quod ipsi universim omnes restrictiones malæ fidei & mendacii condemnent. Volebant nempe obsequiosi isti homines contra fidem solenniter toties datam perpetuo loqui, ecclesiæ autem silentium imponere, non jure aliquo sed sua populari dicacitate freti.

Quamvis autem Jansenistæ adversus *Breve* Alexandri VII graviter detonarent, ex parte tamen in rem suam illud trahere conisi sunt. Quia enim articulos, quibus doctrinam suam contineri dicebant, expresse non condemnavit, eos approbatos esse spargebant, eo maxime fundamento, quod Pontifex in eo asseruerit, plures inter eos, & quidem præcipuos, præsulum exemplo, consilio atque sollicitudine excitatos, *doctrinam saniorem fuisse amplexos:* hæc autem verba non de alia doctrina, quam in missis Romam per Convenarum episcopum articulis comprehensa, posse intelligi. **Fallacia.**

At Jansenistarum adversarii responderunt, Papam contestatum esse gaudium, non propter articulos ad se Romam missos, (de quibus, ut ex actis notum, penitus abstrahere placuit) sed *propter litteras ex Gallia acceptas*, quæ nuntiaverant, plures ad saniorem redire doctrinam, deposita pertinacia, qua antea Jansenii propositiones in ejus sensu condemnare detrectaverant. Fallax versutia! ut pœnas, hæreticorum fautoribus statutas, effugerent, sub Thomistarum pallio latere volebant, quorum doctrinam de gratia sufficiente alias risu explodebant. S. Augustini discipulos perpetuo se nominabant, cum essent Jansenii. Articulos quosdam, prædeterminationibus physicis de gratia intrinsece per se ipsam efficaci similes, tecto atque ambiguo sensu mentiebantur, ut, remoto pœnarum periculo, eum semper in Jansenianum errorem detorquere valeant, ac dicere, sine gratia efficaci nullum opus bonum fieri posse, consequenter quando illa deest, præcepta DEi servari non posse: gratiam efficacem invincibiler cum effectu suo esse conjunctam, adeoque sive adsit, sive desit, nullam dari libertatem a necessitate.

Hinc tanto conatu decisionibus *facti* se opponebant, mordicus negantes, propositiones damnatas extare in libro Jansenii, aut **Quid intenderint.**

in ejus sensu intellectas esse hæreticas; nam, si hoc evincerent, impune doctrinam Jansenii tenere ac docere se posse existimabant. Unde ad speciem duntaxat 5 propositiones damnabant; atque, postquam in quæstione facti id, quod volebant, fuissent assecuti, callide præsumebant, pro lubitu in quæstionem juris grassari posse, inhærendo doctrinæ, in Jansenii libro contentæ. Unde cum pontifex in 5 porrectis eorum articulis non inveniret, quod de eorum fide certum redderet, districte adeo exegit, ut factum Jansenii faterentur, atque subscriberent. Quod cum facere tanta pervicacia detrectarent, suspectos omnino reddebant suos articulos, malamque fidem haud obscure prodiderunt.

CAPUT XIII.

Rex libros Jansenistarum ad rogum condemnat. Severe imperat subscriptionem. Quam Perefixus de fide tantum humana circa factum declarat. Jansenistæ etiam hanc rejiciunt. Quo jure?

13 **Rex libros eorum ad rogum damnat.**

REx Ludovicus, pertæsus turbarum, quas Jansenistæ tanto jam tempore tantaque pervicacia concitaverant, fortiusque remedium adhibendum ratus, imprimis duos eorum libros solenni decreto anno 1664, publico in foro comburi jussit, diarium videlicet Sant-Amorii (*Journal de Saint-Amour*) doctoris Sorbonici, qui ea, quæ Romæ & in Francia contigerant in caussa Janseniana, conscripserat, sed ea fide & modestia, quam a Jansenista expectes: *Manuale* item *Catholicorum*, sub nomine ficto *Alethophili Charitopolitani* excusum.

Decretum regium erat hujusmodi: in præjudicium constitutionum Innocentii X, & Alexandri VII, per quasdam personas, erga religionem & statum male affectas, prodiisse libellos. Hos inter esse memoratos duos, quos, ut perversioni infirmorum spirituum præcaveatur, examinandos traditos prælatis & doctoribus Sorbonicis. Ab his relatum regi, quod hæresin Jansenianam aperte propugnent hi libelli atque renovent. Auctores ac defensores illius mire in eis laudari, Catholicos vero doctores, qui contra eos scripserunt, injuriis obrui; quæ sancta Ecclesia, Pontifices, Cardinales, episcopi, doctores, religiosi in hac materia pronuntiarunt, risu, despectu, & intolerabili impudentia respui, ut adeo dignis-

digniſſimi ſint, qui diſcerpti a carnifice in rogum publice conjiciantur, authores & impreſſores comprehenſi in carcerem trudantur.

Et quoniam ſemper erant aliqui epiſcopi, qui conſtitutionibus ac formulæ, a clero Gallicano propoſitæ, ſimpliciter & ſine mutatione, ſubſcribere detrectabant, atque Janſeniſtæ appellare conſueverant ad Parlamentum, quod tales admittendo provocationes eorum pertinaciam fovebat, rex a conventu cleri rogatus, in Parlamento præſens mandavit, ut omnes eccleſiaſtici, ſæculares & regulares, remota appellatione, formulæ pure & abſolute ſubſcriberent; quod ni intra menſem a publicatione præſtiterint, beneficia eorum tanquam vacantia aliis conferenda, neque ad alia, vel ad gradus univerſitatum, aut officia publica, aut profeſſionem religioſam admittendos, iisque, quæ poſſident, muneribus privandos, neque ullum in poſterum promotum iri, niſi prius ſincere ac pure ſubſcripſerit formulæ. Nova ejus mandata.

Adjecta ſevera prohibitio omnium librorum, qui contra bullas Innoc. X, aut Alex. VII, vel contra decreta conventus epiſcoporum & cleri, aut cenſuram facultatis theologicæ Pariſienſis, vel contra formulam, juxta conſtitutiones apoſtolicas a clero ad reducendam in eccleſia pacem conceptam, fuerunt jam impreſſi, aut deinceps eſſent imprimendi.

At contemptis tot decretis utriusque ſupremæ poteſtatis, eccleſiaſticæ & politicæ, homines iſti effrænes & effrontes abſterreri ſe non ſunt paſſi, quo minus pergerent famoſos libellos procudere, & in publicum evulgare.

Occaſionem aliquam ſibi datam exiſtimabant a Perefixo, ad Pariſienſem archiepiſcopatum nuper aſſumpto; nam hic prælatus, cum noſſet, Janſeniſtas, ut favorem populi aucuparenter, innumeris ſcriptis in vulgus diſperſis id maxime conqueſtos, exigi a ſe, ut fide divina credant articulum ſæculi XVII, deciſionem videlicet facti, quod propoſitiones damnatæ extent in libro Janſenii, & ſenſus damnatus fuerit ejusdem ſenſus.

Igitur Perefixus, cum ſubſcriptionem formulæ urgeret, adjecit, non exigi, ut fide *divina* credantur, quæ ad hoc factum pertinent, ſed ſufficere fidem *humanam & eccleſiaſticam*, per quam ſubmittat quisque ſuum judicium legitimorum ſuperiorum judicio. Et ſane, licet factum, ſolitarie ſpectatum, non crederent fide divina, credere tamen illud debebant fide humana, & ſubſcribendo ſimpliciter formulæ, ſe ſubjicere eccleſiæ. Perefixi opinio.

Verum hæc explicatio adeo non satisfecit Portu-Regiensibus, ut novam inde scripturiendi ansam arriperent. Apparuit brevi *tractatus de fide humana*: *apologia pro monialibus Portu-Regiensibus*, cum *octodecim epistolis* Nicolei. In his duo maxime puncta continebantur. 1 Ecclesiam neque fidem humanam internam posse exigere circa ea, quæ sunt facti, sed tantummodo submissionem exteriorem, quæ consistat in *silentio obsequioso*; eo quod in his ecclesia non sit infallibilis, ac propterea nemo teneatur, imo nec possit sine imprudentia & temeritate contra propriam persuasionem ejus testimonio credere.

Rejecta a Jans.

2. Exactionem fidei & subscriptionis absolute tantum abesse a pace & unione reducenda, ut majores adhuc motus & divisiones esset allatura. Nihil interesse ecclesiæ, an factum, Jansenio imputatum, verum sit an falsum, an 5 propositiones docuerit, aut quo sensu docuerit; inutilem esse hanc disceptationem; modo omnes doctrinam illam condemnent, sive in libro aliquo contineantur, sive non. Ut igitur tollatur divisio & scandalum, alio non fore opus, quam ut tollatur ejus caussa, quæ unice esset exactio subscriptionis, ad nihil utilis, nisi ut satisfiat vindictæ Jesuitarum, quam a Jansenio & ejus amicis tot motibus excitatis sumere intendant. Obsistendum eorum conatibus, ut quies exoptata redeat.

Responderunt Catholici, non ad Jansenistas, partem litigantem, neque ad Jesuitas pertinere, ut, quid decidendum, definiendum, decernendumve sit, statuant; ecclesiæ ejusque summi antistitis has partes esse: sive dein quæstio juris sive facti vertatur; condemnatum in quinta synodo librum Theodoreti, adversus Cyrillum Alexandrinum cum epistola Ibæ ad Marin Persam, adactosque sub anathematis pœna fideles a Pontifice, ut subscribant; atque repugnantes habitos schismaticos, non distinguendo inter quæstionem juris & facti, ne aliqui iis scriptis abutantur velut orthodoxis. Parem esse præsentem caussam. Parcitum tunc auctoribus, quia in concilio Chalcedonensi, quæ scripserant, revocarent, dicendo anathema Nestorio; damnatos tamen eorum libros, parcitum hic auctori, quia librum suum in morte judicio ecclesiæ subjecit, condemnatum tamen librum, ne novatores illo abutantur ad stabiliendam hæresin. Dictum contra anathema Ario, Nestorio, Eutychi, Pelagio, aliisque hæresiarchis, licet quæstio facti fuerit, an errores damnatos docuerint, nec contentam fuisse ecclesiam, ut fideles errores damnarent, nisi personas etiam & earum scripta condemnarent de hæresi. Profecto, si Jansenistarum

novis

novis inventionibus eſſet ſtandum, nec Arius, nec alius damnari potuiſſet tanquam hæreticus: cum ſemper de iis dici potuiſſet, quod iſti de Janſenii libro, facti nempe quæſtionem verti.

Quod Jeſuitas rurſus hic reos agant, nihil a more ſuo alienum agunt; quia his impune omnia imputari poſſe credebant. Quaſi vero neſciret orbis, Sorbonæ doctores primos fuiſſe, qui librum Janſenii publicis in lectionibus impugnarint, ac dein 5 ejus propoſitiones cenſura notarint: 88 Galliæ epiſcopos ſuper iisdem propoſitionibus a ſede apoſtolica deciſionem petiiſſe, Sorbonicos doctores fuiſſe, qui cauſſam illam Romæ ſunt proſecuti: ſummos pontifices doctrinam Janſenii condemnaſſe, eandem condemnationem ab epiſcopis Galliæ & clero, in conciliis congregatis, receptam, ſæpiusque approbatam; conditam formulam, ab omnibus ſubſcribendam. Si Jeſuitæ aliique religioſi in partem curæ & laboris ſunt vocati, nullam apud ſanos reprehenſionem merentur; ſed conſenſum unanimem contra refractarios pauculos demonſtrant.

Nihil favori Jeſuitarum datum; quia eo ipſo tempore plures epiſcopi & Sorbonæ doctores caſuiſtarum apologiam cenſura notarunt, nec pepercerunt laxioribus propoſitionibus, a Janſeniſtis ex omni orbe terrarum diligenter collectis, atque odioſe nimium propoſitis. Omnibus nihilominus in cauſſa Janſeniana mens una fuit. Videbant nempe ſapientiſſimi rerum æſtimatores 1, *exempla* actæ retro ætatis, qua non modo hæreſes, ſed libri etiam, ipſæque adeo perſonæ ſunt condemnatæ, & pro hæreticis haberi juſſæ, licet quæſtio facti involveretur, quam doctrinam & in quo ſenſu propoſuerint; neque admittebatur hæc proteſtatio. Profecto, quod dicunt Janſeniſtæ, omnes hæretici & ſchismatici opponere poterant. Judicium de libris eſt penes eccleſiam.

Videbant 2 *ſequelas.* Si enim eccleſia non poſſet judicare de libris eorumque ſenſu, neque judicare amplius poſſet, in quibus libris contineatur verbum DEi: quænam ſit authentica bibliorum verſio; quis ſit ſenſus S. Scripturæ, a Spiritu S. intentus: in quibus libris contineatur vera traditio, quænam traditio ſit vera, & quænam falſa, quænam apoſtolica, & quænam aliunde inventa: in quibus libris contineatur doctrina ſana ac ſalutaris, & in quibus noxia; quia in his involvitur quæſtio facti. Quomodo ergo ſummus pontifex eſſe poſſet paſtor univerſalis? quomodo paſcere oves Chriſti, ſi oſtendere non poſſet, quænam ſalubria ſint paſcua, & quænam venenata. Et ſic nunquam finiri poſſent controverſiæ in

in ecclesia, sed quilibet privato suo spiritui esset relinquendus, ecclesia vero judicandi potestate privanda. Propterea

Videbant 3, quam indignam rem Jansenistæ peterent, ut videlicet ecclesia, Papa, Cardinales, episcopi, paucorum hominum privatorum pertinaciæ, ambitioni, superbiæ in perniciem animarum cederent, iisdemque potestatem facerent, in eundem errorem alios quoque abducendi, & in æternum dandi exitium.

CAPUT XIV.

Formula ab Alex. VII præscripta. Perefixi subscriptio. Detrectatio 4 episcoporum. Solvuntur Jansenistarum objectamenta.

84 TAmetsi Alexander VII præsulibus Galliæ commendarit executionem constitutionum, eosque ad remedia magis efficacia fuerit adhortatus, quia tamen formulæ subscriptionis, a conventu Parisiensi conceptæ, mentionem non fecit, Jansenistæ id in rem suam interpretati, inferebant, formulam a Papa improbari.

Ut igitur etiam hoc frivolum effugium illis præcluderetur, rex ab ipso Pontifice formulam expetiit, cui in Gallia subscriberetur. Perlubenter annuit Alexander Papa, atque anno 1665 constitutionem novam misit, adjecta formula, a Galliæ prælatis conceptæ persimili.

In ea constitutione memorat Papa, hæresin Jansenianam, ad modum serpentis, cui caput attritum, novos adhuc motus ciere, eique penitus conficiendæ regem Christianissimum pro singulari suo religionis zelo expetiisse formulam, apostolica auctoritate munitam, tanquam maxime opportunum mali remedium. Hanc se prompte concepisse sequenti tenore:

Formula Alex. VII. *Ego subscriptus me submitto constitutioni apostolicæ Innocentii X summi pontificis de 31 Maji 1653 & Alexandri VII de 16 Oct. 1656, atque rejicio & condemno sincere 5 propositiones, extractas e libro Cornelii Jansenii, cui titulus Augustinus, in proprio sensu ejusdem auctoris, sicut sedes apostolica easdem condemnat per illas ipsas constitutiones. Sic me DEus adjuvet, & hæc sancta DEi evangelia.*

Huic

Huic formulæ omnes personas ecclesiasticas jussit intra tres menses a publicatione subscribere sub pœnis, a sacris canonibus & conciliis decretis: executionem autem demandavit episcopis per suas diœceses, omni appellatione remota, imploratoque, si opus sit, brachio sæculari.

Rex pariter præcepit, ut omnes huic formulæ subscribant pure & simpliciter, sine ulla distinctione, interpretatione aut restrictione, additque, modicum adhuc superesse numerum, hæresi Jansenianæ adhærentium, qui per affectatam cæcitatem, & excogitatas subtilitates ecclesiæ decisionibus resisterent. Decretum hoc, urgente rege in Parlamento præsente, ejusdem actis insertum est 29 April. 1665.

Perefixus, Parisiensis archiepiscopus, formulæ jussit subscribere, sed ita, ut dogmata fide divina juberet credere, facta vero non revelata fide humana, testimonio ecclesiæ nixa. Hoc mandatum archiepiscopi de se non malum, erat tamen contra voluntatem Pontificis in eo, quod prohiberet omnem additionem & restrictionem. Quod fieri poterat, quamvis factum non crederetur fide divina. Et hinc reliqui episcopi & archiepiscopi simpliciter & sine distinctione inter jus & factum, subscribi mandarunt, excepto *Aletensi*, qui mandato suo inseruit, veritates revelatas solas esse credendas: in quæstione vero facti, an propositiones hæreticæ contineantur in aliquo libro, & an auctor intendat sensum hæreticum, ecclesiam non esse infallibilem: non tamen esse permissum, ut quis temerarie se opponat ejus judicio, sed requiri, ut in silentio illud revereatur.

Hoc suo exemplo Aletensis tres alios traxit episcopos, Apamiensem, Andegavensem, & Bellovacensem, qui mandatum suum executivum eodem sensu explicarunt. Verum rex in consilio status hæc mandata rejecit, tanquam contraria declarationi & intentioni suæ sanctitatis; quæ ipsa etiam illa in indicem librorum prohibitorum retulit.

4 episcoporum renitentia.

Jansenistæ interea tot decretis, pontificiis ac regiis damnati, contumaciam nequaquam posuerunt, sed furere magis cœperunt, protrusis rursus in vulgus virulentis scriptiunculis. Eminent has inter *litteræ de imaginaria hæresi*. In quibus auctor sectariis suis persuadere nititur, non esse subscribendum formulæ, imo salva conscientia id fieri non posse; excommunicationem, si quæ ferretur, injustam & irritam fore, neminique, nisi intorquentibus noxiam.

xiam. Perefixi, limitatam licet, declarationem, injustam ac infamem, fraudulentam pronuntiat, theologis omnibus, principiis fidei, doctrinæ ecclesiæ Gallicanæ, securitati status contrariam, nec alios, nisi homines sine conscientia & spiritu illi adhærere, spiritus humiles, blasphemantes, quod ignorent. Quæstionem magis inutilem magisque frivolam nunquam fuisse motam in ecclesia, quam hanc de facto Jansenii: subscriptionem formulæ esse temerariam, DEO injuriam, contrariam charitati. Opinionem de infallibilitate ecclesiæ in quæstionibus facti esse novellam, falsam, scandalosam, erroneam, hæreticam. Ita novus hic Jupiter tonat.

Jansenistice.

Idem scriptor (Nicoleus) cum aliis Portu-Regiensibus objecit, novellam esse opinionem, a decem primum annis invectam, quod detur obligatio subjiciendi suum judicium ecclesiæ, quisnam sit libri alicujus sensus. Cardinalium, Bellarmini, Baronii, Richelii, Pallavicini, de Laurea &c., eam esse sententiam, concilia etiam generalia in quæstionibus facti posse falli. Idem doceri a Petro de Marca, Duvallio doctore Sorbonico. A Petro Hallæo S. J. defendi originem, quamvis tanquam hæreticus fuerit condemnatus ab ecclesia. Similiter a PP. Sirmondo & Petavio defendi Theodoretum, tametsi a synodo V ejus scripta fuerint damnata. Ab eodem Petavio Marcellum Ancyranum haberi pro hæretico, a Liberio Papa juste condemnato; etsi prius a Julio Papa, & concilio Sardicensi unacum libro suo fuerit absolutus. Totam Societatem pro orthodoxo habere librum Molinæ, quantumvis a congregatione de auxiliis Semipelagianismus ei fuerit attributus, uti etiam a duobus Pontificibus.

Quibus memoratus author *hæresis imaginariæ* addit Tannerum & Elizalde Jesuitas, qui docent, quod ecclesia sit fallibilis in quæstionibus facti, quod non pertinet ad fidem communem totius ecclesiæ. Cur ergo solis Jansenistis vitio verteretur, quod eandem cum Jesuitis, Sorbona, Cardinalibus, & ipsis summis Pontificibus circa factum Jansenii doctrinam teneant?

Catholicorum responsio.

At vero Catholici contrariis exemplis oppositum demonstrarunt, & 1 quidem Vergerii famosi abbatis Sancyrani, intimi Jansenii amici, quem Portu-Regienses velut oraculum suspexerunt: docere hunc in ordine Janseniano primum abbatem, non omnem ecclesiæ decisionem contineri in verbo DEI, nec parere certitudinem fidei, transcendere tamen omnem fidem humanam, ita, ut in errorem incidat, qui contradicit. Sanctam virginem cum corpore

re & anima in cælum esse assumptam, certitudinem esse indubitatam, fundatam in consensu ecclesiæ, nec tamen esse veritatem fidei. Dantur ergo facta, quæ propter testimonium ecclesiæ transcendunt omnem fidem humanam, quamvis non contineantur in verbo DEI scripto vel tradito. Falsum proin est Jansenistarum principium, quod ecclesia circa omnia facta, quæ non continentur in verbo DEI, sit fallibilis.

Alterum exemplum petitur ex ipso fundatore Jansenio, qui *Augustinum* suum Urbano VIII subjecerat, animo parato retractandi, quidquid ille damnasset, & approbandi, quidquid approbasset. Ecclesiæ ergo judicio submisit, an verum S. Augustini (de quo dubitabat) sensum sit assecutus. In pace foret ecclesia, si eadem mens esset discipulis, quæ magistri fuit, decisioni Sedis Apost. relinquentis, an sensus suus sit sanus & sensui S. Augustini & ecclesiæ conformis.

Tertium offert Sant-Amorius, dum refert epistolam, a Jansenista jam ante bullam Innocentii X ad amicum scriptam, in hac, optandum fore, inquit, ut Sedes Apost. declararet, quod doctrina S. Augustini de gratia & prædestinatione sit doctrina ecclesiæ, & quod doctrina Jansenii sit conformis S. Augustino. Primum facile obtentum iri, non vero alterum. Supponit ergo auctor hujus epistolæ, utrumque hoc factum decidere, pertinere ad Sedem Apostolicam. Profecto, si Papa declarasset, sensum Jansenii esse sensum S. Augustini, mox Papa in ea declaratione fuisset infallibilis, omnesque Jansenistæ subscripsissent; at cum contrarium deciderit, illico factus est ipsis fallibilis. Nempe tunc tantum est infallibilis, quando ipsis placet. Aliqui Jansenistæ dicunt, doctrinam S. Augustini fuisse approbatam ab Innocentio I Papa. Si ergo is potuit judicare de libris S. Augustini, cur non alii Pontifices de libro Jansenii? si a 13 sæculis ea fuit persuasio de libris S. Augustini, inde est, quod a Pontifice habuerint testimonium. Unde enim alias constaret?

Quartum præbet Nicoleus in decima sua epistola cum aliis Jansenistis. Hi zelotes, si superis placet, severæ disciplinæ vehementer instabant, ut Pontifices certas propositiones laxas, librosque, unde extractæ fuerant, damnarent, idque evicerunt. Quæstio facti vertebatur, an hæ propositiones contineantur in libris, an contineantur in sensu damnato. Pontifex hic erat legitimus judex, ad illum recurrebant, condemnationem petebant; piacu-

 lum

lum erat, libros damnatos defendere. Solus Jansenii liber est exceptus; hujus sensum declarare, hunc librum damnare non potest. Quæ hæc contradictio! quæ doctrinæ consequentia? nempe, quod dictum, Sedes Apost. tunc tantum est judex legitimus, quando pronuntiat, quod Jansenistæ volunt.

Quintum desumitur ex quinque articulis doctrinæ, quos decisioni Alexandri VII subjecerunt, cum promissione standi ejus judicio. Jam vero de articulis illis judicare non poterat, an boni sint, an mali, nisi de sensu eorum judicaret. Igitur vel agnoverunt in Pontifice potestatem circa sensum eorum articulorum judicandi, vel non? Si non agnoverunt, illudere volebant Sedi Apostolicæ, nugari volebant; petierunt declarationem, quam dari non posse censebant: submiserunt articulos decisioni inutili, irritæ. Si vero agnoverunt potestatem declarandi sensum suorum articulorum, cur non etiam declarandi sensum ſ propositionum Jansenii? Quæ hæc avtomachia?

Liber Molinæ.

Hæc non minus fulget in sexto exemplo & *argumento ad hominem.* Dicunt etenim Jansenistæ, quod liber Ludovici *Molinæ* de concordia per congregationem *de auxiliis*, duosque Pontifices, Clementem VIII & Paulum V sit condemnatus, tanquam continens hæresin Semipelagianam, quodque rebellis veritati foret, qui judicio & authoritati sanctæ ecclesiæ resistere auderet, librum illum defendendo. Permittamus tantisper, hæc vera esse. Sed quid respondetis, o boni? Liber Molinæ de hæresi est condemnatus a congregatione & duobus Pontificibus, uti vos dicitis; ergo rebellis est veritati, qui resistit, ac librum illum tanquam orthodoxum defendit. Ita vos concluditis. Liber Jansenii a congregatione & tribus Pontificibus de hæresi est condemnatus, quod palam est. Ergo rebellis est veritati, qui resistit, & librum illum tanquam orthodoxum defendit. An ovum ovo similius, quam duæ hæ argumentationes?

Usus autem sum *argumento ad hominem*; nam falsissimum est, quod liber Molinæ fuerit condemnatus. Accusatus fuit a malevolis, examinatus, ab omni censura absolutus, doctrina ejusdem publice in scholis tradi permissa. Vel quis unquam vidit constitutionem, bullam, vel breve apostolicum, quo liber Molinæ condemnetur. Fingunt hoc Jansenistæ pro suo in Jesuitas studio, & amore veritatis. Contra vero in Jansenii libro contineri hæreses, ab episcopis Galliæ, Cardinalibus, summis Pontificibus, totaque eccle-

cleſia, per plures conſtitutiones, bullas, brevia apoſtolica palam ſub oculis orbis eſt definitum.

Alio ſimili argumento Janſeniſtas premit auctor hiſtoriæ de 5 propoſitionibus Janſenii. Secundum Janſeniſtarum etiam confeſſionem prima propoſitio inter quinque eſt hæretica: ſed prima illa propoſitio eſt doctrina S. Auguſtini: ergo doctrina S. Auguſtini eſt hæretica. Præmiſſæ in hoc ſyllogiſmo ſunt Janſeniſtarum. Nam, uti ſaltem ſimulant, fatentur propoſitiones illas merito eſſe damnatas tanquam hæreticas, & a ſe etiam damnari. Quod autem prima illa propoſitio contineat doctrinam S. Auguſtini, ſæpe ſunt conteſtati, aſſerentes, ipſiſſimam doctrinam S. Auguſtini in propoſitione illa fuiſſe condemnatam. De concluſione, quæ ex his præmiſſis ſequitur, ipſi viderint. Certe noſtra non eſt, qui veneramur S. Auguſtinum ejusque doctrinam. *Minor* autem illius ſyllogiſmi nobis eſt falſiſſima. Argumenta ad hominem.

Rurſus: ut ſenſus dictarum propoſitionum poſſit condemnari tanquam hæreticus, debet eſſe certus. Atqui Janſeniſtæ condemnant ſenſum dictarum propoſitionum tanquam hæreticum: ergo ſenſus debet ipſis eſſe certus. Ergo infallibiliter de ſenſu judicant. Si autem ipſi infallibiliter de ſenſu judicant, cur non Sedes Apoſtolica? Cur non eccleſia?

Quidam theologus ex Janſeniſtis interrogat, unde ſciant, doctrinam Janſenii eſſe S. Auguſtini? Quamvis enim Arnaldus dicat, ſenſum operum S. Auguſtini de gratia eſſe clariſſimum, ac propterea fideles per 12 ſæcula eidem firmiter adhæſiſſe; attamen Janſenius in fine ſui libri prorſus oppoſitum ſcribit, videlicet doctrinam S. Auguſtini de gratia eſſe mixtam rebus valde difficilibus, quæ ſpiritum perplexum reddant, *tantis perplexitatibus impeditam*: ſine applicatione forti & conſtanti *non poſſe profundiſſimi doctoris hujus doctrinam ſenſusque penetrari.* Propterea non ita ſibi blandiri poterat, ut dicere auderet, ſe verum ejus ſenſum detexiſſe, quamvis 22 annos huic labori aſſidue, ut ait, impendiſſet, & opera S. Auguſtini contra Pelagianos trigeſies perlegiſſet ad verum ſenſum penetrandum.

Quod idem in litteris ad Joannem Vergerium abbatem Sancyranum faſſus eſt, quod ſcilicet poſt plurium annorum improbum ſtudium, neſciverit adhuc, quid ſibi tenendum. Et poſtquam putavit, ſe clavem inveniſſe, dubitationem ſuam & inquietudinem amico aperuit, atque opinionem ſuam novam Sedis Apo-

 ſtoli-

stolicæ judicio simpliciter, absolute, & sine ulla exceptione aut restrictione subjecit, damnaturum se, quidquid illa damnatura esset. Unde valde paradoxum est, Jansenii discipulos certiores esse de veritate sensus Janseniani, quam ipse magister fuerit.

Si sensus librorum S. Augustini adeo clarus est, ut jactat Arnaldus, cur aliter illum interpretantur Lutherani, Calvinistæ, Jansenistæ, aliter Thomistæ, iterumque aliter Molinistæ? Omnes isti S. Augustinum, contrario licet sensu, pro se allegant. Hoc quomodo fieri posset, si sensus adeo esset perspicuus? Premunt nimirum Jansenistæ vestigia Lutheranorum & Calvinistarum, quibus sacra Scriptura est clarissima, ut authoritatem Sedis Apostolicæ & ecclesiæ possint excutere, suoque privato judicio, aut potius pertinaciæ, inhærere.

Inconstantia Jansenii.

Et quid turpius hac Jansenistarum inconstantia? antequam doctrina Jansenii ab ecclesia fuerat damnata, nihil erat illa clarius, nihil perspicacius: sanctum Augustinum exhauserat Augustinus Jansenii, viri eminenti spiritu, & doctrinæ claritate. At postquam fuit condemnata, mutarunt penitus stylum, & quanti erant prius in laudanda claritate Jansenii, tanti nunc in exaggeranda obscuritate. Jam nec theologi Sorbonæ, nec reliquæ per omnem Europam universitates, nec conventus episcoporum Galliæ, nec Cardinales, nec summi Pontifices, nec sancta DEI ecclesia, poterant sensum doctrinæ Jansenii intelligere. Adeo mox summa claritas in summam mutata est obscuritatem, lumen ipsum splendidissimum in densas tenebras. Sed quid tum? aliter nutriri non poterat pervicacia. Necessitas non habet legem. Oportet pallium pro ratione ventorum obvertere. Tales metamorphoses sunt Jansenistarum miracula. Non sunt illi verborum suorum obsides.

Hinc eadem constantia doctrinæ ecclesia erat fallibilis & infallibilis in discernendo sensu librorum S. Augustini: prout videlicet tempora & eorum rationes, ad turbas fovendas, exigebant. Hæc malæ caussæ & omnium novatorum est indoles, quando defectus virtutis deditioni obstat. Protheos agere oportet, & cum Cameleonte colorem mutare.

Atque ex his etiam facile responderi posse existimant Catholici ad ea, quæ Jansenistæ objecerunt. Nam Cardinales & theologi, qui docuerunt, in quæstione *facti*, ecclesiam falli posse, id intelligunt de *facto* non dogmatico, ad communem ecclesiæ instructionem non pertinente, neque connexo cum quæstione juris dog-

dogmatica, aut de facto mere personali, ubi e. g. quæritur, an hic vel ille sit legitime electus, an simoniam commiserit, an sit legitime natus &c.

Qui defendunt Origenem, id solummodo dicere (bene vel male) eum non fuisse tanquam hæreticum condemnatum; sicut non est in persona condemnatus Jansenius, quia scripta sua Sedis Apostolicæ judicio subjecit; licet scripta illa hæreses contineant. Solutio objectionum.

Similiter, qui Theodoretum defendunt, de persona loquuntur, non autem de doctrina, quam in concilio Chalcedonensi implicite saltem revocavit, dum Nestorio anathema dixit. In synodo autem V tantum doctrina ejus fuit condemnata, non autem persona.

Marcellus Ancyranus apud Julium Papam & in concilio Sardicensi Catholicam fidem professus est, eandemque scriptorum suorum mentem & intentionem esse asseruit. Unde Julius & concilium in errorem, sed mere personalem inducti sunt, quo postea detecto, a Liberio Papa juste fuit condemnatus.

Quod liber Molinæ a Pontificibus Semipelagianæ hæresis fuerit condemnatus, Jansenistarum est commentum. Ubi testes & tabulæ?

Sed quidquid de his sit, Jansenistæ ista objicere non possunt, postquam ecclesiæ authoritatem in approbandis libris S. Augustini, & suis quinque articulis Romam missis, aliisque in exemplis, supra allatis, agnoverunt. Quam fidem in his credendis ipsi exigunt, eandem etiam ipsorum adversarii possunt exigere.

CAPUT XV.

Papa caussam 4 episcoporum 9 prælatis delegat. 19 episcopi pro iis ad Papam scribunt. Processus verbalis. Subscribunt tandem simpliciter. Papa remittit publicam retractationem, nullatenus vero obligationem condemnandi propositiones in sensu Jansenii.

REx, ubi vidit inobedientiam, quos supra diximus, 4 episcoporum ac Jansenistarum, rogavit Papam, ut 12 prælatis Galliæ caussam contumaciæ illorum committat. Noluit 15 Nova delegatio.

Pon-

Pontifex duodecim concedere, ne videatur authoritatem addere prætensioni Gallorum, quod nullus episcopus Franciæ possit judicari a paucioribus quam 12 prælatis regni; nam licet exstet canon, qui id statuat pro casu, quo episcopus accusatur coram suo metropolitano, non tamen pro eo, quo accusatur aut lis vertitur coram Papa.

Novem tamen Papa delegavit, cum potestate alios, de Jansenismo non suspectos, sibi substituendi. Hæc dum aguntur, moritur Alexander VII, eique anno 1667 succedit Cardinalis Rospigliosus sub nomine Clementis IX, qui delegationem, a prædecessore factam adversus 4 episcopos inobedientes confirmavit.

Verum interea factio 4 episcoporum ita aucta est, ut nuntius apostolicus Romam scriberet, rationem, cur ad condemnationem 4 episcoporum deveniri non possit, esse, quia timeretur, ne in regno excitentur turbæ, cum fautores rebellium sint valde potentes: in partes enim suas traxisse ministros status, Parlamentum regni, plures Sorbonæ doctores, plures regulares, & quasdam principes fœminas, præsertim autem 19 episcopos, qui simpliciter antea formulam acceptaverant. Hi anno 1667 ad Clementem IX epistolam dederunt, in qua præter gratulationis ad Pontificatum officia commemorant, aliquos ex suis confratribus (videlicet 4 prædictos episcopos, quos a virtute & zelo mire dilaudant) fuisse falso accusatos, quod minus reverenter exceperint constitutiones apostolicas ac formulam Alexandri VII, quosdam suæ gentis ea fuisse audacia, ut publicarent novum dogma & hactenus inauditum, quod decreta, quibus ecclesia decidit facta, in dies emergentia, atque a DEO nullatenus revelata, certa sint & infallibilia, quodque credenda sint illa facta, sicut dogmata, a DEO per scripturam aut traditiones revelata, ac si id ab Alexandro VII fuisset definitum.

Argumenta 19 episcoporum.

Quatuor episcopos, officii sui esse ratos, ut tanto errori se opponerent, prudenter judicasse, ecclesiam non definire cum plena certitudine & infallibilitate facta humana, quæ DEUS non revelavit. Totum igitur, quod circa factum Jansenii exigi possit, esse debitum respectum erga decretum.

Non modo S. R. E. Cardinales, Bellarminum, Baronium, Pallavicinum, eximios Sedis Apostolicæ cultores, sed & rationem ipsam naturalem sententiæ suæ suffragari, hæreticorum risibus exponi Pontifices, si ultra decidenda dogmata fidei infallibilitatem suam exporrigant. Si crimen sit, ita sentire, id non esse particu-

ticulare quatuor episcoporum, sed commune omnium episcoporum, quin imo totius ecclesiæ.

Quapropter nolle se fidem habere rumori, actum iri cum episcopis modo in Francia inusitato contra canones, nec dubitare, quin confratres sui, qui decus & ornamentum essent ordinis episcopalis, salva sua persuasione, summam sedi apostolicæ venerationem & obedientiam sint exhibituri.

Si sanctitas sua precibus annuat, cessaturas illico omnes disputationes, & pacem, a fidelibus suspiratam, ecclesiæ Gallicanæ redituram, ipsi gloriosam, omnibus necessariam.

Subscripserunt his litteris 19 episcopi, quorum princeps Gondrinus Senonensis archiepiscopus.

Alteram ad regem scripserunt epistolam, in qua, grandibus in quatuor episcopos collatis laudum encomiis, contra ultimum *Breve* sunt conquesti, per quod canones & prima æquitatis naturalis principia everterentur.

Displicuit regi epistola, jussitque per procuratorem suum generalem in curia Parlamenti proponi, relatum sibi, quod in regno factio quædam consurgat, ad turbandam pacem ecclesiæ, & authoritatem constitutionum, quæ Parlamenti actis fuissent insertæ, labefactandam.

Quatuor episcopi nihilo secius anno 1668 litteris, ad omnes episcopos Galliæ datis, sui defensionem velut in caussa communi rogarunt, contra curiam Romanam acerbe conquesti. At rex litteras istas supprimi jussit; monstratumque, hanc esse ex majoribus caussis, quam in prima etiam instantia vel per se vel per delegatos judicare ad sedem apostolicam pertineat.

At vero nuntius apostolicus, perspectis difficultatibus, & minus prompta delegatorum voluntate & opera, Romam scripsit, si remissa quatuor episcopis mandatorum, quæ in diœcesibus suis promulgaverant, expressa retractatione, ad subscribendum solummodo formulæ, ab Alex. VII propositæ, adigerentur, spem ostendi a Lyoneo, status secretario, rei e sententia componendæ.

Deposito proin retractationis urgendæ & per delegatos via juris adversus contumaces procedendi consilio, ut formulæ simpliciter & sine ulla distinctione inter jus & factum subscriberetur, legatus institit, usus in eam rem opera Estræi Laudunensis episcopi ac postea Cardinalis, qui dein Catalaunensi episcopo partes suas demandavit, cui familiarius erat cum renitentibus commercium.

4 Episcopi minus fideliter scribunt.

Hujus opera effectum, ut 4 contumaces episcopi consentirent, concepto ex formula præscripta jurejurando, cum mandato, ut ecclesiastici etiam suæ diœcesis formulæ simpliciter & absolute subscriberent; hujusque suæ submissionis testes litteras ad Clementem IX pontificem dederunt. Altum tamen siluerunt, quod in sermone, ad clerum suæ diœcesis congregatum habito, formulam ita sint interpretati, ut quæstionem juris ad fidem pertinere dicerent, & quinque propositiones esse damnandas; quantum vero ad quæstionem facti spectat, plus a se non exigi, quam ut per obsequiosum silentium conquiescant, nihilque moveant.

Non tamen hæc declaratio ita occulte fieri poterat, quin rumor aliquis de ea Romam penetraret, spargeretque, non bona fide & sincero animo ab episcopis fuisse actum. Quare Pontifex ab iis petiit, ut publico instrumento, manu sua, signoque atque notarii testimonio munito plenam fidem facerent, se prorsus sincere, & ad sensum, in constitutionibus Innocentii X & Alexandri VII expressum, formulæ subscripsisse, utque eidem subscriberetur, curasse.

Clem. IX pariter exigit absolutam subscriptionem.

Cura autem præcipua Pontifici fuit cognoscere, quid tandem contineant declarationes illæ, actis synodalibus a 4 episcopis additæ. Nam, prout litteræ ad regem, ad 4 episcopos, atque ad mediatores datæ perhibent, sicut Alex. VII, sic Clemens IX absolute voluit, ut formulæ pure & simpliciter subscriberetur, non acquieturus, si prædecessorum constitutionibus non stricte inhærerent, omnemque exceptionem atque restrictionem excluderent. Idque sæpius in suis litteris repetiit, perfectam atque integram obedientiam constanter exigens; quam etiam episcopi in suis ad eum litteris sunt contestati.

Dubium autem Pontifici omne exemit episcopus Catalaunensis, conciliator pacis præcipuus, qui cum Arnaldo amico suo ad eundem scripsit, quatuor episcopos optima prorsus egisse fide, magnoque zelo pro Catholica fide, & profunda submissione erga sanctam ecclesiam. Condemnatas ab ipsis eorumque subditis 5 propositiones cum omni sinceritate, & sine exceptione ac restrictione quacunque, longissime ab eis abesse animum renovandi illos errores sub quocunque prætextu, aut committendi, ut quisquam eos renovet; nec esse ullum in toto regno ecclesiasticum, qui magis addictus sit doctrinæ ecclesiæ.

Et quantum spectat ad attribuendas propositiones illas libro Jansenii, omnem ab eis ecclesiæ deferri obedientiam debitam, quam

omnes

omnes theologi doceant ipsi exhibendam respectu librorum ab ea damnatorum, secundum doctrinam Catholicam, ab omnium sæculorum doctoribus traditam, & etiam a novissimi temporis summis defensoribus authoritatis sanctæ ecclesiæ, Cardinalibus Baronio, Bellarmino, Pallavicino, Richelio, & patribus Sirmundo & Petavio, conformiter bullis apostolicis, quæ volunt, ut nihil dicatur, scribatur, aut doceatur contrarium iis, quæ in hac caussa a summis pontificibus sunt definita.

His additum fuisse a quatuor episcopis, processuros se ad pœnas canonicas in suis diœcesibus contra eos, qui suo defuturi essent officio. De processu verbali.

Nos denique declaramus, attestamur, notumque facimus, probe gnari (inquit Catalaunensis) in eorum *processu verbali*, in synodis diœcesanis concepto, nihil contineri huic eorum doctrinæ ac professioni contrarium. Hæc mea etiam fides est, & 19 episcoporum, qui ad sanctitatem suam scripserunt.

Datum Parisiis 3 Decembr. 1668.

SUBSCRIPTIO:

Felix episcopus Catalaunensis, Comes, & Par Franciæ.

Subscripsit pariter huic epistolæ Antonius Arnaldus, presbyter & doctor Sorbonicus, transformans se in angelum lucis.

Has litteras legatus apostolicus per cursorem illico ad Papam misit, qui summopere gavisus, sincere a 4 episcopis formulæ subscriptum sine ulla restrictione, nullusque dubitans, optima ex fide secum agi, postquam ipsi etiam, datis Romam litteris fidem suam & obedientiam sunt contestati, recipiendos in gratiam existimavit, missa ad eos epistola.

In hac, accepisse se eorum supplices litteras, memorabat, fidei & obsequii testes: ex attestatione etiam legati sui, & episcoporum, Laudunensis, Catalaunensis, Senonensis, intellectum, eos formulæ Alexandri VII sincere subscripsisse. Tametsi autem rumor de quodam processu verbali responsum suum retardarit (cum nullam exceptionem aut restrictionem admissurus fuisset) in præsens tamen, cum nova & gravia documenta veræ & totalis obedientiæ ex Gallia acceperit, in gratiam eos recipi. 4. Episcopi recepti in gratiam.

Datum Romæ 19 Jan. 1669.

 Inscriptio.

INSCRIPTIO:

Venerabilibus fratribus Henrico Arnaldo Andegavensi, Nicolao Choart Belvacensi, Francisco Stephano Apamiensi, & Nicolao Pavillon Alectensi, episcopis.

Pax mox læsa a Jansenist.

ET hac quidem ratione pax tantisper data est ecclesiæ Gallicanæ. Non tamen Jansenistæ cantare desierunt, nescio quas, in hac caussa victorias; quasi pontifex Clemens IX, tacite damnaverit ordinationes suorum præcessorum, & admittere tandem debuerit distinctionem inter jus & factum, & circa istud contentus esse obsequioso silentio. Alienum hoc prorsus est a veritate; nam, ut vidimus, Clemens IX antecessoris sui exemplo constanter institit subscriptioni puræ & absolutæ, rejecta omni distinctione, restrictione, ac limitatione; ipsique etiam episcopi quatuor sunt contestati, quod in sua subscriptione se conformarint aliis episcopis, qui omnes absolute subscripserant: quod hæc subscriptio in honorem ecclesiæ cedat, ipsos vero cavillis expositura sit, tanquam inconstantes essent, novam nihilominus subscriptionem arduam ac sibi perdifficilem susceperint, ut ecclesiæ pax redderetur. Ad quid tales expressiones, si non mutassent sententiam & absolute subscripsissent? qua conscientia in ipsa verba formulæ jurare simpliciter potuissent? quomodo dicere, quod suæ submissiones *illustre argumentum* præbere velint, si tantum mandata sua priora, quibus se opposuerant, & distinctionem inter jus & factum ingesserant, voluissent repetere? Norant sane, Clementem Papam in hoc esse obfirmatum, ut profiteantur, ecclesiam esse infallibilem in censura alicujus libri, & in casu nostro libri Jansenii.

At, inquies, cum Papa accepisset 19 episcoporum litteras, pro quatuor confratribus scriptas, Papa conterritus, dissimulandum putavit, quod isti in verbali suo processu non aliud circa factum exigerent, ac obsequiosum silentium. Verum hoc nullatenus veritati est consonum. Pœnas canonicas remisit Clemens IX quatuor illis episcopis & retractationem publicam verbalis processus, non autem obligationem formulæ simpliciter & absolute subscribendi, atque damnandi quinque propositiones, in Jansenii libro contentas in sensu ab eo intento.

Verbo: vel quatuor illi prælati sincere & pure subscripserunt formulæ, ab Alexandro VII propositæ, prout etiam Clemens IX absolute mandavit: vel perfida ac perjura simulatione eandem deceperunt in quæstione meri facti particularis.

Caput

Caput XVI.

Andegavensis episcopi & Quesnelli molitiones. Oratorii turbæ. Gerberonis doctrina Jansenio-Calviniana. Jansenistæ leges dictant, quibus in induciis Ratisbonensibus comprehendi petunt.

PAx illa, a Clemente Papa malis artibus obtenta, pejoribus fracta est ab Henrico Arnaldo, Antonii fratre, Andegavensi antistite, quem unum de quatuor episcopis esse dixi, qui se oppofuerant subscriptioni puræ & simplici. Hic anno 1678 universitati urbis sub pœna gravis censuræ, ipso facto incurrendæ, prohibuit, ne a promovendis ad gradus litterarios, aliisve exigat juramentum super facto Jansenii: circa hoc enim secundum concordiam, cum Clemente IX initam, sufficere *obsequiosum silentium*, manifesto documento, qua fide plenam obedientiam promiserint: id quod decreto consilii regii præsuli severe fuit objectum. 16 Novæ tricæ ac fraudes.

Sed habuit præsul assistentes sibi Jansenistas, homines vafros, & instar Prothei in omnes formas mutabiles. Suaserunt isti, ut diceret, factum Jansenii non a Papa, sed a cancellario academiæ juramento, a baccalaureis præstando, adjectum esse, qua fraude aliqui de facultate theologica doctores sunt decepti. At ea detecta resipuerunt.

Fraudibus sociorum suorum Pascasius Quesnellus addidit convitia, quæ tum in ordinem ecclesiasticum universum, tum in S. R. E. Cardinales potissimum, sacrumque officium petulanti ore evomuit. Condemnaverat illud alia inter maligna scripta libellum, *contra indiscretos Mariæ cultores*, ut titulus præferebat, scriptum, quo fideles a cultu & devotione erga B. V. avocabantur, notas item Quesnelli in S. Leonem.

Hic furere homo sui impotens, fulminare, tonare, atram bilem in S. officium exspuere, commentarium contra illud scribere, quo insolentius ac petulantius opus ab homine, qui nomen Catholici præfert, non facile videris. Non esse decretum, vociferabatur, sed libellum diffamatorium, contrarium legibus divinis & bonis moribus, plenum falsitatibus & imposturis: rem esse intolerabilem, & insolentiam non ferendam, quod Cardinales toti mundo prohibeant retinere libros, quos ipsi condemnant: quasi vero præcipere possint episcopis, qui aut æquales aut superiores Quesnelli furor.

 illis

illis essent. Dignitatem episcopalem, a Christo institutam, esse supra Cardinalitiam, quæ nihil esset, nisi inventum hominum. Horrendam esse inordinationem, tenuem monachum, qui *inquisitor* dicitur, episcopis præferre, successoribus Apostolorum & Christi vicariis, congregationem monachorum, quibus clericus ruber præsideat, ea esse temeritate, ut minari & punire præsumat episcopos, ipsosque adeo reges.

Ecce præclarum specimen Jansenisticæ modestiæ, & venerationis erga Romana tribunalia, & eminentissimos S. R. E. Cardinales! rubros clericos Quesnellus appellat, definitione hactenus inaudita. Pergit deinde in censuram invehi: usurpationem esse schismaticam congregationis, damnari salutarem instructionem, indiscretis B. V. Mariæ cultoribus datam, postquam a sapientissimis episcopis fuerit approbata & publicata. Notas autem in S. Leonem relatas esse in *Indicem* damnanda cæcitate. Defensionem eas continere ecclesiæ & Romani episcopi: damnatum id fuisse ex falsa relatione, quod a damnantibus ne quidem lectum fuisset.

Verum alius fuit de notis Quesnelli eruditorum sensus. Christianus Lupus, Augustinianus, cujus testimonium nunquam alias suspectum fuit Jansenii defensoribus, in libro de appellationibus scripsit, Quesnellum defendere authoritatem sedis apostolicæ, sicut Calvinus, Antonius de Dominis, & alii hostes primatus Papæ eandem defenderunt.

Ut autem hic Jansenistarum antistes patentius ostentaret frontem effrontem, protervam, suam, historiam suæ censuræ conscripsit, in quam omnem bilem suam evomuit, illud inter alia exspuens, probe sibi cognitum ingrata hæc fore Romanis, sed oportere dentes illis monstrare, & metum incutere. Litteras etiam ad Clementem X exaravit, in quibus ait, opus suum damnatum fuisse in judicio, in quo ne quidem vellet approbatum. Hæc est veneratio, quam Quesnellus sedi apostolicæ dependit. Cum post captivitatem de hac argueretur, respondit, ira & indignatione commotum se illa scripsisse. Sed cur non vicit sanctus iste primæ magnitudinis ebullientes hos animi motus? gratia victrix delectatio cælestis defuit.

Oratorium prohibet Jansenismum.

Anno 1678 presbyteri Oratorii denuo in sexta sua congregatione generali prohibuerunt, ne quis Jansenismo adhæreat aut Cartesianismo, jusseruntque, ut omnes constitutioni Alexandri VII ac formulæ subscribant. Vario animorum motu hoc decretum fuit acceptum. Pluribus arcta cum Sancyrano, & Portu-Regiis

gils consortibus societas luem affricuerat. Unde maluerunt institutum cum Quesnello deserere, quam superioribus suis & ecclesiæ obedire.

Veritati tamen conforme non est, quod Gerberonus in sua historia Jansenistica ad hunc annum scribit, ab iis, qui eruditione præcellebant, Oratorium fuisse desertum, quippe nemo ex illis majori eruditione inclaruit, ac Thomassinus & Morinus, editis doctissimis operibus conspicui; qui tamen constanti observantia, fide, & obedientia sedi apostolicæ, & Oratorii sui instituto adhæserunt, ingens illius decus & ornamentum. Quin imo Thomassinus non leves persecutiones tulit, quod sedi apostolicæ videretur addictior, prout ipse queritur in procemio *de vet. & nov. discipl.*

Quamvis enim congregatio Oratorii per plura suffragia prudenter decreverit, plures tamen domus ejus ordinationem recipere detrectarunt, non esse penes superiores caussati, certas doctrinæ leges præscribere. Præsertim vero Montense in Belgio oratorium se opposuit; quod Arnaldus & Quesnellus præsentes ibidem spiritum suum opportunius infunderent.

Multo adhuc magis aliqui Oratorii alumni exploserunt ordinationem superiorum, in quantum doctrinam Cartesii philosophicam proscripserunt. Quippe doceri præceperunt, extensionem non esse de essentia corporis: quodlibet corpus constitui per materiam, & formam distinctam a materia: existere accidentia absoluta, distincta a corpore, & a subjecto suo absolute separabilia: animam esse vere unitam toti corpori, singulisque illius partibus: non esse impossibile, ut DEus plures mundos creet, qui idem occupent spatium: vacuum non esse impossibile, aliaque philosophiæ antiquioris & solidioris theoremata. Et Carthesianismum.

At hæc alii velut obsoletas vetustatis cariosæ merces deriserunt, prout hodiedum faciunt, qui magnum se relaturos applausum existimant, si sonanti sibilo explodant, quidquid novitatem non spirat.

Sub idem tempus Gerberon tecto nomine edidit *speculum Christianæ pietatis*, postea ab Innocentio XII anno 1697 damnatum, uti etiam a pluribus Galliæ prælatis, & decreto Parlamenti Aquensis per lictorem ignibus exustum. Debebatur sane ultricibus flammis hoc opus, quo proditum manifeste est mundo, quæ sit genuina Jansenismi facies, quam mendaci alias colore fucare consueverant. Ecce unum vel alterum apophtegma! Gerberon Jansenista Calvinianus.

DEus,

DEus, inquit, sine ullo ad merita aut demerita respectu ab æterno habuit voluntatem absolutam & efficacem separandi quosdam de massa peccatorum, iisque dandi gratiam & gloriam, alios vero ignibus æternis devovit. - - - Post peccatum originale DEus non habuit voluntatem salvandi, nisi eos, quos per misericordiam suam elegit: reliquos voluntate sua discrevit, & ad infernum prædestinavit. Extra controversiam est, quod DEus non omnes homines velit salvos fieri. Quod ii, quos DEus in massa perditionis reliquit, non salventur, non ideo contingit, quod noluerint ipsi, sed quia DEus noluit eos salvari, & ad mortem æternam prædestinavit.

Quis non credat, ipsissimum se hic audire Calvinum loqui? Hæccine reverentia, quam mens Christiana DEo debet optimo, misericordissimo? Non damnantur impii propter sua peccata, sed quia DEus eos sine ullo respectu ad peccata ad ignes æternos prædestinavit. Horrendam blasphemiam! dignam sane, propter quam DEus os impium æternum damnet! & tamen hic Calvinianus Jansenista non horret dicere, hanc esse doctrinam ecclesiæ.

Si DEus ante omnem prævisionem peccati, & absque ullo respectu ad illud, ex sola sua voluntate hominem ad infernum prædestinat, necessario, necessitate antecedente, inevitabili, & inimpedibili damnabitur. Ubi libertas? quomodo DEus illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum? quomodo dicere potuit: perditio tua ex te?

Sed ecce libertatis mysterium! libertas cum necessitate summa & inevitabili belle omnino componitur. Necessario peccat homo, non potest non peccare, quia a delectatione prævalente ac victrice in peccatum rapitur: sed tamen plenam habet peccandi libertatem, liberrime peccat; unde? quia habet libertatem a coactione externa, aut quia libere peccavit in Adamo. Ad merendum & demerendum in statu naturæ lapsæ non requiritur libertas indifferentiæ seu libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione. Et hoc est illud *scibbolet*, quod soli Jansenistæ recte pronuntiare norunt. Jam ignem dicas frigidum, nigrum album, quadratum rotundum.

Provocare nos solent Jansenistæ, ut ipsis monstremus hominem, qui aliquam ex quinque propositionibus damnatis teneat. Ecce Gerberonem, qui in speculo suo non unam duntaxat tenet! utinam Jansenismus phantasma esset! Arnaldus id edito libro persuadere voluit, sed non persuasit. Liquet, & liquebit in decursu

hujus

hujus tractatus sæpius, quod Jansenistæ doctrinam damnatam quinque propositionum Jansenii nunquam serio deposuerint, & in alios etiam gravissimos errores sint prolapsi.

Pax Clementis IX, ut appellabatur, processum contra episcopos refractarios & Jansenistas, formulæ sub specie subscribentes, suspendit, ex præsumptione, quod actum esset, prout bonos viros decet, sincere & serio. At Æthiops non mutat pellem, & lupus, indutus vestimentis ovium, manet lupus; eo magis perniciosus, quod minus sit cognitus. Secreto isti virus spargere cessarunt nunquam, dum aperte subjectionem ecclesiæ promiserunt; *intus autem lupi rapaces.*

Rex Christianissimus hoc animadverso, inquiri severius jussit, non passurus perfidos hypocritas. At martyres isti amore cuticulæ in Belgium profugerunt, ubi plus libertatis loquendi & scribillandi se nacturos credebant. Jansenistæ fugitivi.

Status politicus non minus agitabatur, quam ecclesiasticus. Tota propemodum Europa in fœdus iverat adversus Franciam. Pax Neomagensis malaciam equidem rebus turbatis afferre videbatur; sed instar nivis vernæ defluxit: & vix orta disparuit. Ludovicus XIV assecutus, quam partem voluerat, comitem Avallium Ratisbonam misit, pacturum inducias in 20 annos, eaque collata potestate, ut omnes, qui voluerint status, in societatem tractatus recipiat.

Jansenistæ (ut frontem videas) se comprehensos putabant, atque epistolam ad Avallium dabant (quæ postea in processu, adversus Quesnellum instituto, inventa, & ab archiepiscopo Mechliniensi anno 1704 typis data fuit.) In hac scribunt: cum rex legato suo potestatem fecerit, recipiendi in communionem induciarum, quicunque vellent accedere, promptos se fore ad amplectendum hoc quietis remedium, quod diutius, quam pax Clementina sit duraturum. Sperare se, quod sua majestas non velit *discipulos S. Augustini* acerbius tractare, quam piratas, aut sibi solis negare gratiam, quam omnibus nationibus sine religionis discrimine offerret. Induciis comprehendi volunt.

Velut autem contractum pacis publicum cum rege inituri, has conditiones ponebant. 1. Omnes, qui gratia regis exciderunt, ad scribendas pro se apologias obligati sunto. 2. Regii sigilli litteræ contra S. Augustini discipulos nullæ amplius conceduntor. 3. Incarcerati aut in exilium fugere compulsi liberantor. 4. Qui ad officium ecclesiasticum fuerint assumpti, plenam Et regi leges præscribunt.

functionum libertatem habento. 5. Ad reducendos secundum regis intentionem eos, qui se ab ecclesia separarunt, operam junguntο, & contra eos libros scribere pergunto. 6. Veritates de gratia Christi, a S. Paulo prædicatas, a S. Augustino explicatas, contra novellas opiniones, quæ in unius hominis cerebro sunt natæ, etiam cum profusione sanguinis defendunto. 7. Contra corruptores doctrinæ moralis porro vigilanto. 8. Calumniatores & accusatores innocentum coercentor.

Hanc epistolam an ridiculam magis an temerariam dixeris? Certe quod privatorum hominum manipulus ceu status publicus, regi suo inducias offerat, & earum leges præscribat, res est adeo insolens, ut exemplum non habeat.

Caput XVII.

Jansenismus in Belgio recrudescit. Caussa Gilberti Duacensis professoris. Alexander VIII damnat 31 propositiones, nimium rigidas: frementibus Jansenistis. Eorum doctrina detegitur. Decisiones Innocentii XII. Mors Arnaldi.

17 Postquam, quos diximus, quatuor episcopi, sive sincere, sive ficte formulæ Catholicæ subscripserant, pax inita videri poterat; non tamen cessarunt Jansenistæ, quamvis silentium promiserant, multis libellis pacem turbare. Mirum sane! jactabant identidem, Clementem IX, quantum ad factum Jansenii pertinet, non aliud exegisse, quam promissum a se obsequiosum silentium, & tamen ne hoc quidem custodierunt, de silentio perpetuo garrientes: ausi etiam asserere, Jansenianam hæresin non nisi in cerebro Molinistarum natam, nec nisi vanum phantasma a Pontificibus fuisse damnatum.

Gilberti errores. Apertius autem acriusque (cum in Gallia metu contineretur) bellum Jansenisticum anno 1687 in Belgio recruduit. *Gilbertus* quippe professor Duacensis tractatum de gratia dictaverat, de hæresi Janseniana accusatum. Harlæus archiepiscopus Parisiensis, voluntate regis examinandum illum dedit quatuor Sorbonæ doctoribus; qui retulerunt, in hoc scripto non obscure aut paucis verbis, sed aperte atque ex instituto renovari damnatam Jansenii doctrinam, eludique detortis ac fraudulentis interpretationibus

bus constitutiones apostolicas: venenum adeo per totum corpus esse diffusum, ut corrigi non possit, nec aliud supersit ad tollendum scandalum remedium, quam ut auctor moveatur cathedra, atque ad publicam expressamque retractationem compellatur. Factum utrumque.

Attrebatensis episcopus, in cujus dioecesi fuerant dictata, condemnavit illa scripta Gilberti tanquam continentia doctrinam falsam, temerariam, atque per constitutiones Innocentii X & Alexandri VII ut haereticam damnatam, verbis injuriosis plenam, atque charitati Christianae contrariam.

Irritatus his censuris Gilbertus, consilio cum Quesnello, qui Bruxellis tunc latebat, communicato, retractationem suam retractavit, & in censuras censuram fulminantem tulit. Sed bruta fulmina merito sunt contempta.

Verum gens inquieta, & turbarum amans, anno 1688 antiquatam per integrum saeculum litem aliam instauravit. Quippe Leonardus Lessius cum universitatibus Lovaniensi & Duacensi anno 1588 fuerat collisus super doctrina de gratia & scientia divina. Legatus apostolicus sententiam tulit, qua parti utrique doctrina sua fuit absoluta, refixaque censura, in aliquas Lessii propositiones jacta. Quesnellus, in Flandriam profugus, ut pacem turbaret & Jesuitas, post integrum saeculum apologiam pro duabus illis academiis sub nomine *Geryi theologiae baccalaurei* scripsit. At illa universitatibus displicuit, & a summo Pontifice fuit proscripta.

Conversi rursus ad exagitandam doctrinam moralem Jansenistae, cum videri vellent zelosi disciplinae corruptae vindices, quam plurimas laxas propositiones anno 1677 Romam detulerunt, obtinueruntque, ut 65 ab Innocentio XI damnarentur; quod fieri poterat eo facilius, quod nemo earum auctor aut patronus esse vellet. Dicitur tamen, Pontificis decretum non fuisse receptum in Gallia, imo a Parlamento prohibitum. Hoc certum, Jansenianos plures ex illis propositionibus affinxisse doctoribus Catholicis, verba eorum sensumque maligne pervertentes. **Propositiones damnatae.**

Verum quantumcunque gaudium ex hac condemnatione perceperant, tantum tristitiae eis attulit proscriptio severioris eorum doctrinae, ab Alexandro VIII facta anno 1690; siquidem archiepiscopus Mechliniensis & plus quam 50 alii de clero saeculari & regulari in Belgio praecipui doctores, cum dolore intuentes corruptionem academiae Lovaniensis per novas rigidasque opiniones, ecclesiae & fidelibus noxias, magnam earum copiam, ex Janse-

 ni-

nistarum potissimum libris extractam, ad Innocentium XI, severæ quantumvis disciplinæ Pontificem, examinandas per procuratorem detulerunt.

Cœptum examen anno 1682, & in decem prope annos extractum est; donec Alexander VIII, qui inter examinatores ante fuerat, ante 1689 Pontifex electus, supremam negotio manum apposuit, atque 31 propositiones proscripsit, tanquam scandalosas, male sonantes, schismaticas, & respective hæreticas, cum prohibitione eas docendi, sub pœna excommunicationis, ipso facto incurrendæ, Pontifici reservatæ.

Tractant autem propositiones istæ de libertate, ignorantia invincibili, morte Christi, gratia sufficiente, tenui probabilitate, metu pœnarum, pœnitentia, communione, baptismo, confessione facta Mendicantibus, B. V. Maria, auctoritate S. Augustini, bulla Urbani VIII contra Jansenium; cujus ejusque discipulorum doctrina hic fuit damnata.

Hinc dici non potest, quanto furore in proscriptionem istam exæstuarint. P. Gerberon, *scandalum Romanæ curiæ, probrum S. officii, & confusionem pontificatus Alexandri appellavit.* Imo eo usque sunt progressi, mordentes lapidem, quo se petitos senserant, ut de Papa excommunicando inter se tractarent. Maxime autem eis doluit, quod damnata sit hæc eorum propositio: *ubi quis invenerit doctrinam, in S. Augustino clare fundatam, illam absolute potest tenere & docere, non respiciendo ad ullam Pontificis bullam.*

Alexandro VIII anno 1691 successit Innocentius XII, de quo Wallonius, Jansenistarum Romæ procurator, in Galliam scripsit, quod *infallibilitas adhuc sit olla inclusa*, insulso & crudo joco alludens ad insignia domus Pignatelliæ, quæ tres ollas exhibent. Longum foret recensere, quam lepidas deinceps comœdias produxerint. Famosus Antonius Arnaldus, in Belgium pariter profugus, ut licentius insaniret, quot formas induit, & per decem annos ibidem vagus quot personas egit! quot litterarum commercia secum ipso exercuit! sibi scribebat, sibi respondebat, ut ea, quæ volebat, evulgare posset.

Lusores lusi.

Ludens tamen & ipse lusus aliquando est. Nam quidam canonicus Duacensis simulans Antonium Arnaldum, quem velut patriarcham suum venerabantur Jansenistæ, ad plures ex eis, Duacenses potissimum doctores, dederat litteras, missis etiam quibusdam thesibus, in quinque Jansenii propositionibus contentis, quarum approbationem & declarationem ab ipsis petiit.

Illi non dubitantes, cum vero Arnaldo ſibi eſſe commercium, theſes hæreticas approbarunt, non ſine declarationibus damnatis, & calumniis in ſummos pontifices, hæcque omnia propriæ manus ſubſcriptione & appreſſo ſigillo ſuo munierunt; perſonatus vero ille Arnaldus ad curiam Pariſienſem miſit; & quia manifeſte patuit, quam doctrinam re ipſa tenerent, rex omnes in exilium miſit, vero Arnaldo fruſtra in fictum fremente.

Janſeniſtæ igitur, qui Duaci & aliis in terris, Galliæ regi ſubjectis, degebant, cum propriis litteris eſſent convicti, pœnarum metu formulæ ſimpliciter ſubſcripſerunt, ſed juramentum ita ſunt interpretati, ut ſupra ſolas quinque propoſitiones caderet, non autem ſupra librum Janſenii ejusque ſenſum. Sed epiſcopi Belgii acriter falſæ huic & malignæ interpretationi ſe opponebant.

Quapropter Janſeniſtæ, quamvis magnorum inſtar principum legatum ordinarium haberent Romæ, extraordinarium tamen inſuper mittendum exiſtimabant, collatitio ære ſuſtentandum, ea dignitate, quæ tam illuſtrem rempublicam deceret. Libello iſte ſupplici a Pontifice petiit, ut academiis Lovanienſi & Duacenſi liceat tradere doctrinam anteceſſorum de gratia per ſe ipſam efficaci, & prædeſtinatione gratuita, ante præviſionem meritorum facta.

Reſpondit Innocentius XII anno 1694, opus non eſſe nova deciſione doctrinæ de auxiliis divinæ gratiæ. Hortatur autem, deponant ſpiritum contentionis, ſapientiæ cæleſti, quæ eſt pacifica, ſtudeant, teneantque doctrinam S. Auguſtini & S. Thomæ: formulæ vero ſubſcribant, in ſenſu connaturali & *obvio*, quem verba præſeferunt, *ſine omni diſtinctione, reſtrictione, aut explicatione*, condemnando in hoc ſenſu propoſitiones *e libro Janſenii extractas*.

Idem ad epiſcopos Belgii ſcripſit; ut inviolabiliter inhæreant conſtitutionibus Innocentii X & Alexandri VII, hortatus, exigantque juramentum abſque omni diſtinctione, additione aut diminutione.

Quanquam autem grave novatores factioni ſuæ per hæc duo *brevia* vulnus inflictum ſentirent, dum per Belgium etiam ſubſcriptio formulæ, & quidem ſincera, pura & abſoluta ſine omni tergiverſatione imperaretur; victoriam tamen, ut ignaros fallerent, canebant, acſi Papa conſtitutiones Innocentii X & Alexandri VII retractaſſet, nec plus exigeret, quam ut propoſitiones damnarentur in ſenſu verborum obvio, ſine reſpectu ad librum Janſenii, aut ſenſum ab eo intentum; cum tamen manifeſte præceperit, ut for-

mulæ subscribatur absolute. Hæc autem expresse jubebat condemnare propositiones, *ex Jansenii libro extractas, in sensu, ab eo intento.*

Episcopi proin Belgii apud Innocentium XII sunt conquesti, quod Jansenistæ sensum novæ constitutionis pervertant. Unde tertio *brevi* misso eorum malignam pervicaciam corripuit.

Mors Arnaldi.

Anno 1694 in Flandria interiit *Antonius Arnaldus*, ætatis 83, discipulus quondam Joannis Vergerii abbatis Sancyrani, intimi Jansenii Iprensis amici, Jansenistarum *Papa*, ut a quibusdam appellabatur, vel, uti communius, Jansenistici ordinis post Sancyranum *abbas*, quem velut oraculum suspiciebant sectæ illius homines, & commune refugium.

Negari non potest, quod magnis a natura præditus fuerit dotibus, ingenio, perspicacitate, eruditione, eloquentia; utinam eas ad ecclesiæ bonum impendisset! in cælum sublatus suorum pennis: ad inferos depressus suo & alieno pondere. Factus Jansenistarum caput vitam inquietam ambitioso errori devovit. Cui cum, pace tempore Clementis IX a rege mandata, litare in Francia non posset, in Belgium fugit; ubi per decem adhuc annos improbo labore insaniit. Portu-Regienses & Oratorii oratores grandes jacenti columnæ panegyres texuerunt, sed sincerior musa retexuit. Quidam mimus eo processit vesaniæ, ut scriberet, minori damno solem extinguendum quam Arnaldum. Alii vero orbis pestem, sæculi sui probrum appellarunt, hominem sui impotentem, iracundum usque ad furorem, superbia turgidum, plenum amore proprio, sui solius æstimatorem. Petrus Jurieux, quamvis Calvinista, integrum librum *de spiritu Arnaldi* scripsit.

Successorem habuit *Paschasium Quesnellum*, oratorii Berulliani presbyterum, dein vero ordinis Janseniani *priorem*, qui adversus mandata regis & superiorum suorum contumax, pœnarum metu anno 1685 profugit in Belgium, ubi, ut tutius lateret & falleret, laicam indutus vestem, sub Arnaldi disciplina, multos infames libellos in populum sparsit, interque eos etiam vitam Arnaldi, qui in ejus manibus animam efflavit, viatico & extrema unctione ab eo perceptis. Cor defuncti Arnaldi ad Portu-Regienses moniales in Galliam translatum est, quæ illud, cælestem velut thesaurum, summa cum devotionis cordisque teneritudine susceperunt, & custodierunt, profusis ubertim lacrymis, quas vel amor vel dolor prolicuit.

Caput XVIII.

Rigida moralis Jansenistarum damnatur, & Quesnelli dogmatica &c. Accusatur Sfondrati nodus prædestinationis. Problema de Noallio. Casus conscientiæ Jansenisticus, a 40 doctoribus approbatus, ab ecclesia damnatus. Jansenistarum effigies.

Anno 1695 Archiepiscopus Mechliniensis plures Jansenistarum libellos, Quesnelli maxime, censura confixit, atque etiam per carnificem comburi jussit. In his erat, quem Arnaldus jam composuerat de *frequenti communione*, quam improbabat, id quoque contendens in sacramento pœnitentiæ, extra articulum mortis, nunquam dandam absolutionem ante pœnitentiam peractam, neque admittendos ad communionem, qui necdum habent amorem DEI purissimum : contrarium usum ecclesiæ de abusu & corruptione condemnans. Quo sane rigore disciplinæ reformatores isti id intendere visi sunt, ut sacramentorum pœnitentiæ & communionis usum aboleant ; quapropter Alexander VIII hanc eorum doctrinam condemnavit in propositione 16 & duabus sequentibus, uti etiam in 23. 18 Damnati libelli.

Facultas theologica Duacensis anno 1696 condemnavit librum Quesnelli, tanquam renovantem damnatam doctrinam Baii & Jansenii. Illud lepidum, quod auctor persuadere fuerit conatus, professores academiæ Duacensis fuisse Jansenistas, antequam Jansenius fuerat natus. Quesnellus condemnationi more suo probra reposuit.

Noallius, archiepiscopus Parisiensis, eodem anno 1696 ordinationem pastoralem vulgavit, in qua condemnavit librum, cui titulus : *expositio fidei circa gratiam & prædestinationem*, ut continentem propositiones falsas, temerarias, scandalosas, impias, blasphemas, injuriosas DEO, & derogantes ejus bonitati, ut hæreticas jam damnatas, renovantes doctrinam quinque propositionum Jansenii, cum temeritate intolerabili, qua auctor asserit, eas esse de fide.

Quam ob rem conqueritur in illa sua ordinatione præsul, tametsi famosæ propositiones Jansenii fuerint proscriptæ a summis Pontificibus, acceptata proscriptio unanimiter ab omnibus Galliæ episcopis, totaque ecclesia Catholica, pax etiam propterea sancita,

ta, nihilominus tamen superbiam prostratam caput rursus attollere, atque hæreseos venenum expuere.

Addit instructionem de gratia JEsu Christi, sine qua operari nihil possumus ad salutem; nihil tamen impossibile nobis præcipi; facienti, quod est in se, & roganti non negari gratiam necessariam. Noluit tamen, ut ex levi suspicione nomen cujuspiam denigretur.

Anno 1697 archiepiscopi Rhemensis & Parisiensis, episcopi Meldensis, Atrebatensis, & Ambianus ad Innoc. XII detulerunt librum Cardinalis Sfondrati, cui titulus *Nodus prædestinationis dissolutus*, superiore anno Romæ impressus cum facultate S. officii, tum quod diceret, statum infantium, ante baptismum mortuorum, non adeo esse miserum, cum nec offendant DEUM, nec careant omni felicitate; tum quod videretur asserere, infideles DEUM non cognoscere, nec offendere.

Nodus prædestinationis Sfondrati.

Maxime autem Jansenistæ obsequiosum suum silentium cum altis clamoribus commutarunt, *nodum dissolutum*, coram Sede Apostolica, episcopis & universitatibus accusantes, atque condemnari postulantes, quod Jansenismo plurimum esset oppositus.

Cum autem Romæ obtinere nihil possent, ad clerum Gallicanum versi sunt, cui librum offerre decreverant sub hoc titulo: *doctrina Augustiniana Romanæ ecclesiæ, expedita a nodo Cardinalis Sfondrati per plures discipulos S. Augustini, dedicata conventui generali cleri Gallicani, in castro S. Germani proxime habendo.*

Quesnellus adjunxit epistolam ad secundi ordinis sacerdotem deputatum, qua evincere conabatur, Jansenismum nuspiam inveniri, nisi in læsis cerebellis: illum Romæ haberi pro phantasmate: chimericam inseparabilitatem juris & facti sempiternum esse dedecus priorum conventuum: constitutionibus Pontificum sparsum contentionum incendium: per *breve* anni 1694 afferri remedium, sed anno 1696 rursus eversum: ab episcopis in iis acceptandis actum contra libertatem ecclesiæ Gallicanæ: ordine judiciali procedendum in caussa Jansenii.

Has, aliasque id genus propositiones Jansenistarum concilium cleri damnavit, ut falsas, temerarias, scandalosas, injuriosas clero Franciæ, summis Pontificibus, & ecclesiæ universæ, schismaticas, ac faventes erroribus damnatis. Hi fructus erant omnium motuum, quos novatores concitaverant, ut condemnaretur liber Cardinalis Sfondrati; quem concilium Parisiense ne quidem attigit. Jansenistæ pro more libellos, convitiis fartos, reddebant.

Noal-

Noallius jam anno 1695, dum adhuc erat Catalaunensis episcopus, approbavit cum grandibus laudum encomiis *reflexiones morales supra novum testamentum*, a Quesnello sibi dedicatas. Quæ res magnas deinceps in ecclesia turbas excitavit.

Postquam dein Noallius a Catalaunensi episcopatu ad archiepiscopatum Parisiensem transiit, anno 1696 condemnavit, quam supra diximus, *expositionem fidei Catholicæ*, ceu continentem doctrinam falsam, temerariam, scandalosam, impiam, blasphemam, hæreticam, anathemate percussam.

Cum autem uterque hic liber, approbatus a Noallio & condemnatus, eandem doctrinam proponere videretur, quidam libellum edidit, hoc titulo inscriptum: *Problema ecclesiasticum, cui credendum sit, an Noallio episcopo, an vero eidem ut archiepiscopo?* Hic libellus, cum in tanti præsulis probrum cederet, a Parlamento igni fuit addictus, ac postea etiam Romæ proscriptus. Problema de Noallio.

Duxit autem auctor problematis, qui tunc latebat, parallelam inter dictas *reflexiones morales*, & *expositionem fidei*, asserens, episcopum cum archiepiscopo combinari non posse, cum utriusque operis eadem sit doctrina.

Inquisitum in authorem problematis. Jansenistæ, ut Jesuitas archiepiscopo exosos, redderent, id illis affinxerunt, & nominatim P. Danieli, celebri adversus sectam & Natalem Alexandrum scriptori. At cum is, datis ad Noallium litteris, juramento affirmasset, se neque reflexiones morales neque expositionem fidei unquam legisse, fides est habita. Unde sectarii ad Jesuitam quendam in Belgio Petrum *Sovatre* versi sunt, eumque parentem odiosæ prolis fecerunt; sed ea probatione usi sunt, quæ se ipsam refelleret. Dissensit a confratribus P. Gerberon, Jansenianæ substructionis columen, atque problema, quod mire dilaudavit, novis Augustini discipulis attribuit: & merito.

Nihil quippe intentatum hi reliquerunt, quo Jesuitis odium, suis vero damnatis opinionibus favorem & patrocinium accerserent. Casus conscientiæ Jansenisticus. Huc spectat famosus *casus conscientiæ*, quem per Perrierum canonicum Claremontanum, Claudii Pascalis nepotem, Facultati theologicæ Parisiensi decidendum obtulerunt anno 1701.

Casus est iste: confessarius suspectum habet pœnitentem de novis opinionibus; unde varias ei quæstiones proponit. Respondet pœnitens 1, condemnari a se 5 propositiones in omni sensu, quo ecclesia illas condemnavit, & etiam in sensu Jansenii, prout Innoc. XII explicavit in brevi ad episcopos Belgii; verum, in quan-

tum ad factum, se credere, quod sufficiat obsequiosum silentium, & quamdiu juridice convinci non possit, negare in mente factum, nec propterea debere se turbari, aut de fide suspectum haberi.

2. Persuasum sibi esse, prædestinationem esse gratuitam, & gratiam per se ipsam efficacem.

3. Actiones, quæ non procedunt ab amore, esse peccata.

4. Attritionem in sacramento pœnitentiæ debere esse animatam charitate, saltem initiali.

5. Eum, qui assistit missæ cum affectu ad peccatum mortale sine motu pœnitentiæ, committere novum peccatum.

6. Se non credere immaculatam conceptionem B. Mariæ; nihil tamen a se dici contra opinionem contrariam.

7. Legi a se librum Arnaldi de frequenti communione, Sancyrani epistolas, versionem novi testamenti lingua vulgari, etiam *Montensis*, aliosque extra diœcesin prohibitos.

Quærit jam confessarius, an pœnitentem istum possit absolvere? quadraginta doctores responderunt *affirmative*: eo quod hæ opiniones nec novæ sint, nec singulares, nec ab ecclesia condemnatæ. Neque tales, ut oporteat eas abjicere.

A 40 doctoribus approbatus. Hæc 40 doctorum decisio habita fuit secreta satis longo tempore; donec nempe post annum circiter per typum pluribus editionibus vulgaretur. Strepitus mox tantus ortus est, quantum scandalum. Tellierus archiepiscopus Rhemensis, approbans resolutionem casus, in primo puncto propositum, non attendit, id a sectariis intendi, ut credatur, Innocentium XII aliter fuisse interpretatum formulam ac Alexandrum VII, neque exegisse assensum internum, sed contentum fuisse silentio.

Quesnellus plures sollicitavit prælatos, ut decisioni casus subscriberent, sed incassum. Primi eandem aperte reprobarunt episcopi Carnutensis & Meldensis. Accessit Noallius, archiepiscopus Parisiensis, qui exprobravit 40 decisoribus (quorum aliqui præter titulum doctoris nihil possedisse dicuntur) quod non attenderint sequelas suæ resolutionis, despectum nempe constitutionum apostolicarum & stabilimentum Jansenismi.

Inter quos Nat. Alexander. Eos inter, qui decisioni casus subscripserunt, erat Natalis Alexander, qui multis voluminibus bibliothecas auxit, ideoque excellens compilator habebatur. In historia sua ecclesiastica sæc. VI diss. V is scripserat, ecclesiam falli non posse pronuntiando super textibus libri dogmatici; quia alias deficeret instructio necessaria fidelium; ad pastorem autem spectare, discernere inter pascua salubria

lubria & noxia, ut ovibus, sibi concreditis, provideat. Jam vero idem doctor approbando casum decisum statuit contrarium, nullam esse obligationem standi judicio ecclesiæ, quando de textibus librorum agitur. Quidquid de hoc sit, vir doctissimus primus receptui signum dedit, & exemplo suo traxit reliquos, præter Petitpiedium, qui exilium & exclusionem a Sorbona conversioni suæ præhabuit. Quippe Sorbonæ doctores decisionem casus declararunt temerariam, scandalosam, injuriosam summis pontificibus, & episcopis Franciæ, faventem mendacio & perjurio; addito decreto, omnes a Facultate fore exclusos, qui contra hanc censuram aliquid dicerent aut scriberent.

Ægerrime Jansenistas habuit, quam feliciter orsi fuerant, telam tam inopinata mutatione retextam. Unde Quesnellus ad Noallium, qui ordinationem sectæ contrariam ediderat, epistolam scripsit, ira & despectu ecclesiasticæ potestatis plenam. *Ne nobis blandiamur, mi care domine*, inquiebat; *ad ratiocinium mitra & pedum nihil faciunt. Mitrata ratio est semper ratio humana, deceptioni obnoxia, & tanto magis, quod mitra & pedum implicant negotiis, quæ sæpe studiis tempus eripiunt.* Quesnelli cruditas in Noallium.

De revocatione vero decisionis, a 39 doctoribus facta, inquit, eam fuisse *submissionem extortam, mendacium publicum & scandalosum, falsum testimonium, ex metu humano a sacerdotibus profectum, contra lumen eorum proprium & conscientiam, simulationem sceleratam; probrosam prævaricationem, languorem indignum iis, qui in facie altaris promiserunt veritatem defendere, usque ad profusionem sanguinis.*

Hic erat honor, quem maledica Quesnelli penna detulit doctoribus, qui ejus partibus faverant. Sed quid aliud a tali duce suo expectare poterant? melius non essent secuti. Pluribus aliis libellis consuetum Jansenistis melos insonuit; quæ hæc esset insana tyrannis, humanæ rationi, plus illustratæ, jugum velle imponere cæcæ fidei circa factum? hæc est vox Jansenistæ, sed & Arii, Nestorii, Eutychis, Pelagii, Lutheri, Calvini, omniumque ecclesiæ rebellium.

Interea autem casus ille conscientiæ non in sola Francia fuit condemnatus, sed etiam in Belgio a prælatis, & (quod maxime dolebat novatoribus) ab academiis, Lovaniensi & Duacensi; imo ab ipso etiam summo pontifice Clemente XI, qui anno 1700 Innocentio XII successerat.

Miſit is ea ſuper re in Galliam *Breve*, atque ad regem & Cardinalem Noallium litteras, in quibus de Janſeniſtis, *hæc eſt*, inquit, *gens, ad turbandam ſine intermiſſione pacem eccleſiæ & ſtatus politici nata, ſpiritus turbulenti, qui finem neſcit lites ſerendi ex litibus: gens, cujus audacia inutiles reddere nititur omnes curas, laboresque impenſos ad exterminandam hæreſin ſumme contagioſam & malignam; rebelles, quorum inſolentia comprimenda, & quos eccleſiæ manſuetudo non flectit, regali poteſtate compeſcendi ac conterendi &c.* Simulque Pontifex grates regi dicit, quod in ex lium miſerit Eliam Dupinium, *hominem peſſimæ doctrinæ, qui plures ſedi apoſtolicæ injurias intulit.*

Rex optimum Janſeniſtas compeſcendi medium cenſuit, ſi Papa anteceſſorum conſtitutiones ſolenni & authentica bulla confirmaret, pronuntiaretque, ſilentium, quod dicunt obſequioſum, non ſufficere ad ſatisfaciendum conſtitutionibus apoſtolicis; quod poſtea, ut dicetur parte ſequenti, anno 1705 Papa effectum dedit bulla ſolenni *vineam Domini.*

Liber

LIBER QUINTUS.

Theologia Janſeniſtica, contraria theologiæ S. AUGUSTINI.

CAPUT I.

Theſes Janſeniſtarum de ECCLESIA.

ECcleſia eſt congregatio filiorum DEi, commorantium in ejus ſinu. *Quesnel.* 2 *Theſſ.* 1 comprehendit omnes electos & juſtos. *Idem Heb.* 12. Epiſcopus, lapſus in peccatum, amittit epiſcopatum, nec eſt ampliùs membrum eccleſiæ. *Abbas Sancyran. in ſuo Aurelio.* Peccatum mortale deſtruit ſacerdotium. *Idem l. c.* Mali ſacerdotes non ſunt ſacerdotes. *Idem epiſt.* 93. A 5 vel 6 ſæculis nulla eſt eccleſia, vel nihil eſt, niſi lutum. *Idem de B. Vincent.* Chriſtus ædificavit quidem ſuam eccleſiam ſupra petram: ſed eſt tempus ædificandi & deſtruendi. Erat ejus ſponſa. Sed nunc eſt adultera, repudiata, vultque aliam ſubſtitui, futuram fidelem. *Idem ibid.*

Eccleſia moderna ſucceſſit antiquæ ſicut aqua lutoſa aquæ puræ. Corruptio non tantum eſt in moribus, ſed etiam doctrina fidei. *Idem ibid.* Tempus deplorabile! creditur honorari DEus, perſequendo veritatem, ejusque diſcipulos. Miniſtri religionis impii, membra putrida, vane ſibi blandiuntur de puritate intentionis & zelo pro religione, perſequendo viros bonos. Credunt, ſacrificium facere DEo, & faciunt diabolo, immolando ſervos DEi. *Quesnel. Luc.* 22, *Joan.* 16. Excommunicatio terrere non debet hominem addictum DEo. *Idem Joan.* 9. Excommunicatio ferri debet eum conſenſu, ſaltem præſumpto, totius corporis. *Idem Matth.* 18. Eccleſia eſt inſtar reipublicæ, penes quam reſidet juriſdictio, ſicut in regno temporali. *Idem.*

ANTI-THESES.

Ecclesia in Evangelio comparatur sagenæ missæ in mare, ex omni genere piscium congreganti: decem virginibus, ex quibus 5 sunt prudentes, & 5 fatuæ: agro, in quo crescunt boni fructus & zizania: hoc est justi & peccatores.

Si soli justi & prædestinati pertinent ad ecclesiam; non esset hæc civitas supra montem posita, omnibus conspicua: lucerna supra candelabrum posita, ut luceat omnibus, qui in domo sunt. Quia nemo sciret, quinam sint membra ecclesiæ, & ubi hæc invenienda.

Si soli justi sunt in ecclesia, Jansenistæ non sunt in illa; quia per meras fraudes, technas, calumnias, contumacias, sectam suam adversus judicium totius ecclesiæ propagare totis viribus satagunt.

Si mali episcopi non essent episcopi, & mali sacerdotes non essent sacerdotes, mera foret in ecclesia confusio, incerta potestas solvendi & ligandi, a Christo data, incerta ordinatio sacerdotalis, incertum omne sacrum ministerium. Quis enim sciret, an bonus vel malus sit minister verbi DEI, sacramentorum &c.? De fide est, per ordinationem sacrum imprimi characterem, qui est indelebilis. De malis ministris Christus ipse dixit: quæcunque dixerint vobis, servate & facite, secundum opera vero eorum nolite facere. Donatistarum, Waldensium, & Wiclephi hæresin reducunt Jansenistæ.

Vah protervos homines! defecit ecclesia: nulla est amplius. Christus *ecclesiam suam supra petram ædificavit*: diruta est, corruit. *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam*: prævaluerunt. *Ecce! ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*, ait Christus: discessit, deseruit. Promisit Christus ecclesiæ, missurum se Spiritum sanctum, qui ei suggesturus sit omnia, docturusque omnem veritatem, atque cum ea mansurus in æternum: promissum non servavit. Ecclesia est *columna & firmamentum veritatis*: cecidit, jacet. Evacuatæ sunt promissiones æternæ veritatis: defecit providentia Christi erga suam ecclesiam: nulla amplius est. Hem blasphemias! hos tu homines Catholicos dicas? ego ne Christianos quidem, qui Christo tam impie contradicunt. An Lutheranus aliquis vel Calvinista, imo an ethnicus aut atheus magis impie, & petulantius loqui posset?

Si ad censuram ferendam requireretur consensus totius corporis, nullus amplius hæreticus, schismaticus, aut alius prævaricator,

tor, quantumvis refractarius & contumax excommunicari posset; quia facile invenire est malos homines, qui reclament, ut faciunt Jansenistæ. Profecto sic enervis esset potestas ecclesiastica, & impune contemneretur. Dum S. Petrus excommunicavit Simonem Magum, & S. Paulus sceleratum Corinthium, an corporis consensum prius requisierunt? Christus S. Petro ejusque successoribus cum clavibus potestatem ligandi atque solvendi tradidit, & per eos aliis ecclesiæ præsulibus; prout traditio & usus omnis retro Christianitatis demonstrat. Noluit, noluit Christus democraticum aut anarchicum ecclesiæ suæ regimen, sed monarchicum. *Tu es Petrus, & super hanc petram. Quodcunque ligaveris. Tibi dabo claves. Pasce oves meas.* Ex capite in alios antistites derivatur vigor, & potestas coercendi.

Calumnias non moror. Hoc tramite ierunt omnium temporum hæretici, a præsulibus ecclesiæ condemnati. Illos tyrannos, se martyres veritatis dicebant, mordentes lapidem, quo fuerant petiti.

CAPUT II.

Theses Jansenistarum de ECCLESIÆ DECISIONIBUS.

Ecclesia semper credidit, necessarium esse ad concilium recurrere, ad assecurandam doctrinam, quando inter episcopos fuit divisio. Hoc autem casu authoritas decidendi est penes partem oppressam, non autem penes opprimentem, aut libertatem auferentem. (*Temoig. de la verite pag.* 110.) Si est divisio inter pastores, jus decidendi est penes multitudinem fidelium unitam. (*Lettre a M. Autun pag.* 10.) Si episcopi agunt contra clamorem publicum suarum ecclesiarum, agunt & decidunt injuste & invalide. (*De la necess. de l'Appell. pag.* 232.)

De definitione concilii judicandum per impressionem, quam facit in ecclesia. Authoritas episcoporum in judiciis ecclesiasticis non est independens a consensu fidelium; qui essentialiter requiritur, ut eorum sententia habeat vim legis, & sit irrevocabilis. (*Temoig. de la verite pag.* 95 & 96.) Quare non defendamus veritatem contra Papam & omnes episcopos? (*Remontrance de fideles du diocese de Paris* 1729.)

Preces,

Preces, quæ sunt in Breviario Romano: *ut domnum apostolicum &c.* nos docent, quod sit possibile, ut omnes ordines ecclesiastici errent in religione, id est, in doctrina fidei, morum, & disciplinæ. (*Lettre a M. de Noailles du 5 Jan.* 1714 *dans Recüeil des memoires & des lettres, qui paru en* 1717.) Nec magnus nec parvus numerus episcoporum firmam reddit animi nostri sententiam, sed vis rationum. (*Nov. défense de la réponse a la question importante. pag.* 28, 29.)

Pius V condemnavit 79 propositiones, Bajo attributas; sed præterquam, quod censura illa nunquam sit recepta in ecclesia, nescitur hodiedum, quid fuerit condemnatum, & ipsimet censores Romani id ignorarunt. (*Renvers des libertez T.* 1 *p.* 472.) Quia summi Pontifices non usi sunt mediis ordinariis & canonicis, DEus permisit, ut ignorarent verum statum disputationum, & pronuntiarent ambigue. *Ibid. pag* 37. Bulla *vineam Domini* non est minus æquivoca quam aliæ. (*Ib. p.* 21.)

Constitutio non potest esse acceptata ab ecclesia, nisi expresse vel tacite. Expressa acceptatio exigit discussionem, examen, judicium; quod fieri non potest, nisi in concilio canonice convocato. Ad acceptationem autem tacitam requiritur tempus infinitum sine ulla contradictione. (*Lettre d'un magist. pag.* 20.)

Per ultimam bullam (*unigenitus*) pure & simpliciter acceptatam, puritati Evangelii & doctrinæ morali inflicta est plaga funestissima. Considero illam summopere noxiam fidei. (*Temoig. de l'univers. de Paris. pag.* 261, 298.) In instructione pastorali episcoporum super bullæ promulgatione quanta injustitia, ignorantia, mala fides, deceptio, etiam in punctis capitalibus fidei? (*Examen theol. l.* 1 *p.* 9.)

Ecclesia hodie pessime gubernatur. Papa est dux Semi-Pelagianorum (*M. Malpaix clavis arcana*). Veritates maximi momenti de doctrina & moribus, nunc ecclesiæ sunt incognitæ, quamvis antiquitati fuerint indubitatæ. (*L'Abbe de Barcos, Neveu de S. Cyran. Grandeur de l'Eglise Romaine.*)

ANTI-THESES.

BOna sunt concilia & utilia, non tamen absolute necessaria; quia semper decisio haberi potest a successore illius, super quem Christus suam ædificavit ecclesiam; quem jussit confirmare fratres suos, quales vel maxime sunt episcopi; quem pascere jussit non tantum

tantum agnos, sed etiam oves suas; pro quo specialiter rogavit, ut non deficiat fides ejus; cujus successores episcoporum lites sæpe soli composuerunt, qui multas hæreses extra concilium condemnarunt, uti Pelagianam, Manichæorum, Priscillianistarum &c.

Ad concilia appellant Jansenistæ, quæ congregari non posse sciunt, vel saltem non nisi difficillime, ut errores suos impune possint spargere, ut agant radices non amplius evellendas. Multitudinem fidelium omnium quis congreget? quis omnium vota exquirat? an indoctorum etiam suffragia numeranda? at hi facient majora.

Sententiam deferre oppressæ parti idem est, ac reum constituere sibi judicem. Et quis judicabit, quænam pars sit opprimens, quænam oppressa? dum volunt, ut episcopi audiant vocem populi, volunt, ut pastor audiat vocem ovium, non vero, ut oves vocem pastoris audiant. Dicere, ad legem constituendam essentialiter requiri consensum populi, est absurdum, falsum, eversivum potestatis legislativæ. Num oves pastorem regant, discipuli magistrum, subditi principem?

Quantus typhus horum homuncionum! veritatem se dicunt defendere contra Papam & omnes episcopos. Soli nempe sapiunt. Omnes ecclesiarum præsules desipiunt. Ita est, domnus apostolicus errare posset ut persona privata, non vero in doctrina fidei & morum, quatenus est persona publica, ut Papa, seu ut loquens ex cathedra, & instruens fideles. Vis rationum, inquiunt, firmam reddit sententiam. An hæc vis penes solos Jansenistas habitat? in iis, quæ fidem supernaturalem concernunt, vel nullum vel ultimum locum theologicum ratio naturalis occupat.

Falsum est, quod Pii V bulla, qua proscripsit 79 propositiones Baji, non sit recepta. Jansenistæ hæretici per suam rebellionem facere non possunt, ut bulla non sit sufficienter in orbe Catholico recepta, quam parum Ariani perduelles facere poterant, ut definitiones concilii Nicæni non sint receptæ. Falsum est, nesciri, quid sit condemnatum. 79 Propositiones Michaelis Baji professoris Lovaniensis, quæ omnes singillatim enumeratæ sunt, fuerunt condemnatæ. Falsum pariter, constitutionem *vineam Domini* esse æquivocam. Multa Jansenistæ garriunt, sed non probant.

Sicut non est penes populum, utrum velit acceptare legem principis, sic neque an velit acceptare constitutionem Christi vicarii. Quod acceptatio tacita requirat *tempus infinitum*, est ridiculum & absurdum; uti etiam, quod acceptatio debeat esse *sine*

omni contradictione. Sequeretur, nullam legem aut constitutionem fore acceptatam, si sartor aliquis aut sutor contradiceret. Quis non videt, quousque Jansenistæ ineptiant, ut obedientiæ, ecclesiæ debitæ, se subtrahant.

Per bullam *unigenitus* non veritati Evangelicæ, sed erroribus turpissimis plaga infligitur. Hoc & alia convitia, etiam corpori episcoporum impacta, pertinent ad innatam Jansenistis calumniandi libidinem. Quam bene & apposite formatum axioma: *mentitur, ut Jansenista!*

Ecclesia hodie male gubernatur, dicis Jansenicola. Quare? quia errores tuos fidelibus, fidei ac moribus perniciosissimos, condigna censura condemnat. Dic sodes, quænam veritas doctrinæ ac morum hodie incognita est ecclesiæ, quæ antiquitati fuerit indubitata? In thesibus istis Jansenianis nihil video, nisi maledicentiam, convitia, calumnias, in summum Pontificem, episcopos, omnemque hierarchiam ecclesiasticam petulanti calamo conjectas, more Lutheri, Calvini, omniumque hæreticorum, qui cum veritate & probationibus destituantur, & tamen pertinaciam nolint deponere, ad contumelias convertuntur, ultimum, sed miserrimum, caussæ desperatæ refugium.

Jam vero, si in summos ecclesiæ præsules tanta maledicendi licentia homines isti sunt grassati, quos tamen superiores suos agnoscere simularunt, æstimare facile est, quanto furore in Jesuitas, quos maxime sibi adversos putabant, odiorumque suorum metam præcipuam statuebant, sint invecti. Nullum calumniarum genus in hodiernum usque diem hic omissum; nullis pecuniis, nulli labori, nullis fraudibus parsum, ut mendaciis fidem facerent. Jam doctrina, jam mores traducebantur, sparsis in omnem orbem libellis, quos ira, odium, rabies, obtrectandi voluptas dictaverant.

CAPUT III.

S. Augustini doctrina de ecclesia.

Quoniam Jansenistæ S. Augustini doctrinam se sequi jactitant, eique varios suos de ecclesia errores attribuunt, operæ pretium duco, si hic aliqua de ejusdem doctrina subjungam. Atque imprimis certum ipsi est, *extra ecclesiam Christi nullam esse spem salutis.*

Dicit

Dicit enim *serm. ad Cæsar. plebem* de Emerito Donatistarum episcopo num. 6, *salutem non potest habere, nisi in ecclesia Catholica.* Et epist. 191 ad Donat. n. 5. *Quisquis ab hac ecclesia Catholica fuerit separatus, quantumlibet laudabiliter se vivere existimet, hoc solo scelere, quod a Christi unitate disjunctus est, non habebit vitam, sed ira DEi manet super eum. Quisquis autem in hac ecclesia bene vixerit, nihil præjudicant ei aliena peccata.* Et l. 2 contra litt. Petiliani c. 13 n. 30. *Diaboli filii sunt, qui homines ab ecclesia seducendo interficiunt.*

Sunt autem schismatici & hæretici extra ecclesiam Catholicam: prout S. Aug. docet l. 2 cont. lit. Petil. c. 108 n. 247. Item l. de fid. & symb. c. 10 n. 21 his verbis: *Nec hæretici pertinent ad ecclesiam Catholicam, nec schismatici.*

Ergo Janseniani schismatici, scissionibus ecclesiam turbantes eique inobedientes, imo hæretici, ab ecclesia declarati, sunt extra ecclesiam Catholicam, nullamque, nisi ad eam redeant, habent spem salutis.

Contra vero non tantum electi seu prædestinati sunt membra ecclesiæ, prout Jansenistæ hallucinantur, sed etiam peccatores & reprobi, si habitum fidei retineant, sed sunt membra vitiata & corrupta.

Nam S. Aug. serm. 250 n. 2 adducit exemplum adductorum ad cœnam, bonorum & malorum; & addit: *talis nunc est ecclesia, plena bonis & malis.*

Et l. 2 cont. lit. Petil. c. 47: *sub uno pastore & oves & hirci pascuntur.*

Item tract. 6 in Joan. ait, per arcam Noe figurari ecclesiam; in illa fuisse columbam & corvum, animalia munda & immunda.

Denique in psal. 8 n. 13 & alibi ait, sicut in eadem area continentur frumentum & palea, in eodem reti pisces boni & mali, in eodem ovili oves & hædi, in eodem agro zizania in medio tritici, in eadem domo vasa in honorem & contumeliam, in eodem utero & lenis Jacob, & hirsutus Esau, sic in eadem ecclesia contineri bonos & malos.

Nec obstat, quod Aug. in psal. 131 n. 13 dicat, quod ii, qui non perseverant, non sint in ecclesia; nam ibi loquitur de ecclesia triumphante. Quando autem de ecclesia militante loquitur, bifariam eam dividit: 1 in stricte acceptam pro præcipuis ejus membris, & sic solos justos comprehendit. 2 In latius acceptam, quæ est congregatio omnium fidelium, bonorum & malorum. Quando

 igitur

igitur dicit, malos non esse membra corporis, accipit corpus ecclesiæ in primo sensu: vel per malos intelligit infideles, hæreticos, schismaticos, publice excommunicatos, qui ad nullam ecclesiæ speciem pertinent.

Quamvis autem multi in ecclesia sint mali, nefas tamen est, se ab eadem separare, prout olim fecerunt Donatistæ in Africa, quos propterea graviter reprehendit Augustinus. Nam

Epist. 183 ad Bonif. c. 4 ait: *quomodo vos nefario scelere ab unitate Catholica, tanquam ab area Dominica, separatis, quæ usque ad tempus ventilationis necesse est, ut habeat & frumentum, in horreo recondendum, & paleam, ignibus consumendam.*

Et ep. 93 ad Vincent. c. 12. *Neque propter paleam relinquimus aream Domini; neque propter pisces malos rumpimus retia Domini; neque propter hædos, in fine segregandos, deserimus gregem Domini; neque propter vasa in contumeliam migramus de domo Domini.*

Cum Donatistæ, persecutiones se passos a Catholicis objicerent, easque schismatis sui caussam prætenderent, respondit eis Aug. l. 2 contr. Crescon. c. 22. *Aut ergo recte passi estis persecutionem, aut, si modus Christianus excessus est, palea nostra fecit, propter quam non fuerat area Dominica deserenda.*

Lib. de unit. eccl. c. 14 adducit parabolam sagenæ missæ in mare, ex omni genere piscium congreganti, primum in consummatione sæculi separandorum. Et l. 3 cont. Crescon. Gramm. c. 38 exemplum sanctorum veteris testamenti, qui propter scelera Judæorum se non separarunt ab eorum ecclesia.

Nihilominus tamen, licet mali in ecclesia permixti sint bonis, illa est una, sancta, catholica, & apostolica: prout docet S. Aug. l. de fid. & symb. c. 10, ubi ait: *credimus & sanctam ecclesiam, utique Catholicam; nam & hæretici & schismatici congregationes suas ecclesias vocant; sed hæretici fidem violant, schismatici autem discissionibus a fraterna charitate dissiliunt, quamvis ea credant, quæ credimus. Quapropter nec hæretici pertinent ad ecclesiam nec schismatici.* Mali autem Catholici nec fidem nec unionem scindunt; sed manent uniti corpori, quamvis membra ægra & arida. Neque sanctitas ecclesiæ consistit in eo, quod omnia membra secundum mores sint sana & sancta; orat enim ecclesia sancta: *dimitte nobis debita nostra*: sed imprimis ecclesia triumphans in cœlis est ex integro sancta, sine ruga, sine macula.

Deinde

Deinde etiam ecclesia his in terris militans, tametsi multos peccatores immixtos habeat, sancta tamen est ab auctore suo & capite, Christo JEsu: a doctrina sancta fidei & morum; a multis membris sanctis.

Quamvis igitur Christi ecclesia militans admixtos habeat, qui sanctam legem violant, clametque quotidie ad DEum: *dimitte nobis debita nostra*, nihilo tamen secius S. Aug. de symb. ad catechum. serm. 1 c. 6 n. 14 de illa pronuntiat: *Ipsa est ecclesia sancta, ecclesia una, ecclesia vera, ecclesia catholica, contra omnes hæreses pugnans; pugnare potest, expugnari non potest. Hæreses omnes de illa exierunt, tanquam sarmenta inutilia, de vite præcisa.*

Lib. de hæresibus ad Quodvultdeum usque ad Pelagianos 88 hæreses enumerat, quarum multæ nihil errabant contra fidem de DEo & Christo (quos articulos fundamentales appellant novatores) uti Origenis, Tertulliani, Novatiana, Donatistarum, Luciferiana. Et subdit: *quarum aliquam quisquis tenuerit, Christianus Catholicus non erit.*

Et hinc impossibile est, ecclesiam Catholicam non esse *unam*, & *sanctam in doctrina*; nam quamprimum quis alicui cuicunque articulo fidei pertinaciter contradixerit, non amplius pertinet ad ecclesiam, sed ab illa se rescindit. Unde ii, qui pertinent ad ecclesiam, sive bonis sive malis cæteroquin sint moribus, semper retinent doctrinam fidei & morum sanam, tametsi multi non vivant secundum doctrinam, quam profitentur.

Recenset etiam S. Aug. miracula, tanquam manifesta testimonia de veritate & sanctitate doctrinæ, & ecclesiæ Catholicæ, præsertim *lib.* 22 *de civit. DEi c.* 8, ubi grandem miraculorum catalogum contexit, & nominatim de miraculis, ad invocationem S. Stephani proto-martyris, cujus sacræ reliquiæ in Africa christiano ritu celebantur, patratis, ita scribit: *Si miracula sanitatum, ut alia taceam, ea tantummodo velim scribere, quæ per hunc martyrem, id est, gloriosissimum Stephanum facta sunt in colonia Calamensi, & in nostra, plurimi conscribendi sint libri, nec tamen omnia colligi poterunt, sed tantum de quibus libelli dati sunt, qui recitarentur in populis.*

Et post pauca ita pergit: *Necdum est autem biennium, ex quo apud Hipponem regium cœpit ista memoria, & multis, quod est nobis certissimum, non datis libellis de iis, quæ mirabiliter facta sunt, illi ipsi, qui dati sunt, ad septuaginta ferme pervenerunt, quando ista conscripsi. Calamæ vero, ubi & ipsa memoria prius esse cœpit,*

& crebrius dantur, incomparabili multitudine superant. Notent hoc S. Augustini oculatum testimonium novatores nostri temporis, & agnoscant, veram illam esse Christi ecclesiam, quæ miraculorum dono in hanc usque diem sola est exornata.

Atque hinc etiam *visibilis*, & quærentibus illam facile conspicua. Nam Aug. in psal. 18 enarr. 2 & ep. 105 ad Donat. scribit: *In sole posuit tabernaculum suum, in manifestatione ecclesiam suam, omnibus notam usque ad terminos terræ, non in occulto, non quæ lateat, non velut opertam.* Et tract. 2 in ep. Joan. n. 3. *Ecclesia ejus in sole posita est, non in nocte, sed in die.* Et n. 2: *quam cæcus, qui tam magnum montem non videt, qui contra lucernam in candelabro positam oculos claudit!*

Item in psal. 57, ubi enim latet ecclesia Christi? & serm. 37 c. 2. *Nonne ipsa est civitas in monte, quæ abscondi non potest? quando lateret, quis eam inveniret?*

Sed neque deficere potest, quam Christus super petram ædificavit, ecclesia; quod manifestis pariter S. Augustini testimoniis comprobatur. Nam in psal. 101 serm. 2 ait: *Illa fuit ecclesia omnium gentium, jam non est: periit. Hoc dicunt, qui in illa non sunt. Illa non est; quia tu in illa non es.*

Et in psal. 71 n. 8. *Putant, Christianam religionem usque ad certum tempus in hoc sæculo victuram. Permanebit cum sole, quamdiu sol oritur & occidit: hoc est, quamdiu tempora ista volvuntur, non deerit ecclesia DEi, id est, corpus Christi in terris.*

Item serm. 47 c. 10 ait, ecclesiam esse agrum, in quo cum tritico crescunt etiam zizania; DEum autem velle, ut utraque sinantur crescere usque ad messem: *quam messem? ipsum audi: messis est finis sæculi.*

Donatistæ olim periisse ecclesiam Christi lamentabantur, & solum in Africa apud se remansisse jactitabant. Idem est clamor novorum Donatistarum Jansenianorum. *Defecit, adultera nunc est, repudiata, periit*, vociferantur. Audiamus Augustinum ita de Donatistis loquentem, acsi Jansenistas præ oculis habuisset.

Ep. 78 ad cler. n. 8 ait: *qui non habendo, quod in caussa suæ divisionis defendant, non nisi hominum crimina colligere affectant, & ea ipsa plura falsissime jactant: ut, quia ipsam divinæ scripturæ veritatem, qua ubique diffusa Christi ecclesia commendatur, criminari & obscurare non possunt, homines, per quos prædicatur, adducant in odium, de quibus & fingere, quidquid in mentem venerit, possunt.*

Et

Et in psal. 147 n. 16. *Hæresis quid monet? damnat incognitos; periit totus mundus: nullus est Christianus: Africa remansit.*

Item in psal. 99 n. 12. *Odiosi, maledici irruunt in vituperationem: quales Christiani! avari, fœneratores, ebriosi, voraces, invidi, insectatores alterutrum. Sunt tales, sed non soli tales: & iste vituperator cæco modo tacet bonos.*

Et l. 1 de morib. eccles. Cath. c. 34: *Nunc vos illud admoneo, ut aliquando ecclesiæ Catholicæ maledicere desinatis, vituperando mores hominum, quos & ipsa condemnat, & quos quotidie tanquam malos filios corrigere studet.*

Senescentem ecclesiam defluere dicit Jansenista, *modernam ecclesiam successisse antiquæ, sicut aquam lutosam aquæ puræ.* Verum Catholicæ ecclesiæ doctrina semper illimis fluxit, multorum mores semper fuerunt corrupti. Neque hoc negabat Aug. sed id exprobravit Donatistis, quod solum lutum malorum in ore ferrent, proborum autem virtutes tacerent.

Juventutem tunc, aut, si vis, virilem ætatem agebat ecclesia; sed non minora scelera hominum, nec pauciora illam infestabant, imo plura & majora, quam nostris temporibus. Ad quod comprobandum opus non habeo, alterum illum Jeremiam Salvianum testem adducere, corruptissimos ætatis suæ mores amaris lacrymis deplorantem.

Solum Augustinum audiamus. In psal. 47 n. 9: *Non possumus*, inquit, *negare, plures esse malos, & tam plures, ut inter eos prorsus boni non appareant.* Serm. 252. *quam multi raptores? quam multi ebriosi! quam multi maledici! quam multi spectatores theatrorum obscænorum!* Tract. 3 in ep. Joan. n. 9. *Quot habet ecclesia perjuros, fraudatores, maleficos, sortilegos, adulteros, fœneratores, mangones* (adolescentum venditores & emptores ad libidinem infandam).

Refert deinde corruptos mores non tantum laicorum, sed etiam multorum clericorum & monachorum. Profecto, si comparemus hodiernam disciplinam religiosorum ordinum totiusque status ecclesiastici, cum antiquiore, videmus sane senectam virentem magis florentemque. Spectarent certe Jansenistæ innumera integerrimæ vitæ exempla, nisi volupe ipsis esset, more omnibus hæreticis non minus, quam certo animalium generi, familiari, lutum sordesque circumvolvere; vel, si hoc odore adeo delectantur, everrant propriam domum. Sepulcra dealbata! hypocritæ! ejicite prius trabem ex oculis vestris.

Caput

CAPUT IV.

S. Augustini sensus de ECCLESIÆ CAPITE.

JAnsenistæ, sicut ecclesiam Christi reprehendunt, ita etiam, cum Quesnello *proposit.* 90 & sequentibus, summos pontifices, eorumque definitiones & censuras spernunt. Audiamus ex S. Aug. quos spernant.

Serm. 76 c. 3. Petrum vocat *Apostolorum primum & præcipuum*. Epist. 186. *Apostolicæ sedis antistitem*. L. 2 contr. Donatist. c. 1. *Quis nescit, illum apostolatus principatum cuilibet episcopatui præferendum?* L. 22 con. Faust. c. 70. *Pastorem totius ecclesiæ*. In psalmo contr. partem Donati: *Numerate sacerdotes vel ab ipsa Petri sede. - - Ipsa est petra, quam non vincunt superbæ inferorum portæ*. Ep. 43 ad Glorium &c. *In Romana ecclesia semper apostolicæ cathedræ viguit principatus*.

Lib. cont. epist. fundam. c. 4 n. 5. *Tenet me in ecclesia Catholica ab ipsa sede Petri apostoli, cui pascendas oves post resurrectionem Dominus commendavit, usque ad præsentem episcopatum successio sacerdotum*. In psal. 69 n. 4. *Petrus, qui paulo ante eum confessus fuerat Filium DEi, & in illa confessione appellatus erat* Petra, *supra quam fabricaretur ecclesia*. Ecce! Petrus ipse a Christo est *Petra* appellatus.

Epist. 53 ad Generos. c. 1 enumerat omnes Pontifices, in cathedra Romana S. Petri successores, usque ad Anastasium, tunc sedentem. Cur non Solymææ, ubi Christus mortuus est? aut Antiochenæ, ubi Petrus primo sedit? aut Alexandrinæ, ad quam Marcum misit? aut Carthaginensis, Africæ metropolitanæ? ecce caussam, quia Romæ cathedræ principatum constituit, *cui totius ecclesiæ figuram gerenti Dominus ait: super hanc Petram ædificabo ecclesiam meam*.

Serm. 131 c. 20 n. 10, tractans de caussa Pelagiana ait: *Jam enim de hac caussa duo concilia missa sunt ad sedem apostolicam: inde etiam rescripta venerunt: caussa finita est: utinam aliquando finiatur error*. Cur duo concilia missa sunt ad sedem apostolicam, nisi ut summa in terris auctoritate approbentur, confirmentur, roborentur? cur caussa finita est? quia a sede apostolica, supremo atque infallibili in terris judice, rescripta venerunt, quibus hæresis Pelagiana fuit damnata.

Lib.

Lib. 4 cont. duas epist. Pelag. c. 12 n. 34, dum Pelagianos confutat, Jansenistas præ oculis habuisse videtur; nam postquam dixit, plerasque hæreses extra concilium fuisse damnatas, addit: *verum istorum superbia hanc etiam gloriam captare intelligitur, ut propter illos Orientis & Occidentis synodus congregetur. Orbem quippe Catholicum, quoniam pervertere nequeunt, saltem commovere conantur.*

Lib. 2 operis imperf. n. 103 contra Julianum scribit: *quid adhuc quæris examen, quod jam factum est apud Sedem Apostolicam?* Nota bene Jansenista. Ita interrogat, quem magistrum tuum appellas. Notent etiam hoc Quesnelliani, qui Pelagianorum exemplo a definitiva Sedis Apostolicæ sententia ad futurum generale concilium appellare præsumpserunt.

Audiant præterea S. Augustinum epist. 190 ad Optatum c. 6 n. 23 loquentem: *in verbis*, inquit, *Apostolicæ Sedis tam antiqua, certa, & clara est Catholica fides, ut nefas sit de illa dubitare Christiano.*

OBJECTIONES

Contra ECCLESIAM, *& visibile ejus caput ex S. Augustino, perperam intellecto, depromptæ.*

OB. 1. *Serm.* 295 *c.* 2 scribit S. Aug. Petrum figuram gessisse unitatis ecclesiæ; & hinc, quando ei dictum est, *tibi dabo claves*, ecclesiæ in persona Petri traditas fuisse claves.

Resp. Quamvis S. Aug. verba illa in sensu allegorico aliquando intelligat, nullatenus tamen negat, Petro fuisse traditas claves, & mediante Petro ecclesiæ. Videmus enim potestatem clavium exerceri etiam ab episcopis & sacerdotibus, jurisdictione tamen dependente a Petro & ejus successoribus: ut patet ex reservatione casuum & censuris.

Ob. 2. *Serm.* 270 *n.* 2 ait, per petram non intelligi Petrum, sed Christum, quem confessus est.

Resp. Christus est petra prima, primumque ac principale fundamentum ecclesiæ. Petrus vero est secunda petra, secundumque ecclesiæ fundamentum, primo impositum atque innixum. In secundo hoc etiam sensu Aug. vocem *petra* intellexit, ut ex supra allatis ejus textibus patet. Ceterum *Petrus* & *petra* idem omnino significant. Unde versio Syriaca, Persica, Æthiopica, Arabica, non habent: *tu es Petrus, sed tu es petra.*

Ob. 3 ab Arnaldo, qui statuit, duo Romæ fuisse ecclesiæ capita, moraliter unum, Petrum videlicet & Paulum, æquali potestate præditos. Nam S. Aug. serm. 381 ait: habet ergo Roma, caput gentium, *duo lumina gentium*, & L. 2 de peccat. mer. de Paulo dicit, quod meruerit *apostolatus principatum*. Et l. de gest. Pelagii, c. 14, Paulum fuisse *multum excellens membrum corporis Christi*.

Resp. Sunt *duo lumina gentium*; quia uterque orbem illustravit doctrina, legibus, vitæ exemplis, martyrio. Omnes Apostoli fuerunt principes, juxta illud: *constitues eos principes super omnem terram*. Sed non sequitur, fuisse æquales. Eminebat Petrus vi sui primatus Apostolici, potestate ordinaria suprema, cui reliqui Apostoli erant subordinati; sicut plures sunt principes in eodem regno aut imperio, subjecti tamen monarchæ. Paulus excellens erat membrum, quia nullam peculiarem provinciam administrandam accepit, sed totum mundum; unde plures reliquis scripsit epistolas, plures provincias peragravit, plures labores suscepit, plures persecutiones sustinuit; nullatenus tamen sequitur, quod æquali cum S. Petro fuerit auctoritate, aut ab eo independente.

Nam S. Aug. l. 2 con. Donat. c. 1 ait: *Apostolum Petrum, in quo primatus Apostolorum tam excellenti gratia præeminet - - a posteriore Apostolo Paulo fuisse correctum*: major a *minore*, ut ait S. Greg. l. 2 in Ezech. hom. 18. Ceterum correptio, debita cum modestia facta, non indicat superioritatem; quia etiam major, si non recte agat, potest moneri a minore.

Ob. 4. *Ep. 82 ad Hieron. c. 3* ait, se solas scripturas canonicas ita sequi, ut eas nihil errasse non dubitet.

Resp. S. Hieronymus ad S. Aug. scripserat, se in expositione epistolæ ad Galatas secutum esse interpretationem Origenis, Eusebii, Didymi, aliorumque scriptorum particularium, Petrum reprehensum fuisse communi utriusque consilio. Augustinus autem respondit, privatos istos scriptores errori esse obnoxios; solas sacras scripturas in omnibus omnino esse infallibiles: per quæ nullatenus negat, summum Pontificem & œcumenica concilia, capiti suo unita, in definitionibus dogmaticis esse infallibilia. In rebus autem non dogmaticis, quando Pontifices ut privati doctores scribunt libros, quamvis magnæ sint auctoritatis, nemo dicit, quod absolute infallibiles sint.

Hinc non obstat, quod Paulus dicat, Petrum fuisse reprehensibilem, & Augustinus, eum errasse. Non enim erravit in dogma-

matica aliqua decisione, sed simulatione duntaxat aliqua, qua malum exemplum præbuit; nam Antiochiæ cum neophytis ex gentilitate libere conversabatur, cibis etiam, a lege Mosaica prohibitis, vesci cum iis solitus: cum autem quidam ex Judæis neophytis, Jerosolyma a Jacobo Minore missi, advenissent, a conversis ex gentilibus Petrus se separavit, atque eo facto eos ad credendum inducere visus est, legalia adhuc necessario observanda esse; quod erat falsum.

Tres quippe tunc erant sententiæ. Prima ritus legis Mosaicæ necessario retinendos dicebat: altera eos superstitiosos asseruit: tertia, eaque vera, eos nec necessarios amplius, neque tamen tunc superstitiosos aut illicitos dixit. Petrus nunquam dixit, eos ritus legesque ceremoniales esse necessario observandas; sed, quia fugiebat convivia conversorum ex gentilitate, putabant neophyti, legalia adhuc necessario esse observanda; & propterea reprehensus fuit a Paulo, major a minore.

Ob. 5 ex lib. con. Petil. c. 14, ubi S. Aug. narrat, quod S. Cyprianus restiterit S. Stephano Papæ in caussa baptismi ab hæreticis collati. Ergo S. Cyprianus non censuit, Papam esse infallibilem.

Resp. Stephanus nullam definitionem in ea caussa edidit: sed, insistens traditioni, simpliciter præcepit, ut nihil innovetur, nec rebaptizentur, qui ab hæreticis fuissent baptizati. Ergo ex ea resistentia Cypriani non infertur, quod Papa in definitionibus dogmaticis a Cypriano habitus fuerit fallibilis; cum nulla ab eo definitio fuerit facta; nec controversia illa tunc adhuc ab ecclesia fuerit decisa. Factum igitur tunc disciplinam spectabat. Quis autem tunc erravit, an Stephanus an Cyprianus? An Jansenistæ rebaptizant?

Ob. 6 *ex epist. 43 ad Glorium &c. c. 7*, ubi respondet querelis Donatistarum, malos sibi Romæ judices obtigisse, aitque: *ecce putemus, illos episcopos, qui Romæ judicarunt, non bonos judices fuisse: restabat adhuc plenarium ecclesiæ universæ concilium, ubi etiam cum ipsis judicibus caussa posset agitari, ut, si male judicasse convicti essent, eorum sententiæ solverentur.* Ex quibus Augustini verbis duo inferunt novatores: primum, Pontificem non esse infallibilem & irreformabilem; cum judicio illi Romano præsederit Melchiades Papa. Alterum, a Papæ sententia appellari posse ad generale concilium.

Resp. 1. S. Aug. hic nullatenus dicit, Papam cum aliis judicibus errasse, aut errare potuisse, aut Donatistas de jure appella-

re potuisse ad concilium. Sed, ut pertinacibus hæreticis os obduraret, & omne effugium præcluderet, utitur figura concessionis seu permissionis, loquiturque conditionate: si etiam permitteretur, judices Romanos errasse, potius tamen ad generale concilium, quam ad potestatem laicam Constantini Imperatoris hanc caussam, in qua reus agebatur episcopus, fuisse deferendam.

2. Non agebatur hic de fide aut doctrina morum, neque de quæstione aliqua dogmatica, sed de mero facto non dogmatico, an scilicet Cæcilianus, episcopus Carthaginensis, sit *traditor*, seu an in persecutione Diocletiani, dum adhuc esset diaconus, gentilibus tradiderit sacros libros comburendos, martyribus, in carceribus detentis, cibum afferri prohibuerit, aliaque crimina commiserit, de quibus a Donato a Casis Nigris fuerat accusatus? In quæstionibus autem ejusmodi meri facti non dogmatici, quod sola testium fide humana constat, non dicimus, Papam esse infallibilem; quia decipi potest a testibus, sicut alii judices.

Ob. 7. Zosimus Papa approbavit doctrinam Pelagii & Cœlestii ejus discipuli, quam Innocentius Zosimi antecessor damnaverat, teste Aug.

Resp. Falsum prorsus est, quod Zosimus approbarit doctrinam ab antecessore suo damnatam; falsissimum pariter, hoc Aug. attestari. Omnino contrarium, tum alias sæpius, tum nominatim *l. 6 c. 12 contra Julianum* Pelagianum, hoc Zosimo objicientem, testatur, his verbis: *qui* (Zosimus) *non recessit a suo præcessore Innocentio.*

Doctrinam hæreticam Pelagii & Cœlestii de peccato originali & gratia divina (quod utrumque negaverant) damnaverat Innocentius, Zosimus autem doctrinam Catholicam, qualis illi proposita fuerat, approbavit. Quamvis enim lenius initio cum simulatoribus istis mendacibus processerit, eo quod coram eo peccatum originale & gratiæ necessitatem profiterentur, &, si quid errassent, paratos se corrigere dicerent, nullum tamen eorum errorem, quem impostores tegebant, & publice negabant, approbavit. Verbo: Innocentius doctrinam, quæ erat hæretica, damnavit, Zosimus doctrinam aliam, quæ erat Catholica, approbavit.

Testis coætaneus, quo nemo melius omnia, tum in Palæstina, tum in Africa, tum etiam Romæ cum Pelagianis acta, noverat, est Augustinus, qui lib. 2 contra duas epist. Pelag. c. 3 ait: *Zosimus nusquam prorsus hoc dixit, nusquam scripsit*, videlicet

cet non dari in parvulis peccatum originale, aut gratiam divinam ad actus bonos non esse necessariam, de quibus agebatur.

Si quid peccavit Zosimus, hoc unum erat, quod vir simplex & rectus, crediderat, Pelagium & Cœlestium esse tales, quales profitendo doctrinam Catholicam & ad omnia paratos se offerendo mentiebantur. At, impostura & fraudibus detectis, eos melius informatus damnavit.

Nempe Pelagius & Cœlestius damnari a se omnia, quæ in concilio Carthaginensi, & Milevitano, atque ab Innocentio Papa damnata, quæque de se sparsa, & a Paulino in concilio Carthaginensi accusata fuissent, coram Zosimo data fide asserebant. Adhæc afferebant commendatitias litteras a variis episcopis, pariter deceptis, præsertim a Praylio Jerosolymitano, & Patroclo Arelatensi, qui Herotum & Lazarum episcopos, Pelagianorum accusatores, de gravissimis criminibus reos agebat: ut adeo Zosimum facile deciperent. At homines perfidi, cum viderent, suas imposturas detectum iri, ulteriori examini, & ultimatæ Zosimi sententiæ se fuga subtraxerunt.

Illud adhuc scrupulum movere posset, quomodo conciliandi sint S. Aug. & Facundus Afer; quorum ille scripsit, Zosimum ab Innocentio antecessore non recessisse: hic vero eum recessisse. Sed hic scrupulus facile eximitur; nam uterque quoad dogmata fidei consensit; uterque enim peccatum originale & gratiæ necessitatem pro articulis fidei habuit. Dissenserunt vero; quia Innocentius secundum doctrinam sibi propositam, qua peccatum originale & gratiæ necessitatem negabant, eos pro hæreticis habuit; Zosimus vero secundum doctrinam Catholicam, sibi propositam, qua peccatum originale & gratiæ necessitatem confitebantur, eos Catholicos, falsoque ipsis doctrinam contrariam affictam esse, aut saltem eam nunc fuisse abjectam, credidit; idem episcopis Africanis persuadere voluit. Sed ab illis aliisque fraudes eorum & prævaricationes edoctus, & doctrinam eorum damnavit, & hæreticos esse declaravit. Innocentius vero doctrinam damnavit, non vero personas, saltem publice: & sic ab Innocentio *caussa finita est* quoad doctrinam, a Zosimo vero quoad doctrinam & personas. Nihil autem est novi, damnari doctrinam ut hæreticam, & parci personis, ut factum in concilio Chalcedonensi & in Constantinop. II in caussa trium capitulorum, quoad personam Theodoreti & Ibæ, & ab Innocentio X & Alexandro VII in persona Jansenii, ecclesiæ judicio sua scripta subjicientium.

Ob. 8. *Epist.* 53 *ad Generos. num.* 3 S. Aug. scribit: quamvis aliquis Roman. Pontificum *traditor sacrorum codicum subrepsisset*, nihil hoc præjudicaturum ecclesiæ; cum Dominus dixerit: *quæcunque vobis dixerint, observate & facite, secundum opera vero eorum nolite facere.*

Resp. Hic iterum S. doctor loquitur contra Donatistas conditionate & per figuram permissionis; si hoc contigisset, nihil nociturum ecclesiæ. Ratio est; quia Christus non promisit Petro, ejusque successoribus immunitatem a peccatis contra bonos mores, quale est peccatum traditionis sacrorum codicum, aut etiam thurificationis, idolis factæ; sed per assistentiam suam dedit infallibilitatem in doctrina fidei, ut Papa non possit ecclesiam docere errorem contra fidem. Non enim tenentur Christiani sequi peccata, quæ aliqui pontifices commiserunt contra bonos mores; sequi autem debent eorum doctrinam fidei & morum, quando ex cathedra loquuntur.

Respondet hic nempe S. Aug. ad calumniam a Donatistis falso impactam, fabulamque, Marcellinum pontificem, ejusque postea successores, Marcellum, Melchiadem & Silvestrum, sæviente persecutione Diocletiani thus idolis adolevisse & tradidisse sacros libros infidelibus, ad quam criminationem, quamvis confictam, cum non ad doctrinam, sed ad mores pertineat, præter datam responsionem conditionatam ad Generosum, ad Petilianum, mordacissimum Donatistam, ait c. 16 n. 30: *qualescunque fuerint Marcellinus, Marcellus, Melchiades, Silvester, Mensurius, Cæcilianus, atque alii, quibus pro sua dissensione objiciunt, quod volunt, nihil præjudicat ecclesia, toto terrarum orbe diffusæ. Nullo modo eorum innocentia coronamur: nullo modo eorum iniquitate damnamur.*

Ceterum Aug. absolute negat, quod Petilianus aliique Donatistæ, de Marcellino, Marcello, Melchiade, Silvestro, tunc recens excogitarunt, & evulgarunt. Audiamus verba S. doctoris lib. de un. bapt. c. 16 n. 27. *Quid ergo jam,* inquit, *opus est, ut episcoporum Romanæ ecclesiæ, quos incredibilibus calumniis insectatus est Petilianus, objecta ab eo crimina diluere? Marcellinus, & presbyteri ejus, Melchiades, Marcellus, & Silvester, traditionis codicum divinorum & thurificationis ab eo arguuntur: sed nunquid ideo etiam convincuntur, aut convicti aliqua documentorum firmitate monstrantur? Ipse sceleratos & sacrilegos fuisse dicit: ego innocentes fuisse respondeo.*

Hæc

Hæc jam anno 410 scripsit S. Aug. testis utique idoneus, *incredibilem*, ait, *esse calumniam*, a Petiliano & Donatistis excogitatam, sine ullo monumento. Mirum proin est, hanc fabulam a simplici posteritate pro veritate fuisse adoptatam, quam maturior deinceps crisis detexit.

CAPUT V.

Theses Jansenistarum DE GRATIA.

GRatia est omnipotens voluntas DEI, quam nihil impedit, cui nunquam resistitur; quia jubet, & facit, quod jubet. (*Quesnel.* propositione a Clem. XI damnata per bullam Unigenitus, 9, 10, 11, 16, 20.)

Evangelium nobis monstrat justum in persona S. Petri, cui gratia, sine qua nihil possumus, defuit in occasione, qua dici non potest, quod non peccarit. (*Prop. de M. Arnaud censurée par Sorbonne en 1656.*) Propositio hæc non tam a Sorbona fuit condemnata, quam per factionem Jesuitarum, & inauditam violentiam. Sed propterea non est minus Catholica. Nescio, quomodq possit aliquis esse tam effrons, ut hanc miserabilem censuram adhuc alleget. (*Premier Mem. du Quesnel. p.* 22.)

Post lapsum Adami non datur gratia sufficiens, sed tantum efficax. Opinio Molinistarum est Semipelagiana: Thomistarum vero fatua & extravagans. (*De Ligny doctor Duacensis in epist.* 21 *Oct.* 1690 *ad Arnaldum data.*)

Gratia sufficiens est gratia vana & inutilis ad salutem, quam Evangelium non agnoscit, S. Paulus ignoravit, S. Augustinus refutavit, quæ in SS. patribus non invenitur. (*Arnaldus in opusc. cujus initium* : *In nomine domini.*)

Si diabolus posset gratiam dare, non aliam daret, quam sufficientem; quia favet ipsius intentioni homines damnandi. Unde potest appellari gratia damnationis (*Gerberon Miroir de la pieté. p.* 158. *Arnaud prem. apol. de Jansen.*) Auxilium sufficiens tantum erat datum pro statu innocentiæ, non autem pro statu naturæ corruptæ. (*Gerberon meditations sur la providence.*)

Contingit non raro, ut gratia in nostra voluntate excitet levem complacentiam & debile desiderium boni, non autem præbet

sufi-

sufficientes vires ad operandum, & hoc est gratiæ resistere. (*P. Gerberon Miroir de la pieté p.* 158.)

Gratia sufficiens Thomistarum est nebula ad occultanda mysteria gratiæ. Si illa non sufficit ad agendum, sufficit ad nos defendendos a laqueis adversariorum. (*Duacenses professores in ep. ad Arnaldum.*) Necesse est uti voce gratiæ sufficientis in sensu Thomistarum, ad evitandam persecutionem societatis vindicativæ. (*De Ligny epist.* 5 *Aug.* 1690.)

Persuasum habemus, melius fore, si loqueremur linguam antiquorum; sed hoc tempore id facere non possumus (*La Leu professor Duacensis ep. ad Arnaldum.*)

Episcopus Iprensis condemnatus est per factionem Molinisticam. Nunquam de gratia aliam tenuit doctrinam, quam S. Augustinus. Nullus unquam Papa evidentius argumentum suæ fallibilitatis dedit, ac condemnando 5 propositiones in sensu Jansenii. (*De Ligny* 23 *Nov.* 1690.)

Regimen Galliæ est millies magis crudele & injustum, quam tribunal inquisitionis. Quis ignorat crudelitates & injustitias, quæ exerceentur in Gallia contra sanctissimos episcopos, sapientissimos theologos, purissimas virgines, plures alias personas omnis conditionis? (*Gerberon in libro, cui titulus: archiepiscopus Mechliniensis male defensus.*) Conandum est, ut regibus adimatur potestas nocendi. (*Thierry de Viaixnes, acte de denuntiation du Molinisme &c. p.* 13.) Hodie eundum est contra ferrum, ignem, principes. (*Lettre de Louard a un pralat* 22 *Fevr.* 1728.)

Gratia in nobis agit per dulcem sed fortem necessitatem. (*Abbas de Burzeys apol. concil. Trid.*) Sicut non omnes homines accipiunt gratiam credendi, sic neque orandi & rogandi gratiam accipiunt. (*Hermant Catechisme de la grace.*) Justi non semper accipiunt necessarium auxilium ad vincendas tentationes; quia DEUS eis non semper dat delectationem victricem. (Hermant ibid.) Gratia non datur, nisi electis. (*M. Feydeau medit. des oblig. du Chretien.*) Soli electi recipiunt media sufficientia ad salutem. (*Abbe de Bourzeys, S. Augustin Victorieux p.* 10.)

Non est magis possibile peccatori resistere aut cooperari gratiæ, quam leproso resistere aut cooperari sanationi miraculosæ. Nostra cooperatio nihil est, nisi opus DEI. (*M. Huré nov. testam. sur. S. Mat.* 8.)

ANTI-

ANTI-THESES.

GRatiæ nunquam resistitur. Bellum dogma! Calvini ex schola haustum: sed e diametro verbo DEi contrarium. Quoties DEus conqueritur, gratiam suam fuisse abjectam: quoties voluit congregare filios suos! quoties vocavit! quid potuit vineæ suæ facere, & non fecit? *vos semper Spiritui sancto resistitis*, dicebat S. Stephanus ad obduratos Judæos. *Act.* 7. Sine gratia DEi impossibile absolute est ullum actum salutarem, sive ad æternam salutem conducentem, ponere. Si ergo gratiæ divinæ nunquam resistitur, cur multi damnantur? nemo damnatur propter id, quod absolute vitare non potuit.

S. Petro non defuit gratia sufficiens vitandi peccatum negationis; merito ergo damnata fuit a Sorbona propositio Arnaldi, qua dixit, in persona Petri monstrari justum, cui gratia defuerit, quando peccavit. Sed per factionem Jesuitarum damnata est, inquiunt. Nempe omnia Jesuitæ fecerunt. Propositio adeo aperte est Jansenistica, ut Sorbonæ non fuerit opus Jesuitarum adhortatione ad illam condemnandam.

Dari gratiam sufficientem, est dogma fidei, assertum a S. Scriptura, sede apost. maxime conciliis, Patribus, S. Augustino. Stat divinus sponsus ad ostium & pulsat: *perditio ex te*, si non aperias, si vocantem respuas, si non respondeas, si divinas illustrationes intellectus & pias inspirationes voluntatis suffoces, si semen & latus cœlestes extinguas, si supersemines zizania, si infructuosa ficulnea succidatur, si ingrata & obstinata Jerusalem deseratur. *Curavimus Babylonem, non est sanata, derelinquamus eam. Filios enutrivi & exaltavi, ipsi autem spreverunt me.* Vocavi, & renuisti &c. extendi manus ad populum non credentem & contradicentem.

Doctrinam negantem gratiam sufficientem damnarunt summi Pontifices in quinque Jansenii propositionibus, concilium Tridentinum contra Lutherum & Calvinum, S. Augustinus doctor gratiæ, ut mox dicetur.

Quare doctrina Molinistarum nullatenus est Semipelagiana, sed apprime Catholica. Primarius error Semipelagianorum in eo versabatur, quod dicerent, *initium fidei, justificationis, & salutis, non esse ex viribus gratiæ supernaturalis & internæ, sed ex nobis*, seu ex viribus liberi nostri arbitrii, excitati per externam prædicationem Evangelii & doctrinæ Christianæ, & sic credendo, rogando

do ac conando nos mereri gratiam primam; unde gratiam faciebant *pedissequam* naturæ, quatenus in negotio salutis liberum arbitrium incipiat, & orando, pulsando, conando gratiam supernaturalem mereatur.

Huic errori prorsus contrariam doctrinam habent Molinistæ, si eos hoc nomine compellare placeat. Docent enim cum S. Augustino, S. Prospero ejus discipulo, S. Avito, S. Fulgentio, S. Cæsario Arelatensi, & concilio 2 Arausicano, etiam ad initium fidei, & salutis necessariam esse gratiam; ut quis meritorie oret, pulset, invocet, conetur, non sufficere externa auxilia prædicationis, lectionis &c., sed necessariam absolute esse gratiam supernaturalem prævenientem & adjuvantem: consequenter gratiam nullatenus esse pedissequam naturæ, sed naturam gratiæ, quæ ubique primas tenet: primam gratiam non dari ad invocationem saltem meritoriam, sed facere, ut DEus invocetur: DEum non exspectare voluntatem nostram, sed eandem per gratiam præparare, ut velimus, ac proin etiam initium salutis non ex nobis sed ex DEo esse: nullis nostris meritis præveniri gratiam, sed gratiam, quæ non debetur, præcedere, ut fiant, & mercedem mereantur: ut palmites a vite, sic nos a Christo vigorem accipere. Hæc, inquam, hæc docent Molinistæ, quæ erroribus Pelagianis & Semipelagianis prorsus sunt contraria.

Alterum, in quo errabant Semipelagiani, erat, quod dicerent, DEum præmiari merita, & punire demerita, mere conditionate futura, licet nunquam absolute sint extitura. Hoc mordicus negant Molinistæ, uti etiam, quod DEus habeat scientiam conditionalem operum mere naturalium, sine gratia Christi ponendorum, quæ sint salutis initium. Molinistæ (quantum ad negotium salutis) admittunt scientiam conditionatam operum supernaturalium, ponendorum præveniente & adjuvante supernaturali gratia Christi, quæ sit necessaria ad ipsum quoque salutis initium.

Hanc scientiam conditionalem, quam Molina *mediam* appellavit, eo quod aliqua cum scientia necessaria, seu simplicis intelligentiæ, ut vocant, & aliqua cum scientia visionis habeat communia, non video, quomodo quisquam negare possit; nam profecto DEus cognoscit res, sub conditione contingente, DEo libera, futuras, e. g. cognoscit, quod si daret Petro hanc libertatem, hæc auxilia, seu hunc actum primum proximum ad pœnitentiam, quid esset acturus: sic Christus cognovit, quod si in Tyro & Sidone facta fuissent miracula, quæ fecit in aliis civitatibus, in cinere

&

& cilicio pœnitentiam egiſſent. Hæc ſcientia eſt conditionata, etiam ſubjective, quocunque deinde nomine compelletur. Non tamen eſt ſcientia ſimplex ſeu neceſſaria, quia eſt contingens; nec eſt ſcientia viſionis, quia objectum illud, ſeu pœnitentia Tyriorum, neque extitit, neque exiſtet unquam: ac propterea Molina illam, a Patribus dudum agnitam, ***mediam*** appellavit.

Certe, qui Moliniſtas Semipelagianismi accuſant, id faciunt ex turpi ignorantia, vel ex calumniandi libidine, contra omnem veritatem, & decreta apoſtolica, quibus doctrina Molinæ prohibetur ulla cenſura perſtringi; prout etiam doctrina Thomiſtarum.

Hanc Janſeniſtæ appellant *fatuam & extravagantem*, atque *nebulam ad occultanda myſteria gratiæ*, ut quæ admittat gratiam ſufficientem, quæ nunquam ſufficit. At juxta hos auctores gratia prædeterminans non conſtituit potentiam agendi, ſeu non datur ad poſſe agere, ſed ad ipſum agere. Igitur ſicut actio productiva effectus, aut concurſus DEi ſimultaneus, relinquit potentiam liberam & indifferentem, cum non detur ad poſſe agere, ſed ad actum ſecundum, ita etiam gratia prædeterminans. Gratia autem ſufficiens datur ad poſſe agere, & ad producendos actus ſalutares. Verum Thomiſtis relinquo, ſententiam ſuam adverſus Janſeniſtas defendere. Certe ingens inter utroſque eſt diſcrimen. Thomiſtæ propugnant libertatem indifferentiæ, eamque ad merendum & demerendum, etiam in ſtatu naturæ lapſæ, neceſſariam aſſerunt; Janſeniſtæ vero negant.

Falſum eſt, quod gratia ſufficiens ſit vana & inutilis; eſt enim medium aptum ad ſalutem, & donum DEi, quo ſi homo bene uteretur, ſicut poſſet, ſequeretur effectus optimus ad ſalutem; quia DEus illam concedit ad finem optimum, nempe ut actus ſalutares eliciantur, datque ad hos vires ſufficientes; quod vero illa homo abutatur, non cooperando, & ſic ſalutem non conſequatur, ſibi ipſi imputare debet; potuiſſet gratiæ cooperari, ſi voluiſſet. Ingenium, ſcientia, talenta, divitiæ, aliaque dona naturæ aut fortunæ, ſunt beneficia DEi, non vana & inutilia, quamvis homo iis abutatur ad perditionem.

Contra vero gratia, quam Janſeniſtæ comminiſcuntur, dicuntque, levem complacentiam, & debile deſiderium excitare, quin tamen vires ſufficientes præbeat, eſt vana & inutilis.

Sed ecce homines vanos, verſatiles, & plane ridiculos! qui paulo ante gratiam Thomiſtarum ſufficientem, ceu vanam, extravagantem, nebulam exploſerant, jam dicunt: *neceſſe eſt uti voce*

gratiæ ſufficientis in ſenſu Thomiſtarum, ad evitandam perſecutionem ſocietatis vindicativæ. O viros conſtantes! o intrepidos fidei confeſſores! Ne perſecutionem patiantur, ſimulant doctrinam, quam vanam & extravagantem cenſent: quæ de condemnatione 5 propoſitionum addunt atque de Pontificis fallibilitate & Galliæ crudelitate, ad maledicentiam, proprium eorum characterem pertinent.

Non omnes accipiunt gratiam orandi, rogandi, credendi, aut vincendi tentationes, inquiunt, ſolis electis datur gratia. Pulcra enimvero apophtegmata, ex Calvini inſtitutionibus deprompta. Erravit ergo, qui dixit: *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum:* qui dixit*: venite ad me omnes, qui laboratis & oneratiestis, & ego reficiam vos.* Qui non patitur nos tentari ſupra id, quod poſſumus. Cur ergo nos orare jubet? cur pulſare? cur exercentibus opera miſericordiæ promittit mercedem, ea autem negligentes cur reprehendit? cur damnat? tyrannus eſt, qui jubet impoſſibilia. Abſit blaſphemia. Adoremus DEi O. M. clementiam, qui facit ſolem ſuum oriri ſuper bonos & malos: qui neminem vult perire, ſed omnes ad pœnitentiam reverti.

Cooperatio noſtra nihil eſt, niſi opus DEi, ſubjungunt; dixit tamen quidam: *non ego, ſed gratia DEi mecum.* An ſtatuas nos eſſe vultis, quæ os habent, & non loquuntur, pedes habent & non ambulant? & vide antilogiam: cooperamur nihil operando. Eſt quidem DEus principium omnis boni operis; omne donum & datum optimum deſurſum eſt, deſcendens a Patre luminum; DEo proin ejusque gratiæ tribuendum, quod bonum agimus: agimus, inquam, & non mere agimur, inanimis inſtar machinæ.

CAPUT VI.

S. Auguſtinus aſſertor gratiæ ſufficientis, & liberi arbitrii.

Nihil frequentius Janſeniſtæ in ore circumvolvunt, quam S. Auguſtinum, cujus diſcipulos ſe mentiuntur. Adducamus aliquot S. Doctoris ſententias.

1. *Servum pigrum*, inquit, *non damnaret, ſi ea, quæ fieri nullo modo poterant, imperaret.* Serm. 54 c. 2 n. 2. *Qui ſervare legem non*

non vult, in potestate est ejus, si velit. L. 2 de act. cum Felic. Manich. c. 5, habet igitur servus piger vires & auxilium sufficiens; &, dum dicit, non possum, idem est, ac nolo.

2. *Peccati reum tenere quenquam, quia non fecit, quod facere non potuit. Summæ iniquitatis est & insania.* Lib. de duab. anim. c. 12. n. 17. *Quodsi nolumus, non peccamus; nec præciperet DEus homini, quod esset humanæ impossibile voluntati.* L. 2 de peccat. merit. & remiss. c. 3 n. 3, ergo omnes habent auxilia sufficientia ad servanda præcepta & vitanda peccata.

3. *Apertissime videmus expressum liberum arbitrium. - - - Quomodo jubet, si non est liberum? nemo ergo DEum caussetur in corde suo, sed sibi imputet quisque, dum peccat.* Lib. de grat. & lib. arbitr. c. 2 n. 3 & 4. *Dubitare non possum, nec DEum aliquid impossibile homini præcepisse, nec DEo ad opitulandum & adjuvandum, quo fiat, quod jubet, impossibile aliquid esse.* L. 2 de peccat. merit. & rem. c. 6 n. 7. *Vocat te DEus, & jubet, ut facias, sed ipse dat vires, ut, quod jubet, impleri possit.* Serm. 32 c. 9 n. 9.

4. *Non imperaret hoc DEus, si impossibile judicaret: adest ille, qui præbuit exemplum, ut præbeat & auxilium.* In psal. 56 n. 1. *Si nondum est in potestate, oremus nobis potestatem dari; ut, quod præceptum est, impleamus.* L. 2 cont. Maxim. ep. Ar. c. 14 n. 9. *Audiamus DEum & præcipientem & opitulantem, & jubentem, quod facere debeamus, & adjuvantem, ut implere possimus.* Tract. 53 in Joan. n. 8. *Verum omnino est, omnes homines posse* (servare præcepta) *si velint; sed præparatur voluntas a Domino.* L. 1 Retr. c. 10 n. 2. *Homo gratia juvatur, ne sine caussa ejus voluntati jubeatur.* L. de grat. & lib. arb. c. 4 n. 8.

5. *Hominibus propterea dantur præcepta vivendi, quia datur & gratia, ut, qui jubet, juvet.* L. 4 oper. imperf. n. 129. Atqui omnibus dantur præcepta; ergo etiam omnibus datur gratia. Non autem omnibus datur gratia efficax. Ergo aliquibus datur gratia sufficiens.

6. *Omnes laborant: omnibus dictum est: venite ad me omnes, qui laboratis.* Serm. 88 c. 17 n. 18. *Ipse tamen sonat ubique, tangendo, modificando, inspirando.* In psal. 49 n. 3. *DEus ipse, qui novit, qui sint perseveraturi in peccatis, qui relicturi justitiam, & irrevocabiliter ad iniquitatem lapsuri, tamen facit solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super justos & injustos, invitans utique ad pœnitentiam.* Serm. 149 c. 17 n. 18. Ecce! etiam reprobos vocat, datque eis vires sufficientes.

 7. Cujus

7. *Cujus DEus miseretur, eum sic vocat, quomodo scit ei congruere, ut vocantem non respuat.* L. 1 ad Simpl. q. 2 n. 13. Hic S. Doctor loquitur equidem de gratia efficaci, quam *congruam* appellat; supponit tamen aliam sufficientem, quam dat iis, qui prævidentur, non consensuri, atque non obscure per verba illa scientiam conditionatam, quam *mediam* dicimus, asserit; quid enim hæ voces, *eum sic vocat, quomodo scit ei congruere*, aliud significant, quam scire, quod, si gratia hæc conferretur, cum consensu & cooperatione hominis conjungendam fore?

Eandem scientiam supponunt hæc verba: *Jam si ad illam profunditatem scrutandam quisquam nos coarctet, cur illi ita suadeatur, ut persuadeatur; illi autem non ita, duo sola occurrunt interim, quæ respondere mihi placeat: O altitudo divitiarum! &: nunquid iniquitas apud DEum? cui responsio ista displicet, quærat doctiores, sed caveat, ne inveniat præsumptiores.* Lib. de spir. & lit. c. 34 n. 60. Docet igitur S. Augustinus, cur uni detur gratia prævisa efficax, alteri vero prævisa inefficax, referendum esse in abyssum divinorum judiciorum, & vias DEi inscrutabiles.

8. *Lib.* 83 *q.* 68 *n.* 5 aperte adstruit duas illas species gratiæ, efficacis & inefficacis; dum dicit, omnes ad cœnam magnam esse vocatos, & qui venerunt, & qui non venerunt: hos, cum sint vocati per gratiam, sibi tribuere debere, quod venire neglexerint, cum potuissent venire, si voluissent. Et *de prædest. sanct. c.* 16 *n.* 32. Vocari a DEo prædestinatos, *sed non ea vocatione, qua vocati sunt, qui noluerunt venire ad nuptias; illa quippe vocatione & Judæos fuisse vocatos, quibus Christus crucifixus scandalum est, & gentes, quibus crucifixus stultitia est.* Ubi S. Doctor manifeste rursus adstruit gratiam sufficientem quidem, sed ex malitia hominum inefficacem. In quem sensum etiam loquitur *serm. 2 in psal.* 101 *n. 6. Vocata enim est*, inquit, *& Jerusalem, & prima Jerusalem noluit audire - - - Jerusalem! Jerusalem! clamat: & non respondetur. Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos sub alas suas! & noluisti. Pluitur desuper, & pro fructu spinæ proferuntur.*

9. *Ideo non poterant cognoscere* (Judæi & Gentiles philosophi) *quia non poterant audire: sed unde audire non poterant, nisi quia corrigi credendo nolebant?* Tract. 42 in Joan. n. 9. *Obduratio DEi est, nolle misereri; non ut ab illo irrogetur aliquid, quo fit homo deterior, sed tantum, quo fit melior, non erogetur.* Lib. 1 ad Simpl. q. 2 n. 15. Quo loco S. Doctor exprimit, obdurationem pec-

peccatoris fieri *negative*; quatenus nempe illi DEus non confert gratiam, quam prævidit, fore efficacem, sed aliam, ex culpa peccatoris inefficacem, sufficientem tamen, si illi vellet cooperari. Et hinc *l.* 2 *q.* 18 *supra Exod.* ait, obdurationem Pharaonis ex proprio illius vitio descendisse, quia divinis impulsibus pertinaciter resistebat. *Et Tract. in Joan.* 53 *n.* 6, 9 & 10, de excæcatis & obduratis Judæis ait, prævidisse DEum, eos ex malitia sua non credituros; prout S. Stephanus eis objecit: *vos semper Spiritui sancto resistitis.*

10. *Quidquid peccaveris, adhuc in hac vita es, unde te DEus, si sanare nollet, auferret. Qui enim clamando tibi non persuasit, ut non recederes, parcendo clamat, ut redeas.* Serm. 351 c. 5 n. 12. Et *epist.* 185 *ad Bonif. c.* 11 *n.* 49 ait, quod DEus peccatorem obduratum exspectet usque ad finalem impœnitentiam, quæ neque in hoc nec futuro sæculo remittitur.

11. *Cor eorum congelascit adversus DEum, & fit durum adversus imbrem gratiæ ipsius.* In psal. 124 n. 1. *Cor obduraverunt adversus monentem DEum.* In psal. 55 n. 6.

12. *L.* 5 *contra Jul. c.* 4 *n.* 14. Item *l. de præd. SS. c.* 16 *n.* 33. L. 1 ad Simpl. variis locis docet, omnes quidem esse vocatos, paucos tamen electos; consequenter omnibus dari gratiam ad bene operandum sufficientem, paucis vero efficacem, cui sint cooperaturi.

13. *Qui non operatur, ab illa luce avertitur, a qua tamen tangitur.* L. 14 de Trinit. c. 15 n. 21. Ecce gratiam interiorem inefficacem! *Noluit intelligere, ut bene ageret. Non enim dictum est: non potuit: sed noluit. Clausit oculos a luce præsenti.* In psal. 51. Ubi rursus monstratur gratia interior, sufficiens quidem, sed tamen inefficax.

14. *Ut innotescat, quod latebat* (ecce gratiam internam illustrationis) & *suave fiat, quod non delectabat* (ecce gratiam inspirationis!) *gratiæ DEi est, quæ hominum adjuvat voluntates* (ecce gratiam sufficientem!) *qua ut non adjuventur, in ipsis itidem caussa est, non in DEo.* (Ecce gratiam inefficacem!) *l.* 1 *de peccat. merit. & rem. c.* 17 *n.* 26. Idem habetur *l. de spir. & lit. c.* 33 *n.* 58. Item c. 1 ad Simpl. q. 2 n. 10, ibi: *noluit ergo Esau, & non cucurrit. Sed etsi voluisset, & cucurrisset, DEi adjutorio pervenisset, qui ei etiam velle & currere vocando præstaret, nisi vocatione contempta reprobus fieret.*

15. Ut

15. *Ut autem sis ad dextram, id est, ut possis filius DEi fieri, potestatem accepisti. Quam potestatem? de qua dicit Joannes: dedit eis potestatem filios DEi fieri.* In psal. 120 n. 11.

16. Quod autem gratia non sit per se ipsam intrinsece efficax, & quod eadem gratia respectu unius possit esse efficax, respectu alterius inefficax, tradit S. Doctor pluribus locis, nominatim lib. 1 ad Simplic. q. 2 n. 14. *Eadem res*, inquit, *sæpe alio modo dicta movet, alio modo dicta non movet, aliumque movet, alium non movet.* Si autem gratia intrinsece per se ipsam esset efficax, omnes moveret.

Lib. 12 *de civit. DEi c.* 6, hanc differentiam refundit in diversam rationem voluntatis humanæ. *Si eadem tentatione ambo tententur*, inquit, *& unus ei cedat consentiatque, alter idem, qui fuerat, perseveret, quid aliud apparet, nisi unum voluisse, alterum noluisse a castitate deficere? unde? nisi propria voluntate, ubi eadem fuerit in utroque corporis & animi affectio?* potest ergo ex duobus, eadem gratia instructis, unus tentationi succumbere, alter eandem superare, pro solo voluntatis arbitrio.

Unde ep. 217 ad Vital. c. 5 n. 16 ait: *scimus, eos, qui corde proprio credunt in Dominum, sua id facere voluntate ac libero arbitrio*: adjuvante scilicet divina gratia. Et *lib.* 2 *contra lit. Petiliani c.* 84 *n.* 186 dicit, utrumque esse verum, & quod DEus Pater attrahat ad filium homines, & quod hi libere alterutrum eligant, pro voluntatis suæ arbitrio.

17. *Nos quidem sub fato stellarum nullius hominis genesin ponimus, ut liberum arbitrium voluntatis, quo vel bene vel male vivitur, ab omni necessitatis vinculo vindicemus.* Lib. 2 contra Faustum c. 5. ergo gratia non est per se intrinsece efficax, cui resisti non possit; quia liberum arbitrium non vindicaretur a vinculo necessitatis. Hinc *lib. de nat. & grat. c.* 65 *n.* 78 toto corde amplectitur doctrinam S. Hieronymi, quod *nec ad virtutem nec ad vitia necessitate trahamur.* Atqui gratia intrinsece efficax, inimpedibilis & inevitabilis, atque essentialiter connexa cum actu, importaret necessitatem ad actum, & quidem antecedentem.

Et *lib. de spir. & lit. c.* 31 *n.* 54 ait: *quid est credere, nisi consentire, quod verum sit, quod dicitur? consensio autem utique volentis est. Profecto fides in potestate est: sed cum potestas datur, non necessitas utique imponitur.* Idem repetit *l. contra Fortunat. Manich. disp.* 1 *n.* 15, dum ait: *cum oporteat, non necessitate, sed voluntate bonum esse, oportebat, ut DEus animæ daret liberum arbitrium.*

Rursus

Rursus l. de spir. & lit. c. 34 n. 60: *consentire vocationi, vel, ab ea dissentire, propriæ voluntatis est.* Licet ergo ipsa vocatio, seu gratia excitans quoad existentiam non sit in nostra potestate, est tamen in nostra potestate, quoad usum, quia liberum nobis est, eidem consentire vel dissentire, prout S. doctor clare explicat loc. cit.

18. *Videte, quomodo trahit pater* (cælestis) *docendo delectat, non necessitatem imponendo.* Tract. 26 in Joan. n. 7. Ergo delectatio cælestis trahit quidem voluntatem suaviter; sed non imponit eidem necessitatem, cui non possit resistere, si velit. Unde l. 5 de civit. DEI c. 1 interrogat: *quale judicium de hominum factis DEO relinquitur, quibus cælestis necessitas adhibetur?*

19. *Delectat adulterium? contradicatur, resistatur, repugnetur. Non enim non habes, unde repugnes.* Serm. 128 c. 6 n. 8. Ergo *delectatio terrena* non imponit necessitatem, cui resisti non possit. Quod adhuc clarius exprimit lib. de util. jejun. c. 4 n. 5, dum ait: *habet caro ex conditione mortali quasi quosdam terrenos appetitus suos. In hos tibi jus freni concessum est - - - infra te est caro tua: supra te est DEUS tuus.* Et serm. 8 cap. 5 n. 6. *Ratio, quæ præsidet in mente*, inquit, *motus inferiores carnis, tanquam regens & dominus frænare debet.* Ergo delectationis terrenæ tentatio, non aufert libertatem resistendi: *subter te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius*, dicit Dominus. Pareat igitur sensus, imperet ratio. Facienti, quod est in se, DEUS non denegat gratiam.

20. *Mente servio DEO, non consentiendo.* Serm. 151 c. 8 n. 8. Ergo possum non consentire; non patitur vos Dominus tentari supra id, quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum. *Tria sunt, quibus impletur peccatum, suggestione, delectatione, consensione - - - huic tamen non consentimus, cum eam dominantis rationis jure cohibemus.* L. 1 de serm. Dom. c. 12 n. 34. Ergo possumus cohibere.

CAPUT VII.

Responsio ad objectiones ex S. Augustino depromptas.

1. OBjiciunt Jansenistæ pro sua *delectatione victrice terrena* 1 ex lib. Retr., *qui cogenti cupiditati bona voluntate non potest resistere, & ideo facit contra præcepta justitiæ,*

jam hoc ita peccatum est, ut sit etiam pœna peccati. *Resp.* In pœnam peccati originalis soluta est concupiscentia, ortæque inde vehementes tentationes, quibus resisti quidem potest, sed *difficulter*: hæc *difficultas*, quæ libertatem non tollit, ab Aug. appellatur impotentia resistendi. Si autem de absoluta impotentia loqueretur, id intelligendum foret de motibus primis concupiscentiæ, prævenientibus rationem, quibus resisti non potest. Appellatur tamen ab Aug. ipsa etiam concupiscentia peccatum, quia ex peccato orta est, & ad peccatum inclinat. Concupiscentiæ autem motus propterea vocat peccatum & pœnam peccati.

Ob. 2 ex *l. de lib. arb.*, ubi ait, illam peccati justissimam esse pœnam, ut, qui, recte facere cum posset, noluit, amittat posse, cum velit. A libidinosis operibus temperare non posse, pœnam esse damnationis. *Resp.* Vel loquitur S. Aug. de indeliberatis carnis motibus, quos in pœnam peccati soluta concupiscentia excitat: vel, si loquitur etiam de iis, qui rationem non præveniunt, indicat gravem difficultatem in iis vincendis, quæ est pœna primi peccati. Hunc sensum ipse S. doctor loc. cit. indicat, dum ait: *omni peccanti animæ ista sunt pœnalia, ignorantia & difficultas.* Ignorantiam autem intelligit vincibilem, quæ non excusat a formali peccato, sicut excusat ignorantia invincibilis; cum tollat usum liberi arbitrii, ut Aug. hoc loco agnoscit.

Ob. 3 *ex libro cont. Fort.* ibi: *posteaquam libera ipse voluntate peccavit* (Adam), *nos in necessitatem præcipitati sumus, qui ab ejus stirpe descendimus - - - Hodie, antequam consuetudine aliqua implicemur, in nostris actionibus liberum habemus arbitrium faciendi aliquid vel non faciendi; cum autem ista libertate fecerimus aliquid, & facti ipsius animum tenuerit perniciosa dulcedo & voluptas, consuetudine sic implicatur, ut postea vincere non possit, quod sibi ipsi peccando fabricata est. Videmus, multos quoque jurare nolle, sed quia consuetudinem lingua tenuit, non posse refrænare.*

Resp. Hæc indicant, malam consuetudinem sæpe præcipitare in actus indeliberatos, ac facere, ut etiam deliberati difficulter vitentur, quin tamen necessitatem, cui resisti non possit, imponant; prout ipse S. Aug. se explicat lib. 5 contra Jul. c. 15 n. 56 his verbis: *Quamvis aliam legem videamus in membris nostris, repugnantem legi mentis nostræ, necessitatem criminis non habet homo.*

Ob. 4. Enarrat. 2 in psal. 30 ait: *cupiditates nostræ, quando validæ sunt, & quando eis servimus, necessitates vocantur.*

Resp. Sic est, graves difficultates, præsertim a S. Aug. necessi.

cessitates vocantur, morales nempe, ut patet ex *num.* 5 *in psal.* 106. De physica autem necessitate locutus est l. 3 de lib. arb. c. 1 n. 1, dum dixit: *si natura vel necessitate motus iste existit, culpabilis esse nullo modo potest.*

Ob. 5. In epist. ad Gal. ait: *quod amplius nos delectat, secundum id operemur necesse est. Resp.* Vel intelligit operationes indeliberatas appetitus sensitivi & concupiscentiæ, rationem prævenientes; vel si deliberatas intelligit, necessitas sumitur pro magna difficultate resistendi: aut denique, si strictam necessitatem intelligit, loquitur de necessitate consequente ad efficax & liberum imperium voluntatis; nam, si voluntas imperet externis potentiis aliquam operationem, ista necessario sequetur. Cum externæ potentiæ non sint immediate liberæ, & actus efficaciter imperans tollat libertatem immediatam imperati.

2. Objiciunt Jansenistæ pro *delectatione victrice cœlesti*, quod S. Aug. in variis locis adstruat delectationem justitiæ, vincentem delectationem peccati, charitatem DEI dominantem delectationi appetitus irascibilis & concupiscibilis.

Resp. Ita est: voluntas delectatione virtutis, per gratiam inspirata, potest vincere delectationem terrenam peccati: sed libere amplectendo virtutem, & rejiciendo peccatum. Neque delectatio aut terrestris aut cœlestis aufert voluntati libertatem; prout ipse S. Aug. docet lib. de nat. & grat. c. 65 n. 78. *Liberi arbitrii nos condidit DEUS*, inquit, *nec ad virtutem nec ad vitia trahimur; alioquin ubi necessitas, nec corona est.* Item tract. 26 in Joann. n. 4. *Trahit sua quemque voluptas, non necessitas.* Et n. 7. *Videte, quomodo trahit pater: docendo delectat, non necessitatem imponendo.*

3. Ob. contra *indifferentiam gratiæ pro ejus intrinseca efficacia*, ex lib. 2 contra duas epist. Pelag. c. 9 n. 21, ubi Aug. *multa*, inquit, *facit DEUS in homine bona, quæ non facit homo; nulla vero facit homo, quæ non facit DEUS, ut faciat homo.* Ergo homo non agit libere, sed agitur a DEO.

Resp. Ita est; multa DEUS facit in homine bona, quæ non facit homo. Nam DEUS creavit hominem solus, dat ei solus membra, potentias internas & externas, dotes, viresque corporis & animi, gratias item prævenientes & excitantes, quæ consistunt in piis illustrationibus intellectus & sanctis inspirationibus voluntatis, quæ, licet physice ab homine producantur, quia tamen ei sunt indeliberatæ, soli DEO sunt tribuendæ. Hæ autem

voluntatem quidem movent, trahunt, alliciunt, sed moraliter ita, ut possit homo iis resistere, & illustrationi ac inspirationi divinæ contrarium agere, non vero physice & irresistibiliter. Homo vero nullum facit bonum ad salutem conducens sine gratia & auxilio DEI supernaturali: nec naturaliter & moraliter bonum sine illius adjutorio naturali. Agitur proin homo a DEO ad operandum bonum, sed resistibiliter, & sic agitur, simulque libere agit: agitur, ut agat.

Dices 1 *ex lib. de corrept. & grat. c.* 12., ibi *subventum est igitur infirmitati voluntatis humanæ, ut divina gratia indeclinabiliter & insuperabiliter ageretur.* Ergo gratia per se & intrinsece ita est efficax, ut ei resisti nullatenus possit. *Conf.* ex l. de grat. & lib. arb. c. 12 n. 38, ubi ait: *Ille facit, ut faciamus, præbendo vires efficacissimas voluntati.*

Resp. 1. Ita est: gratia divina præbet voluntati vires *efficacissimas, invictissimas, insuperabiles*, modo velit cooperari. Nam nec mundus, nec caro, nec diabolus potest voluntatem, gratia adjutam, superare, si nolit superari. *Resp.* 2. S. Aug. loc. cit. tractat de dono perseverantiæ finalis, quod DEUS prædestinatis ex speciali favore largitur. Nam impossibile est, ut voluntas stante hoc dono, & *in sensu composito* superetur a tentatione, & a bono declinet. Hæc impossibilitas tamen est *consequens* ad ipsam voluntatis liberam determinationem, ab æterno prævisam a DEO. Non enim prævideret DEUS, si voluntas humana non cooperaretur gratiæ: si non prævideretur cooperatura, DEUS non prædestinaret, nec daret gratiam finalem perseverantiæ (quia vult, ut libere cooperetur) ergo necessitas ista consentiendi gratiæ, & impossibilitas dissentiendi est consequens ad scientiam mediam de consensu, a voluntate humana impedibilem.

In hoc sensu *necessitatis & impossibilitatis, consequentis*, seu in *sensu composito* frequenter loquitur S. Aug. sic tract. 53 in Joan. n. 9 de Judæis ait: *non poterant credere, ubi intelligendum est, quod nolebant. --- Quod credere non poterant, culpa est voluntatis humanæ. Hinc, quamdiu talia sapiunt, non possunt credere. --- Quamdiu prudentia carnis est, non potest; non sit prudentia carnis, & homo potest.* Ubi manifeste loquitur in sensu composito & de necessitate consequente, ad propriam voluntatem. Sic etiam homo non potest facere sensum compositum præscientiæ & prædestinationis, aut gratiæ qua efficacis ad actum cum omissione actus, & sic habet necessitatem consequentem ad actum; (nihil enim est tam con-

contingens, ut, supposito, quod sit, possit non esse; cum nihil possit simul esse & non esse.) Potest tamen potentia antecedente facere sensum divisum, & omittendo actum efficere, ut nunquam data fuerit prævisio, prædestinatio, aut gratia in actu secundo efficax.

Sed dices 2. Sic homo discerneret se ipsum; quia voluntate sua posset facere, ut sit electus & prædestinatus. Hoc autem est contra S. Aug. in psal. 81 n. 2 ex Apostolo sic differentem: *discernit DEUS, non eorum meritis, sed gratia sua, ex eadem conspersione faciens alia vasa in honorem, alia in contumeliam. Quis enim te discernit? Quid enim habes, quod non accepisti?*

Resp. Homo se ipsum non discernit propriis viribus ac meritis, prout Pelagiani & Semipelagiani, quos Aug. confutat, asserebant; sed discernitur a DEO per gratiam, collatam in iis circumstantiis, in quibus prævisus fuit eidem consensurus. Hanc gratiam efficacem DEUS nullo modo homini debet, sed est speciale & prorsus indebitum donum DEI. Potuisset enim illi aliam gratiam, aut istam in aliis circumstantiis dare, in quibus prævisa fuit fore inefficax. Gratia igitur electionis & prædestinationis est ingens beneficium DEI, omnino gratuitum, per quod DEUS hominem a massa perditionis & vasis iræ reprobatis secrevit. Merito proin ex tali quæritur: *quid habes, quod non accepisti?* Quamvis homo potentia antecedente potuisset decretum prædestinativum prout etiam prædefinitivum mala sua voluntate impedire: quam ipsam etiam potestatem accepit a DEO, ut salvetur libertas. Ceterum multifarie homo a DEO per gratiam discernitur, uti 1 per gratiam prædestinationis discernitur a reprobis: 2 per gratiam baptismi ab infidelibus: 3 per gratiam justificantem a peccatoribus: 4 per gratiam efficacem a dissentientibus: 5 per gratiam finalem ab iis, qui non perseverant in finem.

Dices 3 ex l. 1 ad Simpl. q. 2, ibi: *Non potest effectus misericordiæ DEI esse in hominis potestate, ut frustra ille misereatur, si homo nolit.* Ergo si DEUS miseretur, tribuendo gratiam efficacem, prædefiniendo, prædestinando, necessario sequitur effectus, seu bona opera & salus hominis.

Resp. Sequitur necessario necessitate consequente ad liberam hominis cooperationem prævisam; quia supposita gratiæ efficacia, atque decreto prædefinitivo aut prædestinativo, non potest homo conjungere dissensum: potest tamen hunc ponere potentia antecedente, impediendo decretum prædefinitivum, & sic faciendo

 sen-

sensum divisum; ut multoties jam dictum, & adhuc dicetur. Misericordia DEI igitur stat in eo, quod DEUS homini conferat illas gratias, quas prævidit conjungendas cum libero consensu hominis. Aliorum autem non ita miseretur; unde Aug. subjungit: *quia, si vellet etiam eorum misereri, posset ita vocare, quomodo ipsis aptum esset, ut & moverentur, & intelligerent, & sequerentur.* Et adhuc clarius prosequitur: *Nullius DEUS frustra miseretur; cujus autem miseretur, sic eum vocat, quomodo scit ei congruere, ut vocantem non respuat.*

Idem respondendum, quando ex *l. de corr. & grat.* objicitur, Petrum non potuisse deficere a fide, postquam Christus pro fide ejus oravit; nam potentia consequente non potuit deficere, potuit autem potentia antecedente; impediendo per malam voluntatem, ne Christus pro eo oraret. Hinc subdit Aug. *quid aliud rogavit, nisi ut haberet in fide liberrimam, fortissimam, invictissimam, perseverantissimam voluntatem?* Rogavit nempe, ut ei daretur gratia, cum qua adversus omnes tentationes & difficultates constantissime prævisus fuerat perseveraturus.

4. Objiciunt contra *gratiam inefficacem* ex l. de grat. & lib. arb. *quid prodest, si, quod non possumus, volumus; aut, quod possumus, nolumus?* Ergo gratia inefficax est inutilis.

Resp. Gratia inefficax dat homini libertatem ad actus salutares eliciendos, atque ad eum finem obtinendum tanquam aptum medium a DEO donatur; quod autem homo vitio suo & culpa illam frustretur, ut effectu careat, malæ suæ voluntati imputare debet. Si cooperaretur homo, prout potest, foret efficax, & utilissima. Exemplum est in aliis beneficiis ac donis naturæ & fortunæ, quibus homo abutitur. Sic etiam præcepta divina sunt optima; quod autem homo illa violet, & damnationem sibi accerset, ipsius solius culpa est.

2. Ob. ex lib. 2 de peccato mer. ibi: *quid aliud deprecamur, quam ut aperiat, quod latebat, & suave fiat, quod non delectabat? Resp.* Gemina hic gratia innuitur, illustrationis & inspirationis; quæ, si homo consentiat, erit efficax; si resistat, uti potest resistere, inefficax.

3. Ob. ex *l. 2 de peccat. merit. & rem. c.* 18, ubi gratiam, quæ in præsenti statu datur, appellatur *gratia victrix.* Ergo nulla datur inefficax. *Resp.* Non omnis gratia est victrix; *multi enim sunt vocati, pauci vero electi.* Unde Aug. l. 5 con. Jul. *non omnes, qui vocati sunt, secundum propositum sunt vocati*, hoc est,

secun-

secundum præscientiam consensus, seu qua prævideatur delectatio cælestis superatura terrenam.

4. Ob. juxta S. Aug. DEUS non tantum ostendit veritatem, sed etiam impertit charitatem. DEUS facit, ut faciamus. Gratia facit, ut prosit doctrina. Omnis, qui audivit, & didicit a patre, venit. A gratia insuperabiliter & indeclinabiliter agimur, ut invictissime agamus.

Resp. Hæc omnia probant quidem dari gratiam efficacem; non tamen probant, quod intrinsece per se ipsam sit efficax, neque, quod præter efficacem nulla alia detur. Quomodo ex suppositione præscientiæ & decreti prædefinitivi atque in sensu composito *insuperabiliter* & *indeclinabiliter* agamur, supra explicatum fuit, & adhuc magis postea explicabitur. Accedit, quod prima gratia non possit cadere sub ullum meritum, nequidem de congruo; cumque consistat in actibus intellectus & voluntatis indeliberatis, declinare eam non possumus, & cum nos alliciat ad bonum, & deterreat a malo, etiam in hoc sensu *indeclinabiliter* nos movet, sed non necessitat ad actus liberos. Et in hoc etiam sensu verum est, quod dicit *l. de grat. & lib. arb. c.* 17 his verbis: *ut ergo velimus, sine nobis operatur*. Id est: sine nobis, libere & meritorie concurrentibus ad primam gratiam, seu ad actus indeliberatos, nos moventes, ut velimus & agamus deliberate & meritorie.

5. Objiciunt contra *gratiam sufficientem*. S. Aug. *in expos. ep. ad Rom.* ait, quod Pharaoni non fuerit imputatum, quod tunc non obtemperaverit: *quandoquidem corde obdurato obtemperare non poterat*. Ergo non habuit tunc gratiam sufficientem.

Resp. Non poterat obtemperare potentia consequente & in sensu composito cum illa obduratione: potuit tamen obtemperare potentia antecedente, & in sensu diviso ab obduratione. Id est: potuit impedire obdurationem, &, si jam fuit obduratus, potuit obdurationem deponere & obtemperare; ad hoc enim utrumque gratiam, saltem remote sufficientem habuit. Obduravit autem DEUS cor Pharaonis *negative*, non dando gratiam efficacem, seu dando gratiam, quam præviderat, ex malitia Pharaonis non fore conjungendam cum obedientia; unde Scriptura dicit: *& ingravavit Pharao cor suum, & noluit dimittere populum.*

Eodem modo respondendum ad id, quod ex lib. 17 in Matth. q. 14 n. 2 adducitur: *propterea non poterant credere* (Judæi) *quia excæcavit oculos eorum*. Non enim excæcavit positive, sed negative, non dando gratias efficaces: & hinc non poterant credere poten-

potentia consequente, poterant autem antecedente. Unde S. doctor in psal. 6 n. 8 ait: *quisquis in cæcitatem mentis datus fuerit, ab interiore DEI luce secluditur, sed nondum penitus, cum in hac vita est.*

Quod autem DEUS non positive, sed *negative* duntaxat peccatores obduret, excæcet &c., pluribus locis docet, uti epist. 194 ad Sixtum c. 3, ibi: *nec obdurat DEUS impertiendo malitiam, sed non impertiendo misericordiam.* Item l. 2 ad Simpl. q. 2 n. 15. *Obduratio DEI est, nolle misereri, non ut ab illo irrogetur aliquid, quod sit homo deterior, sed tantum, quo sit melior, non erogetur.* Et in psal. 147 n. 26. *Ecce deserit peccatorem, ecce non vocat, ecce non aperit sensum, ecce non infundit gratiam* (efficacem) non autem negat omnem gratiam, saltem ad orandum, quærendum, pulsandum, & sic remote sufficientem.

Dices. Saltem *infidelibus* DEUS juxta S. Aug. omnem negat gratiam. Sic serm. 292: *illis non est ortus Christus, a quibus non est agnitus. Sol ille justitiæ non oritur impiis & infidelibus.* Item serm. 154 de verbis Apostoli, c. 11: *Pagani non habent gratiam DEI per Christum.* Et serm. seq. c. 7: *caro, ubi non erat gratia, invictissime resistebat.*

Resp. His textibus non probari, quod DEUS infidelibus omnem omnino gratiam, etiam mediate & remote ad salutem sufficientem, neget: sed tantum, quod neget efficacem & congruam, aut etiam proxime sufficientem. Qui non aperit oculos, non est proxime potens videre, est tamen remote potens; quia mediante aperitione potest videre.

CAPUT VIII.

Theses Jansenistarum de morte Christi & voluntate salvandi omnes.

1. CHristus non magis oravit pro salute infidelium, aut justorum, qui non sunt perseveraturi, quam pro salute diaboli. *Jansen. tom. 3 c. 21.*

2. Non potest dici, quod Christus oraverit pro salute reproborum, aut quod pro eis sanguinem suum obtulerit. *Arnaldus apol. pro SS. PP. p. 296.*

3. Vo-

3. Voluntas Christi semper habet suum effectum. *Quesnel. Pr.* 31. Omnes, quos DEus vult salvare, salvantur infallibiliter. *Propos.* 30. Extra ecclesiam nulla conceditur gratia. *Prop.* 29.

4. Quamvis odiosum sit dicere, quod Christus non sit mortuus pro omnibus hominibus, certum tamen est, quod non habuerit formalem voluntatem pro omnibus moriendi. *Hermant Catech. de gratia.* Christus neque generaliter voluit salutem omnium hominum, neque obtulit sua merita pro omnibus. Si aliqui pereunt, noluit eos salvari. *Id. ib.*

5. Quod DEus omnes homines velit salvari, erat doctrina omnium hæreticorum. Non omnes habent gratiam necessariam ad salutem. *Quesnel. de fide & innocentia cleri Hollandici. p.* 109, 110.

6. Voluntas antecedens salvandi omnes nihil est, quam simplex velleitas, quæ non includit ullam præparationem mediorum; dicique potest, quod eadem sit DEi voluntas salvandi dæmones. *Arnaldus apolog. pro SS. PP.*

7. Calvinus de morte Christi bene sensit: male locutus est. Ne mihi loquaris de concilio Tridentino, quod est concilium Papæ & scholasticorum. *Sancyran.*

8. DEus serio quidem voluit, omnes salvari antecedenter ad lapsum Adæ, cui dedit auxilia sufficientia, post lapsum vero tantum prædestinatos. Hinc non est pro omnibus mortuus, sed pro solis prædestinatis, quibus solis dat media ad salutem necessaria. *Jansenius.*

ANTI-THESES.

DEus serio vult, omnes homines salvari, etiam post lapsum Adami; in quem finem pro omnibus mortuus est. Veritas hæc Catholica aperte revelata est in sacra scriptura. Nam 1 S. Paulus 1 Tim. 2 ait: *DEus salvator omnes homines vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire; unus enim est DEus, unus mediator DEi & hominum homo Christus JEsus, qui dedit se ipsum redemptionem pro omnibus.*

Idem dicit S. Petrus 1 epist. c. 3 his verbis: *DEus patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti.* Et 1 Joan. 2 dicitur: *ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris tantum, sed etiam totius mundi.*

Conf. ex definitionibus Pontificum, conciliorum, & unanimi consensu SS. Patrum; imo omnium fidelium; nam omnes dicunt in

in symbolo: *qui propter nos homines & propter nostram salutem descendit de cælis &c.* Reprobi autem falsum dicerent, si Christus tantum pro prædestinatis venisset.

Et sane, si DEus non omnes redemisset, & non vellet salutem omnium, plurimis, omnibus videlicet reprobis, salus esset absolute impossibilis; quia in hac providentia nemo potest salvari nisi per merita Christi. Consequenter, cum careret gratia, non posset implere præcepta fidei, spei, charitatis theologicæ, aliarumque virtutum, ipsaque præcepta non tantum essent frustranea, sed plane tyrannica, cum præciperetur id, quod absolute fieri non potest.

Est igitur certum dogma Catholicum, Christum pro omnibus esse mortuum, omniumque salutem serio velle. Neque hæc *voluntas* est tantum *signi*, per præcepta & consilia manifestata; sed est *voluntas beneplaciti*, seu voluntas proprie ac stricte dicta; per quam DEus ita optat, desiderat, & vult salutem omnium, ut per ipsum non stet, quo minus omnes salventur, & quo minus impleatur illa conditio, sub qua vult salutem, nempe perseverantia in gratia. Atque in hunc finem sanguinem fudit, sacramenta instituit, confert gratias sufficientes.

Propterea hæc voluntas DEi est *affective efficax*; imo in aliquo sensu etiam respectu reproborum est *effective efficax*, quia DEus vi illius etiam illis præbet gratias & media sufficientia. Certe, si homo adhiberet talia media ad obtinendum aliquem finem, qualia DEus adhibet ad obtinendam omnium salutem, videlicet tradendo proprium filium ad mortem, & largiendo gratias innumeras, ad salutem aptas & sufficientes, diceretur serio velle illum finem; licet propter impedimentum, aliunde adveniens, in actu secundo non obtineretur.

Ex quo patet, quod hæc voluntas non sit nuda aliqua velleitas aut simplex complacentia, sed vera voluntas ac seria salvandi omnes, quam verbis tam manifestis, mediisque sufficientibus nobis declarat.

Dices 1, voluntas DEi seria semper impletur. Quis enim DEo resistat? ergo, si DEus serio vellet, ut omnes salventur, nemo periret. *Resp* 1, hoc ipsis Jansenistis solvendum; qui concedunt, quod DEus seriam habuerit voluntatem salvandi Adamum, & in ipso omnes homines ante lapsum; & tamen hæc voluntas non fuit impleta. Potest ergo dari in DEo seria voluntas, quæ non impletur, & quam non implendam ab æterno prævidit. Deinde id, quod

quod præcipit, utique vult & desiderat, & tamen hæc seria voluntas præcipiens sæpe non impletur.

Resp. 2, voluntas DEi consequens & omnino absoluta semper impletur, non tamen voluntas DEi antecedens, & non omnino absoluta; istam concipit DEus ex se ipso, & motu velut proprio: illam vero concipit ex determinatione creaturæ libera, & spectatis omnibus circumstantiis. Sic æquus judex antecedenter vult & desiderat, ut omnes tam bene vivant, ut pœnam nullam mereantur; consequenter autem vult, furem suspendi, homicidam gladio plecti, latronem rota conteri, sagam comburi. Similiter DEus antecedenter vult omnes homines salvari, consequenter vero quosdam propter inobedientiam suam & malitiam vult damnari, secundum exigentiam suæ justitiæ; & sic, qui restiterunt voluntati antecedenti, resistere non possunt consequenti. Ideoque aliqua DEi voluntas, nempe consequens, semper impletur.

Hæc tamen antecedentia & consequentia non tenet se ex parte voluntatis divinæ, in qua nihil datur prius aut posterius, sed ex parte volitorum; quatenus enim DEus homini vult dare gratias, ut salvus fiat, est antecedens: & quatenus cooperanti illis gratiis, vult dare salutem, aut quatenus non cooperantem vult damnare, est consequens. Quando igitur Patres dicunt, quod omnes salventur, quos DEus voluerit salvare, loquuntur de hac consequente.

Dices 2, qui adhibet medium, quo præscit finem non obtinendum, non vult serio finem, præsertim, si facile adhibere posset aliud medium, quo præscit finem obtinendum Atqui DEus, dando gratiam mere sufficientem, adhibet medium, quo certo præscit, finem non obtinendum, nempe salutem hominis, possetque facile adhibere gratiam efficacem tanquam medium, quo præscit, finem obtinendum. Ergo non vult serio salutem reproborum.

Resp. Si quis adhibeat medium de se aptum, & sufficiens ad obtinendum finem, & per eum non stet, quo minus obtineat finem, potest serio velle finem; quamvis præsciat, ex culpa alterius, cui adhibetur, finem non obtinendum, præsertim si non teneatur, aliud medium adhibere. Atqui DEus adhibet media, de se apta & sufficientia ad salutem, eaque adhibet cum optima intentione, obtinendi finem, nec tenetur alia media adhibere. Ergo licet prævideat, salutem ex culpa hominis non obtinendam, serio tamen vult salutem. Sic medicus serio vult sanitatem ægroti, si adhibeat medicinam aptam & sufficientem ad sanandum, quamvis prævideat, ægrotum sua ingluvie medicinæ effectum frustraturum. Retorsio

est in voluntate DEi seria salvandi Adamum ante lapsum. Profecto Christus serio desiderat conversionem peccatorum, licet illa ex ipsorum culpa non sequatur.

Dices 3, infideles, & infantes, ante baptismum mortui, non habent media ad salutem sufficientia. Ergo saltem hos DEus non vult serio salvari. *Resp.* DEus omnibus, etiam infidelibus, dat gratias & media ad salutem, remote saltem sufficientia, quatenus eos per illustrationes & inspirationes excitat, ut inquirant in auctorem mundi, eumque colant, & pro ulteriori illustratione orent; quibus gratiis, si cooperentur, DEus haud dubie dabit gratias, etiam proxime sufficientes ad cognoscenda ea, quæ necessitate medii ad salutem sunt necessaria. Quantum ad parvolos, DEus etiam pro illis baptismum instituit; si ad illum non pertingant, parentum aut aliorum hominum culpa id contingit; DEus autem non tenetur ejusmodi impedimenta, solis hominibus voluntaria, avertere, aut cursum caussarum secundarum per miraculum impedire.

CAPUT IX.

S. Augustini sententia de morte Christi & voluntate salvandi omnes.

1. Lib. de spir. & lit. c. 33 n. 58 sic loquitur: *vult autem DEus, omnes homines salvos fieri, & in agnitionem veritatis venire; non sic tamen, ut eis adimat liberum arbitrium: quo vel bene vel male utentes justissime judicentur. Quod cum fit, infideles quidem contra DEi voluntatem faciunt, cum ejus Evangelio non credunt; nec ideo tamen eam vincunt, verum se ipsos fraudant &c.*

Non obscure dein geminam, quam diximus, voluntatem indicat, antecedentem & consequentem, illam salvandi, cui possit resisti, hanc damnandi consequenter ad demerita, quæ vinci resistendo non possit. Et in hoc sensu DEi voluntatem *invictam* appellat.

2. Serm. 304 c. 3 n. 2. *Prorsus nullum genus hominum de sua vocatione desperet. Pro omnibus passus est Christus, qui vult omnes homines salvos fieri.* Quod sane dici non posset, si non etiam reprobos vellet salvos fieri.

3. Serm. 87 c. 11 n. 13. *Ægrotat humanum genus. Jacet toto orbe grandis ægrotus, ad quem sanandum descendit omnipotens medicus.*

dicus. Atqui ad genus humanum ægrotum, & ad grandem illum ægrotum vel maxime pertinent reprobi.

4. Tract. 36 in Joan. n. 4. *Venit Christus, sed primo* (in primo adventu) *salvare, postea* (in secundo adventu) *judicare, eos judicando, in pœnam, qui salvari noluerunt, eos perducendo ad vitam, qui credendo salutem non respuerunt*. Ergo venit Christus salvare etiam reprobos, quos postea in pœnam judicare veniet.

5. Serm. 174 de verb. apost. c. 5 n. 6. *Christus venit in mundum, peccatores salvos facere, magnos & pusillos. Venit filius hominis quærere & salvum facere, quod perierat*. Atqui omnes perierant.

6. Tract. 12 in Joan. n. 12. *Quantum in medico est, sanare venit ægrotum. Ipse se interimit, qui præcepta medici observare non vult. Quare salvator dictus est mundi, nisi ut salvet mundum?* Venit ergo salvare etiam eos, qui se ipsos interimunt. Atqui isti sunt reprobi.

7. L. 3 de lib. arb. c. 19 n. 53. *Deputatur tibi ad culpam, quod sanare volentem contemnis*. Atqui reprobi volentem sanare contemnunt.

8. Serm. 351 c. 5 n. 12. *Quæcunque peccaveris, adhuc in vita es, unde te DEus, si omnino sanare nollet, auferret. - - Clamat, ut redeas*. Ecce voluntatem sanandi omnes peccatores!

9. In psal. 145 n. 13. *Noli desperare. Qui curavit facere te, non curabit reficere te?* Atqui DEus omnes curavit facere. Ergo etiam omnes curat reficere.

10. L. 5 cont. Julian. c. 1 n. 3. *Sententia nostra salvatorem prædicat omnium hominum, ac per hoc etiam parvulorum*. Atqui parvuli, sine baptismo decedentes, sunt etiam homines. Ergo, quantum est in se, est etiam salvator illorum.

11. L. 6 cont. Jul. c. 9 n. 24. *In illo uno* (Adamo) *mortui sunt omnes, ut moreretur alius unus* (Christus) *pro omnibus*. Et l. 20 de civit. DEi c. 6 n. 1. *Omnes mortui sunt in peccatis, nemine prorsus excepto: - - & pro omnibus mortuis vivus mortuus est unus: id est, nullum omnino habens peccatum*. Ergo Christus mortuus est pro omnibus mortuis in peccatis. Præter Christum autem excipit Aug. B. V. Mariam, *de qua propter honorem Domini, nullam prorsus, cum de peccatis agitur, haberi vult quæstionem*. Lib. de nat. & grat. c. 36 n. 42.

12. L. 2 de nupt. & concup. c. 33 n. 56. Juliano interroganti, *quomodo rei sunt parvuli, pro quibus Christus mortuus est?* respon-

spondet: *Imo parvuli, quomodo rei non sunt, pro quibus Christus mortuus est?* Mortuus est igitur pro parvulis, quia rei erant peccati originalis: ergo pro omnibus, quia omnes illius reatum contraxerunt. Idem repetit sæpius lib. 2 oper. imperf. n. 175. *Ibi sunt & parvuli, quia & pro ipsis Christus mortuus est, qui propterea pro omnibus mortuus est, quia omnes mortui sunt.*

13. In psal. 95 n. 15. *Judicabit orbem terrarum in æquitate: non partem, quia non partem emit: totum judicare habet, quia pro toto pretium dedit.* Ergo redemit, quos judicabit: sed omnes judicabit. Ergo omnes redemit.

Et l. de Symb. ad Catech. serm. 4. *Sensit* (dæmon) *DEum liberantem omnes, quos creaverat homines.* Sed omnes creaverat: ergo omnes liberavit.

Et in psal. 96 n. 9. *Qui omnes fecit, omnes refecit.*

14. De Symb. ad Cat. ser. 2. c. 8 obduratos & reprobos Judæos sic alloquitur: *agnoscitis latus, quod pupugistis; quoniam & per vos & propter vos apertum est, nec tamen intrare voluistis?* ergo non tantum pro prædestinatis, sed etiam pro incredulis & reprobis idem dicit in psal. 7 & 129. *Pretium tantum datum redemit omnes captivos.* Atqui omnes erant captivi. Et serm. 344. *Sanguinem pro omnibus dedit.*

15. Serm. 2 in psal. 62 de Juda reprobo proditore ait: *nec cognovit pretium, quo ipse a Domino redemptus erat:* sicut etiam pro impiis crucifixoribus suis oravit: *Pater dimitte illis.* Atqui ex illis multi erant reprobi.

Testimonia hæc S. Augustini de morte Christi, pro omnibus hominibus, prædestinatis & reprobis, oblata, atque de seria voluntate salvandi, sunt adeo clara & aperta, ut cæci sint Jansenistæ, si tantam lucem non videant. Oportet igitur alia loca, in quibus S. Doctor ipsis videtur contrarium afferere, commoda interpretatione explicare, ne sibi ipsi sit contrarius.

CAPUT X.

Objectiones Jansenistarum ex S. Augustino male intellecto.

OB. 1 ex l. de corrept. & grat. c. 14 n. 44, ibi: *Ita dictum est: omnes homines vult salvos fieri, ut intelligantur omnes prædestinati, quia omne genus hominum in eis est.*

Et

Et *ex Enchir. c.* 103, ubi ait, *omnes* sumi pro generibus singulorum, non pro singulis generum, id est, ex omni hominum genere & conditione DEum velle, ut aliqui salventur, sed non singuli: cum noluerit facere miracula apud eos, quos dixit, acturos fuisse pœnitentiam, si fecisset; hinc rogandum esse, ut velit; necessario enim fieri, si voluerit.

Ob. 2 *ex l.* 4 *contr. Jul. c.* 8 *n.* 44, ubi ait, *omnes* positos esse pro *multis*, quos ad gratiam istam velit venire. Et *ep.* 217 *c.* 6 *ad Vital* expresse dicit, quod multos nolit salvos fieri.

Ob. 3 *ex l.* 4 *contr. Jul. c.* 8, ubi loquens de parvulis, absque baptismo decedentibus, ait, quod Christus eis dicere non possit: *volui, & noluistis*, cum nolle nequiverint, nec, si voluisset, omnipotentissimæ ejus voluntati resistere.

Respondetur. Ne S. Aug. sibi ipsi aperte contradicat, dicendum est, quod in iis locis, in quibus asserit, DEum omnes omnino homines, etiam reprobos, velle salvos fieri, loquatur de voluntate generali *antecedente*, qua serio & sincera intentione vult, optat, desiderat, imo præcipit, ut omnes utantur mediis, aptis ac sufficientibus, sibi oblatis, ad bene vivendum & salutem obtinendam.

Quando vero dicit, DEum non omnes, sed solos prædestinatos, velle salvari, intelligendus est loqui de voluntate particulari *consequente*, qua eos, qui gratiis ac mediis oblatis abutuntur, & in scelera ruunt, vult punire propter scelera. Preme exemplum judicis, serio volentis (voluntate antecedente,) ut omnes secundum leges & præcepta bene vivant, nec mortem mereantur, simul tamen volentis (voluntate consequente) reos ob crimina sua plectere.

Disputabat locis allegatis S. Augustinus contra Pelagianos & Semipelagianos, qui negabant specialiter benevolum affectum DEi erga electos; sed, ne DEus esset acceptor personarum, omnia in æqualem erga omnes voluntatem, æqualia media, uti in naturam rationis compotem, in liberum arbitrium, in legem omnibus propositam, in baptismum & reliqua sacramenta, pro omnibus instituta, in Christi exempla referebant, quin interiorem gratiam requirerent.

Contra hos igitur S. Aug. admisit quidem voluntatem DEi generalem antecedentem salvandi omnes, dandique media sufficientia, & inter ista etiam gratiam interiorem, ad salutem necessariam; neque negavit, hanc voluntatem respectu omnium esse *affective efficacem*, ut non stet per DEum, quo minus sit etiam *effective efficax* respectu

respectu salutis, si homo gratiis & mediis oblatis recte vellet uti, iisque, prout posset, cooperari.

Simul tamen asseruit voluntatem DEi, erga aliquos specialiter benevolam, *affective* & *effective efficacem*; quatenus eis tales gratias decrevit, quibus prævidebantur consensuri, & in finem usque vitæ perseveraturi. Quæ specialis prædilectio in abyssum divinorum judiciorum est referenda.

Docuit igitur, DEum hac speciali & specialiter benevola voluntate, affective & effective efficaci, solos prædestinatos velle salvari; reliquis in universali voluntate antecedente salvandi omnes inclusis. Quando igitur dicebat, omnes sumi pro *generibus singulorum*, aut *pro multis*, de speciali illa voluntate loquebatur, locis autem supra citatis de voluntate generali, & singulis generum, sine omni prorsus exceptione. Et in hac universali voluntate erant etiam inclusi Tyrii & Sidonii, licet erga eos non habuerit specialem illam voluntatem, ut apud eos faceret miracula; cum alia sufficientia ad salutem media illis subministrarit.

Dum autem Aug. dixit, id necessario fieri, quod DEus vult, id intellexit de voluntate & necessitate consequente.

De parvulis eodem ferme sensu loquitur; nam non vult eos, qui absque baptismo mo iuntur, salvari peculiari illa & efficaci voluntate, qua prædestinatos vult salvari, vult tamen etiam illos salvari voluntate generali antecedente, præparatque media sufficientia, neque stat per DEum, si illa culpa & vitio hominum frustrentur aut impediantur: aut, si adsint naturalia impedimenta baptismi, non debet DEus ut auctor naturæ impedire, inhibendo cursum naturalem caussarum secundarum. Ceterum S. Aug l. 4 cont. Jul. c. 8 expresse dicit, DEum omnes etiam parvulos salvos velle.

Dices cum S. Aug. ep. 194 c. 7: *providentia DEi non consulit omnibus parvulis filiorum suorum, & nonnullis consulit etiam parvulis impiorum.* *Resp.* Providentia DEi antecedens consulit omnibus parvulis piorum & impiorum, non tamen providentia consequens. Nam Aug. *l.* 4 *con. Jul. c.* 8 ita argumentatur: Christus pro omnibus hominibus mortuus est: sed omnes parvuli sunt homines: ergo pro omnibus parvulis est mortuus.

Aliæ objectiones ex S. Aug. male a Jansenistis explicato.

OB. 4. *Misit DEus filium suum propter præscitos & prædestinatos vocandos, justificandos, glorificandos.* De verb. apostoli serm. 111. c. 8 n. 8.

Ob.

Ob. 5. *Non perit unus ex illis, pro quibus Christus mortuus est.* Epist. ad Evod. 169 c. 1.

Ob. 6. *Non solum autem nostrorum peccatorum propitiator est, sed & totius mundi: mundi dixit, omnium fidelium per orbem sparsorum.* Tract. 5 in ep. 1 Joan. n. 9.

Ob. 7. *Non omnis, qui homo est, etiam Christi sanguine redemptus est.* L. 1 de adulter. conjug. c. 15.

Ob. 8. Serm. 2. de symb. ad Catechum. c. 8 Christum in die judicii reprobos sic alloquentem inducit Aug.: *qui non estis redempti pretio mei sanguinis, non estis mei. Discedite a me &c.*

Ob. 9. Tract. 107 in Joan. n. 1 Christum sic orantem proponit: *Non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi. Mundum vult intelligi, qui vivunt secundum concupiscentiam mundi, & non sunt in ea sorte gratiæ, ut ab illo eligantur ex mundo &c.*

Ob. 10. *Si de aliquibus ita certa esset* (ecclesia), *ut, qui sint illi, etiam nosset, qui licet adhuc in hac vita sint constituti, tamen prædestinati sunt in æternum ignem ire cum diabolo, pro eis non oraret.* Ergo neque Christus orat pro eis, quorum salus jam desperata est.

Respondetur ad 4. Misit DEUS filium suum *propter prædestinatos*, vocandos vocatione illa specialiter benevola, qua gratias congruas & efficaces decrevit, quas nempe cum consensu conjungendas prævidit. Per hoc tamen Aug. non negavit, quod DEUS sincero affectu, & cum intentione salutis, sed generaliter benevola, miserit filium suum propter reprobos, pariter vocandos, vocatione, ex ipsorum culpa inefficaci, adeoque vitio suo vel nunquam, vel non perseveranter justificandos, ac proinde post mortem non glorificandos.

Ad 5. Non perit unus ex illis, pro quibus Christus mortuus est, affectu illo specialiter benevolo, quo dat illis gratias, quas effective etiam efficaces fore prævidit. Pereunt autem sua culpa, qui gratiis sibi a DEO collatis restiterunt.

Ad 6. Donatistæ dicebant, ecclesiam universalem periisse, & apud se solos in Africa remansisse. Contra hos disputans Aug. dixit, omnes per orbem sparsos fideles pertinere ad ecclesiam, cum Christus omnium sit propitiator, eosque efficaciter ad ecclesiam vocarit. Non tamen per hoc excludit infideles a propitiatione Christi generali, illis etiam oblata, sed eorum culpa rejecta. Dicit enim loco supra citato de Judæis, latus Christi etiam propter eos fuisse apertum, sed illos intrare noluisse.

Ad 7. Non omnis homo Christi sanguine redemptus est, redemptione illa specialiter benevola & efficaci, qua electi sunt redempti. Sunt tamen etiam reprobi redempti, redemptione generali, & sufficiente ad salutem, quam tamen culpa sua inutilem sibi fecerunt, & per ingratitudinem erga infinitum redemptionis beneficium ad æternam pœnam damnari sunt meriti. Ait enim Aug. l. c.: *omnes mortui sunt in peccatis, nemine prorsus excepto, sive originalibus, sive etiam voluntate additis, & pro omnibus mortuis vivus mortuus est unus.*

Ad 8. Non sunt Christi, qui non sunt redempti redemptione speciali, quam bona opera sequantur, salutis æternæ meritoria. His enim dicet: *discedite a me &c.* Generali autem redemptione redempti sunt etiam reprobi; quamvis culpa sua redemptionis fructum non percipiant.

Ad 9. Non rogavit Christus pro mundo, seu pro reprobis affectu illo specialiter benevolo, & ad obtinenda illis media, prævisa efficacia, rogavit tamen etiam pro illis ad obtinenda media sufficientia ad salutem. Et, si illa vice non oravit pro reprobis, rogavit tamen pro iis alia vice. Certe etiam pro reprobis Judæis oravit: *pater dimitte illis.*

Ad 10. S. Aug. l. c. refellit quosdam, qui dicebant, quod DEUS in die judicii propter preces sanctorum remissurus sit impiis omnia peccata. Negat hoc S. Aug. quia tunc non erit amplius tempus pœnitentiæ fructuosæ, ac propterea ecclesiam neque pro dæmonibus orare: at vero nunc ecclesiam orare pro impiis, in hac vita existentibus, *quia tempus est pœnitentiæ fructuosæ.* Ergo etiam Christus oravit pro omnibus impiis, quia tempus est pœnitentiæ fructuosæ.

Christus nempe tanquam redemptor omnium hominum & mediator inter DEUM & homines a patre constitutus, omnibus exoravit gratias & media sufficientia ad salutem. His gratiis possunt omnes cooperari, & salutem consequi, etiam impii, quia est *tempus pœnitentiæ fructuosæ*: cur ergo Christus non potuerit pro eis orare, ut gratiis cooperentur & salvi fiant, prout possunt, si velint?

At Christus certo scit, inquis, eos esse reprobos & damnandos. Ergo non potuit pro eis orare. *Resp.* Christus etiam certo scit, quinam sint prædestinati & salvandi, & tamen pro eis oravit, ut salventur. Ergo etiam potuit orare pro impiis, licet sciverit, quinam sint reprobi, ut culpam suam, propter quam sunt repro-

reprobi, deponant, & fructus faciant dignos pœnitentiæ, cum *tempus sit pænitentiæ fructuosa*. Et sane cum DEUS etiam reprobis prudenter possit conferre gratias sufficientes, licet sciat, eas fore infructuosas, quare non etiam Christus ut homo possit pro eis patrem rogare, sicut re ipsa oravit pro suis crucifixoribus?

Et ratio ulterior est; quia scientia damnationis non erat directiva orationis, aut voluntatis salvandi omnes, nec potentiam orandi constituebat, sed potius suo modo ad istam sequebatur: sicut scientia visionis de damnatione non præcedit, aut dirigit DEUM ad voluntatem salvandi omnes: & sicut scientia Christi de suis actibus liberis, aut visio beatifica non præcessit aut influxit, aut direxit actus istos liberos (alias enim non fuissent liberi) sic etiam in Christo scientia de damnatione non influit, aut præcedit, aut dirigit ad voluntatem salvandi omnes, neque ad orationem. Sicut ergo, non obstante visione & scientia actus DEI & Christi (imo etiam actus hominum) sunt liberi, & prudentes, sic etiam actus orationis. Contra vero, quia in patria visio beatifica influit & dirigit actus sanctorum, charitas DEI sanctis non est libera.

Caput XI.

Theses Jansenistarum de præceptis divinis.

Justis quandoque impossibile est servare præcepta. Hæc impossibilitas inde provenit, quod DEUS nolit roborare per gratiam. (*Arnaldus consideration sur l' entreprise de M. Cornet*) *Homo non semper habet gratiam rogandi & petendi.* (*Jans. l.* 3 *c.* 3.)

DEUS non præcipit impossibilia naturæ sanæ, bene vero impossibilia naturæ infirmæ (*de Bourzeis de la lettre a un prasident.*) Non omnes recipiunt effectum promissionis, quam fecit Paulus, dum ait, DEUM non sinere nos tentari supra id, quod possumus. (*Idem Aug. vict. p.* 68.) Apostoli non habuerunt gratiam orandi, ne peccent: sed sibi relicti non potuerunt non peccare. Necessitas inevitabilis lapsus docuit ipsos suam infirmitatem (*Idem p.* 71.) Justi sequi debent ductum gratiæ interioris sine respectu ad legem exteriorem. (*S. Cyran.*) Homo non tenetur servare legem, quam DEUS tulit in ejus utilitatem. (*Quesnel Marc.* 2.)

Per subscriptionem formulæ iniquitas triumphat, innocentia opprimitur (*M. Nicole la foi humaine p.* 37). Ignorantia invincibi-

lis subscribentes formulæ non excusat a perjurio. (*Arnaud 2 apol. pour Jansen. p.* 78.)

Defectus dominii in vitam non impedit, quo minus possit quis se ipsum occidere. (*S. Cyran.*)

Omnes justi possunt servare mandata, etiam in defectu gratiæ efficacis, sicut homo potest videre in tenebris. (*Quesnel*). Necesse est, ut is, qui resistit concupiscentiæ, facilius, sæpius, & ardentius peccet. (*Jans. l. 3 de gratia Christi.*)

Antitheses ex S. Augustino.

HÆ doctrinæ adeo sunt blasphemæ, impiæ, ac scandalosæ, ut piæ mentes merito totis artubus contremiscant. *DEUS præcipit impossibilia: negat gratiam, etiam orandi: falso dixit Paulus, quod DEUS non sinat nos tentari supra id, quod possumus. Nullus habendus respectus ad legem exteriorem.* Quis non cohorrescat ad hæc portenta.

Audiamus theses S. Augustini, cujus discipulos isti se profitentur, prorsus contrarias.

1. Lib. 5 cont. Julianum, c. 15 n. 56 ait: *Quamvis ergo aliam legem videamus in membris nostris, repugnantem legi mentis nostræ, non tamen necessitatem criminis habet homo, sed potius honorem laudis, cujus spiritus, spiritali munere adjutus, adversus carnis concupiscentiam concupiscit.* Ergo DEUS non negat gratiam. Ergo præcepta non sunt observatu impossibilia. Ergo terrenæ delectationis tentatio non imponit necessitatem. Prout etiam *lib.* 1 *con. ep. Pelag. c.* 3 *n.* 7 ait, nos non cogi ad peccatum carnis necessitate, sed libera voluntate in illud labi.

2. Lib. 22 cont. Faust. Man. c. 22. de *principio mali*, quod Manichæi statuebant, ait: *cui si resistere non valuerunt, innocentes damnantur - - - voluntatis crimen est, non necessitatis.* Et lib. 3 de liber. arbit. c. 1 n. 1. *Nulla culpa deprehendi potest, ubi natura necessitasque dominatur.*

3. *Quæcunque ista est caussa voluntatis, si non potest ei resisti, sine peccato ei ceditur - - - an tanta fallacia est, ut caveri omnino non possit? si ita est, nulla peccata sunt. Quis enim peccat in eo, quod caveri nullo modo potest? - - - peccatur autem; caveri igitur potest.* Lib. 3 de liber. arbit. c. 18 n. 5. Quid clarius dici possit, non video.

4. *In*

4. *In psal.* 7 *n.* 19 affert rationem, cur hæretici negent libertatem arbitrii, & præcepta DEI impossibilia dicant; ut nempe impune agere possint, quidquid libido dictat. Sic loquitur: *volentes excusare facinora sua, nolunt sua culpæ tribuere, quod peccant: hoc est: nolunt suæ culpæ tribuere culpam suam. Itaque aut fortunam, aut fatum inveniunt, quod accusent, aut diabolum, cui non consentire in potestate nostra esse voluit; qui nos fecit; aut aliam naturam inducunt, quæ non sit a DEO.* In hoc errore etiam se olim, dum adhuc Manichæus esset, fuisse fatetur Augustinus *lib.* 5 *confess. c.* 10 *n.* 19, non se ipsum, sed aliquid aliud secum esse, quod peccaret: ne sua peccata sibi deberet tribuere. Sed, si hoc verum esset, quærit *epist. ad Lampad. n.* 3, cur castigarentur servus fur, filius refractarius, homo improbus? Fecissent, quod non poterant non facere. Recole hic textus, supra adductos, quibus S. doctor manifeste adstruit non modo libertatem a coactione, sed etiam a necessitate.

5. Sed neque ex infallibili *præscientia* aut *decretis* divinis ullam inferri actibus nostris necessitatem antecedentem, quæ sola obstat libertati, idem Hipponensis præsul manifeste docet.

Nullo modo cogimur, inquit, *aut tollere voluntatis arbitrium, aut negare DEUM præscium futurorum: sed utrumque amplectimur, utrumque confitemur.* L. 5 de civ. c. 10 n. 2, & dat rationem; neque enim ideo peccat homo, quia DEUS illum peccaturum esse præscivit, sed quia peccaturus est, DEUS præscivit. Omittatur peccatum, & non erit præscitum. Et DEUS est præscius omnium futurorum, & nos non necessitate sed voluntate peccamus. *Sicut enim tu memoria tua non cogis facta esse, quæ præterierunt, sic DEUS præscientia sua non cogit facienda, quæ futura sunt.* L. 3 de lib. arb. c. 4.

6. *Non cogeres tu peccare, quem peccaturum esse præscires - - - ita DEUS, neminem ad peccandum cogens, prævidet tamen eos, qui propria voluntate peccabunt.* Ibid. si ex alta specula cernas, viatorem ad sinistram deflectere, an eum necessitas ita deflectere, an non potius ille te necessitat, ut videas deflectentem? Non deflecteret, tu non videres. Impedire ille potest tuam visionem non deflectendo. Sic homo impedire potest præscientiam peccati, omittendo peccatum, ad quid leges, consilia, deliberationes, exhortationes, mandata, preces, ad quid omnia humana media, si præscientia DEI inferret necessitatem? Retorsio iterum est in

 Ada-

Adamo, qui, non obstante præscientia, & decretis divinis secundum Jansenistas & Calvinistas fuit liber a necessitate.

7. DEUS non præcipit impossibilia naturæ sanæ, dicunt Jansenistæ, sed infirmæ. Verum per lapsum Adami non periisse libertatem a necessitate, audiant doctorem, cujus se discipulos proclamant. Urget ille quidem constanter contra Pelagianos & Semipelagianos Massilienses, gratiam internam supernaturalem necessariam esse ad omnem actum salutarem, etiam ad initium fidei & salutis, sed cum illa, quam DEUS non denegat, etiam in statu naturæ lapsæ exerceri tales actus posse, & observari omnia præcepta, etiam ad finem supernaturalem tendentia.

Sic lib. de grat. & lib. arb. c. 2 n. 3 & 4 ait: *DEUS reliquit hominem in manu consilii sui. Si volueris, conservabis mandata, & fidem bonam placiti. Apponit tibi ignem & aquam, ad quodcunque volueris, extende manum tuam. In conspectu hominis vita & mors, & quodcunque placuerit, dabitur ei. Ecce! apertissime videmus expressum liberum humanæ voluntatis arbitrium. Quid illud, quod tam multis locis omnia mandata sua custodiri & fieri jubet DEUS? Quomodo jubet, si non est liberum arbitrium?* Loquitur autem manifeste de statu naturæ lapsæ, per Christum reparatæ, in quo vivimus.

Distinguit autem inter statum naturæ integræ & lapsæ lib. 2 contr. duas ep. Pelag. c. 5 n. 9, ubi, *peccato Adæ*, inquit, *arbitrium liberum de hominum natura periisse non dicimus, sed ad peccandum valere in hominibus; subditis diabolo: ad bene autem pieque vivendum non valere, nisi ipsa voluntas hominis DEI gratia fuerit liberata, & ad omne bonum actionis, sermonis, cogitationis adjuta.* Ecce! liberum arbitrium per lapsum Adæ non periit: sed ad agendum salutariter indiget gratia Christi adjuvante, & ut actiones nostræ conducant ad salutem æternam, elevante.

Et lib. 1 contra easd. c. 2 n. 5. *Quis nostrum dicat, quod primi hominis peccato perierit liberum arbitrium de humano genere? libertas quippe periit per peccatum, sed illa, quæ in paradiso fuit, habendi plenam cum immortalitate justitiam.* Ergo non periit liberum arbitrium quoad substantiam, sed tantum prout erat ornatum originali justitia, immortalitate, & libertate a rebellione concupiscentiæ. Periit igitur justitia originalis, periit libertas a morte, libertas a rebellione concupiscentiæ, quas Adamus in paradiso habuit. Libertas indifferentiæ, prout est potentia, positis omni-

omnibus ad agendum requisitis, agendi vel non agendi, non periit; ad actus tamen salutares indiget gratia supernaturali. Hæc est perpetua doctrina S. Augustini.

8. Neque quis dicat, hominem peccare quidem voluntarie, motus ab intrinseco, a sua nempe natura, ad peccatum propensa, non tamen libere, libertate a necessitate; sicut lapis naturali sua gravitate necessario deorsum fertur. Nam contra est. S. Augustinus aperte libertatem a necessitate docuit, ut patet ex locis multis jam allatis. Dein *l. 3 de lib. arb. c. 1 n. 3* sic loquitur: *motus, quo huc aut illuc voluntas convertitur, nisi esset voluntarius, atque in nostra positus potestate, neque laudandus, cum ad superiora, neque culpandus homo esset, cum ad inferiora detorquet quasi quemdam cardinem voluntatis.* Ecce! duo hic requirit, ut actus noster sit laudandus, aut culpandus, ut *voluntarius* sit, & *positus in nostra potestate*, seu liber. Non ergo sufficit voluntareitas, sed requiritur etiam libertas a necessitate.

Disparitatem inter lapidem & voluntatem nostram dat S. doctor *loc. cit. n. 2*, dum ait: *in potestate non habet lapis cohibere motum, quo fertur inferius: animus vero, dum non vult, non ita movetur, ut superioribus desertis, inferiora deligat.* Ergo animus hominis ita movetur, ut superiora tamen possit deligere, aut inferiora, prout vult.

Eandem prolixius repetit *ep. 140, quæ est ad Honorat. c. 2 n. 3*, docetque, humanam voluntatem, quasi in medio positam, posse eligere alterutrum, & sequi, quo trahit delectatio cælestis, vel quo retrahit delectatio terrena. Idem *l. de duabus animab. c. 13*, Item c. 12 n. 17, ibi: *dicere, & animas malas esse, & nihil peccare, plenum est dementiæ: dicere autem peccare sine voluntate, magnum deliramentum est: & peccati reum tenere quemquam, quia non fecit, quod facere non potuit, summæ iniquitatis est & insaniæ. Quamobrem illæ animæ, quidquid faciant, si natura, non voluntate faciunt*, id est, *si libero, & ad faciendum & non faciendum motu animi carent, si denique his abstinendi ab opere suo potestas nulla conceditur, peccatum earum tenere non possumus.* Item in psal. 51 n. 10, ubi sic habet: *benignitas ante te: iniquitas ante te. Compara, & elige.*

9. Sed & meritum & demeritum, præmium & supplicium tollunt Jansenistæ. Nam lib. 22 con. Faustum c. 98 scribit Augustinus: *si anima resistere non valuerat, iniqua est pœna, & magna crudelitas.* Item l. de nat. boni c. 42, *si necessitate compulsa est ani-*

anima, quare damnatur? Et l. 22 con. Faust. c. 22.] *Si resistere non valuerunt, innocentes damnantur - - - si noluerunt resistere, voluntatis est crimen, non necessitatis.*

Item l. con. Fortunatum disp. 1 n. 15. *Animæ rationali dedit DEUS liberum arbitrium; sic enim posset habere meritum;* ergo sine libero arbitrio non posset habere meritum. Prout etiam dicit *l. 83 q. 24. Meritum pœnæ peccatum, & meritum præmii recte factum est. Nec peccatum autem nec recte factum imputari cuiquam juste potest, qui nihil fecerit propria voluntate, est igitur & peccatum & recte factum in libero voluntatis arbitrio.* Et l. 22 con. Faust. c. 78: *sive autem iniquitas, sive justitia, si non esset in voluntate, non esset in potestate.* Porro: *si in potestate non esset, nullum præmium, nulla pœna justa esset; quod nemo non sapit, nisi qui desipit.*

Denique l. de duab. anim. c. 11 n. 15: *neminem vituperatione vel supplicio dignum, qui non faciat, quod facere non potuit, nonne cantant & in montibus pastores, & in theatris poetæ, & indocti in circulis, & docti in bibliothecis, & magistri in scholis, & antistites in sacratis locis, & in orbe terrarum genus humanũ?*

10. Præcepta, consilia, laudes, reprehensiones, juxta S. Augustinum sunt argumento, quod simus liberi a necessitate, cui resisti non possit.

Tract. 53 in Joan. n. 8 hortatur, *ne quisquam neget libertatis arbitrium, & audeat excusare peccatum: sed audiamus Dominum, & præcipientem, & opitulantem, & jubentem, quid facere debeamus, & adjuvantem, ut implere possimus.*

Lib. 2 con. Maximin. c. 14 n. 9, *præceptum*, inquit, *id nobiscum agit, ut, quod jam est in potestate, faciamus: si autem nondum est in potestate, oremus, nobis potestatem dari, ut, quod præceptum est, impleamus.*

Lib. de grat. & lib. arb. c. 2 n. 2, *divina præcepta homini non prodessent, nisi haberet liberum voluntatis arbitrium, quo ea faciens ad promissa præmia perveniret.* Et serm. 165 de verb. apost. c. 1 n. 1 dicit, frustraneam fore jussionem, si eam implere esset impossibile.

Idem dicit epist. 246 ad Lampad. n. 2 his verbis: *Illud sane quantocius & breviter noveris, omnes leges atque omnia instituta disciplinæ, laudes, vituperationes, exhortationes, terrores, præmia, supplicia, cæteraque omnia, quibus humanum genus administra-*

stratur & regitur, penitus labefactari, atque subverti, nihilque in eis omnino justitiæ remanere, nisi voluntas sit caussa peccandi.

Hæc omnia S. doctoris loca clare demonstrant, & dari liberum hominis arbitrium, ab omni necessitate irresistibili immune, & præcepta DEI non esse observatu impossibilia, cum voluntatem præparet & adjuvet divina gratia: & hanc gratiam ad omne opus salutare ac meritorium vitæ æternæ esse necessariam: nec illam deesse sufficientem, ut possit homo, si velit, declinare a malo & facere bonum; ut adeo facem in meridie sibi accendi petat, qui clariora desiderat. Quia tamen S. Augustinus Jansenistis videtur contrariam his doctrinam tradidisse, operæ pretium fuerit, ad eos penitus confutandos, eorum objectionibus breviter respondere.

Caput XII.

Responsio ad argumenta Jansenistarum ex S. Augustino.

1. Objiciunt 1 *ex l.* 1 *retract.* licet homo cogenti cupiditati non possit resistere, peccatum tamen committit contra præceptum justitiæ, ut sit etiam pœna peccati. 2. Ex serm. 151 de verb. Apost. ibi: *mente servite legi DEI, carne autem legi peccati, sed ex necessitate, quia concupiscitis, non quia consentitis.* Ergo necessitas non excusat a peccato. 3. In expos. *ep. ad Gal.* ait, quod Judæi illa, quæ ad bonos mores pertinent, non potuerint implere; quia ea non implet, nisi charitas. 4. *L.* 1 *retr.* asserit peccatum *non voluntarium*, quod vel a nesciente, vel a coacto perpetratur. 5. L. 8 conf. ait: *lex peccati est violentia consuetudinis, qua trahitur etiam invitus.* 6. Ser. 112, ad cœnam aliqui sunt coacti, & ser. 131, traheris dulci & suavi violentia. Et lib. 1 op. imp. admittit necessitatem peccandi, *in pœnam illius peccati, quod sine necessitate commissum est.* 7. In expos. epist. ad Gal., *quod amplius nos delectat, secundum id operemur, necesse est.* 8. L. de perf. just. cont. Cælest. ait, necessitatem peccandi sola voluntate superari non posse.

Respondetur *ad* 1, loquitur Aug. de motibus involuntariis & indeliberatis concupiscentiæ. Vocat autem sæpius concupiscentiam peccatum; quia est effectus peccati originalis, & caussa pec-

cati actualis, quatenus ad illud inclinat. *Ad* 2. Lex carnis eſt concupiſcentia carnis, neceſſario toleranda; liberum tamen eſt, in illius motus, qui rationem non præveniunt, conſentire. *Ad* 3. Quia Judæi hærebant in externis, præcepta moralia implere non poterant *facile*; dicimur autem illud non poſſe, quod non niſi difficulter poſſumus. Charitas varia eſt, initialis ſeu imperfecta & perfecta: formalis & virtualis, explicita & implicita, actualis & habitualis. Deinde lex etiam includit præceptum charitatis: ergo lex non poteſt impleri ſine charitate.

Ad 4. Quod eſt omnino involuntarium, aut ex ignorantia invincibili, aut vera coactione non evitabili, patratum, dici poteſt peccatum *materiale*, non vero formale. Eſt hæc expreſſa doctrina S. Aug. l. 1 retract. c. 13 n 5, ubi ait: *uſque adeo peccatum voluntarium malum eſt, ut nullo modo ſit peccatum, ſi non ſit voluntarium*. *Ad* 5. Id intelligendum de magna difficultate vincendi malam conſuetudinem, non de abſoluta impoſſibilitate. Omnia poſſumus in eo, qui nos confortat, reclamet licet concupiſcentia & mala conſuetudo. Explicat S. Aug. hanc difficultatem ſuo exemplo, & ſimilitudine cum ſomnolento, ſurgere conante. *Non erat*, inquit, *quod reſponderem veritate convictus, niſi tantum verba lenta & ſomnolenta: modo: ecce modo: ſine paululum; ſed modo & modo non habebant modum, & ſine paululum in longum ibat*. Sed tamen tandem vicit.

Ad 6. Ad cœnam ſunt coacti terroribus, minis, quæ tamen libertatem non adimunt. Cogi poſſunt per violentiam externæ potentiæ, non voluntas, quin abſolute ſit libera. Trahimur dulci violentia, ſed non pertrahimur, niſi voluntas libere velit. Per *neceſſitatem peccandi* intelligit Aug. magnam difficultatem in reſiſtendo violentis tentationibus. *Ad* 7. *Neceſſe eſt*, id eſt, voluntas vehementer impellitur, manente tamen libertate, a S. Aug. verbis tam diſſertis toties aſſerta. *Ad* 8. Ita eſt, ſuperari a ſola voluntate, ſine gratiæ adjutorio, non poteſt difficultas. Et ſic multi alii textus poſſunt intelligi, quando S. Aug. dicit, voluntatem peccare neceſſario, obſervationem mandatorum eſſe impoſſibilem, nempe ſine gratia.

2. Objicunt 1 ex S. Aug. l. 6 op. imp. Nec lex vetus nec nova dat teſtimonium voluntatis liberæ; alias non diceret S. Paulus: *non, quod volo, facio bonum; ſed quod odi malum, hoc ago*. 2. Si charitas debita elici non poteſt, *præterita voluntas hoc fecit: l. de perf. juſt. con. Celeſt.* ergo ſufficit, peccatum fuiſſe liberum

berum in voluntate Adami, quæ fuit moraliter nostra. 3. Mundus plenus est peccatis, *de ignorantia aut affectionum necessitate venientibus.* L. 1 oper. imp. n. 105. ergo ad peccatum non requiritur libertas a necessitate. 4. *Non est impunitatis securitas in necessitate peccandi*, quæ provenit ex ignorantia. Ibid. n. 106.

Respondetur *ad* 1, ita est, lex non dat testimonium voluntatis, *liberæ a pœnali concupiscentia*, *ejusque motibus involuntariis*, de quibus loquitur etiam Apostolus verbis illis : *non*, *quod volo &c.* *Ad* 2. Id est, præterita voluntas, hoc est, Adæ, per quam soluta fuit concupiscentia, sive cujusque propria, qua malam consuetudinem contraxit, effecit, ut charitas DEI *difficulter* elici possit. *Ad* 3. Loquitur de peccatis, quæ proveniunt ex ignorantia vincibili, & ex affectionum deliberatarum necessitate, apud aliquos morali. Eadem est responsio *ad* 4, nam ex ignorantia provenire potest consuetudo peccandi, quæ deinde superari non potest sine maxima difficultate.

3. Objiciunt : l. 1 op. imp. dicit S. Aug. : *multum erras, qui nullam esse putas necessitatem peccandi, vel eam non intelligis illius peccati esse pœnam, quod nulla necessitate commissum est.* Et l. contra Cælest. ait, ex libertate primi peccati factam esse necessitatem, quam sola voluntas hominis superare non possit : unde orandum : *de necessitatibus* meis erue *me.*

Resp. S. Aug. hic comparat statum naturæ integræ cum statu naturæ lapsæ. Et in illo quidem nullam fuisse necessitatem peccandi : at vero per peccatum Adæ excidisse humanum genus a felici illo statu, & pervenisse ad statum, in quo gravissime oriantur difficultates & tentationes adversus præcepta ; quia in pœnam peccati originalis sublata est libertas a rebellione concupiscentiæ : atque inde oritur, præsertim apud consuetudinarios, moralis quædam peccandi necessitas ; non tamen tanta, ut homo, adjutus divina gratia, eam non possit vincere.

Accedit, quod S. Aug. hanc necessitatem adstruat contra Cælestium, Julianum, aliosque Pelagianos, qui docebant, hominem viribus naturæ sine gratia Christi posse servare legem. Contra hos igitur dicit, sine gratia Christi servari non posse legem.

4. Objiciunt ex variis locis S. Augustini, liberum arbitrium ad diligendum DEUM esse perditum : libero arbitrio male utentem hominem *& se perdidisse & ipsum* : peccato primi hominis periisse libertatem non peccandi : perdita nunc libertate hominem

 indi-

indigere liberatoris auxilio: reprobatos non habere media, ad salutem necessaria.

Resp. Jam dictum fuit, quomodo in pœnam peccati originalis perierit libertas, nempe libertas a rebellione concupiscentiæ, quæ antea fuerat ligata, per peccatum autem soluta; ac propterea, nisi forti auxilio divino succurratur, valde difficile est observare præcepta; quæ difficultas necessitas peccandi ab Augustino appellatur. Sine omni vero gratia Christi liberatoris, absolute servari mandatum dilectionis & alia non possunt.

Solet etiam Aug. concupiscentiam ejusque motus primos ac involuntarios appellare peccatum per synechdochen, quia sunt effectus peccati originalis, & caussa inclinans atque inducens ad peccata actualia & personalia, ad hæc tamen vitanda dantur omnibus, etiam reprobis, auxilia necessaria. Motus vero involuntarii concupiscentiæ vitari non possunt, & hinc ab Aug. appellantur *peccandi necessitas*, ex primo peccato procedens; de qua loquitur Apostolus: *quod nolo, hoc ago.*

Igitur per peccatum Adæ non periit liberum arbitrium quoad substantiam, sed tantum quoad dona, ornamenta & privilegia, naturæ humanæ indebita, nempe quoad justitiam originalem, immunitatem a morte & concupiscentia: prout ipse S. Aug. innuit, dum dixit, quod homo per peccatum *& se perdiderit, & ipsum* liberum arbitrium, nam seipsum homo non perdidit seu extinxit quoad substantiam, sed tantum notabiliter deteriorem reddidit: & sic etiam liberum arbitrium.

Ceterum, cum S. Aug. disputaret contra Pelagium, Cœlestium, Julianum, omnia libero arbitrio & nihil aut parum gratiæ interiori tribuentes, totum se exprompsit ad eorum errores confutandos; quando vero contra Faustum, Fortunatum, Felicem, aliosque Manichæos, liberum arbitrium negantes, pugnabat, in alterum extremum abiit; unde quædam expressiones, quæ videntur contrariæ, benigna interpretatione conciliandæ sunt cum iis, quæ in aliis locis dixit. Ostensum autem est ex multis ejus textibus, quod tam liberum arbitrium, etiam pro statu naturæ lapsæ, quam gratiæ necessitatem aperte adstruxerit.

5. Ob. DEUS non fallitur. Ergo quidquid præscivit, necessario fiet. Quia nec falli nec mutari potest præscientia. Ex eis, quos præscivit, & prædestinavit conformes fieri imagini, filii sui, perire nullus potest. Si homo dixit, *quod scripsi, scripsi*, num DEUS

US delebit, quem prædestinavit, quem scripsit in libro vitæ? *S. Aug. diversis locis.*

Resp. Quod præscientia DEI sit infallibilis, nemo dubitat. Nam quæ DEUS præscit, fieri necessario debent, sed *necessitate consequente*, ab homine per liberum arbitrium impedibili. Si enim homo non peccat, sicut gratia adjutus potest non peccare, tunc DEUS non præscivit peccatum. Licet ergo homo præscientiam peccati *mutare* non possit, neque omittere peccatum in *sensu composito* cum præscientia peccati; potest tamen facere *sensum divisum* a præscientia peccati, quatenus potest non peccando facere, ut DEUS peccatum nunquam præviderit, sed loco peccati ejus omissionem. Et sic non potest quidem præscientiam mutare, nec facere, ut semel existens desinat existere; sed *impedire* illam potest, & facere, ut nunquam exstiterit, item facere, ut contrariam præscientiam habeat.

Perire igitur nullus potest potentia consequente ad prædestinationem, nec deleri potest, postquam aliquis scriptus fuit in libro vitæ; potest tamen potentia antecedente per malam & obstinatam voluntatem, Pharaonis instar, facere, ut nunquam scriptus fuerit in libro vitæ.

Dices; DEUS jam ante prævisa bona vel mala opera prædestinavit aut reprobavit, & consequenter præscivit, me salvandum vel damnandum. Ergo non possum impedire præscientiam & prædestinationem vel reprobationem; consequenter inferunt necessitatem antecedentem, quæ tollit libertatem.

Resp. Propter hanc rationem nego, quod DEUS prædestinet ante visa per scientiam conditionalem bona opera: scit enim per hanc scientiam, quid homo sub quacunque gratia esset operaturus. Potest ergo homo per malam operationem facere, ut DEUS per scientiam mediam non præviderit bonam operationem; consequenter homo potest impedire scientiam mediam de consensu & operatione bona: impedita autem hac scientia, impedit etiam decretum prædefinitivum & prædestinativum. Adeoque, sicut præscientia nostrorum actuum, sic etiam decreta divina, non inferunt necessitatem antecedentem & inimpedibilem, sed tantum consequentem, & ab homine impedibilem. Nec dubitabit, quin hæc fuerit doctrina S. Augustini, qui ejusdem textus de libero arbitrio, & gratia supra allatos probe ponderaverit.

6. Ob. Necessario fit, quod DEUS vult fieri. Necesse est fieri voluntatem DEI; quia inaniter nihil potest velle. Creatoris volun-

luntas rerum necessitas est. Omnipotentiam DEI quis evitet? Quod vult potest, nec voluntate cujuspiam creaturæ rationalis voluntatis omnipotentis impeditur effectus. *In Enchirid.* DEI voluntati humanæ voluntates non possunt resistere; quandoquidem de ipsis etiam hominum voluntatibus quod vult, cum vult, facit. *L. de corrept. & grat. c.* 14. *n.* 5. Ergo secundum S. Aug. voluntas humana non habet arbitrium liberum.

Resp. Adhæc omnia eadem ferme est responsio; nam quod DEUS fieri vult, necessario fit, necessitate *consequente*, & a creatura rationali impedibili, non autem necessitate antecedente & irresistibili. DEI voluntati homo non potest resistere, potentia consequente, potest tamen potentia antecedente: seu non potest resistere *in sensu composito*, hoc est, non potest cum decreto prædefinitivo conjungere resistentiam, potest tamen resistere *in sensu diviso a decreto*, quatenus potest, eligendo malum, impedire præscientiam & prædefinitionem boni, ac facere, ut nunquam exstiterit; & eligendo bonum impedire præscientiam mali, & decretum permissivum mali.

Quod quo sensu dicatur, ut melius intelligatur, notandum. DEUS hominem in actionibus suis moralibus vult esse liberum: seu vult, ut habeat libertatem: & hujus divinæ voluntatis effectus non impeditur. Sive enim homo faciat bonum, sive malum, libere id eligit, libere id facit. Si bonum eligat, & faciat, eligit & facit id vi suæ libertatis & gratiæ excitantis & adjuvantis. DEUS autem hoc ipso præscit ab æterno, quod liberum arbitrium, per hanc gratiam divinam constitutum, electurum & acturum esset bonum, simulque decreto absoluto decernit conferre in tempore hanc gratiam, videtque absolute futurum bonum seu actum salutarem; videt autem futurum tum in suo decreto, tum etiam in ipso actu, quia est futurus: DEUS autem cognoscit omnem veritatem.

Jam vero in hoc systemate, quod S. Augustini esse non dubito, expressum tum aliis locis, tum *lib.* 1 *ad Simpl. q.* 2 *n.* 13 his verbis: *nullius DEUS frustra miseretur; cujus autem miseretur, eum sic vocat, quomodo scit ei congruere, ut vocantem non respuat.* In hoc, inquam, systemate primas tenet gratia excitans & adjuvans; nam prævidet DEUS, si homo haberet hanc gratiam, dependenter ab illa liberum arbitrium eliciturum fore actum salutarem. Si autem homo gratiæ esset restiturus, prout posset resistere, DEUS eam præscientiam conditionatam non haberet, sed contrariam.

Po-

Potest ergo homo non consentiendo gratiæ impedire hanc præscientiam conditionatam de consensu salutari. Hac impedita DEUS non prædefinit decreto prædefinitivo actum bonum, quia non vult tollere libertatem, hominibus generaliter circa actus humanos concessam.

Combinantur igitur hoc modo optime liberi actus nostri cum divinis judiciis, & salvantur, quæ sunt salvanda. Nam salvatur primatus divinæ gratiæ supernaturalis ad omnes actus salutares, etiam ad fidem & initium salutis necessariæ; & sic contradicitur Pelagianis & Semipelagianis. Contra Manichæos vero, Calvinistas, & Jansenistas salvatur libertas arbitrii; quia nec gratia necessitat ad assensum, nec præscientia assensus aut decretum divinum, utpote quod ab homine est impedibile, & suo modo consequitur ad assensum liberum hominis prævisum, seu ab æterno objective in mente DEI existentem. Hic enim assensus est *ratio logica* (ut quidam loquuntur) cur DEUS illum prævideat; nec enim, ut docet S. Aug. ideo agit homo, quia DEUS prævidet, sed ideo prævidet DEUS actum, quia illum homo esset aut est positurus in tempore.

Atque ex his facile respondetur ad mentem S. Augustini ad singula ex eodem objecta. Nam certum est, quod si DEUS efficaciter & absolute aliquid, nulla facta suppositione, velit, illud necessario fieri, cum sit plenus, omnipotens, atque absolutus Dominus naturæ omnis creatæ, ex suppositione collatæ hominibus viatoribus libertatis, omnia rursus fiunt libere, quæ DEUS vult libere fieri: multa tamen DEUS vult, imo præcipit fieri, quæ tamen non fiunt. Profecto, quod DEUS præcipit, vult fieri; & quoties non fit? quoties fit contrarium illi, quod per præcepta vult, ut fiat? Quoties stat ad ostium & pulsat, sed non aperitur, quoties vocat, sed non respondetur, quoties voluit congregare filios suos? sed noluerunt. Nempe DEUS vult quidem serio, omnia mandata servari; quia tamen homini liberum relinquit arbitrium, permittit contrarium. Et tunc, licet non fiat voluntas salvatoris, fit tamen voluntas judicis, scelerum vindicis, seu volentis scelera plectere.

Ceterum supposito decreto prædefinitivo aut prædestinativo, fiunt, quæ decreta sunt, necessario, *necessitate consequente* & impedibili, prout dictum est; & in hoc sensu voluntas creatoris rerum necessitas est. Nemo resistere potest potentia consequente, & in sensu composito. In alia tamen providentia posset DEUS negare homini libertatem; & tunc omnia fierent necessario necessitate ante-

tece-

tecedente & inimpedibili; sed tunc nullum esset meritum aut demeritum, præmium aut pœna.

CAPUT XIII.

Thesis Janseniana & Quesnelliana:

OMnibus permittenda est lectio S. Scripturæ, & quidem in lingua etiam vernacula.

Hanc thesin plures Jansenistæ cum Quesnello (ut patet ex propositione 80 & sequentibus damnatis per bullam Unigenitus) tradiderunt, ac propterea novum testamentum in linguam Gallicam transtulerunt, ut ab omnibus legi possit.

ANTI-THESIS

Augustini.

NOn expedit, ut populus promiscue sacram Scripturam legat, ex versione præsertim in linguam vernaculam.

Tum quia ejusmodi versiones sæpe sunt infideles, & corruptæ; tum quia ad intelligendas rite sacras scripturas, sæpe obscuras, opus est magno copiosoque bonarum artium scientiarumque apparatu, notitia historica, magna virtute, prudentia, ingenio sublimi, attamen cauto & humili, aliisque dotibus, ne incautus lector per imprudentiam, imperitiam, temeritatem, ex libro vitæ sibi aliisque mortem legat, prout S. Aug. *lib.* 2 *de doctrina Christiana c.* 4, 16, 18, 29, 31, 41, 42 *&c.* late prosequitur.

Certe, quidquid hæreticorum unquam passa est ecclesia, sacræ scripturæ, perperam intellectæ, falsa allegatione errores suos tueri ac roborare temerarie præsumpsit. Infimæ conditionis homines sacrarum litterarum abusu, nova atque erronea sibi dogmata procudebant, cibum animæ, de se optimum, in venenum sibi vertentes.

Notat hoc S. Aug. lib. cit. c. 6 n. 7 inquiens: *multis & multiplicibus obscuritatibus & ambiguitatibus decipiuntur*, *qui* divinam Scripturam *temere legunt*, *aliud pro alio sentientes; quibusdam locis, quid vel falso suspicentur*, *non inveniunt. Ita obscure quædam dicta densissimam caliginem obducunt.*

Tract.

Tract. 18 in Joan. n. 1. *Neque enim natæ sunt hæreses, nisi dum scripturæ bonæ intelliguntur non bene, & quod in eis non bene intelligitur, etiam temere & audacter asseritur.*

Idem scribit l. 7 de Gen. ad lit. c. 9 n. 13. *Nec ob aliud sunt hæretici, nisi quod scripturam non recte intelligentes suas falsas opiniones contra earum veritatem pervicaciter asserunt.*

Et epist. 264 ad Maximam n. 3. *Sine dubio hoc ipsum, quod perverse & impie sentiunt, aliquibus testimoniis sacrarum scripturarum conantur adstruere. In quibus eis ostendendum est, quam non recte intelligant literas sacras.*

Idem ad Consentium epist. 120 c. 3. *Ipsæ scripturæ sanctæ, nisi eas recte intelligas, utiles tibi esse non possunt. Omnes enim hæretici ipsas sibi videntur sectari, cum suos potius sectentur errores, & quod eas non intelligant, hæretici sunt.*

Et in psal. 10 n. 2 ait, hæreticos ex scripturis sacris, quas illi carnaliter interpretantur, venenatas sagittas emittere.

Lib. de fide & oper. c. 4, plura recenset exempla, quales hæreses ex scriptura, male exposita, sint ortæ, uti Sabelliana, Ariana, Manichæa, Joviniana.

Dicunt quidem hæretici, scripturam per se ipsam esse clarissimam, ut adeo quilibet facile per se ipsum possit intelligere, cum non sit necesse in pleno meridie lucernam accendere. Verum longe aliter se res habet, longe aliter sensit S. Aug. prout dum l. c ait, *multis obscuritatibus & ambiguitatibus* eos decipi: per *obscura dicta densissimam caliginem obduci.*

Lib. 83 quæstionum q. 64 n. 1 ait: *Evangelica sacramenta non omnibus patent, & ea nonnulli minus diligenter minusque sobrie interpretando, afferunt plerumque pro salute perniciem, & pro cognitione veritatis errorem. Quod ipsum etiam S. Petrus de epistolis S. Pauli asseruit.*

Quapropter non est utile, ut quivis hæc sancta sanctorum ingrediatur; sed a sacerdotum interpretatione melius divina doctrina ex sacris litteris hauritur. Audiatur Aug.

Lib. 1 de morib. eccl. Cath. c. 1 n. 1 ait: *quis mediocriter sanus non facile intelligit, scripturarum expositionem ab iis petendam esse, qui earum doctores se esse profitentur: fierique posse, imo id semper contingere, ut multa indoctis videantur absurda, quæ, cum a doctioribus exponuntur, eo laudanda videantur, & eo accipiantur aperta dulcius, quo clausa difficilius aperiebantur?*

Et ep. 140, quæ est ad Honoratum de Gratia novi Test. c. 14 n. 36. *Ad eos potius, qui perfectiores sunt, scripturarum intellectum pertinere monstratum est.* Et in psal. 103 serm. 1 ait: *quicunque ergo infirmi, non possunt ascendere in hoc cælum, id est, ad intellectum scripturarum per nubes ascendunt. - - Si labor noster non sit infructuosus, ascenditis in cælum scripturarum divinarum, hoc est, in intellectum earum per prædicationem nostram.*

Denique lib. de util. credendi ad Honorat. c. 17 n. 35. *Si unaquaque disciplina, quanquam vilis & facilis, ut percipi possit, doctorem aut magistrum requirit, quid temerariæ superbiæ plenius, quam divinorum sacramentorum libros, & ab interpretibus suis nolle cognoscere, & incognitos velle damnare?*

Et cap. 7 ad Honoratum dixerat: *Tu in eos libros sine duce irruis, & de his sine præceptore audes ferre sententiam. - - - Quæreres aliquem pium simul & doctum, cujus & præceptis melior fieres, & doctrina peritior.*

Objicitur 1 ex lib. 2 ad lit. Petil. c. 92 n. 210, ubi S. Aug. testatur, a lectoribus populo congregato prælectam fuisse sacram scripturam.

Resp. Ita est, hæc antiquitus erat consuetudo, ut lectores ecclesiastici coram populo legerent S. Scripturam, prout hodiedum prælegitur tum in missa tum ante concionem Evangelium. At nullum suberat erroris periculum; quia peracta lectione cathedram conscenderunt præsules, ex qua lecta populo exponebant, &, si quid involutum erat, explicabant. Hinc episcopi *tractatores* appellabantur, quia de verbo DEi tractabant.

Ob. 2. In psal. 8 n. 8 ait: *Inclinavit ergo scripturas DEus usque ad infantium & lactentium capacitatem.*

Resp. Per hoc Aug. dicere voluit, multa in scripturis tam facili & simplici dicendi genere proponi, & historicam scribendi rationem tam apertam, ingenuam, & sinceram esse, ut etiam a pueris possit intelligi. Per hoc tamen non negavit, in multis locis tam reconditos & abstrusos esse scripturæ sensus, ut sine docto interprete a rudibus non possit capi: prout ex textibus Augustini allatis manifeste patet.

Hinc ep. 137 c. 5 ait: *Modus ipse dicendi, quo S. Scriptura contexitur, quam omnibus accessibilis, tam paucis penetrabilis, ea, quæ aperta continet, quasi amicus familiaris sine fuco ad cor loquitur indoctorum atque doctorum. Ea vero, quæ in Mysteriis occultat, nec ipsa superbo eloquio erigit, quo non audeat accedere mens*

tar-

tardiuscula & inerudita, quasi pauper ad divitem. Id est, ope docti & pii interpretis, prout S. Aug. mentem suam toties manifestavit. Imo hoc ipso loco discrimen facit inter accessum & penetrationem: *omnibus accessibilis, quamvis paucis penetrabilis*: accedere ergo omnes, etiam rudes possunt ad audiendum verbum DEi, ut ope explicationis etiam penetrare valeant.

Ceterum si S. Scriptura in omnibus adeo clara est, cur Eunuchus reginæ Candacis non intellexit, quæ legit in Isaia Propheta? Quare Philippus ei explicare debuit? Cur discipuli euntes in Emaus intelligere non poterant, donec Christus eis sensum aperiret? Cur etiam apostoli sæpe non intellexerunt parabolas & doctrinas Christi, donec eis clarius explicaret? Cur adhuc sub finem vitæ Christi somniabant nescio quod regnum terrenum Christi? Cur S. Petrus epist. 2 c. 3 dixit de epistolis S. Pauli, quod in *illis sint quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles depravant, sicut & ceteras scripturas ad suam ipsorum perditionem*?

Atque ex his, vel ex solo S. Aug. adductis, satis patere arbitror, non esse utile, ut omnes indiscriminatim, etiam indocti utriusque sexus S. Scripturam legant in lingua præsertim vulgari, ac proin ecclesiam prudenter egisse, dum Regula IV Indicis hanc lectionem restrinxit, ita decernens: *cum experimento manifestum sit, si sacra Biblia vulgari lingua passim sine discrimine permittantur, plus inde ob hominum temeritatem detrimenti, quam utilitatis oriri, hac in parte judicio episcopi aut inquisitoris stetur, ut cum consilio parochi aut confessarii Bibliorum a Catholicis auctoribus versorum lectionem in vulgari lingua eis concedere possint, quos intellexerunt ex hujusmodi lectione non damnum, sed fidei atque pietatis augmentum capere posse. Quam facultatem in scriptis habeant.*

Ex quo liquet, non esse prohibitum legere S. Scripturam in lingua Latina, Hebraica, & Græca, sed tantum versam in linguam vulgarem. An autem & quomodo hæc ordinatio in Germania sit recepta aut vigeat, non est hic locus disputandi.

CAPUT XIV.

Thesis Jansenistarum. In statu naturæ lapsæ ignorantia invincibilis non excusat a peccato formali, homini imputabili.

PRobant ex S. Aug. 1. *L. de grat. & lib. arbitr. c.* 3 ait, quod ignorantia eorum, qui simpliciter nesciunt, eos a damnatione non excuset.

2. Ep. 47 n. 4, *si quis bonum putaverit esse, quod malum est, & hoc fecerit, utique peccat: & ea sunt omnia peccata ignorantiæ, quando quis bene fieri putat, quod male fit.*

3. *Ex l. 1 op. imp.* omnia, quæ per ignorantiam aguntur mala, peccata sunt & pœna peccati; prout dicit Paulus: *quod nolo malum, hoc ago.*

4. *Ex l. 1 retract.* quæ non voluntaria peccata dicuntur, quia vel a nescientibus vel a coactis perpetrantur, non omni modo sine voluntate possunt committi.

5. *Tract.* 89 *in Joan.* ait, quod ii, quibus non est prædicatum Evangelium, habeant quidem excusationem, sed tamen damnentur, *quicunque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt.*

6. Ex l. de adult. conjug. c. 9, *sunt etiam peccata ignorantium, quamvis minora, quam scientium.* Et l. de lib. arb. c. 18, *ait & Propheta: delicta juventutis & ignorantiæ meæ ne memineris.*

ANTI-THESES S. *AUGUSTINI.*

Etiam in statu naturæ lapsæ ignorantia invincibilis præcepti excusat hominem a peccato formali & reatu culpæ & pœnæ.

NAm ab Alexandro VIII damnata est Janseniana hæc propositio, ordine secunda: *Tametsi detur ignorantia invincibilis juris naturæ, hæc in statu naturæ lapsæ operantem ex illa non excusat a peccato formali.* Sed maneamus in doctrina S. Augustini.

Lib. 3 de lib. arb. c. 18 n. 50, ait: *quacunque ista est caussa voluntatis, si non ei potest resisti, sine peccato ei ceditur. - - -*

Quis

Quis enim peccat in eo, quod nullo modo caveri potest? peccatur autem, caveri igitur potest. Quomodo autem caveri potest, quod prorsus invincibiliter ignoratur? quomodo resistes hosti, nuspiam apparenti, quem invincibiliter nescis esse hostem?

Eod. lib. c. seq. scribit: *Non tibi deputatur ad culpam, quod invitus ignoras: sed quod negligis quærere.* Et eodem c. 22 n. 64. *Non enim, quod naturaliter nescit, & naturaliter non potest, hoc animæ deputatur in reatum; sed quod scire non studuit, & cui dignam, facultati comparandæ ad recte faciendum, operam non dedit.* Atqui quod invitus ignoras, quod naturaliter nescis, ignorantia invincibili ignoras, & non potes non ignorare.

Lib. 2 contra Crescon. c. 26 n. 32. *Si enim conscientia propterea lædi non potuit, quia nescivit, nunc incipit lædi, quia scivit.* Et l. 3 de lib. arb. c. 24 n. 72. *Peccatum malum est in negligentia vel ad capiendum præceptum, vel ad observandum.* Atqui, qui *invincibiliter* ignorat præceptum, nullam committit negligentiam ad capiendum præceptum, vel ad illud observandum, vel ad cognitionem illius comparandam.

Lib. 6 oper. imp. c. 17, peccatum formale sic definit: *peccatum est voluntas appetens, quod justitia vetat, & unde est liberum abstinere.* Atqui ab eo, quod prorsus invincibiliter ignoratur, non est liberum abstinere, neque ignorantia potest deponi.

Ad solvendas objectiones ex Aug. desumptas tria notanda veniunt. 1 Peccatum aliud esse *formale*, quod nempe fit cum advertentia intellectus, & consensu libero voluntatis: aliud vero *materiale*, quod quidem de se est contra præceptum generale directum & regulam primam moralitatis; excusatur tamen a reatu culpæ & pœnæ, ex defectu libertatis, aut propter ignorantiam invincibilem.

2. Aliam esse ignorantiam *vincibilem* & culpabilem, quæ nimirum potest & debet deponi: atque hæc operantem non excusat a peccato. Hinc dantur *peccata ignorantiæ.* Alia vero est ignorantia *invincibilis* seu inculpabilis, quæ non potest deponi. Hæc autem ex ea operantem excusat a peccato *formali*, ex defectu liberi & voluntarii. Quamvis enim talis actus ponatur libere *libertate facti*, non tamen *libertate peccati.*

3. Juxta S. Aug. ignorantiam vincibilem esse formale peccatum, & pœnam peccati originalis: ignorantiam vero invincibilem esse pœnam peccati originalis, non tamen formale peccatum; quamvis aliquando a S. Aug. vocetur *peccatum* per tropum, sumendo

caussam pro effectu, nempe peccati pœnam pro peccato. His jam notatis

Resp. ad 1. Vel loquitur Aug. de ignorantia vincibili; & hæc utique non excusat infidelem a damnatione. Si autem loquitur de ignorantia invincibili, excusat quidem a peccato personali, non tamen ab originali, consequenter neque a damnatione.

Ad 2. Vel loquitur de errore & ignorantia vincibili: vel, si de invincibili, peccat *materialiter*, aut sumitur caussa pro effectu, dum ignorantia, quæ est pœna peccati, appellatur peccatum, more S. Augustino non infrequenti. Quando autem peccatum sumit in sensu proprio, sic loquitur: *Si fallacia tanta est, ut caveri omnino non possit, nulla peccata sunt. Quis enim peccat in eo, quod caveri nullo modo potest?* l. 3 de lib. arb. c. 18.

Ad 3. Est eadem responsio. Nam, si de ignorantia invincibili sermo est, sunt peccata materialia & pœna peccati originalis. Paulus dum dicit: *quod nolo, hoc ago*, loquitur de motibus naturæ primo primis, qui præveniunt rationem & consensum voluntatis liberum ac voluntarium. *Non enim tibi deputatur ad culpam, quod invitus ignoras, sed quod negligis quærere, quod ignoras.* Ut ait Aug. loc. cit.

Ad 4. Involuntaria dicuntur peccata *materialia*, quæ ad reatum culpæ & pœnæ homini non imputantur. Fiunt autem ab ignorantibus, cum *voluntate facti*, non esse peccata *voluntate peccati*, ut præclare loquitur S. Aug. *l.* 1 *retract. c.* 15.

Ad 5. Qui nihil sciunt de Evangelio nec scire possunt, habent quidem excusationem, quod non credant; sed tamen damnantur propter alia peccata, contra jus naturæ patrata, aut saltem propter peccatum originale. Nam Aug. loc. cit. n. 2 ait: *habere illos excusationem non de omni peccato, sed de hoc peccato, quo in Christum non crediderunt, ad quos non venit, & quibus non est locutus.* Ceterum an detur casus, quo infidelis prorsus invincibiliter ignoret ea, quæ necessitate medii ad salutem sunt necessaria, hic non disputo. Certe *facienti, quod est in se, non denegat gratiam, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*

Ad 6. Sunt utique peccata, & quidem etiam formalia ignorantium, nempe ignorantia vincibili & culpabili, vel *affectata*, cum scire nolunt, vel *crassa* & *supina*, cum scire per inertiam negligunt. Et de tali ignorantia loquitur David, dum dicit: *delicta juventutis & ignorantias meas ne memineris Domine.*

Dices

Dices, S. Aug. sæpius docet, dari necessitatem peccandi, eamque oriri vel ex rebellione concupiscentiæ, vel ex prava consuetudine, vel ex perturbatis animi affectibus, vel ex ignorantia. *Resp.* Hæc necessitas non est physica, quæ libertatem tollat, sed moralis, non sine magna difficultate vincenda. Non est igitur hic sermo de ignorantia invincibili, sed vincibili, quamvis non sine magna difficultate; quæ proin a peccato formali non excusat.

CAPUT XV.

Thesis Janseniana, & Quesnelliana.

OMnis actus, qui non est ex motivo charitatis theologicæ, est inhonestus. Hinc peccat, qui peccatum odio habet mere ob ejus turpitudinem, vel disconvenientiam cum natura, sine respectu ad DEum offensum; sicut etiam qui operatur ex spe mercedis aut timore supplicii.

Doctrina ista damnata est ab Alexandro VIII in propositione 7, 9, 10, 11, & a Clemente XI in bulla Unigenitus a propos. 44.

ANTI-THESIS

S. Augustini.

SErm. 32 c. 14, ait: *si volumus bene vivere, plus amemus, quod promittit DEus, quam quod promittit hic mundus: & plus timeamus, quod minatur DEus, quam quod minatur hic mundus.*

In psal. 63, *mortem sempiternam time: voluptatem illam incorruptam concupisce. Ama ergo, & time: ama, quod promittit DEus: time, quod minatur DEus.* Serm. 349 c. 7. *Si non amas esse in regno, time esse in camino ignis ardentis.* Serm. 65 c. 7. *Illam mortem timentes, & illam vitam diligentes martyres, promissa DEi exspectantes, coronari meruerunt.*

Atqui amor voluptatis cœlestis, & timor gehennæ, quos hic laudat Aug. non sunt ex motivo charitatis theologicæ, sed ille est amor concupiscentiæ & spes, hic est metus salutaris pœnarum, non elicitus ex motivo charitatis theologicæ; & tamen non sunt actus inhonesti juxta S. Aug. Falsum ergo est, quod omnis actus, qui non est ex motivo charitatis theologicæ, sit inhonestus: falsum, quod peccet, qui operatur ex spe mercedis, aut timore supplicii.

Et

Et utique, præter charitatem DEi, datur etiam fides, datur spes, dantur virtutes morales, quæ, licet non eliciantur ex motivo charitatis theologicæ, non sunt actus inhonesti, sed sunt virtutes, DEo gratæ, ut adeo Jansenistæ per thesin suam omnino desipiant, dum omnes, præter charitatem, virtutes tollunt, & ex virtutibus faciunt vitia.

Serm. 349 c. 2 ait: licitam esse *humanam* charitatem uxoris, filiorum, amicorum, concivium: &, si hæc charitas defuerit, reprehendendum esse. Et c. 7. *Amate filios vestros, conjuges vestras, etsi sæculariter.* Ecce præcipit Aug. amorem humanum, ac sæcularem, qui utique non elicitur ex motivo charitatis theologicæ.

Lib. 4 contra Jul. c. 14 & *l. de pecc. orig. c.* 38 *ait*: sumere cibum ad conservandam sanitatem, & concubitum conjugalem ad procreandos liberos, esse actus bonos. Ergo potest dari actus bonus, quin fiat ex motivo charitatis theologicæ, seu ex motivo DEi infinite boni, propter se ipsum super omnia dilecti.

Tract. 9 in ep. Joan. n. 4 ait: *si sine timore es, non poteris justificari.* Nam timor Domini initium sapientiæ. Timete eum, qui potest & corpus & animam perdere in gehennam. Et in psal. 49 n. 7. *Si nondum desiderant DEi faciem, timeant vel ignem, terreant supplicia.* Ergo non peccant timendo.

In psal. 31. *Ille sperat, qui bonam conscientiam gerit.* In psal. 93. *Si forte tentant fluctus concupiscentiæ, intueris, quid promisit DEus, & dulcedo promissorum faciet te contemptorem dulcedinum sæculi. - - - Promisit requiem, patere molestiam: minatur ignem æternum; contemne dolores temporales.* Ergo non peccat, qui ex spe mercedis cœlestis, aut ex timore inferni operatur.

OBJECTIONES

Ex S. Augustino.

OB. 1. L. 3 de Doctr. Christ. c. 10 ait: *Non præcipit scriptura nisi charitatem, nec culpat nisi cupiditatem, & eo modo informat mores hominum.*

Serm. 72 c. 3. *Extirpa cupiditatem, planta charitatem. Sicut enim radix omnium malorum est cupiditas, sic & radix omnium bonorum charitas.*

Et ep. 231. *Si desit pietas & charitas, quid est, nisi luxuria perditionisque materies?*

Ergo

Ergo omnis actus vel est charitas DEi, vel vitiosa cupiditas.

Resp. S. Augustinus per charitatem frequenter intelligit *bonam voluntatem*, per cupiditatem autem malam voluntatem. Sic *l. 15 de Trin. c.* 20 quærit: *quid est aliud charitas, quam voluntas?* Et l. de grat. Christi c. 21. *Quasi vero aliud sit bona voluntas, quam charitas.* Uti etiam in psal. 36. *Ipsa est charitas, quæ dicitur & voluntas bona.* Per *pietatem* autem intelligitur cultus DEo debitus. His notatis elucet responsio ad objectiones allatas. Nam Scriptura nihil præcipit, nisi bonam voluntatem; & nihil culpa, nisi cupiditatem, seu malam voluntatem. Radix omnium malorum est cupiditas, seu mala voluntas: & radix omnium bonorum est charitas, seu bona voluntas. Si desit cultus DEi & bona voluntas, quid est, nisi perditionis materies?

Ob. 2 ex l. de mor. eccl. ait, *virtutem nihil esse nisi summum amorem DEi.* Ep. 186. *Solam charitatem vere bene operari.* Tract. 7 in ep. 1 Joan. n. 8. *Dilige, &, quod vis, fac.* In psal. 89. *Omnia bona opera nostra unum opus est charitatis, plenitudo enim legis charitas. Opus ergo unum est, in quo sunt omnia.* L. 2 contr. Crescon. c. 12. Si charitas adsit, omnia recte fiunt, si desit, omnia frustra sunt. L. de grat. Christi c. 26. *Ubi non est dilectio, nullum opus bonum imputatur, nec recte bonum opus vocatur; quia omne, quod non est ex fide, peccatum est, fides autem per dilectionem operatur.* L. 4 con. Jul. c. 3. *Sine charitate nemo bene utitur creaturis.* L. 3 oper. imp. c. n. 122. *Sine charitate nemo pie vivit, & cum qua nemo nisi pie vivit, sine qua nullius est bona voluntas &c.*

Resp. S. Aug. charitatem & dilectionem in vario sensu accipit, nunc pro *virtute theologica* principali, quæ est regina virtutum, & omnes reliquas virtutes imperat: & sic accepta nihil est nisi summus amor DEi: seu amor DEi super omnia, ad salutem omnino necessarius, sine quo proin omnia frustra sunt, nec ullum opus bonum ad cœlum ducit.

Modo pro pia ac *bona voluntate*; & hæc sola bene operatur: hæc si adsit, omnia recte fiunt; si desit, nihil recte fit; nec opus bonum imputatur. Sine ea omnia sunt frustra, quia per malam voluntatem omnia, quæ de se bona essent, depravantur: sine hac nemo recte utitur creaturis, nemo pie vivit.

Modo sumitur pro *generali virtute*, & sic omnia bona opera sunt unum opus charitatis, & plenitudo legis est charitas. Non tamen per hoc negat, dari etiam virtutes alias particulares, theo-

logicas & morales, quæ ſpeciale ſuum objectum formale ſeu motivum habeant. Nam de quatuor virtutibus cardinalibus ſerm. 150 c. 8 ait: *Prudentia bona & mala diſcernens: juſtitia ſua cuique diſtribuens: temperantia libidinem cohibens: fortitudo moleſtias æquanimiter ſuſtinens: magna res, laudabilis res.* Quamvis hæc omnia etiam ex amore DEi fieri poſſint, & optime fiant, ſi ita fiant. Et hinc

Aliquando charitas ab Aug. accipitur pro *amore boni ſeu boneſtatis univerſalis.* Hac charitate omnes honeſtates, quæ in virtutibus ſpecialibus continentur, ſive officia erga DEum; ſive erga proximum, ſive erga ſe ipſum reſpiciant, diliguntur. Hinc l. 8 de Trinit. c. 10 ait: *quid eſt autem dilectio vel charitas, quam tantopere ſcriptura divina dilaudat, niſi amor boni?*

Sæpe etiam *charitas proximi* & benevolentia erga illum intelligitur, aut *charitas habitualis*, ſine qua alia ad ſalutem acquirendam non proſunt. Quia deſtitutus charitate habituali deſtitutus etiam eſt gratia habituali juſtificante. Quamdiu igitur homo in hoc ſtatu manet, poteſt quidem ponere opera moraliter bona, non tamen meritoria de condigno ſalutis æternæ.

Denique loquitur etiam quandoque S. Aug. de charitate actuali theologica, neceſſario elicienda, quando urget præceptum; & tunc omnia alia ſine charitate non conducunt ad ſalutem. Ceterum pleraque, quæ fuerunt objecta, pugnant etiam pro fide, ſpe, juſtitia, humilitate; nam qui ſine humilitate virtutes congregat, ſecundum S. Gregorium, quaſi pulverem in ventum portat; neque tamen ſequitur, quod humilitas ſola ſit virtus, aut omnia, ab ea diſtincta, ſint vitia.

Ob. 3 *ex tract. 9 in ep. 1 Joan. n. 5*, ubi S. Aug. ait; duos eſſe timores: nempe unum, quo times DEum, ne te mittat in gehennam: alterum, quo times DEum, ne recedat a te: priorem nondum eſſe caſtum, quia non venit ex amore DEi, ſed ex timore pœnæ, qui ſervilis eſt, & nequiſſimo ſervo ac latroni communis. Hunc foras mittit charitas. Non enim alienus eſt a voluntate peccandi. Timet adultera, ne maritus veniat; timet caſta, ne abſcedat. Voluntate peccat, qui timore non peccat. Nam, qui gehennam metuit, non peccare metuit, ſed ardere. Peccat, qui abſtinet timore pœnæ, non amore juſtitiæ. Non enim ex corde fit, quod formidine fit pœnæ. Ad ovile venit lupus, latratu canum abigitur, manet tamen ſemper lupus.

Reſp.

Resp. S. Aug. in his locis loquitur de timore *serviliter servili*, qui inhonestus & vitiosus est; quia habet conjunctam voluntatem peccandi; nam ab opere externo quidem abstinet, in corde tamen voluntatem peccandi retinet; quia concupiscit & vult peccare, si timor pœnæ desit. Hic proin timor utique non est castus, sed est communis nequissimo servo ac latroni; hunc foras mittit charitas; quia non est alienus a voluntate peccandi: non peccare metuit, sed puniri: manet servus nequam: licet fugiat, manet lupus rapax.

Contra vero est alius timor geminus, *filialis*, quo timet filius, ne offendat patrem, eique displiceat. Hic timor est honestissimus, valde salutaris, gratusque cœlesti Patri. Tertius est timor *servilis simpliciter*, medius inter filialem, & serviliter servilem, proprius servi probi & bene morati. Hunc exprimit S. Aug. serm. 161 de verbis Apost. c. 8, ubi ait: *dicis mihi: gehennam timeo. Quid dicturus sum? male times? non audio; quandoquidem ipse Dominus dixit: eum timete, qui habet potestatem & corpus & animam occidere in gehennam ignis: ita dico vobis: hunc timete. Cum ergo Dominus timorem incusserit, & vehementer incusserit, & repetendo verbum comminationem geminaverit, dicturus ego sum, male times? ista non dicam. Plane time, nihil melius times, nihil est, quod magis timere debeas.* Ergo ex S. Aug. bonus est timor & præceptus, quo abstinetur a peccato ob metum gehennæ.

Ut triplicem hunc timorem melius distinguas, propone tibi exemplum triplicis servi. Servus nequam sic apud se statuit: *non furabor, ne a Domino puniar, quodsi non puniret, furarer.* Hic est timor *serviliter servilis*, inhonestus & vitiosus. Servus optimus ac valde bene moratus, amans Dominum optimum tanquam patrem, sic decernit: *nolo furari, ne tam bono Domino displiceam.* Hic timor est *filialis*, sanctissimus & saluberrimus.

Servus bonus ac probus sic apud se statuit: *Nolo furari, ne a Domino vindice puniar.* Hic autem consistit, nec ulterius progreditur, abstrahens, quid facturus esset, si nulla pœna esset timenda. Et hic est timor *simpliciter servilis*, bonus & honestus. Quod si quis talem servum urgeret interrogando: *quid autem faceres, si a Domino propter furtum non punireris*, tunc, si respondeat ex corde, *tamen non furarer, quia Domino, quem patris loco habeo, displicerem*, timor honestus simpliciter servilis transiret in honestissimum filialem. Si autem responderet: *si pœna non esset, furarer*, tunc timor honestus simpliciter servilis degeneraret in inhonestum serviliter servilem.

Bbbbbb 2 Ob.

Ob. 4. In psal. 55 n. 17 ait, *non est castum cor, si DEum ad mercedem colit. Non diligit uxorem, sed dotem, qui propter dotem eam diligit. DEum ita diligamus, ut præter eum nihil diligamus. Præmium DEi ipse DEus est. Si aliud dilexerit, non erit castus amor. Gratis amantur flagitiosi homines, & a DEo præmium quæritur, ut ametur.* In psal. 72.

Resp. Per hæc S. Aug. suadet ea, quæ sunt perfectiora; non tamen vult dicere, quod spes præmii sit mala, aut quod operans ex spe cœlestis præmii, male agat; sed id tantum, quod sit amor minus castus seu minus perfectus, si ex amore *concupiscentiæ*, seu ex spe præmii, ut sibi boni, DEo serviat, quam si ex amore *benevolentiæ* aut *amicitiæ* id faceret. Eos vero, qui ex spe bonorum temporalium, qualia in locis allegatis plura enumerat, aut etiam ex spe gaudii cœlestis ita DEo volunt servire, ut bona terrestria aut etiam gaudia cœlestia DEo præponant aut plus æstiment, aut nollent DEo servire, nisi hæc merces esset, omnino damnat: & merito; quia valde inordinatum est, bona terrestria & etiam cœlestia DEo, bono optimo & infinito, anteponere, aut illa plus æstimare, quam ipsum DEum, aut DEo sine illis nolle servire.

Ceterum DEus ipse temporalia etiam bona promisit, ut homines eorum spe a peccatis absterreat, atque ad suum obsequium flectat. Perfectius utique foret, optandumque summopere, ut omnes homines servirent DEo propter DEum, eumque unice amarent propter se ipsum, nullam aliam mercedem sperarent, nisi DEum ipsum! qui est merces magna nimis. Non tamen sunt culpandi, qui etiam alia bona a DEo sperant rogantque, modo hæc non præponant DEo, aut supra DEum apprecient, vel etiam DEo æquiparent, sed omnia ultimato ad DEum, tanquam ad ultimum finem referant.

Dices. Nulla datur merces, nullum præmium, quia nullum datur meritum, nisi meritum Christi. Ergo neque datur spes ex propriis operibus & meritis. Nam S. Aug. l. 83 quæst. q. 68 ait: *cum ergo meritum peccando amiserimus, quid sibi vult homo de hac massa &c.*? Lib. de prædest. SS. c. 15 n. 31. *Humana hic merita conticescant, quæ perierunt per Adam, & regnet, quæ regnat, gratia per J. Christum D. N.*

Et l. de corrept. & grat. c. 1 n. 32. *Nunc autem perdito per peccatum bono merito, factum est donum gratiæ, quæ merces meriti futura erat.* Idem dicit cap. seq. lib. 14 de civit. DEi c. 2 ait,

DEum

DEum homines *non meritis, quandoquidem universa massa tanquam in vitiata radice damnata est, sed gratia discernere.*

Resp. Creatum initio hominem rectum, cum natura justitia originali & gratia a DEo ornatum, per peccatum vero personale Adæ, nobis hæreditarium, gratiam, meritorum semen, fuisse perditam atque extinctam, ut proin nullum amplius præmium supernum mereri potuissemus, nisi JEsus Christus, nostri misertus, gratiam nobis gratuito prorsus reparasset, cujus excitantis, prævenientis & concomitantis adjutorio actus supernaturales salutaresque, præmii superni meritorios, possemus ponere. Unde merito Apostolus interrogat, & Augustinus cum eo, *quid habes, quod non accepisti?* Ipsa etiam bona opera & merita nostra sunt dona gratiæ, quæ ad omne opus bonum ac meritum nostrum, etiam ad initium fidei, prærequiritur. Cum ergo gratiam primam, a qua cetera omnia tanquam radice ac semine dependent, mereri nullo modo possimus, sed a DEo prorsus gratuito conferatur, quidquid boni operis & meriti in nobis est, DEo ac JEsu Christo filio ejus reparatori nostro est adscribendum; ut adeo verissimum sit, quod ait Aug. DEum, dum coronat merita nostra, nihil aliud coronare, quam munera sua.

Verissimum, quod meritum peccando in Adamo amiserimus, imo etiam potentiam meritum ponendi, constitutam per auxilium gratiæ, prorsus gratuitæ: non esse, quod gloriemur de meritis nostris, cum sint dona gratiæ, quam, nullis nostris præcedentibus meritis, gratis accepimus per JEsum Christum, redemptorem nostrum: per hanc, prævisam, efficacem vel inefficacem fore, discerni a DEo fidelem ab infideli, prædestinatum a reprobo, justum ab impio.

Scripsit nempe hæc Aug. contra Pelagianos, qui dicebant, nos per opera nostra naturalia, seu viribus solius naturæ facta, mereri præmia supernaturalia, vel saltem, ut Semipelagiani dicebant, initium salutare fidei, & sic hominem per opera naturalia se ipsum discernere, quæ sunt falsissima & hæretica; cum ad omnem prorsus actum salutarem prærequiratur gratia Christi.

Hinc S. Aug. nunquam negavit, dari in homine opera salutaria ac meritoria, sed id constanter asseruit, ea a gratia dependere, & sic esse DEi dona. Sic lib. de dono persev. c. 2 n. 4 ait: *gratiam DEi non secundum merita nostra dari, quoniam DEi dona sunt, & DEi gratia conferuntur etiam merita universa justorum.* Et l. 2 contra 2 ep. Pelag. c. 6. *Gratia DEI præveniri omnia hominis merita,*

rita, nec gratiam meritis dari, primam videlicet, aut sequentes etiam ullis meritis naturalibus; contrarium autem Pelagiani asserebant. Unde lib. de Grat. & lib. arb. c. 6 ait Aug. *Sed plane cum data fuerit* gratia, *incipiunt etiam esse merita nostra bona, per illam tamen.* Et serm. 169 de verb. Ap. c. 2. *Gratia praecessit meritum tuum: non gratia ex merito, sed meritum ex gratia; nam, si gratia ex merito, emisti, non gratis accepisti.* Unde ep. 194 c. 5 addit: *cum DEus coronat merita nostra, nihil aliud coronat, quam munera sua.* Et l. de grat. & lib. arb. c. 18. *Eligentium hominum meritum nullum esset, nisi eos eligentis DEi gratia praeveniret. Cap.* 6 vero de Paulo apost. ait: *Merita sua bona commemorat, ut post bona merita consequatur coronam, qui post merita mala consecutus est gratiam.* Ecce ordinem. 1 Datur gratia. 2 Dependenter a gratia ponuntur merita. 3. Datur corona & præmium meritorum. *Bonum certamen certavi - - - reposita est mihi corona justitiæ, quam dabit mihi Dominus justus judex.*

Et serm. 297 c. 4 quærit Aug. *Cui reddet coronam debitam, O Paule parve, magne? utique meritis tuis. - - - Reddet coronam debitam meritis tuis; sed, ut reddatur tibi corona tua, DEi dona sunt merita tua*; quia scilicet gratia est semen, radix, fons, & origo meritorum. Quamvis igitur etiam homo ponendo per liberum arbitrium merita agat, & operetur, tamen hoc tam parum est, ut opera hominis meritoria adscribenda sint primo agenti, primo determinanti, primo excitanti & moventi, qui eam dedit gratiam, quam cum consensu & cooperatione hominis conjungendam prævidit.

Manifestum proin est, secundum S. Aug. etiam pro hoc statu naturæ lapsæ dari in homine vera ac propria merita supernaturalia, quæ spem præbeant vitæ æternæ. Omnia tamen merita ex gratia velut ex fonte suo profluunt, ita quidem, ut prima gratia nunquam sub ullum meritum, de condigno vel de congruo, possit cadere. Si autem quis primæ gratiæ cooperetur, & dependenter ab illa actum meritorium, supernaturalem ponat, nihil obstare videtur, quo minus hic actus sit meritum novæ gratiæ, seu augmenti gratiæ, quæ in novum actum meritorium influat. Nihilominus enim hæc gratis daretur, cum ipsum etiam meritum, ut ex Aug. constat, sit donum DEi, prout dicit l. de patient. c. 20 his verbis: *& ideo etiam cum gratia adjuvat justum, & videtur ejus meritis reddi, nec sic desinit esse gratia, quoniam id adjuvat, quod ipsa est largita.*

CAPUT XVI.

Theses Jansenianæ & Quesnellianæ.

SIne gratia supernaturali nullus fieri potest actus moraliter & naturaliter honestus. Peccator non est liber nisi ad malum sine gratia liberatoris. Omnia infidelium & peccatorum opera sunt peccata. Quesnellus prop. 38 & seqq.

ANTI-THESES
S. AUGUSTINI.

POssunt ab infidelibus, imo etiam a fidelibus, fieri aliqua opera; rationi naturali consentanea, ex ductu luminis naturalis, a DEo, ut auctore naturæ, ipsis inditi, sine ullo motivo supernaturali, per fidem cogniti. Atqui talia opera ordinis naturalis non sunt peccata, sed sunt actus naturaliter & moraliter boni ac honesti. Nam

S. Aug. *l. de spir. & lit. c.* 27 *n.* 47, adducens textum S. Pauli: *Gentes ea, quæ legis sunt, naturaliter faciunt*, ait, *non spiritu DEi, non fide, non gratia* ab eis hæc fieri: *hos tamen nondum esse ex eorum numero, quos Christi justificat gratia, sed potius eorum, quorum, etiam impiorum, nec DEum verum veraciter justeque colentium, quædam tamen facta vel legimus, vel novimus, vel audimus, quæ secundum justitiæ regulam non solum vituperare non possumus, verum etiam merito recteque laudamus.* Atqui hæc opera non sunt supernaturalia, quia, ut ait Aug. non præstantur *ex spiritu DEi, non fide, non gratia*, sed ductu rationis & honestatis naturalis. Ergo sine viribus gratiæ supernaturalibus fieri possunt aliqua opera, naturaliter & moraliter, seu secundum mores honesta, non vituperanda sed laudanda. Ergo falsum est, quod infideles & peccatores in singulis operibus peccent, aut quod non sint liberi nisi ad malum.

Et quid ineptius dicere, quam infideles aut alios peccatores per singulos actus peccare; an ergo per singulos motus linguæ, oculorum, manuum, pedum peccant. An heroes illi Romani & Græci, de quibus Plutarchus aliique scriptores memorant, per singula sua pro patria, pro virtute militari & civili præclare gesta peccarunt? an Catones illi, Fabricii, Metelli, aliique viri integerrimi?

rimi? an Scipio ille Africanus, dum Mafaniffæ pudicitiam apud Livium fuafit, per hoc peccavit? an Alexander M. dum captivam Sifigambim tam modefte habuit, neque ab ullo violari permifit? Veteres illi philofophi multas infignes morum doctrinas fcripferunt, an fingulas litteras efformando, an Stoici per fingula rigidæ fuæ difciplinæ & virtutum moralium præcepta peccarunt? fit, quod non raro vanæ gloriæ cupiditate, oftentatione, & jactantia opera fua magna vitiaverint: fed an femper? S. Aug. l. c. ait, multa in illis fuiffe laudanda, quia fcilicet ad honeftatem morum recte compofita, & ita compofita, ut multis Chriftianis merito ruborem incutiant, dum vident, homines, veræ fidei lumine deftitutos, tam ardua geffiffe, tam rigidam vitæ difciplinam, tantamque morum honeftatem fibi aliisque præfcripfiffe?

Hoc unum dolendum, quod tam magnos fecerint paffus, quamvis honeftos moraliter, fed tamen extra viam veræ fidei, non ducentes ad falutem æternam. Unde l. c. c. 28 ait Aug. *ad falutem æternam non profunt impio aliqua bona opera.*

Sed non tantum infideles & peccatores præftant aliqua bona opera naturalia, fed etiam fideles. Sic Aug. *ferm.* 349 *c.* 2 ait, licitam effe *humanam* charitatem, qua uxor, filii, amici, cives, diliguntur: *humanam* inquit, feu naturaliter honeftam, qualis etiam apud infideles invenitur, nec fupernam gratiæ regionem ingreditur. Hanc eandem charitatem feu potius mifericordiam Cicero laudat in Julio Cæfare; laudat & Aug. *l.* 5 *de civ. c.* 5. Et l. 3 contra 2 ep. Pelag. c. 5 enumerat plures virtutes morales, quæ tamen ex defectu fidei ad falutem animæ non perducant. Perfiftunt in ordine naturali; fupernaturalis ordinis fanctuarium non attingunt; dona DEi funt, fed *ut auctoris naturæ*, qui & vires naturæ & lumen rationis dedit, non vero *ut auctoris gratiæ*, totam naturæ ditionem tranfcendentis.

Ep. 164 *c.* 2 rurfus enumerat varias multorum gentilitium laudabiles vitas & virtutes, uti parfimoniam, caftitatem, continentiam, fobrietatem, mortis pro patria contemptum, fervatam etiam hoftibus fidem. An etiam omnes hæ virtutes funt vitia? Et *ep.* 217 ait, laudari per quasque gentes, præfertim Romanam, *qui præclare gloriofiffimeque vixerunt.* Lib. 1 de civ. DEi c. 24. *Inter omnes fuos laudabiles, & virtutum infignibus illuftres viros non proferunt Romani meliorem Attilio regulo, quem neque felicitas corrupit, neque infelicitas fregit.* Denique *ep.* 138 *c.* 3. *DEus enim fic oftendit in opulentiffimo & præclaro imperio Romanorum, quantum*

tum valerent civiles etiam, *sine vera religione virtutes*, quas opulentia, victoriis, ac temporalibus præmiis remuneratus est.

Sed peccatores, inquiunt, in singulis operibus peccant. Absurda sententia! an ergo Publicanus ille, demittendo oculos, pectus percutiendo, rogando misericordiam peccavit? quærit Augustinus *serm.* 135 c. 5. Peccator sane erat; non enim est mentitus, dum dixit, rogavitque: *propitius esto mihi peccatori.* Ecce prius se humiliavit, prius rogavit peccator, postea descendit in domum suam justificatus.

Quare Aug. eod. serm. c. 6 *peccatores ad preces hortatur*: *incumbite ergo orationibus peccatores*, *confitemini peccata vestra*, *orate*, *ut deleantur*, *orate*, *ut minuantur.* An peccata sunt hæ orationes? an ad peccandum amplius S. Aug. peccatores hortatus est? clama cum Davide *de profundis* ad Dominum: clama: *miserere mei DEUS.* Clamaverunt Ninivitæ, clamavit latro in cruce: lacrymis pedes rigavit Christi Magdalena peccatrix: & propitiationem invenerunt. Roga Christum, ut ejiciat dæmonium. Cor contritum & humiliatum non despiciet.

Quid ineptius, quam dicere, orationes, jejunia, cilicia, cineres Ninivitarum fuisse peccata, eleemosynas peccatoris esse peccata? An erravit, qui dixit: *peccata tua eleemosynis redime.*

OBJECTIONES
Ex S. Augustino.

OB. 1. *In psal.* 31 ait, neminem ante fidem bene operari: opera, quantumvis videantur laudabilia, esse inania, & vacua, cursus celerrimos præter viam: eo plus errari, quo plus curratur. *L.* 14 *de Trin.* Virtutes ipsas ante fidem non esse veras virtutes, nec vere bonas. *L.* 5 *de civ. c.* 12. Non esse veram virtutem, quæ ad DEUM, ultimum hominis finem, non tendat. Ergo nullus datur actus moraliter tantum honestus.

Resp. S. Aug. per hæc non vult dicere, quod opera bona, ante fidem, non sint bona & honesta moraliter, seu in linea naturali honestatis morum, ad rectam rationem luminis naturalis, a DEO ut auctore naturæ creaturis rationalibus inditi, compositorum; quin imo aperte dicit, sub hac ratione esse bona, laudabilia, virtutes, præmii naturalis de congruo seu improprie dicti, meritorias. Sed loquitur *comparative* ad ordinem supernaturalem, ad ultimum finem hominis, in statu *elevationis* constitu-

ti, ad opera bona & virtutes supernaturales, quæ solæ ad hunc finem conducunt, nempe ad DEUM in cælo possidendum.

Et in hoc sensu dicit, non esse veras virtutes, neque opera vere bona, nempe comparative ad virtutes & opera supernaturalia, per gratiam Christi facta, quæ sola ad vitam æternam ducunt, tanquam illius merita. Et sic opera naturalia, ut ut moraliter ac naturaliter honesta, atque lumini rationis naturali consentanea, esse ordinis multum inferioris, supernaturalis meriti inania & vacua; esse passus & cursus præter viam, quæ ducit ad DEUM, finem & terminum ultimum omnis naturæ rationalis, veramque illius beatitudinem.

Ob. 2. L. 4 contra Julianum c. 3 ait: *quod si vitium est, male misereri, procul dubio vitium est infideliter misereri: quod si & ipsa misericordia per se ipsam naturali compassione opus est bonum, etiam isto bono male utitur, qui infideliter utitur. Et hoc bonum male facit, qui infideliter facit; qui autem male facit aliquid, profecto peccat. . . . Omne enim, velis nolis, quod non est ex fide, peccatum est.* Atqui omnia opera Infidelium, quantumcunque videantur de se laudabilia, fiunt ab eis infideliter, cum non sint ex fide. Ergo sunt peccata. Ulteriorem ibidem addit rationem; nam, quidquid boni fit ab homine, si non fit ad rectum & debitum finem, nempe ad serviendum & placendum DEo, eoque fruendum, peccatum est. Atqui virtutes infidelium non fiunt ad rectum & debitum hunc finem. Ergo sunt peccata.

Resp. S. Aug. hic loquitur de iis infidelibus, qui opera sua, de se bona, mala intentione vanæ gloriæ, ostentatione, jactantia, superbia, fastu, inordinata humanæ laudis cupiditate, aut alio pravo affectu vitiabant, quales erant plures ex gentilibus philosophis, & heroibus, quorum gesta grandia mirabatur, & laudibus celebrabat antiquitas. De his igitur dicit Aug., quod bonum male agant, quod bono male utantur, eo quod infideliter illo utantur, nempe ad vanam gloriam, ostentationem, & inordinatam laudis cupiditatem exsatiandam. Et hinc per accidens talia bona de se opera fiunt peccata; quia male aguntur, seu non recta intentione. Nam quidquid non est ex fide, seu ex recta conscientia per dictamen rationis directa, peccatum est; quidquid enim est contra dictamen conscientiæ, peccatum est, utpote a regula proxima moralitatis deflectens. Atque hinc, si opera etiam de se bona ab homine, DEUM cognoscente, ejusque recordante, nullo modo referantur ad DEUM, ne quidem implicite & virtualiter, sed

sed ex inordinato affectu erga se ipsum fiant, per pravam intentionem, quæ est omnium virtutum pestis, omniaque opera bona inficit, fiunt mala & peccata. Non tamen omnia infidelium opera hac peste erant infecta; sed multa fiebant ex proprio virtutum moralium motivo, nempe ob honestatem specialem, quæ in quavis virtute relucet.

Unde merito ab Alexandro VIII damnata est hæc Jansenistarum propositio, ordine octava: *necesse est, infidelem in omni opere peccare.* Et a Clemente XI hæc Quesnelliana 41: *Omnis cognitio DEI, etiam naturalis, etiam in philosophis ethnicis, non potest venire, nisi a DEO, & sine gratia non producit, nisi præsumptionem, vanitatem, & oppositionem ad ipsum DEUM, loco affectuum adorationis, gratitudinis & amoris.* Et hæc 59: *oratio impiorum est novum peccatum, & quod DEUS illis concedit, est novum in eos judicium.*

Sed dices. Ipse S. Aug. in ps. 108 n. 9 dicit: *oratio, quæ non fit per Christum, non solum non potest delere peccatum, sed etiam ipsa fit in peccatum.* Variis quoque locis non prodesse peccatoribus eleemosynam asserit, eo quod non Christum pascat, sed judicem corrumpere conetur, qui eam dat.

Resp. Loquitur Aug. de Juda proditore, cujus oratio eo tempore, quo cogitabat Christum prodere, non poterat fieri nisi in peccatum. At vero, si impium hoc propositum deposuisset, pœnituisset, & veniam rogasset, non tantum non cessisset ei in peccatum, sed veniam impetrasset; prout S. doctor ibidem addit. Imo etiam post patratum impium facinus, superfuit locus pœnitentiæ & veniæ. Idem respondetur de eleemosyna; nam licet illa sit de se bona, si tamen eam quis det, ut impune & licentius possit peccare (quem casum ponit S. Aug.) nihil prodest danti. Redimit ergo eleemosyna peccata quoad pœnam temporalem, si prius per pœnitentiam deleta fuerit culpa & reatus pœnæ æternæ. Imo etiam, si ante formalem pœnitentiam daret peccator eleemosynam, ut a DEO obtineat gratiam, rite pœnitendi, & a peccatis deinceps abstinendi, utique non peccaret, sed bonum opus perageret: prout subjungit Aug. alloquens *serm.* 39 peccatores: *ergo ad hoc facite eleemosynam, ut vestræ orationes exaudiantur, & adjuvet vos DEUS ad vitam in melius commutandam.* Imo etiam, si peccator, nihil cogitans de suis peccatis, incidat in pauperem, & ejus miseriam miseratus det ei eleemosynam, non peccat, sed opus moraliter bonum facit.

CAPUT XVII.

Thesis Janseniana & Quesnelliana de Judæis.

EXceptis paucis justis in veteri lege omnes in singulis operibus peccarunt ex defectu gratiæ. Nam S. Aug. pluribus locis dicit, populum illum carnalem Judaicum, terrenis promissionibus innixum, de cælo parum cogitasse. Legem autem, quamvis timore impelleretur servili, observare non potuisse; ab eo autem, qui est sub lege gratiæ, præcepta impleri, paucissimos spiritales, quid facerent, novisse, gratiam defuisse, legem minas intentasse, sed non adjuvisse, non sanasse. Terrenis irretitos, eaque tantummodo sperantes, admissos non fuisse ad hæreditatem spiritalem cælestis patrimonii.

Resp. S. Aug. nullatenus per hæc dicere voluit, populum illum Judaicum nullam habuisse gratiam, aut peccasse in singulis operibus: sed fatetur, non paucos ex Patriarchis, prophetis, & aliis justis, quos multos ipsa etiam S. Scriptura dilaudat, vitam sanctam duxisse, atque salvatos esse. Etiam, quando Elias putabat, se solum relictum fuisse servum DEI, audiisse ab eo, esse septem millia, quæ non curvassent genua ante Baal.

Licet autem pauci, respective ad tantam multitudinem Israëlitarum, vel ad multitudinem Christianorum, probe vixerint, non sequitur, quod nullam habuerint gratiam, aut quod necessario peccaverint, aut in singulis actibus peccarint; sicut in novo testamento, licet plurimi atque major multo pars carnali concupiscentia abrepti aut pravis animi motibus impulsi peccent, non tamen sequitur, quod nullam habeant gratiam, aut quod necessario peccent, aut quod in omnibus operibus peccent.

Hoc certum, quod DEUS illuminet omnem hominem venientem in hunc mundum, omnibusque det gratiam, proxime vel remote sufficientem ad salutem, cum omnes velit salvos fieri, & pro omnibus mortem oppetierit: hæc autem gratia non modo Christianis, sed etiam ethnicis, nec tantum istis, sed omnibus etiam veteris testamenti hominibus, detur & data fuerit ex meritis Christi, iis quidem, qui post Christum vixerunt, ex meritis jam actu positis, iis vero, qui ante Christi adventum in carne vixerunt, ex ejusdem meritis a DEO absolute prævisis.

S. Aug. eos, qui ante Christi adventum pie vixerunt, ad novum

vum testamentum, seu ad legem gratiæ pertinuisse, eos vero, qui post Christi adventum scelerate vivunt, ad vetus testamentum pertinere asserit: re ipsa tamen esse unum testamentum unius DEI, sic ut novum includatur in veteri, & tunc quidem fuisse velatum, per Christum autem revelatum. *Gratia enim novi testamenti in lege velabatur, in Evangelio revelatur, --- velum templi scissum est.* In psal. 143.

Si quæras, cur ergo, si etiam in veteri lege Mosaica omnibus data fuit gratia Christi, lex nova appelletur *lex gratiæ*? Resp. 1 ex Aug., quia per Christum velum templi scissum est, atque divina mysteria multo clarius revelata. 2. Quia nunc præ oculis habemus exemplum Christi ejusque sanctissimam doctrinam evangelicam. 3. Quia abolitis innumeris legibus ceremonialibus & judicialibus, observatu difficilibus, Christus septem sacramenta, uberrimos gratiarum fontes, instituit, ut proin abundantiores gratiæ conferantur. 4. Quia in lege veteri peccatoribus non aliud supererat justificationis remedium, quam actus contritionis aut perfectæ charitatis: in lege autem gratiæ habemus sacramentum pœnitentiæ. 5. Quia sacramenta veteris legis, ut Apostolus loquitur, vacua & egena erant elementa, quæ gratiam non conferebant, sed per sacramenta novæ legis dandam præfigurabant, nova vero hæc nostra, ut ait Florentinum, continent gratiam, eamque digne suscipientibus conferunt. Quantum ergo lux umbræ præstat, & veritas figuræ, tantum lex gratiæ legi Mosaicæ. Ex quo tamen non sequitur, quod hominibus veteris testamenti non data fuerit sufficiens gratia ad evitanda peccata & obtinendam salutem, aut quod in singulis operibus peccarint.

Quapropter Clemens XI in bulla sua *Unigenitus* damnavit propositionem Quesnelli 6tam, qua dixit, *DEUM a Judæis exegisse fugam peccati, & implementum legis a peccatore, relinquendo illum in sua impotentia.* Et 7mam: *quæ utilitas pro homine in veteri fœdere, in quo DEUS eum reliquit ejus propriæ infirmitati, imponendo ipsi suam legem?*

Quam nobis ideam proponunt isti homines de DEO optimo, clementissimo? de populo ejus electo? imposuit eis legem, quam observare erat impossibile, deerat quoque gratia, qua possibile fieret: vah blasphemiam!

Vindicavimus hactenus S. Augustinum a falsis Jansenistarum accusationibus. Ceterum Alexander VIII damnavit hanc propositionem 30mam: *ubi quis invenerit doctrinam in Augustino clare*

fundatam, illam absolute potest tenere & docere, non respiciendo ad ullam Pontificis bullam. Malim ego sentire cum ecclesia Catholica, quam cum doctore privato, quantumvis magno, si sit illi contrarius.

CAPUT XVIII.

Theses Jansenistarum de sacramentis.

Absolutio non remittit peccata, sed tantum declarat remissa. (*S. Cyran.*) Praxis ecclesiæ circa sacramentum pœnitentiæ favet impœnitentiæ. (*Arnaldus de freq. comm. p.* 628). Non est necesse confiteri numerum, & circumstantias, mutantes speciem peccatorum. (*S. Cyran.*). S. Augustinus nunquam fuit confessus, nec alius ex sanctis patribus. (*Aurea fodina p.* 46). Regulariter absolvi non debet pœnitens incognitus, licet tantum peccata venialia confiteatur. (*Obstraët thes. theol.*) Neque ecclesia, nec ullus unquam theologus dixit, quod confessio sit sacramentum. (*M. le Maitre*).

Satisfactio debet præcedere absolutionem (*Rituel d' Aleth. p.* 91, *Quesnellus prop.* 87, 88.) Natura confessionis sacramentalis exigit, ut sit publica. (*P. Sequenot de l' Oratoire de sainte virginité.*)

Evcharistia est sacramentum, in quo anima Christi se unit materiæ panis, qui sic fit corpus Christi. (*P. Mioly de l' Orat. in thes.*) Confessarii debent restringere usum frequentis communionis. (*M. de Ligny*). Illis, qui necdum habent amorem divinum purum sine omni mixtura, item illis, qui necdum perfecte sunt uniti DEO soli, & penitus inculpabiles, interdici debet communio. (*Arnaldus de freq. comm.*)

Missa non solatur animas in purgatorio sed refectorio. (*Obstraët thes. theol.*)

ANTITHESES
Catholicæ.

Absolutio sacramentalis est sententia judicialis, semperque fuit talis; cum a Christo sacramentum pœnitentiæ institutum sit per modum judicii, de cujus essentia est sententia judicis, absolutoria vel condemnatoria, prout ipsa etiam essentialis forma hujus sacramenti manifeste indicat: *ego te absolvo*: & Christus ipse nobis demon-

monstravit, dum sacramentum poenitentiæ instituit, dicitque: *quorum peccata remiseritis, remissa sunt, & quorum retinueritis, retenta sunt.* Non dixit, quorum peccata declaraveritis remissa esse, remissa sunt, sed: quorum *remiseritis* peccata. *Solvere* non est declarare solutum, sed significat exercitium & actionem solutionis.

Et quid? si peccata jam prius a DEO sunt remissa, & tantum opus est declaratione, quod sint remissa, cur non doctior aliquis laicus potest eam remissionem declarare, sicut medicus potest declarare, an ægrotus teneatur jejunare; imo cur non quilibet sibi ipsi potest declarare, peccata sua sibi esse remissa, cum nemo melius dispositionem & actus præmissos intelligat?

Data est ecclesiæ potestas clavium (*tibi dabo claves regni cælorum*). Claves non tantum indicant, aut declarant, portam esse apertam vel clausam, sed illam aperiunt vel claudunt.

Nullus unquam theologus dixit, quod confessio sit sacramentum. Næ! vir iste multos theologos legit, qui nullum legerit, tractantem de *sacramento confessionis.* Non autem per has voces intelligitur sola narratio peccatorum, a pœnitente coram sacerdote facta, sed etiam contritio, propositum, & satisfactio, atque data a sacerdote absolutio. Legat concilium Tridentinum.

Hoc autem, credo, nullus unquam theologus, quantumvis laxus, ausus est dicere, quod opus non sit confiteri numerum peccatorum gravium, & circumstantias speciem mutantes, contra expressam definitionem Tridentini. Judex est confessarius; quomodo autem judicabit, si nesciat speciem criminum & numerum? quomodo proportionatam injunget pœnam? medicus est: quomodo discernet inter lepram & lepram, & medicinam præscribet? doctor est: quomodo argumento ad hominem instruet? quomodo sciet, quorum peccata debeat remittere, & quorum retinere?

Et ecce, quam consequenter loquantur: *absolvi non debet*, inquiunt, *incognitus.* An Petrus vocetur pœnitens, an vero Paulus, scire confessarius debet; quænam vero peccata, & quot commiserit præsens ipsi persona, scire non debet.

An satisfactio præcedere debeat absolutionem: an confessio debeat esse publica: qualis praxis confitendi esse debeat: an S. Augustinus & alii ex sanctis patribus nunquam confessi sint, prout Jansenistæ sine omni probatione temere effutiunt, ipse S. Augustinus nunc docebit.

Caput

CAPUT XIX.

S. Augustini doctrina de sacramento confessionis.

1. SErm. 351 c. 4 ait, peccata gravia clavibus ecclesiæ esse subjicienda, & propter publica & scandalosa pœnitentiam publicam agendam. Viguit ergo Augustini ætate usus pœnitentiæ privatæ & publicæ. Illa expiabantur peccata occulta: hac peccata enormia publice patrata, uti idololatria, homicidia, adulteria, aliaque, quæ dicebantur *canonica*. Illius usus constanter in ecclesia viguit, ut, ad mensam Eucharisticam accessuri, prius confessione sacramentali se mundarent. Publica autem in Orientali ecclesia post quartum sæculum, in Occidentali autem post septimum fuit multum remissa, donec post undecimum penitus fuit sublata, propter scandala, infamiam, odia, aliaspue caussas.

Eandem circa utramque pœnitentiam disciplinam innuit serm. 82 in Ev. Matth. c. 7 &c. his verbis: *corripienda sunt coram omnibus, quæ peccantur coram omnibus: ipsa corripienda sunt secretius, quæ peccantur secretius, - - - ubi contigit malum, ibi moriatur.* Id est: si publice contigit, pœnitentia publica, si occulte, occulta expietur.

2. Tract. 22 in Joan. n. 7, *Mortuus*, inquit, *in corde tuo tanquam in sepulcro jacebas: surge & procede. Quid est, surge & procede? crede & confitere. Qui enim credit, surrexit; qui confitetur, processit. Quare processisse diximus confitentem? Quia antequam confiteretur, occultus erat; cum autem confitetur, procedit de tenebris ad lucem. Et, cum confessus fuerit, quid dicitur ministris? quod dictum est ad funus Lazari: solvite illum, & finite abire. Quomodo? dictum est ministris Apostolis: quæ solveritis in terra, soluta erunt & in cælo.*

Et in psal. 101 ser. 2 *cum audis, hominem confitendo proferre conscientiam, jam de sepulcro eductus est, sed nondum solutus est. Quomodo solvitur? a quibus solvitur? quæ solveritis in terra, inquit, soluta erunt & in cælo.*

Quibus sane verbis Aug. clare indicat, quomodo per pœnitentiam fiat justificatio peccatoris, *confitendo* nempe peccata sua, *proferendo conscientiam* coram *ministris* ecclesiæ. Sed necdum per solam confessionem peccatorum solutus est peccator, donec absolvatur ab iisdem ministris, quibus dictum est: *quæcunque solveritis &c.*

Quis

Quis autem jam dubitet, ipsum etiam S. Augustinum peccata sua non modo publice, sed privatim etiam constitutis a DEo pœnitentiæ ministris fuisse confessum, cum confessionem & absolutionem adeo necessariam ad remissionem peccatorum deprædicet?

Certe data fuit Apostolis eorumque successoribus, DEI sacerdotibus, pœnitentiæ ministris potestas solvendi & ligandi, remittendi aut retinendi peccata, prout nos clare Evangelica docet veritas. Quomodo autem hoc prudenter & discrete facient, quomodo scient, quinam sint solvendi, quinam non solvendi, quibus remittenda, & quibus retinenda peccata, si non ipsi pœnitentes se ostendant sacerdoti, & eidem per sinceram confessionem peccata sua animæque statum aperiant? quomodo medicus poterit aptam ægroto medicinam præscribere, eumque sanare, si ei morbum non indicet? quomodo chirurgus curare vulnera, quæ sanciatus non detegit?

Sed neque requirit Aug. ut satisfactio præcedat absolutionem; quia hoc nuspiam indicat. Contritio, detestatio peccatorum, dolor de commissis, propositum serium de non committendis, ipsa sincera ac distincta peccatorum confessio, præcedere debent absolutionem, non vero semper necessario ipsa pœnalis satisfactio, quam confessarius injungit; quis enim credat, pœnitentiam publicam agentes, quæ sæpe ad multos annos extendebatur, nunquam sacramentaliter fuisse absolutos toto pœnitentiæ tempore? Videri possunt, quæ de veteri in hac re disciplina dixi *part. IV art. IV.*

Patres, qui videntur dicere, quod pœnitentia debeat præcedere absolutionem, vel intelligunt per pœnitentiam dolorem animi & contritionem cordis atque detestationem peccati, vel intelligunt pœnitentiam publicam canonicam, quæ debuit præcedere canonicam absolutionem & reconciliationem, in facie ecclesiæ factam; per quam non tantum DEo satisfiebat, sed etiam ecclesiæ scandalizatæ, ut loquitur Aug. *in Enchir. c.* 65 *n.* 17.

De sacramentis vero pœnitentiæ & Eucharistiæ loquitur *ep.* 228 *n.* 8 *ad Honorat.* ubi refert, quanta sit animarum pernicies, si tempore persecutionis ministri ecclesiæ fugiant, qui sacramenta fidelibus conficiant & erogent. *Si autem ministri adsint, pro viribus omnibus subvenitur: alii baptizantur, alii reconciliantur, nulli dominici corporis communione fraudantur.* Quod argumento manifesto est, non debere satisfactionem pœnalem ex Christi institutione præcedere.

CAPUT XX.

An ex S. Augustini sententia excludendi sint a S. Communione justi, qui non sunt omnino perfecti?

Affirmant aliqui Jansenistæ, imo dicunt, qui necdum habent amorem divinum purum, aut non sunt perfecte DEo uniti & penitus inculpabiles, arcendos esse a S. Communione. Hinc Arnaldus librum famosum scripsit *de frequenti communione* restringenda; eum haud dubie in finem, ut fideles a SS. Sacramentis absterreantur. Quotus enim quisque est, qui se prorsus purum, & in amore divino ab omni mixtura depurato, omnino perfectum, & penitus inculpabilem dicere ausit? Certe moniales Portu-Regales, quamvis valde spiritales sibi viderentur, perniciosa hac doctrina imbutæ, ipsam etiam communionem paschalem omittebant, quia necdum ardebant amore puro & perfecto. Audiamus igitur S. Augustinum.

Tract. 26 *in Joan. n.* 15 ait, alicubi quotidie, alicubi certis dierum intervallis ad mensam Domini accedi, & corpus Christi sumi. Laudatque utramque consuetudinem. Et *de ser. Dom. in mont. c.* 7, non esse reprehendendos, qui quotidie communicant; additque rationem: *cum panis iste quotidianus dictus sit.* Item ser. 57 c. 7. *Eucharistia panis noster quotidianus est.* Certe in prima christianitate omnes fideles quotidie sacram synaxin sumebant; qui mos adhuc tempore S. Augustini in Occidente viguit. Et hodiedum plerique sacerdotes quotidie in Missa corpus & sanguinem Christi sumunt.

Jam vero quis credat, omnes fuisse perfectos & ab omni peccati etiam venialis macula puros, aut plerosque sacrilege communicasse? Ab omni peccato mortali cor purum esse debet; optandumque foret, ut a venialibus quoque purum esset; sed tamen hæc a communione arcere non debent. Medicina est saluberrima divinus hic panis, sanat, confortatque.

Hinc S. Aug. tract. 26 in Joan. n. 11 ait: Etsi peccata sint quotidiana, modo non sint mortifera, accedendum esse ad altare: prius tamen orandum: dimitte nobis debita nostra: *securus accede: panis est, non venenum.* Et *serm.* 17 *c.* 5. Quod DEus propter ipsa peccata, tanto crebriora, quanto minora, constituerit in ecclesia *quotidianam medicinam*, ut dicentes, dimitte nobis debita nostra, corpori Christi & sanguini communicemus. Item *serm.* 59

c. 4

c. 4 dicit, neminem in hac vita sine peccato posse vivere, posse nos tamen vivere *sine magno crimine*, *unde separemur ab illo pane.* Ergo per parva peccata ab illo non separamur, sed per magna, necdum remissa. Idem Aug. dicit *ser.* 351 *de pænit. c.* 4 *n.* 7.

Lib. 4 contra duas epist. Pelag. c. 9 n. 26 scribit: *Non adorandum idolum, non mæchandum, non homicidium perpetrandum: ista autem sunt atque hujusmodi crimina, quæ si quisquam commiserit, a corporis Christi communione removetur.* Propter hujusmodi ergo enormia crimina peccatores pœnitentiæ publicæ subjiciebantur, nec poterant publice ad altare accedere. Alia autem peccata, licet mortalia, si confessione fuerant deleta, non arcebant a publica communione, multo minus venialia; prout hoc ipsum ex S. Cypriano attestatur S. Aug. *l. de dono persev. c.* 4 *n.* 7, his verbis: *ait quippe inter cetera* (S. Cyprianus) *hunc autem panem dari nobis quotidie postulamus, ne, qui in Christo sumus,* (in gratia habituali constituti) & *Eucharistiam quotidie in salutis cibum accipimus, intercedente aliquo graviore delicto a Christi corpore separemur.* Ecce! graviori delicto, nempe mortali, necdum expiato, a corpore Christi sumendo arcemur. Quo sensu intelligenda etiam veniunt verba Apostoli: *probet autem se ipsum homo*, nempe per bonam conscientiam, immunem a peccato mortali, aut, si tale commissum sit, per sacramentalem illius confessionem, ne tali peccato inquinatus accedendo judicium sibi manducet & bibat.

Per hæc tamen nullatenus dictum velim, non esse magnopere curandum, ut communicaturus a venialibus quoque peccatis cor mundum purumque afferat, & puri amoris divini actus elicere conetur, cum certum sit, eo plus fructus ex S. Communione reportari, quo puriori corde meliorique dispositione sanctissimum corporis Christi sacramentum sumitur. Sed hoc dico, necessarium non esse, ut communicans ab omni noxa veniali sit purus: prout hactenus ex S. Aug. & Cypriano fuit demonstratum.

Unum adhuc locum in gratiam non tantum Jansenistarum, sed Lutheranorum, & maxime Calvinistarum afferam ex S. Augustino. Serm. 227 sic loquitur: *Promiseram vobis, qui baptizati estis, sermonem, quo exponerem mensæ dominicæ Sacramentum, quod modo etiam videtis, & cujus nocte præterita participes facti estis. Debetis scire, quid accepistis, quid accepturi estis, quid quotidie accipere debeatis. Panis ille, quem videtis in altari, sanctificatus per verbum DEi, corpus est Christi: calix ille, imo quod habet calix sanctificatum per verbum DEi, sanguis est Christi.*

Quid quotidie accipere debeatis: ecce Jansenista *frequentem communionem*! *Panis ille, quem videtis in altari, sanctificatus per verbum DEi, est corpus Christi.* Ecce Lutherane! panis, quem vides in altari, est corpus Christi etiam *extra actualem sumptionem & manducationem.* Quod *habet calix, est sanguis Christi*: ergo non tantum, quod habet os & guttur, est sanguis Christi.

Quod habet calix, sanctificatum per verbum DEi, est *sanguis Christi.* Ecce Calvinista! quod habet calix, non est *signum* aut *figura*, vel *symbolum* sanguinis Christi, sed *est sanguis Christi.* Per quid? *per verbum DEi*, quo facta sunt omnia.

Neque dicant Lutherani *Inpanatores*, & Calvinistæ *Symbolistæ*, cum quibusdam Jansenistis *Unionistis*, quod Aug. asserat, panem esse corpus Christi; ergo panem remanere post consecrationem, consequenter non dari transubstantiationem. Nam *respondetur*, a S. Augustino non intelligi panem naturalem & materialem, sed panem, de quo locutus est JEsus Christus *Joan. 6. Ego sum panis vitæ. Hic est panis de cælo descendens. Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum. Panis, quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita.*

Panis noster naturalis & materialis non descendit de cœlo: neque est vivus, panis autem, quem dat Christus, est panis vivus, qui de cœlo descendit: *ego sum panis vivus, qui de cælo descendi*: *hic est panis de cælo descendens.* Deinde panis noster terrestris non est, nec potest esse corpus Christi; cum rerum essentiæ non possint mutari, nec una substantia possit esse altera. Sic panis non potest esse animal rationale. Potest tamen una substantia *converti* in alteram manente *medio communi.* Sicut in Cana Galilææ aqua in vinum est conversa, & per nutritionem alimentum convertitur in corpus animalis.

Conversio autem Eucharistica hoc habet mirabile & speciale, quod neque materia panis aut vini maneat post consecrationem, sicut tamen manet in aliis conversionibus, sed tota substantia panis in corpus & tota substantia vini in sanguinem Christi convertatur, remanentibus duntaxat speciebus panis & vini, tanquam medio communi, ad conversionem requisito. Et hoc est, quod ecclesia *Transubstantiationem* appellat. Panis tamen secundum S. Thomam, quamvis desinat esse, non dicitur annihilari, sed converti, propter species panis remanentes, quæ a pane, tanquam *termino a quo*, transeunt ad corpus Christi, tanquam *terminum, ad quem.*

Propositio igitur hæc S. Augustini: *panis ille, quem videtis in altari,*

altari, sanctificatus per verbum DEi, est corpus Christi, habet hunc sensum. Quod post sanctificationem seu consecrationem latet sub speciebus panis, quas videtis, est corpus Christi. Quem sensum adhuc clarius manifestat per verba subjuncta: *quod habet calix, sanctificatum per verbum DEi, est sanguis Christi.* Sicut etiam ipsa verba consecrationis *hoc est corpus meum*, habent hunc sensum; quod prolatis verbis consecrationis sub speciebus panis continetur, est corpus Christi.

Quo sensu pariter intelligendum, quod S. Aug. *serm.* 58 *c.* 4 *n.* 5, dicit his verbis: *Intelligitur etiam hoc valde bene: panem nostrum quotidianum da nobis hodie, Eucharistiam tuam, quotidianum cibum* (en frequentem communionem!) *norunt enim fideles, quid accipiant*, (nempe verum & reale corpus Christi; si enim panis naturalis terrenus acciperetur, etiam infideles nossent, quid accipiatur) *& bonum est eis accipere panem quotidianum, huic tempori necessarium* (nempè id, quod habet speciem panis).

CAPUT XXI.

Thesis Jansenistica de æqualitate vitæ cœlibis & matrimonii.

Status matrimonii est æque purus & perfectus, imo magis ac status virginitatis. P. Sequenotus ex Oratorio de sancta virginitate p. 6.

ANTI-THESIS S. *AUGUSTINI*.

Status conjugalis non est æqualis dignitatis, nec æqualis meriti, ac status virginitatis.

Ait enim l. de hæresib. n. 82. *Jovinianus virginitatem sanctimonialium, & continentiam sexus virilis, in sanctis eligentibus cœlibem vitam, conjugiorum castorum & fidelium meritis adæquabat: ita, ut quadam virgines sacræ, provectæ jam ætatis, in urbe Roma, ubi hæc docebat, eo audito, nupsisse dicantur*; additque, hæresin istam cito oppressam atque extinctam fuisse, nec usque ad seductionem aliquorum sacerdotum pervenire potuisse. Ecce! *hæresin* appellat doctrinam Joviniani; & l. 2 retr. c. 22. *Monstrum, cui sancta ecclesia Romana fidelissime ac fortissime restitit.* Quo ergo nomine compellabimus thesin Sequenoti, adhuc magis absurdam? Collige etiam cœlibatum sacerdotum.

Non tamen Jovinianus exemplo praivit Luthero, quia nullam ex monialibus, quas seduxit, duxit, ad evitandas conjugales molestias, ut l. c. testatur Aug.

Lib. de bono conjugali c. 8 n. 8 hæc habet: *Bonum Susannæ in castitate conjugali laudamus; sed tamen ei bonum viduæ Annæ, ac multo magis Mariæ Virginis anteponimus.*

Et ibidem c. 25 n. 34, *sciant* continentes, *sibi mercedis amplius deberi, quam conjugalis castitas poscit.*

Lib. de S. Virginitate c. 1. *Jure divino continentia connubio, & nuptiis pia virginitas anteponitur.* Et ib. c. 12. *Pia continentia angelica portio est - - - cedat huic omnis fœcunditas carnis, omnis pudicitia conjugalis. Profecto habebunt magnum aliquid præter ceteros in illa communi immortalitate, qui habent aliquid jam non carnis in carne.*

Lib. de bono viduitatis c. 15 n. 19, *continentiam conjugio præponamus: sanctam vero virginitatem etiam continentiæ viduali.* Et l. 15 de civit. DEi c. 26. *Infimo habitet pudicitia conjugalis, supra vidualis, atque hac superior virginalis,* & si *quid melius secundum fidem civitatis hujus intelligi ac dici potest.* Habebit ergo in cœlo infimum locum castitas conjugalis, medium vidualis, supremum virginalis.

Objicitur 1. S. Augustinus in multis locis laudat statum conjugalem tanquam bonum, institutum a DEo, in lege nova elevatum ad rationem sacramenti. Sic l. 9 de Genesi ad lit. c. 7 n. 12 ait: *bonum autem nuptiarum tripartitum est, fides, proles, sacramentum. In fide attenditur, ne cum altera vel cum altero concumbatur: in prole, ut amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur. In sacramento autem, ut conjugium non separetur, & dimissus aut dimissa, nec caussa prolis, alteri conjungatur. Hæc est tanquam regula nuptiarum, qua vel naturæ decoratur fœcunditas, vel incontinentiæ regitur pravitas.*

Resp. Hæc omnia sunt verissima. Bonum est conjugium: sed juxta S. Augustinum melior continentia vidualis, & optima virginitas.

Ob. 2. Ad propagationem rectam generis humani necessariæ sunt nuptiæ. Hinc DEi præceptum est: *crescite, & multiplicamini.*

Respondet S. Augustinus *lib. 9 de Genesi c. 7. Et l. de bon. conjug. c.* 24, licet post creatum Adamum, & post diluvium, ubi paucissimi homines erant in mundo, præceptum ejusmodi ad propagationem generis humani fuisset datum, hoc tamen tempore, quo multiplicati jam in immensum sunt homines, cessare finem universalis præcepti; & etiamsi multi castitatem voveant, nullum tamen esse periculum, quod mundus sit periturus.

Ob-

Objectio tertia petitur ex iis, quæ Jovinianus hæreticus & virginitatis hostis, teste Augustino *l.* 2 *retract. c.* 20, obtendisse refertur. Sic ille sanctimoniales sollicitabat: *Tu ergo melior quam Sara, melior quam Susanna, melior quam Anna? & ceteras commemorando, testimonio S. Scripturæ, commendatissimas fœminas, quibus se meliores illæ, vel etiam pares cogitare non possent. Hoc modo etiam virorum sanctorum sanctum cælibatum commemoratione Patrum conjugatorum & comparatione frangebat.* Ita Aug.

Respondet S. Aug. memoratas aliasque commendatas in S. Scriptura matronas sanctas, conjugatas & viduas, meliores utique perfectioresque fuisse, quam virgines, ceteroquin malas, aliisque vitiis deditas: ceteris tamen paribus, virgines semper apud Christum, sponsum suum unicum, multo majoris esse dignitatis, atque meriti: prout satis clare indicant S. Paulus & S. Joannes: ille quidem 1 *Cor.* 7, ubi dicit: *qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit, &, qui non jungit, melius facit: consilium autem do*: & viduæ suadet, ut sic permaneat: *beatior autem erit, si sic permanserit.* Cur autem suaderet, cur consilium daret, si non esset perfectius? S. Joannes vero Apoc. 14 ait: *nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra: Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: virgines enim sunt. Hi sequuntur agnum, quocunque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitiæ DEo & agno.*

CAPUT XXII.

Thesis Jansenistica de votis religiosis.

Vota religiosa nihil faciunt ad perfectionem, suntque tantum pro imperfectis. Idem P. Sequenot. ib. p. 18.

ANTI-THESIS

Augustiniana.

Vota religiosa certissimam esse ad Christianam perfectionem viam S. Aug. censuit, eruditus a Divino Doctore per verba Evangelica: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia, quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni, sequere me.* Certe juvenis ille Evangelicus præcepta divina servaverat, nihilque ei deerat, nisi ut consilia etiam sequeretur paupertatis, castitatis, & obedientiæ.

Et

Et *paupertatis* quidem voluntariæ ideam expresserunt primi jam Christiani; nam, ut S. Aug. docet *in psal.* 132 *n.* 2 *&* 3, exponens illa verba: *quam bonum & jucundum habitare fratres in unum*, ait: *dulcis iste sonus monasteria peperit*, & mox de primis Christianis: *Ipsi primi habitaverunt in unum, qui omnia, quæ habebant, vendiderunt, rerumque suarum pretia ad pedes Apostolorum posuerunt, sicut in actis Apostolorum legitur, & distribuebatur unicuique, sicut cuique opus erat, & nemo dicebat aliquid proprium, sed erant illis omnia communia. - - - Vovetur enim aliquid DEo, & dictum est: vovete, & vota reddite Domino DEo vestro. - - - Ex voce hujus psalmi appellati sunt & Monachi, ne quis vobis de isto nomine insultet Catholicus.*

In psal. 75 n. 16, *alius vovet relinquere omnia sua distribuenda pauperibus, & ire in communem vitam, in societatem sanctorum: magnum votum vovet: vovete, & reddite Domino DEo vestro - - - si respicit retrorsum, malum est.*

Epist. 157, quæ est ad Hilarium, c. 4 n. 39 exemplum suum proponens ait, se quoque hanc perfectionis viam fuisse ingressum: *Ego, qui hac scribo*, inquit, *perfectionem, de qua Dominus locutus est, quando ait diviti adolescenti: vade, vende omnia, qua habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni, sequere me, vehementer adamavi, & non meis viribus, sed ipsius gratia adjuvante, sic feci. Neque enim, quia dives non fui, mihi minus imputabitur. Nam neque ipsi Apostoli, qui priores hoc fecerunt, divites fuerunt. Sed totum mundum dimittit, qui & illud, quod habet, & quod optat habere, dimittit. Quantum autem in hac perfectionis via profecerim, magis quidem ego novi, quam quisquam alius, magis autem DEus, quam ego. Et ad hoc propositum, quantis possum viribus, alios exhortor, & in nomine Domini habeo consortes, quibus hoc per meum ministerium persuasum est.*

Et serm. 355 c. 1 &c. *Volui habere in ista domo episcopii mecum monasterium clericorum: ecce, quomodo vivimus. Nulli licet in societate nostra habere aliquid proprium. Sed forte aliqui habent: nulli licet. Si qui habent, faciunt, quod non licet.* Dein graviter reprehendit, quod Januarius, unus ex clericis religiosis testamentum facere præsumpserit.

Serm. vero seq. n. 14 ait: *qui habere voluerit proprium, non manebit mecum, sed & clericus non erit: - - - adjuvabit me DEus, ut ubi ego episcopus sum, ille clericus esse non possit.* Ex quo sane luculente patet, non tantum a S. Augustino summopere laudatam

fuisse

fuisse vitam monasticam tanquam certissimam ad perfectionem viam, ipsius Domini ore consecratam; sed ne quidem tolerasse in suo episcopatu clericum, qui aliquid proprium haberet.

Quantum ad *votum castitatis* spectat, eadem mens S. Patris fuit. Nam l. 1 de morib. eccles. Cath. c. 31 n. 67 scribit: *Quis non miretur & prædicet illos, qui contemptis, atque desertis mundi hujus illecebris, in communem vitam castissimam sanctissimamque congregati, simul ætatem agunt, viventes in orationibus, in lectionibus, in disputationibus &c.*

Et ibid. n. 65. *Jam enim accipite Manichæi perfectorum Christianorum, quibus summa castitas non laudanda tantum, sed etiam capessenda visa est, mores & continentiam singularem. - - - Quis enim nescit summæ continentiæ hominum Christianorum multitudinem per totum orbem in dies magis magisque diffundi, & in Oriente maxime, atque Ægypto? quod vos nullo modo potest latere.*

Lib. 2 de conjug. adulter. c. 20 *n.* 22, conjugatis, se excusantibus, quod castitatem conjugalem servare nequeant, proponit exemplum clericorum, qui castitatis vinculo obstricti aut nullam habent uxorem, aut si habent, ab ejus usu abstinent. Quomodo Jovinianus moniales ad nuptias pellexerit, sacerdotes autem, eodem castitatis vinculo constrictos, non potuerit pervertere, supra relatum est. Ipse S. Aug. non tantum, dum adhuc laicus esset, mirabatur S. Ambrosii cœlibatum & continentiam (*lib. 6 conf. c.* 3 *n.* 3) sed etiam, ut testatur Possidius *in ejus vita c.* 26, postquam clericali ordini fuit adscriptus, nullam fœminam, ne quidem propriam sororem in domo sua habitare permisit.

Concilia quoque tria Carthaginensia, ætate S. Augustini celebrata, episcopis, presbyteris, & diaconis, castitatem præceperunt, ut a propria quoque uxore se contineant, si quam ante sacros ordines duxerant. Quod sane factum non fuisset, si castitas non eximia esset virtus, ad perfectionem plurimum conducens.

In psal. 75 *n.* 16 ait: ante votum castitatis integrum esse fœminæ, si velit nubere, non autem postea: tunc enim fieri uxorem Loth, respiciendo retrorsum. Si, *antequam vovisset*, inquit, *nupsisset, non damnaretur*: si autem post votum nubat, *fit uxor Loth.*

Et in psal. 83, *sanctimonialis si nupserit, Christi adultera deputabitur.* Serm. 148, talem *æterno igne damnari.* Ex his colliges, quid sentiendum de Luthero monacho, voto solenni castitatis adstricto, nihilominus tamen sacrilego ausu moniales ex monasterio educente, & unam ex illis in uxorem nefarie ducendo.

Serm. 161 de verb. Apost. c. 11 n. 11. *Virgines, quod licebat, noluerunt, ut magis placerent ei, cui se devoverunt. Ambierunt illam majorem pulcritudinem cordis sui. - - - Amando te plus facimus, quam jubes. - - - Ut plus placerent, plus se oneraverunt*, consilia nempe Evangelica secutæ.

Denique *lib. 2 contra Faust. c. 21*, solvens objectionem ait: *Non ideo contemnenda virginitas sanctimonialium, quia & Vestales virgines fuerunt. - - - Quia inter illas virginitas multum distat; quamvis nihil aliud distet, nisi quæ voveat, cui voveatur*, quomodo & qua intentione voveatur.

Ad *obedientiam* quod pertinet, S. Aug. oculatus testis narrat, in sacris asceteriis religiosorum hominum, optimos fuisse præpositos, qui ceteris omnibus magna authoritate imperarent, subditosque delinquentes pœnis etiam inflictis coercerent.

Sic lib. 1 de mor. eccl. Cath. c. 33 n. 70 scribit*: vidi ego sanctorum diversorium Mediolani, non paucorum hominum, quibus unus presbyter praerat, vir optimus & doctissimus: Romæ etiam plura cognovi, in quibus singuli gravitate atque prudentia, & divina scientia præpollentes, ceteris secum habitantibus præsunt.*

Ibid. c. 31 n. 67. *Hi vero Patres*, inquit, *consulunt iis, quos filios vocant, magna sua in jubendo auctoritate, magna illorum in obediendo voluntate. Conveniunt autem diei tempore extremo de suis quisque habitaculis, dum adhuc jejuni sunt, ad audiendum illum Patrem, & conveniunt ad singulos Patres terna, ut minimum hominum millia; nam etiam multo numerosiores sub uno agunt.* Ita S. Aug. l. c.

F I N I S.